אור החיים על בראשית

אור החיים על התורה

geulaquiz.com

פרק א

א בְּעֶזֶר יוֹצֵר אוֹרָה. אֲבָאֵר פֵּירוּשׁ הַתּוֹרָה. לְיַחֵד שְׁמוֹ הַנּוֹרָא. אֲשֶׁר עָשַׂנִי מֵרֵאשִׁית. וַיְעַצְּנִי וְקָרָאנִי רֵאשִׁית. לַעֲסוֹק בְּנוֹעַם רֵאשִׁית. אַתְחִיל לְבָאֵר סֵפֶר בְּרֵאשִׁית:

נִפְתְּחוּ הַשָּׁמַיִם וָאֶרְאֶה מַרְאוֹת אֱלֹהִים, בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ, וָאֶתְבּוֹנָן בְּמַה שֶּׁהוּרְשֵׁיתִי לְהִתְבּוֹנֵן בְּפֶתַח דִּבְרֵי קָדֶשׁ, וַהֲעִירוֹתִי מִמִּזְרָחָהּ שֶׁל תּוֹרָה. **אָמְרוּ בְּרֵאשִׁית** שֶׁשָּׁעוּר הַתֵּיבָה הִיא סְמוּכָה, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר ״רֵאשִׁית דָּבָר״, וְכָאן חָסֵר הַנִּסְמָךְ לָהּ, וּמִי כֵּאלֹהֵינוּ יוֹדֵעַ דָּבָר, הֲלֹא מִמֶּנּוּ מוֹצָא דָּבָר.

אָמְרוּ בִּתְחִלַּת סֵדֶר הַבְּרִיאָה **הַשָּׁמַיִם**, וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה פֵּרְשׁוּ הַתֵּבָה שֶׁהִיא מֻרְכֶּבֶת מִב׳ דְּבָרִים: אֵשׁ וּמַיִם. וּמַעֲתָּה הֲרֵי זֶה חָסֵר וְשָׁלוֹם נוֹתֵן יָד לַפּוֹשְׁעִים לוֹמַר כִּי זוֹ הִיא הַתְחָלַת הַבְּרִיאָה, אֲבָל הַמַּיִם וְהָאֵשׁ לֹא בָּרָאם חָסֵר וְשָׁלוֹם הַבּוֹרֵא, אַחַר שֶׁהִשְׁמִיעָנוּ הַכָּתוּב עַצְמוֹ שֶׁתְּחִלַּת הַבְּרִיאָה הִיא שָׁמַיִם, וְאִם הַמַּיִם נִבְרְאוּ הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים בְּרִיאָתָם. וַחֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יב.) נִשְׁמְרוּ מִב׳ הֶעָרוֹת וּפֵרְשׁוּ שֶׁשָּׁעוּר הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: בְּרֵאשִׁית בְּרִיאַת שָׁמַיִם וָאָרֶץ הָיְתָה תֹּהוּ וָבֹהוּ, לֹא שֶׁתְּחִלַּת הַבְּרִיאָה הָיְתָה שָׁמַיִם וָאָרֶץ. אֲבָל דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לֹא הִסְפִּיקוּ לְהָסִיר הַטָּעוּת, כִּי לְדִבְרֵיהֶם לָמָּה לֹא הוֹדִיעַ הַכָּתוּב אַחַר כָּךְ בְּרִיאַת מַיִם וְאֵשׁ וְעָפָר וְרוּחַ, וַהֲגַם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (בראשית א:ט) ״יִקָּווּ הַמַּיִם וְגוֹ׳ וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה״, אֵינוֹ בְּנִשְׁמָע שֶׁנִּבְרֵאת, וְיוֹתֵר צוֹדֵק הַמַּשְׁמָעוּת שֶׁמְּצוּיָה הָיְתָה אֶלָּא שֶׁגָּזַר עָלֶיהָ לְהִתְגַּלּוֹת כְּשִׁיקָּווּ הַמַּיִם.

יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּכָּתוּב אָמְרוֹ **אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ**, מַה בָּא לְרַבּוֹת בְּב׳ אִתִּין אֵלּוּ?

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, וְקוֹדֶם אֲעִירָה שֶׁחַס הַמַּצָּג אֶצְלֵינוּ מִגְּדֻלַּת הַבּוֹרֵא מַה גָּדְלוּ מַעֲשָׂיו, כִּי הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא יוּכַל דַּבֵּר דִּבּוּר בִּלְתִּי מֻשָּׂג בַּנִּבְרָאִים, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא יתרו) בְּפֵרוּשׁ הַכָּתוּב (שמות כ:א) ״וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים״ וְגוֹ׳, וְזֶה לְשׁוֹנָם: ״דְּבָרִים שֶׁאֵין הַפֶּה יָכוֹל לְדַבֵּר״, וְהוּא שֶׁאָמַר כָּל עֶשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת בְּדִבּוּר אֶחָד וְלֹא קָדַם דִּבּוּר לַחֲבֵרוֹ.

וּבָזֶה נָבוֹא אֶל הַבֵּיאוּר, וְהוּא כִּי הָאָדוֹן יִתְעַלֶּה שְׁמוֹ כָּל מַה שֶּׁבָּרָא בָּעוֹלָם, שֶׁהֵם הַמְּקוֹרוֹת וְכָל אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ בַּמְּצִיאוּת וְשָׁמַיִם וָאָרֶץ, הַכֹּל כַּאֲשֶׁר לַכֹּל בְּרָאוֹ ה׳ בְּדִבּוּר אֶחָד. וְזֶה הוּא אָמְרוֹ **בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ**. דְּקְדֵּק לוֹמַר שְׁנֵי אִתִּין לְרַבּוֹת כָּל הַנִּמְצָא בָּעוֹלָם. וְלִהְיוֹת שֶׁהַנִּבְרָאִים הֵם רַבִּים, כִּי מִלְּבַד הָעֲשָׂרָה דְּבָרִים הַנִּכָּרִים וְנִרְאִים לְעֵין כֹּל כְּמוֹ שֶׁמְּנָאוּם חַז״ל (חגיגה יב.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: ״עֲשָׂרָה דְּבָרִים נִבְרְאוּ בְּיוֹם רִאשׁוֹן: שָׁמַיִם וָאָרֶץ, אוֹר, חֹשֶׁךְ, תֹּהוּ וָבֹהוּ וְגוֹ׳, מַיִם, רוּחַ״ עַד כָּאן, מִלְּבַד אֵלּוּ יֵשׁ עוֹד בְּרִיאוֹת אֲחֵרִים נֶעֱלָמִים וְנִבְלָעִים בִּכְחוֹת הַיְסוֹדוֹת, יֵשׁ מֵהֶם נִכָּרִים בְּאֶמְצָעוּת הַהַתָּכָה, יֵשׁ מֵהֶם בְּאֶמְצָעוּת הַהַרְכָּבָה, יֵשׁ מֵהֶם בְּהִשְׁתַּנּוּת הַזְּמַנִּים, יֵשׁ מֵהֶם בְּכֹחַ הַהִיוּלִי וְרַבּוּ מִלְּסְפּוֹר, אֲשֶׁר לָזֶה כֻּלָּם הַבּוֹרֵא בִּב׳ פְּרָטִים גְּדוֹלִים וַעֲצוּמִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ, וְהֵם הֵם הַב׳ רִבּוּיִים שֶׁרָבָּה בְּאָמְרוֹ **אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ**, וּבְמַאֲמָר אֶחָד בָּרָא הַכֹּל יִתְעַלֶּה שְׁמוֹ. וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ זַ״ל (ראש השנה לב.) ״בְּרֵאשִׁית״ מַאֲמָר הוּא, כִּי בּוֹ הִשְׁלִימוּ עֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת שֶׁבָּהֶם נִבְרָא הָעוֹלָם, הָרִאשׁוֹן שֶׁבְּכֻלָּן בּוֹ נִבְרָא הַכֹּל, אֶלָּא שֶׁלֹּא הָיָה מְסֻדָּר, וְהָיָה כָּל הַבְּרִיאוֹת בַּנִּמְצָא אֲבָל חָסְרוּ הַסֵּדֶר, וְסִדְּרָן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ. בְּיוֹם רִאשׁוֹן הֵכִין וְהִבְדִּיל הָאוֹר מִן הַחֹשֶׁךְ וְקָנָה הַחֹשֶׁךְ מְקוֹמוֹ וְהָאוֹר מְקוֹמוֹ, וּבְיוֹם ב׳ וְכוּ׳.

וְהָעֵד הַנֶּאֱמָן לְפֵירוּשֵׁינוּ זֶה מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (בראשית ב:ג) ״כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת״, שֶׁאֵין מַשְׁמָעוּת לַכָּתוּב. וּבְמַה שֶׁפֵּרַשְׁנוּ יָבֹא כְּמִין חוֹמֶר, כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא בְּיוֹם הַבְּרִיאָה לַעֲשׂוֹת, פֵּרוּשׁ: לְתַקֵּן בְּשִׁשָּׁת יָמִים, כְּאָמְרוֹ (שמות לא:יז): ״כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה׳״ וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ: תִּקֵּן, כִּי הַבְּרִיאָה בְּיוֹם רִאשׁוֹן בְּמַאֲמָר אֶחָד נִבְרֵאת, אֶלָּא שֶׁהָיָה הַכֹּל חֹסֶר תִּקּוּן. לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְמִי שֶׁרָצָה לִבְנוֹת פַּלְטֵרִין, וְקוֹדֶם מֵכִין אֲבָנִים וְעֵצִים וְעָפָר וְצָרְכֵי הַבִּנְיָן בְּמוּשְׁלָם, וְאַחַר כָּךְ יִבְנֶה בַּיִת. כֵּן הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא בָּרָא כָּל צָרְכֵי הָעוֹלָם בְּדִבּוּר אֶחָד וְהֵכִינוֹ, וְהָיָה הַכֹּל מוּנָח גָּדוּשׁ בְּעֵרְבּוּבְיָא, וְאַחַר כָּךְ הִתְחִיל לְסַדֵּר דָּבָר דָּבוּר עַל אָפְנָיו וְעָשָׂה פָּעֳלוֹ יִתְעַלֶּה שְׁמוֹ.

וְתִמְצָא שֶׁכְּשֶׁרָצָה לִבְרֹא הַשָּׁמַיִם אָמַר (בראשית א:ו): ״יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמָּיִם״, פֵּרוּשׁ: קָבַע לוֹ מָקוֹם, אֲבָל הוּא כְּבָר נִבְרָא בְּמַאֲמָר רִאשׁוֹן, וְכֵן הָאָרֶץ (בראשית א:ט) ״וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה״.

וְהָאֵשׁ שֶׁלֹּא הִזְכִּיר ה׳ תִּקּוּנוֹ כָּל עִקָּר, הֲרֵי יוֹדֵעַ כִּי הָאֵשׁ לֹא גִלָּה ה׳ מְקוֹרָהּ כְּגִלּוּי הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְהַמַּיִם, לִהְיוֹתָהּ מָקוֹר חָזָק וְיֵשׁ מִמֶּנּוּ כִּלְיוֹן לָעוֹלָם אִם הָיָה בַּנִּמְצָא כְּמַיִם וָאָרֶץ וְאֵין הָעוֹלָם יָכוֹל לְהִתְקַיֵּם. לָזֶה הִנִּיחוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּמְקוֹמוֹ שֶׁנִּבְרָא בְּמַאֲמָר רִאשׁוֹן מֻבְלָע בָּרָקִיעַ, עַד שֶׁהֲצָרַךְ אָדָם לוֹ וְהִקִּישׁ בָּרָקִיעַ וְהוֹצִיא מֵהֶם אֵשׁ שֶׁעוּר הַמַּסְפִּיק לוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה י״א) שֶׁעַל כֵּן אָנוּ מְבָרְכִים בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת ״בּוֹרֵא מְאוֹרֵי הָאֵשׁ״ (פסחים נד.). גַּם בָּזֶה גִּלָּה ה׳ אֹפֶן הָעֲרָבוּב שֶׁהָיוּ מְעֹרָבִין הַמְּקוֹרוֹת וְהַיְסוֹדוֹת בִּשְׁעַת בְּרִיאָתָם קֹדֶם שֶׁהֻכְרְעוּ ה׳ כָּל אֶחָד עַל מִשְׁמַרְתּוֹ, כִּי אִם לֹא הָיָה דָּבָר זֶה בַּמְּצִיאוּת לֹא הָיְתָה דַּעַת אֱנוֹשׁ סוֹבֶלֶת יְדִיעָה אֵיךְ יִהְיוּ מְעֹרָבִים יַחַד מְקוֹרוֹת, וּמַה גַּם עָפָר וָאֵשׁ.

וְהַן אֱמֶת שֶׁהָיָה יָכוֹל הַבּוֹרֵא לְכָלֵל בַּמַּאֲמָר הָרִאשׁוֹן גַּם אֶת הַסֵּדֶר, אֶלָּא לְסִבּוֹת הַרְבֵּה עָשָׂה כֵּן, וְאֶחָד מֵהֶם גִּלּוּי אוֹתָהּ רַז״ל בְּאָמְרָם (אבות ה:א): ״וַהֲלֹא

בְּמַאֲמָר אֶחָד יָכוֹל לְהִבָּרְאוֹת, אֶלָּא לִיפָּרַע וְכוּ׳, וְלִיתֵּן שָׂכָר טוֹב לַצַּדִּיקִים״ וְכוּ׳.

וְאַל יִקָּשֶׁה בְּעֵינֶיךָ אֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ה:א): ״בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת נִבְרָא הָעוֹלָם״ לְשׁוֹן בְּרִיאָה, כִּי סוֹף כָּל סוֹף כָּל זְמַן שֶׁהָיָה חָסֵר הַתִּקּוּן כְּאִלּוּ אֵין כָּאן בְּרִיאָה. הַמָּשָׁל – אִם הָאָרֶץ לֹא הָיְתָה נִגְלֵית אֵין מָקוֹם לַנִּבְרָאִים, וּכְמוֹ כֵן שְׁאָר הַבְּרִיאוֹת שֶׁהָיוּ מְעֹרָבִים כְּמוֹ הָאוֹר וְהַחֹשֶׁךְ, אִם כֵּן כָּל שֶׁלֹּא נִתְקַן כְּאִלּוּ לֹא נִבְרָא, לָזֶה יִתְיַחֵס גַּם כֵּן לָהֶם הַבְּרִיאָה.

וְאַל יִקָּשֶׁה בְּעֵינֶיךָ לָמָּה כָּתְבָה הַתּוֹרָה עִיקַּר הַבְּרִיאָה בְּדֶרֶךְ זֶה, וְלֹא כָּתְבָה בְּפֵירוּשׁ: ״בָּרָא ה׳ הַמַּיִם וְהֶעָפָר וְהָאֵשׁ וְהָרוּחַ״, שֶׁבָּזֶה לֹא יִהְיֶה אִישׁ נָבוֹב יִלָּבֵב. **דַּע**, כִּי הַתּוֹרָה תּוֹדִיעַ וְתַשְׁמִיעַ כָּל נִסְתָּר, וְחָפֵץ ה׳ לְהוֹדִיעַ כֹּחַ מַעֲשָׂיו לְעַמּוֹ, וְהוֹדִיעָנוּ סֵדֶר הַבְּרִיאָה וְאוֹפָנָהּ, וְכִי הוּא הָאֵל הַגִּבּוֹר הַנֶּאְזָר בִּגְבוּרָה בָּרָא בְּדִבּוּר אֶחָד כָּל יֵשׁ וְכָל הַוֶּה, וְחָפֵץ ה׳ לְהוֹדִיעַ לִידִידָיו כֹּחַ מַעֲשָׂיו, וְלֹא יִמְנַע טוֹב זֶה בִּשְׁבִיל הַשּׁוֹטִים הַטּוֹעִים.

וְעוֹד יֵשׁ טַעַם אַחֵר שֶׁיִּתַּיֵּב לְדַבֵּר כַּסֵּדֶר הָאָמוּר, וְהוּא שֶׁאִם הָיָה אוֹמֵר הַכָּתוּב כַּסֵּדֶר הַחֲפֵצִים בּוֹ הַסְּכָלִים, וְהוּא שֶׁיֹּאמַר כִּי בָּרָא אֶרֶץ וּבָרָא מַיִם וְכוּ׳, הָיָה בִּנְשְׁמָע כִּי בָּרָאם כָּל אֶחָד בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וְאַחַר הָאֱמֶת לֹא כֵן הוּא. וַהֲלֹא יָדַעְתָּ כִּי לֹא יַחְפֹּץ ה׳ בְּדוֹבֵר שְׁקָרִים וְלֹא יִכּוֹן לְנֶגֶד עֵינָיו, וְאֵיךְ יַתְחִיל רֹאשׁ דְּבָרָיו חָס וְשָׁלוֹם בְּדָבָרִים שֶׁלֹּא כֵן הוּא? לָזֶה דִּבֵּר אֱמֶת אוֹפָן הַבְּרִיאָה, כִּי יְשָׁרִים דַּרְכֵי ה׳ וְצַדִּיקִים יֵלְכוּ בָם (הושע יד:י), לְהוֹדוֹת וּלְגַדֵּל לַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא, וְיֹאמְרוּ לֵאלֹהִים מַה נּוֹרָא מַעֲשֶׂיךָ.

וְדִקְדֵּק לוֹמַר **בָּרֵאשִׁית** וְלֹא אָמַר בָּרֹאשׁוֹנָה, ״כֹּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ״ (תהלים קיא:ו), וְהוּא כִּי לְפִי מַה שֶּׁהִקְדַּמְנוּ כִּי הַכֹּל בָּרָא בְּדִבּוּר אֶחָד. דֶּרֶךְ שָׁם נַשְׂכִּיל כִּי מִי שֶׁיְדַבֵּר כַּמָּה דְבָרִים בְּדִבּוּר אֶחָד, גַּם בְּדִבּוּר לֹא יִצְטָרֵךְ לְהַקְדִּים אוֹת לַחֲבֶרְתָּהּ. וּמַעְתָּה כְּשֶׁאָמַר ה׳ תֵּיבַת שָׁמַיִם, לֹא קָדְמָה שִׁי״ן לְמֵ״ם וְלֹא מֵ״ם רֹאשׁוֹנָה לְמֵ״ם אַחֲרוֹנָה, וְגַם אוֹתִיּוֹת כָּל דָּבָר וְדָבָר לֹא קָדְמָה הַתַּחְלַת הַתֵּיבָה לְסוֹפָהּ, וְגַם בְּכָל אוֹת וָאוֹת אֵין לָהּ קֶדֶם תְּחִלָּתָהּ לְסוֹפָהּ.

וְאַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתָנוּ אֶת כָּל זֹאת, אֵלֶּה הֵם הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הוֹדִיעָנוּ ה׳ בְּתֵיבַת **בָּרֵאשִׁית**, פֵּרוּשׁ: הַכֹּל הוּא רֵאשִׁית, כִּי לֹא הָיְתָה בַּבְּרִיאָה חֵלֶק מְאוּחָר, אֶלָּא הַכֹּל הוּא רֵאשִׁית, וְהָבֵן:

וְעַצַּם הָאָדוֹן אֲשֶׁר בָּחַר לִבְרֹא בְּדֶרֶךְ זֶה, מִלִּבַּד הַטַּעַם שֶׁאָמַרְנוּ שֶׁרָצָה לְהוֹדִיעַ חֵלֶק מִגְּבוּרוֹתָיו יִתְבָּרַךְ, עוֹד תִּמְצָא כִּי כְּשֶׁיְדַבֵּר יִתְבָּרַךְ בִּגְבוּרוֹת שֶׁהִיא בְּחִינָה הַמִּתְיֶחֶסֶת לְשֵׁם אֱלֹהִים מִן הַשֵּׁם, הוּא לִהְיוֹת הַדְּבָרִים נִדְבָּרִים כְּסֵדֶר זֶה. וְתִמְצָא שֶׁרָמְזוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות כד.) בְּנוֹעַם דִּבְרֵיהֶם, וְזֶה לְשׁוֹנָם: ״אָנֹכִי וְלֹא יִהְיֶה לְךָ מִפִּי הַגְּבוּרָה שְׁמַעְנוּם״ עַד כָּאן. נִתְכַּוְּנוּ לוֹמַר בְּמֶתֶק לְשׁוֹנָם הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים מִבְּחִינָה זוֹ שֶׁהוּא אֱלֹהִים הַמִּתְיֶחֶסֶת לִגְבוּרָה תְּדַבֵּר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַרְבֵּה דְּבָרִים יַחַד, וְלָאו דַּוְקָא אָנֹכִי וְלֹא יִהְיֶה אָמַר בְּדִבּוּר אֶחָד, אֶלָּא כָּל הָעֲשָׂרָה הַדִּבְּרוֹת כָּאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם בְּמָקוֹם אַחֵר (מכילתא יתרו), אֶלָּא הַמּוּשָׂג אֶצְלָנוּ הוּא ב׳ מֵהֶם. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בְּפָרָשַׁת יִתְרוֹ (שמות כ:א). וְהִנֵּה בְּרִיאַת מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית נִבְרָא בְּשֵׁם אֱלֹהִים, דִּכְתִיב ״בָּרָא אֱלֹהִים״ לְסִבּוֹת הַרְבֵּה, לָזֶה דִּבֵּר כְּדַרְכּוֹ יִתְבָּרַךְ דְּבָרִים עֲצוּמִים וְנוֹרָאִים כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ.

וּבְדֶרֶךְ דָּרְשׁ יִתְבָּאֵר תֵּיבַת **בָּרֵאשִׁית** עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים ל״ג:ו׳): ״בִּדְבַר ה׳ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם״. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי יִתְעַלֶּה שֵׁם אֱלֹהֵינוּ לֹא בָּרָא הַמַּלְאָכִים עַד יוֹם ב׳ כְּדֵי שֶׁלֹּא יִטְעוּ הַטּוֹעִים כִּי הָיוּ מְסִיעִים אוֹתוֹ בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית. וּלְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה א׳) יֵשׁ לָנוּ לְהָעִיר אֵיךְ יִתָּכֵן לוֹמַר שֶׁהַמַּלְאָכִים נִבְרָאִים מְאוּחָרִים, הֲלֹא לְפִי מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב ״וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם״, כִּי צְבָא הַשָּׁמַיִם נִבְרְאוּ מֵרוּחַ שֶׁיָּצָא מִפִּי עֶלְיוֹן כִּבְיָכוֹל, אִם כֵּן בְּהֶכְרֵחַ לְפִי הַמּוּרְגָּשׁ הַמַּלְאָכִים יִבָּרְאוּ קוֹדֶם שָׁמַיִם וָאָרֶץ, כִּי הָרוּחַ יַקְדִּים לָצֵאת קוֹדֶם שֶׁיֵּצֵא הַדִּבּוּר, וְכֵיוָן שֶׁהַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ נִבְרְאוּ מֵהַדִּבּוּר חֲרֵי כְּבָר קֶדֶם הָרוּחַ שֶׁמִּמֶּנּוּ יָצְאוּ הַמַּלְאָכִים. לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב **בְּרֵאשִׁית בָּרָא** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ כִּי ה׳ הִקְדִּים הַמְאוּחָר שֶׁהוּא הַדִּבּוּר לָרוּחַ, הֶפֶךְ הַיָּדוּעַ אֶצְלָנוּ בְּטֶבַע הַדִּבּוּר, וּבָרָא שָׁמַיִם תְּחִלָּה וְהָפֵךְ הַסֵּדֶר וְעָשָׂה רֵאשִׁית דִּבּוּר לָרוּחַ, לְמַעַן הָאֱמוּר בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם), וְהוּא שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ שֶׁהָיוּ הַמַּלְאָכִים עוֹזְרִים וּמוֹתְחִים עִמּוֹ שָׁמַיִם וְכוּ׳. וּמוֹדִיעֵנוּ הַכָּתוּב כִּי הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא לֹא יֵקַח אֶלָּיו שִׁעוּר מֵהַנִּבְרָאִים, שֶׁהַנִּבְרָאִים אֵינָם יְכוֹלִין לְהַפֵּךְ הַסֵּדֶר הַמַּטְבֵּע בָּהֶם בְּעֵת הַבְּרִיאָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא יָכוֹל הוּא לְדַבֵּר בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר יַחְפֹּץ. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁדִּיֵּק הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ ״בִּדְבַר ה׳ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ״ שֶׁהַקְּדִים בְּרִיאַת שָׁמַיִם שֶׁנִּבְרְאוּ מֵהַדִּבּוּר, וְאַחַר כָּךְ אָמַר ״וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם״.

וּמַעֲתָּה שְׁעוּר פֵּרוּשׁ תֵּבַת **בָּרֵאשִׁית** הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי לֶהֱיוֹת שֵׁישׁ בַּדִּבּוּר ב׳ דְּבָרִים: הָרוּחַ וְהַדִּבּוּר עַצְמוֹ, וְכָל אֶחָד בָּרָא מִמֶּנּוּ ה׳ בְּרִיאָה חֲדָשָׁה, וְאֵין אֲנִי יוֹדֵעַ מִי קֶדֶם מִשְּׁנֵיהֶם – אִם הָרוּחַ אִם הַדִּבּוּר, לָזֶה אָמַר כִּי רֵאשִׁית הָיָה מַעֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ, וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה יוֹדֵעַ כִּי הַדִּבּוּר הָיָה רֵאשִׁית לָרוּחַ שֶׁיָּצָא מִפִּי עֶלְיוֹן.

עוֹד יֵשׁ לָנוּ לְהָבִין שִׁינּוּי שֶׁבֵּין ב׳ הַכְּתוּבִים: בְּפָסוּק זֶה לֹא אָמַר אֶלָּא שֵׁם **אֱלֹהִים**, וְכָתוּב אֶחָד הוּא אוֹמֵר (בראשית ב:ד) ״בְּיוֹם עֲשׂוֹת **ה׳ אֱלֹהִים** אֶרֶץ וְשָׁמָיִם״ שֶׁהִזְכִּיר ב׳ שֵׁמוֹת. וְעוֹד, כִּי כָּאן הִקְדִּים שָׁמַיִם לָאָרֶץ, וְשָׁם הִקְדִּים אֶרֶץ לַשָּׁמַיִם.

וְנִרְאֶה כִּי ב׳ קְשָׁיוֹת אֵלּוּ כָּל אַחַת מְתָרֶצֶת חֲבֶרְתָּהּ, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁפֵּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לא.) בִּב׳ מִקְרָאוֹת הַכְּתוּבִים בְּתַשְׁלוּם שְׂכַר הַצַּדִּיקִים: כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר (שמות כ:ו): ״וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים״, וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר (דברים ז:ט): ״לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָיו לְאֶלֶף דּוֹר״. וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי

מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב ״לַאֲלָפִים״ – לְאוֹהֲבָיו בִּלְבַד, וְאֵינוֹ חוֹזֵר גַּם לְשׁוֹמְרֵי מִצְוֹתָיו שֶׁהֵם הָעוֹשִׂים מִיִּרְאָה, כִּי אוֹתָם בְּפָסוּק אַחֵר הוּזְכַּר שֶׁהֵם אֶלֶף דּוֹר. גַּם פָּסוּק שֶׁאָמַר ״לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָיו לְאֶלֶף דּוֹר״ אֵינוֹ חוֹזֵר אָמְרוֹ ״לְאֶלֶף דּוֹר״, אֶלָּא לְשׁוֹמְרֵי מִצְוֹתָיו הַנִּסְמֶכֶת לָהּ וְלֹא לְתֶבֶת ״אוֹהֲבָיו״ הַקּוֹדֶמֶת, כִּי אוֹתָם הִנֵּה שְׁכָרָם אִתָּם בְּפָסוּק אַחֵר שֶׁהוּא ״לַאֲלָפִים״.

גַּם אֲנַחְנוּ נִפְרֹשׁ ב׳ מִקְרָאוֹת הַלָּלוּ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם** – שֵׁם זֶה שֶׁל אֱלֹקִים פֵּרוּשׁ מִדָּה זוֹ שֶׁל הַדִּין בִּלֹא שִׁתּוּף שֵׁם הָרַחֲמִים, זֶה הוּא דַּוְקָא לְמַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לְהַשָּׁמַיִם וְאֵינוֹ חוֹזֵר לְאָמְרוֹ ״וְאֵת הָאָרֶץ״, כִּי הָאָרֶץ בְּרָאָהּ בְּשִׁתּוּף שֵׁם הָרַחֲמִים, וְעַל כָּתוּב אַחֵר סוֹמֵךְ, וְהוּא אָמְרוֹ (בראשית ב:ד): ״בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה׳ אֱלֹהִים אֶרֶץ״, כִּי אֵין עוֹלָם בְּנֵי אָדָם יְכוֹל לְהִתְקַיֵּם בְּדִין גָּמוּר בִּלֹא שִׁתּוּף רַחֲמִים, לְצַד שֶׁהֵם מֵחֹמֶר כַּיָּדוּעַ. וְאָמְרוֹ ״וְשָׁמַיִם״ אֵינָהּ נִמְשֶׁכֶת עִם הָאָרֶץ בִּבְחִינָהּ זוֹ שֶׁל הַשִּׁתּוּף, וְאֹפֶן מַעֲשֶׂיהָ הֲלֹא הֵם כְּתוּבִים בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית. וּבָזֶה נִתַּיַּשְּׁבוּ ב׳ הַדְּקְדּוּקִים כְּמִין חֹמֶר, וְעִנְיַן יְדִיעַת מִי קָדַם, הִנֵּה כָּתַבְנוּ לְמַעְלָה שֶׁכָּל הַבְּרִיאָה יַחַד נִבְרְאָה בִּגְבוּרָתוֹ יִתְבָּרַךְ.

וְלֹא יִקָּשֶׁה לְךָ מַה מִּשְׁפָּט יַעֲרֹךְ ה׳ לִבְנֵי אֱלִים יוֹשְׁבֵי שָׁמַיִם, שֶׁיְּצַדֵּק לוֹמַר עֲלֵיהֶם שֵׁם אֱלֹהִים. הֲלֹא תִּמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה טו.) בְּמַעֲשֶׂה מטטרו״ן שֶׁדָּנוּהוּ לִפְנֵי אֱלִישָׁע וּמַחְיוּהוּ שִׁתִּין פּוּלְסֵי דְּנוּרָא, וְגַם אֱלָיָהוּ וְכוּ׳ (בבא מציעא פה:), וְכַמָּה מִשְׁפָּטִים לְשָׁרֵי מַעְלָה. וַהֲגַם שֶׁאֵין לָהֶם יֵצֶר, עִם כָּל זֶה יִמְצָא בָּהֶם הַטָּעוּת, כִּי לִפְעָמִים לֹא יְכַוְּנוּ אֶל הָאֱמֶת וְיִשְׁגּוּ. וְצֵא וּלְמַד מִמַּעֲשֶׂה הַמַּלְאָךְ מטטרו״ן וְאֵלָיָהוּ כִּי שָׁגְגוּ, וְכֵן יֵקֵר מִקְרֶה וְיַעֲנִישֵׁם ה׳ אֲפִלּוּ עַל הַשּׁוֹגֵג, מַה שֶּׁאֵין שׁוֹפֵט בְּמִשְׁפָּט זֶה לְיוֹשְׁבֵי אָרֶץ. וּבָזֶה יִתְאַמֵּת מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ, וְנָכוֹן.

וְגַם כִּי מָצִינוּ לְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה א׳) שֶׁהִרְגִּישׁוּ בִּב׳ הַדְּקְדּוּקִים שֶׁבַּכְּתוּבִים, וְתֵרְצוּ כִּי טַעַם שֶׁבְּפָסוּק א׳ הִקְדִּים שָׁמַיִם וּבְאֶחָד הִקְדִּים אֶרֶץ, כִּי נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁשְּׁנֵיהֶם יָצְאוּ כְּאֶחָד, וְטַעַם שֶׁבְּמָקוֹם אֶחָד אָמַר אֱלֹהִים וּבְמָקוֹם אֶחָד שִׁתֵּף שֵׁם הָרַחֲמִים, אָמְרוּ (בראשית רבה י״ב) כִּי מִתְּחִלָּה עָלָה עַל דַּעְתּוֹ לִבְרֹא בְּשֵׁם אֱלֹהִים, וְרָאָה שֶׁאֵין הָעוֹלָם יָכוֹל לְהִתְקַיֵּם שִׁתֵּף וְכוּ׳:

דַּע כִּי רְשׁוּת לָנוּ נְתוּנָה לְפָרֵשׁ מַשְׁמָעוּת הַכְּתוּבִים בִּנְתִיבוֹת הָעִיּוּן וְיִשּׁוּב הַדַּעַת, הֲגַם שֶׁקָּדְמוּנוּ רִאשׁוֹנִים וְיִשְּׁבוּ בְּאֹפֶן אַחֵר, כִּי שִׁבְעִים פָּנִים לַתּוֹרָה, וְאֵין אָנוּ מְזַהֲרִים שֶׁלֹּא לִנְטוֹת מִדִּבְרֵי הָרִאשׁוֹנִים אֶלָּא בְּפֵרוּשִׁים שֶׁיִּשְׁתַּנֶּה הַדִּין לְפִיהֶן. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁהָאֲמוֹרָאִים אֵין כֹּחַ בָּהֶם לַחְלוֹק עַל הַתַּנָּאִים בְּמִשְׁפְּטֵי ה׳, אֲבָל בְּיִשּׁוּב הַכְּתוּבִים וּבְמַשְׁמָעוּתָן מָצִינוּ לָהֶם בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת שֶׁיְּפָרְשׁוּ בְּאֹפֶן אַחֵר.

שׁוּב הִצַּצְתִּי בְּשִׂכְלִיּוּת הָעִיּוּן הַכְּתוּבִים כִּי יִסְבְּלוּ דְּבָרֵינוּ גַּם דִּבְרֵי קַדְמוֹנֵינוּ עֲלֵיהֶם הַשָּׁלוֹם. וְקוֹדֶם נַשְׂכִּיל לָדַעַת אֵיךְ יַצְדִּיק בְּרוּךְ הוּא רֹאשׁ וְסוֹף בְּמַחְשַׁבְתּוֹ, שֶׁבִּתְחִלָּה חָשַׁב בְּדִין, וְחָזַר לְשַׁתֵּף, כִּי הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא לֹא יְבַצֵּר מִמֶּנּוּ מְזִמָּה בְּמֵעַט זְמַן וּבְפָחוֹת מֵהֶרֶף עַיִן יֵדַע הַכֹּל וְיִכַּוֵּן אֶל הָאֱמֶת בְּהַשְׁקָפָה רִאשׁוֹנָה, כְּבְיָכוֹל, בָּרוּךְ הוּא וּבָרוּךְ שְׁמוֹ.

אָכֵן דַּע כִּי כַּוָּנַת שִׁתּוּף הָרַחֲמִים תִּסְבּוֹל ב׳ עִנְיָנִים: הָא׳ כִּי ה׳ יְרַחֵם לִפְעָמִים לְמִי שֶׁיַּחְפּוֹץ לְרַחֵם מִבְּלִי הֲבִיאוֹ בַּמִּשְׁפָּט, כִּי זוֹ הִיא מִדַּת הָרַחֲמִים לְמְחוֹל וְלִסְלוֹחַ. וְשָׁם אֱלֹקִים גַּם כֵּן לְמִי שֶׁלֹּא יִרְצֶה לִמְחוֹל יְבִיאֵהוּ בַּמִּשְׁפָּט, וּכְפִי זֶה יֵשׁ לְךָ אָדָם שֶׁלֹּא יָבֹא בַּמִּשְׁפָּט. וְדֶרֶךְ ב׳ הוּא כִּי לְעוֹלָם אֵין ה׳ מְוַתֵּר לְשׁוּם אָדָם בָּעוֹלָם, וְכָל הָעוֹלָם יַעֲמִדוּ לַמִּשְׁפָּט אֵין נִמְלָט. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא נ.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: ״כָּל הָאוֹמֵר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יַתְרָן, יוֹתְרוּ בְּנֵי מֵעָיו, אֶלָּא בְּמִשְׁפָּט יַעֲמִיד אֶרֶץ וְאֵין אָדָם נִמְלָט מִן הַדִּין״. וּכְפִי זֶה הִנֵּה בֵּרַרְנוּ לָנוּ דֶּרֶךְ הַב׳.

וּמֵעַתָּה אֹפֶן הַבְּרִיאָה לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: בִּתְחִלָּה בָּרָא בְּמִדַּת אֱלֹהִים שֶׁהוּא יְחוּס הַמִּשְׁפָּט, וְכָךְ הוּא הַתַּכְלִית שֶׁעָמַד הַכֹּל בְּדִין. אֶלָּא שֶׁרָאָה שֶׁאוֹתוֹ הַדִּין לֹא יוּכַל הָעוֹלָם עָמוֹד בּוֹ, שִׁתֵּף עִמּוֹ מִדַּת הָרַחֲמִים. פֵּרוּשׁ: לֹא שֶׁחָזַר בּוֹ מִמַּחְשַׁבָתּוֹ רִאשׁוֹנָה חַס וְשָׁלוֹם, אֶלָּא שֶׁעַיֶּשֶׂה הַמִּשְׁפָּט בְּדֶרֶךְ רַחֲמִים, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר שֶׁלֹּא לִיפָּרַע מֵהָאָדָם עָנְשׁוֹ כְּאַחַת, גַּם שֶׁלֹּא לִיפָּרַע מִמֶּנּוּ תֵּכֶף וּמִיָּד בִּלֹא הַאֲרָכַת זְמַן, וּלְעוֹלָם אֵין לָאָדָם אֶלָּא מַה שֶּׁיִּגִּיעַ אֵלָיו בְּמִשְׁפָּט, וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי שקלים פרק ה) ״מַאֲרִיךְ אַפַּיִם וְגָבֵי דִּילֵיהּ״.

נִמְצָאתָ אוֹמֵר שֶׁלֹּא חָזַר בּוֹ מִמַּחְשַׁבְתּוֹ, כִּי לֹא מָצִינוּ שֶׁקָּדַם בְּמַחְשֶׁבֶת ה׳ שֶׁלֹּא לְהִתְנַהֵג בְּמִשְׁפָּט בְּסֵדֶר זֶה שֶׁיִּהְיֶה נִפְרָע בְּרַחֲמִים. וּלְפִי זֶה בְּהֶכְרֵחַ שֶׁיֹּאמַר הַכָּתוּב כַּסֵּדֶר הָאָמוּר, שֶׁאִם הָיָה אוֹמֵר ״בְּרֵאשִׁית בָּרָא ה׳ אֱלֹהִים״ הָיְתָה הַסְּבָרָא נוֹתֶנֶת כִּי יֵשׁ מִשְׁפָּט וְאֵין מִשְׁפָּט גַּם כֵּן לְצַד הָרַחֲמִים, כִּי לֹא הֻחְלִיט ה׳ מִשְׁפָּט לְבַדּוֹ. וּמֵאָמְרוֹ ״בָּרָא אֱלֹקִים״ לְבַד הֲרֵי הֻחְלִיט כִּי אֵין דָּבָר בִּלֹא מִשְׁפָּט, וַהֲגַם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב אַחַר כָּךְ ״ה׳ אֱלֹהִים״ תִּתְפָּרֵשׁ עַל אֲמִתָּתָהּ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּהָ, שֶׁהַמִּשְׁפָּט עַל כָּל פָּנִים יִהְיֶה אֶלָּא שֶׁיִּהְיֶה הַפֵּרָעוֹן בְּדֶרֶךְ רַחֲמָנוּת. וְסָמַךְ עָלָיו הַכָּתוּב שֶׁנַּכְרִיחַ לְפָרֵשׁ עַל זֶה הָאוֹפֶן, לְהְיוֹת דָּבָר יָדוּעַ מוּחְזָק בְּיָדֵינוּ כִּי יְדִיעַת ה׳ לֹא תִּתְהַפֵּךְ כְּבְיָכוֹל.

וְאַחַר שֶׁפֵּרַשׁ כַּוָּנַת רַז״ל גַּם אַחַר דִּבְרֵיהֶם יֵשׁ מוֹשֵׁב לִדְבָרֵינוּ, כִּי מִדָּה זוֹ שֶׁל הַשִּׁתּוּף שֶׁהִכִּין ה׳ לְיוֹשְׁבֵי תֵּבֵל לְהַאֲרִיךְ אַפּוֹ וְלִגְבוֹת מְעַט מְעַט בְּנִכּוּי, לֹא יִתְנַהֵג ה׳ כֵּן אֶלָּא עִמָּנוּ וְלֹא עִם הָעֶלְיוֹנִים יוֹשְׁבֵי שָׁמַיִם, אֶלָּא תֵּכֶף וּמִיָּד יְשַׁלֵּם לַמִּתְחַיֵּב חִיּוּבוֹ כְּאַחַת, גַּם לֹא יוֹעִיל לָהֶם הַחָרָטָה וְהַהִתְוַדּוּי וְהַהִתְשׁוּבָה וְלֹא טַעֲנַת הַשְׁגָּגָה. וְצֵא וּלְמַד מִמַּעֲשֶׂה הוּבָא בַּשַּׁ״ס (חגיגה טו.) בְּד׳ שֶׁנִּכְנְסוּ לַפַּרְדֵּס שֶׁהֶעֱנִישׁוּ הַמַּלְאָךְ הַיּוֹשֵׁב בִּרְשׁוּת הַמֶּלֶךְ יִתְעַלֶּה שְׁמוֹ בָּרוּךְ הוּא עַל אֲשֶׁר לֹא עָמַד מִפְּנֵי אֱלִישָׁע כְּדֵי שֶׁלֹּא יִטְעֶה בְּמַחְשַׁבְתּוֹ, וְזֹאת לַמַּלְאָךְ שְׁגָגָה, גַּם לֹא הוּזְהַר עָלֶיהָ, וְכֵן לֹא יִשְׁפֹּט הַשּׁוֹפֵט לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל כַּיָּדוּעַ מִמִּשְׁפְּטֵי תּוֹרָתוֹ

שֶׁתִּתְעַלֶּה׃

עוֹד רָמַז בְּהַקְדָּמַת שָׁמַיִם לָאָרֶץ לְהַרְאוֹת כִּי לֹא כְּמִדַּת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִדַּת בָּשָׂר וָדָם׃ מִדַּת בָּשָׂר וָדָם בּוֹנֶה הַבַּיִת וְאַחַר כָּךְ הָעֲלִיָּה עַל גַּבָּיו, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הִקְדִּים הָעֲלִיָּה וְאַחַר כָּךְ הַבַּיִת, לְהַרְאוֹת כִּי הַשָּׁמַיִם תְּלוּיִים וְעוֹמְדִים הֵם בְּמַאֲמָרוֹ יִתְבָּרַךְ׃

וְדֶרֶךְ רֶמֶז רַז״ל דָּרְשׁוּ (בראשית רבה א׳) תֵּיבַת בְּרֵאשִׁית שֶׁיְּכַוֵּן בָּרוּךְ הוּא לוֹמַר בִּשְׁבִיל תּוֹרָה שֶׁנִּקְרֵאת רֵאשִׁית, וּפֵרוּשׁ בֵּי״ת שֶׁל בְּרֵאשִׁית הִיא בֵּי״ת הַסִּבָּה. וּמֵעַתָּה מִי שֶׁזָּכָה בַּתּוֹרָה זָכָה בְּכָל הָעוֹלָם, וּמִי שֶׁלֹּא זָכָה בַּתּוֹרָה אֵין לוֹ לֵיהָנוֹת מִן הָעוֹלָם עַד מִדְרַךְ כַּף רֶגֶל, זוֹלַת אִם יְשַׁמֵּשׁ הֶכְשֵׁר עַמֵּלֵיהָ. וְגַם אָמְרוּ (ויקרא רבה ל״ו) בִּשְׁבִיל יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ רֵאשִׁית, דִּכְתִיב ״רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה״ (ירמיהו ב׃ג), וְאֵין מַאֲמָרָם זֶה מַכְחִישׁ הָרִאשׁוֹן, כִּי טַעַם עַצְמוֹ שֶׁנִּקְרְאוּ יִשְׂרָאֵל רֵאשִׁית הוּא לְצַד קַבָּלָתָם הַתּוֹרָה, וּבָזֶה נִבְדְּלוּ לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה מֵהָעַמִּים. וְגַם אָמְרוּ (בראשית רבה י״ב) בִּשְׁבִיל אַבְרָהָם וּבִשְׁבִיל יַעֲקֹב (ויקרא רבה ל״ו), וְהַכֹּל הוֹלֵךְ לַתַּעַם הָרִאשׁוֹן ״עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָהָם״ וְגוֹ׳. גַּם אָמְרוּ (שבת לו׃) בִּשְׁבִיל יִרְאָה שֶׁנִּקְרֵאת רֵאשִׁית, דִּכְתִיב (תהילים קי״א׃י׳) ״רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת ה׳״, כִּי הוּא זֶה גַּם כֵּן יְסוֹד הַתּוֹרָה, כִּי אִם אֵין חָכְמָה אֵין יִרְאָה, וְאִם אֵין יִרְאַת ה׳ אֵין תּוֹרָה, כִּי הוּא אוֹצָר נֶחְמָד לַתּוֹרָה.

עוֹד תִּתְפָּרֵשׁ **בְּרֵאשִׁית** עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי ח׃ל) ״וָאֶהְיֶה אֶצְלוֹ אָמוֹן״, וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה א)׃ ״אַל תִּקְרֵי אָמוֹן אֶלָּא אוֹמֵן״, וְהוּא עַצְמוֹ שֶׁרָמַז הַכָּתוּב תְּחִלַּת דִּבֵּר ה׳ וְהוֹדִיעַ בְּרִיאַת עוֹלָם, הוֹדִיעַ בַּמֶּה בְּרָאָה, וְאָמַר בַּתּוֹרָה בְּרֵאָה כִּי הִיא הָאוֹמֵן (אֵין זֶה סוֹתֵר לְפֵרוּשׁ רִאשׁוֹן כִּי הַתּוֹרָה הֶכִינָה עוֹלָם לְהִתְהַלֵּךְ בְּמֵישָׁרִים), וּלְפִי זֶה גָּדְלָה מַעֲלַת בְּעָלֶיהָ שֶׁזּוֹכִים בַּפֹּל, וְלָזֶה יִהְיֶה הַדִּין לָהֶם שֶׁיִּקָּרְאוּ בּוֹנִים, וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קיד׃)׃ ״תַּלְמִידֵי חֲכָמִים נִקְרָאִים בּוֹנִים״, כִּי מַה שֶּׁבְּפִיהֶם וּבִלְבָבָם הוּא הַבּוֹנֶה, וְהוּא אָמְרוֹ (ירמיהו לג׃כה)׃ ״אִם לֹא בְרִיתִי וְגוֹ׳ חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא שָׂמְתִּי״.

עוֹד תִּתְפָּרֵשׁ בֵּי״ת שֶׁל בְּרֵאשִׁית עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (הקדמת תיקוני זהר ה׃), כִּי ב׳ אוֹפַנֵּי יִרְאַת ה׳ הֵם׃ הָאַחַת הִיא יִרְאַת הָעוֹנֶשׁ, וְהַב׳ הִיא יִרְאַת הָרוֹמְמוּת, וְזוֹ יִרְאָה פְּנִימִית וּמְעֻלָּה מֵהָא׳, וְהוּא שֶׁרָמַז בָּאוֹת בֵּי״ת רֵאשִׁית כִּי ב׳ יִרְאוֹת הֵכִין ה׳ לְקִיּוּם הָעוֹלָם, וְרָמַז אוֹפֶן שְׁנֵיהֶם׃ הָא׳ רָמְזָה בְּתֵיבַת **אֱלֹהִים** כִּי הִיא יִרְאַת הַדִּין בְּקוּמוֹ לְמִשְׁפָּט, וְהַב׳ רָמְזָה בְּאָמְרוֹ **אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ**, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהילים ח׃ד) ״כִּי אֶרְאֶה שָׁמֶיךָ״ וְגוֹ׳, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר חלק א א׃) כִּי יִרְאַת הָרוֹמְמוּת תִּכָּנֵס בְּלֵב מַשְׂכִּיל בְּהַבִּיטוֹ בְּהִתְבּוֹנְנוּת בְּמַעֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ, מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ ה׳, תִּתְלַהֵב הַנֶּפֶשׁ וְיֵירָא מִגְּדֻלָּתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ.

אוֹ יִרְמֹז ב׳ אָפְנֵי הַיִּרְאָה׃ אַחַת בְּאָמְרוֹ **הַשָּׁמַיִם**, כָּאן רָמַז יִרְאַת הָרוֹמְמוּת עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ ״כִּי אֶרְאֶה שָׁמֶיךָ״ וְגוֹ׳, וְיִרְאָה ב׳ **וְאֵת הָאָרֶץ** שֶׁהִיא יִרְאַת הָעֹנֶשׁ, וְיִחֻסָּה לָאָרֶץ לִשְׁלֹל כִּי אֵינָהּ לְצַד הָרוֹמְמוּת אֶלָּא לְצַד אֵימָתוֹ מֵיַלְדֵי הָעוֹלָם, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (איוב כ׃כז) ״וְאֶרֶץ מִתְקוֹמָמָה לוֹ״.

עוֹד יִרְמוֹז **בְּרֵאשִׁית** עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיהו ל״ג׃ו׳) ״יִרְאַת ה׳ הִיא אוֹצָרוֹ״, הַכַּוָּנָה הִיא כִּי מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ יִרְאַת ה׳ הִיא אוֹצָר לְתִקְוַת הַלְּבָבוֹת שֶׁהוּא דְּבֵקוּת אוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ בְּנֶפֶשׁ אָדָם, כְּאָמְרוֹ (דברים ד׳׃ד׳) ״וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים״ וְגוֹ׳, וְכָל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ יִרְאַת שָׁמַיִם הוּא מִשְׁפַּן הַשְּׁכִינָה, כְּאָמְרוֹ (תהילים ע״ח׃ס׳) ״אֹהֶל שָׁכַן בָּאָדָם״. וְהוּא שֶׁרָמַז בְּתֵבַת ״בְּרֵאשִׁית״ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ׃ בֵּי״ת פֵּרוּשׁ בֵּית מוֹשַׁב אֱלֹהִים, הִיא הַיִּרְאָה הָרְמוּזָה בְּתֵבַת רֵאשִׁית, בָּרָא ה׳ וְהֵכִין פָּעֳלוֹ.

עוֹד תִּתְפָּרֵשׁ **בְּרֵאשִׁית** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה ל״ה׃ה)׃ הַסֵּפֶר וְהַסַּיִף יָרְדוּ כְּרוּכִים וְכוּ׳, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים** – פֵּרוּשׁ׃ עִם רֵאשִׁית שֶׁהִיא הַתּוֹרָה בָּרָא אֱלֹהִים, פֵּרוּשׁ הַדִּין שֶׁהוּא רֶמֶז הַסַּיִף.

עוֹד תִּתְפָּרֵשׁ עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (מלכים א׳ י״ח׃לט) ״ה׳ הוּא הָאֱלֹהִים״, וְהַכַּוָּנָה הִיא שֶׁהַגַּם שֶׁשָּׁם אֱלֹהִים יִתְיַחֵס אֶל הַדִּין, אַף עַל פִּי כֵן רַחֲמִים הוּא, וְכָל שְׁמוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְטוֹבָה יְכַוְּנוּ יַחַד לְהֵיטִיב וּלְהִתְחַסֵּד. אֶלָּא דִּלְצַד מַעֲשֶׂה הָאַחֲרוֹנִים יָצָא הַדִּין לְיַסֵּר לְמִי שֶׁרָאוּי לְיַסֵּר, וְזוֹלַת זֶה גַּם גַּם שֵׁם אֱלֹקִים מִדָּתוֹ לְהֵיטִיב. וְהוּא אָמְרוֹ **בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים**, כִּי שֵׁם אֱלֹהִים הֵטִיב וּבָרָא עוֹלָם לָחוֹן וּלְרַחֵם וּלְהֵיטִיב לְשׁוֹכְנֵי שָׁמַיִם וָאָרֶץ, וְאֵין לְךָ רַחֲמִים גְּדוֹלִים מִזֶּה. וְהוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (בראשית כז׃כח) ״וְיִתֶּן לְךָ הָאֱלֹהִים״, חֲרִי שֶׁגַּם שֵׁם אֱלֹהִים יֵיטִיב לַטּוֹבִים בְּתוֹרַת מַתָּנַת חִנָּם, אֶלָּא שֶׁעוֹשֵׂי רִשְׁעָה יְסוֹבְבוּ לַעֲשׂוֹת לָהֶם אֱלֹהִים מוּסָר, וְלָעָתִיד לָבֹא הַמְקֻוֶּה כֵּן יִהְיֶה ה׳ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד.

עוֹד יִתְפָּרֵשׁ תֵּיבַת **בְּרֵאשִׁית** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (הקדמת זוהר ב׳) כִּי בְּשָׁעַת בְּרִיאַת הָעוֹלָם נִכְנְסוּ הָאוֹתִיּוֹת לִפְנֵי הַבּוֹרֵא. נִכְנְסָה ת׳ וְאָמְרָה לְפָנָיו׃ רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, רְצוֹנְךָ לִבְרוֹא בִּי הָעוֹלָם וְכוּ׳, וְכַלָּם הֻשִׁיבָם ה׳ כִּי אֵינוֹ חָפֵץ, לַשָּׁעָה הָאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם לְכָל אַחַת וְאַחַת. עַד שֶׁנִּכְנְסָה בֵּי״ת וְקִבְּלָה וּבָרָא בָּהּ הָעוֹלָם, דִּכְתִיב ״בְּרֵאשִׁית״. אֶל״ף שְׁתִקָה, אָמַר לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא׃ אֶל״ף, לָמָּה אַתְּ שׁוֹתֶקֶת וְכוּ׳, אָמַר לָהּ׃ אַתְּ תִּהְיִי רֹאשׁ לְכָל הָאוֹתִיּוֹת וְכוּ׳, עַד כָּאן. הִנֵּה מִדִּבְרֵי ה׳ יֵרָאֶה כִּי אֶל״ף יֵשׁ לָהּ מַעֲלָה מֵאוֹת בֵּי״ת, וּמֵעַתָּה אִם הָיוּ הָאוֹתִיּוֹת עוֹלוֹת לְפָנָיו בְּיֹשֶׁר הָיְתָה הָאֶל״ף זוֹכָה לִבְרֹאת בָּהּ הָעוֹלָם. וְלֶהֱיוֹת כִּי יֹאמַר הָאוֹמֵר׃ וְלָמָּה לֹא עָלְתָה הָאֶל״ף רִאשׁוֹנָה וְהִנִּיחָהּ עַד לְבַסּוֹף? דַּע כִּי אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (הקדמת תיקוני זהר) כִּי הָאוֹתִיּוֹת כְּשֶׁהֵם בְּדֶרֶךְ הָאוֹת׃ חֹדֶשׁ תִּשְׁרֵי שֶׁהָאוֹתִיּוֹת לְמַפְרֵעַ תָּי״וּ שִׁי״ן רֵי״שׁ הוּא זְמַן הַדִּין הַגָּדוֹל, אֶלָּא שֶׁהַשֵּׁם לְצַד רַחֲמָיו שִׁתֵּף אוֹת אַחַת מִשֵּׁם הָרַחֲמִים וְהִיא יו״ד לְרַחֵם יָשָׁר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ אָל״ף בֵּי״ת גִּימֶ״ל וְכוּ׳ הֵם רוֹמְזִים לְמִדַּת רַחֲמִים, וּכְשֶׁהֵם לְמַפְרֵעַ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ תָּי״וּ שִׁי״ן רֵי״שׁ וְכוּ׳ הֵם מוֹרִים עַל מִדַּת הַדִּין. וְזֶה לְךָ הָאוֹת׃ חֹדֶשׁ תִּשְׁרֵי שֶׁהָאוֹתִיּוֹת לְמַפְרֵעַ תָּי״וּ שִׁי״ן רֵי״שׁ הוּא זְמַן הַדִּין הַגָּדוֹל, אֶלָּא שֶׁהַשֵּׁם לְצַד רַחֲמָיו שִׁתֵּף אוֹת אַחַת מִשֵּׁם הָרַחֲמִים וְהִיא יו״ד לְרַחֵם

הַדִּין (הקדמת תיקוני זהר ט״ז). וְאַחֲרֵי הוֹדִיעַ אוֹתָנוּ אֶת זֶה, נִפְרֹשׂ הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: בְּי״ת רֵאשִׁית – תֵּדַע טַעַם לִקְדִימַת בֵּי״ת לְאָלֶ״ף, לִהְיוֹת שֶׁהַבְּרִיאָה הָיְתָה בְּמַדַּת אֱלֹהִים, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן עָלוּ הָאוֹתִיּוֹת לְמַפְרֵעַ כַּמִּשְׁפָּט וּבָזֶה קָדְמָה בֵּי״ת לְאָלֶ״ף וְקָנְתָה מְקוֹמָהּ.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **בְּרֵאשִׁית** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (הקדמת זוהר) כִּי אֶלֶף עוֹלָמוֹת נֶעְלָמִים בָּרָא ה׳, וְקוֹרִין אוֹתָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר חדש בראשית ב׳) עָלְמִין דְּכְסוּפִין, וְהֵם הָרְמוּזִים בַּפָּסוּק (שיר השירים ח׳:יב) ״הָאֶלֶף לְךָ שְׁלֹמֹה״, וּמַעֲתָּה הִתְחִיל הַכָּתוּב בְּבֵי״ת כִּי הָאָלֶ״ף כְּבָר קָנְתָה מְקוֹמָהּ שֶׁבָּהּ בָּרָא אֶלֶף עוֹלָמוֹת כִּשְׁמָהּ שֶׁל אָלֶ״ף, וְהִתְחִיל בְּבֵי״ת לִבְרֹאת הָעוֹלָם הַזֶּה, לִהְיוֹת שֶׁיֵּשְׁנוֹ גַּם כֵּן בְּחֶשְׁבּוֹן הַבְּרִיאָה שֶׁהֵם ב׳ שָׁמַיִם וָאָרֶץ, וְלָזֶה גַּם כֵּן לֹא אָמַר ״בָּרֹאשׁוֹנָה״ שֶׁתָּבִין שֶׁזֶּה הוּא תְּחִלָּה וְלֹא כֵּן הוּא, שֶׁכְּבָר בָּרָא עוֹלָמוֹת הַחֻמְדָּה, אֶלָּא בִּפְרָט זֶה שֶׁל שָׁמַיִם וָאָרֶץ הוּא שֶׁאוֹמֵר רֵאשִׁיתוֹ.

עוֹד יִרְמֹז בְּתֵיבַת **בְּרֵאשִׁית** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מדרש שמואל אבות פ״ו) כִּי ה׳ בָּרָא ד׳ עוֹלָמוֹת, וְיִחְסוֹ לָהֶם שְׁמוֹת: אֲצִילוּת, בְּרִיאָה, יְצִירָה, עֲשִׂיָּה. וּרְמָזוּם בַּפָּסוּק (ישעיהו מ״ג:ז׳): ״כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו יְצַרְתִּיו אַף עֲשִׂיתִיו״. וְהוּא שֶׁרָמַז כָּאן בְּאָמְרוֹ **בְּרֵאשִׁית** – הוּא עוֹלַם הַכָּבוֹד שֶׁהוּא הָאֲצִילוּת וְהוּא יִקָּרֵא רֵאשִׁית לַכֹּל, ״בָּרָא״ – הוּא עוֹלַם הַבְּרִיאָה, ״אֱלֹהִים״ – רָמַז לְעוֹלַם הַיְצִירָה כִּי יֵשׁ שָׁם דִּינִים, ״אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ״ – הוּא עוֹלַם הָעֲשִׂיָּה כִּי הוּא זֶה שָׁמַיִם וָאָרֶץ, כְּאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם הַנְּעִימִים.

עוֹד יִרְמֹז עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים נ״ד.) כִּי גַּן עֵדֶן וְגֵיהִנֹּם נִבְרְאוּ קוֹדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם, שֶׁהֵם שָׂכָר וְעוֹנֶשׁ עַל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹות, וְהוּא שֶׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **ב׳ רֵאשִׁית**, כִּי ב׳ דְּבָרִים בָּרָא ה׳ מְיֻחָדִים בִּשְׁבִיל הַיְרָאָה, שֶׁהֵם שָׂכָר וְעוֹנֶשׁ, גֵּיהִנֹּם וְגַן עֵדֶן (חגיגה ט״ו). זָכָה וְיֵרֵא מֵה׳ – נוֹטֵל חֶלְקוֹ וְחֶלֶק חֲבֵרוֹ בְּגַן עֵדֶן, לֹא זָכָה – נוֹטֵל חֶלְקוֹ וְחֶלֶק חֲבֵרוֹ בְּגֵיהִנֹּם. וְאוּלַי כִּי רָמַז כִּי שְׁנֵיהֶם נוֹצְרוּ יַחַד, וְלִשְׁנֵיהֶם יִקָּרֵא רֵאשִׁית, כִּי אִם קָדְמָה אַחַת לַחֲבֶרְתָּהּ לֹא יִתְיַחֵס רֵאשִׁית אֶלָּא לְאֶחָד, הָא לָמַדְתָּ כִּי בְּדִבּוּר אֶחָד נִבְרְאוּ יַחַד.

עוֹד יִרְמֹז כִּי לִהְיוֹת שֶׁיֵּשׁ ב׳ עוֹלָמוֹת – עוֹלָם הַזֶּה וְעוֹלָם הַבָּא, וְהָאָדָם עַל יְדֵי הִתְעַסְּקוֹ בַּתּוֹרָה וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים יַשִּׂיג הַטּוֹב וְהַחַיִּים, כָּאן הוֹדִיעָנוּ הַכָּתוּב כִּי לֹא יְשֻׁלַּם לַצַּדִּיקִים שְׂכַר הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹות בָּעוֹלָם הַזֶּה עַד אֲשֶׁר יָכִין לָהֶם אוֹצַר הַטּוֹב שֶׁהִיא הָעִקָּר לְחֵלֶק הַנִּשָּׁמָה, וְאַחַר כָּךְ אִם יוֹתִיר מִטִּיבִין לוֹ גַּם בָּעוֹלָם הַזֶּה. כִּי יִבְחַר ה׳ תְּחִלָּה לְהָכִין לָאָדָם גְּמוּל עוֹלָם הָעֶלְיוֹן שֶׁהוּא הַנִּצְחִי, וְהוּא שֶׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם** שֶׁהֵם עוֹלָם הַנְּשָׁמוֹת, וְאַחַר כָּךְ **וְאֵת הָאָרֶץ** שֶׁהוּא עוֹלָם הַשָּׁפָל אִם הֶעֱדִיף בְּטוּבוֹ. הָא לָמַדְתָּ שֶׁאֵין מְטִיבִין לַצַּדִּיקִים בָּעוֹלָם הַזֶּה עַד אַחַר שֶׁיְּזַכּוּ בְּנַחֲלָתָם לְאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים.

עוֹד יִרְמֹז עַל פִּי מַה שֶּׁנֶּחְלְקוּ רַז״ל (ראש השנה י׳:) – אֶחָד אָמַר בְּתִשְׁרֵי נִבְרָא הָעוֹלָם וְאֶחָד אָמַר בְּנִיסָן נִבְרָא הָעוֹלָם. וְנִרְאֶה לִי כִּי אֵלּוּ וָאֵלּוּ דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים, כִּי יֵשׁ לְךָ לָדַעַת שֶׁאָמְרוּ זַ״ל (בראשית רבה פ״א) שֶׁמַּחְשָׁבָה חָשַׁב ה׳ לִבְרֹא הָעוֹלָם וְאַחַר כָּךְ הוֹצִיא ה׳ מַחֲשַׁבְתּוֹ לַפּוֹעַל. וּכְפִי זֶה נוּכַל לוֹמַר כִּי בְּנִיסָן חָשַׁב וּבְתִשְׁרֵי יָצָא לַפּוֹעַל אוֹ לְהֵפֶךְ, וְלִשְׁנֵיהֶם יִתְיַחֵס לְשׁוֹן בְּרִיאָה – בֵּין מַה שֶּׁעָלָה בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ יִתְבָּרַךְ בְּרִיאָה תִּקָּרֵא בֵּין כְּשֶׁיָּצְתָה לַפּוֹעַל, וּבָזֶה יִתְקַיְּמוּ דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ יַחַד. וְהוּא שֶׁרָמַז בַּבֵּי״ת שֶׁל תֵּיבַת **בְּרֵאשִׁית** כִּי ב׳ רֵאשִׁית הָיוּ – אַחַת לַמַּחֲשָׁבָה וְאַחַת לַמַּעֲשֶׂה, אֶלָּא שֶׁאֵין אָנוּ יוֹדְעִים אִם בְּנִיסָן חָשַׁב וּבְתִשְׁרֵי פָּעַל אוֹ לְהֵפֶךְ.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ו׳:): כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ יִרְאַת שָׁמַיִם דְּבָרָיו נִשְׁמָעִין, וְהַטַּעַם כִּי הַיְרָאָה דִּבֵּר ה׳ יְדַבֵּר מִתּוֹךְ קִימַת נַפְשׁוֹ, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן תַּכִּיר נֶפֶשׁ הַשּׁוֹמַעַת וּתְקַבֵּל תּוֹכַחַת מוּסָר. וְאִם הַדְּבָרִים יָצְאוּ מֵהַגּוּף אֵין שַׂיְכוּת לַנֶּפֶשׁ לִשְׁמֹעַ, כְּמוֹ שֶׁרָמְזוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים ו׳:ז׳): ״וְהָיוּ הַדְּבָרִים וְגוֹ׳ עַל לְבָבֶךָ״ אָז ״וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ״ – הֵם הַתַּלְמִידִים. וְהוּא אָמְרוֹ **בְּרֵאשִׁית** שֶׁהִיא הַיְרָאָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, **בָּרָא ה׳ אֵת הַשָּׁמַיִם** – פֵּרוּשׁ שֶׁיִּהְיֶה יֵרֵא שָׁמַיִם, אָז יִשָּׁמַע קוֹלוֹ וִילַמֵּד אָדָם דַּעַת, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאֵת הָאָרֶץ**:

עוֹד יִרְצֶה לִהְיוֹת שֶׁזֹּוָּה ה׳ הַרְבֵּה יִרְאוֹת בָּעוֹלָם: יִרְאָה מֵאָבִיו וְאִמּוֹ, דִּכְתִיב (ויקרא י״ט:ג׳) ״אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ״, גַּם מֵהַמֶּלֶךְ וּמֵהַחֲכָמִים, גַּם לִירָא מֵהַבְּרִיוֹת לְבַל יַחְשְׁדוּהוּ. וְיֹאמַר הָאוֹמֵר שֶׁתְּהֵיֶה שָׂוָה מִצְוַת הַיְרָאָה בְּכָל מִקּוֹמוֹת שֶׁיֵּשְׁנָהּ, וְיֵצֵא מִזֶּה שֶׁלִּפְעָמִים יִזְלֹזֵל חָס וְשָׁלוֹם בְּמִצְוֹת ה׳ לִכְבוֹד הַמֶּלֶךְ אוֹ לִכְבוֹד אָבִיו וְכַדּוֹמֶה. לָזֶה רָמַז כָּאן בִּתְחִלַּת דִּבְרֵי ה׳ כִּי לִקְדֶם כָּל דָּבָר יַקְדִּים לִירֹא אֶת הַשָּׁמַיִם וְאַחַר כָּךְ וְאֶת הָאָרֶץ שֶׁהֵם פְּרָטִים הַמְחֻיָּב לָחוּשׁ לָהֶם, וְהוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (במדבר ל״ב:כ״ב) ״וִהְיִיתֶם נְקִיִּם מֵה׳״ תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ ״וּמִיִּשְׂרָאֵל״. וּמַעֲתָּה אֵין מָקוֹם לְקַיֵּם שׁוּם מִצְוָה שֶׁל הַזּוּלַת אֶלָּא אִם לֹא יַעֲבֹר עַל שׁוּם מִצְוָה מִמִּצְוֹת ה׳.

עוֹד יִרְמֹז כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַתּוֹרָה בָּרָא ה׳ ב׳ הַדְרָגוֹת בָּאָדָם, אוֹ יִשְׁוֶה בְּמַדְרֵגָה לַשָּׁמַיִם, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים פב:ו) ״אֲנִי אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם״, אוֹ אִם לֹא יְקַיְּמֶהּ תֵּרֶד מַדְרֵגָתוֹ לְמַטָּה לָאָרֶץ, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּרֵאשִׁית** פֵּרוּשׁ בְּאֶמְצָעוּת רֵאשִׁית בָּרָא ה׳ ב׳ הֲכָנוֹת אֵלּוּ אֶת וְכוּ׳:

עוֹד תִּרְמֹז הַפָּרָשָׁה כֻּלָּהּ עַל בְּרִיאַת הָאָדָם, כִּי הוּא עִקַּר תַּכְלִית הַבְּרִיאָה, עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **בְּרֵאשִׁית** כְּשֶׁבָּרָא ה׳ אֶת הָאָדָם, בְּרָאוֹ מִמְּקוֹר הָרוּחָנִיּוּת הָרָמוּז בְּתֵבַת ״הַשָּׁמַיִם״ וּמִמְּקוֹר הַגַּשְׁמִיּוּת הָרָמוּז בְּתֵבַת ״הָאָרֶץ״. וְתִמְצָא שֶׁרָמְזוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צא:) בְּמַה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים נ:ד) ״יִקְרָא אֶל הַשָּׁמַיִם מֵעָל״ שֶׁהוּא הָרוּחַ, ״וְאֶל הָאָרֶץ״ הוּא הַגּוּף הַבָּנוּי מֵהָאָרֶץ. וּרְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ בָּזֶה הוּא שֶׁעַל יְדֵי מַעֲשֶׂה הָאָדָם יִתְעַצֵּם לַהֲפֹךְ הַחֹמֶר שֶׁהוּא הַגּוּף עַד שֶׁיִּהְיֶה נֶחְשָׁב צוּרָה.

וְהִנֵּה תְּמָצָא (שבת קנב:) שֶׁהַצַּדִּיקִים אֵינָם חוֹזְרִים עָפָר, לֶהֱיוֹת כִּי זִכְכוּ הַחֹמֶר שֶׁלָּהֶם עַד שֶׁנַּעֲשָׂה רוּחָנִי, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַב רַבִּי יִצְחָק עֲרָאמָה זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְהִתְעַצְּמוּת הַשְּׁלֵמִים לְהַפֵּךְ הַחֹמֶר לְצוּרָה, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ, וְלָזֶה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות יח.) שֶׁהַצַּדִּיקִים בְּמִיתָתָן נִקְרָאִים חַיִּים, כִּי חֶלֶק הַגֶּשֶׁם נַעֲשָׂה רוּחָנִי הַמִּתְיַחֵס אֶל הַחַיִּים, וְהָרְשָׁעִים בְּחַיֵּיהֶם קְרוּיִים מֵתִים לְצַד שֶׁגַּם הָרוּחָנִיּוּת שֶׁבָּהֶם נִתְגַּשֵּׁם וְנַעֲשָׂה אֶרֶץ הַמִּתְיַחֵס אֶל הַדּוֹמֵם שֶׁהוּא מֵת:

וּב׳ מִדּוֹת אֵלּוּ רְמָזָם בְּאָמְרוֹ **אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ** עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: אִם זָכוּ, חֲרֵי הֵם מַסְמִיכִים חֵלֶק הַגֶּשֶׁם שֶׁבָּהֶם הָרָמוּז אֶל הָאָרֶץ, מְחַבְּרִים אוֹתוֹ וְנַעֲשֶׂה (חומוניא) [הוֹמוֹנְיָא] אַחַת עִם הַשָּׁמַיִם, וְאִם לֹא זָכוּ, חֲרֵי הֵם מְהַפְּכִים חֵלֶק הָרוּחָנִיּוּת שֶׁבָּהֶם לִבְחִינַת הָאָרֶץ וְנַעֲשֶׂה הַצּוּרָה חֹמֶר, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאֵת הָאָרֶץ**.

וְאָמְרוֹ **וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ**, כָּאן רָמַז מַה שֶּׁהָיָה בַּעֲוֹנוֹת, שֶׁנִּתְגַּבֵּר צַד הַחוֹמֶר שֶׁהִיא הָאָרֶץ וְנִתְרוֹקֵן מֵהָרוּחָנִיּוּת, כְּמוֹ שֶׁתִּרְגֵּם צַדְיָא וְרַקְנְיָא, **וְחֹשֶׁךְ** שֶׁהוּא יֵצֶר הָרַע הַנִּקְרָא בְּדִבְרֵי קָדְשָׁם (זוהר חלק א׳ ס״ג:) דְּמַחְשִׁיךְ אַנְפֵּי דִּבְרִיָּתָא, **עַל פְּנֵי תְהוֹם**, וְקָרָא לְהַגּוּף תְּהוֹם לִהְיוֹתוֹ כַּתְּהוֹם בּוֹלֵעַ תָּמִיד, וּמִצַּד הַיֵּצֶר שֶׁהוּא הַחֹשֶׁךְ, **וְרוּחַ אֱלֹהִים** הַנִּתֶּנֶת בּוֹ **מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמָּיִם**, כִּי לֹא מָצְאָה הָרוּחַ מָנוֹחַ לְכַף רַגְלָהּ, כִּי הַיֵּצֶר גָּרְשָׁהּ וְהוּרְמָה מִמְּקוֹם הַנָּחָתָהּ, וַיִּשְׁכֹּן שָׁם הַחֹשֶׁךְ שֶׁהוּא יֵצֶר הָרַע, וְנִשְׁאֶרֶת הַנֶּפֶשׁ מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם, הֵם מַיִם הַזְּדוֹנִים שֶׁהֵם פְּחוֹת שֶׁל הַטַּמְאָה.

וּבְרֵאשִׁית הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בֵּן, **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר** – שׁוֹלֵחַ אֶל הָאָדָם עֵזֶר נֶגֶד יִצְרוֹ, וְזֶה יִהְיֶה בְּהַגִּיעוֹ לִי״ד שָׁנָה, יוֹפִיעַ עָלָיו מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ רוּחַ אֱלֹהִין קַדִּישִׁין, נְשָׁמָה קְדוֹשָׁה וּטְהוֹרָה. אוֹ יִרְמֹז אֶל הַתּוֹרָה כִּי הִיא הָאוֹר הַנֶּעֱרָב, וְלָהּ יִקָּרֵא אוֹר, דִּכְתִיב (משלי ו:כג) ״וְתוֹרָה אוֹר״. וְהַמְכֻוָּן אֶחָד, כִּי בְּחִינַת הַנְּשָׁמוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת הֵם בְּחִינַת אוֹר הַתּוֹרָה, וּבַעַל נֶפֶשׁ הוּא בַּעַל תּוֹרָה. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר** – שֶׁהִיא הַנְּשָׁמָה שֶׁאוֹרָהּ רַב, לִהְיוֹתָהּ חֲצוּבָה מִתַּחַת כִּסֵּא כְבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ, חֵלֶק אֱלוֹהַּ מִמַּעַל, שׁוֹלְחָהּ ה׳ לְהָאִיר אֶל הָאָדָם לְבַל יִטְבַּע בְּטִיט הַיֵּצֶר הָרַע. אוֹ גַּם כֵּן לְמַה שֶׁאָמַרְנוּ שֶׁהִיא הַתּוֹרָה הַמְּאִירָה לְנֶפֶשׁ אָדָם, וְאָז **וַיְהִי אוֹר**, **וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר** אֲשֶׁר נָתַן בָּאָדָם **כִּי טוֹב**, שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ יֵלֵךְ הָאָדָם בְּדֶרֶךְ הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר.

וְלֹא תַּחְשֹׁב כִּי בִּהְיוֹת הַנְּשָׁמָה בָּאָדָם אוֹ עַל יְדֵי עֹסֶק הַתּוֹרָה בָּזֶה הוּא שָׁקֵט מִתַּחְבּוּלוֹת הַיֵּצֶר הַמַּחְטִיאוֹ וּפָנָה וְהָלַךְ לוֹ, שֶׁאִם כֵּן אֵין כָּאן לֹא שָׂכָר וְלֹא עֹנֶשׁ. לָזֶה אָמַר כִּי עֲדַיִן הַחֹשֶׁךְ בָּעוֹלָם, אֶלָּא שֶׁעַל יְדֵי זֶה מִסְתַּיֵּעַ הָאָדָם לְהַעֲרִיךְ מִלְחָמָה עִמּוֹ וּלְהַבְדִּילוֹ מֵעָלָיו לְבַל הַפִּילוֹ בְּמוֹעֲצוֹתָיו, וְיַכִּיר בְּחִינַת עֲשׂוֹת רַע כִּי רַע הוּא, וְזֶה הוּא אָמְרוֹ **וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר** שֶׁהִיא הַנְּשָׁמָה **וּבֵין הַחֹשֶׁךְ** שֶׁהוּא הַיֵּצֶר הָרַע, וְזֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (קהלת י:ב) ״לֵב חָכָם לִימִינוֹ״ שֶׁהוּא מְקוֹם הָאוֹר, מְקוֹם הַנְּשָׁמָה, ״וְלֵב כְּסִיל לִשְׂמֹאלוֹ״ שֶׁהוּא מְקוֹם הַיֵּצֶר הָרַע. וְקָרָא לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה, וְלָזֶה הִתְפַּלֵּל דָּוִד (תהלים צא) שֶׁיַּצִּילֵהוּ מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת.

וְאָמְרוֹ ״וַיְהִי וְגוֹ׳ יוֹם אֶחָד״ – כִּי אִי אֶפְשָׁר שֶׁיֵּאָבֵר אוֹרָהּ שֶׁל הַנְּשָׁמָה אֶלָּא מֵחֶשְׁכּוֹ שֶׁל הַיֵּצֶר הָרָע, שֶׁאִם לֹא כֵּן לֹא יִשְׁתַּנּוּ מִמַּלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת וְאֵין כָּאן לֹא שָׂכָר וְלֹא עֹנֶשׁ, וְלָזֶה אָמַר ״יוֹם אֶחָד״.

וַיִּכְוַיִן עוֹד לוֹמַר **יוֹם אֶחָד** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה ל״ה:) בְּפָסוּק (שיר השירים א:ג) ״עַל כֵּן עֲלָמוֹת אֲהֵבוּךְ״ – ״עַל מוֹת״, פֵּרוּשׁ: אֲפִלּוּ מַלְאָךְ רַע עוֹנֶה בְּעַל כָּרְחוֹ אָמֵן. וְלָזֶה אָמַר **וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹּקֶר יוֹם אֶחָד**, פֵּרוּשׁ: מִדַּת עֶרֶב וּמִדַּת בֹּקֶר כֻּלָּם בְּהַסְכָּמָה אַחַת לְטוֹבַת הַצַּדִּיק.

או יִרְמֹז שֶׁעַל יְדֵי סִיּוּעַ הַנְּשָׁמָה יִהְיֶה הָעֶרֶב, עֵת שֶׁיַּעֲרִיב שִׁמְשׁוֹ לָלֶכֶת לָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן, כְּעֵת בֹּקֶר, עֵת בּוֹאוֹ לָעוֹלָם, שֶׁתַּחְזֹר הַנְּשָׁמָה מְאִירָה כְּיוֹם בּוֹאָהּ, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קנב:) ״וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ״ (קהלת יב:ז), וְזֶה לְשׁוֹנָם: תְּנָהּ לוֹ כְּמוֹ שֶׁנְּתָנָהּ לָךְ, וּבְזֶה יִשְׁוֶה יוֹם בּוֹאוֹ כְּיוֹם לֶכְתּוֹ כְּאֶחָד.

עוֹד יְכַוֵּן הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ כִּי בִּתְחִלַּת הַבְּרִיאָה הֵכִין ה׳ וְעָשָׂה פְּעֻלָּתוֹ שָׁוָה שָׁמַיִם וָאָרֶץ, שֶׁהֲגַם שֶׁהַשָּׁמַיִם הֵם הָעֶלְיוֹנִים, אַף עַל פִּי כֵן גַּם הָאָרֶץ הָיְתָה בְּגֶדֶר הַטָּהֳרָה. וְצָא וּלְמַד מַעֲלָתָהּ וּזְכוּתָהּ כִּי מִמֶּנָּה נִבְרָא אָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה וְתָאֲרוֹ כְּמַלְאַךְ ה׳ (בראשית רבה ח:ט). וְתִמְצָא כִּי ה׳ בָּחַר לִשְׁכּוֹן בָּאָרֶץ עִם הַנִּבְרָאִים וְהֵכִין בַּיִת לִמְנוּחָתוֹ כְּבְיָכוֹל, וְדָבָר פָּשׁוּט הוּא כִּי מוֹשַׁב אֱלֹהִים שָׁלֵם הוּא וְקָדוֹשׁ יֵאָמֶר לוֹ. וְתִמְצָא כִּי קוֹדֶם שֶׁחָטָא אָדָם הָיָה ה׳ מְצוּי בַּתַּחְתּוֹנִים כְּבָעֶלְיוֹנִים, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ** בְּגֶדֶר אֶחָד בִּנְקִיּוּת וְטָהֳרָה. וְהוּא מַאֲמַר הַנָּבִיא (ישעיהו סו:א) ״כֹּה אָמַר ה׳ הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדוֹם רַגְלָי״, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יד.) שֶׁהוּא שְׁרַפְרַף, הָא לָמַדְתָּ שֶׁהִיא בְּגֶדֶר רְאוּיַת מוֹשַׁב אֱלֹהִים. אֶלָּא שֶׁעַל יְדֵי מַעֲשֵׂה הַתַּחְתּוֹנִים **וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ** וְנִתְגַּשְּׁמָה וְהוּחְשַׁךְ אוֹרָהּ לְצַד מַעֲשֵׂה הָרְשָׁעִים, **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר** שֶׁהִיא הַתּוֹרָה, אָז חָזְרָה הָאָרֶץ לְקַדְמוּתָהּ לְהָאִיר אוֹרָהּ וְשָׁכַן ה׳ בָּאָרֶץ עִם עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְהִי אוֹר**.

עוֹד יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי דָּבָר יָדוּעַ כִּי מָצִינוּ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁבָּחַר לִשְׁכּוֹן בָּעֲרָפֶל (מלכים א ח:יב), וְחִבֵּב לִשְׁכּוֹן בְּתוֹכֵנוּ. וְעוֹד לוֹ שֶׁמָּצִינוּ (תענית ה.) כְּבְיָכוֹל שֶׁנִּשְׁבַּע שֶׁלֹּא יִכָּנֵס לִירוּשָׁלַיִם שֶׁל מַעְלָה עַד שֶׁיִּכָּנֵס לִירוּשָׁלַיִם שֶׁל מַטָּה, חֲרֵי זֶה מַגִּיד שֶׁחִבִּיבָה לוֹ שֶׁל מַטָּה יוֹתֵר מִשֶּׁל מַעְלָה. גַּם כְּשֶׁנִּשְׁכַּיל בְּטַעַם בְּרִיאַת כָּל הָעוֹלָם נֵדַע כִּי הָעִקָּר הֵם הַתַּחְתּוֹנִים שֶׁהֵם עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ.

וּלְפִי זֶה יְכַוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר סֵדֶר הַבְּרִיאָה לֹא זוֹ אַף זוֹ, בְּדֶרֶךְ חִבָּה. **בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם**, וְעוֹד בָּרָא בְּרִיאָה יוֹתֵר חֲבִיבָה אֶצְלוֹ וּמְעֻלָּה יוֹתֵר וְהִיא **אֵת הָאָרֶץ**, שֶׁהַשָּׁמַיִם אַדַּרְבָּה תְּלוּיִים בָּהּ. וְכָל זֶה בְּאֶמְצָעוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְדוֹשׁוֹ (דברים לב:ט), כִּי בָּהֶם תָּלוּי קִיּוּם הָעוֹלָמוֹת גַּם הָעֶלְיוֹנִים, כַּיָּדוּעַ

לַבְּקִיאִים בְּחַדְרֵי הַחָכְמָה הָאֲמִתִּית.

וּלְךָָךְ זֶה יִתְבָּאֵר אָמְרוּ **וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ**, כְּאֵן רָמַז בַּעֲוֹנוֹת לְגָלֻיּוֹת יִשְׂרָאֵל שֶׁהִיא סִבַּת מְנִיעַת דִּירָתוֹ יִתְבָּרַךְ בָּאָרֶץ. גָּלוּת הָאֶחָד הוּא גָּלוּת מִצְרַיִם אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ בּוֹ ת׳ וּשְׁלֹשִׁים כְּמִנְיַן תֹּה״וּ ת׳ וְאַחַד עָשָׂר וָבֹה״וּ חֶשְׁבּוֹנוֹ י״ט חֲרֵי ת״ל (שמות יב:מ), וּמַשְׁמָעוּת **וָבֹהוּ** גַּם כֵּן יִרְמֹז לְגָלוּת שֶׁלְּאַחֲרָיו שֶׁהוּא גָּלוּת בָּבֶל, נִקְרָא גָּלוּת בָּבֶל בֹּהוּ כִּי תַרְגּוּם ״בֹּהוּ״ — ״רֵיקָנְיָא״, וּכְתִיב בְּיִרְמְיָה (ירמיהו נא:לד) עַל גָּלוּת בָּבֶל ״אֲכָלַנִי הֲמָמַנִי נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל הִצִּיגַנִי כְּלִי רִיק״. וְאָמְרוּ **וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם** יִרְמֹז עַל הַגָּלוּת הַמַּר אֲשֶׁר אָנוּ בּוֹ שְׁקוּעִים בִּתְהוֹם אֲשֶׁר אֵין לוֹ סוֹף, זֶה לָנוּ אֶלֶף וְתרע״א שָׁנָה. וְלֹא דַי אֹרֶךְ הַגָּלוּת אֶלָּא חֹשֶׁךְ שֶׁיִּרְמֹז לְב׳ דְּבָרִים: הָא׳ לִשְׁעְבּוּד הָעַמִּים וְכֹבֶד עֹל הַמִּסִּים עַד כִּי חָשַׁךְ מִשְׁחוֹר תָּאָרָם, זֶה רוֹדֶה וְזֶה מְרַדֶּה — אַשְׁרֵי מִי שֶׁלֹּא רָאָה, וּבִפְרָט בַּמַּעֲרָב שֶׁלָּנוּ. וְהַב׳ הוּא עַל הַיֵּצֶר הָרָע אֲשֶׁר הֶחְשִׁיךְ הָעוֹלָם, וּבַעֲוֹנוֹתֵינוּ רַבּוּ פָּרִיצֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְהַחַר לָהֶם נִבְלוּת הַפֶּה וּשְׁבוּעַת שָׁוְא וְלָשׁוֹן הָרָע וְנָזָל, וּמוֹנְעָם מִלַּעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה לָשׁוּב שְׁבוּתָם. וְלֹא יֹאמַר אָדָם בְּרְאוֹתוֹ כָּל כָּךְ יְרִידַת יִשְׂרָאֵל כָּל אֹרֶךְ הַזְּמַן כִּי חָס וְשָׁלוֹם אָבְדָה תִּקְוָה מִבָּנִים, לֹא כֵן הוּא, אֶלָּא **וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים יְהִי אוֹר** — הוּא אוֹר הַגְּאֻלָּה הָעֲתִידָה הַמַּפְלָא.

וְאָמְרוּ **וַיְהִי אוֹר** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּתִקּוּנֵי הַזֹּהַר (תיקון כ״א) ״וַיְהִי רָז״ שָׁאוֹר בְּגִימַטְרִיָּא רָז, הַכַּוָּנָה שֶׁגָּזַר ה׳ יִתְעַלֶּה שְׁמוֹ שֶׁאוֹר זֶה שֶׁל מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ לֹא יִתְגַּלֶּה בָּעוֹלָם וְיִהְיֶה סוֹד טָמוּן אֶצְלוֹ, כְּאָמְרָם (תיקוני זוהר תיקון כ״א): לְלִבִּי גִּלִּיתִי, מִלְּבָא לְפוּמָּא לָא גַּלִּי. וְאָמְרוּ **וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר כִּי טוֹב** חוֹזֵר עַל הָאוֹר מִצַּד עַצְמוֹ כִּי טוֹב הוּא, אַשְׁרֵי עַיִן רָאֲתָה, וְחוֹזֵר גַּם עַל מַה שֶּׁרָמַז שֶׁיַּעֲשֶׂהוּ בְּסוֹד נִסְתָּר כִּי טוֹב, שֶׁכֵּן צָרִיךְ לִהְיוֹת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא ט.) מִכַּמָּה טְעָמִים. וְאָמְרוּ **רוּחַ אֱלֹהִים** וְגוֹ׳, אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ (בראשית רבה פ״ב) זֶה רוּחוֹ שֶׁל מָשִׁיחַ, **מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמָּיִם** — אֵין מַיִם אֶלָּא תּוֹרָה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בַּזֹּהַר (בהשמטות לחלק א׳ י״ג) שֶׁלֹּא יִגָּאֲלוּ יִשְׂרָאֵל אֶלָּא בִּזְכוּת הַתּוֹרָה שֶׁנִּמְשְׁלָה לְמַיִם.

וְהִנֵּה יָדוּעַ הוּא כִּי בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים הַרְבֵּה נִיצוֹצוֹת שֶׁל קְדֻשָּׁה הָטְבְּעוּ בְּתוֹךְ הַקְּלִיפּוֹת, וְגַם הַרְבֵּה עֵרֶב רַב נִשְׁתַּקְּעוּ בְּתוֹךְ הַקְּדֻשָּׁה, כְּאָמְרָם בְּסֵפֶר תִּקּוּנֵי הַזֹּהַר הַקָּדוֹשׁ (תיקון ס״ו), וּמְעֹרָבִים רַע בְּטוֹב וְטוֹב בְּרַע. לָזֶה צָרִיךְ כְּבָיְכוֹל לְהַבְדִּיל הַטּוֹב מֵהָרַע וְהָאוֹר מֵהַחֹשֶׁךְ אֲשֶׁר נִתְעָרְבוּ. וְהִנֵּה יָדוּעַ כִּי הַקְּלִפָּה חִיּוּתָהּ הִיא יְנִיקָתָהּ מֵהַקְּדֻשָּׁה דַּוְקָא, וְזוֹלַת זֶה אֵין לָהּ חִיּוּת. וְלָכֵן אָז בְּהַבְדִּילוֹ ה׳ אֶת הָאוֹר שֶׁהִיא הַקְּדֻשָּׁה וְנִשְׁאָר הָרַע מֻבְדָּל וְאֵין לוֹ מָקוֹם חִיּוּת לִינֹק מִמֶּנּוּ, מִמֵּילָא יִבָּטֵל. וְזֶה הוּא אָמְרוֹ (זכריה י״ג:ב׳-ג׳): ״וְאֶת רוּחַ הַטֻּמְאָה אַעֲבִיר מִן הָאָרֶץ״, כִּי יִדָּמֶה לְקַצִּיצַת הָאִילָן מִמְּקוֹם יְנִיקָתוֹ וְשָׁרְשׁוֹ אֲשֶׁר יוֹנֵק מִמֶּנּוּ שֶׁיִּיבַשׁ וְלֹא יִצְלַח עוֹד, וְלֹא יִשָּׁאֵר כִּי אִם הָאוֹר הַטּוֹב. וְזֶה הוּא שֶׁאָמַר **וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאוֹר יוֹם**, פֵּרוּשׁ ״וַיִּקְרָא״ לְשׁוֹן יְקָר וּגְדֻלָּה, כִּי אֵין מַעֲלַת הַקְּדֻשָּׁה נִכֶּרֶת אֶלָּא בְּהַפִּיל הַקְּלִיפָּה הַנִּקְרֵאת חֹשֶׁךְ. וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי בְּיוֹם הַהוּא הַיָּדוּעַ לְפָנָיו בַּמָּרוֹם יִקָּרֵא ה׳ לָאוֹר בִּיקָר וּגְדֻלָּה, וְזֶה יִהְיֶה בְּיוֹם יְוֻדַּע לַה׳ שֶׁיִּהְיֶה בּוֹ ה׳ אֶחָד (זכריה י״ד:ט׳).

וְאָמְרוּ **וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה** לְשׁוֹן מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר, וְלָזֶה לֹא סָמַךְ הַכָּתוּב עַל תֵּיבַת ״וַיִּקְרָא״ שֶׁאָמַר בַּתְּחִלָּה, כִּי אֵין יְקָר וְכָבוֹד עוֹד לַחֹשֶׁךְ אֶלָּא מִקְרֶהוּ יִהְיֶה דַּוְקָא בַּלַּיְלָה, וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ (דברים כ״ג:י״א) ״מִקְרֵה לָיְלָה״, אֲבָל כְּשֶׁיַּעֲבֹר הַלַּיְלָה שֶׁהוּא זְמַן הַגָּלוּת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (ישעיהו כ״א:י״א) ״מַשָּׂא דּוּמָה וְגוֹ׳ שׁוֹמֵר מַה מִּלַּיְלָה״ כִּי הַגָּלוּת דּוּמָה לַלַּיְלָה, וְאָז בַּעֲלוֹת הַשַּׁחַר אֵין עוֹד חֹשֶׁךְ וְלֹא לַיְלָה אֶלָּא ״וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹּקֶר יוֹם אֶחָד״, כִּי בְּחִינַת הָרַע נִסְתַּלְּקָה וְאֵינָהּ, וְלַיְלָה כַּיּוֹם יָאִיר וְהָיָה אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה, וְהוּא אָמְרוֹ **יוֹם אֶחָד**, וְהוּא שֶׁרָמַז הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ (זכריה י״ד:ט׳) ״בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה ה׳ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד״:

ו **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ וְגוֹ׳**. פֵּרוּשׁ הָרָקִיעַ שֶׁבָּרָא ה׳ בְּיוֹם רִאשׁוֹן, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק ״בְּרֵאשִׁית״ (בראשית א:א) שֶׁהַכֹּל נִבְרָא יַחַד בְּדִבּוּר אֶחָד, אֶלָּא שֶׁלֹּא נִתְקְנָה מְלֶאכֶת כָּל דָּבָר וְדָבָר עַל אָפְנָהּ. עַתָּה אָמַר אֱלֹהִים שֶׁיִּקְנֶה מְקוֹמוֹ בְּתוֹךְ הַמַּיִם, וְיִהְיֶה מְשַׁמֵּשׁ דָּבָר זֶה לְהַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָּיִם. וְעַיֵּן בַּפָּסוּק שֶׁאַחַר זֶה (בראשית א:ז).

ז **וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרָקִיעַ**. מִקְרָא זֶה לֹא הָיָה צָרִיךְ לְאָמְרוֹ, אַחַר שֶׁכְּבָר אָמַר פָּסוּק שֶׁלְּפָנָיו זֶה ״וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים״ וְגוֹ׳, בּוֹ הָיָה לוֹ לִגְמֹר אֹמֶר ״וַיְהִי כֵן״. וְעוֹד רוֹאֲנִי כִּי לֹא יָצְדַק לוֹמַר ״וַיְהִי כֵן״ אַחַר אָמְרוֹ ״וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים״, אֶלָּא אַחַר אֲמִירַת ״וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים״ יַשְׁמִיעֵנוּ כִּי הוּא אָמַר וַתֶּהִי.

וְנִרְאֶה לוֹמַר כִּי שְׁלֹשָׁה מְלָאכוֹת נַעֲשׂוּ בָּרָקִיעַ. הָאֶחָד הִיא בְּרִיאַת חֲלַל גָּלְמוֹ בַּמְּצִיאוּת, וְזֶה הוּא שֶׁנִּבְרָא בְּיוֹם רִאשׁוֹן בַּמַּאֲמָר הָרִאשׁוֹן:

וְהַב׳ שֶׁאָמַר אֵלָיו ה׳ שֶׁיַּעֲשֶׂה רָקִיעַ, פֵּרוּשׁ שֶׁיִּמְתַּח וְיַעֲשֶׂה וילון, וְשֶׁעֵר ה׳ לוֹ שִׁעוּר הַמִּתּוּחַ הוּא כְּדֵי שֶׁיַּסְפִּיק לְהַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָּיִם, וְהוּא הָאָמוּר בַּפָּסוּק שֶׁלְּפָנָיו זֶה (בראשית א:ו).

וְהַג׳ — לִהְיוֹת שֶׁהַשָּׁמַיִם כַּדּוּרִיִּים הֵם וּמְשַׁפָּעִים, כִּי אֵין לָנוּ לוֹמַר שֶׁמִּשְּׁנֵית רָקִיעַ זוֹ מִכָּל הַשָּׁמַיִם, וּבַדִּבּוּר שֶׁאָמַר ״יְהִי רָקִיעַ״ לֹא אָמַר אֶלָּא שֶׁיִּמָּתַח, אֲבָל סֵדֶר תִּקּוּנוֹ אִם יִהְיֶה נִמְתָּח כְּוִילוֹן בְּהַשְׁוָאָה אוֹ מְשֻׁפָּע לְקָצוֹתָיו אוֹ מֻשָּׁם לְאֶחָד מִצִּדָּדֵי ד׳ רוּחוֹת הָעוֹלָם אֵין זֶה נִשְׁמָע בְּמַאֲמַר ה׳ שֶׁאָמַר ״יְהִי רָקִיעַ״, לָזֶה חָזַר וְאָמַר **וַיַּעַשׂ** פֵּרוּשׁ תִּקֵּן סֵדֶר הַעֲרָכָתוֹ כְּסֵדֶר תִּקּוּנֵי שָׁמַיִם שֶׁהֵם כִּקְעָרָה הַפּוּכָה לְצַד מַטָּה וַאֲחוֹרֶיהָ לְמַעְלָה, לְטָעֲמִים יְדוּעִים לְבוֹרֵא עוֹלָם. וְחָזַר לוֹמַר **וַיַּבְדֵּל** וְגוֹ׳, לְהֱיוֹת כִּי סֵדֶר הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר הֻכְנוּ הַבּוֹרֵא הוּא הַפְכִּיוּת לַמַּאֲמָר הַסָּמוּךְ שֶׁיַּבְדִּיל בֵּין וְכוּ׳ שֶׁאֵין כְּלִי בְּסֵדֶר זֶה מוֹנֵעַ בֵּין ב׳ מִימוֹת אֵלּוּ, לָזֶה אָמַר

שֶׁהֲגַם שֶׁעָשָׂאוֹ כְּסֵדֶר זֶה אַף עַל פִּי כֵן ״וַיַּבְדֵּל בֵּין״ וְגוֹ׳. **וְעַל** ב׳ פְּרָטִים אֵלּוּ אָמַר הַכָּתוּב **וַיַּעַשׂ** שֶׁקִּבְּעוֹ בַּסֵּדֶר שֶׁיָּשַׁר בְּעֵינָיו, וְשֶׁעָשָׂה בּוֹ הַמְצָאָה שֶׁיּוּכַל שְׁאֵת גַּם בְּסֵדֶר זֶה.

וְדַקְדֵּק לוֹמַר **אֲשֶׁר מֵעַל** וְגוֹ׳, לוֹמַר שֶׁהֲגַם שֶׁהוּא עָשׂוּי כְּסֵדֶר זֶה, הִבְדִּיל בֵּין מַיִם שֶׁעָלָיו, מַה שֶּׁאֵין מְצִיאוּת זֶה יְכוֹלָה לִהְיוֹת בָּעוֹלָם. וְאַחַר כָּל זֶה אָמַר **וַיְהִי כֵן**, חוֹזֵר לְמַה שֶּׁכָּתוּב בְּפָסוּק א׳ וּב׳, כִּי כְּשֶׁאָמַר לוֹ לִהְיוֹת נִרְקָע כֵּן הָיָה, וּכְשֶׁאָמַר לוֹ לִהְיוֹת מַבְדִּיל, הֲגַם שֶׁאֵין הַעֲרָכָתוֹ כְּפִי הַטֶּבַע לְהַבְדִּיל בְּסֵדֶר זֶה כַּנִּזְכָּר, וַיְהִי כֵן. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁטַּעַם שֶׁעָכֵב לוֹמַר **וַיְהִי כֵן** אַחַר פָּסוּק ״וַיַּעַשׂ״, שֶׁלֹּא רָצָה לוֹמַר וַיְהִי כֵן עַד שֶׁהִשְׁלִים הַמַּעֲשֶׂה בְּכָל תְּנָאֵי הַבְּרִיאָה.

וְאַחַר שֶׁכָּתַבְתִּי זֶה מָצָאתִי כִּי מִקְרָא מָלֵא דִּבֶּר הַכָּתוּב מֵעִיד עַל פְּרוּשֵׁנוּ, דִּכְתִיב (ישעיהו מ״ב:ה׳) ״כֹּה אָמַר וְגוֹ׳ בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטֵיהֶם״, הֲרֵי שֶׁזָּכַר ב׳ דְּבָרִים, הַבְּרִיאָה לְבַד וְהַנְּטִיָּה לְבַד, וְהוּא שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּמַעֲשֶׂה א׳ וּב׳, כִּי בְּיוֹם רִאשׁוֹן הָיְתָה הַבְּרִיאָה, וּבְיוֹם שֵׁנִי הָיְתָה הַנְּטִיָּה וְאָפְנָהּ הֵם ב׳ דְּבָרִים שֶׁרָמַזְנוּ.

וְרָאִיתִי מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרק ד׳): ״וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרָקִיעַ״ – זֶה אֶחָד מֵהַמִּקְרָאוֹת שֶׁהִרְעִישׁ בֶּן זוֹמָא אֶת הָעוֹלָם, וַהֲלֹא בְּמַאֲמָר אֶחָד ״בִּדְבַר ה׳ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ״ (תהלים לג:ו) עַד כָּאן. וּלְפִי דַּרְכֵּנוּ וְהָאָרֶץ שֶׁקְּטָה מֵרַעֲשָׁהּ, וְאוּלַי כִּי מַה שֶּׁהִרְעִישׁ הָעוֹלָם בֶּן זוֹמָא הָיָה קוֹדֶם שֶׁיִּשֵּׁב הַמִּקְרָאוֹת, אֲבָל אַחַר יִשּׁוּב הַמִּקְרָאוֹת נָחָה שָׁקְטָה הָאָרֶץ.

או יֹאמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק ״וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקָּווּ״ וְגוֹ׳, כִּי ב׳ מִימוֹת הֵם – אֶחָד זָכָר וְאֶחָד נְקֵבָה. לְפִי זֶה, לְצַד שֶׁהָיוּ הַמַּיִם כֻּלָּם מְעֹרָבִים כְּדֶרֶךְ שֶׁהָיָה הָאוֹר וְהַחֹשֶׁךְ מְעֹרָבִים, זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פ״ג) וְהִבְדִּיל ה׳ בֵּין הָאוֹר וְגוֹ׳. כְּמוֹ כֵן מַיִם הָעֶלְיוֹנִים, פְּרוּשׁ הַמַּעֲלִים וְהֵם הַזְּכָרִים, הָיוּ מְעֹרָבִים עִם מַיִם הַתַּחְתּוֹנִים בַּמַּדְרֵגָה. וְהֵן עַתָּה אָמַר ה׳ שֶׁהָרָקִיעַ יַבְדִּיל ב׳ הַבְּדָלוֹת: הָא׳ שֶׁיְּבָרֵר זֶה מִזֶּה כְּפִי מַה שֶּׁהִטְבִּיעַ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בּוֹ שֶׁיְּבָרֵר זֶה מִזֶּה, וְהַב׳ שֶׁיִּהְיוּ מֻבְדָּלִים תָּמִיד בְּאֶמְצָעוּתוֹ שֶׁהוּא יַפְסִיק בֵּין שְׁנֵיהֶם. וּכְפִי זֶה אָמְרוּ **יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמָּיִם** כָּאן נִתְכַּוֵּן אֶל הַבֵּרוּר הַמְבֹרָר בֵּין ב׳ הַמִּימוֹת, וְהוּא שֶׁאָמַר **בְּתוֹךְ הַמָּיִם** לְפִי שֶׁהָיוּ כָּל הַמִּימוֹת מְעֹרָבִים. וְאַחַר כָּךְ עָשָׂה ה׳ הֲכָנָה לָרָקִיעַ שֶׁיִּהְיֶה מוּכָן לְהַפְסִיק בֵּין שְׁנֵיהֶם תָּמִיד, וְזוֹ הִיא הַבְדָּלָה ב׳, וְעַל שְׁנֵיהֶם אָמַר הַכָּתוּב ״וַיְהִי כֵן״.

ח **וַיִּקְרָא וגו׳**. כָּאן הוֹדִיעַ כִּי אֵלּוּ הֵם הָאֲמוּרִים בְּפָסוּק ״בְּרֵאשִׁית״ וְגוֹ׳, וּמַה שֶּׁקָּרָאָם בְּפָסוּק רִאשׁוֹן בְּשֵׁם שָׁמַיִם, פֵּרוּשׁ: בְּרִיאָה אַחַת שֶׁעָתִיד לִקְרוֹתָהּ שָׁמַיִם, וּלְעוֹלָם לֹא קָרָא ה׳ לוֹ שֵׁם זֶה עַד יוֹם ב׳.

וּלְדַבְּרֵי רַבּוֹתֵינוּ שֶׁאָמְרוּ (בראשית רבה פ״ד) פֵּרוּשׁ שָׁמַיִם הוּא שָׂא מַיִם, יְכַוֵּן הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַיִּקְרָא ה׳ לָרָקִיעַ** וְאָמַר לוֹ ״שָׂא מַיִם״ כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה אֲוִיר לִמְקוֹם הַנִּבְרָאִים כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ הַנִּבְרָאִים בֵּין שָׁמַיִם לָאָרֶץ, וְזוֹלַת זֶה אֵין מָקוֹם לְיוֹשְׁבֵי תֵּבֵל עַד שֶׁקָּרָא לָרָקִיעַ שֶׁיִּשָּׂא הַמַּיִם שֶׁהָיוּ מוּנָּחִים עָלָיו. וְאָמַר לַמַּיִם הַתַּחְתּוֹנִים שֶׁיִּקָּווּ לְמָקוֹם אֶחָד בְּיוֹם ג׳ וְנִתְרָאֵית הַיַּבָּשָׁה בָּזֶה הִנֵּה מָקוֹם לְיוֹשְׁבֵי תֵּבֵל. וְאֵין סְתִירָה לָזֶה מִדִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ שֶׁאָמְרוּ מַיִם הָעֶלְיוֹנִים בְּגֵס עוֹמְדִים, שֶׁהֲגַם שֶׁהַשָּׁמַיִם הֵם נוֹשְׂאִים אוֹתָם, עִם כָּל זֶה לְסֵדֶר תְּכוּנַת הַשָּׁמַיִם וְסִדּוּרָם הִרְגִּישׁוּ כִּי בְּגֵס עוֹמְדִים כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּפָסוּק ״וַיַּעַשׂ״.

ט **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקָּווּ**. צָרִיךְ לְדַעַת מַיִם אֵלּוּ אִם הֵם מֵי הַתְּהוֹמִיִּים, וּבְאָמְרוֹ ״יִקָּווּ הַמַּיִם אֶל מָקוֹם אֶחָד״ הִנֵּה לֹא נִשְׁאֲרוּ מֵימוֹת אֲחֵרִים עוֹד, וְזֶה הֶפֶךְ מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (שמות כ:ד) ״וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ״, וְאִם הֵם מַיִם אֲחֵרִים לְבַד הַתְּהוֹם, צָרִיךְ לָדַעַת בַּמֶּה הָיוּ מֻבְדָּלִים מִמֵּימֵי הַתְּהוֹם לְיַחֵד הַדִּבּוּר לָהֶם לְבַדָּם. גַּם לֹא רָאִינוּ שֶׁיִּחֵד הַדִּבּוּר לוֹמַר מַיִם פְּלוֹנִי יִקָּווּ אֶלָּא סְתָם ״יִקָּווּ הַמַּיִם״ – כָּל מֵימוֹת הַנִּמְצָאִים בָּעוֹלָם בְּמַשְׁמָע. עוֹד לָמָּה תָּלָה רְאִיַּת הַיַּבָּשָׁה בְּקִוּיאַת הַמַּיִם. עוֹד צָרִיךְ לְדַקְדֵּק תֵּבֶת ״וְתֵרָאֶה״ שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר ״וְתִהְיֶה הַיַּבָּשָׁה״:

וּבְמַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק ״בְּרֵאשִׁית״ שֶׁבְּמַאֲמָר רִאשׁוֹן נִבְרָא הַכֹּל, אֶלָּא הָיָה מְעֹרָבָב עַד שֶׁהֵכִין ה׳ סֵדֶר כָּל אֶחָד דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, וּכְפִי זֶה מִדְּבְרֵי ה׳ בְּמַאֲמָר זֶה אָנוּ יוֹדְעִים כִּי הַיַּבָּשָׁה הָיְתָה שְׁטוּחָה תּוֹךְ הַמַּיִם לְרֹחַב הָעוֹלָם, וּמַיִם לְמַעְלָה וּמַיִם לְמַטָּה לָהּ, וְאוֹתָם הַמַּיִם שֶׁלְּמַעְלָה לַיַּבָּשָׁה חֹלְקָם הָרָקִיעַ וְנָשָׂא חֶצְיָם בִּכְנָפָיו, כְּאָמְרוֹ **יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ**, וּסְתָם ״תּוֹךְ״ אֶמְצַע בְּמַשְׁמָע, וַחֲצִי הַנִּשְׂאָר הָיָה מְכַסֶּה לַיַּבָּשָׁה, וּלְאוֹתָם מַיִם אָמַר ה׳ **יִקָּווּ אֶל מָקוֹם אֶחָד**, שֶׁהוּא מִי אוֹקְיָנוֹס, **וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה** בַּמָּקוֹם שֶׁהָיְתָה בּוֹ בְּעֵת בְּרִיאָתָהּ, כִּי שָׁם קָנְתָה מְקוֹמָהּ אֶלָּא שֶׁהָיְתָה מְכֻסָּה וְגָזַר עָלֶיהָ שֶׁתֵּרָאֶה.

וְאוּלַי שֶׁיִּכָּנֵס בְּמַשְׁמָעוּת ״תֵּרָאֶה״ לְפִי שֶׁלֹּא הָיְתָה גְּלוּיָה בְּמַרְאֵה הַיַּבָּשׁוֹת, וְהָיָה גּוֹנָהּ כְּגוֹן הַמַּיִם וְאֵין הֶכֵּר בֵּין גְּבוּלָהּ לִגְבוּל הַמַּיִם, וְגַם יִכָּנֵס בְּמַשְׁמָעוּת ״תֵּרָאֶה״ לְפִי שֶׁהָיְתָה רְאוּיָה לְמַה שֶּׁרָאוּי לִהְיוֹת מֵהַיַּבָּשׁוֹת לְצָרְכֵי הָעוֹלָם.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וְתֵרָאֶה** – לִהְיוֹת שֶׁכָּל עוֹד שֶׁהַמַּיִם מַטָּה וּמַעְלָה לָאָרֶץ, אֵין הָאָרֶץ מִתְקַיֶּמֶת בְּטִבְעָהּ, כִּי הַמַּיִם יַהֲפְכוּ טִבְעָהּ. וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ״ם בְּרֵישׁ הִלְכוֹת דֵּעוֹת (הלכות יסודי התורה פרק ד הלכה ה) כִּי הַמַּיִם יַהֲפְכוּ יְסוֹד הֶעָפָר לְמַיִם. לָזֶה אָמַר ״יִקָּווּ הַמַּיִם״ וְגוֹ׳ וּבָזֶה תֵּרָאֶה הַיַּבָּשָׁה, וּפְרוּשׁ תַּעֲמֹד בִּיסוֹדָהּ לְהַפְעִיל סִבַּת בְּרִיאָתָהּ. וּלְעוֹלָם כְּבָר קָדְמָה בְּרִיאָתָהּ בְּמַאֲמָר א׳ בְּיוֹם א׳, כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר לְמַעְלָה. גַּם נִמְצִינוּ אוֹמְרִים כִּי לֹא כָּל מֵימוֹת הָעוֹלָם נִקְווּ לְיָם אוֹקְיָנוֹס, וְיֵשׁ תְּהוֹמוֹת לְמַטָּה לָאָרֶץ.

וְאֶפְשָׁר שֶׁהַמַּיִם שֶׁנִּקְווּ אֵין הֶפְרֵשׁ בֵּינֵיהֶם לַתְּהוֹם שֶׁמִּתַּחַת לָאָרֶץ, וְעַל אוֹתוֹ חֵלֶק שֶׁאֵין בּוֹ אֶרֶץ אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יב.) שֶׁאָמַר הַשֵּׁם לָאָרֶץ ״דַּי״

שֶׁלֹּא תִתְפַּשֵּׁט מִסּוֹף לְסוֹף, וְנִשְׁאֲרוּ הַמַּיִם מְחֻבָּרִים לַמַּיִם הַתַּחְתּוֹנִים:

אַחַר שֶׁכָּתַבְתִּי כָּל הַכָּתוּב, בָּא לְיָדִי מִדְרָשׁ מִפְּרִקֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר (פרק ה׳) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: בַּשְּׁלִישִׁי הָיְתָה הָאָרֶץ מִישׁוֹר כַּבִּקְעָה, וְהַמַּיִם מְכַסִּים עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ. וּכְשֶׁיָּצָא הַדָּבָר מִפִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא ״יִקָּווּ הַמַּיִם״ וְגוֹ׳, הָרִים וּגְבָעוֹת נִתְפָּרְדוּ עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ, עָלָה תוֹכָהּ שֶׁל אֶרֶץ וְנִתְגַּלְגְּלוּ וְנִקְווּ הַמַּיִם וְכוּ׳ עַד כָּאן. הֲרֵי דִּכְשֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא ״יִקָּווּ הַמַּיִם״ כְּבָר הָיְתָה הָאָרֶץ בַּמְּצִיאוּת, וְהֵם דִּבְרֵינוּ. הֲגַם שֶׁלְּפִי דִּבְרֵי הַמַּאֲמָר נִרְאֶה שֶׁמְּפֹרָשׁ **וְתֶרְאֶה הַיַּבָּשָׁה** פֵּרוּשׁ שֶׁתִּהְיֶה הַיַּבָּשָׁה חוֹל גְּבוּל לַיָּם, כְּשֶׁיֵּרָאוּ הַמַּיִם לְיַבָּשָׁה יִקָּוּ מְקוֹמָם, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ירמיהו ה:כב) ״אֲשֶׁר שַׂמְתִּי חוֹל גְּבוּל לַיָּם״, וְעָשָׂה מוֹרָאוֹ שֶׁל הַיַּבָּשָׁה עַל הַיָּם. וּפֵרוּשׁ **וְתֶרְאֶה** מִלְּשׁוֹן יִרְאָה, וְהוּא אָמְרוֹ ״הַאוֹתִי לֹא תִירָאוּ״ וְגוֹ׳ ״אֲשֶׁר שַׂמְתִּי חוֹל גְּבוּל לַיָּם״, וְזֶה מְשֻׁנֶּה מִפֵּרוּשֵׁנוּ. זֶה דֶּרֶךְ דֶּרֶשׁ, וְדַרְכֵּנוּ דֶּרֶךְ פְּשָׁט וְהַכָּתוּב יְכַוֵּן לַכֹּל.

וַרְמַב״ן זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ אָמְרוֹ **וְתֶרְאֶה הַיַּבָּשָׁה**, שֶׁהָיָה הֶעָפָר מְעֹרָב עִם הַמַּיִם, וְגָזַר ה׳ שֶׁיִּבָּדְלוּ זֶה מִזֶּה וְתִסָּמֵךְ בְּחִינַת הֶעָפָר וְתִהְיֶה הַיַּבָּשָׁה, עַד כָּאן. וּפֵרוּשׁוֹ זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה צָרִיךְ עָרֵב. גַּם אֵין פְּשַׁט הַכָּתוּב מַגִּיד זֶה. גַּם לְפִי דְּבָרָיו זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה לֹא הָיָה צָרִיךְ לְהַקָּווֹת הַמַּיִם אֶל מָקוֹם אֶחָד, אֶלָּא שֶׁיֵּאמַר לַיַּבָּשָׁה שֶׁתֵּרָאֶה בַּסֵּדֶר הָאָמוּר בְּדִבְרֵי הָרַב, שֶׁיִּתְבָּרֵר הֶעָפָר מִן הַמַּיִם וְיָצוּף לְמַעְלָה וְיִשָּׁאֲרוּ הַמַּיִם בִּמְקוֹמָם. וְעוֹד, מֵהַכָּתוּב מַשְׁמַע שֶׁכָּל הַמַּיִם הַנִּמְצָאִים מִתַּחַת לָרָקִיעַ שֶׁהָיוּ סְמוּכִים לָאָרֶץ נִקְווּ לְמָקוֹם אֶחָד, וְלֹא כֵן מַשְׁמַע לְפִי פֵּרוּשׁ הָרַב. וְעוֹד, אֵין לְשׁוֹן ״וְתֵרָאֶה״ מְדֻקְדָּק לְדַרְכּוֹ זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי הוּא כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, שֶׁהָאָרֶץ הָיְתָה תּוֹךְ הַמַּיִם שְׁטוּחָה וּמַיִם לְמַטָּה מִמֶּנָּה, וְעַל מַיִם שֶׁלְּמַעְלָה לָאָרֶץ גָּזַר הַגּוֹזֵר שֶׁהָרָקִיעַ יִתְמַצַּע בְּתוֹכָם וְיִשָּׂא בִּכְנָפָיו מַיִם הֶעֱלְיוֹנִים, וְהַחֵלֶק הַנִּשְׁאָר מִתַּחַת לָרָקִיעַ לֹא יִשָּׁאֵר תַּחַת כָּל הָרָקִיעַ בְּהַשְׁוָאָה אֶלָּא יִקָּווּ בְּמָקוֹם אֶחָד, וְהוּא אָמְרוֹ **יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל מָקוֹם אֶחָד**, וּבְזֶה **תֵּרָאֶה הַיַּבָּשָׁה** כְּפִשְׁטָהּ.

וְנִרְאֶה לוֹמַר כִּי כָּל בְּחִינוֹת הַמַּיִם שֶׁעַל הָאָרֶץ, בֵּין הֶעֱלְיוֹנִים מִמַּעַל לָרָקִיעַ בֵּין שֶׁנִּקְווּ לְמָקוֹם אֶחָד, הֵם בִּבְחִינַת מַיִם זְכָרִים. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁהוֹלָדַת הַזְּרָעִים תִּהְיֶה מִמֵּימֵי אוֹקְיָינוֹס שֶׁהֵם מַיִם הַנִּקְווִים, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית ט:) שֶׁמִּמֵּימֵי אוֹקְיָינוֹס הֵם הַגְּשָׁמִים, וְאַחַר שֶׁיִּמְטִיר ה׳ מֵהֶם עוֹלִים מֵהַתְּהוֹם כְּנֶגְדָּם. וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית כה:) ״אֵין טִפָּה יוֹרֶדֶת מִלְּמַעְלָה שֶׁאֵין טִפִּים עוֹלִים כְּנֶגְדָּהּ מִלְּמַטָּה״, וְאֵין הַזְּרָעִים צוֹמְחִים לֹא מִן הַנִּמְטָרִים וְלֹא מֵהַתְּהוֹמִיִּים כִּי זָכָר לְבַד אוֹ נְקֵבָה לְבַד לֹא יֵלְדוּ. וְהֵא לָךְ דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (פרקי דרבי אליעזר פכ״ג) שֵׁבֶט מֵימוֹת הֵם, אֶחָד זָכָר וְאֶחָד נְקֵבָה, וְזֶה לְשׁוֹנָם: וְהַמַּיִם גָּבְרוּ מְאֹד כְּשֶׁנִּתְחַבְּרוּ הַמַּיִם זְכָרִים עִם מַיִם נְקֵבוֹת גָּבְרוּ בְּיוֹתֵר:

י **וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ**. וְהִיא הַמְּזֻכֶּרֶת בְּפָסוּק רִאשׁוֹן ״בְּרֵאשִׁית״ וְגוֹ׳. וְאָמְרוּ תֵּיבַת **וַיִּקְרָא** תִּתְפָּרֵשׁ בִּבְ׳ אוֹפַנִּים: אוֹ לְשׁוֹן קְרִיאַת שֵׁם, אוֹ לְשׁוֹן צְעָקָה – צָעַק עָלֶיהָ לְבַל תִּתְפַּשֵּׁט עוֹד, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יב.) שֶׁאָמַר לְעוֹלָמוֹ ״דַּי״, וְכֵיוָן שֶׁשָּׁמְעָה וְלֹא נִתְפַּשְּׁטָה עוֹד קָרָאהּ ״אֶרֶץ״, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה ה:ח) שֶׁעַל שֵׁם שֶׁנִּתְרַצֵּית נִקְרֵאת ״אֶרֶץ״.

וְאָמְרוֹ **קָרָא יַמִּים** – לֹא זֶה הוּא הַתְּהוֹם הָאָמוּר בְּפָסוּק ב׳, כִּי הַתְּהוֹם יֵאָמֵר עַל כְּלָלוּת מֵימוֹת וַאֲשֶׁר מִתַּחַת לָאָרֶץ. גַּם מֵימוֹת הַנִּקְווִים הָיָה אָז בִּבְחִינַת תְּהוֹם קֹדֶם שֶׁנִּרְאֵית הָאָרֶץ, כִּי הָיוּ שָׁוִים בְּתַעֲרוֹבֶת עִם מֵימוֹת אֲשֶׁר הֵם הֵן הַיּוֹם תַּחַת לָאָרֶץ.

וְאָמְרוֹ **וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב** חוֹזֵר גַּם עַל מִקְוֵה הַמַּיִם, כִּי בָּזֶה יֵשׁ חִיּוּת וְקִיּוּם הָעוֹלָם, כִּי מִמֶּנּוּ גְּשָׁמִים בָּעוֹלָם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית ט:).

יא **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תַּדְשֵׁא וְגוֹ׳**. רִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין ס.) אָמְרוּ שֶׁהַגַּם שֶׁלֹּא אָמַר הַבּוֹרֵא ״לְמִינוֹ״ אֶלָּא לָעֵץ, נָשְׁאוּ הַדְּשָׁאִים קַל וָחוֹמֶר וְכוּ׳. וְקָשֶׁה, כִּי לְסֵדֶר הַכָּתוּב הִקְדִּים ה׳ דִּבְרָיו עַל הַדְּשָׁאִים, וְאִם כֵּן לָמָּה נִתְעַכְּבוּ מִלָּצֵאת תֵּכֶף סְמוּךְ מִמַּאֲמַר ה׳ עַד שֶׁגָּמַר ה׳ אֹמֶר לְהוֹצִיא עֵץ שֶׁמִּמֶּנּוּ נָשְׁאוּ קַל לְהַרְכִּיב דְּשָׁאִים זֶה בָּזֶה, וְכִדְבָעֵי רָבִינָא בְּמַסֶּכֶת חֻלִּין (דף ס׳), וְזֶה לְשׁוֹנָם: הִרְכִּיב דְּשָׁאִים זֶה עַל גַּב זֶה לְרַבִּי חֲנִינָא בַּר פַּפָּא מַהוּ, כֵּיוָן דְּלֹא כְּתִיב בְּהוּ ״לְמִינֵהוּ״ וְכוּ׳, אוֹ דִלְמָא כֵּיוָן דְּהִסְפִּים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אַיְדֵיהוּ כְּמַאן דִּכְתִיב בֶּהֶן לְמִינֵהוּ דָּמְיָא – תִּיקוּ, עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשׁ״י בְּדִבּוּר הַמַּתְחִיל ״לְרַבִּי חֲנִינָא״ וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: דְּאָמַר מִדַּעְתָּן יָצְאוּ לְמִינֵיהֶם וְלֹא נִצְטַווּ עַל כָּךְ, עַד כָּאן. מַשְׁמַע מִדְּבָרָיו דְּהַשׁ״ס סוֹבֵר כִּי מִן הַסְּתָם נִצְטַווּ עַל כָּךְ, וַהֲגַם שֶׁלֹּא הֻזְכַּר בְּפֵרוּשׁ סְמוּךְ לַדְּשָׁאִים, מַה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב ״לְמִינוֹ״ לְבַסּוֹף חוֹזֵר עַל הָעֵץ וְעַל הַדֶּשֶׁא. וְהִנֵּה לְפִי דִּבְרֵי רַבִּי חֲנִינָא בַּר פַּפָּא דִּלֹא אָמַר ה׳ ״לְמִינֵהוּ״ אֶלָּא לָעֵץ וְהַדְּשָׁאִים נָשְׁאוּ קַל וָחוֹמֶר, הִשְׁמִיעָנוּ הַכָּתוּב בְּמַה שֶׁחָזַר לוֹמַר ״וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ״ שֶׁהַדְּשָׁאִים נָשְׁאוּ הַקַּל וָחוֹמֶר. וּלְמַאי דְּסוֹבֵר הַשַּׁ״ס, אִם לֹא הָיָה דִּבְרֵי רַבִּי חֲנִינָא בַּר פַּפָּא שֶׁאָמְרוֹ ״לְמִינוֹ״ חוֹזֵר גַּם עַל הַדְּשָׁאִים, נִרְאֶה כִּי יַשְׁמִיעֵנוּ שֶׁהַדְּשָׁאִים הֵבִינוּ הַדְּבָרִים עַל בּוּרְיָן, שֶׁמַּה שֶׁאָמַר ״לְמִינוֹ״ גַּם עַל הַדְּשָׁאִים הוּא אוֹמֵר, וְזֶה לֹא הָיָה מוּבָן לָנוּ מִפָּסוּק רִאשׁוֹן. וַהֲגַם שֶׁאָמַר בַּפָּסוּק רִאשׁוֹן ״וַיְהִי כֵן״, אַף עַל פִּי כֵן אֵין מוּבָן אָמְרוֹ ״לְמִינוֹ״ אִם חוֹזֵר לְכָל הָאָמוּר בַּפָּסוּק,

וּבָא הַכָּתוּב הַב׳ וְהִכְרִיעַ שֶׁחוֹזֵר אָמְרוֹ ״לְמִינֵהוּ״ לְכָל הָאָמוּר בַּכָּתוּב. וּמִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁבְּכָל מָקוֹם שֶׁאֹמַר ה׳ כְּסֵדֶר הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים בְּעִנְיָן זֶה, שֶׁפֵּרוּשׁ דְּבָרָיו הֵם כְּמוֹ שֶׁפֵּעֲלוּ הַדְּשָׁאִים.

וְהוֹדִיעֲנוּ הַכָּתוּב בְּמִפְעַל הוֹצָאַת הָעֵץ, כִּי הָאָרֶץ לֹא קִיְּמָה מַאֲמַר הַבּוֹרֵא, שֶׁהוּא אָמַר לָהּ ״עֵץ פְּרִי״ – שֶׁעֵץ עַצְמוֹ יִהְיֶה טַעְמוֹ כְּטַעַם פְּרִי, וְהִיא הוֹצִיאָה ״עֵץ עוֹשֶׂה פְּרִי״, וְלֹא כֵן הָעֵץ עַצְמוֹ.

וְאָל זֶה אַבִּיט אֵיךְ תִּמְרֹד הָאָרֶץ בְּרוֹקַע הָאָרֶץ, וּמַה גַּם כִּי אֵין לָהּ יֵצֶר הָרַע, שֶׁלֹּא הוֹכִיחוּ חֲכָמִים (ברכות סא.) שֶׁיֵּשׁ לָהּ יֵצֶר הָרַע כִּי אִם לַבְּהֵמָה מִדְּבָעֲטָה וְכוּ׳, וּפֵרַשְׁנוּהוּ בִּמְקוֹמוֹ (בספר חפץ ה׳) כִּי לְצַד שֶׁהִיא צְרִיכָה לְחוּשׁ הַיֵּצֶר לְהִזָּקֵק עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָהּ יֵצֶר הַמְחַמֵּם, אֲבָל הָאָרֶץ לֹא מָצִינוּ לָהּ שֶׁיֵּשׁ לָהּ יֵצֶר הָרַע שֶׁיְּסִיתָהּ לִמְרֹד מֶרֶד לַעֲבֹר פִּי ה׳.

עוֹד יֵשׁ לַחְקֹר זֹאת, כִּי לֹא מָצִינוּ מַזְכָּר בַּבְּרִיאָה שֶׁאָמַר הַשֵּׁם שֶׁתּוֹצִיא הָאָרֶץ אִילָנֵי סָרָק לְתַשְׁמִישׁ עֵצִים, וְאָנוּ רוֹאִים שֶׁגִּדְּלָה בְּחִינַת הָעֵצִים שֶׁהֵם בָּעוֹלָם אֵין קֵץ, רַבּוּ מֵאִילָנֵי פֵּרוֹת. וְלָזֶה אֶפְשָׁר לוֹמַר כִּי קוֹדֶם קִלְלַת הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֵרְרָהּ הַשֵּׁם, הָיוּ כָּל הָאִילָנוֹת עוֹשִׂים פֵּרוֹת, אֶלָּא אַחַר שֶׁקִּלְּלָה הָאֲדָמָה נִתְמַעֵט כֹּחָהּ וְלֹא הָיוּ כָּל הָאִילָנוֹת עוֹשִׂים פֵּרוֹת, אֶלָּא קוֹצִים וַדַּרְדָּרִים.

אָכֵן פֵּרוּשָׁן שֶׁל דְּבָרִים הוּא כִּי הָאָרֶץ דִּקְדְּקָה בְּחָכְמַת ה׳ אֲשֶׁר יָסַד בָּהּ, דִּכְתִיב (משלי ג:יט) ״בְּחָכְמָה יָסַד אָרֶץ״, דִּקְדְּקָה מַאֲמַר ה׳ לָהּ שֶׁתּוֹצִיא עֵץ פְּרִי עוֹשֶׂה פְּרִי שֶׁסּוֹבֵל ב׳ דְּרָכִים: הָאֶחָד שֶׁיִּהְיֶה הָעֵץ טַעְמוֹ כְּטַעַם פִּרְיוֹ, שֶׁאָז תִּהְיֶה הַכַּוָּנָה שֶׁיִּהְיֶה הָעֵץ פְּרִי וְגַם עוֹשֶׂה פְּרִי. וּמֵאָמְרוֹ ״עוֹשֶׂה פְּרִי״ פָּרְשָׁה דֶּרֶךְ אַחֵר, שֶׁהַכַּוָּנָה הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: עֵץ פְּרִי לְבַד וְעוֹשֶׂה פְּרִי לְבַד, פֵּרוּשׁ עֵץ שֶׁיַּעֲשֶׂה פְּרִי לְבַד מֵהָרִאשׁוֹן וְהֵם ב׳ מִינִים. וְטַעַם שֶׁלֹּא אָמַר ״וְעוֹשֶׂה פְּרִי״ בָּרוֹא״ו שֶׁלֹּא לְהָבִין שֶׁיִּהְיֶה הָעֵץ עַצְמוֹ פְּרִי וְעוֹד לוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה פְּרִי. גַּם בְּמַשְׁמָעוּת ״עֵץ פְּרִי״ יֵשׁ בָּהּ ב׳ דְּרָכִים: הָא׳ עֵץ שֶׁהוּא עַצְמוֹ פְּרִי, וְהַב׳ שֶׁהוּא רָאוּי לַעֲשׂוֹת פְּרִי וְהוּא אֵינוֹ עוֹשֶׂה פְּרִי. וְנִתְחַכְּמָה הָאֲדָמָה וְהוֹצִיאָה ג׳ מִינִים הַנִּשְׁמָעִים בְּדִבְרֵי ה׳ לְרוֹב זְרִיזוּתָהּ: הָא׳ הֵם אִילָנוֹת שֶׁעוֹשִׂים פֵּרוֹת וְאֵין טַעַם עֵצָם כְּטַעַם פִּרְיָם, וְהַב׳ שֶׁעוֹשִׂים פֵּרוֹת וְטַעַם עֵצוֹ כְּטַעַם פִּרְיוֹ וְהוּא עֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע שֶׁאָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פרשה טו) שֶׁהָיָה טַעַם עֵצוֹ כְּטַעַם פִּרְיוֹ, וְהַג׳ הוּא עֵץ שֶׁהוּא דּוֹמֶה לְעֵץ פְּרִי וְהֵם אִילָנֵי סָרָק, וַהֲרֵי הִיא נִזְדָּרְזָה לַעֲשׂוֹת כָּל הַנִּשְׁמָע. וְהוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב **וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא** וְגוֹ׳ **וְעֵץ עֹשֶׂה פְּרִי**, דִּקְדֵּק לוֹמַר **וְעֵץ** בְּתוֹסֶפֶת וָא״ו לְלֹא צֹרֶךְ, כְּמוֹ שֶׁכֵּן דִּבֵּר הַכָּתוּב בְּסָמוּךְ בִּדְבְרֵי ה׳ שֶׁלֹּא הֵצְרַךְ לוֹמַר ״וְעֵץ״ בְּתוֹסֶפֶת ו׳. נִתְבַּוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר מִלְּבַד שְׁאָר עֵצִים שֶׁהוֹצִיאָה, הוֹצִיאָה עוֹד עֵץ עוֹשֶׂה פְּרִי. וְכָאן רִבָּה עֵץ פְּרִי שֶׁאָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁעֵץ הַדַּעַת הָיָה טַעַם עֵצוֹ כְּטַעַם פִּרְיוֹ. וְאֶפְשָׁר דְּכָלַל גַּם כֵּן עֵצִים שֶׁאֵינָם עוֹשִׂים פְּרִי שֶׁיֶּשְׁנָם בָּעוֹלָם, לְכִשֶּׁנֶּאֱמַר שֶׁהָיוּ קֹדֶם קִלְלַת הָאֲדָמָה. וְטַעַם שֶׁקִּלֵּל ה׳ הָאֲדָמָה לְמַאן דְּאָמַר עַל אֲשֶׁר שִׁנְּתָה אֶפְרֹשׁ בִּמְקוֹמוֹ בְּסִיעְתָּא דִּשְׁמַיָּא.

יד **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאוֹרֹת.** טַעַם אָמְרוֹ **יְהִי** לְשׁוֹן יָחִיד עַל ב׳, בָּזֶה רָמַז כִּי אֶחָד מֵהֶם הוּא הַמֵּאִיר בַּיּוֹם, וְלָזֶה לֹא אָמַר לְשׁוֹן רַבִּים. וּבְאֶמְצָעוּת שֶׁדִּבֵּר ה׳ בְּדֶרֶךְ זֶה הוּא שֶׁהָיָה מַה שֶׁהָיָה בְּתַכְלִית הַדָּבָר שֶׁנִּתְמַעֲטָה הַיָּרֵחַ, כְּאָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין ס:) כִּי אִם הָיָה ה׳ אוֹמֵר פָּתַח דְּבָרָיו ״יִהְיוּ מְאוֹרוֹת״ בְּהֶכְרֵחַ הָיָה הַדָּבָר עוֹמֵד כֵּן, כִּי דִּבֵּר אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם.

עוד נִרְאֶה בְּהָעִיר עוֹד, אָמְרוֹ **לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה**, אִם הַמְּאוֹרוֹת שָׁוִים הֵם וְאֶחָד יְשַׁמֵּשׁ בַּיּוֹם וְאֶחָד יְשַׁמֵּשׁ בַּלַּיְלָה, בַּמֶּה יֵכֵר לַיְלָה מִיּוֹם כֵּינָן שֶׁלַּיְלָה כַּיּוֹם יָאִיר?

אָכֵן יִרְצֶה הַכָּתוּב, לֶהֱיוֹת שֶׁקֹּדֶם בְּיוֹם רִאשׁוֹן וּבָרָא הָאוֹר, וְתִמְצָא שֶׁאָמַר בְּפָרָשָׁה רִאשׁוֹנָה ה׳ פְּעָמִים ״אוֹר״, וְרָמְזוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (תיקונים ה) כִּי ה׳ אוֹרוֹת נִבְרְאוּ וְהִבְדִּילָם ה׳ לְנַחֲלָתוֹ לֶעָתִיד לָבֹא לַצַּדִּיקִים, וְהֵן עַתָּה בְּיוֹם רְבִיעִי הֶאֱצִיל מֵהָאוֹרוֹת חֵלֶק הַמַּסְפִּיק לָעוֹלָם וּתְלָאוֹ בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם, וְהוּא אָמְרוֹ **יְהִי מְאֹרֹת** פֵּרוּשׁ יְהִי חֵלֶק אֶחָד מֵאוֹרוֹת הַנִּבְרָאִים בְּיוֹם רִאשׁוֹן, וְהִתְנָה שֶׁלֹּא יִהְיוּ קְבוּעִים אֶלָּא שֶׁיְּסוֹבְבוּ, כְּדֵי שֶׁבְּאֶמְצָעוּת הַסִּבּוּב יֵכֶר יוֹם וָלַיְלָה, וְזֶה עָשָׂה לְסִימָן הַכָּרַת הַיָּמִים הַמְקֻדָּשִׁים, כְּאָמְרוֹ **לְאֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים** וְגוֹ׳, וּכְשֶׁנֶּאֱצַל הַמָּאוֹר נֶאֱצְלוּ ב׳ חֲלָקִים וּשְׁנֵיהֶם לְשַׁמֵּשׁ מִדַּת יוֹם נִבְרְאוּ. וְלָזֶה תִּמְצָא (חולין ס:) שֶׁטָּעֲנָה הַיָּרֵחַ, אִי אֶפְשָׁר לִשְׁנֵי מְלָכִים לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכֶתֶר אֶחָד, פֵּרוּשׁ בִּזְמַן אֶחָד, וְכָךְ הוּבָא בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ, שֶׁאִם גִּבּוּלוֹ שֶׁל יָרֵחַ הָיָה בַּלַּיְלָה וְשֶׁל שֶׁמֶשׁ בַּיּוֹם, אֵין כֶּתֶר אֶחָד לִשְׁנֵיהֶם אֶלָּא כָּל אֶחָד גְּבוּלוֹ בִּפְנֵי עַצְמוֹ. וְכֵן תִּמְצָא שֶׁאָמַר ״וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ״ בְּלֹא קְבִיעוּת זְמַן.

טו **וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת וְגוֹ׳.** מִשְׁמָעוּת הַכָּתוּב יַגִּיד כִּי צִוָּה ה׳ שֶׁיִּהְיֶה אוֹר הַמְּאוֹרוֹת בּוֹקֵעַ בַּשָּׁמַיִם, וְעוֹד לוֹ שֶׁיָּאִיר בָּאָרֶץ, פֵּרוּשׁ שֶׁיָּאִירוּ הַמְּאוֹרוֹת בְּכָל חֶקֶף הַשָּׁמַיִם וְגַם יַגִּיעַ אוֹרָם עַד לְמַטָּה לָאָרֶץ. עוֹד יִרְצֶה כִּי הֶכְיָנָם ה׳ שֶׁיָּאִירוּ תֹּקֶף אוֹרָן בָּרָקִיעַ, וּמֵהָאוֹר הַמִּתְפַּשֵּׁט בָּרָקִיעַ תָּאִיר אֶרֶץ, כִּי אֵין כֹּחַ בָּאָרֶץ לִסְבֹּל תֹּקֶף אוֹר הַמְּאוֹרוֹת, וְהוּא שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **לְמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם**, פֵּרוּשׁ כִּי שָׁם יָאִירוּ, וְאָמְרוֹ **לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ**, פֵּרוּשׁ כִּי מֵאוֹר הַבָּהִיר בַּשְּׁחָקִים תָּאִיר אֶרֶץ. וּלְדִבְרֵיהֶם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יב:) כִּי הַמְּאוֹרוֹת בָּרָקִיעַ ב׳, אֵין מְאוֹר הַמְּאוֹרוֹת בּוֹקֵעַ אֶלָּא בַּשָּׁמַיִם, וְהַשָּׁמַיִם ב׳ הֵם מְאִירִים לָאָרֶץ. וּמַה שֶּׁאָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא כח:) ״יוֹמָא דְּעִיבָּא כּוּלֵּיהּ שִׁמְשָׁא״, אֵינוֹ מַכְחִישׁ דְּבָרֵינוּ, כִּי עַל כָּל פָּנִים מְקוֹם הַשֶּׁמֶשׁ, הֲגַם שֶׁמִּתְפַּשֵּׁט תּוֹקֶף הַשֶּׁמֶשׁ לַצְּדָדִין, יֵשׁ

הֶבְדֵּל בֵּין מָקוֹם קְבִיעוּת הַשֶּׁמֶשׁ שֶׁיֵּשׁ בּוֹ תּוֹקֶף יוֹתֵר מִצָּדָדָיו, וְיוֹמָא דְּעֵיבָא חוֹזֵר פַּעַם ב׳ וּמִתְפַּשֵּׁט תּוֹקֶף הַשֶּׁמֶשׁ הַנִּשְׁאָר מִכֹּחַ כְּנֶגֶד הָאָרֶץ שֶׁעוּר שֶׁתּוּכַל לִסְבּוֹל, חוֹזֵר וּמִתְפַּשֵּׁט בְּגוֹבַהּ הַשָּׁמַיִם בְּאֶמְצָעוּת הָעֲנָנִים, וְהַיְינוּ ״כּוֹלִיהּ שְׁמְשָׁא״:

טז **וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים וְגוֹ׳**. טַעַם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּמַה שֶׁאָמַר כְּבָר ״וַיְהִי כֵן״ עַל כָּל הָאָמוּר, כִּי מַעֲשֶׂה זֶה הוּא מַעֲשֶׂה חָדָשׁ, שֶׁאַחַר שֶׁנִּתְמַעֲטָה הַיְרֹחַ כָּאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם, תִּקֵּן הַשֵּׁם וְקָבַע מַעֲשֶׂה חָדָשׁ, שֶׁקָּבַע מִמְשָׁלָה לַיְרֹחַ בַּלַּיְלָה, כִּי בַּיּוֹם אֵין לָהּ מֶמְשָׁלָה לִפְנֵי אוֹר הַשֶּׁמֶשׁ, וְלָזֶה לָהּ הַכּוֹכָבִים. וְאֵין בָּזֶה הַפְכִיּוּת לְמַה שֶּׁאָמַר הַשֵּׁם בִּתְחִלַּת דְּבָרָיו, כִּי כְּבָר רָמַז אַחֲרִית דָּבָר מֵרֹאשִׁיתוֹ כְּמוֹ שֶׁדַּיַּקְתִּי בְּאָמְרוֹ ״יְהִי״. וַהֲגַם שֶׁפֵּרַשְׁנוּ אוֹתָהּ בְּאֹפֶן אַחֵר, סוֹבֶלֶת הִיא ב׳ הַפֵּרוּשִׁים.

יז **וַיִּתֵּן אוֹתָם**. לֹא הִסְפִּיק לוֹמַר ״וַיְהִי כֵן״, כִּי רָצָה לְהוֹדִיעֵנוּ כִּי ה׳ נָתַן בְּתוֹרַת מַתְּנַת חִנָּם דָּבָר זֶה לְהָאִיר לָעוֹלָם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּמִּדְרָשׁ (בראשית רבה פ״ו), יְעַיֵּן שָׁם. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁהוֹדִיעָם כִּי אֵינָם מְאִירִים לָעוֹלָם לְצַד שֶׁרְאוּיִים לָאוֹר, דְּאִם כֵּן כָּל זְמַן שֶׁיִּרְאוּ הַמְּאוֹרוֹת כִּי יוֹשְׁבֵי תֵּבֵל מַשְׁחִיתִים דַּרְכָּם יַאַסְפוּ נָגְהָם. גַּם בְּאֶמְצָעוּת אֵיזוֹ סִבָּה יַחְפְּצוּ לֶאֱסֹף נָגְהָם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ (פתיחתא לאיכה רבתי) שֶׁאָמַר מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם לַשֶּׁמֶשׁ בְּחָרְבַן הַבַּיִת: לָמָּה לֹא חָשַׁכְתְּ אוֹרֵךְ כְּשֶׁנִּכְנַס אוֹיֵב לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ״ וְכוּ׳, לָזֶה אָמַר ה׳ כִּי הֵם נְתוּנִים לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ, וּמֵעַתָּה אֵינָם בִּרְשׁוּת עַצְמָן וּמֻכְרָחִים הֵם בְּמַעֲשֵׂיהֶם לְהָאִיר וְאֵין סִבָּה מוֹנַעַת. וּבָזֶה הֵאִירוּ עֵינֵינוּ לָמָּה חָזַר פַּעַם ב׳ הַכָּתוּב לוֹמַר **וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם**, הֲלֹא כְּבָר אָמַר ״הַמָּאוֹר הַגָּדוֹל לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם״ וְגוֹ׳. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פ״ו) דָּרְשׁוּ שֶׁהַכָּתוּב רוֹמֵז אֶל הַצַּדִּיקִים, יְעַיֵּן שָׁם דִּבְרֵיהֶם. אֲבָל לְפִי הַפְּשָׁט אֵין צֹרֶךְ לַחֲזֹר וְלוֹמַר, וּלְדַרְכֵּנוּ הֶצְרַךְ לַחֲזֹר וְלוֹמַר מִטַּעַם אָמְרוֹ ״וַיִּתֵּן״, כִּי נְתוּנִים נְתוּנִים הֵמָּה מֵעַתָּה הִנֵּה אֵינָם בִּרְשׁוּת עַצְמָן וְחִיּוּב אֲחֵרִים עֲלֵיהֶם, לָזֶה חָזַר וְאָמַר כִּי מֶמְשַׁלְתָּם בִּמְקוֹמָהּ עוֹמֶדֶת, אֶלָּא דַּוְקָא לִבְחִינָה זוֹ לְהָאִיר דַּוְקָא אֵין בְּיָדָם לִשַּׁנּוֹת, אֲבָל בִּשְׁאָר הַמֶּמְשָׁלוֹת שֶׁיֵּשְׁנָם בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה הַמְיֻחָדִים לָהֶם הֵן הֵנָּה הַמּוּשָׁלִים.

וְטַעַם שֶׁחָזַר לוֹמַר עוֹד **וּלְהַבְדִּיל**, כָּאן צְוָּה לָהֶם שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ זֶה לְגָדֵר שֶׁל זֶה, וְכָל אֶחָד מְצֻוֶּה עַל גְּבוּלוֹ לְבַל יַעֲבֹר, שֶׁבָּזֶה יִהְיֶה נֶפֶר יוֹם מִלַּיְלָה.

כ **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׁרְצוּ וְגוֹ׳**. פֵּרוּשׁ שֶׁיִּתְהַוּוּ מֵהַמַּיִם בְּרִיּוֹת, וְדָבָר זֶה אֵינוֹ בִּתְמִידוּת אֶלָּא בִּשְׁעַת מַאֲמַר הַבְּרִיאָה, וְאוֹתָם הַבְּרִיּוֹת שֶׁשָּׁרְצוּ הַמַּיִם עָמְדוּ לְעוֹלָם כְּמִין הַבְּהֵמִי אֲשֶׁר הוֹצִיאָה הָאָרֶץ, שֶׁלֹּא הוֹצִיאָה אֶלָּא בִּשְׁעַת הַמַּאֲמָר וְעָמְדוּ לְעוֹלָם כְּמִצְוַת ה׳ לָהֶם שֶׁיִּשְׁרְצוּ וְיִפְרוּ וְיִרְבּוּ. וְאָמְרוֹ **שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה** הֵם הַדָּגִים. וְאָמַר לְשׁוֹן שֶׁרֶץ לְהַפְרִישׁ בֵּינוֹ וּבֵין הַמְעוֹפֵף, כִּי זֶה אֵין לוֹ כֹּחַ אֶלָּא בְּסָמוּךְ מִמֶּנּוּ לָאָרֶץ, וְהַמְּעוֹפֵף יְעוֹפֵף עַל הָאָרֶץ וְאֵינוֹ צָרִיךְ לְהִסָּמֵךְ, וְעוֹד לוֹ שֶׁיַּגְבִּיהַּ עַד לַשָּׁמַיִם, כְּאָמְרוֹ ״עַל פְּנֵי רְקִיעַ״, וְזוּלַת מַאֲמָר זֶה לֹא הָיוּ הָעוֹפוֹת מַגְבִּיהִים עַד לַשָּׁמַיִם.

וְאָמְרוֹ רְקִיעַ הַשָּׁמָיִם – פֵּרוּשׁ: רְקִיעַ הַנִּקְרָא שָׁמַיִם. וְאֵין לְהַקְשׁוֹת לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (בראשית רבה פ״ו) וְזֶה לְשׁוֹנָם: הֵיכָן חַמָּה וּלְבָנָה? בִּרְקִיעַ ב׳, שֶׁנֶּאֱמַר ״וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם״. מִקְרָא מָלֵא הוּא, וְאַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה פֵּרְשׁוּהָ (נחמיה ט:ו): ״אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם״, הֵיכָן הֵם צְבָאָם? בִּרְקִיעַ ב׳, עַד כָּאן. לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה מַה יַּעֲנוּ בְּפָסוּק זֶה ״וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל פְּנֵי רְקִיעַ הַשָּׁמָיִם״?

וְנִרְאֶה כִּי עַל פִּי הַנִּקְדּוֹת יִשְׁתַּנֶּה כָּתוּב זֶה מִקְרָא דְּ״וַיִּתֵּן אוֹתָם״ וְגוֹ׳ (בראשית א:יז), כִּי כָאן כָּתַב קָמָץ תַּחַת רֵי״שׁ שֶׁל רָקִיעַ, וְשָׁם כָּתַב שְׁבָ״א תַּחַת הָרֵי״שׁ שֶׁל רְקִיעַ. וְהִנֵּה כְּשֶׁאָמַר רְקִיעַ בִּשְׁבָ״א יַגִּיד שֶׁהוּא סָמוּךְ, פֵּרוּשׁ רְקִיעַ שֶׁל שָׁמַיִם, וּכְשֶׁיֹּאמַר רָקִיעַ בְּקָמָץ אֵינוֹ סָמוּךְ לְשָׁמַיִם, וּפֵרוּשׁ הוּא רָקִיעַ וְהוּא הַנִּקְרָא שָׁמַיִם, וּבָזֶה לֹא קַשְׁיָא, וְהָבֵן.

כא **וַיִּבְרָא אֱלֹהִים וְגוֹ׳**. פֵּרוּשׁ: הוֹסִיף ה׳ כֹּחַ בְּב׳ פְּרָטֵי הַבְּרִיאָה שֶׁנִּבְרְאוּ מִן הַמַּיִם, וּמַה שֶּׁחָזַר לוֹמַר ״וְאֵת כָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה״ וְגוֹ׳ וְלֹא הִסְפִּיקוּ הַמַּיִם לְהוֹצִיאָם, מַה שֶּׁלֹּא מָצִינוּ שֶׁעָשְׂתָה הָאֲדָמָה בְּהוֹצָאַת הַדְּשָׁאִים וְהָעֲשָׂבִים שֶׁהִסְפִּיקָה אִמְרַת ה׳ לָהּ, דַּע כִּי אֵין הַמַּצְמִיחַ וְלֹא הַבּוֹרֵא בּוֹרֵא יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁיֵּשׁ בְּכֹחַ תּוֹלַדְתּוֹ, כִּי אִיךְ יִתֵּן אָדָם מַה שֶּׁאֵין בּוֹ, וְהִנֵּה הַמַּיִם וְהֶעָפָר הֵם מְחַסְּרֵי רוּחַ הַחִיּוּנִית, וּמִנַּיִן לָהֶם רוּחַ לָתֵת בִּבְרוּאֵיהֶם. וַהֲגַם כִּי הָאָרֶץ וְהַמַּיִם יֵשׁ בָּהֶם חִיּוּנִיּוּת דַּק עַד מְאֹד, הֲגַם שֶׁיִּתְּנוּ מִמֶּנּוּ לֹא יִתְּנוּ יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁבָּהֶם, וְזֶה לֹא יַסְפִּיק לַדָּגִים וְלָעוֹפוֹת, אֲשֶׁר עַל כֵּן לֹא הִסְפִּיק כֹּחָם וְהֶצְרֵךְ ה׳ לִבְרֹא לָהֶם רוּחַ הַחִיּוּנִית, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּבְרָא** וְגוֹ׳ **אֵת כָּל נֶפֶשׁ** וְגוֹ׳. וַהֲגַם שֶׁבְּצַוֹּתוֹ לַמַּיִם אָמַר ״יִשְׁרְצוּ שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה״, פֵּרוּשׁ: שֶׁרֶץ שֶׁתִּהְיֶה בּוֹ הֲכָנָה לְקַבֵּל נֶפֶשׁ חַיָּה, כִּי יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי הַחִיּוּנִי יִרְצֶה הֲכָנָה, וְהוּא אֶמְצָעִי בֵּינוֹ לְבֵין הַחֹמֶר, וְזֶה יֶשְׁנוֹ בְּכֹחַ הַמַּיִם לַעֲשׂוֹתוֹ כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ שֶׁיֵּשׁ בְּכֹחָם כֹּחַ רוּחָנִי דַּק.

וּבַתַּנִּינִים הַגְּדוֹלִים עָשָׂה ה׳ שִׁנּוּי בִּבְרִיאָתָם כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ, וְלֹא אָמַר בְּרָרְךָ כְּלָל ״וַיִּבְרָא נֶפֶשׁ הַתַּנִּינִים וְאֵת כָּל נֶפֶשׁ״ וְגוֹ׳. בָּזֶה גִּלָּה הַכָּתוּב כִּי מִשֵּׁנִים הֵם מִכָּל מַה שֶּׁבַּיָּם, שֶׁמִּלְבַד שֶׁהוֹלִיד בָּהֶם נֶפֶשׁ, גַּם בְּכֹחַ בְּרִיאָתָם עַצְמָהּ בָּרָא ה׳ בָּהֶם כֹּחַ נוֹסָף אֲשֶׁר אֵין כֹּחַ בַּיָּם לַעֲשׂוֹתוֹ כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ, וְזֶה הוּא הַדָּבָר הַמַּפְלֶא לְוַיְתָן זֶה, וּכְבָר דִּבְּרוּ מְפֹרָשִׁים בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא עד:). וְטַעַם שֶׁלֹּא אָמַר בִּבְרִיאָה זוֹ ״וַיְהִי כֵן״, אֵין לוֹ מָקוֹם, כִּי לֹא יִצְטָרֵךְ לוֹמַר ״וַיְהִי כֵן״ אֶלָּא כְּשֶׁלֹּא יֵזַכֵּר אֶלָּא אִמְרוֹת ה׳ לְבַד, תַּגִּיד הַתּוֹרָה ״וַיְהִי כֵן״ כִּי אָמַר וַתֶּהִי, מַה שֶּׁאֵין כֵּן כְּשֶׁאוֹמֵר ״וַיִּבְרָא״ – יֵשׁ בִּכְלָלוֹ אֲמִירָה, יֵשׁ בִּכְלָלוֹ הֲוָיָה.

כב **וַיְבָרֶךְ** – טַעַם שֶׁהֵצְרִיךְ ה׳ לְבָרֵךְ שֶׁרֶץ הַמַּיִם, מַה שֶּׁלֹּא עָשָׂה כֵּן בַּנִּבְרָאִים הַיּוֹצְאִים מִן הָאָרֶץ, וְעוֹד לוֹ שֶׁגַּם בְּתוֹלְדוֹת הַמַּיִם עַצְמָם הִטִּיל קִנְאָה, שֶׁלֹּא בֵּרַךְ שֶׁרֶץ הָעוֹף, נִרְאֶה כִּי הַדָּבָר צָרִיךְ לִהְיוֹת כֵּן מִטַּעַם הֶכְרֵחִי לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ כִּי מַה שֶּׁצִּוָּה ה׳ לַמַּיִם שֶׁיִּשְׁרְצוּ אֵינוֹ אֶלָּא לְפִי שָׁעָה וְלֹא לְאַחֲרֵי כֵן, וּלְקִיּוּם הַמִּין צִוָּה ה׳ שֶׁיִּפְרוּ וְיִרְבּוּ, שֶׁאִם לֹא כֵּן הָרֵי מִינָם כָּלֶה. וְלִהְיוֹת שֶׁכְּפִי טֶבַע הַנִּבְרָאִים אֲשֶׁר בָּרָא ה׳ כֹּחַ הַמּוֹלִיד הִיא יְסוֹד הָאֵשׁ, כִּי טֶבַע הַקֹּר אַדְרַבָּה יַפְסִיד כֹּחַ הַהוֹלָדָה, וְצֵא וּלְמַד מֵחָכְמַת הַטֶּבַע גַּם מִדִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קנו:) שֶׁאָמַר ה׳ לְאַבְרָהָם: מַאי דַּעְתָּךְ דְּקָאֵי צָדָק וְכוּ׳ דִּכְתִיב (ישעיהו מא:ב) ״צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ״, יַעֲיֵן שָׁם דִּבְרֵיהֶם. וּכְפִי זֶה הַדָּגִים אֵין לָהֶם מְצִיאוּת כְּפִי טֶבַע הַקֶּבוּעַ בַּנִּבְרָאִים לְהוֹלִיד. אֲשֶׁר עַל כֵּן חָזַר ה׳ בְּמַאֲמָרוֹ הַנִּכְפָּד וּבֵרְכָם לֵאמֹר, פְּרוּשׁ כַּוָּנַת הַבְּרָכָה שֶׁבֵּרְכָם הוּא לוֹמַר שֶׁיּוּכְלוּ לְהוֹלִיד, וְלֹא יִמְנָעֵם קְרִירוּת הַמַּיִם וְלֹא יִצְטָרְכוּ לָצֵאת חוּץ לַמַּיִם לְהִתְחַמֵּם בָּאָרֶץ כְּדֶרֶךְ הַמַּרְגּוֹלִים (ביצה ז.) דְּסָפְנֵי מֵאַרָעָא, אֶלָּא תּוֹךְ הַמַּיִם יַעֲשׂוּ פְּרִי.

וְהוּא אָמְרוֹ **וּמִלְאוּ אֶת הַמַּיִם בַּיַּמִּים**, וְקָשֶׁה לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר ״בַּיַּמִּים״ וְלֹא הִסְפִּיק בְּאָמְרוֹ ״וּמִלְאוּ אֶת הַמַּיִם״? אֶלָּא הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁבְּתוֹךְ הַיַּמִּים שָׁם יִשְׁרְצוּ, וְזוֹ הִיא בִּרְכַּת הַמְבָרֵךְ בָּרוּךְ הוּא. וְגָמַר אֹמֶר **וְהָעוֹף יָרֹב בָּאָרֶץ**, כִּי הוּא יֵרֵב כִּדְרֶךְ כָּל הָאָרֶץ, וְנָכוֹן.

כד **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים וְגוֹ׳**. גַּם זֶה לֹא הָיָה אֶלָּא לְפִי שָׁעָה כְּדֶרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בִּבְרִיאַת שֶׁרֶץ הַמַּיִם (בראשית א:כ). וְטַעַם שֶׁלֹּא הֻצְרַךְ לוֹמַר לָהֶם שֶׁיִּפְרוּ, הֲלֹא הִטְבִּיעַ בָּהֶם הַהוֹלָדָה וְהֵם מֵעַצְמָם יָלָדוּ, אֶלָּא שֶׁצִּוָּה לָהֶם שֶׁלֹּא יִתְעָרְבוּ מִין בְּשֶׁאֵינוֹ מִינוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **לְמִינָהּ** וְגוֹ׳:

כה **וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים** – פֵּירוּשׁ בְּרִיאַת נֶפֶשׁ הַחִיּוּנִית עַל דֶּרֶךְ שֶׁפֵּירַשְׁנוּ בְּשֶׁרֶץ הַמַּיִם (בראשית א:כא). וְרַשׁ״י פֵּירֵשׁ בְּאוֹפֶן אַחֵר, וְאֵלּוּ וָאֵלּוּ דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים.

כו **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם וְגוֹ׳**. הַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי לֹא בָרָא ה׳ אֶת הָאָדָם כִּבְרִיאַת שֶׁרֶץ הַמַּיִם וְשֶׁרֶץ הָאָרֶץ, אֲשֶׁר אָמַר לַמַּיִם וְהִשְׁרִיצוּ וְאָמַר לָאָרֶץ וְהוֹצִיאָה, אֶלָּא הוּא הַבּוֹרֵא אָמַר שֶׁהוּא יַעֲשֶׂה הָאָדָם.

וְאָמַר **נַעֲשֶׂה** כִּי הוּא מִקּוֹר הֶעָנָוָה, לָזֶה דִּבֵּר בִּלְשׁוֹן רַבִּים, כִּי כֵן יַדַּבֵּר יָחִיד הֶעָנִיו, וְלֹא חָשׁ לָתֵת מָקוֹם לְטָעוּת, כִּי הַקְּדִים לוֹמַר ״וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים״ שֵׁם יָחִיד. ה׳ הוּא הָאֱלֹהִים הוּא בִּכְבוֹדוֹ וּבְעַצְמוֹ כְּבִיכוֹל גָּבַל עָפָרוֹ וְהִפִּיחַ בּוֹ רוּחַ חַיִּים. עוֹד יְרָצֶה בְּאָמְרוֹ **נַעֲשֶׂה** בִּלְשׁוֹן רַבִּים, כִּי מִדּוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רַבִּים הֵם, י״ג מִדּוֹת רַחֲמִים וְשָׁם אֱלֹהִים שֶׁהוּא מִדַּת הַדִּין הִסְכִּימוּ יַחַד לִבְרֹא אָדָם.

וְאָמְרוֹ **בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ**, אֶפְשָׁר שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר שֶׁיִּהְיֶה בּוֹ צַד הָרַחֲמִים וְצַד הַדִּין, לְהַפְעִיל בָּהֶם דַּרְכֵי הַדִּין וְדַרְכֵי הָרַחֲמִים לַאֲשֶׁר יִכּוֹנוּ, וְהֶבֵן. וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ (בראשית ב:ז) ״וַיִּיצֶר ה׳ אֱלֹהִים״ וְגוֹ׳. וְאָמְרוֹ **וְיִרְדּוּ** סָכִים לְפֵרוּשֵׁנוּ, לֶהֱיוֹת שֶׁהַבְּרִיאָה הִיא בְּהִתְדַּמּוּת לַבּוֹרֵא בִּבְחִינוֹת הָרַחֲמִים וְהַדִּין, בְּדִין הוּא שֶׁיִּהְיֶה מוֹשֵׁל בַּנִּבְרָאִים, כִּי יֵשׁ בּוֹ בְּחִינַת הָרַחֲמִים לָרְאוּי וְלַצָּרִיךְ אֵלָיו, וּלְהָמִית לַמִּתְחַיֵּב בַּדִּין. וְהִשְׁלִיטוֹ בַּכֹּל, וַהֲגַם שֶׁלֹּא הִזְכִּיר שְׁלִיטָה בַּמַּיִם, רָמוּז בְּאָמְרוֹ ״בִּדְגַת הַיָּם״, הֲרֵי הִזְכִּיר הַיָּם בַּנִּשְׁלָטִים.

וּבְדֶרֶךְ רֶמֶז רָמַז בְּאָמְרוֹ לְשׁוֹן יְרִידָה, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁהוֹדִיעוּנוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספר הגלגולים), כִּי בְּאֶמְצָעוּת מַעֲשֵׂי הָאָדָם יֵרֵד בְּמַדְרֵגָתוֹ מִבְּחִינַת אָדָם לִבְחִינַת דָּגִים וְלִבְחִינַת עוֹפוֹת וְלִבְחִינַת בְּהֵמָה וְלִבְחִינַת שָׁרָצִים, כְּפִי עֵרֶךְ הַחֵטְא יִשְׁפַּל אָדָם מִבְּחִינַת מַעֲלָתוֹ עַד אֲשֶׁר יֵרֵד מַטָּה מַטָּה רַחֲמָנָא לִיצְלַן. וְהוּא שֶׁרָמַז כָּאן בִּשְׁעַת הַבְּרִיאָה חֶלְקֵי יְרִידוֹת הַהַדְרָגוֹת שֶׁבָּהֶם יְקַבֵּל עָנְשׁוֹ, וְגַם שֶׁבְּאֶמְצָעוּתָם יַחְזֹר לְשָׁרְשׁוֹ. וְהִקְדִּים לוֹמַר יְרִידַת נֶפֶשׁ אָדָם לְמַדְרֵגַת הַדָּגִים, כִּי יְרִידָה הַמְיֻעֶדֶת לַנְּפָשׁוֹת הָרָמוֹת כִּי יֶחֱטְאוּ הִיא שֶׁתֵּרֵד נַפְשָׁם לְהִתְגַּלְגֵּל בַּדָּגִים, וְלָזֶה יֹחֶס הַכָּתוּב לָהֶם בִּמְקוֹמָם אֲסִיפָה כִּי אֵין לָהֶם לְהִצְטַעֵר בְּצַעַר שְׁחִיטַת חֶרֶב אֶלָּא אֲסִיפָתָם מַתֶּרֶת אוֹתָם (חולין כז:). וְאַחַר כָּךְ אָמַר יְרִידָה הַפְחוּתָה מִמֶּנָּה וְהוּא גִּלְגּוּל הַנֶּפֶשׁ בָּעוֹף, וְזֶה יִצְטָרֵךְ צַעַר יֶתֶר עַל הַדָּגִים, וְצִוָּה ה׳ בָּרוּךְ הוּא בּוֹ חֲצִי שְׁחִיטָה, כְּאוֹתָהּ שֶׁשָּׁנִינוּ רוֹב אֶחָד בָּעוֹף. וְאַחַר כָּךְ אָמַר יְרִידָה בַּבְּהֵמָה שֶׁהִיא בְּחִינָה גְּרוּעָה יוֹתֵר וְצַעֲרוֹ מְרֻבֶּה, כְּאוֹתָהּ שֶׁשָּׁנִינוּ (שם) רוֹב שְׁנַיִם בַּבְּהֵמָה. וְאַחַר כָּךְ אָמַר יְרִידָה שֶׁהִיא בְּדוֹמֶם וְצוֹמֵחַ וְהוּא אָמְרוֹ **וּבְכָל הָאָרֶץ**, תֵּבֶת ״הָאָרֶץ״ תַּגִּיד עַל הַדּוֹמֶם וְתֵבֶת ״בְּכָל״ רָמַז בָּהּ הַצּוֹמֵחַ. וְכָל אֵלּוּ הֵם יְרִידוֹת הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר יֶשְׁנָם בְּתִקּוּן הַתִּקּוּן לָשׁוּב לְקַדְמוּתָם, כִּי מֵהַדּוֹמֵם יַעֲלֶה לַצּוֹמֵחַ וּמֵהַצּוֹמֵחַ יִכָּנֵס בְּבַעַל חַי בִּלְתִּי מְדַבֵּר, וּמִבַּעַל חַי בִּלְתִּי מְדַבֵּר יַעֲלֶה לְבַעַל חַי מְדַבֵּר. וְיֶשְׁנוֹ עוֹד בִּירִידָה פְּחוּתָה וְהוּא כְּלָיוֹן שֶׁאֵין אַחֲרָיו תִּקָּוָה, וְהִיא יְרִידָה לִבְחִינַת שְׁקָצִים וּרְמָשִׂים. וְזֶה אָבְדָה תִּקְוָתוֹ, וְהֵם בְּחִינוֹת הָרְשָׁעִים הַמְמִירִין דָּתָם, פּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִפְלִיאוּ עֲשׂוֹת.

כז **וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ**. פֵּרוּשׁ בְּצַלְמוֹ הַנִּכָּר בָּאָדָם, וְהַכַּוָּנָה שֶׁבָּרָא גְּלָמוֹ וְגַם צַלְמוֹ. וְאַחַר כָּךְ אָמַר **בְּצֶלֶם אֱלֹהִים**, בָּזֶה הוֹדִיעָנוּ הַצֶּלֶם שֶׁבָּרָאוֹ בּוֹ כִּי הוּא צֶלֶם אֱלֹהִים.

עוֹד יְרָצֶה לוֹמַר כִּי בָּרָא הָאָדָם בִּב׳ צְלָמִים: הָרִאשׁוֹן צֶלֶם הַנִּכָּר בְּכָל אָדָם, וַאֲפִלּוּ בִּבְנֵי אָדָם הָרִקִּים מֵהַקְּדֻשָּׁה אֲשֶׁר לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה, וַעֲלֵיהֶם אָמַר **בְּצַלְמוֹ** פְּרוּשׁ שֶׁל הַנִּבְרָא. וְהַב׳ הֵם בְּחִינַת הַמְאֻשָּׁרִים עַם יִשְׂרָאֵל נַחֲלַת שַׁדַּי, כְּנֶגֶד אֵלּוּ אָמַר **בְּצֶלֶם אֱלֹהִים** בָּרְאוֹ. הֲרֵי זֶה בָּא לְלַמְּדֵנוּ כִּי יֵשׁ בַּנִּבְרָאִים ב׳ צְלָמִים: צֶלֶם הַנִּכָּר וְצֶלֶם אֱלֹהִים רוּחָנִי נֶעְלָם, וְהֶבֵן:

כח **וַיְבָרֶךְ אוֹתָם**. פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא יִכָּרֵת מִן הָאֱנוֹשִׁי, **וַיֹּאמֶר** וְגוֹ' צִוָּה אֵלָיו לִפְרוֹת וְלִרְבּוֹת, שֶׁהֲגַם שֶׁבֵּרַךְ אוֹתָם שֶׁיִּהְיֶה מִן הָאֱנוֹשִׁי קַיָּם לֹא מִפְּנֵי זֶה יִתְרַשְּׁלוּ מִלִּפְרוֹת וְלִרְבּוֹת. וְרָאִיתִי דֵּעוֹת נִפְסָדוֹת בַּנִּבְרָאִים מִכְּנֵי עַמֵּנוּ דִּכְשֶׁיֵּשׁ ג' אוֹ ד' אֲתִים א' אוֹ ב' מֵהֶן מִשְׁתַּדְּלִים בִּפְרִיָה וּרְבִיָּה וְאוֹמְרִים כִּי הוּא זֶה קִיּוּם הַמִּין. גַּם בְּאָדָם אֶחָד כְּשֶׁיִּקָּיֵם מִינוֹ תָּבֹא לוֹ הַסְּבָרָא שֶׁלֹּא יִשְׁתַּדֵּל עוֹד לִפְרוֹת וְלִרְבּוֹת. לָזֶה אָמַר ה' תְּחִלַּת דִּבֶּר ה' מִצְוַת ה' **פְּרוּ וּרְבוּ** וְלֹא עָשָׂה גְּבוּל לַמִּצְוָה, וַהֲגַם שֶׁבֵּרַךְ אוֹתָם שֶׁלֹּא יִכָּרֵת מִין הָאָדָם מִן הָעוֹלָם. וְנָמַר אֹמֶר **וּמִלְאוּ אֶת הָאָרֶץ**. וְאָמְרוּ **וְכִבְשָׁהָ** סָמוּךְ לְ"וּמִלְאוּ" לוֹמַר כִּי בְּאֶמְצָעוּת שֶׁיְּמַלְאוּ הָאָרֶץ בָּזֶה תִּהְיֶה נִכְבָּשָׁה לִפְנֵיהֶם, כִּי מָקוֹם הֶחָרֵב אֵין אָדָם שׁוֹלֵט בּוֹ כִּי לְצַד שׁוֹמְמוּתוֹ הוּא מִתְמַלֵּא נֶגְדִּיִּים לָאָדָם. עוֹד יְרֻצֶּה בְּאָמְרוֹ **וַיְבָרֶךְ אוֹתָם** שֶׁיִּהְיֶה בָּהֶם כֹּחַ הַמּוֹלִיד, וְאַחַר כָּךְ צִוָּה אוֹתָם עַל הַדָּבָר.

כט **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם וְגוֹ'**. שִׁעוּר הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: לֶהֱיוֹת שֶׁכְּבָר אָמַר "וּמִלְאוּ אֶת הָאָרֶץ וְכִבְשֻׁהָ וּרְדוּ" וְגוֹ', בָּזֶה עָשָׂה אֶת הָאָדָם אָדוֹן וְשַׁלִּיט בְּכָל הַבְּרִיאָה, וְעַתָּה בָּא לוֹמַר תּוֹעֶלֶת הַנְּתִינָה שֶׁהוּא לְאָכְלָה, וּבָזֶה הִרְשָׁה אוֹתָם לֶאֱכוֹל מֵהַצְּמָחִים. וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה יוֹדֵעַ כִּי מַה שֶּׁנָּתַן לָהֶם דֶּשֶׁא הַיָּם וְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְהַבְּהֵמָה אֵינוֹ אֶלָּא לְמִשּׁוֹל בָּהֶם, לֹא לֶאֱכוֹל מֵהֶם, כִּי פֵּרַט עַל אֶחָד מֵהַנִּמְשָׁלִים שֶׁהוּא לַאֲכִילָה וְלֹא כֻלָּם.

וְאֶת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְּרִי עֵץ. כָּאן שָׁלַל עֵץ הַדַּעַת, כִּי אֵינוֹ בְּגֶדֶר זֶה עוֹשֶׂה פְּרִי לְבַד, אֶלָּא שֶׁהוּא עַצְמוֹ פְּרִי. וְשִׁעוּר הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְאֶת כָּל הָעֵץ** – וְלֹא כָּל הָעֵץ בִּכְלָל, אֶלָּא אוֹתוֹ אֲשֶׁר בּוֹ פְּרִי עֵץ, וְלֹא אוֹתוֹ שֶׁהוּא עַצְמוֹ פְּרִי, שֶׁהוּא עֵץ הַדַּעַת שֶׁנִּצְטַוָּה עָלָיו אַחַר כָּךְ בְּפֵרוּשׁ. אוֹ יֹאמַר הַאֲפִלּוּ עֵץ הַדַּעַת בִּכְלָל, וַהֲגַם שֶׁמְּצִינוּ שֶׁנִּצְטַוָּה עָלָיו, כְּבָר אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פכ"א) שֶׁאִם הָיָה מַמְתִּין עַד עֶרֶב שַׁבָּת הָיָה מְקֻדָּשׁ עַל הַיַּיִן עַד כָּאן, וּמִתּוֹךְ דִּבְרֵיהֶם אַתָּה לָמֵד כִּי לֹא נֶאֱסַר אִסּוּר עוֹלָם.

ל **וּלְכָל חַיַּת הָאָרֶץ וְגוֹ'**. סָמוּךְ הַכָּתוּב חַיַּת הָאָרֶץ עִם הָאֲמוּרִים בְּסָמוּךְ "לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה" וְגוֹ', שֶׁנִּרְאֶה שֶׁנּוֹתַן מַאֲכַל אָדָם לַבְּהֵמָה בְּהַשְׁוָאָה, וְגָמַר אֹמֶר **לְאָכְלָה** פַּעַם שְׁנִיָּה סָמוּךְ לְיֶרֶק עֵשֶׂב, שֶׁנִּרְאֶה שֶׁאֲכִילַת בְּהֵמָה וְעוֹף אֵינוֹ אֶלָּא מֵעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה. הַכַּוָּנָה הִיא כִּי לֹא בָּרָא ה' לִבְהֵמָה חַיָּה וְעוֹף אֶלָּא דַּוְקָא יֶרֶק עֵשֶׂב, וְשֶׁמָּא תֹּאמַר אִם אֵין יֶרֶק עֵשֶׂב נִמְצֵאת הַחַיָּה מֻתָּה, תַּלְמוּד לוֹמַר "לָכֶם לְאָכְלָה וּלְכָל חַיַּת הָאָרֶץ" וְגוֹ'. נִמְצִינוּ אוֹמְרִים כִּי הָאָדָם יִחְיֶה מִפֵּרוֹת הָאָרֶץ וּמִפְּרִי הָעֵץ, וְהַחַיָּה וְהָעוֹף מֵהֶעָשָׂבִים וְהַיְרָקוֹת, וְאִם אֵין מִחְיָה מֵאֵלּוּ הֲרֵי מִחְיָתָהּ מִמַּאֲכַל אָדָם. וְיֵשׁ לְרַמֵּז זֶה בְּאָמְרוֹ (דברים יא:טו) "וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ" וּבָזֶה "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ", אֲבָל זוּלַת זֶה תֶּחְסַר הַשְּׂבִיעָה כִּי תֹּאכְלֶנּוּ הַחַיָּה וְהָעוֹף כִּי מְזוֹנוֹתָם מְזוֹנוֹתֶיךָ.

לא **וַיַּרְא אֱלֹהִים וְגוֹ'**. פֵּרוּשׁ: בְּאֶמְצָעוּת בְּרִיאַת הָאָדָם נִרְאָה מַעֲשֵׂהוּ בִּכְלָלוּתוֹ כִּי טוֹב הוּא, כִּי אִם אֵין אָדָם מַה תּוֹעֶלֶת בְּכָל הַתִּקּוּן וּבְכָל הַבְּרִיאָה וְצִמְחֵי הָאֲדָמָה, כִּי אֵין הַבְחָנַת טוֹבָה נִכֶּרֶת אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת הָאָדָם, כִּי אֵלָיו יַכֵּר וְיֵבְחַן הַטּוֹב וְיוֹדֶה לַמֵּטִיב. וְאָמְרוּ תֵּבַת **וְהִנֵּה** מַה שֶּׁלֹּא דִּקְדֵּק לוֹמַר בַּיָּמִים שֶׁאָמַר בָּהֶם "כִּי טוֹב", לֶהֱיוֹת כִּי הָאָדָם מְצִינוּ לוֹ שֶׁקִּלְקֵל מַעֲשָׂיו וְעָשָׂה מַעֲשֵׂה הָרַע, לָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **וְהִנֵּה** כִּי מַה שֶּׁהָיָה אָז לְצַד מַעֲשֵׂה ה' טוֹב הָיָה מְאֹד, וְאַחַר כָּךְ הוּא הָאָדָם בִּקֵּשׁ חִשְׁבּוֹנוֹת רַבּוֹת לְצַד הֱיוֹת הַבְּחִירָה בְּיָדוֹ לְהָרַע אוֹ לְהֵיטִיב, וְשָׁלַל הַטּוֹב וְהִוָּה בְּמַעֲשָׂיו בְּחִינַת הָרַע, אֲבָל לְצַד מַעֲשֵׂה ה' לֹא בָּרָא אֶלָּא לְצַד הַטּוֹב.

עוֹד יְרֻצֶּה בְּאָמְרוֹ **וַיַּרְא אֱלֹהִים** וְגוֹ', כָּאן רָמַז כִּי בִּשְׁעַת בְּרִיאַת הָאָדָם הִבִּיט ה' בַּצַּדִּיקִים (בראשית רבה ג), וְהוּא אָמְרוֹ **וַיַּרְא** וְגוֹ' **וְהִנֵּה טוֹב** שֶׁהֵם הַצַּדִּיקִים. וְהַגַּם שֶׁהִבִּיט בָּרְשָׁעִים, גַּם לָהֶם הֵכִין וְעָשָׂה תִּקּוּן לִבְרִיאָתָם, וְהוּא אָמְרוֹ **מְאֹד**, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פ"ט) "מְאֹד" זֶה מַלְאַךְ הַמָּוֶת, שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ נִתְקָנִים הַנִּבְרָאִים הַנּוֹטִים מִדֶּרֶךְ הַשֵּׂכֶל. וְלָזֶה כִּנֶּגֶד בְּחִינַת הַצַּדִּיקִים אָמַר **וְהִנֵּה טוֹב**, פֵּרוּשׁ הִנֵּה הִנָּם בְּחִינַת טוֹב מִבְּלִי צֹרֶךְ מָוֶת. וּכְנֶגֶד בְּחִינַת הַמֵּתִים עֲקַלְקַלּוֹתָם יֶשְׁנָם גַּם הֵם בִּבְחִינַת טוֹב בְּאֶמְצָעוּת מְאֹד:

עוֹד יִרְמֹז כָּאן טַעַם הַבְּרִיאָה, לְמָה שֶׁיָּדַעְנוּ כִּי עִקַּר הַכֹּל הוּא הָאָדָם וּבִשְׁבִילוֹ וְאֵלָיו בָּרָא ה' כָּל בְּרוּאָיו, וּמֵעַתָּה תָּבֹא הַשְׁאֵלָה לָאָדָם לָמָּה, לָזֶה אָמַר **וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד** פֵּרוּשׁ שֶׁהֲגַם שֶׁבְּחִינַת נִשְׁמַת הָאָדָם הוּא מִבְּחִינַת הַטּוֹב, עִם כָּל זֶה בְּרָאוֹ ה' לַעֲלוֹת בְּמַעֲלוֹת הַטּוֹב יוֹתֵר מִמָּה שֶׁהוּא, וְהוּא אָמְרוֹ **מְאֹד** עַל יְדֵי מַעֲשֵׂה הָאָדָם מִתְעַלִּית נִשְׁמָתוֹ מִמַּדְרֵגָה לְמַדְרֵגָה, אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יַעֲשֶׂה זֹּאת.

פרק ב

א **וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְגוֹ'**. מִקְרָא זֶה לֹא יָדַעְנוּ מַה בָּא לְלַמְּדֵנוּ, וְנִרְאֶה כִּי יְכַוֵּן לוֹמַר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה סח,ט) הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְקוֹמוֹ שֶׁל עוֹלָם. גַּם מָצִינוּ כִּי הוּא מָלֵא עוֹלָם, כָּאָמוּר (ישעיהו ו:ג): "מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ", וּמֵעַתָּה אוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ נִמְצָא בְּהֶקֵּף הָעוֹלָם וּבִפְנִימְיוּתוֹ. וְצָרִיךְ לָתֵת לֵב לָדַעַת טַעַם הַדָּבָר לָמָּה עָשָׂה ה' כָּכָה. וּמְקֻבָּלְנִי מִפִּי זְקֵנַי תּוֹרָה כִּי טַעַם שֶׁעָשָׂה ה' הָעוֹלָם כַּדּוּרִי הוּא כְּדֵי שֶׁיַּעֲמֹד וְיִתְקַיֵּם בְּהַשְׁוָאַת כֹּחֵי חֶלְקָיו. וּפֵרוּשָׁן שֶׁל דְּבָרִים הוּא, יֵשׁ לְךָ לָדַעַת שֶׁאֵין תְּשׁוּקָה בָּעוֹלָם עֲרֵבָה וַחֲבִיבָה וְנֶחְמֶדֶת וְנֶאֱהֶבֶת וּמְקֻוֶּה לַנִּבְרָאִים, וּבִפְרָט לְחֶלְקֵי הָרוּחָנִי הַמַּכִּיר וְיוֹדֵעַ בְּחִינַת אוֹר הָאֱלֹהוּת, כְּהִדָּבְקוּת בְּאוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ, וְאָלָיו יִכְסְפוּ כָּל נֶפֶשׁ חִיּוּנִית הַמְּגַעַת לְהַכִּיר קְצָת מִנְּעַם אוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ, תֹּצֵא נַפְשָׁם לַחֲזוֹת בְּנֹעַם

ה׳. וּלְךָ לְדַעַת כִּי כָל אֲשֶׁר בָּרָא ה׳ בְּעוֹלָמוֹ, יָצַר בּוֹ ה׳ בְּחִינַת הַהַשְׂכָּלָה וְהַהַבְחָנָה כְּפִי בְּחִינָתוֹ – בַּעֲלֵי חַיִּים מְדַבְּרִים וּבִלְתִּי מְדַבְּרִים, וְצוֹמֵחַ וְדוֹמֵם, יֵשׁ לְכָל אֶחָד כַּמַּה מֵהַהַשְׂכָּלָה לְהַכִּיר יוֹצְרוֹ כְּפִי הַשָּׂגָתוֹ. וּבָזֶה תַּשְׂכִּיל לָדַעַת הַעֲמָדַת הָעוֹלָם בְּאֵיזֶה דָּבָר הוּא תָּלוּי וְעוֹמֵד מִבְּלִי הִתְנוֹעֲעוּת, כִּי ה׳ גִּלָּה סוֹדוֹ אֶל יְרֵאָיו וּבְאֶמְצָעוּת הַהֶעָרוֹת הַנִּפְלָאִים הֵשִׂג הַמַּרְגִּשׁ. וְהוּא כִּי בְּאֶמְצָעוּת אוֹרוֹ הַנֶּעֱרָב וְהַמַּקֵּוֶה אֲשֶׁר יְסוֹבֵב כַּדּוּרִיּוּת הָעוֹלָם בְּהַשְׂוָאָה, וְכָל חֵלֶק וְחֵלֶק מֵהַסּוֹבֵב שֶׁל הָעוֹלָם יִתְעַצֵּם בְּכֹחַ אֵשׁ הַתִּשׁוּקָה הַבּוֹעֶרֶת בּוֹ לְהִתְקָרֵב לִבְחִינַת כְּלָלוּת נֶצַח הַמְקֻוֶּה. וְלִהְיוֹת כִּי כָל בְּחִינַת סְבוּב הָעוֹלָם תְּשׁוּקָה בּוֹ שְׁעוּר הַתִּשׁוּקָה, בֵּין מִצַּד מַה שֶּׁמְּמֻנּוּ – כִּי אֵין תַּאֲוַת חֵלֶק אֶחָד רַבָּה עַל חֲבֵרוֹ שֶׁבְּאֶמְצָעוּת זֶה יִתְרַבֶּה הִתְעַצְּמוּת הַחֵלֶק הַהוּא וְיֵחָלֵשׁ שֶׁכְּנֶגְדּוֹ, בֵּין מִצַּד מַה שֶּׁאֵלָיו הוּא הָאוֹר הַנֶּעִים, כִּי אֵינוֹ קָרוֹב לְחֵלֶק מֵהַסּוֹבֵב יוֹתֵר מֵחֲבֵרוֹ שֶׁבָּזֶה יִגְדַּל חֵלֶק מֵהָעוֹלָם בְּכֹחַ הִתְעַצְּמוּתוֹ יוֹתֵר מֵחֵלֶק אַחֵר, אֶלָּא הַכֹּל בְּהַשְׂוָאָה. וְכָל חוּט הַשַּׁעֲרָה מִכָּל חֵלְקֵי הַסּוֹבֵב שֶׁל הָעוֹלָם יִתְעַצֵּם לְהִתְקָרֵב וּמוֹשֵׁךְ לְצַד הַפּוֹנֶה אֵלָיו, וּבְאֶמְצָעוּת הִתְעַצְּמוּת הַנִּמְשָׁךְ מִכָּל סְבִיבוֹת כַּדּוּרִיּוּת הָעוֹלָם נִמְצָא הָעוֹלָם עוֹמֵד וְקַיָּם, וְכָל חֵלֶק מַעֲמִיד אֶת חֲבֵרוֹ בְּאֶמְצָעוּת הָאָמוּר. וְנִמְצָא כָּל הָעוֹלָם תָּקוּעַ בִּיתֵדוֹת וּמַסְמְרֵי חֹשֶׁק הַבּוֹרֵא לְצַד כְּלוֹת וּנְטוֹת רוּחָנִיּוּת שֶׁבּוֹ לְהִתְקָרֵב לְהַנֶּעֱרָב יִתְעַלֶּה שְׁמוֹ. וּבָזֶה אַתָּה מַשִּׂיג טַעַם שֶׁבָּרָא ה׳ הָעוֹלָם כַּדּוּרִי, וְהָבֵן. וּבָזֶה גַּם כֵּן מָצִינוּ טַעַם לָמָּה הָעוֹלָם נִרְקָע וְנִתְקָע בִּלְי הִתְנוֹעֲעוּת, כִּי הַהִתְנוֹעֲעוּת תִּתְהַוֶּה לְצַד הַגְּבָרַת וַהֲחָלְשַׁת חֵלֶק מֵחֶלְקֵי הַמַּעֲמִיד, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בִּמְצִיאוּת זֶה אִי אֶפְשָׁר לְהִתְנוֹעֵעַ בְּשׁוּם אֹפֶן.

וְאָפְשָׁר כִּי לָזֶה רָמְזוּ ז״ל בְּנוֹעַם אִמְרֵיהֶם (חגיגה יב:) וְזֶה לְשׁוֹנָם: דְּקָיְמִי וְלָא יָדְעִי עַל מָה קָיְמִי, עַד כָּאן. הַכַּוָּנָה כִּי אִם הָיוּ הַנִּבְרָאִים מַבְחִינִים הַבְחָנָה זוֹ, וְיָדְעוּ רוֹם מַעֲלַת חִבַּת הַקָּדֵשׁ וּתְשׁוּקַת הַנִּבְרָאִים לַנֶּעֱלָם הַנֶּעֱרָב, וְיִרְאוּ כַּמָּה הוּא עֹצֶם הַתִּקָּוֶה וְהַהִתְעַצְּמוּת דּוּמֵם זֶה שֶׁהוּא הָעוֹלָם, אֲשֶׁר מִתְעַצֵּם לְהִתְקָרֵב לֵיהָנוֹת מֵאוֹר הַמְקֻוֶּה, וְלֹא נָהֵג רִפְיוֹן בְּשׁוּם חֵלֶק מִסּוֹבֵב הָעוֹלָם – יִשְׁאוּ קֹל וְיֹאמֶר מִזֶּה כַּמָּה צָרִיךְ הָאָדָם לַעֲשׂוֹת, כִּי בּוֹ נִתְרַבִּית הַהַבְחָנָה וְהַהַשְׂכָּלָה. גַּם יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי לִהְיוֹת שֶׁכָּל הַנִּבְרָאִים בִּמְלֹא עוֹלָם, כָּל אֲשֶׁר רוּחַ הַחִיּוּנִי בּוֹ, אָמְרוּ ז״ל (ילקוט תהלים קנ) כִּי אֵין כָּל נֶפֶשׁ מִתְיַשֶּׁבֶת בְּמְקוֹמָהּ כִּי אִם לְצַד שֶׁיֶּשְׁנוֹ לַנֹּכְחָף וּמְקֻוֶּה מְלֹא עוֹלָם הַזֶּה, לֹא תִּגְעַל הַנֶּפֶשׁ אֶת הַבָּשָׂר. וּלְטַעַם זֶה הֵאִיר ה׳ עוֹלָמוֹ מִכְבוֹדוֹ, וּכְבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם, וְנִמְצָא הָעוֹלָם בְּתוֹךְ תּוֹךְ בּוֹרְאוֹ, וְאוֹר הַבּוֹרֵא בְּתוֹךְ כָּל הָעוֹלָם וְסוֹבֵב עוֹלָמוֹ. וּבָזֶה עֲמֹד וְנִתְקַיֵּם הָעוֹלָם בְּאֶמְצָעוּת הַתִּשׁוּקָה לַמָּצוּי, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם**, פֵּרוּשׁ ״וַיְכֻלּוּ״ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים פד:ג) ״נִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה״. וּבְאֶמְצָעוּת זֶה נִשְׁלְמָה וְנִתְקַיְּמָה הַבְּרִיאָה. וְטַעַם שֶׁהוֹצִיא הַכָּתוּב הָעִנְיָן בְּלָשׁוֹן זֶה ״וַיְכֻלּוּ״, לְרָמֹז כִּי הוּא תְּשׁוּקָה גְּדוֹלָה עַד כְּלוֹת הַחֵלֶק אֶל הַכֹּל, וְהוּא בְּחִינָה גְּדוֹלָה מִבְּחִינַת הַחֹשֶׁק וְהַתְּשׁוּקָה. וְהוּא שֶׁרָמַז דָּוִד בְּאָמְרוֹ ״נִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה״, הֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי בְּחִינָה זוֹ גְּדוֹלָה מִבְּחִינָה שֶׁלְּפָנֶיהָ, וּבְאֶמְצָעוּת בְּחִינָה זוֹ וְהִתְעַצְּמוּתָהּ הָעוֹלָם קַיָּם. וְזֶה הוּא סוֹד קְרִיאָתוֹ ״חַי הָעוֹלָמִים״, וְהָבֵן. וְהוּא סוֹד ״בְּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים״.

ב **וַיְכַל אֱלֹהִים** וְגוֹ׳. פְּשַׁט הַכָּתוּב הוּא שֶׁבָּא לְלַמְּדֵנוּ שֶׁלֹּא תַחְשֹׁב שֶׁעָשָׂה מְלָאכָה אַחֶרֶת אַחַר כָּךְ וְלֹא הוּזְכְּרָה בַּתּוֹרָה, לָזֶה אָמַר **וַיְכַל אֱלֹהִים** פֵּרוּשׁ: כְּלָה מַה שֶּׁעָלָה בְּדַעְתּוֹ יִתְבָּרַךְ לַעֲשׂוֹת. וְכָאן שָׁלַל גַּם כֵּן שֶׁלֹּא עָשָׂה מְלָאכָה אַחַר הַשַּׁבָּת בְּשִׁשָּׁה יָמִים אֲחֵרִים, וְהָבֵן.

אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ לָתֵת לֵב לְאָמְרוֹ **אֲשֶׁר עָשָׂה** שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא ״וַיְכַל אֱלֹהִים וְגוֹ׳ מְלַאכְתּוֹ״. עוֹד יֵשׁ לְהָעִיר אָמְרוֹ **בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי**, מַשְׁמַע כִּי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עָשָׂה מְלָאכָה וְכָלָה אוֹתָהּ, וְאֵינוֹ כֵן כִּי בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי הוּא שֶׁכָּלָה. וַהֲגַם שֶׁרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הִרְגִּישׁוּ לְתַקֵּן זֶה וְאָמְרוּ, וְזֶה לְשׁוֹנָם (בראשית רבה י,ט): רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר בָּשָׂר וָדָם אֵינוֹ יוֹדֵעַ וְכוּ׳ עַד כָּאן, עִם כָּל זֶה תֵּבַת ״בַּיּוֹם״ אֵינָהּ מְדֻיֶּקֶת, וּלְפִי דִּבְרֵיהֶם פֵּרוּשׁ הוּא כְּאִלּוּ בַּיּוֹם. וּבֶאֱמֶת כִּי דִּבְרֵיהֶם דִּבְרֵי אֱמֶת, אֶלָּא עוֹד יֵשׁ לֶאֱלוֹהַּ מִלִּין וּכְפַטִּישׁ יְפוֹצֵץ.

וַנִּרְאֶה שֶׁיְּכַוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה י,ט) כִּי הָעוֹלָם הָיָה רוֹפֵף וְרוֹעֵד עַד שֶׁבָּאָה שַׁבָּת וְנִתְקַיֵּם הָעוֹלָם וְנִתְיַסֵּד. וְהַכַּוָּנָה הוּא כִּי בְּיוֹם שַׁבָּת בָּרָא ה׳ נֶפֶשׁ הָעוֹלָם, וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ ״וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ״. הֲגַם שֶׁחָזַ״ל (ביצה טז:) דָּרְשׁוּ כֵּיוָן שֶׁיָּצָא שַׁבָּת וַיִּנָּפַשׁ, אֵין זֶה אֶלָּא דֶּרֶךְ דְּרָשׁ שֶׁדָּרְשׁוּ מֵאָמְרוֹ ״וַיִּנָּפַשׁ״ וְלֹא אָמַר ״וְנָפַשׁ״, דָּרְשׁוּ כִּי נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לְרָמֹז כֵּיוָן שֶׁיָּצָא שַׁבָּת ״יֵי״ שֶׁאָבְדָה הַנֶּפֶשׁ, אֲבָל מַשְׁמָעוּת פְּשַׁט הַכָּתוּב אֵינוֹ יוֹצֵא מִמֶּנָּה, שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר כֵּיוָן שֶׁשָּׁבַת, פֵּרוּשׁ בָּא שַׁבָּת וַיִּנָּפַשׁ, פֵּרוּשׁ נִשְׁפַּע שֶׁפַע הַחִיּוּנִי בְּכָל הַנִּבְרָאִים, כִּי קֹדֶם הַשַּׁבָּת לֹא הָיָה נֶפֶשׁ לְכָל הַנִּבְרָאִים.

וְכֵן מָצָאנוּ לְרַז״ל בְּסֵפֶר הַקָּדוֹשׁ זֹהַר הַתּוֹרָה (זהר, תזריע מד.) שָׁנָתְנוּ טַעַם לְמִצְוַת ה׳ לָמוּל בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי וְשֶׁלֹּא לְקָרֵב קָרְבָּן לַה׳ עַד יוֹם הַח׳, כִּי הַטַּעַם הוּא עַד עֲבוֹר עָלָיו יוֹם הַשַּׁבָּת וְיִהְיֶה בַּעַל נֶפֶשׁ. וְהוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב **וַיְכַל אֱלֹהִים** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ שֶׁכָּלָה ה׳ בְּאֶמְצָעוּת יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִלַּאכְתּוֹ, וְחָזַר וּפֵרַשׁ מַה הוּא מִלַּאכְתּוֹ שֶׁכְּלָה, לֹא שֶׁהָיָה חָסֵר דָּבָר מֵעֲשׂוֹתוֹ וְעָלָיו הוּא אוֹמֵר ״וַיְכַל״, אֶלָּא הַכַּוָּנָה הִיא ״אֲשֶׁר עָשָׂה״, פֵּרוּשׁ הַמְּלָאכָה שֶׁכְּבָר עָשָׂה עֲדַיִן הָיְתָה חֲסֵרָה דָּבָר הַמַּעֲמִיד, וּבְאֶמְצָעוּת יוֹם הַשְּׁבִיעִי בּוֹ נִגְמַר הֶעְנְיָן. וּבָזֶה נִתְיַשֵּׁב מַה שֶּׁדִּקְדְּקוּ. גַּם בָּזֶה הִרְוַחְנוּ לִמְצֹא בַּתּוֹרָה בְּרִיאַת יוֹם הַשְּׁבִיעִי עַצְמוֹ, כְּדֶרֶךְ שֶׁהוֹדִיעָה אוֹתָנוּ הַתּוֹרָה בְּרִיאַת יוֹם בְּיוֹמוֹ דִּכְתִיב ״וַיְהִי עֶרֶב״ וְגוֹ׳, הֲרֵי זֶה מַגִּיד חֲוַיַּת הֶעָרֶב וַחֲוַיַּת הַבֹּקֶר, וְכָאן לֹא מָצִינוּ שֶׁהוֹדִיעַ בְּרִיאַת יוֹם זֶה, וּלְדַרְכֵּנוּ הֲרֵי הוּא אָמוּר. וּלְמַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק ״וַיְכֻלּוּ״ שֶׁהוּא לְשׁוֹן תְּשׁוּקָה וְחֹשֶׁק, יָכוֹל לְהִתְפָּרֵשׁ גַּם כֵּן אָמְרוֹ **וַיְכַל אֱלֹהִים** וְגוֹ׳ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (איוב יד:טו): ״לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ תִכְסֹף״, וּכְתִיב (דברים י:טו): ״רַק בַּאֲבֹתֶיךָ חָשַׁק״, כִּי הָאָדוֹן חָשַׁק וְחָפֵץ בְּעוֹלָמוֹ, וְזֶה הָיָה בְּאֶמְצָעוּת יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁנִּתְקַיֵּם הָעוֹלָם כְּדֶרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ, חָשַׁק ה׳ וְנִתְרַצָּה בִּבְרִיּוֹתָיו, וְדָבָר זֶה הוּבָא בְּדִבְרֵיהֶם (שיר השירים ב׳) ז״ל, וְעַיֵּן בְּסָמוּךְ.

וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְגוֹמֵר. מִקְרָא זֶה מַה בָּא לְלַמְּדֵנוּ, כִּי הֵם הַדְּבָרִים עַצְמָן הַנֶּאֱמָרִים בְּסָמוּךְ ״וַיְכַל אֱלֹהִים״?

וְנִרְאֶה לוֹמַר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פ״ז; פסחים נד) כִּי בְּרֵיּוֹת נִבְרְאוּ עֶרֶב שַׁבָּת עִם חֲשֵׁכָה, וְלֹא הִסְפִּיקוּ לִגְמֹר בְּרִיאַת גּוּפָם עַד שֶׁקָּדַשׁ הַיּוֹם, וְהֵן הֵם הַמַּזִּיקִים, עַד כָּאן. וְיֵשׁ לָנוּ לְהַשְׂכִּיל זֹאת אִיךְ יֵצְדַּק לֵאמֹר בְּעֶרֶךְ הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה שְׁמוֹ שֶׁלֹּא הִסְפִּיק לִגְמֹר וְכוּ׳, הֲלֹא דָּבָר יָדוּעַ לַכֹּל כִּי כְּהֶרֶף עַיִן יָכוֹל לִבְרֹא עוֹלָמוֹת כֻּלָּם. וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בִּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה וְתִרְאֶה קָצָת גְּבוּרוֹתָיו יִתְעַלֶּה שְׁמוֹ.

אֲבָל הַכַּוָּנָה הִיא כִּי רָצָה ה׳ לְהוֹדִיעַ עִצָּם מַעֲלַת יוֹם הַמְכֻבָּד, כִּי הֲלֹא תֵּדַע שֶׁיִּשְׁתַּנֶּה הַדָּבָר בֵּין מְלָאכָה שֶׁהִתְחִיל בָּהּ וְאֵין בָּהּ הֶפְסֵד לִמְלָאכָה שֶׁכְּבָר הִתְחִיל בָּהּ וְתִפָּסֵד אִם לֹא יִגְמֹר אוֹתָהּ. וְכָאן הוֹדִיעָנוּ הַכָּתוּב כִּי מִלְבַד שֶׁלֹּא הִתְחִיל בִּמְלָאכָה אַחֶרֶת, אֶלָּא אֲפִלּוּ בִּמְלָאכָה שֶׁהִתְחִיל בָּהּ כְּשֶׁקָּדַשׁ הַיּוֹם גַּם כֵּן שָׁבַת מִלִּגְמוֹר אוֹתָהּ, הֲגַם שֶׁנִּפְסְדָה הַמְּלָאכָה שֶׁהִתְחִיל בָּהּ הֶפְסֵד שֶׁאֵין אַחֲרָיו תִּקּוּן, אַף עַל פִּי כֵן לֹא רָצָה לַעֲשׂוֹת עוֹד. וְהוּא שֶׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **וַיִּשְׁבֹּת** אַחַר שֶׁאָמַר ״וַיְכַל״, כִּי מִלְבַד שֶׁכְּלָה וְלֹא הוֹסִיף עוֹד עֲשׂוֹת בְּרִיאָה אַחֶרֶת, אֶלָּא אֲפִלּוּ מַה שֶּׁהָיָה בְּיָדוֹ לְהַשְׁלִימוֹ שָׁבַת, פֵּרוּשׁ בָּטֵל גְּמַר הַדָּבָר שֶׁהָיָה בְּיָדוֹ. וְלָזֶה אָמַר **מִכָּל מְלַאכְתּוֹ**, לוֹמַר אֲפִלּוּ מְלָאכָה שֶׁכְּבָר הִתְחִיל בָּהּ, וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר עָשָׂה** וְהִתְחִיל בָּהּ, כֵּיוָן שֶׁבָּא יוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת מִלְהַשְׁלִימָהּ. וַה׳ עָשָׂה כֵּן לְהַרְאוֹת דָּבָר זֶה לֹא לְצַד מְנִיעַת הַיְכֹלֶת חַס וְשָׁלוֹם, כִּי פְּשִׁיטָא שֶׁבְּהֶרֶף עַיִן בּוֹרֵא כָּהֲנָה וְכָהֲנָה רִבֵּי רְבָבוֹת. גַּם אוֹמֵר אֲנִי כִּי לְטַעַם זֶה סִדֵּר ה׳ הַמְּלָאכוֹת שֶׁעָשָׂה בְּסֵדֶר הַיָּמִים דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, כְּדֵי שֶׁיַּבֵּר מַעֲלַת הַשַּׁבָּת, כִּי זוֹלַת זֶה יָכוֹל הָיָה ה׳ לַעֲשׂוֹת כָּל הַמַּעֲשֶׂה בְּיוֹם אֶחָד וּבִזְמַן מוּעָט.

ג וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים וְגוֹ׳. צָרִיךְ לָדַעַת מַה הִיא הַבְּרָכָה, וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה יא,ב) אָמְרוּ בֵּרְכוֹ בַּמָּן וְכוּ׳, וְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אֵינָם אֶלָּא רֶמֶז בַּכָּתוּב, אֲבָל הַפְּשָׁט לֹא יִדָּבֵר עַל זְמַן מֵהַזְּמַנִּים הָעֲתִידִין.

וְהַנָּכוֹן בְּמַשְׁמָעוּת הַכָּתוּב הוּא, כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁהָעוֹלָם הַזֶּה צָרִיךְ הוּא לְשֶׁפַע הַמַּקִּיּם, וְהוּא בְּחִינַת הָאֲכִילָה וְהַשְׁתִיָּה וְצָרְכֵי הָאָדָם, וְכֵלָן מַשָּׂגִים עַל יְדֵי טֹרַח וְיגִיעָה הַגַּשְׁמִית וְחֻלִּין הִיא, וְהַשֵּׁם כְּשֶׁרָצָה לְקַדֵּשׁ יוֹם הַשְּׁבִיעִי קֶדֶם וּבֵרְכוֹ שֶׁלֹּא יֶחְסַר בּוֹ דָּבָר, הֲגַם שֶׁאֵין טוֹבַת הָעוֹלָם הַשָּׁפָל מַשָּׂגַת מַהֲפְרִישׁוּת וְהִקְדֵּשָׁה אֶלָּא מֵעֵסֶק חוֹל, אַף עַל פִּי כֵן בֵּרְכוֹ שֶׁלֹּא יֶחְסַר טוֹב, וְעוֹד לוֹ שֶׁהוּא יָתֵר עַל שְׁאָר הַיָּמִים לֶחֶם מִשְׁנֶה שֶׁלֹּשׁ סְעֻדּוֹת וְתַעֲנוּגִים יְתֵרִים, וְזוֹ הִיא בִּרְכָתוֹ וְהוּא דָּבָר הֶפֶךְ הַפֶּדֶר. וּלְמַה שֶּׁפֵּרַשׁ בַּזֹּהַר (יתרו פח.) כִּי בְּיוֹם הַשַּׁבָּת מִשְׁתַּלְשֵׁל הַשֶּׁפַע שֶׁל כָּל שִׁשֶּׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה, יְכַוֵּן עַל זֶה אָמְרוֹ **וַיְבָרֶךְ** כִּי בּוֹ צִוָּה ה׳ אֶת הַבְּרָכָה לְחַיּוּת הָעוֹלָמוֹת.

כִּי בוֹ שָׁבַת וְגוֹ׳. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת הַכָּתוּב בְּמַאֲמָר זֶה. **וְנִרְאֶה** לְפָרֵשׁ לְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה כִּי הָעוֹלָם הָיָה חָסֵר הַקִּיּוּם עַד שֶׁבָּאתָה שַׁבָּת וְעָמַד הָעוֹלָם. וְיֵשׁ לְהָעִיר בָּזֶה שֶׁאוֹתָם יָמִים קוֹדֶם שֶׁבָּאָה שַׁבָּת בְּמַה הָיָה הָעוֹלָם עוֹמֵד, וּכְשֶׁם שֶׁהִסְפִּיק לִחְיוֹת בְּאוֹתָן יָמִים בְּלֹא נֶפֶשׁ הַשַּׁבָּת הָיָה מַתְמִיד וְהוֹלֵךְ.

אֲבָל מָצִינוּ כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גִּלָּה הַדָּבָר בְּמַה שֶּׁאָמַר (שמות כ:יא) בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת: ״כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה׳ אֶת הַשָּׁמַיִם״ וְגוֹ׳, חֲרֵי גִּלָּה כִּי בִּשְׁעַת הַבְּרִיאָה לֹא בָּרָא ה׳ כֹּחַ בָּעוֹלָם זוֹלַת לַעֲמֹד שֵׁשֶׁת יָמִים לְטַעַם הַנּוֹדָע לוֹ גַּם יָדוּעַ לְיוֹדְעֵי אֱמֶת. וְנִתְחַכֵּם ה׳ וּבָרָא יוֹם אֶחָד הוּא יָדוּעַ לַה׳, וּבוֹ בַּיּוֹם חוֹזֵר ה׳ וּמַשְׁפִּיעַ נֶפֶשׁ לָעוֹלָם שִׁעוּר הַמַּקִּיּם עוֹד שֵׁשֶׁת יָמִים, וְכֵן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ. וְזוֹלַת זֶה הַיּוֹם הָיָה הָעוֹלָם חָרֵב בִּגְמַר שֵׁשֶׁת יָמִים וְחוֹזֵר לְתֹהוּ וָבֹהוּ, וְצָרִיךְ ה׳ לַהֲכִינוֹ פַּעַם ב׳, וּבְאֶמְצָעוּת שַׁבָּת הָעוֹלָם עוֹמֵד. וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי בוֹ**, פֵּרוּשׁ: בְּאֶמְצָעוּת יוֹם זֶה שָׁבַת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ, וּפֵרֵשׁ מַה הוּא הַמְּלָאכָה – הִיא הַבְּרִיאָה עַצְמָהּ, כִּי לֹא מֻהְתְּקִן שֶׁהוּא הַמַּעֲשֶׂה לְבַד שָׁבַת, אֶלָּא גַּם מֵהַבְּרִיאָה. וּכְבָר כָּתַבְתִּי לְמַעְלָה שֶׁהַבְּרִיאָה הִיא יֵשׁ מֵאַיִן, וְהוּא מַה שֶּׁנִּבְרָא בְּיוֹם רִאשׁוֹן בְּדִבּוּר אֶחָד, וְהַמַּעֲשֶׂה הוּא הַתִּקּוּן אֲשֶׁר תִּקֵּן דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, וּבְאֶמְצָעוּת יוֹם שַׁבָּת מַשְׁפִּיעַ בְּכֻלָּלוּת הָעוֹלָמוֹת רוּחַ הַמְקַיֶּמֶת עוֹד שֵׁשֶׁת יָמִים.

וּלְפִי פֵּרוּשֵׁינוּ זֶה מָצָאנוּ נַחַת רוּחַ בְּמַאֲמָר אֶחָד שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קיט:) ״כָּל הַמְקַדֵּשׁ וְכוּ׳ וְאוֹמֵר וַיְכֻלּוּ וְגוֹ׳ כְּאִלּוּ נַעֲשָׂה שׁוּתָף לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית״ עַד כָּאן. וְדִבְרֵיהֶם רְחוֹקִים וּדְחוּקִים לְפִי הַנִּרְאֶה, מִי שָׁמַע כָּזֹאת שֶׁיִּבָּא אָדָם וְיִשְׁתַּתֵּף בְּדָבָר שֶׁכְּבָר נִגְמְרָה מְלַאכְתּוֹ? אֵין אַחַר מַעֲשֶׂה כְּלוּם וּבַמֶּה יֵעָשֶׂה שׁוּתָף? עוֹד, מַה הִיא הַפְּעֻלָּה הַזֹּאת שֶׁבְּאֶמְצָעוּתָהּ יַשִּׂיג הַשָּׁנָה זוֹ? **וְעוֹד**, לוּ יִהְיֶה שֶׁיִּהְיֶה מַעֲשֶׂה זֶה גָּדוֹל עַד מְאֹד, מִנַּיִן לָהֶם לוֹמַר דָּבָר זֶה שֶׁהוּא נַעֲשָׂה שׁוּתָף? וְאִם לְצַד הַגְדָּלַת הַשָּׂכָר, הָיָה לָהֶם לְהַגְדִּיל שְׂכָרוֹ לְחַלֵּק לוֹ בָּרַבִּים (ישעיהו נ״ג:י״ב) וְאֹרֶךְ יָמִים וּגְבוּרָה וְעֹשֶׁר וְכוּ׳, וּמִנַּיִן מָצְאוּ לְהַאֲרִיךְ לָשׁוֹן לְצַד עִילָּאָה לְהַשְׁתַּתֵּף עִמּוֹ בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית?

וּלְמָה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי אֱמֶת יֶהְגֶּה חִכָּם וּדְבַר ה׳ בְּפִיהֶם אֱמֶת בְּטַעַם צוֹדֵק, כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁהַשַּׁבָּת הוּא הַמַּקִּיּם הָעוֹלָם כָּל שֵׁשֶׁת יָמִים, וְאַחַר עֲבוֹר שֵׁשֶׁת יָמִים יָבֹא שַׁבָּת אַחֶרֶת וְיִחַיֵּהוּ וְיַקִּימֵהוּ עוֹד שֵׁשֶׁת יָמִים אֲחֵרִים. וּלְךָ לָדַעַת כִּי מְצִיאוּת הַשַּׁבָּת בָּעוֹלָם הוּא קִיּוּמוֹ שֶׁמְּקַיְּמִים אוֹתוֹ, כִּי אִם אֵין מְקַיְּמִים שַׁבָּת אֵין שַׁבָּת. וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קנא:): חַלֵּל עָלָיו שַׁבָּת אַחַת כְּדֵי שֶׁיִּשְׁמֹר שַׁבָּתוֹת הַרְבֵּה, וְאִם אֵין שׁוֹמֵר שַׁבָּת מַה זֹּאת עוֹשֶׂה. וְלָזֶה כָּל הַמְקַדֵּשׁ אֶת הַשַּׁבָּת וְכוּ׳, פֵּרוּשׁ מְקַיֵּם וְשׁוֹמֵר קְדֻשָּׁתוֹ, בְּאֶמְצָעוּת זֶה יֶשְׁנוֹ לְשַׁבָּת וּמֵאֶמְצָעוּתוֹ מִתְקַיֵּם הָעוֹלָם. הָרְאֹתָ לָדַעַת כִּי הוּא הַמְקַיֵּם הָעוֹלָם וְאֵין לְךָ שׁוּתָף גָּדוֹל מִזֶּה כַּדִּין וְכַהֲלָכָה. וּלְךָ לָדַעַת כִּי מִיּוֹם בְּרֹא אֱלֹהִים אָדָם לֹא חָסַר הָעוֹלָם דָּבָר הַמַּעֲמִיד צַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם שֶׁהוּא שׁוֹמֵר שַׁבָּת, כִּי אָדָם שׁוֹמֵר שַׁבָּת הָיָה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (בראשית רבה כב), וְאַחֲרָיו קָם שֵׁת בְּנוֹ כִּי הוּא הָיָה צַדִּיק גָּמוּר, וְאַחֲרָיו כַּמָּה צַדִּיקִים, וּכְשֶׁזֶּה נוֹפֵל כְּבָר בָּא הַשֵּׁמֶשׁ שׁוֹמֵר שַׁבָּת מְתוּשֶׁלַח וְכוּ׳, נֹחַ, שֵׁם, אַבְרָהָם וְכוּ׳, וּמִשָּׁם לֹא פָּסְקָה שְׁמִירַת שַׁבָּת מִיִּשְׂרָאֵל, וַאֲפִלּוּ בְּמִצְרַיִם הָיוּ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּתוֹת כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה א:לב), וְנָכוֹן.

וְהַגַּם שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק "וַיְכֻלּוּ" (בראשית ב:א) כִּי הַעֲמָדַת הָעוֹלָם הוּא בְּחֹשֶׁק הַקְּבָלַת אוֹר הַמַּקִּיף וְהַיָּשָׁר בַּנֶּעֱלָמוֹת, אֵין זֶה מַכְחִישׁ לִדְבָרֵינוּ כָּאן, כִּי זוּלַת הַשַּׁבָּת אֵין הַשָּׁגָה בָּעוֹלָם לְהַכִּיר לִכְסוֹף וְלִכְלוֹת אֶל הַבּוֹרֵא, וְהָבֵן.

ד **אֵלֶּה תוֹלְדוֹת וְגוֹ'.** כְּבָר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ (בראשית רבה פ"א) הַכָּתוּב, אֲבָל פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא לֹא נוֹדַע.

וְנִרְאֶה כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁקֶדֶם וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי אָמַר ה' לַנִּבְרָאִים שֶׁיַּעֲשׂוּ גַּם הֵם תּוֹלְדוֹת, לַשָּׁמַיִם לַחְלוֹק הַמַּיִם וְהַרְבֵּה פְּרָטִים כָּאֲמוּר בְּדִבְרֵיהֶם, וְלָאָרֶץ אָמַר גַּם כֵּן לְהוֹצִיא חַיּוֹת וּלְהוֹצִיא עֲצֵי פֵּרוֹת וַעֲשָׂבִים, וְלַמַּיִם אָמַר "יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם" וְגוֹ', כְּדֵי שֶׁלֹּא יִטְעֶה אָדָם וְיַחְשׁוֹב כִּי הָאָרֶץ וְהַשָּׁמַיִם מֵעַצְמָן עָשׂוּ הַפְּעֻלָּה וְתוֹלִיד הַמַּחְשָׁבָה הַלָּזוּ תּוֹלְדוֹת מְשֻׁבָּשׁוֹת. לָזֶה בָּא הַכָּתוּב וְאָמַר **אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם**, פֵּרוּשׁ: תּוֹלָדוֹת שֶׁהוֹצִיאוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ דָּבָר יוֹם בְּיוֹמוֹ כַּכָּתוּב בְּסֵדֶר הַיָּמִים. לֹא תַחְשׁוֹב כִּי הֵם עָשׂוּ הַדְּבָרִים יֵשׁ מֵאַיִן כְּדֶרֶךְ הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה שְׁמוֹ שֶׁבָּרָא הַכֹּל יֵשׁ מֵאַיִן, לֹא כֵן הוּא, אֶלָּא "בְּהִבָּרְאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת" שֶׁהוּא יוֹם אֶחָד שֶׁבָּרָא ה' אוֹתָם בְּכֹחַ הַבְּרִיאָה שֶׁבָּרָא ה' בָּהֶם, בָּרָא שֶׁיּוֹצִיאוּ מַה שֶּׁגָּזַר עֲלֵיהֶם אַחַר כָּךְ, כְּמוֹ שֶׁבָּרָא בָּאָדָם כֹּחַ הַמּוֹלִיד בְּכֹחַ אַף הַבְּרִיאָה שֶׁהִטְבִּיעַ בּוֹ הוּא הַיּוֹצֵר בָּרוּךְ הוּא הַבּוֹרֵא, וְאֵין אָדָם עוֹשֶׂה דָּבָר, כְּמוֹ כֵן הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ.

וְטַעַם שֶׁלֹּא הִזְכִּיר אֶלָּא שָׁמַיִם וָאָרֶץ, וְלֹא הִזְכִּיר הַמַּיִם, כִּי הוּא כָּלוּל בַּשָּׁמַיִם.

וְשִׁעוּר תֵּיבַת **בְּהִבָּרְאָם** כְּאִלּוּ אָמַר "בָּהֶם בְּרָאָם" פֵּירוּשׁ: לַתּוֹלָדוֹת הַנִּזְכָּרִים. אוֹ תִּתְפָּרֵשׁ כְּשִׁיעוּר תֵּיבַת "הֵילִיכִי" (שמות ב:ט), וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פרק א) זֶה שֶׁלִּיכִי, וּכְמוֹ כֵן יְכַוֵּין הַכָּתוּב אָמְרוֹ **בְּהִבָּרְאָם** פֵּירוּשׁ: בְּאוֹתָן הָאֲמוּרִים בְּסָמוּךְ בְּרָאָם, וּלְעוֹלָם הוּא הַיּוֹצֵר הוּא הַבּוֹרֵא.

ה **וְכָל שִׂיחַ הַשָּׂדֶה וְגוֹ'.** בָּא לְהוֹדִיעַ מַה שֶּׁרָמַז בְּפָסוּק רִאשׁוֹן כִּי הוּא הַבּוֹרֵא הַכֹּל עַל דֶּרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי. וְאָמַר כִּי הָאָרֶץ לֹא הוֹצִיאָה צִמְחָהּ עַד אֲשֶׁר הִשְׁקָה ה' וְהוּא אָמְרוֹ: **כִּי לֹא הִמְטִיר** וְגוֹ'. גַּם הוֹדִיעַ כִּי חַיַּת הַשָּׂדֶה הוּא יְצִירָה, כְּאָמְרוֹ: "וַיְיַצֶּר ה' וְגוֹ' כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה" (בראשית ב:יט), אֶלָּא שֶׁהֵכִין גֹּלֶם מֵהָאֲדָמָה כְּמוֹ שֶׁהֵכִין צוּרַת אָדָם, וְהַשַּׁרְצַת הַמַּיִם רְמָזָהּ גַּם כֵּן בְּאָמְרוֹ "וְעוֹף הַשָּׁמַיִם", וּכְבָר אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין כז:) כִּי מֵהָרָקִ֫יעַ נִבְרְאוּ.

עוֹד יְכַוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר בְּדַרְגֵּךְ בַּכָּתוּב עוֹד אָמְרוֹ, **וְאָדָם אַיִן**, מַה הוּא הַכַּוָּנָה בְּהוֹדָעָה זוֹ. עוֹד לָמָּה חָזַר לוֹמַר **וַיְיַצֶּר** וְגוֹ' וְגוֹ', וּכְבָר הִשְׁמִיעָנוּ (בראשית א:כז) "בְּיוֹם בְּרֹא אֱלֹהִים אָדָם", וְאִם בָּא לְהַשְׁמִיעֵנוּ כִּי מִן הֶעָפָר בְּרָאוֹ, לָמָּה הֻצְרַךְ לִכְפּוֹל הוֹדָעַת הַבְּרִיאָה? וְהָיָה לוֹ לְהוֹסִיף שָׁם בְּהוֹדָעַת הַבְּרִיאָה וְלוֹמַר "עָפָר מִן הָאֲדָמָה"?

אָכֵן יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פי"ד) כִּי אָדָם הָרִאשׁוֹן חַלָּתוֹ שֶׁל עוֹלָם, עַד כָּאן, מוּבָן מִדִּבְרֵיהֶם כִּי הָעוֹלָם דִּין חַלָּה יֵשׁ בּוֹ, וְשָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּפֶרֶק ב' מִמַּסֶּכֶת חַלָּה (חלה ב:ה) וְזֶה לְשׁוֹנָם: הַמַּפְרִישׁ חַלָּתוֹ קֶמַח וְכוּ' אֵינָהּ חַלָּה, וּתְנַן בְּפֶרֶק ג' (חלה ג:א): "גִּלְגֵּל בַּחִטִּים וְכוּ' הָאוֹכֵל מִמֶּנָּה חַיָּב מִיתָה" עַד כָּאן. וְהִנֵּה אֵין מְצִיאוּת לָאָרֶץ לְהוֹצִיא מִמֶּנָּה צְמָחִים זוּלַת עַל יְדֵי הַשְׁקָאַת הָאָרֶץ, וְזֶה הוּא גִּלְגּוּל בָּעִסָּה. וּמֵעַתָּה כָּל צְמְחֵי הָאֲדָמָה אֲסוּרִים קֹדֶם שֶׁהוּרְמָה מִמֶּנָּה חַלָּה שֶׁהוּא יְצִירַת הָאָדָם, כִּי הָאֲדָמָה נִתְחַיְּבָה בְּחַלָּה וְכָל זְמַן שֶׁלֹּא הוּרְמָה חַלָּתָהּ טֶבֶל הִיא. וְהוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב כָּאן **וְכֹל שִׂיחַ הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִהְיֶה** וְגוֹ' **וְכָל עֵשֶׂב** וְגוֹ' **טֶרֶם יִצְמָח**, כִּי לֹא הִמְטִיר בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לָאָרֶץ לְהוֹצִיאָם, אֶלָּא הָאָרֶץ נִתְעַבְּרָה מֵהֶם בְּמַאֲמָרוֹ יִתְבָּרַךְ אֲבָל לֹא יָצְאוּ. וְהַטַּעַם הוּא לִהְיוֹת שֶׁאָדָם אֵין שֶׁהוּא הַחַלָּה שֶׁל הָאָרֶץ. וְאָמַר הַתִּקּוּן שֶׁעָשָׂה ה' לְהוֹצִיא הַצְּמָחִים וְאַד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ וְגִלְגֵּל אֶת כָּל עֲפַר הָעוֹלָם, כְּאָמְרוֹ **וְהִשְׁקָה אֶת כָּל** וְגוֹ' **וַיְיַצֶּר ה'** וְגוֹ' **אֶת הָאָדָם עָפָר** וְגוֹ', זוֹ הִיא הֲרָמַת הַחַלָּה. אַחַר שֶׁנִּתְחַיְּבָה כָּל הָאָרֶץ בְּחַלָּה וְהֹרִים ה' חַלָּה זוֹ, הוּתְּרָה כָּל הָאָרֶץ וּצְמָחֶיהָ, וְאִם הָיָה מְגַלְגֵּל בַּמַּיִם חֵלֶק אֶחָד מֵהָאָרֶץ לֹא הָיָה יוֹצֵא מִכְּלַל טֶבֶל אֶלָּא הַחֵלֶק שֶׁנִּתְגַּלְגֵּל.

וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי עָפָר שֶׁמִּמֶּנּוּ נוֹצַר הָאָדָם לֹא עָפָר שֶׁל גַּן עֵדֶן אֶלָּא שֶׁל הָעוֹלָם, וּכְמוֹ שֶׁדִּיֵּק הַכָּתוּב (בראשית ג:כג): "לַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לֻקַּח מִשָּׁם", אֲבָל גַּן עֵדֶן לֹא הֻצְרַךְ לְהָרִים מִמֶּנָּה חַלָּה וְאַחַר כָּךְ יוֹצִיא מִמֶּנָּה נְטָעִים כִּי כֻּלָּהּ קֹדֶשׁ, וְלָזֶה אָמַר: **וַיִּטַּע ה'** וְגוֹ' **גַּן בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם**, פֵּרוּשׁ קֹדֶם בְּרִיאַת הָאָדָם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים נד:) וְהֻכְנְסָה לָאָדָם שֶׁהָיָה עַצְמוֹ חַלָּה קֹדֶשׁ וְלֶהָנוֹת מִקֹּדֶשׁ וְכַכֹּהֵן הָאוֹכֵל בִּתְרוּמָה.

ח **וַיִּטַּע ה' וְגוֹ' וַיָּשֶׂם** וְגוֹ' **וַיְיַצֶּמַח** וְגוֹ'. טַעַם שֶׁהִפְסִיק בְּשִׂימַת הָאָדָם בְּתוֹךְ הוֹדָעַת נְטִעֵי הַגָּן, לוֹמַר כִּי בִּשְׁבִילוֹ בָּרָא ה' הַגָּן וְלִכְבוֹדוֹ. וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב **וַיִּטַּע** וְגוֹ' **וַיָּשֶׂם**, פֵּרוּשׁ לְסִבָּה זוֹ לְשׁוּם שָׁם הָאָדָם, וְאַחַר כָּךְ חָזַר לְפָרֵט עִנְיְנֵי הַגָּן וְנַהֲרוֹתָיו וְתוֹעֲלִיּוֹתֵיהֶם. וְחָזַר לוֹמַר (בראשית ב:טו) **וַיִּקַּח ה'** וְגוֹ' **וַיַּנִּחֵהוּ** וְגוֹ', לְגַלּוֹת עַל מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּאָמְרוֹ "וַיָּשֶׂם", שֶׁלֹּא נִתְכַּוֵּן לוֹמַר בָּהּ אֶלָּא שֶׁהָאָדָם הָיָה סִבָּה לִנְטֹעַ הַגָּן, שֶׁאִם עַל הוֹדָעַת הַנָּחַת אָדָם בַּגָּן הָרֵי הוּא אוֹמֵר "וַיִּקַּח" וְגוֹ' "וַיַּנִּחֵהוּ". וּפָסוּק "וַיַּנִּחֵהוּ" לְבַד לֹא יַסְפִּיק לְהוֹדָעָה זוֹ שֶׁבִּשְׁבִיל הָאָדָם לוֹ לִשְׁמוֹ בָּרָא ה' הַגָּן, שֶׁאֶפְשָׁר כִּי ה' בְּרָאוֹ לָשׁוּם בּוֹ לַאֲשֶׁר יִישַׁר בְּעֵינָיו, לִמְשָׁרְתָיו, לְמַלְאָכָיו, לָרוּחוֹת הָעֶלְיוֹנִים, וּבְאוֹתוֹ זְמַן נִתְרַצָּה שֶׁיִּהְיֶה שָׁם גַּם הָאָדָם, וּבֶן יוֹמוֹ נִקְרָא פָּרוּשׁ וְגָרוּשׁ וְשָׁלוּחַ, וְנִשְׁאַר הַגָּן לִשְׁאָר בְּרוּאָיו. לָזֶה הוֹדִיעַ ה' חַסְדּוֹ כִּי הַגָּן לָאָדָם בָּרָאוֹ, וְעוֹדְנוּ עוֹמֵד לָאָדָם הַיְדִיד לְקוֹנוֹ, וְאֵין לְשׁוּם נִבְרָא חֵלֶק בְּגַן זוּלַת אָדָם אֲשֶׁר לֹא פָּגַם דְּיוֹקָנוֹ וְצַלְמוֹ.

טו **וַיִּקַּח וְגוֹ' לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ** – מַשְׁמָעוּת הַכָּתוּב יַגִּיד כִּי הַגָּן צָרִיךְ לָהּ עוֹבֵד וְשׁוֹמֵר, וְהָאֱמֶת יַכְחִישׁ זֶה, כִּי לָמָּה יִהְיֶה צָרִיךְ לִשְׁמָרָהּ? אִם מֵהַגַּנָּבִים – זֶה הֲבַאי הִיא, וּמַה הִיא הָעֲבוֹדָה שֶׁהָיְתָה צְרִיכָה הַגָּן? וְאִם צְרִיכָה עוֹבֵד, אִם כֵּן זֶה לָהּ חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה מִי עֲבָדָהּ?

אָכֵן יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי כָּל הוֹוֶה אֵינוֹ אֶלָּא דִּגְמָא לִרוּחָנִיּוּת, וּכְמוֹ שֶׁהָאֲדָמָה צְרִיכָה עֲבוֹדָה וְהַזְרָעָה וְהַגְשָׁמָה לְהוֹצִיא מְזוֹן הָאָדָם, גַּם שְׁמִירָה מִדְּבָרִים הַמַּפְסִידִים וְהַמְּרִיעִים לַצּוֹמֵחַ, כְּמוֹ כֵן גַּן עֵדֶן אֲשֶׁר הִיא הַיּוֹם אַדְמַת הַנְּפָשׁוֹת נִגְשְׁמוּ, גַּם הִיא צְרִיכָה עֲבוֹדָה וּשְׁמִירָה כְּפִי רוּחָנִיּוּתָהּ. הַגְשָׁמָה הַמְיֻחֶדֶת לָהּ הִיא עֵסֶק הַתּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים ל״ב:ב׳): ״יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי״, וְהַזְרָעִים הֵם מִצְווֹת עֲשֵׂה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם, כָּרְמוּז בְּדִבְרֵי הַנָּבִיא (הושע י׳:י״ב): ״זִרְעוּ לָכֶם״ וְגוֹמֵר, וַהֲגַם שֶׁלֹּא נִזְכַּר בְּדִבְרֵי הַנָּבִיא אֶלָּא הַצְּדָקָה, לֹא עַל פְּרָט הַצְּדָקָה לְבַד הוּא אוֹמֵר אֶלָּא עַל כָּל פְּרָטֵי הַצְּדָקוֹת הוּא אוֹמֵר, וְכֵן הוּבָא בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מדרש תהלים קיד) שֶׁכָּל מִצְווֹת שֶׁיַּעֲשֶׂה הָאָדָם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא זוֹרְעָה וְכוּ׳, וְהָעֲבוֹדָה הִיא הִתְעַסְּקוּת גָּדוֹל וְהִסְתַּכְּלוּת נִמְרֶצֶת בַּתּוֹרָה שֶׁהוּא עִקַּר מִצְוָתָהּ, וְהַשְׁמִירָה גַּם כֵּן לְבַל יִפְרֹץ גְּדֵרֶיהָ וּלְבַל יַפְסִיד צְמָחֶיהָ, וְהִיא שְׁמִירַת מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה אֲשֶׁר צָרִיךְ הָאָדָם לִשְׁמֹר לְבַל עֲבוֹר עֲלֵיהֶם כִּי הֵם הַמַּפְסִידִים כָּל דָּבָר טוֹב. וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה כא.): ״עֲבֵרָה מְכַבָּה מִצְוָה״, וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ וְאֵין עֲבֵרָה מְכַבָּה תּוֹרָה, אֵין כַּוָּנָתָם לוֹמַר שֶׁמַּעֲשֶׂה הָרַע לֹא יַפְסִיד הַתּוֹרָה כָּל עִקָּר, אֶלָּא לוֹמַר שֶׁאֵין כֹּחַ בַּעֲבֵרָה אַחַת לְכַבּוֹת הַתּוֹרָה, וּלְעוֹלָם כִּי יִרְבֶּה לְהַשְׁחִית תִּשָּׁחֵת תּוֹרָתוֹ וְיִדְעַךְ נֵרָהּ וְתֶהֱפַךְ שִׂלְיָתוֹ עַל פָּנָיו רַחֲמָנָא לִצְלָן:

וּמַעֲתָּה יֻצַּדַּק לוֹמַר עַל גַּן עֵדֶן ״לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ״. וְהִנֵּה בְּיָמִים הָהֵם כְּשֶׁהִנִּיחַ ה׳ הָאָדָם בְּגַן עֵדֶן, הָיָה מַבִּיט וְצוֹפֶה בִּפְעֻלּוֹת צַדִּיק לְחַיִּים בְּמַעֲשָׂיו מַה שֶּׁהָיָה פּוֹעֵל בְּגַן עֵדֶן, אַךְ אַחַר אֲשֶׁר נִגְרַשׁ הָאָדָם הַשְׁלֵל מִמֶּנּוּ רְאוֹת הַדָּבָר, אֲבָל הַמַּעֲשֶׂה נֶפֶשׁ עָמֵל עָמְלָה לוֹ, כִּי הָרוּחָנִיּוּת לֹא יִמְנָעֻנָּה הַהַרְחָקָה וְהַפְּעֻלָּה נַעֲשֵׂית. אַשְׁרֵי הַמַּחֲכֶּה וְיַגִּיעַ בָּעוֹלָם הַזֶּה לֶאֱכֹל מִפְּרִי דַרְכּוֹ שֶׁהוּא מְזוֹן הַנְּשָׁמָה בְּגַן עֵדֶן. שׁוּב בָּא לְיָדֵי מַאֲמַר חֲז״ל וְזֶה לְשׁוֹנָם: ״לְעָבְדָהּ״ – אֵלּוּ מִצְווֹת עֲשֵׂה, ״וּלְשָׁמְרָהּ״ – אֵלּוּ מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְכַוָּנָתָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל דֶּרֶךְ שֶׁבַּאֲרָנוּ.

טז וַיְצַו ה׳ וְגוֹ׳. טַעַם אָמְרוֹ **לֵאמֹר** וְכָפַל **אָכֹל תֹּאכֵל** וְכָפַל מוֹת וְגוֹ׳, יְכַוֵּן עַל חַוָּה, שֶׁצִּוָּהוּ לֵאמֹר הַמִּצְוָה לְחַוָּה: אָכוֹל – אַתָּה, תֹּאכַל – בַּת זוּגְךָ, מוֹת – אַתָּה, תָּמוּת – גַּם הִיא אִם תַּעֲבֹר. יֶשְׁנָהּ בָּאֲזָהָרָה וְיֶשְׁנָהּ בָּעֹנֶשׁ.

וּמָצָאתִי שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פרק כח) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַבִּי תַּחְלִיפָא, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אִם נַקְדִּים לָאֲנָשִׁים כְּמוֹ שֶׁהִקְדַּמְתִּי לְאָדָם הָרִאשׁוֹן, וְאַחַר כָּךְ נִצְטַוִּית חַוָּה וְעָמְדָה וְקִלְקְלָה״ וְכוּ׳ עַד כָּאן. דְּקֵדֵּק לוֹמַר ״נִצְטַוִּית״ וְלֹא אָמַר ״צִוִּיתִי לְחַוָּה״, לְרַמֵּז דְּבָרֵינוּ, כִּי לְאָדָם צִוָּה לֵאמֹר לָהּ.

עוד יְרֻמּוּז בְּכָפֶל **אָכוֹל תֹּאכַל מוֹת תָּמוּת**, לוֹמַר כִּי הַמַּתָּנָה נִתְּנָה לוֹ וּלְכָל הַבָּאִים מִמֶּנּוּ שֶׁהֵם כָּל זַרְעוֹ עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת לֶאֱכוֹל מֵהַגָּן, וְאִם וְגוֹ׳ מוֹת וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ: מוֹת הוּא וְיָמוּתוּ כָּל הַבָּאִים מִמֶּנּוּ עִמּוֹ, כְּמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה שֶׁנִּקְנְסָה מִיתָה עַל כָּל הַנִּבְרָאִים עַד אֲשֶׁר תֹּאבַד זוֹהֲמָא שֶׁנִּדְבְּקָה אָז וּבִלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח (ישעיהו כה:ח).

וְטַעַם אָמְרוֹ **וַיְצַו ה׳ אֱלֹהִים**, וְלֹא הִסְפִּיק בְּאָמְרוֹ ״וַיְצַו ה״ אוֹ ״וַיְצַו אֱלֹהִים״, כָּאן רָמַז רַחֲמִים וְדִין: אִם יֵיטִיב יַקִּיפֵהוּ בְּרַחֲמִים, וְאִם לֹא – מִשְׁפָּט לְמוּלוֹ.

יח וַיֹּאמֶר ה׳ וְגוֹ׳ לֹא טוֹב וְגוֹ׳. קָשֶׁה, הֲלֹא כְּבָר בְּיוֹם בְּרֹא אֱלֹהִים אָדָם ״זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אוֹתָם״ (בראשית א:כז). עוֹד קָשֶׁה אָמְרוֹ סָמוּךְ לוֹ **אֶעֱשֶׂה לוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ** וְגוֹמֵר **כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה**, שֶׁנִּרְאֶה שֶׁרָצָה לְזַוֵּג לוֹ חַיַּת הַשָּׂדֶה, וְזֶה פֶּלֶא לְזַוֵּג אָדָם וּבְהֵמָה. וְעוֹד שֶׁיִּסַּר נִקְבַת בְּהֵמָה אוֹ חַיָּה מִבֶּן זוּגָהּ וּלְזַוְּגָהּ עִם הָאָדָם, עֶלְיוֹנִים לְמַטָּה וְתַחְתּוֹנִים לְמַעְלָה. עוֹד קָשֶׁה אָמְרוֹ **וַיַּפֵּל ה׳ תַּרְדֵּמָה** וְגוֹ׳, וְכִי לֹא הָיָה ה׳ יָכוֹל לִבְרֹא לוֹ בַּת זוּגוֹ עָפָר מִן הָאֲדָמָה? מִלְּבַד מַה שֶּׁהִקְשֵׁינוּ שֶׁמָּצִינוּ לוֹ שֶׁבָּרָא לוֹ בַּת זוּגוֹ בְּיוֹם הִבָּרְאוֹ, וּכְמוֹ שֶׁהֵעִיד הַכָּתוּב אַחַר כֵּן ״זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָאָם וְגוֹ׳ בְּיוֹם הִבָּרְאָם״ (בראשית ה:ב), וְרַז״ל אָמְרוּ דְּרָשׁוֹת רַבּוֹת וּצְרִיכִין פּוֹתֵר, אֲבָל פְּשַׁט הַכָּתוּב לֹא מְצָאנוּהוּ.

וְנִרְאֶה לְפִי מַה שֶּׁקָּדַם מִדִּבְרֵי רַז״ל (ברכות סא.) כִּי אָדָם וְחַוָּה דּוּ פַּרְצוּפִין נִבְרְאוּ, לְמַאן דְּאָמַר זָנָב, כִּדְאִיתָא בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת, וּכְפִי זֶה זֹאת הָאִשָּׁה וְזֶה בִּנְיָנָהּ, כִּי מִתְּחִלָּה בְּרָאָהּ דְּבוּקָה עִמּוֹ מַמָּשׁ, לְמַאן דְּאָמַר כִּסְבָרָתוֹ וּלְמַאן דְּאָמַר כִּסְבָרָתוֹ. וּכְסֵדֶר זֶה יֶשְׁנָם גַּם כֵּן בַּהֲכָנַת הַמּוֹלִיד, דַּהֲלֹא תִּמְצָא שֶׁאָמַר ה׳ לָהֶם (בראשית א:כח) ״פְּרוּ וּרְבוּ״ וְגוֹ׳ קוֹדֶם הַנְּסִירָה, הָא לָמַדְתָּ שֶׁהֻכְרְחוּ ה׳ לְהוֹלִיד גַּם בִּהְיוֹתָם בְּסֵדֶר זֶה, וְזֹאת הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נִסַּר ה׳ וּלְקָחָהּ מִמְּקוֹם דְּבִיקָתָהּ אֲשֶׁר בְּרָאָהּ בְּיוֹם הִבָּרְאָם.

גַּם דָּבָר יָדוּעַ הוּא כִּי כָּל מַשְׂכִּיל וְחָכָם הַמַּתְחִיל לְהַבִּיט אִמְרֵי נֹעַם ה׳, תּוֹרַת ה׳, מֵעֵת יֵאוֹרוּ עֵינָיו יֵדַע גֹּדֶל הַפְּלָגַת מִדַּת טוּבוֹ יִתְבָּרַךְ אֲשֶׁר הִגְדִּיל לְהִתְחַכֵּם לְהָכִין הַפְּלָגַת הַטּוֹב וְהַכָּנָתוֹ. וּמֵעַתָּה יֵשׁ לָנוּ לַחְקֹר זֹאת סִבַּת חֵטְא הָאָדָם וּמַה שֶּׁנִּתְגַּלְגֵּל לוֹ וְלִכְלְלוּת הַנִּבְרָאִים, וּמְצָאנוּהָ כִּי הִיא הָאִשָּׁה הָיְתָה סִבָּה לְכָל הֶפְסֵד וְכִלְיוֹן הָעוֹלָם, שֶׁשָּׁלַט בָּהּ הַנָּחָשׁ וְנִצַּח דַּעְתָּהּ וְלֹא הָיָה עִמָּהּ הָאָדָם, כַּנִּשְׁמָע מֵהַכָּתוּב. וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה יט,ג) כִּי הָיָה הָאָדָם יָשֵׁן אוֹ לְמַאן דְּאָמַר שֶׁהָיָה עוֹבֵר בָּעוֹלָם וְכוּ׳ וּמָצָא נָחָשׁ לְחַוָּה בִּפְנֵי עַצְמָהּ וְהִסִּיתָהּ. וּמֵעַתָּה יִהְיֶה פֶּה וְלָשׁוֹן לַנִּבְרָאִים לוֹמַר יַד ה׳ עָשְׂתָה זֹאת בְּמַה שֶּׁנִּפְרְהָ וְלֹא הִנִּיחַ תַּכְלִית הַבְּרִיאָה כַּסֵּדֶר הָרִאשׁוֹן וְלֹא הָיָה מָקוֹם לַנָּחָשׁ לְהָסִית הָאִשָּׁה בִּפְנֵי עַצְמָהּ. אֲשֶׁר עַל כֵּן נִתְחַכֵּם ה׳ וְכָתַב קֹדֶם לְקִיחַת הַצֵּלָע מֵהָאָדָם טַעַם הַדָּבָר שֶׁכַּוָּנַת ה׳ בַּדָּבָר הָיְתָה לְהֵיטִיב לְהָאָדָם, אֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטוֹבָה כְּמִדַּת אֱלֹהֵינוּ. וְזֶה הוּא שְׁעוּר וּמַשְׁמָעוּת הַכְּתוּבִים: אַחַר אֲשֶׁר הוֹדִיעַ אוֹתָנוּ בִּבְרִיאַת יוֹם ו׳ כִּי בָּרָא הָאָדָם זָכָר וּנְקֵבָה דּוּ פַּרְצוּפִין אוֹ זָנָב, רָאָה ה׳ כִּי לֹא נָכוֹן שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם בַּד אֶחָד. וַהֲגַם שֶׁהָיְתָה לוֹ בַּת זוּג, אַף עַל פִּי כֵן אֶחָד הָיָה וְאֵינוֹ אֶלָּא לְבַדּוֹ. וְהַמָּשָׁל בָּזֶה – אִם יִרְצֶה הוּא לְלֶכֶת לַעֲשׂוֹת חֶפְצָיו תֵּלֵךְ עִמּוֹ, גַּם אִם תֵּלֵךְ הָאִשָּׁה לְשַׁמֵּשׁ בַּעְלָהּ יֵלֵךְ עִמָּהּ גַּם כֵּן, וְנִמְצָא שֶׁהוּא בַּד אֶחָד. וְנִמְלַךְ ה׳ כִּי הָעֵזֶר

תִּהְיֶה עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ, פֵּרוּשׁ בִּנְיָן נִפְרָד לְמוּלוֹ לְשַׁמְּשׁוֹ וְלַהֲכָנָתוֹ, כִּי לִבְחִינַת הַהוֹלָדָה וְהַזִּווּג כְּבָר הֵטִבַע בַּסֵּדֶר הָרִאשׁוֹן, כִּי מָצִינוּ לוֹ שֶׁצִּוָּה לָהֶם "פְּרוּ וּרְבוּ" קֹדֶם הַנְּסִיָּרָה. וּמֵעַתָּה, אִם לָזֶה הָיְתָה סִבַּת קִיחַת הַנְּקֵבָה מִצַּד הָאָדָם, יֶשְׁנוֹ מְצִיאוּת אַחֵר שֶׁיִּגְזֹר ה׳ עַל אֶחָד מֵהַנִּבְרָאִים וְיִהְיֶה לוֹ לְעֵזֶר לְהוֹעִיל, וְתִשָּׁאֵר הָאִשָּׁה בִּמְקוֹם יְצִירָתָהּ. לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב (בראשית ב:יט): **וַיִּיצֶר** וגו׳ **כָּל חַיַּת הַשָּׂדָה** וגו׳ **וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם לִרְאוֹת מַה יִּקְרָא לוֹ**, כִּי בִּבְחִינַת קְרִיאַת הַשֵּׁם תּוּכַר בְּחִינַת הַמֶּזֶג, וּבְאֶמְצָעוּת הַהַכָּרָה יוּכַל לְבָרֵר מְצִיאוּת הָעֵזֶר הַיֶּשְׁנָהּ. וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי לֹא מָצָא עֵזֶר, וְהֻכְרַח לְקַלֵּעַ הַנְּקֵבָה מִצִּדּוֹ וְלַעֲשׂוֹתָהּ כְּנֶגְדּוֹ. וְהַכַּוָּנָה הִיא לְטוֹבַת הָאָדָם, וְאִם אַחַר כָּךְ יָצָא מַה שֶּׁיָּצָא וְהָיָה זֶה סִבָּה לְהַמְצָאַת הָאִשָּׁה בִּיחוּד מִבַּלְעֲדֵי אִישָׁהּ וְהִכִּישָׁהּ נָחָשׁ, אֵין מָקוֹם לוֹמַר לָמָּה עָשָׂה ה׳ כָּכָה, כִּי אֱלֹקִים חֶשְׁבָּהּ לְטוֹבָה וְיִשָּׁרִים דַּרְכֵי ה׳ וְצַדִּיקִים יֵלְכוּ בָם וְגו׳. וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכְּתוּבִים, לֶהֱיוֹת שֶׁרָצָה הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ חֵטְא הָאָדָם כִּי הוּא זֶה סִבָּה לִגְזֵרַת הַמָּוֶת וְהוּא הַסּוֹבֵב, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (כה) "וַיִּהְיוּ שְׁנֵיהֶם" וגו׳ קֹדֶם לְהוֹדִיעַ הֲכָנַת הַסִּבָּה שֶׁהִיא לְצַד הֱיוֹת הָאִשָּׁה מַפְרֶדֶת מִגּוּף אָדָם, וְהוּא אָמְרוֹ: **וַיַּקַּח אַחַת מִצַּלְעֹתָיו**, פֵּרוּשׁ נְסִירַת הָאִשָּׁה מֵהָאָדָם. וְלֶהֱיוֹת שֶׁתַּקְשֶׁה לוֹמַר וְלָמָּה הָיְתָה הֲכָנָה זוֹ לַחֵטְא, וְלֹא הָיָה לוֹ לַה׳ לִנְסֹר אוֹתָהּ וְקָנָתָה לָהּ מְקוֹמָהּ וְאָז לֹא הָיָה חֵטְא בָּעוֹלָם, לָזֶה קָדַם לוֹמַר כִּי הָיָה לְצַד הַהֶכְרֵחַ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֹּאמֶר** וגו׳ **לֹא טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ** וגו׳, וַהֲגַם שֶׁבִּקֵּשׁ הָעֵזֶר מֵהַנִּבְרָאִים דִּכְתִיב "וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם" וגו׳ לֹא מָצָא עֵזֶר לָאָדָם מֵהֶם וְהֻכְרַח לִנְסֹר הַנְּקֵבָה וְנָחָה דַּעַת אָדָם בָּהּ כְּנֶגְדּוֹ וְלֹא טְמוּנָה מֵאֲחוֹרָיו, כִּי בָּזֶה תִּשָּׁא עֹל סֵבֶל לָנוּחַ הוּא בִּמְקוֹמוֹ וְאוֹתָהּ יִשְׁלַח לְהָכִין וְלַעֲשׂוֹת צָרְכָּיו.

וּלְפִי דַּרְכֵּנוּ יֵשׁ טַעַם נָכוֹן בַּחֲקִירָה אַחַת: לָמָּה ה׳ נִמְלַךְ מִמַּחְשַׁבְתּוֹ רִאשׁוֹנָה שֶׁבָּרָא הָאָדָם וּבַת זוּגוֹ עִמּוֹ וְחָזַר וּנְסָרָהּ? כִּי הַכַּוָּנָה הִיא לְהוֹדִיעַ כִּי מַעֲשֵׂה ה׳ טוֹב הוּא לַכֹּל, וֵאלֹהִים חֶשְׁבָּהּ לְטוֹבָה וּבָרָא יַחַד זָכָר וּנְקֵבָה. אֶלָּא דִּלְצַד הֲנָאַת הָאָדָם לְסֵדֶר הֲכָנָתוֹ, הִפְרִידָם מִכָּל הַנִּבְרָאִים. אֵין נִשְׁתַּוִּין אֵלָיו וְאֵין מְצִיאוּת לִבְרוֹא לוֹ אָדָם אַחֵר לַהֲכָנָתוֹ, כִּי יֵשׁ טְעָמִים רַבִּים וְנִכְבָּדִים לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת ה׳ ב׳ אָדָם כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, וְהֶבֶן. נִמְצֵאתָ אוֹמֵר כִּי כָּל סֵדֶר הָאָמוּר בְּפָרָשָׁה זוֹ בְּבַקֶּשֶׁת הָעֵזֶר וּשְׁלִילָתוֹ וְהַמְצָאָתוֹ, אֵינוֹ אֶלָּא לְצַד עֲשׂוֹת הַנְּקֵבָה נִפְרֶדֶת מֵהַזָּכָר כִּי טוֹב הַבּ׳ מֶהָא׳. אֲבָל לְעִנְיַן הַזִּווּג הֲכָנַת פְּרִיָּה וּרְבִיָּה כְּבָר בְּרָאוֹ ה׳ בְּיוֹם ו׳ וּבָרָאָם לִפְרוֹת וְלִרְבוֹת, וְאֵין מְנִיעָה לָזֶה לְצַד שֶׁאֵין פָּנִים בְּפָנִים, כִּי הֵכִינָם ה׳ לְהַרְכָּבָה גַּם בַּסֵּדֶר שֶׁהָיוּ בָּהּ אָחוֹר וְאָחוֹר, שֶׁיְּרִיק הַזָּכָר הַזֶּרַע דֶּרֶךְ מָקוֹם אֲשֶׁר בּוֹ הַנּוֹצָר. וְיֵשׁ לָנוּ לַחְקֹר זֹאת: לְאֵיזֶה טַעַם בָּרָא ה׳ הָאִשָּׁה בְּגוּף הָאָדָם מִמֶּנּוּ וְלֹא בְּרָאָהּ בְּרִיָּה בִּפְנֵי עַצְמָהּ מִן הֶעָפָר כְּמוֹ שֶׁבָּרָא הַזָּכָר? וְנִרְאֶה כִּי בָּזֶה גִּלָּה דַּעְתּוֹ יִתְבָּרַךְ כִּי יֵשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּין הֲכָנַת זִווּג הָאֱנוֹשִׁי מִזִּווּג הַבַּהֲמִי, כִּי זִווּג הַבַּהֲמִי פּוֹעֵל פְּעֻלַּת הַהַזָּרָעָה בְּכָל נְקֵבָה אֲשֶׁר תִּזְדַּמֵּן לְפָנָיו. וַהֲגַם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב בְּסוּג זֶה גַּם כֵּן "זָכָר וּנְקֵבָה", לֹא שֶׁיִּתְחַיֵּב כָּל זָכָר לְהַכִּיר נְקֵבָתוֹ, כָּל שֶׁמִּמֵּינוֹ הִיא כָּל אֲשֶׁר יִזְדַּמֵּן לְפָנָיו מִמִּינוֹ חֲרֵי הוּא רַשַּׁאי. וְאֵין רְשׁוּם וְיִחוּד לִנְקֵבַת זָכָר בַּבַּהֲמִי לוֹמַר "זוֹ פָּרָתוֹ שֶׁל שׁוֹר זֶה וְזוֹ פָּרָתוֹ" וְכוּ׳, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הָאָדָם שֶׁלֹּא מִלִּבּוֹ שֶׁמְּבַדֵּל בִּבְחִינַת הַמִּין, אֶלָּא גַּם מֵבְדֵּל בִּפְרָטֵי הַמִּין, כִּי כָּל אֶחָד יֵשׁ לוֹ בַּת זוּגוֹ בִּפְנֵי עַצְמוֹ. וְלָזֶה נִתְחַכֵּם ה׳ לִבְנוֹת בַּת זוּגוֹ שֶׁל הָאָדָם מֵעֲצָמָיו, לוֹמַר כִּי זוֹ בָּשָׂר מִבְּשָׂרוֹ. וְלָזֶה כִּשֵּׁהֲזְהִיר עַל הָעֲרָיוֹת רָשַׁם כְּנוּיֵי הָעֲרָיוֹת אֶל הַזְּכָרִים, כְּאָמְרוֹ (ויקרא יח:יד): "עֶרְוַת אָבִיךָ, עֶרְוַת אֲחִי אָבִיךָ" וְגו׳, חֲרֵי שֶׁהַגַּם שֶׁאֵינוֹ מְצֻוֶּה אֶלָּא עַל הַנְּקֵבוֹת, מְיֻחָד הַדָּבָר אֶל הַזְּכָרִים, וְהֶבֶן:

כה **וַיִּהְיוּ שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִּים וְגו׳.** טַעַם הַדָּבָר לִהְיוֹתָם מִקֹּדֶם מְשֻׁלָּלִים מִבְּחִינַת הָרַע וּכְלָלוּתָם קֹדֶשׁ, הָיוּ דּוֹמוֹת בָּהֶם פָּנִים שֶׁלְּמַטָּה כְּפָנִים שֶׁל מַעְלָה, כִּי בְּחִינַת הָרַע שֶׁנִּדְבְּקָה בָּאָדָם הִיא אֲשֶׁר תַּבְדִּיל בַּחֵלֶק שֶׁלְּמַטָּה בָּאָדָם, כִּי שָׁם קָנָה הָרַע מְקוֹמוֹ. וְזֶה לְךָ הָאוֹת – אוֹת בְּרִית קֹדֶשׁ אֲשֶׁר תְּסוֹבְבֶהוּ הַקְּלִפָּה בָּעֲרְלָה, וְצִוָּה ה׳ לִכְרוֹת אוֹתָהּ. הִנֵּה רוֹאֶה כִּי שָׁם הִרְגִּישָׁה שְׂדָה. וְתִמְצָא כִּי כָּל תַּאֲוֹוֹת הָרְשָׁעִים הַנּוֹאֲפִים תִּבְעַר בַּמָּקוֹם הַהוּא, וְגָזַר ה׳ לְכַסּוֹת הַתִּיעוּב. וְתִמְצָא שֶׁאָסְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נדה יג.) לְהַנִּיחַ יָדוֹ וְכוּ׳, וְאָמְרוּ (שבת קח:) יָד לָאֲמָה תִּקָּצֵץ, כִּי יַבְעִיר אֵשׁ זָרָה וּתְאָכְלֵהוּ אֵשׁ לֹא נֶפַח, וְזֶה לֹא הָיָה קֹדֶם לָכֵן. וְיֵשׁ לָנוּ לִבְחֹן הַדָּבָר מִמַּה שֶּׁרָאִינוּ בְּאַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁאָמַר (בראשית כד:ב) לְעֶבֶד: "שִׂים נָא יָדְךָ" וגו׳. הַטַּעַם אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר) כִּי אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם לֹא הָיָה כָּל כָּךְ בְּהַשְׁוָאָה עִם כָּל הַנִּבְרָאִים בִּבְחִינָה זוֹ, כִּי הִרְחִיק הַתִּיעוּב. וַהֲגַם שֶׁלֹּא הוּרְחַק בְּהֶחְלֵט וְהַמִּיתָה מוֹכַחַת, אֲבָל עַל כָּל פָּנִים לֹא הָיָה הַתִּיעוּב כָּל כָּךְ, וּבְרִית קֹדֶשׁ שֶׁבִּקְּשׁוּ תַּמָּה הָיְתָה, נִקְיָה הָיְתָה. וּלְלֶדֶךְ זֶה יֵדַיִּק הַכָּתוּב עַל נָכוֹן אָמְרוּ **וְלֹא יִתְבּוֹשָׁשׁוּ**, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "וְלֹא נִתְבַּיְּשׁוּ", שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁהַגַּם שֶׁהָיוּ עֲרוּמִּים לֹא יִתְבּוֹשָׁשׁוּ, פֵּרוּשׁ, הַתּוֹרָה מַגֶּדֶת עֲלֵיהֶם שֶׁאֵין לָהֶם דָּבָר שֶׁיִּתְבַּיְּשׁוּ מִמֶּנּוּ, וְהֶבֶן. וְהִגִּיד הַכָּתוּב מִי גָּרַם בְּחִינַת הָעֲרָוָה לְהַבְדִּיל בָּאָדָם חֶצְיוֹ שֶׁל מַטָּה, וְאָמַר "וְהַנָּחָשׁ" וגו׳ וּמִזֶּה נִתְגַּלְגְּלוּ הַדְּבָרִים וְכוּ׳:

פרק ג

א **וְהַנָּחָשׁ הָיָה עָרוּם וְגו׳.** צָרִיךְ לְדַעַת לְאֵיזֶה סִבָּה הוֹדִיעָנוּ הַכָּתוּב כִּי הַנָּחָשׁ הָיָה עָרוּם?

עוד נָתַתִּי לִבִּי לָתוּר הָעָרְמָה אֲשֶׁר הֶעֱרִים בָּעִנְיָן, וְלֹא רָאִיתִי אֶלָּא דְּבַר רִשְׁעוּת וְחָכְמָה נִפְלֵאת מִמֶּנּוּ.

אָכֵן יִתְבָּאֵר הָעִנְיָן בְּהָבִין כַּוָּנַת דְּבָרָיו בְּאָמְרוֹ **אַף כִּי אָמַר** וגו׳, שֶׁנִּרְאִים דְּבָרָיו כִּדְבָרֵי הוֹלֲלוּת, אֲשֶׁר עַל כֵּן קָדַם הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ כִּי הַנָּחָשׁ הָיָה עָרוּם, כְּדֵי לְהִתְבּוֹנֵן בַּאֲמָרָיו שֶׁבָּהֶם הִשִּׂיג לָהֶסִית וּלְהַדִּיחַ אִשָּׁה יִרְאַת ה׳.

וְהִנֵּה בְּסֵדֶר דְּבָרָיו נִתְכַּוֵּן לוֹמַר ג׳ עִנְיָנִים, וּבָהֶם הִשִּׂיג כַּוָּנָתוֹ.

א׳, בָּא לְהוֹדִיעַ אוֹתָהּ יְדִיעָה אֲחַת כִּי כֵּיוָן שֶׁלֹּא הִשִּׂיגָה לְאָכוֹל מֵעֵץ הַדַּעַת יִהְיֶה הַדָּבָר בְּעֵינֶיהָ כְּאִלּוּ אֵינָהּ אוֹכֶלֶת מִכָּל עֵץ הַגָּן. הַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי כֻּלָּן כְּאֵין נֶגְדּוֹ וְהָיוּ כְּלֹא הָיוּ לְגַדֶּל מַעֲלָתוֹ וַחֲשִׁיבוּתוֹ וְכוּ׳, וְהוּא אָמְרוֹ **אַף כִּי אָמַר** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ יִהְיֶה בְּעֵינֶיהָ כְּאִלּוּ נִצְטַוֵּית עַל הַכֹּל, נִתְכַּוֵּן בָּזֶה לְהַגְדִּיל חֶשְׁקָהּ בּוֹ וּלְהַבְזוֹת כָּל תַּאֲוֹתֶיהָ בְּכָל עֲצֵי הַגָּן. וְזוֹ הִיא הַמִּדָּה אֲשֶׁר מִתְנַהֵג בָּהּ הַיֵּצֶר הָרָע עִם הַנִּשְׁמָעִים לוֹ, שֶׁיְּסִיר מֵהֶם תַּאֲוַת הַהֶתֵּר וְיַמְאִיסֵנוּ בְּעֵינֵיהֶם וְיַגְדִּיל בְּעֵינֵיהֶם תַּאֲוַת הָאִסּוּר עַד אֵין כָּמוֹהוּ.

ב׳, נִתְכַּוֵּן סֵדֶר פִּתּוּי אַחַר, וְהוּא כִּי מוֹרֶה הוֹרָאָה הוּא לָהּ, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית יח) כִּי עֵץ הַדַּעַת הוּא שֶׁנָּטַע ה׳ תְּחִלָּה בַּגָּן וּמִמֶּנּוּ שָׁתַל כָּל הָאִילָנוֹת שֶׁבַּגָּן, וְלָזֶה בָּא הַמַּסִית וְאָמַר שֶׁהֲגַם שֶׁלֹּא אָסַר ה׳ אֶלָּא עֵץ הַדַּעַת, תִּתְחַיֵּב לוֹמַר שֶׁאַף כָּל שְׁאָר הָעֵצִים שֶׁבַּגָּן אָסַר, כִּי דָּן בָּהֶם דִּין הַבְרָכָה, וּתְנַן בְּפֶרֶק א׳ מִמַּסֶּכֶת עָרְלָה הִבְרִיכָהּ שָׁנָה אַחַר שָׁנָה מוֹנָה לָהּ מִשָּׁנָה שֶׁנִּפְסַק, עַד כָּאן. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי קוֹדֶם שֶׁנִּפְסַק הֲגַם שֶׁהֵם מוּשְׁרָשׁוֹת בָּאָרֶץ אַף עַל פִּי כֵן עִקַּר יְנִיקָתָם מֵהָאִילָן וְהָיוּ כְּעַנְפֵי הָאִילָן הַזָּקֵן, וְכֵן פֵּרְשׁוּ רַמְבַּ״ם וְר״ש. וְהוּא שֶׁטָּעַן הַמַּסִית בְּאָמְרוֹ **אַף כִּי אָמַר** וְגוֹ׳ פֵּרוּשׁ כִּי אִם תִּקַּבֵּל עָלֶיהָ לְקַיֵּם דָּבָר זֶה צְרִיכָה הִיא לְהִבָּדֵל מֵהַכֹּל, לְצַד שֶׁכָּל עֲצֵי הַגָּן עוֹדָנָם יוֹנְקוֹת מֵעֵץ הַדַּעַת, בְּטוֹעֲנוֹ, כִּי מוּבְרָכִים הֵם וַעֲדַיִן לֹא נִפְסְקוּ, כִּי זְמַן מוּעָט הָיָה מִזְּמַן שֶׁנָּטַע ה׳ הַגָּן לְעֵת צִוּוּתוֹ עָלָיו.

ג׳, נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **אַף** וְגוֹ׳, לְהֶיוֹת, כִּי חַוָּה לֹא נִצְטַוֵּית מִפִּי הַבּוֹרֵא אֶלָּא מִפִּי אָדָם, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בִּמְקוֹמוֹ, לָזֶה בָּא הַמַּסִית וְאָמַר לָהּ הוֹדָעָה אַחַת, כִּי מִצְוַת ה׳ עָלֶיהָ הִיא שֶׁלֹּא תֹּאכַל מִכָּל עֵץ הַגָּן, כִּי הוּא עֵד בַּדָּבָר שֶׁכֵּן צִוָּה ה׳ עָלֶיהָ. וְכַוָּנַת הַמַּסִית ב׳ מַחְשָׁבוֹת לְעִנְיָן זֶה לָרָעָה: הָא׳, תַּאֲמִין דְּבָרָיו וְתֶאֱסֹר הַכֹּל, וְאָז יִכָּנֵס בְּטַעֲנַת מְנִיעַת הֶאֱפְשָׁרִיּוּת וְיֵשׁ לוֹ מָבוֹא לְהִכָּנֵס בּוֹ לְהָסִית. וְהַב׳, נִתְכַּוֵּן כְּדֵי שֶׁתִּתְהֶיהָ עֵדוּת אָדָם שֶׁצִּוָּה לָהּ עַל עֵץ הַדַּעַת לְבַד עֵדוּת מֻכְחֶשֶׁת, וְהִיא סְבָרַת בֵּית שַׁמַּאי בְּפֶרֶק ד׳ מִמַּסֶּכֶת עֵדֻיּוֹת: מִי שֶׁהָיוּ ב׳ כִּתֵּי עֵדִים מְעִידוֹת אוֹתוֹ, אֵלּוּ מְעִידוֹת שֶׁנָּדַר ב׳ וְאֵלּוּ מְעִידוֹת שֶׁנָּדַר ה׳, בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים נֶחְלְקָה הָעֵדוּת וְאֵין כָּאן נְזִירוּת, וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים יֵשׁ בְּכְלָל ה׳ ב׳, עַד כָּאן. וּבְסַנְהֶדְרִין (לא.) הֶעֱמִידוּ מַחְלֹקֶת בֵּית שַׁמַּאי וּבֵית הִלֵּל בְּכַת אַחַת, פֵּרוּשׁ, אֶחָד מֵהַב׳ אָמַר ה׳ וְאֶחָד אָמַר ב׳ וְכוּ׳. וּמֵעַתָּה חָשַׁב הַמַּסִית כֵּיוָן שֶׁלֹּא הָיוּ אֶלָּא ב׳, אָדָם אָמַר לֹא אָסַר אֶלָּא עֵץ הַדַּעַת, וְהַמַּסִית אָמַר הַכֹּל אָסַר, נֶחְלְקָה הָעֵדוּת. וְאַחַר שֶׁכָּתַבְתִּי זֶה מָצָאתִי מַאֲמָר אֶחָד בְּתִקּוּנֵי הַזֹּהַר תִּקּוּן נ״ט שֶׁמַּסְכִּים לְפֵרוּשֵׁנוּ, שֶׁכָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְחִוְיָא בִּישָׁא אַעֲבַר הָכָא עַל לֹא תַּעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר דְּסָהִיד שִׁקְרָא שֶׁאָמַר ״אַף כִּי אָמַר אֱלֹהִים״ וְגוֹ׳ עַד כָּאן. וְזוֹ הִיא מִדָּתוֹ לְשַׁקֵּר וּלְהוֹלִיד בִּלְבַב אֱנוֹשׁ אֱמוּנוֹת וְדֵעוֹת כּוֹזְבוֹת רַחֲמָנָא לִצְלַן, וְלִפְעָמִים יִתְכַּוֵּן לְהַפְלִיג וּלְהַגְדִּיל עֲבֵרוֹת בְּלֵב אָדָם, וְיָשׁוּב לוֹמַר לוֹ כִּי הוּא מֻהַנְמָנָע בַּמּוּשָׂג, וְאֵין לְךָ עָרוּם בָּעוֹלָם כָּזֶה.

וַטַּעַם שֶׁעָשָׂה ה׳ כָּכָה, לֶהֱיוֹת שֶׁכָּל מַחְשֶׁבֶת ה׳ הוּא לְצַד הַשָּׁגַת טוֹב הַמֶּפְלָא, וְהוּא תָּלוּי בִּבְחִינַת עֲבוֹדָה זוֹ. לָזֶה הִגְדִּיל בְּחִינַת עָרְמָתוֹ וְיָכְלְתּוֹ, וּלְפִי הַצַּעַר שֶׁיִּסְבּוֹל אָדָם וְיִתְחַכֵּם לְהִנָּצֵל מִמֶּנּוּ יַעֲלֶה בְּמַעֲלוֹת.

וַיֹּאמֶר אֶל הָאִשָּׁה וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ: בַּצַּפְצוּף אֲשֶׁר יְדַבְּרוּ בּוֹ הַבַּעֲלֵי חַיִּים בִּלְתִּי מְדַבְּרִים, וְאָז הָיוּ מַכִּירִים כָּל צִפְצוּפֵי וְכוּ׳, וַאֲפִלּוּ שִׂיחַת הַדּוֹמֵם. כִּי כָל מַה שֶּׁבָּרָא ה׳ יֵשׁ לוֹ כְּפִי בְּחִינָתוֹ דִּבּוּר לְטַעַם אֲשֶׁר יְשַׁבַּח אֶת קוֹנוֹ, כְּאָמְרוֹ (משלי טז:ד) ״כֹּל פָּעַל ה׳ לַמַּעֲנֵהוּ״, וְצֵא וּלְמַד מִפְּרָקֵי שִׁירָה. וּמָצָאנוּ לִגְדוֹלֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיוּ מַכִּירִים בְּכָל צִפְצוּף וְשִׂיחָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוכה כח.) אָמְרוּ עָלָיו עַל רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי עָלָיו הַשָּׁלוֹם וְכוּ׳, וּמִכָּל שֶׁכֵּן אָדָם הָרִאשׁוֹן יְצִיר כַּפָּיו יִתְבָּרַךְ.

ב וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה וְגוֹ׳. נִתְחַכְּמָה לְהָשִׁיב לְכָל הַנִּשְׁמָע מִדְּבָרָיו כְּפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ כִּי ג׳ טְעָנוֹת נִתְכַּוֵּן לוֹמַר, וְהֵשִׁיבָתוּ, כְּנֶגֶד מַה שֶּׁנִּשְׁמָע בִּדְבָרָיו: א׳ שֶׁהַכֹּל אָסוּר, אוֹ לְטַעֲנַת שֶׁכָּל עֲצֵי הַגָּן הֵם עֲנָפֵי הָאִילָן הַהוּא מֻבְרָכִים וְעוֹדָנָם יוֹנְקוֹת מֵעֵץ הַדַּעַת, אוֹ לְטַעֲנַת שֶׁהוּא הָעֵד שֶׁשָּׁמַע כִּי הַכֹּל אָסַר הַבּוֹרֵא, אָמְרָה לֹא כֵן הוּא, מִכָּל עֵץ הַגָּן נֹאכֵל, כִּי ה׳ שֶׁאָסַר עֵץ הַדַּעַת הוּא הִתִּיר שְׁאָר אִילָנוֹת, וּמַה בְּכָךְ אִם הֵם מֻבְרָכוֹת מִמֶּנּוּ. בִּשְׁלָמָא אִם לֹא הָיָה ה׳ מַתִּיר בְּפֵרוּשׁ כָּל עֲצֵי הַגָּן אָז יֵשׁ מָקוֹם לְצַדֵּד דְּבָרֶיךָ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אַחַר שֶׁה׳ הִתִּיר בְּפֵרוּשׁ כָּל עֲצֵי הַגָּן מַה מָּקוֹם לָנוּ לֶאֱסֹר דָּבָר שֶׁהַתִּר מִפִּי הַבּוֹרֵא. גַּם אֵין לִשְׁמֹעַ לְעֵדוּתוֹ כִּי עֵדוּתוֹ מֻכְחֶשֶׁת הִיא אֶצְלָהּ מִדִּבְרֵי בַּעְלָהּ, וְתוֹעִיל הַכְחָשַׁת הָעֵדֻיּוֹת לְבַל תֶּאֱסֹר עֲצֵי הַגָּן כִּי עֵדוּת מֻחְלֶקֶת הִיא, אֲבָל לֹא תוֹעִיל לְהַכְחִישׁ כָּל הָעֵדוּת לְהַתִּיר הַכֹּל, כִּי בִּכְלַל כָּל שֶׁאוֹמֵר הַנָּחָשׁ יֶשְׁנוֹ לְעֵץ הַדַּעַת וּכְדַעַת בֵּית הִלֵּל.

וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁנִּשְׁמַע מִדְּבָרָיו בְּהַפְלָגַת שֶׁבַח הָאִילָן, אָמְרָה אַדַּרְבָּה, לְצַד פְּחִיתוּתוֹ אֲסָרוֹ הַבּוֹרֵא, וְהוּא אָמְרוֹ **פֶּן תְּמֻתוּן** כִּי יֵשׁ בּוֹ בְּחִינַת מָוֶת, וְהָאֱלֹהִים אָמַר לָנוּ לֹא תֹאכְלוּ וְגוֹ׳ פֶּן תְּמֻתוּן. וּלְהַשְׁכִּילְךָ בַּמְכֻוָּן יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי כָל אֲשֶׁר יְצַוֶּה ה׳ עַמּוֹ לֹא צִוָּה ה׳ דָּבָר לְצַד הַהוֹרְמָנָא וְהַנְּקָמָה אֶלָּא הַכֹּל לְסִבַּת הַרְחָקַת הַנֶּזֶק וְהַקְּרֻבַת הַתּוֹעֶלֶת. וְהִנֵּךְ רוֹאֶה כַּמָּה נִטְיעוֹת נָטַע ה׳ וְכַמָּה עִנְיָנִים מַפְלָאִים בָּרָא בָּעוֹלָם וְהַכֹּל נִתְּנוּ לִיצִיר כַּפָּיו, וְהֵם דִּבְרֵי חַוָּה שֶׁדָּנָה כִּי לֹא מָנְעָהּ ה׳ מֵעֵץ הַדַּעַת אִם לֹא שֶׁהוּא חֵלֶק הַמַּזִּיק, וְיָפֶה דָּנָה, וְהוּא אָמְרָהּ מִכָּל עֵץ הַגָּן נֹאכֵל, פֵּרוּשׁ, חֲרִי זֶה מַגִּיד כִּי חָפֵץ ה׳ לְהֵיטִיב לְצַד הָרָצוֹן, וּמִזֶּה אַתָּה לָמֵד כִּי מַה שֶּׁמְּנָעָנוּ מִזֶּה הוּא לְצַד הַרְחָקַת הַנֶּזֶק. וְהוֹסִיפָה לוֹמַר **וְלֹא תִגְּעוּ בּוֹ** הֲגַם שֶׁלֹּא נֶאֱמַר בְּדִבְרֵי ה׳, חָשְׁבָה כֵּיוָן שֶׁהַמְּנִיעָה הִיא לְצַד שֶׁלֹּא תִסְתַּכֵּן, מַעֲתָּה כָּל מַה שֶּׁתּוֹסִיף לְהַרְחִיק מִבְּחִינַת הַמַּזִּיק כֵּן רָאוּי לַעֲשׂוֹת. וְאֶפְשָׁר כִּי הָאָדָם כְּשֶׁצִּוָּה לָהּ עַל הָעֵץ בְּסֵדֶר זֶה אָמַר לָהּ, לְהַגְדֵּלַת הַהַרְחָקָה כְּשֶׁתִּדַּע כִּי עֵץ זֶה הוּא

סם הַמִּמִית תַּפְלִיג בַּהַרְחָקָה׃

עוד נִתְכַּוְּנָה לוֹמַר לוֹ: יְהִיֶה שֶׁכְּדְבָרֶיךָ כֵּן הוּא, כִּי הוּא הַמְשֻׁבָּח מִכָּל עֲצֵי הַגָּן, כִּי מַה בְּכָךְ אִם הָאִילָן מְשֻׁבָּח הוּא מִכֻּלָּן? הֲרֵי הָאֱלֹהִים אָמַר כִּי אִם נֹאכַל מִמֶּנּוּ נָתְחֵיב מָוֶת, וְיֵשׁ לָנוּ לָחוּשׁ לְעַצְמֵנוּ. וְאָמְרָה ״וְלֹא תִגְּעוּ בּוֹ״, אֶפְשָׁר שֶׁחָשְׁשָׁה לְשֶׁמֶץ הַפֵּרוּת וּבַנְּגִיעָה יֵהָנֶה הַגּוּף, כְּאָמְרָם (שבת פו.): מְנַיִן לְסִיכָה שֶׁהִיא״ וְכוּ׳, וַהֲרֵי הִיא נֶהֱנֵית מִמֶּנּוּ וְהִיא בִּכְלַל אֲכִילָה, כְּאָמְרָם בַּשַּׁ״ס (פסחים כא:): כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר לֹא תֹאכְלוּ וְגוֹ׳ אֶחָד אִסּוּר אֲכִילָה וְכוּ׳. וּמְכַוֵּן הַדְּבָרִים כִּי הֲגַם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מַעֲלָה רָמָה כִּדְבָרָיו וְאֵין דּוֹמֶה לוֹ, הֲלֹא רַגְלָיו יוֹרְדוֹת מָוֶת, בָּזֶה הוּא נִשְׁפָּל מִכָּל עֲצֵי הַגָּן.

וּמֵעַתָּה לֹא נִשְׁאַר מָקוֹם לְטָעוֹן עוֹד ״קוּם אֱכוֹל״, וּמִמֶּה נַפְשֵׁךְ מְנִיעָה זוֹ שֶׁמָּנַע ה׳ אוֹתָנוּ מֵעֵץ זֶה לֹא תִמָּנַע מֵחֲלֵקָה: אוֹ לְצַד הַרְחָקָה מֵהַגֶּזֶק, אוֹ לְצַד לְקַבֵּל עָלֵינוּ גְּזֵרַת מֶלֶךְ וְלִשְׁמוֹעַ בְּקוֹלוֹ, כִּי זֶה מִנִּימוּסֵי הַמְּלוּכָה. וְלִשְׁנֵי הַטְּעָמִים יֵשׁ יִרְאַת מָוֶת, בָּזֶה הוּא נִשְׁפָּל מִכָּל עֲצֵי הַגָּן.

ד **וַיֹּאמֶר הַנָּחָשׁ וְגוֹ׳.** כְּפַל לוֹמַר **לֹא מוֹת תְּמֻתוּן** נִתְכַּוֵּן לְשָׁלֵל ב׳ מִיתוֹת שֶׁרָמְזָה הִיא בִּדְבָרֶיהָ, בֵּין לְצַד שֶׁהָעֵץ עַצְמוֹ הוּא הַמַּמִית וְיָרְאָה לֶאֱכֹל סַם הַמָּוֶת, בֵּין לְצַד הַיִּרְאָה פֶּן יִפְגָּעֶנָּה ה׳ בַּדָּבָר. אָמַר ״לֹא מוֹת תְּמֻתוּן״ — לֹא מִיתָה טִבְעִית, לֹא מִיתָה שִׁפְטִית. וּמֵעַתָּה חָלָה הַקּוּשְׁיָא: אִם כֵּן לָמָּה יָצוּ ה׳ שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בִּדְבָרֵי חַוָּה. לָזֶה בָּא וְנָתַן טַעַם חָדָשׁ וְשָׁת בַּשָּׁמַיִם פִּיו, כִּי טַעַם שֶׁמְּנָעָם הוּא לְבַל יִשְׁוּוּ אֵלָיו, כִּי ״בְּיוֹם אֲכָלְכֶם״ וְגוֹ׳ יִהְיוּ כֵּאלֹהִים. וְהִנֵּה הָרָשָׁע מָצָא מָקוֹם לוֹמַר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה, לֶהֱיוֹת שֶׁהוּא קָדַם לִבְרִיאַת אָדָם וְחַוָּה, מָצָא מָקוֹם לוֹמַר שֶׁיּוֹדֵעַ דָּבָר שֶׁלֹּא יָדְעוּ הַבְּאִים אַחֲרָיו. גַּם לֶהֱיוֹתוֹ מוּשְׁלָל מִכְּנִיסַת גַּן עֵדֶן, מָצָא מָקוֹם לוֹמַר שֶׁלֹּא נִתַּן רְשׁוּת לִיכָּנֵס לַגַּן אֶלָּא לָהֶם שֶׁאֵינָם יוֹדְעִים סוֹד הַדָּבָר, וְאָסַר לָהֶם הָעֵץ. לֹא כֵן הוּא לְצַד הֱיוֹתוֹ יוֹדֵעַ סוֹד הָעִנְיָן, לֹא נָתְנוֹ ה׳ לִיכָּנֵס שָׁם. וּמֵעַתָּה לְפִי הַדְּבָרִים הָהֵם, אַחַר שֶׁיֹּאכְלוּ אֵין פַּחַד אֱלֹהִים כִּי יִהְיוּ כְּמוֹתוֹ וְלֹא יִשְׁלֹט בָּהֶם לַהֲמִיתָם, וּבָזֶה נָעַץ צִפּוֹרֶן עֲבוֹדָה זָרָה. וַהֲלֹא לְךָ לָדַעַת כִּי עֲבוֹדָה זָרָה דָּנִים בָּהּ גַּם עַל הַמַּחְשָׁבָה (קידושין מ:).

עוד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **לֹא מוֹת תְּמֻתוּן**, לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה יט:ג) שְׁדָחָפָהּ וְהוֹכִיחַ שֶׁלֹּא מֵתָה בִּנְגִיעָה, לָזֶה כָּפַל הָרָשָׁע לוֹמַר כְּשֵׁם שֶׁלֹּא מֵתָה בִּנְגִיעָה שֶׁאָמְרָה, גַּם לֹא תָמוּת בַּאֲכִילָה. וְהִנֵּה הוֹכָחָה זוֹ יֶשְׁנָהּ לְאֶחָד מֵהַשְּׁנֵי טְעָמִים שֶׁאָמְרָה חָאשָׁה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה, שֶׁהַמִּיחוּשׁ הוּא שֶׁהָעֵץ מִצַּד עַצְמוֹ מֵמִית יֶשְׁנָהּ לְהַבְחָנָה זוֹ, שֶׁאִם הָעֵץ מֵמִית בִּנְגִיעָה חֲרֵי נָגְעָה וְלֹא מֵתָה, אֲבָל לָמָּה שֶׁנִּתְכַּוְּנָה לוֹמַר גַּם כֵּן כִּי יֵרָאֶה הִיא מֵאֱלֹהִים הַמְצַוֶּה אוֹתָהּ פֶּן יִפְגָּעֶנָּה אֵין הוֹכָחָה מִמֶּה שֶׁלֹּא מֵתָה בִּנְגִיעָה, כִּי עֲדַיִן יֶשְׁנָהּ בָּעֹנֶשׁ אֲשֶׁר גָּזַר עָלֶיהָ, וְחוֹזְרִים אָנוּ לַטַּעַם שֶׁפֵּרַשְׁנוּ לְמַעְלָה.

וְאִם תֹּאמַר: ״לָמָּה יִבְרָא ה׳ בְּרִיָּה רָעָה כָּזוֹ לְתַקָּלָה?״ דַּע כִּי בְּרִיָּה זוֹ, כָּל מַה שֶׁהִפְלִיא ה׳ בִּגְדֶל בְּחִינַת הַשָּׂגַת הַנֶּפֶשׁ בָּעוֹלָם הָעֶלְיוֹן, כִּי לְפִי הִתְעַצְמוּת הַצָּרִיךְ לָאָדָם לְנִצָּחוֹן כֵּן יֵשׁ שִׁכְרוֹ, כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ה:כו): ״לְפוּם צַעֲרָא אַגְרָא״. וְאִם הָיָה מַגְבִּיל שִׁעוּר כֹּחַ הַמְּסִית בְּשִׁעוּר מוּעָט, אֵין מָקוֹם לָרוֹצֶה לְהַשִּׂיג הַשָּׂגָה גְּדוֹלָה לְהַשִּׂיגָהּ, כִּי אֵין הַשָּׂגָה זוֹלַת אֶמְצָעוּת נִצְחוֹן הַמְּסִית. וְצֵא וּלְמַד מֵהָאָמוּר בְּסֵפֶר זֹהַר הַקָּדוֹשׁ (תרומה קסג:) בְּמָשָׁל בֶּן מֶלֶךְ אֲשֶׁר צִוָּהוּ אָבִיו לְבַל קָרוֹב לְהַזּוֹנָה, וְאֶת הַזּוֹנָה צִוָּה לְהַסִּיתוֹ לְבִחֹן בֵּן יְכִבֵּד אָב, יְעַיֵּן שָׁם. וּמֵעַתָּה הִפְלִיא ה׳ לְהִתְחַסֵּד עִם אוֹהֲבָיו לְהָכִין לָהֶם דָּבָר שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ יַשִּׂיגוּ עֲלוֹת בְּמַעֲלוֹת חַיִּים הַנִּצְחִיִּים, אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לוֹ.

ו **וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב וְגוֹ׳.** קָשֶׁה אֵיךְ יְצַדֵּק לְהַכִּיר הַרְגָּשַׁת הַמַּאֲכָל עַל יְדֵי רְאִיָּה? עוֹד קָשֶׁה לָמָּה הִקְדִּים הַרְגָּשַׁת הַפֶּה לְהַרְגָּשַׁת הָעַיִן, הֲלֹא הָעַיִן תַּרְגִּישׁ בָּרְאוּת קֹדֶם שֶׁתִּטְבְּחֵין חוּשׁ הַטּוֹעֵם, וְאִם כֵּן קֹדֶם שֶׁאָכְלָה קָדַם יְדִיעַת תַּאֲוָה לָעֵינַיִם, וּמֵהָרְאוּי לְהַקְדִּים לוֹמַר ״כִּי תַאֲוָה לָעֵינַיִם״? עוֹד מִנַּיִן יָדְעָה שֶׁיֶּשְׁנוֹ בְּהַשְׂכֵּל? וְאִם עַל הַצְּדָקַת דִּבְרֵי נָחָשׁ הוּא אוֹמֵר, לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר ״וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה״ עַל דָּבָר שֶׁלֹּא רָאָתָה. עוֹד לָמָּה הֶאֱרִיךְ לוֹמַר ב׳ תֵּבוֹת נוֹתָרוֹת תֵּבַת **הוּא** וְתֵבַת **הָעֵץ** שְׁנֵיהֶ בַּכָּתוּב? עוֹד לָמָּה אָמַר תֵּבַת הָעֵץ בַּחֲלֵקָה ג׳ וְלֹא בַּחֲלֵקָה ב׳?

אָכֵן הַכָּתוּב יַגִּיד אֹפֶן מְצוּדָּתָהּ שֶׁל הָאִשָּׁה וְאֵיךְ נִתְרַצִּית לִשְׁמֹעַ לַמְּסִית. וְהִנֵּה תִּמְצָא בְּסֵדֶר דְּבָרֶיהָ הָרִאשׁוֹנִים אֶל הַנָּחָשׁ דִּקְדְּקָה לוֹמַר ״וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ הַגָּן״, הֲרֵי זֶה מַגֶּדֶת דַּעְתָּהּ וִידִיעָתָהּ כִּי לֹא נֶאֱסַר לָהּ אֶלָּא הַפְּרִי עַצְמוֹ, אֲבָל הָעֵץ שֶׁל הָאִילָן וַעֲנָפָיו וְעָלָיו לֹא נֶאֱסְרוּ. וּכְבָרָא זוֹ נוֹכַל לוֹמַר בָּהּ שֶׁנּוֹלְדָה לָהּ מֵאֶחָד מִשְּׁנֵי דְּרָכִים: אוֹ שֶׁהָאָדָם בְּצַוּוֹתוֹ צִוָּה לָהּ בְּנוֹסַח זֶה, אוֹ שֶׁהֲגַם שֶׁאָמַר סְתָם ״עֵץ הַדַּעַת״ וְגוֹ׳, חָשְׁבָה בְּדַעְתָּהּ כִּי לֹא יְצוּ הָאֵל אֶלָּא עַל הַפְּרִי, כִּי הָעֵץ אֵין בּוֹ מַמָּשׁ וְלֹא תָּבֹא עָלָיו הַמִּצְוָה. וּכְבָר הִקְדִּימוּנוּ מַאֲמָרֵי קַדְמוֹנֵינוּ (בראשית רבה ט״ו) כִּי כָּל עֲצֵי הַגָּן לֹא הָיָה טַעַם בָּעֵץ זוֹלַת עֵץ הַדַּעַת שֶׁהָיָה טַעַם עֵצוֹ וְטַעַם פִּרְיוֹ שָׁוֶה. וְכָאן מוֹדִיעֵנוּ הַכָּתוּב כִּי בִּדְבַר הַמְּסִית לְחַוָּה בָּחֲנָה חַוָּה וְשָׁלְחָה יָדָהּ וְאָכְלָה מֵהָעֵץ, לֹא מֵהַפְּרִי, כִּי חוֹשֶׁבֶת שֶׁאֵין אִסּוּר בַּדָּבָר לְאֶחָד מִשְּׁנֵי הַטְּעָמִים שֶׁכָּתַבְנוּ, וְלֹא חָשְׁשָׁה לִנְגִיעָה כִּי לֹא נֶאֱסְרָה הַנְּגִיעָה אֶלָּא בַּפְּרִי עַצְמוֹ וְלֹא בָּאִילָן. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁשָּׁלְלָה בִּדַעְתָּהּ אִסּוּר הַנְּגִיעָה לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה י״ט) שֶׁאָמְרוּ שֶׁדְּחָפָהּ וְנָגְעָה וְלֹא מֵתָה, הֶחְלִיטָה אִסּוּר הַנְּגִיעָה כְּיַיִן שֶׁלֹּא בָּא בְּפֵרוּשׁ בְּדִבְרֵי ה׳.

וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ. פֵּרוּשׁ: גּוּף הָאִילָן וַעֲנָפָיו רָאָתָה בָּהֶם מְדָּה מְשֻׁנָּה מִכָּל אִילָנֵי הַשָּׂדֶה, זוֹ הַבְחָנָה רִאשׁוֹנָה. וְלֶהֱיוֹת שֶׁטָּעֲמָה שִׁנּוּי בָּעֵץ, נָתְנָה דַּעְתָּהּ לְהִסְתַּכֵּל בְּמַרְאִית הַפְּרִי מַה שֶׁלֹּא הִסְתַּכְּלָה מִקּוֹדֶם. כְּשֶׁהֶחְלִיטָה בְּדַעְתָּהּ אֲכִילָתוֹ, כְּשֶׁרָאָתָה הַשִּׁנּוּי נָתְנָה דַּעְתָּהּ וְרָאָתָה הַפְּרִי כִּי תַאֲוָה הוּא לָעֵינַיִם, וְהוּא שֶׁדִּקְדֵּק הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **וְכִי תַאֲוָה הוּא לָעֵינַיִם.** דִּקְדֵּק לוֹמַר תֵּבַת ״הוּא״ חוֹזֵר אֶל הַפְּרִי, שֶׁאִם חוֹזֵר אֶל הָעֵץ לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר ״הוּא״ אֶלָּא ״וְכִי תַאֲוָה לָעֵינַיִם״, וּמוּבָן שֶׁחוֹזֵר אֶל הָעֵץ כְּמוֹ שֶׁדִּקְדְּקוּ לְמַעְלָה. וּכְשֶׁהוֹדִיעַ הַבְחָנַת הַהַשְׂכָּלָה אָמַר ״וְנֶחְמָד הָעֵץ לְהַשְׂכִּיל״, דִּקְדֵּק לוֹמַר ״הָעֵץ״ לְהִיוֹת כִּי לֹא

הָיָה בּוֹ מַאֲמָר הַסָּמוּךְ, כִּי מַאֲמָר הַסָּמוּךְ מְדַבֵּר בַּפְּרִי וְלֹא נֶאֱמַר בּוֹ אֶלָּא הַבְחָנָה הַנִּכֶּרֶת בְּלֹא טְעִימָה. וַחֲלֻקָּה זוֹ שֶׁל הַהַשְׂכָּלָה אֵינָהּ נִבְחֶנֶת בְּחוּשׁ הָרְאִיָּה אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת הָאֲכִילָה, לָזֶה דִּקְדֵּק הַכָּתוּב לוֹמַר **וְנֶחְמָד הָעֵץ**, פֵּרוּשׁ שֶׁאָכְלָה לְהַשְׂכִּיל שֶׁהִרְגִּישָׁה בּוֹ הַהַשְׂכָּלָה. וּבָזֶה נִתְאַמְּתוּ בְּעֵינֶיהָ דִּבְרֵי הַשָּׂטָן שֶׁאָמַר לָהּ טַעַם שֶׁהִבְדִּילָם ה׳ מֵאֲכִילָתוֹ הוּא לְבַל יִהְיוּ שָׁוִים אֵלָיו. **וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל** – דִּקְדֵּק לוֹמַר ״מִפִּרְיוֹ״ כִּי מֵעֵצוֹ כְּבָר אָכְלָה קוֹדֶם. וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ כָּל הַכְּתוּבִים וְכָל הַדִּקְדּוּקִים שֶׁדִּקְדַּקְנוּ עַל נָכוֹן. גַּם טַעַם לִפְעָמִים מַזְכִּיר עֵץ וְלִפְעָמִים פְּרִי. וְטַעַם שֶׁנִּתְּנָה לְבַעְלָהּ הוּא לְצַד חִבָּתוֹ כְּדֵי שֶׁגַּם הוּא יִהְיֶה לֵאלֹהִים וְגוֹ׳.

וָאִירָא לָתֵת טַעַם טוֹב, כִּי אֵין כָּל כָּךְ אַשְׁמָה עַל חַוָּה, כִּי לֹא חָשְׁבָה שֶׁיֵּשׁ בְּרִיָּה בָּעוֹלָם שֶׁבָּרָא ה׳ לְהַבְחִין בָּהּ אַהֲבַת בְּרוּאָיו, שֶׁהוּא הַנָּחָשׁ שֶׁנִּתְלַבֵּשׁ בּוֹ הַשָּׂטָן, וְאִם הָיְתָה יוֹדַעַת זֶה, הָיְתָה חוֹשֶׁשֶׁת לוֹ וְלֹא הָיְתָה נוֹתֶנֶת לִשְׁמֹעַ דְּבָרָיו, כַּאֲשֶׁר עוֹשִׂים הֵן הַיּוֹם אֲנָשִׁים צַדִּיקִים שֶׁאֵינָם מַטִּים אָזֶן לְפִתּוּיָיו, הֲגַם כִּי יַרְבֶּה חֵלֶק לְשׁוֹנוֹ וְהַפְלָגַת חֶשֶׁק מַעֲדַנֵּי מַטְעַמֵּי אִסּוּרוֹ. וְזֶה הוּא לְצַד שֶׁהִכִּירוּ כִּי הוּא אֶוֶן וּמְרָמָה, יוֹרֵד וּמַסְטִין, עוֹלֶה וּמְקַטְרֵג. וְהִיא הָאִשָּׁה הָעֲנִיָּה לֹא עָלָה בְּדַעְתָּהּ כִּי יֶשְׁנָהּ לִבְרִיָּה זוֹ בָּעוֹלָם לְנַסּוֹתָהּ. וְנוֹסָף כִּי הִרְגִּישָׁה בִּטְעִימַת הָעֵץ לְצַד הֱיוֹתוֹ מֻתָּר לְפִי סְבָרָתָהּ, וְרָאָתָה כִּי מְשֻׁנֶּה הוּא לְשֶׁבַח, וּבְהִצְטָרְפוּת דַּעְתָּהּ שֶׁקָּלָה מֵאָדָם. אֲבָל אִם הָיְתָה יוֹדַעַת כִּידִיעָתֵנוּ כִּי בָּרָא ה׳ שָׂטָן לְנַסּוֹת יְרִידָיו, אוֹ אִם הָיָה לָהּ טְעִימַת הָעֵץ בְּאִסּוּר וְלֹא הָיְתָה טוֹעֶמֶת, לֹא הָיְתָה שׁוֹלַחַת יָדֶיהָ לֶאֱכֹל.

עוֹד נִרְאֶה לָתֵת טַעַם לְחַוָּה שֶׁמֵּהֲרָה לַעֲבוֹר פִּי ה׳, שֶׁהוּא לְצַד שֶׁחָשְׁבָה שֶׁקַּבָּלַת מִצְוָה זוֹ הָיָה בְּטָעוּת, שֶׁלֹּא חָשְׁבָה שֶׁכָּל כָּךְ הָיָה הָעֵץ הַהוּא חָשׁוּב כְּשֶׁקִּבְּלָה עָלֶיהָ הַמִּצְוָה. וְתִמְצָא כִּי בִּנְתִינַת הַתּוֹרָה כַּמָּה בְּרִיתוֹת כָּרַת ה׳ עַל הַתּוֹרָה עִם יִשְׂרָאֵל, חֲרִי זֶה מַגִּיד כִּי הוּא דָּבָר צָרֵךְ וְלֹא תַּסְפִּיק הַמִּצְוָה שֶׁיְּכוֹל לַחְזֹר בּוֹ. וְתִמְצָא עוֹד שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת פח.) שֶׁקִּיְּמוּ בִּימֵי מָרְדְּכַי מַה שֶּׁקִּבְּלוּ, לְצַד שֶׁהָיְתָה הַשְׁבוּעָה הָרִאשׁוֹנָה בְּאֹנֶס שֶׁכָּפָה עֲלֵיהֶם הָהָר כְּגִיגִית, חֲרִי זֶה מַגִּיד כִּי צָרֵךְ בִּשְׁבוּעָה. וּמֵעַתָּה חַוָּה שֶׁלֹּא נִשְׁבְּעָה אֵין עָלֶיהָ חוֹבָה. וַהֲגַם שֶׁקִּבְּלָה, וַאֲמִירָתָהּ לַגָּבוֹהַּ בִּמְקוֹם גֶּדֶר הוּא, עִם כָּל זֶה הִיא קַבָּלָה בְּטָעוּת. וְהִנֵּה לְפָנֶיךָ מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת נְדָרִים פֶּרֶק ט׳ (נדרים סו:) וְזֶה לְשׁוֹנָם: קוֹנָם יַיִן שֶׁאֵינִי טוֹעֵם שֶׁהַיַּיִן רַע לַמַּעַיִם, אָמְרוּ לוֹ וַהֲלֹא הַמְיַשֵּׁן יָפֶה לַמַּעַיִם, הֲתַר וְכוּ׳ בְּכָל הַיַּיִן וְכוּ׳, עַד כָּאן. וְהוּא עַצְמוֹ מְצִיאוּת שֶׁלָּפָנֵינוּ, שֶׁהֲגַם שֶׁקִּבְּלָה עָלֶיהָ הַדָּבָר, כֵּיוָן שֶׁרָאָתָה מַה שֶּׁלֹּא הָיָה בְּדַעְתָּהּ בְּעֵת הַקַּבָּלָה, כְּאָמְרוֹ ״וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ״ וְגוֹ׳.

וּמֵעַתָּה נִגְלֶה לָנוּ כִּי ב׳ סִבּוֹת סִבְּבוּ מִכְשׁוֹל הָאִשָּׁה: הָא׳ הוּא בְּחִשְׁבָּהּ שֶׁלֹּא נֶאֱסַר לָהֶם אֶלָּא הַפְּרִי וְלֹא הָעֵץ, אֲשֶׁר לְצַד זֶה שָׁלְחָה יָדָהּ וְטָעֲמָה הָעֵץ וְנִתְקַיְּמוּ לָהּ דִּבְרֵי הַנָּחָשׁ. וְהַב׳ שֶׁלֹּא יָדָעָה בְּשָׁעַת הַצִּוּוּי כִּי הָעֵץ הוּא מַחְכִּים אוֹכְלָיו, שֶׁאִם הָיְתָה יוֹדַעַת בְּתְחִלַּת הַמִּצְוָה שֶׁעַל מְנָת כֵּן הַבּוֹרֵא מְצַוֶּה לָהּ, לֹא הָיָה נִשְׁאָר מָקוֹם לַמֵּסִית אַחַר שֶׁקִּבְּלָה עָלֶיהָ שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל אַחַר שֶׁיְּדָעָה מַעֲלָתוֹ.

וְהִנֵּה הָאָדוֹן ה׳ צָבָאוֹת יָדַע מָה בַּחֲשׁוֹקָא, הוּא הַנָּחָשׁ שֶׁעָתִיד לָבוֹא בְּטָעֲנוֹת אֵלּוּ, וּבְכֶסֶף נִבְחָר לְשׁוֹן צַדִּיק שָׁלַל ב׳ דְּבָרִים אֵלּוּ בְּאָמְרוֹ (בראשית ב:יז): ״וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ״, חֲרִי שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר ״וּמֵעֵץ״ לֶאֱסוֹר אֲפִלּוּ הָעֵץ, וְהוֹדִיעַ גַּם כֵּן כִּי הוּא מַחְכִּים וְיֵשׁ בּוֹ דַּעַת הַבְחָנַת טוֹב וְכוּ׳, וְעַל מְנָת כֵּן גָּזַר אוֹמֶר לְבַל יֹאכְלוּ אֲפִלּוּ מֵהָעֵץ. וּבָזֶה אֵין מָקוֹם לַמֵּסִית לְהָסִית, אֶלָּא שֶׁהָאָדָם לֹא אָמַר הַדְּבָרִים כִּכְתָבָן לְהָאִשָּׁה, כַּמּוּבָן מִתּוֹךְ דְּבָרֶיהָ, כְּמוֹ שֶׁדִּקְדַּקְנוּ מִמַּה שֶּׁאָמְרָה לַנָּחָשׁ שֶׁהָאִסּוּר הוּא בַּפְּרִי וְלֹא דִּקְדְּקָה לוֹמַר עֵץ הַדַּעַת, גַּם מֵאָמְרוֹ ״וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה וְגוֹ׳ וְנֶחְמָד הָעֵץ לְהַשְׂכִּיל״ חֲרִי זֶה מַגִּיד כִּי לֹא הָיְתָה לָהּ יְדִיעָה מִתְּחִלָּה.

וְטַעַם הָאָדָם שֶׁלֹּא אָמַר לָהּ ה׳ לְחַוָּה, לֹא רָצָה לְהוֹדִיעָהּ כִּי יֵשׁ בּוֹ מַעֲלָה זוֹ שֶׁמַּחְכִּים אוֹכְלָיו, כְּדֵי שֶׁלֹּא לְהַגְדִּיל בִּלְבָּהּ תַּאֲוָתוֹ, וְלֹא יָדַע כִּי הָאוֹיֵב בַּחֶדֶר. גַּם לֹא חָשׁ לוֹמַר לָהּ אִסּוּר הָעֵץ בְּחָשְׁבוֹ כִּי אֵין טַעַם בָּעֵץ לְצוֹתָהּ עָלָיו. וַהֲגַם שֶׁאָמַר לוֹ ה׳ ״וּמֵעֵץ הַדַּעַת״, חָשַׁב שֶׁאֵין דָּבָר זֶה בְּדִיּוּק, וְהַכַּוָּנָה הִיא עַל מַה שֶּׁבָּעֵץ שֶׁהוּא הַפְּרִי, כִּי הָעֵץ כְּבָר הִשִּׂיג מִשְׁאָר אִילָנוֹת כִּי אֵין בּוֹ טַעַם וְלֹא תָּבֹא עָלָיו הַצַּוָּאָה. וּשְׁגָגָה זוֹ נוֹלְדָה מִשִּׁגְגַת הָאָדָמָה אֲשֶׁר שִׁנְּתָה עֵץ הַדַּעַת מִשְּׁאָר עֲצֵי הַגָּן, וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בִּמְקוֹמוֹ (בראשית א:יב), וְלָזֶה לָקוּ חַוָּה וְהָאָדָם וְהָאֲדָמָה כִּי כֻלָּם שָׁגוּ, וְשֶׁל חַוָּה גָּדוֹל מִכֻּלָּן.

ז **וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי וְגוֹ׳.** לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָסוּק (בראשית ב:כה) ״וַיִּהְיוּ שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִּים״, שֶׁהֶעָוֹן יוֹלִיד הַרְגָּשַׁת הָעֲרָוָה אֲשֶׁר מִצִּדָּהּ יוֹלִיד בּוֹשֶׁת הָעֲרוֹם, הוּא הַדָּבָר שֶׁאָמַר הַכָּתוּב ״וַתִּפָּקַחְנָה״ וְגוֹ׳ וְכָל אֶחָד נִתְבַּיֵּשׁ מֵחֲבֵרוֹ. עוֹד יִרְמֹז בְּאָמְרוֹ **וַתִּפָּקַחְנָה** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה ג.) אֵין אָדָם עוֹבֵר עֲבֵרָה אֶלָּא אִם כֵּן נִסְתַּתְּמוּ עֵינֵי שִׂכְלוֹ, וְהוּא שֶׁמְּיַחֵס הַכָּתוּב הַסְּמָאוֹן לָרְשָׁעִים, כְּאָמְרוֹ (ישעיהו מב:יח) ״וְהָעִוְרִים הַבִּיטוּ לִרְאוֹת״, וְהוּא שֶׁהוֹדִיעַ הַכָּתוּב כָּאן בְּאָמְרוֹ ״וַתִּפָּקַחְנָה״, פֵּרוּשׁ שֶׁאַחַר שֶׁעָבְרוּ הָעֲבֵרָה וְעָבַר הַמְּסִית הַמְכֻנֶּה בְּמִדַּת חֹשֶׁךְ, שֶׁמַּחְשִׁיךְ עֵינֵי הָאָדָם, תֶּכֶף וּמִיָּד נִפְקְחוּ עֵינֵיהֶם וְהִרְגִּישׁוּ כִּי עֲרוּמִּים הֵם, פֵּרוּשׁ שֶׁנִּפְשְׁטוּ מִזְּהֶרָא דִּקְדֻשָּׁה. וְכֵן יִקְרֶה לְכָל רָשָׁע שֶׁבִּגְמַר מַעֲשֵׂה הָרַע יַרְגִּישׁ כִּי הִתְעִיב, וְיִכָּלֵם בְּמַעֲשָׂיו וְיֵאֵירוּ עֵינֵי שִׂכְלוֹ. וּלְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פרקי דרבי אליעזר יד) שֶׁאָמְרוּ וְזֶה לְשׁוֹנָם: לְבוּשׁוֹ שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן עוֹר צִפָּרֶן וַעֲנָן כָּבוֹד מְכַסֶּה עָלָיו, יִתְיַשֵּׁב הַכָּתוּב עַל נָכוֹן אָמְרוֹ **כִּי עֲרֻמִּים הֵם** מִמַּלְבּוּשׁ שֶׁהָיָה עֲלֵיהֶם.

ח **וַיִּשְׁמְעוּ וגו׳ לְרוּחַ הַיּוֹם.** טַעַם שֶׁהוֹדִיעַ הַכָּתוּב סֵדֶר מַהֲלָכוֹ הוּא לוֹמַר שֶׁבָּזֶה יָדְעוּ לִבְחוֹן מָקוֹם שֶׁיִּהְיוּ נֶחְבָּאִים מִפָּנָיו, וְהוּא אָמְרוֹ **מִתְהַלֵּךְ לְרוּחַ הַיּוֹם,** פֵּרוּשׁ לְצַד מַעֲרַב הַגָּן וְהֵם עָמְדוּ בְּאֶמְצַע הַגָּן.

ט **וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה.** פֵּרוּשׁ: לָמָּה אַתָּה מִתְחַבֵּא וְאֵינְךָ מִתְרָאֶה לְפָנַי? וְהֵשִׁיב כִּי יָרֵא לַעֲמֹד לְפָנָיו לְצַד רְאוֹת עַצְמוֹ עֵרוֹם, וְאָסוּר לַעֲמֹד לִפְנֵי סֵפֶר תּוֹרָה עֵרוֹם, וְכָל שֶׁכֵּן לִפְנֵי הָאָדוֹן יִתְבָּרַךְ. וּלְפָרוּשֵׁנוּ בְּפָסוּק ״וַתִּפָּקַחְנָה״ וְגוֹ׳, שֶׁהִרְגִּישׁוּ בִּירִידָתָם וּבְקִשְׁעֵיהֶם, עָנָה כִּי נִכְלָם בְּרֵאוֹת עַצְמוֹ עֵרוֹם מִזֶּהֶרָא דִּקְדוּשָׁה. גַּם לְפִי מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה) שֶׁנִּפְשַׁט מִמַּלְבּוּשׁ שֶׁלָּבְשׁוּ מַמָּשׁ הוּא אוֹמֵר, הֲלֹא תָּפַר עָלֶה תְּאֵנָה.

יא **וַיֹּאמֶר מִי הִגִּיד לְךָ וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ: מַה נִּשְׁתַּנָּה שָׁעָה זוֹ מִשֶּׁלְּפָנֶיהָ, שֶׁהָיִיתָ עוֹמֵד לְפָנַי וְלֹא הִרְגַּשְׁתָּ בָּעֵרוֹם עַד עַתָּה? דָּבָר זֶה מֵעַצְמְךָ לֹא תִתְחַדֵּשׁ לְךָ הַיְדִיעָה זוֹלַת עַל יְדֵי מַגִּיד, וְהוּא אָמְרוֹ **מִי הִגִּיד לְךָ** בַּמֶּה נִתְחַדֵּשׁ בִּידִיעָתְךָ דָּבָר זֶה. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ כִּי הָיְתָה הַכְלָמָתוֹ מֵהֶעָוֹן אוֹ מִגְּרִיעַת הַמּוּשָׂג לוֹ מֵהַקְדֻשָּׁה וּמִכְסוּת עֲנַן כָּבוֹד, לֹא יֻצְדַּק לוֹמַר ״מִי הִגִּיד לְךָ״, אֶלָּא טַעְמוֹ שֶׁל הַבּוֹרֵא הוּא לֹא רָצָה לְהַבְזוֹתוֹ כָּל כָּךְ וְדִבֵּר אֵלָיו בְּסֵדֶר זֶה ״מִי הִגִּיד לְךָ״, כְּשׁוֹאֵל דָּבָר, וְיֵשְׁנָה לִשְׁאֵלָה זוֹ לְמָה שֶׁפֵּרַשְׁנוּ כִּי בְּאֶמְצָעוּת אֲכִילָה זוֹ הִרְגִּישׁוּ כִּי עֵרוּמִים הֵם, כִּי יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי כָּל הַפֵּרוּשִׁים שֶׁאָנוּ מְפָרְשִׁים כְּמַשְׁמָעוּת הַכְּתוּבִים כֻּלָּם צוֹדְקִים.

הֲמִן הָעֵץ וְגוֹ׳. כָּאן רָמָזוֹ כִּי גַּם עַל בְּחִינַת הָעֵץ צִוָּהוּ ה׳:

יב **וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לָדַעַת מַה מַּעֲנֶה בִּלְשׁוֹנוֹ בִּתְשׁוּבַת ״הָאִשָּׁה״ וְגוֹ׳, אֲפִלּוּ קַל שֶׁבַּקַּלִּים לֹא יָשִׁיב תְּשׁוּבָה כָּזֹה, וּמִכָּל שֶׁכֵּן לְמֶלֶךְ גָּדוֹל. וְעוֹד אָמְרוֹ **מִן הָעֵץ** שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא ״הִיא נָתְנָה לִי וָאֹכֵל״, וּמוּבָן הַדָּבָר שֶׁעַל הָעֵץ הַמְּזֻכָּר הוּא אוֹמֵר, וְכֵן מָצִינוּ שֶׁאָמְרָה חַוָּה בִּתְשׁוּבָתָהּ ״הַנָּחָשׁ הִשִּׁיאַנִי וָאֹכֵל״ וְלֹא הֶצְרִכָה לוֹמַר ״מִן הָעֵץ״.

וְנִרְאֶה שֶׁכַּוָּנַת הָאָדָם הִיא שֶׁלֹּא יָדַע דָּבָר, כִּי אִם הָאִשָּׁה הֵבִיאָה לְפָנָיו הַמְּזֻמָּן וְאָכַל, וְאֵינוֹ חַיָּב לִשְׁאוֹל עַל הַמֻּגָּשׁ לְפָנָיו, דָּבָר זֶה מִנַּיִן, כִּי הֲלֹא כָּל הָאָרֶץ לְפָנָיו הִיא מְלֵאָה מַעֲדַנִּים אֲשֶׁר נָטַע ה׳. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **אֲשֶׁר נָתַתָּ עִמָּדִי** שֶׁלֹּא לְחַיְבוֹ לְחַפֵּשׂ וּלְדַקְדֵּק אַחֲרֶיהָ לָדַעַת הַמּוּבָא לְפָנָיו, כֵּיוָן שֶׁהָאִשָּׁה הַלָּזוֹ נִתְּנָה ה׳ עִמּוֹ לְעֵזֶר וּלְהוֹעִיל, וְאֵין רַע יוֹרֵד מֵהַשָּׁמַיִם וְאֵין לוֹ לְבַדּוֹק אַחֲרֶיהָ כִּי מִן הַסְּתָם מַעֲשֶׂיהָ נָאִים. וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין עו:) אֵין בּוֹדְקִין מִן הַמְּזֻבָּח וּלְמַעְלָה וְכוּ׳, עַד כָּאן. הֲרֵי דְּכָל שֶׁהֶחְזַק בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ חֶזְקַת כַּשְׁרוּת שְׁלֵמָה עָלָיו, וּמִכָּל שֶׁכֵּן אִשָּׁה גְּדוֹלָה כָּזוֹ אֲשֶׁר בָּרָא לוֹ ה׳ לְעֵזֶר, אֵינוֹ צָרִיךְ לְחַפֵּשׂ אַחֲרֶיהָ מַה נּוֹתֶנֶת לְפָנָיו.

וְאָמְרוֹ **מִן הָעֵץ** פֵּרוּשׁ: מִן הָעֵץ הַנָּטוּעַ בַּגָּן, כִּי כֻלָּהּ מְלֵאָה נִטְעֵי ה׳ (בראשית ב:ח-ט). וִידַיֵּק אָמְרוֹ **מִן הָעֵץ**, כִּי לֹא עַל הָעֵץ הַמְּזֻכָּר בְּדִבְרֵי ה׳ הוּא אוֹמֵר, אֶלָּא עַל עֵץ מְעֻצֵּי הַגָּן. וְלִכְשֶׁנֹּאמַר דְּעַל עֵץ הַדַּעַת הוּא אוֹמֵר, אֵין הַכַּוָּנָה שֶׁהוּא יָדַע שֶׁמִּמֶּנּוּ הֵבִיאָה לוֹ וְאָכַל, אֶלָּא אַחַר שֶׁאָכַל יָדַע כִּי מִמֶּנּוּ אָכַל מֵאֶמְצָעוּת הַכָּרָגְשָׁתוֹ בְּהַרְגָּשָׁתוֹ הַהִשְׁתַּנּוּת, וּלְעוֹלָם בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה לֹא יָדַע דָּבָר וְלֹא שָׁאַל, לְצַד בִּטְחוֹנוֹ בָּאִשָּׁה שֶׁנָּתַן ה׳ עִמּוֹ, וְהוּא שֶׁטָּעַן בְּאָמְרוֹ ״אֲשֶׁר נָתַתָּ עִמָּדִי״ וְגוֹ׳. עוֹד אֶפְשָׁר לוֹמַר שֶׁגַּם הָאָדָם טָעָה כִּי לֹא אָסַר ה׳ אֶלָּא הַפְּרִי וְלֹא הָעֵץ, וְהוּא אָמְרוֹ **מִן הָעֵץ**, וְאֵין זֶה פֵּרוּשׁ נָכוֹן מִכַּמָּה טְעָמִים וְרִאשׁוֹן עִקָּר. **וּמֵעַתָּה** אֵין בְּיַד אָדָם עָוֹן אֶלָּא שׁוֹגֵג, וְאֶפְשָׁר שֶׁדִּין אוֹנֶס יֵשׁ לוֹ, כִּי לֹא הָיָה לוֹ מָקוֹם לוֹמַר לוֹ הָיָה לְךָ לָתֵת לֵב לְבַל תֶּחֱטָא, וְלֹא חָשַׁד בָּאִשָּׁה שֶׁתַּאֲכִילֵהוּ דָּבָר אִסּוּר כֵּיוָן שֶׁנִּתְּנָה לוֹ מֵאֵל עֶלְיוֹן. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁלֹּא קִלֵּל ה׳ לָאָדָם אֶלָּא לָאֲדָמָה. הֶאֱמֶת כִּי שִׁגְיוֹנוֹ הוּא שֶׁלֹּא נִשְׁמַר בְּדִבְּרוֹ לְחַוָּה וְלֹא הִזְכִּיר לָהּ אֶלָּא הַפְּרִי, כַּנִּשְׁמַע מִדְּבָרֶיהָ לַנָּחָשׁ, שֶׁמִּזֶּה נִמְשַׁךְ הַחֵטְא לְחַוָּה, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ (בראשית ג:ג).

יג **וַיֹּאמֶר ה׳ אֱלֹהִים לָאִשָּׁה וְגוֹ׳.** טַעַם שְׁאֵלָה זוֹ הִיא לְהִתְוַדּוֹת עַל עֲוֹנָהּ לִפְנֵי ה׳, כִּי בָּזֶה הָיְתָה אֲרוּכָה לְמַחֲלָתָהּ, כִּי אָמְרָה ״הַנָּחָשׁ הִשִּׁיאַנִי״ וְזֶה הוּא וִדּוּיָהּ. גַּם טָעֲנָה כִּי שׁוֹגֶגֶת בַּדָּבָר לְצַד פִּתּוּי הַנָּחָשׁ. וּכְבָר כָּתַבְתִּי לְמַעְלָה כִּי לֹא יָדְעָה שֶׁיֵּשְׁנוֹ לְמִסִּית זֶה, שֶׁאִם הָיְתָה יוֹדַעַת בּוֹ לֹא הָיְתָה נִשְׁמַעַת לוֹ. וְאָמְרָהּ **הִשִּׁיאַנִי** שֶׁרָמְזָה לְשׁוֹן נְשִׂיאוּת רֹאשׁ, כִּי אָמַר לָהּ שֶׁבְּאֶמְצָעוּת אֲכִילָה זוֹ תִּהְיֶה כֵּאלֹהִים וְתִתְנַשֵּׂא, וְהוֹדִית בְּשִׁגְגָתָהּ לְפָנָיו קוֹנָהּ.

יד **וַיֹּאמֶר ה׳ אֱלֹהִים אֶל הַנָּחָשׁ וְגוֹ׳.** שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים גָּרַם בְּדִבּוּרוֹ: א׳, שֶׁגָּרַם סִלּוּק אוֹר כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ שֶׁהָיָה חוֹפֵף עַל אָדָם וְאִשְׁתּוֹ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה, וְהוּא סוֹד כָּתְנוֹת אוֹר. ב׳, גָּרַם שֶׁנִּכְרְתוּ אָדָם וְחַוָּה מֵעוֹלָם הַזֶּה שֶׁלֹּא יִחְיוּ לְעוֹלָם, כָּעוֹנֶשׁ הָרָשׁוּם בַּכָּתוּב (בראשית ב:יז): ״כִּי בְּיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת״. ג׳, גָּרַם שֶׁאָפְלוּ בַּיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים בָּעוֹלָם לֹא יִתְעַדְּנוּ בְּעֶדֶן אֱלֹהִים, כָּאָמוּר (בראשית ג:כד): ״וַיְגָרֶשׁ אֶת הָאָדָם״.

כְּנֶגֶד שִׁלְשָׁתָן לָקָה שְׁלֹשָׁה: כְּנֶגֶד הַפְּשָׁטַת עֲנַן כָּבוֹד שֶׁהוּא בְּחִינַת בָּרוּךְ, אָמַר ה׳ אֱלֹהִים ״אָרוּר״ וְגוֹ׳. כְּנֶגֶד הַכְרָתַת אָדָם מֵהָעוֹלָם הַזֶּה נִכְרְתוּ רַגְלָיו (בראשית רבה פ:כ), שֶׁהֵם בְּעֶרֶךְ אָדָם, בְּחִינַת הֶעְדֵּר הָעוֹלָם הַזֶּה שֶׁהוּא רַגְלַיִם שֶׁל עוֹלָם הָעֲשִׂיָּה. כִּי יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי אִם לֹא הָיָה אָדָם אוֹכֵל מֵעֵץ הַדַּעַת, הָיָה מָצוּי בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן כְּאַחַת, כְּאָדָם הַדָּר בְּבֵית וּבַעֲלִיָּה, וּכְשֶׁחָטָא נִגְשַׁם וְאֵינוֹ יָכוֹל לָדוּר בִּשְׁנֵיהֶם יַחַד אֶלָּא בָּעוֹלָם הַזֶּה בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וּכְשֶׁיִּרְצֶה לַעֲלוֹת לַעֲלִיָּה צָרִיךְ הִשְׁתַּנּוּת הַגֶּשֶׁם, וְזוֹ הִיא מִיתַת אָדָם. לָזֶה נִכְרְתוּ רַגְלֵי נָחָשׁ. וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁגָּרַם לִשְׁלֹל מֵאָדָם וְחַוָּה הִתְעַדְּנוּת גַּן עֵדֶן, אָמַר אֵלָיו ״וְעָפָר

תֹּאכַל״ וְגוֹ׳, וְאָמְרוּ זְכוּתָם לִבְרָכָה (יומא עה.) כִּי כָּל מַה שֶּׁיֹּאכַל לֹא יִטְעוֹם אֶלָּא טַעַם עָפָר. וּלְפִי זֶה יִדּוּיִּק עַל נָכוֹן אָמְרוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְנָחָשׁ בִּתְחִלַּת דְּבָרָיו ״כִּי עָשִׂיתָ זֹּאת״, פֵּרוּשׁ כִּי הַקְּלָלוֹת שֶׁמְּקַלְלוֹ ה׳ הֵם מַעֲשָׂיו שֶׁעָשָׂה, וְהֵם דְּבָרֵינוּ עַצְמָן, וְהָבֵן:

טו וְאֵיבָה וְגוֹ׳. דִּן הַדַּיָּן דִּין גּוֹאֵל הַדָּם, כִּי לְהֶיוֹת שֶׁלְּכָל זֶרַע הָאִשָּׁה גֶּרֶם לוֹ מִיתָה יְרִדּוֹף גּוֹאֵל הַדָּם וְהִכָּה אֶת הָרוֹצֵחַ, וְהוּא אָמְרוֹ **הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ**, פֵּרוּשׁ מַה שֶּׁעָשִׂיתָ לוֹ בַּתְּחִלָּה כִּי הוּא פָּתַח בָּרָעָה. אוֹ יֹאמַר ״רֹאשׁ״ עַל שֵׁם רֹאשׁ שֶׁשָּׁם תְּלוּיִים הַחַיִּים וְשָׁם הוּא שְׁחִיטַת מַלְאַךְ הַמָּוֶת. **וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב** עַל אֲשֶׁר נִמְשָׁךְ לְךָ לְבַסּוֹף מֵהֶם שֶׁבָּאוּ עָלָיו כָּל הַקְּלָלוֹת, אוֹ יֹאמַר **עָקֵב** שֶׁנִּפְסְקוּ עֲקֵבָיו וְהוֹלֵךְ עַל גְּחוֹנוֹ.

וְאִם תֹּאמַר: בִּשְׁלָמָא אָמְרוֹ ״הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ״ יֵשׁ טַעַם, כִּי יֵחַם לִבֵּב אֱנוֹשׁ עַל אֲשֶׁר עָשָׂה הַנָּחָשׁ וְהָרוֹג יַהַרְגֶנּוּ, אֲבָל הַנָּחָשׁ מַה שֶּׁנָּטַל מֵהַקְּלָלוֹת הוּא עֹנֶשׁ עַל אֲשֶׁר כְּבָר עָשָׂהוּ, וּמַה מָּקוֹם לָשׁוּף עָקֵב? הַטַּעַם הוּא, לְהֶיוֹת כִּי יֵשׁ מַעֲנֶה בְּפִי הַנָּחָשׁ שֶׁלֹּא הָיָה לָהּ לִשְׁמֹעַ לִדְבָרָיו, כִּי דִּבְרֵי הָרַב וְדִבְרֵי הַתַּלְמִיד דִּבְרֵי מִי שׁוֹמְעִים (סנהדרין כט.), וְלֹא הָיָה נִמְשָׁךְ רַע לֹא לוֹ וְלֹא לָהּ. הָא לָמַדְתָּ שֶׁהִיא הַסּוֹבֶבֶת, וּלְצַד בְּחִינַת טַעֲנָה זוֹ תִּהְיֶה לוֹ אֵיבָה עִמָּהּ. וְרָמַז זְמַן הַשָּׂגַת נְצָחוֹן שֶׁל כָּל אֶחָד מֵהֶם, וְאָמַר **הוּא יְשׁוּפְךָ** בִּזְמַן שֶׁיִּהְיֶה **רֹאשׁ**, פֵּרוּשׁ שֶׁיְּגַדֵּיל מַעֲלָתוֹ וְיִתְנַשֵּׂא בִּבְחִינַת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְווֹת, **וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ** כְּשֶׁיִּהְיֶה **עָקֵב** בִּירִידָה. וְכֵן הוּא כָּל זְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם נָחָשׁ כּוֹפֵף רֹאשׁוֹ, וּלְהֶפֶךְ בַּר מִינָן. עוֹד יִרְמֹז מַעֲשֶׂה שֶׁל רַבִּי חֲנִינָא בֶּן דּוֹסָא (ברכות לג.) שֶׁנְּשָׁכוֹ נָחָשׁ בְּרַגְלוֹ וּמֵת הַנָּחָשׁ, וּכְפִי זֶה שָׂף אוֹתוֹ בְּרַגְלוֹ מֵרֹאשׁוֹ שֶׁל נָחָשׁ.

טז אֶל הָאִשָּׁה אָמַר וְגוֹ׳. נִתְבּוֹנֵן ה׳ לוֹמַר ג׳ קְלָלוֹת כְּנֶגֶד ג׳ דְּבָרִים הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן ״כִּי טוֹב הָעֵץ״ וְגוֹ׳ וְ״כִי תַאֲוָה״ וְגוֹ׳ **וְנֶחְמָד״** וְגוֹ׳. כְּנֶגֶד ״כִּי טוֹב הָעֵץ״ שֶׁרָצְתָה לְהִשְׁתַּעְשֵׁעַ וּלְהִתְעַנֵּג הֻכְּךְ רְצוֹנוֹ יִתְבָּרֵךְ, הִרְבָּה עִצְּבוֹנָהּ וַאֲפִלּוּ בִּזְמַן שִׂמְחָה ״בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים״. וּכְנֶגֶד ״וְכִי תַאֲוָה״ וְגוֹ׳ אָמַר ״וְאֶל אִישֵׁךְ תְּשׁוּקָתֵךְ״ שֶׁתִּתְאַוֶּה לוֹ תָּמִיד, וְיֵשׁ בָּזֶה ב׳ פְּרָטֵי קְלָלָה: הָא׳ הִיא שֶׁתִּתְאַוֶּה וְאֵין בְּיָדָהּ לְהַשְׂלִים מַאֲוָיָהּ אֶלָּא בְּיַד הַבַּעַל, וּפְרָט זֶה נִכְלָל בִּכְלַל אָמְרוֹ ״וְהוּא יִמְשָׁל בָּךְ״. וְהַב׳ הוּא שֶׁלֹּא יִהְיֶה לָהּ מְצִיאוּת לְהַשְׂלִים תְּשׁוּקָתָהּ, וְתִמְצָא שֶׁתִּשְׁתּוֹקֵק הָאִשָּׁה מֵאִישׁ בִּפְרָט זֶה כִּי הָאִישׁ יִשְׂבַּע בִּתְשׁוּקָתוֹ מַה שֶּׁאֵין כֵּן הָאִשָּׁה וְהָבֵן, וְזוֹ קְלָלָה גְּדוֹלָה שֶׁתָּמִיד חֲסֵרָה תְּשׁוּקָתָהּ, וְזֶה כְּנֶגֶד מִדַּת תַּאֲוָה לָעֵינַיִם. וּכְנֶגֶד ״נֶחְמָד״ וְגוֹ׳ אָמַר ״וְהוּא יִמְשָׁל״ וְגוֹ׳, הִיא חָשְׁבָה לְהָסִיר מֵעָלֶיהָ כֹּחַ הַמּוֹשֵׁל הַגָּדוֹל שֶׁתִּהְיֶה כֵּאלֹהִים וְגוֹ׳, הוֹסִיף לָהּ מוֹשֵׁל לְהַכְנִיעָהּ.

יז וּלְאָדָם אָמַר וְגוֹ׳. צָרִיךְ לְדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן מַקְפִּיד ה׳ עַל שְׁמִיעָתוֹ לְקוֹל אִשְׁתּוֹ, שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא ״כִּי אָכַלְתְּ מִן הָעֵץ״ וְגוֹ׳? עוֹד לָמָּה דִּקְדֵּק לוֹמַר **לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ**? עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרוֹ תֵּבֶת **לֵאמֹר**. אֶכֶן לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ כִּי אָדָם לֹא יָדַע בְּעֵת אָכְלוֹ כִּי עֵץ הַדַּעַת הוּא, לֹא יֵצְדַּק לוֹמַר לוֹ ״כִּי אָכַלְתָּ מִן הָעֵץ״ וְגוֹ׳, כִּי הוּא לֹא אָכַל מִן הָעֵץ בִּידִיעָה אֶלָּא בְּשׁוֹגֵג. לָזֶה אָמַר אֵלָיו ה׳ **כִּי שָׁמַעְתָּ** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ שֶׁקִּבֵּל דִּבְרֵי אִשְׁתּוֹ וְלֹא בָּדַק אַחֲרֶיהָ, וְנִמְשַׁךְ לוֹ מִזֶּה שֶׁאָכַל מִן הָעֵץ. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **לְקוֹל** לִרְמֹז שֶׁלֹּא בָּחַן בִּדְבָרֶיהָ, אֶלָּא לַהֲבָרַת דְּבָרֶיהָ שֶׁאָמְרָה לוֹ ״קַח וֶאֱכוֹל״ אָכַל, וְהָיָה לוֹ לִשְׁאוֹל מֵאֵיזֶה עֵץ לָקְחָה. וְאָמְרוֹ **וַתֹּאכַל מִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר**, כָּאן רָמַז הַחֵטְא שֶׁשָּׁגַג בּוֹ, כִּי הוּא צִוָּה לוֹ לֵאמֹר לָאִשָּׁה שֶׁלֹּא תֹּאכַל מִן הָעֵץ, וְהוּא אָמְרוֹ ״הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר״, פֵּרוּשׁ לוֹמַר לְהָאִשָּׁה, וְהוּא לֹא אָמַר לְהָאִשָּׁה אֶלָּא מֵהַפְּרִי כְּמוֹ שֶׁדִּיְּקנוּ דִּבְרֵיהָ.

וְאָמְרוֹ **אֲרוּרָה הָאֲדָמָה** וְלֹא קִלֵּל לָאָדָם כְּמוֹ שֶׁקִּלֵּל לְחַוָּה מִטַּעַם הָאָמוּר בִּדְבָרָיו, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ, וְקִלֵּל לְהָאֲדָמָה כִּי הִיא סִבָּה, כִּי הֲגַם שֶׁהָאָדָם צִוָּה לְהָאִשָּׁה עַל הַפְּרִי לְבַד וְלֹא עַל הָעֵץ, עִם כָּל זֶה לֹא הָיָה בָּזֶה מִכְשׁוֹל, אִם לֹא הָיָה הַשִּׁנּוּי שֶׁשִּׁנְּתָה הָאֲדָמָה בְּעֵץ הַדַּעַת וְהָיָה עֵצוֹ כִּשְׁאָר עֲצֵי הַגָּן, לֹא הָיָה סִבָּה לְהַחֵטְא, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה. גַּם אִם הָיְתָה עוֹשָׂה כָּל עֲצֵי הַגָּן טַעַם הָעֵץ כְּטַעַם הַפְּרִי, הָיָה הָאָדָם נִזְהָר לוֹמַר לְחַוָּה כִּי נִצְטַוִּיתִי גַּם עַל הָעֵץ, וְהִיא גַּם הִיא לֹא הָיְתָה שׁוֹלַחַת יָד בָּעֵץ מִקּוֹדֶם. גַּם לֹא הָיְתָה מִתְפַּלֶּאת בּוֹ בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ שֶׁל עֵץ מִשְּׁאָר עֲצֵי הַגָּן. לָזֶה קִלֵּל ה׳ לְהָאֲדָמָה כִּי הִיא הָיְתָה סִבָּה לַכֹּל, שֶׁתּוֹצִיא מִין קְלָלָה. וּלְאָדָם לֹא קִלֵּל אֶלָּא שֶׁבְּאֶמְצָעוּת קְלָלָה זוֹ שֶׁלֵּם לוֹ ה׳ מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, הוּא שָׁמַע לְאִשְׁתּוֹ וְעָשָׂה חֻפְצוֹ בְּתַאֲוַת אֲכִילַת דְּבַר אִסּוּר, גַּם הוּא תָּמִיד בְּעִצָּבוֹן וְגוֹ׳ וְתַצְמִיחַ לוֹ קוֹצִים וְגוֹ׳. וּכְנֶגֶד עֲרִיבוּת הָאֲכִילָה אָמַר לוֹ **וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה.** וּכְנֶגֶד שֶׁלֹּא טָרַח לָדַעַת מִנַּיִן הוּבָא אֵלָיו הָאוֹכֶל אָמַר **בְּזֵעַת אַפֶּיךָ** וְגוֹ׳, שֶׁלֹּא יַשִּׂיג אֹכֶל בִּמְנוּחָה בְּלֹא טוֹרַח.

יט עַד שׁוּבְךָ וְגוֹ׳. טַעַם שֶׁנָּתַן ב׳ טְעָמִים **כִּי מִמֶּנָּה** וְגוֹ׳ **כִּי עָפָר** וְגוֹ׳, לֶהֱיוֹת שֶׁטַּעַם ״מִמֶּנָּה לֻקַּחְתָּ״ אֵינוֹ טַעַם מַסְפִּיק לָשׁוּב אֶל הָאֲדָמָה, כִּי הֲלֹא קוֹדֶם שֶׁחָטָא גַּם כֵּן הָיָה בִּבְחִינָה זוֹ, וְלֹא נִגְזַר עָלָיו לָשׁוּב לַמָּקוֹם שֶׁמִּמֶּנּוּ לֻקַּח, לָזֶה נָתַן טַעַם ב׳ בְּאָמְרוֹ ״כִּי עָפָר אַתָּה״ וְגוֹ׳. הַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי אִם הָיָה נִצּוֹל מֵהַחֵטְא בְּשִׂכַּר קִיּוּם מִצְוַת ה׳, הָיָה ה׳ מַגְבִּיר בּוֹ צַד הָרוּחָנִיּוּת וְיִהְיֶה גּוּפוֹ מְזֻדָּכָּךְ וְיִתְהַפֵּךְ הַחֹמֶר וְיֵעָשֶׂה צוּרָה בְּהִתְגַּבְּרוּת חֵלֶק הָרוּחָנִי, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אַחַר שֶׁחָטָא גָּרַם ב׳ דְּבָרִים: הִפְלִיג חֵלֶק הַחֹמֶר שֶׁבּוֹ וְהִגְשִׁימוּ וְהֶחֱלַט מִמֶּנּוּ הִתְהַפְּכוּתוֹ לְצוּרָה, גַּם הֶחְשֵׁךְ מָאוֹר הָרוּחָנִי שֶׁבּוֹ וְאֵין בּוֹ כֹּחַ לְהָאִיר לִבְחִינַת הַחֹמֶר לַעֲשׂוֹתוֹ צוּרָה. וְהוּא אָמְרוֹ ״כִּי״, פֵּרוּשׁ טַעַם שֶׁאֲנִי אוֹמֵר לְךָ עַתָּה שֶׁתָּשׁוּב אֶל הָאֲדָמָה שֶׁלֻּקַּחְתָּ מִמֶּנָּה וְלֹא מִקּוֹדֶם לָזֶה, **כִּי עָפָר אַתָּה**, פֵּרוּשׁ הֶעֱמַדְתָּ עַצְמְךָ בְּמִדַּת עָפָר שֶׁהִגְשַׁמְתָּ מִצַּד מַעֲשֶׂיךָ שֶׁלֹּא שָׁמַרְתָּ הַמִּצְוָה שֶׁבְּאֶמְצָעוּתָהּ הָיָה הַזִּכּוּךְ, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן, כִּי כָּל מָקוֹר יָקוּ לְמָקוֹרוֹ וְשׁוּב יָשׁוּב אֵלָיו, וְהוּא מָקוֹר גָּלְמוֹ

הוּא מִן הָאֲדָמָה לַקַּח. וְטַעַם אָמְרוֹ **וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב** נִתְכַּוֵּן עוֹד לוֹמַר כִּי לֹא מִלִּבַּד שֶׁיָּשׁוּב אֶל הָאֲדָמָה אֶלָּא שֶׁיִּהְיֶה נִרְקָב גּוּפוֹ וְיֵעָשֶׂה הוּא עַצְמוֹ עָפָר. וְכֵן הֶעֱמִידוּ פֵּרוּשׁ הַפָּסוּק בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (שבת קנב.) בְּמַעֲשֶׂה דְּהַנְהוּ קַפּוּלָאֵי דְּרַב נַחְמָן.

כ **וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם וְגוֹ'.** יֵשׁ לְהֵתֵל לֵב לָמָּה לֹא נֶקְרָא לוֹ שֵׁם בְּשָׁעָה רִאשׁוֹנָה, קוֹדֶם כָּל מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה.

דַּע כִּי זֹאת הָאִשָּׁה כְּבָר נִתְעַלֵּית לְשֶׁבַח, וְקֹרֶא לָהּ ה' שֵׁם יַחַד עִם בַּעְלָהּ, כְּאָמְרוֹ "וַיִּקְרָא אֶת שְׁמָם אָדָם" – שֵׁם לִתְהִלָּה וּלְתִפְאֶרֶת, כִּי שֵׁם זֶה אָדָם הוּא שֵׁם מְעֻלֶּה, וּכְמַאֲמַר הַנָּבִיא (יחזקאל לד:לא): "אָדָם אַתֶּם", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות סא.) אַתֶּם קְרוּיִים אָדָם וְכוּ'. **וּמַעֲתָּה** אֵין מָקוֹם לְאָדָם לִקְרוֹת שֵׁם לְחַוָּה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אַחַר מַעֲשֶׂה שֶׁשָּׁמְעָה לְדִבְרֵי מֵסִית וְהִזִּידָה בְּעֵץ הַדַּעַת יָרְדָה מִבְּחִינָתָהּ וְחָסְרָה שֵׁם הַמְעֻלֶּה. וְכֵן מִדָּה זוֹ בָּעוֹלָם שֶׁכָּל שֶׁיָּזִיד אָדָם יֶחְסַר שְׁמוֹ, כְּאָמְרוֹ (משלי י:ז): "וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב" רַחֲמָנָא לִצְלָן. לָזֶה בָּא הָאָדָם וְקָרָא לָהּ שֵׁם עַל מַעֲשֶׂיהָ שֶׁהָיְתָה אֵם כָּל חָי. וַהֲגַם שֶׁגַּם שֶׁאָדָם חָטָא, כְּבָר כָּתַבְתִּי לְמַעְלָה שֶׁשּׁוֹגֵג הָיָה בַּדָּבָר.

וְעוֹד גַּם לוֹ הֻכְרָה יְרִידָה לְפִי שָׁעָה, שֶׁקָּרָא לוֹ הַכָּתוּב כָּאן "הָאָדָם" ג' אוֹ ד' פְּעָמִים. וְיֵשׁ לָךְ לָדַעַת כִּי בְּחִינַת "הָאָדָם" הִיא פְּחוּתָה מִבְּחִינַת שֵׁם "אָדָם", כָּאָמוּר בְּמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה (עבודה זרה ג.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַבִּי יִרְמְיָה (הַגְּרָסָא בַּגְּמָרָא רַבִּי מֵאִיר, אוּלָם הַתּוֹסָפוֹת בְּסַנְהֶדְרִין נט. כָּתְבוּ וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים דְּגָרְסִינַן רַבִּי יִרְמְיָה, הַגָּהָה) "אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם" וְגוֹ' – כֹּהֲנִים וּלְוִיִּם לֹא נֶאֱמַר וְכוּ', אֲפִילּוּ גּוֹי הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה וְכוּ'. וְהִקְשׁוּ רַשׁ"י וְתוֹסָפוֹת מַאֲמָר זֶה עִם מַאֲמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי שֶׁאָמַר: אַתֶּם קְרוּיִים אָדָם וְכוּ', וְתֵרְצוּ הַתּוֹסָפוֹת שֶׁיֵּשׁ הֶפְרֵשׁ וּמַעֲלָה בֵּין "אָדָם" לְ"הָאָדָם", כִּי "אָדָם" הוּא הַגָּדוֹל וְהַמְשֻׁבָּח וְכוּ'. וַהֲגַם שֶׁרַשׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה כָּתַב (סנהדרין נט.) שֶׁחוֹלְקִים הַתַּנָּאִים, עִם כָּל זֶה דִּבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת עִקָּר, כִּי מָצִינוּ בְּפֵרוּשׁ בְּדִבְרֵי רַשְׁבַּ"י שֶׁמְּחַלֵּק כְּדִבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת. וְטַעַם הַדָּבָר הוּא כִּי "אָדָם" הוּא בְּחֶשְׁבּוֹנוֹ מ"ה, וּשְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הֲוָיָ"ה בְּמִלּוּי אַלְפִי"ן יַעֲלֶה כֵּן, וּבְתוֹסֶפֶת הֵה"א תֹּאבַד הַכַּוָּנָה הָרְמוּזָה. וְלָזֶה קָרָא לוֹ "הָאָדָם" אַחַר שֶׁחָטָא, אֲבָל לֹא נִשְׁאַר בִּירִידָה זוֹ, שֶׁמָּצִינוּ לוֹ שֶׁחָזַר ה' וּקְרָאוֹ "אָדָם", דִּכְתִיב "וַיֵּדַע אָדָם עוֹד אֶת אִשְׁתּוֹ", וְחָזַר לְמַעֲלָתוֹ כִּי חֶטְאוֹ שׁוֹגֵג הוּא.

עוֹד יֵשׁ לוֹמַר טַעַם קְרִיאַת שֵׁם אַחַר כָּל הַמַּעֲשֶׂה. וְקוֹדֶם יֵשׁ לְהָעִיר לָמָּה יִתְיַחֲסוּ אֱלֹהֵי הַחַיִּים וְלֹא יִתְיַחֲסוּ אֶל הָאָדָם, כִּי גַּם הוּא אַב כָּל חָי. עוֹד יֵשׁ לְהָעִיר כִּי לַשַּׁעַם הָאָמוּר הָיָה צָרִיךְ לִקְרוֹתָהּ חַיָּה וְלֹא חַוָּה. אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא לִהְיוֹת שֶׁנִּתְחַדְּשׁוּ בָּהּ ב' דְּבָרִים: הָא', שֶׁשָּׁמְעָה דִּבְרֵי הַמֵּסִית קָרָא אוֹתָהּ עַל שְׁמוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **חַוָּה** מִלְּשׁוֹן חִוְיָא שֶׁהוּא הַנָּחָשׁ, וּכְמוֹ כֵּן הוּבָא בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (זהר חדש בראשית י"ט), וְהַב' שֶׁנִּגְזַר עָלֶיהָ לִילֵד בְּעֶצֶב. לָזֶה קָרָא לָהּ חַוָּה וְלֹא קָרָאָהּ חִוְיָא, לְרָמֹז כִּי הִיא הָיְתָה אֵם כָּל חַי, כֵּיוָן שֶׁהִיא סוֹבֶלֶת הָעֲצָבוֹן שֶׁל הֵרָיוֹן וְשֶׁל לֵדָה, לָהּ יֶאֱתָה לְהִתְיַחֵס אֵם כָּל חַי וְלֹא לָאָדָם. וְלֹא אָמַר הַכָּתוּב אֶלָּא טַעַם שֶׁהוּא בִּלְתִּי מוּחָשׁ בְּמַשְׁמָעוּת הַשֵּׁם, כִּי רָמֶז הַחִוְיָא נִכָּר הוּא בַּשֵּׁם. גַּם סְמַךְ הַדָּבָר לְמַעֲשֶׂה הַנָּחָשׁ יַגִּיד הַדָּבָר.

כב **וַיֹּאמֶר ה' וְגוֹ' הֵן הָאָדָם וְגוֹ'.** יֵשׁ לְהָעִיר לָמָּה לֹא חָשׁ הָאֵל לְצַוּוֹת לְהָאָדָם עַל עֵץ הַחַיִּים לְבַל יֹקְדִים וְיֹאכַל מִמֶּנּוּ וָחַי לְעוֹלָם קוֹדֶם שֶׁיֹּאכַל מֵעֵץ הַדַּעַת?

עוֹד אָמְרוֹ תֵּיבַת **הָיָה** שֶׁהָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "הוּא". עוֹד, לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא "הֵן הָאָדָם כְּאֶחָד מִמֶּנּוּ". עוֹד, אֵיךְ יֵצְדַּק לְדַמּוֹתוֹ לֵאלֹהִים לְצַד שֶׁיּוֹדֵעַ טוֹב וָרָע? עוֹד, אֵיךְ יֵצְדַּק לוֹמַר תֵּיבַת "מִמֶּנּוּ" חָס וְשָׁלוֹם שֶׁמַּרְאֶה שֶׁיֵּשׁ לְמַעְלָה כְּדָמוּת, וְהָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "כְּאֶחָד מִכֶּם" אוֹ "כֵּאלֹהִים"?

אָכֵן לִהְיוֹת שֶׁקֶּדֶם ה' וְצִוָּה לָאָדָם עַל עֵץ הַדַּעַת, לֹא חָשׁ ה' לְהָאָדָם שֶׁיֹּאכַל מֵעֵץ הַחַיִּים בֵּין מִצַּדּוֹ בֵּין מִצַּד הַמֵּסִית. בֵּין מִצַּדּוֹ – כִּי הוּא מְשֻׁלָּל מֵהַהֶכְרָה וְהַיְדִיעָה לְבַקֵּשׁ תַּחְבּוּלוֹת לַעֲלוֹת בְּרוּמֵי הַצָּלָחוֹת גּוּפִיּוֹת, בֵּין לְצַד הַמֵּסִית – כִּי הַמֵּסִית מִטִּבְעוֹ שֶׁלֹּא יָסִית לְהָאָדָם עַל הַדָּבָר שֶׁיֵּשׁ לוֹ בּוֹ הֲנָאָה וּזְכוּת, וּפְשִׁיטָא שֶׁלֹּא יְסִיתֵהוּ לֶאֱכוֹל מֵעֵץ הַחַיִּים. וְאִם הָיָה ה' מְצַוֵּהוּ עַל עֵץ הַחַיִּים עִם עֵץ הַדַּעַת, הָיָה הַמֵּסִית מִתְגָּרֶה בּוֹ לֶאֱכוֹל מֵעֵץ הַחַיִּים לְצַד בְּטוּל הַמִּצְוָה, וְאָפְשָׁר שֶׁהָיָה מוֹצֵא מָקוֹם לְהָסִית גַּם לָאָדָם עַצְמוֹ. לָזֶה נִתְחַכֵּם ה' לְבַל צַוּוֹתוֹ עַל זֶה, שֶׁבָּזֶה לֹא יִתְגָּרֶה בּוֹ מֵסִית, וְכַאֲשֶׁר אָכַל מֵעֵץ הַדַּעַת וְיֵשְׁנוֹ בְּהַכָּרַת דָּבָר שֶׁיֵּאוֹת לוֹ, נִכְנַס בְּגֶדֶר סָפֵק שֶׁמָּא יִשְׁלַח יָדוֹ לֶאֱכוֹל לְחַיּוֹת לְעוֹלָם.

וְלַחֲשָׁשָׁא זוֹ דִּבֵּר ה' דְּבַר חָכְמָה, וְזוֹ הִיא שִׁעוּר דְּבָרָיו: "הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד", פֵּרוּשׁ שֶׁה' בָּרָאוֹ כְּאַחַד אֶחָד הַמְּכֻוָּנִים בָּעוֹלָם שֶׁהוּא אַחְדוּתוֹ יִתְבָּרַךְ, כְּאָמְרוֹ "נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ" וְהִשְׁלִיטוֹ בַּתַּחְתּוֹנִים כְּאָמְרוֹ "וְיִרְדּוּ" וְגוֹ', וְיָצְתָה פְּעֻלָּה זוֹ **מִמֶּנּוּ**, פֵּרוּשׁ מֵהָאָדָם, לָדַעַת טוֹב וָרָע, כִּי אֲנִי צִוִּיתִיו לְבַל יֹאכַל מֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע, אֶלָּא שֶׁהוּא חָטָא וְהִשִּׂיג הַיְדִיעָה, וְכֵיוָן שֶׁהִשִּׂיג הַיְדִיעָה יֵשׁ לָחוּשׁ שֶׁבְּאֶמְצָעוּת הַיְדִיעָה יִבְחַר לֶאֱכֹל מֵעֵץ הַחַיִּים וְחַי לְעוֹלָם. וּמָצָאתִי רְאָיָה לְפֵרוּשׁ "מִמֶּנּוּ" מִדִּבְרֵי אוּנְקְלוֹס שֶׁתִּרְגֵּם "מִמֶּנּוּ" – "מִנֵּיהּ".

עוֹד יִתְבָּאֵר הָעִנְיָן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי ה' בְּיוֹם צַוּוֹתוֹ עַל עֵץ הַדַּעַת צִוָּה ב' דְּבָרִים: הָא' הוּא בִּלְתִּי אֲכוֹל מֵעֵץ הַדַּעַת, וְהַב' אִם יֹאכַל יֶשְׁנוֹ בְּתַקָּנַת הַמָּוֶת, וְהוּא אָמְרוֹ "כִּי בְּיוֹם וְגוֹ' תָּמוּת", כִּי זֶה הוּא תִּקּוּן הַדָּבָר וַהֲוָה לֵיהּ כְּלָאו הַנִּתָּק לַעֲשֵׂה שֶׁהוּא הַתְקוּן. וּכְבָר כָּתַבְנוּ לְמַעְלָה כִּי זוּלַת הַחֵטְא הָיָה הָאָדָם מַשִּׂיג לַעֲלוֹת לְהִתְעַדֵּן בָּעוֹלָם הַנִּצְחִי בִּדְמוּת שֶׁהוּא, וְהָיָה דָּר בָּעֲלִיָּה וּבֶחָצֵר, וְצֵא וּלְמַד מֵאֵלָיְהוּ הַנָּבִיא זְכוּר לַטּוֹב. וְעַל יְדֵי הַחֵטְא נִפְסְלָה גְּוִיָּתוֹ מֵהַשָּׂגַת עֲלוֹת לְמָקוֹם קָדוֹשׁ, וּכְשֶׁיִּהְיֶה מוּשְׁלָל אֶפְשָׁרִיּוּת הַהַפְרָדָה מֵהַגְּוִיָּה חֲרִי הוּא חָסֵר הַשָּׂגַת הִתְעַדְּנוּת הַנִּצְחִי וְהֶעֱרֵב הַמְקֻוֶּה. וּכְפִי זֶה, הֲגַם שֶׁלֹּא צִוָּה הָאֵל לְהָאָדָם בִּלְתִּי אֲכוֹל מֵעֵץ הַחַיִּים, הָאָדָם מֵעַצְמוֹ יִפְרוֹשׁ מֵחֲשַׁשׁ יוֹם אָכְלוֹ מֵעֵץ הַדַּעַת, שֶׁאִם לֹא כֵּן אֵין מְצִיאוּת לְתִקּוּן הַלָּאו וְנִמְצָא הָאָדָם אָבוּד. אֲבָל אַחַר שֶׁאָכַל,

הֵן אֱמֶת אִם הָיָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁאֲכִילָתוֹ הִיא אֲכִילָה שֶׁצָּרִיךְ עָלֶיהָ מִיתָה, פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא הָיָה ה׳ חָשׁ שֶׁיֹּאכַל מֵעֵץ הַחַיִּים, אֶלָּא שֶׁאֲכִילָתוֹ הָיְתָה בְּשׁוֹגֵג וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה, וּמֵעַתָּה אֵין לוֹ לָחוּשׁ עוֹד עַל הֶעָוֹן לִשְׁמֹר עַצְמוֹ בְּלִתִּי קָרוֹב לָעֵץ. **כִּי** יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי עִקַּר טַעַם מִצְוַת הַמֶּלֶךְ עַל עֵץ הַדַּעַת הִיא לְבִלְתִּי יֵשֹׁג בְּדַעַת אָדָם הַכָּרַת בְּחִינַת הָרַע, וְתִהְיֶה דַּעְתּוֹ מֻחְלֶטֶת בִּבְחִינַת הַטּוֹב מִבְּלִי הַרְגָּשַׁת בְּחִינַת הָרַע וַהֲוָיָתוֹ בָּעוֹלָם. וְהוּא אָמְרוֹ (קהלת ז:כט) ״עָשָׂה וְגוֹ׳ אֶת הָאָדָם יָשָׁר״, פֵּרוּשׁ בִּידִיעָה אַחַת טוֹבָה וְאֵין דִּמְיוֹן הָרַע מְצֻיָּר בְּדַעְתּוֹ. וְכַאֲשֶׁר הֵכִּר הָרַע בִּידִיעָתוֹ וַדַּעְתּוֹ, וְזֶה לְךָ הָאוֹת ״וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּים וַיִּתְבּוֹשָׁשׁוּ״, אֵין מָקוֹם לְמְצָוָה זוֹ בָּעוֹלָם. וַיַּחְשׁוֹב הָאָדָם שֶׁפָּקְעָה מִצְוָה זוֹ מֵעַצְמָהּ וּמֵעַתָּה לֹא יָחוּשׁ לִשְׁלוֹחַ יָדוֹ וָחָי, וְאָמַר ה׳ כִּי טוֹעֶה בְּדַעְתּוֹ וְצָרִיךְ הוּא לָמוּת אֲפִלּוּ עַל שְׁגִגָתוֹ אֲשֶׁר שָׁגַג מִטַּעַם שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה, כִּי נִפְסַל גּוּפוֹ מֵעֲלוֹת אֶל הָאֱלֹהִים יַחַד עִם הַנְּשָׁמָה.

וּלְפִי דֶּרֶךְ זֶה נַשְׂכִּיל מַאֲמָר אֶחָד תְּמוּהַּ (בראשית רבה כא,ו), וְזֶה לְשׁוֹנָם: ״וַעֲתָּה פֶּן יִשְׁלַח יָדוֹ״, אָמַר רַבִּי אַבָּא בַּר כָּהֲנָא: מְלַמֵּד שֶׁפָּתַח לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא פֶּתַח שֶׁל תְּשׁוּבָה, דִּכְתִיב ״וְעַתָּה״ – אֵין ״וְעַתָּה״ אֶלָּא תְּשׁוּבָה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י׳:יב): ״וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה״ וְגוֹ׳, וְהוּא אָמַר ״פֶּן״ – אֵין ״פֶּן״ אֶלָּא לָאו. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: יִשְׁלַח יָדוֹ וְאָכַל, וְאִם אָכַל וָחַי לְעוֹלָם, עַד כָּאן לְשׁוֹנָם. דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה תְּמוּהִים בְּיוֹתֵר, אֵיךְ יֵצְדַּק לוֹמַר ה׳ לְאָדָם שֶׁיַּחְזֹר בִּתְשׁוּבָה וְיִמְרֹד מֶרֶד גָּדוֹל כָּזֶה לוֹמַר ״לֹא״? עוֹד, לָמָּה לֹא חָשׁ ה׳ שֶׁיֹּאכַל אֶלָּא כְּשֶׁאָמַר ״לֹא״? וְהָיָה נִרְאֶה לוֹמַר כִּי אִם הָיָה עוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה לֹא הָיָה ה׳ מַקְפִּיד עַל חַיּוּתוֹ לְעוֹלָם, וְזֶה אֵינוֹ, כִּי כְּבָר נִתְחַיֵּב מִיתָה בְּיוֹם אֲכִלוֹ מֵעֵץ הַדַּעַת.

וּלְפִי דַּרְכֵּנוּ יָבוֹאוּ עַל נְכוֹן דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, כִּי ה׳ רָצָה לְהוֹדִיעַ לְהָאָדָם כִּי חָטָא בַּאֲכִילָתוֹ, וּבְאֶמְצָעוּת הַכָּרָתוֹ כֵּן, הוּא מֵעַצְמוֹ יְבַדֵּל מִלֶּאֱכוֹל מֵעֵץ הַחַיִּים כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה כִּי הוּא זֶה תִּקּוּנוֹ. וְלָזֶה אָמַר לוֹ שֶׁיֵּעָשֶׂה תְּשׁוּבָה, וּמַשְׁמָעוּת תְּשׁוּבָה יַגִּיד כִּי פָּשַׁע. וְהָאָדָם הֵשִׁיב ״לָאו״, פֵּרוּשׁ כִּי לֹא חָטָא שֶׁיִּצְטָרֵךְ לָשׁוּב, וְטוֹעֵן טַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת כִּי לֹא יָדַע בָּהּ וְאֵינוֹ אֶלָּא שׁוֹגֵג וְאֵינוֹ צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. וְכֵינָן שֶׁטָּעַן כֵּן, אָמַר ה׳ מֵעַתָּה יִשְׁלַח יָדוֹ וְאָכַל, שֶׁאֵין לוֹ מוֹנֵעַ כְּפִי סְבָרָתוֹ. לָזֶה שִׁלְּחוֹ ה׳ כִּי מִשְׁפָּטוֹ נֶחְתָּם לָמוּת עַל אֲכִילָתוֹ מִטַּעַם שֶׁכָּתַבְנוּ. וְאַחַר כָּךְ שָׁב וְנִכְנַס בְּמֵי גִיחוֹן ק״ל שָׁנָה לְכַפָּרַת עָוֹן (פרקי דרבי אליעזר כ):

וְהִנֵּה חֲמִשָּׁה׳ אָמַר אֵלָיו ״בְּיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ״ וְגוֹ׳, דִּבְרֵי קָדוֹשׁ אֲמָרָם בִּב׳ פָּנִים: יֵשׁ בְּמַשְׁמָעוּת יוֹם – יוֹמוֹ שֶׁל אָדָם, וְיֵשׁ בְּמַשְׁמָעוּת יוֹמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא אֶלֶף שָׁנָה (מדרש רבה פי״ט). וְהַכַּוָּנָה הוּא כְּפִי בְּחִינַת הַחֵטְא וּכְפִי הַרְגָּשָׁתוֹ בְּדָבָר: אִם יַרְשִׁיעַ לַעֲבוֹר פִּי ה׳ בְּעַזּוּת – יִקָּיֵם בּוֹ יוֹמוֹ שֶׁל אָדָם, וְאִם יִשְׁגּוֹג שְׁגָגָה כָּזוֹ וְיִגָּלֶה דַּעְתּוֹ כִּי לֹא הָיָה חָפֵץ בַּדָּבָר – תִּהְיֶה הַכַּוָּנָה יוֹמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶלֶף שָׁנָה, כְּמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה.

פרק ד

א **וַתַּלֶד אֶת קַיִן וַתֹּאמֶר וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר חלק א׳ נד) כִּי קַיִן הוּא בְּחִינַת הָרַע וְהֶבֶל הוּא בְּחִינַת הַטּוֹב, וְהוּא נַפְשׁוֹ שֶׁל מֹשֶׁה רַבֵּינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תיקון סט). וְהִנֵּה בְּאֶמְצָעוּת הַפְּלָגַת הַפְּצָעִים שֶׁפָּצַע קַיִן בְּהֶבֶל עַד שֶׁהָרָגוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סַנְהֶדְרִין לז:) שֶׁלֹּא הָיָה יוֹדֵעַ מְקוֹם הַנֶּפֶשׁ, וּבָזֶה הֵסִיר חֵלֶק הָרַע מִמֶּנּוּ וְהֵכַר הַטּוֹב מֻחְלָט, וְהוּא אָמְרוֹ **קָנִיתִי** וְגוֹ׳ פֵּרוּשׁ בְּאֶמְצָעוּת זֶה קָנִיתִי אִישׁ שֶׁהוּא מֹשֶׁה אֶת ה׳, שֶׁלֹּא הִשִּׂיג מְצִיאוּת זֶה לִהְיוֹת עִם ה׳ כְּמֹשֶׁה עָלָיו הַשָּׁלוֹם אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת יְסוּרִין שֶׁעָשָׂה לוֹ קַיִן.

ב **וַתּוֹסֶף וְגוֹ׳ אֶת אָחִיו אֶת הָבֶל.** טַעַם שֶׁהֵצַרְךָ לוֹמַר ״אֶת אָחִיו״ לְלֹא צֹרֶךְ, גַּם הֶאָרִיךְ לוֹמַר פַּעֲמַיִם תֵּבַת **אֶת**, יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פכ״ב) כִּי אַחַר שֶׁנִּצַּח הֶבֶל לְקַיִן וְהִפִּילוֹ, רִחֵם עָלָיו הֶבֶל וְקָם מֵעָלָיו, וְאַחַר כָּךְ קָם קַיִן וְגוֹ׳ וַהֲרָגוֹ (תנחומא, בראשית ט). וְהוּא שֶׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **אֶת אָחִיו**, פֵּרוּשׁ כִּי נָהֲג הוּא עִם קַיִן בְּמִדַּת הָאַחְוָה כַּנִּזְכָּר, אֲבָל קַיִן נָהַג עִמּוֹ בְּלֹא אַחְוָה אֶלָּא כְּאָדָם אַחֵר, וְהוּא אָמְרוֹ **אֶת הָבֶל** בְּלֹא אַחְוָה, וְלָזֶה הִפְסִיק בְּ״אֶת״ ב׳. עוֹד רָמַז בִּב׳ אֶתִּין עַל דֶּרֶךְ אֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות סב) כִּי ב׳ תְּאוֹמוֹת נוֹלְדוּ עִם הֶבֶל, לָזֶה אָמַר ב׳ פְּעָמִים ״אֶת״, וּבְקַיִן פַּעַם אַחַת ״אֶת״ כִּי לֹא נוֹלְדָה אֶלָּא אַחַת.

ד **וַיִּשַׁע ה׳ וְגוֹ׳ וְאֶל קַיִן וְגוֹ׳.** טַעַם שֶׁלֹּא הִתְחִיל בְּהוֹדָעַת הַמַּקְדֵּם עַל זֶה הַדֶּרֶךְ ״וְלֹא שָׁעָה אֶל קַיִן וַיִּשַׁע אֶל הֶבֶל״, בָּא לְלַמְּדֵנוּ הַפְלָגַת רְחוּק קַיִן, שֶׁאֲפִלּוּ אַחַר שֶׁהָיָה נַחַת רוּחַ לִפְנֵי ה׳ בְּאֶמְצָעוּת מִנְחַת הֶבֶל, לֹא שָׁעָה לְקַיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ, הֲגַם הֱיוֹתוֹ רִאשׁוֹן בַּתְּשׁוּרָה וְגָדוֹל בְּסֵדֶר הַלֵּדָה, יָרַד מַטָּה מַטָּה.

וְטַעַם שֶׁכָּפַל לוֹמַר **אֶל הֶבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ וְאֶל קַיִן וְאֶל** וְגוֹ׳, וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר ״אֶל מִנְחַת הֶבֶל וְאֶל מִנְחַת קַיִן״. כָּאן רָמַז כִּי הָאָדוֹן הָיָה מַרְאֶה פָּנִים שֶׁל רָצוֹן לִמְקֻרְבֵי תְּשׁוּרָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּשַׁע אֶל הֶבֶל** וְגַם קִבֵּל תְּשׁוּרָתוֹ, **וְאֶל קַיִן** לֹא הֵרְאָה פָּנִים לֹא לוֹ וְלֹא לְתִשׁוּרָתוֹ.

ה **וַיִּחַר לְקַיִן וְגוֹ׳.** הִנֵּה הֶחָרוֹן אַף יַגִּיד הַגַּבְהוּת, וּנְפִילַת אַפַּיִם יַגִּיד הַהַשְׁפָּלָה. הֶחָרוֹן אַף הוּא נֶגֶד אָחִיו שֶׁעָלָה בְּמַעֲלוֹת וְהוּא יָרַד לְמַטָּה, בְּחָשְׁבוֹ כִּי הוּא סִבָּה, שֶׁהֵבִיא קָרְבָּן מִשֶּׁבֶט וּמֵעֲלָה יוֹתֵר מִמֶּנּוּ וּבְאֶמְצָעוּתוֹ הֵכִּר חֶסְרוֹן מִנְחָתוֹ. וְהַשְׁפָּלוּת בְּהַכָּרָתוֹ פְּחִיתוּתוֹ בְּעֵינֵי ה׳.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַיִּחַר לְקַיִן** – כְּשֶׁרָאָה שֶׁלֹּא קִבֵּל ה׳ מִנְחָתוֹ, כִּי זֶה יַגִּיד שֶׁמָּאַס הַבּוֹרֵא בִּבְרוּאָיו וְאֵינוֹ מַשְׁגִּיחַ בָּהֶם, לָזֶה חָרָה אַף. וּמִדָּה זוֹ בְּעוֹבְדֵי

עֲבוֹדָה זָרָה הִיא, כְּאָמְרוֹ (ישעיהו ח:כא): ״וְהָיָה כִּי יִרְעַב וְהִתְקַצַּף״ נֶגֶד אֱלֹהָיו אֲשֶׁר אֵינוֹ מַשְׂגִּיחַ בּוֹ. וְכַאֲשֶׁר רָאָה כִּי שָׂעָה ה׳ לְהֶבֶל וְלֹא לוֹ, אָז נָפְלוּ פָּנָיו, וַיֵּדַע כִּי לֹא מִצַּד הַמַּשְׂגִּיחַ אֶלָּא מִצַּד הַנִּשְׂגָּח הוּא סִבָּה לְמְנוֹעַ מִמֶּנּוּ הָרָצוֹן, וְאָחִיו יוֹכִיחַ ב׳ דְּבָרִים: יוֹכִיחַ כִּי ה׳ מַשְׂגִּיחַ, וְיוֹכִיחַ כִּי קַיִן מְשֻׁלָּל מֵהָרָצוֹן, כִּי הֵם ב׳ מְנָחוֹת וּפְגוּל אַחַת.

עוֹד יִרְמֹז הַכָּתוּב אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר חלק ב׳ קפ״ב:) כִּי כָּל הַכּוֹעֵס נִשְׁמָתוֹ מִסְתַּלֶּקֶת מִמֶּנּוּ. וּבְחִינָה זוֹ מִתְיַחֶסֶת אֶל צֶלֶם אֱלֹהִים שֶׁעַל פְּנֵי אָדָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּחַר לְקַיִן** וּבָזֶה נָפְלוּ פָּנָיו, שֶׁנִּסְתַּלְּקָה מִמֶּנּוּ הַנְּשָׁמָה וְהוּסַר מִמֶּנּוּ צֶלֶם הַפָּנִים. וְטַעַם הַשְׁפָּלָתוֹ בְּעֵינֵי ה׳ הֲגַם שֶׁלֹּא נוֹדַע חֶטְאוֹ, מַעֲשָׂיו מְעִידוֹת שֶׁרָשָׁע הָיָה.

ו **וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל קַיִן וְגוֹ׳.** קֻשֶׁה אָמְרוֹ **לָמָּה חָרָה** וְגוֹ׳, הֲהֵיטֵב יֻחֶרָה לוֹ עַל הַפְּלָגַת שִׁפְלוּתוֹ בְּעֶרְךְ אָחִיו הַקָּטָן וַיִּפְּלוּ פָּנָיו, וּבַמֶּה מֵסִיר בָּשְׁתּוֹ בְּאָמְרוֹ הֲלֹא אִם תֵּיטִיב, זֶה הוּא תִּקּוּן לְהַבָּא וְלֹא לְשֶׁעָבַר. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **לַפֶּתַח חַטָּאת רוֹבֵץ** אֵין לוֹ מַשְׁמָעוּת, וְכָל הָאָמוּר בָּעִנְיָן צָרִיךְ פֵּרוּשׁ.

אָכֵן כַּוָּנַת דְּבַר ה׳ הוּא תְּחִלַּת דְּבָרָיו, הוֹדִיעוֹ כִּי הִשְׁגִּיחַ ה׳ בִּב׳ הַרְגָּשׁוֹת אֲשֶׁר עֲבָרוּהוּ, וְעַל כָּל אַחַת הוּא אוֹמֵר ״לָמָּה״ לְכָל הַפֵּרוּשִׁים שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בַּחֲרוֹן אַפּוֹ וּנְפִילַת פָּנָיו. וְנָתַן לוֹ טַעַם הַדָּבָר וְיסוֹדוֹ לָדַעַת דַּעַת עֶלְיוֹן וְסוֹדוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **הֲלֹא אִם תֵּיטִיב**, פֵּרוּשׁ: אִם תִּהְיֶה מִבְּחִינַת הַטּוֹב, כָּל מַעֲשֶׂיךָ שׁוֹרָה עֲלֵיהֶם בְּחִינַת הַטּוֹב וּמֵעַצְמָן הֵם מִתְנַשְּׂאִים, כִּי הַקְּדֻשָּׁה אֵינָהּ צְרִיכָה לַאֲחֵרִים. וְצֵא וּלְמַד (בבא מציעא פה:) מִמַּעֲשֶׂה כְּסָאוֹ שֶׁל רַבִּי חָיָיא שֶׁהָיָה עוֹלֶה מֵעַצְמוֹ לְמַעְלָה, וְהוּא אָמְרוֹ **שְׂאֵת**, פֵּרוּשׁ: מֵעַצְמוֹ. וְתִתְפָּרֵשׁ שְׂאֵת עַל הַמִּנְחָה גַּם עַל קַיִן עַצְמוֹ שֶׁלֹּא יִפְּלוּ פָּנָיו שֶׁהוּא צֶלֶם הַנָּאוֹת, אֶלָּא תִּהְיֶה מַעֲלָתוֹ נִשָּׂאָה וְהִיא בְּחִינַת הַטּוֹב שֶׁהִיא בְּחִינַת הָרוֹמְמוּת וְהַגְּדֻלָּה, וְהֵם כְּנֶגֶד ב׳ בְּחִינוֹת הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן ״וַיִּשַּׂע ה׳ אֶל הֶבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ״ שֶׁהֵם ב׳ דְּבָרִים. **וְאִם לֹא תֵּיטִיב**, פֵּרוּשׁ: כְּשֶׁתִּשְׁלֹל בְּדַעְתְּךָ בְּחִינַת הַטּוֹב, **לַפֶּתַח** פֵּרוּשׁ: לְהִתְחַלְתְּךָ חָשׁוּב רַע, הִנֵּה בְּחִינַת הָרַע שְׁנִקְרֵאת חַטָּאת רוֹבֶצֶת עָלֶיךָ גַּם עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ וְשׁוֹלֶלֶת מִמְּךָ הַנְּשִׂיאוּת וּמוֹשֶׁלֶת בְּמַעֲשֶׂיךָ. וּמֵעַתָּה מַה מָּקוֹם לַחֲרוֹן אַפְּךָ כֵּיוָן שֶׁאַתָּה סִבָּה לַדָּבָר?

וְאָמְרוֹ **וְאַלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ**, כָּאן רָמַז כִּי יֵצֶר הָרָע יֵשׁ בְּטִבְעוֹ בְּחִינַת הִתְּשׁוּקָה לְהַחֲטִיא הָאָדָם, כְּטֶבַע שֶׁבָּאָדָם לְהִתְאַוּוֹת תַּאֲוָה וְלַחְשׁוֹק זָהָב. וְאָמְרוֹ **וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ**, כָּאן הוֹדִיעַ כִּי הוּא בְּסֵדֶר זֶה, יֶשְׁנוֹ בְּיָדוֹ לִמְשׁוֹל בּוֹ, וּמֵעַתָּה לָמָּה יִפְּלוּ פָּנֶיךָ אַחַר שֶׁבְּיָדְךָ הַדָּבָר לִמְשׁוֹל בּוֹ וּלְהָרִים הַמִּכְשׁוֹל שֶׁהוּא הַחַטָּאת.

עוֹד יְכֻוַּן לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְאִם לֹא תֵּיטִיב לַפֶּתַח** – שֶׁהוּא שַׁעַר קַבָּלַת הַמְּנָחוֹת וְהַתְּשׁוּרוֹת, שָׁם רוֹבֵץ הַחַטָּאת לְבַל יִהְיֶה מָקוֹם לַעֲלוֹת הַתְּשׁוּרָה, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁאֵין בָּהּ כֹּחַ לְהַנְשְׂאוֹת. וְאִם תֹּאמַר אַתָּה הָאָדוֹן שֶׁלֵּיט תִּקַּבֵּל הַמִּנְחָה וְלֹא יִהְיֶה מוֹנֵעַ הַחַטָּאת, לָזֶה אָמַר הֵן אֶמֶת אִם תַּעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה יֵשׁ מָקוֹם לְטַעֲנָה זוֹ, אֲבָל כֵּיוָן שֶׁאֵינְךָ חוֹשֵׁב בִּתְשׁוּבָה כָּרָמוּז בְּתֵיבַת ״לֹא תֵיטִיב״ שֶׁעוֹדְךָ מִתְאַוֶּה וְחוֹשֵׁק לִבְחִינַת הָרַע, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאַלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ**, וְאַתָּה חָפֵץ לִמְשׁוֹל בּוֹ וּלְגָרֵשׁ אוֹתוֹ לְבַל יִרְבֹּץ לְפִתְחֶךָ. וְהֲגַם כִּי ה׳ יִרְצֶה לְהַפְרִידוֹ מֵעָלֶיךָ, אֲבָל צָרִיךְ שֶׁאַתָּה תַּרְחִיקֶהוּ מִתְּשׁוּקָתְךָ, כִּי כָּל עוֹד שֶׁאָדָם חוֹשֵׁק בִּבְחִינַת הָרַע הוּא מַמְשִׁילוֹ עָלָיו, כְּאָמְרוֹ (תהלים פ״א:י׳): ״לֹא יִהְיֶה בְךָ אֵל זָר״. וּכְשֶׁהָאָדָם מוֹאֵס בִּדְבָרָיו וּבַעֲצָתוֹ זוֹ הִיא הַשְׁפָּלָתוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ (משלי ט״ז:ל״ב): ״וּמוֹשֵׁל בְּרוּחוֹ מִלֹּכֵד עִיר״. וּכְפִי זֶה יְדַבֵּר ה׳ אֵלָיו בְּדֶרֶךְ תְּמִיהָא, כְּדֶרֶךְ שֶׁהִתְחִיל לְדַבֵּר אֵלָיו ״לָמָּה״ וְגוֹ׳ וְלָמָּה״ וְגוֹ׳, כִּי תְּלוּנָתוֹ עַל עַצְמוֹ וְלֹא עַל מַלְכּוֹ, כִּי אֵיךְ יַחְפֹּץ שֶׁיִּמְשׁוֹל הוּא בּוֹ וְהוּא מַמְשִׁילוֹ עַל עַצְמוֹ, וְהָבֵן:

ח **וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל הֶבֶל אָחִיו.** פֵּרוּשׁ: אָמַר לוֹ דְּבַר אַחֲוָה, לְצַד שֶׁקָּדַם אֵלָיו סִבַּת הַשִּׂנְאָה מֵחֲמַת קִנְאָה, יַרְגִּישׁ הֶבֶל מֵאֶמְצָעוּת הַדָּבָר שֶׁיִּשְׂנָאֵהוּ וְיִשְׂכֹּיל לְהִשָּׁמֵר מִמֶּנּוּ. אֲשֶׁר עַל כֵּן אָמַר אֵלָיו הָאָחְוָה, כִּי לֹא נוֹלַד בְּלִבּוֹ שִׂנְאָה מֵחֲמַת הַדָּבָר לְצַד קִנְאָתוֹ, וְהִטְעָהוּ כְּדֵי לְהַאֲמִין בּוֹ לְתַכְלִית כַּוָּנָתוֹ לְהַפִּילוֹ בַּמִּכְמוֹרֶת הַכָּתוּב אַחַר זֶה. וְלָכֵן נִתְחַכֵּם מִפְּסִיק פְּסוּקִים שֶׁעָשָׂה פִּסְקָא וְאֵינָהּ פִּסְקָא בְּפָסוּק זֶה עִם פָּסוּק שֶׁלְּאַחֲרָיו.

וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה. צָרִיךְ לְדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן הוֹדִיעַ הַכָּתוּב הֱיוֹתָם בַּשָּׂדֶה. גַּם אָמְרוֹ **וַיָּקָם** קִימָה זוֹ לָמָּה, וְלֹא הָיָה צָרִיךְ הַכָּתוּב לוֹמַר אֶלָּא ״וַיַּהֲרֹג קַיִן לְהֶבֶל״. עוֹד לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר ״אָחִיו״. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרוֹ **אֵי הֶבֶל** מַה כַּוָּנַת הַבּוֹרֵא בִּשְׁאֵלָה זוֹ. עוֹד מִי פָּתַי כְּקַיִן שֶׁיָּשִׁיב לְיוֹדֵעַ וָעֵד ״לֹא יָדַעְתִּי״, וּמִי מַכִּיר הַשְׁגָּחָתוֹ כְּנִבְרָאִים רִאשׁוֹנִים? **עוֹד** מַה יַּאֲרִיךְ לָשׁוֹן לוֹמַר **הַשׁוֹמֵר**? עוֹד אָמְרוֹ ״קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צוֹעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה״, לָמָּה יֵצְרַךְ לוֹמַר **מִן הָאֲדָמָה** וּמַה הִיא הַצְּעָקָה? עוֹד לָמָּה קְלֵל הָאֲדָמָה אִם הוּא הָרוֹצֵחַ, עָלָיו תָּבֹא קְלָלָה, וּמַה מַּעֲלָה וּמַה מוֹרֶדֶת הָאֲדָמָה בִּרְצִיחָתוֹ? אִם לֹא תִּקַּבֵּל הִיא דָּמוֹ יִהְיֶה לִלְקִיקַת הַלּוֹקֵק, וּמַעֲשֶׂיהָ נָאִים בְּכַסּוּת דָּמוֹ, וְכִמְעַט אֵין מַשְׁמָעוּת לִדְבָרֵי ה׳:

אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא לְהֱיוֹת כִּי קַיִן נִתְקַנֵּא בְּהֶבֶל בְּחָשְׁבוֹ כִּי הוּא סִבָּה לְהַשְׁפָּלָתוֹ, כִּי בְּאֶמְצָעוּתוֹ הֵכַר אָפְלוֹ, וְחָשַׁב כִּי כְּשֶׁלֹּא יִהְיֶה הֶבֶל בַּמְּצִיאוּת יִתְרַצֶּה ה׳ בְּקַיִן כִּי אֵין עוֹד אַחֵר לְבָחוֹר בּוֹ, וְחָשַׁב לְהָרְגוֹ, וְחָשׁ שֶׁתַּעַל צַחֲנָתוֹ וּבָאְשׁוֹ בְּפִגְעוֹ בּוֹ כִּי נִצְטַוָּה עַל הָרְצִיחָה, וְנִתְיַעֵץ עֵצוֹת לְהָרְגוֹ מִבְּלִי שְׁלוֹחַ יָד בּוֹ. וְהִנֵּה זֶה הָאִישׁ אִישׁ אֲדָמָה הָיָה יוֹדֵעַ מוֹצָאֶיהָ וּמוֹבָאֶיהָ וּבְקִי בַּחֲדָרֶיהָ, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קהלת רבה א:ד; נדרים לט) כִּי הָאָרֶץ יֵשׁ לָהּ אִיבְרִים כְּאִיבְרֵי אָדָם: עֵינַיִם, יַדַיִם וְרַגְלַיִם, פֶּה וְכוּ׳, וְלַמַּכִּיר בָּהּ יֵדַע הַמְּקוֹמוֹת, וּמֵעַתָּה מָצָא יוֹעֵץ רָעָה לְהָרְגוֹ בְּעָרְמָה מִבְּלִי שְׁלוֹחַ יָדוֹ בּוֹ. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה** מִתְהַלְּכִים בָּאֲדָמָה מָצָא מָקוֹם לְמוֹעֲצוֹתָיו, וּבְאֶמְצָעוּת מַה שֶּׁקָּדַם שֶׁהִטְעָהוּ בִּבְחִינַת הָאַחְוָה הֶאֱמִין בּוֹ הֶבֶל, וּבָזֶה קָם עָלָיו, וּבְקִימָה זוֹ שֶׁקָּם, פֵּרוּשׁ

עָמַד עָלָיו, בָּזֶה הֶרְגוּ, וְהִנֵּה הָעֲמִידָה אֵינָהּ הוֹרֶגֶת, אֶלָּא שֶׁנִּתְחַכֵּם לַעֲמֹד עָלָיו בְּמָקוֹם שֶׁיִּהְיֶה נִבְלָע בָּאֲדָמָה, וְזוֹ הִיא מִיתָתוֹ, וְהָאֲדָמָה הִיא הַהוֹרֶגֶת. וַהֲגַם שֶׁלֹּא פֵּרֵשׁ הַכָּתוּב כָּאן אֹפֶן הַהֲרִיגָה הִנֵּה הוּא גִּלָּה בַּפָּסוּק שֶׁאַחַר זֶה שֶׁאָמַר "אֲשֶׁר פָּצְתָה".

וַה' בּוֹחֵן לְבָבוֹת, שְׁאָלוֹ "אֵי הֶבֶל אָחִיךָ", לִרְאוֹת הֲיוֹדֶה עַל פִּשְׁעוֹ, וְהֵשִׁיב "לֹא יָדַעְתִּי". וְאִם תֹּאמַר הָיָה לְךָ לָתֵת לֵב עָלָיו, לָזֶה אָמַר **הֲשֹׁמֵר אָחִי** וְגוֹ', וְכִי שׁוֹמֵר עֲשִׂיתַנִי עָלָיו, וְלֹא הוֹדָה עַל מַעֲשֵׂהוּ הָרָע, שֶׁחָשַׁב כִּי ה' לֹא יַעֲנִישׁ עַל הַסִּבָּה אוֹ לֹא יַשְׁגִּיחַ בָּהּ. וְהֵשִׁיבוֹ ה' "מָה עָשִׂיתָ", הוֹדִיעוֹ כִּי מַעֲשָׂיו הָרָעִים הֵם סִבָּה לָאֲדָמָה לִבְלוֹעַ הֶבֶל, וְהוּא אָמְרוֹ **קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צוֹעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה**, פֵּרוּשׁ כִּי הֶבֶל חוֹשֵׁב בְּדַעְתּוֹ כִּי אֲדָמָה הֲרַגְתּוּ וְקֹבֶל לְפָנַי ה' מִמֶּנָּה. וְלָזֶה קִלֵּל ה' אוֹתוֹ כִּי הוּא הַסִּבָּה, וּבְהִצְטָרְפוּת קִלְלָתוֹ קִלֵּל גַּם לְהָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה פִּיהָ לָקַחַת הֶבֶל מִיָּדוֹ שֶׁלֹּא תִּפְצֶה עוֹד פִּיהָ. וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין לז) שֶׁלֹּא פָּצְתָה עוֹד פִּיהָ וּמְזֻמָּרֶת הִיא זֶמֶר וְשִׁיר לְאֵל עֶלְיוֹן חִיּוּב הַצְּרִיכָה לַעֲשׂוֹת בִּכְנָפֶיהָ, דִּכְתִיב (ישעיהו כ"ד:ט"ז): "מִכְּנַף הָאָרֶץ זְמִרוֹת שָׁמַעְנוּ". וּפָחֲדָה בְּעֵת שֶׁאָמַר לָהּ ה' שֶׁתִּבְלַע הַמִּצְרִיִּים מִפַּחַד פְּתִיחַת פִּיהָ לִבְלוֹעַ הֶבֶל, עַד שֶׁנִּשְׁבַּע לָהּ ה' (מכילתא), דִּכְתִיב (שמות ט"ו:י"ב): "נָטִיתָ יְמִינְךָ", וְנִשְׁבַּע לָהּ וְאָז בָּלְעָה אוֹתָם בְּפִיהָ. וְאֶפְשָׁר שֶׁלָּזֶה נִתְכַּוֵּן מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה כ"ב) וְזֶה לְשׁוֹנָם: רַבָּנָן אָמְרוּ בְּאֶבֶן הֶרְגוּ, עַד כָּאן. וְהִנֵּה בְּמְצִיאוּת הֲרִיגָה זוֹ יֵעָשֶׂה כָּל גּוּפוֹ פְּצָעִים פְּצָעִים, וְהוּא אָמְרוֹ "דְּמֵי" לְשׁוֹן רַבִּים, וְלֹא הָיְתָה מִיתָתוֹ מִמָּקוֹם אֶחָד כְּדֶרֶךְ הַנִּשְׁחָטִים. וּבָזֶה הוּפְשַׁט הֶבֶל מִכָּל דֶּבֶק רַע כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "קָנִיתִי אִישׁ אֶת ה'". וְיֵשׁ מִדְרָשִׁים רַבִּים בַּכָּתוּב.

טו לָכֵן כָּל הוֹרֵג. טַעַם "לָכֵן", לֶהֱיוֹת שֶׁהִכִּיר וְיָדַע שֶׁאִם ה' לֹא יִשְׁמְרֵנוּ כָּל מוֹצְאוֹ יַהַרְגֵהוּ, בִּשְׁבִיל מִצְוָה זוֹ רִיחֵם ה' עָלָיו וְאָמַר "כָּל הוֹרֵג" וְגוֹ'. וְרָשַׁם ה' אוֹת בְּפָנָיו כְּמִשְׁפָּטוֹ הַנָּהוּג בְּעוֹשֶׂה מִצְוָה שֶׁנִּרְשֶׁמֶת בְּמִצְחוֹ לְטוֹבָה אוֹת, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיָּשֶׂם ה' לְקַיִן אוֹת**, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פרק י"ז) בְּפָסוּק "וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאוֹת" (שמות יב:יג), פֵּרוּשׁ לְאוֹת מִצְוָה לָהֶם לִשְׁמִירָה.

פרק ה

א זֶה סֵפֶר וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ "זֶה סֵפֶר", מָה הַסִּפּוּר הַלָּז. עוֹד אָמְרוֹ **בְּיוֹם בְּרֹא** וְגוֹ' בִּדְמוּת, שֶׁנִּרְאֶה כִּי בְּיוֹם בְּרֹא הָיָה בִּדְמוּת וְלֹא אַחֲרֵי כֵן. עוֹד, אַחַר שֶׁכְּבָר הוֹדִיעַ דָּבָר זֶה בְּיוֹם הַבְּרִיאָה לָמָּה חָזַר פַּעַם ב' עַל הַדָּבָר. עוֹד, לָמָּה הֵצְרִךְ לוֹמַר פַּעַם ב' עוֹד "זָכָר וּנְקֵבָה" וְגוֹ', וְעוֹד לָמָּה חָזַר לוֹמַר פַּעַם ב' "בְּיוֹם הִבָּרְאָם".

אָכֵן כַּוָּנַת הַכְּתוּבִים לִשְׁמֹר דֶּרֶךְ ה', כִּי כָּל אָרְחוֹתָיו חַיִּים עַד הָעוֹלָם. וְהִנֵּה בְּבוֹא אֱלֹהִים לְסַדֵּר שְׁנֵי עוֹלָם אֲשֶׁר נִסְדְּרוּ בַּדּוֹרוֹת לְכַמָּה סִבּוֹת נִגְלוֹת וְנִסְתָּרוֹת, וְהֵצְרִךְ לְהַזְכִּיר מִיתַת אָדָם וְיוֹצְאֵי חֲלָצָיו, הִקְדִּים לְהָסִיר טַעֲנַת טוֹעֵן כְּנֶגְדּוֹ יִתְבָּרַךְ: אֵיךְ יִמְאַס יִגִּיעַ כַּפָּיו? כִּבְיָכוֹל, יֵשׁ יוֹצֵר אֲשֶׁר יִשְׁבֹּר כֵּלָיו? יֵשׁ בּוֹנֶה סוֹתֵר בְּנְיָנָיו? יֵשׁ טוֹרֵחַ וּמַפְסִיד טִרְחָתוֹ? וְיוֹתֵר תִּגְדֹּל הַתְּמִיהָה בְּהַגְדִּיל עֶרֶךְ הַהוֹוֶה וְנִפְסָד, וְלָמָּה יַעֲשֶׂה כָּכָה? הוּא הַיּוֹצֵר, הוּא הַבּוֹרֵא, הוּא הַבּוֹנֶה עוֹלָמוֹ לְצֹרֶךְ הָאָדָם וְיִשְׁבְּרֵנוּ בְּפֶתַע, וְנִמְצָא חֶמְדַּת הַכֹּל מַפְסֶדֶת וְאֵין הֶפְסֵד נוֹגֵעַ אֶלָּא לְבַעֲלֶיהָ. אֲשֶׁר עַל כֵּן קֹדֶם שֶׁיֵּאמַר הַכָּתוּב מִיתַת אָדָם, קָדַם וְאָמַר כִּי לֹא מֵה' הָיָה הַדָּבָר לְהָמִית דּוֹר חֶמְדַּת הַבְּרִיאָה, אֶלָּא הוּא הַסּוֹבֵב לְעַצְמוֹ לָמוּת. וְהוּא אָמְרוֹ **זֶה סֵפֶר תּוֹלְדוֹת**, פֵּרוּשׁ אֲשֶׁר הוֹלִיד אָדָם בְּאֶמְצָעוּת מַעֲשָׂיו, כִּי תּוֹלְדוֹת יֵאָמֵר עַל הַבָּנִים וְעַל הַמַּעֲשִׂים כְּדֶרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא, נח) בְּפָרָשַׁת "אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת נֹחַ" וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: עִקַּר תּוֹלָדוֹת שֶׁל צַדִּיקִים מִצְוֹות וּמַעֲשִׂים טוֹבִים. הִנֵּה שֶׁיֵּאמַר עַל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאָדָם בְּהַנְהָגוֹתָיו לְשׁוֹן תּוֹלָדוֹת, גַּם כָּאן יַגִּיד תּוֹלְדוֹתָיו שֶׁל אָדָם כִּי מִמֶּנּוּ יָצְאוּ הַדְּבָרִים הֵפֶךְ חֵפֶץ ה', כִּי ה' חָפֵץ בְּיוֹם שֶׁבְּרָאָם לִהְיוֹת בִּדְמוּת אֱלֹהִים. וְהוּא אָמְרוֹ: **בְּיוֹם בְּרֹא אָדָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ**, פֵּרוּשׁ תִּקְּנוֹ לִהְיוֹת תָּמִיד, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהילים פ"ב:ז'): "אֲנִי אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם וְגוֹ' אָכֵן כְּאָדָם תְּמוּתוּן", חֲרִי זֶה מַגִּיד כִּי בְּאָמְרוֹ אֱלֹהִים – חַיִּים עַד הָעוֹלָם. וְאָמְרוֹ **זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם** יַגִּיד כִּי מַה שֶּׁאָמַר "בִּדְמוּת אֱלֹהִים" וְגוֹ' הָיְתָה גַּם הַנְּקֵבָה בִּגְדֶר זֶה. גַּם נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁהֲגַם שֶׁבְּרָאָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים לִחְיוֹת לְעוֹלָם, אַף עַל פִּי כֵן בְּרָאָם זָכָר וּנְקֵבָה לְפָרוֹת וְלִרְבּוֹת.

וְאָמַר עוֹד **וַיְבָרֶךְ** וְגוֹ' **וַיִּקְרָא שְׁמָם אָדָם**, שֶׁהוּא שֵׁם הַמַּעֲלָה, כִּי הִגְדִּיל ה' חַסְדּוֹ עִמָּהֶם בְּכָל בְּחִינַת הַמַּעֲלוֹת. וְגַמַר אֹמֶר **בְּיוֹם הִבָּרְאָם**, שֶׁכָּל הַמַּעֲלוֹת הָיוּ בְּיוֹם הַבְּרִיאָה, אֲבָל לֹא עָמַד הַדָּבָר כֵּן בֵּין בִּבְחִינַת הָאָדָם בֵּין בִּבְחִינַת הָאִשָּׁה כַּמּוּבָן מֵהַמְּאוֹרָע. וְאַחַר שֶׁהוֹדִיעַ מַה שֶּׁמִּמֶּנּוּ יִתְבָּרַךְ, כָּתַב "וַיְחִי אָדָם" וְגוֹ' "וַיָּמֹת", וְהַדָּבָר מוּבָן כִּי לֹא מֵאֵת ה' הָיְתָה זֹאת וְלֹא חִבֵּל מַעֲשֵׂה יָדָיו, אֶלָּא הוּא הַסּוֹבֵב.

ג וַיּוֹלֶד בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ. פֵּרוּשׁ: לֶהֱיוֹת שֶׁקֵּיִן וְהֶבֶל נוֹלְדוּ בְּתִגְבֹּרֶת בְּחִינַת הָרַע, קָרוֹב לְמַעֲשֵׂה הָרַע, וּבֵן זֶה הָיָה מְרֻחָק מִבְּחִינַת הָרַע, כִּי כְּבָר נִתְרוֹקֵן הַזִּהוּם, לָזֶה אָמַר **בִּדְמוּתוֹ** וְגוֹ'. עוֹד לֶהֱיוֹת כִּי ב' הָרִאשׁוֹנִים מֵתוּ גַּם שְׁנֵיהֶם, הֶבֶל תֵּכֶף וּמִיָּד, קַיִן בַּאֲבוֹד דּוֹר הַמַּבּוּל, וּמִשֵּׁת הַשְׁתַּת הָעוֹלָם. לָזֶה אָמַר **בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ** אָדָם שֶׁמִּמֶּנּוּ בְּנִין הָעוֹלָם, גַּם הוּא ג' לַבֶּטֶן הוּא הַקָּדוֹשׁ, וְצֵא וּלְמַד מִלּוֹי (תנחומא, יתרו).

ה **וַיִּהְיוּ כָּל יְמֵי אָדָם וְגוֹ'.** טַעַם שֶׁהַצָּרִךְ הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ פְּרָט וּכְלָל שֶׁל הַשָּׁנִים לְלֹא צֹרֶךְ, וְלֹא הִסְפִּיק בִּפְרָט לְבַד כְּסֵדֶר שֶׁלָּקַח הַכָּתוּב בְּפָרָשַׁת נֹחַ. הוּא לִהְיוֹת שֶׁחַיֵּי כָּל הַנִּבְרָאִים הֵם קְצוּבִים וַחֲרוּצִים מִיּוֹם הַלֵּידָה, דִּכְתִיב (איוב י״ד:ה׳): ״אִם חֲרוּצִים יָמָיו״, וְאָדָם הָרִאשׁוֹן לֶהֱיוֹת שָׁנוֹצַר לִהְיוֹת תָּמִיד אִם לֹא הָיָה חוֹטֵא, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה, לֹא הָיְתָה לוֹ קְצָבָה. וְהוּא שֶׁאָמַר **וַיִּהְיוּ כָּל יְמֵי אָדָם אֲשֶׁר חַי**, הַכַּוָּנָה לֹא הַקְּצוּבִים לוֹ מִיּוֹם הֱיוֹתוֹ כִּי לֹא הָיְתָה לוֹ קְצָבָה, וְקְצָבָתוֹ הָיְתָה בָּעוֹלָם הַזֶּה נַעֲשָׂה לוֹ הַקְּצָבָה אֲשֶׁר חַי וְלֹא אֲשֶׁר נִקְצְבוּ לוֹ. וּמַה שֶּׁכָּתַב פְּרָט וּכְלָל מֵאָדָם וְעַד נֹחַ לְהוֹדִיעַ כִּי כֻּלָּם שָׁלְמוּ יְמֵיהֶם אֲשֶׁר קָצְבוּ לָהֶם, וְאֵין כַּוָּנַת הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **וַיִּהְיוּ כָּל יְמֵי** וְגוֹ' לְצָרֵף הַסַּף, אֶלָּא לוֹמַר ״וַיִּהְיוּ כָּל יְמֵי״ וְגוֹ' הֵם יָמִים הַקְּצוּבִים לוֹ מִיּוֹם הֱיוֹתוֹ, שֶׁלֹּא קָצְבוּ לוֹ יוֹתֵר מֵעוֹלָם הָעֶלְיוֹן, וְלֹא אָמַר ״אֲשֶׁר חַי״, שֶׁתָּבִין שֶׁחֶשְׁבּוֹן מַה שֶּׁחַי הוּא מוֹנֶה כְּדֶרֶךְ שֶׁכָּתַב בְּאָדָם כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי וְהָבֵן.

פרק ו

ג **וַיֹּאמֶר ה׳ לֹא יָדוֹן רוּחִי וְגוֹ'.** מִקְרָא זֶה צָרִיךְ מַגִּיד, וְרַז״ל דָּרְשׁוּ בּוֹ (בראשית רבה כו) הַרְבֵּה דְּרָשׁוֹת, אֲבָל פְּשַׁט הַכָּתוּב לֹא נוֹדַע. וְנִרְאֶה שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר לֶהֱיוֹת שֶׁהָיָה ה׳ מִתְנַהֵג עִם בְּרוּאָיו לְהוֹכִיחַ וּלְהַתְרַיֵּן עִמָּהֶם בְּנִגְלֶה: ״וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל הַנָּחָשׁ״ (בראשית ג׳:יד), ״אֶל הָאִשָּׁה אָמַר״ וְגוֹ' (בראשית ג׳:טז), ״וּלְאָדָם אָמַר״ וְגוֹ', ״וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל קַיִן לָמָּה״ וְגוֹ' (בראשית ד׳:י), ״וַיֹּאמֶר ה׳ אֵי הֶבֶל״ וְגוֹ' (בראשית ד׳:ט), וְכַאֲשֶׁר הִגְדִּילוּ לְהַתְעִיב אָמַר ה׳ לֹא יָדוֹן עוֹד לְעוֹלָם רוּחִי בָּאָדָם פָּנִים בְּפָנִים לְהִשָּׁפֵט עִמּוֹ יַחַד.

וּפֵרוּשׁ **רוּחִי** הוּא שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ, שֶׁלֹּא יִהְיֶה עוֹד נֶחְשָׁב הָאָדָם לְהַדְרָגָה זוֹ. וְתִמְצָא כִּי כְּפִי מַעֲשָׂיו מֵרְחִיק הַדְרָגָתוֹ מַטָּה מַטָּה, שֶׁבִּתְחִלָּה הָיָה ה׳ מוֹכִיחַ לָאָדָם עַל פָּנָיו וְנִמְצָאִים הַנִּבְרָאִים כֻּלָּם בְּמַדְרֵגַת נְבִיאִים, **וַיְהִי כִּי הֵחֵל הָאָדָם** פֵּרוּשׁ נִתְחַלֵּל אוֹ נַעֲשָׂה חֻלִּין הֶבְדֵּל מֵהַדְרֵגַת נָבִיא, וּבְהֶמְשֵׁךְ הַזְּמַן הַנִּצָּנִים נִרְאוּ בָּאָרֶץ הֵם הַצַּדִּיקִים שֶׁהֶחְזִירוּ הָעֲטָרָה לְיָשְׁנָהּ, וּמִשֶּׁחָרַב הַמָּעוֹן נִסְתַּם חָזוֹן וְנִשְׁאֲרָה בְּחִינַת רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, וּכְשֶׁנִּסְתַּתְּמוּ עֵינֵי יִשְׂרָאֵל אֵין אִתָּנוּ מַשִּׂיג רֵיחַ הַקֹּדֶשׁ וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, וְזוֹ הִיא צָרַת בֵּית יִשְׂרָאֵל שֶׁאֵין לְמַעְלָה מִמֶּנָּה הַצְּמֵאִים לְהָרִיחַ רֵיחַ אֲבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּתְחִי רוּחֵנוּ. וּתְחִלַּת קְלָלָה זוֹ הִתְחִילָה מִדּוֹר הַמַּבּוּל. וְנָתַן ה׳ טַעַם לְדָבָר זֶה **בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר** פֵּרוּשׁ בִּשְׁבִיל שֶׁהוֹסִיף לְהַתְעִיב בְּתִעוּב מַסְרָח בַּעֲוֹן הַנִּאוּף הוּא בָּשָׂר כָּאְמוּר בָּעִנְיָן, וַה׳ שׁוֹנֵא זִמָּה וּמְאַס מִדַּבֵּר אֵלָיו.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (הרב רבי יצחק עראמה ז״ל) כִּי הַצַּדִּיקִים מְהַפְּכִים הַחוֹמֶר לַעֲשׂוֹתוֹ צוּרָה, וְהָרְשָׁעִים מְהַפְּכִים הַצּוּרָה לְחוֹמֶר, וְזֶה הוּא אִבּוּדָן לְעוֹלָם. וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא יָדוֹן רוּחִי**, פֵּרוּשׁ: לֹא יִהְיֶה לִי רָצוֹן מֵהֶם לְעוֹלָם, פֵּרוּשׁ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם וַאֲפִלּוּ עוֹלָם הַנִּצְחִי, וְהַטַּעַם הוּא **בְּשַׁגַּם**, פֵּרוּשׁ: בִּשְׁבִיל שֶׁגַּם הוּא רוּחָנִיּוּת שֶׁבּוֹ הֲפָכוֹ וַעֲשָׂאוֹ **בָּשָׂר**, וְזֶה הוּא אִבּוּד הַנֶּפֶשׁ, וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קח.) דּוֹר הַמַּבּוּל אֵין לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַיֹּאמֶר ה׳ לֹא יָדוֹן עוֹד** מִדַּת רַחֲמִים הָרְמוּזָה בְּתֵיבַת **רוּחִי לָעוֹלָם**, הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁלֹּא יַחְזוֹר בּוֹ מִגְּזֵרָתוֹ עֲלֵיהֶם לָרָעָה כְּמִנְהָגוֹ הַטּוֹב אֲשֶׁר יִנָּחֵם ה׳ עַל הָרָעָה בְּטַעֲנַת כִּי הֵם מֵחוֹמֶר קוֹרְצוּ, וְהוּא אָמְרוֹ (תהלים עח:לט) ״וַיִּזְכּוֹר כִּי בָשָׂר הֵמָּה״, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר**, פֵּרוּשׁ: עִם הֱיוֹת הוּא בָּשָׂר, טַעֲנָה זוֹ וְסָנֶגוֹרְיָא זוֹ לֹא תוֹעִיל לָהֶם לַחְזוֹר לָדוֹן אוֹתָם לְרַחֲמִים.

עוֹד יִרְצֶה, לֶהֱיוֹת שֶׁה׳ קָבַע הַשָּׂכָר וְהָעֹנֶשׁ הַכֹּל לָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן, יָשׁוּבוּ רְשָׁעִים לִשְׁאוֹלָה, עַתָּה אָמַר ה׳ כִּי לֹא יָדוֹן דִּין הָרְשָׁעִים לָעוֹלָם הַבָּא, **בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר**, פֵּרוּשׁ בִּשְׁבִיל שֶׁגַּם הוּא בָּשָׂר שֶׁהוּא חֹמֶר, וְהַחֹמֶר יִתְיַסֵּר בָּעוֹלָם הֶעָכוּר וְהַגַּס הוּא עוֹלָם הַזֶּה הַשָּׁפָל. וְתָלָה לָהֶם ק״ך שָׁנָה אוּלַי יַחְזְרוּ, גַּם שֶׁבְּמֶשֶׁךְ זֶה יַשְׁלִימוּ שְׁנוֹתֵיהֶם הַצַּדִּיקִים שֶׁהָיוּ בַּדּוֹר הַהוּא כִּמְתוּשֶׁלַח וְכִדּוֹמֶה. וְתִמְצָא שֶׁדָּרְשׁוּ זַ״ל (זהר חלק א׳ כו:) בְּפָסוּק (בראשית ז׳:כב) ״כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת רוּחַ וְגוֹ׳ מִכֹּל אֲשֶׁר בֶּחָרָבָה מֵתוּ״, שֶׁהֵם הַצַּדִּיקִים שֶׁיֵּשׁ לָהֶם בְּחִינַת הַנְּשָׁמָה, כֻּלָּם מֵתוּ קֹדֶם בִּיאַת הַמַּבּוּל, עַד כָּאן.

עוֹד יִרְמֹז שֶׁנִּתְכַּוֵּן ה׳ לוֹמַר כִּי לֹא יַנְהִיג רַחֲמִים גְּמוּרִים לָעוֹלָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֹּאמֶר ה׳** שֶׁהוּא שֵׁם הָרַחֲמִים, **לֹא יָדוֹן רוּחִי** פֵּרוּשׁ רְצוֹן שֵׁם הַמְיֻחָד הַזֶּה שֶׁהוּא מְרֻצֶּה לְרַחֵם וְכוּ׳, לֹא יָדוֹן לְעוֹלָם פֵּרוּשׁ לַנִּבְרָאִים שֶׁבָּעוֹלָם, כִּי בְּאֶמְצָעוּת רִבּוּי הָרַחֲמִים הַנִּבְרָאִים מַפְלִיאוֹת לְהִתְגָּאוֹת וּלְבַקֵּשׁ תַּאֲוֹת נָכְרִיּוֹת, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (הושע ב׳:ט) ״וְכָסָף הִרְבֵּיתִי לָהּ״ וְגוֹ׳, וְסִלֵּק ה׳ הָרַחֲמִים לָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן. וְתִמְצָא שֶׁגַּם הַצַּדִּיקִים אֲפִלּוּ כְּיַעֲקֹב אָבִינוּ לֹא הִשִּׂיג הָרָצוֹן לְהִתְיַשֵּׁב בְּשַׁלְוָה בָּעוֹלָם הַזֶּה וְקָפַץ עָלָיו רִגְזוֹ שֶׁל יוֹסֵף (בראשית לז:ב). וְכֵן כָּל צַדִּיק וְצַדִּיק כְּשֶׁרוֹאֶה עַצְמוֹ עָבְרוּ עָלָיו ל׳ יוֹם (ערכין טז:) בְּשַׁלְוָה מְפֻחָד עַל עַצְמוֹ שֶׁאֵינוֹ מְרֻצֶּה לָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן. וְהַטַּעַם הוּא כִּי כֵן גָּזַר ה׳, שֶׁלֹּא יִתְנַהֵג בִּמְדַּת רַחֲמִים גְּמוּרָה בָּעוֹלָם הַזֶּה וַאֲפִלּוּ עִם הַצַּדִּיקִים. וְהוּא אָמְרוֹ **בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר** פֵּרוּשׁ מֵאוֹתָן שֶׁיֵּשׁ לָהֶם לֵב בָּשָׂר, עַל כָּל פָּנִים תִּרְדְּפֵם מִדַּת הַדִּין לְשַׁלֵּם דִּקְדּוּקֵי הָעֲבֵרוֹת, וּבָזֶה יִתְרַבֶּה הַמּוֹרָא בְּלֵב הַנִּבְרָאִים כְּשֶׁיַּעֲשֶׂה דִּין בַּצַּדִּיקִים וְיִרְאוּהוּ, וְגַם הַצַּדִּיקִים לְהַנְחִילָם שֵׁ״י עוֹלָמוֹת.

ה **וַיַּרְא ה׳ כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם וְגוֹ' וַיִּנָּחֶם ה׳ כִּי עָשָׂה וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ**, לָמָּה יִחֵס הָרָעָה בָּאָרֶץ, שֶׁנִּרְאֶה שֶׁרָעָתָם הָיְתָה בְּגוּף הָאָרֶץ, וְאַחַר הָאֻמָּת רִשְׁעַת הָרְשָׁעִים הָהֵם הָיְתָה בִּזְנוּת וּמִפְרָשׁ בַּכָּתוּב וּבְחָמָס וְגָזֵל, וְאַף שֶׁיְּצַדֵּק לוֹמַר ״בָּאָרֶץ״ עַל בְּחִינַת גֶּזֶל הָאָרֶץ, עִם כָּל זֶה יִהְיֶה זֶה פְּרָט מֵהַפְרָט. עוֹד לָמָּה דִּקְדֵּק לוֹמַר **וַיִּנָּחֶם [ה׳ כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם] בָּאָרֶץ** לָמָּה אָמַר תֵּבֶת ״בָּאָרֶץ״, שֶׁנִּרְאֶה שֶׁאִם עָשָׂאוֹ בְּמָקוֹם אַחֵר לֹא יִנָּחֵם לְעוֹלָם, וְאֵין

מַשְׁמָעוּת לָזֶה. עוֹד אֵיךְ יָצְדַק לוֹמַר "וַיִּנָּחֶם ה'" כִּי לֹא אִישׁ אֵל וְגוֹ'. עוֹד אָמְרוּ **וַיִּתְעַצֵּב** עִצְּבוֹן זֶה לָמָּה, שֶׁאַחַר שֶׁהוּא נוֹקֵם נִקְמָתוֹ מֵהֶם וּמוֹחֶה כָּל מוֹרֵד. וְלָזֶה אֶפְשָׁר לוֹמַר עַל הֶפְסֵד הַבְּרִיאָה.

אָכֵן כַּוָּנַת הַכְּתוּבִים הוּא, לֶהֱיוֹת כִּי הָאָדָם הוּא מֻרְכָּב מִד' יְסוֹדוֹת: אֵשׁ, רוּחַ, מַיִם, עָפָר, וְהֵם בְּהַדְרָגָה הַפְּחוּתָה שֶׁבָּד' הוּא הֶעָפָר, כִּי הוּא עָכוּר וְגַס מִכֻּלָּם. לְמַעְלָה מִמֶּנּוּ יְסוֹד הַמַּיִם, לְמַעְלָה מִזֶּה יְסוֹד הָאֵשׁ, לְמַעְלָה מֵהָאֵשׁ יְסוֹד הָרוּחַ, שֶׁהוּא הָרוּחָנִי שֶׁבְּכֻלָּן. וְתִמְצָא כִּי כָּל הַנִּבְרָאִים שֶׁבָּעוֹלָם, הַגַּם שֶׁכֻּלָּן מֵד' יְסוֹדוֹת בְּרָאָם, עִם כָּל זֶה כָּל בְּרִיָּה עִקַּר בְּנְיָנָהּ מִיְּסוֹד אֶחָד וְהוּא יְסוֹד הַיְסוֹד וְהַג' סְנִיפִים לוֹ. יֵשׁ בְּרִיָּה שֶׁעִקַּר יְסוֹדָהּ הוּא הַמַּיִם, כַּדָּגִים הַגְּדֵלִים בַּמַּיִם, וְיֵשׁ שֶׁעִקַּר יְסוֹדָם מִן הָרוּחַ כָּעוֹפוֹת, וַהֲגַם שֶׁמִּן הָרֶקַע נִבְרְאוּ עִם כָּל זֶה ה' הִגְבִּיר בָּהֶם יְסוֹד הָרוּחַ, וְלָזֶה לֹא יָנוּחוּ הַצִּפֳּרִים, עָפוֹת הֵן כִּבְחִינַת הָרוּחַ. וְיֵשׁ בְּרִיָּה שֶׁעִקָּרָהּ מִן הָאֵשׁ כַּסַּלְמַנְדְּרָא. וְהֵן הָאָדָם יְסוֹד שֶׁעָלָיו נִבְנוּ בּוֹ הַיְסוֹדוֹת הוּא יְסוֹד הֶעָפָר, דִּכְתִיב (בראשית ב:ז): "וַיִּיצֶר ה' וְגוֹ' אֶת הָאָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה", שֶׁהוּא יְסוֹד הַגַּס וְהֶעָב שֶׁבְּד' יְסוֹדוֹת. וְלָזֶה יְשִׁיבָתוֹ וּמְנוּחָתוֹ בָּאֲדָמָה, וְלֹא יִסְבּוֹל דִּירָה בַּמַּיִם וְלֹא בָּאֲוִיר וְלֹא בָּאֵשׁ. וְעָשָׂה ה' כֵּן לְסִבּוֹת הַרְבֵּה, וְאַחַת מֵהֶנָּה כִּי הוּא הַסֵּלֶם אֲשֶׁר בּוֹ עוֹלוֹת הַמַּדְרֵגוֹת מִמַּטָּה לְמַעְלָה, וְהַמַּדְרֵגָה הַתַּחְתּוֹנָה הִיא יְסוֹד הֶעָפָר וְצָרִיךְ לִהְיוֹת בָּאָרֶץ. וְאִם הָיָה נִבְנֶה יְסוֹדוֹ מִן הַג' הָאֲחֵרִים הָרוּחָנִיוֹת בְּעֶרֶךְ הֶעָפָר, לֹא הָיְתָה הַכְּוָנָה שְׁלֵמָה בִּבְרִיאָתוֹ, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין כִּי הוּא סוֹד הַבְּרוּר, וְהָבֵן.

וְלָזֶה כַּאֲשֶׁר רָאָה ה' כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם, הִכִּיר כִּי רוֹב הַתִּיעוּב הוּא לְצַד יְסוֹדוֹ שֶׁהוּא בָּנוּי מִן הָאָרֶץ, וְגַם מְקוֹם הַנָּחָתוֹ וְחַיּוּתוֹ בָּאָרֶץ. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּרָא ה' כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ**, כִּי הוּא יְסוֹד הַגַּס וְנִגְדִּי לָרוּחָנִי בְּתַכְלִית. וְלָזֶה נִחַם ה' כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְלֹא עֲשָׂאוֹ בָּנוּי מִשָּׁאָר הַיְסוֹדוֹת הַדַּקִּים, שֶׁבָּזֶה לֹא הָיָה רַק רַע כָּל הַיּוֹם. וְלֶהֱיוֹת שֶׁמַּעֲשֵׂהוּ מִשְּׁאָר יְסוֹדוֹת לֹא תֵּצֵא כַּוָּנַת הַיְצִירָה שֶׁחָשַׁב ה' בְּלִבּוֹ לַפּוֹעַל, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ** וְלֹא אָמַר בְּלִבּוֹ, פֵּרוּשׁ: אֶל רְצוֹנוֹ וּמַחֲשַׁבְתּוֹ אֲשֶׁר חָשַׁב בִּבְרִיאַת הָאָדָם. וּמִצַּד זֶה לֹא הָפַךְ ה' הַבְּרִיאָה, שֶׁאִם לֹא כֵּן הָיָה ה' סוֹתֵר וּבוֹנֶה בְּנָיִן חָדָשׁ בְּהַרְכָּבָה מִג' יְסוֹדוֹת. וְלָזֶה, הַגַּם שֶׁהֵבִיא מַבּוּל וְאִבֵּד הַכֹּל, הִנִּיחַ הַבְּרִיאָה כְּמוֹת שֶׁהָיְתָה לְטַעַם כָּמוֹס בְּלִבּוֹ יִתְבָּרַךְ. וְהַגַּם שֶׁבָּאָדוֹן יִתְבָּרַךְ לֹא יֵצַדְק לוֹמַר "וַיִּנָּחֶם" כִּי הוּא צוֹפֶה וּמַבִּיט עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת, אָמַר כֵּן לֶהֱיוֹת כִּי הָאָדוֹן יִתְבָּרַךְ מִדּוֹתָיו מִדּוֹת הָרַחֲמִים, גַּם בּוֹ יִתְבָּרַךְ צַד הַדִּין. וּבִזְמַן שֶׁהַנִּבְרָאִים הוֹלְכִים בְּדֶרֶךְ יָשָׁר, ה' הוּא הָאֱלֹהִים מַסְכֶּמֶת מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת רַחֲמִים, וּכְשֶׁהָרְשָׁעִים מַכְעִיסִים, מִדַּת הָרַחֲמִים תַּרְחִיק הָרַחֲמִים וְתַחְפּוֹץ בִּשְׁלִילַת הַהֲוָיָה מֵעֲשׂוֹת דִּין בָּהֶם. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּנָּחֶם ה'**, פֵּרוּשׁ: בְּחִינַת הָרַחֲמִים תַּחְפּוֹץ שֶׁלֹּא תִּהְיֶה הַבְּרִיאָה כְּדֵי שֶׁלֹּא לְהַפֵּךְ הַמִּדָּה, וְלֹא מִפְּנֵי זֶה תּוּשְׁלַל הַבְּרִיאָה.

עוֹד נִרְאֶה לוֹמַר לְפִי מַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם פֶּרֶק ה' מֵהִלְכוֹת תְּשׁוּבָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: כִּי יִתְעַלֶּה שְׁמוֹ הוּא וְדַעְתּוֹ אֶחָד, וְאֵין דַּעְתּוֹ שֶׁל אָדָם יְכוֹלָה לְהַשִּׂיג דָּבָר זֶה עַל בּוּרְיוֹ וְכוּ', וְאֵין בָּנוּ כֹּחַ לֵידַע הֵיאַךְ יֵדַע הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַבְּרוּאִים וּמַעֲשֵׂיהֶם, אֲבָל נֵדַע וַדַּאי שֶׁמַּעֲשֶׂה הָאָדָם בְּיָד הָאָדָם וְאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹשְׁכוֹ וְכוּ', עַד כָּאן. וְהָרַאבַ"ד, ה' יְכַפֵּר בַּעֲדוֹ, נָהֲג מִעוּט כָּבוֹד בְּהָרַמְבַּ"ם עַל דִּבְרוֹ בָּזֶה, וְהֶעֱלָה כִּי טוֹב לוֹמַר שֶׁרְאוּתוֹ יִתְבָּרַךְ כִּרְאוֹת אִצְטַגְנִינִין וְכוּ', יְעַיֵּן שָׁם דְּבָרָיו. וְדִבְרֵי הָרַמְבַּ"ם עִקָּר, כִּי אֵין אִפֶּן יְדִיעַת ה' מַשֶּׂגֶת אֶצְלֵנוּ, וּמִי יְדֻמֶּה לַה' לְקַחַת יְדִיעָה מֵהַנִּדְמֶה אֵלָיו. וַאֲשֶׁכִּילְךָ, כִּי ה' יָכוֹל לִשְׁלֹל הַיְדִיעָה הַמַּשֶּׂגֶת בִּידִיעָתוֹ לְבַל יֵדָעֶנָּה, כְּשֶׁיִּרְצֶה הָאָדוֹן, מַה שֶּׁאֵין כֹּחַ בֶּאֱנוֹשׁ לַעֲשׂוֹת זֹאת שֶׁתַּגִּיעַ אֵלָיו הַיְדִיעָה וְלֹא יֵדָעֶנָּה, וְהוּא שֶׁרָמַז רַמְבַּ"ם בְּאָמְרוֹ: "וְאֵין דַּעְתּוֹ שֶׁל אָדָם יְכוֹלָה לְהַשִּׂיג" וְכוּ', כִּי אֵיךְ אֶפְשָׁר שֶׁתַּגִּיעַ עָדָיו הַיְדִיעָה מֵעַצְמָהּ וְתִהְיֶה מְשַׂלֶּלֶת מֵעַצְמָהּ, וְהוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (במדבר כג:כא): "לֹא הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב וְלֹא רָאָה עָמָל". הִנֵּךְ רוֹאֶה כְּשֶׁיִּרְצֶה ה' שֶׁלֹּא לָדַעַת, יִשְׁלַל הַיְדִיעָה הֲגַם שֶׁהַיְדִיעָה יֶשְׁנָהּ מֵעַצְמָהּ, כִּי אֵינוֹ בִּכְחִינַת הָאָדָם שֶׁהַיְדִיעָה הוּא חוּץ מִמֶּנּוּ, לוֹמַר יִמְנַע וְלֹא יֵדָעֶנָּה, כִּי ה' הוּא וַדַּעְתּוֹ אֶחָד וְאֵינוֹ צָרִיךְ לָתֵת לֵב לָדַעַת, שֶׁבָּזֶה נֹאמַר דִּכְשֶׁלֹּא יִתֵּן לֵב לֹא יֵדַע, לֹא כֵן, וְאַף עַל פִּי כֵן כִּבְיָכוֹל יֶשְׁנוֹ בִּכְחִינָה זוֹ דִּכְתִיב "לֹא הִבִּיט" וְגוֹ'.

וּמֵעַתָּה נוּכַל לוֹמַר כִּי ה' בְּעֵת בְּרוֹא הָאָדָם שָׂלַל מֵהַיְדִיעָה פְּשָׁעֵי אָדָם לִבְ' סִבּוֹת: א', לְטַעַם הַפַּשְׁטִי כִּי טוֹב ה' וְלֹא יַבִּיט אֶל הַתִּיעוּב, וְטַעַם זֶה לְבַד לֹא יַסְפִּיק כֵּינָן שֶׁהוּא צָרִךְ בַּיְדִיעָה לָדַעַת מַה יַּעֲשֶׂה וְהַנִּמְשָׁךְ. אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ עוֹד טַעַם ב' וְהוּא שֶׁנִּתְחַכֵּם לַעֲשׂוֹת ה' כֵּן לְבַל תָּחוּל טַעֲנַת הָרְשָׁעִים שֶׁיֹּאמְרוּ יְדִיעָתוֹ מַכְרַחַת, כֵּינָן שֶׁה' יָדַע כִּי פְּלוֹנִי זֶה יַעֲבֹר עַל מַה שֶּׁעָבַר, הַדָּבָר מֵעַצְמוֹ יִתְחַיֵּב לִהְיוֹת הֲגַם שֶׁה' לֹא גָּזַר לִהְיוֹת כֵּן, וּמֵעַתָּה אֵין עֹנֶשׁ לָרְשָׁעִים כִּי לֹא מֵרְשָׁעִים יֵצֵא רֶשַׁע, וּבְמֶה יִפְחַד רָשָׁע וְיֵחָדֵל מֵעוֹשֶׁק. לָזֶה מָנַע ה' יְדִיעָה זוֹ שֶׁל מַעֲשֵׂה הָרְשָׁעִים. אֲבָל מַעֲשֵׂה הַצַּדִּיקִים לֹא שָׁלְלוֹ מֵהַיְדִיעָה וּבוֹ שָׂמַח, וְלִסְבָּה זוֹ הָיְתָה הַבְּרִיאָה, וְהוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (בראשית א:לא): "וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד". וְאִם תֹּאמַר אִם לֹא הִבִּיט אָוֶן שֶׁל רְשָׁעִים הֵיאַךְ קָבַע עֹנֶשׁ לְעוֹשֵׂי רִשְׁעָה, וְכִי צָרִיךְ לִקְבַּע עֹנֶשׁ לִפְלוֹנִי הַמַּרְשִׁיעַ אֵין צָרִיךְ לִקְבַּע עֹנֶשׁ אֶלָּא לְעוֹשֶׂה עָוֹן וָפֶשַׁע. וּבְעֶרֶךְ הַצַּדִּיקִים, אֵין מָקוֹם לְטַעֲנַת יְדִיעָתוֹ מַכְרַחַת, כִּי טַעֲנָה זוֹ הִיא הַמַּשְׁלִיחַ, וְהִנֵּה ה' חָפֵץ לְשַׁלֵּם וְאֵין טוֹעֵן נֶגֶד עֲצָמוֹ. מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּעֹנֶשׁ הָרְשָׁעִים שֶׁיְּבוֹאוּ בְּטַעֲנָה לְבַל יְקַבְּלוּ עֹנֶשׁ, לָזֶה שָׁמַר ה' אֶת הַדָּבָר. וְאֵין לְטָעוֹן וְלוֹמַר, אִלּוּ הִבִּיט ה' בָּהֶם שֶׁיִּהְיוּ צַדִּיקִים הָיוּ עוֹשֵׂי צֶדֶק, שֶׁטַּעֲנָה זוֹ אֵינָהּ טַעֲנָה לְפָטְרָם מִפְּרָט הַבְּחִירָה שֶׁנָּתַן בְּיָדָם וּבָחֲרוּ בָּרַע וּמָאֲסוּ בַּטּוֹב בִּרְצוֹנָם. וְאַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתָנוּ אֶת זֶה, אֵין תְּמִיהָה בְּאָמְרוֹ "וַיִּנָּחֶם ה'" וְגוֹ', "כִּי נִחַמְתִּי", כִּי הוּא עַצְמוֹ שָׁלַל יְדִיעָה זוֹ מִמֶּנּוּ.

ז **וַיֹּאמֶר ה' אֶמְחֶה וְגוֹ'.** הֲצָרַךְ לוֹמַר "כִּי נִחַמְתִּי" וְגוֹ', וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶּׁאָמַר בְּסָמוּךְ, בָּא לוֹמַר שֶׁטַּעַם שֶׁאָמַר "אֶמְחֶה" הוּא לְצַד שֶׁנִּחַם עַל עֲשִׂיָתָם, לֹא לְצַד מַעֲשֵׂיהֶם הָרָעִים. כִּי יֵשׁ הֶפְרֵשׁ אִם הַכְּלָיוֹן יִהְיֶה לְצַד מַעֲשֵׂיהֶם הָרָעִים, יִמְצְאוּן שֶׁלֹּא יִתְחַיְּבוּ כְּלָיָה, וְהֵם אוֹתָם שֶׁלֹּא הִגִּיעוּ לָעֲנָשִׁין, וְאִם יִהְיֶה הַכְּלָיוֹן

לְצַד כִּי נִחַם ה׳, קָטָן וְגָדוֹל שָׁם הוּא בִּכְלַל הַגְּזֵרָה. וְלָזֶה אָמַר **אֶמְחֶה** וְגוֹ׳ **כִּי נִחַמְתִּי כִּי עָשִׂיתִים**, וּלְטַעַם זֶה אֵין נִמְלָט. וְלָזֶה אָמַר תֵּכֶף וּמִיָּד **וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי ה׳**, פֵּרוּשׁ לֹא לְצַד מַעֲשָׂיו, כִּי בִּבְחִינַת הַחֲזָרָה שֶׁחָזַר ה׳ מִבְּרִיאַת הָאָדָם לֹא יַצִּילֶנּוּ הֱיוֹתוֹ צַדִּיק, וְלָזֶה הֻצְרַךְ לוֹמַר ״מָצָא חֵן״ וְלֹא מְחָאוֹ. וְאֵין מִזֶּה הוֹכָחָה לוֹמַר כִּי לֹא הָיָה צַדִּיק, כִּי הֲגַם שֶׁהָיָה צַדִּיק לֹא תַּצִּילֶנּוּ צִדְקָתוֹ, אֶלָּא בְּחִינַת הַחֵן שֶׁהִשִּׂיג מֵאֶמְצָעוּת בְּחִינַת הַמִּצְוֹוֹת, כִּי יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי יֵשׁ מִצְוָה שֶׁתּוֹעַלְתָּהּ הִיא לְהַמְשִׁיךְ חֵן עַל הָאָדָם, אוֹ בִּבְחִינַת ג׳ אוֹ ד׳ מִצְוֹוֹת יְדוּעוֹת, וַה׳ לֹא הוֹדִיעַ תּוֹעַלְיוֹת הַמִּצְוֹוֹת לְטַעַם שֶׁאָמְרוּ ז״ל (תנחומא, עקב) שֶׁיְּרוּצוּ כָּל הָעוֹלָם לַתּוֹעֲלִיוֹת, וְזֶה נֹחַ זָכָה וּמָצָא חֵן, גַּם שְׁמוֹ יַגִּיד כֵּן – נֹחַ חֵן.

חסלת פרשת בראשית

ט **אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת נֹחַ.** אָמְרוּ **אֵלֶּה** שֶׁיּוֹרֶה עַל פְּסוּל זוּלָתָם. יֵשׁ מָקוֹם לוֹמַר שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְפְסוֹל דּוֹרוֹ, אֶלָּא שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לְהוֹדִיעַ זֶה שֶׁכְּבָר נִפְסְלוּ וְנֶחְתְּמוּ לְמָחוֹת. אָכֵן יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה ל׳:ו) עִקַּר תּוֹלְדוֹתֵיהֶם שֶׁל צַדִּיקִים מִצְוֹוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, עַד כָּאן. דִּקְדְּקוּ לוֹמַר ״עִקַּר״ וְלֹא הִסְפִּיק לָהֶם לוֹמַר שֶׁגַּם מַעֲשִׂים טוֹבִים יִתְיַחֵס לָהֶם שֵׁם תּוֹלְדוֹת, לְדַיֵּק תֵּבַת ״אֵלֶּה״, פֵּרוּשׁ אֵלֶּה הֵם הָעִקָּר לַצַּדִּיקִים, וּפָסַל בְּעֶרְכָּם הַבָּנִים הַמְּזֻקָּרִים בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹרֶמֶת דִּכְתִיב ״וַיּוֹלֶד נֹחַ״ וְגוֹ׳.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (דברים רבה יא׳:ג) וְזֶה לְשׁוֹנָם: נֹחַ אוֹמֵר לְמֹשֶׁה אֲנִי גָּדוֹל מִמְּךָ, וּמֹשֶׁה אוֹמֵר לוֹ אַתָּה הִצַּלְתָּ עַצְמְךָ וְלֹא הָיָה בְּדִ כֹּחַ לְהַצִּיל אֶת דּוֹרְךָ, עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ **אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת נֹחַ**, נֹחַ לְבַד, וְשָׁלַל זוּלָתוֹ כִּי לֹא הָיָה בּוֹ תּוֹעֶלֶת לִבְנֵי דּוֹרוֹ וְלֹא הוֹעִילוּ זְכֻיּוֹתָיו אֶלָּא לוֹ לְעַצְמוֹ, וּבָזֶה מִתְיַשֵּׁב כֻּלָּל נֹחַ. גַּם אָמְרוֹ **בְּדוֹרֹתָיו**, לוֹמַר שֶׁלֹּא הוֹעִיל כְּלוּם לְהֵיטִיב לְדוֹרוֹתָיו לְהַחֲזִירָם לַמּוּטָב כִּי אִם הוּא לְבַדּוֹ וּבָנָיו שֶׁהֵם עָנָף מִמֶּנּוּ וּבִשְׁמוֹ נִכְלָלִים. עוֹד יִרְצֶה לְהַגְדִּיל שֶׁבַח נֹחַ, כִּי יָחִיד הוּא בְּשֶׁבַח זֶה מִמַּה שֶּׁקָּדְמוּהוּ צַדִּיקִים, הָיוּ לוֹמְדִים מוּסַר הַשֵּׂכֶל מִבְּנֵי הַדּוֹר הַצַּדִּיקִים, מַה שֶּׁאֵין כֵּן נֹחַ שֶׁכָּל דּוֹרוֹתָיו הֲגַם שֶׁהָיוּ רְשָׁעִים הָיָה צַדִּיק, וּכְנֶגֶד פְּרָט זֶה אָמַר אֱלֹהִ לְשָׁלֵל מַה שֶּׁלָּפָנָיו שֶׁאֵינָם בְּעֶרְכּוֹ.

עוֹד יִתְבָּאֵר כָּל הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, **אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת נֹחַ** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ אֵלֶּה סֵדֶר תּוֹלְדוֹתָיו מַה שֶּׁהוֹלִיד מֵהַטּוֹבוֹת בְּאֶמְצָעוּתוֹ. א׳, נֹחַ, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה כה,ב) וְזֶה לְשׁוֹנָם: בְּשָׁעָה שֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָאָדָם הִשְׁלִיטוֹ עַל הַכֹּל, פָּרָה הָיְתָה נִשְׂמַעַת לַחוֹרֵשׁ תֶּלֶם וְכוּ׳, מָרְדוּ בּוֹ וְכוּ׳, כֵּיוָן שֶׁבָּא נֹחַ וְכוּ׳, רֵישׁ לָקִישׁ אָמַר קוֹדֶם נֹחַ הָיוּ הַמַּיִם עוֹלִים וּמְצִיפִין אוֹתָם מִקִּבְרֵיהֶן כֵּיוָן שֶׁבָּא נֹחַ נָחוּ וְכוּ׳, עַד כָּאן. זֶה הוּא שֶׁמּוֹנֶה בְּסֵדֶר תּוֹלְדוֹתָיו בְּאָמְרוֹ פַּעַם ב׳ נֹחַ. תּוֹלֶדֶת שֵׁנִית – אִישׁ, פֵּרוּשׁ הֱיוֹתוֹ אִישׁ אֲדָמָה, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא, בראשית יא): ״וּמֵעִצְבוֹן יָדֵינוּ״ – עַד שֶׁלֹּא בָּא נֹחַ לֹא הָיָה לָהֶם כְּלֵי מַחֲרֵשָׁה וְהוּא הֵכִין לָהֶם וְכוּ׳, עַד כָּאן. וְהוּא שֶׁרָמַז בְּתֵבַת **אִישׁ.** ג׳, **צַדִּיק**, רָמַז כִּי הוּא יְסוֹד הָעוֹלָם עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי י׳:כ״ה): ״וְצַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם״, שֶׁאִלּוּ לֹא הָיָה הוּא לֹא הָיָה הָעוֹלָם בַּמְּצִיאוּת וְהָיָה הַכֹּל כְּלֹא הָיָה בַּמַּבּוּל, וּבוֹ יָסַד ה׳ עוֹלָמוֹ. ד׳, **תָּמִים**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּחֻלִּין דַּף ו׳ (זבחים קט״ז, עבודה זרה י׳) וְזֶה לְשׁוֹנָם: צַדִּיק בְּמַעֲשָׂיו תָּמִים בִּדְרָכָיו, וּפֵרֵשׁ רַשִׁ״י וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: בִּדְרָכָיו – עָנָיו וּשְׁפַל רוּחַ, עַד כָּאן. זֶה יַגִּיד עוֹצֶם אִשּׁוּרוֹ שֶׁאֲפִלּוּ בְּדוֹרוֹתָיו הָרָעִים אֶת כֻּלָּם הָיָה עָנָיו וְכוּ׳, וְהוּא לְפָנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין, כִּי שׁוּרַת הַדִּין נוֹתֶנֶת ״עִם חָסִיד וְגוֹ׳ וְעִם עִקֵּשׁ״ וְגוֹ׳, וְהוּא לֹא כֵן עָשָׂה. וְעוֹד שֶׁאֲפִלּוּ בְּעֵינֵי דּוֹרוֹתָיו הוּכַר הֱיוֹתוֹ עָנָיו, וְהוּא אָמְרוֹ **תָּמִים בְּדוֹרֹתָיו.** וְאָמַר לְשׁוֹן רַבִּים לְהַגִּיד מַעֲלָתוֹ. וְהִנֵּה כָּל אָדָם יַשִּׂיג הַכֶּרֶת ג׳ דּוֹרוֹת: הָא׳ דּוֹר אָבִיו, וְב׳ דּוֹרוֹ, וּג׳ דּוֹר בָּנָיו, וְהִגִּיד הַכָּתוּב כִּי בְּכֻלָּם הָיָה הוּא מְסֻיָּם. וַהֲגַם שֶׁהָיָה מְתוּשָׁלַח זֶה הוּא לְבַדּוֹ נִשְׁאַר מִיֶּתֶר הָרִאשׁוֹנִים שֶׁלְּפָנָיו פָּנָיו. ה׳, **אֶת הָאֱלֹהִים** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ שֶׁגַּם עִם ה׳ הִנְהִיג נַיָּחָא וּמְנוּחָה, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פכ״ה) וְזֶה לְשׁוֹנָם: רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר עַל שֵׁם קָרְבָּנוֹ נִקְרָא, שֶׁנֶּאֱמַר ״וְיָרַח ה׳ אֶת רֵיחַ הַנִּיחֹחַ״, עַד כָּאן. וְלָזֶה חָזַר לוֹמַר פַּעַם ב׳ ״נֹחַ״, וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶּׁהִזְכִּירוֹ בִּתְחִלַּת הַפָּסוּק. וְאָמַר לְשׁוֹן הֲלִיכָה כִּי כֵן יֵאָמֵר גַּם עַל הַהַנְהָגָה הַטּוֹבָה, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (דברים כח ט) ״וְהָלַכְתָּ בִּדְרָכָיו״. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **הִתְהַלֶּךְ** לוֹמַר בְּתָמִידוּת הָיָה מְרֻצֶּה קוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ, וְקָרְבָּנוֹ יוֹכִיחַ עַל הַכֹּל. וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ כָּל הַדִּקְדּוּקִים. גַּם אָמְרוֹ ״אֱלֹהִ״ כִּי אֵין בַּקּוֹרְמִים כַּיּוֹצֵא בְּתוֹלְדוֹתָיו:

י **וַיּוֹלֶד נֹחַ וְגוֹ׳.** קָשֶׁה: א׳, לָמָּה הֻצְרַךְ לַחְזוֹר פַּעַם ב׳ לוֹמַר ״וַיּוֹלֶד״? וַהֲלֹא כְּתָבוֹ בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת (בראשית ה׳:לב); ב׳, לָמָּה הֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר שֵׁם נֹחַ וְלֹא סָמַךְ עַל הַזְּכָרָתוֹ בְּסָמוּךְ? ג׳, לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר צָרוּף חֶשְׁבּוֹנָם ״שְׁלֹשָׁה״? ד׳, לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר ״בָּנִים״, הֲלֹא מֵאָמְרוֹ ״וַיּוֹלֶד״ הַדָּבָר מוּבָן כִּי הַבָּנִים בָּנָיו? ה׳, לָמָּה כָּתַב ג׳ אֶתְיִן?

אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא, לֶהֱיוֹת שֶׁאָמַר הַכָּתוּב ״אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ״ וְגוֹ׳, לְהוֹדִיעַ מַה שֶּׁפֵּרְשָׁנוּ בּוֹ שֶׁהַכָּתוּב מְסַדֵּר כָּל פְּרָטֵי מַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים אֲשֶׁר מִצְּדָם מָצָא נֹחַ חֵן בְּעֵינֵי ה׳, אִם לֹא הָיָה חוֹזֵר הַכָּתוּב לוֹמַר ״וַיּוֹלֶד נֹחַ״ וְגוֹ׳, תָּבֹא הַסְּבָרָא לוֹמַר כִּי בָא לְפָסֵל ג׳ הַבָּנִים לְצַד שֶׁאֵין לוֹ בָּהֶם שֶׁבַח וְלֹא זְכוּת מֵהֶם, וְדָבָר זֶה יִהְיֶה בְּאֶחָד מִשְּׁנֵי סִבּוֹת: אוֹ לְצַד שֶׁהָיוּ בְּנֵי מָוֶת רְשָׁעִים, אוֹ לְצַד שֶׁלֹּא עָשָׂאם נֹחַ לְשֵׁם מִצְוָה. אֲשֶׁר עַל כֵּן חָזַר הַכָּתוּב וּכְתָבָם בְּסֵדֶר תּוֹלְדוֹתָיו הַטּוֹבִים, כִּי גַּם אֶת זֶה עָשָׂה לְצַד צִדְקוּתוֹ לְקַיֵּם מִצְוַת בּוֹרְאוֹ. וּמָצָאתִי בַּמִּדְרָשׁ שֶׁאָמַר (ילקוט בראשית מ״ג) וְזֶה לְשׁוֹנָם: הִסְתַּכֵּל נֹחַ שֶׁהֵם מַכְעִיסִים לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אָמַר מַה לִּי לְהִשְׁתַּדֵּל בִּפְרִיָה וּרְבִיָה עַד ת״ק שָׁנָה, אָמַר יָמוּת הָאִישׁ בְּלֹא בָנִים, וַה׳ אָמַר פְּרוּ וּרְבוּ, מִיָּד נִזְקַק לִפְרִיָה וּרְבִיָה. הֲרֵי כִּי הוֹלִידָם לְצַד קִיּוּם הַמִּין לְבַד. וְרָאִיתִי לְדַקְדֵּק הַכָּתוּב לְדִבְרֵי הַמִּדְרָשׁ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **אֶת הָאֱלֹהִים הִתְהַלֶּךְ נֹחַ**, פֵּרוּשׁ שֶׁרָאָה שֶׁהָיָה קָרוֹב לְלֶכֶת בְּדֶרֶךְ כָּל הָאָרֶץ, לָזֶה תֵּכֶף נָשָׂא וַיּוֹלֶד

ג׳ בָּנִים. אוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **אֶת הָאֱלֹהִים**, פֵּרוּשׁ לְשׁוֹן דַּיָּנוּת, הָלַךְ בִּבְחִינַת הַדִּין וְרָאָה שֶׁיֵּעָנֵשׁ אִם לֹא יִקְנִים מִצְוַת פְּרִיָּה וּרְבִיָּה, וְלָזֶה ״וַיּוֹלֶד״ וְגוֹ׳. עוֹד יִרְצֶה עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זַ״ל (בראשית רבה כו:ב) שֶׁנִּתְפַּוֵּן שֶׁיִּהְיֶה הַבְּכוֹר עֲדַיִן לֹא הִגִּיעַ לְעֹנֶשׁ בֶּן מֵאָה שָׁנָה. כְּפִי זֶה, יִרְצֶה אָמְרוֹ **אֶת הָאֱלֹהִים**, שֶׁפַּט בַּדִּין שֶׁיִּהְיוּ פְּטוּרִים בָּנָיו כְּפִי הַדִּין, וְאָז יִלָּדֵם, שֶׁלֹּא יֵעָנְשׁוּ בְּהַגִּיעַ הַמַּבּוּל כִּי עֲדַיִן אֵינָם בְּנֵי עֲנָשִׁים.

וְטַעַם שֶׁהֶצְרַךְ לְהַזְכִּיר שְׁמוֹ פַּעַם אַחַר פַּעַם לְדַבְּרֵינוּ יָבֹא עַל נָכוֹן, כִּי יְכַוֵּן לוֹמַר שֶׁהוֹלִיד מְנוּחָה שֶׁל ג׳ בָּנִים בְּמַה שֶׁנִּתְחַכֵּם לְהוֹלִידָם בְּסֵדֶר זֶה שֶׁלֹּא יִהְיוּ בְּנֵי עֲנָשִׁים בְּבֹא מַבּוּל. וְעוֹד אַחַר הָאֱמֶת לֹא מִלְּבַד שֶׁלֹּא הָיוּ בְּנֵי עֹנֶשׁ, אַף עַל פִּי כֵן צְרִיכִין הָיוּ לִזְכוּת הָאָב וּבְאֶמְצָעוּתוֹ נִמְלְטוּ, וְצֵא וּלְמַד מִכָּל קְטַנֵּי דּוֹר הַמַּבּוּל שֶׁלֹּא הָיוּ בְּנֵי עֹנֶשׁ וְאַף עַל פִּי כֵן נֶאֱבְדוּ יַחַד. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק (בראשית ז:א) ״כִּי אוֹתְךָ רָאִיתִי צַדִּיק לְפָנַי״. וְהֵם יָלַד לָהֶם אֲבִיהֶם טוֹבָה נֹחַ מֵאוֹיְבֵי נַפְשָׁם מַשְׁחִיתֵי עוֹלָם, וְלֹא לָהֶם לְבַד הוֹלִיד תּוֹלָדָה זוֹ אֶלָּא גַּם לְג׳ נְשֵׁיהֶם הָרְמוּזִים בְּג׳ אֶתִּין, וְכֵן הוּא אוֹמֵר ״וּשְׁלֹשֶׁת נְשֵׁי בָנָיו״ שֶׁגַּם הֵם נצולו.

וְטַעַם שֶׁהֶצְרַךְ לוֹמַר ״שְׁלֹשָׁה בָנִים״ יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּסַנְהֶדְרִין דַּף ס״ט, וְזֶה לְשׁוֹנָם: תֵּדַע דִּקְרָא קָא חָשִׁיב לְהוּ דֶּרֶךְ חָכְמָתָן, דִּכְתִיב (בראשית ה:לב) ״וַיְהִי נֹחַ בֶּן ת״ק שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת שֵׁם״ וְגוֹ׳, וּכְתִיב (בראשית יא:י) ״אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת שֵׁם, שֵׁם בֶּן מְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד וְגוֹ׳ שְׁנָתַיִם אַחַר הַמַּבּוּל״, בַּר ק״ב שָׁנָה הוּא, אֶלָּא דֶּרֶךְ חָכְמָתָן קָא חָשִׁיב לְהוּ, עַד כָּאן. וּכְפִי זֶה נִתְחַכֵּם הַכָּתוּב לוֹמַר ״שְׁלֹשָׁה בָנִים״ לְהַפְסִיק בֵּין זִכְרוֹן הַלֵּידָה לְסִדּוּרָם, שֶׁאִם הָיָה אוֹמֵר ״וַיּוֹלֶד אֶת שֵׁם״ וְגוֹ׳ הָיָה בְּנִשְׁמָע כִּי דֶּרֶךְ לִידָתָם חָשִׁיב, לֹא כֵן מֵאָמְרוֹ ״וַיּוֹלֶד שְׁלֹשָׁה בָנִים״ הֲרֵי גָּמַר הוֹדַעַת הַלֵּידָה, וְאַחַר כְּךָ בָּא הַכָּתוּב לְסַדְּרָם כַּסֵּדֶר אֲשֶׁר רְאוּיִים לִהְיוֹת נִסְדָּרִים כְּסֵדֶר חָכְמָתָן.

יא **וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ וְגוֹ׳.** כָּל הַכָּתוּב לֹא הָיָה צָרִיךְ לְאָמְרוֹ, כִּי כְּבָר כָּתַב בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת (בראשית ו:ה): ״וַיַּרְא ה׳ כִּי רַבָּה״ וְגוֹ׳. וְאִם לְפָרֵט הַחֵטְא נִתְכַּוֵּן, יוֹתֵר מִפֹּרֶשׁ בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת, דִּכְתִיב: ״רַבָּה רָעַת הָאָדָם וְכָל יֵצֶר״ וְגוֹ׳. וְאִם לְצַד שֶׁלֹּא הִזְכִּיר שָׁם הֶחָמָס, הָיָה לוֹ לְהַזְכִּירוֹ. וְעוֹד, לָמָּה בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת אָמַר שָׁם הָרְחָמִים וְכָאן אָמַר שָׁם אֱלֹהִים? עוֹד, לָמָּה הֵצְרַךְ לוֹמַר תֵּבַת ״לִפְנֵי הָאֱלֹהִים״? עוֹד, לָמָּה חָזַר עוֹד לוֹמַר **וַיַּרְא אֱלֹהִים** וְגוֹ׳? אִם לְהוֹדִיעַ בָּא כִּי ה׳ יוֹדֵעַ כָּל הַוֶּה, דָּבָר זֶה יָדוּעַ הוּא.

אָכֵן יִתְבָּאֵר הָעִנְיָן עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּאָבוֹת (אבות ד:יא) וְזֶה לְשׁוֹנָם: הָעוֹשֶׂה עֲבֵרָה אַחַת קוֹנֶה לוֹ קַטֵּיגוֹר, פֵּרוּשׁ מַלְאָךְ מַשְׁחִית. אַף צָרִיךְ אַתָּה לָדַעַת כִּי אֵין הַמַּשְׁחִית יָכוֹל עֲשׂוֹת דָּבָר קוֹדֶם שֶׁיִּשְׁפֹּט שׁוֹפֵט כָּל הָאָרֶץ, שֶׁה׳ מוֹנֶעָם מֵעֲשׂוֹת רַע, וְהוּא סוֹד פֵּרוּשׁ (שמות לד:ז) ״נוֹשֵׂא עָוֹן״. וְאַחַר שֶׁיִּשְׁפֹּט הָאֱלֹהִים אָז יְשַׁלְּחֵם בְּיַד פְּשָׁעָם שֶׁהֵם קַטֵּגוֹרִים שֶׁנִּבְרָאִים בְּמַעֲשֵׂיהֶם הָרָעִים, כְּאָמְרוֹ (ירמיהו ב:יט): ״תְּיַסָּרֵךְ רָעָתֵךְ״. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת, כִּי הֲגַם שֶׁיִּמְנַע ה׳ הַמְקַטְרֵג מֵהַזִּיק לְעוֹשֵׂהוּ, עִם כָּל זֶה כְּשֶׁיַּרְבֶּה – יִקְבּוֹל שֶׁלֹּא יִסְבּוֹל עוֹד, וְיִדְחוֹק לְמַהֵר מַעֲשֵׂהוּ לְאַבֵּד בְּעָלָיו קוֹדֶם שֶׁיִּגָּמֵר דִּינוֹ, כִּי מִשְׁפָּטוֹ מִפֹּרָשׁ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים**, פֵּרוּשׁ קוֹדֶם שֶׁיִּגְמוֹר דִּינָם נִשְׁחָתָה הָאָרֶץ, פֵּרוּשׁ מָשְׁלוּ בָהּ מַשְׁחִיתִים לְצַד מַעֲשֵׂיהֶם. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **הָאָרֶץ** הַכַּוָּנָה שֶׁגַּם גּוּף הָאָרֶץ לְצַד הַפְלָגַת הַחֲטָאִים תִּקָּלֵל חֶלְקָתָם בָּאָרֶץ, כִּי יַשְׁכִּינוּ בָּהּ הַתְּעוּב הַנּוֹצָר מִמַּעֲשֵׂיהֶם. וְאָמְרוֹ **וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ** מִן הָרָאוּי הָיָה לְהַקְדִּים הַסִּבָּה וְאַחַר כָּךְ הַמְּסֻבָּב שֶׁהוּא יְצִירַת הַמַּשְׁחִית, אֶלָּא נִתְכַּוֵּן לְהוֹדִיעַ שֶׁאַחַר שֶׁהִגִּיעוּ לְגֶדֶר זֶה עוֹד הוֹסִיפוּ לְהַתְעִיב יוֹתֵר מֵהַקּוֹדֶם.

חָמָס, פֵּרוּשׁ: חָמָס הוּא כְּלָלוּת הָרֶשַׁע – בּוֹ גָּזֵל, בּוֹ גִּלּוּי עֲרָיוֹת, בּוֹ שְׁפִיכוּת דָּמִים, בּוֹ עֲבוֹדָה זָרָה, וּכְמוֹ שֶׁהוֹכִיחוּ רַז״ל (בראשית רבה לא) מֵהַכְּתוּבִים, יְעַיֵּן שָׁם דִּבְרֵיהֶם. וַהֲגַם שֶׁמִּדָּתוֹ יִתְבָּרֵךְ לְהֵיוֹת נוֹשֵׂא עָוֹן עַד עֵת בֹּא דָּבָר מִשְׁפָּט, הַדּוֹר הַהוּא גָּדוֹל עֲוֹנָם מִנְּשׂוֹא בְּמִדַּת נוֹשֵׂא עָוֹן, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית ד:יג) קַיִן: ״גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשׂוֹא״. אוֹ יֹאמַר **וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ** – הֵם מַעֲשֵׂיהֶם הָרָעִים, וּמִצַּד זֶה נִתְמַלְּאָה הָאָרֶץ מְקַטְרְגִים הַמִּתְיַחֲסִים בְּשֵׁם חָמָס, וְהוּא שֶׁהוֹדִיעַ הַכָּתוּב לְנֹחַ בְּאָמְרוֹ ״קֵץ כָּל בָּשָׂר בָּא לְפָנַי״, פֵּרוּשׁ: אוֹתָם הַמְקַטְרְגִים שֶׁנִּבְרְאוּ מִיּוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ שֶׁנִּקְרָא קֵץ, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּדִבְרֵי הַזֹּהַר (חלק א׳ ס״ג), בָּא לְפָנַי וְקוֹבֵל לְמַהֵר לְאַבְּדָם. וְטַעַם הוֹדָעַת כָּל הַכְּתוּבִים הוּא לוֹמַר כִּי זוֹלַת זֶה הָיָה ה׳ מַאֲרִיךְ אַפּוֹ זְמַן מָה, וַהֲגַם שֶׁאָמַר בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת (בראשית ו:ז) ״וַיֹּאמֶר ה׳ אֶמְחֶה אֶת הָאָדָם״ וְגוֹ׳, עִם כָּל זֶה יִנָּחֵם ה׳ עַל הָרָעָה וְהָיָה מַאֲרִיךְ אַפּוֹ, אֶלָּא לְצַד הַפְלָגַת הַמַּשְׁחִית, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיַּרְא אֱלֹהִים** וְגוֹ׳ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה בְּהַפְלָגָה, לְטַעַם זֶה מִהַר ה׳ לוֹמַר לְנֹחַ ״עֲשֵׂה לְךָ״ וְגוֹ׳. וְטַעַם שֶׁהִזְכִּיר בְּפָרָשָׁה זוֹ שֵׁם אֱלֹהִים – הֶרְאָה כִּי גַּם מִדַּת רַחֲמִים נִתְהַפְּכָה לְמִדַּת הַדִּין לְצַד מַעֲשֵׂה הָרְשָׁעִים.

הָאָרֶץ חָמָס. בַּמִּדְרָשׁ (בראשית רבה לא) וְזֶה לְשׁוֹנָם: הָיָה מֵבִיא קֻפָּה תּוּרְמוּסִים, וְכָל אֶחָד לוֹקֵחַ תּוּרְמוּס אֶחָד וְאֵינוֹ יָכוֹל לְהוֹצִיאוֹ בְּדַיָּנִים, עַד כָּאן. כְּבָר קָדְמוּ רַאשׁוֹנִים וְהִקְשׁוּ דִּבְנֵי נֹחַ נֶהֶרְגוּ עַל פָּחוֹת מִשָּׁוֶה פְּרוּטָה. וְלִי נִרְאֶה כִּי הַמִּדְרָשׁ מְגַלֶּה כִּי מִלְּבַד שֶׁבִּטְּלוּ עִקַּר תּוֹרַת ז׳ מִצְווֹת, עוֹד לָהֶם שֶׁהָיוּ חוֹמְסִים מִתּוֹרַת הָאָדָם הַשִּׂכְלִיִּית, כִּי הַגּוֹזֵל פְּרוּטָה הוּא דָּבָר שֶׁהָיוּ תּוֹבְעִים אוֹתוֹ וְלֹא פָּחוֹת מִשָּׁוֶה פְּרוּטָה, וְהָיוּ מִתְחַכְּמִים לִגְזֹל בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא יִתְבְּעוּ אוֹתָם. גַּם כְּפִי הַדִּין נִרְאֶה לִי כִּי לֹא חִיְּבָה תּוֹרָה לִבְנֵי נֹחַ אֶלָּא עַל מָמוֹן הַבָּא לְיָדָם בְּדֶרֶךְ גְּזֵלָה, אֲבָל בְּהַקָּפָה לֹא יִתְחַיְּבוּ. וַהֲגַם שֶׁהָרַמְבַּ״ם בְּפֶרֶק ט׳ מֵהִלְכוֹת מְלָכִים כָּתַב גַּם עוֹשְׂקֵי שְׂכַר יַהֲרְגוּ עָלָיו בְּנֵי נֹחַ, אֵינוֹ דּוֹמֶה לָזֶה שֶׁבָּא לְיָדוֹ בְּהַלְוָאָה שֶׁיֹּאמַר ״חַיָּב אֲנִי לָתֵת לְךָ לִכְשֶׁיָּבֹא זְמַן״, וַאֲנָשִׁים הָהֵמָּה הָיוּ נוֹטְלִים בִּרְצוֹנוֹ בְּהַקָּפָה לִפְרֹעַ אַחַר כָּךְ, וּכְשֶׁהָיָה מִתְרַצֶּה לְהַקִּיפָם הָיוּ נוֹטְלִין פָּחוֹת מִשָּׁוֶה פְּרוּטָה, וּבְהִלְכוֹת הַלְוָאוֹת לֹא הָיוּ דָּנִים עַל פָּחוֹת מִשָּׁוֶה פְּרוּטָה אִם חַיָּב לוֹ

כְּשֶׁיִּטְעֹן ״פָּרַעְתִּי״ אוֹ ״יֵשׁ לְךָ כְּנֶגְדּוֹ״, וְדָבָר זֶה אֵינוֹ בְּגֶדֶר מִצְוַת גְּזֵלָה שֶׁיִּתְחַיֵּב מִיתָה, שֶׁיֹּאמַר ״סָבוּר הָיִיתִי שֶׁאֵין לְךָ בְּיָדִי כְּלוּם״. עוֹד אֶפְשָׁר לוֹמַר שֶׁיְּכוֹלִין לִטְעֹן בְּתוֹרַת מַתָּנָה בָּא לְיָדָם לִטְעֹם לְקָנוֹת מִמֶּנּוּ.

יג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים וְגוֹ' כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס וְגוֹ'. וְאִם תֹּאמַר, בִּשְׁלָמָא אִם נִפְרַשׁ אָמְרוֹ חָמָס כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ מֻרְבּוֹתֵינוּ (בראשית רבה פל״א) שֶׁהוּא עֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וְכוּ', יֵשׁ טַעַם בַּדָּבָר, אֲבָל לְהָאוֹמֵר שֶׁהוּא חָמָס מַמָּשׁ שֶׁהוּא הַגֶּזֶל, לָמָּה נֶעְנְשׁוּ הַגְּנִבְזִלִים כַּגּוֹזְלִים? הֲגַם שֶׁיֵּשׁ לוֹמַר שֶׁכֻּלָּן הָיוּ גּוֹזְלִים, כָּל אֶחָד כְּפִי שֶׁיֵּשׁ יְכָלְתּוֹ מִמְּשֶׁלָּל יְכֹלֶת.

עִם כָּל זֶה יִתְבָּאֵר הַדָּבָר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם (ויקרא רבה כג:ט) שֶׁאָמְרוּ וְזֶה לְשׁוֹנָם: בְּמָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא זְנוּת וְכוּ' וְהוֹרֶגֶת טוֹבִים וְרָעִים, עַד כָּאן. וּלְפִי הַדְּבָרִים יְכַוֵּן הַכָּתוּב לְתָרֵץ קֻשְׁיָתֵנוּ, שֶׁהֲגַם שֶׁנִּחַתֵּם גְּזַר דִּין עַל הַגֶּזֶל, עִם כָּל זֶה כֵּיוָן שֶׁבְּאוֹתָן עֲבֵרוֹת שֶׁנִּדּוֹנוּ עֲלֵיהֶם הָיָה זְנוּת, נֶהֶרְגוּ גַּם אוֹתָן שֶׁלֹּא הָיוּ גּוֹזְלִים. וְאִם תֹּאמַר וְלָמָּה לֹא מָחֲלוּ זֶה לָזֶה וְלֹא יֵחָתֵם דִּינָם? וְאוּלַי כִּי ה׳ לֹא רָצָה לְגַלּוֹת סוֹד זֶה אֶלָּא לְנֹחַ וְלֹא לִבְנֵי דּוֹרוֹ, וְנֹחַ אֵינוֹ יָכוֹל לוֹמַר הַדָּבָר כִּי כָּל מַה שֶּׁאֵינוֹ בֶּאֱמוֹר הוּא בְּבַל תֹּאמַר (יומא ד:). וְטַעַם כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁלֹּא יָחוּשׁוּ עַל הַדָּבָר, אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁיָּדְעוּ וְלֹא חָשׁוּ לוֹ, וְזֶה דּוֹחֵק קְצָת כִּי לָמָּה לֹא יְתַקְּנוּ תַּקָּנָה שֶׁאֵין בָּהּ חֶסְרוֹן דָּבָר. וְהָעִקָּר הוּא שֶׁהֲגַם שֶׁיִּמְחֲלוּ לֹא יוֹעִילוּ, כֵּיוָן שֶׁהָיָה בָּהֶם דִּין גֶּזֶל וְחַיָּבִים מִיתָה הֵם עָלָיו, וְאֵינוֹ בְּדִין מְחִילָה בְּשׁוּם אֹפֶן. וְלֹא יִקָּשֶׁה לְךָ מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁכָּתְבוּ לְמַעְלָה לְמַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ שֶׁלֹּא הָיָה חִיּוּב מִיתָה, אֵין כַּוָּנָתָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁלֹּא הָיוּ עוֹשִׂים מֵהַגֶּזֶל זוֹלַת זֶה, אֶלָּא שֶׁהָיוּ עוֹשִׂים כָּל אָפְנֵי חָמָס וּכְשֶׁהָיָה מִזְדַּמֵּן לְיָדָם מְצִיאוּת שֶׁלֹּא יָכְלוּ לִגְזוֹל הָיָה מְרַמִּים כַּסֵּדֶר הָאָמוּר, וְהָיוּ מִתְקַבְּצִים אֲלָפִים מֵהֶם לִגְזוֹל קֻפָּה שֶׁל תּוּרְמוּסִים.

וְטַעַם הוֹדָעַת כָּל דָּבָר זֶה לְנֹחַ, הוּא לְצַוּוֹתוֹ לַעֲשׂוֹת תֵּיבָה לִשְׁמִירַת קִיּוּם הַמִּין.

וְיֵשׁ לָתֵת לֵב מַדּוּעַ הֶעֱלִים עַיִן מֵעֲשׂוֹת צְדָקָה בִּבְנֵי דוֹרוֹ לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים עֲלֵיהֶם מִלִּפְנֵי ה׳. וְעוֹד תִּגְדַּל הַקַּשְׁיָא שֶׁרָאינוּ כִּי אָבִינוּ הַגָּדוֹל הוּא אַבְרָהָם לָמַד מִמֶּנּוּ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה מט) שֶׁלֹּא בִּקֵּשׁ רַחֲמִים עַל פָּחוֹת מֵעֲשָׂרָה מִמַּה שֶּׁרָאָה שֶׁנֹּחַ לֹא בִּקֵּשׁ וְכוּ', וְקָשֶׁה כִּי מִי אָמַר לוֹ שֶׁאִם הָיָה מְבַקֵּשׁ לֹא הָיָה מִתְקַבֵּל?

אָכֵן מִדִּבְרֵי ה׳ אֲשֶׁר דִּבֵּר לְנֹחַ גִּלָּה דַּעְתּוֹ לְנֹחַ כִּי הַדָּבָר מֻחְלָט בְּעֵינֵי ה׳ לְהַשְׁחִית וְלֹא נָתַן מָקוֹם לְנֹחַ לְהִתְפַּלֵּל, כְּאָמְרוֹ ״קֵץ כָּל בָּשָׂר״ וְגוֹ' ״וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם״ בְּהֶחְלֵט, מַה מָּקוֹם לוֹ לְהִתְפַּלֵּל. מַה שֶּׁאֵין כֵּן כְּשֶׁדִּבֵּר דְּבָרָיו לְאַבְרָהָם לֹא מְצָאנוּהוּ שֶׁדִּבֵּר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה, אֶלָּא נָתַן לוֹ מָקוֹם לְהִתְפַּלֵּל, דִּכְתִיב (בראשית יח:כא): ״אֵרְדָה נָּא וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ״ וְגוֹ'. וַהֲגַם שֶׁאַחַר הָאֱמֶת גַּם שָׁם עָלְתָה לָהֶם הַגְּזֵרָה, אַף עַל פִּי כֵן עָשָׂה ה׳ אֲשֶׁר זָמַם לְהוֹדִיעַ לְאַבְרָהָם הַנְהָגָתוֹ, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּהוּ בִּמְקוֹמוֹ, וְאָמַר דְּבָרִים שֶׁיִּשְׁמַע מֵהֶם אַבְרָהָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ רְשׁוּת לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים. וְכֵן תִּמְצָא בְּדִבְּרוֹ לְמֹשֶׁה בְּתוֹכָחוֹת עַל עֲוֹן יִשְׂרָאֵל לֹא הֻחְלִיט הַגְּזֵרָה, וּבָזֶה מָצָא מָקוֹם לְהִתְפַּלֵּל, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּהוּ בִּמְקוֹמוֹ (במדבר יד:יא), מַה שֶּׁאֵין כֵּן נֹחַ סָתַם ה׳ תְּפִלָּתוֹ.

וְעוֹד לוֹ, כִּי לֹא מָצָא פֶּתַח כְּאַבְרָהָם וּמֹשֶׁה, שֶׁטַּעֲמָם וְנִמּוּקָם עִמָּם, לֶהֱיוֹת שֶׁלֹּא הָיָה צַד הֶכְרֵחַ בַּדָּבָר לְהוֹדִיעָם הַשֵּׁם, וַהֲרֵי זֶה מוֹרֶה בְּאֶצְבַּע כִּי שׁוֹאֵל מֵהֶם שֶׁיִּתְפַּלְּלוּ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן נֹחַ שֶׁאֵין מָקוֹם לוֹמַר לָמָּה הוֹדִיעַ הַשֵּׁם, כִּי יֵשׁ טַעַם בַּדָּבָר שֶׁהוּא לְהָכִין תֵּבָה וְצָרְכָּהּ, וְנוֹסָף שֶׁהֻחְלִיט הַגְּזֵרָה, לָזֶה לֹא הִתְפַּלֵּל. וּמֵהַמַּעֲשֶׂה לָמַד אַבְרָהָם כֵּיוָן שֶׁהַשֵּׁם לֹא נָתַן לוֹ מָקוֹם לְהִתְפַּלֵּל, אֱמוֹר מֵעַתָּה כִּי פָּחוֹת מֵעֲשָׂרָה לֹא יַסְפִּיקוּ.

יד עֲשֵׂה לְךָ וְגוֹ'. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ מַאֲמַר הַנָּבִיא יְחֶזְקֵאל (יחזקאל יד:יד): ״וְהָיוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ נֹחַ דָּנִיֵּאל וְאִיּוֹב הֵמָּה בְּצִדְקָתָם יְנַצְּלוּ אֶת נַפְשָׁם״. פֵּרוּשׁ: דַּוְקָא שְׁלֹשָׁה יֵשׁ כֹּחַ בִּזְכוּתָם לְמַלֵּט עַצְמָם שֶׁלֹּא יַגִּיעַ אֲלֵיהֶם הָרָעָה, אֲבָל שְׁנַיִם וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר אֶחָד מֵהַשְּׁלֹשָׁה לֹא יִמָּנַע הַמַּשְׁחִית מִמֶּנּוּ. וְיֵשׁ מִקְּרֹמוֹנֵינוּ שֶׁהִקְשׁוּ, וַהֲלֹא מָצִינוּ שֶׁמַּחֲרָבָן נֶהֱרְגוּ צַדִּיקִים וַחֲסִידִים, דִּכְתִיב (תהלים עט:ב): ״נָתְנוּ אֶת נִבְלַת עֲבָדֶיךָ״. וְתֵרְצוּ וְזֶה לְשׁוֹנָם: אִפְשָׁר שֶׁהָיָה חָסִיד יָחִיד בֵּין רַבִּים בְּעֵת הַהֶרֶג, וְנֶאֱמַר (תהלים צד:טו): ״עַד צֶדֶק יָשׁוּב מִשְׁפָּט״, אֲבָל כְּשֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה אוֹ יוֹתֵר יְצָרְפוּ זְכוּתָם וְיַצִּילוּ עַצְמָן אֲפִלּוּ תּוֹךְ הָרָעָה, עַד כָּאן. זֶה הוּא מַה שֶּׁדִּיֵּק ה׳ בְּנֹעַם דְּבָרָיו כְּשֶׁצִּוָּהוּ לַעֲשׂוֹת תֵּבָה לְהִנָּצֵל בְּתוֹכָהּ, אָמַר אֵלָיו כִּי הַטַּעַם שֶׁהוּא צָרִיךְ לְהִמָּלֵט בַּתֵּבָה וְלֹא יָגֵן בַּעֲדוֹ זְכוּתוֹ בַּל קְרוֹב אֵלָיו הָרָעָה, לְצַד שֶׁאֵין עִמּוֹ צַדִּיקִים וְהוּא לְבַדּוֹ נִמְצָא, וְהוּא אָמְרוֹ **עֲשֵׂה לְךָ** לְשׁוֹן יָחִיד, וְלָזֶה יֵשׁ לוֹ לָחוּשׁ לְ״עַד צֶדֶק יָשׁוּב מִשְׁפָּט״. וּמִכָּאן אַתָּה לָמֵד כִּי בָּנָיו לֹא הָיוּ צַדִּיקִים כְּמוֹתוֹ, שֶׁאִם הָיוּ צַדִּיקִים הֵם בְּצִדְקָתָם יְמַלְּטוּ עַצְמָן מִבְּלִי מִפְלָט כִּי הֵם לְמַעְלָה מִשְּׁלֹשָׁה. וְצָרִיךְ לְיַשֵּׁב דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁהֵבֵאתִי בַּפָּסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה כִּי אַבְרָהָם לֹא בִּקֵּשׁ עַל פָּחוֹת מֵעֲשָׂרָה לְפִי שֶׁלָּמַד מִנֹּחַ שֶׁהָיוּ פָּחוֹת מֵעֲשָׂרָה וְכוּ' עַד כָּאן, וְקָשֶׁה, נֹחַ לֹא הָיָה אֶלָּא יָחִיד בְּדוֹרוֹ. וְיֵשׁ לוֹמַר שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיִּהְיוּ צַדִּיקִים גְּמוּרִים כְּנֹחַ וְאָז יְמַלְּטוּ עַצְמָן אַחַר יְצִיאַת הַקֵּצֶף בָּעוֹלָם וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית לָבֹא אֶל בָּתֵּיהֶם לִנְגֹּף, אֲבָל לְהָגֵן שֶׁלֹּא יֵצֵא הַמַּשְׁחִית הֲגַם שֶׁיִּהְיוּ צַדִּיקִים לְמַטָּה מִנֹּחַ יוֹעִילוּ וַאֲפִלּוּ לְהָגֵן עַל אֲחֵרִים. וְלָזֶה פֵּרַט בַּכָּתוּב בִּיחֶזְקֵאל נֹחַ דָּנִיֵּאל וְאִיּוֹב וְלֹא אָמַר שְׁלֹשָׁה צַדִּיקִים סְתָם. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי אַחַר שֶׁנִּתַּן רְשׁוּת לַמְחַבֵּל מִי הוּא זֶה וְאֵיזֶה הוּא שֶׁיָּכוֹל לְהִמָּלֵט מִמֶּנּוּ.

טו וַאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא וְגוֹ'. תֵּיבַת ״וַאֲנִי״ רְחוֹקָה מִשְׁמוּעַ. וְרַשִׁ״י פֵּרֵשׁ: הִנְנִי מוּכָן לְהַסְכִּים עִם אוֹתָם וְכוּ' ״מָה אֱנוֹשׁ״ וְגוֹ' עַד כָּאן. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה (בראשית ו:יא) כִּי הַמַּשְׁחִיתִים מִלְאוּ הָאָרֶץ וְהוּכְנוּ לְהַשְׁחִית, הוֹדִיעַ ה׳ כִּי הוּא מַסְכִּים לְהַרְשׁוֹתָם לִגְמֹר הַדָּבָר. וַהֲגַם שֶׁאֵין כָּאן אֶלָּא הַמְטָרַת הַגֶּשֶׁם, צֵא

וּלְמַד מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּזֹּהַר הַקָּדוֹשׁ עַל הַפְּלָגַת הַמַּשְׁחִיתִים אֲשֶׁר שָׁם הָיוּ וְנִמְצְאוּ.

יח וַהֲקִמוֹתִי אֶת בְּרִיתִי וְגוֹ'. הָיָה צָרִיךְ לְהַקְדִּים לוֹמַר "וּבָאתָ אֶל הַתֵּבָה" עַד סוֹף, וְאַחַר כָּךְ יֹאמַר "וַהֲקִמוֹתִי אֶת בְּרִיתִי". וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (בראשית רבה לא:יב) בְּרִית שֶׁלֹּא יַהַרְגוּהוּ רְשָׁעִים שֶׁבַּדּוֹר, עַד כָּאן. וּלְדֶרֶךְ זֶה צָרִיךְ לְהַקְדִּים "וַהֲקִימוֹתִי" וְגוֹ' קוֹדֶם "וּבָאתָ".

עוֹד נִרְאֶה שֶׁכַּוָּנַת ה' הָיא, לְהֵיוֹת שֶׁהֶחְלִיט לוֹ הַגְּזֵרָה עַל בְּנֵי דּוֹרוֹ וְאָמַר לוֹ **כָּל אֲשֶׁר בָּאָרֶץ יִגְוָע**, חָשׁ כִּי יַחְשֹׁב נֹחַ כִּי כְּשֶׁם שֶׁהֵרְאָהוּ בָּרִאשׁוֹנִים כֵּן יִקֶּר מִקְרֵהוּ וּמִקְרֶה זַרְעוֹ לְהִמָּחוֹת בְּדוֹר אַחֵר, וְזוֹ הַצָּלָה שֶׁאֵין תַּכְלִיתָהּ הַצָּלָה קַיֶּמֶת. לָזֶה תֵּכֶף וּמִיָּד רָמַז לוֹ מַה שֶּׁעָשָׂה לְבַסּוֹף, שֶׁכָּרַת עִמּוֹ בְּרִית לְבַל יָבִיא עוֹד מַבּוּל וְלֹא יִכָּרֵת עוֹד כָּל בָּשָׂר. וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב **כֹּל אֲשֶׁר בָּאָרֶץ יִגְוָע וַהֲקִמֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתָּךְ** שֶׁלֹּא יֵאָרַע לְךָ כַּדָּבָר הַזֶּה וּלְהַמְלִיט מֵהָרָעָה הַמְצוּיָה "וּבָאתָ אֶל הַתֵּבָה" וְגוֹ'.

עוֹד יְכַוֵּן לוֹמַר שֶׁקַּיֵּם עִמּוֹ בְּרִית שֶׁלֹּא יִשְׁכָּחֵהוּ בַּתֵּיבָה וַהֲרֵי הוּא אָבוּד מֵעַצְמוֹ. וְהִיא שֶׁעָמְדָה לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ח:א): "וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְגוֹ' וַיַּעֲבֵר וְגוֹ' רוּחַ עַל הָאָרֶץ" וְגוֹ', וְאַחֲרֵי כֵּן צִוָּה לוֹ לִיכָּנֵס לַתֵּיבָה בְּקִיּוּם בְּרִית זֶה. וַהֲגַם שֶׁלֹּא הוּזְכַּר שָׁם בְּרִית, סָמַךְ עַל מַה שֶּׁהוּזְכַּר כָּאן. וְאֶפְשָׁר שֶׁרָמַז בְּאָמְרוֹ "וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים", כִּי שֵׁם זֶה יִקָּרֵא עַל הַמִּשְׁפָּט וּבַדִּין זָכַר אֶת הַבְּרִית. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ (בראשית רבה פל"ג) כִּי הָפַךְ הַדִּין לְרַחֲמִים לְצַד צִדְקָתוֹ, וְזֶה דֶּרֶךְ דָּרָשׁ.

כ מֵהָעוֹף לְמִינֵהוּ וְגוֹ'. הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים הַבְּהֵמָה אִם מִלְמַעְלָה לְמַטָּה מִסַּדָּרָם, וְאִם מִמַּטָּה לְמַעְלָה לָמָּה סִדֵּר רֶמֶשׂ אַחַר בְּהֵמָה. וְאוּלַי כִּי הָעוֹף יֵשׁ בּוֹ צַד מַעֲלָה כִּי הוּא מְרֻכָּבָה אֵין קֵץ, וְצֵא וּלְמַד שֶׁהַמּוּעָטִים שֶׁבָּעוֹפוֹת הֵם הַטְּמֵאִים וְהֵם כ"ד, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין סג:) שֶׁק"ך מִינֵי עוֹפוֹת בְּהַר הַבַּיִת וְכֻלָּן מִן אַיָּה, וְצֵא וּלְמַד לַטְּהוֹרִים שֶׁהֵם הָרְבִּים כַּמָּה וְכַמָּה, וְהַבְּהֵמָה הַמּוּעָטִים הֵם הַטְּהוֹרִים עֲשָׂרָה וְאֵין בְּמִינָם כָּל כָּךְ מְרֻכָּבָה בְּכָל מִין כָּעוֹפוֹת. אֲשֶׁר עַל כֵּן צִוָּהוּ עַל הָעוֹפוֹת שֶׁהֵם רַבִּים תְּחִלָּה וְצָרִיךְ לְהָבִיא מִכָּל מִין וָמִין שֶׁבְּכָל פְּרָט וּפְרָט, וְאַחַר כָּךְ הִזְכִּיר הַבְּהֵמָה שֶׁהִיא בְּמִינָהּ מוּעָטָת, וְאַחַר כָּךְ מִינִים הַשּׁוֹרְצִים בָּאָרֶץ. וּכְפִי זֶה סִדְּרָם הַכָּתוּב דֶּרֶךְ טִרְחָתָם מִמַּעְלָה לְמַטָּה.

פרק ז

א וַיֹּאמֶר ה' לְנֹחַ בֹּא וְגוֹ' כִּי אֹתְךָ רָאִיתִי. צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לְטַעַם זֶה מֻחְדָּשׁ?

וְגַרְאָה כִּי חָשׁ ה' עַל נֹחַ לְבַל יִטְעֶה בְּמַשְׁמָעוּת דִּבְרֵי ה' בְּאָמְרוֹ **בֹּא אַתָּה וְכָל בֵּיתְךָ אֶל הַתֵּבָה** בְּאֶחָד מִשְּׁתֵּי דְּרָכִים: אוֹ יַחְשֹׁב כִּי כֻּלָּן צַדִּיקִים הֵם וְלָזֶה נִמְלְטוּ בִּזְכוּתָן, וְלִסְבָּה זוֹ קָשָׁה מַה שֶּׁהִקְשִׁינוּ בַּפָּסוּק (בראשית ו:יד) "עֲשֵׂה לְךָ". אוֹ יַחְשֹׁב כִּי בָּנָיו וּנְשֵׁי בָנָיו הַצָּלָתָם הִיא לְצַד שֶׁעֲדַיִן לֹא הִגִּיעוּ לְכְלַל הָעֹנֶשׁ, וְיֵצֵא מִזֶּה שֶׁיַּחְשֹׁב נֹחַ לְהַכְנִיס לְהַצִּיל מְקֻטָּנֵי הַדּוֹר קְרוֹבָיו וּמְיֻדָּעָיו, וְיָדַע בְּדַעְתּוֹ כִּי אֵינָם רְאוּיִים לְעֹנֶשׁ. וְלוּ יְהִי שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה כֵּן, עַל כָּל פָּנִים תִּהְיֶה לוֹ בְּדַעְתּוֹ לְדָבָר זָר לָמָּה לֹא יִנָּצְלוּ מִי שֶׁאֵינוֹ בֶּן עֹנֶשׁ. לָזֶה אָמַר ה' אֵלָיו **כִּי אוֹתְךָ** וְגוֹ', נִתְּנַת טַעַם לְאָמְרוֹ "וְכָל בֵּיתְךָ", לֹא לְטַעַם הֱיוֹתָם רְאוּיִים וְלֹא לְטַעַם הֱיוֹתָם קֹדֶם הַגָּעַת שְׁנֵי הָעֹנֶשׁ אֶלָּא מִטַּעַם זְכוּתְךָ כִּי אוֹתְךָ רָאִיתִי וְגוֹ', וּמִצָּתָה כָּל שֶׁאֵין אָבִיו צַדִּיק יִלָּכֵד בַּמּוֹקֵשׁ. וְכָאן הוֹדִיעוֹ כִּי כָּל שֶׁלֹּא הִגִּיעוּ לְכְלַל עֹנֶשׁ נֶעֱנָשִׁים בַּעֲוֹן אֲבִיהֶם, עֲרִירִים יָמוּתוּ כָּל הָאָבוֹת, לֹא כֵן נֹחַ.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בַּשַּׁ"ס (סנהדרין קי:) קְטַנֵּי יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, אֲבָל קְטַנֵּי אֻמּוֹת הָעוֹלָם אֵין לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. וּבְדוֹר הַמַּבּוּל כֻּלָּם דִּין אֻמּוֹת הָעוֹלָם יֵשׁ לָהֶם, שֶׁהֲגַם שֶׁלֹּא הִגִּיעוּ לְעֹנֶשׁ יֵשׁ לָדוּן בָּהֶם מִשְׁפָּט כְּמִשְׁפָּט רָשָׁע, כִּי מַעֲשֵׂה אָבוֹת יַעֲשׂוּ בָּנִים, זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים מַשְׁחִיתִים. וְנֹחַ דָּן בּוֹ מִשְׁפַּט קְטַנֵּי יִשְׂרָאֵל, וְינָצְלוּ בִּזְכוּת אֲבִיהֶם, גַּם בְּבוֹא חָרוֹן אַף לָעוֹלָם יָגֵן ה' בַּעֲדָם.

ב מִכֹּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח לְךָ וְגוֹ'. אָמְרוּ **תִּקַּח לְךָ**, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שְׁנֵי דְּבָרִים: הָא' שֶׁהוּא יִטְרַח לָקַחַת תַּשְׁלוּם הַשִּׁבְעָה, וְאָמַר הַטַּעַם כִּי הֵם לְצָרְכֵי עַצְמוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **לְךָ** לְצָרְכְּךָ. וּבְזֶה לֹא יִקָּשֶׁה מִי הִתִּיר לְנֹחַ לְהַקְרִיב קָרְבָּן מֵהַבְּהֵמוֹת בִּלֹּא רְשׁוּת הָאָדוֹן, כִּי אֵלֶּה צִוָּה ה' לְקִיּוּם הַמִּין. וְאוּלַי כִּי טַעֲמוֹ לִהְיוֹת שֶׁהָעוֹלָם צָרִיךְ לָהֶם בְּיוֹתֵר יְצוֹ ה' לְהַשְׁאִיר מֵהֶם שִׁבְעָה וְלֹא לְקָרְבָּן. אֶלָּא בְּמַה שֶׁרָשַׁם ה' וְאָמַר תִּקַּח לְךָ הֶרְאָהוּ כִּי הֵם צָרְכֵי עַצְמוֹ, וְלָזֶה עָשָׂה בָּהֶם כְּחֻפְצוֹ וְהִקְרִיבָם לַה', וְהִצְלִיחַ בְּקָרְבָּנוֹ וְנִרְצָה לוֹ. וְאִם יִרְצֶה גַּם לֶאֱכֹל מֵהֶם יִשְׁחוֹט וְיֹאכַל, כִּי הֻתַּר לוֹ הַבָּשָׂר מִטַּעַם אֲשֶׁר אֲבֹאר בְּעֻזַּרַת הַשֵּׁם (בראשית ט:ג).

ה וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל וְגוֹ'. רַשִׁ"י פֵּרֵשׁ: "זוֹ בִּיאָתוֹ לַתֵּבָה", עַד כָּאן. וְאִם לָזֶה נִתְכַּוֵּן, לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר, כִּי מִקְרָא מָלֵא דִּבֵּר הַכָּתוּב (בראשית ז:ז): "וַיָּבֹא נֹחַ וְגוֹ' אֶל הַתֵּבָה" וְגוֹ', וּכְתִיב (בראשית ז:יג): "בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נֹחַ".

אֲכָן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא שֶׁלָּקַח מִכָּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה שִׁבְעָה שִׁבְעָה, וּמֵהָעוֹף הַטָּהוֹר שִׁבְעָה שִׁבְעָה, וְהוּא אֲשֶׁר צִוָּהוּ ה' בְּסָמוּךְ. גַּם דַּיֵּק לוֹמַר **כְּכֹל** לְרָמוֹז עַל תֵּיבַת כֹּל הָאָמוּר בְּמִצְוַת ה'. וְעֵרֶב אָמוּד לְפֵירוּשׁ זֶה שֶׁתִּמְצָא שֶׁבְּכָל הַנִּכְנָסִים לַתֵּיבָה לֹא הִזְכִּיר שִׁבְעָה שִׁבְעָה מִבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וְלֹא מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם אֶלָּא שְׁנַיִם שְׁנַיִם, וּלְפִי הַנִּרְאֶה כִּי לֹא קַיֵּם מִצְוַת ה' שֶׁאָמַר לוֹ שִׁבְעָה שִׁבְעָה. לָזֶה בָּא הַכָּתוּב לְהוֹדִיעֵנוּ כִּי עָשָׂה כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּהוּ וְלָקַח שִׁבְעָה שִׁבְעָה וְכוּ':

ט שְׁנַיִם שְׁנַיִם בָּאוּ. דִּקְדֵּק לוֹמַר **בָּאוּ** כִּי לֹא הֻצְרְכוּ לְחַזֵּר אַחֲרֵיהֶם אֶלָּא מֵעַצְמָן בָּאוּ. וְאָמַר **שְׁנַיִם שְׁנַיִם** עַל כָּל פְּרָטֵי הַבָּאִים, וְכָלַל בָּזֶה בְּהֵמָה טְהוֹרָה וְעוֹף, הֲגַם שֶׁצִּוָּה עֲלֵיהֶם שִׁבְעָה, לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה יְדַיֵּק הַכָּתוּב עַל נָכוֹן, כִּי מַה שֶּׁהוּא לְקִיּוּם הַמִּין אֵינָם אֶלָּא שְׁנַיִם, וְאוֹתָם הֵבִיא ה׳ עַד הַתֵּבָה וְהוּא קִבְּלָן, אֲבָל תַּשְׁלוּם הַשִּׁבְעָה הוּא נֹחַ טָרַח בְּעַצְמוֹ לָקַחַת אוֹתָם כְּמוֹ שֶׁצִּוָּה ה׳ אֵלָיו ״תִּקַּח לְךָ״ שֶׁאֵינוֹ לְקִיּוּם הַמִּין הוּא יִטְרַח בְּשֶׁלּוֹ וְלֹא יִטְרִיחוּ מִן הַשָּׁמַיִם עָלָיו. וְכֵן תִּמְצָא עוֹד בְּפָסוּק אַחַר זֶה (בראשית ז:טו): ״וַיָּבֹאוּ אֶל נֹחַ אֶל הַתֵּבָה שְׁנַיִם שְׁנַיִם״, פֵּרוּשׁ: מַה שֶּׁבָּאוּ מֵעַצְמָן הָיוּ שְׁנַיִם שְׁנַיִם.

כג וַיִּמַּח אֶת כָּל הַיְקוּם. פֵּרוּשׁ: מִלְּבַד הַגְּוִיעָה הָרְמוּזָה בַּפָּסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה, גַּם נִמְחָה כָּל מַה שֶּׁהָיָה עוֹמֵד מֵהֶם (סנהדרין קח:) בְּאֶמְצָעוּת רִבּוּי הַמַּיִם חֹם וְקֹר, וְנִמְחָה כָּל הֶוְיָתָן וְנַעֲשׂוּ כְּמַיִם וְהָיוּ כִּלֹּא הָיוּ בָּעוֹלָם. וּבָזֶה נִשְׁכַּיל דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות סא:) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַבִּי אָמֵי (תהלים קיט): ״אָחוֹר וָקֶדֶם צַרְתָּנִי״, אָחוֹר לְמַעֲשֶׂה בְרֵאשִׁית וְקֶדֶם לַפֶּרֶעָנוּת, דִּכְתִיב ״מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה״ וְגוֹ׳ עַד כָּאן. וְקָשֶׁה, וַהֲלֹא מִקְרָא מָלֵא דִּבֵּר הַכָּתוּב הַקּוֹדֶם לָזֶה ״וַיִּגְוַע כָּל בָּשָׂר הָרוֹמֵשׂ וְגוֹ׳ וְכָל הָאָדָם״, חֲרֵי שֶׁאֲחַר שֶׁסִּדֵּר כָּל הַנִּבְרָאִים זָכַר גְּוִיעַת הָאָדָם. וְלִדְבָרֵינוּ יְכֻוַּן לוֹמַר עַל פְּרָט צוּרַת הַגְּוִיָּה, כִּי הַגּוּף נִבְרָא אַחַר כֻּלּוֹ, וּכְשֶׁמָּחָה ה׳ לְכָל הַיְקוּם, גֻּלָּם צוּרָתוֹ הָיָה רִאשׁוֹן וּכְמוֹ שֶׁפָּתַבְנוּ. וְדִיֵּק גַּם כֵּן תֵּבֶת ״צַרְתָּנִי״ שֶׁחוֹזֵר עַל הַגּוּף, דִּכְתִיב ״וַיִּיצֶר ה׳ וְגוֹ׳ עָפָר מִן הָאֲדָמָה״. אֲבָל בְּעִנְיַן הַגְּוִיעָה שֶׁהִיא יְצִיאַת הַנֶּפֶשׁ מֵהַגּוּף, לֹא הָיָה כֵּן, כִּי לֹא יָצְתָה נַפְשׁוֹ שֶׁל אָדָם אֶלָּא מְאֻחָר לַכֹּל, כַּמּוּבָן מֵהַכָּתוּב.

פרק ח

א וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְגוֹ׳. טַעַם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק זִכְרוֹנוֹ שֶׁל נֹחַ וְהוֹסִיף לוֹמַר **וְאֵת כָּל הַחַיָּה**, אוּלַי כִּי לְהוֹדִיעַ בָּא גַּם כִּי לְצַד הַחַיָּה וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ לְבַד יַסְפִּיק לִזְכֹּר, וּפֵרוּשׁ הַדְּבָרִים בְּדֶרֶךְ לֹא זוֹ אַף זוֹ.

עוֹד יְרֻצֶּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ** – גַּם זָכַר כָּל הַטּוֹרַח וְהָעוֹל אֲשֶׁר עָלָיו מֵהַבְּהֵמָה וְהַחַיָּה וְגוֹ׳ אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וְחָמַל עָלָיו. גַּם בָּזֶה כָּלַל רֶמֶז לַצָּרָה שֶׁמְּצָאַתּוּ לְנֹחַ (תנחומא) מֵאֲרִי אֲשֶׁר הִכִּישׁוֹ וְנִסְתַּכֵּן בַּתֵּבָה לְרוֹב תּוֹסֶפֶת טָרְדָתוֹ וְכוּ׳. גַּם מְנִיעַת רְפוּאָה לְמַחֲלָתוֹ, נִמְצֵאתָ אוֹמֵר כִּי עִקַּר הַזְּכָרוֹן הוּא לְנֹחַ.

וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ וְגוֹ׳. הַכַּוָּנָה הִיא לְהוֹדִיעַ כִּי ה׳ צִוָּה עַל הַמַּיִם לְהִתְגַּבֵּר כַּאֲשֶׁר צִוָּה עֲלֵיהֶם בְּשִׁשֶּׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית (בראשית א:כ) ״יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם״, כְּמוֹ כֵן צִוָּה לָהֶם כָּאן לִנְהוֹג בְּתִגְבּוֹרֶת. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁאַחַר שֶׁנִּמְחָה כָּל הַיְקוּם אָמַר הַכָּתוּב **וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם** וְגוֹ׳, וְהוּא לְלֹא צֹרֶךְ, כִּי כְּבָר נִמְחָה אֲפִלּוּ גָּלְמֵי הַנִּבְרָאִים. וְהַטַּעַם הוּא כִּי הַמַּיִם הָיוּ עֲסוּקִים בְּמִצְוָתָם אֲשֶׁר גָּזַר עֲלֵיהֶם ה׳, וְאֵין לָהֶם לִדְרֹשׁ דִּרְשׁוֹת לִמְנֹעַ הַתְגַּבּוֹרֶת אַחַר שֶׁנִּמְחָה כָּל הַיְקוּם, עַד שֶׁזָּכַר ה׳ לְנֹחַ וְאָז צִוָּה לַמַּיִם לִהְיוֹת נֶחִים מִתְּגַבּוֹרְתָּם. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ** חֶסֶד וְרַחֲמִים וְנִמְתְּקוּ גְּבוּרוֹת הַמַּיִם, וְהוּא שֶׁתִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס ״וַיַּשְׁכּוּ הַמַּיִם״ – ״וְנָחוּ מַיָּא״ שֶׁלֹּא הִתְגַּבְּרוּ עוֹד.

ב וַיִּסָּכְרוּ מַעְיְנֹת וְגוֹ׳. רָמַז הַכָּתוּב דֶּרֶךְ הַגְּשָׁמִים וְתִגְבּוֹרָתָם, כִּי כְּשֶׁהַמַּיִם יוֹרְדִים לְמַטָּה בְּהֶכְרֵחַ הַמַּיִם הַתַּחְתּוֹנִים עוֹלִים כְּנֶגְדָּם, וְלֹא יִמָּצֵא זֶה בְּלֹא זֶה. וְהוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב **וַיִּסָּכְרוּ** וְגוֹ׳ **וַיִּכָּלֵא הַגָּשֶׁם**, כִּי ב׳ מִימוֹת אֵלּוּ מְשַׁמְּשִׁים כְּאֶחָד, וְכֵן הוּא בִּדְבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית כה:) אֵין טִפָּה יוֹרֶדֶת מִלְּמַעְלָה אֶלָּא אִם כֵּן טִפַּיִם עוֹלִים כְּנֶגְדָּהּ מִלְמַטָּה וְכוּ׳:

ג וַיָּשׁוּבוּ הַמַּיִם וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ: נִמְשָׁכִים וְשָׁבִים הַמַּיִם שֶׁהָיוּ בַּנִּמְצָא לָיָם אוֹקְיָינוֹס, וְאָמְרוֹ **וַיַּחְסְרוּ הַמַּיִם** פֵּרוּשׁ: שֶׁהָיוּ נֶחְסָרִים מֵעַצְמָן כְּדֶרֶךְ מַיִם בּוֹלְעִים מַיִם (בראשית רבה י״ג), וְאָמְרוֹ **מִקְצֵה חֲמִשִּׁים** וְגוֹ׳ פֵּרוּשׁ: עִנְיַן זֶה שֶׁשָּׁבוּ הַמַּיִם וְחָסְרוּ הָיָה בְּסוֹף ק״נ יוֹם לִירִידַת הַמַּבּוּל.

ה וְהַמַּיִם הָיוּ הָלוֹךְ וְחָסוֹר. פֵּרוּשׁ: חֵלֶק מֵהֶם הָלוֹךְ וְחֵלֶק מֵהֶם חָסוֹר עַד וְגוֹ׳, וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בַּפָּסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה.

ו וַיְהִי מִקֵּץ וְגוֹ׳. צָרִיךְ לָדַעַת מִנַּיִן יָדַע זְמַן שֶׁיָּכוֹל לִפְתֹּחַ חַלּוֹן הַתֵּבָה, וְלֹא חָשׁ לִטְבִיעָה בַּמַּיִם פֶּן יִקָּרֵאנוּ אָסוֹן. וְאוּלַי שֶׁהֻבְטַח שֶׁאֵין יוֹתֵר מִשְּׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ. עוֹד מִמָּה שֶׁהֻכִּין צָרְכֵי אֲכִילָה, וּמִן הַסְּתָם הֻכִּין לִזְמַן מֻגְבָּל, וּמִזֶּה יָדַע שִׁעוּר אֲשֶׁר יִהְיֶה שָׁמוּר בַּתֵּבָה.

ז וַיְשַׁלַּח אֶת הָעוֹרֵב וְגוֹ׳. צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה שִׁלְּחוֹ, וְאִם לִרְאוֹת הֲקַלּוּ הַמַּיִם – הָיָה לוֹ לוֹמַר הַכָּתוּב ״הֲקַלּוּ הַמַּיִם״ כְּמוֹ שֶׁאָמַר בִּשְׁלִיחוּת הַיּוֹנָה. וְאִם לֹא הַצָּרִיךְ לוֹמַר, לָמָּה הֻצָּרִךְ לוֹמַר בִּשְׁלִיחוּת הַיּוֹנָה? עוֹד, מַה הִיא כַּוָּנַת אָמְרוֹ **יָצוֹא וָשׁוֹב עַד יְבֹשֶׁת** וְגוֹ׳? אִם הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁלֹּא מָצְאָה לָנוּחַ וְהָיָה חוֹזֵר חֲלִילָה, אִם כֵּן לָמָּה הֻצָּרִךְ נֹחַ לִשְׁלֹחַ הַיּוֹנָה וְלֹא הָיָה לוֹ הָעוֹרֵב לְאוֹת וּלְמוֹפֵת שֶׁעֲדַיִן לֹא קָלוּ הַמַּיִם? עוֹד, מַה הִיא כַּוָּנָתוֹ בְּהוֹדַעַת ״עַד יְבֹשֶׁת״? עוֹד, לָמָּה הֻצָּרִךְ לָצֵאת עַד יְבֹשֶׁת כֵּיוָן שֶׁיָּצְתָה הַיּוֹנָה בָּהּ הָיָה מַסְפִּיק לָדַעַת? עוֹד, לָמָּה לֹא אָמַר הַכָּתוּב ״וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֶהָ״ כְּאָמוּר בַּיּוֹנָה?

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא עַל פִּי מַאֲמַר רַז״ל (סנהדרין קח:) כִּי הָעוֹרֵב שִׁמֵּשׁ בַּתֵּיבָה, וְיָדַע בּוֹ נֹחַ, וְלָזֶה כְּשֶׁפָּתַח חַלּוֹן הַתֵּיבָה גֵּרֵשׁ הָעוֹרֵב מֵהַתֵּיבָה תֵּכֶף וּמִיָּד. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְשַׁלַּח אֶת הָעוֹרֵב**, וְלֹא הִזְכִּיר ״לִרְאוֹת הֲקַלּוּ הַמַּיִם״ כְּמוֹ שֶׁאָמַר אַחַר כָּךְ בִּשְׁלִיחוּת הַיּוֹנָה, וְהוּא הָעוֹרֵב הָיָה יוֹצֵא וָשׁוֹב, פֵּרוּשׁ: נֹחַ מְגָרְשׁוֹ

וְהוּא חוֹזֵר, וְנִשְׁאַר בְּדַרְכּוֹ זֶה עַד יְבוֹשֶׁת הַמַּיִם. וּלְעִנְיַן שְׁלִיחוּת לִרְאוֹת הֶקְלוֹ שָׁלַח הַיּוֹנָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְשַׁלַּח אֶת הַיּוֹנָה מֵאִתּוֹ**, פֵּרוּשׁ: בִּשְׁלִיחוּת לוֹ לִרְאוֹת הֶקְלוֹ הַמַּיִם. וְדָבָר זֶה לֹא יָכוֹל לֵידָעֵנוּ מֵהָעוֹרֵב לֶהֱיוֹת שֶׁהָיָה מְגָרֵשׁ וְלֹא בִּשְׁלִיחוּת, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַיּוֹנָה שֶׁהָלְכָה בִּשְׁלִיחוּת וְהַשִּׁיבָה אוֹתוֹ כִּי לֹא מָצְאָה מָנוֹחַ לְכַף רַגְלָהּ, וְתִכֶּף שָׁלַח יָדוֹ וּלְקָחָהּ וְהֵבִיאָהּ אֶל הַתֵּיבָה, כְּאָמְרוֹ **וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו אֶל הַתֵּבָה**, פֵּרוּשׁ: אֶל מָקוֹם הַמְיֻחָד לָהּ לִשְׁמִירָתָהּ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הָעוֹרֵב שֶׁמְּשֻׁלַּחַת נִשְׁאֶרֶת וּכְשֶׁהָיָה חוֹזֵר הָיָה נוֹחַ מְשֻׁלְּחוֹ פַּעַם אַחֶרֶת.

וְעוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קח:) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, תְּשׁוּבָה נִצְטַוּוּ עוֹרֵב לְנֹחַ. אָמַר לוֹ: רַבְּךָ שְׁנָאנִי וְאָתָּה שְׁנֵאתָנִי, רַבְּךָ שְׁנָאנִי – ״מִכָּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וְגוֹ׳ שִׁבְעָה שִׁבְעָה״, וְאָתָּה שְׁנֵאתָנִי – הִנַּחְתָּ מִן שִׁבְעָה וְשָׁלַחְתָּ מִמִּין שְׁנַיִם. אִלְמָלֵא פּוֹגֵעַ בִּי שַׂר חַמָּה אוֹ שַׂר צִנָּה, לֹא נִמְצָא הָעוֹלָם חָסֵר בְּרִיָּה אַחַת, אוֹ שֶׁמָּא לְאִשְׁתִּי אַתָּה צָרִיךְ? אָמַר לוֹ: רָשָׁע, בַּמּוּתָר נֶאֱסַר לִי, בַּנֶּאֱסָר לִי עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה! עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. הִנֵּה לְפִי מִדְרָשׁ זֶה לֹא רָצָה הָרָשָׁע לָלֶכֶת אֶלָּא הָיָה יוֹצֵא וָשׁוֹב, וּמִזֶּה יָדַע נֹחַ כִּי עֲדַיִן הַמַּיִם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ, אֲבָל לֹא יָדַע אִם קַלּוּ אוֹ לֹא, שֶׁאֵין רְאָיָה מֵעוֹרֵב כִּי אֵינוֹ זָז מִמְּקוֹמוֹ. לָזֶה שָׁלַח אֶת הַיּוֹנָה לָדַעַת פְּרָט זֶה הֶקְלוּ הַמַּיִם, וְלָזֶה הֵצָרַךְ לוֹמַר **הֶקְלוּ הַמַּיִם** בִּשְׁלִיחוּת הַיּוֹנָה, לוֹמַר כִּי לִפְרָט זֶה הֵצָרַךְ לְשָׁלְחָהּ, וְהָבֵן.

וּפֵרוּשׁ דִּבְרֵי הַמַּאֲמָר הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי הָעוֹרֵב בָּא בְּטַעֲנָה עַל דֶּרֶךְ מַאֲמַר הַנָּבִיא (תהילים ס״ט:כ״ז): ״אַשָּׁר הִכִּיתָ רָדָפוּ״, פֵּרוּשׁ כִּי מִן הָרָאוּי לְרַחֵם עַל הַמֻּכֶּה וּמְעֻנֶּה וְהֵם הוֹסִיפוּ לִרְדֹּף, וְזֶה הוּא טַעֲנַת הָעוֹרֵב בְּאָמְרוֹ: רַבְּךָ שְׁנָאנִי שֶׁהִמְעִיט לְקִיחַת מִינִי וְאַתָּה הוֹסַפְתָּ לְשִׁנְאָה, שֶׁאִם הָיָה פּוֹגֵעַ וְכוּ׳ נִמְצָא הָעוֹלָם וְכוּ׳ וַהֲרֵי אַתָּה מִתְנַהֵג בְּאַכְזָרִיּוּת עָשִׂיתָ, יֵשׁ לָדוּן בְּךָ בְּהֶכְרֵחַ טַעַם אַחֵר וְהוּא שֶׁמָּא לְאִשְׁתִּי וְכוּ׳, פֵּרוּשׁ הֲגַם שֶׁהִיא פְּחוּתָה בְּמַדְרֵגָה, שֶׁמָּא לְצַד שֶׁנֶּאֱסְרָה עָלֶיךָ אִשְׁתְּךָ חָשַׁבְתָּ כִּי לֹא נֶאֱסְרָה אֶלָּא אִשְׁתְּךָ וְלֹא זוּלָתָהּ וְהֵצַרְתָּ לִנְקֹבֶתִי. וְאֵין קֻשְׁיָא מַה נִּשְׁתַּנִּית אִשְׁתּוֹ מִכֻּלָּן, כִּי בְּכָל אַחַת יֶשְׁנָהּ לִשְׁאֵלָה זוֹ.

אוֹ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קח:) עוֹרֵב שִׁמֵּשׁ בַּתֵּיבָה, וּכְפִי זֶה טָעַן כִּי לֹא נִתְאַוָּה אֶלָּא לָעוֹרֵב כִּי רָאָה תַּשְׁמִישׁוֹ, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה כ:) הַהִסְתַּכְּלוּת בְּדָבָר מוֹלִיד הַתַּאֲוָה וְאָסְרוּ הַדָּבָר. וְהֵשִׁיבוֹ נֹחַ עַל מַה שֶּׁאָמַר ״רַבְּךָ״ וְלֹא ״רַבּוֹ״ קָרָאוֹ רָשָׁע, וְעַל מַה שֶּׁדַּיָּן כִּי לְאִשְׁתּוֹ הוּא צָרִיךְ, כִּי קַל וָחוֹמֶר הוּא: בַּמּוּתָר לִי נֶאֱסַר, בָּאָסוּר מִכָּל שֶׁכֵּן. אִם כֵּן אִם יִצְטָרֵךְ לִנְקֵבִיו וְיִרְצֶה בַּר מִינָן לַעֲבוֹר עַל הָאִסּוּר, הִנֵּה אִשְׁתּוֹ לְפָנָיו שֶׁאֵין בָּהּ אֶלָּא אִסּוּר אֶחָד, מִלֶּכֶת אַחַר הָעוֹרֵב שֶׁיֵּשׁ לוֹ בָּהּ ב׳ אִסּוּרִין.

עוֹד נִתְכַּוֵּן לוֹמַר לוֹ ״רָשָׁע״ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין ע:) שֶׁכָּל הַפּוֹסֵל בְּמוּמוֹ הוּא פּוֹסֵל, וְלָזֶה חָשׁ עָלָיו שֶׁמָּא אֵין לָהּ כֹּחַ לָעוּף יוֹתֵר וְתִפּוֹל בַּמַּיִם, וְשָׁלַח יָדוֹ חוּץ לַתֵּבָה וְהֵבִיאָהּ אֶל הַתֵּבָה.

ט וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ: לֶהֱיוֹתָהּ עֲיֵפָה וְיִגְעָה כִּי לֹא מָצְאָה מָנוֹחַ וְגוֹ׳, וְלָזֶה חָשׁ עָלֶיהָ שֶׁמָּא אֵין לָהּ כֹּחַ לָעוּף יוֹתֵר וְתִפּוֹל בַּמַּיִם, וְשָׁלַח יָדוֹ חוּץ לַתֵּבָה וְהֵבִיאָהּ אֶל הַתֵּבָה.

טז צֵא מִן הַתֵּבָה אַתָּה וְאִשְׁתְּךָ וְגוֹ׳. נִתְכַּוֵּן לְהַתִּיר לוֹ דָּבָר שֶׁאָסַר לוֹ בְּעֵת כְּנִיסָתוֹ לַתֵּבָה, וְגַם בְּשָׁאָר מִינֵי נִבְרָאִים צִוָּה ה׳ לָהֶם וְשָׁרְצוּ וְרָבוּ. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **צֵא** וְגוֹ׳ וְאַחַר כָּךְ הִזְכִּיר יְחוּד הַזְּכָרִים וְהַנְּקֵבוֹת, לוֹמַר שֶׁכָּל עוֹד שֶׁהֵם בַּתֵּבָה, הֲגַם שֶׁשָּׁלְמוּ יְמֵי הַצָּרָה, הֵם בְּאִסּוּר הַזִּוּוּג עַד אַחַר יְצִיאָה. וְכֵן תִּמְצָא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב אַחַר זֶה: ״וַיֵּצֵא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ״ וְגוֹ׳ – זְכָרִים לְבַד וּנְקֵבוֹת לְבַד עַד זְמַן הֲיִצִיאָה, שֶׁדַּיֵּק דִּבְרֵי ה׳ כְּמוֹ שֶׁדִּיַּקְנוּ. גַּם מִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה יוֹדֵעַ כִּי שָׁמְרוּ מִצְוַת ה׳ וְהָיוּ פְּרוּשִׁים מִנְּשׁוֹתֵיהֶם כִּדְבַר מֶלֶךְ כָּל זְמַן הֱיוֹתָם בַּתֵּבָה עַד שֶׁיָּצְאוּ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֵּצֵא נֹחַ וּבָנָיו** חֲרֵי זֶה מוֹרֶה בְּאֶצְבַּע שֶׁעַד זְמַן הֲיִצִיאָה הֵם פְּרוּשִׁים, וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בְּפָסוּק (בראשית ט:ז) ״וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ״:

כא וַיָּרַח ה׳ וְגוֹ׳. כַּוָּנַת הַהוֹדָעָה לוֹמַר שֶׁהַגַּם שֶׁהַקָּרְבָּן שֶׁהִקְרִיב נֹחַ מִנְּקָיְסִיו הֵם נִכְסֵי שָׁמַיִם אֲשֶׁר בָּרָא ה׳ בְּעוֹלָמוֹ, אַף עַל פִּי כֵן נִתְרַצָּה בָּהֶם, וּבְאֶמְצָעוּת הַקָּרְבָּתָם נָדַב לְהֵיטִיב וְנִשְׁבַּע שֶׁלֹּא יַכְרִית עוֹד כָּל בָּשָׂר מִבִּלְי שְׁאֵלַת דָּבָר מִמֶּנּוּ, אֶלָּא כִּבְיָכוֹל מֵעַצְמוֹ נִתְרַצָּה כְּאִלּוּ מַה שֶּׁקִּבֵּל הוּא שֶׁל הַמַּקְרִיב וְאֵינוֹ שֶׁלּוֹ. וְעַל פִּי דֶּרֶךְ זֶה הָיָה מְפֹרָשׁ מוֹרִי וְרַבִּי אֲדוֹנִי זְקֵנִי זַצ״ל מַאֲמָר אֶחָד (עירובין סה:) וְזֶה לְשׁוֹנָם: כָּל הַמִּתְפַּלֵּחַ מֵיֵינוֹ יֵשׁ בּוֹ מִדַּעַת קוֹנוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַיָּרַח ה׳ אֶת רֵיחַ הַנִּיחֹחַ״, עַד כָּאן. פֵּרֵשׁ הוּא זַ״ל: כָּל הַמִּתְפַּלֵּחַ מֵיַּיִן שֶׁלּוֹ כִּי יַגִּישׁ אֵלָיו אוֹרַח כּוֹס שֶׁל יַיִן מֵיֵינוֹ שֶׁל בַּעַל הַבַּיִת, וּבְאֶמְצָעוּתוֹ יַעֲשֶׂה לוֹ מְבַקֵּשׁוֹ מִמֶּנּוּ מֵעַצְמוֹ, יֵשׁ בּוֹ מִדַּעַת קוֹנוֹ, כִּי כֵן עָשָׂה ה׳ כְּמוֹ שֶׁפֹּרַשְׁתִּי בְּסָמוּךְ. וְדִקְדֵּק לוֹמַר ״מִתְפַּלֵּחַ״ לוֹמַר שֶׁנִּתְפַּתָּה בְּאֶמְצָעוּת הַמּוּגָשׁ אֵלָיו מִבִּלְי שֶׁיִּצְטָרֵךְ אֵלָיו דָּבָר. וּכְפִי זֶה בָּאָה הוֹדָעַת הַכָּתוּב דָּבָר זֶה לְמִי שֶׁיִּרְצֶה לָלֶכֶת בְּדַרְכֵי קוֹנוֹ, גַּם לְהַכָּרָתוֹ אֶצְלֵנוּ שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מִדַּעַת קוֹנוֹ. וַהֲגַם שֶׁמָּצִינוּ בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת שֶׁאָמַר הַכָּתוּב ״רֵיחַ נִיחוֹחַ״, לֹא מָצִינוּ שֶׁנִּתְנַדֵּב לַעֲשׂוֹת טוֹבָה מֵעַצְמוֹ כָּזֶה אֶלָּא שֶׁיִּתְרַצֶּה בּוֹ אוֹ יִמְחוֹל לוֹ חֶטְאוֹ.

וַיֹּאמֶר ה׳ וְגוֹ׳ לֹא אוֹסִיף וְגוֹ׳. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּפַל לוֹמַר **לֹא אוֹסִיף וְלֹא אוֹסִיף.** וְרַשִׁ״י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ כָּפַל הַדָּבָר לִשְׁבוּעָה וְכוּ׳, וְכֵן דָּרְשׁוּ בְּמַסֶּכֶת שְׁבוּעוֹת (לו:) עַד כָּאן. וְקָשֶׁה כִּי דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לֹא קָדְּ הֵם, וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר ״לָאו לָאו״ שְׁבוּעָה וְכוּ׳, אָמַר רָבָא וְהוּא דְּאָמַר ״לָאו לָאו״ תְּרֵי זִמְנֵי, דִּכְתִיב ״וְלֹא יִכָּרֵת עוֹד כָּל בָּשָׂר עוֹד מִמֵּי הַמַּבּוּל וְלֹא יִהְיֶה״ וְגוֹ׳, וּכְתִיב (בראשית ט:טו) ״וְלֹא יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל״ עַד כָּאן. וְהֵם ב׳ כְּתוּבִים הַבָּאִים בְּדִבְרֵי ה׳ לְנֹחַ בְּסָמוּךְ, וְלֹא הוֹכִיחַ מִפָּסוּק זֶה כְּדִבְרֵי רַשִׁ״י.

וְטַעַם הַשֵּׁ״ס שֶׁלֹּא הוֹכִיחוּ הַשְּׁבוּעָה מִכֶּפֶל ״לֹא אוֹסִיף״ וְ״לֹא אוֹסִיף״ הָאֲמוּרִים בְּפָסוּק רִאשׁוֹן שֶׁאָמַר ה׳ אֶל לִבּוֹ, יֵשׁ טַעַם נָכוֹן בַּדָּבָר, כִּי לֹא נֶאֶמְרוּ שְׁנֵיהֶם בִּפְרָט אֶחָד שֶׁיִּהְיֶה נֶחְשָׁב כָּפוּל, כִּי ״לֹא אוֹסִיף״ רִאשׁוֹנָה הָיָה עַל פְּרָטֵי הָאֲדָמָה, וְלֶהֱיוֹת שֶׁלָּקְתָה ב׳ אוֹ ג׳ פְּעָמִים לְסִבַּת בְּנֵי אָדָם: חָטָא אָדָם לָקְתָה אֲדָמָה, חָטָא קַיִן לָקְתָה אֲדָמָה מִבְּלִי תֵּת כֹּחָהּ, חָטְאוּ דּוֹר הַמַּבּוּל לָקְתָה הָאֲדָמָה. לָזֶה בִּתְחִלַּת רְצוֹנוֹ יִתְבָּרֵךְ אָמַר ״לֹא אוֹסִיף לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאֲדָמָה בַּעֲבוּר הָאָדָם״ וַאֲפִלּוּ לְחֵלֶק אֶחָד מֵהָאֲדָמָה וְלֹא פְּרָט מִפְּרָטֶיהָ. וְעוֹד רָצָה ה׳ בְּנַחַת רוּחַ שֶׁהָיְתָה אָז לְפָנָיו וְאָמַר ״וְלֹא אֹסִיף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת כָּל חַי״ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה גַּם מִבְּלִי הַשְׁחָתַת הָאָרֶץ כְּלָל. וּכְפִי זֶה אַיֵּה מְקוֹם הַכֶּפֶל לוֹמַר שֶׁהִיא הַשְּׁבוּעָה? לָזֶה דָּרַשׁ רָבָא מִשְּׁנֵי פְּסוּקִים וְהֵם ״לֹא יִכָּרֵת כָּל בָּשָׂר... וְלֹא יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל״ וְ״לֹא יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל״ (בראשית ט:יא). וְעַיֵּן כַּוָּנַת הַכָּתוּב וּדְרָשָׁתָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בִּמְקוֹמוֹ בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם. וּמֵעַתָּה עָלוּ דִּבְרֵי רַשִׁ״י בְּצָרִיךְ עִיּוּן. וְאוּלַי שֶׁהָיְתָה לוֹ גִּרְסָא אַחֶרֶת בַּשֵּׁ״ס וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרֹא״שׁ שָׁם בִּשְׁבוּעוֹת. וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק ״וְלֹא יִכָּרֵת״ וְגוֹ׳.

וְנִשְׁאַר לָנוּ לָתֵת טַעַם לָמָּה שִׁנָּה הַכָּתוּב בְּמַאֲמָרָיו, פַּעַם הִקְדִּים ״לְקַלֵּל״ קוֹדֶם אָמְרוֹ תֵּבַת ״עוֹד״, וּפַעַם הִקְדִּים תֵּבַת ״עוֹד״ לְתֵבַת ״לְקַלֵּל״, וְלֹא הִשְׁוָה שִׁעוּר דְּבָרָיו. הַטַּעַם הוּא לֶהֱיוֹת כִּי הַקְּלָלוֹת שֶׁנִּתְקַלְּלָה הָאֲדָמָה יֶשְׁנָם לְשֶׁעָבַר וּלְהַבָּא שֶׁלֹּא יָצְתָה מֵהֶם, מַה שֶּׁאֵין כֵּן קְלָלַת כָּל חַי – הַמֵּתִים כְּבָר מֵתוּ וְהָיוּ כְּלֹא הָיוּ, וְהַחַיִּים אֵין הֶכֵּר בָּהֶם לְמַה שֶּׁעָבַר. לָזֶה דִּיֵּק ה׳ בִּדְבָרָיו וְאָמַר **לֹא אוֹסִיף לְקַלֵּל עוֹד הָאֲדָמָה** יוֹתֵר קְלָלָה עַל קְלָלָתָהּ שֶׁהִיא בָּהּ. וְסָמַךְ תֵּבַת ״עוֹד״ אַחַר שֶׁאָמַר ״לְקַלֵּל״ לוֹמַר לֹא אוֹסִיף קְלָלָה בְּיוֹתֵר מִמַּה שֶּׁהִיא. וְזֶה יַגִּיד כִּי עוֹדָנָּה בִּקְלָלָה רִאשׁוֹנָה, אֲבָל בְּהַכָּאַת כָּל בָּשָׂר הִקְדִּים ״עוֹד״ לַהַכָּאָה כִּי אֵין בְּתוֹסֶפֶת הַכָּאָה זוֹ חֵלֶק מֵהָרִאשׁוֹנָה, וְדוֹק.

כִּי יֵצֶר לֵב וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת בָּבָא קַמָּא (לט:) שׁוֹר הָאִצְטָדִין שֶׁנִּגַּח פָּטוּר, דִּכְתִיב (שמות כא:כח) ״כִּי יִגַּח״ וְלֹא שֶׁגִּיחוּהוּ, עַד כָּאן. וְהֵן הָאָדָם מִנְּעוּרָיו, קוֹדֶם שֶׁיַּבְחִין לְמָאוֹס בָּרַע וְלִבְחוֹר בַּטּוֹב, יִקְדֶּמְנוּ הָרַע מְשֻׁנְּעָר מִמְּעֵי אִמּוֹ, וְהָרַע מַדְרִיכוֹ בִּבְחִינָתוֹ. וְהָיָה כִּי יִגְדַּל כְּבָר הִטְבִּיעַ בּוֹ הָרַע כְּמוֹ שֶׁהִטְבִּיעוּ הַנְּגִיחָה בְּשׁוֹר הָאִצְטָדִין. וְטַעַם זֶה יוֹעִיל לְבַל דָּנוֹ בְּהַכְּרֵת, אֲבָל עַל כָּל פָּנִים עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ עַל אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ שׁוֹמֵעַ בְּקוֹל הָאֱלֹהִים, וְיִשְׁתַּנֶּה מִשּׁוֹר הַמִּתְלַמֵּד כִּי הוּא מוֹתֵר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה לְמָאוֹס בָּרַע בְּהַכִּירוֹ וְלִבְחוֹר בַּטּוֹב. וְהוֹעִיל טַעֲנַת ״רַע מִנְּעוּרָיו״ שֶׁלֹּא יִתְכַּעַס ה׳ עָלָיו כָּל כָּךְ, שֶׁנִּרְאֶה שֶׁהִפְלִיא לַעֲשׂוֹת כִּי יֵשׁ לוֹ סִבָּה לְהַרְשִׁיעַ לְצַד לְמוּדוֹ מִנְּעוּרָיו:

פרק ט

ג כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי וְגוֹ׳. יֵשׁ לָדַעַת לָמָּה לֹא הֻתַּר הַבָּשָׂר לְאָדָם אֶלָּא לְנֹחַ. וְנִרְאֶה כִּי נֹחַ מִשֶּׁלּוֹ נָתְנוּ לוֹ לְשֶׁלֹּשׁ סִבּוֹת: הָא׳, שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ מָצָא ה׳ לְקַיֵּם הַמִּין וְזוּלָתוֹ לֹא הָיָה מְקַיֵּם מִין הֶרֶמֶשׂ בִּלֹּא אָדָם, וּבְזֶה זָכָה הוּא בָּהֶם. ב׳, שֶׁהוּא טָרַח בָּהֶם וְיָגַע בַּתֵּבָה, וְצֵא וּלְמַד כַּמָּה יְגִיעוֹת יָגַע בָּהֶם, וְעָלָיו נֶאֱמַר (תהילים קכ״ח:ב׳) ״יְגִיעַ כַּפֶּיךָ״ וְגוֹ׳. ג׳, שֶׁגָּרַם בְּאֶמְצָעוּת קָרְבָּנוֹ שֶׁנִּתְרַצָּה ה׳ וְנִשְׁבַּע שֶׁלֹּא יִכָּרֵת כָּל בָּשָׂר וְגוֹ׳, לָזֶה הִתִּיר לוֹ ה׳ לֶאֱכֹל מִפְּרִי דַּרְכּוֹ.

ז פְּרוּ וּרְבוּ. הֵצֶרְךְ לוֹמַר לָהֶם כֵּן, הֲגַם שֶׁאָמַר לָהֶם בִּיצִיאָתָם ״צֵא וְגוֹ׳ אַתָּה וְאִשְׁתֶּךָ״ וְגוֹ׳ (בראשית ח:טז), אֵין זֶה אֶלָּא רְשׁוּת וְלֹא מִצְוָה, וּבָאָה הַמִּצְוָה כָּאן מֵאֵת הַבּוֹרֵא לִפְרוֹת וְלִרְבּוֹת. וְצָרִיךְ לָתֵת לֵב לָמָּה חָזַר פַּעַם שְׁנִיָּה לְצִוּוּת וְלוֹמַר בְּסָמוּךְ ״וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ״ (בראשית ט:ז) וְלֹא הִסְפִּיק בְּפַעַם אַחַת, וְנִרְאֶה כִּי פָּסוּק אֶחָד בָּא לְמִצְוָה וּפָסוּק שֵׁנִי בָּא לְחוֹבָה.

וְדִקְדֵּק לוֹמַר **וְאַתֶּם** בְּתוֹסֶפֶת וָא״ו, לוֹמַר לְצַד שֶׁנִּשְׁבַּעְתִּי לָכֶם שֶׁלֹּא יִכָּרֵת עוֹד כָּל בָּשָׂר, גַּם אַתֶּם תְּקַבְּלוּ לִפְרוֹת וְלִרְבּוֹת. וּמֵעַתָּה תְּנַאי הוּא הַדָּבָר, וּלְפִי זֶה יְדוּיַּק עַל נָכוֹן מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נדה יג.) שֶׁאָמְרוּ: כָּל הָאוֹחֵז בָּאֻמָּה וּמַשְׁתִּין כְּאִלּוּ מֵבִיא מַבּוּל לָעוֹלָם, עַד כָּאן. פֵּרוּשׁ, כֵּיוָן שֶׁשִּׁבּוּעַת ה׳ שֶׁלֹּא יִכָּרֵת וְגוֹ׳ הָיְתָה בִּתְנַאי שֶׁיְּקַבְּלוּ לִפְרוֹת וְכוּ׳, כְּפִי זֶה הַמַּשְׁחִית זַרְעוֹ בְּטֵל הַתְּנַאי וּכְאִלּוּ מֵבִיא מַבּוּל וְכוּ׳, וְהָבֵן:

יא וַהֲקִמֹתִי וְגוֹ׳ וְלֹא יִכָּרֵת כָּל בָּשָׂר וְגוֹ׳. צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה הֵצֶרְךְ לְכִפּוּל לוֹמַר **לֹא יִכָּרֵת** וְגוֹ׳ **וְלֹא יִהְיֶה** וְגוֹ׳. וְאִם לְקַיֵּם הַדָּבָר בִּשְׁבוּעָה, הֲלֹא מָצִינוּ כִּי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לֹא הוֹצִיאוּ הַדָּבָר אֶלָּא מִפָּסוּק זֶה וּפָסוּק שֶׁלְּאַחֲרָיו (בראשית ט:טו) שֶׁאָמַר ״וְלֹא יִהְיֶה [עוֹד] הַמַּיִם״ וְגוֹ׳, וּכְמוֹ שֶׁהֵבֵאתִי דִּבְרֵיהֶם בְּפָסוּק (בראשית ח:כא) ״לֹא אוֹסִיף״, הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי כֻּלָּם ״וְלֹא יִכָּרֵת״ וְ״לֹא יִהְיֶה״ הָאֲמוּר בְּפָסוּק זֶה הֵצֶרְךְ לְגוּפוֹ.

וְנִרְאֶה לוֹמַר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם בְּסוֹטָה דַּף י״א וְזֶה לְשׁוֹנָם: ״הָבָה נִתְחַכְּמָה״ וְגוֹ׳, אָמַר רַבִּי חָמָא בַּר חֲנִינָא: בּוֹאוּ וְנִתְחַכְּמָה לְמוֹשִׁיעָן וְכוּ׳, בּוֹאוּ וְנִדּוֹנֵם בַּמַּיִם שֶׁכְּבָר נִשְׁבַּע הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁאֵינוֹ מֵבִיא מַבּוּל לָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו נד:ט) ״כִּי מֵי נֹחַ זֹאת לִי״ וְגוֹ׳, וְהֵן אֵינָם יוֹדְעִים שֶׁעַל כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ אֵינוֹ מֵבִיא, אֲבָל עַל אֻמָּה אַחַת מֵבִיא. אִי נַמִּי, הוּא אֵינוֹ מֵבִיא אֲבָל הֵן בָּאִין וְנוֹטְלִין בְּתוֹכָן, וְכֵן הוּא אוֹמֵר ״וּמְצָרִים נָסִים״ וְגוֹ׳, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. הִנֵּה לְפִי חִלּוּק

רִאשׁוֹן, שִׁעוּר הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְלֹא יִכָּרֵת כָּל בָּשָׂר עוֹד מִמֵּי הַמַּבּוּל**, פִּרוּשׁ: לֹא יָבִיא ה׳ מַבּוּל לְהַכְרִית הַכֹּל, אֲבָל מִקְצָת אִם יִתְחַיֵּב יָבִיא ה׳ עָלָיו רָעַת מַבּוּל. וְחָזַר לוֹמַר **וְלֹא יִהְיֶה**, פֵּרוּשׁ: וְאִם יִהְיֶה מַבּוּל עַל הַמִּקְצָת, אָמַר ה׳ שֶׁלֹּא יִהְיֶה לְשַׁחֵת הָאָרֶץ כְּדֶרֶךְ שֶׁעָשָׂה בַּמַּבּוּל שֶׁהִשְׁחִית גּוּף הָאָרֶץ. וְלֹא הָיָה מַסְפִּיק לוֹמַר ״וְלֹא יִהְיֶה״ וְגוֹ׳, כִּי אֵין זֶה אֶלָּא הַבְטָחָה לָאָרֶץ לֹא לָאָדָם, לָזֶה אָמַר ״וְלֹא יִכָּרֵת״. וּכְפִי זֶה שְׁנֵי לָאוִין שֶׁאָנוּ לוֹמְדִים מֵהֶם הַשְׁבוּעָה: א׳ הִיא ״לֹא יִכָּרֵת״ וְהַב׳ ״לֹא יִהְיֶה״ שֶׁבַּפָּסוּק שֶׁאַחַר זֶה, וְאֵין קְפִידָא בְּשִׁנּוּי הַלָּשׁוֹן אִם הַמְכֻוָּן אֶחָד וְאָמַר עָלָיו בַּפָּסוּק לֹא יִהְיֶה הַדָּבָר.

וּלְדֶרֶךְ אִי נַמִּי שֶׁחִלֵּק בֵּין אִם יָבִיא הַמַּבּוּל אוֹ יְבִיאֵם לְתוֹךְ הַמַּיִם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְמִצְרַיִם, הִנֵּה יֵשׁ לְהִסְתַּפֵּק בְּדַעַת הַתַּלְמוּד אִם לֹא חָזַר בּוֹ מֵחִלּוּק שֶׁחִלֵּק בֵּין כֹּל לְמִקְצָת, וּכְפִי זֶה גַּם לִסְבָרַת אִי נַמִּי יִהְיֶה יִשּׁוּב הַכָּתוּב שֶׁיִּשְׁבְּנוּ יָתֵד בַּל יִמּוֹט. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁהַשֵּׂ״ס חָזַר בּוֹ מֵחִלּוּק רִאשׁוֹן וּמְחַלֵּק בְּחִלּוּק אַחֵר, וְאֵין הֶפְרֵשׁ בֵּין כָּל בָּשָׂר לְמִקְצָתָן. וּלְפִי דֶּרֶךְ זֶה יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּסַנְהֶדְרִין (פא:) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא אֶלָּא מֵעַתָּה ״אַל תַּשְׁמִאוּ בְּכָל אֵלֶּה״ הָכִי נַמִּי בְּכֻלְּהוּ לֹא בַּחֲדָא? אֵין, אֶלָּא בְּאַחַת מִכָּל אֵלֶּה וְכוּ׳ עַד כָּאן. כְּפִי זֶה יִתְבָּאֵר אָמְרוֹ **וְלֹא יִכָּרֵת כָּל בָּשָׂר** פֵּרוּשׁ אֶחָד מִכָּל בָּשָׂר מִמֵּי הַמַּבּוּל. וְאָמְרוֹ **וְלֹא יִהְיֶה** וְגוֹ׳ לוֹמַר אֲפִלּוּ בְּלֹא הַשְׁחָתַת בַּעֲלֵי חַיִּים אָמַר ה׳ שֶׁלֹּא יַשְׁחִית הָאָרֶץ אֲפִלּוּ חֵלֶק מִמֶּנָּה מִמֵּי הַמַּבּוּל. וְהִנֵּה בֵּין לְדֶרֶךְ רִאשׁוֹן בֵּין לְדֶרֶךְ שֵׁנִי שְׁנֵי לָאוִין אֵלּוּ צְרִיכִין לְעַצְמָן וְאֵין כָּאן יְתוּר לָאו שְׁתֵּי פְּעָמִים, וְלָזֶה הֵצַרְךָ רָבָא לְהַמְצִיא שְׁנֵי לָאוִין מִשְּׁנֵי פְּסוּקִים.

וָאֶרְאֵיתִי לְהָרִי״ף זַ״ל שֶׁכָּתַב בְּהִלְכוֹתָיו, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְהוּא דְּאָמַר ״לָאו לָאו״ תְּרֵי זִמְנֵי, דִּכְתִיב ״וְלֹא יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל״ וְגוֹ׳ ״וְלֹא יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל״ ע״כ. מִשְּׁמַע דְּסוֹבֵר הָרִי״ף כִּי מַאֲמַר ה׳ ״וְלֹא יִהְיֶה מַבּוּל לְשַׁחֵת הָאָרֶץ״ כְּלַל הָאָרֶץ וְיוֹשְׁבֶיהָ, וּבָזֶה מָנָה שְׁנֵי לָאוִין, שֶׁהֵם ״לֹא יִהְיֶה וְגוֹ׳ לְשַׁחֵת הָאָרֶץ״ וְ״לֹא יִהְיֶה [עוֹד] הַמַּיִם וְגוֹ׳ לְשַׁחֵת כָּל בָּשָׂר״ שֶׁהֵם עִנְיָן אֶחָד. וְלִדְבָרָיו זַ״ל נַחְזֹר לְהַשְׁכִּיל לָמָּה כָּפַל לוֹמַר ״וְלֹא יִכָּרֵת״ וְ״לֹא יִהְיֶה״ בְּפָסוּק אֶחָד? גַּם לָמָּה לֹא נֹאמַר כִּי שְׁנֵי הַלָּאוִין הֵם ״לֹא יִכָּרֵת״ וְ״לֹא יִהְיֶה״ שֶׁבְּפָסוּק א׳? וְנִרְאֶה לוֹמַר שֶׁסּוֹבֵר פֵּרוּשׁ הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: שֶׁנִּשְׁבַּע ה׳ שֶׁלֹּא יִכָּרֵת כָּל בָּשָׂר בְּשׁוּם מִין רָעָה בָּעוֹלָם, לֹא בָּאֵשׁ וְלֹא בַּמַּיִם וְלֹא כַּיּוֹצֵא בָּזֶה. וְאָמְרוֹ **מִמֵּי הַמַּבּוּל** פֵּרוּשׁ: מִזְּמַן מֵי הַמַּבּוּל. וְחָזַר לוֹמַר **וְלֹא יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל** אֲפִלּוּ פְּרָט אֶחָד. וְהָלַךְ לְדֶרֶךְ שְׁנֵיהֶם שֶׁאָמַר הַתַּלְמוּד. אִי נַמִּי שֶׁלֹּא נִשְׁבַּע אֶלָּא שֶׁלֹּא לַהֲבִיאוֹ וְלֹא לַהֲבִיאֵם אֵלָיו, וּלְעוֹלָם בְּרִית הַמַּבּוּל הוּא אֲפִלּוּ לִפְרָט אֶחָד. וְקָשֶׁה עַל זֶה, אִם כֵּן מִנַּיִן מוֹכִיחַ שֶׁהָיוּ בִּפְרָט זֶה שְׁתֵּי פְּעָמִים לָאוּ? וְלֹא כֵן הוּא, כִּי לָאוּ ״לֹא יִהְיֶה [עוֹד] הַמַּיִם לְמַבּוּל״ אָמַר בְּפֵרוּשׁ ״לְשַׁחֵת כָּל בָּשָׂר״. וְאוּלַי נוֹכַל לוֹמַר שֶׁאַחַר שֶׁגָּלָה ה׳ דַּעְתּוֹ שֶׁלֹּא יָבִיא מַבּוּל אֲפִלּוּ לְחֵלֶק מֵהָעוֹלָם, כְּמוֹ שֶׁמּוּבָן מִפָּסוּק ״וְלֹא יִכָּרֵת וְגוֹ׳ וְלֹא יִהְיֶה״, נַחְזֹר לְפָרֵשׁ אָמְרוֹ ״וְלֹא יִהְיֶה מַבּוּל לְשַׁחֵת כָּל בָּשָׂר״ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ ״אַל תַּשְׁמִאוּ בְּכָל אֵלֶּה״, שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא בְּאַחַת מֵאֵלֶּה. אֶלָּא שֶׁדֶּרֶךְ זֶה דּוֹחֵק, יְתוּר אָמְרוֹ ״מִמֵּי הַמַּבּוּל״ לְלֹא צֹרֶךְ, כִּי הַדָּבָר מוּבָן שֶׁמִּמֵּי הַמַּבּוּל הוּא אוֹמֵר.

וָאֶרְאֵיתִי לְהָרֹא״שׁ שֶׁכָּתַב שָׁם וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְאֵין נִרְאֶה לִי לֹא כְּגִירְסַת הָרִי״ף וְכוּ׳, אֶלָּא הָנֵי תְּרֵי קְרָאֵי שֶׁאָמַר ה׳ לְנֹחַ וְגוֹ׳ ״וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל לִבּוֹ לֹא אוֹסִיף וְגוֹ׳ וְלֹא אוֹסִיף״ וְגוֹ׳, תֵּדַע דִּתְלָתָא לָאוֵי כְּתִיבִי: ״לֹא יִכָּרֵת״ וְ״לֹא יִהְיֶה״ וְ״לֹא יִהְיֶה״, וְאִם כֵּן לִיכְּעֵי ג׳, וְאִי מִצָּרְפְתְּ לְהוּ לְהָווּ ה׳, אֶלָּא וַדַּאי דְּלֹא חָשִׁיב אֶלָּא ״וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל לִבּוֹ״ וְגוֹ׳ וְדוּמְיָא דְּהָנֵי דְּאָמַר זֶה אַחַר זֶה וְכוּ׳, עַד כָּאן. וּדְבָרָיו זְכֹרוֹנוֹ לִבְרָכָה רְחוֹקִים אֶצְלִי מִשְּׁמוֹעַ, כִּי ה׳ דִּבֵּר אֶל לִבּוֹ כְּבָיְכוֹל אָז בַּהֲרִיחוֹ רֵיחַ הַנִּיחוֹחַ, וְאַחַר כָּךְ דִּבֵּר ה׳ אֶת אֲשֶׁר חָשַׁב לְטוֹבָה וְהוֹדִיעַ לְנֹחַ מַחֲשַׁבְתּוֹ, וּמַה מּוֹכִיחַ מִפָּסוּק ״לֹא אוֹסִיף״? וְעוֹד, לֹא נֶאֶמְרוּ שְׁנֵי הַלָּאוִין בְּפֶרֶק אֶחָד וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי בִּמְקוֹמוֹ. וּמַה שֶּׁתָּמַהּ שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה וּבְצֵרוּף יִהְיוּ חֲמִשָּׁה, מֵחִילָה מִכְּבוֹדוֹ, כִּי שְׁנַיִם רִאשׁוֹנִים כְּבָר פֵּרֵשׁ מַשְׁמָעוּתָם בִּמְקוֹמוֹ טַעַם שֶׁכָּפַל הַשֵּׁם הַדְּבָרִים, וְאוֹתָם לֹא לְמֵדִין מֵהֶם אֲפִילּוּ לָאוּ אֶחָד, מִפְּנֵי שֶׁהֵם דְּבָרִים שֶׁאָמַר בְּדַעְתּוֹ אֶל לִבּוֹ כְּבָיְכוֹל. וְאִם נַשְׁגִּיחַ בִּיסוֹדֵי הַדִּין, הֲגַם שֶׁהָיוּ שְׁנֵי לָאוִין בְּפֶרֶק אֶחָד, אֵין לְמֵדִין מֵהֶם, כִּי אֲמִירָה בַּלֵּב אֵינָהּ אֲמִירָה, כִּי אֵין נֶדֶר וּשְׁבוּעָה אֶלָּא בְּבִטּוּי שְׂפָתַיִם, וְאֵין לְהוֹכִיחַ אֶלָּא מִמַּאֲמַר ה׳ אֲשֶׁר אָמַר לְנֹחַ שֶׁהוּא פָּסוּק ״וְלֹא יִכָּרֵת״ וְגוֹ׳, וְלָזֶה לֹא הוֹכִיחַ הַשֵּׂ״ס אֶלָּא מִפָּסוּק שֶׁאָמַר ה׳. וְכִי מְצָרְפִינַן אֶת הַלָּאוִין הַנֶּאֱמָרִים אֵינָם אֶלָּא שְׁנַיִם כְּמוֹ שֶׁשִּׁשְׁבְּנוּ לְמַעְלָה, כִּי מִפָּסוּק ״לֹא יִכָּרֵת״ אֵין הוֹכָחַת שְׁתֵּי פְּעָמִים לָאוּ. עַל כָּרְחֲךָ דִּבְרֵי הָרִי״ף עִקָּר אוֹ כְּגִירְסָתֵינוּ וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּהָ לְמַעְלָה.

וְהִנֵּה מִסּוּגְיַת סוֹטָה גְּלָה הַתַּלְמוּד דַּעְתּוֹ כִּי מְסֻפָּק בְּמֵי מַבּוּל אִם כָּרַת ה׳ עֲלֵיהֶם בְּרִית לְבַל יָבֹא עַל חֵלֶק מֵהַנִּבְרָאִים, וְהֶחְלִיט הַתַּלְמוּד שֶׁהַמַּבּוּל לֹא נֶחְלַט אֶלָּא מֵהֶבְאָתוֹ עַל הַנִּבְרָאִים, אֲבָל לֹא הֶבְאַת בַּעֲלֵי חַיִּים, אֶלָּא ״כִּי בָא סוּס וְגוֹ׳ בַּיָּם״.

וְנִשְׁאַר לַעֲמוֹד עַל הוֹכָחַת בְּרוּר הַדָּבָר, אִם הַבְּרִית הוּא גַּם עַל שְׁאָר פּוּרְעָנִיּוֹת שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ לְהַכְרִית כָּל בָּשָׂר, אוֹ דַּוְקָא בְּמֵי הַמַּבּוּל הוּא שֶׁנִּשְׁבַּע.

וּבִמְדָרָשׁ רַבּוֹת (בראשית רבה מט,ט) אָמְרוּ וְזֶה לְשׁוֹנָם: ״חָלִילָה לְךָ״ וְגוֹמֵר, נִשְׁבַּעְתָּ וְאָמַרְתָּ שֶׁאֵין אַתָּה מֵבִיא מַבּוּל לָעוֹלָם, מָה אַתָּה מַעֲרִים עַל הַשְּׁבוּעָה? מַבּוּל [שֶׁל מַיִם] אֵין אַתָּה מֵבִיא וְשֶׁל אֵשׁ אַתָּה מֵבִיא? אִם כֵּן לֹא יָצָאתָ יְדֵי הַשְּׁבוּעָה! ״הַשּׁוֹפֵט וְגוֹ׳ לֹא יַעֲשֶׂה״ וְגוֹ׳, אִם עוֹלָם אַתָּה מְבַקֵּשׁ — אֵין דִּין, וְאִם דִּין וְכוּ׳ — אֵין עוֹלָם, וְאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: ״אַהֲבָתְךָ צָדָק״ וְגוֹמֵר, עַד כָּאן. מִמַּאֲמָר זֶה מוּכָח שֶׁעַל כָּל פּוּרְעָנִיּוֹת נִשְׁבַּע, בֵּין עַל שֶׁל מַיִם בֵּין עַל שֶׁל אֵשׁ. וְכֵן מוּכָח מִזְּבָחִים (זבחים קטז.) שֶׁאָמַר לָהֶם בִּלְעָם שֶׁלֹּא יָבִיא ה׳ לֹא שֶׁל מַיִם וְלֹא שֶׁל אֵשׁ. וְצָרִיךְ לָדַעַת מַה כֹּחוֹ שֶׁל אַבְרָהָם בַּטַּעֲנָה ״אִם כֵּן לֹא יָצָאתָ יְדֵי חוֹבַת הַשְּׁבוּעָה״, אִם ה׳ לֹא נִשְׁבַּע אֶלָּא עַל הַמַּיִם וְלֹא עַל הָאֵשׁ, כְּשֶׁיָּבִיא שֶׁל אֵשׁ — שְׁבוּעָתוֹ קַיֶּמֶת.

אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא, כְּלוּם שְׁבוּעָה שֶׁעָשָׂה לָמָּה? כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה הָעוֹלָם בָּטוּחַ, גַּם הַנִּבְרָאִים יִפְרוּ וְיִרְבּוּ כִּי לֹא יִגְעוּ לָרִיק, וְזוּלַת זֶה יֵלְדוּ לַבֶּהָלָה. וְעוֹד, מַה נַּחַת

רוּחַ נַעֲשָׂה לָעוֹלָם בִּשְׁבוּעַת מַבּוּל אִם יִהְיֶה הַכְּלָיוֹן בְּדָבָר אַחֵר? וְאִם כֵּן חוֹבַת הַשְׁבוּעָה, פֵּרוּשׁ דָּבָר שֶׁהִצְרִיכוֹ לִישָׁבַע בִּשְׁבִילוֹ, לֹא קִיְּמוֹ ה׳. וְהוֹכִיחַ אַבְרָהָם אֶת אֲבִימֶלֶךְ עַל אוֹדוֹת הַבְּרִית שֶׁיֶּשְׁנָהּ בֵּין לְמַבּוּל בֵּין וְכוּ׳, הֲגַם שֶׁלֹּא הִזְכִּיר אֶלָּא מֵי הַמַּבּוּל. וְטַעַם שֶׁלֹּא הוֹכִיחַ אַבְרָהָם מִפָּסוּק ״לֹא אוֹסִיף״ וְגוֹ׳, כִּי שָׁם לֹא נֶאֱמְרָה שְׁבוּעָה, וּכְמוֹ שֶׁהוֹכַחְנוּ בְּפֵרוּשֵׁינוּ הֶפֶךְ דִּבְרֵי הָרֹא״שׁ. וְגַם לְדִבְרֵי הָרֹא״שׁ יֵשׁ לָתֵת טַעַם כִּי גַּם שָׁם נֶאֱמַר ״כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי״ וְנִכְנָס בְּכַ״ף הַדְּמוּי עִם הַמַּיִם.

אֶלָּא קָשֶׁה בְּדִבְרֵי אַבְרָהָם, הֲלֹא הַשְׁבוּעָה הָיְתָה עַל הַכֹּל וְלֹא עַל חֵלֶק מֵהָעוֹלָם. וַאֲפִלּוּ לְמַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ שֶׁגַּם עַל חֵלֶק הָיְתָה הַשְׁבוּעָה, זֶה דָּוְקָא בְּמֵי הַמַּבּוּל, אֲבָל בִּשְׁאָר פֻּרְעָנֻיּוֹת לֹא מָצִינוּ רֶמֶז לָזֶה. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ טַעַם אַבְרָהָם שֶׁאֵינוֹ מְחַלֵּק בֵּין מַיִם לְאֵשׁ, אֵינוֹ צוֹדֵק אֶלָּא בְּכְלָיוֹן הַכֹּל, אֲבָל בִּפְרָט אֶחָד יֵשׁ אֱלֹהִים שׁוֹפְטִים בָּאָרֶץ.

עוֹד – רוֹאֶה אֲנִי כִּי הוֹדָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְטַעֲנַת אַבְרָהָם וְלֹא עָמַד בָּהּ, שֶׁהֲרֵי הִמְטִיר אֵשׁ וְגוֹ׳ ״וַיְהַפֵּךְ ה׳״ וְגוֹ׳ (בראשית יט:כה), וְאִם הַשְׁבוּעָה נִתְקַיְּמָה גַּם עַל הַמִּקְצָת וַאֲפִלּוּ בָּאֵשׁ, לָמָּה עָשָׂה ה׳ בְּסִדּוֹם מַה שֶּׁעָשָׂה?

אָכֵן אֲמִתּוּת דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי אַבְרָהָם טָעַן טַעֲנַת חָכְמָה, וְהֵיא כִּי מַה טַּעַם נִשְׁבַּע ה׳ מֵהָבִיא מַבּוּל לָעוֹלָם? מִמָּה נַפְשָׁךְ: אִם הַנִּבְרָאִים אֵינָם חַיָּבִים, פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא יָעִיל הָאֵל מִשְׁפָּט, אֶלָּא שֶׁהֲגַם שֶׁיִּתְחַיְּבוּ לְכַלּוֹתָם כְּמוֹ שֶׁנִּתְחַיְּבוּ דּוֹר הַמַּבּוּל, אַף עַל פִּי כֵן יִכְבֹּשׁ ה׳ אֶת הַדִּין וְלֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט מָוֶת. זוֹ הִיא כַּוָּנַת הַשְׁבוּעָה. הָא לְמַדְתָּ שֶׁכַּוָּנָתְךָ שֶׁלֹּא תַּעֲמִיד הַמִּשְׁפָּט עַל תִּלּוֹ, וְאִם כֵּן גַּם בְּמַה שֶּׁלָּקָנִינוּ לֹא יַעֲמִיד ה׳ הַמִּשְׁפָּט כְּפִי הַמְחַיֵּב, וַאֲבַקֵּשׁ רַחֲמִים, כְּמוֹ שֶׁבִּקֵּשׁ. וְאִם כַּוָּנָתְךָ בִּשְׁבוּעַת הַמַּבּוּל דַּוְקָא בִּפְרָט זֶה שֶׁל מַיִם אֲבָל שֶׁל אֵשׁ וְכוּ׳, וְהַעֲמָדַת קַו הַדִּין יֶשְׁנָהּ בְּלֹא מִגְרַעַת, וְאִם כֵּן כָּאן גַּם כֵּן תַּעֲמִיד הַמִּשְׁפָּט וְאֵין מָקוֹם לִתְפִלָּתִי – חָלִילָה לְךָ וְגוֹ׳ לְהַעֲרִים וְכוּ׳, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ לְמַעְלָה, כִּי הַנִּבְרָאִים שֶׁשָּׁמְעוּ הַשְׁבוּעָה סְבָרָתָם הִיא שֶׁלֹּא תַּעֲמִיד מִשְׁפְּטֵי הַדִּין עַד סוֹף, וְזֶה עָרְמָה חָס וְשָׁלוֹם, וְחוּלִּין הוּא לוֹ לְהַעֲרִים עַל בְּרִיּוֹתָיו שֶׁהֵם יָבִינוּ דָּבָר וְהוּא יְכַוֵּן בְּאֹפֶן אַחֵר. וְתִמְצָא שֶׁפִּיּוּם הַמַּאֲמָר בְּדִבְרֵי אַבְרָהָם וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אִם עוֹלָם אַתָּה מְבַקֵּשׁ – אֵין דִּין, וְאִם דִּין וְכוּ׳ – אֵין עוֹלָם וְכוּ׳, אִי אַתָּ לָא תְּוַתֵּר צִבְחַר לִית עָלְמָא יָכִיל קַיָּים, עַד כָּאן. חֲרִי שֶׁכַּוָּנַת אַבְרָהָם וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אִם עוֹלָם אַתָּה מְבַקֵּשׁ – אֵין דִּין, וְאִם דִּין וְכוּ׳ – אֵין עוֹלָם וְכוּ׳, אִי אַתָּ לָא תְּוַתֵּר צִבְחַר לִית עָלְמָא יָכִיל קַיָּים, עַד כָּאן. חֲרִי שֶׁכַּוָּנַת אַבְרָהָם הִיא לְהוֹכִיחַ כִּי אֵין הֶכְרֵחַ שֶׁיֵּעָשֶׂה הַמִּשְׁפָּט בִּשְׁלֵמוּת. וְהוֹדָה לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַדָּבָר, וְנִכְנַס אַבְרָהָם וּבִקֵּשׁ שֶׁיֵּעָשֶׂה לְמַעַן הַצַּדִּיקִים וְלֹא יְאַבֵּד הָרְשָׁעִים שֶׁעִמָּהֶם, וְזֶה הוּא צִבְחַר מֵהַדִּין, וְנִתְרַצָּה ה׳ עַל הַדָּבָר. וּכְשֶׁלֹּא מָצָא צַד לְהַטּוֹת מִשְׁפָּט, נֶחְתַּם עֲלֵיהֶם לְאַבְּדָם. וְאֵין פֵּרָט זֶה נִכְלָל בִּשְׁבוּעַת ה׳, וְהִמְטִיר עַל רְשָׁעִים אֵשׁ וְגָפְרִית. וְאֶת זֶה רָאוּ הַמִּצְרִים וְחָשְׁבוּ כִּי בָאֵשׁ ה׳ וְגוֹ׳ (ישעיה סו:טז) לְהִתְחַכֵּם שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ בְּמִשְׁפַּט הָאֵשׁ לִהְיוֹתָם פֶּרֶט בָּעוֹלָם.

פרק יא

א **וַיְהִי כָל הָאָרֶץ שָׂפָה אֶחָת וְגוֹ׳.** יֵשׁ לָתֵת לֵב לָתוּר בְּעִנְיַן דּוֹר הַפַּלָּגָה מַה הִיא דַּעְתָּם בִּבְנוֹת הָעִיר וְהַמִּגְדָּל, שֶׁאִם טַעְמָם הוּא בִּפְרָט מִפְּרָטֵי הַכְּפִירָה לֹא נוֹדַע אוֹפֶן הַכְּפִירָה, גַּם לֹא הָיָה ה׳ מַסְפִּיק לְהַעֲנִישָׁם בְּהָפִין אוֹתָם לְבַד, וְעוֹד צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **לֹא יִבָּצֵר מֵהֶם** כִּי חָס וְשָׁלוֹם כְּמַעַט יָבֹא הַטּוֹעָה לִטְעוֹת בָּהּ, וְעוֹד מַה הוּא כַּוָּנַת הַכָּתוּב שֶׁכָּתַב לָנוּ עִנְיַן בִּנְיַן הָעִיר בַּפְּרָטִים הַמְּגֻנִּים, וַהֲלֹא אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי מִרְצוֹן ה׳ הָיָה שֶׁיִּתְעַסְּקוּ בִּבְנְיַן הָעוֹלָם. וְאֶפְשָׁר כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁכַּאֲשֶׁר בָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹלָמוֹ בָּרָאוֹ שֶׁיִּהְיֶה שְׁלִישׁ יִשּׁוּב וּשְׁלִישׁ מִדְבָּר, וְתִמְצָא הֵן הַיּוֹם כַּמָּה מְקוֹמוֹת שֶׁל יִשּׁוּב שֶׁאִם תִּסְמֹךְ אוֹתָם אַמַּת אֶל אַמַּת לֹא יִהְיֶה אֲפִלּוּ חֵלֶק מִמֵּאָה בִּשְׁלִישׁ יִשּׁוּב הַנִּזְכָּר וְיִהְיֶה הַכֹּל מִדְבָּר. אֶלָּא לֶהֱיוֹת שֶׁהָעֲיָרוֹת וְהַכְּרַכִּים בֵּין עִיר לְעִיר חֵלֶק קָרוֹב וּבְנֵי הָעוֹלָם עוֹבְרִים וְשָׁבִים מִזּוֹ לָזוֹ, בָּזֶה יֵחָשֵׁב הַכֹּל, בֵּין הָעֲיָרוֹת בֵּין מַה שֶּׁבֵּינֵיהֶם – יִשּׁוּב, וּבְצִרּוּף הַכֹּל תִּמְצָא שְׁלִישׁ יִשּׁוּב. וְלָזֶה נֶאֱמַר הָיְתָה כָל הָאָרֶץ שָׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֲחָדִים, רָצוּ שֶׁיִּהְיוּ כֻּלָּם מְקֻבָּצִים בְּמָקוֹם אֶחָד וְלֹא יִתְפַּזְּרוּ אָנָּא וָאָנָה, וְשֶׁיִּהְיֶה מָקוֹם אֶחָד יִשּׁוּב דַּוְקָא. וְלָזֶה בָּנוּ הָעִיר לָהֶם, פֵּרוּשׁ: עִיר אַחַת לְכֻלָּם. וְלַחֲשֶׁשֶׁת שֶׁמָּא יִתְפַּזְּרוּ בְּאֹרֶךְ הָעוֹלָם וְיֵלֵךְ אֶחָד מֵהֶם אָנָּא וָאָנָה, עָשׂוּ הַמִּגְדָּל לִהְיוֹת לָהֶם לְסִימָן שֶׁזֶּהוּ מְקוֹמָם אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמָם עָלָיו, וְגַם לְהַכִּיר הַמָּקוֹם מֵרָחוֹק אֲשֶׁר יִהְיֶה שָׁם וּבֹא יָבֹא לְאוֹת הַמִּגְדָּל. וְזֶהוּ אָמְרוֹ **פֶּן נָפוּץ עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ**, שֶׁלֹּא רָצוּ לִהְיוֹתָם נִפְזָרִים וְכָלִים זְעִיר שָׁם זְעִיר שָׁם. וְלָזֶה אָמַר ה׳ כִּי הַדָּבָר הַזֶּה אֵינֶנּוּ נָכוֹן בְּעֵינָיו, וְהוּא דָּבָר שֶׁיְּכוֹלִים לְהַשִּׂיגוֹ לֶהֱיוֹתָם בַּעֲלֵי בְּחִירָה וְרָצוֹן בַּמַּעֲשֶׂה הַגַּשְׁמִי. וְלָזֶה גָּזַר אֹמֶר לְהָפֵר עֲצָתָם וּלְבַלְבֵּל שִׂפָתָם, שֶׁאָז בְּהֶכְרֵחַ יִהְיוּ נִפְרָדִים וְכָל אֶחָד יְבַקֵּשׁ לוֹ מָקוֹם. וְזֶה שֶׁהַכָּתוּב אוֹמֵר **וּמִשָּׁם הֱפִיצָם ה׳ עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ.** וְזֶה הוּא עֵד נֶאֱמָן לְפֵרוּשֵׁנוּ שֶׁכַּוָּנַת ה׳ שֶׁיִּהְיוּ מְמַלְּאִים כָּל הָעוֹלָם, וּבָזֶה נַעֲשָׂה שְׁלִישׁ הָעוֹלָם יִשּׁוּב לְסִבָּה נוֹדַעַת לוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְיֵשׁ בָּזֶה סוֹד כַּיָּדוּעַ לְיוֹדְעֵי חֵן, וּכְמַעַט יִהְיֶה דּוֹמֶה לְמִקְצִץ בַּנְּטִיעוֹת וּמְפַנִּים הַשְׁפָּעָה מִמָּקוֹם לְמָקוֹם. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ דְּרָשׁוֹת הַרְבֵּה וְאֵין הַמִּקְרָא יוֹצֵא מִידֵי פְּשׁוּטוֹ.

ל **וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה אֵין לָהּ וָלָד.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר ״אֵין לָהּ וָלָד״? וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (יבמות סד:) אֵילוֹנִית הָיְתָה, שֶׁנֶּאֱמַר ״אֵין לָהּ וָלָד״. וְנִרְאֶה לְפָרֵשׁ עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ שָׁם בִּיבָמוֹת דַּף ס״ד וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַבִּי אֲמִי, אַבְרָהָם וְשָׂרָה טוּמְטוּמִין הָיוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו נא:א) ״הַבִּיטוּ אֶל צוּר חֻצַּבְתֶּם וְאֶל מַקֶּבֶת בּוֹר נֻקַּרְתֶּם״. וּפֵרֵשׁ רַשׁ״י: ״חֻצַּבְתֶּם״ – נַעֲשָׂה לָהֶם זְכָרוּת, ״נֻקַּרְתֶּם״ – שֶׁנַּעֲשָׂה לָהֶם נְקֵבוּת וְכוּ׳ עַד כָּאן. וְאָמְרוּ עוֹד שָׁם: נָשָׂא

אָדָם אִשָּׁה וְשָׁהָה עִמָּהּ עֶשֶׂר שָׁנִים וְלֹא יָלְדָה – יוֹצִיא וְיִתֵּן כְּתֻבָּה וְכוּ׳, זֵכֶר לַדָּבָר (בראשית טז:ג) ״מִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים לְשֶׁבֶת אַבְרָם בְּאֶרֶץ״ וְגוֹ׳. וְלִילֵף מִיִּצְחָק וְגוֹ׳? יִצְחָק עָקָר הָיָה. אִי הָכִי אַבְרָהָם נַמִּי עָקָר הָיָה? הַהוּא מִבָּעֵי לֵיהּ וְכוּ׳ עַד כָּאן. וְכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת דְּעָקָר שֶׁאָמַר כָּאן הוּא טוּמְטוּם שֶׁאָמַר רַבִּי אָמֵי, וַהֲלֹא שֶׁמֵּן הַסְּתָם לֹא נָשָׂא עַד שֶׁנִּקְרַע אֲלִיבָּא דְּרַבִּי יְהוּדָה פָּרִיךְ, שֶׁאָמַר טוּמְטוּם שֶׁנִּקְרַע אֵין מוֹלִיד, וְעוֹד אֲפִלּוּ לְרַבָּנָן לֹא שְׁכִיחַ שֶׁיּוֹלִיד עַד כָּאן. הִנֵּה לְדִבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת הוּא הַדִּין שֶׁגַּם שָׂרָה נִקְרְעַת קֹדֶם שֶׁנִּשֵּׂאת. לְפִי זֶה יִתְיַשֵּׁב הַכָּתוּב עַל נָכוֹן, כִּי לֶהֱיוֹת שְׁנֵיהֶם טוּמְטוּמִין וְנִקְרְעוּ, וּלְדַעַת רַבִּי יְהוּדָה אֵינָם יוֹלְדִים, חָשׁ הַכָּתוּב שֶׁיְּבִין הַשּׁוֹמֵעַ כִּי מַה שֶּׁאָמַר ״וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה״ הוּא לְצַד שֶׁהָיְתָה טוּמְטוּמֶת, אוֹמֵר כֵּן וְהַכַּוָּנָה הִיא שֶׁכֵּיוָן שֶׁהָיְתָה טוּמְטוּמֶת מִצַּד זֶה הוּא שֶׁמֻּחְזֶקֶת בַּעֲקָרוּת, אֲשֶׁר עַל כֵּן גִּלָּה וְאָמַר **אֵין לָהּ וָלָד**, פֵּרוּשׁ שֶׁנִּבְדְּקָה עַל יְדֵי זְקֵנָה אַחַר שֶׁנִּקְרְעָה וְלֹא יָלְדָה לְאַבְרָהָם, זֶה הוּא אָמְרוֹ ״אֵין לָהּ וָלָד״, וְדוֹק.

עוֹד נִרְאֶה כִּי לֹא אָמַר רַבִּי יְהוּדָה טוּמְטוּם שֶׁנִּקְרַע אֵינוֹ מוֹלִיד אֶלָּא הַזָּכָר, אֲבָל הַנְּקֵבָה לֹא, וְשָׁכִיחַ הִיא שֶׁתֵּלֵד. וּלְפִי זֶה שִׁיעוּר הַכָּתוּב כָּךְ הוּא: **וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה**, וְלֹא תֹּאמַר שֶׁהָעֲקָרוּת שֶׁאוֹמֵר הַכָּתוּב הוּא לְצַד שֶׁהָיְתָה טוּמְטֶמֶת כְּאַבְרָהָם, לֹא כֵּן הוּא, כִּי הַטּוּמְטוּם אֵינוֹ סִבָּה מְנִיעַת הַלֵּידָה אֶלָּא בָּאִישׁ וְלֹא בָּאִשָּׁה, וְכָאן הָעֲקָרוּת הוּא שֶׁלֹּא יָלְדָה, וְהוּא אוֹמֵר ״אֵין לָהּ וָלָד״.

וּלְדִבְרֵי הָאוֹמֵר אַיְלוֹנִית הָיְתָה, יִתְפָּרֵשׁ הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה** – פֵּרוּשׁ נִמְצֵאת שֶׁהִיא עֲקָרָה, וְהַכַּוָּנָה הִיא פֵּרוּשׁ שֶׁנִּמְצָא בָּהּ דָּבָר שֶׁלֹּא הָיָה נִכָּר בָּהּ מִקֹּדֶם. הָרְאֶתָ לָדַעַת כִּי מִלְּבַד הֱיוֹתָהּ טוּמְטֶמֶת וְנִקְרָעָה, הוּכַּר בָּהּ הֱיוֹתָהּ עֲקָרָה, שֶׁאִם עַל הֱיוֹתָהּ טוּמְטֶמֶת לֹא יָצָדַק לוֹמַר ״וַתְּהִי״ הֲוָיָה חֲדָשָׁה (שֶׁזֶּה קוֹדֶם שֶׁנַּעֲשָׂה הָיָה יָדוּעַ, אֶלָּא שֶׁנִּבְדְּקָה וְנִמְצֵאת שֶׁלֹּא יָלְדָה), וּמֵעַתָּה לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר ״אֵין לָהּ וָלָד״ אֶלָּא וַדַּאי לוֹמַר שֶׁהָיְתָה אַיְלוֹנִית.

לא **וַיִּקַּח תָּרַח וְגוֹ׳.** הַכַּוָּנָה הִיא עַל דֶּרֶךְ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא עה:) ״מֵאן דְּבִישׁ לֵיהּ בְּהַאי מָתָא״ וְכוּ׳ כִּי שִׁנּוּי מָקוֹם גּוֹרֵם, לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב כִּי כַּאֲשֶׁר רָאָה תֶּרַח שֶׁאַבְרָם בְּנוֹ לֹא נוֹלְדוּ לוֹ בָּנִים, עָשָׂה שִׁנּוּי מָקוֹם וְלָקַח אֶת אַבְרָם וְשָׂרַי לְהוֹלִיכָם לְמָקוֹם אַחֵר. וְהוֹדִיעָנוּ עוֹד הַכָּתוּב בָּזֶה שֶׁכָּל כָּךְ הָיָה חָשׁוּב אַבְרָהָם בְּעֵינֵיהֶם שֶׁבִּשְׁבִילוֹ נָסְעוּ כָּל בֵּית אָבִיו לְשַׁנּוֹת הַמָּקוֹם בִּשְׁבִילוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֵּצְאוּ אִתָּם**:

לב **וַיִּהְיוּ יְמֵי תָּרַח וְגוֹ׳.** טַעַם שֶׁלֹּא אָמַר כַּסֵּדֶר הָאָמוּר בְּכָל הַדּוֹרוֹת ״וַיִּהְיוּ כָּל יְמֵי״, יֵשׁ בָּזֶה שְׁתֵּי מַשְׁמָעוּת: אוֹ לוֹמַר שֶׁחָיָה יוֹתֵר מִיָּמָיו הַחֲרוּצִים לוֹ, אוֹ שֶׁלֹּא הִשְׂלִים שְׁנוֹתָיו. וְכָאן יִסְבּוֹל שְׁתֵּי הַדְּרָכִים, שֶׁחָיָה יוֹתֵר מִשָּׁנִים הַקְּצוּבִים לוֹ בִּשְׁכַר מַה שֶּׁעָשָׂה וְטָרַח בִּשְׁבִיל אַבְרָם כָּאָמוּר בְּסָמוּךְ, חָיָה יוֹתֵר. וְהָרְאָיָה כִּי תִמְצָא שֶׁנָּחוֹר אֲבִי תֶּרַח הָיוּ שְׁנוֹתָיו קמ״ח, וַיְחִי עָלָיו תֶּרַח נ״ז שָׁנָה, וְהִנֵּה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה סה) כְּשֶׁגִּיעַ אָדָם לִשְׁנֵי אֲבוֹתָיו יְדַאֵג חֲמֵשׁ שָׁנִים קוֹדֶם אוֹ חָמֵשׁ אַחֲרֵי כֵן, וְתֶרַח חָיָה שָׁנִים אֲרוּכִים יוֹתֵר מֵאָבִיו. לָזֶה הִסְמִיךְ חִיּוּת תֶּרַח לִיצִיאָתוֹ עִם אַבְרָם, לְהוֹדִיעֲךָ מִי גָּרַם לוֹ אֲרִיכוּת יָמִים הַלָּלוּ – הוּא מִצַּד ״וַיֵּצְאוּ אִתָּם״ וְגוֹ׳. וּלְפִי זֶה אִם הָיָה אוֹמֵר ״כָּל יְמֵי תֶּרַח״ הָיָה נִשְׁמָע כִּי הֵם חַיָּיו הַקְּצוּבִים לוֹ מֵעוֹלָם הָעֶלְיוֹן, וְאֵינוֹ כֵּן אֶלָּא וָכָה וְהוֹסִיפוּ לוֹ.

וָוָךְ שֵׁנִי הוּא, אֶפְשָׁר שֶׁיּוֹתֵר שָׁנִים קָצְבוּ לוֹ מִמַּה שֶּׁחָיָה אִם הָיָה מַשְׁלִים כַּוָּנָתוֹ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן, וְטַעַם שֶׁלֹּא חָיָה שָׁנָיו שְׁלֵמִים לְצַד שֶׁיָּצָא עִם אַבְרָם לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וְלֹא הִשְׁלִים נִדְרוֹ וּבָא עַד חָרָן וַיֵּשֶׁב שָׁם, לָזֶה לֹא הִשְׁלִים שְׁנוֹתָיו. וְלָזֶה הוֹדִיעַ הַכָּתוּב עִנְיָן זֶה שֶׁיָּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וּבָאוּ עַד חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם, זוֹ סִבָּה שֶׁהָיוּ יְמֵי תֶּרַח חָמֵשׁ שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה.

וָוָ לִפְקֹחַ עַיִן בִּפְרָט אֶחָד בְּאַבְרָהָם, אֵיךְ עָזַב אֶת אָבִיו אֲשֶׁר יָצָא עִמּוֹ בִּשְׁבִילוֹ וְהָלַךְ לוֹ, כִּי הֲלֹא תִמְצָא כִּי תֶּרַח הָיָה בֶּן קמ״ג שָׁנָה בְּהִפָּרֵד אַבְרָהָם אָבִינוּ מִמֶּנּוּ, כִּי בֶּן ס״ח שָׁנָה הָיָה כְּשֶׁנּוֹלַד אַבְרָהָם, וּבְלֶכֶת אַבְרָהָם אַרְצָה כְּנַעַן הָיָה אַבְרָהָם בֶּן ע״ה שָׁנָה, שֶׁאָז עוֹלִים שְׁנֵי תֶּרַח קמ״ג, וְהוּא מֵת בֶּן ר״ה שָׁנָה, וְאֵין רָאוּי לְאַבְרָהָם לְהַנִּיחַ תֶּרַח אָבִיו שֶׁיָּצָא בִּשְׁבִילוֹ וְיֵלֵךְ לוֹ. וַהֲגַם כִּי ה׳ אָמַר אֵלָיו ״לֶךְ לְךָ״, כְּבָר אָמְרוּ שֶׁה׳ אָמַר אֵלָיו ״לֶךְ לְךָ״ כְּדַעְתְּךָ לָלֶכֶת, שֶׁהִסְכִּים עַל יָדוֹ, הָרְאֶתָ כִּי אַבְרָהָם מֵעַצְמוֹ רָצָה לָלֶכֶת.

וְגַרְאָה כִּי טַעַם אַבְרָהָם הוּא, שֶׁחָשַׁב בְּדַעְתּוֹ שֶׁשָּׁלְמוּ יְמֵי אָבִיו כְּשֶׁהִגִּיעַ לִשְׁנַת קמ״ג, הוֹסִיף עֲלֵיהֶן ה׳ שָׁנִים כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁיִּדְאַג חֲמֵשׁ שָׁנִים קוֹדֶם זְמַן חַיֵּי אָבִיו, הֲרֵי קמ״ח שֶׁהֵם חַיֵּי נָחוֹר, וּבַזְּמַן הַזֶּה הִנִּיחוֹ וְהָלַךְ לוֹ. וְהִסְכִּים ה׳ עַל יָדוֹ וְאָמַר לוֹ לֶךְ לְךָ. וַהֲגַם שֶׁחָיָה יוֹתֵר, אַף עַל פִּי כֵן כֵּיוָן שֶׁלֹּא זָכָה לַשָּׁנִים הַנּוֹתָרִים אֶלָּא בִּזְכוּת אַבְרָהָם, לֹא יִתְחַיֵּב אַבְרָהָם לְהִתְעַכֵּב בִּשְׁבִילָם. וְאוּלַי שֶׁזֶּה רָמַז ה׳ בְּאָמְרוֹ **לֶךְ לְךָ**, פֵּרוּשׁ: ״לֶךְ״ וְאֵינְךָ חוֹשֵׁשׁ לַשָּׁנִים הַנּוֹתָרִים כִּי ״לְךָ״ הֵם, פֵּרוּשׁ: מִשֶּׁלְךָ, וּמִדְּרָשִׁים הַרְבֵּה יֵשׁ בְּעִנְיָן זֶה, וְהַפָּשָׁט לֹא יֻפְשַׁט.

חסלת פרשת נח

פרק יב

א **וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל אַבְרָם וְגוֹ׳.** טַעַם שֶׁדִּבֵּר אֵלָיו ה׳ קוֹדֶם הֵרָאוֹת לוֹ, מַה שֶּׁלֹּא עָשָׂה כֵּן בְּכָל הַנִּבְרָאִים, שְׁנֵי טְעָמִים בַּדָּבָר: אוֹ לִהְיוֹת שֶׁהוּא עָלָיו הַשָּׁלוֹם נִשְׁתַּדֵּל בְּהַכָּרַת בּוֹרְאוֹ מַה שֶּׁלֹּא עָשָׂה אָדָם זוּלָתוֹ, וּבֶן חָמֵשׁ שָׁנִים הִכִּיר אֶת בּוֹרְאוֹ מֵעַצְמוֹ בְּהִתְחַכְּמוּתוֹ (נדרים לב:), לָזֶה לֹא הֻצְרַךְ לְהִגָּלוֹת אֵלָיו אֶלָּא

אָמַר אֵלָיו דִּבְּרוֹתָיו וּכְבָר הֵפַר אֶצְלוֹ הַמְדַבֵּר.

אוֹ אֶפְשָׁר, כִּי לֶהֱיוֹתוֹ אָדָם רִאשׁוֹן בַּקְרֻבָּה, אֲשֶׁר בַּעֲשָׂרָה דּוֹרוֹת שֶׁקָּדְמוּהוּ לֹא הָיָה אָדָם שֶׁהִכִּיר אֱלֹהוּתוֹ וְדִבֵּר אִתּוֹ אֱלֹהִים, לָזֶה נָהַג ה׳ עִמּוֹ בְּסֵדֶר זֶה שֶׁלֹּא הֵרְאָה שְׁכִינָתוֹ אֵלָיו עַד שֶׁבָּחַן אוֹתוֹ אִם מְקַיֵּם גְּזֵרוֹתָיו, וּלְאַחַר שֶׁקִּיֵּם דְּבָרָיו וְהָלַךְ לוֹ מֵאַרְצוֹ וְכוּ׳ אָז נִגְלָה אֵלָיו דִּכְתִיב (בראשית יב:ז) ״וַיֵּרָא ה׳ אֶל אַבְרָם״, מַה שֶּׁאֵין כֵּן שְׁאָר הַנִּבְרָאִים שֶׁכְּבָר קֶדְמָה וְנִשְׁתַּקְּעָה הָאֱמוּנָה בְּלִבָּם מֵאַבְרָהָם וְהֻשְׁרְשׁוּ בְּקִרְבָּם הָיָה נִגְלֶה לָהֶם תְּחִלָּה. וְצֵא וּלְמַד מֵאָבוֹת וּמִמֹּשֶׁה בַּסְּנֶה. וְדֶרֶךְ זֶה מַסְכִּים לְדִבְרֵי רַז״ל (בראשית רבה פל״ט) שֶׁהֶעֱמִידוּ פָּסוּק (תהלים מה:יא) ״שִׁמְעִי בַת וּרְאִי״ וְגוֹ׳ בְּאַבְרָהָם אָבִינוּ, בַּתְּחִלָּה שִׁמְעִי וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל** וְגוֹ׳, וְאַחַר כָּךְ נִגְלָה אֵלָיו ״וַיֵּרָא״ וְגוֹ׳, וְהוּא אָמְרוֹ ״וּרְאִי״. וְלֹא הָיוּ שְׁנֵיהֶם שְׁמִיעָה וּרְאִיָּה כְּאַחַת אֶלָּא בְּהֶפְסֵק בֵּינֵיהֶם. וְלָזֶה לֹא אָמַר הַכָּתוּב ״שִׁמְעִי וּרְאִי בַת״ אוֹ ״בַּת שִׁמְעִי וּרְאִי״ וְהֶפְסִיק בֵּין ״שִׁמְעִי״ לְ״וּרְאִי״.

לֶךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ וְגוֹ׳. אַחַר שֶׁאָמַר ״מֵאַרְצְךָ״ אֵין מָקוֹם לוֹמַר ״מִמּוֹלַדְתְּךָ״, כִּי בְּצֵאתוֹ מֵאַרְצוֹ הִנֵּה הוּא יוֹצֵא גַּם מִמּוֹלַדְתּוֹ.

אָכֵן הַטַּעַם הוּא, לֶהֱיוֹת כִּי בְּעֶרֶךְ צַעַר הַפְּרִידָה קָטָן הוּא צַעַר פְּרִידָתוֹ מֵאַרְצוֹ מִפְּרִידַת מוֹלַדְתּוֹ, וּפְרִידָתוֹ מִמּוֹלַדְתּוֹ מִבֵּית אָבִיו, לָזֶה סִדֵּר הַהַדְרָגוֹת מִמַּטָּה לְמַעְלָה, וְלִטּוֹל שָׂכָר עַל כָּל פָּרָט וּפָרָט, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית כב:ב) ״אֶת בִּנְךָ״ וְגוֹ׳, כִּי ה׳ יִשְׁתַּדֵּל לְהֵיטִיב בָּרוּךְ הוּא לְאוֹהֲבָיו.

עוֹד יִרְצֶה לוֹמַר שֶׁיֵּלֵךְ לוֹ מֵאַרְצוֹ, אַךְ לֹא יִהְיֶה כְּסֵדֶר יְצִיאָתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים שֶׁיּוֹלִיךְ עִמּוֹ מוֹלַדְתּוֹ וּבֵית אָבִיו, אֶלָּא הוּא לְבַדּוֹ יַעֲזֹב אַרְצוֹ וְיִפָּרֵד גַּם מִמּוֹלַדְתּוֹ וַאֲפִלּוּ מִבֵּית אָבִיו. אַךְ אַבְרָהָם לֹא הֵבִין זֶה בִּדְבָרֵי ה׳ וְלָקַח עִמּוֹ לוֹט. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁהֵבִין כֵּן, אֶלָּא שֶׁלּוֹט דָּבַק בּוֹ כְּאָמְרוֹ (בראשית יב:ד) ״וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט״ — דָּבַק בּוֹ. וַהֲגַם שֶׁאָמַר אַחַר כָּךְ (בראשית יב:ה) ״וַיִּקַּח אַבְרָם וְגוֹ׳ וְאֶת לוֹט״ וְגוֹ׳ — פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא דְחָפוֹ, עַד שֶׁיִּמְצָא הַמְצָאָה שֶׁלֹּא יַכְלִימֵהוּ. וְלָזֶה תִּמְצָא כִּי כְּשֶׁמָּצָא סִבָּה קְטַנָּה שֶׁרָבוּ הָרוֹעִים, תֵּכֶף אָמַר אֵלָיו (בראשית יג:ט) ״הִפָּרֶד וְגוֹ׳ אִם הַיָּמִין״ וְגוֹ׳, וְהַדָּבָר הוּא כְּמַעַט זָר שֶׁיֹּאמַר אֵלָיו כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּכָל כָּךְ הַרְחָקָה, אֶלָּא לְצַד שֶׁהָיָה חוֹשֵׁב מַחֲשָׁבוֹת לְהַפְרִידוֹ כִּדְבַר ה׳, לָזֶה תֵּכֶף בְּמָצְאוֹ סִבָּה דְּחָפוֹ בִּשְׁתֵּי יָדַיִם. וְרָאִיתִי לְחַזֵּק פֵּרוּשׁ זֶה גַּם כֵּן מִמַּה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (בראשית יג:יד) ״וַה׳ אָמַר אֶל אַבְרָם אַחֲרֵי הִפָּרֶד לוֹט מֵעִמּוֹ שָׂא נָא עֵינֶיךָ״ — מַאֲמָר זֶה יוֹכִיחַ כִּי יוֹשֵׁב וּמְצַפֶּה הָיָה ה׳ מָתַי יִפָּרֵד לוֹט, לְהַרְאוֹתוֹ אֶת הָאָרֶץ שֶׁאָמַר לוֹ בִּתְחִלַּת דָּבָר אֵלָיו, ״אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ״, וְלֹא הֶרְאָהוּ עַד עַתָּה שֶׁנִּפְרַד לוֹט, וְהוּא מַאֲמָר רִאשׁוֹן ״לְךָ לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ״ — אָז אַרְאֶךָּ.

עוֹד יְכַוֵּן לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **לְךָ לְךָ** לְתוֹעַלְתְּךָ, וַהֲגַם שֶׁאֵין הַטּוֹבָה מְסוּבֶּבֶת מֵהִשְׁתַּדְּלוּת כְּאָמְרוֹ (תהלים עה:ז) ״לֹא מִמּוֹצָא וּמִמַּעֲרָב וְגוֹ׳ הָרִים״ וְגוֹ׳, וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה פכ״ה) וְזֶה לְשׁוֹנָם: כָּל הָרִים שֶׁבַּמִּקְרָא כְּמַשְׁמָעָה חוּץ מִזּוֹ שֶׁהִיא לְשׁוֹן הֲרָמָה, עַד כָּאן. אַף עַל פִּי כֵן יֵשׁ טַעַם בַּדָּבָר לְצַד שִׁנּוּי מָקוֹם, וְהוּא אָמְרוֹ **מֵאַרְצְךָ**, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין צה:) שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אַף עַל פִּי שֶׁאֵין נַחַשׁ יֵשׁ סִימָן וְהֵם בַּיִת תִּינוֹק וְכוּ׳, וְאָמְרוּ עוֹד (בבא מציעא עה:) מָאן דְּבִישׁ לֵיהּ בְּהַאי מָתָא וְלָא אָזֵיל לְמָתָא אַחֲרִיתָא צוֹעֵק לְפָנֵי ה׳ וְאֵינוֹ נַעֲנֶה.

וּמִמּוֹלַדְתְּךָ. עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רמב״ם הלכות דעות פרק ו): לְעוֹלָם יָדוּר אָדָם בִּשְׁכוּנַת אַרְיֵה וְלֹא בְּעִיר עִם רְשָׁעִים״, עַד כָּאן.

אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ. פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא הוֹדִיעוֹ, לִרְאוֹת אִם יְמַהֵר לַעֲשׂוֹת דְּבַר מֶלֶךְ שֶׁלְּטוֹן מִבְּלִי דַּעַת הַמָּקוֹם, וְזֶה נִסָּיוֹן מֵהַנִּסְיוֹנוֹת. עוֹד רָמְזוּ שֶׁיִּרְאֶנּוּ לוֹ כֻּלָּהּ דִּכְתִיב (בראשית י״ג:י״ד) ״שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה צָפוֹנָה וָנֶגְבָּה״ וְגוֹ׳ וְנָתַן לוֹ כֹּחַ הָרְאִיָּה לִרְאוֹת כֻּלָּהּ:

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּסִפְרֵי בַּפָּסוּק (במדבר לה:לד) ״אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָהּ אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״, אֵין שְׁכִינָה שׁוֹרָה אֶלָּא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְעוֹדָן בָּאָרֶץ, עַד כָּאן. וְהוּא שֶׁאָמַר ה׳ לְאַבְרָהָם **אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ**, פֵּרוּשׁ: רְאוּיָה לְךָ וְאַתָּה רָאוּי לָהּ. וְשִׁעוּר הַתֶּבָה הוּא אַרְאֶה אוֹתְךָ לָהּ וְאַרְאֶה אוֹתָהּ לְךָ, כִּי זֶה בִּלֹּא זֶה אֵינָם רְאוּיִים לְהַשְׁרַאת שְׁכִינָה וּלְרוֹב הַהַצְלָחוֹת.

ב **וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וְגוֹ׳.** לֶהֱיוֹת שֶׁצִּוָּה לוֹ שְׁלֹשָׁה, קֶבַע לוֹ כְּנֶגְדָּם שָׁלֹשׁ: **וְאֶעֶשְׂךָ** וְגוֹ׳ כְּנֶגֶד ״לֶךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ״, **וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ** כְּנֶגֶד ״וּמִמּוֹלַדְתְּךָ״, **וֶהְיֵה בְּרָכָה** כְּנֶגֶד ״וּמִבֵּית אָבִיךָ״. שֶׁתִּמְצָא כִּי בִּהְיוֹת הָאָדָם בְּאַרְצוֹ תּוֹךְ מִשְׁפַּחְתּוֹ וּבֵית אָבִיו יֶשְׁנוֹ בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים: הָא׳ שֶׁיֵּשׁ לוֹ הַרְבֵּה מַכִּירִים וְרֵעִים וְאוֹהֲבִים. ב׳ שֶׁבְּנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ תְּפָאֲרֵהוּ וְכָבוֹד וְהָדָר תְּעַטְּרֵהוּ כְּדֶרֶךְ כָּל מִשְׁפָּחָה לִבְנֵי מִשְׁפַּחְתָּם. ג׳ שֶׁיִּהְיֶה נִזּוֹן וּמִתְפַּרְנֵס מִבֵּית אָבִיו לְצָרְכָיו. וּכְשֶׁיּוֹצֵא מֵאַרְצוֹ וְכוּ׳ חָסֵר לְכֻלָּן, וְלָזֶה אָמַר אֵלָיו ה׳ כְּנֶגֶד ״מֵאַרְצְךָ״ אֲנִי אֶעֱשֶׂה לְךָ הַרְבֵּה אוֹהֲבִים מִפְּךָ מִיּוֹצְאֵי חֲלָצֶיךָ. וּכְנֶגֶד חֶסְרוֹן הַתּוֹעֶלֶת שֶׁל בְּנֵי הַמִּשְׁפָּחָה כְּנִזְכָּר ״וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ״, וּכְנֶגֶד חֶסְרוֹן הַמּוֹעִיל מִבֵּית אָבִיךָ ״וֶהְיֵה בְּרָכָה״.

ג **וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וְגוֹ׳.** בְּרָכָה זוֹ כְּנֶגֶד מַה שֶּׁהֶעֱלִים מִפְּנֵי הָאָרֶץ וְלֹא הוֹדִיעוֹ קוֹדֶם לְצֵאתוֹ, וְנִסָּיוֹן זֶה גָּדוֹל הוּא שֶׁיֵּצֵא מֵאַרְצוֹ אֶל הַשָּׂדֶה מִבְּלִי דַּעַת אָן יִפָּנֶה, וְהוּא לֹא הִרְהֵר. לָזֶה הִבְטִיחוֹ כִּי לֹא יִפְחַד מִדָּבָר כִּי הוּא יְבָרֵךְ וְכוּ׳, וּבַמָּקוֹם אֲשֶׁר יַחֲנֶה שָׁם יְצַו ה׳ אֶת הַבְּרָכָה, וּבָזֶה כָּל מָקוֹם אֲשֶׁר יִדְרוֹךְ כַּף רַגְלוֹ הַצְלָחָתוֹ וּמַעֲלָתוֹ עִמּוֹ:

וְיֵשׁ לִשְׁאוֹל לָמָּה שִׁנָּה לְשׁוֹנוֹ בְּעִנְיַן הַבְּרָכָה? אָמַר ״וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ״ — הַקְּדִים בְּרָכָתוֹ לִבְרָכָתָם, וּבְקִלָּלָה הִקְדִּים קִלְלָתָם לְקִלְלָתוֹ. הַטַּעַם הוּא כִּי הַמְבָרֵךְ יַקְדִּים ה׳ לְבָרְכוֹ קוֹדֶם שֶׁיְּבָרֵךְ לְאַבְרָהָם, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַמְקַלְלוֹ לֹא יַקְדִּים ה׳ לָאוֹר אוֹתוֹ. וְהַטַּעַם הוּא כִּי יַחְפּוֹץ ה׳ לְהַפְחִיד לְבַל יְזַלְזֵל אָדָם בִּכְבוֹדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם. וְזוֹלַת זֶה, אִם יַקְדִּים ה׳ לְקַלֵּל מִי שֶׁהוּא עָתִיד לְקַלֵּל, לֹא יוּרַגַּשׁ הַדָּבָר כִּי הוּא זֶה סִבָּה וְיִכָּשְׁלוּ בַּדָּבָר בְּנֵי אָדָם גַּם בְּנֵי אִישׁ. אֲבָל בְּעֶרֶךְ הַבְּרָכָה אֵין

מִכְשׁוֹל. וְאִם לְצַד הַהֲטָבָה, הִנֵּה מְבוֹרָכִים בּוֹ כָּל הַמִּשְׁפָּחוֹת. גַּם טַעַם הַקְּדֻמַּת בְּרָכַת הַמְבָרְכִים כְּדֵי שֶׁתִּתְקַיֵּם בִּרְכָתָם לְאַבְרָהָם.

עוֹד יְכוֹן לוֹמַר, בְּמַה שֶׁנִּדַּקְדֵּק לָמָּה הַמְבָרְכִים הִזְכִּירָם בִּלְשׁוֹן רַבִּים, וְהַמְקַלְלִים הִזְכִּירָם בִּלְשׁוֹן יָחִיד.

אָכֵן יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּמַסֶּכֶת מוֹעֵד קָטָן (ט:) שֶׁאָמְרוּ רַבָּנָן לְבִנּוֹ שֶׁל רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי: תִּזָּרַע וְלֹא תֶּחְצַד וְכוּ', וְנִתְכַּוְּנוּ בָּזֶה לִבְרָכָה. וַהֲגַם שֶׁהוֹצִיאוּ דִּבְרֵיהֶם בִּלְשׁוֹן קְלָלָה, הַכֹּל הוֹלֵךְ אַחַר הַכַּוָּנָה, הֲרֵי שֶׁבֵּרְכוּהוּ בְּנִסַּח קְלָלָה. וּכְנֶגֶד זוֹ אָמַר ה' וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ, וְגַם מְקַלֶּלְךָ יֵשׁ מִין מְקַלֵּל שֶׁהוּא מְבֹרָךְ גַּם אוֹתוֹ אֲבָרֵךְ, וְלָזֶה אָמַר לְשׁוֹן יָחִיד, כִּי לֹא כָּל מְקַלֵּל יְבֹרָךְ אֶלָּא פְּרָט שֶׁהוּא מְכַוֵּן לִבְרָכָה, אֲבָל מְבָרְכֶיךָ אֶת כֻּלָּן יְבֹרָךְ. וְתֵיבַת "מְקַלְלְךָ" נִמְשֶׁכֶת גַּם כֵּן לְמַטָּה, כְּשֶׁתִּהְיֶה קְלָלָתוֹ לִקְלָלָה אָאֹר. נִמְצֵאתָ אוֹמֵר כִּי מְכַוֵּן ה' לִגְמֹר כְּנֶגֶד הַמְבָרְכִים לְבָרֵךְ כֻּלָּם, וְהַמְקַלְלִים הֵם שְׁנֵי פְּרָטִים: פְּרָט אֶחָד יֵשׁ שֶׁיְּשָׁנוֹ בִּבְרָכָה וְנִמְשֶׁכֶת הַתֵּיבָה לְמַעְלָה, וּפְרָט אֶחָד הֵם בַּאֲרִירָה וְנִמְשֶׁכָה הַתֵּיבָה לְמַטָּה.

עוֹד יְרֻצֶּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, **וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ**, פֵּרוּשׁ כְּשֶׁיִּהְיוּ לְךָ בִּבְרָכָה אַחַת שְׁנַיִם, שֶׁהֵם הַמְקַלְּלִים וּמִתְכַּוְּנִין לִבְרָכָה כְּמַעֲשֶׂה שֶׁאָמְרוּ תִּזָּרַע, וְחָזַר הָאָב וּבֵרְכוֹ, קֻבַּע ה' בְּרָכָה לִשְׁנֵיהֶם, שֶׁלֹּא תֹּאמַר כִּי עִקַּר הַמְבֹרָךְ הוּא הָרִאשׁוֹן וְאֵין הַשֵּׁנִי אֶלָּא מְפֹרָשׁ, תַּלְמוּד לוֹמַר "מְבָרְכֶיךָ" כִּי שְׁנֵיהֶם יִתְבָּרְכוּ. וְאָמְרוֹ **וּמְקַלֶּלְךָ** יֵשׁ גַּם כֵּן לְהַסְמִיכָהּ לְמַעְלָה, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּמַסֶּכֶת תַּעֲנִית (כ:) וְזֶה לְשׁוֹנָם: טוֹבָה קְלָלָה שֶׁקִּלְלָן אֲחִיָּה הַשִּׁילוֹנִי מִבְּרָכָה שֶׁבֵּרְכָם בִּלְעָם וְכוּ', וּכְנֶגֶד מְקַלֵּל כָּזֶה אָמַר שֶׁיְּשָׁנוֹ בִּכְלַל הַבְּרָכָה, וְלָזֶה רָמַז לְשׁוֹן יָחִיד כִּי לִפְרָט זֶה דַּוְקָא יְכוֹן לְבָרֵךְ, וּמְקַלֶּלְךָ פְּרָט אַחֵר שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא מְקַלֵּל – לָזֶה אָאֹר.

וְנִבְרְכוּ בְךָ וְגוֹ'. וְזֶה הוּא הַהֶפְרֵשׁ שֶׁבֵּין מְבָרְכֶיךָ לְשֶׁאֵינוֹ מְבָרֵךְ וְלֹא מְקַלֵּל, כִּי מְבָרְכוֹ יְבָרְכֵהוּ ה' בִּכְבוֹדוֹ מִפִּיו, אֲבָל שְׁאָר מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה יִתְבָּרְכוּ מֵאֶמְצָעוּת אַבְרָהָם.

ד **וַיֵּלֶךְ אַבְרָם וְגוֹ'.** כָּל הַכָּתוּב מִיֶּתֶר, שֶׁהֲרֵי אוֹמֵר בְּסָמוּךְ בְּסֵדֶר הוֹדָעַת הַהֲלִיכָה (בראשית יב:ה) "וַיִּקַּח אַבְרָם וְגוֹ' וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת" וְגוֹ'.

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא לְהוֹדִיעַ חִבָּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, שֶׁלֹּא נִתְעַכֵּב אֲפִלּוּ שָׁעָה אַחַת, אֶלָּא בִּגְמַר דִּבְרֵי ה' "לֶךְ לְךָ" תֵּכֶף "וַיֵּלֶךְ אַבְרָם", וְלֹא נִתְעַכֵּב לְשׁוּם סִבָּה וְעָזַב אֶת אָבִיו וּמוֹלַדְתּוֹ. וְשִׁעוּר תֵּבַת כ"ף "כַּאֲשֶׁר", הוֹדָעַת הַזְּמַן שֶׁהָיָה סָמוּךְ לְדַבֶּר ה' אֵלָיו. וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי לוֹט לְצַד דְּבֵקוּתוֹ בְּאַבְרָהָם הָלַךְ אִתּוֹ, פֵּרוּשׁ: לֹא לְצַד קִיּוּם מַאֲמַר ה' אֶלָּא רָאָהוּ הוֹלֵךְ וְהָלַךְ עִמּוֹ. וְכַוָּנָתוֹ בְּהוֹדָעָה זוֹ כִּי הֲגַם שֶׁנִּתְחַכֵּם אַבְרָהָם לְחַפֵּשׂ לָלֶכֶת לְבַל יִתְחַבְּרוּ עִמּוֹ מְמוֹלַדְתּוֹ וּמִבֵּית אָבִיו, אַף עַל פִּי כֵן לֹא הוֹעִיל בְּעֵרֶךְ פְּרָט זֶה, וְהָלַךְ אִתּוֹ לוֹט.

עוֹד יְרֻצֶּה, לֶהֱיוֹת שֶׁאָמַר לוֹ ה' הַבְטָחוֹת תּוֹעֲלִיּוֹת הַרְבֵּה כְּשֶׁיֵּלֵךְ לוֹ מֵאַרְצוֹ וְכוּ', אִם כֵּן הֲגַם שֶׁיֵּלֵךְ יִסְבּוֹר הָרוֹאֶה כִּי אֵין לְהַחֲזִיק לוֹ טוֹבָה עַל זֶה, שֶׁאֲפִלּוּ קַל שֶׁבַּקַּלִּים כְּשֶׁיִּרְאֶה כָּל הַתּוֹעֲלִיּוֹת יִמָּהֵר לִסַּע. לָזֶה הוֹדִיעַ הַכָּתוּב צִדְקוּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, כִּי מַה שֶּׁהָלַךְ לֹא לְצַד הַבְטָחוֹת הָאֲמוּרוֹת אֶלָּא לַעֲשׂוֹת דְּבַר ה'. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר** וְלֹא "כְּאֲשֶׁר אָמַר" כְּמוֹ שֶׁהִתְחִיל בְּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה "וַיֹּאמֶר ה'" לְאַמֵּת כִּדְבָרֵינוּ. וְהוּא, יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי כָּל מָקוֹם שֶׁיֹּאמַר הַכָּתוּב דִּבּוּר יַגִּיד עַל דָּבָר קָשֶׁה, וְהָאֲמִירָה הִיא רַכָּה. וְכָאן הִזְכִּיר בִּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה "וַיֹּאמֶר ה'" לְצַד שֶׁכָּל הַדָּבָר הוּא לַהֲנָאַת אַבְרָהָם, וּבְמַעֲשֵׂה אַבְרָהָם אָמַר "כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר", פֵּרוּשׁ שֶׁעָשָׂה הַדָּבָר לְצַד גְּזֵרַת מֶלֶךְ עָלָיו וְלֹא לַתּוֹעֶלֶת הַנִּמְשָׁךְ לוֹ.

עוֹד יְרֻצֶּה לְהוֹדִיעַ כִּי אַבְרָהָם הָלַךְ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו ה' בְּסָמוּךְ, וּמַה נֶּאֱמַר בִּדְבָרֵי ה'? "אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ", שֶׁלֹּא הוֹדִיעוֹ מָקוֹם אֲשֶׁר יָבֹא שָׁמָּה, וְאַף עַל פִּי כֵן הָלַךְ מֵאַרְצוֹ וְסָמַךְ עַל מַה שֶּׁיּוֹדִיעֵהוּ ה' כְּשֶׁיִּרְצֶה, מִבְּלִי חֲשׁוֹב לוֹמַר, אֵיךְ אֵצֵא מֵהָעִיר קוֹדֶם שֶׁנֻּדַּע הַמָּקוֹם? וְזֶה נִפְיוֹן גָּדוֹל. וְאַחַר כָּךְ הוֹדִיעַ הַכָּתוּב הוֹצָאַת אֶת אֲשֶׁר עִמּוֹ, שֶׁלֹּא נִסָּה ה' אוֹתָם בְּדָבָר זֶה אֶלָּא הוֹדִיעַ הַמָּקוֹם וְאַחַר כָּךְ יָצְאוּ, וְהוּא אָמְרוֹ בַּפָּסוּק שֶׁאַחֲרֵי זֶה **וַיִּקַּח אַבְרָם** וְגוֹ' **וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנָעַן**, וְלֹא הֻצְרַךְ הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ כִּי ה' הוֹדִיעוֹ הַמָּקוֹם כִּי הוּא מוּבָן מֵעַצְמוֹ.

ו **וַיַּעֲבֹר אַבְרָם וְגוֹ'.** מוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי הָיָה אַבְרָהָם עוֹבֵר בָּאָרֶץ מִמָּקוֹם לְמָקוֹם, וְאֵין אוֹמֵר אֵלָיו דָּבָר מִבְּנֵי הָאָרֶץ. וַהֲגַם שֶׁבַּעֲלֵי הָאָרֶץ שֶׁהֵם כְּנַעַן הָיוּ אָז בָּאָרֶץ אֲשֶׁר עָבַר אַבְרָהָם שָׁמָּה, לֹא פָּצָה פִּיו וְצִפְצֵף.

עוֹד יִרְמֹז כִּי אַבְרָהָם הָיָה עוֹבֵר וְלֹא הָיָה מַחֲזִיק עַצְמוֹ בַּחֲשִׁיבוּת אֶלָּא עִבְרִי, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית י"ד:י"ג) "אַבְרָם הָעִבְרִי". וְטַעַם אָמְרוֹ **וְהַכְּנַעֲנִי** וְגוֹ', וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶּׁאָמַר בַּפָּסוּק שֶׁלְּפָנָיו זֶה "אַרְצָה כְּנָעַן", כָּאן הוֹדִיעַ זְמַן שֶׁנִּכְנְסָה לִרְשׁוּת הַכְּנַעֲנִי, וּמַה שֶּׁקָּדַם וְאָמַר "אַרְצָה כְּנָעַן", אֵין רְאָיָה, כִּי קָרְאָהּ כֵּן עַל שֵׁם הֶעָתִיד.

או אֶפְשָׁר שֶׁרָמַז בְּשֵׁם כְּנַעַן עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט) בְּפָרָשַׁת שְׁלַח לְךָ וְגוֹ', "אֶרֶץ כְּנַעַן" – שֶׁרָמַז אֶל יִשְׂרָאֵל שֶׁבָּאוּ מֵאַבְרָהָם בֶּן מֵאָה שָׁנָה וְשָׂרָה בַּת תִּשְׁעִים שָׁנָה, הָרְמוּזִים בְּחֶשְׁבּוֹן תֵּבַת כְּנַעַן. לָזֶה הֻצְרַךְ לְהוֹדִיעַ **וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ.**

עוֹד יְרֻצֶּה בְּהוֹדַעַת **וְהַכְּנַעֲנִי** לוֹמַר פֶּתַח הַזְּכִיָּה בָּאָרֶץ, כִּי הַכְּנַעֲנִי הָיָה אָז בָּאָרֶץ שֶׁהוּא עֶבֶד, דִּכְתִיב (בראשית ט:כה) "עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו", אֵין לוֹ קִנְיָן, וְכָל הַתּוֹפֵס בְּקִנְיָנָיו מִבְּנֵי שֵׁם אוֹ יֶפֶת יִזְכֶּה בָּהֶם וּבְאַדְמָתָם. וּבָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְזִכָּה הַדָּבָר לְאַבְרָהָם. וְזוֹלַת זֶה אִם לֹא הָיָה הַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ אֶלָּא מִבְּנֵי יֶפֶת, לֹא הָיָה מָקוֹם לְהוֹצִיאָם מִיָּדָם אַחַר שֶׁזָּכוּ בָהּ. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (תורת כהנים פרשת קדושים) כִּי שֶׁל בְּנֵי שֵׁם הָיְתָה, וְאַבְרָהָם מִבְּנֵי שֵׁם זָכָה קוֹדֵם בָּהּ. וּלְדַרְכָּם הוֹדִיעַ ה' כִּי לֹא זָכָה לֶהֱיוֹתוֹ כְּנַעֲנִי, יַד עֶבֶד כְּיַד רַבּוֹ.

עוד יִרְצֶה, לֶהֱיוֹת שָׁרְצָה לוֹמַר ה׳ אֶל אַבְרָם ״לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ״, וְעַד עַתָּה יוֹדֵעַ הָיִיתִי כִּי הָאָרֶץ שֶׁל שֵׁם הָיְתָה וְאַבְרָהָם מִבְּנֵי בָנָיו הוּא, וְאֵין יָדוּעַ כִּי שֶׁל כְּנַעַן הָיְתָה אָז, וְיֹאמַר הָאוֹמֵר מַה נּוֹתֵן לוֹ ה׳ דָּבָר אֲשֶׁר שֶׁלּוֹ הוּא מֵאָז וּמִקֶּדֶם. וַהֲגַם שֶׁצִּוָּנוּ מִקֶּדֶם לִכְנַעַן, כְּבָר פֵּרַשְׁתִּי שֶׁאֵין רְאָיָה מִזֶּה. אֲשֶׁר עַל כֵּן הוֹדִיעַ ה׳ **וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ**, וְלָזֶה הֵצֶרֶךְ ה׳ לְהַבְטִיחוֹ שֶׁיִּתְּנֶנָּה לְזַרְעוֹ.

ז **וַיֵּרָא ה׳ אֶל וְגוֹ׳ וַיִּבֶן שָׁם וְגוֹ׳.** כְּוָנַת הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ הַפְלָגַת חִבַּת אַבְרָהָם בְּקוֹנוֹ, כִּי ה׳ נִגְלָה אֵלָיו וּבִשְּׂרוֹ בַּזֶּרַע וּבְנְתִינַת הָאָרֶץ, וְהוּא לֹא הֶחְשִׁיב בְּשׂוֹרַת שְׁתֵּי מַעֲלוֹת טוֹבוֹת לְכָלוּם בְּעֶרֶךְ שִׂמְחָתוֹ בְּגִלּוּי שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרֵךְ אֵלָיו, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר (תהילים ט״ז:י״א) ״שׂוֹבַע שְׂמָחוֹת אֶת פָּנֶיךָ״, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לַה׳ הַנִּרְאֶה אֵלָיו**, כְּאִן פֵּרֵשׁ סִבַּת שִׂמְחָתוֹ אֲשֶׁר עָלֶיהָ בָּנָה מִזְבֵּחַ הוּא לְצַד הֶרְאוֹתוֹ יִתְבָּרֵךְ אֵלָיו, וְהֶבֵן. וְזֶה אוֹת לְבָנָיו כַּמָּה מֵהֶם אֲשֶׁר הִרְחִיקוּ חֵשֶׁק הַזֶּרַע בְּעֶרֶךְ חֵשֶׁק הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹוֹת, וְצֵא וּלְמַד מִבֶּן עַזַּאי (יבמות ס״ג:) בְּטַעֲנָתוֹ ״וּמָה אֶעֱשֶׂה וְנַפְשִׁי חָשְׁקָה בַּתּוֹרָה״.

ח **וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם וְגוֹ׳.** לֹא זָכַר לְמִי הֶעְתִּיק. וְרַשִׁ״י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ ״אֱלֹהָ״, וְהוּא חָסֵר. וְאוּלַי כִּי רָמַז שֶׁהֶעְתִּיק צוּר מִמָּקוֹם שֶׁנִּרְאָה אֵלָיו שָׁם, וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בִּבְרָכוֹת (ה:) בְּפָסוּק (איוב י״ח:ד׳) ״הַלְמַעַנְךָ תֵּעָזֵב אֶרֶץ וְיֵעְתַּק צוּר מִמְּקוֹמוֹ״, כִּי בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמְּקוֹם תְּפִלָּתוֹ גּוֹרֵם שֶׁיֵּעְתַּק צוּר שֶׁהוּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִמְּקוֹמוֹ, וּמִכָּל שֶׁכֵּן בְּמַה שֶׁלְּפָנֵינוּ שֶׁנִּרְאָה ה׳ אֵלָיו וּבָנָה לוֹ מִזְבֵּחַ שָׁם וּכְשֶׁיַּעֲבוֹר מִשָּׁם אַבְרָהָם יֵעְתַּק צוּר מִמְּקוֹמוֹ, וְהוּא אַבְרָהָם הַמַּעְתִּיק.

עוֹד יִרְצֶה שֶׁהֶעְתִּיק מִזְבֵּחַ שֶׁבָּנָה שָׁם, כְּשֶׁרָצָה לְהַטּוֹת אָהֳלֹה בְּמָקוֹם אַחֵר סָתַר הַמִּזְבֵּחַ שֶׁבָּנָה וְחָזַר וּבָנָאוֹ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר עָשָׂה שָׁם אָהֳלֹה. וְלֹא הֵצֶרֶךְ לְפָרֵשׁ כִּי סָמַךְ עַל הַזְּכָרָתוֹ בְּסָמוּךְ ״וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וְגוֹ׳ וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם״. גַּם הֵרָאָה בְּאֶצְבַּע בְּאָמְרוֹ ״מִשָּׁם״ שֶׁחוֹזֵר אֶל הָאָמוּר בְּסָמוּךְ, וְהֶבֵן:

י **וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב וְגוֹ׳ הִנֵּה נָא יָדַעְתִּי וְגוֹ׳.** רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (בבא בתרא טז.) לְהַגִּיד צְנִיעוּת שֶׁהָיָה בֵּינֵיהֶם, וְצָרִיךְ לָדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן אָמַר לָהּ כֵּן אַבְרָהָם.

אָכֵן לֶהֱיוֹת כִּי רָצָה לְצַוּוֹת עָלֶיהָ לוֹמַר ״אָחִי הוּא״, חָשׁ שֶׁתֹּאמַר שָׁרָה לָמָּה הִכְנִיסָהּ בְּגֶדֶר סַכָּנָה, שֶׁעַל כָּל פָּנִים הִיא מִסְתַּכֶּנֶת אוֹ תִּמָּסֵר בְּעַל כָּרְחָהּ בְּיַד הַטְּמֵאִים עַל יְדֵי חֲרִיצַת הַבַּעַל אוֹ בְּרִצּוֹנָהּ, וְלֹא הָיָה לוֹ לַהֲבִיאָהּ לְמָקוֹם כָּזֶה. וַהֲגַם שֶׁבְּטוּחִים הַצַּדִּיקִים בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אַף עַל פִּי כֵן כְּלָל זֶה בְּיָדֵינוּ שֶׁאֵין סוֹמְכִין עַל הַנֵּס, וּמַה גַּם לְגַבֵּי בְּחִירַת הָאָדָם. וְצֵא וּלְמַד (קידושין לט:) מִשְּׁמוּאֵל שֶׁאָמַר (שמואל א ט״ז:ב׳) ״וְשָׁמַע שָׁאוּל וַהֲרָגָנִי״. לָזֶה אָמַר אֱלֹהָּ **הִנֵּה נָא** וְגוֹ׳, נָתַן הִתְנַצְּלוּת עַל הַדָּבָר כִּי עַתָּה נוֹדַע לוֹ וְלֹא מִקּוֹדֶם, שֶׁאִם הָיָה יוֹדֵעַ מַה שֶּׁיֵּדַע עַתָּה לֹא הָיָה מְבִיאָהּ אֶל מִצְרַיִם וְהָיָה הוֹלֵךְ לְמָקוֹם אַחֵר. וְטַעַם נְתִינַת לֵב לָדַעַת לְצַד קִרְבָתוֹ לָבֹא לְמִצְרַיִם רָאָה פָּנִים כְּעוּרוֹת, אוֹ יָדַע בִּקְרִיבַת הָעִיר כִּי הַמֶּלֶךְ יִקַּח הַיָּפָה בַּנָּשִׁים וְנָתַן דַּעְתּוֹ וְהִכִּיר בָּהּ. וְאָמְרוֹ ״כִּי אִשָּׁה יְפַת״ וְגוֹ׳, וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר ״כִּי יְפַת מַרְאֶה אָתְּ״, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי אַחַת הִיא בָּעוֹלָם, אִשָּׁה יְפַת מַרְאֶה הִיא וְאֵין דּוֹמֶה לָהּ, וְהֶבֵן:

וְאַל יִקְשֶׁה בְּעֵינֶיךָ שֶׁהָלַךְ עִמָּהּ לְאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים אַחַר שֶׁיָּדַע כִּי אִשָּׁה יְפַת מַרְאֶה הִיא, כִּי אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים לֹא הָיוּ כְּעוּרוֹת כָּל כָּךְ כְּמִצְרַיִם. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁלֹּא הֵצֶרֶךְ לְצַוּוֹת עָלֶיהָ שֶׁתֹּאמַר הִיא, אֶלָּא הוּא אָמַר עָלֶיהָ ״אֲחוֹתִי הִיא״ (בראשית כ:ב), כִּי לֹא הָיָה בֵּית מֵיחוּשׁ כְּאַנְשֵׁי מִצְרַיִם שֶׁהָיוּ בְּתַכְלִית הַכְּעוּר וְהִיא בְּתַכְלִית הַיֹּפִי:

יב **וְהָיָה כִּי יִרְאוּ וְגוֹ׳.** הִקְדִּים לוֹמַר לָהּ טַעַם לְמָה שֶׁמְּצַוֶּה אוֹתָהּ בְּסָמוּךְ **אִמְרִי נָא** וְגוֹ׳, שֶׁתֹּאמַר מֵאָז וְתוֹדִיעַ מִבְּלִי שׁוֹאֲלָהּ דָּבָר, תִּשְׁתַּדֵּל לְהַשְׁמִיעַ כִּי הִיא אֲחוֹתוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **אִמְרִי נָא**, פֵּרוּשׁ: עַתָּה, מִבְּלִי שׁוֹאֵל. וּלְצַד שֶׁתֹּאמַר לָמָּה נִצְטָרֵךְ לְהוֹדִיעַ דָּבָר מִבְּלִי שׁוֹאֵל, לָזֶה אָמַר כִּי זוּלַת זֶה לֹא תִּהְיֶה שְׁאֵלָה, וּכְשֶׁיִּרְאוּ אוֹתָם יֵדְעוּ מִן הַסְּתָם כִּי הִיא אִשְׁתּוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהָיָה כִּי יִרְאוּ** וְגוֹ׳, לֹא יִשְׁאֲלוּ דָּבָר כִּי מֵעַצְמָן יֹאמְרוּ וַדַּאי אִשְׁתּוֹ זוֹ, וּלְצַד אָמְרָם כֵּן בְּדַעְתָּם יַהַרְגוּ אֲבָרְהָם, לָזֶה הִקְדִּים הוּא לְהוֹצִיא קוֹל אַחְוָה לְכָל מַכִּיר וְרוֹאֶה אוֹתָם.

יג **לְמַעַן יִיטַב וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ: טַעַם שֶׁאֲנִי מְצַוֵּךְ לוֹמַר אֲחוֹתִי, וְלֹא אֲנִי מוֹסִיף לְהַרְחִיק יוֹתֵר שֶׁתֹּאמַר עָלַיו אִישׁ נָכְרִי הוּא אֶצְלָהּ, **לְמַעַן יִיטַב** וְגוֹ׳, וְאִם יִהְיֶה נָכְרִי אֵין לוֹ עִנְיָן שֶׁיֵּיטִיבוּהוּ בִּשְׁבִילָהּ. וְאוּלַי כִּי לָזֶה הִקְפִּיד שֶׁתֹּאמַר הִיא וְלֹא הִסְפִּיק שֶׁיֹּאמַר הוּא כִּי לֹא יַצְדִּיקוּ דְּבָרָיו לְהֵיטִיבוֹ. וּלְפִי הַפְּשָׁט לֹא הִסְפִּיק לוֹמַר הוּא כִּי חָשַׁשׁ שֶׁתֹּאמַר דָּבָר שֶׁיְּבַזּוּ מִמֶּנּוּ כִּי אִשְׁתּוֹ הִיא. וְאָמְרוֹ **וְחָיְתָה** הִיא תַּכְלִית הַטּוֹבָה, שֶׁמְּקַוֶּה לְהַחָיוֹת נַפְשׁוֹ בָּרָעָב. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **וְחָיְתָה נַפְשִׁי** וְלֹא אָמַר וְאֶחְיֶה וְכוּ׳ לְרַמֵּז אָמְרוֹ (משלי י״ג:כ״ה) ״צַדִּיק אוֹכֵל לְשׂוֹבַע נַפְשׁוֹ״.

עוֹד יִרְצֶה בְּדִקְדּוּק עוֹד אָמְרוֹ כָּפֶל עִנְיָן ״בַּעֲבוּרֵךְ״ ו״בִּגְלָלֵךְ״, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר ״יִיטַב לִי וְחָיְתָה נַפְשִׁי בִּגְלָלֵךְ״ אוֹ ״בַּעֲבוּרֵךְ״. אָכֵן נִתְכַּוֵּן לִשְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד לְמַעַן יֵיטִיבוּ לוֹ בַּעֲבוּר אֲחוֹתוֹ טוֹבָה גַּשְׁמִיִּית, וְעוֹד **וְחָיְתָה נַפְשִׁי** וְגוֹ׳ עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות לא:) בְּפָסוּק (שמואל א א:יא) ״אִם רָאֹה תִּרְאֶה״ שֶׁאִם לֹא יִפְקְדֶהָ תַּעֲשֶׂה שֶׁעַל כָּרְחֵךְ יִרְאֶה לָהֶת זֶרַע עַל יְדֵי שֶׁתִּלְךְ וְתִסָּתֵר וְכוּ׳ וְתִבָּדֵק כְּסוֹטָה וְנִזְרָעָה זֶרַע. כְּמוֹ כֵן חָשַׁב אַבְרָהָם כִּי עַל יְדֵי סְתִירַת הָאִשָּׁה עִם הָאִישׁ וְהִיא נִקְיָה ה׳ יִפְקְדֶנָּה בְּבָנִים בְּדוֹמִין לוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְחָיְתָה נַפְשִׁי בִּגְלָלֵךְ**, פֵּרוּשׁ בַּדְּבָרִים הַמִּתְגַּלְגְּלִים מִמֵּךְ, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קנא:) בְּפָסוּק ״בִּגְלַל הַדָּבָר״ וְגוֹ׳. וְלָזֶה הִפְסִיק בְּתֹבֶת ״בַּעֲבוּרֵךְ״ לוֹמַר כִּי הֵם שְׁנֵי דְּבָרִים. גַּם אָמְרוֹ **וְחָיְתָה**

בְּתוֹסֶפֶת רָא״ו לוֹמַר שֶׁהוּא פְּרָט חָדָשׁ וְאֵינוֹ עָנָף ״יֵיטַב לִי״, כִּי הֵם שְׁתֵּי בְּחִינוֹת הַהֲטָבָה: אֶחָד לַגּוּף וְאֶחָד לַנֶּפֶשׁ. וְדָבָר זֶה הוּשַׂג אֶצְלוֹ בַּסְּתִירָה שֶׁנִּסְתְּרָה עִם אֲבִימֶלֶךְ וְלֹא בַּפַּעַם הַזֹּאת עִם פַּרְעֹה, לְטַעַם כִּי שָׁם לֹא הָיָה חָשָׁד כִּי גֵּרְשׁוֹ מֵאַרְצוֹ, גִּלָּה כִּי לֹא עָשָׂה דָּבָר. אוֹ אֶפְשָׁר כִּי בְּאֶמְצָעוּת שְׁתֵּי פְּעָמִים נִתְפָּרְסֵם הַקּוֹל עַל שָׂרָה כִּי נִסְתְּרָה וְעַל יְדֵי זֶה נִפְקְדָה. שׁוּב בָּא לְיָדֵי מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פנ״ג) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַבִּי יִצְחָק, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּתִיב (במדבר ה:כח) ״וְאִם לֹא נִטְמְאָה הָאִשָּׁה וּטְהֹרָה הִיא וְנִקְּתָה וְנִזְרְעָה זָרַע״, וְזוֹ שֶׁנִּכְנְסָה לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ וְיָצְתָה טְהוֹרָה, אֵין דִּין שֶׁתִּפָּקֵד, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְהֵם דְּבָרֵינוּ עַצְמָם וְהָבֵן. חֲרֵי שֶׁחָיְתָה נַפְשׁוֹ שֶׁל אַבְרָהָם בְּבָנִים בִּגְלַל שָׂרָה.

יז וַיְנַגַּע ה׳ וְגוֹ׳ עַל דְּבַר שָׂרַי אֵשֶׁת וְגוֹ׳. פֵּירוּשׁ, כִּי בִּשְׁעַת הַנֶּגַע הוֹדִיעַ כִּי שָׂרַי הִיא אֵשֶׁת אַבְרָם:

יח (יח-יט) **וַיִּקְרָא פַרְעֹה וְגוֹ׳ לָמָּה וְגוֹ׳, לָמָּה וְגוֹ׳.** קָשֶׁה לָמָּה כָּפַל הַקַּשְׁיָא שְׁתֵּי פְּעָמִים בְּאוֹפֶן מְשֻׁנֶּה? וְאוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר שְׁתֵּי הַדְרָגוֹת בִּתְמִיהָתוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: הָאַחַת, מִן הָרָאוּי הָיָה לְךָ לָחוּשׁ לִי שֶׁמָּא לֹא נָדַע כִּי הִיא אִשְׁתְּךָ וְאֶקָּחֶנָּה, וְעוֹד שֶׁהוֹסַפְתָּ לַעֲשׂוֹת בְּמַה שֶׁאָמַרְתָּ בְּפֵרוּשׁ ״אֲחוֹתִי הִיא״.
עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רש״י) כִּי טַעַם פַּרְעֹה שֶׁאָמַר לוֹ ״הִנֵּה אִשְׁתְּךָ קַח וָלֵךְ״, וַאֲבִימֶלֶךְ אָמַר אֵלָיו ״הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ״ וְגוֹ׳, כִּי פַּרְעֹה לֶחֱיוֹת אֲנָשָׁיו כְּעוּרִים וּשְׁטוּפֵי זִמָּה חָשׁ עַל הַדָּבָר שֶׁיִּכָּשְׁלוּ בּוֹ וְיֵעָנְשׁוּ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אֲבִימֶלֶךְ שֶׁלֹּא הָיוּ כְּעוּרִים וְכוּ׳. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁאֲבִימֶלֶךְ אָמַר אֵלָיו ״מָה רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ״ וְגוֹ׳, מַה שֶּׁאֵין כֵּן פַּרְעֹה כִּי יוֹדֵעַ טַעְמוֹ שֶׁל אַבְרָהָם כִּי יָרֵא פֶּן יָמוּת עָלֶיהָ. וּמֵעַתָּה יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל נָכוֹן, לֶחֱיוֹת שֶׁיָּדַע פַּרְעֹה הַטַּעַם לֹא יָצָדַק לוֹמַר לוֹ ״לָמָּה אָמַרְתָּ אֲחוֹתִי הִיא״, כִּי אִם שְׁאֵלָה רִאשׁוֹנָה ״לָמָּה לֹא הִגַּדְתָּ לִי״ בְּיִחוּד כִּי הִיא אִשְׁתְּךָ. וּבָזֶה, הֲגַם שֶׁתֹּאמַר ״אֲחוֹתִי הִיא״ תִּהְיֶה לְךָ שְׁמִירָה מֵהָעָם וְלֹא הָיִיתָ גּוֹרֵם לִי רָעָה לְהַכָּשֵׁל בָּהּ, כִּי פַּרְעֹה הָיָה מַחְזִיק עַצְמוֹ וַדַּאי שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה דָּבָר מְגֻנֶּה בְּיָדְעוֹ כִּי הִיא אִשְׁתּוֹ וְלֹא יַחְשְׁדֵנוּ אַבְרָהָם. וְהַהַגָּדָה הָיְתָה מוֹעֶלֶת לְאַבְרָהָם לְאֶחָד מִשְּׁנֵי דְּרָכִים: אוֹ יִצְאוּ עָלָיו פַּרְעֹה אֲנָשִׁים לִשְׁמֹרוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה אַחַר כָּךְ בִּזְמַן מוּעָט, אוֹ הָיָה מְמַהֵר לְשַׁלְּחוֹ. וְהוֹסִיף לוֹמַר **לָמָּה אָמַרְתָּ** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ: וְאִם תֹּאמַר וְכִי חוֹבַת גַּבְרָא הוּא שֶׁכָּל אִישׁ אֲשֶׁר יָבִיא אֶת אִשְׁתּוֹ יֵלֵךְ וְיַגִּיד לְפַרְעֹה כִּי אִשְׁתּוֹ זֹאת? לָזֶה אָמַר ״לָמָּה אָמַרְתָּ״ וְגוֹ׳, וּמֵהַטַּעַם עַצְמוֹ שֶׁאָמַרְתָּ ״אֲחוֹתִי הִיא״ לְצַד מַעֲלַת יָפְיָהּ, לָזֶה עָלֶיךָ בִּפְרָט מַטָּל לְהוֹדִיעַ.
או יֹאמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **לָמָּה אָמַרְתָּ** וְגוֹ׳, וְכֵינָן שֶׁאָמַרְתָּ הָיָה לְךָ לָחוּשׁ לִי לְקַחְתָּהּ לְאִשָּׁה. הֵן אֶמֶת אִם לֹא הָיִיתָ אוֹמֵר, אֲנִי הָיִיתִי חוֹשֵׁשׁ לָהּ מֵאֵשֶׁת אִישׁ, אֲבָל כֵּינָן שֶׁאָמַרְתָּ ״אֲחוֹתִי״ הָיָה לְךָ לָחוּשׁ לִי שֶׁאֶקָּחֶנָּה לְאִשָּׁה וְתַגִּיד לִי בְּסוֹד. וְלֹא הֵשִׁיב אַבְרָהָם דָּבָר כְּמוֹ שֶׁהֵשִׁיב לַאֲבִימֶלֶךְ, כִּי אַבְרָהָם טַעְמוֹ הָיָה שֶׁהָיָה חוֹשֵׁד לְפַרְעֹה עַצְמוֹ וְאֵין רָאוּי לְהָשִׁיב עַל זֶה. וְאוּלַי כִּי לָזֶה חָשׁ פַּרְעֹה וּמֵהֵר לְשַׁלְּחוֹ מֵאַרְצוֹ, וְזוּלַת זֶה יָצוּ עָלָיו בְּתִמְידוּת אֲנָשִׁים.

פרק יג

ח אַל נָא תְהִי מְרִיבָה וְגוֹ׳. טַעַם אָמְרוֹ **בֵּינִי וּבֵינֶךָ**, הוֹדִיעוֹ כִּי סוֹפָהּ לִהְיוֹת הַמְּרִיבָה גַּם בֵּין שְׁנֵיהֶם. וַהֲגַם שֶׁיֹּאמַר לוֹט כִּי חַס וְשָׁלוֹם לֹא יָרִיב אֶת רַבּוֹ וּגְאוֹנוֹ וְלֹא יִהְיֶה הַדָּבָר, אַף עַל פִּי כֵן יוֹדֶה בַּדָּבָר אֲשֶׁר כְּבָר הוּא בֵּין רוֹעָיו וְרוֹעֵי אַבְרָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וּבֵין רֹעַי** וְגוֹ׳. וְאָמְרוֹ **כִּי אֲנָשִׁים אַחִים** יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם (בראשית רבה פמ״א) כִּי רוֹעֵי לוֹט הָיוּ מְשַׁלְּחִים צֹאנָם וְרוֹעִים בִּשְׂדוֹת אֲחֵרִים בְּטַעֲנַת כִּי הָאָרֶץ לְאַבְרָהָם וְלוֹט בֶּן אָחִיו יוֹרְשׁוֹ, וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב ״אַל נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי״ וְגוֹ׳ בְּמַאֲמַר זֶה שֶׁאֲנָשִׁים אַחִים.
עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהילים נ:כ) ״תֵּשֵׁב בְּאָחִיךָ תְדַבֵּר בֶּן אִמְּךָ תִּתֵּן דֹּפִי״, וּפֵרְשׁוּ קַדְמוֹנֵינוּ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: ״תֵּשֵׁב בְּאָחִיךָ בֶּן אִמְּךָ״ — שֶׁהוּא אַתָּה הַמְדַבֵּר ״תִּתֵּן דֹּפִי״, וְהוּא אָמְרוֹ ״כִּי אֲנָשִׁים אַחִים״, פֵּרוּשׁ: וּכְשֶׁתִּהְיֶה הַמְּרִיבָה וְיוּגְּשׁוּ לְפָנֶיךָ שׁוֹפְטֵי אֶרֶץ שֶׁהֵם הַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי שֶׁאָמַר הַכָּתוּב בְּסָמוּךְ, אֲשֶׁר יַרְשִׁיעוּ שׁוֹפְטֵי אֶרֶץ מֵהַשָּׁנַיִם יְסוֹבֵב הַפֶּגֶם גַּם לְאָחִיו, כִּי הַנּוֹשֵׁךְ וְהַנָּשׁוּךְ עֲנוּשִׁים לִהְיוֹתָם אַחִים.
עוֹד יִרְצֶה, כִּי לֶהֱיוֹתָם אַחִים אֵין לוֹט וְלֹא רוֹעָיו מִתְנַהֲגִים בַּכָּבוֹד הַצָּרִיךְ לְאַבְרָהָם, בְּחָשְׁבָם כִּי אֵין הֶפְרֵשׁ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אִם הָיוּ אַבְרָהָם וְלוֹט בִּלְתִּי קְרוֹבִים, הָיוּ נוֹהֲגִים כָּבוֹד בְּאַבְרָהָם לְצַד רוֹמְמוּת כְּבוֹדוֹ אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ אֱלֹהִים.

יד וַה׳ אָמַר וְגוֹ׳. טַעַם שֶׁלֹּא הִתְחִיל לוֹמַר ״וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל אַבְרָם אַחֲרֵי״ וְגוֹ׳, יְכַוֵּן לוֹמַר לֶחֱיוֹת שֶׁאָמַר הַכָּתוּב ״וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל לוֹט וְגוֹ׳ הִפָּרֶד נָא״ וְגוֹ׳ וְהִפְרִיד רָשָׁע מֵעָלָיו, מוֹסִיף הַכָּתוּב לוֹמַר שֶׁגַּם ה׳ הָיָה יוֹשֵׁב וּמְצַפֶּה אֶל הַדָּבָר, וְתֵכֶף וּמִיָּד שֶׁנִּפְרַד הָרָשָׁע דִּבֵּר אֵלָיו וְהֶרְאָהוּ אֶת הָאָרֶץ. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר לוֹ (בראשית י״ב:א׳) ״אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ״ וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּהוּ בִּמְקוֹמוֹ:
וּרְאֵה מִן הַמָּקוֹם. טַעַם שֶׁהֻצְרַךְ לוֹמַר **מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה שָׁם**, כָּאן עָשָׂה לוֹ נֵס עָצוּם שֶׁיּוּכַל לִרְאוֹת מִצָּפוֹן לְדָרוֹם וּמִמַּעֲרָב לְמִזְרָח מִמָּקוֹם אֶחָד מִבִּלְעֲדֵי שֶׁיֻּצְרַךְ לְסוֹבֵב.

טו כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ וְגוֹ׳. הִנֵּה יָדוּעַ כִּי שִׁעוּר חוֹשׁ הָרְאוּת הוּא מַגְבִּיל בָּאָדָם אֶת אֲשֶׁר יַשִּׂיג לְאוֹר הַשֶּׁמֶשׁ, וְכָאן עָשָׂה לוֹ ה׳ נֵס שֶׁנִּתְקָרְבוּ קְצוֹת הָאָרֶץ וְרָאָה הַכֹּל, וּבְאֶמְצָעוּת הַדָּבָר הֶחְזִיק בְּכָל הָאָרֶץ, כִּי אֵין לְךָ חֲזָקָה גְּדוֹלָה מִזּוֹ שֶׁיַּעְתִּיק צוּר מִמְּקוֹמוֹ לְהִתְקָרֵב לִפְנֵי אֲדוֹנֵי הָאָרֶץ, וְלֹא יַרְחִיק דַּעְתְּךָ דָּבָר זֶה כִּי

מְצִינוּ שֶׁקָּפְצָה הָאָרֶץ לְעַבְדּוֹ (בראשית רבה פנ״ט) וְגַם נְקֻפָּלָה תַּחַת בָּנָיו (חולין צא:).

יז קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ וְגוֹ׳. בְּפֶרֶק הַמּוֹכֵר אֶת הַפֵּרוֹת (בבא בתרא ק.) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: תַּנְיָא, הָלַךְ בָּהּ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ קָנָה בָּהּ מְקוֹם הִלּוּכוֹ, דִּבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: לֹא קָנָה עַד שֶׁיַּחֲזִיק. מַאי טַעְמָא דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר? דִּכְתִיב ״קוּם הִתְהַלֵּךְ וְגוֹ׳ לְאָרְכָּהּ״ וְגוֹ׳, וְרַבָּנַן, הָתָם מְשׁוּם חֲבִיבוּתָא דְּאַבְרָהָם וְכוּ׳, כְּדֵי שֶׁיְּהֵא נוֹחַ לְכָבֵשׁ לִפְנֵי בָּנָיו, עַד כָּאן. הִנֵּה לִסְבָרַת רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, חֲגַם שֶׁהֶחְזִיק בִּתְלִישַׁת הָאָרֶץ וּסְמִיכָתָהּ לְפָנָיו כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָסוּק ״כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ״ וְגוֹ׳, אַף עַל פִּי כֵן מִמַּה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב **קוּם הִתְהַלֵּךְ** וְגוֹ׳, לְלַמֵּד תּוֹרָה בָּא שֶׁהֲלִיכָה הֲוֵי חֲזָקָה. וְלִסְבָרַת חֲכָמִים דְּמִשּׁוּם חֲבִיבוּתָא וְכוּ׳, חֲזָקַת הָאָרֶץ לְזְכוּת אַבְרָהָם זָכָה מִדִּין הַכָּתוּב לְמַעְלָה, וְאֵין לְמֵדִין מִכָּתוּב זֶה כִּי חֲבִיבוּתָא דְּאַבְרָהָם יְכִנּוּן.

פרק יד

א וַיְהִי בִּימֵי וְגוֹ׳. טַעַם סֵדֶר הוֹדָעַת הָעִנְיָן, לוֹמַר כִּי אַרְבָּעָה מְלָכִים אֵלּוּ תַּקִּיפִים הָיוּ. צֵא וּלְמַד עֵזֶר אֱלֹהִים שֶׁעִם אַבְרָהָם אֲשֶׁר מָחָה הָאַרְבָּעָה מְלָכִים בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וּשְׁאָר הַתּוֹעֲלִיּוֹת.

יב וַיִּקְחוּ וְגוֹ׳ בֶּן אָחִי אַבְרָם וְגוֹ׳. טַעַם שֶׁהֻצְרַךְ לוֹמַר ״בֶּן אֲחִי אַבְרָם״, גַּם טַעַם אָמְרוֹ **וְהוּא יֹשֵׁב בִּסְדֹם** לְלֹא צֹרֶךְ, שֶׁכְּבָר יָדַעְנוּ כִּי שָׁם קָנָה מְקוֹמוֹ, יְכִנּוּן לוֹמַר שֶׁהַמְּלָכִים יָדְעוּ כִּי לוֹט זֶה הוּא בֶּן אֲחִי אַבְרָם וְאַף עַל פִּי כֵן לָקְחוּ אוֹתוֹ וְהוֹלִיכוּהוּ בַּשִּׁבְיָה, וְנָתַן הַכָּתוּב הַטַּעַם שֶׁלֹּא חָשְׁשׁוּ לִכְבוֹד אַבְרָהָם, וְהוּא הָיָה נִכְבָּד וּמְעֻלֶּה בְּעֵינֵי כָּל הָעוֹלָם כִּי לֶהֱיוֹתוֹ יוֹשֵׁב בִּסְדֹם, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: מוֹאָב טָהֵר בְּסִיחוֹן, עַד כָּאן. חֲרֵי שֶׁהֲגַם שֶׁפָּטַר ה׳ מוֹאָב מִיַּד יִשְׂרָאֵל (דברים ב:ט) כֵּיוָן שֶׁנִּמְצְאוּ בְּסִיחוֹן חֲתַר לָהֶם. כְּמוֹ כֵן לוֹט חֲגַם הֱיוֹתוֹ בֶּן אָחִיו שֶׁל אִישׁ שְׁלוֹמָם אַף עַל פִּי כֵן כֵּיוָן שֶׁנִּמְצָא בִּסְדֹם חֲתַר לָהֶם. וּבָזֶה מָצָאנוּ נַחַת רוּחַ לְטַעַם אַבְרָהָם אֲשֶׁר לֹא קָרָא לְשָׁלוֹם לְאַרְבָּעָה מְלָכִים לְהָשִׁיב לוֹט וְאִם לֹא יַשְׁלִימוּ אָז יִכֹּם כַּאֲשֶׁר הִכָּם, אֶלָּא הַטַּעַם הוּא לֶהֱיוֹת שֶׁיְּדוּעַ הָיָה לָהֶם לוֹט הֱיוֹתוֹ בֶּן אֲחִי אַבְרָהָם, וְלָזֶה רָמַז הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **וַיִּשְׁמַע** וְגוֹ׳ **כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו**, פֵּרוּשׁ שֶׁנִּשְׁבָּה אַחַר שֶׁיְּדוּעַ שֶׁהָיָה אָחִיו שֶׁל אַבְרָהָם וּבָזֶה גִּלּוּ כִּי אוֹיְבֵי אַבְרָהָם הֵם, וְלָזֶה רָדַף אַחֲרֵיהֶם וַיַּכֵּם:

וְאִם תֹּאמַר: הֲלֹא הַדִּין הוּא עִם אַרְבָּעָה מְלָכִים שֶׁלָּקְחוּהוּ מִתּוֹךְ הָעִיר הַמּוּרֶדֶת בָּהֶם. וְיֵשׁ לוֹמַר שֶׁמַּה שֶּׁאָנוּ אוֹמְרִים טָהֲרוּ בְּסִיחוֹן הוּא לְאַמָּה שֶׁאֵין לָנוּ עִמָּהּ לֹא שָׁלוֹם וְלֹא מִלְחָמָה, אֲבָל אַנְשֵׁי שָׁלוֹם לֹא נָדִין לִשְׁבוֹתָם, וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל לַקֵּינִי שֶׁצִּוּוּ עָלָיו (שמואל א ט״ו:ו׳) ״סוּרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי״ וְגוֹ׳, וּכְמוֹ כֵן הָיָה לָהֶם לְצַוּוֹת עָלָיו לַעֲבֹר מִבֵּינֵיהֶם אִם הֵם אַנְשֵׁי שָׁלוֹם עִם אַבְרָהָם.

טז וַגַּם אֶת לוֹט וְגוֹ׳. חֲגַם שֶׁעִקֵּר רְדִיפָתוֹ הָיְתָה עָלָיו וְאוֹתוֹ הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים, הוֹדִיעַ הַכָּתוּב סֵדֶר הַהַצָּלָחוֹת בְּדֶרֶךְ ״לֹא זוֹ אַף זוֹ״: א׳ הֵשִׁיב הָרְכוּשׁ שֶׁל הַמְּלָכִים, הַצָּלָחָה ב׳ שֶׁהֵשִׁיב לוֹט וְלֹא שָׁרְפוּהוּ הַמְּלָכִים בְּרֹאוֹתָם בַּמִּלְחָמָה עִם אַבְרָהָם לִנְקָמָה. וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁנָּתַן דַּעְתּוֹ לְהָשִׁיב הַנְּשִׁים וְהַטַּף לְצַד כָּבוֹד שֶׁעָשׂוּ לְלוֹט.

יח וּמַלְכֵּי צֶדֶק וְגוֹ׳. רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (נדרים לב:) כִּי הוּא שֵׁם. וְטַעַם שֶׁהִפְסִיק בְּעִנְיַן מֶלֶךְ שָׁלֵם בֵּין יְצִיאַת מֶלֶךְ סְדוֹם לְהוֹדַעַת דְּבָרָיו אֶל אַבְרָהָם וְכוּ׳, לְהַגִּיד שֶׁבַח הַצַּדִּיקִים מַה בֵּינָם לְבֵין הָרְשָׁעִים, כִּי מֶלֶךְ סְדוֹם יָצָא לִקְרַאת אַבְרָהָם לִרְאוֹת פָּנָיו רֵיקָם, חֲגַם שֶׁאָלָיו יְחֻיַּב לְהַקְבִּיל פְּנֵי אַבְרָהָם בְּמִנְחָה כְּיַד הַמֶּלֶךְ, וְהוּא הָרָשָׁע יָצָא בְּיָדַיִם רֵיקָנִיּוֹת, וְשָׁם הַצַּדִּיק מִבְּלִי חִיּוּב נְדִיבוּת יָצַע וְהִקְבִּיל פָּנָיו בְּלֶחֶם וָיָיִן.

עוֹד יְרֻצֶּה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא כח:) קַיִּם אַבְרָהָם אָבִינוּ אֲפִלּוּ עֵרוּבֵי תַּבְשִׁילִין שֶׁהֵם תִּקּוּנֵי רַבָּנָן, וְלָזֶה הוֹדִיעָנוּ הַכָּתוּב, כִּי אַבְרָהָם שַׂר וְגָדוֹל וּמְכֻבָּד בְּעֵינֵי הַכֹּל הָיָה, וּכְשֶׁיָּצָא לִקְרָאתוֹ מֶלֶךְ סְדוֹם מִן הַסְּתָם יְקַבֵּל פָּנָיו בִּתְשׁוּרַת לֶחֶם לוֹ וּלַעֲבָדָיו וְאַנְשֵׁי מִלְחַמְתּוֹ, וּלְצַד כִּי אַבְרָהָם יִפְרֹשׁ מִמַּאֲכָלָם, מֵהַלֶּחֶם מִשּׁוּם פַּת שֶׁל גּוֹיִם, וְהַיַּיִן מִשּׁוּם סְתָם יֵינָם, לָזֶה נִתְחַכֵּם וְנִשְׁתַּדֵּל מֶלֶךְ סְדוֹם שֶׁיַּעֲשֶׂה תִּשּׁוּרַת הָאֲכִילָה עַל יַד נֶאֱמָן שֶׁהוּא שָׁם וּמִיָּדוֹ שֶׁל שָׁם לְיָדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם. וְחִדּוּשׁ הִשְׁמִיעָנוּ הַכָּתוּב שֶׁאֲפִלּוּ לֶחֶם וְיַיִן שֶׁאֵינָן אֶלָּא מִדְּרַבָּנָן הִקְפִּיד אַבְרָהָם, וְכָל שֶׁכֵּן שְׁאָר דְּבָרִים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם חֲשַׁשׁ אִסּוּר תּוֹרָה.

עוֹד יְרֻצֶּה הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ טַעַם אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ עָלָה עַל דַּעַת מֶלֶךְ סְדוֹם לוֹמַר לְאַבְרָהָם ״וְהָרְכוּשׁ קַח לָךְ״ וְלֹא שָׁאַל הַכֹּל, לָזֶה אָמַר **וַיֵּצֵא מֶלֶךְ סְדוֹם לִקְרָאתוֹ** וְאַחַר צֵאתוֹ יָצָא מֶלֶךְ שָׁלֵם וְכוּ׳, וְנָתַן לוֹ אַבְרָהָם מַעֲשֵׂר מִכֹּל. מִזֶּה הִרְגִּישׁ מֶלֶךְ סְדוֹם, כִּי חֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי קִנְיָנָיו הֵם, שֶׁאֵין אָדָם מְעַשֵּׂר מִמַּה שֶׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ. לָזֶה שָׁאַל מִמֶּנּוּ הַנֶּפֶשׁ, וְהָרְכוּשׁ אַסְפִּים לְדַעְתְּךָ שֶׁתִּתְקַחֵם לְךָ, וְהוּא אָמְרוֹ **קַח לָךְ**, וַחֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי עוֹד הָיָה לוֹ טַעֲנָה לְהַחְזִיק בַּכֹּל. וּכְדֵי שֶׁלֹּא יִכָּנֵס עִמּוֹ בְּמַחְלוֹקֶת פְּשׁוּט וְאָמַר: תֵּן לִי הַנֶּפֶשׁ, וְהָרְכוּשׁ לֹא אֵרֵד עִמְּךָ לְדִין אֶלָּא חֲרֵינִי מַסְפִּים שֶׁתִּתְקַחֵנוּ. וְעַיֵּן טַעַם הַדָּבָר בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק ״תֵּן לִי הַנֶּפֶשׁ״:

וְהוּא כֹּהֵן וְגוֹ׳. פֵּירוּשׁ: הוּא כֹּהֵן, אֲבָל זַרְעוֹ אֵינוֹ כֹּהֵן, שֶׁנִּתְּנָה כְּהוּנָּה לְאַבְרָהָם, דִּכְתִיב (תהלים קי:ד) ״אַתָּה כֹהֵן לְעוֹלָם״. וְאָמְרוֹ ״עַל דִּבְרָתִי מַלְכִּי צֶדֶק״, כִּי הוּא בֵּרַךְ אֶת אַבְרָהָם שֶׁיִּהְיֶה כֹּהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן, וּבִרְצוֹנוֹ נָתַן הַדָּבָר לְאַבְרָהָם כַּאֲשֶׁר אָבָאר.

וְאָמְרוֹ **לְאֵל עֶלְיוֹן**, לֶהֱיוֹת שֶׁהָיָה לָהֶם אֱלוֹהוּת אֶמְצָעִיִּים כַּיָּדוּעַ לַכְּסִילִים, אָמַר כִּי זֶה כֹּהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן עַל כָּל הָאֱלוֹהוּת שֶׁהָיוּ לָהֶם אָז. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם

לְבָרְכָה אָמְרוּ (נדרים לב:) כִּי בְּעָוֹן שֶׁהַקְּדִים בִּרְכַּת אַבְרָהָם לִבְרִכַּת קוֹנוֹ נִטְלָה מִמֶּנּוּ כְּהוּנָה, וּלְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ **וְהוּא כֹּהֵן** תִּתְפָּרֵשׁ גַּם כֵּן לְמַעֵט מִשָּׁם וָהָלְאָה, שֶׁמַּעֲטוֹ הַכָּתוּב עַל חַטָּאתוֹ הָאָמוּר בָּעִנְיָן, וַהֲגַם שֶׁהַקְּדִים הַמַּעוּט לַחֵטְא, מַה בְּכָךְ, כִּי הַתּוֹרָה נִכְתְּבָה אַחַר כָּךְ.

יט וַיְבָרֲכֵהוּ וַיֹּאמַר. צָרִיךְ לְדַעַת אִם הַבְּרָכָה שֶׁבֵּרְכוֹ הִיא הַמְּזֻכֶּרֶת בָּעִנְיָן "בָּרוּךְ אַבְרָם", אִם כֵּן לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "וַיְבָרְכֵהוּ", וְרוֹאֲנִי מֵאָמְרוֹ "בָּרוּךְ אַבְרָם" שֶׁבֵּרְכוֹ. **עוֹד** הָיָה לוֹ לוֹמַר "וַיְבָרְכֵהוּ לֵאמֹר בָּרוּךְ" וְגוֹ', עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית מח:כ) "וַיְבָרְכֵם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר" וְגוֹ'.

אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא: מִתְּחִלָּה בֵּרַךְ אַבְרָהָם, פֵּרוּשׁ בְּרָכָה הַנּוֹגַעַת לוֹ שֶׁלֹּא יִפּוֹל בְּיַד אוֹיְבָיו וְיִישַׁר חֵילֵיהּ, שֶׁהֵם בְּרָכוֹת הַגּוּפָנִיּוֹת. וְאַחַר כָּךְ אָמַר עִנְיָן אַחֵר, לְצַד עִלָּאָה יְמַלֵּל, "בָּרוּךְ אַבְרָם", וּבִרְכָתוֹ תִּהְיֶה לְאֵל עֶלְיוֹן שֶׁהוּא יַעֲבוֹד הָאֵל, וְשֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ יִהְיֶה הָאֵל קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ. וְכָךְ הָיָה, שֶׁבְּאֶמְצָעוּת אַבְרָהָם נָתַן הַשֵּׁם חַיֵּי עוֹלָם לְבָנָיו וְנִתְקַיְּמוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ, וּכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה ג.) שֶׁתָּנְאֵי הִתְנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִם מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית וְכוּ', וּכְאָמְרָם (שבת פח.) בְּפָסוּק (תהלים עו:ט) "אֶרֶץ יָרְאָה" וְגוֹ'. חֲרִי כִּי לוּלֵי אַבְרָהָם אֵין לַהּ קְנְיָן שָׁמַיִם וָאָרֶץ, וְהָבֵן.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **וַיְבָרֲכֵהוּ** וְגוֹ', לְהַגִּיד בָּא כִּי שְׁתֵּי בְּרָכוֹת הָאֲמוּרוֹת בִּדְבָרָיו הֵם בְּרָכוֹת הַנּוֹגְעִים לְאַבְרָהָם, וַאֲפִלּוּ בְּרָכָה שֶׁאָמַר "בָּרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר מִגֵּן" הִיא בִּרְכַּת אַבְרָהָם, כְּשֶׁמִּתְבָּרֵךְ ה' בְּאֶמְצָעוּתוֹ אֲשֶׁר מִגֵּן וְגוֹ', וּלְעוֹלָם לֹא בֵּרֵךְ אֶלָּא בְּרָכוֹת הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן.

כ וּבָרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן. רַז"ל אָמְרוּ (נדרים לב:) שֶׁנֶּעֱנַשׁ עַל אֲשֶׁר אִחֵר בִּרְכַּת ה' וְהִקְדִּים בִּרְכַּת אַבְרָהָם, וְנִטְלָה מִמֶּנּוּ הַכְּהוּנָה. וְאֶפְשָׁר שֶׁטַּעַם שֵׁם הוּא שֶׁלָּקַח סֵדֶר הַמַּעֲשֶׂה, כִּי אַבְרָהָם הוּא מֵעַצְמוֹ הִכִּיר בּוֹרְאוֹ וְהִשְׁתַּדֵּל בֶּאֱמוּנָתוֹ יִתְבָּרַךְ, וְאֵלָיו יֵאוֹת הַבְּרָכָה, וַאֲחַר כָּךְ בֵּרֵךְ לַה' שֶׁנִּתְרַצָּה בּוֹ, וְכֵן רָאוּי לַעֲשׂוֹת. וּלְלַמֵּד הוּא בָּא שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתְרַצֶּה אֶלָּא בְּמִי שֶׁמִּתְרַצֶּה בּוֹ קוֹדֶם, וְהוּא אָמְרוֹ "בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן" שֶׁהוּא הִכְשִׁיר עַצְמוֹ לִהְיוֹת עֶבֶד לְאֵל עֶלְיוֹן, וְלָזֶה "בָּרוּךְ הוּא אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר מִגֵּן" וְגוֹ'. וְדֶרֶךְ זֶה לֹא יֵצְדַּק אֶלָּא בַּמְּבוֹרָךְ קוֹדֶם. וּכְפִי זֶה לֹא נֶעֱנַשׁ שֵׁם אֶלָּא הוּא מֵעַצְמוֹ נָתְנָה לְאַבְרָהָם וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "וְהוּא כֹּהֵן". אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁנֶּעֱנַשׁ עַל הַנִּשְׁמָע מִשִּׁטְחִיּוּת הַמַּאֲמָר, שֶׁנִּרְאֶה שֶׁלֹּא חָשׁ לְהַקְּדִים עֶבֶד לְרִבּוֹ, הֲגַם שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְטוֹבָה, וּמָצִינוּ שֶׁיַּעֲנִישׁ ה' עַל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת.

כא תֵּן לִי הַנֶּפֶשׁ וְהָרְכוּשׁ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן הוּא אוֹמֵר לוֹ **וְהָרְכוּשׁ קַח לָךְ**, הֲלֹא לָקוּחַ הוּא אֶצְלוֹ, וְלֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא דָּבָר שֶׁהוּא שׁוֹאֵל מִמֶּנּוּ שֶׁיִּתֵּן לוֹ בְּתוֹרַת מַתָּנָה, כִּי מֵאָמְרוֹ "קַח לָךְ" מַגִּיד כִּי צָרִיךְ הוּא לְהַסְכִּים שֶׁיִּקָּחֵנוּ, וְזֶה מְנֻגָּד לְאָמְרוֹ "תֵּן לִי הַנֶּפֶשׁ"?

אָכֵן יִתְבָּאֵר הָעִנְיָן עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּפֶרֶק הַגּוֹזֵל וּמַאֲכִיל (ב"ק קטז), וְזֶה לְשׁוֹנָם: תָּנוּ רַבָּנָן, שַׁיָּרָא שֶׁהָיְתָה מְהַלֶּכֶת וְעָמַד עָלֶיהָ גַּיִס וּטְרָפָהּ, וְעָמַד אֶחָד וְהִצִּיל – הַצִּיל לְאֶמְצַע, וְאִם אָמַר "אֲנִי מַצִּיל לְעַצְמִי" – הַצִּיל לְעַצְמוֹ. וּמְפָרֵשׁ רַב אָשֵׁי כְּשֶׁיְּכוֹלִין לְהַצִּיל בְּנֵי הַשַּׁיָּרָא עַל יְדֵי הַדְּחָק, לָזֶה אִם הִצִּיל סְתָם – לְאֶמְצַע, פֵּרוּשׁ: כָּל אֶחָד יַכִּיר אֶת שֶׁלּוֹ וְיִטָּלֵנּוּ, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י. וְאִם אָמַר "לְעַצְמִי אֲנִי מַצִּיל" וְשָׁמְעוּ בְּנֵי הַשַּׁיָּרָא וְשָׁתְקוּ, גִּלּוּי דַּעְתָּם דְּאַיְאוּשׁ וְלֹא מָסְרוּ עַצְמָן, וּלְעַצְמוֹ הִצִּיל, עַד כָּאן. וְסָבַר מָלֵךְ סְדוֹם שֶׁהוּא לֹא נִתְיָאֵשׁ וְעוֹדֶנּוּ עוֹמֵד לְהַצִּיל וְיִשְׁכֹּר גְּיָסוֹת עָלָיו, וּכְשֶׁהָלַךְ אַבְרָהָם לְהַצִּיל, הֲגַם שֶׁיֹּאמַר שֶׁגִּלָּה דַּעְתּוֹ שֶׁלְּעַצְמוֹ מַצִּיל – אֵינוֹ מוֹעִיל, וְצָרִיךְ שֶׁיִּשְׁמַע מָלֵךְ סְדוֹם דְּבָרָיו וַיִּסְכִּים, וְזוֹלַת זֶה לָאֶמְצַע הִצִּיל וְלֹא יִטּוֹל אֶלָּא מַה שֶּׁהוּא שֶׁלּוֹ, שֶׁהוּא לוֹט וּרְכוּשׁוֹ. וְתִמְצָא שֶׁמֶּלֶךְ סְדוֹם הָיָה מַחְזִיק עַצְמוֹ בְּמַדְרֵגָה גְּדוֹלָה, שֶׁכֵּן אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ וְזֶה לְשׁוֹנָם (בראשית רבה פמ"ג): "וַיֵּצֵא מֶלֶךְ סְדוֹם" וְגוֹ', הִתְחִיל מְכַשְׁכֵּשׁ בִּזְנָבוֹ, אַתָּה יָרַדְתָּ לְכִבְשָׁן הָאֵשׁ וְנִצַּלְתָּ וַאֲנִי יָרַדְתִּי לַחֲמָר וְנִצַּלְתִּי, עַד כָּאן. חֲרִי שֶׁהֶחְזִיק עַצְמוֹ בְּבַעַל הַיְכֹלֶת.

וּבָזֶה יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב **תֵּן לִי הַנֶּפֶשׁ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: אֲנִי כְּפִי סְבָרָתִי לְאֶמְצַע הִצַּלְתָּ, כִּי לֹא נִתְיָאַשְׁתִּי וְלֹא הוֹדַעְתַּנִי שֶׁאַתָּה מַצִּיל לְעַצְמְךָ וְשָׁתַקְתִּי, אֶלָּא לְפִי סְבָרָתְךָ שֶׁאַתָּה נוֹתֵן מַעֲשֵׂר נִרְאֶה שֶׁאַתָּה סוֹבֵר שֶׁאֵין מְצִיאוּת לִי לְהַצִּיל אֲפִלּוּ עַל יְדֵי הַדְּחָק, וּבָזֶה אֵינְךָ צָרִיךְ לְגַלּוֹת דַּעְתְּךָ. לָזֶה, כְּדֵי שֶׁלֹּא נִכָּנֵס בְּמַחְלֹקֶת נִסְכִּימָה יַחַד לְפַשֵּׁר: אַתָּה תְּבַטֵּל זְכוּתְךָ וְתַחְלִיט לִי הַנֶּפֶשׁ, וַאֲנִי אֲבַטֵּל זְכוּתִי וְאַחְלִיט לְךָ הָרְכוּשׁ קָחֵנוּ לָךְ, וְהָבֵן. וְהוּא הַפָּחוּת טוֹעֶה הָיָה, כִּי מְשֻׁלָּל הוּא מֵהַצָּלָה, וְלֹא חָלַק רַב אָשֵׁי אֶלָּא בְּגַיִס שֶׁטָּרַף וְהָלַךְ לוֹ, אֲבָל בַּמְּצִיאוּת שֶׁלְּפָנֵינוּ כְּבָר הֶעֱרִיכוּ מִלְחָמָה וְאָבְדוּ וְאֵין לְךָ "אֵינָן יְכוֹלִין לְהַצִּיל" בָּזֶה, שֶׁכְּבָר בָּטְלוּ בְּמִעוּטָן וְנִתְיָאֲשׁוּ וַדַּאי, וּבְטַעֲנַת שֶׁקֶר הוּא בָּא בְּכִשְׁכּוּשׁ זְנָבוֹ. וְתִמְצָא שֶׁלֹּא הִצְרִיךְ רַב אָשֵׁי שֶׁיֹּאמַר בְּפֵרוּשׁ "לְעַצְמִי אֲנִי מַצִּיל" אֶלָּא דַּוְקָא בְּיָכוֹל לְהַצִּיל עַל יְדֵי הַדְּחָק, אֲבָל אִם אֵינוֹ יָכוֹל לְהַצִּיל אֵינוֹ צָרִיךְ לוֹמַר "לְעַצְמִי" וְכוּ', וְכֵן הוּא מִבְּאָר שָׁם. וְאִם כֵּן הֲגַם שֶׁיֹּאמַר אַחַר כָּךְ "יָכוֹל הָיִיתִי לְהַצִּיל" אֵין טַעֲנָתוֹ טַעֲנָה, וְכֵן פָּסְקוּ רַמְבַּ"ם (הלכות גזלה ואבדה פרק י"ב) וְהָרֹא"שׁ.

וְתִמְצָא שֶׁרְמָזוּ עִנְיָן [זֶה] רַז"ל בְּמֶתֶק לְשׁוֹנָם בְּאָמְרָם "מְכַשְׁכֵּשׁ בִּזְנָבוֹ", פֵּרוּשׁ: שֶׁאַחַר שֶׁרוֹאֶה עַצְמוֹ שָׁנֻטַּל רֹאשׁוֹ, עֲדַיִן הוּא מְכַשְׁכֵּשׁ בִּזְנָבוֹ, כִּי בִּהְיוֹתוֹ בְּכָל תּוֹקֶף מַלְכוּתוֹ וַאֲרָבָעָה מְלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ לֹא עָמְדוּ בִּפְנֵי הָאַרְבָּעָה מְלָכִים, וּמִכָּל שֶׁכֵּן אַחַר הוֹרָדַת עֶדְיוֹ הַיָּכוֹל יוּכַל לְהַצִּיל. הָא לָמַדְתָּ שֶׁאַבְרָהָם הִצִּיל לְעַצְמוֹ וְקָנָה הַכֹּל, וְלָזֶה נָתַן מַעֲשֵׂר מִכֹּל, שֶׁהֲגַם שֶׁיִּוַּתֵּר לְמֶלֶךְ סְדוֹם, אָדָם רַשַּׁאי בְּשֶׁלּוֹ, לֹא בְּמַעֲשֵׂר שֶׁהוּא שֶׁל גָּבוֹהַּ.

כב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל מֶלֶךְ וְגוֹ'. טַעַם הֲרָמַת יָדוֹ הִיא כְּדֵי שֶׁיִּתְאַמֵּת אֵצֶל מֶלֶךְ סְדוֹם שֶׁאֵין דַּעְתּוֹ עוֹד לַחְזוֹר בּוֹ בַּדָּבָר הַזֶּה, לֹא כֵּלּוֹ וְלֹא מִקְצָתוֹ.

וְאָמְרוֹ **אִם מְחוּט** וְגוֹ' וְאִם אֶקַּח, שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא "אִם אֶקַּח מִחוּט" וְגוֹ', נִתְכַּוֵּן לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **הֲרֵימוֹתִי** וְגוֹ' **אִם מְחוּט** וְגוֹ' – פֵּרוּשׁ: חֲרִי הוּא

עָלַי כִּתְרוּמָה אִם לָקַחְתִּי מִחוּט וְעַד וגו׳ מֵהָרְכוּשׁ הָאָמוּר בָּעִנְיָן, וְעוֹד הוֹסִיף שֶׁלֹּא יִקַּח לָעָתִיד מִכָּל וְכוּ׳, וְהוּא אָמְרוֹ ״וְאִם אֶקַּח״ וגו׳:

עוֹד יְכוֹן לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **הֲרִימוֹתִי יָדִי** – פֵּרוּשׁ: נָתַתִּי תְּרוּמָה שֶׁאֲנִי חַיָּב מֵהַכֹּל, ״אִם מִחוּט וְעַד״ וגו׳, מַה שֶּׁאֲנִי חַיָּב כְּפִי הַדִּין. וְשֶׁלֹּא תֹּאמַר שֶׁאֲנִי לָהוּט אַחַר הַמָּמוֹן וְתוֹבֵעַ מַה שֶּׁאֵינוֹ שֶׁלִּי – ״וְאִם אֶקַּח מִכָּל״ וגו׳, אֲבָל לֹא מִפְּנֵי הַוִּתּוּרְנוּת אֶהְיֶה גּוֹזֵל לַגָּבוֹהַּ מַה שֶּׁאֲנִי חַיָּב לָתֵת לוֹ, שֶׁהוּא תְּרוּמַת מַעֲשֵׂר.

כג וְלֹא תֹאמַר אֲנִי וגו׳. וְקָשֶׁה אֵיךְ יֵצַדֵּק לוֹמַר שֶׁהוּא הֶעֱשִׁיר וכו׳, וַהֲלֹא הָאָדוֹן ה׳ צְבָאוֹת הוּא מְגַן צָרָיו?

אֲכָל לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּדִבְרֵי מָלֵךְ סְדוֹם, כִּי חוֹשֵׁב שֶׁהַנְּכָסִים אֵלָיו נוֹגְעִים, אֶלָּא שֶׁמִּתְרַצֶּה לָתֵת לוֹ הָרְכוּשׁ כְּאָמְרוֹ ״וְהָרְכוּשׁ קַח לָךְ״, לָזֶה אָמַר שֶׁזֶּה עוֹשֶׂה לְצַד דַּעְתּוֹ, שֶׁהוּא חוֹשֵׁב שֶׁהַנְּכָסִים שֶׁלּוֹ, שֶׁלֹּא יְמַלֵּא פִּיו לוֹמַר ״אֲנִי הֶעֱשַׁרְתִּי אֶת אַבְרָם הֲרֵימוֹתִי וגו׳ אִם״ וגו׳. וּבָזֶה, לֹא תֹּאמַר אַתָּה וגו׳, וּלְעוֹלָם כְּפִי הַדִּין נִכְסֵי הֵם אֲשֶׁר נָתַן לִי אֱלֹהִים, וְלָזֶה נָתַתִּי מַעֲשֵׂר מִכֹּל, וּכְמוֹ שֶׁהוֹכַחְנוּ בְּפֵרוּשׁ (בראשית יד:כא) ״תֶּן לִי הַנֶּפֶשׁ״ וגו׳. וּבָזֶה יֵדַיִק אָמְרוֹ **וְלֹא תֹאמַר** שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר ״וְלֹא אֶתְעַשֵּׁר מִשֶּׁלְךָ״ וְהָבֵן.

כד הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם וגו׳. פֵּרוּשׁ: לֹא שֶׁיִּהְיֶה הָרְשׁוּת בְּיָדְךָ וְתִכָּנֵס עִמָּהֶם בְּשִׁעוּרִין, אֶלָּא הָרְשׁוּת בְּיָדָם לָקַחַת אֲשֶׁר יִשְׁפְּטוּ הֵם, כִּי הוּא הַנּוֹגֵעַ לָהֶם. גַּם בָּזֶה הֶרְאָה לוֹ כְּפִי הָאֱמֶת אֵלָיו נוֹגְעִים הַנְּכָסִים, אֶלָּא שֶׁחָשׁ לָאֱמִירָה, הֲגַם שֶׁהִיא כּוֹזֶבֶת אַף עַל פִּי כֵן מְמַעֵט בִּכְבוֹדוֹ שֶׁל אַבְרָם בַּאֲמִירָתוֹ.

פרק טו

ג וַיֹּאמֶר אַבְרָם הֵן לִי וגו׳. קָשֶׁה: א׳ אֵיךְ יוּכַל לוֹמַר **לֹא נָתַתָּ** וגו׳, וַהֲלֹא כְּבָר הִבְטִיחוֹ וְאָמַר לוֹ (בראשית יג:טז) ״וְשַׂמְתִּי זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ״, וּמַה לּוֹ לְפַקֵּפֵק חָס וְשָׁלוֹם בְּדִבְרֵי ה׳. ב׳ אָמְרוֹ ״הֵן לִי״, הָיָה לוֹ לוֹמַר ״הֵן לֹא נָתַתָּ לִי״. ג׳ צָרִיךְ לְדַעַת הַכַּוָּנָה בְּאָמְרוֹ **וְהִנֵּה בֶן בֵּיתִי יוֹרְשׁ**, אַחַר שֶׁאֵין לוֹ זֶרַע, מַה לִּי אִם יוֹרֵשׁ אוֹתוֹ בֶּן בֵּיתוֹ אוֹ אַחֵר?

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, שֶׁלְּהֶיוֹת שֶׁבְּשׁוֹרַת הַזֶּרַע שֶׁאָמַר לוֹ ה׳ אָמַר כַּעֲפַר הָאָרֶץ, וְדָבָר יָדוּעַ כִּי הַנִּמְשָׁלִים לַעֲפַר הָאָרֶץ הֵם בְּנֵי אָדָם הַבְּזוּיִים וְהַפְּחוּתִים שֶׁאֵין בָּהֶם נֶפֶשׁ קְדוֹשָׁה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (קהלת ג:כא) ״רוּחַ הַבְּהֵמָה הַיּוֹרֶדֶת הִיא לְמַטָּה לָאָרֶץ״, וְהֵם הַנִּקְרָאִים עַמֵּי הָאָרֶץ, וּבְנֵי אָדָם כָּאֵלּוּ לֹא יִתְמַלֵּא רְצוֹן הַצַּדִּיקִים בָּהֶם, לָזֶה אָמַר אַבְרָם **הֵן לִי** וגו׳, פֵּרוּשׁ דָּבָר הַשָּׁוֶה לִי לֹא נָתַתָּ זָרַע. וְלָזֶה הֻשִׁיבוֹ ה׳ וְאָמַר לוֹ סְפֹר הַכּוֹכָבִים כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ, וְהֵם הַצַּדִּיקִים הַמְּשׁוּלִים לַכּוֹכָבִים, דִּכְתִיב (דניאל יב:ג) ״וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים כַּכּוֹכָבִים״, וּבָזֶה נָחָה דַּעְתּוֹ. וְאַל יִקָּשֶׁה לְךָ לְפֵרוּשׁ זֶה מִמַּאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁדָּרְשׁוּ בַּפָּסוּק ״וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ״ שֶׁאָמַר ה׳ לְיַעֲקֹב, וְזֶה לְשׁוֹנָם (בראשית רבה פרשה סט), ״כַּעֲפַר״ וגו׳, מַה עָפָר אֵינוֹ מִתְבָּרֵךְ אֶלָּא בְּמַיִם כָּךְ בָּנֶיךָ וכו׳, מַה עָפָר מְכַלֶּה כָּלֵי מַתָּכוֹת וכו׳, עַד כָּאן, הֲרֵי דְּהַמְשָׁלַת הֶעָפָר לְשֶׁבַח. הִנֵּה לֹא דָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּדֶרֶךְ זֶה לַשֶּׁבַח שֶׁבֶּעָפָר אֶלָּא אַחַר שֶׁמָּצִינוּ שֶׁהִמְשִׁילָם ה׳ לַכּוֹכָבִים הָא לָמַדְתָּ שֶׁלֹּא הִמְשִׁילָם לֶעָפָר אַחֲרֵי כֵן אֶלָּא לְשֶׁבַח שֶׁבֶּעָפָר, לֹא לִבְחִינַת הַפְּחִיתוּת, וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁלֹּא דָּרְשׁוּ כֵּן בְּפָסוּק רִאשׁוֹן הַנֶּאֱמָר לְאַבְרָם אֶלָּא בַּפָּסוּק הַנֶּאֱמָר לְיַעֲקֹב אַחַר שֶׁהֻבְטַח אַבְרָהָם כַּכּוֹכָבִים, וְלָזֶה דָּאַג אַבְרָהָם עַל הַמָּשָׁל רִאשׁוֹן כַּעֲפַר הָאָרֶץ. וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ שְׁנֵי הַדִּקְדּוּקִים, לָמָּה לֹא הֻבְטַח אַבְרָהָם בְּהַבְטָחָה רִאשׁוֹנָה, גַּם דִּקְדּוּק אָמְרוֹ **הֵן לִי.**

וְאָמְרוֹ **וְהִנֵּה בֶן בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אוֹתִי**, תִּתְפָּרֵשׁ בִּשְׁנֵי דְּרָכִים: **הָא׳** שֶׁאִם לֹא יִתֵּן לוֹ אֶלָּא כְּעָפָר, יוֹתֵר יִבְחַר לְבֶן בֵּיתוֹ לִירַשׁ אוֹתוֹ, לֶהֱיוֹתוֹ תַּלְמִידוֹ הֶחָבִיב לוֹ, מִמָּה שֶׁיֵּירָשֶׁנּוּ בֵּן שֶׁאֵינוֹ הָגוּן, וּמָצִינוּ שֶׁעָשׂוּ כַּיּוֹצֵא בָּזֶה אֲנָשִׁי מַעֲשֶׂה מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה.

וְהַב׳ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי מִלְּבַד שֶׁהָיָה מִצְטַעֵר עַל הַזֶּרַע, גַּם הָיָה מִצְטַעֵר עַל דִּבְרַת הַבֶּן בַּיִת שֶׁהָיָה אוֹמֵר כִּי הוּא הַיּוֹרֵשׁ, וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב. וְהִנֵּה, פֵּרוּשׁ לְפִי שָׁעָה הוּא אוֹמֵר יוֹרֵשׁ אוֹתִי, וְאֵיךְ יִיטַב בְּיוֹם טוֹבָה לְבָבוֹ בְּשָׂמְעוֹ אֶת הַדְּבָרִים מִבֶּן בֵּיתוֹ. וּמָצָאתִי לְרַז״ל (בראשית רבה פמ״ד) שֶׁאָמְרוּ מֵעַיִן זֶה שֶׁפֵּרְשׁוּ שֶׁבִּקֵּשׁ אַבְרָהָם לָלֶכֶת עֲרִירִי וְלֹא יִהְיוּ לוֹ בָּנִים שֶׁאֵינָם מְהוּגָנִים.

ו וְהֶאֱמִין בַּה׳ וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה. פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ראש השנה ו.) כִּי דִּין הַצְּדָקָה כַּנְּדָרִים, שֶׁהַנּוֹדֵר לַגָּבוֹהַּ כְּמוֹסֵר לְהֶדְיוֹט. וְהוּא שֶׁאָמַר ״וְהֶאֱמִין בַּה׳״ פֵּרוּשׁ הִפְקִיד אֶצְלוֹ הַבְּרָכָה, וְאִם תֹּאמַר וַהֲלֹא עֲדַיִן לֹא הִגִּיעָה לְיָדוֹ לְהַפְקִידָהּ בְּיַד נֶאֱמָן, לָזֶה אָמַר **וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה**, פֵּרוּשׁ הֶחְשִׁיב אַבְרָהָם מַה שֶּׁאָמַר ה׳ אֵלָיו שֶׁהוּא צְדָקָה, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן דִּין מְסִירָה יֵשׁ לָהּ וְהֶאֱמִינָהּ בְּיַד ה׳.

עוֹד יִרְצֶה, לֶהֱיוֹת שֶׁהֻבְטַח וְהוּא שֶׁיִּהְיוּ בָּנָיו צַדִּיקִים, וְדָבָר זֶה אֵינוֹ בְּיָדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות לג:) הַכֹּל בִּידֵי שָׁמַיִם חוּץ מִיִּרְאַת שָׁמַיִם, אָמַר הַכָּתוּב שֶׁהֶאֱמִין בַּה׳ שֶׁכֵּן יַעֲשֶׂה, וְלֹא הִרְהֵר אַחַר מִדּוֹתָיו לוֹמַר ״וַהֲלֹא״ וכו׳, **וַיַּחְשְׁבֶהָ** ה׳ לְאַבְרָהָם צְדָקָה שֶׁהִפְלִיא לְהַצְדִּיק. אוֹ יִרְמֹז עַל זֶה הַדֶּרֶךְ שֶׁגַּם שֶׁמֵּאֵת ה׳ הָיְתָה זֹאת לִהְיוֹת שִׁלְשִׁים צַדִּיקִים בָּעוֹלָם (בראשית רבה פרק לה ופרק מט), אִם כֵּן הוּא חָפֵץ לְהַטּוֹת אָדָם לְדֶרֶךְ יָשָׁר, וְאֵין לְאִישׁ הַזֶּה מִשְׁפָּט צְדָקָה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים ו, כה) ״וּצְדָקָה תִּהְיֶה לָנוּ כִּי נִשְׁמֹר״ וגו׳. מֵעַתָּה הַשִּׁלְשִׁים צַדִּיקִים מֻכְרָחִים הֵם בְּמַעֲשֵׂיהֶם. לָזֶה אָמַר שֶׁאַף עַל פִּי כֵן **וַיַּחְשְׁבֶהָ** ה׳ לוֹ צְדָקָה, פֵּרוּשׁ לְזֶרַע הַמְּזֻכָּר בְּסָמוּךְ, דִּכְתִיב ״יִהְיֶה זַרְעֶךָ״ כִּי שָׁם רָמַז הַשִּׁלְשִׁים בְּמִסְפַּר ״יִהְיֶה״.

יג וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם וְגוֹ׳. צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה כָּפַל לוֹמַר **יָדֹעַ תֵּדָע.** עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה אָמַר **גֵּר יִהְיֶה זַרְעֲךָ** וְלֹא אָמַר ״זַרְעֲךָ יִהְיֶה גֵּר״ אוֹ ״יִהְיֶה זַרְעֲךָ גֵּר״, כִּי אֵין דֶּרֶךְ לְהַזְכִּיר הַמְּאוֹרָע קוֹדֶם שֶׁיַּזְכִּיר לְמִי יֵאָרַע. עוֹד לָמָּה לֹא פֵּרֵשׁ כַּוָּנָתוֹ בְּאָמְרוֹ ״גֵּר וְגוֹ׳ וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ״ וְגוֹ׳, אִם שִׁלְשָׁתָם יַחַד יִהְיוּ בְּכָל הָאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה אוֹ חֵלֶק מֵהָאַרְבַּע מֵאוֹת בְּגֵרוּת וְחֵלֶק בְּעַבְדוּת וְחֵלֶק בְּעִנּוּי. הָאֱמֶת, כִּי מִמַּה שֶּׁרָאִינוּ שֶׁכֵּן הָיָה נוֹדַעַת הַכַּוָּנָה, אֶלָּא לָמָּה לֹא פֵּרֵשׁ ה׳ דְּבָרָיו?

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, טַעַם שֶׁכָּפַל לוֹמַר **יָדֹעַ תֵּדָע** לְשָׁלֹשׁ סִבּוֹת. הָא׳ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נדרים לב.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: יָרְדוּ אֲבוֹתֵינוּ לְמִצְרַיִם בִּשְׁבִיל דָּבָר קַל שֶׁאָמַר ״בַּמָּה אֵדָע״, וְהוּא אָמְרוֹ ״יָדֹעַ״, לְצַד שֶׁאַתָּה חָפֵץ לָדַעַת, ״תֵּדַע כִּי גֵּר״ וְגוֹ׳. ב׳, לֶהֱיוֹת שֶׁאָמַר ה׳ בָּעִנְיָן שְׁנֵי דְּבָרִים, אַחַת פּוּרְעָנִיּוֹת וְאַחַת הֲטָבָה, כְּאָמְרוֹ ״וְאַחֲרֵי כֵן״ וְגוֹ׳, לָזֶה אָמַר יְדִיעָה שְׁתֵּי פְּעָמִים. ג׳ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות יח:) בַּפָּסוּק (דברים לד:ד) ״זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי וְגוֹ׳ לֵאמֹר״ וְגוֹ׳, שֶׁאָמַר לוֹ ה׳, לְךָ אֱמוֹר לְאַבְרָהָם וְגוֹ׳ שְׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּעְתִּי וְכוּ׳, עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ שְׁתֵּי יְדִיעוֹת: א׳ הִיא מַה שֶּׁמּוֹדִיעוֹ בְּאוֹתוֹ מַצָּב, וְאֶחָד שֶׁעָתִיד לְהוֹדִיעוֹ עַל יְדֵי מֹשֶׁה, וְלָזֶה אָמַר ״תֵּדַע״ לָעָתִיד.

וְטַעַם שֶׁאָמַר **גֵּר יִהְיֶה** וְגוֹ׳, שֶׁהַקְּדִים הַמְּאוֹרָע, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי הַגֵּרוּת הִיא כַּסֵּדֶר שֶׁהָיָה בָּהּ אַבְרָהָם. וְאִם הָיָה אוֹמֵר ״כִּי יִהְיֶה גֵּר״ מַשְׁמַע שֶׁתִּתְחַדֵּשׁ הַגֵּרוּת, וְיִהְיֶה נִשְׁמָע שֶׁיִּהְיֶה זְמַן שֶׁלֹּא יִהְיוּ גֵּרִים קֹדֶם וְתִתְחַדֵּשׁ לָהֶם הַגֵּרוּת. וְלֹא כֵן הוּא שִׁעּוּר אָמְרוֹ ״כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ״, פֵּרוּשׁ: בְּגֵרוּת יִהְיֶה עוֹמֵד זַרְעֲךָ. וְלָזֶה מָצִינוּ שֶׁחָשַׁב ה׳ שְׁנֵי יִצְחָק וְיַעֲקֹב, הֲגַם שֶׁהָיוּ בַּהֲוָיָתָן לְגֵרוּת אֲבוֹת.

וְאִם תֹּאמַר הָיָה לוֹ לוֹמַר ״כִּי זַרְעֲךָ גֵּר יִהְיֶה״ וְגוֹ׳, דַּע כִּי נִתְכַּוֵּן ה׳ לוֹמַר כֵּן לְגַלּוֹת דַּעְתּוֹ כִּי לֹא לְכָל זַרְעוֹ גָּזַר ה׳ עֹל הַשִּׁעְבּוּד וְהָעִנּוּי, וְלָזֶה אָמַר ״כִּי גֵּר יִהְיֶה זַרְעֲךָ״, פֵּרוּשׁ יִהְיֶה לְךָ חֵלֶק בְּזַרְעֲךָ שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא בְּגֵרוּת וְלֹא יִשְׁתּוּ יַיִן מְרוֹרוֹת כָּל עִקָּר. וְאִם הָיָה מַקְדִּים לוֹמַר ״זַרְעֲךָ גֵּר יִהְיֶה״ וְגוֹ׳ תִּהְיֶה הַכַּוָּנָה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: ״זַרְעֲךָ גֵּר יִהְיֶה״ וְגוֹ׳ ״וַעֲבָדוּם״ וְגוֹ׳, וְאֵין חֵלֶק מִזֶּרַע מַשָּׂלָל מֵהָאָמוּר בָּעִנְיָן שֶׁהֵם גֵּרוּת עַבְדוּת עִנּוּי, וְהוּא לֹא כֵן חוֹשֵׁב כִּי יֵשׁ שֶׁיִּשְׁנוּ בְּגֵרוּת לְבַד. וְלָזֶה הִפְסִיק בֵּין הַגֵּרוּת לַשִּׁאָר, פֵּרוּשׁ, לוֹמַר כִּי יֵשׁ מֵהַזֶּרַע שֶׁהוּא מֻחְלָט שֶׁאֵין לוֹ אֶלָּא גֵּרוּת לְבַד. וְזֶה הוּא שִׁעּוּר הַכָּתוּב ״גֵּר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם״, ״זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם״ וְגוֹ׳. וְטַעַם שֶׁלֹּא שִׁעֵר כַּמָּה מֵהָעַבְדוּת וְכוּ׳, דָּבָר זֶה אֵין לוֹ שִׁעּוּר יְכוֹלִין לְהִפָּטֵר בְּיוֹם אֶחָד עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (דברים רבה פ״ב) ״יַעֲנֵךְ״ וְגוֹ׳. וּמֵעַתָּה שְׁלֹשָׁה הַדְרָגוֹת בָּעִנְיָן: חֵלֶק מֵהַזֶּרַע מֻחְלָט מֵהַשִּׁעְבּוּד וְהָעִנּוּי וְהֵם הָאָבוֹת וְהַשְׁבָטִים, וְהַשְּׁאָר חֵלֶק בְּגֵלּוּת וְחֵלֶק בְּעִנּוּי, וְאֵין שִׁעּוּר לִזְמַן הָעִנּוּי כִּי אִם יִזְכּוּ יוֹם אֶחָד וְלֹא רד״ו שָׁנָה. וְצֵא וּלְמַד מִשֶּׁבֶט לֵוִי (שמות רבה ה:טז) שֶׁנִּדְמֶה לָאָבוֹת. וְדַע שֶׁגַּם הֵם טָעֲמוּ דָּבָר מָה, צֵא וּלְמַד מִמֹּשֶׁה (שמות ב:ג) ״וַתִּקַּח לוֹ תֵּבַת גֹּמֶא״ וְגוֹ׳ ״עַל שְׂפַת הַיְאֹר״:

יד וְגַם אֶת הַגּוֹי וְגוֹ׳. קָשֶׁה אֵיךְ יָצְדַק לוֹמַר ״וְגַם״ עַל מַה שֶּׁקָּדַם שֶׁהוּא הַשִּׁעְבּוּד וְהָעִנּוּי, וְזֶה הֲטָבָה לִנְקוֹם נָקָם מֵאוֹיְבֵינוּ. ב׳, תֵּיבַת **אֶת** מְיֻתֶּרֶת. ג׳, אָמְרוֹ **דָּן אָנֹכִי** דָּבָר יָדוּעַ הוּא כִּי הוּא הוּא הַשּׁוֹפֵט. ד׳, לָמָּה הִפְסִיק בֵּין הַמְּאוֹרָע אֲשֶׁר גָּזַר ה׳ עַל בָּנָיו בְּמִשְׁפַּט הַמְשֻׁעְבָּדִים, וְהָיָה לוֹ לְהַשְׁלִים לוֹמַר ״וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ״ וְגוֹ׳ שֶׁהוּא גְּמַר עִנְיַן יִשְׂרָאֵל, וְאַחַר כָּךְ יֹאמַר ״אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ״ וְגוֹ׳. וְלָזֶה אֶפְשָׁר שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר בְּשִׁנּוּי זֶה שֶׁאַחַר שֶׁיִּשְׁפֹּט ה׳ אֶת הַגּוֹי יֵצְאוּ בִּרְכוּשׁ, וְלָקַח סֵדֶר הֶעָשׂוּי, וּכְמוֹ שֶׁמָּצִינוּ שֶׁכֵּן הָיָה, בַּתְּחִלָּה דָּן אוֹתָם וְאַחַר כָּךְ הִשְׁאִילוּם רְכוּשׁ גָּדוֹל.

אָכֵן מַשְׁמָעוּת הַכְּתוּבִים יִתְבָּאֲרוּ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא, בשלח) ״רַחֲמֵשִׁים עָלוּ״ וְגוֹ׳, אֶחָד מֵחֲמִשִּׁים וְיֵשׁ אוֹמְרִים אֶחָד מֵחֲמֵשׁ מֵאוֹת, וְהַשְּׁאָר מֵתוּ בְּמִצְרַיִם בִּימֵי חֹשֶׁךְ וַאֲפֵלָה כְּדֵי שֶׁלֹּא יִרְגִּישׁוּ בָּהֶם הַמִּצְרִים. עוֹד אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פי״ד) בְּפָסוּק ״וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר״ וְגוֹ׳ שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְחֻפָּשִׂים חַדְרֵי חֲפָצֵי מִצְרַיִם וְהָיוּ יוֹדְעִים וְכוּ׳, וּבְאֶמְצָעוּת זֶה הִשְׁאִילוּם וַיְנַצְּלוּ וְגוֹ׳, וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק זֶה בִּמְקוֹמוֹ. וְהוּא שֶׁאָמַר ה׳ לְאַבְרָהָם **וְגַם אֶת** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ: מִלְבַד גְּזֵרַת הַשִּׁעְבּוּד וְהָעִנּוּי, וְגַם תּוֹסֶפֶת גְּזֵרַת פַּרְעֹנִיּוֹת יָדוּן אֶת יִשְׂרָאֵל כְּשֶׁיֵּדְעוּן אֶת הַמִּצְרִים, לְהַשְׁמִיד וְלַהֲרֹג חֵלֶק גָּדוֹל מֵהֶם, לְמָר חֲמִשִּׁים חֲלָקִים וּלְמָר חֲמֵשׁ מֵאוֹת חֲלָקִים. וּבָזֶה יְדַיֵּק תֵּבַת **וְגַם** וְתֵבַת **אֶת**, וְאָמְרוֹ **אָנֹכִי** פֵּרוּשׁ: מַכָּה זוֹ לֹא יָדְעוּ בָּהּ הַמִּצְרִים כִּי אִם הוּא לְבַדּוֹ כִּי הָיוּ בִּימֵי הַחֹשֶׁךְ, אַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכוּשׁ וְגוֹ׳ כָּאָמוּר לְמַעְלָה כִּי בְּאֶמְצָעוּת זֶה הִשְׁאִילוּם.

עוֹד יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב בְּמַה שֶּׁנִּדְקְדֵּק עוֹד, לָמָּה הֵבִיא ה׳ עַל הַמִּצְרִיִּים עֶשֶׂר מַכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ וְכוּ׳, אַחַר שֶׁמָּצִינוּ כִּי כֵן גָּזַר הַגּוֹזֵר.

וְהַנָּה הָרַמְבַּ״ם זַ״ל בְּסֵפֶר הַמַּדָּע (הלכות תשובה פרק ו׳ הלכה ה׳) כָּתַב כִּי טַעַם חִיּוּב הָאֱמוּנוֹת הַמְשֻׁעְבָּדִים הוּא לְצַד שֶׁלֹּא אָמַר ה׳ אֲמָה פְּלוֹנִית וְכוּ׳. וְהִשִּׁיגוּהוּ רַמְבַּ״ן וְרַאֲבַ״ד כִּי מַה בְּכָךְ, סוֹף סוֹף מִצְוָה עוֹשִׂים בְּקִיּוּם דְּבַר מֶלֶךְ. וּפֵרֵשׁ רַמְבַּ״ן כִּי הָעֹנֶשׁ הוּא לְצַד שֶׁהוֹסִיפוּ לְעַנּוֹת יוֹתֵר מִדֵּי הָעֲבוֹדָה אֲשֶׁר גָּזַר ה׳, וְלִדְבָרָיו אֵין הָאֱמוּנוֹת נֶעֱנָשִׁים אֶלָּא עַל תּוֹסֶפֶת עִנּוּי. וּלְדַרְכּוֹ זַ״ל יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְגַם אֶת הַגּוֹי דָּן אָנֹכִי**, פֵּרוּשׁ יָדִין ה׳ עַמּוֹ, וּמְמוֹצָא דָּבָר אַתָּה יוֹדֵעַ כִּי יַרְבֶּה יוֹתֵר מִשִּׁעּוּר הַגְּזֵרָה, וְדִקְדֵּק לוֹמַר **אֶת**, פֵּרוּשׁ יָדוּן אֹתוֹ עִמּוֹ הוּא בִּכְבוֹדוֹ וּבְעַצְמוֹ, וְהוּא אוֹמֵר **אָנֹכִי** כִּי הוּא הַיּוֹדֵעַ שִׁעּוּר הַגְּזֵרָה וְשִׁעּוּר הַתּוֹסֶפֶת שֶׁעָלָיו יַעֲנִישׁ אוֹתָם, וְכָל זֶה לְדַרְכּוֹ שֶׁל רַמְבַּ״ן.

וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי הוּא כִּי כָּל הָאֱמוּנוֹת חַיָּבִין לֵיעָנֵשׁ עַל כָּל הָעִנּוּי וְהַצַּעַר אֲשֶׁר יָרְעוּ לָנוּ, וְהַחֲקִירָה מֵעִקָּרָא אֵינָהּ צוֹדֶקֶת. כִּי הָאֱמוּנוֹת טַעַם אֲשֶׁר יְעַנּוּנוּ הוּא לְצַד הַבְדָּלָתֵנוּ מֵהֶם וְקִיּוּם הַמִּצְוֹוֹת אֲשֶׁר אָנוּ מְקַיְּמִים, וְצֵא וּלְמַד אִם הָיוּ יִשְׂרָאֵל עוֹבְדִים לַטָּלֶה וְהָיוּ לְעַם אֶחָד בְּמִצְרַיִם לֹא הָיוּ הַמִּצְרִיִּים מְשַׁתַּעְבְּדִים בָּהֶם וְהָיוּ

כַּאֲחֵיהֶם הַמִּצְרִים. וְכֵן בְּכָל אֻמָּה וְאֻמָּה אֲשֶׁר תִּשְׁעְבֵּד יִשְׂרָאֵל וְתָרַע, הַשַּׁעַם הוּא לְצַד הֱיוֹתֵינוּ נַחֲלַת שַׁדַּי. וּמֵעַתָּה מַה מָּקוֹם לְטַעֲנַת שֶׁהֵם שְׁלוּחֵי אֵל הַגּוֹזֵר, וַהֲלֹא אֵל גָּזַר עַל אֲשֶׁר עָבְרוּ עָנָף אֶחָד מִדְּבָרָיו, וְהֵם מְרֵעִים עַל שֶׁאֵינָם עוֹבְרִים עַל כָּל הַתּוֹרָה וְהָיוּ כְּכָל הַגּוֹיִם בֵּית יִשְׂרָאֵל. וְהוּא אָמְרוֹ (זכריה א:טו) ״אֲנִי קָצַפְתִּי מְעָט״, פֵּרוּשׁ: עַל אֲשֶׁר עָבְרוּ עַל חֵלֶק מֵהַתּוֹרָה קָצַפְתִּי מְעָט, וְהֵם הָאֻמּוֹת הַמְיַסְּרִים אֶת יִשְׂרָאֵל אַדַּרְבָּה עוֹזְרִים בְּאֻמְצָעוּת הָעִנּוּי לָרָעָה לַעֲבֹר עַל הַכֹּל, וְכֵן הוּא שֶׁהָעוֹבֵר עַל הַדָּת פּוֹטְרִים אוֹתוֹ מִכָּל רַע וּמֵטִיבִין לוֹ.

וְהוּא אָמְרוֹ **וְגַם אֶת הַגּוֹי** אֲנִי אֶתְדַּיֵּן עִמּוֹ, כִּי אֲנִי יוֹדֵעַ מַחְשְׁבוֹת אָדָם וְתַחְבּוּלוֹתָיו וְטַעַם הָעִנּוּי, שֶׁאֵינוֹ לְצַד קִיּוּם מִצְוַת ה׳ שֶׁגָּזַר עֲלֵיהֶם כֵּן. וּמְמוֹצָא דָּבָר אַתָּה יוֹדֵעַ כִּי הִגְדִּיל אוֹיֵב עֲשׂוֹת רֶשַׁע, כֵּיוָן שֶׁמְּיַסֵּר לְצַד שִׂנְאָתוֹ, אֵין שִׂנְאָה כְּשִׂנְאַת הַדָּת, וּפְשׁוּט הוּא כִּי יִתְאַכְזֵר עֲלֵיהֶם בְּהַכְפָּלָה. וּכְפִי זֶה יֵצְדַּק לוֹמַר **וְגַם אֶת** וְגוֹ׳, שֶׁהוּא הוֹדָעַת רִבּוּי הַצַּעַר אֲשֶׁר יַעֲבֹר עַל בָּנָיו, וְסָמוּךְ לָזֶה כָּתַב **וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ כֵּיוָן שֶׁאֵין דַּעְתָּם לְקַיֵּם מִצְוַת ה׳ יֶשְׁנָם בַּהֲשָׁבַת הַגְּזֵלָה בְּכָל מַה שֶּׁשִּׁעְבְּדוּ אוֹתָם. וְצָא וּלְמַד מִמַּעֲשֶׂה גְּבִיהָא (סנהדרין צא:) שֶׁתָּבַע מֵהַמִּצְרִים שְׂכַר כַּמָּה שָׁנִים שֶׁשִּׁעְבְּדוּ בְּיִשְׂרָאֵל.

עוֹד יִרְמוֹז הַכָּתוּב עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה כט): גָּלוּ לְמִצְרַיִם שְׁכִינָה עִמָּהֶם וְכוּ׳, וּכְתִיב (תהילים צ״א:ט״ו) ״עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה״. וְעוֹד אָמְרוּ בְּפָסוּק (שמות כ״ד:י׳) ״וַתַּחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר״ שֶׁיִּרְמוֹז אֶל שִׁעְבּוּד שֶׁנִּשְׁתַּעְבְּדוּ יִשְׂרָאֵל בַּלְּבֵנִים וְכוּ׳, וְהוּא אָמְרוֹ **וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ** בָּהֶם שָׁם אִתָּם עִמָּם **דָּן אָנֹכִי**, שֶׁיִּרְמוֹז אֶל הַשְּׁכִינָה שֶׁתִּהְיֶה עִמָּם בַּגָּלוּת, וּבָזֶה יְרוּיַח תֵּיבַת **וְגַם** שֶׁהוּא תּוֹסֶפֶת צַעַר, וְתֵיבַת **אֶת** וְתֵיבַת **אָנֹכִי**.

טו **וְאַתָּה תָּבוֹא וְגוֹ׳.** קָשֶׁה לָמָּה הִפְסִיק בְּהַבְטָחַת אַבְרָהָם תּוֹךְ הַבְטָחוֹת הַבָּנִים, וַהֲגַם שֶׁמַּבְטִיחוֹ שֶׁלֹּא יִרְאֶה בְּחַיָּיו מֵהַשִּׁעְבּוּד שֶׁל זַרְעוֹ, עִם כָּל זֶה לֹא הָיְתָה נִפְסֶדֶת הַכַּוָּנָה אִם הָיָה מְאַחֵר, שֶׁגַּם עַתָּה אֵין הַמַּאֲמָר סָמוּךְ לַשִּׁעְבּוּד אֶלָּא לַגְּאֻלָּה. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּפַל לוֹמַר ״בְּשָׁלוֹם״ ״בְּשֵׂיבָה טוֹבָה״ וְלֹא הִסְפִּיק בְּאָמְרוֹ ״בְּשֵׂיבָה טוֹבָה״ וּבְהֹ כָּלוּל גַּם כֵּן בְּשׁוֹרַת תְּשׁוּבַת יִשְׂמְעֵאל שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה לח:יב), וְלֹא יִרְאֶה שִׁעְבּוּד הַבָּנִים?

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב לְפִי מַה שֶּׁקָּדַם לָנוּ, כִּי הַצַּדִּיקִים וּבִפְרָט הָאָבוֹת יַקְפִּידוּ עַל נִכּוּי שָׂכָר לָעוֹלָם הַנִּצְחִי. וְצָא וּלְמַד (בראשית רבה מד,ד) שֶׁמָּצִינוּ לוֹ שֶׁהָיָה מֵיצַר בַּהֲרִיגַת הַמְּלָכִים שֶׁמָּא נִתְנַכָּה לוֹ מִשָּׂכָר הָעֶלְיוֹן, עַד שֶׁאָמַר לוֹ ה׳ (בראשית טו:א) ״אַל תִּירָא אַבְרָם וְגוֹ׳ שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה״. אֲשֶׁר עַל כֵּן כְּשֶׁהִבְטִיחוֹ שֶׁיֵּצְאוּ מֵהַשִּׁעְבּוּד בִּרְכוּשׁ גָּדוֹל, יֵשׁ מָקוֹם לְאַבְרָהָם לָחוּשׁ וְלוֹמַר כִּי צָרִיךְ לְנַכּוֹת מִשְׂכָּרוֹ לַעֲשׂוֹת לוֹ נִסִּים וְנִפְלָאוֹת לְבָנָיו וּלְהוֹצִיאָם בִּרְכוּשׁ גָּדוֹל. לָזֶה הִבְטִיחוֹ סָמוּךְ לַאֲמִירַת ״יֵצְאוּ״ וְגוֹ׳ **וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבוֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם**, שֶׁלֹּא יִתְנַכֶּה מִשָּׁלוֹם אֲשֶׁר הֶחֱזַקְתָּ בְּמָעוֹז, וְחֶסֶד הַבְטָחוֹן מַתַּת אֱלֹהִים הוּא. וְזֶה כְּנֶגֶד הַבְטָחוֹת הִשָּׁאֲרוּת הַנֶּפֶשׁ, וּכְנֶגֶד פְּרָטֵי עוֹלָם הַזֶּה אָמַר **תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה.** כָּאן כָּלַל שֶׁלֹּא יַבִּיט מֵהַשִּׁעְבּוּד לְבָנָיו, גַּם שֶׁיֵּעָשֶׂה יִשְׁמָעֵאל תְּשׁוּבָה כְּדֵי שֶׁיִּקָּבְרוּהוּ בְּשֵׂיבָה טוֹבָה בְּבָנִים צַדִּיקִים, כִּי הוּא הַמְקֻוֶּה לַצַּדִּיקִים וּשְׁאָר פְּרָטֵי הַטּוֹב וְהַשַּׁלְוָה. וּבָזֶה סָלְקָה קַשְׁיַת רַמְבַּ״ן יְעַיֵּן שָׁם דְּבָרָיו, כִּי לֹא בָּאָה הַהַבְטָחָה עַל הַגְּרוּת וְכוּ׳, וְדִבְרֵי רַמְבַּ״ן דְּחוּקִים.

טז **וְדוֹר רְבִיעִי וְגוֹ׳ כִּי לֹא שָׁלֵם.** צָרִיךְ לָתֵת לֵב בְּטַעַם זֶה. וְהִנֵּה רַשִׁ״י וְרַמְבַּ״ן נֶחְלְקוּ בְּפֵרוּשׁ דּוֹר רְבִיעִי, רַשִׁ״י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרַשׁ רְבִיעִי לַגּוֹלִים: יְהוּדָה, פֶּרֶץ, חֶצְרוֹן, וְכָלֵב בֶּן חֶצְרוֹן הָיָה מִבָּאֵי הָאָרֶץ. וְרַמְבַּ״ן זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה דָּחָה דִּבְרֵי רַשִׁ״י וּפֵרַשׁ דּוֹר רְבִיעִי לָאֱמוֹרִי כִּי ה׳ פּוֹקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל שִׁלֵּשִׁים וְעַל רִבֵּעִים (שמות לד:ז). וְקָשֶׁה לִי גַּם לְדִבְרֵי רַמְבַּ״ן כִּי לְאֵיזֶה עִנְיָן מוֹדִיעַ ה׳ דָּבָר זֶה לְאַבְרָהָם. וְגַם אֵינוֹ רָמוּז הַתְנַאי בְּדִבְרֵי ה׳ שֶׁאִם יָשׁוּבוּ הָאֱמוֹרִי לֹא יַחֲרִימֵם שֶׁהוּא עִקַּר הוֹדָעַת דּוֹר רְבִיעִי לְדָבָרְיוֹ. וְעוֹד אִם דּוֹר רְבִיעִי דֶּאֱמוֹרִי הוּא, לֹא הָיָה צָרִיךְ לַחְזֹר לְהַזְכִּירוֹ אַחַר כָּךְ בְּאָמְרוֹ עֲוֹן הָאֱמוֹרִי כֵּיוָן שֶׁבּוֹ הוּא מְדַבֵּר בְּסָמוּךְ. וּפְשׁוּט שֶׁאֵין דִּבְרֵי רַמְבַּ״ן מְחֻוָּרִים.

וְהַנָּכוֹן הוּא שֶׁיְּכַוֵּן ה׳ לוֹמַר שְׁנֵי קְצִים: הָאֶחָד הוּא קֵץ הַגָּלוּת וְהַשִּׁעְבּוּד וְהָעִנּוּי שֶׁיִּצְטָרֵף הַכֹּל לְמִנְיַן אַרְבַּע מֵאוֹת, וּכְשֶׁיַּגִּיעַ אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה נִשְׁלְמָה הַגְּזֵרָה, וְהוֹצִיא ה׳ אוֹתָם מִמִּצְרַיִם בְּעֶצֶם הַיּוֹם שֶׁנִּשְׁלְמוּ הָאַרְבַּע מֵאוֹת. וְקֵץ שֵׁנִי הוּא לְבִיאַת הָאָרֶץ, שֶׁלֹּא תִּהְיֶה כְּנִיסַת הָאָרֶץ בְּתַשְׁלוּם הָאַרְבַּע מֵאוֹת אֶלָּא עַד דּוֹר אַחֵר שֶׁהוּא דּוֹר רְבִיעִי. וֶהֱוֵי יוֹדֵעַ כִּי דּוֹרוֹ שֶׁל כָּלֵב דּוֹר שְׁלִישִׁי יֶחְשֵׁב וְהוּא שֶׁיָּצָא מִמִּצְרַיִם, וַהֲגַם כִּי כָּלֵב נִכְנַס לָאָרֶץ אֵין הַדּוֹר נֶחְשָׁב אֶלָּא בְּרֻבּוֹ וְכָלֵב הוּא לְבַדּוֹ נִשְׁאַר מֵהַדּוֹר, דִּכְתִיב (במדבר יד:ל) ״כִּי אִם כָּלֵב בֶּן יְפֻנֶּה״. וּכְשֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דּוֹר רְבִיעִי עַל כְּלָלוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הוּא אוֹמֵר. וְאֵין דִּבְרֵי רַשִׁ״י מְחֻוָּרִין בְּמַה שֶּׁאָמַר בָּזֶה, אֶלָּא דּוֹר רְבִיעִי הֵם דּוֹר שֶׁיָּצְאוּ מִמִּצְרַיִם פָּחוֹת מֵעֶשְׂרִים שָׁנָה שֶׁהֵם נִכְנְסוּ לָאָרֶץ, שֶׁהֵם בְּנֵי כָּלֵב, וְהֵם רְבִיעִי לַגְּזֵרָה כְּשֶׁתַּחְשֹׁב פֶּרֶץ, חֶצְרוֹן, כָּלֵב, יִשָּׂר וְשׁוֹבָב בְּנֵי כָּלֵב הֵם דּוֹר רְבִיעִי שֶׁשָּׁבוּ לְאֶרֶץ כְּנַעַן, כִּי אֵין לְמִנּוֹת הַדּוֹרוֹת מֵהַשְּׁבָטִים כְּמוֹ שֶׁהִתְחִיל לְמִנּוֹת רַשִׁ״י יְהוּדָה פֶּרֶץ וְכוּ׳, שֶׁאִם בָּאנוּ לְהַתְחִיל מִיּוֹם שֶׁהִתְחִילָה גְּזֵרַת אַרְבַּע מֵאוֹת נַחְשֹׁב גַּם יִצְחָק, וְאִם בָּאנוּ לְהַתְחִיל מֵרֹאשׁוֹן אָדָם שֶׁיָּרַד לְמִצְרַיִם נַחְשֹׁב מִיַּעֲקֹב וְיִהְיֶה כָּלֵב חֲמִישִׁי, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁאֵין לְמִנּוֹת הַדּוֹרוֹת אֶלָּא מִשֶּׁהִתְחִיל הַשִּׁעְבּוּד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּת עַצְמָם, וְזֶה הָיָה אַחַר מִיתַת הַשְּׁבָטִים שֶׁאָז הִתְחִיל הַשִּׁעְבּוּד, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה א:ה) שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהָיוּ הַשְּׁבָטִים בָּעוֹלָם לֹא טָעֲמוּ שִׁעְבּוּד וְכָהֵם כַּאֲבוֹתָם.

וַה׳ רָמַז זְמַן שֶׁיַּתְחִיל חֶשְׁבּוֹן הַדּוֹרוֹת בְּאָמְרוֹ **יָשׁוּבוּ הֵנָּה**, דְּקִדֵּק לוֹמַר תֵּיבַת **יָשׁוּבוּ** לוֹמַר שֶׁבַּמְּעוּכָּבִים בְּיַד מוֹשֵׁל הוּא אוֹמֵר ״יָשׁוּבוּ״ כְּשֶׁיִּשְׁלִימוּ אַרְבָּעָה דּוֹרוֹת, וְדוֹר רִאשׁוֹן שֶׁתָּקַף עָלָיו יַד מוֹשֵׁל הֵם בְּנֵי הַשְּׁבָטִים, שֶׁהַשְּׁבָטִים בִּרְשׁוּת עַצְמָן הָיוּ, וְאֶת בְּנֵיהֶם שָׁבוּ הַמִּצְרִים לְבַל עֲלוֹת מִן הָאָרֶץ, וְהֶבֶן וְעִקָּר. **וּמֵעַתָּה** נַשְׁקִיף לְהָבִין אִמְרֵי קָדוֹשׁ יְנוֹבֵב חָכְמָה בְּאָמְרוֹ **כִּי לֹא שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמוֹרִי**, אִם כֵּן מוּכָח שֶׁעֲוֹן הָאֱמוֹרִי מְעַכֵּב הַכְּנִיסָה, וּבְמַעֲשֶׂה אֲשֶׁר סִדֵּר ה׳ בְּתוֹרָתוֹ

הַנְּעִימָה יַגִּיד כִּי עֲוֹן הַמְרַגְּלִים הוּא אֲשֶׁר סִבֵּב עַכָּבַת דּוֹר הַיּוֹצֵא מִמִּצְרַיִם עַד תּוּמוֹ, וְאֶת בְּנֵיהֶם הֵבִיא שָׁמָּה, וְזוּלַת הַמְרַגְּלִים שֶׁהִרְשִׁיעוּ הָיוּ נִכְנָסִים הַדּוֹר הַיּוֹצֵא בְּשָׁנָה שְׁנִיָּה לִיצִיאַת מִצְרַיִם שֶׁהוּא סוֹף הָאַרְבַּע מֵאוֹת, וְלֹא הָלְכוּ הַמְרַגְּלִים אֶלָּא לַהֲפָקַת רְצוֹן הַשּׁוֹאֲלִים לְרַגֵּל, וְזוּלַת זֶה אָמַר ה׳ לָהֶם שֶׁיִּכָּנְסוּ בְּאוֹתוֹ דּוֹר עַצְמוֹ שֶׁיָּצָא מִמִּצְרַיִם שֶׁהוּא שְׁלִישִׁי, וַהֲלֹא לֹא שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמוֹרִי עֲדַיִן כְּמַאֲמָרוֹ יִתְבָּרֵךְ (בראשית טו:טז).

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת בְּרָכוֹת (ז:) פֶּרֶק רִאשׁוֹן בְּפָסוּק (חבקוק א:יג) ״בְּבַלַּע רָשָׁע צַדִּיק מִמֶּנּוּ״ – צַדִּיק מִמֶּנּוּ בּוֹלֵעַ, צַדִּיק גָּמוּר אֵינוֹ בּוֹלֵעַ, עַד כָּאן. פֵּרוּשׁ, כִּי אִם יִהְיֶה רָשָׁע עֲדַיִן יֵשׁ בְּיָדוֹ קְצָת זְכוּת, וְיָבֹא צַדִּיק שֶׁרֵבּוֹ זְכֵיוֹת לְהִתְגָּרוֹת בּוֹ – אֵין כֹּחַ בַּצַּדִּיק לְאַבְּדוֹ, כִּי עֲדַיִן יֵשׁ לָרָשָׁע לְהִשְׁתַּלֵּם זְכוּת הַנִּשְׁאָר לוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְהָרָשָׁע יִתְנַקֵּם מֵהַצַּדִּיק לֶהֱיוֹת שֶׁיֵּשׁ בְּיַד הַצַּדִּיק מֵהַתְּעוּב שֶׁאֵינוֹ צַדִּיק גָּמוּר. אֲבָל כְּשֶׁיִּהְיֶה גָּמוּר, הֲגַם שֶׁיִּשָּׁאֵר לָרָשָׁע חֵלֶק מֵהַטּוֹב – יִפָּקַע כְּלִילָתוֹ, וְכֵן אִם יִהְיֶה הָרָשָׁע מֻחְלָט וְנִגְמַר דִּינוֹ לָמוּת, בַּכֹּל עוֹשֶׂה הַשֵּׁם שְׁלִיחוּתוֹ לְאַבְּדוֹ, וְכָל הַקּוֹדֵם בּוֹ זָכָה, וַאֲפִלּוּ אֵינוֹ צַדִּיק גָּמוּר יָכוֹל לְאַבְּדוֹ מִן הָעוֹלָם.

וְהִנֵּה בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וּכְשֶׁשָּׁלְחוּ הַמְרַגְּלִים הָיוּ בְּמַדְרֵגַת צַדִּיקִים גְּמוּרִים, וַהֲגַם שֶׁעָשׂוּ הֶעָגֶל, כְּבָר נֶעֱנְשׁוּ עָלָיו, וְהַשִּׁמְצָה אֵין בּוֹ שִׁעוּר שֶׁיִּמָּנַע מֵהֶם שֵׁם צַדִּיק גָּמוּר לְעִנְיָן זֶה שֶׁלֹּא יִקָּרְאוּ צַדִּיקִים גְּמוּרִים בְּעֶרֶךְ הָאֱמוֹרִי, וְהֵן הֵנָּה דּוֹר חָסִיד (סנהדרין קי:) דִּכְתִיב (תהלים נ:ה) ״אִסְפוּ לִי חֲסִידַי כֹּורְתֵי״ וְגוֹ׳ אֲשֶׁר לֹא כֵן הָיוּ אַחַר שְׁלִיחוּת הַמְרַגְּלִים שֶׁהִקְנִיטוּ אֶת ה׳ וְהִמְרוּ וְכוּ׳, וְאָז נִכְנְסוּ בְּגֶדֶר צַדִּיק מְמֻנּוּ בְּעֶרֶךְ הָאֱמוֹרִי. וְלָכֵן כְּשֶׁהָיוּ צַדִּיקִים גְּמוּרִים לִגְדַם הַמְרַגְּלִים הָיָה בָּהֶם כֹּחַ לִדְחוֹת הָאֱמוֹרִי, כִּי יֹאמְרוּ אֵלָיו פֻּגָּה מָקוֹם מֵאֲרָצֵנוּ אֲשֶׁר נָתַן לָנוּ ה׳, וּכְשֶׁלֹּא יִרְצֶה חֲרֵי זֶה מוֹרֵד וּבֶן מָוֶת הוּא, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אַחַר שֶׁחָטְאוּ וְהִמְרוּ אִמְרֵי אֵל לֹא נִשְׁאֲרוּ בְּחֶזְקַת צַדִּיק גָּמוּר. וְלֶהֱיוֹת שֶׁעֲדַיִן לֹא שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמוֹרִי אֵין בְּיָדָם לְהַשְׁמִידוֹ. וְלָזֶה תִּמְצָא כְּשֶׁהֶעְפִּילוּ לַעֲלוֹת הָהָרָה יָצָא הָאֱמוֹרִי וּרְדָפוּם וַיַּכּוּם כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂינָה הַדְּבוֹרִים, וְזֶה יַגִּיד בַּלַּע רָשָׁע צַדִּיק מִמֶּנּוּ.

וְתִמְצָא עוֹד שֶׁבִּכְנִיסָתָם אָמַר מֹשֶׁה (דברים ט:ה): ״לֹא בְצִדְקָתְךָ וְגוֹ׳ כִּי אִם בְּרִשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה״, כִּי נִשְׁלַם עֲוֹנָם. וּכְפִי זֶה, הֲגַם שֶׁאֵינָם צַדִּיקִים גְּמוּרִים, ״אַתָּה בָּא לָרֶשֶׁת״ וְגוֹ׳, כִּי אֵין לוֹ שׁוּם זְכוּת לֵיאָמֵר עָלָיו ״צַדִּיק מְמֻנּוּ״. כִּי מַשְׁמָעוּת ״צַדִּיק מְמֻנּוּ״ יוֹרֶה שֶׁיֵּשׁ לוֹ קְצָת זְכוּת שֶׁיֵּצַדֵּק לֵיאָמֵר ״צַדִּיק מְמֻנּוּ״, אֲבָל מֵחְלָט בְּרֶשַׁע אֵין לוֹ חֵלֶק הַצְּדָקוּת לֵיאָמֵר ״צַדִּיק מְמֻנּוּ״, וְהָבֵן.

וּמֵעַתָּה יִתְפָּרְשׁוּ דִּבְרֵי ה׳ עַל נָכוֹן, **וְדוֹר רְבִיעִי** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ: מַבְטִיחוֹ הַבְטָחָה שֶׁאֵין לָהּ בִּטּוּל בְּשׁוּם אֹפֶן בָּעוֹלָם, וְנָתַן טַעַם לַדָּבָר יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, וּבִנְתִינַת הַטַּעַם **כִּי לֹא שָׁלֵם** וְגוֹ׳. וְאַתָּה תַּשְׂכִּיל לָדַעַת כִּי לֹא יַסְפִּיק טַעַם זֶה אֶלָּא לִזְמַן שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּהֶעְדֵּר שֵׁם צַדִּיק גָּמוּר, וְאָז לְצַד שֶׁעֲדַיִן לֹא שָׁלֵם עֲוֹנוֹ שֶׁל אֱמוֹרִי לֹא יוּכְלוּ בֹּא לְאַרְצוֹ. אֲבָל אִם יִהְיוּ יִשְׂרָאֵל בְּמַדְרֵגַת צַדִּיק גָּמוּר, אֵין מְנִיעוּת שְׁלֵמוּת הֶעָוֹן תִּמְנָעֵם מִבּוֹא לָרֶשֶׁת אַרְצוֹ. וְלָזֶה כְּשֶׁיָּצְאוּ מִמִּצְרַיִם וְקִבְּלוּ הַתּוֹרָה, נִתְרַצָּה הָאֵל שֶׁיִּכָּנְסוּ לָאָרֶץ תֵּכֶף וּמִיָּד וְיִקָּחוּ אֶת אַרְצוֹ, כִּי יִתְגָּרוּ בָּהֶם וְיִתְקַנְּאוּ בְּעוֹשֵׁי רִשְׁעָה. מַה שֶּׁאֵין כֵּן אַחַר עֲוֹן מְרַגְּלִים נִכְנְסוּ בְּגֶדֶר צַדִּיק מְמֻנּוּ, לָזֶה אִחֵר ה׳ עַד תּוֹם כָּל הַדּוֹר, וּבִינֵי וּבֵינֵי יַשְׁלִים עֲוֹן הָאֱמוֹרִי. וְאִם לֹא הָיָה טַעַם שְׁלֵמוּת עֲוֹן הָאֱמוֹרִי, הָיוּ בָּנָיו נִכְנָסִים תֵּכֶף וּמִיָּד וַעֲנָם יִפְרְעוּ בָּעֲנָשִׁים אֲחֵרִים כַּאֲשֶׁר יִשְׁפּוֹט הַשּׁוֹפֵט בְּצֶדֶק.

יח **בַּיּוֹם הַהוּא כָּרֹת וְגוֹ׳.** אָמְרוּ **נָתַתִּי** לְשׁוֹן עָבָר, לְפִי מַה שֶּׁקָּדַם לָנוּ שֶׁהֶחְזִיק בָּהּ אַבְרָהָם כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בִּמְקוֹמוֹ (בראשית י״ג:ט״ו) יֵצְדַּק לוֹמַר נָתַתִּי כְּבָר, כִּי הַבָּנִים יִזְכּוּ מִדִּין יוֹרֵשׁ.

הִנֵּה יֵשׁ לִתְמֹהַּ אֵיךְ טַח מֵרְאוֹת עֵינֵיהֶם שֶׁל הַמְּמָאֲנִים לְהַאֲמִין בִּגְדֻלָּתֵנוּ וּמַעֲלָתֵנוּ הָעֲתִידָה לָבוֹא, כִּי מִקְרָא מָלֵא דִּבֵּר הַכָּתוּב שֶׁכָּרַת ה׳ בְּרִית עִם אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם לָתֵת לְזַרְעוֹ עֲשָׂרָה אֻמּוֹת, וְעַד עַתָּה לֹא מָצִינוּ שֶׁנָּתַן ה׳ לְיִשְׂרָאֵל אֶלָּא שֵׁבַע אֻמּוֹת וְנִשְׁאֲרוּ שָׁלֹשׁ אֻמּוֹת, וְאֵיךְ יֹאמְרוּ הָעֲצָמוֹת הַיְבֵשׁוֹת (יחזקאל לז) אָבְדָה תִּקְוָתֵנוּ וּשְׁבוּעַת ה׳ מְנֻגֶּדֶת? וְגַם הַשֶּׁבַע שֶׁנָּתַן ה׳ לֹא כַּלָּם בָּאוּ לְפֶרֶק הִתְקַבֵּל, וּבַעֲוֹנוֹתֵינוּ עֲבָדִים מָשָׁלוּ בָּנוּ. וְעָשָׂה ה׳ כָּכָה לִרְמֹז מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה: כְּשֵׁם שֶׁאָנוּ עַבְדֵי ה׳ וְאֵין נִכְנָעִים לוֹ יִתְבָּרַךְ כְּעֶבֶד מוֹרֵד בְּרַבּוֹ, גַּם כֵּן יָבוֹאוּ עֲבָדִים שֶׁלָּנוּ וְיִמְרְדוּ בָּנוּ. וְעוֹד יֵשׁ לֶאֱלוֹהַּ מִלִּין לְקַיֵּם בְּרִיתוֹ.

עוֹד נָתַתִּי לִבִּי לָתוּר בְּסֵדֶר הַכָּתוּבִים, וָאֶרְאֶה כִּי הִקְדִּים הַקֵּינִי וְהַקֶּנִזִּי וְהַקַּדְמוֹנִי שֶׁהֵם עַמּוֹן וּמוֹאָב וֶאֱדוֹם, שֶׁלֹּא בָּאוּ לְיַדֵּינוּ בָּרִאשׁוֹנָה אֶלָּא שִׁבְעָה מֵאוּחָרִים, וְאֵין נָכוֹן לְהַקְדִּים הַמְאוּחָר. אָכֵן וַדַּאי כִּי מֵאֵת ה׳ הָיְתָה זֹּאת לְהָעִירְךָ וּלְהַגִּיד לְךָ כִּי עִקַּר הַנְּתִינָה הִיא הָעֲתִידָה, שֶׁיָּבוֹאוּ יַחַד הַשָּׁלֹשׁ וְעִמָּם הַנּוֹתָר מֵהַשֶּׁבַע אוּמּוֹת, וְתִקָּפֵץ פִּיהָ עוֹלָה בִּרְאוֹת שִׁבּוּעַת ה׳. וְסִימָן לַדָּבָר נְתִינַת הָאַרְבָּעָה מְלָכִים אֲשֶׁר נָתַן ה׳ לְאַבְרָהָם: שְׁלֹשָׁה כְּנֶגֶד קֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי, וְהָרְבִיעִי תִּדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם (בראשית יד:א) רֶמֶז אֶל הִתְאַסְּפוּת הַגּוֹיִם הַנִּשְׁאָרִים בְּהַשִּׁבְעָה הָרִאשׁוֹנִים, וְהָבֵן:

פרק טז

ה **וַתֹּאמֶר שָׂרַי וְגוֹ׳ חָמָסִי וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה מָסְרָה דִּין שָׂרָה עַל אַבְרָהָם, וְהוֹסִיפָה לְפָרֵט וְלוֹמַר ״חָמָסִי עָלֶיךָ״, שֶׁנִּרְאֶה שֶׁנִּתְכַּוְּנָה לְמַעַט הַזּוֹלֶת. וְאִם עַל הָגָר נִתְכַּוְּנָה נְכוֹנָה לְפִי הַנִּרְאֶה, כִּי הָגָר הִיא שֶׁהֶקְלָה בִּכְבוֹד גְּבִרְתָּהּ וְעָלֶיהָ תְּלַנָּתָהּ, לֹא עַל אַבְרָהָם. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת כַּוָּנַת דִּבְרֵי אַבְרָהָם אֲשֶׁר

הֵשִׁיב **הִנֵּה שִׁפְחָתֶךָ** וגו׳, שֶׁנִּרְאֶה שֶׁקִּבֵּל קִבְלַת שָׂרַי, אֶלָּא שֶׁהוּא מִתְקַן מִכָּאן וּלְהַבָּא, וְאִם לֹא פָּעַל אָוֶן הָיָה לוֹמַר ״מַה תָּרִיב אֵלַי״?

אָכֵן יִתְבָּאֵר הָעִנְיָן בְּהַקְדִּים דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה מה:א), וְזֶה לְשׁוֹנָם: ״וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית״ — שִׁפְחַת מְלוֹג הָיְתָה, וְהָיָה חַיָּב בְּמְזוֹנוֹתֶיהָ וְלֹא הָיָה רַשַּׁאי לְמָכְרָהּ. בָּעֵי רֵישׁ לָקִישׁ: מַהוּ דְתַנְיָא מְלוֹג? אָמַר לְהוֹן: כְּמָה דְאַתְּ אָמַר מְלוֹג מְלוֹג, עַד כָּאן. חֲרֵי דְּהָגָר הָיְתָה גּוּפָהּ קְנוּיָה לְשָׂרָה וּפְרוֹתֶיהָ לְאַבְרָהָם לְמָלְגָם. וּבְעִנְיַן בְּנֵי שִׁפְחַת מְלוֹג אִם יָלְדָה, נֶחְלְקוּ בְּמַסֶּכֶת כְּתֻבּוֹת דַּף ע״ט חֲנַנְיָה וַחֲכָמִים. חֲכָמִים אוֹמְרִים: וְלַד מְלוֹג לָאִשָּׁה, וְהַטַּעַם מִשּׁוּם דְּחַיְשִׁינַן לְמִיתָה וְהַקֶּרֶן כָּלָה. וַחֲנַנְיָה סוֹבֵר לַבַּעַל דְּלֹא חַיְשִׁינַן לְמִיתָה. עוֹד אָמְרִינַן בְּגִטִּין דַּף ל״ט, אָמַר רָב אַשֵׁי אָמַר רַב: ״עֶבֶד שֶׁנִּשָּׂא בַּת חוֹרִין בִּכְנֵי רַבּוֹ עֲשָׂאוֹ בֶּן חוֹרִין״, וּמְפָרֵשׁ לָהּ הַשַּׁ״ס בְּשֶׁהִשִּׂיאוֹ רַבּוֹ בַּת חוֹרִין עַד כָּאן. וּמְפָרְשִׁים שָׁם מִשּׁוּם שֶׁמִּן הַסְּתָם שִׁחְרְרָהּ, דְּאִם לֹא כֵן לֹא הָיָה עוֹשֶׂה עַל יָדוֹ עֲבֵרָה לְהַשִּׂיאוֹ בַּת חוֹרִין, עַד כָּאן. וְהוּא הַדִּין שִׁפְחָה שֶׁהִשִּׂיאָהּ רַבָּהּ לְבֶן חוֹרִין עֲשָׂאָהּ בַּת חוֹרִין. וְכָתַב מוֹרֵנוּ הָרַב יוֹסֵף קָארוֹ בְּיוֹרֶה דֵּעָה הִלְכוֹת עֲבָדִים סִימָן רס״ז וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: הַבָּא עַל שִׁפְחָתוֹ עֲשָׂאָהּ בַּת חוֹרִין, וְדַוְקָא לְשֵׁם אִישׁוּת, אֲבָל שֶׁלֹּא לְשֵׁם אִישׁוּת לֹא עֲשָׂאָהּ בַּת חוֹרִין, עַד כָּאן. וְהִנֵּה בְּבָא עָלֶיהָ סְתָם נֶחְלְקוּ הָרִי״ף וְהָרַמְבַּ״ם, לְהָרִי״ף (יבמות פ״ב) מִן הַסְּתָם גַּם כֵּן עֲשָׂאָהּ בַּת חוֹרִין, וּלְהָרַמְבַּ״ם (הלכות עבדים פ״ט) לֹא עֲשָׂאָהּ בַּת חוֹרִין אֶלָּא אִם כֵּן פֵּרֵשׁ לְשֵׁם אִישׁוּת.

וּבָזֶה נָבוֹא לְבֵיאוּר הָעִנְיָן, כִּי בִּרְאוֹת שָׂרָה כִּי הָגָר מְזַלְזֶלֶת בִּכְבוֹדָהּ רָגְזָה וְרָעָשָׂה, הֵיתֵכֶן כִּי שִׁפְחָה תָּקֵל גְּבִירְתָּהּ, וּמִן הַסְּתָם אַבְרָהָם הִרְגִּישׁ בַּדָּבָר מִמַּה שֶּׁמִּתְרַעֶמֶת שָׂרָה עָלָיו קוֹדֶם הוֹדַעַת הַדָּבָר אֵלָיו, וַהֲגַם שֶׁאָמְרָה אַחֲרֵי כֵן אֵין זֶה דֶּרֶךְ הוֹדָעָה אֶלָּא דִּבְרֵי הִתְרָעֲמוּת, וְהַיְדִיעָה כְּבָר הִכִּירָה שֶׁיֵּדַע, וְדָנָה בָּזֶה שְׁנֵי חִלּוּקֵי דִינִים: הָא׳ שֶׁאַבְרָהָם גִּלָּה בְּפֵרוּשׁ שֶׁבָּא עָלֶיהָ לְשֵׁם אִישׁוּת אוֹ הֲגַם שֶׁבָּא עָלֶיהָ סְתָם חוֹשֶׁבֶת הָגָר שֶׁהִיא בַּת חוֹרִין וְדַעְתָּהּ כְּהָרִי״ף. וְהַב׳ הוּא שֶׁחָשְׁבָה בְּדַעְתָּהּ הָגָר שֶׁיָּצְתָה לְחֵרוּת מִדִּין שֶׁאָמְרוּ בְּגִטִּין שֶׁכָּתַבְנוּ בְּסָמוּךְ: עֶבֶד שֶׁנָּשָׂא בַּת חוֹרִין בִּכְנֵי רַבּוֹ יָצָא לְחֵרוּת, וְכֵן לְהֶפֶךְ שִׁפְחָה שֶׁנִּשֵּׂאת לְבֶן חוֹרִין עֲשָׂאַתָּהּ גְּבִירְתָּהּ בַּת חוֹרִין וּבָזֶה פָּקַע עַבְדוּת מֵהָגָר. וְלָזֶה צָעֲקָה בִּכְנֵי אַבְרָהָם כִּי עָלָיו תְּלוּנָתָהּ וְלֹא עַל הָגָר, כִּי הָגָר כְּפִי הַדִּין שֶׁחוֹשֶׁבֶת בְּדַעְתָּהּ אֵין לְהַאֲשִׁימָהּ, אֲבָל חָמְסִי עָלֶיךָ שֶׁאַתָּה מַסְכִּים עַל דַּעְתָּהּ שֶׁלֹּא כְּפִי הַדִּין.

וְאָמְרָה טְעָנוֹת לִסְתּוֹר וְלִנְתּוֹשׁ צִדְדֵי הַדִּינִים שֶׁמִּהֶם יָצָא הַטָּעוּת לְחֵרוּת הָגָר, וְהוּא אָמְרָהּ **אָנֹכִי נָתַתִּי שִׁפְחָתִי בְּחֵיקֶךָ** פֵּרוּשׁ שִׁפְחָה זוֹ שֶׁלִּי הִיא וְאֵין לְךָ בָּהּ אֶלָּא מְלִיאַת פֵּרוֹת, וְלוּ יִהְיֶה שֶׁתָּבֹא עָלֶיהָ בְּפֵרוּשׁ לְשֵׁם אִישׁוּת, אֵין לָהּ בָּזֶה דִּין שִׁחְרוּר כִּי אֵינָהּ שִׁפְחָתְךָ לְשַׁחְרָהּ וַהֲגַם שֶׁתֹּאמַר כֵּן בְּפֵרוּשׁ. וְאִם לְצַד טַעֲנַת הַמַּשִּׂיא שִׁפְחָתוֹ לְבֶן חוֹרִין וְכוּ׳ וְזוֹ נְתַתִּיהָ לְךָ לְאִשָּׁה שֶׁאַתָּה בֶּן חוֹרִין, דַּוְקָא אִם נְתַתִּיהָ סְתָם, וּכְמוֹ שֶׁנָּתְנוּ הַטַּעַם שֶׁמִּן הַסְּתָם לֹא יַעֲבֹר עַל לָאו דְּ״לֹא תִהְיֶה קְדֵשָׁה וְלֹא יִהְיֶה קָדֵשׁ״ שֶׁהוּא אַזְהָרָה לְבֶן חוֹרִין וְכוּ׳, אֲבָל אָנֹכִי לֹא הִנַּחְתִּי הַדָּבָר סְתָם אֶלָּא פֵּרַשְׁתִּי לְךָ הַדְּבָרִים בְּפֵרוּשׁ שֶׁלֹּא שִׁחְרַרְתִּיהָ אֶלָּא עוֹדֶנָּה שִׁפְחָתִי הֲגַם שֶׁהִיא בְּחֵיקֶךָ. וּכְמוֹ כֵן תִּמְצָא בִּדְבָרֶיהָ הָרִאשׁוֹנִים אֲלֵיו שֶׁאָמְרָה לוֹ ״בֹּא נָא אֶל שִׁפְחָתִי״ פֵּרוּשׁ אַחַר שֶׁיָּבֹא עָלֶיהָ עוֹדֶנָּה שִׁפְחָתָהּ, שֶׁהָיָה לָהּ לוֹמַר ״בֹּא נָא אֶל הָגָר״.

שׁוּב מָצָאתִי מִדְרַשׁ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּרַבּוֹת (בראשית רבה מה:ג), וְזֶה לְשׁוֹנָם: ״וַתִּתֵּן אוֹתָהּ לְאַבְרָם אִישָׁהּ״ וְלֹא לְאַחֵר, עַד כָּאן. הִנֵּה רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דִּקְדְּקוּ תֵּבַת ״אִישָׁהּ״ שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לְאָמְרָהּ, וְיִשְׁבוּ שֶׁלְּמַעֵט בָּא, וְצָרִיךְ לְדַעַת מְעוּט זֶה לָמָּה הַצָּרְךְ. וּלְפִי דְּבָרֵינוּ צָרִיךְ הַדָּבָר לֵיאָמֵר לוֹמַר שֶׁעֲדַיִן הִיא שִׁפְחָתָהּ וְלֹא נִתְּנָתָהּ אֶלָּא לְאַבְרָהָם. וְאִם יִרְצֶה אַבְרָהָם לְתִתָּהּ לְאַחֵר אוֹ לְשַׁלְּחָהּ לְעַצְמָהּ לַעֲשׂוֹת כַּטּוֹב בְּעֵינֶיהָ אֵין לוֹ רְשׁוּת, הָא לָמַדְתָּ שֶׁעוֹדֶנָּה שִׁפְחָתָהּ.

וְאַבְרָהָם הוֹדָה לִדְבָרֶיהָ שֶׁהַדִּין עִמָּהּ בְּטַעֲנָתָהּ, וְיֵשׁ בָּזֶה שְׁנֵי דְּרָכִים. הָאֶחָד, אֶפְשָׁר שֶׁאַבְרָהָם כְּמוֹ כֵן הָיָה דַּעְתּוֹ מִתְּחִלָּה וְעַד סוֹף, וַאֲפִלּוּ הָכִי בָּא עָלֶיהָ לְטַעַם אֲשֶׁר אֲבָאֵר. אוֹ לֹא חָשַׁב כֵּן מִתְּחִלָּה וְדַעְתּוֹ הָיְתָה כִּי לְשֵׁם אִישׁוּת בָּעַל וּמִשֶּׁחְרְרָת הִיא, כִּי לֹא חָשַׁב שֶׁנִּתְכַּוְּנָה שָׂרָה לְמַה שֶׁגִּלְתָה דַּעְתָּהּ עַתָּה, וְאִלּוּ חָשַׁב כֵּן אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא הָיָה בָּא עָלֶיהָ מִדִּין (דברים כג:יח) ״לֹא יִהְיֶה קָדֵשׁ״, וְכֵן תִּמְצָא שֶׁבְּמֶשֶׁךְ י״ד שָׁנָה מִשֶּׁנּוֹלַד יִשְׁמָעֵאל עַד שֶׁנּוֹלַד יִצְחָק לֹא יָסַף עוֹד לְדַעְתָּהּ.

וְטַעַם שָׂרָה שֶׁלֹּא הִקְפִּידָה לָתֵת **שִׁפְחָה** לְבֶן חוֹרִין, וְגַם אַבְרָהָם לָמָּה שֶׁנֶּאֱמַר שֶׁהֵבִין דִּבְרֵי שָׂרָה וְלֹא חָשׁ עַל עַצְמוֹ, דַּע כִּי לְפִי הַפְּשָׁט נוֹכַל לוֹמַר שֶׁעֲדַיִן לֹא נִצְטַוּוּ עַל זֶה. וַהֲגַם שֶׁהָיוּ מְדַקְדְּקִים לְקַיֵּם אֲפִלּוּ דִּקְדּוּקֵי מִצְוֹת שֶׁל חֲכָמִים, לְצַד הַנְּבוּאָה הָיוּ עוֹבְרִים עַל הַמִּצְוֹת לְפִי שָׁעָה. וּכְבָר כָּתַב רַמְבַּ״ם בְּסֵפֶר הַמַּדָּע בְּפֶרֶק ט׳ מֵהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה כִּי אִם יָבוֹא נָבִיא בְּמַאֲמָרוֹ יִתְבָּרֵךְ שֶׁיַּעַבְרוּ יִשְׂרָאֵל וַאֲפִלּוּ רַבִּים עַל עֲבֵרָה אַחַת לְפִי שָׁעָה כִּי מֵתָר לַעֲשׂוֹת כֵּן, וּכְאֵלְיָהוּ בְּהַר הַכַּרְמֶל (מלכים א יח), וּכְמוֹ כֵן עָשָׂה אַבְרָהָם עַל פִּי שָׂרָה כִּי נְבִיאָה הָיְתָה יוֹתֵר מֵאַבְרָהָם כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה א) בְּפָסוּק ״כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקוֹלָהּ״, וְלָזֶה כְּשֶׁאָמְרָה לוֹ ״בֹּא נָא אֶל שִׁפְחָתִי״ הִסְכִּים לִדְבְרֵי הַנְּבִיאָה. וְצֹרֶךְ הָיָה בַּדָּבָר לִהְיוֹת כֵּן, כִּי בְּאֶמְצָעוּת הֱיוֹתָהּ שִׁפְחָתָהּ נִתְבָּרֵר בָּהּ חֵלֶק הַמָּאוֹס שֶׁהָיָה דָּבוּק בְּאַבְרָהָם מִימֵי קֶדֶם וְיָצְאָה הַזּוֹהֲמָא בְּיִשְׁמָעֵאל וְנִשְׁאַר אוֹר שָׁלֵם וְנָכוֹן בְּיִצְחָק, וְאִלּוּ הָיְתָה הָגָר מְשֻׁחְרֶרֶת לֹא הָיָה יוֹצֵא כָּל הַזּוֹהַם לְבַד מִבְּלִי שֶׁיֵּצֵא עִמּוֹ חֵלֶק הַטּוֹב, וּפְרָצָה גְּדוֹלָה הָיְתָה מִסֻּבֶּבֶת מֵהַדָּבָר, וַה׳ יִתְבָּרֵךְ עָשָׂה נִפְלְאוֹתָיו אֵלֵינוּ. וְאוּלַי כִּי לָזֶה נִתְכַּוְּנָה שָׂרָה בְּאָמְרָהּ יִשְׁפֹּט הַשּׁוֹפֵט בֵּינִי וּבֵינֶךָ, כִּי חָשְׁשָׁה שֶׁיֹּאמַר אַבְרָהָם וְאֵיךְ תַּסְכִּים עָלָיו לִהְיוֹת קָדֵשׁ, לָזֶה אָמְרָה, הוּא הַשּׁוֹפֵט יִשְׁפֹּט בֵּינוֹ וּבֵינָהּ וְכוּ׳.

וְתִכֶּף הוֹדָה לִדְבֵרֶיהָ עָלֶיהָ הַשָּׁלוֹם. וּכְשֶׁיִּדָּעָה שָׂרָה כִּי אֵין סְתִירָה לְטַעֲנוֹתֶיהָ וְעוֹדֶנָּה שִׂפְחָתָהּ **וַתִּצְחַק שָׂרַי** .**וַתִּבְרַח** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ כִּי הָגָר לֹא קִבְּלָה הַדִּין, וְחָשְׁבָה שֶׁעָבְרוּ עָלֶיהָ אֶת הַדֶּרֶךְ וְדִין בַּת חוֹרִין יֵשׁ לָהּ, לְצַד שֶׁגִּבְרָתָהּ נָתְנָה אוֹתָהּ לְבֶן חוֹרִין, הָאָדָם הַגָּדוֹל אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, וַדַּאי יָצְתָה לְחֵרוּת, וְהִיא לֹא שָׁמְעָה הַתְּנַאי שֶׁהִתְנִית שָׂרָה, לָזֶה בָּרְחָה לָהּ, וַיִּפְגְּעוּ בָּהּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים וְהוֹדִיעוּהָ כִּי הִיא שִׁפְחַת שָׂרַי, וַתְּקַבֵּל עָלֶיהָ אֶת הַדִּין **וַתֹּאמֶר מִפְּנֵי שָׂרַי גְּבִרְתִּי** וְגוֹ׳:

וַיֵּשׁ לָדוּן בְּיִשְׁמָעֵאל אִם יֵשׁ לָנוּ אֵיזֶה קִנְיָן בּוֹ אוֹ לֹא. תַּנְיָא בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים פָּרָשַׁת בְּהַר סִינַי וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: מִנַּיִן אַתָּה אוֹמֵר יִשְׂרָאֵל שֶׁבָּא עַל שִׁפְחָתוֹ וְיָלְדָה מִמֶּנּוּ בֵּן מֵתָר אַתָּה לְשַׁעְבְּדוֹ עֶבֶד? תַּלְמוּד לוֹמַר ״אֲשֶׁר יִהְיוּ לְךָ״ מֵאֵת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם״ וְלֹא מִן הַכְּנַעֲנִים שֶׁבָּאָרֶץ, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. פֵּרוּשׁ: שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר ״אֲשֶׁר יִהְיוּ לְךָ״, וְגַם מַשְׁמָעוּת תֵּבַת ״יִהְיוּ לְךָ״ דְּחוּקָה, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר ״אֲשֶׁר תִּקְנֶה״. וּמִזֶּה דּוֹרֵשׁ ״אֲשֶׁר יִהְיוּ לְךָ״ – פֵּרוּשׁ: תּוֹלִיד אַתָּה מֵאֵת הַגּוֹיִם, דְּהַיְנוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁבָּא עַל שִׁפְחָתוֹ. וְאָמְרָם וְלֹא מִן הַכְּנַעֲנִי וְכוּ׳ – פֵּרוּשׁ כִּי זֶה יֵשׁ בּוֹ דִּין (דברים כ:טז) ״לֹא תְחַיֶּה כָּל נְשָׁמָה״. וּמֵעַתָּה יָצָא הַדִּין כִּי יִשְׂמָעֵאל וְזַרְעוֹ קְנוּיִים לָנוּ קִנְיַן גָּמוּר, לֹא מִבָּעְיָא לִסְבָרַת רַבָּנָן שֶׁבֵּן שִׁפְחַת מְלוֹג לְאִשָּׁה וְאָנוּ יוֹרְשֵׁי שָׂרָה, אֶלָּא אֲפִלּוּ לִסְבָרַת חֲנַנְיָה הֲרֵי נָתַן אַבְרָהָם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ לְיִצְחָק, וְיִשְׂמָעֵאל בִּכְלָל, וְלָנוּ הוּא עִם הָעַמִּים אֲשֶׁר כָּרַת ה׳ בְּרִית לָתֵת לָנוּ, וּמִכְּלָלָם הוּא אֱדוֹם הוּא וְחֶלְקוֹ בְּיִשְׂמָעֵאל.

וְהָעֵד הַנֶּאֱמָן לִדְבָרֵינוּ הוּא מַה שֶּׁאָמַר הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה (בראשית כ״א:י״ג) ״וְגַם אֶת בֶּן הָאָמָה״, חֲרֵי שֶׁקְּרָאָהּ אָמָה וּקְרָאוֹ בְּנָהּ וְלֹא בְּנוֹ. כִּי תִמְצָא בִּבְנֵי הַשְּׁפָחוֹת בִּלְהָה וְזִלְפָּה דִּקְדֵּק הַכָּתוּב לוֹמַר בָּהֶם ״וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן״ (בראשית ל׳:ה׳), וְכֵן אָמַר בַּשֵּׁנִי ״בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב״, וְכֵן בַּשְּׁלִישִׁי אָמַר ״וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה לְיַעֲקֹב בֵּן״, וְכֵן בָּרְבִיעִי אָמַר ״בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב״. חֲרֵי שֶׁבְּכֻלָּן דִּקְדֵּק לְכַנּוֹתָם בְּשֵׁם בְּנֵי יַעֲקֹב כִּי נִשְׁתַּחְרְרוּ, וְכָאן אָמַר ה׳ לְהֶפֶךְ ״בֶּן הָאָמָה״, וְאָמַר לוֹ עוֹד ״כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע״ (בראשית כ״א:י״ב).

וְאֵין זֶה בִּכְלַל עֲשָׂרָה עֲמָמִין אֲשֶׁר אָמַר ה׳ אוֹתָם אֶתֵּן לָכֶם, כִּי זֶה זָכִינוּ בּוֹ מִשֶּׁלָּנוּ וְאֵין צֹרֶךְ נְתִינָה בּוֹ.

פרק יז

ה **וְלֹא יִקָּרֵא וְגו׳ וְהָיָה שִׁמְךָ וְגו׳.** בְּמִדְרַשׁ בְּרֵאשִׁית רַבָּה אָמְרוּ (בראשית רבה מד,ד) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: ״רַ׳יאָמֵר אַבְרָם הֵן לִי״, אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר יִצְחָק: הַמַּזָּל דּוֹחֲקֵנִי וְאוֹמֵר לִי: אַבְרָם, אֵין אַתָּה מוֹלִיד. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: כִּדְבָרֶיךָ — אַבְרָם אֵינוֹ מוֹלִיד, אַבְרָהָם מוֹלִיד, שָׂרַי לֹא יָלְדָה, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. קָשֶׁה, הֲרֵי מָצִינוּ שֶׁיָּלַד אַבְרָהָם אֶת יִשְׁמָעֵאל קֹדֶם שֶׁנִּקְרָא שְׁמוֹ אַבְרָהָם!

עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרוֹ ״שָׂרַי לֹא יָלְדָה״ וְכוּ׳, נִדְרַשְׁתִּי לְלֹא שָׂאלוּ, שֶׁהֲרֵי לֹא טָעַן אֶלָּא אַבְרָם, לֹא הָיָה לוֹ לְהָשִׁיב אֶלָּא ״אַבְרָם״ וְכוּ׳, כִּי שָׂרַי מִי הִזְכִּירָהּ?

וְגַרְאָה לֶהֱיוֹת שֶׁעִקַּר בָּנִים שֶׁל אַבְרָהָם הֵם אֲשֶׁר תּוֹלִיד לוֹ שָׂרָה, דִּכְתִיב ״כִּי בְיִצְחָק״ וְגוֹ׳ (בראשית כא:יב), וְאַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם יָדַע זֶה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ כִּי יִשְׁמָעֵאל אֵינוֹ אֶלָּא בֶּרוּרֵי פְּסֹלֶת שֶׁל יִצְחָק, וְרָאָה בַּמַּזָּל כִּי עִקַּר זַרְעוֹ לֹא יֵצֵא לָעוֹלָם, כִּי מִן הַסְּתָם לֹא יַגִּיד הַמַּזָּל אֶלָּא עַל אִישׁ עִם בַּת זוּגוֹ, וְלָזֶה אָמַר, אַבְרָם אֵינוֹ מוֹלִיד, כִּי לֵידַת יִשְׁמָעֵאל אֵינוֹ לֵידָה, כְּאָמְרוֹ ״כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע״. וּבָזֶה יִתְיַשֵּׁב לָמָּה בְּתִשׁוּבַת ה׳ אֵלָיו הִזְכִּיר שָׂרָה כִּי הִיא עִקַּר לֵידַת אַבְרָהָם.

יח **וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם וְגו׳ לוּ יִשְׁמָעֵאל וְגו׳.** יְכֻוַּן בִּתְפִלָּה זוֹ שֶׁיִּהְיֶה יִשְׁמָעֵאל הוֹלֵךְ בְּצֶדֶק לְפָנֵי ה׳, וְזֶה הוּא **יִחְיֶה לְפָנֶיךָ** שֶׁהַצַּדִּיקִים קְרוּיִים חַיִּים. וְאָמְרוֹ **לְפָנֶיךָ** עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ ״וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּה״׳ וְגוֹ׳ (דברים ד:יא), וְהֶצְרֵךְ לְתִפְלָה לְפִי שֶׁרָאָה בּוֹ סִימָנִים לֹא טוֹבִים, שֶׁעַל כָּל פָּנִים לֹא תִּהְיֶה רִשְׁעַת הָרָשָׁע נֶעֱלֶמֶת מֵעֵינֵי הַצַּדִּיק וּמַה גַּם בְּנוֹ, לָזֶה הִתְפַּלֵּל עָלָיו שֶׁיִּהְיֶה צַדִּיק, וְגִלָּה דַּעְתּוֹ כִּי הוּא זֶה מְבֻקָּשׁוֹ וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (בראשית טו:ג) ״הֵן לִי״. וְהִבְטִיחוֹ ה׳ שֶׁיִּהְיֶה זַרְעוֹ כַּכּוֹכָבִים וְשׁוֹאֵל שֶׁתִּתְקַיֵּם הַבְטָחָה זוֹ בְּיִשְׁמָעֵאל.

יט **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲבָל שָׂרָה וְגו׳** – צָרִיךְ לָדַעַת טַעַם אָמְרוֹ ״אֲבָל״, כִּי אֵין לָהּ מַשְׁמָעוּת.

וְגַרְאָה שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר אֵלָיו: אֵין, הָכִי נַמִּי, אִם הַנְּתִינָה הִיא בִּשְׁבִילְךָ לְבַד, יֵשׁ לְךָ פֶּה לוֹמַר שֶׁאַתָּה מִסְתַּפֵּק בְּיִשְׁמָעֵאל, אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יוֹלֶדֶת, פֵּרוּשׁ: לְצַד שֶׁתֵּלַד שָׂרָה אֵינְךָ רַשַּׁאי לְוַתֵּר בְּשֶׁל הַזּוּלַת. וְדִקְדֵּק לוֹמַר ״לְךָ״, פֵּרוּשׁ: שֶׁיִּהְיֶה לָהּ בֵּן מִמְּךָ כִּתְפִלָּתָהּ, שֶׁכָּל בָּנִים שֶׁיִּהְיוּ לָהּ יִהְיוּ מִמְּךָ.

עוֹד אֶפְשָׁר לוֹמַר כִּי ה׳ הִקְפִּיד עַל שֶׁאָמַר לוֹ ״יִשְׁמָעֵאל״, שֶׁבָּחַר בְּיִשְׁמָעֵאל. וְאֶפְשָׁר כִּי זֶה הָיָה סִבָּה שֶׁנִּתַּן לוֹ יִצְחָק מִסִּטְרָא דְּנוּקְבָא, וְהוּא אָמְרוֹ ״שָׂרָה יוֹלֶדֶת״, וְנִצְטַעֵר הַרְבֵּה מִצַּד זֶה כְּשֶׁעָקַד אוֹתוֹ עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ, כִּי עַל יְדֵי הָעֲקֵדָה נִתְּנָה לוֹ הַנֶּפֶשׁ הַיּוֹלֶדֶת וְנוֹלְדָה לוֹ אָז רִבְקָה בַּת זוּגוֹ.

כ **וּלְיִשְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ וְגו׳.** הַכַּוָּנָה לֶהֱיוֹת שֶׁאַבְרָהָם לֹא הִתְפַּלֵּל עַל יִשְׁמָעֵאל אֶלָּא לְצַד שֶׁהוּא לְבַדּוֹ זַרְעוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אַחַר שֶׁנִּתַּן לוֹ ה׳ זֶרַע מִשָּׂרָה, אָז לֹא יְבַקֵּשׁ עוֹד עַל יִשְׁמָעֵאל. לָזֶה אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא ״וּלְיִשְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ״, פֵּרוּשׁ קִבַּלְתִּי דְּבָרֶיךָ, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות יא.) קַלְלַת חָכָם אֲפִלּוּ עַל תְּנַאי מִתְקַיֶּמֶת, וּמְרֻבָּה מִדָּה טוֹבָה מִמִּדַּת וְכוּ׳. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי שֶׁתְּפִלַּת אַבְרָהָם עַל יִשְׁמָעֵאל הָיְתָה שֶׁיִּהְיֶה צַדִּיק, רָמַז לוֹ ה׳ שֶׁיִּחְזֹר בִּתְשׁוּבָה, כְּאָמְרוֹ ״הִנֵּה בֵּרַכְתִּי אוֹתוֹ״ שֶׁיַּחְזֹר בִּתְשׁוּבָה, שֶׁהַבְּרָכָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה נִכְלָל בְּבָרוּךְ, וּבָרוּךְ הוּא מִקּוֹר הַקְּדֻשָּׁה. וְאָמַר לְשׁוֹן עָבָר **בֵּרַכְתִּי** וְגוֹ׳, הוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ (בראשית טו:טו) ״תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה״, וְכֵן הָיָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה נט:ז) שֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה.

כג **וַיִּקַּח אַבְרָהָם וְגו׳.** לֶהֱיוֹת שֶׁיִּשְׁמָעֵאל הָיָה גָּדוֹל בֶּן י״ג שָׁנָה, לָזֶה הַצְרֵךְ לְקַחְתּוֹ בִּדְבָרִים לְהִתְרַצּוֹת לוֹ. וְגַם לִילִידֵי בֵיתוֹ וּמִקְנַת כַּסְפּוֹ, כִּי הָיָה בָּהֶם גְּדוֹלִים, וּלְקָחָם בְּפִיּוּס, כִּי רָצָה שֶׁכֻּלָּם יְקַבְּלוּ עֲלֵיהֶם בִּרְצוֹנָם מִצְוַת הַמִּלָּה.

כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר וְגו׳. צָרִיךְ לָנוּ לָדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר ״כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר״ וְגוֹ׳, רוֹאֶה אֲנִי כִּי כֵן עָשָׂה. וְאוּלַי שֶׁיְּכֻוַּן לוֹמַר שֶׁאוֹתוֹ מַעֲשֶׂה שֶׁלָּקַח אוֹתָם בִּרְצוּי הוּא כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ אֱלֹהִים.

עוֹד יְכֻוַּן לוֹמַר שֶׁלֹּא נִתְעַכֵּב מֵעֲשׂוֹת מִצְוַת ה׳ אֶלָּא תֵּכֶף וּמִיָּד, **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר** פֵּרוּשׁ סָמוּךְ, וְזֶה לְהוֹדִיעַ זְרִיזוּתוֹ עָלָיו הַשָּׁלוֹם בַּעֲבוֹדַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

עוֹד יְכֻוַּן לוֹמַר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה כז.) ״הַמָּל יְמוֹל״ — שֶׁצָּרִיךְ הַמָּל שֶׁיִּהְיֶה הוּא עַצְמוֹ נִמּוֹל. וְזֶה הוּא שֶׁאָמַר **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ**, פֵּרוּשׁ שֶׁקָּדַם הוּא וּמָל עַצְמוֹ תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ מָל הָאֲחֵרִים. וּכְפִי זֶה לֹא קָשֶׁה לָמָּה לֹא הִזְכִּיר הַכָּתוּב מִילַת אַבְרָהָם, כִּי מִשְּׁנֵי טְעָמִים יֵשׁ לוֹ לְהַקְדִּים עַצְמוֹ: בֵּין מִצַּד הַזְּרִיזוּת, קְשׁוֹט עַצְמְךָ וְכוּ׳, בֵּין מִצַּד כְּדֵי שֶׁיְּמוּל אוֹתָם כַּהֲלָכָה אֲשֶׁר צִוָּהוּ ה׳ ״הַמָּל יִמּוֹל״.

וּמַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב אַחַר כָּךְ: ״וְאַבְרָהָם בֶּן תִּשְׁעִים וָתֵשַׁע שָׁנָה״ וְגוֹ׳ (בראשית יז:כד), זֶה לְהוֹדִיעַ הַזְּמַן שֶׁבּוֹ נִמּוֹל, כְּשֵׁם שֶׁאָמַר ״וְיִשְׁמָעֵאל בֶּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה״, אַף עַל פִּי כֵן הִזְכִּירוֹ קֹדֶם. וּלְמָה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לֹא קָשֶׁה, כִּי הִשְׁמִיעָנוּ הַכָּתוּב שֶׁהוּא מָל עַצְמוֹ תְּחִלָּה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב ״כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ״ וְגוֹ׳ עַל אוֹפֶן שֶׁפֵּרַשְׁתִּי.

חסלת פרשת לך לך

פרק יח

א **וַיֵּרָא אֵלָיו ה׳.** יֵשׁ לָדַעַת לָמָּה שִׁנָּה הַכָּתוּב לְהַקְדִּים הָרוֹאֶה קֹדֶם הַנִּרְאֶה שֶׁהִתְחִיל לְדַבֵּר בּוֹ, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר ״וַיֵּרָא ה׳ אֵלָיו״, וּכְמוֹ כֵן מָצִינוּ שֶׁדִּבֵּר בְּכָל הַמְּקוֹמוֹת הַקּוֹדְמוֹת (בראשית י״ב:ז׳) ״וַיֵּרָא ה׳ אֶל אַבְרָם וגו׳ לְזַרְעֲךָ״ וגו׳, ״וַיֵּרֶא ה׳ אֶל וגו׳ אֲנִי אֵל שַׁדָּי״ (בראשית י״ז:א׳).

עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת מַה נֶּאֱמַר לְאַבְרָהָם בִּנְבוּאָה זוֹ. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (בבא מציעא פו:) כִּי בָּא לְבַקֵּרוֹ מִכְּאֵב מִילָתוֹ, אֶלָּא שֶׁלֹּא הָזַכַּר רֶמֶז לְדָבָר זֶה בַּכָּתוּב.

וְנִרְאָה כִּי כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא שֶׁבָּא לְהוֹדִיעַ שֶׁהִשְׁרָה ה׳ שְׁכִינָתוֹ עָלָיו וְנַעֲשָׂה מֶרְכָּבָה לַשְּׁכִינָה, וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה מז:ו) שֶׁהָאָבוֹת מֶרְכָּבָה לַשְּׁכִינָה. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֵּרָא אֵלָיו ה׳** שֶׁגִּלָּה ה׳ שְׁכִינָתוֹ אֵלָיו, וְלָזֶה הִקְדִּים תֵּבַת ״אֵלָיו״ לְהַזְכָּרַת ה׳ לוֹמַר שֶׁנִּתְגַּלִּית עָלָיו הַשְּׁכִינָה, מַה שֶּׁלֹּא נִשְׁמַע בְּאָמְרוֹ ״וַיֵּרָא ה׳ אֵלָיו״ כִּי ה׳ יַפְסִיק בֵּין הַגִּלּוּי לַמִּתְגַּלֶּה בּוֹ, וְהֶבֵן. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁלֹּא נֶאֱמַר עוֹד ״וַיֵּרָא״ בְּכָל הַנִּבּוּאוֹת הַנֶּאֱמָרוֹת לְאַבְרָהָם אַחֲרֵי זֹאת אֶלָּא ״וַיֹּאמֶר ה׳״, כִּי מָצוּי הוּא לְפָנָיו עֲטָרָה לְרֹאשׁוֹ.

עוֹד יִרְצֶה לוֹמַר כִּי אַחַר שֶׁמָּל אַבְרָהָם, אָז נִגְלָה בִּבְשָׂרוֹ יו״ד רִשִׁימוּ קָדִישָׁא (תנחומא צו), וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֵּרָא אֵלָיו ה׳**, וְהוּא מַאֲמַר הַזֹּהַר (זוהר א:צה) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְכָל מַאן דְּשַׁרְיָא בֵּיהּ רְשִׁימָא קַדִּישָׁא שַׁרְיָא בֵּיהּ שְׁכִינְתָּא.

עוֹד יִרְצֶה כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַמִּילָה נִרְאָה ה׳ אֵלָיו בִּשְׁלֵמוּת כְּלָלוּת אוֹר עֶלְיוֹן, כִּי יֵשׁ בִּבְחִינַת רְאִיָּה ב״ה הַדָּרָגוֹת זוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ, וּמַה שֶּׁהִשִּׂיג אַחַר הַמִּילָה הִיא נְבוּאָה שְׁלֵמָה. וְזֶה הוֹדִיעָנוּ הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **וַיֵּרָא אֵלָיו ה׳**, וְלֹא אָמַר ״וַיֵּרָא ה׳ אֵלָיו״, שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי מַה שֶּׁהִגִּיעַ מֵהָרְאִיָּה אֵלָיו הִיא כָּל בְּחִינַת הֶוְיָ״ה שֵׁם הַנִּכְבָּד, וְלָזֶה הִקְדִּים ״אֵלָיו״ וְאַחַר כָּךְ הִזְכִּיר הַמַּשָּׂג, מַה שֶּׁלֹּא הָיָה נִשְׁמָע אִם הָיָה מַקְדִּים לְהַזְכִּיר הַשֵּׁם קֹדֶם שֶׁיַּזְכִּיר תֵּבַת ״אֵלָיו״, וְדוֹק:

עוֹד יִרְצֶה לוֹמַר **וַיֵּרָא אֵלָיו** – פֵּרוּשׁ: לְצָרְכּוֹ שֶׁל אַבְרָהָם בָּא הָאֱלֹהִים, וְכָאן רָמַז מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לְבַקֵּרוֹ. וְזֶה לְשׁוֹן רַבּוֹתֵינוּ בְּמַסֶּכֶת בָּבָא מְצִיעָא (פו:): אָמַר רַבִּי חָמָא בַּר חֲנִינָא יוֹם שְׁלִישִׁי לְמִילָתוֹ הָיָה וּבָא ה׳ וְשָׁאַל בּוֹ, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְצָרִיךְ לָדַעַת טַעְמוֹ מִי הִגִּיד לוֹ כִּי יוֹם שְׁלִישִׁי הָיָה, וְאִם מִמַּה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (בראשית לד:כה) ״בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹתָם״ וְגוֹ׳, וַהֲלֹא מִדִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (דף קלד) מַשְׁמַע בְּפֵרוּשׁ כִּי יוֹם רִאשׁוֹן וְשֵׁנִי הוּא מְסֻכָּן בְּיוֹתֵר מִיּוֹם שְׁלִישִׁי. וַהֲגַם שֶׁחִלֵּק שָׁם בֵּין גְּדוֹל לְקָטָן, שֶׁהַגָּדוֹל לֹא סָלִיק בִּשְׁרָא הַיְיָא, זֶה דַּוְקָא לְעִנְיַן יוֹם הַשְּׁלִישִׁי, אֲבָל יוֹם רִאשׁוֹן וְשֵׁנִי לַכֹּל הוּא מְסֻכָּן בְּיוֹתֵר מִיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי.

וְאַל יִקְשֶׁה לְךָ מִבְּנֵי יַעֲקֹב שֶׁלֹּא בָּאוּ עַל הַחֲלָלִים בְּיוֹם רִאשׁוֹן וְשֵׁנִי, כִּי שָׁם לֹא נָתְנוּ לֵב לַזְּמַן הַמְּסֻכָּן בּוֹ יוֹתֵר, אֶלָּא לַזְּמַן שֶׁהֵם חֲלוּשִׁים יוֹתֵר שֶׁלֹּא יַעַמְדוּ כְּנֶגְדָּן, וּבְעֵרֶךְ זֶה יוֹם שְׁלִישִׁי הֵם יוֹתֵר חֲלוּשִׁים בּוֹ מִיּוֹם רִאשׁוֹן וְשֵׁנִי. אֲבָל בְּעִנְיַן הַבִּקּוּר, כֵּיוָן שֶׁיּוֹם רִאשׁוֹן וְשֵׁנִי הֵם בְּחוֹזֶק הַסַּכָּנָה יוֹתֵר מִיּוֹם שְׁלִישִׁי, וּלְפָחוֹת שָׁוִים אֵלָיו, מִי יֹאמַר כִּי לֹא בָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּיָּמִים הָרִאשׁוֹנִים. וְרָאִיתִי בְּגִרְסַת הַטּוּר (טור, יורה דעה של״ה, ה׳) שֶׁלֹּא כָּתַב יוֹם שְׁלִישִׁי, אֶלָּא מִלַּמֵּד שֶׁבָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְבַקֵּר אֶת הַחוֹלֶה, אֶלָּא בַּתַּלְמוּד שֶׁלָּפָנֵינוּ גָּרְסִינַן יוֹם שְׁלִישִׁי וְכוּ׳:

וְהַנָּה לְפִי מַה שֶּׁכָּתַב הָרַ״ן כִּי יוֹם רִאשׁוֹן הוּא הַמְּסֻכָּן וְיוֹם שְׁלִישִׁי, אֲבָל יוֹם שֵׁנִי הֶעֱלָה שֶׁאֵין מְחַלְּלִין עָלָיו הַשַּׁבָּת, יֵשׁ טַעַם בַּדָּבָר. כֵּיוָן דְּיוֹם שֵׁנִי אֵין בּוֹ מִיחוּשׁ סַכָּנָה, דָּן בּוֹ ה׳ מִשְׁפָּט שָׁלֹשׁ שָׁעוֹת רִאשׁוֹנוֹת שֶׁבַּיּוֹם שֶׁאֵין מְבַקְּרִין בָּהֶם, וְיוֹם רִאשׁוֹן גַּם כֵּן לֹא בִּקְּרוֹ מִטַּעַם מַה שֶּׁאָמְרוּ בִּנְדָרִים (דף מ.) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: רָבָא יוֹמָא קַמָּא דְּחָלִישׁ אָמַר לְהוּ לָא תְּגַלּוּ לְאִינִישׁ כִּי הֵיכִי דְּלָא לִיתְרַע מַזָּלֵיהּ, וּפְרַשׁ רַשִׁ״י כִּי הֵיכִי דְּלָא לִישְׁתָּעֵי מִילֵּי עִילָּוֵיהּ, עַד כָּאן. וְהוּא הַטַּעַם שֶׁלֹּא אָמַר רַב חָמָא שֶׁבִּקְּרוֹ ה׳ בְּיוֹם רִאשׁוֹן כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁתָּעוּ וְכוּ׳, וּמַה גַּם בְּבוֹא מֶלֶךְ גָּדוֹל אָווֹשָׁא מִלְּתָא בְּפִרְסוּם כָּל הָעוֹלָמוֹת. וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ בִּירוּשַׁלְמִי דְּפֵאָה (פרק ג) כִּי הַקָּרוֹבִים נִכְנָסִים מִיָּד לְבַקְּרוֹ, וּפָסְקוּ מַהֲרִי״ק סִימָן של״ה שֶׁיֵּשׁ בְּפִרְסוּם וְאָווֹשָׁא מִלְּתָא, וְכֵן כָּתְבוּ הָאַחֲרוֹנִים, אֵין לְהַקְשׁוֹת כִּי ה׳ אֱלֹהֵינוּ קָרוֹב לָנוּ מְאֹד, שֶׁעַל כָּל פָּנִים יֵשְׁנוֹ בְּפִרְסוּם וְאָווֹשָׁא מִלְּתָא. אֶלָּא לְסִבָּרַת הָאוֹמֵר שֶׁאֵין הֶפְרֵשׁ בּוֹ בֵּין יוֹם רִאשׁוֹן וְיוֹם שֵׁנִי וְכֻלָּן מְסֻכָּנִים מִיּוֹם שְׁלִישִׁי, צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה אָמַר יוֹם שְׁלִישִׁי, וְאוּלַי כִּי הַסּוֹבְרִים כֵּן גּוֹרְסִים כְּגִרְסַת הַטּוּר.

ב **וַיִּשָּׂא עֵינָיו וגו׳.** צָרִיךְ לָנוּ לָדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **וְהִנֵּה**, גַּם לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **נִצָּבִים** – מִן הַסְּתָם נִצָּבִים הָיוּ, וּמַה יָּצָא לָנוּ מֵהוֹדָעָה זוֹ? עוֹד אָמְרוּ **עָלָיו** אֵין לָהּ מַשְׁמָעוּת, וְאִם לוֹמַר שֶׁפִּסְּחוּ אֵלָיו, יַכְחִישׁ זֶה אָמְרוֹ ״וַיֵּרָץ לִקְרָאתָם״. עוֹד קָשֶׁה אָמְרוֹ פַּעַם שְׁנִיָּה ״וַיַּרְא״ וְלֹא הִסְפִּיק בָּרִאשׁוֹנָה. עוֹד לְאֵיזֶה עִנְיָן הִשְׁתַּחֲוָה לְאוֹרְחִים אַבְרָהָם קוֹדֶם יְדִעוֹ מֶהֶם כִּי מַלְאָכִים הָיוּ, וְלָמָּה לֹא חָשׁ לְעַרְבִיִּים וְכוּ׳?

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא לְפִי מַה שֶּׁנִּתְגַּלָּה בְּסוֹף הָעִנְיָן כִּי מַלְאָכִים הָיוּ, וּבָאוּ בִּדְמוּת אֲנָשִׁים לְהִתְאַכְסֵן אֵצֶל אַבְרָהָם לְסִבּוֹת יְדוּעוֹת. לָזֶה אָמַר **וַיַּרְא וְהִנֵּה** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ: מַה שֶּׁהוּא נִרְאֶה הוּא אֲנָשִׁים וְאֵינָם כֵּן, וְאִם הָיָה אוֹמֵר ״וַיַּרְא שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים״ יִהְיֶה דּוֹבֵר שְׁקָרִים חָס וְשָׁלוֹם.

וְאָמְרוֹ **נִצָּבִים** לוֹמַר, כִּי אַבְרָהָם לְהַכָּרָתוֹ בִּמְשָׁרְתֵי עֶלְיוֹן הִכִּיר בָּהֶם שֶׁהָיוּ מְמֻנִּים עַל דָּבָר, פֵּרוּשׁ: הִכִּיר בָּהֶם שֶׁהָיוּ שְׁלוּחִים אֶל אַבְרָהָם לְצָרְכּוֹ, כְּמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה – אֶחָד לְרַפְּאוֹתוֹ, וְאֶחָד לְבַשֵּׂר ״כָּעֵת חַיָּה״ וְגוֹ׳, וְאֶחָד, הֲגַם שֶׁהָיָה הוֹלֵךְ לַהֲפֹךְ אֶת סְדוֹם, אַף עַל פִּי כֵן לְחִבַּת אַבְרָהָם הָיָה עוֹמֵד מְעֻכָּב מִלְּכָת עַד אֲשֶׁר דִּבֶּר ה׳ אֵלָיו וְהָיָה מַה שֶּׁהָיָה, וְאָז פָּנָה וְהָלַךְ לוֹ. חֲרִי כִּי כָּל הַעֲמָדָתוֹ הָיְתָה עָלָיו.

עוד יִרְמֹז עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **אֲנָשִׁים נְצָבִים** פֵּירוּשׁ עוֹמְדִים בִּדְמוּת אֲנָשִׁים, **עָלָיו** פֵּירוּשׁ עַל סִבָּתוֹ לְצוֹרֶךְ הַכְנָסַת אוֹרְחִים, וְהִכִּיר בָּהֶם כִּי מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים הֵם כִּי צוּרַת הַמַּלְאָךְ לֹא תִתְעַלֵּם. וְצֵא וּלְמַד מֵאֵשֶׁת מָנוֹחַ (שופטים י״ג:י״ג) וּמִכָּל שֶׁכֵּן אַבְרָהָם שֶׁמַּכִּירָם הָיָה לְשֶׁעָבַר. וְאָמְרוּ **וַיַּרְא** הָיָה נִרְאֶה לוֹמַר שֶׁרָאִיָּה זוֹ שֵׁנִית הִיא הַכָּרָתָם הֱיוֹתָם מַלְאָכִים, אֶלָּא שֶׁאֵין צוֹרֶךְ לָזֶה וּכְבָר רָמַז הַכָּתוּב שֶׁהִכִּירָם, אֶלָּא שֶׁמּוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁבִּרְאִיָּה שֶׁרָאָה אוֹתָם נִתְרַפֵּא מִמַּכְאוֹבוֹ וְעָמַד וְרָץ לִקְרָאתָם, כִּי הַמַּלְאָךְ יֵרָאֶה מֻרְחוֹק, וְאֵין הֶבְדֵּל לִבְחִינַת הָרוּחָנִיּוּת לִמְנוֹעַ הָרְפוּאָה, וְתֵכֶף וּמִיָּד עָשָׂה שְׁלִיחוּתוֹ רְפָאֵל וַיִּרְפְּאֵהוּ. וּלְצַד הַרְגָּשָׁה זוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה לְמִשָּׁרְתֵי עֶלְיוֹן.

ג **וַיֹּאמַר אֲדֹנָי אִם נָא וְגוֹ'.** צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה לֹא רָצָה לִשְׁלָשְׁתָּם יַחַד. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (בראשית רבה מח:י) לַגָּדוֹל, וְהוּא דֶּרֶךְ דֶּרֶשׁ, כִּי בַּמֶּה יִוָּדַע כִּי מַזְמִין הוּא אֶת כֻּלָּן?

אָכֵן טַעַם אַבְרָהָם הוּא, לֶהֱיוֹת שֶׁהִרְגִּישׁ שֶׁהַשְּׁנַיִם הָיוּ מְכַוָּנִים פְּנֵיהֶם לְהִכָּנֵס אֶצְלוֹ, כִּי אֵלָיו בָּאוּ – אֶחָד לְרַפְּאוֹתוֹ וְאֶחָד לְבַשְּׂרוֹ, וּשְׁלוּחִים הֵם אֵלָיו, אֲשֶׁר לֹא כֵן הַשְּׁלִישִׁי וְהוּא גַּבְרִיאֵל שֶׁבָּא לַהֲפֹךְ סְדוֹם, לֹא הָיָה לוֹ שַׂיָּכוּת אֵצֶל אַבְרָהָם. לָזֶה חִלָּה פָּנָיו שֶׁלֹּא יַעֲבֹר מֵעָלָיו וְשֶׁיִּכָּנֵס אֶצְלוֹ עִם הַשְּׁנַיִם, וְנִתְרַצָּה לִדְבָרָיו.

ד **יֻקַּח נָא מְעַט וְגוֹ'.** אוּלַי שֶׁלֹּא רָצָה לְשַׁנּוֹת כְּמִנְהָג הַלָּקוּחַ בָּאוֹרְחִים שֶׁהָיוּ מַקְדִּימִין לִרְחֹץ רַגְלֵיהֶם לְחַשָּׁשַׁת עֲבוֹדָה זָרָה כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא פ״ו), וְאָמְרוּ **מְעַט** זֶה מִנְהָגוֹ לוֹמַר לָאוֹרְחִים לְהַרְאוֹת כִּי אֵין טוֹרַח הַרְבֵּה עֲלֵיהֶם שֶׁלֹּא לְבַיְּשָׁם:

עוֹד יִרְמֹז עִנְיָן הַנּוֹגֵעַ לַמַּלְאָכִים שֶׁיִּקְחוּ מְעַט מַיִם שֶׁהִיא הַתּוֹרָה, וְלֶהֱיוֹת כִּי הַתּוֹרָה יֵשׁ בָּהּ בְּחִינַת הַפְּשָׁט וּבְחִינַת הַפְּנִימִיּוּת, וְהִנֵּה הַמַּלְאָכִים שֶׁבָּאוּ בִּדְמוּת אֲנָשִׁים הוּא גּוּף שֶׁבָּרָא לָהֶם ה׳ רוּחָנִי מֵהַגְּלָדַת הָאֲוִירִים (זהר חלק א׳ נ״ח), וּבְעֶרֶךְ עֲצָמוּת הַמַּלְאָךְ יֵחָשֵׁב גּוּף וְיִתְחַס אֵלָיו בְּחִינַת רֶגֶל כַּיָּדוּעַ הַטַּעַם לְיוֹדְעֵי חֵן, וְרָמַז לָהֶם שֶׁיִּקְחוּ מְעַט מַיִם מִפְּשָׁטֵי הַתּוֹרָה וִיטַהֲרוּ בּוֹ רַגְלֵיהֶם שֶׁהוּא בְּחִינַת גּוּף הַנִּכָּר עֲלֵיהֶם. **וְיִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ**, שֶׁהִיא הַתּוֹרָה שֶׁנִּקְרֵאת עֵץ חַיִּים, וְלָזֶה אָמַר הָעֵץ בְּה״א הַיְדִיעָה. גַּם אָמַר לָהֶם שֶׁיִּקְחוּ **פַּת לֶחֶם** הִיא בְּחִינַת פְּנִימִיּוּת הַתּוֹרָה, וְיִסְעֲדוּ בּוֹ פְּנִימִיּוּתָם וְהוּא אָמְרוֹ ״לִבְּכֶם״. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **פַּת לֶחֶם** פַּת שֶׁיֵּשׁ בִּבְחִינָתוֹ לֶחֶם שֶׁהֵם שֵׁשׁ הֲוָיוֹת שֶׁהֵם בְּחִינַת חַיּוּת הָעוֹלָמוֹת.

ה **כִּי עַל כֵּן וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ אֵיךְ מַזְמִינָם לֶאֱכוֹל אַחַר שֶׁהִכִּיר בָּהֶם הֱיוֹתָם מְשָׁרְתֵי עֶלְיוֹן. כִּי הֲגַם שֶׁפֵּרַשְׁנוּ שֶׁיִּכָּוֵן בִּדְבָרָיו אֶל הָרוּחָנִיּוּת, עִם כָּל זֶה הַפְּשָׁט אֵינוֹ נֶעֱקָר, וְגַם בַּמַּאֲכָל יֵשׁ סוֹדוֹת מַפְלִאִים כְּאָמוּר (משלי י״ג:כ״ה) ״צַדִּיק אוֹכֵל לְשׂוֹבַע נַפְשׁוֹ״ לִפְנִימִיּוּת הָרוּחָנִיּוּת. לָזֶה אָמַר לָהֶם **כִּי** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ כִּי טַעַם לִדְבָרַי **עַל כֵּן עֲבַרְתֶּם**, פֵּרוּשׁ כֵּן בְּסֵדֶר זֶה בִּדְמוּת אֲנָשִׁים שֶׁיִּשְׁנָם בַּמָּזוֹן הַנַּשְׁמִי גַּם כֵּן. **וַיֹּאמְרוּ כֵּן**, פֵּרוּשׁ כֵּן הוּא כִּדְבָרֶיךָ, שֶׁעַל כֵּן עָבְרוּ עָלָיו בִּדְמוּת אֲנָשִׁים, וְהִסְכִּימוּ אֵלָיו לַעֲשׂוֹת כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר. עוֹד רָמְזוּ לוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה כַּדֶּרֶךְ הָאָמוּר בִּדְבָרָיו לְהַטְעִימָם רוּחָנִיּוּת הַנָּאוֹת לָהֶם כָּרָמוּז בִּדְבָרָיו כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי.

ט **וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַיֵּה וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ: לֶהֱיוֹת שֶׁבִּשּׂוֹרָה שֶׁבָּא עָלֶיהָ הַמְבַשֵּׂר הָיָה לְבַשֵּׂר שָׂרָה, וְרָצוּ לְגַלּוֹת לְאַבְרָהָם שֶׁלְּבַשֵּׂר לְשָׂרָה בָּאוּ וְלֹא לוֹ, לָזֶה אָמְרוּ לוֹ **אַיֵּה שָׂרָה** פֵּרוּשׁ: שֶׁאֵלֶיהָ בָּאנוּ לְבַשֵּׂר, וְהֵשִׁיב אַבְרָהָם **הִנֵּה הִיא בָּאֹהֶל** לִשְׁמֹעַ כָּל אֲשֶׁר תֹּאמְרוּ לָהּ.

י **וַיֹּאמֶר שׁוֹב וְגוֹ'.** דִּבֵּר בִּלְשׁוֹן יָחִיד, כִּי אֶחָד הוּא הַמְבַשֵּׂר כִּי הַשְּׁנַיִם כָּל אֶחָד בָּא לִמְלַאכְתּוֹ. וְצָרִיךְ לָתֵת לֵב לָמָּה בַּשְּׂאֵלָה עַל שָׂרָה שָׁאֲלוּ שְׁנַיִם, וְאוּלַי כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁגַּם נִתְכַּוְּנוּ לִשְׁאוֹל בִּשְׁלוֹמָהּ עַל יְדֵי בַּעְלָהּ, לָזֶה שָׁאֲלוּ שְׁלָשְׁתָּם מִשּׁוּם הִלְכוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ.

שׁוֹב אָשׁוּב וְגוֹ'. טַעַם כְּפֶל **שׁוֹב אָשׁוּב**, גַּם אָמְרוּ תֵּבֵת **וְהִנֵּה**, יְכַוֵּן לוֹמַר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כְּשֶׁנּוֹלַד יִצְחָק לֹא הָיָה רָאוּי לְהוֹלִיד, כִּי בָּא מִסִּטְרָא דְּנוּקְבָא, וּבְמַעֲשֶׂה הָעֲקֵידָה זָכָה לְנֶפֶשׁ הָרָאוּי לְהוֹלִיד, וְהוּא שֶׁרָמַז בְּמַאֲמַר הַמַּלְאָךְ **שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וְהִנֵּה בֵּן לְשָׂרָה** פֵּרוּשׁ מִסִּטְרָא דְּנוּקְבָא, וְדַיֵּק לוֹמַר ״וְהִנֵּה״, פֵּרוּשׁ הַמְזַדַּמֵּן קוֹדֶם הוּא גֶּדֶר זֶה, וְאָמַר **אָשׁוּב** פֵּרוּשׁ פַּעַם שְׁנִיָּה יָשׁוּב אֵלָיו, פֵּרוּשׁ לִבְחִינַת אַבְרָהָם שֶׁהוּא עָלְמָא דִּדְכוּרָא, וְזֶה הָיָה בָּעֲקֵידָה דִּכְתִיב (בראשית כב:יא) ״וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ ה׳ מִן הַשָּׁמַיִם״ וְגוֹ'. וְהֵם שְׁתֵּי פְּקִידוֹת: פְּקִידָה אַחַת שֶׁיִּהְיֶה בָּעוֹלָם יִצְחָק, שְׁנִיָּה שֶׁתִּהְיֶה לוֹ נֶפֶשׁ הַיּוֹלֶדֶת, וְטַעַם שֶׁעָשָׂה ה׳ כָּכָה לְסִבַּת אָמְרוֹ (בראשית יז:יט) ״לוּ יִשְׁמָעֵאל״ וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי שָׁם וְיֵשׁ סוֹדוֹת.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וְלִשָּׂרָה בֵּן** לְפִי פְּשׁוּטוֹ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה פי״ד): לְעוֹלָם זְכָרִים תְּלוּיִים בִּנְקֵבוֹת וּנְקֵבוֹת בִּזְכָרִים, דִּכְתִיב (דברי הימים א׳ ד:יח) ״וְאִשְׁתּוֹ הַיְהוּדִיָּה יָלְדָה אֶת יֶרֶד״, (בראשית כב:כד) ״וּפִילַגְשׁוֹ וּשְׁמָהּ וְגוֹ׳ וַתֵּלֶד״ וְגוֹ׳, (ויקרא יב:ב) ״אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר״ עַד כָּאן. גַּם אָנוּ מוֹסִיפִין לְמִנּוֹת בֵּן לְשָׂרָה וְגוֹ׳.

וְשָׂרָה שֹׁמַעַת. מוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי הַבְּשׂוֹרָה לְשָׂרָה בִּשְׂרוּ כְּמַאֲמַר ה׳ בַּשְּׁלִיחוּת, וְהוּא אָמְרוֹ **וְשָׂרָה שֹׁמַעַת** וְגוֹ׳ וְהוּא הַמְבַשֵּׂר אַחֲרָיו. וְרָאִיתִי בַּמִּדְרָשׁ כִּי אַף עַל פִּי כֵן נִתְיַסֵּר הַמַּלְאָךְ עַל אֲשֶׁר לֹא דִּבֵּר הַבְּשׂוֹרָה מִפִּיו אֵלֶיהָ וְדִבֵּר לְאַבְרָהָם, וְהַמַּלְאָכִים יֵעָנְשׁוּ עַל הַשּׁוּגֵג וְעַל שִׁנּוּי כָּל שֶׁהוּא:

יג **וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל אַבְרָהָם וְגו׳.** צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרוֹ תֵּיבַת **זֶה**, עוֹד לָמָּה אָמַר תֵּיבַת **לֵאמֹר.** גַּם כָּל הַכָּתוּב מְיֻתָּר, שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא ״לָמָּה צָחֲקָה״.

אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא לְהֱיוֹת שֶׁמְּצִינוּ בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת כִּי אַבְרָהָם גַּם כֵּן צָחַק כְּשֶׁאָמַר לוֹ ה׳ בְּשׂוֹרַת הַזֶּרַע, דִּכְתִיב (בראשית י״ז:י״ז) ״וַיִּפֹּל אַבְרָהָם וְגוֹ׳ וַיִּצְחָק״, וְלֹא רָאִינוּ שֶׁהִקְפִּיד ה׳ עַל שֶׁצָּחַק אַבְרָהָם. וְיֹאמַר הָאוֹמֵר: ״מַה נִּשְׁתַּנִּית צְחִיקַת שָׂרָה מִצְּחִיקַת אַבְרָהָם?״ וּמָצִינוּ לְאוּנְקְלוֹס שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְתָרֵץ זֶה בְּמַה שֶׁתִּרְגֵּם צְחִיקַת אַבְרָהָם ״וַחֲדִי״ וּצְחִיקַת שָׂרָה ״וְחַיְכַת״, אֲבָל עַל מִי סָמַךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהָבִין שְׁנֵי פְּרוּשִׁים מְשֻׁנִּים בְּתֵיבָה אַחַת?

אָכֵן הַנָּכוֹן הוּא כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דִּקְדֵּק בִּדְבָרָיו טַעַם הַקֶּפְדָּתוֹ עַל שָׂרָה וְלֹא עַל אַבְרָהָם, וְתִמְצָא כִּי אַבְרָהָם בְּעֵת הַבְּשׂוֹרָה צָחַק, מַה שֶּׁאֵין כֵּן שָׂרָה לֹא צָחֲקָה בְּעֵת שֶׁנִּתְבַּשְּׂרָה אֶלָּא בְּעֵת שֶׁרָאֲתָה עֶדְנָה, כְּאָמְרוֹ ״וַתִּצְחַק שָׂרָה וְגוֹ׳ אַחֲרֵי בְלוֹתִי הָיְתָה לִי עֶדְנָה״, הֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי לֹא נִתְאַמֵּת אֶצְלָהּ הַבְּטָחַת הַלֵּדָה עַד שֶׁרָאֲתָה הַשִּׁנּוּי, וְעַל זֶה הִקְפִּיד ה׳, וְהוּא אָמְרוֹ **לָמָּה זֶּה צָחֲקָה,** פֵּרוּשׁ: עַל צְחוֹק זֶה אֲנִי מַקְפִּיד וְלֹא עַל צְחוֹק שֶׁלָּךְ, וְהַטַּעַם כִּי צְחוֹק זֶה כַּוָּנָתָהּ לוֹמַר ״הַאַף אֲמְנָם״ שֶׁנִּתְאַמֵּת אֶצְלָהּ אַחַר מַעֲשֶׂה שֶׁתֵּלַד, וְזֶה יַגִּיד כִּי לֹא הֶאֱמִינָה וְלֹא סָמְכָה דַּעְתָּהּ עַל הַבְּטָחָתִי אוֹתָהּ כִּי הוּא דִּבֵּר פֶּלֶא, ״הֲיִפָּלֵא מֵה׳ דָּבָר״ וְגוֹ׳:

וַאֲנִי זָקַנְתִּי וְגו׳. קָשֶׁה אֵיךְ יוֹצִיא ה׳ דָּבָר מִפִּיו יִתְבָּרַךְ מַה שֶּׁלֹּא הָיָה. וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא פז.) כִּי מִכָּאן שֶׁמְּשַׁנִּים מִפְּנֵי הַשָּׁלוֹם, אַף עַל פִּי כֵן לְעֶרְךְ רוֹמְמוּת אֲמִתּוּת יִתְבָּרַךְ כִּי מְמֻנוּ תּוֹצָאוֹת אֱמֶת לֹא יְדַבֵּר חַס וְשָׁלוֹם מַה שֶּׁלֹּא הָיָה. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ שֶׁהַהַקְפָּדָה הָיְתָה עַל שֶׁלֹּא הֶאֱמִינָה שֶׁתֵּלֵד לְצַד זִקְנָתָהּ כְּאָמְרוֹ ״אַחֲרֵי בְלוֹתִי״ עַד שֶׁרָאֲתָה שֶׁכָּבָה לִימֵי עֲלוּמֶיהָ ה׳ אֱמֶת וּדְבָרָיו אֱמֶת. וְדַיֵּק לוֹמַר טַעַם שֶׁהִקְפִּיד עָלֶיהָ שֶׁלֹּא הֶאֱמִינָה קוֹדֶם שֶׁנִּתְעַדְּנָה, וַהֲגַם שֶׁשָּׂרָה הוֹסִיפָה עוֹד לוֹמַר ״וַאדֹנִי זָקֵן״, זֶה הָיָה אַחַר שֶׁהִצְדִּיקָה בַּהַבְטָחָה כִּי הָיְתָה לָהּ עֶדְנָה, צָחֲקָה פֵּרוּשׁ שָׂמְחָה, וְאָמְרָה שִׁיר וְשֶׁבַח לְאֵל עֶלְיוֹן שֶׁאַחַר בְּלוֹתָהּ הָיְתָה לָהּ עֶדְנָה, שֶׁזֶּה יַגִּיד כִּי שָׁבָה לִימֵי עֲלוּמֶיהָ לְלֵדָת, וְהוֹסִיפָה לְהַגְדִּיל חֶסֶד אֵל בְּאָמְרָהּ ״וַאדֹנִי זָקֵן״, וְאַף עַל פִּי כֵן נִסְּי אֵל נוֹסְפוּ עָלֶיהָ, כִּי פְּשִׁיטָא שֶׁאַחַר שֶׁרָאֲתָה עֶדְנָה לֹא תִּפַקְפֵּק בַּדָּבָר, וְלֹא אָמְרָה ״וַאדֹנִי זָקֵן״ אֶלָּא לְהוֹדוֹת עַל נִפְלְאוֹתָיו:

יד **לַמּוֹעֵד אָשׁוּב וְגו׳.** טַעַם שֶׁחָזַר לוֹמַר הַהַבְטָחָה, לְבַל יַחְשׁוֹב אַבְרָהָם כִּי לְצַד הַקֶּפְדַּת ה׳ עַל שָׂרָה יָשׁוּב ה׳ מִדְּבָרוֹ הַטּוֹב אֲשֶׁר דִּבֵּר אֵלָיו, לָזֶה אָמַר אֵלָיו כִּי הַבְטָחָתוֹ יִשְׁמוֹר כָּעֵת חַיָּה וְגוֹ׳:

טו **וַתְּכַחֵשׁ שָׂרָה וְגו׳.** טַעַם אָמְרוֹ **לֵאמֹר,** גַּם אָמְרוֹ ״כִּי יָרֵאָה״ – לְהוֹדִיעַ צִדְקַת שָׂרָה אִמֵּנוּ הַצַּדֶּקֶת, שֶׁלֹּא אָמְרָה בְּפֵרוּשׁ ״לֹא צָחַקְתִּי״ שֶׁלֹּא תּוֹצִיא מִפִּיהָ דְּבַר שֶׁקֶר, אֶלָּא אָמְרָה עִנְיָן שֶׁמִּמֶּנּוּ מוּבָן שֶׁכַּוָּנָתָהּ לוֹמַר לֹא צָחַקְתִּי. וְלָזֶה לֹא אָמַר ״וַתֹּאמֶר לֹא צָחַקְתִּי״. וּלְצַד שֶׁיֹּאמַר הָאוֹמֵר וְהֵיאָךְ הָיָה לָהּ פָּנִים שֶׁתְּכַחֵשׁ בִּדְבְרֵי ה׳, לָזֶה אָמַר **כִּי יָרֵאָה** – פֵּרוּשׁ: יֵשׁ לָךְ לָדַעַת כִּי הָעֵבֶד הַנֶּאֱמָן הַיָּרֵא אֶת רַבּוֹ וְשָׂגַב וְעָשָׂה דָּבָר בִּלְתִּי מְתֻקָּן וְיוֹכִיחֵנוּ רַבּוֹ עַל אֲשֶׁר עָשָׂה, כְּשֶׁיִּגְדַּל בְּלִבּוֹ הַפְלָגַת הַמּוֹרָא עַל אֲשֶׁר עָבַר רְצוֹן אֲדוֹנוֹ, לֹא יַעֲצֹר כֹּחַ לְהוֹדוֹת עַל אֲשֶׁר עָשָׂה לְהַפְלָגַת הַמּוֹרָא וַיַּכְחִישׁ, וּבְהַכְחָשָׁתוֹ עַצְמָהּ יַגִּיד כִּי אֱמֶת הָיָה הַדָּבָר, אֶלָּא לְצַד הַפְלָגַת הַמּוֹרָא אֵינוֹ עוֹצֵר כֹּחַ לְהָעִז פָּנָיו כִּי כֵן עָשָׂה. וְהוּא מַה שֶּׁהוֹדִיעַ הַכָּתוּב ״כִּי יָרֵאָה״, וְהָבֵן. וְאָמַר לָהּ אַבְרָהָם **לֹא כִּי צָחָקְתְּ** – פֵּרוּשׁ: הַיּוֹתֵר נָאוֹת הוּא שֶׁתּוֹדֶה כִּי צָחַקְתְּ, כִּי בָּזֶה חָפֵץ ה׳ שֶׁיִּתְוַדֶּה הָאָדָם בְּפִיו בְּפֵרוּשׁ. וְכֵן הוֹכִיחוּ נְבִיאֵנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁדָּבָר הַמְּרֻצֶּה הוּא, ״וּמוֹדֶה וְעֹזֵב יְרֻחָם״ (משלי כ״ח:י״ג).

יז **וַה׳ אָמַר הַמְכַסֶּה וְגו׳.** טַעַם אָמְרוֹ לָשׁוֹן זֶה ״הַמְכַסֶּה״, לְהֱיוֹת כִּי רָאָה אַבְרָהָם מַלְאַךְ הַשְּׁלִישִׁי כִּי בָא עַל דָּבָר לָעוֹלָם וְלֹא נוֹדַע לוֹ הַדָּבָר, כְּמוֹ שֶׁיָּדַע בִּפְעָלוֹת שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים: הָאֶחָד בָּא לְרַפְּאוֹת וְאֶחָד לְבַשֵּׂר שָׂרָה. וְעוֹד בְּלָקְחָם מֵעִמּוֹ רָאָה כִּי שְׁנַיִם מֵהֶם שָׁמוּ פְּנֵיהֶם דֶּרֶךְ סְדוֹם וְאַבְרָהָם הוֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם, הֲרֵי זֶה רוֹאֶה שֶׁיֵּשׁ לָהֶם עֲשׂוֹת דָּבָר וּמְכַסֶּה מִמֶּנּוּ הַמַּעֲשֶׂה. לָזֶה אָמַר ה׳ **הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עוֹשֶׂה,** פֵּרוּשׁ: קוֹדֶם עֲשׂוֹתוֹ. וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (תנחומא) שֶׁהָיָה בְּלֵב אַבְרָהָם עַל מֵי הַמַּבּוּל, לָמָּה לֹא תָּלָה ה׳ לָהֶם בִּזְכוּת הַצַּדִּיקִים שֶׁהָיוּ בָּהֶם. וּלְפִי דִּבְרֵיהֶם יְכֻוַּן לוֹמַר **אֲשֶׁר אֲנִי עוֹשֶׂה,** פֵּרוּשׁ: אֲשֶׁר אֲנִי רָגִיל לַעֲשׂוֹת, כִּי אֵין אֲנִי מְאַבֵּד אוּמָּה אֶלָּא אִם אֵין בָּהּ צַדִּיקִים.

עוֹד יִרְצֶה אָמְרוֹ **הַמְכַסֶּה** וְגוֹ׳, לְהֱיוֹת שֶׁאַבְרָהָם הִצִּיל הַסְּדוֹמִיִּים בְּחַרְבּוֹ וּבְקַשְׁתּוֹ עִם לוֹט כָּאָמוּר בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת, נוֹגֵעַ הַדָּבָר אֵלָיו לָדַעַת מַה שֶּׁיֵּעָשֶׂה בָּהֶם, וְלֹא יִהְיֶה הַדָּבָר מְכֻסֶּה מִמֶּנּוּ לְשׁוֹן כְּסוּי, כִּי הוּא בְּדַעְתּוֹ הָעָם אֲשֶׁר הִצִּיל עוֹדֶנּוּ לָבֶטַח וַה׳ הוּא מְאַבְּדָם מִבְּלִי יְדִיעָתוֹ, לָזֶה אָמַר ״הַמְכַסֶּה״ וְגוֹ׳, וְלֹא הַצָּרַךְ לְפָרֵשׁ טַעַם זֶה כִּי הוּא דָּבָר יָדוּעַ:

יח **וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה וְגו׳.** פֵּרוּשׁ, וְצָרִיךְ אֲנִי לְהוֹדִיעוֹ מַעֲלַת הַצַּדִּיקִים אֲשֶׁר הַצֵּל יַצִּילוּ עַצְמָן וּבְנֵי עִירָן, הֵפֶךְ מִמַּה שֶׁחָשַׁב וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּסָמוּךְ, וְהוּא אָמְרוֹ **יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל וְנִבְרְכוּ בוֹ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ** שֶׁיִּגְּנוּ הֵם בְּעַדָם, וְתֵיבַת ״בּוֹ״ חוֹזֶרֶת אֶל ״גּוֹי גָּדוֹל״.

וְאִם תֹּאמַר: מַה יּוֹעִיל הוֹדָעָה זוֹ לַגּוֹי הַבָּא אַחֲרָיו? לָזֶה אָמַר **כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ: יָדַע ה׳ אַבְרָהָם כִּי יִשְׁתַּדֵּל עִם בָּנָיו לְהֵיטִיב, לָזֶה מוֹדִיעוֹ לְמַעַן יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו וְיוֹדִיעַ אוֹתָם מַעֲשָׂיו יִתְבָּרַךְ, וּבָזֶה **וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ ה׳.**

וְאָמְרוּ **לְמַעַן הָבִיא ה׳ עַל אַבְרָהָם**, כָּאן הוֹדִיעַ כִּי עִקַּר הַחִבּוּב לֹא לְזַרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, אֶלָּא חִבַּת אַבְרָהָם הִיא הָעִקָּר, וְכָל מַחְשְׁבוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הֵם לְהָבִיא עַל אַבְרָהָם אֲשֶׁר דִּבֶּר לְהֵיטִיב אוֹתוֹ וְאֶת זַרְעוֹ עַד עוֹלָם, כִּי אִם לֹא יִשְׁמְרוּ דֶּרֶךְ ה׳ לֹא יִמְצָא הַמֵּטִיב לְהַשָּׁלִים הַבְטָחוֹתָיו לִידִידוֹ לְהֵיטִיב לְבָנָיו.

כ **וַיֹּאמֶר ה׳ זַעֲקַת וְגוֹ׳.** טַעַם אָמְרוֹ **כִּי**, וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר זַעֲקַת סְדוֹם רַבָּה וְגוֹ׳ וְחַטָּאתָם כָּבְדָה. גַּם כָּפֶל אָמְרוֹ ״זַעֲקַת״ ״וְחַטָּאתָם״ וְאֵין זְעָקָה אֶלָּא מֵהַחֵטְא. גַּם אָמְרוֹ **כָּבְדָה מְאֹד**, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁבַּזְּמַן הַהוּא כָּל הָאֻמּוֹת גַּם כֵּן מַכְעִיסִים הָיוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם, אֶלָּא שֶׁאֵלּוּ הִפְלִיאוּ לַעֲשׂוֹת, וְלָזֶה אָמַר **כִּי רָבָּה** פֵּרוּשׁ: טַעַם הַקֻּפָּדָתִי לֹא לְצַד כִּי הֵם לְבַד עָלְתָה זַעֲקָתָם לְפָנַי אֶלָּא כִּי רַבָּה זַעֲקָתָם מִכָּל הָאֻמּוֹת. וְכָפֶל ״זַעֲקָתָם״ ״וְחַטָּאתָם״ כְּנֶגֶד שְׁתֵּי רִשְׁעִיּוֹת: הָאַחַת שֶׁהָיוּ רָעִים לַבְּרִיּוֹת וּכְמַאֲמָרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קט:) וּכְמַעֲשֶׂה שֶׁל רִיבָה, וְהַשְּׁנִיָּה רָעִים לַשָּׁמַיִם וּכְמוֹ שֶׁגִּלּוּ מַעֲשֵׂיהֶם שֶׁרָצוּ אַחַר מִשְׁכַּב זָכוּר עִם הַמַּלְאָכִים שֶׁבִּדְמוּת אֲנָשִׁים, וְהֶצְרֵךְ ה׳ לְהוֹדִיעוֹ הַפָּלָגַת רִשְׁעָם לֶהֱיוֹתָם מַעֲשֶׂה יָדָיו.

עוֹד נִתְכַּוֵּן ה׳ לְהָפִיג צִנַּת דַּאֲגָתוֹ, כִּי יֹאמַר שֶׁנִּשְׁתַּדֵּל לְהַצִּיל אוּמָּה רְשָׁעָה כָּל כָּךְ. לָזֶה אָמַר אֵלָיו **כִּי רָבָּה כִּי כָבְדָה** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ: מֻחְדָּשׁ הָיָה הָרֹשַׁע שֶׁעָלָיו מִתְחַיְּבִים, וּמְקוֹדָם לֹא הָיוּ כָּל כָּךְ רְשָׁעִים כְּשֶׁהִצַּלְתָּ אוֹתָם.

כא **אֵרְדָה נָּא וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרוֹ לְשׁוֹן יְרִידָה, וְעוֹד לָמָּה יִצְטָרֵךְ ה׳ לָרֶדֶת, וַהֲלֹא כָּל הָעוֹלָם כְּנֶגְדִּיר שֶׁל חֲרָדָל לְפָנָיו, וְעוֹד אָמְרוֹ **הַכְּצַעֲקָתָהּ** וְגוֹ׳ וְכִי הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא יִסְתַּפֵּק בִּידִיעָה? וְרַשִׁ״י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ כִּי לְלַמֵּד בָּא שֶׁלֹּא יִפְסְקוּ בֵּית דִּין לְמַטָּה מִשְׁפָּט אֶלָּא בִּרְאָיָה. וְקָשֶׁה לְדִבָּרָיו לָמָּה לֹא הִסְפִּיק לָזֶה מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב בְּפָרָשַׁת דּוֹר הַפַּלְגָּה דִּכְתִיב (בראשית יא:ה) ״וַיֵּרֶד ה׳״ וְגוֹ׳, וּמְצִינוּ לְרַשִׁ״י עַצְמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ כֵּן שָׁם?

אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא כִּי הוֹדִיעַ ה׳ הַסֵּדֶר אֲשֶׁר יִתְנַהֵג בּוֹ עִם הַנִּבְרָאִים לְצַד הַחֶסֶד וְהָרַחֲמִים. הִנֵּה שׁוּרַת הַדִּין נוֹתֶנֶת כִּי הַכֹּל כְּפִי הַמְּבֻיָּשׁ וְהַמִּתְבַּיֵּשׁ, וּכְשֶׁיַּעֲבֹר הָאָדָם עַל אַחַת מִכָּל מִצְווֹת ה׳ וַיִּמְרֶה פִּי עֶלְיוֹן לְצַד מַעֲלַת הָאֵל הַגָּדוֹל, יִתְחַיֵּב לְהֶאָבֵד הוּא וְכָל סְבִיבָיו, כִּי אֶת הַמֶּלֶךְ ה׳ צְבָאוֹת הִכְעִיס וְכָל שֶׁהוּא מֵהַהַמְרָאָה יִתְחַיֵּב עָלֶיהָ. וְיִחְשׁוֹב הָאָדָם כִּי הָאָדוֹן יָדִין אֶת עוֹלָמוֹ בְּמִשְׁפָּט זֶה וְהוּא מִשְׁפַּט צֶדֶק, וּלְעוֹלָם אִם יָבֹא ה׳ בְּמִשְׁפָּט בְּדֶרֶךְ טוֹעֵן וְנִטְעָן לְהִשָּׁפֵט עִם הַנִּבְרָאִים אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִתְחַיְּבוּ, וְגַם דּוֹר הַמַּבּוּל אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא הָיָה נִשְׁפָּט מִשְׁפַּט מָוֶת. לָזֶה אָמַר ה׳ כָּאן בְּהוֹדָעַת דְּרָכָיו אֶל אַבְרָהָם **אֵרְדָה נָּא**, פֵּרוּשׁ: לֹא יִשְׁפּוֹט בְּעֶרֶךְ מַעֲלָתוֹ אֶלָּא בְּהַשְׁוָאָה לַנִּבְרָאִים, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ הַנָּבִיא (ישעיהו מ״ג:כ״ו) ״נִשָּׁפְטָה יָחַד״ בְּהַשְׁוָאָה לַנִּבְרָאִים הַפְּחוּתִים, וּבְעֶרֶךְ זֶה יִשְׁפּוֹט וְיִרְאֶה אִם הוּא בְּעֶרֶךְ הַצְּעָקָה שֶׁבָּאָה אֵלַי. פֵּרוּשׁ: כִּי הַצּוֹעֵק וְתוֹבֵעַ מִשְׁפָּט מֵה׳ יִתְבַּע הַמִּשְׁפָּט לְפִי עֶרֶךְ גְּדֻלַּת הַבּוֹרֵא. לָזֶה אָמַר ה׳: וְאִם אַחַר שֶׁאֵעָרֵיךְ הַמִּשְׁפָּט בְּעֶרֶךְ שְׁלִילַת מַעֲלָתִי עֲדַיִן שִׁעוּר שֶׁתִּהְיֶה תְּבִיעַת מִדַּת הַדִּין לְחֵיבָם – כָּלָה, וְאִם לֹא – אֲדָעָה אִם רְאוּיִים לִשְׁפּוֹט בְּדֶרֶךְ זוֹ אוֹ לֹא. וּמֵעַתָּה אֵין פֵּרוּשׁ **אֵרְדָה נָּא** אֶלָּא הַדְרָגָה בַּדִּין, וּלְעוֹלָם מִמְּקוֹמוֹ יַשְׁקִיף לָדַעַת וְיִבְחַן לְבָבוֹת בְּנֵי אָדָם.

עוֹד יִרְצֶה שֶׁהַגַּם שֶׁצַּעֲקָתָם בָּאָה, עִם כָּל זֶה רָצָה לְהַבְחִין בָּהֶם אִם בְּעֵת הַמִּשְׁפָּט לֹא חָזְרוּ בָּהֶם וְעוֹדָם מַחֲזִיקִים בְּרִשְׁעָם, וְלָזֶה שָׁלַח הַמַּלְאָכִים בִּדְמוּת אֲנָשִׁים בַּעֲלֵי צוּרָה וְתֹאַר יָפֶה לִבְחֹן בָּהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ **אֵרְדָה נָּא** פֵּירוּשׁ עַתָּה וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ עָשׂוּ עוֹד כָּלָה, וְאִם לֹא וְגוֹ׳, וְהֵם הָרְשָׁעִים כְּצַעֲקָתָם עָשׂוּ שֶׁרָצוּ לַעֲשׂוֹת עוֹד מַעֲשֶׂה בִּלְתִּי הָגוּן, וְלָזֶה תֵּכֶף וּמִיָּד הֶחְלִיטוּ הַמַּלְאָכִים וְאָמְרוּ לָלוּט (בראשית י״ט:י״ג) ״מַשְׁחִיתִים אֲנַחְנוּ״ וְגוֹ׳, אֲבָל קוֹדֶם לָכֵן לֹא אָמְרוּ כְּלוּם. הָא לָמַדְתָּ אִם לֹא הָיוּ מְבַקְּשִׁים לִשְׁלוֹחַ יָד בַּמַּלְאָכִים, אֶפְשָׁר שֶׁהָיָה ה׳ עוֹשֶׂה לָהֶם אֲרִיכוּת זְמַן בְּמִדַּת אֶרֶךְ אַפַּיִם. וְאוּלַי נָגַע ה׳ בְּדִין זֶה מִדִּין מוֹרֶדֶת שֶׁאָמְרוּ בִּכְתוּבוֹת (דף סג:) שֶׁאֲפִילוּ אַחַר שֶׁעָבְרוּ אַרְבַּע שַׁבָּתוֹת בְּהַכְרָזָה, בְּשִׁעַת גְּמַר דִּין מוֹדִיעִין אוֹתָהּ אוּלַי תָּשׁוּב, וְלָזֶה שָׁלַח ה׳ הַמַּלְאָכִים בִּדְמוּת אֲנָשִׁים עַל דַּעַת שֶׁלֹּא יַשְׁחִיתוּ עַד שֶׁיִּרְאוּ בָהֶם כִּי עוֹדָם בְּרִשְׁעָם. וְלָזֶה סָמַךְ פָּסוּק ״וַיִּפְנוּ מִשָּׁם״ וְגוֹ׳ לְ״אַרְדָה נָּא״ וְהָבֵן:

כג **וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וְגוֹ׳.** לֶהֱיוֹת שֶׁאָמַר ה׳ ״הַכְּצַעֲקָתָהּ וְגוֹ׳ עָשׂוּ כָּלָה״, מַשְׁמַע כְּשֶׁתִּהְיֶה מַכְרַעַת מִדַּת הַדִּין כָּלָה לַכֹּל, וַהֲגַם שֶׁיֵּשְׁנָם לִקְצָת מֵהֶם צַדִּיקִים, לָזֶה אָמַר ״הַאַף תִּסְפֶּה״ וְגוֹ׳. וְלוּ יִהְיֶה שֶׁכְּוָנָתְךָ לוֹמַר שֶׁתַּעֲשֶׂה אֹפֶן לְמַלֵּט הַטּוֹבִים שֶׁבָּהֶם כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה לְלוֹט שֶׁהוֹצִיאוֹ הַחוּצָה, עוֹדֶנִּי טוֹעֵן עַל זֶה אוּלַי יֵשׁ שִׁעוּר חֲמִשִּׁים צַדִּיקִים, הַאַף תִּסְפֶּה הָרְשָׁעִים וְלֹא תִשָּׂא בַּעֲבוּר הַחֲמִשִּׁים, וְלֹא תוֹצִיא הָרְשָׁעִים מִקִּרְבָּהּ, וְהוּא שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ.** וְאָמְרוֹ **חָלִילָה לָךְ** וְגוֹ׳ מֵהֶמְית צַדִּיק כְּנֶגֶד חֲלַקָּה רִאשׁוֹנָה שֶׁאָמַר ״הַאַף תִּסְפֶּה״, אֲבָל חֲלַקָּה שְׁנִיָּה שֶׁבִּקֵּשׁ לְהַצִּיל צַדִּיק וְרָשָׁע אֵינוֹ אֶלָּא בַּקָּשַׁת רַחֲמִים אוּלַי יִתְעַשֵּׁת ה׳ לוֹ וְלֹא יַעֲמִיד קַו הַדִּין עַד קָצֶה הָאַחֲרוֹן.

וְאָמְרוֹ **וְהָיָה כַּצַּדִּיק** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ: כְּשֶׁתָּמִית צַדִּיק יִהְיֶה בְּהַשְׁוָאָה אֶצֶל הַנִּבְרָאִים יַחַד, כַּצַּדִּיק כָּרָשָׁע בְּהַדְרָגָה אַחַת, וְלֹא יִשְׁתַּדְּלוּ לְהִצְטַדֵּק.

וּמַה שֶּׁאָמַר פַּעַם שְׁנִיָּה ״חָלִילָה לָךְ״ כְּנֶגֶד חֲלַקָּה שְׁנִיָּה, אִם לֹא יִתְרַצֶּה לְשָׁא לַמָּקוֹם בַּעֲבוּר חֲמִשִּׁים וְיֹאבֵד כָּל הָרְשָׁעִים, ״חָלִילָה״ וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ אַחֵר, שֶׁכְּבָר נִשְׁבַּע מֵעֲבוֹר מֵי נֹחַ, גִּלָּה דַּעְתּוֹ כִּי לֹא יַעֲמִיד קַו הַדִּין עַד קָצֶה הָאַחֲרוֹן. וְעַיֵּן בְּפָרָשַׁת נֹחַ (בראשית ט:יא) מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק ״וַהֲקִימוֹתִי״, וּמִשָּׁם תַּשְׂכִּיל כַּוָּנַת אַבְרָהָם בְּטַעֲנָתוֹ.

כו **וַיֹּאמֶר ה׳ אִם אֶמְצָא וְגוֹ׳.** הֵשִׁיב עַל שְׁאֵלָה אַחֲרוֹנָה, וּמִכָּל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא יָמִית צַדִּיק, וְצָא וּלְמַד מִשְּׁלִיחוּת לוֹט, הֲגַם שֶׁלֹּא הָיָה צַדִּיק אֶלָּא לְמַעַן אַבְרָהָם קְרוֹבוֹ.

כח **אוּלַי יַחְסְרוּן וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, כִּי הוּא צַדִּיקוֹ שֶׁל עוֹלָם מִצְטָרֵף לָעֲשָׂרָה הַצְּרִיכִים לְכָל כְּרַךְ וּכְרַךְ.

כט **וַיּוֹסֶף עוֹד לְדַבֵּר אֵלָיו.** טַעַם אָמְרוֹ "וַיּוֹסֶף", גַּם אָמְרוֹ תֵּבַת "אֵלָיו". פֵּרוּשׁ: הוֹסִיף לְהִתְפַּלֵּל בַּגֶּדֶר הָרִאשׁוֹן עַצְמוֹ שֶׁהָאָדוֹן הוּא הַמַּשְׁלִים, אֶלָּא שֶׁיִּהְיֶה הַצִּרוּף בְּמִנְיַן הַכְּרָכִים כִּי הוּא יַשְׁלִים כְּרַךְ אֶחָד מֵהֶם, וְלָזֶה דִּיֵּק לוֹמַר **אֵלָיו** כִּי הַהֲגָנָה זוֹ הוּא בַּהֲגָנָתוֹ יִתְבָּרַךְ.

ל **וַיֹּאמֶר אַל נָא יִחַר וְגוֹ'.** טַעַם שֶׁחָשׁ לַחֲרוֹן אַף, כִּי רָצָה שֶׁיְּגֵן הוּא וְחָשׁ לְהַקְפָּדַת הַבּוֹרֵא וְאָמַר "אַל יִחַר" וְגוֹ'. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **נָא**, פֵּרוּשׁ: לְמָה שֶׁאוֹמֵר בַּפַּעַם הַזֹּאת שֶׁמְּבַקֵּשׁ שֶׁזְּכוּתוֹ יָגֵן אוּלַי יִמָּצְאוּן שְׁלֹשִׁים, שֶׁהָאָדוֹן יָגֵן בְּעַד כְּרַךְ אֶחָד וְאַבְרָהָם בְּעַד כְּרַךְ אֶחָד.

לא **וַיֹּאמֶר הִנֵּה וְגוֹ' אֶל אֲדֹנָי אוּלַי וְגוֹ'.** בִּקֵּשׁ שֶׁיְּגֵן ה' בְּעַד עֶשְׂרִים וּזְכוּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם בְּעַד עֲשָׂרָה כִּשְׁאֵלָתוֹ הַקּוֹדֶמֶת, וְלֹא אָמַר "אַל יִחַר" כְּאָמְרוֹ בְּשָׁאֵלוֹ אִם יִמָּצְאוּן שְׁלֹשִׁים שֶׁהֵם יוֹתֵר מֵעֶשְׂרִים, מִטַּעַם שֶׁלֹּא הוֹסִיף דָּבָר בִּתְפִלָּתוֹ לְהָגֵן בִּזְכוּתוֹ יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁשָּׁאַל קוֹדֶם, וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **אֶל אֲדֹנָי** פֵּרוּשׁ כִּי תְּפִלָּתוֹ הִיא לְצַד הֲגָנַת הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא שֶׁיְּגֵן בְּעַד עֶשְׂרִים.

לב **אַל נָא יִחַר וְגוֹ' אַךְ הַפַּעַם.** כָּאן הִגְדִּיל גַּם כֵּן שֶׁיְּגֵן זְכוּתוֹ בְּעַד עֶשְׂרִים, לָזֶה אָמַר "אַל יִחַר", כִּי מִתְפַּלֵּל שֶׁיְּגֵן זְכוּתוֹ, וְעוֹד שֶׁהִשְׁוָה יַד עֶבֶד כְּיַד רַבּוֹ, וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁאָמַר "וַאֲדַבְּרָה" וְלֹא אָמַר "אֶל אֲדֹנָי", לוֹמַר כִּי תְּפִלָּה זוֹ הִיא בְּעַד זְכוּתִי. וְאָמְרוֹ תֵּיבַת **אַךְ** מִיעֵט שֶׁלֹּא יַחְזוֹר לְהִתְפַּלֵּל אוּלַי יֶחְסַר אֶחָד מֵהָעֲשָׂרָה כְּמוֹ שֶׁשָּׁאַל אוּלַי יֶחְסְרוּן הַחֲמִשִּׁים חֲמִשָּׁה. אוֹ לְצַד שֶׁאֶחָד לֹא יְעַכֵּב כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ שֶׁאָמַר ה' (דברים כ"ה:ג') "אַרְבָּעִים יַכֶּנּוּ" וְאֶתּוֹ רַבָּנָן וּבָרֵי חֲדָא (מכות כב:).

לג **וַיֵּלֶךְ ה' כַּאֲשֶׁר כִּלָּה וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ: סָמוּךְ לִגְמַר דִּבְרֵי תְּשׁוּבָתוֹ לְאַבְרָהָם "לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֲשָׂרָה" הָלַךְ ה', וְלֹא נָתַן לוֹ מָקוֹם לְהִתְפַּלֵּל עַל פָּחוֹת מִשִּׁעוּר זֶה, לְצַד שֶׁכְּבָר אָמַר אַבְרָהָם "וַאֲדַבְּרָה אַךְ הַפַּעַם" וְלֹא יוֹסִיף דַּבֵּר עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה, אוֹ לְצַד שֶׁיּוֹדֵעַ ה' כִּי לֹא תִהְיֶה הֲגָנָה בְּפָחוֹת מֵעֲשָׂרָה. וַהֲגַם שֶׁמָּצִינוּ לְהָרַשְׁבַּ"י (זהר חלק א' פ"ב:) שֶׁאָמַר "וְצַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם", אֶפְשָׁר שֶׁזֶּה יִהְיֶה כְּשֶׁיִּהְיֶה צַדִּיק מֻפְלָא, וְאֶפְשָׁר שֶׁאִם הָיָה אַבְרָהָם בְּקִרְבָּהּ שֶׁל סְדוֹם הָיָה מְמַלֵּט כָּל הָעִיר.

פרק יט

א **וַיָּבֹאוּ וְגוֹ' בָּעֶרֶב.** טַעַם הַדָּבָר לִמְצֹא הֲכָנָה לְלוֹט לְהַכְנִיסָם וְלִזְכוֹת בְּהַצָּלָתוֹ, וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ (בראשית רבה נ:יא) כִּי בִּזְכוּת אַבְרָהָם נִצּוֹל, אֲבָל צָרִיךְ לִמְצֹא לוֹ זְכוּת כָּל שֶׁהוּא, וְאִם הָיוּ בָּאִים בַּיּוֹם אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא הָיוּ מַנִּיחִים אוֹתוֹ בְּנֵי הָעִיר לְהַכְנִיסָם כָּל עִקָּר:

וַיַּרְא לוֹט (וַיָּרָץ) [וַיָּקָם] וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ: הִכִּיר בָּהֶם כִּי הֵם מְהַמּוּכָּרִים אֶצְלוֹ לִמְשָׁרְתֵי עֶלְיוֹן בִּהְיוֹתוֹ בִּשְׂכוֹנַת אַבְרָהָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיַּרְא**, וְלָזֶה מָסַר נַפְשׁוֹ עֲלֵיהֶם עִם בְּנֵי הָעִיר (וַיָּרָץ) [וַיָּקָם] לִקְרָאתָם. וְאָמְרוֹ לָהֶם **וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם** כִּי כֵּן הָיָה מִנְהַג אַבְרָהָם עִם אוֹרְחָיו וְהָלַךְ לְרַגְלָיו. וְנִכְתַּב בַּתּוֹרָה לְהוֹדִיעֵנוּ הֶפְרֵשׁ שֶׁבֵּין אַבְרָהָם לְלוֹט, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה נ:ד) זֶה הִקְדִּים רְחִיצָה וְזֶה הִקְדִּים לְיָנָה קוֹדֶם רְחִיצָה, כִּי לֹא הָיָה מַקְפִּיד עַל כְּנִיסָתָם בְּבֵיתוֹ עֲבוֹדָה זָרָה מַה שֶּׁאֵין כֵּן אַבְרָהָם וְגוֹ':

ב **וְהַשְׁכַּמְתֶּם** וְגוֹ'. רָמַז לָהֶם שֶׁצְּרִיכִין לְהִתְעַלֵּם מֵאַנְשֵׁי הָעִיר וּלְהַשְׁכִּים בַּבֹּקֶר לָלֶכֶת, כִּי חָשׁ עַל כְּבוֹדָם שֶׁלֹּא יֵדְעוּ מֵהֶם וְיִהְיֶה מַה שֶּׁהָיָה.

ג **וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וּמַצּוֹת וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ כִּי הוּא עָשָׂה מִשְׁתֶּה לִכְבוֹדָם, אֲבָל הֵם לֹא אָכְלוּ אֶלָּא מֵהַמַּצּוֹת, כִּי לוֹט לֹא קִיֵּם הַתּוֹרָה כְּאַבְרָהָם, לָזֶה לֹא רָצוּ לֶאֱכֹל מִזִּבְחֵי מִשְׁתֵּהוּ כְּמוֹ שֶׁאָכְלוּ מִבֶּן הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה אַבְרָהָם, זוּלַת מֵהַמַּצּוֹת. וְיוֹדְעִים הָיוּ הַמַּלְאָכִים שֶׁהוֹצִיא תְּרוּמוֹתָיו וּמַעֲשְׂרוֹתָיו. אוֹ לֶהֱיוֹת שֶׁעַדַיִן לֹא הָיוּ כֹּהֲנִים בָּעוֹלָם, נַעֲשׂוּ הֵם כֹּהֲנִים וְאָכְלוּ תְּרוּמָה אֲבָל לֹא טֶבֶל. וּלְפִי דִּבְרֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל (מדרש הגדול) יוֹם ט"ז בְּנִיסָן הָיָה וְהָאֱכִילָם מַצּוֹת, וְלֶהֱיוֹת שֶׁצְּרִיכִין שְׁמִירָה הֵצֵרַךְ לֶאֱפוֹתָם בְּיָדוֹ לְשָׁמְרָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וּמַצּוֹת אָפָה**:

ד **טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ.** וְלֹא אָמַר "אַחַר אָכְלָם וְאַנְשֵׁי" וְגוֹ', מַגִּיד שֶׁהָיָה דְּבָרִים בֵּינֵיהֶם בָּאֶמְצַע, וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה נ:ה) שֶׁהָיָה לוֹט מֵלִיץ טוֹב בְּעַד סְדוֹם. וְטַעַם שֶׁלֹּא הָפְכוּ סְדוֹם אָז תֵּכֶף וּמִיָּד, כְּבָר פֵּרַשְׁתִּי (בראשית יח:כא) כִּי הֵם עֲדַיִן עוֹדָם בְּסָפֵק הַצָּלָה, כְּאָמְרוֹ "אֵרְדָה נָּא וְאֶרְאֶה". וְכֵן גַּם כֵּן אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ (בראשית רבה נ:ה) וְזֶה לְשׁוֹנָם: הָיָה לוֹט מְבַקֵּשׁ רַחֲמִים עַל סְדוֹם וְהָיוּ מְקַבְּלִים מִמֶּנּוּ, וְכֵיוָן שֶׁאָמְרוּ "הוֹצִיאֵם וְגוֹ' וְנֵדָעָה" וְגוֹ' אָמְרוּ לוֹ "עוֹד" וְגוֹ'. עוֹד טַעַם שֶׁלֹּא הִשְׁחִיתוּ סְדוֹם בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, שֶׁהִמְתִּינוּ עַד הַשְׁכָּמַת הַבֹּקֶר כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה זְמַן הַמְיֻחָד לְרַחֲמִים לְהַצִּיל אֶת לוֹט, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בַּלַּיְלָה שֶׁתִּגְבֹּרֶת הַדִּינִים לֹא יְמַלֵּט לוֹט. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (בראשית רבה נ:ה) לְפִי שֶׁהָיוּ עוֹבְדִים לַחַמָּה וְלַלְּבָנָה, הִלְקוּ אוֹתָם לְעֵינֵי הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ בְּיוֹם ט"ז בְּנִיסָן.

יג כִּי מַשְׁחִיתִים וְגוֹ'. הֲגַם שֶׁאֵין מַשְׁחִית אֶלָּא אֶחָד, לְצַד שֶׁהָיוּ שְׁנֵיהֶם יַחַד הָיוּ אוֹמְרִים לְשׁוֹן רַבִּים, שֶׁלֹּא יִהְיֶה נִרְאֶה כִּי מַה שֶּׁלְּפָנָיו אֵינוֹ אֶלָּא שַׁמָּשׁ בְּעָלְמָא.

אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁעַל גַּבְרִיאֵל הוּא אוֹמֵר הוּא וּצְבָאוֹ, אוֹ לְצַד שֶׁאֵין גַּבְרִיאֵל יָכוֹל לַעֲשׂוֹת דָּבָר עַד שֶׁיּוֹצִיא רְפָאֵל אֶת לוֹט, חֲרִי שֶׁגַּם רְפָאֵל גּוֹרֵם רָעָה לִסְדוֹם וְאֵין בְּדָבָר זֶה שְׁתֵּי שְׁלִיחוּיוֹת.

טז וַיַּחֲזִיקוּ הָאֲנָשִׁים. הֲגַם שֶׁאֶחָד מֵהֶם הוּא הַמַּצִּיל אֶת לוֹט, אֲבָל הָאַחֵר שֶׁבָּא לַהַפֵּךְ אֵין לוֹ לַעֲשׂוֹת דָּבָר עַד שֶׁיּוֹצִיא רְפָאֵל אֶת לוֹט, חֲרִי שֶׁגַּם רְפָאֵל גּוֹרֵם רָעָה לִסְדוֹם וְאֵין בְּדָבָר זֶה שְׁתֵּי שְׁלִיחוּיוֹת.

יז אַל תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ וְגוֹ'. הַטַּעַם לְצַד כִּי הַכָּרַת פְּנֵי הָאָדָם תַּעֲנֶה בּוֹ מַה פָּעַל, לָזֶה לֹא יַחְזִיר פָּנָיו לְמוּל הָעִיר, כִּי שָׁם הַמַּשְׁחִיתִים וְיַכִּירוּ בּוֹ סִימַן הַתִּיעוּב, וְאֵין לוֹ זְכוּת לְהִנָּצֵל מֵהֶם. וְצֵא וּלְמַד מַה עָלְתָה לְאִשְׁתּוֹ.

כ הִנֵּה נָא הָעִיר הַזֹּאת. קָשֶׁה, מִפֶּה נַפְשֶׁךָ: אִם נִתְחַיְּבָה הָעִיר, מַה יוֹעִיל בַּקָּשָׁתוֹ מֵהֶם? וְעוֹד, רוֹאֲנִי כִּי שָׁמְעוּ לְקוֹלוֹ וְאָמְרוּ **נָשָׂאתִי פָנֶיךָ** וְגוֹ', וְאִם לֹא נִתְחַיְּבָה, מִבְּלִי בַּקָּשָׁתוֹ שֶׁל לוֹט אֵין לָהֶם רְשׁוּת לְהַשְׁחִיתָהּ.

אָכֵן יִתְבָּאֵר הָעִנְיָן עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (י.) יְשִׁיבָתָהּ שֶׁל צוֹעַר חֲמִשִּׁים וְאַחַת שָׁנָה וְשֶׁל סְדוֹם חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם וְכוּ' ע"כ. וּכְפִי זֶה דָּן לוֹט לִפְנֵיהֶם כִּי עֲדַיִן לֹא נִשְׁלְמָה סְאָתָהּ. וְהֵן אֱמֶת כִּי יְשִׁיבָתָהּ הַדִּין (בבא קמא ס.) בֵּין קוֹדֶם שֶׁנִּפְתַּן רְשׁוּת לַמְחַבֵּל לְאַחַר שֶׁנִּפְתַּן וְכוּ', שֶׁהֲגַם שֶׁעֲדַיִן לֹא נִשְׁלְמָה סְאָתָהּ אַף עַל פִּי כֵן כְּיָון שֶׁנִּפְתַּן רְשׁוּת לַמַּשְׁחִית אֵין לָהּ זְכוּת לְהַמְלִט מֵהַדִּין, וּכְפִי זֶה הַדָּבָר תָּלוּי בְּיַד הַמַּשְׁחִית, לָזֶה נִתְחַכֵּם לוֹט וְשָׁאַל הַדָּבָר מִמֶּנּוּ, וְקִבֵּל דְּבָרָיו וְאָמַר **נָשָׂאתִי פָנֶיךָ** וְגוֹ', וְתִמְצָא שֶׁתֵּכֶף הָלַךְ לוֹ לוֹט מִצּוֹעַר כִּי יָרֵא שֶׁהִגִּיעַ זְמַן תַּשְׁלוּם פּוּרְעָנוּתָהּ.

פרק כ

כ וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל שָׂרָה. כָּאן לֹא צְוָה לָהּ שֶׁתַּקְדִּים לוֹמַר הִיא, כְּמַעֲשֵׂהוּ בְּרִדְתּוֹ לְמִצְרַיִם, כִּי שָׁם מְקוֹם הַכָּעוּר וְהִיא פֶּלֶא בֵּינֵיהֶם בְּיָפְיָהּ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בִּגְרָר. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁאָמַר לוֹ אֲבִימֶלֶךְ "מָה רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה", מַה שֶּׁלֹּא שְׁאָלוֹ בְּסֵדֶר זֶה פַּרְעֹה, כִּי מְקוֹמוֹ שֶׁל אֲבִימֶלֶךְ לֹא הָיוּ כְּעוּרִים וְיֵשׁ בֵּינֵיהֶם יִפְי וְלֹא תִתְפָּלֵא שָׂרָה בְּיָפְיָהּ כָּל כָּךְ, וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁהִסְכִּים עָלָיו שֶׁיָּגוּר בְּמְגוּרָתוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן פַּרְעֹה.

ג הִנְּךָ מֵת עַל וְגוֹ'. פֵּירוּשׁ: חַיָּב אַתָּה מִיתָה אֲשֶׁר לָקַחְתָּ וְהִיא וְכוּ', פֵּירוּשׁ אַחַר שֶׁאֲנִי מוֹדִיעֲךָ שֶׁהִיא בְּעוּלַת בַּעַל. אֲבָל אִם לֹא הוֹדִיעוֹ, הֲגַם שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה, לֹא יִתְחַיֵּב מִיתָה, כִּי בֶּן נֹחַ שֶׁבָּא עַל אֵשֶׁת אִישׁ בְּשׁוֹגֵג בְּחָשְׁבוֹ כִּי הִיא פְּנוּיָה פָּטוּר, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק י' מֵהִלְכוֹת מְלָכִים.

עוֹד יִסְבֹּל הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **הִנְּךָ מֵת** וְגוֹ' **אֲשֶׁר לָקַחְתָּ וְהִיא בְּעֻלַת בָּעַל** – פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁיְּדַעְתָּ שֶׁהִיא בְּעוּלַת בַּעַל, וּכְפִי זֶה יִתְחַיֵּב כְּפִי הַדִּין. אֶלָּא שֶׁאַחַר הָאֱמֶת מֵהָאָמוּר בָּעִנְיָן נִרְאֶה כִּי לֹא יָדַע שֶׁהִיא בְּעוּלַת בַּעַל.

ד וַאֲבִימֶלֶךְ לֹא קָרַב אֵלֶיהָ וְגוֹ'. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ט' מֵהִלְכוֹת מְלָכִים: בֶּן נֹחַ שֶׁבָּא עַל אֵשֶׁת חֲבֵרוֹ שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ פָּטוּר, וְעַל אֵשֶׁת יִשְׂרָאֵל אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ חַיָּב. לָזֶה נִתְחַכֵּם מֵחֲשָׁשׁ שֶׁיִּהְיֶה דִּין שָׂרָה דִּין אֵשֶׁת יִשְׂרָאֵל, וְלֹא קָרַב כָּל עִקָּר.

הָגוֹי גַּם צַדִּיק וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **הָגוֹי**, עוֹד אָמְרוֹ **גַּם צַדִּיק**, עוֹד אָמְרוֹ **תַּהֲרֹג**, וְלֹא כֵן מַשְׁמַע מִדִּבְרֵי ה', שֶׁאִם יָשִׁיב הָאִשָּׁה וְלֹא יִקְרַב עָלֶיהָ אֵינוֹ בֶּן מָוֶת.

אָכֵן יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות סד.) בְּפָסוּק (מלכים א כב:יז) "יָשׁוּבוּ אִישׁ לְבֵיתוֹ בְּשָׁלוֹם", שֶׁאָמַר "בְּשָׁלוֹם" כְּאָמְרוֹ עַל הַמֵּת, וַהֲגַם שֶׁלֹּא מֵת אָדָם זוּלַת אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְאָמַר לְשׁוֹן מִיתָה עַל כָּל הָעָם, הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי צָרַת הַמֶּלֶךְ הִיא צָרַת כָּל הָעָם, וּמִן הָרָאוּי לְצַדֵּד שֶׁלֹּא תָּבֹא רָעָה עַל הַמֶּלֶךְ הֲגַם שֶׁיִּתְחַיֵּב עַל מַעֲשֵׂהוּ לְצַד הַגָּעַת הָרַע לְכָלְלוּת הָעָם. וְהוּא מַה שֶּׁמַּתְמִיהַ בְּאָמְרוֹ "הֲגוֹי", פֵּרוּשׁ יַחַס עַצְמוֹ לְגוֹי לְטַעַם הַנִּזְכָּר, "גַּם צַדִּיק", שֶׁבְּעֵרֶךְ הֱיוֹתוֹ צַדִּיק אֲפִלּוּ פְּרָט אֶחָד לֹא יַעֲוִית הָאֵל מִשְׁפָּט לַהֲרֹג צַדִּיק אֶחָד. וְטַעַם אָמְרוֹ כֵּן, לֶהֱיוֹת שֶׁהֲבִין בְּדִבְרֵי ה' כִּי נֶחְלְטָה הַגְּזֵרָה עָלָיו לָמוּת כְּאָמְרוֹ "הִנְּךָ מֵת" בְּהֶחְלֵט "עַל הָאִשָּׁה אֲשֶׁר לָקַחְתָּ", פֵּרוּשׁ שְׁכָבָר לָקַחְתָּ, עַל הַלְּקִיחָה לְבַד. וְטָעַן הֲלֹא הוּא צַדִּיק כִּי אֵינוֹ חַיָּב מִיתָה עַל הַלְּקִיחָה כֵּיָון שֶׁלֹּא קָרַב אֵלֶיהָ וַאֲפִלּוּ שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ כְּמִשְׁפַּט עֲרָיוֹת יִשְׂרָאֵל, חֲרִי הוּא צַדִּיק וְצַדִּיק בְּדִינוֹ. וְהוֹסִיף עוֹד לוֹמַר שֶׁהֲגַם שֶׁהָיָה בָּא עָלֶיהָ הוּא פָּטוּר, שֶׁחֲרִי בֶּן נֹחַ שֶׁבָּא עַל אֵשֶׁת אִישׁ שׁוֹגֵג פָּטוּר, וְהוּא שׁוֹגֵג הוּא כְּאָמְרוֹ "הֲלֹא הוּא אָמַר לִי אֲחוֹתִי הִיא".

אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁהֲבִין בְּמַאֲמַר ה' כִּי הוּא יָדַע שֶׁהִיא בְּעוּלַת בַּעַל, וְאָמַר כִּי לֹא כֵן הוּא, "הֲלֹא הוּא אָמַר לִי" וְגוֹ':

ה וְאָמְרוּ **בְּתָם לְבָבִי וְגוֹ׳.** נִתְכַּוֵּן לְהָשִׁיב לַחֲשָׁשַׁת שֶׁהִיא אֵשֶׁת אִישׁ וּבַעְלָהּ הוּא אָדָם אַחֵר, וּמַה הִרְוִיחַ בְּאָמְרוֹ אַבְרָהָם עָלֶיהָ ״אֲחוֹתִי הִיא״? לָזֶה אָמַר **בְּתָם לְבָבִי** וְגוֹ׳, חָשְׁבְתִּי שֶׁפְּנוּיָה הִיא וְאֵין לִי מִשְׁפַּט מָוֶת. וְאָמְרוֹ **וּבְנִקָּיוֹן כַּפַּי** נִתְכַּוֵּן לִשְׁלוֹל מִשְׁפַּט מָוֶת מִדִּין גָּזֵל, דְּאָמְרִינַן בְּסַנְהֶדְרִין (סנהדרין נז.) וּפְסָקָהּ רַמְבַּ״ם בְּפֶרֶק ט׳ וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: בֶּן נֹחַ חַיָּב עַל הַגָּזֵל וְכוּ׳ וְאֶחָד הַגּוֹזֵל וְכוּ׳ אוֹ גּוֹנֵב נֶפֶשׁ, עַד כָּאן. וְלָאו דַּוְקָא גּוֹנֵב וְהוּא הַדִּין גּוֹזֵל, דְּבִיפַּת תּוֹאַר נָאֱמַר דִּין גּוֹנֵב נֶפֶשׁ בַּבְּרִיָּתָא (שָׁם), וִיפַת תּוֹאַר גְּזוּלָה הִיא לֹא גְּנוּבָה, וְלִרְבּוּתָא כָּתַב רַמְבַּ״ם גּוֹנֵב, וְכֵן כָּתַב הַכֶּסֶף מִשְׁנֶה. וְאִם כֵּן מֵעַת שֶׁלְּקָחָהּ אֲבִימֶלֶךְ נִתְחַיֵּב מִיתָה, לָזֶה אָמַר **וּבְנִקָּיוֹן כַּפַּי** כִּי בִּרְצוֹנָם חָשַׁבְתִּי שֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר וּלְמַעֲלָה תֵּחָשֵׁב לְאָחִיהָ שֶׁנִּשָּׂאָה מֶלֶךְ.

ו **וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאֱלֹהִים וְגוֹ׳.** הִסְכִּים לוֹ עַל דְּבָרָיו כִּי לֹא נִתְחַיֵּב מִיתָה עַל אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי בְּתֹם לְבָבוֹ, אַף עַל נְקִיּוֹן כַּפַּיִם לֹא הִסְכִּים. וְאוּלַי שֶׁהַגַּם שֶׁהוּא לֹא גָּזַל, עִם כָּל זֶה אַלְמוּת הַמַּלְכוּת הָיָה בָּאֶמְצָעוּת, וַהֲגַם שֶׁאֵינָהּ גְּזֵלָה שֶׁיִּתְחַיֵּב עָלֶיהָ, עִם כָּל זֶה נְקִיּוֹן כַּפַּיִם אֵינוֹ. אוֹ לְצַד שֶׁבְּדִבְרֵי ה׳ לֹא הָיָה מָקוֹם לִטְעוֹת בּוֹ, אֶלָּא אֲבִימֶלֶךְ הָיָה מְצַדֵּד כָּל צִדְדֵי הַסְּפֵקוֹת, לָזֶה לֹא הֻצְרַךְ לוֹמַר לוֹ ״וּבְנִקְיוֹן״ וְגוֹ׳.

וְאָמְרוֹ **וָאֶחְשָׂךְ וְגוֹ׳.** נִתְכַּוֵּן לְפָרֵשׁ לוֹ כַּוָּנָתוֹ, כִּי מַה שֶּׁאָמַר לוֹ ״הִנְּךָ מֵת״ וְגוֹ׳ לֹא עַל מַה שֶּׁעָבַר, אֶלָּא אִם לֹא יַחְזִיר וְיִקְרַב אֵלֶיהָ יָמוּת, וְלָזֶה הִתְרָה בּוֹ קוֹדֶם וְחָשַׂךְ אוֹתוֹ בְּמַה שֶׁהוֹדִיעוֹ כִּי הִיא בְּעוּלַת בַּעַל.

מֻחָטוֹא לִי. וּפֵרוּשׁ **לִי** שֶׁהַגַּם שֶׁאִם לֹא הָיָה מוֹדִיעוֹ וְהָיָה נִכְשָׁל לֹא הָיָה הַחֵטְא מְחַיְּבוֹ מִיתָה לַאֲבִימֶלֶךְ, אַף עַל פִּי כֵן לְגַבֵּי הָאֱלֹהִים יֵשׁ לוֹ דָּבָר הַקָּפָדָה, בֵּין לְסִבַּת הַמַּעֲשֶׂה שֶׁיִּשְׁכַּב אֵשֶׁת אִישׁ וְהִיא זְמָה, וְעוֹד לְצַד שָׂרָה וְאַבְרָהָם שֶׁגְּנַאי הוּא לָהֶם וְהֵם יְדִידֵי עֶלְיוֹן, לָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר תֵּבֵת **לִי.**

וְאָמְרוֹ **עַל כֵּן** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ: לְצַד הֱיוֹת הַדְּבָרִים בְּסֵדֶר זֶה הוּא שֶׁבָּאתִי לְהוֹדִיעֲךָ לְמְנוֹעַ עַצְמְךָ מִמֶּנָּה, אֲבָל זוּלַת זֶה פֵּרֵשׁ שֶׁאִם הָיִיתָ יוֹדְעָהּ בְּעוּלַת בַּעַל וְלָקַחְתָּ אוֹתָהּ הָיִיתִי הוֹרֵגְךָ, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דָּן עַל מַחְשֶׁבֶת גּוֹיִם הָרָעָה וּמְצָרְפָהּ לְמַעֲשֶׂה. וּלְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה נב:יג) שֶׁאָמְרוּ מַלְאָךְ דְּחָפוֹ מֵעָלֶיהָ, יֵדַיִּק הַכָּתוּב עַל נָכוֹן אָמְרוֹ **לֹא נְתַתִּיךָ לִנְגֹּעַ אֵלֶיהָ.**

ז **וְעַתָּה הָשֵׁב אֵשֶׁת וְגוֹ׳.** אָמְרוֹ **כִּי נָבִיא הוּא** פֵּרוּשׁ כִּי נָבִיא הוּא הָאִישׁ שֶׁזּוּ אִשְׁתּוֹ, כִּי עֲדַיִן לֹא יָדַע בְּפֵרוּשׁ שֶׁאֵשֶׁת אַבְרָהָם הָיְתָה, כִּי בְּדִבְרֵיהֶם לֹא הֻזְכַּר הַבַּעַל וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה, וּבְאָמְרוֹ ״נָבִיא הוּא״ יָדוּעַ שֶׁהוּא אַבְרָהָם, כִּי אֵין נָבִיא זוּלָתוֹ בַּיָּמִים הָהֵם.

עוֹד יְרֻצֶּה **כִּי נָבִיא הוּא** וְיָדַע שֶׁהַגַּם שֶׁנִּסְתְּרָה הִיא, לֹא נִטְמְאָה.

עוֹד יְרֻצֶּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **כִּי נָבִיא הוּא** וּבָזֶה יִתְפַּלֵּל בַּעֲדְךָ וְתוֹעִיל תְּפִלָּתוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וָחְיֵה.**

ט **וַיֹּאמֶר לוֹ מָה עָשִׂיתָ וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לָדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **מָה עָשִׂיתָ,** וְאִם רוֹצֶה לוֹמַר מָה הַמַּעֲשֶׂה הָרַע שֶׁעָשִׂיתָ לָנוּ הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים ״מֶה חָטָאתִי לָךְ״. אוּלַי שֶׁרָמַז בְּאָמְרוֹ ״מֶה עָשִׂיתָ לָנוּ״ קוֹדֶם ״מֶה חָטָאתִי לָךְ״ לִרְמוֹז לוֹ מָה טוֹבָה עָשִׂיתָ לָנוּ וּגְמָלְתִּיךָ רָעָה שֶׁבְּעֵד זֶה הֵבֵאתָ וְגוֹ׳, וְהַכַּוָּנָה לֶהֱיוֹת שֶׁאֵין אָדָם מִתְחַיֵּב רַע בָּעוֹלָם כְּמִשְׁלַם רָעָה תַּחַת טוֹבָה, לָזֶה רָמַז לוֹ שֶׁלֹּא יַסְפִּיק עֲשׂוֹתָם לוֹ לְאַבְרָהָם רָעָה לַעֲשׂוֹת לָהֶם מַה שֶּׁעָשָׂה שֶׁרָצָה לְאַבְּדָם מִן הָעוֹלָם, וְאֵין מְצִיאוּת רַע בָּעוֹלָם שֶׁיִּהְיֶה זֶה תַּשְׁלוּמוֹ, כְּאָמְרוֹ ״מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא יֵעָשׂוּ״ וְגוֹ׳ זוּלַת אִם קָדַם לַעֲשׂוֹת לָהֶם טוֹבָה וְהֵם גְּמָלוּהוּ רָעָה, וְכָל הַכָּתוּב הוּא דִּבְרֵי תוֹכָחָה עַל מַה שֶּׁעָשָׂה.

י **וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ.** לֶהֱיוֹת שֶׁפָּסוּק רִאשׁוֹן הוּא תּוֹכָחָה וְקִבָּלָנוּת, וְדִבּוּר זֶה הוּא שְׁאֵלָה לָדַעַת טַעְמוֹ, כִּי רַבִּי לֹא נִתְכַּוֵּן לְהָרַע אֶלָּא טַעְמוֹ כָּמוּס עִמּוֹ, לָזֶה יִחֵד אֲמִירָה בִּפְנֵי עַצְמוֹ שֶׁשְּׁאָלוֹ ״מָה רָאִיתָ״ וְגוֹ׳:

יא **כִּי אָמַרְתִּי וְגוֹ׳.** זוֹ תְּשׁוּבָה לְאָמְרוֹ ״מָה רָאִיתָ״, וְאוֹמֵר **רַק** וְגוֹ׳ לְצַד שֶׁאָמַר אֵלָיו אֲבִימֶלֶךְ: וְאִם חָשַׁשְׁתָּ לָהֶם שֶׁאֵין לָהֶם יִרְאַת אֱלֹהִים, אִם כֵּן לֹא תָחוּשׁ שֶׁיַּהַרְגוּ אוֹתְךָ וְיִקְחוּ אֶת אִשְׁתְּךָ מִמְּךָ וְלֹא יָחוּשׁוּ לְאִסּוּר אֵשֶׁת אִישׁ? לָזֶה אָמַר ״רַק״ – מִעוּט, לוֹמַר שֶׁחוֹשְׁשִׁים הֵם לְיִרְאַת אֱלֹהִים לְהָקֵל חוֹמֶר הַדָּבָר עַל יְדֵי שֶׁיְּהַרְגוּנִי. פֵּרוּשׁ, כִּי אִם לֹא יַהַרְגוּהוּ עַל כָּל בִּיאָה וּבִיאָה יִתְחַיְּבוּ מִיתָה וְיֵשׁ עֹנֶשׁ מְרֻבֶּה, וְגַם יָמוּתוּ כָּל הַבָּא עָלֶיהָ. לָזֶה יִתְחַכְּמוּ לַהֲרֹג אֶת אַבְרָהָם וְאֵין כָּאן אֶלָּא עֹנֶשׁ עָוֹן אֶחָד וְאָדָם אֶחָד. וּמַה גַּם אִם יַהַרְגוּהוּ הֲרֵבֵּה בְּנֵי אָדָם כְּאֶחָד יֵשׁ בָּזֶה צַד פְּטוּר. וְלָזֶה חָשׁ וְאָמַר ״אֲחוֹתִי״. וּבָזֶה הֵשִׁיב עַל שֶׁלֹּא הוֹדִיעוֹ שֶׁהִיא אִשְׁתּוֹ.

יב **וְגַם אָמְנָה אֲחוֹתִי וְגוֹ׳.** כָּאן חִיֵּב אַבְרָהָם לַאֲבִימֶלֶךְ וּמִלֵּט עַצְמוֹ גַּם מֵהַתְרָעוֹמֶת שֶׁנִּתְרַעֵם וְקִבֵּל עָלָיו ״מָה עָשִׂיתָ לָנוּ״ וְגוֹ׳, וְאָמַר **וְגַם אָמְנָה אֲחוֹתִי** וְגוֹ׳, וְכִי אָמַרְתִּי שֶׁאֵינָהּ אִשְׁתִּי לְהִתְרַעֵם עָלַי שֶׁהִתְעֵיתִי יִרְאֵי אֱלֹהִים? אֲנִי אָמַרְתִּי אֲחוֹתִי, וְיכוֹלָה לִהְיוֹת אֲחוֹתִי וְאִשְׁתִּי, וַעֲלֵיכֶם לִשְׁאוֹל אִם הִיא אִשְׁתִּי הֲגַם שֶׁאָמַרְתִּי אֲחוֹתִי, שֶׁיָּכוֹל אֲנִי לִקְרֹא לָהּ אֲחוֹתִי וְאֵין בָּזֶה הֶחְלֵט שֶׁאֵינָהּ אִשְׁתִּי לְמִי שֶׁיִּהְיֶה יָרֵא וְחָרֵד מֵחֲטֹא לֵאלֹהִים. וְאוּלַי לְצַד טַעֲנָה זוֹ הִרְגִּישׁ אֲבִימֶלֶךְ כִּי הָאֱמֶת עִם אַבְרָהָם וַיִּתֵּן לוֹ מַתָּנוֹת טוֹבוֹת. גַּם נִתְכַּוֵּן לְבַל יַחְשְׁדוּהוּ בְּמוֹצִיא שֶׁקֶר מִפִּיו, וְהַצַּדִּיקִים חוֹשְׁשִׁין לַכְּעוּר וְלַדּוֹמֶה לוֹ.

יג **וַיְהִי כַּאֲשֶׁר וְגוֹ׳.** כָּאן בָּא לָתֵת טַעַם לִדְבָרוֹ הָרִאשׁוֹן שֶׁאָמַר ״אֵין יִרְאַת אֱלֹהִים״, כִּי יֹאמַר אֵלָיו אֲבִימֶלֶךְ: מָה רָאִיתָ בַּמָּקוֹם שֶׁחָשַׁדְתָּ אוֹתָם שֶׁאֵין לָהֶם יִרְאַת אֱלֹהִים? לָזֶה אָמַר כִּי תַּקָּנָה זוֹ שֶׁתִּקֵּן לוֹמַר ״אֲחוֹתִי״ – לֹא לְסִבַּת הַמָּקוֹם הַהוּא לְבַד, אֶלָּא בְּדֶרֶךְ כְּלָל תִּקֵּן זֶה לַחֲשֹׁשׁ מָקוֹם שֶׁאֵין בּוֹ יִרְאַת אֱלֹהִים,

וְסָפֵק זֶה לֹא יָצְתָה מִמֶּנּוּ גְּרִר, שֶׁהֲגַם שֶׁאֵין לָהּ חֶזְקַת "אֵין יִרְאַת אֱלֹהִים", יוֹדֶה שֶׁאֵין לְאַבְרָהָם בָּהּ חֶזְקָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ יִרְאַת אֱלֹהִים. וּמַעֲתָּה נִסְתַּתְּמוּ טַעֲנוֹת אֲבִימֶלֶךְ.

יח כִּי עָצֹר וְגוֹ' עַל דְּבַר וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ מֵאֲבִימֶלֶךְ נִתְעַבְּרָה שָׂרָה, חֲרֵי שֶׁעָקָר הָיָה בְּיָמִים הָהֵם. וְגַם לְגַלּוֹת כִּי תּוֹעִיל תְּפִלַּת אַבְרָהָם לִפְקֹד עֲקָרוֹת, וְהוֹעִילָה גַּם עַל עַצְמוֹ וְנִפְקַד. גַּם לְהוֹדִיעַ, כָּל הַמִּתְפַּלֵּל עַל חֲבֵרוֹ וְהוּא צָרִיךְ וְכוּ' הוּא נַעֲנֶה וְכוּ', וְלָזֶה סָמַךְ לְפָסוּק זֶה פָּסוּק "וַה' פָּקַד אֶת שָׂרָה". וַהֲגַם שֶׁכְּבָר קָדְמָה הַהַבְטָחָה, אִם אֵינוֹ עִנְיָן הַסְּמִיכוּת לְגוּפוֹ תְּנֵהוּ לְעִנְיָן לְזוּלַת, וְעַיֵּן בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק שֶׁאַחַר זֶה:

פרק כא

א וַה' פָּקַד וְגוֹ' כַּאֲשֶׁר אָמָר. פֵּרוּשׁ: לֹא לְצַד שֶׁהִתְפַּלֵּל עַל אֲבִימֶלֶךְ וּמִטַּעַם כָּל הַמִּתְפַּלֵּל עַל חֲבֵרוֹ וְכוּ', וְזוּלַת זֶה לֹא הָיָה נִפְקָד, וְזֶה יְמַעֵט חָס וְשָׁלוֹם הַהַבְטָחָה שֶׁאָמוּרָה בְּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה, אֶלָּא כַּאֲשֶׁר אָמָר.

עוֹד לְעוֹלָם, כִּי תְּפִלָּתוֹ עַל אֲבִימֶלֶךְ הוּא דָּבָר הַמַּעֲמִיד לִפְקִידַת שָׂרָה, וְהַבְטָחָתוֹ יִתְבָּרֵךְ הָיְתָה שֶׁיִּתֵּן לוֹ בֵּן, וְהִזְמִין לוֹ הַשֵּׁם מִצְוָה שֶׁפְּגֵלָתָהּ שֶׁיִּפָּקֵד, וּבָזֶה נִתְקַיְּמָה הַבְטָחָתוֹ. וְהוּא אָמְרוֹ **כַּאֲשֶׁר אָמָר**, פֵּרוּשׁ: וּלְצַד הֶאֱמִירָה שֶׁאָמַר הַשֵּׁם הוּא שֶׁנִּזְדַּמֵּן לוֹ הַדָּבָר וְנִפְקְדָה, כִּי כְּשֶׁיִּרְצֶה הַשֵּׁם לְהֵיטִיב יַזְמִין הַמִּצְוָה שֶׁפְּגֵלָתָהּ הִיא הַטּוֹבָה הַמְבֻקֶּשֶׁת. וְתִמְצָא שֶׁקּוֹדֶם הַבְטָחַת הַפְקִידָה כְּבָר נִזְדַּמֵּן לְאַבְרָהָם מַעֲשֶׂה פַּרְעֹה שֶׁהוּא בְּדוֹמֶה לְמַעֲשֶׂה אֲבִימֶלֶךְ, וְלֹא עָצְרוּ הַשֵּׁם לְפַרְעֹה כְּדֵי שֶׁיִּתְפַּלֵּל עָלָיו אַבְרָהָם, וְזֶה לְךָ הָאוֹת לְמַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ.

וַיַּעַשׂ ה' וְגוֹ' כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר. טַעַם שֶׁכָּפַל לוֹמַר "וַיַּעַשׂ" וְגוֹ', יְכַוֵּן לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא) בְּפָסוּק "כָּעֵת חַיָּה", שֶׁשָּׁרַט לָהּ הַמַּלְאָךְ שְׂרִיטָה בַּכּוֹתֶל כְּשֶׁיִּגִּיעַ הַשֵּׁמֶשׁ לְמָקוֹם זֶה וּלְשָׁרָה בֵּן, וְהוּא שֶׁהוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁנִּתְקַיֵּם מַאֲמַר הַמַּלְאָךְ הַדּוֹבֵר אֵלֶיהָ בְּדִקְדּוּק הַזְּמַן.

עוֹד יְכַוֵּן הַכָּתוּב עַל פִּי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (בראשית י"ח:י') "בֵּן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ" שֶׁבָּא מִצַּד הַנִּקְבָה, וּלְסִבָּה זוֹ הֶצְרִיךְ לָעַקָּרָה. וְיָדוּעַ הוּא כִּי זוֹ הִיא סִבַּת מִיתַת שָׂרָה, וּלְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי כִּי הַקְּפִיד ה' עַל צְחִיקַת שָׂרָה וְקִיֵּם הַגְּזֵרָה שֶׁלֹּא תֵּלֵד שָׂרָה אֶלָּא בֵּן מִסְטָרָא דְּנוּקְבָא, כְּאָמְרוֹ (בראשית י"ז:י"ט) "אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יוֹלֶדֶת". לָזֶה אָמַר **וַיַּעַשׂ ה' לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר**, וְיָדוּעַ הוּא כִּי הַדִּבּוּר קָשֶׁה, וְהוּא שֶׁלֹּא יְלַדְתּוֹ שָׂלֵם בַּשְׁלֵמוּת הַצָּרִיךְ, וְנִתְגַּלְגְּלוּ הַדְּבָרִים וְנִפְטְרָה שָׂרָה מִסִּבָּה זוֹ. וּלְזֶרֶךְ זֶה קִיּוּם הַהַבְטָחָה עַל הַשְׂרִיטָה שֶׁשָּׂרַט לָהּ הַמַּלְאָךְ נִרְמְזָה בַּפָּסוּק שֶׁאַחֲרֵי זֶה דִּכְתִיב "לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר דִּבֶּר אֹתוֹ" וְגוֹ'.

ב וַתַּהַר וַתֵּלֶד שָׂרָה לְאַבְרָהָם בֵּן. אָמַר "וַתַּהַר" יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה נג:ה) בֵּית מַטְרִין לֹא הָיָה לָהּ, לָזֶה מוֹדִיעַ כִּי הָיָה נֵס גַּם בַּהֵרָיוֹן. וְאָמְרוֹ **לְאַבְרָהָם** רָמַז בֵּן זֶה לְאַבְרָהָם וְלֹא יִשְׂמָעֵאל לְאַבְרָהָם, כִּי לֹא יִקָּרֵא שְׁמוֹ בֵּן אַבְרָהָם, דִּכְתִיב (בראשית כא:יב) "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע". וַהֲגַם שֶׁמָּצִינוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (בראשית טז:טו) "וַתֵּלֶד הָגָר לְאַבְרָם בֵּן", שָׁם נִקְרָא שְׁמוֹ אַבְרָם, אֲבָל אַחַר שֶׁנֶּעֱקַר שֵׁם אַבְרָם שֶׁלֹּא יִזָּכֵר עוֹד שָׁם זֶה עָלָיו אֶלָּא אַבְרָהָם, יִשְׂמָעֵאל אֵין לוֹ לִיקָּרֵא בֵּן אַבְרָהָם. וְאוּלַי כִּי לָזֶה הַקּוֹרֵא לְאַבְרָהָם אַבְרָם עוֹבֵר בַּעֲשֵׂה (ברכות י"ג), טַעַם הַקְּפָדָתוֹ יִתְבָּרֵךְ כִּי כְּשֶׁיִּקָּרֵא לוֹ אַבְרָם מְיַחֵס אֵלָיו יִשְׂמָעֵאל לְבֵן, וַה' אָמַר "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע", וְאֵין זֶה אֶלָּא כְּשֶׁיֶּעֱקַר שֵׁם אַבְרָם. וְטַעַם זֶה אֵינוֹ בְּיַעֲקֹב, לָזֶה הַגַּם שֶׁנִּקְרָא יִשְׂרָאֵל אֵין קְפִידָא שֶׁיִּקָּרֵא יַעֲקֹב. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק (בראשית לה:י) "לֹא יִקָּרֵא" וְגוֹ' וְתִמְצָא טַעַם אַחֵר:

לִזְקֻנָיו. טַעַם הַהוֹדָעָה, גַּם אָמְרוֹ **לִזְקֻנָיו** וְלֹא אָמַר לִזְקֻנָתוֹ, לְמַה שֶּׁכָּתַבְנוּ כִּי הָיָה חֶסֶר בְּעֵת הַלֵּידָה נֶפֶשׁ מֵעוֹלָם הָעֶלְיוֹן לְהוֹלִיד, וְלֹא הָיְתָה לוֹ אֶלָּא מֵעַלְמָא דְּנוּקְבָא. יְכַוֵּין הַכָּתוּב כִּי יָלְדָה אָז, וְגַם יָלְדָה בּוֹ הֲכָנַת לֵידָה אַחֶרֶת לִזְקֻנָה שֵׁנִית שֶׁל אַבְרָהָם, כִּי יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי מִן הַהֶחְלֵט הוּא לְהַשִּׂיג אָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה דָּבָר חָדָשׁ אִם לֹא יַקְדִּים הֲכָנַת הַמְקַבֵּל, כַּיָּדוּעַ לְחַכְמֵי אֱמֶת. וְאִם לֹא הָיְתָה לְיִצְחָק אֶלָּא הַנֶּפֶשׁ שֶׁמֵּעַלְמָא דְּנוּקְבָא וְהָיָה חֶסֶר הֲכָנַת הַקַּבָּלַת נֶפֶשׁ מֵעַלְמָא דִּדְכוּרָא, לֹא תוֹעִיל לוֹ הָעֲקֵדָה. וְזֶה הוּא שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **וַתֵּלֶד** וְגוֹ', הוֹדִיעַ שֶׁיָּלְדָה לִשְׁנֵי זְמַנֵּי זִקְנָתוֹ: הָא' הוּא עֵת לֵידָתוֹ, וְהַב' הִיא הֲכָנָה לְעֵת זִקְנָה אַחֶרֶת שֶׁל אַבְרָהָם שֶׁהוּא זְמַן הָעֲקֵדָה.

אוֹ יִרְמוֹז **לִזְקֻנָיו** – זִקְנָתוֹ וְזִקְנַת אִשְׁתּוֹ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ "אַחֲרֵי בְלוֹתִי וְגוֹ' וַאדֹנִי זָקֵן" (בראשית יח:יב).

ג בְּנוֹ הַנּוֹלַד לוֹ אֲשֶׁר יָלְדָה לוֹ שָׂרָה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ: לֶהֱיוֹת שֶׁיֵּשׁ לוֹ בֵּן אַחֵר שֶׁהוּא יִשְׂמָעֵאל, לָזֶה אָמַר "הַנּוֹלַד לוֹ" לְדָבָר הַנָּאוֹת לוֹ לְהִקָּרְאוֹת עָלָיו לְתַכְלִית תַּאֲוָתוֹ, מַה שֶּׁלֹּא אָמַר הַכָּתוּב כֵּן בְּלֵידַת יִשְׂמָעֵאל. וְאוֹמֵר **אֲשֶׁר יָלְדָה לוֹ שָׂרָה**, רָמַז לְמַה שֶּׁהָיוּ מִתְפַּלְּלִין תָּמִיד: אַבְרָהָם הָיָה אוֹמֵר, כָּל הַזֵּרַע שֶׁלִּי יִהְיֶה מִצַּדֶּקֶת זוֹ, וְשָׂרָה גַּם הִיא וְכוּ', כְּנֶגֶד תְּפִלָּתָהּ אָמַר "יָלְדָה לוֹ", וּכְנֶגֶד תְּפִלָּתוֹ אָמַר "שָׂרָה".

עוֹד יְרָצֶה לָתֵת טַעַם לְקְרִיאַת שְׁמוֹ יִצְחָק, לְצַד שֶׁיָּלְדָה הַזְּקֵנָה לַזָּקֵן, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (בראשית כא:ו) "צְחֹק עָשָׂה לִי" וְגוֹ':

יא עַל אודות בְּנוֹ. פֵּירוּשׁ: לְבַל יֵצֵא לְתַרְבּוּת רָעָה וְיִשְׁתַּקַּע בֶּאֱמוּנוֹת רָעוֹת בְּצֵאתוֹ מִבֵּית אָבִיו, וְסוֹף כָּל סוֹף בְּנוֹ הוּא.

עוֹד יְרָצֶה **עַל אודות בְּנוֹ** – אֲשֶׁר יִחֲסָה אוֹתוֹ שָׂרָה לְהָגָר, כְּאָמְרָהּ "הֲאָמָה וְאֶת בְּנָהּ וְגוֹ' בֶּן הָאָמָה". וּבָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְהִצְדִּיק דִּבְרֵי שָׂרָה וְאָמַר לוֹ

״כָּל אֲשֶׁר וגו׳ שָׁמַע בְּקוֹלָהּ״, וְאַל תַּחְשׁוֹב אוֹתוֹ בִּנְךָ. וְהוּא אָמְרוֹ **עַל הַנַּעַר** וגו׳, עָקַר לוֹ שֵׁם בְּנוֹ וְאָמַר לוֹ ״כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לָךְ״ וגו׳ וּבֵן זֶה עַל שֵׁם אִמּוֹ יִקָּרֵא, וְהוּא אָמְרוֹ **וְגַם אֶת בֶּן הָאָמָה** וגומר. וְתִמְצָא שֶׁחָזַר אַבְרָהָם וְהוֹדָה לִדְבָרֶיהָ, דִּכְתִיב ״וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם וגו׳ וְאֶת הַיֶּלֶד״ וגו׳ וְלֹא אָמַר ״וְאֶת בְּנוֹ״, כִּי הֵעִיד הַכָּתוּב עַל אַבְרָהָם.

יד **עַל שִׁכְמָהּ וְאֶת הַיָּלֶד.** פֵּירוּשׁ: גַּם אוֹתוֹ שָׂם עַל שִׁכְמָהּ, לֶהֱיוֹת שֶׁלֹּא הָיָה רוֹצֶה לָצֵאת מִבֵּית אָבִיו, לָזֶה עֲקָדוֹ כְּיֶלֶד וְשָׂמוֹ עַל שִׁכְמָהּ וְגָרְשָׁהּ.

כד **וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אָנֹכִי וגו׳.** פֵּרוּשׁ: יֵשׁ לַהַשִׁיבְךָ עַל טַעֲנָתְךָ שֶׁאָמַרְתָּ ״כַּחֶסֶד״ וגו׳, אֶלָּא שֶׁאֲנִי חָפֵץ בַּדָּבָר – אֹשֶׁבַע.

עוֹד יְרֵאָה, לֶהֱיוֹת שֶׁרָצָה לְהוֹכִיחוֹ עַל אוֹדוֹת בְּאֵר הַמַּיִם כָּאָמוּר בְּסָמוּךְ (בראשית כא:כה), חָשׁ שֶׁיַּחְשׁוֹב שֶׁמִּשִׁיבוֹ לִסְתוֹר חַסְדּוֹ וּלְבִלְתִּי יִשָּׁבַע, לָזֶה הִקְדִּים לוֹמַר **אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ** וְאַחַר כָּךְ הוֹכִיחוֹ עַל וגו׳.

עוֹד יְכַוֵּן לוֹמַר **אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ**, פֵּירוּשׁ: עַל עַצְמוֹ, לֹא אָרַע לְךָ וגו׳, וְנִתְכַּוֵּן לְשָׁלוֹל חִיּוּב בְּנוֹ.

אוֹ יְרֵאָה כִּי הוּא יִשָּׁבַע וְיַשְׁבִּיעַ בָּנָיו עַל שְׁלוּשָׁה דּוֹרוֹת אֵלּוּ, וְהַנְּקוּד יוֹכִיחַ:

כו **וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ וגו׳ וְגַם אָנֹכִי וגו׳.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה חָזַר לוֹמַר ״וְגַם אָנֹכִי״. וְיֵרָאֶה בִּדְקְדּוּק עוֹד אָמְרוֹ **לֹא יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה** וגו׳, לָמָּה לֹא הִסְפִּיק לוֹמַר ״לֹא יָדַעְתִּי״ וְהַדָּבָר מוּבָן שֶׁחוֹזֵר לְדִבְרֵי אַבְרָהָם?

אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁהוּא יָדַע שֶׁגָּזְלוּ מֵאַבְרָהָם בְּאֵר הַמַּיִם, אֲבָל לֹא יָדַע מִי וָמִי הַגּוֹזְלִים. וּמַעֲתָּה יֹאמַר אַבְרָהָם שֶׁעָלָיו הָיָה לְבַקֵּשׁ מִי וָמִי עוֹשֵׂי רִשְׁעָה, לָזֶה הֵשִׁיב שֶׁגַּם אַבְרָהָם עָשָׂה שֶׁלֹּא כַּהוֹגֶן שֶׁלֹּא הוֹדִיעַ הַדָּבָר לַמֶּלֶךְ, וְהָיָה יוֹשֵׁב וּמְצַפֶּה קַבָּלַת אַבְרָהָם וְאָז הָיָה עוֹשֶׂה לוֹ דִּין. וּלְצַד שֶׁאַבְרָהָם לֹא הֶחְשִׁיבוֹ גַּם הוּא לֹא יָדַע, וְהוּא אָמְרוֹ **וְגַם אָנֹכִי לֹא שָׁמַעְתִּי** וגו׳, פֵּרוּשׁ: לֹא בִּקַּשְׁתִּי לָדַעַת וְנִשְׁאַר מְשֻׁלָּל הַיְדִיעָה עַד הַיּוֹם שֶׁהוֹדַעְתַּנִי אַתָּה.

פרק כב

א **וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים וגו׳.** פֵּרוּשׁ הַדְּבָרִים הָאֲמוּרִים לְמַעְלָה מֵהָעִנְיָן, שֶׁכַּמָּה הַרְפַּתְקֵי שֶׁעָבְרוּ עָלָיו עַד שֶׁנִּפְקַד בְּבֵן לְעֵת זִקְנָתוֹ, וְגַם הִבְטִיחוֹ ה׳ ״כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע״, וְאַחַר שֶׁהָיָה יִצְחָק גָּדוֹל כְּאָמְרוֹ ״וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגָּמַל״ וְגוֹ׳, וּבְשָׁנָה רִאשׁוֹנָה שֶׁיָּרַד לִפְלִשְׁתִּים נוֹלַד יִצְחָק, הָא לָמַדְתָּ כִּי גָּדוֹל הָיָה. וּבְאֶמְצָעוּת הַקּוֹדֶם יִהְיֶה גֹּדֶל הַנִּסָּיוֹן מֵפִּלְאָ, בֵּין בִּבְחִינַת אַבְרָהָם שֶׁאַחַר כַּמָּה הַרְפַּתְקֵי קָדְמוּ לוֹ עַד שֶׁנִּפְקַד, וְאַחַר כַּמָּה הַבְטָחוֹת מֵה׳ כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא זַרְעוֹ, הוּא אוֹמֵר לוֹ שֶׁיַּקְרִיבֵהוּ וְלֹא הִרְהֵר בְּלִבּוֹ, בֵּין בִּבְחִינַת יִצְחָק שֶׁהָיָה גָּדוֹל כַּנִּשְׁמָע מִפְּסוּק הַסָּמוּךְ ״וַיִּגְדַּל״ וגו׳ הָא לָמַדְתָּ שֶׁגָּדוֹל הָיָה וְלֹא עִכֵּב. גַּם נִתְכַּוֵּן לוֹמַר **אַחַר הַדְּבָרִים** שֶׁבָּזֶה יָצְדַק לוֹמַר לוֹ ״אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידְךָ״ וְלֹא קֹדֶם הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים בְּסָמוּךְ, שֶׁהֲרֵי הָיָה לוֹ יִשְׁמָעֵאל וְאֵינוֹ יְחִידוֹ.

וְהָאֱלֹהִים נִסָּה וגו׳. אָמַר ״וְהָאֱלֹהִים״ בְּתוֹסֶפֶת וָא״ו וְתוֹסֶפֶת הֵ״א, לוֹמַר מִלְבַד נִסְיוֹנוֹת שֶׁקָּדְמוּהוּ, הוֹסִיף לְנַסּוֹתוֹ בִּגְבוּרַת הַדִּין נִסָּיוֹן עָצוּם.

וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם. טַעַם הַקְּרִיאָה, לְהוֹדִיעוֹ קוֹדֶם כִּי בָּא הָאֱלֹהִים לִשְׁאוֹל מִמֶּנּוּ דָּבָר גָּדוֹל, וְהֵבִין אַבְרָהָם וְאָמַר אֵלָיו **הִנֵּנִי**, פֵּירוּשׁ הֲרֵינִי מוּכָן לְכָל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלַי:

ב **קַח נָא.** פֵּירוּשׁ תֵּכֶף וּמִיָּד בְּלֹא שְׁאֵלַת זְמַן, וְאַף זֶה מֵהַנִּסָּיוֹן שֶׁלֹּא יִשְׁאַל מִמֶּנּוּ זְמַן, כְּמַעֲשֵׂה בַּת יִפְתָּח (שופטים י״א:ל״ז) שֶׁרָצָה אָבִיהָ לְהַעֲלוֹתָהּ עוֹלָה וְשָׁאֲלָה מִמֶּנּוּ שְׁנַיִם חֳדָשִׁים וגו׳.

עוֹד רָמַז לוֹ שֶׁיִּשְׁחָט אֶת שָׂרָה בִּדְבָרִים לְהִתְרַצּוֹת אֵלָיו לְהוֹלִיכוֹ עִמּוֹ, וְכֵן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תַּנְחוּמָא כב) כִּי כָּל אוֹתוֹ הַלַּיְלָה הָיָה אַבְרָהָם מְפַיֵּס לְשָׂרָה לְהַסְכִּים עִמּוֹ שֶׁיּוֹלִיכֶנּוּ לִלְמֹד תּוֹרָה עַד אוֹר הַבֹּקֶר:

עוֹד יִרְמֹז עַל יִצְחָק שֶׁיִּשָּׁחֵהוּ בִּדְבָרֵי רִצּוּי, שֶׁהֲרֵי לֹא נִתְנַסָּה כָּל יָמָיו, וְצִוָּה ה׳ שֶׁיִּשָּׁחֵהוּ בִּדְבָרֵי טַעַם וּלְהַכְנִיס בְּלִבּוֹ מַעֲלַת הַדָּבָר אִם יִקְרַב עוֹלָה לַה׳.

אֶת בִּנְךָ וגו׳. כָּאן רָמַז לְשֶׁלֹּשׁ אֲהֲבוֹת שֶׁחִיְּבָה תּוֹרָה לְכָל אִישׁ יִשְׂרָאֵל לֶאֱהוֹב הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא בְּכָל לֵב וּבְכָל נֶפֶשׁ וּבְכָל מְאוֹד (דברים ו:ה). בְּכָל לֵב – אֵין לְךָ דָּבָר שֶׁחָבִיב בְּלֵב אָדָם כְּאַהֲבַת הַבָּנִים, וְהוּא אָמְרוֹ **אֶת בִּנְךָ.** וּכְנֶגֶד ״בְּכָל נַפְשְׁךָ״ אָמַר **אֶת יְחִידְךָ**, וְכֵיוָן שֶׁאֵין לוֹ אֶלָּא הוּא, הוּא הַנֶּפֶשׁ, כִּי מִי שֶׁאֵין לוֹ בָּנִים חָשׁוּב כְּמֵת. וּכְנֶגֶד ״וּבְכָל מְאֹדֶךָ״ אָמַר **אֲשֶׁר אָהַבְתָּ**, פֵּרוּשׁ: אוֹתוֹ אָהַבְתָּ יוֹתֵר מִכָּל קִנְיָנֶיךָ וְכָל קִנְיָנֶיךָ כְּנֶגְדּוֹ אַיִן, וְאַף עַל פִּי כֵן הַעֲלֵהוּ לִי וגו׳. וְנִתְכַּוֵּן ה׳ לְפָרֵט כָּל זֶה לְהוֹדִיעוֹ שֶׁהַגַּם שֶׁיֵּשְׁנוֹ אָצְלוֹ בְּכָל הַהַדְרָגוֹת, אַף עַל פִּי כֵן חָפֵץ ה׳ שֶׁיַּקְרִיבֵהוּ לוֹ לְעוֹלָה.

ג **וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר.** טַעְמוֹ שֶׁל אַבְרָהָם מִשּׁוּם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (ויקרא ז:לח) ״בְּיוֹם צַוֹּתוֹ וגו׳ לְהַקְרִיב״ וגו׳, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זבחים צח.) שֶׁאֵין מַקְרִיבִין בַּלַּיְלָה, וְלָזֶה הָלַךְ בִּזְמַן שֶׁהוּא כָּשֵׁר לְהַקְרִיב, שֶׁאִם יִזְדַּמֵּן לוֹ הַמָּקוֹם לֹא יִהְיֶה חָסֵר זְמַן. וַהֲגַם שֶׁהַנְּבוּאָה גַּם כֵּן הָיְתָה בַּיּוֹם וְלֹא הָיָה לוֹ לְהִתְעַכֵּב עַד יוֹם מָחָר, אוּלַי שֶׁלֹּא הָיָה זְמַן בְּאוֹתוֹ יוֹם לְהָכִין וְלִלְכֶת אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ ה׳, גַּם לְדַבֵּר לְשָׂרָה בְּדֶרֶךְ שֶׁלֹּא תַּרְגִּישׁ בַּדָּבָר, וְלֹא מִפְּנֵי הִתְרַשְּׁלוּת חַס וְשָׁלוֹם, וְהָעֵד ״וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר״.

כ **וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיַּגֶּד וְגוֹ׳.** טַעַם סִפּוּר זֶה, גַּם טַעַם אָמְרוֹ **אַחֲרֵי הַדְּבָרִים** כִּי אֵין לוֹ קֶשֶׁר לְיֶדֶת הָאֲמוּרִים מִצַּד מַה שֶּׁקָּדַם, זֶה הוּא לְהוֹדִיעַ שֶׁנּוֹלְדָה רִבְקָה בַּת זוּגוֹ שֶׁל יִצְחָק. וְטַעַם עַד עַתָּה וְלֹא קֹדֶם כְּבָר הִקְדִּימְנוּ כִּי הָיָה מִסְטָרָא דְנוּקְבָא וְלֹא הָיָה לוֹ נוּקְבָא עַד אַחַר הָעֲקֵידָה שֶׁנִּתְעַבְּרָה בּוֹ נֶפֶשׁ הַזָּכָר, אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֻּגַּד לְאַבְרָהָם וְגוֹ׳, **וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת רִבְקָה** וְגוֹ׳, זֶה הוּא עִקַּר הַסִּפּוּר. וְטַעַם שֶׁהִצְרַךְ הַכָּתוּב לִכְתֹּב כָּל סֵדֶר הַנּוֹלָדִים מִנָּחוֹר גַּם מִפִּלַגְשׁוֹ רְאוּמָה לְלֹא דָּבָר, דַּע כִּי כְּשֶׁתִּתְנוֹצֵץ נֶפֶשׁ צַדִּיק מֵפְלָאָה בָּעוֹלָם הַזֶּה אוֹ צַדֶּקֶת כְּרִבְקָה אֵם כָּל זֶרַע הַקֶּדֶשָׁה, לְצַד מַה שֶּׁקָּדַם מֵהַתַּעֲרֹכֶת מִבְּחִינוֹת הָרַע מִסִּבַּת חֵטְא אָדָם הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר דָּבַק בּוֹ רַע וְטוֹב בַּעֲוֹנוֹת, יִמְצְאוּן בִּשְׁכוּנָתָהּ נְפָשׁוֹת גְּדוֹלוֹת מֵחֵלֶק הַקְּלִפָּה, וּבְעָמְדָהּ יַעַמְדוּ עִמָּהּ וּבְצֵאתָהּ לָעוֹלָם יֵצְאוּ כֻּלָּם בִּשְׁכוּנָתָהּ, וְכָל אֶחָד הִכִּיר בְּחִינָתוֹ, רִבְקָה הֵאִיר אוֹרָהּ בְּקֶדֶשָׁה וְזוֹלָתָהּ כְּמוֹץ יִסַּעֵר, וְלָזֶה הוֹדִיעַ הַכָּתוּב כָּל הָאֲמוֹת שֶׁיָּצְאוּ מִנָּחוֹר, שֶׁבְּתוֹכָם הָיְתָה מַרְגָּלִית טוֹבָה רִבְקָה אִמֵּנוּ עָלֶיהָ הַשָּׁלוֹם׃

חסלת פרשת וירא

פרק כג

א **וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה אָמַר **וַיִּהְיוּ** וְלֹא אָמַר כַּסֵּדֶר הָאָמוּר בְּכָל הַצַּדִּיקִים ״וַיְחִי אָדָם״ (בראשית ה׳:ג) ״וַיְחִי שֵׁם״ (בראשית י״א:י״א), אוֹ יֹאמַר ״אֵלֶּה שְׁנֵי״ כַּסֵּדֶר הָאָמוּר בְּאַבְרָהָם?

אָכֵן יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא) שֶׁסִּבַּת מִיתָתָהּ הָיְתָה כְּשֶׁהוֹדִיעוּהָ עֲקֵדַת יִצְחָק וְכִמְעַט שֶׁלֹּא נִשְׁחַט, פָּרְחָה נִשְׁמָתָהּ, וּכְפִי זֶה מִיתַת שָׂרָה הָיְתָה מִצַּד שְׁמוּעַת יִצְחָק. הוּא שֶׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **וַיִּהְיוּ** לְשׁוֹן צַעַר שֶׁרָמַז אֶל הָאָמוּר.

או יִרְצֶה לְפִי מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פרקי דרבי אליעזר לב) הַנִּזְכָּר, שֶׁמִּתָּה עַל יְדֵי בְּשׂוֹרָה רָעָה, זֶה יַגִּיד שֶׁאִם לֹא הָיָה הַמְּאוֹרָע עוֹד לָהּ חַיִּים, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּהְיוּ** פֵּרוּשׁ הָוְיָה חֲדָשָׁה מְשֻׁנֵּית מֵהַקְּצָבָה, שֶׁקְּצֻבַת יָמֶיהָ יוֹתֵר הֵם, וְעַל יְדֵי מַעֲשֶׂה הַנִּזְכָּר הָיוּ חַיֶּיהָ סַךְ הָאָמוּר בָּעִנְיָן. וְאָמְרוֹ **חַיֵּי שָׂרָה**, כִּי הַצַּדִּיקִים מְחַיִּים יְמֵיהֶם, וְהָרְשָׁעִים יְמֵיהֶם מְחַיִּים אוֹתָם׃

וְאָמְרוֹ עוֹד **שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה**, לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי שֶׁאָמַר ״וַיִּהְיוּ״ לְהַגִּיד שֶׁמִּתָּה מֻחְמֶצֶת צַעַר, יַגִּיד הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ ״שְׁנֵי חַיֵּי״ וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ שֶׁשָּׁלְמָה שְׁנֵי חַיֶּיהָ שֶׁקָּצְבוּ לָהּ, אֶלָּא שֶׁהָיָה זֶה סִבָּה שֶׁמֵּתָה עַל יָדָהּ. וּלְמַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי שֶׁעַל יְדֵי סִבַּת הַבְּשׂוֹרָה עָלוּ לָהּ חַיֶּיהָ פָּחוֹת מִמַּה שֶּׁהָיוּ, יְכַוֵּן לְהוֹדִיעַ מִשְׁפַּט הַחֶסֶד אֲשֶׁר יִשְׁפֹּט הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִידִידָיו, כִּי כָּל צַדִּיק שֶׁלֹּא הִשְׁלִים יָמָיו לְסִבָּה יְדוּעָה לֹא יִגְרַע ה׳ מִצַּדִּיק מַה שֶּׁהָיָה מַרְוִיחַ אִלּוּ חַי שָׁנָיו שְׁלֵמִים, וַיִּשְׁלִים לוֹ שְׂכָרוֹ עַל הַשָּׁנִים שֶׁלֹּא פָּעַל בָּהֶם דָּבָר (תנחומא, כי תשא ג), כִּי יֹאמַר אֵלָיו: אִלּוּ הָיִיתִי חַי, תַּאֲוָתִי הָיְתָה לְסַגֵּל דָּבָר טוֹב. וְהוּא אָמְרוֹ **שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה**, כְּזֶן אֶל הַשְּׂאָר, שֶׁכָּל שְׁנוֹתֶיהָ הָיוּ חַיִּים מְמֻנֶּה וְהֶאֱירוּ מִכְּבוֹדָהּ.

עוֹד יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ׃ **וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה** – פֵּירוּשׁ בְּצַעַר הָיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה, כִּי בְּכוּלָּן הָיְתָה בְּצַעַר. עַד תִּשְׁעִים שָׁנָה הָיְתָה בְּחֶבְלֵי לֵידָה שֶׁלֹּא יָלְדָה לְאַבְרָהָם, וְצָא וּלְמַד מַה שֶּׁאָמְרָה רָחֵל (בראשית ל׳:א) ״הָבָה לִּי בָנִים וְאִם אַיִן מֵתָה״ וְגוֹ׳, וּמִתִּשְׁעִים עַד מֵאָה בְּקֵרוּב שֶׁהָיָה יִשְׁמָעֵאל רוֹדֵף אֶת יִצְחָק לְהָרְגוֹ כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה נג), וְהָיְתָה מִצְטַעֶרֶת עַל הַדָּבָר – חֲרֵי מֵאָה שָׁנָה. וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים לְאֵלֶּה יֵחָשְׁבוּ שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה, כִּי אָז בָּטְחָה בִּבְנָהּ כִּי כְּבָר גֵּרַשׁ אַבְרָהָם אֶת יִשְׁמָעֵאל.

ב **וַתָּמָת שָׂרָה.** רָמַז הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **בְּקִרְיַת אַרְבַּע** לוֹמַר כִּי חַס וְשָׁלוֹם לֹא יִתְיַחֵס הַמִּיתָה לַצַּדִּיקִים, אֶלָּא שֶׁקְּרִית אַרְבַּע פֵּרוּשׁ עִיר שֶׁהָיְתָה בְּנוּיָה מֵאַרְבָּעָה יְסוֹדוֹת נִפְרָדָה הִיא וְנִסְעָה מֵהֶם. וְאָמְרוֹ **הִיא חֶבְרוֹן** פֵּרוּשׁ שֶׁהַגַּם שֶׁמִּתָּה הִיא מַשְׁפַּעַת בָּהֶם בְּחִינַת הַחִבּוּר, כִּי הַצַּדִּיקִים הֲגַם שֶׁמְּוּתוּ הַגּוּף אֵינוֹ מְשַׁלֵּל מֵהַחַיִּים, כִּי צַדִּיקִים בְּמִיתָתָם קְרוּיִים חַיִּים, וְצָא וּלְמַד (שבת קנב:) מִמַּעֲשֶׂה דְּרַב אַחַאי בַּר יֹאשִׁיָּה. וְהַטַּעַם הוּא כִּי בִּהְיוֹתָם בָּעוֹלָם הַזֶּה מְהַפְּכִים בְּחִינַת הַחֹמֶר שֶׁבִּיסוֹדוֹת לִבְחִינַת הָרוּחָנִיּוּת הַקָּדוֹשׁ שֶׁבְּנַפְשׁ בְּאֶמְצָעוּת מַעֲשִׂים טוֹבִים וְהַפְלָגַת הַתּוֹרָה שֶׁמִּשְׁתַּדְּלִים בָּעוֹלָם הַזֶּה. וּלְהַשְׁכִּילְךָ בַּדָּבָר צֵא וּלְמַד מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ״ם פֶּרֶק ד׳ מֵהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה דִּין ה׳, שֶׁיִּשְׁתַּנֶּה הַיְסוֹד לְיסוֹד חֲבֵרוֹ הַקָּרוֹב אֵלָיו וְיֵהָפֵךְ הֶעָפָר לְמַיִם. וּכְמוֹ כֵן יִמְצָא שֶׁבְּאֶמְצָעוּת דְּבֵקוּת הָאָדָם בְּקוֹנוֹ יִתְהַפְּכוּ הַיְסוֹדוֹת כֻּלָּם לְיסוֹד הָאֵשׁ, וְיסוֹד הָאֵשׁ לְיסוֹד אֵשׁ הַנְּשָׁמָה, וְהָבֵן.

וְאָמְרוֹ **בְּאֶרֶץ כְּנַעַן**, כִּי הָעוֹלָם הַזֶּה יִקָּרֵא ״אֶרֶץ כְּנַעַן״ (זוהר חלק א׳ פ.), הוּא יֵצֶר הָרָע, וּבְאֶמְצָעוּת הִתְעַצְּמוּת כְּנֶגְדּוֹ יַשִּׂיג הָאָדָם לְהַפְלִיא לַעֲשׂוֹת בְּקֶדֶשָׁה וּבְהַשָּׂגָה.

לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ. פֵּרוּשׁ, לְשָׂרָה שֶׁמֵּתָה מִן הָעוֹלָם, וְלִבְכּוֹתָהּ לְצַד מַה שֶּׁנֶּחְסַר בְּהֶעָדְרָהּ. אוֹ יֹאמַר בְּהֵפֶךְ – **לְשָׂרָה** לְצִדְקוּתָהּ וּמַה שֶּׁנֶּחְסַר בְּהֶעָדְרָהּ, **וְלִבְכּוֹתָהּ** לְצַד מַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לָהּ, שֶׁטַּעֲמָה כּוֹס הַמָּוֶת וַיֵּעָרֵב שִׁמְשָׁהּ.

ג **מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ.** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קנב:) שֶׁקּוֹדֶם שֶׁיִּסָּתֵם הַגּוֹלֵל, נֶפֶשׁ אָדָם רוֹאָה וְיוֹדַעַת כָּל מַה שֶּׁלְּפָנֶיהָ. עוֹד מִכָּאן שֶׁמַּשְׁכִּיבִין הַמֵּת עַל גַּבּוֹ (בבא בתרא עד.).

וַיְדַבֵּר אֶל בְּנֵי חֵת לֵאמֹר. יִרְצֶה כִּי לְצַד שֶׁהוּא שָׁאַל "תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת" וְגוֹ', שֶׁנִּרְאֶה מִדְּבָרָיו שֶׁמִּתְרַצֶּה הוּא בְּכָל מָקוֹם שֶׁיִּתְּנוּ לוֹ, לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב **לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ: לֹא זֶה הוּא תַּכְלִית הַדִּבּוּר אֶלָּא הֲכָנָה לֵאמֹר מְבֻקָּשׁוֹ כִּי הוּא זֶה שְׁדֵה עֶפְרוֹן.

עוֹד יִרְצֶה לָתֵת טַעַם לָמָּה הֵצְרִךְ אַבְרָהָם לְדַבֵּר אֶל בְּנֵי חֵת, גַּם לְהַאֲרִיךְ כָּל הָאֲמוּר בָּעִנְיָן, וְכִי מִי שֶׁהָיָה צָרִיךְ לִקְנוֹת אֲחֻזַּת קֶבֶר אוֹ שָׂדֶה אֶחָד לְחָרְשׁוֹ אוֹ לְנָטְעוֹ יִהְיֶה צָרִיךְ לְהַרְעִים תֵּבֵל וְיוֹשְׁבֶיהָ? לָזֶה גָּמַר אוֹמֶר **לֵאמֹר** – פֵּרוּשׁ: לֹא לְצֹרֶךְ אַרְבַּע אַמּוֹת קַרְקַע לִקְבוֹר שָׂרָה הֵצְרַךְ לְדַבֵּר לְיוֹשְׁבֵי אֶרֶץ, אֶלָּא לֵאמֹר הָאֲמוּר בָּעִנְיָן שֶׁקָּנָה מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר אֵין עָרוֹךְ אֵלֶיהָ, וְלָזֶה הֵצְרַךְ לְדַבֵּר לְכֻלָּן וּלְכָל הַמַּמְצָאוֹת כְּדֵי שֶׁיּוֹעִיל קִנְיָתָהּ כְּפִי הַדִּין.

עוֹד יִרְצֶה לְהָסִיר תַּרְעוֹמֶת גְּדוֹלָה מֵעַל אַבְרָהָם, וְהוּא אֵיךְ יִשְׁאַל מַתָּנַת חִנָּם וְיֹאמַר "תְּנוּ לִי אֲחֻזָּה", לָזֶה הִקְדִּים וְאָמַר **לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ: לְבָבוֹ לֹא כֵן יַחְשׁוֹב, אֶלָּא מִפִּיו אָמַר הַדְּבָרִים, וַדַּעְתּוֹ לָבֹא בְּטַעֲנָה כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּסָמוּךְ.

ד **גֵּר וְתוֹשָׁב וְגוֹ'.** טַעַם טַעֲנָתוֹ "גֵּר וְתוֹשָׁב", עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ג' מֵהִלְכוֹת זְכִיָּה וּמַתָּנָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: יָכוֹל לִיתֵּן מַתְּנַת חִנָּם לְגֵר תּוֹשָׁב שֶׁאַתָּה מְצַוֶּה לְהַחֲיוֹתוֹ, דִּכְתִיב (ויקרא כה:לה) "גֵּר וְתוֹשָׁב וָחַי עִמָּךְ", עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי כָּל תּוֹרָתֵנוּ הַקְּדוֹשָׁה הִיא שִׂכְלִיּוֹת, וּבִפְרָט בְּעִנְיְנֵי הַהֲנָהָגָה הָאַרְצִית, וּכְמוֹ שֶׁאָנוּ מִתְנַהֲגִים בְּגֵר הַיּוֹשֵׁב עִמָּנוּ, כְּמוֹ כֵן יִתְחַיֵּב שִׂכְלִיּוּת יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לְהַנְהִיג בֵּינֵיהֶם לְהַחֲיוֹת אָדָם שֶׁהוּא גֵּר וְתוֹשָׁב עִמָּהֶם וְלָתֵת לוֹ מַתְּנַת חִנָּם, וְהִיא טַעֲנַת אַבְרָהָם **גֵּר וְתוֹשָׁב אָנֹכִי תְּנוּ לִי.** וְדִקְדֵּק לוֹמַר "גֵּר" וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "תּוֹשָׁב", הַמְכֻוָּן לוֹמַר שֶׁהֲגַם שֶׁאֲנִי גֵּר וְאֵינִי מִכֶּם, אַף עַל פִּי כֵן הֲרֵינִי תּוֹשָׁב. עוֹד טַעַם אָמְרוֹ **גֵּר**, כִּי חָשׁ לוֹמַר עַל עַצְמוֹ תּוֹשָׁב בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְהוּא הֶפֶךְ מִדַּת הַצַּדִּיקִים, לָזֶה הִקְדִּים לוֹמַר "גֵּר".

וְאֶקְבְּרָה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא יַעַכְּבוּהוּ. עוֹד נִתְכַּוֵּן לוֹמַר לִהְיוֹת שֶׁעָתִיד הוּא לְגַלּוֹת דַּעְתּוֹ כִּי חָפֵץ בִּשְׂדֵה עֶפְרוֹן וְנוֹתֵן בָּהּ מָמוֹן, עַתָּה יֹאמְרוּ: מָה רָאָה אַבְרָהָם לָתֵת כּוֹלִי הַאי בְּסָדְנָא דְּאַרְעָא, הֲלֹא דָּבָר הוּא, וַדַּאי שֶׁרָאָה בּוֹ דָּבָר גָּדוֹל שֶׁיִּשְׁוֶה בְּכִכְּלֵי כִּכָּלַיִם! לָזֶה הִקְדִּים לוֹמַר "וְאֶקְבְּרָה מֵתִי", לְקָבְרוֹ מִלְּפָנַי, פֵּרוּשׁ, זֶה הוּא שֶׁמַּכְרִיחוֹ שֶׁלֹּא לָחוּשׁ עַל מָמוֹנוֹ, וְאִם לֹא הָיָה מֵתוֹ לְפָנָיו לֹא הָיָה קוֹנֶה דָּבָר. וּמֵעַתָּה הֲגַם שֶׁיִּקְנֶה שְׂדֵה עֶפְרוֹן בְּכָל מָמוֹן שֶׁבָּעוֹלָם, יִתְלוּ שֶׁהוּא מָקוֹם מֻכְחָר לִקְבוּרָה וְלָהֶם אֵין בְּכָךְ כְּלוּם.

ה **וַיַּעֲנוּ וְגוֹ' לֵאמֹר לוֹ.** פֵּירוּשׁ: לְצַד כִּי לֹא רַבִּים יְדַבְּרוּ, לָזֶה אָמַר "לֵאמֹר לוֹ", כִּי אֶחָד יֹאמַר אֵלָיו בְּעַד כֻּלָּם.

עוֹד נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁלֹּא הִסְכִּימוּ בֵּינֵיהֶם עַל הַדָּבָר הָאָמוּר בִּתְשׁוּבָתָם, אֶלָּא "לֵאמֹר לוֹ", וּכְמוֹ שֶׁגִּלָּה סוֹפָם עַל תְּחִלָּתָם "בְּכֶסֶף מָלֵא".

ו **שְׁמָעֵנוּ וְגוֹ'.** פֵּירוּשׁ: קַבֵּל דְּבָרֵינוּ שֶׁאָנוּ אוֹמְרִים לְךָ לַעֲשׂוֹת, וְהוּא שֶׁאַתָּה תִּבְחַר הַמּוּבְחָר שֶׁבַּקְּבָרִים וּקְבוֹר מֵתְךָ, וְאֵינְךָ צָרִיךְ לִשְׁאוֹל רְשׁוּת לוֹמַר, מָקוֹם פְּלוֹנִי אֲנִי חָפֵץ, וְלֹא לָתֵת שָׁוְיוֹ. וְהַטַּעַם הוּא **אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת קִבְרוֹ לֹא יִכְלֶה** וְגוֹ', וַהֲרֵי נִתְּנַת רְשׁוּת מֵעַתָּה נְתוּנָה לְךָ. וְטַעְמָם כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְעַכֵּב מֵתוֹ לְפָנָיו כְּמוֹ שֶׁבָּא בְּטַעֲנָתוֹ. וְאָמְרוֹ **נָשִׂיא** וְגוֹ' יִתְבָּאֵר בְּסָמוּךְ:

אֲדֹנִי. פֵּירוּשׁ אָדוֹן, וְאֵינוֹ כִּנּוּי לַיָּחִיד, וּכְמוֹ "אֲדֹנִי צֶדֶק" שֶׁבִּיהוֹשֻׁעַ (יהושע י:א).

ז **וַיָּקָם וְגוֹ' וַיִּשְׁתַּחוּ וְגוֹ'.** גִּלָּה לָהֶם הֶפֶךְ דִּבְרֵיהֶם אֵלָיו, כִּי אֵינוֹ מַחְזִיק עַצְמוֹ נָשִׂיא לָהֶם, אֶלָּא בְּגֶדֶר שֶׁהֵם בְּכָבוֹד לְמַעְלָה מִמֶּנּוּ.

ח **וַיְדַבֵּר וְגוֹ' אִם יֵשׁ אֶת נַפְשְׁכֶם וְגוֹ'.** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא לו:) וְזֶה לְשׁוֹנָם: הָנֵי בֵּי רֵישׁ גָּלוּתָא לָא מַחְזְקֵי בַּן וְכוּ'. וְאָמְרוּ הַטַּעַם כִּי לְצַד שֶׁהֵם תַּקִּיפִים, הֲגַם שֶׁהֶחְזִיקוּ בָּאָרֶץ לֹא תּוֹעִיל לָהֶם הַחֲזָקָה בַּקַּרְקַע וּמוֹצִיאִין אוֹתָהּ מִיָּדָם.

וְהִנֵּה בִּתְשׁוּבַת בְּנֵי חֵת אָמְרוּ **נָשִׂיא אֱלֹהִים** וְגוֹ' **אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת קִבְרוֹ לֹא יִכְלֶה** וְגוֹ', יֵשׁ בְּדִבְרֵיהֶם שְׁנֵי דְּרָכִים: הָאֶחָד הוּא כִּי הוּא גָּדוֹל עַד מְאֹד וְתַקִּיף, יַעֲשֶׂה חֶפְצוֹ וּרְצוֹנוֹ כִּי אֵין מוֹחֶה בְּיָדוֹ לְצַד הַיְכֹלֶת, וּכְפִי זֶה אֵין לוֹ דִּין חֲזָקָה בַּקֶּבֶר וְלִכְשֶׁתַּשִּׂיג יָדָם יְפַנּוּ הַמֵּת מִקִּבְרוֹ, וְזֶה יַגִּיד כִּי אֵינָם חֲפֵצִים שֶׁיִּקְבּוֹר מֵתוֹ מִלְּפָנָיו זוּלַת אִם יַעֲשֶׂה בִּזְרוֹעַ, וַהֲרֵי הוּא מַתְרֶה וְעוֹמֵד. וְדֶרֶךְ הַשֵּׁנִי הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **נָשִׂיא אֱלֹהִים** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ אֵין לְךָ לָחוּשׁ לַחֲשָׁשַׁת דִּין דְּבֵי רֵישׁ גָּלוּתָא שֶׁאֵין חֻזְקָתָם חֲזָקָה כִּי הַנִּדּוֹן אֵינוֹ דּוֹמֶה, כִּי טַעַם דְּבֵי רֵישׁ גָּלוּתָא הוּא לְצַד שֶׁנֶּחְשָׁדִים הֵם עַל הַגֵּזֶל וְהֶחָמָס, אֲבָל אַתָּה נָשִׂיא אֱלֹהִים, פֵּרוּשׁ גְּדֻלָּתְךָ הִיא לְצַד מַעֲלַת צִדְקָתְךָ וּנְקִיּוּת כַּפֶּיךָ, וְאֵין לָחוּשׁ לָזֶה, וַחֲזָקָתְךָ חֲזָקָה שֶׁאֵין כְּנֶגְדָּהּ טַעֲנָה. וְאוּלַי כִּי לָזֶה נִתְכַּוְּנוּ בְּאָמְרָם **שְׁמָעֵנוּ** פֵּרוּשׁ הָבֵן דְּבָרֵינוּ לְהֵיכָן נוֹטִים. לָזֶה אָמַר **אִם יֵשׁ אֶת נַפְשְׁכֶם** וְגוֹמֵר, פֵּרוּשׁ, אִם כַּוָּנָתְכֶם הִיא בְּמַשְׁמָעוּת דִּבְרֵיכֶם שֶׁאַתֶּם חֲפֵצִים לִקְבּוֹר וְגוֹ' שְׁמָעוּנִי וֶהְיוּ אַתֶּם סָרְסוּרִים בֵּינִי וּבֵין עֶפְרוֹן וְגוֹ'. אֲבָל זוּלַת זֶה יַכְרִע הַדָּבָר שֶׁפֵּרוּשׁ דִּבְרֵיהֶם הוּא כַּפֵּרוּשׁ הָרִאשׁוֹן וְאֵין רְצוֹנָם לִקְבּוֹר וְכוּ':

ט **וְיִתֶּן לִי וְגוֹ'.** דִּקְדֵּק לוֹמַר לְשׁוֹן מַתָּנָה, הֲגַם שֶׁנָּטַל מִמֶּנּוּ דָּמִים, כְּאָמְרוֹ "בְּכֶסֶף מָלֵא", גַּם דִּקְדֵּק לוֹמַר **בְּתוֹכְכֶם.** הִנֵּה נִתְחַכֵּם אַבְרָהָם לְקִנּוֹת הַמְּעָרָה בְּסֵדֶר שֶׁאֵין אַחֲרָיו עִרְעוּר. וְלָזֶה שָׁרְבוּתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (זהר חלק א' קכח) שֶׁעֶפְרוֹן מִיָּמָיו לֹא רָאָה בַּמְּעָרָה זוּלַת הַחֹשֶׁךְ וְהַבֶּהָלָה, וְאִם כֵּן יָכוֹל הוּא לָבֹא בְּטַעֲנָה כְּשֶׁיֵּדַע שֶׁהַמְּעָרָה יִקָּרֵת הֶעֱרֵךְ, וַאֲפִלּוּ לְעוֹלָם חוֹזֵר הוּא, וְאֵין זְכוּת הַמְּעָרָה מִתְקַיֶּמֶת בְּיַד אַבְרָהָם לְעוֹלָם. וַהֲגַם שֶׁאֵין אוֹנָאָה לְקַרְקָעוֹת, חָשׁ אַבְרָהָם לִסְבָרַת הַיְרוּשַׁלְמִי שֶׁכָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת (קדושין מב:) שֶׁיֵּשׁ לָהֶם אוֹנָאָה בַּחֲצִי דְּמֵיהֶם, וְדִוְקָא אוֹנָאַת שְׁתוּת אֵין לָהֶם.

עוֹד יֵשׁ לָחוּשׁ שֶׁמָּא יְעָרְעוּ אַחַר הַמֶּכֶר מִדִּין הַמָּצָר, אוֹ שֶׁיֵּצֵא אַחַר כָּךְ שִׁטַּר שִׁעְבּוּד עַל הַקַּרְקַע הַהוּא וְיִטְרְפוּהוּ מֵיַּד אַבְרָהָם. לָזֶה נִתְחַכֵּם לְתַקֵּן כָּל זֶה

וְאָמַר לְשׁוֹן מַתָּנָה וּמֶכֶר, הַפְּוָנָה בָּזֶה שֶׁיַּעֲשֶׂה אֹפֶן שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שְׁנֵיהֶם, וְהוּא הַחֲלִיפִין, שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מֶכֶר וְיֵשׁ בּוֹ מַתָּנָה, שֶׁיָּכוֹל לְהַחְלִיף מַחַט בְּגָמָל וְאֵין בָּהֶם אוֹנָאָה בְּשׁוּם אֹפֶן. וְדִין חֲלִיפִין יֶשְׁנוֹ בְּקַרְקַע וּבְמִטַּלְטְלִין אֲבָל לֹא בְּמַטְבְּעוֹת, לָזֶה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בִּבְכוֹרוֹת וְזֶה לְשׁוֹנָם (בכורות נ.): אָמַר רַבִּי חֲנִינָא כָּל שֶׁקֶל שֶׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה סְלָעִים וְכוּ', חוּץ מִשְּׁקָלִים הָאֲמוּרִים בְּעֶפְרוֹן שֶׁהֵם קַנְטָרִין עוֹבֵר לַסּוֹחֵר, פְּרָקְמַטְיָא נָפְקַת וְכוּ', עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וּמַעֲתָּה לֹא נִשְׁאַר מָקוֹם לְעֶפְרוֹן לָבֹא בְּטַעֲנָה. וְלַחֲשָׁשַׁת מֶצֶר גַּם לַחֲשָׁשַׁת שִׁעְבּוּד עָשָׂה כָּל בְּנֵי הָעִיר סַרְסוּרִים בַּדָּבָר, וּמִמֵּילָא בָּטְלוּ טַעֲנַת בַּר מִצְרָא, גַּם נִתְגַּלָּה כִּי לֹא הָיָה עָלָיו שִׁעְבּוּד, שֶׁהָיָה הַדָּבָר בְּאָזְנֵי כָּל בָּאֵי שַׁעַר עִירוֹ.

וְאָמְרוּ **לַאֲחֻזַּת קָבֶר**, לְהֱיוֹת שֶׁלֹּא בִּקֵּשׁ מִמֶּנּוּ אֶלָּא הַמְּעָרָה, אֲבָל הַשָּׂדֶה עוֹדֶנּוּ עוֹמֵד לִזְכוּת עֶפְרוֹן, יֵשׁ מָקוֹם לוֹמַר אֵלָיו אַחֲרֵי כֵן שֶׁלֹּא יַחְפֹּץ בִּדְרִיסַת הָרֶגֶל שֶׁיַּעַבְרוּ עָלָיו לִקְבוֹר מֵתִים וְהוּא לֹא מְכָרוֹ אֶלָּא לִקְבוֹר שָׂרָה וְאֵין דְּרִיסַת רֶגֶל בְּשָׂדֵהוּ עוֹד, לָזֶה אָמַר **לַאֲחֻזַּת קָבֶר.**

יא **לֹא אֲדֹנִי.** פֵּירוּשׁ: לֹא תִקַּח הַמְּעָרָה לְבַד, אֶלָּא גַּם הַשָּׂדֶה כְּבָר נָתַתִּי, פֵּירוּשׁ כְּבָר גָּמַרְתִּי בְּדַעְתִּי לִיתֵּן. וְטַעְמוֹ, לֹא יִהְיֶה הַשָּׂדֶה רָאוּי לִדְבַר מָה אַחַר שֶׁהַמְּעָרָה הִיא לְבֵית הַקְּבָרוֹת. וְעַל זֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר "שְׁמָעֵנִי", פֵּרוּשׁ, שֶׁיְּבִין דְּבָרָיו וְטַעְמוֹ.

וְהַמְּעָרָה וְגוֹ'. פֵּירוּשׁ: כְּבָר בַּשְּׁלִיחוּת הָרִאשׁוֹנָה כְּשֶׁעָנוּהוּ בְּנֵי חֵת וְאָמְרוּ (בראשית כג:ו) "אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת קִבְרוֹ לֹא יִכְלֶה" וְגוֹ' לְךָ נְתַתִּיהָ, וְטַעַם שֶׁחָזַר פַּעַם שְׁנִיָּה לוֹמַר **לְעֵינֵי** וְגוֹ', לוֹמַר שֶׁלֹּא נִשְׁאַר שׁוּם מִיחוּשׁ מִטַּעֲנַת דִּין בַּר מִצְרָא שֶׁחָשׁ אֵלָיו אַבְרָהָם בִּתְחִלַּת דְּבָרָיו שֶׁאָמַר (בראשית כג:ח) "וּפִגְעוּ לִי" וְגוֹ':

יג **וַיִּדַּבֵּר וְגוֹ'.** "לֵאמֹר אַךְ" וְגוֹ'. פֵּירוּשׁ שֶׁיְּמַעֵט בְּרִיבוּי דְּבָרִים.

נָתַתִּי כֶּסֶף וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ: אִם הוּא גָּמַר לִיתֵּן לוֹ הַשָּׂדֶה בְּתוֹרַת מַתָּנָה, גַּם הוּא גָּמַר לָתֵת לוֹ הַכֶּסֶף בְּתוֹרַת מַתָּנָה. "קַח מִמֶּנִּי" – וְאָז אֶקַּבֵּל מַתָּנָתְךָ "וְאֶקְבְּרָה אֶת" וְגוֹ':

יט **וְאַחֲרֵי כֵן וְגוֹ' וַיָּקָם וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר "וְאַחֲרֵי כֵן", כִּי מוּבָן הוּא מִסֵּדֶר שֶׁל דְּבָרִים שֶׁאַחֲרֵי כֵן הוּא שֶׁקָּבַר. עוֹד לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה "וַיָּקָם הַשָּׂדֶה"?

אָכֵן הַכָּתוּב יָכוֹן לְהוֹדִיעַ כִּי הָיְתָה הַקְּנִיָּה כְּכָל מִשְׁפְּטֵי הַקְּנִיָן, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאַחֲרֵי כֵן**, פֵּרוּשׁ: אַחַר שֶׁשָּׁקַל אַבְרָהָם לְעֶפְרוֹן דְּמֵי הַמְּעָרָה, בָּזֶה סִלֵּק עֶפְרוֹן זְכוּתוֹ מֵעַל הַקַּרְקַע, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב רַמְבַּ"ם פֶּרֶק א' מֵהִלְכוֹת זְכִיָּה וּמַתָּנָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: שֶׁהַגּוֹי מֵעֵת שֶׁלָּקַח הַדָּמִים סִלֵּק זְכוּתוֹ, וְיִשְׂרָאֵל לֹא קָנָה עַד שֶׁיַּגִּיעַ שְׁטָר לְיָדוֹ, וְנִמְצְאוּ נְכָסִים אֵלּוּ כְּנִכְסֵי מִדְבָּר שֶׁכָּל הַמַּחֲזִיק בָּהֶם זָכָה, עַד כָּאן. הֲרֵי שֶׁיּוֹעִיל נְתִינַת הַמָּמוֹן שֶׁלֹּא נִשְׁאַר לַגּוֹי זְכוּת בָּהּ, וְלָזֶה תּוֹעִיל לוֹמַר הַקְּנִיָּה בְּיַד אַבְרָהָם בְּאֶמְצָעוּת הַחֲזָקָה שֶׁהֶחֱזִיק בָּהּ בְּמַה שֶׁקָּבַר בָּהּ אֶת שָׂרָה, אֲבָל אִם הָיָה קוֹבֵר אֶת שָׂרָה קֹדֶם, הֲגַם שֶׁהָיָה נוֹתֵן אַחַר כָּךְ כֶּסֶף הַשָּׂדֶה, לֹא הָיָה זוֹכֶה בִּנְתִינַת הַכֶּסֶף לְבַדָּהּ כַּנִּזְכָּר בְּלֹא חֲזָקָה.

וְנִשְׁאַר לָדַעַת אִם חֲזָקָה זוֹ שְׁמָהּ חֲזָקָה בְּקַרְקַע הַגּוֹי, וְהִנֵּה כָּתַב רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ב' מֵהִלְכוֹת זְכִיָּה וּמַתָּנָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אֲבָל בִּנְכָסֵי הֶפְקֵר אוֹ הַגֵּר, אֲפִלּוּ אָכַל פֵּרוֹת כַּמָּה שָׁנִים לֹא קָנָה לֹא אִילָן וְלֹא קַרְקַע עַד שֶׁיַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה בְּגוּף הָאָרֶץ וְכוּ', כֵּיצַד? הַמּוֹצֵא פַּלְטֵרִין בִּנְכָסֵי הַגֵּר אוֹ הֶפְקֵר, וְסִיֵּד בָּהֶם אוֹ כִּיֵּר גָּבוֹהַּ אַמָּה אוֹ יוֹתֵר קָנָה וְכוּ', הַמַּצִּיעַ מַצָּעוֹת קָנָה וְכוּ', הָיָה לוֹקֵחַ עָפָר מִמָּקוֹם גָּבוֹהַּ לְמָקוֹם נָמוּךְ הֲרֵי זֶה מְתַקֵּן הָאָרֶץ, רְאִינוּהוּ שֶׁהָיָה מַשְׁלִיךְ הֶעָפָר בְּלֹא הַקְפָּדָה, הֲרֵי זֶה בְּחֶזְקַת שֶׁאֵינוֹ מְכַוֵּן אֶלָּא לְהַשְׁווֹת מָקוֹם לְדַיֵּשׁ וְלֹא קָנָה, עַד כָּאן. וְכָתַב הַמַּגִּיד מִשְׁנֶה: הַמַּצִּיעַ מַצָּעוֹת – פֵּרוּשׁ, לְיַשֵּׁב עֲלֵיהֶם, וַהֲרֵי נֶהֱנָה מִגּוּף הַקַּרְקַע. פֵּרוּשׁ אַחֵר – הַמַּצִּיעַ מַצָּעוֹת, שֶׁיִּפָּה הַקַּרְקַע בְּהַצָּעָתָם כְּסִיּוּד וְכִיּוּר וְכוּ' וְזֶה עִקַּר, וְלָזֶה הִסְכִּים הָרַב אִבֶּן מִיגָּאשׁ זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה, עַד כָּאן. וְהִנֵּה בְּשִׁלְמָא לְפִי פֵּרוּשׁ רִאשׁוֹן שֶׁל הַמַּגִּיד שֶׁכָּל שֶׁנֶּהֱנָה מִגּוּף הָאָרֶץ נִקְרֵאת חֲזָקָה בְּמִצִיאוּת הֶפְקֵר, נֹאמַר שֶׁגַּם בַּמְּצִיאוּת שֶׁלָּקְנִינוּ כֵּינָן שֶׁקָּבַר בְּגוּף הָאָרֶץ אֶת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ חָשׁוּב נֶהֱנָה מִגּוּף הָאָרֶץ וְקָנָאָה, אֶלָּא לִסְבָרַת הָרַב אִבֶּן מִיגָּאשׁ שֶׁאֵינָהּ חֲזָקָה זוּלַת אִם יַעֲשֶׂה תִּקּוּן בְּגוּף הָאָרֶץ כְּסִיּוּד וְכִיּוּר, אִם כֵּן קִבּוּרַת שָׂרָה לֹא תּוֹעִיל לְעִנְיַן חֲזָקָה, וּבַמֶּה קָנָה אַבְרָהָם?

וְאֶפְשָׁר כִּי כְּשֶׁבּוֹנִין הַקֶּבֶר, וּבְפָרַט בְּנֵין הַקְּבָרוֹת הַקְּדֻמוֹנִים שֶׁהָיוּ בּוֹנִין כּוּכִין, וּמִן הַסְּתָם הֵם מְסַיְּדִים וּמְכַיְּרִים, וּבָזֶה תִּהְיֶה הַחֲזָקָה. וּמַעֲתָּה יִתְיַשֵּׁב טַעַם שֶׁחָזַר הַכָּתוּב לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה **וַיָּקָם הַשָּׂדֶה**, לוֹמַר כִּי אַחַר שֶׁקָּבַר אַבְרָהָם וְגוֹ', בָּזֶה הֻשְׁלְמָה הַקִּימָה שֶׁל הַשָּׂדֶה לְאַבְרָהָם, וְזוּלַת זֶה הֲגַם שֶׁבְּעֶרֶךְ עֶפְרוֹן נֶחְתְּמָה גִּזְרָתוֹ שֶׁסִּלֵּק זְכוּתוֹ, אֲבָל עֲדַיִן אֵינוֹ נִקְרָא שֶׁל אַבְרָהָם כְּפִי הַדִּין כַּנִּזְכָּר, וְאַחַר שֶׁקָּבַר וְכוּ' וַיָּקָם וְגוֹ':

פרק כד

א **וְאַבְרָהָם זָקֵן וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁרָאָה עַצְמוֹ זָקֵן, וְגַם רָאָה כִּי הִגְדִּיל ה' לְהֵיטִיב עִמּוֹ בְּכָל טוּב, חָשׁ עַל הָעָבָד הַמּוֹשֵׁל בְּכָל וְרוֹאֶה נְכָסִים מְרֻבִּים, וְהָאִישׁ אֲדוֹנִי הַכֹּל זָקֵן, יַחְשֹׁב מַחְשָׁבוֹת לְהַשִּׂיא בִּתּוֹ לְיִצְחָק כִּי יִתֵּן בַּטּוֹב עֵינוֹ. לָזֶה אָמַר לוֹ **שִׂים נָא יָדְךָ** וְגוֹ', נִתְחַכֵּם לְהַשְׁבִּיעוֹ בְּדֶרֶךְ כְּלָל עַל הַכְּנַעֲנִי, וְאָזְנָיו תִּשְׁמַעְנָה דָּבָר כִּי הַקּוֹל לוֹ קוֹל אֵלָיו שֶׁיְּבַטֵּל דַּעְתּוֹ, כִּי הוּא אָרוּר כְּנַעַן כְּפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פנ"ט), וְיִצְחָק בָּרוּךְ.

ג **אֲשֶׁר אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ.** גִּלָּה דַּעְתּוֹ אַבְרָהָם טַעַם שֶׁהֵצְרַךְ לְהַשְׁבִּיעוֹ וְלֹא הוֹעִיל טַעַם שֶׁזֶּה בָּרוּךְ וְהוּא אָרוּר, כִּי הָעֶבֶד חָשַׁב מֵחְשָׁבוֹת שֶׁהַגַּם שֶׁכְּנַעַן אָרוּר כְּבָר יָצָא מֵאָרוּר מִטַּעַם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב ״וְהָיֶה בְּרָכָה״, פֵּרוּשׁ שֶׁכָּל מִשְׁפָּחָה שֶׁהָיָה אַבְרָהָם בְּתוֹכָהּ תִּהְיֶה מְבֹרֶכֶת, גַּם אָמְרוּ ״וְנִבְרְכוּ בְךָ״ וְגוֹ׳, לָזֶה אָמַר **אֲשֶׁר אָנֹכִי** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ הֲגַם שֶׁאֲנִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ וְנִבְרְכוּ בִי, עִם כָּל זֶה אֵין דָּבָר זֶה מוֹצִיא לְךָ אָרוּר מִקִּלְלָתוֹ. גַּם נִתְכַּוֵּן לְבַל יֹאמַר לְצַד שֶׁהָיָה מִתְגּוֹרֵר עִמָּהֶם שֶׁלֹּא יֵרְעוּ בִּשְׁכוּנָתוֹ יִתְחַתֵּן בָּהֶם, לָזֶה אָמַר ״אֲשֶׁר אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ״ אַף עַל פִּי כֵן לֹא תוֹעִיל טַעֲנָה זוֹ לְהִתְחַתֵּן עִמָּהֶם.

ד **כִּי אֶל אַרְצִי וְגוֹ׳.** גַּם זוֹ בִּכְלַל הַשְּׁבוּעָה שֶׁיִּקַּח לוֹ אִשָּׁה מִמּוֹלַדְתּוֹ, וְלָזֶה תִּמְצָא כִּי תֵּכֶף וּמִיָּד לָקַח הַגְּמַלִּים וַיֵּלֶךְ אֲרַם נַהֲרַיִם:

ח **וְנִקֵּיתָ מִשְּׁבוּעָתִי זֹאת.** פֵּרוּשׁ: מִקִּיחַת אִשָּׁה לִבְנוֹ מֵאֵת מוֹלַדְתּוֹ, אֲבָל מִשְּׁבוּעַת קִיחַת בַּת כְּנַעַן בִּמְקוֹמָהּ עוֹמֶדֶת, שֶׁהוּא דָּבָר הַתָּלוּי בְּיָדוֹ.

רַק אֶת בְּנִי וְגוֹ׳. לֹא הִשְׁבִּיעוֹ עַל דָּבָר זֶה, וְאֵין זֶה אֶלָּא תְּשׁוּבָה לְאָמְרוֹ ״הֲהָשֵׁב אָשִׁיב״ וְגוֹ׳:

ט **וַיָּשֶׂם לוֹ עַל הַדָּבָר.** פֵּרוּשׁ: עַל בַּת כְּנַעַן בְּהֶחְלֵט, וְעַל אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ אִם תִּרְצֶה לָבוֹא עִמּוֹ.

י **עֲשָׂרָה גְמַלִּים מִגְּמַלָּיו.** פֵּירוּשׁ טַעַם קַחְתּוֹ עֲשָׂרָה, כִּי בְּעֵרֶךְ גְּמַלֵּי אֲדוֹנָיו כְּלוֹקֵחַ אֶחָד הָיוּ, וְזוּלַת זֶה הָיָה מַסְפִּיק בְּאֶחָד.

עוֹד יִרְצֶה שֶׁלָּקַח עֲשָׂרָה גְּמַלִּים, פֵּירוּשׁ: הָרִבֵּה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שמואל א א:ח) ״טוֹב לָךְ מֵעֲשָׂרָה בָּנִים״.

וְאָמְרוֹ **מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו.** פֵּירוּשׁ: מֵהַמְיוּחָדִים לְצָרְכּוֹ, הַמּוּבְחָרִים אֲצָלוֹ כְּדֵי שֶׁיִּטְעֲנוּ הַרְבֵּה, וּבָא לִשְׁלוֹל שֶׁאָר הַגְּמַלִּים שֶׁהָיוּ לְאַבְרָהָם מִכְּלַל הַנִּכְסִים.

וְאָמְרוֹ **וְכָל טוּב** פֵּרוּשׁ: כָּל מֵבָחַר שֶׁבְּקִנְיָנֵי אֲדוֹנוֹ, זָהָב וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת. וְהַטַּעַם — אִם לֹא תִּרְצֶה לָבֹא אַחֲרָיו, יַרְאֶה בֵּית נִכְתּוֹ. גַּם לְאִם יִתְחַיֵּב בְּמֹהַר, יַרְאֶה כִּי יֵשׁ מִמָּה לְהַרְבּוֹת מֹהַר וּמַתָּן. וְאָמְרוֹ **בְּיָדוֹ** פֵּרוּשׁ: שֶׁבְּיָדוֹ.

יב **וַיֹּאמֶר ה׳ וְגוֹ׳ הַקָּרֶה וְגוֹ׳.** בְּטוּחַ הָיָה אֱלִיעֶזֶר בַּאֲדוֹנוֹ שֶׁתְּפִלָּתוֹ מְקֻבֶּלֶת אֲשֶׁר הִתְפַּלֵּל ״הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ״ וְגוֹ׳, וְהוֹסִיף הוּא לְהִתְפַּלֵּל שֶׁיִּהְיֶה הוּא רָאוּי לֵיעָשׂוֹת הַדָּבָר עַל יָדוֹ, כִּי יִמָּצֵא לִפְעָמִים שֶׁתִּהְיֶה מִנִיעָה לְקַיֵּם דִּבְרֵי הַתְּפִלָּה מִצַּד הָאֶמְצָעִי, לָזֶה הִתְפַּלֵּל לֵאלֹהֵי אֲדוֹנוֹ שֶׁיְּקָרֶה לְפָנָיו.

וְטַעַם שֶׁהֵצְרַךְ לַעֲשׂוֹת סֵדֶר זֶה, כִּי חָשׁ לְבַל יַטְעוּהוּ מִשְׁפַּחַת אַבְרָהָם כְּשֶׁיִּדְעוּ כִּי הוּא מְצֻוֶּה וְעוֹמֵד לָקַחַת בַּת מֵהֶם, יִתְּנוּ לוֹ שִׁפְחָה מִשִּׁפְחוֹתָם אֲשֶׁר אִתָּם בַּבַּיִת וְיֹאמְרוּ כִּי הִיא מִזַּרְעָם. לָזֶה נִתְחַכֵּם וְעָשָׂה כְּסֵדֶר זֶה בְּהַבְחָנָה מַבְהֶקֶת שֶׁהִיא הַוִּתְרָנוּת הַמַּפְלָאָה, שֶׁנּוֹתֶנֶת יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁשָּׁאַל מִמֶּנָּה. גַּם בָּזֶה יֵדַע אוֹתָהּ יְדִיעָה צוֹדֶקֶת כִּי הִיא מִבֵּית אַבְרָהָם, שֶׁהֻשְׁוְתָה לְפִי תֻּמָּהּ מִבְּלִי דַּעַת דָּבָר מִמֶּנּוּ כִּי אוֹתָהּ יְבַקֵּשׁ, וּפִתַּח דְּבָרֶיהָ הֵאִירוּ בְּאָמְרָהּ (בראשית כד:כד) ״בַּת בְּתוּאֵל״ וְגוֹ׳:

טו **טֶרֶם כִּלָּה לְדַבֵּר.** פֵּרוּשׁ: בְּעוֹדוֹ אוֹמֵר ״עִם אֲדוֹנִי״ וְהִנֵּה רִבְקָה, וְהוּא פֶּרֶק בָּא סִימָן כִּי הִיא זֹאת שֶׁרְאוּיָה לִהְיוֹת עִם אֲדוֹנוֹ.

רִבְקָה יוֹצֵאת. פֵּירוּשׁ: מְסֻבֶּבֶת יְצִיאָה מֵהַזּוּלַת לְצַד תְּפִלַּת אֱלִיעֶזֶר. עָשָׂה ה׳ שֶׁתֵּצֵא בְּאוֹתוֹ רֶגַע, לֹא קוֹדֶם וְלֹא אַחַר, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְכַשֵּׁל בְּאִשָּׁה אַחֶרֶת, כִּי הִיא זֹאת **אֲשֶׁר יָלְדָה לְבְתוּאֵל** וְגוֹ׳, הִיא בַּת זוּגוֹ שֶׁל יִצְחָק, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת וַיֵּרָא בְּפָסוּק (בראשית כב:כ) ״וַיְהִי אַחֲרֵי וְגוֹ׳ וַיַּגֶּד לְאַבְרָהָם״ וְגוֹ׳:

יז **הַגְמִיאִינִי נָא וְגוֹ׳.** הִנֵּה הִמְעִיט מִמַּה שֶׁהִתְנָה לִשְׁאוֹל, כִּי הוּא אָמַר אוֹמֵר אֵלֶיהָ הַטִּי נָא כַדֵּךְ וְאֶשְׁתֶּה, וַעֲתָּה אָמַר **הַגְמִיאִינִי** פֵּירוּשׁ לְשׁוֹן גְּמִיעָה, גַּם אָמַר **מְעַט**, גַּם לֹא אָמַר שֶׁתַּטֶּה הִיא כַדָּהּ לְהַשְׁקוֹתוֹ כַּאֲשֶׁר הִתְנָה. טַעְמוֹ הוּא עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פ:ס) שֶׁרָאָה שֶׁעָלוּ הַמַּיִם לְקֻרְאָתָהּ, וְסִימָן זֶה הוּא מוּבְהָק שֶׁאֵינוֹ מָצוּי בִּבְנוֹת הַכְּנַעֲנִי כִּי אִם בְּזֶרַע בָּרוּךְ וְקָדוֹשׁ כְּאַבְרָהָם, גַּם מִזֶּלּוֹ הֶרְאָהוּ כִּי הִיא זֹאת, לָזֶה הָיָה יָרֵא עַל הַתְּנָאִים שֶׁהִתְנָה שֶׁמָּא לֹא תְּקַיֵּם אוֹתָם וְנִמְצָא הוּא מַפְסִיד מְבֻקָּשׁוֹ עַל יְדֵי תְּנָאוֹ, לָזֶה הָיָה מְמַעֵט בְּכָל הָאֶפְשָׁרִיּוּת בִּתְנָאָיו כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה נָקִל בְּעֵינֶיהָ לַעֲשׂוֹתָם.

יח **וַתֹּאמֶר שְׁתֵה וגו׳.** פֵּירוּשׁ: כְּנֶגֶד שֶׁאָמַרְתָּ גְּמִיאָה מְעַט — שְׁתֵה כְּחָפְצְךָ. וְלֹא שִׁיְּשְׁתָה הוּא בְּיָדוֹ, אֶלָּא הִיא תִּטְרַח בַּמִּצְוָה לְהַשְׁקוֹת צָמָא לַמַּיִם. ״וַתְּמַהֵר וַתּוֹרֶד כַּדָּהּ עַל יָדָהּ״ כְּדֵי שֶׁלֹּא יִטְרַח הוּא בִּשְׁאֵת הַכַּד לִשְׁתּוֹת. וְאָמְרוֹ **וַתַּשְׁקֵהוּ** פֵּירוּשׁ: מִלְּבַד שֶׁלֹּא טָרַח לָשֵׂאת הַכַּד, עוֹד לָהּ שֶׁהָיְתָה טוֹרַחַת לְקָרֵב לְפִיו הַמַּיִם שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ הוּא אֲפִלּוּ לְהַטּוֹת הַכֶּלִי.

וְטַעַם שֶׁלֹּא אָמְרָה תֵּכֶף וּמִיָּד ״גַּם לִגְמַלֶּיךָ״ וְגוֹ׳ — לְתוֹסֶפֶת וַתַּרְנוּת נִתְכַּוְּנָה הַצַּדֶּקֶת, שֶׁאִם הָיְתָה מַקְדֶּמֶת לוֹמַר ״גַּם לִגְמַלֶּיךָ״ וְגוֹ׳ קוֹדֶם שֶׁיִּשְׁתֶּה הוּא, יֵשׁ מָקוֹם לוֹ לְמַהֵר לְהָקֵל טָרְחָהּ כֵּינָן שֶׁעוֹד לָהּ טִרְחַת הַגְּמַלִּים, מַה שֶּׁאֵין כֵּן קוֹדֶם שֶׁתּוֹדִיעֵהוּ יַחְשׁוֹב כִּי הוּא זֶה כָּל הַטּוֹרַח וְיִשְׁתֶּה כְּחָפְצוֹ לְאַט לְאַט, וְאַחַר שֶׁשָּׁתָה תֵּכֶף אָמְרָה ״גַּם לִגְמַלֶּיךָ״ וְגוֹ׳.

יט **וַתְּכַל לְהַשְׁקוֹתוֹ.** הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר ״וַיִּכַל לִשְׁתּוֹת״, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁהָיְתָה הִיא מְקֻרֶבֶת לוֹ הַמַּיִם לִשְׁתּוֹת עַד סוֹף הַשְּׁתִיָּה, וְלֹא הָיָה צָרִיךְ הוּא לִטְרוֹחַ בְּהַטָּיַת מַיִם אֵלָיו.

עוֹד אֶפְשָׁר שֶׁחָשְׁשָׁה עָלָיו לְצַד שֶׁהָיָה עָיֵף בַּדֶּרֶךְ, וְהַפְלָגַת הַשְּׁתִיָּה תַּזִּיק, וְהִיא הַצַּדֶּקֶת שֶׁעָרָה בְּדַעְתָּהּ שֶׁעוּר שֶׁיַּסְפִּיק לִשְׁתִיָּתוֹ, וְלֹא רָצְתָה לְהוֹסִיף לוֹ לְבַל יִסְתַּפֵּק, כִּי הָעֵיף לֹא יִשְׁעַר בִּשְׁתִיָּתוֹ בְּעֵת צְמָאוֹנוֹ. וּכְדֵי שֶׁלֹּא יַחְשׁוֹב כִּי לְצַד הַמְעָטַת הַטּוֹרַח נִתְכַּוְּנָה לָזֶה, אָמְרָה אֵלָיו **גַּם לִגְמַלֶּיךָ וְגוֹ׳ עַד אִם כִּלּוּ,** וְלֹא

אֶתְנַהֵג עִמָּהֶם בְּהַשְׁעָרַת הַהִסְתַּפְּקוּת. הָא לָמַדְתָּ כִּי לְצַד רַחְמָנוּת וְאַהֲבָה נִתְכַּוְּנָה אֲלֵיהֶם כַּטַּעַם הַנִּזְכָּר.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות מ.) בְּפָסוּק (דברים יא:טו) "וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ" וְגוֹ', שֶׁצָּרִיךְ אָדָם לְהַקְדִּים לָתֵת מָזוֹן לִבְהֶמְתּוֹ וְאַחַר כָּךְ אֶת עַצְמוֹ. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי דַּוְקָא דְּאֵין כָּאן סַכָּנָה אוֹ צַעַר, אֲבָל בְּסַכָּנָה אוֹ בְּשֶׁיֵּשׁ צַעַר, קוֹדֶם יֵשׁ לְחוּשׁ לְצַעֲרוֹ וְאַחַר כָּךְ בְּהֶמְתּוֹ. וְלָזֶה כְּשֶׁשָּׁאַל הָאִישׁ "הַגְּמִיאִינִי מְעַט", הִרְגִּישָׁה הַצַּדֶּקֶת כִּי צָמֵא לַמַּיִם הָיָה וּמִצְטַעֵר הָיָה, לָזֶה אָמְרָה לוֹ "שְׁתֵה". וּכְשֶׁנִּתְּנָה לוֹ שִׁעוּר שֶׁשִּׁעֲרָה כִּי וַדַּאי אֵין כָּאן חֲשַׁשׁ לְצַעַר הַצָּמָא, "וַתְּכַל לְהַשְׁקֹתוֹ וַתֹּאמֶר גַּם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב", כִּי בְּגֶדֶר זֶה שֶׁאֵינְךָ מִצְטַעֵר אוֹתָם צָרִיךְ לְהַקְדִּים. וְהוּא שֶׁפָּמַךְ הַכָּתוּב לְ"וַתְּכַל לְהַשְׁקֹתוֹ" "וַתֹּאמֶר גַּם לִגְמַלֶּיךָ" וְגוֹ'. וְאָמְרוּ **עַד אִם כָּלוּ**, פֵּרוּשׁ: לֹא אֲשַׁעֵר לָהֶם כְּפִי הָאוּמְדָּנָא, אֶלָּא אַשְׁקֶה וְלֹא אֶשָּׁא יָדִי עַד שֶׁאֶרְאֶה שֶׁמִּים לִפְנֵיהֶם וְאֵינָם שׁוֹתִים, וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי כָּלוּ לִשְׁתּוֹת.

כא **וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאֶה לָהּ מַחֲרִישׁ.** פֵּרוּשׁ: לְהֱיוֹת שֶׁרָאָה הַצְלָחַת דַּרְכּוֹ, וְיוֹתֵר מִמַּה שֶׁאָמַר בִּתְנָאוֹ אָמְרָה הַצַּדֶּקֶת, הָיְתָה נַפְשׁוֹ מְקַשְׁקֶשֶׁת לוֹמַר אֵלֶיהָ מַה שֶּׁאָמַר בְּסָמוּךְ, כִּי כְּבָר נִשְׁלַם תְּנַאי שֶׁאָמַר "וְאָמְרָה וְגַם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב" (בראשית כד:מד). הִנֵּה הִיא אָמְרָה "וְגַם" וְגוֹ', וְקִיְּמָה דְּבָרֶיהָ דִּכְתִיב (בראשית כד:כ) "וַתְּשְׁאַב לְכָל גְּמַלָּיו", וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לְהַמְתִּין עַד שֶׁיְּכַלּוּ הַגְּמַלִּים לִשְׁתּוֹת שֶׁלֹּא הָיָה זֶה מֻהַתְנַאי. וְהָיָה מַשְׁתִּיק עַצְמוֹ מִדַּבֵּר עַד שֶׁיֵּדַע מַה שֶּׁאָמְרָה לְהַשְׁקוֹת גְּמַלָּיו עַד שֶׁיְּכַלּוּ לִשְׁתּוֹת, וַהֲגַם שֶׁאֵין דָּבָר זֶה מֻהַתְנַאי, לְצַד דְּבָרֶיהָ נוֹלַד לוֹ בָּהּ סָפֵק שֶׁמָּא הִיא מֻהָאוֹמְרִים הַרְבֵּה וְעוֹשִׂים מְעַט, עַד שֶׁרָאָה שֶׁכְּלוּ הַגְּמַלִּים וְגוֹ', תֵּכֶף נָתַן הַצְּמִידִים וְגוֹ'.

כב **עַל יָדֶיהָ.** פֵּירוּשׁ שֶׁהַלָּמוּהָ כְּאִלּוּ נַעֲשׂוּ כְּשִׁיעוּר זֶה, וְעָשָׂה הַדָּבָר לְצַד הַצְדִּיקוֹ בְּהַשְׁגָּחַת ה' עָלָיו וְסִימָנִים הַמַּצְדִּיקִים שָׁרָאוּ עֵינָיו.

כג **בַּת מִי אַתְּ הַגִּידִי וְגוֹ'.** סָמַךְ שְׁתֵּי הַשְּׁאֵלוֹת, לְהַגִּיד כִּי לֹא נִסְתַּפֵּק אִם הִיא מִבְּנֵי מִשְׁפַּחַת אַבְרָהָם, שֶׁאִם הָיָה מְסֻפָּק לֹא הָיָה לוֹ לִשְׁאוֹל חֵיֵּשׁ מָקוֹם עַד שֶׁיֵּדַע אִם דֶּרֶךְ נְכוֹן לְפָנָיו, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁהֶאֱמִין בַּהּ' כִּי הִצְלִיחַ דַּרְכּוֹ, וּמַה שֶּׁשָּׁאַל "בַּת מִי אַתְּ" הוּא מָה שֵּׁם אָבִיהָ וְגוֹ', וְקוֹדֶם שֶׁתָּשִׁיב אָמַר "חֵיֵּשׁ בֵּית אָבִיךְ" וְגוֹ' כִּי לֹא יִשְׁתַּנֶּה דָּבָר זֶה בְּהַגָּדַת בַּת מִי וְגוֹ', וְהָבֵן:

כד **בַּת בְּתוּאֵל אֲשֶׁר יָלְדָה וְגוֹ'.** פֵּירוּשׁ שֶׁאָבִיהָ מִבְּנֵי הַגְּבִירָה וְלֹא מִפִּילֶגֶשׁ.

כט **וּלְרִבְקָה אָח וּשְׁמוֹ לָבָן וְגוֹ'.** לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה י; אסתר רבה ו,ג) שֶׁאָמְרוּ כִּי הַצַּדִּיקִים שְׁמָם קוֹדֶם לָהֶם, דִּכְתִיב (רות ב:א) "וּשְׁמוֹ בּוֹעַז", "וְשֵׁם הָאִישׁ אֱלִימֶלֶךְ" (רות א:ב), אֲבָל הָרְשָׁעִים הֵם קוֹדְמִים לִשְׁמָם, דִּכְתִיב (שמואל א כה:כה) "נָבָל שְׁמוֹ" וְגוֹ'. אִם כֵּן לָמָּה לָקַח הַכָּתוּב סֵדֶר הַצַּדִּיקִים בְּלָבָן הָרָשָׁע? וְלָתֵת טַעַם לַדָּבָר יֵשׁ לְהָעִיר בַּכָּתוּב אָמְרוּ **וַיָּרָץ** לָמָּה רָץ, וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמעוני קט) אָמְרוּ לְפִי שֶׁרָאָה הַנֶּזֶם וְכוּ' נָתַן עֵינָיו בַּמָּמוֹן. וַעֲדַיִן קָשֶׁה, אִם כֵּן הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים לוֹמַר "וַיְהִי כִּרְאוֹת וְגוֹ' וַיָּרָץ" וְגוֹ'. גַּם בָּזֶה לֹא הָיָה צָרִיךְ לִכְתֹּב שְׁתֵּי פְּעָמִים "אֶל הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל הָעָיִן"?

אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא כִּי זֶה הָאִישׁ לָבָן חָרַד לִקְרַאת הָאִישׁ בְּיָדְעוֹ מַה שֶּׁעָבַר בֵּינוֹ וּבֵין רִבְקָה מֵהַדְּבָרִים וּמִקְרוּב הַדַּעַת, וְהוּא אִישׁ נָכְרִי, הֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי דְּבָרִים בְּגוֹ, וְלָזֶה לָבַשׁ קִנְאָה וְרָץ לִקְרָאתוֹ לִפְגֹּעַ בּוֹ בְּקִנְאָתוֹ אֶת קִנְאַת אֲחוֹתוֹ. וּלְצַד בְּחִינַת מַעֲשֶׂה זֶה יְחֻס ה' אוֹתוֹ יְחוּסִין שֶׁל צַדִּיקִים וְאָמַר **וּשְׁמוֹ לָבָן**, כִּי מַעֲשֶׂה צַדִּיקִים עָשָׂה בָּזֶה וְאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְקַפֵּחַ שְׂכַר בְּרִיָּה.

וְאָמְרוּ **וַיְהִי כְּרְאוֹת** וְגוֹ', יַגִּיד כִּי מַה שֶּׁקָּדַם הָיָה קוֹדֶם כִּרְאוֹת הַצְּמִידִים וְקוֹדֶם שָׁמְעוֹ דִּבְרֵי אֲחוֹתוֹ. סִדְרָן שֶׁל מַעֲשִׂים: חֻשְּׁדוּ לְאֱלִיעֶזֶר בְּדָבָר מְכוֹעָר, אֲבָל כִּרְאוֹת הַנֶּזֶם וְגוֹ' וּכְשָׁמְעוֹ וְגוֹ' כָּכָה דִּבֶּר אֲלֵי הָאִישׁ – שָׁב אַפּוֹ. וְאַף עַל פִּי כֵן מוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁיָּצָא לִקְרַאת הָאִישׁ לֹא לְהָרַע, אֶלָּא אַדְרַבָּה, לְהַאֲכִסִינוֹ וּלְהַחֲזִיק לוֹ טוֹבָה, וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ.

ל **וַיָּבֹא אֶל וְגוֹ' וְהִנֵּה עוֹמֵד עַל וְגוֹ'.** צָרִיךְ לָדַעַת מַה בָּא לְלַמְּדֵנוּ בְּאָמְרוֹ **וְהִנֵּה עוֹמֵד** וְגוֹ', וְעַל פִּי דִּבְרֵי רַז"ל (ילקוט שמעוני קט) שֶׁאָמְרוּ כִּי הִכִּיר אֱלִיעֶזֶר בְּמִרוּצָתוֹ שֶׁל לָבָן לָרָעָה, וְהִזְכִּיר שֵׁם הַמְפֹרָשׁ וְהֶעֱמִיד הַגְּמַלִּים בָּאֲוִיר עַל הָעַיִן, וְהוּא אָמְרוֹ **הַגְּמַלִּים עַל הָעָיִן**, וְהוּא עָמַד עַל הַגְּמַלִּים דִּכְתִיב "וְהִנֵּה עוֹמֵד" וְגוֹ', וּמִמָּקוֹם גְּבוֹהַּ קָרָא לוֹ לָבָן, וְהוּא אָמְרוֹ "בֹּא בְרוּךְ ה'", וְאַחַר שֶׁבָּא מִמָּקוֹם גָּבוֹהַּ דִּבֵּר אֵלָיו "לָמָּה תַעֲמֹד בַּחוּץ". וּבָזֶה לֹא קָשֶׁה לָמָּה הִקְדִּים לוֹמַר "בֹּא" וְגוֹ' וְאַחַר כָּךְ אָמַר "לָמָּה תַעֲמֹד" וְגוֹ', כִּי מֵהָרְאוּי שֶׁיֹּאמַר "לָמָּה תַעֲמֹד" וְאַחַר כָּךְ יֹאמַר "בֹּא" וְגוֹ':

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְהִנֵּה עִמּוֹ** וְגוֹ', שֶׁהֲגַם שֶׁשָּׁאַל שָׁאַל הָאִישׁ אֶת רִבְקָה "חֵיֵּשׁ בֵּית אָבִיךְ מָקוֹם" וְגוֹ', וְאָמְרָה "גַּם תֶּבֶן" וְגוֹ' "גַּם מָקוֹם" וְגוֹ', אַף עַל פִּי כֵן לֹא מִפְּנֵי זֶה נָטָה אַחֲרֶיהָ לָלֶכֶת בֵּית אָבִיהָ, אֶלָּא עָמַד בִּמְקוֹמוֹ עַל הָעָיִן.

וְאָמְרוּ **בּוֹא בָּרוּךְ** וְגוֹ', וְאַחַר כָּךְ אָמַר "לָמָּה" וְגוֹ' – נִתְכַּוֵּן לוֹמַר לוֹ כִּי מַה שֶּׁמְּזַמְּנוֹ לָבֹא אֶצְלוֹ לֹא לְהַאֲכִסִינוֹ בְּבֵיתוֹ, אֶלָּא שֶׁלֹּא יַעֲמֹד בַּחוּץ, אֲבָל לְעוֹלָם צָרְכוֹ עַל עַצְמוֹ, כִּי עֵינֵי רְשָׁעִים תִּכְלֶינָה.

מה **אֲנִי טֶרֶם וְגוֹ' לְדַבֵּר אֶל לִבִּי.** שָׁלַל כִּי לֹא שְׁמַעְתּוּ אָזְנָךְ, לָחוּשׁ לַנַּעֲרָה שֶׁתַּעֲשֶׂה לְצַד מַה שֶּׁשָּׁמְעָה.

מז וַאֲשַׁאֵל אוֹתָהּ וָאֹמַר׳. שִׁנָּה לַחֲשָׁשַׁת רַמָּאוּתָם, כִּי יֹאמְרוּ שֶׁנָּתַן הַחֲפָצִים קוֹדֶם לְצַד מַה שֶׁשִּׁמַּשְׁתּוֹ, וְהֵם נוֹגְעִים לְאָבִיהָ. לָזֶה הִקְדִּים כִּי לֹא נָתַן אֶלָּא אַחַר שֶׁיָּדַע הֱיוֹתָהּ בַּת בְּתוּאֵל שֶׁרָאוּיָה לְיִצְחָק, נָתַן לָהּ בְּחֻזְקַת תַּכְשִׁיטֵי כַּלָּה לֶחָתָן וְאֵין לְאָבִיהָ זְכוּת בָּהֶם.

ס אִם לֹא כֵּן תַּגִּיד לִי וְאֵלְכָה׳. טַעַם אָמְרוֹ אִם, פֵּרוּשׁ: אַחַר שֶׁנִּתְבַּשֵּׂר אַבְרָהָם שֶׁאַלְפֵי וְרִבְבָה יֵצְאוּ מִיִּצְחָק, יְהִי רָצוֹן שֶׁיֵּצְאוּ מִמֶּנּוּ. וְיוֹתֵר הָיָה טוֹב לָהֶם שֶׁלֹּא יִהְיֶה הַדָּבָר וְלֹא יָקוּם, וְהֶבֵן כִּי כָּל חֵלֶק הָרַע יִשָּׁנֵא חֵלֶק הַטּוֹב, וְלוּ יִהְיֶה בְּנוֹ וּבְתּוֹ.

פרק כה

ו וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים וְגוֹ׳. וּלְיִשְׁמָעֵאל לֹא אָמַר הַכָּתוּב שֶׁנָּתַן לוֹ מַתָּנוֹת וְשִׁלְּחוֹ, כִּי לְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ (בראשית ט״ז:ז׳) כִּי יִשְׁמָעֵאל מִשְׁפַּט קְנִיָּה יֵשׁ בּוֹ לְיִצְחָק, מְשֻׁלָּח וְעוֹמֵד הוּא. וְיֵשׁ יוֹם לָאֵל אָיוֹם מִשְׁפָּט יַעֲשֶׂה וְיַכִּיר נְקֻבָּה לְקוֹנָיו.

ז וְאֵלֶּה יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אַבְרָהָם אֲשֶׁר חָי. דִּקְדֵּק לוֹמַר ״[אֲשֶׁר] חָי״ עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה ס״ג) שֶׁאָמְרוּ כִּי חָסְרוּ לוֹ חָמֵשׁ שָׁנִים קוֹדֶם יוֹם שֶׁבּוֹ עָשָׂה עֲשִׂירוֹת, וְלָזֶה אָמַר **אֲשֶׁר חָי** פֵּרוּשׁ: לֹא שָׁנִים שֶׁקָּצְבוּ לוֹ כִּי יוֹתֵר הָיוּ, אֶלָּא אֵלֶּה הֵם מַה שֶּׁחָי.

חסלת פרשת חיי שרה

יט וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת וְגוֹ׳. צָרִיךְ לְדַעַת: א׳ בִּמְקוֹם שֶׁיַּזְכִּיר תּוֹלְדוֹת יִצְחָק, הִזְכִּיר לִידַת יִצְחָק, ב׳ לֹא הָיָה צָרִיךְ לְהוֹדִיעַ כִּי אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק.

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יִצְחָק** פֵּרוּשׁ הָאֲמוּרִים בְּסוֹף הַפָּרָשָׁה, וְכֵיוָן שֶׁזָּכַר בָּנָיו שֶׁל יִצְחָק, וּכְבָר קָדַם לָנוּ כִּי יִצְחָק כְּשֶׁנּוֹלַד לֹא הָיָה בְּמַדְרֵגָה שֶׁיּוֹלִיד כִּי בָּא מִסִּטְרָא דְּנוּקְבָא, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ (בראשית כ״ב:ב׳), אִם כֵּן מִנַּיִן לוֹ תּוֹלְדוֹת? לָזֶה גָּמַר אוֹמֵר: **אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק**, פֵּרוּשׁ הִפְעִיל כֹּחַ הַלֵּידָה בְּיִצְחָק, שֶׁהִמְשִׁיךְ אֵלָיו נֶפֶשׁ שֶׁהִיא בְּמַדְרֵגַת הַמּוֹלִיד, וְזֶה הָיָה בְּאֶמְצָעוּת הָעֲקֵדָה כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ.

עוד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות סד.) ״וַיַּעְתֵּר לוֹ ה׳״ לְפִי שֶׁאֵין דּוֹמֶה וְכוּ׳ לְתִפְלַּת צַדִּיק בֶּן צַדִּיק, עַד כָּאן. הָא לָמַדְתָּ כִּי לְצַד הֱיוֹת לוֹ אָב צַדִּיק נִתְרַצָּה ה׳ לוֹ וְנָתַן לוֹ בָּנִים, וְהוּא אָמְרוֹ **אַבְרָהָם הוֹלִיד** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ בְּאֶמְצָעוּת זְכוּת אַבְרָהָם הוֹלִיד וְגוֹ׳:

עוד יִרְצֶה עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה ס״ג) בְּפָסוּק (ישעיהו כט:כב) ״אֶל בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אַבְרָהָם״, כִּי בִּזְכוּת יַעֲקֹב נִצּוֹל אַבְרָהָם מִכִּבְשַׁן הָאֵשׁ, וְזוּלָתוֹ כְּבָר הָיָה חָס וְשָׁלוֹם אַבְרָהָם נִשְׂרָף בְּאוּר כַּשְׂדִּים. וְהוּא אָמְרוֹ **אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם**, שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק, כִּי זוּלַת יַעֲקֹב שֶׁהוּא תּוֹלְדוֹת יִצְחָק כְּבָר הָיָה אַבְרָהָם נִשְׂרָף קוֹדֶם שֶׁיּוֹלִיד יִצְחָק.

עוד יִרְמֹז עַל עִקַּר תּוֹלְדוֹת הַצַּדִּיקִים שֶׁהֵם מִצְווֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁיִּצְחָק לֹא נוֹדְעוּ נְסִיּוֹנוֹתָיו וְגֶדֶר צִדְקוּתוֹ, וַהֲגַם שֶׁפָּשַׁט צָנְארוֹ עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ אֵין דָּבָר זֶה מְבֹאָר בַּתּוֹרָה, וְעַד הַיּוֹם יֵשׁ מְפָרְשִׁים (אבן עזרא כב:ד) כִּי בְּעַל כָּרְחוֹ נֶעֱקַד, לָזֶה מוֹדִיעַ הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ ״וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם״ – הַבֵּט וּרְאֵה הַמּוֹלִיד וְהַמּוּרָם כַּיּוֹצֵא בּוֹ. וְרָמַז גַּם כֵּן בְּתִבַּת **בֶּן אַבְרָהָם** עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי י) ״בֵּן חָכָם״, פֵּרוּשׁ כִּי הוּא אַבְרָהָם בִּבְחִינַת הַצִּדְקוּת וְהַפְלָגַת חִבָּתוֹ יִתְבָּרַךְ. וּכְפִי זֶה יֻדַּיִק גַּם כֵּן אָמְרוֹ **וְאֵלֶּה** בְּתוֹסֶפֶת וָא״ו, לוֹמַר מוֹסִיף עַל תּוֹלְדוֹתָיו שֶׁל אַבְרָהָם הַמְפֻרָסָם לְטוֹבָה בְּכַמָּה נְסִיונוֹת, גַּם תּוֹלְדוֹתָיו שֶׁל יִצְחָק בְּדוֹמִין.

עוד יִרְמֹז עַל זֶה הַדֶּרֶךְ ״וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן״ – אֶחָד הָיָה אַבְרָהָם, פֵּרוּשׁ כַּדּוֹמֶה לוֹ, שֶׁלֹּא דָּמוּ לְאַבְרָהָם שְׁתֵּי תּוֹלְדוֹתָיו שֶׁל יִצְחָק.

עוד יִרְמֹז עַל זֶה הַדֶּרֶךְ וְגוֹ׳ **אַבְרָהָם הוֹלִיד** עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, שֶׁהַגַּם שֶׁדִּמָּה תּוֹלְדוֹת הַטּוֹב שֶׁל יִצְחָק לְשֶׁל אַבְרָהָם כָּרָמוּז בְּאָמְרוֹ ״וְאֵלֶּה״ בְּתוֹסֶפֶת וָא״ו, עִם כָּל זֶה לֹא תִשְׁוֶה מַעֲלָתוֹ לְשֶׁל אַבְרָהָם, כִּי הוּא הָאָב זְכֵה לוֹ. וְהוּא אָמְרוֹ **אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק**, בְּחִינַת הַטּוֹב שֶׁבּוֹ בָּאָה מִכֹּחַ הַמּוֹלִיד, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אַבְרָהָם כִּי אָבִיו עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה הָיָה, וְהוּא נִתְעַצֵּם לְהַשִּׂיג בּוֹרְאוֹ וּמַעֲלַת אַבְרָהָם נִשְׁגָּבָה. וְלָזֶה נִקְרָא (ישעיהו מא:ח) אַבְרָהָם אוֹהֲבוֹ יִתְבָּרַךְ, פֵּירוּשׁ: הוּא קֶדֶם לִהְיוֹת אוֹהֵב לְקוֹנוֹ, קוֹדֶם שֶׁיָּאִיר ה׳ אֵלָיו אַהֲבָתוֹ בּוֹ הוּא רָדַף אַחֲרָיו בְּהִתְעַצְּמוּת נִפְלָא, מַה שֶּׁאֵין כֵּן יִצְחָק, כִּי בָּנָה בּוֹ אַבְרָהָם בִּנְיַן אַהֲבַת הַטּוֹב, וּכְשֶׁפָּקַח עֵינוֹ בָּעוֹלָם כְּבָר נָחָה עָלָיו רוּחַ ה׳.

עוד יִרְמֹז עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי תּוֹלְדוֹת יִצְחָק הָיָה בִּבְחִינָה יוֹתֵר מְעֻלָּה מִתּוֹלְדוֹת אַבְרָהָם, כִּי אֵינוֹ דּוֹמֶה צַדִּיק בֶּן צַדִּיק לְצַדִּיק בֶּן רָשָׁע (יבמות סד), שֶׁהוּא אַבְרָהָם בֶּן תֶּרַח. וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה לח,יב) שֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה, עִם כָּל זֶה בְּעֵת לִידַת אַבְרָהָם עַד סָמוּךְ לְמִיתָתוֹ לֹא הָיָה אֶלָּא בְּמַדְרֵגַת רָשָׁע, וּפְעֻלַּת הָאָב רָשָׁע תַּחְשִׁיךְ מְאוֹר נֶפֶשׁ הַבֵּן. וּבִבְחִינָה זוֹ נִתְרַבִּית הַכִּשָּׁרַת מַעֲשֵׂה יִצְחָק, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאֵלֶּה** בְּתוֹסֶפֶת עַל הָרִאשׁוֹן, וְנָתַן טַעַם בְּאָמְרוֹ ״אַבְרָהָם הוֹלִיד״ וְגוֹ׳:

עוד נִתְכַּוֵּן לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **אֵלֶּה תּוֹלְדֹת** – פֵּרוּשׁ מְאוֹרָעוֹת אֲשֶׁר עָבְרוּהוּ לְיִצְחָק כַּמְּפֹרָשִׁים בְּסֵדֶר הַפָּרָשָׁה, וּכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁכֻּלָּם שְׁלֵמִים בְּלֹא

שׁוּם מְאוֹרָע שֶׁל צַעַר וּבְרֹב טוּב עֹשֶׁר וְכָבוֹד, וְכַמְּבָאָר בְּפֵרוּשׁ רַמְבַּ״ן זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה (בראשית כה:לד), מַה שֶּׁלֹּא הָיָה כֵּן לְאַבְרָהָם שֶׁפִּמָּה עֲבָרוּהוּ מֵהַצָּרוֹת. וְנָתַן הַכָּתוּב טַעַם לְצַד כִּי אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק, וּלְצַד שֶׁאָבִיו צַדִּיק הָיָה וְזָכָה לוֹ הָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד וְכוּ׳, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אַבְרָהָם שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ אָב שֶׁיְּזַכֶּה לוֹ.

כ **וַיְהִי יִצְחָק בֶּן אַרְבָּעִים וְגוּ׳.** טַעַם שֶׁהֻצְרַךְ לְהוֹדִיעַ זְמַן נְשׂוּאָיו מַה שֶּׁלֹּא נָהַג כֵּן בְּאַבְרָהָם, בָּא לְתֵת טַעַם לְעִכּוּב הַזְּמַן שֶׁשָּׁהָה יִצְחָק בִּלֹּא נְשׂוּאִין עַד עֲבוֹר אַרְבָּעִים שָׁנָה, וְאָמַר הַטַּעַם **בְּקָחְתּוֹ אֶת רִבְקָה** בִּשְׁבִיל קִיחַת רִבְקָה שֶׁהָה עַד אַרְבָּעִים שָׁנָה, וּכְמוֹ שֶׁגָּמַר אוֹמֶר **לוֹ לְאִשָּׁה** פֵּרוּשׁ לוֹ מְיֻחֶדֶת הִיא בַּת זוּגוֹ. הָא לָמַדְתָּ שֶׁקּוֹדֶם לָהּ לֹא הָיְתָה לוֹ בַּת זוּג, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת, וְהִיא קְטַנָּה הָיְתָה שֶׁנּוֹלְדָה כְּעֶקְדָּה כְּשֶׁהֻכְשַׁר לְהוֹלִיד. וּמֵעַתָּה אֵין תַּרְעוֹמֶת עַל יִצְחָק שֶׁשָּׁהָה עַד אַרְבָּעִים שָׁנָה, גַּם עַל אַבְרָהָם שֶׁעִכֵּב עַד אַרְבָּעִים שָׁנָה, כִּי אָז הָיְתָה בַּת שָׁלֹשׁ שָׁנִים כְּפִי הַחֶשְׁבּוֹן.

בַּת בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי וְגוּ׳ אֲחוֹת וְגוּ׳. טַעַם שֶׁחָזַר הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ זֶה – לֹא לְהַשְׁמִיעֵנוּ בַּת מִי הִיא, אֶלָּא לְלַמֵּד סָנֵגוֹרְיָא עַל רִבְקָה, לְפִי שֶׁאוֹמֵר בְּסָמוּךְ ״וַיַּעֲתֵר לוֹ ה׳״ – לוֹ וְלֹא לָהּ, וְתָבֹא הַסְּבָרָא לוֹמַר כִּי טַעַם הַדָּבָר לְצַד פְּחִיתוּת רִבְקָה חַס וְשָׁלוֹם, כִּי לֹא רָאוּיָה הִיא לִשְׁמֹעַ אֵלֶיהָ אֱלֹהִים. לָזֶה הִקְדִּים לוֹמַר **בַּת בְּתוּאֵל**, לוֹמַר כִּי זוֹ הִיא סִבָּה לָמָּה שֶׁהֶעְתִּיר ה׳ לְיִצְחָק, כִּי הוּא בֶּן אַבְרָהָם וְהִיא בַּת בְּתוּאֵל. וְכָפַל לוֹמַר **הָאֲרַמִּי מִפַּדַּן אֲרָם** לְהָעִיר כִּי נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ ״הָאֲרַמִּי״ לוֹמַר הָרַמַּאי, כִּי אִם נִתְכַּוֵּן לְכָנּוֹתוֹ לְשֵׁם עִירוֹ חֲרֵי הוּא אָמוּר. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה, לְצַד שֶׁלֹּא נִתְפָּרְסֵם רִשְׁעוּתוֹ בָּעוֹלָם, בָּא לְהוֹדִיעוֹ כִּי רָשָׁע הָיָה, וּבְאֶמְצָעוּתוֹ לֹא הֻכְשְׁרָה תְּפִלַּת רִבְקָה כִּתְפִלַּת יִצְחָק.

וְאָמְרוּ **אֲחוֹת לָבָן** לְלֹא צֹרֶךְ, וְנוֹסָף שֶׁכְּבָר יָדַעְנוּ, אֶלָּא הַטַּעַם הוּא שֶׁבָּא לְלַמֵּד זְכוּת עַל רִבְקָה בִּרְאוֹתֵנוּ שֶׁיָּלְדָה בֵּן רָשָׁע מֻבְהָק, וְתֹאמַר אֵיךְ מִבֶּטֶן בָּרוּךְ יָצָא אָרוּר, לָזֶה אָמַר כִּי זֶה הוּא סִבָּה לַדָּבָר יֶתְרָה אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי, פֵּרוּשׁ הָרַמַּאי בְּתוֹסֶפֶת רֶשַׁע עַל אָבִיו, וּכְבָר קָדְמוּ חֲז״ל (בבא בתרא קי.) רוֹב הַבָּנִים, לַטַּעַם הַיָּדוּעַ, וְלָזֶה יָצָא עֵשָׂו, וְזוּלַת זֶה צֶאֱצָאֶיהָ צַדִּיקִים הָיוּ יוֹצְאִים מִמֶּנָּה, כִּי צַדֶּקֶת גְּמוּרָה הָיְתָה, וְהָעֵד ״לִנְכַח אֶשְׁתּוֹ״, וְאָמְרוּ זַ״ל (בראשית רבה פס״ג) וְכוּ׳. וְשֶׁלֹּא תֹּאמַר וְאִם כֵּן וְלָמָּה לֹא נָתַן לֵב יִצְחָק לִבְדֹּק בְּאָחִיהָ, לָזֶה גָּמַר אוֹמֶר **לוֹ לְאִשָּׁה** וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה, וְזוּלַת זֶה לֹא הָיָה נוֹשֵׂא אֲחוֹת רָשָׁע.

עוֹד רָמֵז בְּהוֹדַעַת **אֲחוֹת לָבָן** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה ס:יג) שֶׁטַּעַם רִבְקָה שֶׁהָיְתָה עֲקָרָה הוּא לְצַד בִּרְכַּת לָבָן, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֵרָאֶה כִּי בִּרְכָתוֹ תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה טוֹב. לָזֶה קוֹדֶם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב כִּי עֲקָרָה הִיא, קָדַם לוֹמַר טַעַם הַדָּבָר וְאָמַר ״אֲחוֹת לָבָן״, וְזוֹ הָיְתָה סִבָּה שֶׁנֶּעְקְרָה רִבְקָה עַד שֶׁהֻצְרְכוּ לִתְפִלָּה.

כא **וַיֶּעְתַּר לוֹ וְגוּ׳.** טַעַם שֶׁלֹּא אָמַר ״וַיֵּדַע יִצְחָק אֶת״ וְגוּ׳, כְּאָמְרוֹ (בראשית ד:א) ״וְהָאָדָם יָדַע״, (שמואל א א:יט) ״וַיֵּדַע אֶלְקָנָה״ וְגוּ׳, אוּלַי שֶׁהָיְתָה הַתְּפִלָּה אַחַר שֶׁיָּדַע (ברכות ס.) תּוֹךְ שְׁלֹשָׁה יָמִים הָרִאשׁוֹנִים, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ס.) שְׁלֹשָׁה יָמִים הָרִאשׁוֹנִים יִתְפַּלֵּל שֶׁלֹּא יַסְרִיחַ, וְזוֹ הָיְתָה תְּפִלָּתוֹ שֶׁל יִצְחָק.

כב **וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים וְגוּ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **וַיִּתְרֹצְצוּ**, גַּם אָמְרָהּ **לָמָּה זֶּה אָנֹכִי.** וְרַשִׁ״י פֵּרֵשׁ: אִם כֵּן גָּדוֹל צַעַר הָעִבּוּר, לָמָּה זֶּה אָנֹכִי מִתְאַוָּה וּמִתְפַּלֶּלֶת עַל הַהֵרָיוֹן, עַד כָּאן. וּפֵרוּשׁוֹ זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה אֵין הַדַּעַת מַסְפֶּקֶת עָלָיו שֶׁתִּמְאַס הַצַּדֶּקֶת בְּהֵרָיוֹנָהּ לְצַד הַצַּעַר, גַּם בְּמַה נָחָה דַּעְתָּהּ בֶּאֱמוֹר לָהּ הָאֱלֹהִים ״שְׁנֵי גוֹיִם״ וְגוּ׳ וּבָזֶה לֹא יוּסַר צַעֲרָהּ. וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ דְּרָשׁוֹת הַרְבֵּה, אֲבָל פְּשַׁט פְּשָׁטִים הַכָּתוּב לֹא נוֹדַע. אָכֵן פְּשַׁט הַכָּתוּב הוּא **וַיִּתְרֹצְצוּ** לְשׁוֹן רִצּוּץ, פֵּרוּשׁ הָיוּ נִדְחָקִים בְּיוֹתֵר כְּשֶׁעוּר שֶׁיִּהְיוּ מִתְרוֹצְצִים וְלֹא יִתְקַיְּמוּ בְּמֵעֶיהָ, וְזֶה יוֹרֶה כִּי הֵרְיוֹנָהּ אֵינוֹ מִתְקַיֵּם. **וַתֹּאמֶר אִם כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי** פֵּרוּשׁ ״זֶה׳ מוֹרֶה בָּאֶצְבַּע חוֹזֵר אֶל הַהֵרָיוֹן, לָמָּה אָנֹכִי הָרָה לָרִיק יָגַעְתִּי. **וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת ה׳** פֵּרוּשׁ לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים עַל קִיּוּם הֵרְיוֹנָהּ וְלָדַעַת דָּבָר הַסּוֹבֵב הֶפְסֵדָם, כִּי מִן הַשָּׁמַיִם לֹא יַעֲשׂוּ נֵס לְשֶׁקֶר, שֶׁתִּפָּקֵד בְּדָבָר שֶׁאֵינוֹ מִתְקַיֵּם. וּלְעוֹלָם לֹא הִקְפִּידָה עַל צַעַר הַהֵרָיוֹן, כִּי הַצַּדִּיקִים יִסְבְּלוּ צַעַר גָּדוֹל בָּעוֹלָם הַזֶּה לְתַכְלִית טוֹב הַנִּצְחִי.

כג **וַיֹּאמֶר ה׳ לָהּ וְגוּ׳.** מִקְרָא זֶה רַבּוּ בּוֹ הַפֵּרוּשִׁים, וְעוֹדָנּוּ בַּר נְתִינַת טַעַם וְתַבְלִין בְּדֶרֶךְ אוֹר יָשָׁר, וְהוּא כִּי בָא לְהַשִּׁיבָהּ עַל חֲשָׁשָׁתָהּ שֶׁאֵין הֵרְיוֹנָהּ מִתְקַיֵּם לְרֹב דָּחְקָם, וְהוֹדִיעָהּ סִבַּת הַדּוֹחַק אֲשֶׁר יִדְחָקוּ זֶה אֶת זֶה וְיִתְעַצְּמוּ זֶה עַל זֶה, כִּי מְשֻׁנֶּה הֵרָיוֹן זֶה מִכָּל הֵרָיוֹן שֶׁבָּעוֹלָם, כִּי כָּל הֵרָיוֹן שֶׁיִּהְיֶה מִשְּׁנַיִם יִהְיוּ הַשְּׁנַיִם נוֹחִים וְטִבְעָם שָׁוֶה, כְּאָמְרוֹ (שיר השירים ז:ד) ״תְּאוֹמֵי צְבִיָּה״, וְיִדּוּרוּ יַחַד בַּבֶּטֶן, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הֵרְיוֹנָךְ. וְהַטַּעַם הוּא **כִּי שְׁנֵי גוֹיִם בִּבְטְנֵךְ**, כָּל אֶחָד מֵהֶם הוּא בְּחִינַת גּוֹי אֶחָד, וְעוֹד לָהֶם שֶׁהֵם עַצְמָם הֵם מְלָכִים וּמַלְכוּתָם נִמְשֶׁכֶת לְעוֹלָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וּשְׁנֵי לְאֻמִּים.** וְכָל זֶה לֹא יְסוֹבֵב לְהִתְרוֹצֵץ בַּבֶּטֶן אִם הָיוּ בְּמֶזֶג אֶחָד כְּטֶבַע הַתְּאוֹמִים, אֶלָּא שֶׁהֵם מְשֻׁנִּים מִטֶּבַע הַתְּאוֹמִים, כִּי מֵהַבֶּטֶן עַצְמוֹ אֵינָם נוֹחִים זֶה לָזֶה וּמְשֻׁנֶּה מִזְגָּם וְטִבְעָם, וְהוּא אָמְרוֹ **מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ**, וְאָמַר **מִמֵּעַיִךְ** וְלֹא אָמַר בְּמֵעַיִךְ, לוֹמַר כִּי תָּמִיד הֵם מְפֹרָדִים וְהִתְחָלַת הַפֵּרוּד מִמֵּעַיִם, וּבְאֶמְצָעוּת עִנְיָן זֶה הוּא הַשִּׁנּוּי הַמַּפְלִא, לֹא לְצַד כִּי אֵין בִּטְנָהּ רָאוּי לְהֵרָיוֹן מִתְרוֹצְצִים הַבָּנִים.

וְאָמְרוֹ **וּלְאֹם מִלְאֹם** וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ: עוֹד יֵשׁ לָהֶם דָּבָר שֶׁיִּגְרֹם הַרְחָקַת הַכַּנַּת הַהִתְגּוֹרְרוּת יַחַד, כִּי כָּל אֶחָד מֵהַשְּׁנֵי מְלָכִים חָזָקוֹ וְאִמּוּצוֹ הוּא מִלְּאֹם שֶׁכְּנֶגְדּוֹ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה ו.) לֹא נִתְמַלְּאָה צוֹר אֶלָּא מֵחֲרָבָנָהּ שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם, וְכֵיוָן שֶׁכָּל אֶחָד מֵהֶם רוֹצֶה בְּמַפֶּלֶת חֲבֵרוֹ כְּדֵי שֶׁיִּגְדַּל מִמֶּנּוּ, זֶה יַרְחִיק הָאַחְוָה וְהַתְּאוּם יַחַד.

וְאָמְרוּ **וְרַב** וְגוֹ׳. רַבּוּ בָּזֶה הַפֵּרוּשִׁים וְאֵין דָּבָר מַסְפִּיק בַּאֲמִתּוּת הַכָּתוּב. וּלְדַרְכֵּנוּ יָבֹא עַל נָכוֹן, הַכַּוָּנָה בָּא לוֹמַר כִּי מִלְּבַד שֶׁיִּתְגַּדֵּל אֶחָד בְּמַפֶּלֶת חֲבֵרוֹ גַּם צָרִיךְ הַנּוֹפֵל לְהִשְׁתַּעְבֵּד לִפְנֵי הַמִּתְגַּדֵּל מִפְּנֵי, וְלֹא דַי לוֹ נְפִילָתוֹ וּרְאוֹת טוּבוֹ בְּיַד אוֹיְבוֹ אֶלָּא שֶׁיְּכוֹף כְּאַגְמוֹן רֹאשׁוֹ לְעָבְדוֹ, וּבָזֶה תַּפְלִיג הַרְחָקַת הָאַחְוָה וְתַעֲצוּמַת הַשִּׂנְאָה. וְעַל זֶה נֶאֱמַר (כתובות עב:) אֵין אָדָם וְנָחָשׁ דָּרִים בִּכְפִיפָה אַחַת. וְזֹאת סִבַּת שִׂנּוּי הַהֶרְיוֹן. וּכְפִי דֶּרֶךְ זֶה אָמְרוּ **וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר** אֵין הַכַּוָּנָה בְּאָמְרוֹ רַב וְצָעִיר בְּיִחוּד עַל יַעֲקֹב אוֹ עַל עֵשָׂו, אֶלָּא עַל אֲשֶׁר יִהְיֶה רַב בִּזְמַנּוֹ וְעַל אֲשֶׁר צָעִיר בִּזְמַנּוֹ, כַּפְתּוֹר וָפֶרַח.

כו **וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב.** פֵּרוּשׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לֹא אָבִיו, וְהָעֵד הַנֶּאֱמָן אָמְרוֹ ״וְיִצְחָק בֶּן שִׁשִּׁים״ וְגוֹ׳, וְאִם הוּא הַקּוֹרֵא הָיָה לוֹ לוֹמַר ״וְהוּא בֶּן שִׁשִּׁים״ וְגוֹ׳ שֶׁבּוֹ מִשְׁתָּעֵי קְרָא, וְהָבֵן:

כח **וַיֶּאֱהַב יִצְחָק וְגוֹ׳.** הִנֵּה לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא) שֶׁאָמְרוּ שֶׁהָיָה צָד אָבִיו בְּדְבָרִים, הֵיאַךְ מְעַשְּׁרִין אֶת הַמֶּלַח, לֹא חָשׁ לַעֲשׂוֹת כֵּן אֶלָּא לְיִצְחָק וְלֹא לְרִבְקָה, כִּי לֹא לְצַד הַמִּצְוָה הָיָה חוֹשֵׁשׁ אֶלָּא לְצַד שֶׁהָיָה יָרֵא מִקִּלְקָלָתוֹ, גַּם לְתִקְוַת הַבְּרָכוֹת, מַה שֶּׁאֵין כֵּן רִבְקָה. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁלֹּא אָמַר ״יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי וְאִמִּי״ אֶלָּא ״אָבִי״, וְטַעַם רִבְקָה שֶׁלֹּא הִגִּידָה לְיִצְחָק רִשְׁעוֹ, אֶפְשָׁר שֶׁהָיָה מְרַמֶּהוּ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו לְבַל דַּעַת סִבַּת אַהֲבָתוֹ אוֹתוֹ לְהַסִּירָהּ. וּלְפִי אוּנְקְלוֹס שֶׁתִּרְגֵּם ״אֲרֵי מְצַיְּדֵיהּ הֲוָה אָכֵיל״, צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה לֹא יוֹעִיל טַעַם זֶה גַּם לְרִבְקָה, כִּי מִן הַסְּתָם לֹא יַפְלִיג עַצְמוֹ יִצְחָק מֵרִבְקָה. וְאוּלַי כִּי רִבְקָה חִיּוּבָהּ עַל יִצְחָק לְהַאֲכִילָהּ בָּשָׂר, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב מַהֲרַי״ק בְּאֶבֶן הָעֵזֶר (סימן ע׳ סעיף א׳) שֶׁחַיָּב בְּמְזוֹנוֹתֶיהָ, וְאִם בְּנֵי מִשְׁפַּחְתָּהּ רְגִילִים בִּגְדוֹלוֹת צָרִיךְ לְהַנְהִיגָהּ כֵּן, עַד כָּאן. וְיָדוּעַ כִּי בְּתוּאֵל שַׂר וְגָדוֹל לַאֲרָם, לָזֶה לֹא תַּחֲזִיק טוֹבָה לְטֶרַח בְּפִיהָ.

כט **וַיָּזֵד יַעֲקֹב.** אוּלַי כִּי לְצַד שֶׁרָאָה שֶׁהוֹעִילָה לְגִימָתוֹ שֶׁל עֵשָׂו לְיִצְחָק, לָקַח גַּם הוּא דֶּרֶךְ לְבַשֵּׁל תַּבְשִׁילִין לְקֶרֶב לֵב אָבִיו אֵלָיו כְּעֵשָׂו.

ל **עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, הוּא עֵשָׂו קָרָא שְׁמוֹ אֱדוֹם, וְהַטַּעַם לֹא לְצַד שֶׁקָּרָא ״הָאָדֹם הָאָדֹם״ שְׁנֵי פְּעָמִים, אֶלָּא לְצַד שֶׁהָיָה הוֹלֵךְ לָמוּת וּבוֹ הֶחֱיָה נַפְשׁוֹ, קָרָא שְׁמוֹ אֱדוֹם בְּשִׁמּוֹ, וְעֵשָׂו בָּדָק בִּשְׁמָא הָיָה, כְּאָמְרוֹ (בראשית כז:לו) ״הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ״ וְגוֹ׳:

לא **וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כַיּוֹם וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **כַיּוֹם** שֶׁאֵין לָהּ מַשְׁמָעוּת. וְנִרְאֶה כִּי לֶהֱיוֹת כִּי בְּכוֹרָה זוֹ שֶׁקּוֹנָה מִמֶּנּוּ יֵשׁ בָּהּ פְּרָטִים שֶׁאֵינָם בַּמְּצִיאוּת אֶלָּא בְּמוֹת אָבִיו, וְהֵם דְּבָרִים שֶׁלֹּא בָּאוּ לָעוֹלָם, וּכְפִי תּוֹרָתֵנוּ הַקְּדוֹשָׁה אֵין אָדָם מַקְנֶה דָּבָר שֶׁלֹּא בָּא לָעוֹלָם, לָזֶה נִתְחַכֵּם לוֹמַר ״כַּיּוֹם״ כְּדֵי שֶׁתִּתְקַיֵּם הַמְּכִירָה. וְהוּא עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת מְצִיעָא דַף ט״ז וּפְסָקוּהוּ הַפּוֹסְקִים (חושן משפט סימן רי״א סעיף ב׳): הַצַּיָּד עָנִי שֶׁאֵין לוֹ מַה יֹּאכַל שֶׁאָמַר ״מַה שֶּׁיַּצְלֶה בְּמִצּוּדָתִי הַיּוֹם מָכוּר לְךָ״ – מִמְכָּרוֹ קַיָּם, וְהַטַּעַם מִשּׁוּם כְּדֵי חַיָּיו. וְכָתְבוּ הַגְּאוֹנִים שֶׁאֵין הַטַּעַם תָּלוּי בְּאוֹמֵר ״הַיּוֹם״ אֶלָּא הוּא הַדִּין יוֹם אַחֵר מִמְכָּרוֹ קַיָּם, מִטַּעַם כְּדֵי חַיָּיו, וְלֹא אָמְרוּ ״הַיּוֹם״ אֶלָּא לְשַׁלֵּל מַה שֶּׁיַּצְלֶה בְּמִצּוּדָתוֹ שִׁלְשִׁים יוֹם אוֹ שָׁנָה שֶׁהוּא יוֹתֵר מִכְּדֵי מִחְיַת יוֹם אֶחָד, אֲבָל מִחְיַת יוֹם אֶחָד בְּכָל מְצִיאוּת שֶׁיִּהְיֶה קַיָּם. וְהוּא אָמְרוֹ **מִכְרָה כַיּוֹם**, פֵּרוּשׁ כְּדִין יוֹם, שֶׁהֲרֵי עֵרֶךְ הָיָה וּמְשׁוּם כְּדֵי חַיָּיו מִמְכָּרוֹ מִמְכָּר הֲגַם שֶׁהוּא דָּבָר שֶׁלֹּא בָּא לָעוֹלָם. וְזוּלַת מְצִיאוּת זֶה אֵין דִּין שֶׁיָּכוֹל לִזְכּוֹת בְּמֶכֶר הַבְּכוֹרָה. וְהִצְדִּיק עֵשָׂו דִּבְרֵי יַעֲקֹב כְּאָמְרוֹ הִנֵּה הוּא הוֹלֵךְ לָמוּת וְאֵין לְךָ תַּקָּנַת מְשׁוּם כְּדֵי חַיָּיו גְּדוֹלָה מִזּוֹ.

לג **וַיֹּאמֶר הִשָּׁבְעָה לִּי.** טַעַם שֶׁהֶצְרִיךְ לִשְׁבוּעָה, לֶהֱיוֹת כִּי יֵשׁ בַּבְּכוֹרָה פְּרָטִים שֶׁהֵם דְּבָרִים שֶׁאֵין בָּהֶם מַמָּשׁ, כְּמוֹ הַכָּבוֹד וְהַמַּעֲלָה, שֶׁעֲלֵיהֶם הִקְפִּיד יַעֲקֹב לַעֲבוֹדַת בֵּית אֱלֹהֵינוּ שֶׁהִיא בַּבְּכוֹרוֹת, וּכְפִי תּוֹרָתֵנוּ הַקְּדוֹשָׁה אֵין אָדָם מַקְנֶה לֹא בְּמֶכֶר וְלֹא בְּמַתָּנָה דָּבָר שֶׁאֵין בּוֹ מַמָּשׁ כַּיָּדוּעַ (רמב״ם הלכות מכירה פרק כ״ב), לָזֶה נִתְחַכֵּם לִזְכּוֹת בַּדָּבָר עַל יְדֵי שְׁבוּעָה. וְכֵן הוּא הַסְכָּמַת פּוֹסְקֵי הַתּוֹרָה (יורה דעה סימן רל״ט) כִּי הַשְּׁבוּעָה חָלָה בֵּין עַל דָּבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מַמָּשׁ בֵּין עַל דָּבָר שֶׁאֵין בּוֹ מַמָּשׁ, וְהוּא אָמְרוֹ **הִשָּׁבְעָה לִּי.**

וְהִנֵּה שְׁבוּעָה זוֹ לֹא תַּסְפִּיק לְקָנְיַן דָּבָר שֶׁלֹּא בָּא לָעוֹלָם, כִּי טַעַם דְּאֵין אָדָם מַקְנֶה דָּבָר שֶׁלֹּא בָּא לָעוֹלָם הִיא לְצַד דְּלָא סָמְכָא דַּעְתֵּיהּ דְּלוֹקֵחַ וְכוּ׳, וְכֵן מוּכָח בִּמְצִיעָא דַף ט״ז. אֲבָל אִם הָיָה דַּעְתּוֹ סוֹמֶכֶת הָיָה נִקְנֶה, וּשְׁבוּעָה לֹא תּוֹעִיל בָּזֶה, וְלָכֵן הֶצְרִיךְ לְטַעַם ״כַּיּוֹם״ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי. שׁוּב בָּא לְיָדֵי סֵפֶר הָרֵיבָ״שׁ סִימָן שכ״ח וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: כָּתַבְתָּ שֶׁרָאִיתָ רַבִּי יַעֲקֹב בֶּן הָרֹא״שׁ שֶׁכָּתַב בְּשֵׁם אָבִיו דְּמַקְנֶה דָּבָר שֶׁלֹּא בָּא לָעוֹלָם אִם נִשְׁבַּע קָנָה וְכוּ׳, וּרְאָיָתוֹ מִמְּכִירַת בְּכוֹרָה שֶׁמָּכַר עֵשָׂו לְיַעֲקֹב וּכְתִיב ״הִשָּׁבְעָה לִּי״, עַד כָּאן. תְּשׁוּבָה: לֹא הָרֹא״שׁ וְלֹא רַבִּי יַעֲקֹב בְּנוֹ חֲתִימֵי עָלָּהּ, וְאֵין לְתָלוֹת בְּגַבְרֵי רַבְרְבֵי סְבָרָא כָּזוֹ שֶׁאֵין לָהּ עַל מַה שֶּׁתִּסְמֹךְ, גַּם הָרְאָיָה שֶׁהֵבִיאוּ אֵין לָהּ עִקָּר לְפִי שֶׁהָיָה קֹדֶם הַדִּבּוּר, וּמֵאן לֵימָא לָן שֶׁלֹּא הָיָה אָדָם מַקְנֶה דָּבָר שֶׁלֹּא בָּא לָעוֹלָם אָז, וְהַשְּׁבוּעָה הָיְתָה לְרוּחָא דְּמִלְּתָא שֶׁלֹּא יְעַרְעֵר, לְפִי שֶׁהָיָה אִישׁ זְרוֹעַ, עַד כָּאן. וְהֵם דְּבָרֵינוּ עַצְמָן, אֲלָּא שֶׁהָרִיבָ״שׁ לֹא הִתְבּוֹנֵן לְתֵת טַעַם שֶׁהֶצְרִיךְ שְׁבוּעַת עֵשָׂו כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי.

וְטַעַם אָמְרוֹ **הִשָּׁבְעָה לִּי** וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר ״הִשָּׁבְעָה״ וְהַדָּבָר מוּבָן כִּי לוֹ הִיא הַמְּכִירָה, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי שְׁבוּעָה זוֹ צְרִיכָה לִהְיוֹת עַל דַּעְתּוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, שֶׁזּוּלַת זֶה יָכוֹל לְבַטְּלָהּ בְּלִבּוֹ, וְעִקַּר הַשְּׁבוּעָה צְרִיכָה לִהְיוֹת בַּלֵּב, כְּדַאֲמַר רַבִּי עֲקִיבָא (ספרא, פרק י״ב): הָאָדָם בִּשְׁבוּעָה, שֶׁיִּהְיֶה פִּיו וְלִבּוֹ שָׁוִים בִּשְׁעַת הַשְּׁבוּעָה. לָזֶה אָמַר ״הִשָּׁבְעָה לִּי״, פֵּרוּשׁ: לְדַעְתִּי.

גַּם דְּקָדֵק לוֹמַר **לִי**, כִּי דַּוְקָא הוּא שֶׁיָּכוֹל לְהִתְקַיֵּם מֶכֶר הַבְּכוֹרָה בְּכָל חֶלְקָיו, אֲבָל לֹא לְזוּלַת, כִּי הַזּוּלַת אֵינוֹ בֶּן קְנָיָה אֶלָּא דְּבָרִים שֶׁהֵם מָמוֹן, אֲבָל דְּבָרִים שֶׁהֵם יְרֻשָּׁה מַעֲלוֹת מֵאֲבִיהֶם, כְּגוֹן הָעֲבוֹדָה שֶׁבְּבֵית אֱלֹהִים וְהַכָּבוֹד, אֵינָם בְּאִישׁ נָכְרִי, וְלָאו כָּל כְּמִינֵיהּ לְמֶכְרָם לְזָר.

וַיִּמְכֹּר אֶת בְּכוֹרָתוֹ. הִצְדִּיקָה הַתּוֹרָה הַמְּכִירָה שֶׁקַּיֶּמֶת הִיא בְּיָדוֹ מִטְּעָמִים שֶׁכָּתַבְנוּ, וַהֲגַם שֶׁלֹּא מָכַר אֶלָּא לְאָנְסוֹ, וַהֲגַם שֶׁמָּכַר דָּבָר שָׁוֶה מֵאָה מָנֶה בְּמָנֶה. וְזֶה לְךָ לְשׁוֹן מהרי"ק (חושן משפט רכז): אִם מָכַר מִפְּנֵי דָחְקוֹ וְזִלְזֵל בִּמְכִירָתוֹ יוֹתֵר מִכְּדֵי שֶׁהַדַּעַת טוֹעָה, שֶׁנִּכָּר שֶׁמִּפְּנֵי דָחְקוֹ הֻצְרַךְ לְזַלְזֵל, אֵינוֹ יָכוֹל לַחֲזוֹר בּוֹ, דְּיָדַע וּמָחַל, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וּמֵעַתָּה, הֲגַם שֶׁמָּכַר דָּבָר מֻפְלָג הָעֵרֶךְ בִּלְגִימָה אַחַת שֶׁל נָזִיד, מִמְּכָּרוֹ מֶכֶר, כְּמוֹ שֶׁגִּלָּה הוּא דַּעְתּוֹ בְּאָמְרוֹ הִנֵּה הוּא הוֹלֵךְ לָמוּת, וְאֵין לְךָ דּוֹחַק גָּדוֹל מִזֶּה, (איוב ב:ד) "עוֹר בְּעַד עוֹר וְכָל אֲשֶׁר לָאִישׁ יִתֵּן בְּעַד נַפְשׁוֹ". וְהִנֵּה זוּלַת הַמְּצָאָה זוֹ לֹא הָיָה מְצִיאוּת לְיַעֲקֹב לִזְכּוֹת בַּבְּכוֹרָה מִיַּד עֵשָׂו. וְעַל עֵשָׂו אָמַר הַנָּבִיא (משלי ה:כב) "עֲוֹנוֹתָיו יִלְכְּדֻנוֹ אֶת הָרָשָׁע", שֶׁבְּסִבַּת עֲוֹנוֹתָיו שֶׁעָשָׂה בּוֹ בַּיּוֹם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה סג,יד) בְּפֵרוּשׁ אָמְרוֹ "וְהוּא עָיֵף", זֶה הָיָה סִבָּה לְהוֹצִיא מִמֶּנּוּ הַבְּכוֹרָה וְתַעֲמוֹדְנָה בְּיַד הָרָאוּי לָהּ.

לד וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וַיִּבֶז עֵשָׂו וְגוֹ'. פֵּירוּשׁ: הַתּוֹרָה מְעִידָה עָלָיו שֶׁבִּזָּה הַבְּכוֹרָה בְּדַעְתּוֹ. וְלָזֶה לֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "וַיִּבֶז" וְחוֹזֵר אֶל עֵשָׂו הָאָמוּר בְּסָמוּךְ, וְהָבֵן. וְכַוָּנַת הוֹדָעָה זוֹ לוֹמַר גַּם בְּלֹא טַעַם דִּלְאָנְסוֹ גָּמַר, כִּי בְּעֵינָיו בְּזוּיָה הִיא וּמָכוֹר יִמְכְּרֶנָּה בִּדְבַר מָה, הֲגַם שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לְהָשִׁיב נַפְשׁוֹ וְגָמַר וּמַקְנֶה.

פרק כו

ב שְׁכֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר וְגוֹ'. נִתְכַּוֵּן לוֹמַר סְתָם לְקַבֵּל עָלָיו אִמְרֵי קָדוֹשׁ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יֹאמַר אֵלָיו, הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה הֵפֶךְ רְצוֹנוֹ, וְלִטּוֹל שָׂכָר עַל הַדָּבָר, כִּי רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְזַכּוֹת יְדִידָיו. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (בראשית יב:א) "אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ", וְסָמוּךְ הִזְכִּירָהּ לוֹ דִּכְתִיב (בראשית יב:ה) "לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנָעַן".

ג כִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ וְגוֹ'. אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים בִּכְלַל נְתִינַת הָאָרֶץ הִיא, וְלָזֶה גַּם כֵּן הִסְכִּים רַמְבַּ"ן, וְאָמְרוֹ **לְךָ** הַבְטָחָה זוֹ אוּלַי שֶׁהִיא עַל מַה שֶּׁהִצְלִיחַ הוּא שָׁם דִּכְתִיב (בראשית כו:יב) "וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִיא" וְגוֹ'. עוֹד נִתְכַּוֵּן לוֹמַר לוֹ שֶׁיִּזְכֶּה הוּא בָּהּ לְזֶרַע. וְאוּלַי כִּי לֹא הֶחֱזִיק אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים בַּחֲזָקָה הָרִאשׁוֹנָה, לָזֶה רָצָה ה' שֶׁיַּחֲזִיק יִצְחָק בָּהּ, וְהוּא הֶחֱזִיק בָּהּ בַּחֲזָקָה מְעֻלָּה שֶׁחָרַשׁ וְזָרַע, וְלָזֶה דִּקְדֵּק ה' בִּדְבָרָיו לוֹמַר "אֶת כָּל הָאֲרָצוֹת הָאֵל".

עוֹד נִתְכַּוֵּן לְהַבְטִיחוֹ כִּי אֵין לְיִשְׁמָעֵאל חֵלֶק וְנַחֲלָה בְּהַבְטָחוֹת אַבְרָהָם, זוּלַת לְיִצְחָק לְבַד, וְהוּא אָמְרוֹ **לְךָ**. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **וּלְזַרְעֲךָ** לִשְׁלוֹל חֵלֶק מִבָּנָיו, כִּי דַּוְקָא אוֹתוֹ שֶׁנִּקְרָא זַרְעוֹ, דִּכְתִיב (בראשית כ"א:י"ב) "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע" (נדרים לא.) וְלֹא כָּל יִצְחָק:

ה שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי – לְכָל אֲשֶׁר נִסִּיתִיהוּ, **וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי** – שָׁמַר עַצְמוֹ לְבַל יָבֹא לְיָדוֹ דָּבָר שֶׁצִּוִּיתִיהוּ לִשְׁמוֹר, וּכְמוֹ כֵן שָׁמַר הַמִּצְוֹת לְבַל יַעַבְרוּהוּ בְּהֶסַח הַדַּעַת. וְ"חֻקּוֹתַי" הֵם מִצְוֹת שֶׁאֵין בָּהֶם טַעַם, וּכְמוֹ כֵן תּוֹרָתִי שָׁמַר לְבַל תִּשָּׁכַח מִמֶּנּוּ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים ד:ט) "וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ" וְגוֹ' פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים" וְגוֹ':

ו וַיֵּשֶׁב יִצְחָק בִּגְרָר. לוֹמַר שֶׁקִּיֵּם מַאֲמַר הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא וּבִטֵּל מַחְשַׁבְתּוֹ שֶׁקָּדְמָה לוֹ.

ח מְצַחֵק אֵת רִבְקָה. פֵּירוּשׁ: מַעֲשֶׂה חִבָּה הַנַּעֲשִׂית בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ. וּלְדִבְרֵי הָאוֹמֵר (בראשית רבה סד,ה) "מְצַחֵק" מְשַׁמֵּשׁ מִטָּתוֹ, אוּלַי שֶׁהָיָה בְּאֶחָד מֵהַדְּרָכִים שֶׁמֻּתָּר אֲפִילּוּ בַּיּוֹם, כְּמוֹ שֶׁתֵּאמַר לִרְפוּאָה, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב רַמְבַּ"ם (הלכות דעות פרק ד'), אוֹ כְּמַעֲשֶׂה שֶׁהוּבָא בַּשַּׁ"ס (כתובות דף סה) דְּבֵיתְהוּ דְּאַבַּיֵּי דְּגַלְיָית וְכוּ' וְאָזַל רָבָא וְכוּ', כִּי הַצַּדִּיקִים יָחוּשׁוּ לְדוֹמֶה דְּדוֹמֶה דְּכִיעוּר לְבַל יִכָּשְׁלוּ בוֹ.

יא מוֹת יוּמָת. פֵּרוּשׁ: "מוֹת" בִּידֵי שָׁמַיִם, "יוּמָת" בִּידֵי אָדָם. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **הַנֹּגֵעַ**, לוֹמַר אֲפִילּוּ בְּדֶרֶךְ שֶׁאֵינוֹ נֶהֱרַג עַל אֵשֶׁת אִישׁ דִּבְנֵי נֹחַ, יֵהָרֵג עַל זֹאת, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּמַעֲשֵׂה שָׂרָה בְּפָרָשַׁת וַיֵּרָא (בראשית כ:ד).

יב מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ. פֵּרוּשׁ, לֶהֱיוֹת דְּדָבָר הַנִּמְדָּד אֵין הַבְּרָכָה מְצוּיָה בּוֹ (בבא מציעא מב.), וְכָאן אָמַר שֶׁהֲגַם שֶׁנִּמְדַּד וְנוֹדַע שִׁעוּר מֵאָה שְׁעָרִים, אַף עַל פִּי כֵן **וַיְבָרְכֵהוּ ה'**. עוֹד יִרְצֶה שֶׁלֹּא נִכְנַס בּוֹ עַיִן הָרַע מֵהַפְלָגַת הָרֶוַח, כִּי יָצוּ ה' אִתּוֹ אֶת הַבְּרָכָה.

טו וְכָל הַבְּאֵרֹת וְגוֹ'. סָמַךְ הוֹדָעָה זוֹ לְ"וַיְקַנְאוּ" וְגוֹ', לוֹמַר כִּי לֹא יָנוּחַ שֵׁבֶט הָרֶשַׁע עַל גּוֹרַל הַצַּדִּיקִים, וְהוֹדִיעַ שֶׁקִּנְאוּ מִמֶּנּוּ, וְהוֹסִיף לְהוֹדִיעַ שֶׁגַּם עִם אַבְרָהָם הָיָה לָהֶם קִנְאָה וְשִׂנְאָה "וְכָל הַבְּאֵרֹת אֲשֶׁר" וְגוֹ'. וְאָמְרוֹ **סִתְּמוּם וַיְמַלְאוּם עָפָר** וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר מִלְאוּם עָפָר, אוּלַי כִּי אַחַר מוֹת אַבְרָהָם סִתְּמוּם דַּוְקָא, עָשׂוּ אֲבָנִים לְפִיהֶם וְלֹא בִּטְּלוּם בְּהֶחְלֵט, וְאַחַר הַקִּנְאָה שֶׁקִּנְּאוּ בְּיִצְחָק וַיּוֹסִיפוּ לְהַרְשִׁיעַ בְּקִנְאָתָם וַיְמַלְאוּם עָפָר וְהָיוּ כְּלֹא הָיוּ, וְלָזֶה הֻצְרַךְ יִצְחָק לַחְפּוֹר אוֹתָם מֵחָדָשׁ, כְּאָמְרוֹ בְּסָמוּךְ "וַיַּחְפֹּר אֶת בְּאֵרֹת" וְגוֹ':

טז כִּי עָצַמְתָּ מִמֶּנּוּ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, וְאֵין גְּדֻלַּת הַמַּלְכוּת נִכֶּרֶת לִפְנֵי גְדֻלָּתוֹ, וְאֵין לְךָ בִּזָּיוֹן הַמֶּלֶךְ כָּזֶה.

יז וַיִּחַן בְּנַחַל גְּרָר. כִּי לֹא רָצָה לַעֲקוֹר אֶת דִּירָתוֹ מֵאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים בְּהֶחְלֵט, לְצַד מִצְוַת הַמֶּלֶךְ מַלְכּוֹ שֶׁל עוֹלָם הִיא לֵאמֹר (בראשית כו:ג) "גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת". וַהֲגַם שֶׁנֶּאֱמַר שֶׁהַמָּקוֹם הַהוּא לֹא הָיָה בִּכְלַל מַה שֶּׁאָמַר לוֹ ה' "שְׁכֹן בָּאָרֶץ", אַף עַל פִּי כֵן אָנוּס הָיָה מֵהַמֶּלֶךְ אֲדוֹן הָאָרֶץ. וְאוּלַי כִּי עָשָׂה ה' כָּכָה לְנִסָּיוֹן,

שֶׁהֲגַם שֶׁאָמַר לוֹ ה׳ ״לֵךְ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת כָּל הָאֲרָצוֹת״, אַף עַל פִּי כֵן לֹא נִתְנַוּוּהוּ אֲפִלּוּ לָשֶׁבֶת שָׁם כְּאַחַד הָעָם, אִם לֹא יְהַרְהֵר אַחַר הַשְּׁכִינָה, וּכְמוֹ כֵן עָשָׂה לְאַבְרָהָם.

כד אַל תִּירָא כִּי אִתְּךָ וגו׳, פֵּירוּשׁ: לְהֱיוֹת שֶׁרָאָה הַשְּׁפָלָה מִמֶּלֶךְ פְּלִשְׁתִּים שֶׁגֵּרְשׁוֹ מֵאַרְצוֹ וְלֹא יָדַע אָן יִפְנֶה, חָשׁ כִּי ה׳ עֲזָבוֹ. לָזֶה אָמַר ״אַל תִּירָא, לֹא עֲזַבְתִּיךָ, אִתְּךָ אָנִי״.

כו וַאֲבִימֶלֶךְ הָלַךְ אֵלָיו מִגְּרָר וְכוּ׳. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֵצָרַךְ לוֹמַר **מִגְּרָר** וְהוּא דָּבָר יָדוּעַ, גַּם אֵין צֹרֶךְ בְּהוֹדָעָה זוֹ. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הִרְגִּישׁוּ וְדָרְשׁוּ (בראשית רבה פָּרָשָׁה ס״ד) מִגּוֹרָר וְכוּ׳, וְזֶה דֶּרֶךְ דְּרָשׁ. עוֹד לָמָּה הֵצָרַךְ לְקָחַת עִמּוֹ פִּיכֹל וַאֲחֻזַּת מֵרֵעֵהוּ, וְאִם לְטַכְסִיסֵי מִלְחָמָה לֹא הָיָה צֹרֶךְ לְכָתֵב לְהוֹדִיעַ דְּבָרִים שֶׁאֵין לָנוּ בָּזֶה צֹרֶךְ.

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא לְתָרֵץ מַה שֶּׁיִּקָּשֶׁה לָנוּ, לָמָּה הֵצָרַךְ אֲבִימֶלֶךְ לַחְזֹר אַחַר יִצְחָק לִכְרוֹת לוֹ בְּרִית לְלֹא צֹרֶךְ, כִּי כְּבָר נִשְׁבַּע לוֹ אַבְרָהָם (בראשית כא:כג) ״אִם תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי״, וּמַה מִיחוּשׁ הָיָה לוֹ לַאֲבִימֶלֶךְ בִּשְׁבוּעַת אַבְרָהָם שֶׁהֵצָרַךְ לִשְׁבוּעַת יִצְחָק? וְרַמְבַּ״ן זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה הִרְגִּישׁ לְיַשֵּׁב וְאָמַר שֶׁיִּרְאַת אֲבִימֶלֶךְ שֶׁיִּצְחָק יֶפֶר הַבְטָחַת אַבְרָהָם לְצַד שֶׁהֵם הֵפְרוּ בְּרִית וְגֵרְשׁוּהוּ מֵאִתָּם, עַד כָּאן. וְלֹא רָאִיתִי שֶׁהִתְּנָה אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם בִּשְׁבוּעָתוֹ לָשֶׁבֶת בְּאַרְצוֹ הוּא וּבָנָיו, וְאֵין הֲפָרַת בְּרִית בְּמַה שֶּׁשָּׁלְחוּ יִצְחָק, וְעַדַיִן קָשְׁיָא בִּמְקוֹמָהּ עוֹמֶדֶת שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לִכְרִית יִצְחָק.

אֲשֶׁר עַל כֵּן בָּא הַכָּתוּב וְאָמַר **מִגְּרָר**, פֵּרוּשׁ: מִטַּעַם גֵּרָר יֵשׁ מָקוֹם לָחוּשׁ לִבְטוּל בְּרִית אַבְרָהָם וְהֶצְרְכוּ לְחַזֵּק בְּרִית עִם יִצְחָק. וְהוּא עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בִּנְדָרִים (דף ס״ה) וְזֶה לְשׁוֹנָם: תַּנְיָא הַמּוּדָּר הֲנָאָה מֵחֲבֵרוֹ אֵין מַתִּירִין לוֹ אֶלָּא בְּפָנָיו. וְכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת מַיְימוֹנִיּוֹת בְּפֶרֶק ו׳ מֵהִלְכוֹת שְׁבוּעוֹת וְזֶה לְשׁוֹנָם: וְאָמַר רַבֵּנוּ יִצְחָק דַּוְקָא לְכַתְּחִלָּה צָרִיךְ בְּעִנְיָן זֶה אֲבָל לֹא דִיעֲבַד, וּלְכַתְּחִלָּה לֹא אָמְרוּ אֶלָּא בְּאָדָם הָעוֹשֶׂה לוֹ טוֹבָה, כְּגוֹן מֹשֶׁה שֶׁנָּתַן לוֹ יִתְרוֹ בִּתּוֹ וְצִדְקִיָּהוּ שֶׁהוֹצִיאוֹ נְבוּכַדְנֶצַּר מִמַּאֲסָר וְכוּ׳, אֲבָל אָדָם אַחֵר אֲפִלּוּ לְכַתְּחִלָּה, כִּדְמוּכַח מִפֶּרֶק אֵלּוּ נֶאֱמָרִין וְכוּ׳ (סוטה לו), עַד כָּאן. הִנֵּה מוּכָח כְּפִי זֶה שֶׁיָּכוֹל הַנִּשְׁבָּע עַל דַּעַת חֲבֵרוֹ לַעֲשׂוֹת הַתָּרָה אֲפִלּוּ לְכַתְּחִלָּה אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר דִּיעֲבַד כָּל שֶׁלֹּא קִבֵּל הֲנָאָה מִמֶּנּוּ. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי אַבְרָהָם לֹא קִבֵּל הֲנָאָה מֵאֲבִימֶלֶךְ, כִּי מַה שֶּׁנָּתַן לוֹ מַתָּנוֹת הוּא לְצַד כְּלִמַּת שָׂרָה, וּמַה שֶּׁנָּתַן לוֹ לָשֶׁבֶת בִּגְרָר לֹא קִבֵּל אַבְרָהָם, וּכְמוֹ שֶׁנִּרְאֶה מֵהַכְּתוּבִים כִּי פָּנָה תֵּכֶף וְהָלַךְ לוֹ מִגְּרָר וְיָשַׁב לוֹ בִּבְאֵר שֶׁבַע, מָקוֹם שֶׁגֵּר שָׁם יִצְחָק אַחַר שְׁלוּחוֹ מִגְּרָר. וְשׁוּב בָּא לְיָדֵי מַאֲמָר אֶחָד (בראשית רבה נד:ב) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: ״כַּחֲסֶד אֲשֶׁר עָשִׂיתִי״ וְגוֹ׳, מַה חֶסֶד עָשָׂה עִמּוֹ שֶׁאָמַר לוֹ ״הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ״ וְגוֹ׳ וְהוּא לֹא קִבֵּל, עַד כָּאן. הֲרֵי שֶׁסּוֹבְרִים רַז״ל שֶׁהַחֶסֶד שֶׁעָשָׂה עִמּוֹ שֶׁאָמַר לוֹ ״הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ״ וְגוֹ׳ לֹא קִבֵּל, וַהֲגַם שֶׁאוֹמֵר ״כַּחֶסֶד״ הֵם דִּבְרֵי עַצְמוֹ וְאֵינוֹ כֵּן. וְלֹא כֵן הָיָה בִּיצְחָק שֶׁהוֹשִׁיבוֹ בְּאַרְצוֹ וְיָשַׁב שָׁם וְעָשָׂה וְהִצְלִיחַ בְּכָל טוּב, וְהוּא אָמְרוֹ **וַאֲבִימֶלֶךְ הָלַךְ אֵלָיו** וְהַטַּעַם ״מִגְּרָר״, פֵּרוּשׁ: מִדִּין הַנִּמְשָׁךְ מֵאֶמְצָעוּת גְּרָר, כִּי לְאַבְרָהָם לֹא הָיְתָה טוֹבַת גְּרָר טוֹבָה, שֶׁהוּא לֹא קִבֵּל, וּשְׁבוּעָתוֹ יֶשְׁנָהּ בְּהַתָּרָה, וּלְיִצְחָק הָיְתָה הַטָּבָה, וְלָזֶה תִּתְקַיֵּם הַשְּׁבוּעָה כְּשֶׁתִּהְיֶה בִּשְׁבִיל הַטּוֹבָה וְאֵינוֹ יָכוֹל לְהַתִּיר שֶׁלֹּא בִּרְצוֹנוֹ שֶׁל אֲבִימֶלֶךְ.

וְעוֹד אֲפִלּוּ אִם תִּמְצָא לוֹמַר כִּי אֲבִימֶלֶךְ כְּשֶׁהִשְׁבִּיעַ אַבְרָהָם הָיָה דַּעְתּוֹ הֵפֶךְ דַּעַת רַבֵּנוּ יִצְחָק שֶׁכָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת מַיְימוֹנִיּוֹת, וְהָיָה סוֹבֵר כָּרַמְבַּ״ם שֶׁכָּתַב בְּפֶרֶק ו׳ מֵהִלְכוֹת שְׁבוּעוֹת דְּכָל שֶׁהִשְׁבִּיעַ חֲבֵרוֹ עַל דַּעְתּוֹ, הֲגַם שֶׁלֹּא קִבֵּל מִמֶּנּוּ הֲנָאָה, אֵין מַתִּירִין לוֹ אֶלָּא בְּפָנָיו, אַף עַל פִּי כֵן לֹא סָמַךְ בְּדַעְתּוֹ עַל הַשְּׁבוּעָה, כִּי מוֹדֶה שֶׁאִם דִּיעֲבַד הִתִּיר שְׁבוּעָתוֹ מֵהֶרֶת כֵּינָן שֶׁלֹּא הָיְתָה טוֹבַת הֲנָאָה בָּאֶמְצַע, וְדִין זֶה שָׁוִים בּוֹ כָּל הַמּוֹרִים. לָזֶה הָלַךְ לְיִצְחָק שֶׁהָיְתָה לוֹ טוֹבַת הֲנָאָה, וּבָזֶה כָּתְבוּ הָרַאֲבַ״ד וְהָרַשְׁבָּ״א וְהָאַחֲרוֹנִים שֶׁהֲגַם שֶׁהִתִּיר דִּיעֲבַד אֵינוֹ מֻתָּר. גַּם נִתְחַכֵּם לָקַחַת אֲחֻזַּת וְגוֹ׳ וּפִיכֹל לְחַזֵּק הַשְּׁבוּעָה כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר.

וַאֲחֻזַּת מֵרֵעֵהוּ וּפִיכֹל וְגוֹ׳. צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה הֵצָרַךְ לָקַחַת עִמּוֹ אֲחֻזַּת מֵרֵעֵהוּ, מַה שֶּׁלֹּא עָשָׂה כֵּן בִּימֵי אַבְרָהָם?

אָכֵן יִתְבָּאֵר הָעִנְיָן עַל פִּי מַה שֶּׁנִּסְתַּפֵּק רַבֵּנוּ תָּם (ר״ן נדרים סה.) בְּהַנִּשְׁבָּע עַל דַּעַת חֲבֵרוֹ בִּשְׁבִיל הַטָּבָה, אִם דִּיעֲבַד הִתִּירוּהוּ אִם מֻתָּר אוֹ לֹא, וְלֹא הֵכְרַע. וְלִסְבָרָא זוֹ חָשׁ אֲבִימֶלֶךְ גַּם לִשְׁבוּעָה זוֹ, הֲגַם שֶׁהוּא בִּשְׁבִיל טוֹבָה, וְנִתְחַכֵּם לַעֲשׂוֹת חִזּוּק שֶׁלֹּא תּוֹעִיל לוֹ הַהַתָּרָה. וְהוּא עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּגִטִּין דַּף מ״ו מַחְלוֹקֶת רַבִּי יְהוּדָה וְרַבָּנָן, רַבִּי יְהוּדָה סָבַר גֵּרֵד שֶׁהֻדַּר בְּרַבִּים אֵין לוֹ הַתָּרָה כֵּינָן דְּנָדַר בִּפְנֵי רַבִּים שׁוּב אֵינוֹ יָכוֹל לְהַתִּיר, וְרַבָּנָן סָבְרֵי יָכוֹל לְהַתִּיר. וְאָמְרוּ בַּגְּמָרָא דַּף ל״ו אָמַר אֲמֵימָר אֲפִלּוּ לְמַאן דְּאָמַר גֵּרֵד שֶׁהוּדַּר בְּרַבִּים יֵשׁ לוֹ הַתָּרָה, גֵּרֵד שֶׁהוּדַּר עַל דַּעַת רַבִּים אֵין לוֹ הַתָּרָה, עַד כָּאן. וְכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת דְּאִיכָּא פָּנִים לוֹמַר שֶׁלֹּא דָּחָה אֲמֵימָר דַּעַת רַבִּי יְהוּדָה שֶׁאָמַר גֵּרֵד שֶׁהוּדַּר בִּפְנֵי רַבִּים אֵין לוֹ הַתָּרָה. וְגַם מִדִּבְרֵי רַב יוֹסֵף (פסחים קז.) נַמִּי מוּכָח דַּהֲלָכָה כְּרַבִּי יְהוּדָה, וּבְמַסְקָנַת דִּבְרֵיהֶם הֶעֱלוּ דַּהֲלָכָה כְּרַבָּנָן, וְהַגְּאוֹנִים פָּסְקוּ כְּרַבִּי יְהוּדָה.

וּכְפִי זֶה נִתְחַכֵּם אֲבִימֶלֶךְ לְהָבִיא עִמּוֹ רַבִּים, ״אֲחֻזַּת וְגוֹ׳ וּפִיכֹל״, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ בִּפְנֵי רַבִּים. וְהִנֵּה נֶחְלְקוּ אָמוֹרָאִים בְּגִטִּין (דף מו.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: יָדְעוּ בּוֹ רַבִּים, כַּמָּה רַבִּים? רַב נַחְמָן אָמַר שְׁלֹשָׁה, רַבִּי יִצְחָק אָמַר עֲשָׂרָה. וְהִצַּצְתִּי בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁנֶּחְלְקוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נְחֶמְיָה, וְזֶה לְשׁוֹנָם: רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר אֲחֻזַּת מֵרֵעֵהוּ שְׁמוֹ, רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר סִיעַת מֶרְחַמּוֹהִי, עַד כָּאן. וְאוּלַי כִּי מַחְלֹקֶתָם תְּלוּיָה בְּמַה שֶּׁנֶּחְלְקוּ הָאָמוֹרָאִים, חַד אָמַר שְׁלֹשָׁה וְחַד אָמַר עֲשָׂרָה. רַבִּי יְהוּדָה שֶׁאָמַר ״אֲחֻזַּת שְׁמוֹ״ סוֹבֵר כַּמָּה רַבִּים – שְׁלֹשָׁה, וְלָזֶה אָמַר ״אֲחֻזַּת שְׁמוֹ״, וְרַבִּי נְחֶמְיָה סוֹבֵר עֲשָׂרָה, לָזֶה אָמַר ״סִיעַת״ וְגוֹ׳, שֶׁבָּזֶה הָיוּ עֲשָׂרָה, לְתַכְלִית הַכַּוָּנָה כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה עַל דַּעַת רַבִּים שֶׁאֵין לוֹ הַתָּרָה, וּכְדַעַת רַבִּי יִצְחָק.

וְאָפְשָׁר שֶׁנִּתְחַכֵּם גַּם לְדַעַת רַבֵּנוּ שֶׁאָמְרוּ שֶׁיֵּשְׁנוֹ בְּהַתָּרָה, וְלָזֶה הֵבִיא פִּיכוֹל, וּכְדִבְרֵי אֲמֵימַר שֶׁיּוֹדוּ רַבֵּנוּ בְּגֶדֶר עַל דַּעַת רַבִּים שֶׁאֵין לוֹ הַתָּרָה, לָזֶה הֵבִיא פִּיכוֹל, וְאָמַר רַבִּי נְחֶמְיָה: ״פִּי שֶׁכָּל צְבָאוֹת״ וְכוּ׳ עַד כָּאן, וְהִשְׁבִּיעוֹ אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק עַל דַּעַת כָּל צְבָאוֹתָיו.

וְרָאִיתִי כִּי רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נְחֶמְיָה שְׁנֵּחְלְקוּ בְּפֵרוּשׁ ״אֲחֻזַּת״ וְגוֹמֵר, נֶחְלְקוּ גַּם כֵּן (בראשית רבה סד:ט) בְּפֵרוּשׁ ״פִּיכֹל״. וְאֶפְשָׁר כִּי טַעַם אֶחָד לִשְׁתֵּי הַמַּחְלוֹקוֹת: רַבִּי יְהוּדָה שֶׁפּוֹסֵר ״אֲחוּזַּת״ שְׁמוֹ, וְסוֹבֵר כֵּינָן שֶׁטַּעַם אֲבִימֶלֶךְ הוּא שֶׁיִּהְיֶה הַבְּרִית בִּפְנֵי רַבִּים, וְרַבִּים הֵם שְׁלֹשָׁה, לָזֶה הִנִּיחַ הַכָּתוּב כִּפְשׁוּטוֹ – שְׁלֹשָׁה הֵמָּה רַבִּים: אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל וַאֲחוּזַת. וְרַבִּי נְחֶמְיָה שֶׁלֹּא הִסְפִּיק לוֹ לִקְרוֹת רַבִּים שְׁלֹשָׁה, וּפֵרֵשׁ ״אֲחוּזַת״ סִיעַת מֻרְחָמוֹהִי, אִם כֵּן פִּיכֹל זֶה לָמָּה הֻבִיאוֹ? וְכִי הֻבִיאוֹ, לָמָּה הֻצְרַךְ הַכָּתוּב לְהַזְכִּירוֹ? כִּי הָעֲשָׂרָה הִנָּם הִנָּם בַּסִּיעָה, שֶׁאֵין סִיעָה פָּחוֹת מֵעֲשָׂרָה. לָזֶה פֵּרֵשׁ ״פִּי שֶׁכָּל״ וְכוּ׳, וּלְמִדָּה אַחֶרֶת נִתְכַּוֵּן שֶׁתִּהְיֶה עַל דַּעַת רַבִּים כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי. וְלֹא יִקְשֶׁה בְּעֵינֶיךָ מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ שֶׁנֶּחְלְקוּ הַתַּנָּאִים בְּמַה שֶׁנֶּחְלְקוּ הָאֲמוֹרָאִים, כֵּן הֵם רַבִּים, כִּי לֹא הָיוּ הָאֲמוֹרָאִים בְּקִיאִים בַּבְּרַיְתוֹת וּבְפֶרֶט בָּאַגָּדוֹת.

כו **וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יִצְחָק.** צָרִיךְ לְדַעַת אֵיךְ יַעֲנֶה יִצְחָק לַמֶּלֶךְ וְשָׂרָיו ״מַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלַי״, כִּי אֵין זֶה מֵהַמּוּסָר. וְעוֹד, סוֹף מַעֲשָׂיו הוֹכִיחוּ הֵפֶךְ זֶה, כִּי כָּרַת לָהֶם בְּרִית. עוֹד, אַחַר שֶׁאָמַר ״וְאַתֶּם שְׂנֵאתֶם אוֹתִי״, מַה מָּקוֹם לְהַאֲרִיךְ לוֹמַר ״וַתְּשַׁלְּחוּנִי״ וְגוֹ׳. וְאִם הוֹכָחָה לַשִּׁנְאָה הוּא אוֹמֵר ״וַתְּשַׁלְּחוּנִי״, הָיָה לוֹ לוֹמַר ״כִּי שִׁלַּחְתֶּם אוֹתִי״ וְגוֹ׳.

אֶבֶן כַּוָּנַת יִצְחָק הִיא לְמַה שֶּׁהִשְׂכִּיל כִּי אֵין מְצִיאוּת שֶׁיִּצְטָרֵךְ אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק בְּשׁוּם אוֹפֶן, זוֹלַת בְּעִנְיַן פַּחְדּוֹ עַל נַחֲלָתוֹ לְבַל יִשְׁלְחוּ יָד בָּהּ לְצַד מַתָּנַת חָאדוֹן. וְדָבָר זֶה כְּבָר נִשְׁבַּע אַבְרָהָם, וּכְמוֹ שֶׁהֶקְשֵׁינוּ בְּמְקוֹמוֹ לָמָּה הָלַךְ אֵלָיו, וְיִצְחָק הָיָה לִבּוֹ שָׁלֵם לְבַל יֵרַע אֶת הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת אֶת אַבְרָהָם אָבִיו, כִּי פָּסַק הֶלָכָה כְּהָרַמְבַּ״ם שֶׁכָּל שֶׁנִּדַּר עַל דַּעַת חֲבֵרוֹ צָרִיךְ לְהַתִּירוֹ בְּפָנָיו, פֵּרוּשׁ בִּידִיעָתוֹ. וְאַבְרָהָם כֵּיוָן שֶׁלֹּא הִתִּיר בִּפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ הַשְׁבוּעָה כִּרְאֵי מוּצָק (איוב לז:יח), שֶׁאֵין הַבָּנִים יְכוֹלִין לְהַתִּירָהּ עוֹד. וּמֵעַתָּה אֵין צָרִיךְ לָהֶם מִמֶּנּוּ, וּבִבְחִינָה זוֹ אָמַר ״מַדּוּעַ בָּאתֶם״, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁאֵין בִּיאָה זוֹ אֶלָּא לְצָרְכֵי יִצְחָק לְהֻטִּיב לִבּוֹ וְלַהֲשִׁיבוֹ אֶל הַמָּקוֹם. לָזֶה אָמַר תִּבֶּת **אֲלֵי**, פֵּרוּשׁ וְאִם הַבִּיאָה הִיא לְצָרְכִּי גַּם עָלַיְהָ אֲנִי דָן כִּי זוֹ רְחוֹקָה הִיא מֵהַאֲמִין כִּי ״אַתֶּם״ וְגוֹ׳. דִּקְדֵּק לוֹמַר **וַאֲתֶם** לוֹמַר מִלְּבַד כָּל אַנְשֵׁי הָעִיר גַּם הַמֶּלֶךְ וְשָׂרָיו שְׂנֵאתֶם אוֹתִי, וְשִׂנְאָה זוֹ אֵינָהּ תְּלוּיָה בְּדָבָר, אֶלָּא לְצַד שֶׁקִּנֵּאתֶם בִּי וְלֹא יְכָלְתֶּם לְהַנִּיחַ אוֹתִי עִמָּכֶם בָּעִיר, וְהוּא אָמְרוֹ **וַתְּשַׁלְּחוּנִי** וְגוֹ׳. וְזוֹ שִׂנְאָה מֻחֶמֶת קִנְאָה. וְהֶנֵּה יָדוּעַ הוּא כִּי כָּל שִׂנְאָה שֶׁהִיא תְּלוּיָה בְּדָבָר בָּטֵל דָּבָר וְכוּ׳, אֲבָל שִׂנְאָה מֻחֶמֶת קִנְאָה אֵינָהּ בְּטֵלָה עוֹלָמִית, זוֹלַת בְּהִבָּטֵל הַדָּבָר שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ הָיְתָה הַקִּנְאָה. וּמֵעַתָּה לֹא יִשְׁתַּנֶּה הַדַּעַת בָּכֶם לְהָסִיר שִׂנְאַתְכֶם מִמֶּנִּי.

כח **וַיֹּאמְרוּ רָאוֹ רָאִינוּ וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּפַל לוֹמַר ״רָאוֹ״ וְגוֹ׳, גַּם שְׁאָר הַדִּדְקוּדִים?

אָכֵן נִתְכַּוְּנוּ לְהָשִׁיב לְכָל מַה שֶּׁיִּסְבּוֹל דִּבְרֵי יִצְחָק בְּאָמְרוֹ ״מַדּוּעַ״ וְגוֹ׳, וְאָמְרוּ לְצַד שֶׁכַּוָּנָתְךָ כְּבָר נִשְׁבַּע לָנוּ אָבִיךָ ״רָאוֹ רָאִינוּ״ וְגוֹ׳ – שְׁתֵּי רְאִיּוֹת: הָאַחַת כִּי שְׁבוּעַת אַבְרָהָם אֵין לִסְמוֹךְ עָלֶיהָ מִטַּעְמִים שֶׁכְּתַבְנוּ לְמַעְלָה, עוֹד רָאִינוּ כִּי בְּאֶמְצָעוּתְךָ תִּתְקַיֵּם הַשְׁבוּעָה כִּרְאֵי מוּצָק.

עוֹד רָאִינוּ כִּי שְׁבוּעַת אָבִיךָ לֹא דִּקְדְּקָנוּ לְפָסְקֵי דִּינִים הַמְפֻסְּדִים הַבְּרִית, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה. גַּם אִם כַּוָּנָתְךָ לוֹמַר עַל אֲשֶׁר לֹא הָלַכְנוּ לְיִשְׁמָעֵאל לִכְרוֹת לָנוּ בְּרִית, כִּי הוּא מִיּוֹרְשֵׁי אָבִיךָ וְהוּא הַגָּדוֹל, רָאִינוּ כִּי ה׳ עִמָּךְ וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי הַבְטָחוֹת אַבְרָהָם לְךָ הֵם נְתוּנִים וְאַתָּה הָעִקָּר בָּהֶם. גַּם אִם כַּוָּנָתְךָ לְקַבּוֹל עַל אֲשֶׁר הֶרְאִינוּ לְךָ שִׂנְאָה בְּמַה שֶּׁשִּׁלַּחְנוּךָ, רָאִינוּ כִּי ה׳ עִמָּךְ, וּבְעֶרֶךְ אָדָם כְּזֶה בְּכָל מָקוֹם שֶׁהוֹלֵךְ שָׁמָּה שָׁמוּר וּמוּצְלָח הוּא וְלֹא יִשְׁתַּנֶּה לוֹ הַמָּקוֹם בְּעֶרְכּוֹ, וְאֵין כָּאן שִׂנְאָה.

גַּם לָמָּה שֶׁתִּהְיֶה הַהַקְפָּדָה עַל הַמִּתְגַּלֶּה מִלְּבָבֵנוּ כִּי לֹא נָכוֹן עִמָּךְ, וְתֹאמַר אֵיךְ תְּבַקְּשׁוּ מִמֶּנִּי טוֹבָה, גַּם לָזֶה בָּאָה תְּשׁוּבָה בְּאָמְרָם **רָאוֹ רָאִינוּ** רְאִיָּה שִׂכְלִית שֶׁזּוֹלֶת זֶה לֹא תִּתְקַיֵּם הַשְׁבוּעָה בֵּינֵינוּ בְּכָל תּוֹקֶף הַמִּשְׁפָּט, וּכְמוֹ שֶׁדִּקְדְּקוּ בְּדִבְרֵיהֶם כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּסָמוּךְ:

וְנֹאמֶר תְּהִי נָא וְגוֹ׳. צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ ״וְנֹאמֶר״ לְשׁוֹן עָבָר. הִתְחִילוּ לָתֵת טַעַם לַאֲשֶׁר שְׁלָחוּהוּ, כִּי קוֹדֶם וְהוּא עִמָּם בִּגְרָר לֹא תִכּוֹן הַשְׁבוּעָה, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בִּנְדָרִים (דף כ״ז) וְזֶה לְשׁוֹנָם: נוֹדְרִים לְהָרָגִים וְחָרָמִים, וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים אַף בִּשְׁבוּעָה. וְכָתַב מַהֲרִי״ק בְּסִימָן רל״ב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: הַנּוֹדֵר אוֹ הַנִּשְׁבָּע לְאַנָּס לֹא חָוֵי נֶדֶר וְלֹא שְׁבוּעָה וְכוּ׳ וְחוֹשֵׁב בְּלִבּוֹ וְכוּ׳. וּלְפִי זֶה כָּל הַשְׁבוּעָה שֶׁתִּהְיֶה תַּחַת יַד אַנָּס יָכוֹל הַנִּשְׁבָּע לְבַטֵּל בְּלִבּוֹ, וְיוֹסֵף לְפָרֵעַ וְצִדְקָיֵהוּ לִנְבוּכַדְנֶצַּר לֹא בִּטְלוּ בִּלְבָּם. וְדִין זֶה אֲפִלּוּ קִבֵּל הַנָּאָה מִמֶּנּוּ וּבְכָל תָּקְפֵי חִזּוּקֵי הַשְׁבוּעָה כָּל שֶׁיֵּשׁ חֻזְקָה בָּאֶמְצַע מְבַטֵּל בְּלִבּוֹ וְאֵין כָּאן שְׁבוּעָה, לָזֶה חָשְׁשׁוּ אֲבִימֶלֶךְ וְכוּ׳ לִכְרוֹת בְּרִית עִם יִצְחָק בִּגְרָר תַּחַת מֶמְשַׁלְתּוֹ, כִּי יָכוֹל יִצְחָק לְבַטְּלָהּ מִלִּבּוֹ מִדִּין נִשְׁבָּעִין לְאַנָּסִין. לָזֶה נִתְחַכְּמוּ לִכְרוֹת בְּרִית בַּמָּקוֹם שֶׁהֵם בּוֹ עַתָּה שֶׁלֹּא הָיְתָה שְׁלִיטַת אֲבִימֶלֶךְ עָלָיו, וְכֵן מוּכָח מִדִּבְרֵי רַמְבַּ״ן. וְהוּא אָמְרוֹ **תְּהִי נָא** פֵּרוּשׁ: עַתָּה תִּהְיֶה הָאָלָה וְלֹא בַּמְּצִיאוּת הַקּוֹדֶם, וּבָזֶה אֵין לָחוּשׁ לְבִטּוּל הַשְׁבוּעָה בַּלֵּב. וְטַעַם אָמְרָם ״כִּי עָצַמְתָּ מִמֶּנּוּ״ וְגוֹ׳, הוּא טַעַם מַשְׁאָל, וְלֹא רָצָה לְגַלּוֹת לוֹ הַטַּעַם, אוֹ לְבַל יַפְצִיר בָּהֶם בְּצִדְדֵי הַטַּעַם וְכִי יַסְפִּיק בִּבְרִיתוֹ שָׁם וְכַדּוֹמֶה, גַּם הָיוּ לָהֶם טְעָמִים אֲחֵרִים כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּדִבְרֵיהֶם, לָזֶה אָמְרוּ לוֹ טַעַם מֻחְלָט.

בֵּינוֹתֵינוּ בֵּינֵינוּ וּבֵינֶךָ וְגוֹ׳. טַעַם שֶׁהֶאֱרִיךְ לוֹמַר בֵּינוֹתֵינוּ וְגוֹ׳, נִתְכַּוֵּן לְחַזֵּק בְּרִית אַבְרָהָם וּלְהוֹסִיף בְּרִית מֻחְדָּשׁ עִם יִצְחָק, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה לָדַעַת בְּרִית הָרִאשׁוֹנָה שֶׁל אַבְרָהָם הַאִם עוֹמֶדֶת לְנֶצַח, וְיֵשׁ בָּזֶה תּוֹקֶף מִשְׁבוּעָה שֶׁל יִצְחָק כִּי כְּבָר נִפְטַר אַבְרָהָם וְאֵין מְצִיאוּת לְהַתָּרָתָהּ לַבָּנִים, וּלְקַיֵּם כָּל דָּבָר נִשְׁבַּע

יִצְחָק בַּתְּנָאִים אֲשֶׁר יִרְשׁוֹם. וְאוּלַי כִּי חָשׁ אֲבִימֶלֶךְ גַּם כֵּן שֶׁיִּתֵּן ה׳ מַתָּנָה מֻחְדָּשׁ לְיִצְחָק וַיַּנְחִילֶנָּה לְעֵשָׂו, וְעֵשָׂו אֵינוֹ זַרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם דִּכְתִיב (בראשית כא:יב) ״כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע״ וְלֹא כָּל יִצְחָק, וְאִם יִתֵּן יִצְחָק לְעֵשָׂו אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים לֹא יִזְכֶּה אֲבִימֶלֶךְ בְּדִינוֹ עִם עֵשָׂו מִצַּד בְּרִית אַבְרָהָם, כִּי יֹאמַר זוֹ מַתָּנָה חֲדָשָׁה נָתַן ה׳ לְיִצְחָק אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וְיִצְחָק נָתָנָהּ לְעֵשָׂו וְאֵין מְיָדוֹ מַצִּיל. לָזֶה נִתְחַכֵּם לְהַשְׁבִּיעַ יִצְחָק, וּשְׁבוּעַת יִצְחָק תָּחוּל גַּם עַל עֵשָׂו כִּי זַרְעוֹ יִקָּרֵא הֲגַם שֶׁאֵינוֹ נִקְרָא זַרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם. וְטַעַם שֶׁלֹּא הִזְכִּיר הַדּוֹרוֹת, כְּבָר רָמְזוּ אוֹתָם בְּאָמְרָם בֵּינוֹתֵינוּ וְגוֹ׳ וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רש״י) שֶׁבֵּינוֹתֵינוּ וְגוֹ׳ וְשָׁם נֶאֱמַר ״לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי״.

עוֹד יִרְמוֹז בְּאָמְרוֹ **בֵּינוֹתֵינוּ** וְגוֹ׳, פֵּירוּשׁ שֶׁיִּהְיֶה הַבְּרִית בִּפְנֵי רַבִּים, לֹא שֶׁיִּכְרוֹת בְּרִית לַאֲבִימֶלֶךְ בֵּינוֹ וּבֵינוֹ, אֶלָּא בֵּינֵיהֶם יִהְיוּ כֻּלָּם יַחַד, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה בִּפְנֵי רַבִּים. וְאָמְרוּ ״בֵּינֵינוּ״ עוֹד לְרַמּוֹז שֶׁתִּהְיֶה הַכַּוָּנָה עַל דַּעְתָּם, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה עַל דַּעַת רַבִּים.

כט **אִם תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ.** דִּקְדְּקוּ לוֹמַר נוֹסַח וְסֵדֶר הַבְּרִית אֲשֶׁר יִכְרֹת לָהֶם שֶׁהוּא בִּשְׁבִיל הַטּוֹבָה, וְהוּא אָמְרוֹ **אִם תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה כַּאֲשֶׁר** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ: תִּהְיֶה הַשְׁבוּעָה בְּעַד הַטּוֹבָה שֶׁקִּבַּלְתָּ מִמֶּנּוּ. וּבָזֶה יֵשׁ טַעַם לְהַפְסָקַת הַפְּתוּבִים בְּסֵדֶר זֶה, שֶׁמִּן הָרָאוּי הָיָה לוֹ לְהַפְסִיק בְּתֵיבַת ״כַּאֲשֶׁר״ וְגוֹ׳, וְתֵיבַת ״אִם תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה״ הָיוּ נִסְמָכִים בַּפָּסוּק שֶׁלְּפָנָיו שֶׁמְּסַיֵּם ״בְּרִית עִמָּךְ״, שָׁם קָנוּ מְקוֹמָם לְהַזְכִּיר הַבְּרִית.

וּלְפִי דְּבָרֵינוּ יְדוּיַּק עַל נָכוֹן, כִּי יְכַוֵּן לְדַקְדֵּק סֵדֶר הַשְׁבוּעָה שֶׁתִּהְיֶה בִּשְׁבִיל הַטּוֹבָה. וְאָמְרָם **לֹא נְגַעֲנוּךָ** וְגוֹ׳, לְהֱיוֹת שֶׁאֵין הַכָּרַת הַחֶסֶד שֶׁעָשׂוּ שֶׁהָיָה לְטוֹבַת יִצְחָק אֶלָּא אַחַר הַכָּרַת פְּרָט זֶה, כִּי תִּמְצָא שֶׁמַּחֲקֵי הַמְּלָכִים שֶׁיִּתְּנוּ יָד וְעֶזֶר לְשׁוֹכְנֵי אַרְצָם לִקְנוֹת הוֹן לִשְׁתֵּי סִבּוֹת: הָאַחַת לְאִם יִצְטָרְכוּ לָהֶם לְהַלְווֹת מֵהֶם יִהְיֶה לָהֶם בַּיִת וָהוֹן לַעֲזוֹר לְהוֹעִיל לְפִי שָׁעָה, הַשֵּׁנִיָּה כְּדֵי שֶׁתִּתְרוֹמֵם מַלְכוּתָם, כִּי תִּתְנַשֵּׂא בִּרְבוֹת בָּהּ אֲנָשִׁים עֲשִׁירִים וּבַעֲלֵי שֵׁם כִּי הוּא מִטַּכְסִיסֵי הַמַּלְכוּת. וּלְאַחַת מִשְּׁתֵּי סִבּוֹת יֹאמַר הָאוֹמֵר כִּי טוֹבַת אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק לַהֲנָאַת עַצְמוֹ נִתְכַּוֵּן, לָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **כַּאֲשֶׁר לֹא נְגַעֲנוּךָ** מִיָּמֵינוּ, אֲפִלּוּ בִּנְגִיעָה שֶׁהוּא דָּבָר שֶׁאֵינוֹ מְחַסֵּר מָמוֹן אֶלָּא כְּדָבָר שֶׁחוֹזֵר בְּעֵינָיו. וּבָזֶה בָּאֱמֶת כִּי לֹא עָשׂוּ עִמְּךָ רַק טוֹב, פֵּרוּשׁ שֶׁלַּל טְעָמִים הַנּוֹגְעִים לָהֶם, וְהִצְדִּיק שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא לְהֵטִיב לוֹ דַּוְקָא. וּלְצַד שֶׁתֹּאמַר כִּי הָיְתָה הַכַּוָּנָה לְמַעֲלַת הַמַּלְכוּת, הִנֵּה שִׁלַּחְנוּךָ אַתָּה וּמָמוֹנְךָ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַנְּשַׁלְּחֲךָ בְּשָׁלוֹם**, פֵּרוּשׁ וּבְמָמוֹנְךָ. הָרְאֹתָ לָדַעַת כִּי אֵין כַּוָּנָתֵנוּ בְּהֵטִיב עִמְּךָ לְטַכְסִיסֵי הַמְּלוּכָה, וּמֵעַתָּה לֹא הָיָה מְצִיאוּת לְהַצְדִּיק הַטּוֹב הַהוּא כִּי נִתְכַּוְּנוּ לְטוֹבָתוֹ, אֶלָּא אַחַר שֶׁשִּׁלְּחוּהוּ הֵכִּרוּ הַדְּבָרִים כֵּנִים. וּבָזֶה נָתְנוּ תּוֹסֶפֶת טַעַם גַּם כֵּן לְמָה שֶׁשִּׁלְּחוּהוּ, כִּי הוּא זֶה דָּבָר הַמַּעֲמִיד לְטוֹבַת הֶנָּאָה הַמְקַיֶּמֶת הַשְׁבוּעָה. וְכָל זֶה נִכְלָל בִּכְלַל אָמְרָם ״רָאוֹ רָאִינוּ״.

וָאֶרְאֶה לְרַז״ל שֶׁאָמְרוּ (בראשית רבה סד) וְזֶה לְשׁוֹנָם: מְלַמֵּד שֶׁלֹּא עָשׂוּ עִמּוֹ טוֹבָה שְׁלֵמָה, עַד כָּאן. וְלִכְאוֹרָה דִּבְרֵיהֶם רְחוֹקִים בְּיוֹתֵר, כִּי הֵם בָּאוּ לְרַצּוֹתוֹ וּלְהַרְאוֹתוֹ חִבָּה יְתֵרָה, וְיֹאמְרוּ אֵלָיו הַפְּחָתַת הַטּוֹב. וּלְמָה שֶׁפָּתַבְתִּי כִּי כַּוָּנָתָם הִיא כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה הַשְׁבוּעָה בִּשְׁבִיל טוֹבָה, יִהְיוּ דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה מְאִירִים כַּשֶּׁמֶשׁ. כִּי אָמְרוּ שֶׁהַטּוֹבָה שֶׁהֵטִיבוּ עִמּוֹ לֹא הָיְתָה מֻחְלֶטֶת לְהֵטִיב אֵלָיו, אֶלָּא לְתַכְלִית הַמְקֻוֶּה מִמֶּנּוּ לָהֶם, שֶׁהוּא הַבְּרִית אֲשֶׁר שׂוֹאֲלִים מִמֶּנּוּ, וְנָכוֹן וּכְפַטִּישׁ יְפוֹצֵץ.

וְאָמְרוֹ **אַתָּה עַתָּה בְּרוּךְ ה׳** – פֵּירוּשׁ, שֶׁלֹּא אֵרַע לוֹ רַע מֵאֶמְצָעוּת שֶׁשָּׁלְחוּהוּ, שֶׁהֲרֵי הוּא מְבוֹרָךְ כְּמוֹ שֶׁהָיָה קוֹדֶם, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁלֹּא נִתְבַּטֵּל הַטּוֹב הַהוּא שֶׁבַּעֲדוֹ אַתָּה נִשְׁבָּע לָנוּ.

וְדַע שֶׁהֲגַם שֶׁכָּתַב הָרִיבָ״שׁ שֶׁאֵינוֹ קָרוֹי בִּשְׁבִיל טוֹבָה אֶלָּא אִם הָיְתָה הַטּוֹבָה בְּעֵת הַשְׁבוּעָה, הוּא הַדִּין אִם בִּשְׁעַת הַשְׁבוּעָה בָּרוּר שֶׁנִּשְׁבַּע בְּעַד טוֹבָה שֶׁכְּבָר עָשָׂה לוֹ, חֲדִי זֶה דּוֹמֶה לְזוֹקֵף עָלָיו הַטּוֹבָה בְּחוֹב וּבְעַד וּתּוּר הַחוֹב נִשְׁבָּע.

עוֹד יִרְצֶה לָתֵת טַעַם שֶׁאֵינָם מַחְזִירִים אוֹתוֹ לָאָרֶץ, כִּי הוּא בְּרוּךְ ה׳ אַדְרַבָּה בְּיוֹתֵר מִקֹּדֶם, כִּי עַד עַתָּה הָיְתָה הַשְׁפָּעָתוֹ מֵאֶמְצָעוּת הָעִיר שֶׁהִיא תַּחַת מֶמְשֶׁלֶת שָׂרֵי מִצְרַיִם, מַה שֶּׁאֵין כֵּן עַתָּה שֶׁהוּא מָקוֹם לְעַצְמוֹ, הַשְׁפָּעָתוֹ הָיָה שֶׁלֹּא עַל יְדֵי אֶמְצָעִי אֶלָּא בְּרוּךְ ה׳.

עוֹד יִרְצֶה לְשַׁלֵּל טַעֲנַת סְתִירַת הַהֲטָבָה, כִּי לֹא מֵהֶם הָיָה הַמּוּשָׁג אֵלָיו הַטּוֹב אֶלָּא מֵה׳, וְהָרְאָיָה, הֵן הַיּוֹם בַּמָּקוֹם שֶׁהוּא בּוֹ, מְבֹרָךְ בְּכָל מִדָּה טוֹבָה. לָזֶה אָמְרוּ **אַתָּה עַתָּה בְּרוּךְ ה׳**, פֵּרוּשׁ: עַתָּה אַחַר שֶׁהֻטְבָנוּ לְךָ בְּאֶמְצָעוּת הַמּוֹכָן מָצָא מְקוֹר הַבְּרָכוֹת לָחוּל עָלֶיךָ בְּרֹב טוֹב. וּבְאֹפֶן זֶה הִשְׁבִּיעוּ בְּכָל תֹּקֶף שֶׁאֵין מְצִיאוּת לְהַתִּיר, אֲבָל זוּלַת זֶה הָיָה יָכוֹל לְהַתִּיר. וַהֲגַם דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק הַשּׁוֹלֵחַ (גיטין מ״ו) לְסְבָרַת חֲכָמִים שֶׁחוֹלְקִים עַל רַבִּי יְהוּדָה שֶׁטַּעַם שֶׁלֹּא הִכּוּ יִשְׂרָאֵל הַגִּבְעוֹנִים הוּא מִשּׁוּם קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם, וּפֵרֵשׁ רַשִׁ״י שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ הַנָּכְרִים עָבְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל שְׁבוּעָתָם, חֲרִי דַּהֲגַם דְּיֵשְׁנָהּ לְהַתָּרָה לְצַד דְּהָוֵי חִלּוּל הַשֵּׁם בְּדָבָר לֹא יַתִּיר, אֵין זֶה מֵעִקַּר הַתּוֹרָה אֶלָּא גְּדֵר. וְעוֹד כְּבָר כָּתַבְתִּי בְּאֹרֶךְ בְּהִלְכוֹת נְדָרִים בְּפֶרֶט זֶה כִּי דַּוְקָא בִּשְׁבוּעָה שֶׁהִיא מְפֻרְסֶמֶת כְּהַהִיא שֶׁל גִּבְעוֹנִים, וּכְמוֹ שֶׁהֵיקַּיְתִּי שָׁם מִדִּבְרֵי רַשִׁ״י.

וְעוֹד. לוּ יִהְיֶה שֶׁסּוֹבְרִים חֲכָמִים שֶׁאֵין לְחַלֵּק בְּכָל שְׁבוּעַת נָכְרִים, חֲרִי יֵשׁ סְבָרַת רַבִּי יְהוּדָה שֶׁאֵין מְחַלֵּק בֵּין נָכְרִים לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁיּוֹדְעִים הַגּוֹיִם שֶׁיֵּשׁ הַתָּרָה לִשְׁבוּעָה וְאֵין כָּאן חִלּוּל הַשֵּׁם, וְלָזֶה נִתְחַכֵּם אֲבִימֶלֶךְ לְהַשְׁבִּיעוֹ שְׁבוּעָה שֶׁאֵין לָהּ הַתָּרָה גַּם לִסְבָרַת רַבִּי יְהוּדָה.

פרק כז

א **וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק.** טַעַם הוֹדָעָה זוֹ, כִּי זוֹ סִבָּה שֶׁיִּטּוֹל יַעֲקֹב אֶת הַבְּרָכוֹת כְּשֶׁלֹּא יַכִּירֵהוּ. וְאָמַר לְשׁוֹן צַעַר, שֶׁהֶצְרִךְ לִטּוֹל יַעֲקֹב הַבְּרָכוֹת עַל יְדֵי סִבָּה זוֹ וְלֹא בִּידִיעַת יִצְחָק, כִּי מִזֶּה סִבְּבוּ כַּמָּה סִבּוֹת לְבָנָיו עַמֵּנוּ.

אֶת עֵשָׂו. וְלֹא אָמַר "אֶל עֵשָׂו", כִּי לֹא הָיָה רוֹאֵהוּ לוֹמַר שֶׁקָּרָאהוּ, אֶלָּא קָרָא אֶת שְׁמוֹ.

בְּנוֹ הַגָּדוֹל. נִתְּנַת טַעַם לָמָּה לֹא קָרָא לְיַעֲקֹב, כִּי זֶה הַבְּכוֹר, וְאוּלַי שֶׁלֹּא יָדַע מַהַמֻּכָּר. וְטַעַם יִצְחָק שֶׁהָיָה חָפֵץ לְבָרֵךְ עֵשָׂו הָרָשָׁע, כִּי חָשַׁב שֶׁבְּאֶמְצָעוּת הַבְּרָכוֹת יִתְהַפֵּךְ לְמִדַּת הַטּוֹב וְיֵיטִיב דְּרָכָיו, כִּי הַצַּדִּיקִים יְכָאֲבוּ בַּעֲשׂוֹת בְּנֵיהֶם רֶשַׁע, וְהָיָה מִשְׁתַּדֵּל עִמּוֹ לְהֵיטִיב, וְאֶפְשָׁר שֶׁהָיָה מוֹעִיל. וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פ:א) כִּי נֶעֱנַשׁ יַעֲקֹב שֶׁמָּנַע דִּינָהּ מֵעֵשָׂו, שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁהָיְתָה מַחְזִירַתּוֹ לַמּוּטָב, הֲרֵי שֶׁאֶפְשָׁר לוֹ לַחְזוֹר לַמּוּטָב.

ה **וְרִבְקָה שֹׁמַעַת וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ: מוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי רִבְקָה נְבִיאָה הָיְתָה וְשׁוֹמַעַת תָּמִיד בְּדִבְרֵי יִצְחָק וְגוֹ', הֲגַם שֶׁלֹּא יְדַבֵּר בְּפָנֶיהָ, וְהֶבֵן. וְלָזֶה אָמַר **וְרִבְקָה שֹׁמַעַת בְּדַבֵּר** וְגוֹ', וְלֹא אָמַר "וַתִּשְׁמַע רִבְקָה" וְגוֹ', וְלֹא אָמַר "הָיְתָה שׁוֹמַעַת" וְגוֹ'. וְאוּלַי כִּי דִּבֵּר אֵלָיו יִצְחָק בַּלָּט, וְלָזֶה הֶאֱמִין בְּבוֹא יַעֲקֹב כִּי הוּא עֵשָׂו, כִּי בְּאׇזְנֶיהָ עֵשָׂו דִּבֵּר. וַהֲגַם כִּי עֵינֵי יִצְחָק כָּבְדוּ, עִם כָּל זֶה הוֹדִיעוֹ כִּי דִּבְרֵי סִתָּר אֵלָיו. וְאוּלַי כִּי לָזֶה רָמַז הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **וַיִּקְרָא אֶת עֵשָׂו** וְגוֹ' **וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי**, פֵּרוּשׁ: נִתְיַחֲדוּ לְדְבָרִים נִכְמָסִים.

ו **וְרִבְקָה אָמָרָה.** אָמַר תּוֹסֶפְתָּא וָא"ו כִּי הִסְכִּימָה הִיא לְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ הַשְּׁרוּיָה עָלֶיהָ.

לֵאמֹר הִנֵּה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא יַחְשׁוֹב כִּי כְּבָר עָבַר זְמַן אָרוּךְ מֵעֵת דִּבֵּר יִצְחָק לְעֵשָׂו, וְיֹאמַר כִּי לֹא יַסְפִּיק הוּא לַעֲשׂוֹת מִצְוָתָהּ שֶׁל רִבְקָה עַד שֶׁכְּבָר עֵשָׂו עָשָׂה מַעֲשֵׂהוּ, לָזֶה אָמְרָה **לֵאמֹר הִנֵּה**, פֵּרוּשׁ אָמְרָה לוֹ כִּי בְּאוֹתָהּ שָׁעָה שָׁמְעָה וְיֵשׁ זְמַן.

אָחִיךָ לֵאמֹר. פֵּירוּשׁ: לֹא אָחִיךָ בְּדוֹמֶה לְךָ, אֶלָּא בַּאֲמִירָה יֹאמַר אֵלָיו שֵׁם "אָחִיךָ", אֲבָל לֹא יִדְמֶה חוֹשֶׁךְ לְאוֹר עוֹלָם.

עוֹד נִתְפַּוְּנָה בְּאָמְרָהּ **לֵאמֹר**, שֶׁלֹּא לְהוֹצִיא דְּבַר שֶׁקֶר מִפִּיהָ, כִּי לֹא אָמְרָה הַדְּבָרִים בְּדֶרֶךְ כִּיצִיאָתָם מִפֶּה יִצְחָק. לָזֶה אָמְרָה "לֵאמֹר הָבִיאָה" וְגוֹ', פֵּירוּשׁ: מַה שֶּׁנִּתְפַּוְּנָה בַּאֲמִירָתוֹ הוּא זֶה, וְזוֹלַת "לֵאמֹר" יִהְיֶה נִשְׁמָע כִּי אוֹמֶרֶת דְּבָרָיו בְּדֶרֶךְ דִּבּוּק.

ח **וְעַתָּה וְגוֹ'.** פֵּירוּשׁ: בְּאוֹתָהּ שָׁעָה יְמַהֵר לְהָבִיא מִן הַמּוּכָן גְּדָיֵי עִזִּים.

שְׁמַע בְּקוֹלִי. פֵּירוּשׁ: הֲגַם שֶׁיֵּשׁ בִּדְבָרִים אֵלּוּ כְּגֶנֶבֶת הַדַּעַת, עִם כָּל זֶה יֵשׁ לְךָ לִשְׁמוֹעַ בְּקוֹלִי. פֵּרוּשׁ: מִלְּבַד חִיּוּב מִצְוַת כִּבּוּד אָב וָאֵם שֶׁהִיא מִצְוַת עֲשֵׂה, גַּם הִיא נְבִיאָה, וּכְתִיב בִּדְבְרֵי נְבִיא אֱמֶת (דברים יח:טו) "אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן". לָזֶה אָמְרָה **שְׁמַע בְּקוֹלִי**, וּכְבָר כָּתַבְנוּ (בראשית טז:ה) שֶׁיִּצְטַדֵּק נָבִיא בְּאָמְרוֹ לַעֲבוֹר עַל מִצְוָה מִמִּצְוֹת הַתּוֹרָה לְפִי שָׁעָה:

יג **עָלַי קִלָּלָתְךָ בְּנִי וְגוֹ'.** טַעַם אָמְרָהּ **בְּנִי** אַחַר שֶׁעָמוֹ הָיְתָה מְדַבֶּרֶת, פֵּרוּשׁ, מַה שֶּׁהוֹצֵאתָ אַתָּה מִפִּיךָ עַתָּה, וְשִׁעוּר הַתֵּבָה קְלָלָה שֶׁקִּלַּלְתָּ בְּנִי, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות יא.) קִלֶּלֶת חָכָם אֲפִלּוּ עַל תְּנַאי וְגוֹ', וְלָזֶה חָשְׁשָׁה וְלָבְשָׁה הִיא גְּרַם קְלָלָה שֶׁהוֹצִיא מִפִּיו, וְאִם לֹא [הָיְתָה] אוֹמֶרֶת "בְּנִי" הָיָה נִשְׁמָע קְלָלָה שֶׁיְּקַלְּלוֹ אָבִיו:

וָאֶרְאֶה לָתֵת טַעַם לְאַהֲבַת רִבְקָה לְיַעֲקֹב, לְצַד כִּי עֵינֵי כֹּל אֵלֶיהָ יַצְעִירוּ כִּי מִמֶּנָּה יָצָא רָשָׁע הוּא עֵשָׂו, וְהִנֵּה לַטָּבַע הָרָגִיל הַחֲלָקִים יֹאהֲבוּ חֵלֶק אֶל חֲלָקָיו, וְזֶה מֻהֲבוֹחָן. לָזֶה גִּלְתָה דַּעְתָּהּ כִּי לֹא כֵן הוּא, וּמַעֲשֶׂיהָ מוֹכִיחוֹת כִּי מִקּוֹרָהּ בָּרוּךְ, וְחֵלֶק הַטּוֹב חֲלָקֶיהָ וְטִבְעָהּ אֶל אַהֲבַת הַטּוֹב יָרוּץ. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁיַּרְבֶּה הַכָּתוּב לוֹמַר בְּכָל פּוֹעַל וּפְעוּל מִמֶּנָּה "יַעֲקֹב בְּנָהּ" לְלֹא צֹרֶךְ (בראשית כז:ו,ח,יא,יג,טו,יז,מב), וְכַוָּנָתוֹ הִיא לְהַגִּיד כִּי מִמֶּנָּה אָרְחוֹת צַדִּיק וְיִסּוֹדוֹ מִיסוֹדָהּ גַּם כֵּן נִבְנָה, וּמוֹצָאוֹ שֶׁל עֵשָׂו לֹא מִבְּחִינָתָהּ שֶׁל רִבְקָה חָס וְשָׁלוֹם.

גַּם יֵשׁ סוֹד בַּדָּבָר כְּיָדוּעַ לִיוֹדְעֵי חֵן, כִּי הוּא זִוּהֲמַת הַקְּדֻשָּׁה אַחַר צֵרוּפָהּ בְּאֵשׁ הַגְּבוּרָה שֶׁבִּבְחִינַת יִצְחָק אָבִינוּ, וְהֶבֵן. וַהֲגַם שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה (בראשית כה:כ) כִּי סִבָּתוֹ הוּא הֱיוֹתָהּ אֲחוֹת לָבָן, דָּבָר זֶה לֹא יִהְיֶה סִבָּה לִבְחִינַת רִבְקָה כִּי מִמֶּנָּה הוּא כְּמַעֲשֶׂיהָ חָס וְשָׁלוֹם, וּפְרָט זֶה הוּא מֻהֲסָגָל לְהַפְרִיד הַזִּוּהֲמָא בִּפְנֵי עַצְמָהּ וְלַעֲמֹד קַו הַטּוֹב עַל תִּלּוֹ, הוּא יַעֲקֹב אָבִינוּ שֶׁשּׁוּפְרֵיהּ מֵעֵין שׁוּפְרֵיהּ שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן (בבא מציעא פד.), וְהוּא סוֹד וְהֶבֵן.

טו **וַתַּלְבֵּשׁ וְגוֹ'.** פֵּירוּשׁ: הֶלְמָתָם עָלָיו בְּתִקּוּן הַלְּבִישָׁה, הֲגַם שֶׁהָיוּ גְּדוֹלִים תִּקְּנָתָם לַקָּטָן.

יט **אָנֹכִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ.** פֵּירוּשׁ, לְהֱיוֹת שֶׁקָּנָה הַבְּכוֹרָה מֵעֵשָׂו הִנֵּה הוּא נַעֲשָׂה עֵשָׂו לְצַד בְּחִינַת הַבְּכוֹרָה, כִּי לָהּ יִקָּרֵא עֵשָׂו בְּכוֹרוֹ. וְאָמְרוֹ **עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלַי**, פֵּרוּשׁ, כִּי טַעַם שֶׁצִּוָּה לְעֵשָׂו הוּא כִּי הוּא בְּנוֹ הַבְּכוֹר, וְכֵינָן שֶׁנָּטַל הַבְּכוֹרָה כְּאִלּוּ הַדָּבָר בָּא אֵלָיו.

כג **וְלֹא הִכִּירוֹ כִּי הָיוּ וְגוֹ'.** וְאַף עַל פִּי כֵן דָּחָה שְׁמִיעַת קוֹל מִלְּפָנָיו חוּשׁ הַהֶרְגֵּשׁ, כִּי הַקּוֹל יָכוֹל לְהִשְׁתַּנּוֹת, אוֹ לְצַד מַשְׁמִיעַ, אוֹ לְצַד שׁוֹמֵעַ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַרְגָּשַׁת שַׂעֲרוֹת הַיָּדַיִם הוּא סִימָן מֻבְהָק.

וַיְבָרֲכֵהוּ. פֵּרוּשׁ, לְצַד כִּי מִקּוֹדֶם שָׁמְּשָׁשׁוּ וְיָדַע כִּי עֵשָׂו הוּא, לֹא הָיָה לוֹ דָּבָר מַכְחִישׁ לְקוֹל הַבָּא לְאָזְנָיו שֶׁאֵינוֹ עֵשָׂו, וַהֲרֵי זֶה מִתְעַתֵּעַ וְנִכְנָס בַּחֲשָׁשַׁת יַעֲקֹב שֶׁאָמַר "וְהֵבֵאתִי עָלַי" וְגוֹ', וַהֲגַם שֶׁלֹּא מָצִינוּ לוֹ שֶׁקִּלְלוֹ, אַף עַל פִּי כֵן הֵכִין לִבּוֹ לְשַׁנְּאָתוֹ, וְדָבָר זֶה בַּצַּדִּיקִים יַפְעִיל, וְצֵא וּלְמַד מִדִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא פד.) אִם הָיוּ מַקְפִּידִים בְּלִבָּם עַל הַזּוֹלֵת הָיוּ מְבִיאִים עָלָיו קְלָלָה, לָזֶה כְּשֶׁרָאָה יָדָיו שְׂעִירוֹת וַיְבָרֲכֵהוּ לְהָסִיר הַהֶפֶךְ שֶׁהוּמְשַׁךְ מִקּוֹדֶם:

כד וַיֹּאמֶר אַתָּה זֶה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, מַצְדִּיק דְּבָרָיו כִּי הוּא עֵשָׂו, לֹא שׁוֹאֵל. וּתְשׁוּבַת יַעֲקֹב הִיא בִּלְשׁוֹן פְּשִׁיטוּת "אֲנִי".

עוד יְרֻצֶּה בְּאָמְרוֹ **אַתָּה זֶה,** לְהֱיוֹת שֶׁהָיָה קוֹלוֹ מַגִּיד כִּי יַעֲקֹב הוּא, לָזֶה נִתְכַּוֵּן לְבָרֵךְ לַגּוּף הַמַּחְלִיט כִּי הוּא עֵשָׂו. וְלָזֶה אָמַר "אַתָּה זֶה" מוֹרֶה בְּאֶצְבַּע לַאֲשֶׁר יַגִּיד חוּשׁ הַמִּשּׁוּשׁ, וְהָיָה מַלְבִּישׁ הַבְּרָכוֹת בְּדַעְתּוֹ בְּמַה שֶׁלְּפָנָיו בְּלֹא שׂוּם מַחְשָׁבָה מִי הוּא. וְזֶה הוּא לְטוֹבָה אוֹת שֶׁקִּבֵּל הַבְּרָכוֹת יַעֲקֹב בְּכַוָּנָה אֲלֵיו, וַהֲגַם שֶׁגָּמַר אוֹמֶר יִצְחָק וְהִזְכִּיר עֵשָׂו, עִם כָּל זֶה בִּשְׁעַת הַבְּרָכָה לֹא הָיָה מְבָרֵךְ אֶלָּא זֶה שֶׁלְּפָנָיו.

כו וְיַבְּרֲכֵהוּ וַיֹּאמֶר רְאֵה וְגוֹ'. אָמְרוּ **רְאֵה** לֹא לְשׁוֹן רְאִיָּה אֶלָּא חֲשִׁיבוּת, וְהַכַּוָּנָה רְאוּי הוּא רֵיחַ בְּנִי וְחָשׁוּב לְדַמּוֹתוֹ כְּרֵיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר וְגוֹ':

כח וְיִתֶּן לְךָ הָאֱלֹהִים. טַעַם אָמְרוֹ וָא"ו בִּתְחִלַּת עִנְיָן, לִהְיוֹת שֶׁקָּדַם וְאָמַר "וַיְבָרֲכֵהוּ" הוֹסִיף עוֹד לוֹמַר "וְיִתֶּן לְךָ" וְגוֹ', וּמַה שֶּׁלֹּא פֵּרֵשׁ הַבְּרָכוֹת הָרְמוּזוֹת בְּ"וַיְבָרֲכֵהוּ", אוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה לט:יא) שֶׁמַּפְתֵּחַ הַבְּרָכוֹת נָתְנוּ ה' לְאַבְרָהָם וְאַבְרָהָם לְיִצְחָק (בראשית רבה יא) וְעַתָּה מְסָרָם יִצְחָק לְיַעֲקֹב, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְבָרֲכֵהוּ** פֵּרוּשׁ, מָסַר לוֹ הַבְּרָכוֹת שֶׁיִּהְיוּ בִּרְשׁוּתוֹ.

עוד יְרֻצֶּה שֶׁבֵּרְכוֹ בְּרָכוֹת רוּחָנִיּוֹת וְגַשְׁמִיּוֹת. כְּנֶגֶד הָרוּחָנִיּוֹת אָמַר בְּהֶעְלֵם "וַיְבָרֲכֵהוּ", וּכְנֶגֶד הַגַּשְׁמִיּוֹת אָמַר **וְיִתֶּן לְךָ** וְגוֹ' בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו, לוֹמַר מִלְּבַד עוֹלָם הָעֶלְיוֹן אֲשֶׁר בָּחַר אַבְרָהָם לְבָנָיו, שֶׁהוּא עִקַּר תַּכְלִית זֶרַע יִשְׂרָאֵל, עוֹד יִתֵּן לוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְכוּ':

עוד יְרֻצֶּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: לֹא מִלְּבַד מִדַּת הָרַחֲמִים, אֶלָּא גַּם מִדַּת הַדִּין תַּסְכִּים עַל נְתִינָה זוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְיִתֶּן לְךָ הָאֱלֹהִים,** פֵּרוּשׁ גַּם מִדַּת אֱלֹהִים.

כט יַעַבְדוּךָ וגו'. אוּלַי כִּי הַמֶּלֶךְ לֹא יַעֲלֶה מַס הַנּוֹגֵעַ לוֹ בֵּין הָעָם, וְכַדּוֹמֶה לָזֶה יִמָּצֵא בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל מְשֻׁעְבָּדִים לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם, הַמְּלָכִים שֶׁבָּהֶם שֶׁהֵם בַּעֲלֵי תּוֹרָה פְּטוּרִים מֵהַמַּס (עזרא ז:כד). וּמַה שֶּׁאָמַר אַחַר כָּךְ (בראשית כז:מ) "וְאֶת אָחִיךָ תַּעֲבֹד" וְהוּא הָיָה מֶלֶךְ, חוֹזֵר אֶל בְּנֵי עֵשָׂו.

הֱוֵה גְּבִיר לְאַחֶיךָ. פֵּירוּשׁ, אָחִיו מַמָּשׁ לֹא יִהְיֶה לוֹ לְעֶבֶד, אֶלָּא שֶׁיִּהְיֶה הוּא גְּבִיר לוֹ, אֲבָל הַבָּאִים אַחֲרָיו יִשְׁתַּחֲווּ לוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אִמֶּךָ:**

עוד יְרֻצֶּה שֶׁיִּהְיֶה הוּא מִתְגַּבֵּר עָלָיו בְּאֻמְצָעוּת עֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ, אָז יִשְׁתַּחֲווּ לוֹ בְּנֵי וְגוֹ', כִּי זוּלַת זֶה לֹא יִשְׁתַּעְבֵּד אָח לְאָחִיו, וְלָזֶה תִּמְצָא כִּי בְּמַעַט הִתְרַשְּׁלוּת שֶׁהָיוּ מִתְרַשְּׁלִים יִשְׂרָאֵל בַּעֲבוֹדַת ה', תֵּכֶף וּמִיָּד (מלכים ב ח:כב) וַיִּפְשַׁע אֱדוֹם:

אֹרְרֶיךָ וְגוֹ' וּמְבָרְכֶיךָ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ: אוֹרְרֶיךָ לֶעָתִיד אָרוּר הוּא מֵעַכְשָׁיו וְלֹא יָקוּם לְאָרֵר, וּמְבָרְכֶיךָ בָּרוּךְ הוּא מִקּוֹדֶם כְּדֵי שֶׁתְּחוּל בִּרְכָתוֹ עָלֶיךָ.

וְטַעַם אָמְרוֹ "מְבָרְכֶיךָ" לְשׁוֹן רַבִּים וְלֹא בָּרַךְ אֶלָּא לְאֶחָד, גַּם הִזְכִּיר מְאָרְרִים רַבִּים וְאָרוּר לְאֶחָד, נִתְכַּוֵּן לִשְׁלֹל חֵלֶק מֵהַמְאָרְרִים שֶׁאֵינוֹ אָרוּר, וְהוּא אֲחִיָּה הַשִּׁילוֹנִי (מלכים א יא:כט) וְכֵיוֹצֵא בּוֹ, לָזֶה אָמַר "אָרוּר" וְלֹא "אֲרוּרִים" כֻּלָּם, וּבַמְּבָרְכִים גַּם כֵּן יֵשׁ מֵהַמְּבָרְכִים שֶׁאֵינוֹ בִּכְלַל בָּרוּךְ, וְהוּא בִּלְעָם הָרָשָׁע, שֶׁהֲגַם שֶׁבֵּרַךְ לֹא יִבֵּרַךְ, וְלָזֶה אָמַר "מְבָרְכֶיךָ" – יֵשׁ בָּהֶם חֵלֶק אֶחָד שֶׁהוּא בָּרוּךְ וְלֹא כֻּלָּם, לִשְׁלֹל הַנִּזְכָּר.

וְאָמַר **וּמְבָרֲכֶיךָ** בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו, לְרַמּוֹז עַל מִין מְקֻלָּל שֶׁיִּשְׁנוֹ בִּכְלַל בְּרָכָה, וְהוּא הַמְּכֻוָּן לְבָרֵךְ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם רַבָּנַן לְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי (מועד קטן ט:) "תִּזְרַע וְלֹא תֶחְצַד" וְכוּ', וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב **אוֹרְרֶיךָ אָרוּר וּמְבָרֲכֶיךָ** פֵּרוּשׁ, וְאוֹתָם אוֹרְרֶיךָ אִם הֵם מְכַוָּנִים לִמְבָרְכֶיךָ – בָּרוּךְ.

ל וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלָּה. טַעַם אָמְרוֹ **וַיְהִי** לְשׁוֹן צַעַר, כִּי הַתּוֹרָה מִצְטַעֶרֶת עַל אֲשֶׁר כִּלָּה וְלֹא בֵּרַךְ כָּל הַבְּרָכוֹת, שֶׁהֲרֵי מָצִינוּ שֶׁבֵּרַךְ לְעֵשָׂו אַחַר כֵּן, וְאִם הָיָה מְבָרֵךְ אוֹתָם הַבְּרָכוֹת הַנִּשְׁאָרוֹת לְיַעֲקֹב כְּבָר אָבְדָה תִּקְוַת אֱדוֹם.

וַיְהִי אַךְ יָצֹא וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ **וַיְהִי** לְשׁוֹן צַעַר, גַּם אָמַר אַךְ, גַּם כָּפַל לוֹמַר יָצֹא יָצָא. נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁעַדַיִן הָיָה מְעֻכָּב בִּיצִיאַת יַעֲקֹב, וְהוּא אָמְרוֹ **אַךְ יָצֹא** מִיעֵט בִּיצִיאָה אֶלָּא לְסִבָּה שֶׁאֵרְעָה יָצָא, וְהַסִּבָּה הִיא מַה שֶּׁהוֹדִיעַ הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ "וְעֵשָׂו אָחִיו בָּא מִצֵּידוֹ", וּלְסִבָּה זוֹ מֻהָר לְגָמוֹר הַיְצִיאָה וְהוּא אָמְרוֹ **יָצֹא,** וְרָמַז אֶל הַצַּעַר שֶׁחָשׁ יַעֲקֹב שֶׁיִּמָּצֵא כְּגַנָּב בַּמַּחְתֶּרֶת בִּפְנֵי אָבִיו כְּשֶׁהִרְגִּישׁ בְּבִיאַת עֵשָׂו. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פרשה ס"ו) דָּרְשׁוּ בְּאוֹפֶן אַחֵר.

לג וַיֶּחֱרַד יִצְחָק וְגוֹ' גַּם בָּרוּךְ וְגוֹ'. טַעַם שְׁנֵי דְּבָרִים הַפְּכִיִּים בְּנוֹשֵׂא אֶחָד, כִּי מִתְּחִלָּה חָרַד עַל הָרַמָּאוּת, וְאַחַר כָּךְ חָשׁ לְמַה שֶּׁקָּדַם וְאָמַר בְּבִרְכָתוֹ "אוֹרְרֶיךָ אָרוּר" וּבֵרְכָהוּ. קוֹדֶם לֹא יָדַע מִי הוּא וְחָרַד וְחָשׁ לְאָדָם אַחֵר, וּכְשֶׁהִתְבּוֹנֵן בַּדָּבָר וְהִשְׂכִּיל כִּי הוּא יַעֲקֹב בֵּרַךְ אוֹתוֹ, כִּי הֵרִיחַ מֵרִיחַ בְּגָדָיו וְיָדַע הֶפְרֵשׁ שֶׁבֵּינוֹ לְבֵין עֵשָׂו וְחָתַם עַל הַבְּרָכוֹת. גַּם חָשׁ לְמַה שֶּׁקָּדַם לוֹמַר "אוֹרְרֶיךָ אָרוּר" לָזֶה בֵּרְכָהוּ.

לו וַיֹּאמֶר הֲכִי קָרָא וְגוֹ'. פֵּירוּשׁ: מִתְּמִיהַ "הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב?" וּמִשְּׁמָעוּת הַשֵּׁם לֹא יַגִּיד אֶלָּא עָקְבָה אַחַת, וְהוּא עָקְבֵנִי זֶה פַּעֲמַיִם, שֶׁאִלּוּ הָיָה שְׁמוֹ עֲקֻבוֹת אוֹ עוֹקְבוֹת הָיָה עוֹקְבוֹ פַּעֲמַיִם.

או יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב** – וְלֹא אָמַר עָקְבָה אוֹ עָקֹב, שֶׁאָז לֹא יַגִּיד אֶלָּא עַל עָקְבָה אַחַת, אֲבָל יַעֲקֹב יַגִּיד עַל הַתְּמִידוּת, וְלָזֶה עַד עַתָּה כְּבָר [עֲקָבוֹ] פַּעֲמַיִם.

לו וַיַּעַן יִצְחָק. הִנֵּה עֲדַיִן הָיָה לוֹ מְצִיאוּת לְבָרְכוֹ, אֶלָּא לְצַד שֶׁהִכִּיר בּוֹ וְיָדַע כִּי הוּא רָאוּי לְקִלָּלָה וְאוֹיֵב לְיַעֲקֹב, חָשׁ לְבָרְכוֹ כִּי הוּא הֵפֶךְ מַה שֶּׁקָּדַם לוֹמַר לְיַעֲקֹב "אֹרְרֶיךָ אָרוּר", וְלָזֶה הָיָה מִתְנַצֵּל מֵעֲשׂוֹ מִלְּבָרְכוֹ. וְלָזֶה כָּפַל לוֹמַר הַכָּתוּב "וַיַּעַן וַיֹּאמֶר לְעֵשָׂו", פֵּרוּשׁ שֶׁמַּעֲנֶה זֶה אֵינוֹ אֶלָּא לֵאמֹר, וְאֵין כֵּן הוּא הָאֱמֶת בְּדַעַת יִצְחָק.

לט וַיַּעַן יִצְחָק אָבִיו. פֵּירוּשׁ נִתְּנַת טַעַם לָמָּה חָזַר לְבָרְכוֹ, לְצַד רַחֲמֵי אָב כְּשֶׁבָּכָה נִכְמְרוּ רַחֲמָיו.

הִנֵּה מִשְׁמַנֵּי. פֵּרוּשׁ, אֵין לוֹ אֶלָּא מַה שֶּׁלְּפָנָיו, לֹא כְּיַעֲקֹב שֶׁאָמַר "וְיִתֶּן לְךָ" בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו, פֵּרוּשׁ, מִלְּבַד עוֹלָם הַנִּצְחִי, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ.

מ וְאֶת אָחִיךָ וגו' וְהָיָה כַּאֲשֶׁר וגו'. רַבּוּ הַפֵּרוּשִׁים בָּזֶה. וְאֶפְשָׁר לוֹמַר שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ שֶׁכָּל הַבְּרָכוֹת שֶׁבֵּרְכוֹ יִהְיֶה כַּאֲשֶׁר יַעֲבֹד אֶת אָחִיו. וְכַאֲשֶׁר יֵרֵד מִמַּדְרֵגָה זוֹ, אוֹ יִרְצֶה לְשׁוֹן רְדוּי כַּאֲשֶׁר תִּהְיֶה רְדוּי וְאָבוּד, יַקְדִּים לְפָרוֹק עֻלּוֹ, וְאַחַר כָּךְ תֵּרֵד וְיִהְיֶה בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ וגו' וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ (עובדיה א:יח) וְיִכְלֶה. וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **וְהָיָה** לְשׁוֹן שִׂמְחָה, כִּי אָז יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ:

או יִרְצֶה, **וְהָיָה** כַּאֲשֶׁר תִּשְׁלוֹט אַתָּה בְּעוֹלָם, לֹא תִּהְיֶה מַעֲלָתְךָ עָלָיו, אֶלָּא "וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ מֵעַל" וגו' – לֹא הוּא יִשְׁלוֹט בְּךָ וְלֹא אַתָּה תִּמְשׁוֹל בּוֹ. וּמַה שֶּׁמָּשָׁל אַחַר כָּךְ, עֲוֹנוֹת הִטּוּ אֵלֶּה.

מא יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל וגו'. פֵּירוּשׁ, אַחַר שֶׁיָּמוּת וְיִקָּבֵר, שֶׁאָז הוּא הַתְּחָלַת שִׁבְעַת יְמֵי אֲבֵלוּת, וְחָשׁ שֶׁלֹּא יַהַרְגֶנּוּ בְּעוֹד שֶׁלֹּא נִקְבַּר אָבִיו, כִּי הַמֵּת יוֹדֵעַ קוֹדֶם שֶׁיִּסְתֹּם הַגּוֹלֵל (שבת קנ"ב:).

מב עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדוֹל. אָמְרוּ "הַגָּדוֹל", לוֹמַר כִּי הוּא יָכוֹל עֲשׂוֹת אֶשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו, "בְּנָהּ הַקָּטָן" פֵּירוּשׁ לְצַד הֱיוֹתוֹ קָטָן מִמֶּנּוּ בַּיְכוֹלֶת.

מִתְנַחֵם לְךָ. פֵּירוּשׁ מְקַבֵּל נֶחָמָה עַל אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לוֹ, לְהָרְגֶךָּ, וּבָזֶה תַּחְזוֹר לוֹ הַבְּכוֹרָה וְהַבְּרָכָה.

מג וַעֲתָּה בְנִי. פֵּירוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ב:י): וְשׁוּב יוֹם אֶחָד לִפְנֵי מִיתָתֶךָ, וּפֵרוּשׁ כִּי אֵין אָדָם בָּטוּחַ בְּחַיָּיו אֲפִילּוּ יוֹם אֶחָד, וּבָזֶה יִהְיֶה תָּמִיד בִּתְשׁוּבָה. לָזֶה אָמְרָה **וַעֲתָּה** וגו' **קוּם בְּרַח** וגו', פֵּרוּשׁ וַעֲתָּה תֵּכֶף וּמִיָּד, וַהֲגַם שֶׁלֹּא אָמַר עֲשֵׂה אֶלָּא "וְקִרְבוּ" וגו', אֶפְשָׁר שֶׁיָּמוּת יִצְחָק בְּאוֹתָהּ שָׁעָה וְיוֹצִיא מַחְשַׁבְתּוֹ לַפּוֹעַל:

בְּרַח לְךָ אֶל לָבָן. כִּי הוּא יַעֲמֹד נֶגֶד עֵשָׂו אִם יֵלֵךְ לְהָרְגֶךָּ:

מד עַד אֲשֶׁר תָּשׁוּב וגו'. פֵּירוּשׁ, בַּעֲבוּר זְמַן עַל הַמְּאוֹרָע, הַחֵמָה מֵעַצְמָהּ מִתְקָרֶרֶת מֵרְתִיחָתָהּ, וְאָמְרָהּ עוֹד **עַד שׁוּב אַף אָחִיךָ** פֵּרוּשׁ: כִּי לֹא יוֹעִיל זֶה לְבַד אֶלָּא עַד שׁוּב אַף אָחִיךָ מִמְּךָ, פֵּרוּשׁ, שֶׁהֲגַם שֶׁיַּזְכִּירוּךָ לְפָנָיו לֹא יֵחֶרֶה אַפּוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **מִמְּךָ** אָז הוּא סִימָן שֶׁשָּׁכַח הַמַּעֲשֶׂה וְכוּ'.

וְשָׁלַחְתִּי וגו', פֵּרוּשׁ, אֲנִי אֶשְׁלַח אַחֲרֶיךָ כְּשֶׁיִּהְיֶה כֵּן, אֲבָל אַתָּה לֹא תָּבֹא בְּשׁוּם אוֹפֶן.

מה גַּם שְׁנֵיכֶם וגו'. פֵּירוּשׁ, לוּ יִהְיֶה שָׁמוּת גַּם הוּא, אוֹ עַל יָדְךָ אוֹ עַל יְדֵי גּוֹאֲלֵי הַדָּם, אַף עַל פִּי כֵן אֵין מַרְפֵּא לִשְׁבָרְךָ בְּמַה שָּׁמוּת גַּם הוּא עִמְּךָ בְּיוֹם אֶחָד, וּלְעוֹלָם אֵינָהּ מַקְפֶּדֶת אֶלָּא עַל מִיתַת יַעֲקֹב וְלֹא עַל עֵשָׂו.

מו קָצְתִּי בְחַיַּי וגו'. לֹא רָצְתָה לְגַלּוֹת הַדָּבָר לְיִצְחָק מִשּׁוּם אִסּוּר רְכִילוּת וְאָמְרָה סִבָּה אֲחֶרֶת, אֲבָל מַה שֶּׁגִּלְתָה לְיַעֲקֹב, אַדְרַבָּה, קְיָמָה מִצְוַת (ויקרא י"ט:ט"ז) "לֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ".

פרק כח

ה וַיִּשְׁלַח יִצְחָק וגו'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֵצַרְךָ לוֹמַר **אֲחִי רִבְקָה**, מִי לֹא יָדַע בָּזֶה, וּמַה גַּם שֶׁבְּסָמוּךְ אָמַר כֵּן. וְעוֹד אָמְרוּ **אִם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו** הֵם דְּבָרִים יְתֵרִים? **אָכֵן** בָּא הַכָּתוּב לְתֵת טַעַם לְיִצְחָק אָבִינוּ שֶׁשָּׁלַח בֶּן צַדִּיק לְאָדָם רָשָׁע מִפְּרָסָם לָבָן הָאֲרַמִּי. וַהֲגַם שֶׁאַבְרָהָם שָׁלַח וְלָקַח רִבְקָה, לֹא הָיָה בְּתוֹאַל מְפֻרְסָם בְּרֶשַׁע כְּלָבָן. וְעוֹד שֶׁלֹּא אָמַר בְּפֵרוּשׁ אַבְרָהָם שֶׁיִּקַּח בַּת בְּתוּאֵל, מַה שֶּׁאֵין כֵּן יִצְחָק שֶׁצִּוָּה לְיַעֲקֹב שֶׁיִּקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת לָבָן הָרָשָׁע, לָזֶה אָמַר **אֲחִי רִבְקָה** וּשְׁנֵיהֶם יָצְאוּ מִבְּתוּאֵל הָרָשָׁע, וּכְמוֹ כֵן יֵצֵא מִלָּבָן בַּת צַדֶּקֶת. גַּם אֵין לְהוֹכִיחַ שֶׁלֹּא יֵצֵא שַׁלְשֶׁלֶת שֹׁרֶשׁ קְדֻשָּׁה מֵאָדָם רָשָׁע, לָזֶה אָמַר **אִם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו** פֵּרוּשׁ הֲרֵי שֶׁיָּצְתָה שַׁלְשֶׁלֶת הַקְּדֻשָּׁה מֵאָב רָשָׁע, גַּם כֵּן אֵין לְהַחְלִיט וְלוֹמַר כִּי לֶהֱיוֹת לָבָן רָשָׁע לֹא יֵצֵא מִמֶּנּוּ בָּנוֹת כִּרְבְקָה.

וַיֵּשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי דַּוְקָא בַּיָּמִים הָהֵם שֶׁעֲדַיִן לֹא נִתְבָּרְרוּ הַנְּשָׁמוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת מִמְּקוֹם שִׁבְיָם, וְהַכָּרָה מִשְׁפַּחַת אַבְרָהָם כִּי שָׁם קָנְתָה לָהּ הַקְּדֻשָּׁה מָקוֹם, וְהָיָה לָהּ לְאוֹת עוֹלָם אַבְרָהָם וְשָׂרָה כִּי הֵם גֵּרִים רִאשׁוֹנִים, וְכָל אֲשֶׁר יִתְגַּיֵּר מֵהָאֻמּוֹת בְּכָל זְמַן יִקָּרֵא אַבְרָהָם וּנְקֵבָה שָׂרָה. לָזֶה מִן הַקְּדֻשָּׁה יְחַפֵּשׂ אַחַר מִינוֹ, כִּי

אֶחָד הָיָה אַבְרָהָם וְלֹא הֻשְׁלַם בִּזְכָרִים וּבִנְקֵבוֹת כִּי לֹא הוֹלִיד אֶלָּא אֶת יִצְחָק וְלֹא הוֹלִיד נְקֵבוֹת עִמּוֹ. וְאוּלַי כִּי לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב (בראשית כה:יט) ״אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק״ פֵּרוּשׁ לְבַדּוֹ בְּלֹא בַּת זוּג, וּכְמוֹ כֵן יִצְחָק לֹא הָיָה לוֹ בָּנוֹת כִּי נִיצוֹצוֹת הַקְּדֻשָּׁה הַנְּקֵבוֹת עוֹדָם בְּאֶרֶץ שִׁבְי, לָזֶה שְׁלָחוֹ יִצְחָק לְחַזֵּר אַחַר אֲבֵדָתוֹ.

אַךְ זֶה הַיּוֹם שֶׁקּוּינוּהוּ, כִּי פָּרְחוּ שֹׁרֶשׁ הַקְּדֻשָּׁה הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וּפָרַח מַטֵּה עֹז תִּפְאָרָה, וְהֵבֵר אֵילַן הַחַיִּים חֵלֶק ה׳ עַמּוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ, הֵן הֵמָּה הַמְּבֻהָקִים בַּקֹּדֶשׁ, וְלֹא יִסֹּב אָדָם מִמַּטּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפְּחוֹת הָאָרֶץ, וְאִם נִשְׁאַר מִנִּיצוֹצֵי הַקְּדֻשָּׁה בְּתוֹךְ הָעַמִּים, חֲרֵי הֵם בִּיצִיאָתָם לָעוֹלָם מִתְאַסְּפִים וּבָאִים, וְאַחַר גְּרוּתָם יֵאָמְנוּ כִּי אֲבוּדִים הָיוּ וְלָנוּ הֵם.

וְטַעַם הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר הִקְפִּיד אַבְרָהָם לְבִלְתִּי קַחַת לוֹ אִשָּׁה מֵהֶם, גַּם יִצְחָק צִוָּה לְיַעֲקֹב עַל זֶה, רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (בראשית רבה פרק נ״ט) כִּי הוּא אָרוּר וְזֶרַע אַבְרָהָם בָּרוּךְ וְכוּ׳, וְדִבְרֵיהֶם סְתוּמִים הֵם. וּלְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי מָצִינוּ עִקַּר הַטַּעַם נָכוֹן, כִּי טַעְמוֹ שֶׁל אַבְרָהָם הוּא כִּי הוּא מְשֻׁלָּל מִנְּפָשׁוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת וְכָל בְּנוֹתָיו חֵלֶק רַע וּמְתֹעָב, לָזֶה הֶחְלִיטוּ לְבִלְתִּי קַחַת מִמֶּנּוּ כִּי לֹא יִמָּצֵא בּוֹ דָּבָר קָדוֹשׁ, וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ (בראשית ט:כה) ״אָרוּר כְּנָעַן״ פֵּרוּשׁ: מְשֻׁלָּל בְּהֶחְלֵט מִמִּין הַקְּדֻשָּׁה:

וְתִמְצָא כִּי מִמִּין הָאֱמוּת עַד הַיּוֹם עוֹדָם מִתְקַבְּצִים וּבָאִים גֵּרִים וְחוֹסִים בְּצֵל הַקֹּדֶשׁ, אֲשֶׁר לֹא שָׁמַעְנוּ מִימֵי קֶדֶם כִּי נִתְגַּיֵּר גֵּר כְּנַעֲנִי כִּשְׁאָר הָעַמִּים, וְזֶה יַגִּיד דְּבָרֵינוּ. וְאוּלַי כִּי לָזֶה יָצוּ הָאֵל (דברים כ:טז) ״לֹא תְחַיֶּה כָּל נְשָׁמָה״ מִשְׁבָּעָה עֲמָמִים, וְדִקְדֵּק לוֹמַר ״כָּל נְשָׁמָה״ לָתֵת טַעַם לְמִצְוַת ״לֹא תְחַיֶּה״, כִּי אֵין בָּהֶם נְשָׁמָה, פֵּרוּשׁ: נֶפֶשׁ קְדוֹשָׁה שֶׁיִּתְיַחֵס אֵלֶיהָ שֵׁם נְשָׁמָה לָחוּס עָלֶיהָ לְהַחֲיוֹתָהּ כְּעִמּוֹן וּמוֹאָב, וְהָבֵן:

וְאַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתָנוּ אֶת כָּל זֹאת, צָרִיךְ לָתֵת לֵב מַדּוּעַ אָנוּ בַּעֲוֹנוֹת מְשֻׁעְבָּדִים לִכְנַעַן (שופטים ד:ב), אַחַר שֶׁיָּדַעְנוּ נֶאֱמָנָה שֶׁהַשִּׁעְבּוּד הוּא לְבָרֵר הַנִּיצוֹצוֹת שֶׁל הַקְּדֻשָּׁה שֶׁבְּתוֹךְ הַקְּלִפָּה, וּבִכְנַעֲנִים אֵין בָּהֶם נִיצוֹץ קָדוֹשׁ לָרֶדֶת אַחֲרָיו בַּגָּלוּת. וְתִמְצָא כִּי מִצְרַיִם אֲשֶׁר נִתְרוֹקְנָה מֵהַנִּיצוֹצוֹת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים קיח:): לֹא יָצְאוּ יִשְׂרָאֵל עַד שֶׁעָשָׂאוּהָ כְּמְצוּדָּה שֶׁאֵין בָּהּ דָּגָן וְכְמְצוּלָה שֶׁאֵין בָּהּ דָּגִים, דִּכְתִיב ״וַיְנַצְּלוּ אֶת מִצְרָיִם״ (שמות יב:לו), צְוָה ה׳ לְבַל יָבֹאוּ שָׁמָּה, וְכַמְּבֹאָר הַטַּעַם בְּדִבְרֵי הָאֲרִ״י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה (שער הגלגולים). וְאִם כֵּן, אֵיךְ יִהְיֶה שֶׁנִּסְבֹּל אֶת כָּל עֹצֶם הַגָּלוּת הַזֶּה מִבְּלִי הֱיוֹת בּוֹ נִיצוֹצֵי הַקְּדֻשָּׁה?

אָכֵן יִתְבָּאֵר הַדָּבָר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ליקוטי תורה מקץ) כִּי יֵשׁ שְׁנֵי מִינֵי נִיצוֹצֵי הַקְּדֻשָּׁה שְׁבוּיִים בַּקְּלִפָּה: הָאַחַת נְשָׁמוֹת יְקָרוֹת וְיוֹצְאוֹת בְּאֶמְצָעוּת הַלֵּידָה, כְּאַבְרָהָם וּכְשָׂרָה וּכְרִבְקָה וְרָחֵל, וּכְנִשְׁמַת רַבִּי חֲנִינָא בֶּן תְּרַדְיוֹן שֶׁיָּצָא מִשָּׁם עִם דִּינָהּ, וּכְרוּת מִמּוֹאָב וּכְנַעֲמָה מֵעַמּוֹן וּכְאוּנְקְלוֹס הַגֵּר וְכַדּוֹמֶה. וְהַשֵּׁנִי הוּא מִין נִיצוֹץ שֶׁל קְדֻשָּׁה הַדָּבוּק בַּקְּלִפָּה וְאֵינוֹ יוֹצֵא כְּלָל אֶלָּא מְעוֹרֶה בַּקְּלִפָּה, וְאֵין לוֹ מְצִיאוּת לִפְרֹד מִמֶּנּוּ אֶלָּא כַּאֲשֶׁר יָצַר לְיִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי צַעַר אוֹ עַל יְדֵי הַכָּאָה, שֶׁבְּאֶמְצָעוּת דָּבָר זֶה תִּהְיֶה נִפְרֶדֶת הַקְּדֻשָּׁה וְחוֹזֶרֶת לְשָׁרְשָׁהּ. וּמֵעַתָּה יֵשׁ טַעַם לְגָלוּת זֶה, כִּי תְּאֻוָּה לְבָרֵר בְּחִינַת נִיצוֹצֵי הַקְּדֻשָּׁה שֶׁאֵינָהּ נִפְרֶדֶת אֶלָּא עַל יְדֵי צַעַר שֶׁמִּצְטַעֲרִים יִשְׂרָאֵל. וְעַל גָּלוּת הַזֶּה אָמַר הַכָּתוּב (עובדיה א:כ) ״וְגָלוּת הַחֵל הַזֶּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר כְּנַעֲנִים עַד צָרְפַת״, שֶׁאֵינָהּ נִפְרֶדֶת אֶלָּא עַל יְדֵי צַעַר שֶׁמִּצְטַעֲרִים יִשְׂרָאֵל. וְעַל גָּלוּת הַזֶּה אָמַר הַכָּתוּב (עובדיה א:כ) ״וְגָלוּת הַחֵל הַזֶּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר כְּנַעֲנִים עַד צָרְפַת״, שֶׁהַכָּתוּב קָרָאוֹ הַחֵל מִלְּשׁוֹן ״נְהֵיתִי וְנַחֲלִיתִי״ (דניאל ח:כז), כִּי הַשָּׂגַת תַּכְלִית הַגָּלוּת בֵּינֵיהֶם הוּא בְּאֶמְצָעוּת הַצַּעַר, וְלָזֶה הוּא מְשֻׁנֶּה מִכָּל הַגָּלֻיּוֹת כַּאֲשֶׁר רָאִינוּ בְּעֵינֵינוּ. וְאָמַר ״אֲשֶׁר כְּנַעֲנִים״ וְלֹא אָמַר ״בִּכְנַעֲנִים״, וְגַם אָמַר ״כְּנַעֲנִים״ לְשׁוֹן רַבִּים, אוּלַי כֵּוָן עַל הַנִּיצוֹצוֹת שֶׁל הַקְּדֻשָּׁה שֶׁלֶּהֱיוֹתָם עַתָּה בְּתוֹךְ קְלִפַּת כְּנַעַן יִקָּרְאוּ בִּשְׁמוֹ כְּנַעֲנִים. וְשִׁעוּר הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: גָּלוּת הַחֵל הַזֶּה, שֶׁהוּא גָּלוּת יִשְׂרָאֵל, הוּא לְסִבַּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם עַתָּה נִקְרָאִים כְּנַעֲנִים עַל מָקוֹם שֶׁהֵם בּוֹ.

ו **וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי בֵּרַךְ וְגוֹ׳.** פָּסוּק זֶה אֵין לוֹ גִּזְרָה, וְאִם גִּזְרָתוֹ הוּא ״וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל יִשְׁמָעֵאל״ הָיָה מַסְפִּיק בַּפָּסוּק שֶׁאַחֲרֵי זֶה ״וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי רָעוֹת״.

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא לְהוֹדִיעַ שֶׁיָּדַע עֵשָׂו הֲלִיכַת יַעֲקֹב וְאָבְיָנָה, כִּי הָלַךְ בְּמִצְוַת אָבִיו וְאִמּוֹ וְגַם לְמִצְוַת קִיחַת אִשָּׁה, וְגַם בֵּרְכוּהוּ בְּשֻׁלְחָם אוֹתוֹ, כִּי לְצַד זֶה לֹא רָדְפוּ שֶׁיָּדַע שֶׁיִּמָּנַע מִיָּדוֹ, הֱיוֹתוֹ הוֹלֵךְ לִשְׁתִּי מִצְוֹות: כִּבּוּד אָב וָאֵם וּלְקִיחַת אִשָּׁה. וְהֻגַּם שֶׁשָּׁלַח אֱלִיפַז כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית כט:יא), אֶפְשָׁר שֶׁבָּחַן כִּי הוּא נוֹצֵחַ בַּדֶּרֶךְ לְיַעֲקֹב, וּמַעֲשֶׂה אָבוֹת עָשׂוּ בָּנִים אֲשֶׁר קִדַּם בַּדֶּרֶךְ לְיִשְׂרָאֵל, וְחָשַׁב עֵשָׂו כִּי גָּדוֹל כֹּחַ אֱלִיפַז מִכֹּחוֹ בִּבְחִינַת רְדִיפָה בַּדֶּרֶךְ לְיַעֲקֹב וּבָנָיו.

ח **וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי רָעוֹת וְגוֹ׳.** יַגִּיד הַכָּתוּב כִּי לֹא חָשׁ עֵשָׂו אֶלָּא לְצַד הַקְּפָדַת אָבִיו עֲלֵיהֶם, אֲבָל זוּלַת זֶה לְמָה שֶׁהֵם בְּחִינַת הָרַע לֹא חָשׁ שֶׁאֵין נַפְשׁוֹ מִתְעָבְתָן. וּמִמּוֹצָא דָּבָר גַּם כֵּן אַתָּה יוֹדֵעַ שֶׁלֹּא הוֹעִיל טַעַם הֱיוֹתָם רָעוֹת בְּעֵינֵי יִצְחָק אֶלָּא לְבַל יוֹסִיף מֵהֶם, אֲבָל לְגָרֵשׁ אוֹתָן שֶׁהָיוּ כְּבָר אֶצְלוֹ לֹא. וְאוּלַי שֶׁכָּל הַרְגָּשָׁתוֹ לֹא הָיְתָה אֶלָּא שֶׁמָּא יִתְפַּקְּעוּ בִּרְכוֹתָיו לְצַד בָּנִים אֲשֶׁר יִהְיוּ לוֹ מִבְּנוֹת כְּנַעַן, לָזֶה לָקַח מִבְּנוֹת יִשְׁמָעֵאל כְּדֵי שֶׁיִּתְקַיְּמוּ הַבְּרָכוֹת בְּאֶמְצָעוּת הַבָּנִים שֶׁיִּהְיוּ לוֹ מֵהֶם.

חסלת פרשת תולדות

י וַיֵּצֵא יַעֲקֹב וְגוֹ'. טַעַם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּהוֹדָעַת הֲלִיכָתוֹ בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת דִּכְתִיב (בראשית כח:ז) "וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב וְגוֹ' וַיֵּלֶךְ" וְגוֹ', לְהוֹדִיעַ אֲשֶׁר פָּגַע בַּדֶּרֶךְ קוֹדֶם הַגִּיעוֹ לְמָחוֹז חֶפְצוֹ, וּלְצַד שֶׁהִפְסִיק בָּעִנְיָן חָזַר לוֹמַר "וַיֵּצֵא" וְגוֹ'. אֶלָּא צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **וַיֵּלֶךְ** וְגוֹ'. וּמַה גַּם שֶׁפְּגִיעָתוֹ בַּמָּקוֹם הָיְתָה קוֹדֶם הַגִּיעוֹ לְחָרָן, וְלֹא הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים הַמְאֻחָר. עוֹד לָמָּה אָמַר **חָרָנָה** וְלֹא אָמַר לְחָרָן, וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פס"ח) "כָּל תֵּיבָה" וְכוּ', עִם כָּל זֶה יְכַוֵּן הַכָּתוּב עַל דָּבָר בְּשַׁנּוֹתוֹ לְפָעָמִים.

אָכֵן הַתּוֹרָה תְּכַוֵּן לְסַדֵּר כָּל מַה שֶּׁעָבַר עַל יַעֲקֹב מֵעֵת צֵאתוֹ. וְזֶה תְּחִלָּה לַדָּבָר **וַיֵּצֵא יַעֲקֹב** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: לֹא עָשָׂה אֶלָּא יְצִיאָה וְלֹא הוּצְרַךְ לָלֶכֶת בְּרִגְלָיו, וְהַהוֹלֵךְ הוּא חָרָנָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֵּלֶךְ חָרָנָה**, פֵּירוּשׁ: חָרָנָה הוּא שֶׁהָלַךְ מִמְּקוֹמוֹ לְהַקְבִּיל פְּנֵי יַעֲקֹב.

עוֹד יִרְמֹז לְהוֹדִיעַ כִּי כְּשֶׁיָּצָא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שֶׁבַע תֵּכֶף הָלַךְ חֲרוֹנוֹ שֶׁל עֵשָׂו, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֵּלֶךְ חָרָנָה.**

וּלְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁשָּׁלַח עֵשָׂו אֱלִיפַז אַחֲרָיו וְכוּ', יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וַיֵּלֶךְ חָרָנָה** לִרְמוֹז עַל הֲלִיכַת אֱלִיפַז אַחֲרָיו בְּחָרוֹן. וְאוּלַי כִּי לָזֶה סָמַךְ לַדָּבָר "וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם" לִרְמוֹז כִּי רָאָה עַצְמוֹ בְּצַעַר וְהֻצְרַךְ לִתְפִלָּה:

יא וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם. פְּשָׁטוֹ שֶׁל מִקְרָא שֶׁפָּגַע בְּמָקוֹם אֶחָד שֶׁל יִשּׁוּב, וּכְמוֹ שֶׁתִּמְצָא שֶׁנֶּאֱמַר אוֹמֶר הַכָּתוּב לְבַסּוֹף, דִּכְתִיב: "וְאוּלָם לוּז שֵׁם הָעִיר" (בראשית כח:יט), חֲרִי כִּי עִיר הָיְתָה, וַיֵּלֶן שָׁם בָּעִיר הַהִיא.

וְאָמְרוֹ **כִּי בָא הַשָּׁמֶשׁ**, לוֹמַר שֶׁזּוּלַת זֶה הָיָה הוֹלֵךְ הוּא לְהַגִּיעַ לִמְחוֹז חֶפְצוֹ בְּמִצְוַת אָבִיו וְאִמּוֹ. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה סח:ט) פֵּרְשׁוּ בַּמָּקוֹם הַיָּדוּעַ הַר הַמּוֹרִיָּה, דִּכְתִיב (בראשית כב:ד) "וַיַּרְא אֶת הַמָּקוֹם" וְגוֹ', וְזֶה דֶּרֶךְ דָּרֹשׁ בִּנְקֻדַּת הַהֵ"א. וְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּכְתוּבִים וְכִמְסוּרִים אֶצְלֵינוּ, וְאֵין סְתִירָה לִדְבָרֵינוּ וּכְמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י שֶׁנֶּעֱקַר הַר הַמּוֹרִיָּה וּבָא לְשָׁם, כִּי הוּא זֶה מָקוֹם הַמִּקְדָּשׁ.

וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא. הוֹדִיעַ זֶה לוֹמַר "וַיַּחֲלוֹם" וְגוֹ', וְאָמַר **בַּמָּקוֹם הַהוּא**, כִּי לֹא הִשְׁכִּיבָה הִיא דָּבָר הַסּוֹבֵב לַחֲלוֹם, אֶלָּא לְצַד הַמָּקוֹם הַהוּא כִּי הָיָה מָקוֹם מְקֻדָּשׁ כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְבַסּוֹף.

עוֹד יִרְמוֹז בְּאָמְרוֹ **וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין צא:) שֶׁקִּפֵּל הָאָרֶץ תַּחְתָּיו, לָזֶה אָמַר "וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא" פֵּרוּשׁ כְּלוֹ שָׁכַב בּוֹ, כְּאָמְרוֹ (בראשית כח:יג) "אֲשֶׁר אַתָּה שׁוֹכֵב עָלֶיהָ":

יב וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ **וְהִנֵּה**: לְהֱיוֹת שֶׁאֵין הַחֲלוֹם מַחְלָט בִּבְחִינַת הַצֶּדֶק כִּי חֲלוֹמוֹת שָׁוְא הֵם, גַּם שָׁעַל כָּל פָּנִים יִהְיֶה בָּהֶם תֶּבֶן כִּי הֵם בְּמַרְאֵה הַשְּׂעָמוּם, לָזֶה אָמַר "וְהִנֵּה" – פֵּרוּשׁ כִּי הַדְּבָרִים בְּלֹא שְׂעָמוּם וְדִמְיוֹנוֹת אֶלָּא כָּל דָּבָר נִגְלֶה אֶצְלוֹ וּמְבֹאָר כְּיוֹם יָאִיר, וְאֵין זֶה דּוֹמֶה לִשְׁאָר הַחֲלוֹמוֹת שֶׁרוֹאֶה דָּבָר וְאֵינוֹ מַחְלִיט בִּרְאִיָּתוֹ מַה שֶּׁהוּא רוֹאֶה. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר בְּכָל פְּרָט וּפְרָט מֵהַנִּגְלֶה אֵלָיו בַּחֲלוֹם "וְהִנֵּה", גַּבֵּי רְאִיַּת הַסֻּלָּם אָמַר **וְהִנֵּה** סֻלָּם, גַּבֵּי רְאִיַּת הַמַּלְאָכִים אָמַר **וְהִנֵּה** מַלְאֲכֵי וְגוֹ', גַּבֵּי גִּלּוּי שְׁכִינָה אָמַר **וְהִנֵּה** ה', הַכְּנָנָה בָּזֶה כִּי הָיְתָה נְבוּאָה מַמָּשׁ.

יג וְהִנֵּה ה' נִצָּב עָלָיו. יִרְמוֹז גַּם עַל יַעֲקֹב, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פב:ו) הָאָבוֹת הֵם מֶרְכָּבָה לַשְּׁכִינָה, וְלֶהֱיוֹת שֶׁהוּא רֶגֶל רְבִיעִי יֹאמַר בְּדִיּוּק "נִצָּב עָלָיו" יוֹתֵר מֵעַל אַבְרָהָם וְיִצְחָק, כִּי הוּא עִקַּר הַעֲמָדַת הַכִּסֵּא.

אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ "אָבִיךָ" לְלֹא צֹרֶךְ, גַּם דַּיִּק לוֹמַר "אָבִיךָ" בְּאַבְרָהָם וְלֹא אָמַר "אַבְרָהָם וְיִצְחָק אֲבוֹתֶיךָ", נִתְכַּוֵּן לְמַעַט עֲשָׂו מִיֵּרֵשַׁת אַבְרָהָם וְעָשָׂה יַעֲקֹב הוּא הַיּוֹרֵשׁ אַבְרָהָם, לֹא שֶׁתַּגִּיעַ הַיְרֵשָׁה לְיִצְחָק וּמִמֶּנּוּ יֵרָשֶׁנָּה יַעֲקֹב, שֶׁאִם כֵּן תַּגִּיעַ הַיְרֵשָׁה לְעֵשָׂו. וַחֲשֹׁשֶׁת יִשְׁמָעֵאל אֵינָהּ, כִּי כְּבָר כָּתַבְתִּי (אור החיים על בראשית טז:כא) שֶׁמִּשְׁפַּט עֶבֶד יֵשׁ לוֹ, דִּכְתִיב (בראשית כא:יג) "בֶּן הָאָמָה" וְלֹא בְּנֵךְ, וְגוּפוֹ קָנוּי לְיִצְחָק, וְאֵין טַעֲנַת עֵשָׂו בּוֹ כִּי יֵרֵשׁ אַבְרָהָם נִתְּנָה לְיַעֲקֹב וְלֹא לְעֵשָׂו.

וַהֲגַם שֶׁבֵּן מוּמָר יוֹרֵשׁ אֶת אָבִיו דְּבַר תּוֹרָה (קידושין יח.), כָּאן כְּשֶׁנָּתַן ה' לְאַבְרָהָם מַתָּנוֹת וּבְרָכוֹת וְכַדּוֹמֶה, נִתָּנָם לוֹ עַל מְנָת שֶׁאַחֲרָיו לְיַעֲקֹב, כְּאָמְרוֹ (בראשית כא:יב) "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע" (נדרים לא.). וַהֲגַם שֶׁשָּׁם זֶרַע לֹא יָרַע לַנַּחֲלָה שֶׁיּוֹרֵשׁ הֲגַם שֶׁאֵינוֹ נִקְרָא זַרְעוֹ, חֲרִי מְצִינוּ שֶׁזֶּרַע פָּסוּל יִקָּרֵא גַּם כֵּן זֶרַע, כִּדְאִיתָא בְּסַנְהֶדְרִין (סד:) "כִּי מְזַרְעוֹ נָתַן לַמֹּלֶךְ" לְרַבּוֹת זֶרַע פָּסוּל, חֲרִי שֶׁיִּקָּרֵא זֶרַע. אֶלָּא דִּסְתָם זֶרַע הוּא כָּשֵׁר, וּכְשֶׁמְּמַעֵט כָּאן עֲשָׂו שֶׁלֹּא יִקָּרֵא זֶרַע, מְעַט אֲפִלּוּ זֶרַע פָּסוּל לֹא יִקָּרֵא לוֹ, וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה לָמֵד שֶׁאֵין לוֹ בּוֹ יְרֵשָׁה. וּכְמוֹ שֶׁגִּלָּה ה' לְבַסּוֹף שֶׁנּוֹתֵן לְיַעֲקֹב כָּל בִּרְכוֹת אַבְרָהָם. וּמַה שֶּׁלָּמְדוּ בַּשַּׁ"ס (קידושין יח.) מִפָּסוּק "כִּי יְרֵשָׁה לְעֵשָׂו נָתַתִּי" וְגוֹ', הֵיינוּ שֶׁיְּרֵשׁוּהוּ בָּנָיו לְעֵשָׂו, לֹא שֶׁעֵשָׂו יָרַשׁ חַס וְשָׁלוֹם, כִּי פְּשִׁיטָא שֶׁאֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה בְּאַבְרָהָם.

יד וְנִבְרְכוּ בְךָ כָּל מִשְׁפְּחוֹת וְגוֹ'. שֶׁכֵּן מָצִינוּ בַּאֲרָם שֶׁנִּתְבָּרְכוּ בוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה ע) וְזֶה לְשׁוֹנָם: שֶׁקּוֹדֶם בָּא יַעֲקֹב הָיוּ מְדוּחָקִים לַמַּיִם, וְכֵיוָן שֶׁבָּא נִתְבָּרְכוּ בַּמַּיִם, וְכֵן גַּם כֵּן בְּמִצְרַיִם מֵעֵת שֶׁיָּרַד נִתְבַּטְּלָה גְּזֵרַת הָרָעָב, וְנִתְבָּרְכוּ לְרַגְלוֹ.

וְאָמְרוֹ **וּבְזַרְעֶךָ**, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהָיָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם הָיְתָה בִּרְכַּת שִׁבְעִים אוּמּוֹת וְקִיּוּמָם בְּאֶמְצָעוּת יִשְׂרָאֵל, שֶׁהָיוּ מַקְרִיבִין שִׁבְעִים פָּרִים בֶּחָג (סוכה נה:),

וּבַגְּלִיּוֹת גַּם כֵּן קִיּוּם הָאוּמּוֹת וּסְמִיכָתָם הִיא יִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב (שיר השירים א:ו) ״שָׂמוּנִי נוֹטֵרָה אֶת הַכְּרָמִים״ וְגוֹ׳:

וּבָרָךְ רֶמֶז כָּל הַפָּרָשָׁה תִּרְמֹז עִנְיַן הָאָדָם, וּכְמוֹ שֶׁהִתְחִילוּ לוֹמַר בָּהּ רַז״ל (זהר חלק א׳ קמ״ז): **וַיֵּצֵא יַעֲקֹב** הִיא הַנֶּפֶשׁ בְּצֵאתָהּ מֵעוֹלָם הָעֶלְיוֹן, וְנִקְרָא יַעֲקֹב עַל שֵׁם יֵצֶר הָרַע הַכָּרוּךְ בַּעֲקֵבָיו.

וְאָמְרוּ **מִבְּאֵר שָׁבַע** – מָקוֹם שֶׁמְּמֶנּוּ יָצְאוּ הַנְּשָׁמוֹת יִקָּרֵא בְּאֵר מַיִם חַיִּים, **וְשָׁבַע** יִרְמֹז אֶל שְׂבוּעַת ה׳ אֲשֶׁר תִּשָּׁבַע הַנֶּפֶשׁ בְּצֵאתָהּ שֶׁלֹּא תַּעֲבֹר עַל דְּבַר תּוֹרָה (נדה ל:).

וְאָמְרוּ **וַיֵּלֶךְ חָרָנָה** – עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צא:) כִּי יֵצֶר הָרַע יְכֻנֶּה בָּאָדָם בְּצֵאתוֹ מֵרֶחֶם אִמּוֹ, דִּכְתִיב (בראשית ד:ז) ״לַפֶּתַח״ וְגוֹ׳.

וְאָמְרוּ **וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם**, כִּי צָרִיךְ הָאָדָם לְהִתְפַּלֵּל לַה׳ שֶׁהוּא מְקוֹמוֹ שֶׁל עוֹלָם, שֶׁלֹּא יַעַזְבֵנוּ בְּיָדוֹ.

וְאָמְרוּ **וַיָּלֶן שָׁם כִּי בָא הַשָּׁמֶשׁ**, שֶׁצָּרִיךְ לְהִתְנַהֵג כֵּן עַד לָכְתּוֹ מֵעוֹלָם הַזֶּה כְּשֶׁיַּעֲרִיב שִׁמְשׁוֹ, וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ב:ד): ״אַל תַּאֲמֵן בְּעַצְמְךָ עַד יוֹם מוֹתְךָ״.

וְאָמְרוּ **וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ה:) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, לְעוֹלָם יַרְגִּיז אָדָם יִצְרוֹ טוֹב וְכוּ׳, וְאִם לָאו יַעֲסֹק בַּתּוֹרָה, דִּכְתִיב (תהלים ד:ה) ״אִמְרוּ בִלְבַבְכֶם״. וְהוּא אָמְרוֹ ״מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם״, פֵּרוּשׁ בְּנֵינוּ שֶׁל עוֹלָם שֶׁהֵם דִּבְרֵי תוֹרָה. גַּם יִתְיַחֵס לָהֶם אַבְנֵי הַמָּקוֹם שֶׁבָּהֶם נִסְקָל וְנִרְגָּם יֵצֶר הָרַע וְכֹחוֹתָיו, וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה כא.) תּוֹרָה מַצֶּלֶת מִיֵּצֶר הָרַע בֵּין בִּזְמַן שֶׁעוֹסֵק בָּהּ בֵּין בִּזְמַן שֶׁאֵינוֹ עוֹסֵק בָּהּ.

וְאָמְרוּ **וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו** יְכַוֵּן עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ: אִם לֹא נִצְּחוֹ – יִקָּרֵא קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁעַל הַמִּטָּה, שֶׁנֶּאֱמַר ״עַל מִשְׁכַּבְכֶם״ (תהלים ד:ה).

וְאָמְרוּ **וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא** יְכַוֵּן לְמַה שֶּׁמֵּיִם רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ: לֹא נִצְּחוֹ – יִזְכּוֹר לוֹ יוֹם הַמִּיתָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּשְׁכַּב** שְׁכִיבָה הַיְדוּעָה **בַּמָּקוֹם** הַיָּדוּעַ, דֶּרֶךְ כָּל הָאָרֶץ, בֵּית מוֹעֵד לְכָל חָי.

וְאַחַר כָּל הַתְּנָאִים הַלָּלוּ מַבְטָח הוּא שֶׁיְּנַצַּח הַיֵּצֶר הָרָע, וּמֵעַתָּה מְבַשְּׂרוֹ הַכָּתוּב שֶׁיִּהְיֶה רָאוּי לְעָנָף מֵעֲנָפֵי הַנְּבוּאָה שֶׁיְּגַלֶּה ה׳ אֵלָיו בַּחֲלוֹם יְדַבֵּר בּוֹ, וְצֵא וּלְמַד חֲלוֹמוֹתָיו שֶׁל ר׳ אֶלְעָזָר בֶּן עֲרָךְ הַמּוּבָאִים בְּסֶפֶר הַזֹּהַר (חלק א׳ קלט ובזהר חדש לך לך כה:).

וְהַסֶּלָּם הוּא סוֹד נֶפֶשׁ אָדָם, וְלֶהֱיוֹת שֶׁבְּצֵאת נֶפֶשׁ מֵאָדָם בְּשָׁכְבוֹ לֹא תֵעָקֵר בְּהֶחְלֵט מִגּוּפוֹ שֶׁל אָדָם אֶלָּא חֵלֶק מִמֶּנָּה בַּגּוּף, וְהוּא אָמְרוֹ **מְצָב אַרְצָה** וְחֵלֶק **מַגִּיעַ הַשָּׁמַיְמָה**, וְהָעֵד עַל זֶה כְּשֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם יָשָׁן יָקִיץ עַל יְדֵי הִתְנוֹעֲעוּת הַגּוּף הַיָּשָׁן, וְאִם נֶפֶשׁ הָאָדָם נִפְרָדָה וְהָלְכָה לָהּ לֹא תַּרְגִּישׁ בְּהִתְנוֹעֲעוּת הַגּוּף, אֶלָּא וַדַּאי כִּי מֻצָּבֶת אַרְצָה וְרֹאשָׁהּ מַגִּיעַ הַשָּׁמַיְמָה, פֵּרוּשׁ שֶׁאֵין מַפְסִיק בֵּינָהּ וּבֵין הַשָּׁמַיִם, כֵּיוָן שֶׁיֵּצֶר הָרַע בָּאָדָם אַיִן, תַּגִּיעַ הַנְּשָׁמָה לַשָּׁמַיִם.

וְאָמְרוּ **מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עולים** וְגוֹ׳, יִרְמֹז אֶל בְּחִינַת מַעֲשִׂים טוֹבִים אֲשֶׁר יִשְׂתַּדֵּל אָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְיַעֲלֶה בְּאֶמְצָעוּתָהּ אוֹרוֹת עֶלְיוֹנִים בְּשֹׂרֶשׁ נִשְׁמָתָן, וְהֵם נִקְרָאִים בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר חלק א׳ י״ח) מַיִּין נוּקְבִין, לָהֶם יִקָּרֵא מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים. וְכֵן הוּא בְּמִשְׁנַת חֲסִידִים (אבות פרק ד׳) הָעוֹשֶׂה מִצְוָה אַחַת קָנָה לוֹ פָּרַקְלִיט אֶחָד, וּבַעֲלוֹת אֵלּוּ יֵרְדוּ מַיִּין דִּכּוּרִין, כִּי בְּהִתְעוֹרְרוּת הַתַּחְתּוֹנִים יִתְעוֹרְרוּ מַיִם הָעֶלְיוֹנִים לְהַשְׁפִּיעַ אוֹרוֹת נוֹרָאִים בְּסוֹד נִשְׁמָתוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְיוֹרְדִים בּוֹ.**

וְאָמְרוּ **וְהִנֵּה ה׳ נִצָּב**, פֵּרוּשׁ שֶׁמְּמַדְרֵגָה זוֹ יַעֲלֶה לַנְּבוּאָה עַצְמָהּ, וְלֹא בַּחֲלוֹם יְדַבֵּר בּוֹ אֶלָּא תִּגְלֶה עָלָיו הַשְּׁכִינָה. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רמב״ם הלכות תשובה פרק ה) עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא הוּשְׁלַל אֶחָד מֵהֶם מֵהַנְּבוּאָה, וְכֻלָּן מַכְשָׁרִים לְדָבָר זֶה:

טז **וַיֶּיקַץ וְגוֹ׳ אָכֵן וְגוֹ׳ וְאָנֹכִי וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לָדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **אָכֵן**, שֶׁנִּרְאֶה כִּי נִתְגַּלָּה לוֹ הַנֶּעְלָם. עוֹד מַה תְּמִיהָא זוֹ **וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי** שֶׁנִּרְאֶה שֶׁצָּרִיךְ הוּא לָדַעַת כָּל נִסְתָּר?

וְיִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין צא:) ״כִּי בָא הַשֶּׁמֶשׁ״ – שֶׁקְּעָה לוֹ שֶׁלֹּא בְּעוֹנָתָהּ לִשְׁכַּב שָׁם בְּבֵית מָלוֹן הַמְאֻשָּׁר, וְיַעֲקֹב לֹא הִרְגִּישׁ טַעַם הַעֲרֵב שֶׁמֶשׁ שֶׁלֹּא בִּזְמַנּוֹ. לָזֶה כְּשֶׁבָּא הַחֲלוֹם בְּרֹב עִנְיָן, אָז הֻכַּר לוֹ הַנִּסְתָּר טַעַם הַעֲרֵב שֶׁמֶשׁ, וְהוּא אָמְרוֹ ״אָכֵן יֵשׁ ה׳״ וְגוֹ׳, וְלָזֶה הֶעֱרִיב הַשֶּׁמֶשׁ לְצָרְךָ שְׁכִיבָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה.

וְאָמְרוּ **יֵשׁ ה׳** פֵּרוּשׁ שָׁם הוּא מָקוֹם שֶׁבּוֹ ה׳ מָצוּי תָּמִיד יוֹתֵר מִכָּל הַמְּקוֹמוֹת, וַאֲשֶׁר לָזֶה רָצָה ה׳ לְדַבֵּר אִתּוֹ שָׁם מִדֵּי עָבְרוֹ שָׁמָּה, וְאָמַר ״וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי״ קוֹדֶם טַעַם הַדָּבָר, כִּי אִם הָיָה יוֹדֵעַ הָיָה מֵכִין עַצְמוֹ לִנְבוּאָה, כִּי הַנְּבוּאָה צְרִיכָה הֲכָנָה כַּיָּדוּעַ. וְאָפְשָׁר אִם הָיָה מֵכִין עַצְמוֹ הָיָה מִתְנַבֵּא בְּהָקִיץ וְלֹא בַּחֲלוֹם יְדַבֵּר בּוֹ, וְלָזֶה מִתְאוֹנֵן עַל מַה שֶּׁלֹּא הִשְׂכִּיל עַל דָּבָר. וְרַשִׁ״י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ: וְאִם יָדַעְתִּי לֹא יָשַׁנְתִּי בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ, עַד כָּאן. וְאִם לָזֶה לְבַד נִתְכַּוֵּן נֹאמַר אֵלָיו וְאִם לֹא יָשַׁנְתָּ לֹא הָיִיתָ חוֹלֵם חֲלוֹם נְבוּאִי בְּכָל הַהַבְטָחוֹת, וּבְהֶכְרֵחַ לְהַשְׁלִים הַכַּוָּנָה בְּמַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי.

יז **וַיִּירָא וַיֹּאמֶר וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ: הִרְגִּישׁ בְּלִבּוֹ שֶׁהָיָה יָרֵא מֵעַצְמוֹ, וְאָמַר כַּמָּה מוֹרָא בַּמָּקוֹם הַזֶּה, וְנָתַן טַעַם בְּאָמְרוֹ **אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים**, דִּקְדֵּק לוֹמַר שֵׁם אֱלֹהִים כִּי הוּא מְקוֹר הַמּוֹרָא, דִּכְתִיב (קהלת ג:יד) ״וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּירְאוּ״ וְגוֹ׳, וְדָבָר יָדוּעַ כִּי שֵׁם אֱלֹהִים יַפְחִיד לְבַב אֱנוֹשׁ.

וְאָמְרוּ **וְזֶה שַׁעַר** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: מָקוֹם הַמְכֻוָּן כְּנֶגְדּוֹ לְמַעְלָה הוּא שַׁעַר הַשָּׁמַיִם, וְלָזֶה אָמַר פַּעַם שְׁנִיָּה "וְזֶה".

עוֹד נִתְכַּוֵּן לָתֵת טַעַם לְמַעֲלַת הַמָּקוֹם שֶׁנִּשְׁתַּבָּח לְמַעְלָה "אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים" אֲשֶׁר קָדְמָה אֵלָיו הַיְדִיעָה כִּי בָּחַר לוֹ יְהֹוָה בַּיִת לִשְׁכּוֹן שָׁמָּה, וְאָמַר כִּי הוּא זֶה הַמָּקוֹם. וְהוֹכִיחַ עוֹד כִּי הוּא זֶה בֵּית הַבְּחִירָה, כְּאָמְרוֹ "וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם", כִּי רָאָה שֶׁהָיוּ מַלְאָכִים עוֹלִים וְיוֹרְדִים, וְקָדְמָה הַיְדִיעָה אֲצָלוֹ כִּי הַמָּקוֹם הַמְקֻדָּשׁ הוּא מְכֻוָּן כְּנֶגֶד שַׁעַר הַשָּׁמַיִם.

כ **וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר.** פֵּירוּשׁ שֶׁהוֹצִיא הַנֶּדֶר בִּשְׂפָתָיו, כִּי זוֹלַת זֶה נֶדֶר בַּלֵּב אֵינוֹ נֶדֶר.

אִם יִהְיֶה וְגוֹ'. "אִם" זֶה תִּתְפָּרֵשׁ עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא פרק ד' משנה ה') בַּפְּסוּקִים (שמות כא:ל) "אִם כֹּפֶר", "אִם כֶּסֶף תַּלְוֶה" (שמות כב:כד), שֶׁאֵינוֹ סָפֵק אֶלָּא וַדַּאי, וּכְאִלּוּ אָמַר "כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה זֶה" וְגוֹ' (מכילתא סוף פרשת יתרו).

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, אִם תַּסְכִּים מִדַּת הַדִּין עַל הַדָּבָר, וְהוּא אָמְרוֹ **אִם יִהְיֶה אֱלֹהִים**, כִּי לֹא דִּבֵּר אֵלָיו אֶלָּא מִמִּדַּת הָרַחֲמִים, דִּכְתִיב "וְהִנֵּה ה' נִצָּב וְגוֹ' הִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ", וְדָבָר יָדוּעַ כִּי מִדַּת הָרַחֲמִים תַּסְכִּים לְהֵיטִיב וּמִדַּת הַדִּין תְּעַכֵּב בַּדָּבָר, לָזֶה אָמַר "אִם יִהְיֶה אֱלֹהִים" וְגוֹ':

כא **וְהָיָה ה' לִי לֵאלֹהִים.** וְעַד עַתָּה אֵינוֹ לֵאלֹהִים חַס וְשָׁלוֹם. וְרַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ שֶׁלֹּא יִמְצָא פְּסוּל בְּזַרְעִי, וְאֵין אֲנִי יוֹדֵעַ הֵיכָן רָמוּז דָּבָר זֶה בְּאָמְרוֹ "וְהָיָה" וְגוֹ'. וְעוֹד הַבְטָחָה זוֹ תָּמִיד הִיא תְּלוּיָה וְעוֹמֶדֶת, וְאִימָתַי יִהְיֶה קֵץ הַגְּבוּל לַעֲשׂוֹת הָאֱבֶן מַצֵּבָה. וְהַנָּכוֹן הוּא שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁיִּתְיַחֵד אֵלָיו שֵׁם ה' לֵאלֹהִים כְּדֶרֶךְ שֶׁנִּתְיַחֵד עַל אֲבוֹתָיו (בראשית כח:יג) "אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק", גַּם יֵאָמֵר עָלָיו "אֱלֹהֵי יַעֲקֹב", וְהוּא אָמְרוֹ **לִי לֵאלֹהִים** פֵּרוּשׁ: לִי בְּיִחוּד. וְדָבָר גָּדוֹל דִּבֵּר יַעֲקֹב בָּזֶה, וְתִמְצָא שֶׁכֵּן הָיָה, דִּכְתִיב (בראשית לג:כ) "וַיִּקְרָא לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" וְאַחַר כָּךְ שֻׁלַּם נִדְרוֹ אֲשֶׁר נָדַר לַעֲשׂוֹת אֶבֶן הַזֹּאת.

כב **וְהָאֶבֶן הַזֹּאת וְגוֹ'.** יֵרָאֶה כִּי הִיא זוֹ אֶבֶן הַשְׁתִיָּה (זוהר א:עב) שֶׁהִזְמִינָהּ לַמְקֻדָּשׁ, וּמְצִינוּ לוֹ שֶׁהִזְמִין עֲצֵי שִׁטִּים לַמִּשְׁכָּן בַּמִּדְבָּר (תנחומא תרומה). וְאוּלַי שֶׁיִּכַּוֵּן ה' בְּאָמְרוֹ "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ" (שמות כה:ח) לְשׁוֹן מְזֻמָּן, פֵּרוּשׁ מַה שֶּׁכְּבָר הוּזְמַן, כִּי הַמִּשְׁכָּן וְגַם בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּשְׁנֵיהֶם הִזְמִינָם יַעֲקֹב, "וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם" חוֹזֵר אֶל שְׁתֵּי הֲכָנוֹת אֵלּוּ.

פרק כט

א **וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו.** נִתְכַּוֵּן בָּזֶה כִּי עָנְיֵ הָיָה וְלֹא הָיָה לוֹ לִשָּׂא רַק רַגְלָיו, וַאֲשֶׁר לָזֶה כָּל אֲשֶׁר יִהְיֶה לוֹ בְּחֻזְקַת שֶׁאֵינוֹ מְעֻשָּׂר וְחַיָּב לְעַשְּׂרוֹ שְׁנֵי מַעֲשְׂרוֹת, כְּאָמְרוֹ "עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות נ.) מַעֲשֵׂר בַּתְּרָא כְּמַעֲשֵׂר קַמָּא, וְהוּא הַחוֹתֵם.

עוֹד יִרְצֶה, כִּי לֹא הֵצֵרַךְ לָלֶכֶת אֶלָּא נָשָׂא רַגְלָיו, וְתֵכֶף הָלְכָה אֶצְלוֹ אַרְצָה בְּנֵי קֶדֶם, וְלָזֶה לֹא אָמַר "לְאֶרֶץ בְּנֵי קֶדֶם":

וַיַּעַם אָמְרוּ **בְּנֵי קֶדֶם** וְלֹא אָמַר לְחָרָן, כִּי לֹא נִזְדַּמְּנָה לוֹ חָרָן אֶלָּא אֶרֶץ בְּנֵי קֶדֶם שֶׁבָּהּ הָיְתָה עִיר חָרָן, וּמֵה' הָיְתָה זֹאת כְּדֵי שֶׁשָּׁם תִּזְדַּמֵּן לוֹ רָחֵל וְיֵדַע מַה שֶּׁיֵּדַע שָׁם מִמֶּנָּה וְכָל הָעוֹבֵר בֵּינֵיהֶם לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה יג:).

ב **וְהָאֶבֶן גְּדוֹלָה.** פֵּרוּשׁ הַכָּתוּב יוֹדִיעַ שֶׁהָאֶבֶן גְּדוֹלָה הִיא, וְאִם הָיָה אוֹמֵר "וְאֶבֶן גְּדוֹלָה" לֹא הָיָה הַמַּשְׁמָעוּת שֶׁמְּכֻוָּן הַכָּתוּב לְהַגִּיד גְּדֻלָּתָהּ, אֶלָּא שֶׁמַּגִּיד שֶׁהָיְתָה עַל פִּי הַבְּאֵר אֶבֶן גְּדוֹלָה לִשְׁלֹל קְטַנָּה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן מֵאָמְרוֹ "וְהָאֶבֶן גְּדוֹלָה" לֹא בָּא הַכָּתוּב אֶלָּא לְהַגִּיד הַפְלָגַת גְּדֻלָּתָהּ, וּמְכֻוָּן הַדָּבָר לְהוֹדִיעַ עֻזָּר אֱלֹהֵי שֶׁבְּכֹחַ יַעֲקֹב דִּכְתִיב "וַיְגֶל אֶת הָאֶבֶן", וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה ע:יב) כְּאָדָם הַמַּעֲבִיר פָּקָק מֵעַל פִּי צְלוֹחִית.

ו **וַיֹּאמֶר לָהֶם הֲשָׁלוֹם לוֹ וגו' וְהִנֵּה רָחֵל וגו'.** טַעַם שֶׁלֹּא אָמְרוּ **שָׁלוֹם לוֹ** כִּלְשׁוֹן הַשְׁאֵלָה, לֶהֱיוֹת שֶׁיֵּשׁ בְּמַשְׁמָעוּת דִּבְרֵי יַעֲקֹב שְׁנֵי דְּבָרִים: אֶחָד, הוּא אִם שָׁלֵם בְּגוּפוֹ וּבְמָמוֹנוֹ. וְשֵׁנִי, אִם הֵם שְׁלֵמִים עִמּוֹ. וּפֵרוּשׁ דִּבְרֵיהֶם הֲשָׁלוֹם אַתֶּם אֵלָיו, וְלָזֶה נִתְחַכְּמוּ וְאָמְרוּ שָׁלוֹם, פֵּרוּשׁ לְכָל מַה שֶּׁאַתָּה שׁוֹאֵל שָׁלוֹם. וְטַעַם אָמְרָם **וְהִנֵּה רָחֵל** תְּשׁוּבָה לְמַה שֶּׁלֹּא שָׁאַל, אוּלַי שֶׁלֹּא לְהַאֲרִיךְ עִמָּהֶם בִּשְׁאֵלוֹת אָמְרוּ הִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ וְלָהּ תִּשְׁאַל.

עוֹד יְכַוְּנוּ לוֹמַר כִּי לְצַד שְׁלוֹמוֹ עִמָּהֶם, שֶׁהוּא שׁוֹלֵחַ בַּת קְטַנָּה עִם הַצֹּאן, מַה שֶּׁלֹּא הָיָה בְּיִתְרוֹ שֶׁהָיָה שׁוֹלֵחַ שֶׁבַע בְּנוֹתָיו, וְאַף עַל פִּי כֵן הָיוּ הָרוֹעִים מְגָרְשִׁים אוֹתָם (שמות ב:יז).

עוֹד נִתְכַּוְּנוּ לוֹמַר לוֹ **שָׁלוֹם**, פֵּרוּשׁ: לְמַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לְגוּפוֹ וּלְמַצָּבוֹ עִמָּנוּ שָׁלוֹם, וּכְדֵי שֶׁלֹּא יָבִין שֶׁרְצוֹנָם לוֹמַר כִּי הוּא בְּעֹשֶׁר וּבִנְכָסִים, גָּמְרוּ אוֹמֶר **וְהִנֵּה רָחֵל** וְגוֹ', וּמִמּוֹצָא דָּבָר יֵדַע כִּי לֹא אָמִיד בִּנְכָסִים הוּא כִּי צָרִיךְ לְבִתּוֹ לִרְעוֹת, וְגַם שֶׁמַּסְפֶּקֶת בַּת אַחַת לִרְעוֹת צֹאנוֹ כִּי מְעַט הֵם. וְכַוָּנָתָם בְּדִקְדּוּק הַדְּבָרִים הִיא כְּדֵי שֶׁלֹּא יוֹצִיאוּ מִפִּיהֶם דְּבַר שֶׁקֶר בְּדָבָר שֶׁעָתִיד לְהִתְגַּלּוֹת. אוֹ שֶׁחָשְׁשׁוּ שֶׁיֹּאמַר לָהֶם לָבָן לָמָּה הוֹצִיאוּ עָלָיו קוֹל עֹשֶׁר, וּמִטַּעַם עַצְמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי כז:יד) "מְבָרֵךְ רֵעֵהוּ בְּקוֹל גָּדוֹל" וְגוֹ' שֶׁלֹּא יִתְאָרְחוּ אֶצְלוֹ הַרְבֵּה וְיַעֲנִי.

אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁכַּוָּנָתָם לְהוֹדִיעַ לְיַעֲקֹב כִּי לָבָן כְּיֵלִי הוּא בְּמָמוֹנוֹ, וּמְזֻלְזָל בְּעַצְמוֹ שֶׁתִּרְעֶה לוֹ צֹאנוֹ בִּתּוֹ הַיְקָרָה, וּמִזֶּה יַקִּישׁ לְדַעַת אֶת הָאִישׁ וּמַעֲשֵׂהוּ.

ז **וַיֹּאמֶר הֵן עוֹד וְגוֹ׳.** טַעֲמוֹ אֲשֶׁר נַעֲשָׂה שׁוֹפֵט לָהֶם, הוּא לְצַד צַעַר בַּעֲלֵי חַיִּים דִּבֵּר תּוֹרָה (בבא מציעא לב:) וְחָשׁ עַל הַצֹּאן. וְעוֹד רָצָה לָדַעַת אִם טַעַם עַכָּבָתָם הִיא לְצַד שֶׁאֵין זְמַן לְהַשְׁקוֹת הַצֹּאן וְלִרְעוֹת כִּי הָעִיר רְחוֹקָה הִיא וְהַצֹּאן בַּיְתוֹת הֵנָּה, וְדָבָר זֶה נוֹגֵעַ לוֹ לָדַעַת דֶּרֶךְ בָּא בוֹ, וּמִתְּשׁוּבָתָם יָדַע כִּי לֹא לְסִבַּת רְחוֹק הָעִיר הֵם עוֹשִׂים.

ט **עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר עִמָּם.** הִנֵּה לְפִי סֵדֶר הַכָּתוּב הֵם הַמְדַבְּרִים אֵלָיו, וְהָיָה לוֹ לוֹמַר ״עוֹדָם מְדַבְּרִים עִמּוֹ״ כִּי אַחַר תְּשׁוּבָתָם בָּאָה. וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁעִקַּר סִפּוּר הָעִנְיָן הוּא הוֹדָעַת הָעוֹבֵר עַל יַעֲקֹב, לָזֶה תָּלָה הַדָּבָר בְּעִקָּרוֹ שֶׁהוּא יַעֲקֹב.

אוֹ יְכֻוַּן הַכָּתוּב לוֹמַר שֶׁבִּיאַת רָחֵל הָיְתָה בְּעוֹד שֶׁהוּא מְדַבֵּר עִמָּם, קוֹדֶם שֶׁיְּשִׁיבוּ אוֹתוֹ דָּבָר בָּאָה, אֶלָּא שֶׁהַכָּתוּב גָּמַר אוֹמֶר מַה שֶּׁהֵשִׁיבוּהוּ בִּתְשׁוּבָתָם, וְאַחַר כָּךְ הוֹדִיעַ בִּיאָתָהּ, וְרָשַׁם זְמַנּוֹ כִּי הוּא בְּעֵת שֶׁהָיָה הוּא מְדַבֵּר עִמָּם.

עִם הַצֹּאן אֲשֶׁר לְאָבִיהָ. פֵּרוּשׁ, כָּל הַצֹּאן שֶׁהָיוּ לוֹ, חֲרֵי זֶה עֵדוּת לְיַעֲקֹב שֶׁאָמַר (בראשית ל:ל) ״כִּי מְעַט אֲשֶׁר הָיָה לְךָ לְפָנַי״ וְגוֹ׳, כִּי בַּת קְטַנָּה נוֹהֶגֶת בָּם.

אוֹ יֹאמַר שֶׁכָּל הַצֹּאן הָיְתָה מַסְפֶּקֶת הִיא לָהֶם, **כִּי רֹעָה הִיא** פֵּירוּשׁ: בְּקִיאָה בִּרְעִיַּת הַצֹּאן. וּלְפֵירוּשׁ רִאשׁוֹן אָמְרוּ **כִּי רֹעָה הִיא** פֵּרוּשׁ, וְאַף עַל פִּי כֵן הָיוּ מוּעָט, וְזוּלַת זֶה סָפוּ תַּמּוּ.

אוֹ יֹאמַר **כִּי רֹעָה הִיא** – נִחַשׁ נְחָשָׁיו וְהִשְׁכִּיל כִּי יַצְלִיחוּ הַצֹּאן בִּרְעִיָּתָהּ, וְזוּלַת זֶה לֹא הָיָה מִזַּלְזֵל בְּבִתּוֹ יָפַת תֹּאַר וִיפַת מַרְאֶה לִרְעוֹת צֹאן.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְרָחֵל בָּאָה** – וְלֹא תֹּאמַר כִּי חַס וְשָׁלוֹם יַצָּאנִית הָיְתָה, אֶלָּא לְטַעַם כִּי הִיא רוֹעָה אוֹתָם, וְלָזֶה יָצְתָה עִם הַצֹּאן:

י **וַיְהִי כַּאֲשֶׁר** וְגוֹ׳. טַעַם אָמְרוֹ שֶׁלֹּשׁ פְּעָמִים **אֲחִי אִמּוֹ** לְלֹא צֹרֶךְ, לוֹמַר שֶׁכָּל מַעֲשָׂיו הָיוּ לְצַד הֱיוֹתוֹ אֲחִי אִמּוֹ וְלִכְבוֹד אִמּוֹ. אוֹ לְצַד הַחֶשֶׁד שֶׁיִּרְאוּהוּ עוֹשֶׂה חֶסֶד עִם רָחֵל וְהוּא אִישׁ נָכְרִי, לָזֶה הָיָה מוֹצִיא מִפִּיו טַעַם הַדָּבָר: בִּרְאוֹתוֹ רָחֵל אָמַר ״בַּת לָבָן אֲחִי אִמּוֹ״, הַצֹּאן שֶׁל לָבָן אֲחִי אִמּוֹ, וּבְעֵת הַהַשְׁקָאָה גַּם כֵּן, שֶׁבָּזֶה הֵסִיר מֵעָלָיו חֶשֶׁד דָּבָר. וּבְעֵת שֶׁנָּשַׁק לֹא אָמַר כִּי כָּבָר אָמַר, וְעוֹד, בְּכִיוֹ יַגִּיד עָלָיו כִּי אַחִים הָיוּ.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה כו:) הָאוּמּוֹת לֹא מַעֲלִין וְלֹא מוֹרִידִין, לָזֶה אָמַר **וַיִּשַּׁק אֶת צֹאן לָבָן**, וְטַעַם (משלי י״ד:ל״ד) חֶסֶד לְאֻמִּים, לְצַד הֱיוֹתָם אֲחִי אִמּוֹ בִּשְׁבִיל כְּבוֹד אִמּוֹ הִשְּׁקָה.

יב **וַיַּגֶּד יַעֲקֹב וְגוֹ׳.** פֵּירוּשׁ: הִגִּיד לָהּ שְׁתֵּי בְּחִינוֹת הַקּוּרְבָה שֶׁהָיוּ לָרָחֵל, אַחַת קוּרְבַת הַגּוּף, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי אֲחִי אָבִיהָ הוּא**, וְהַשְּׁנִיָּה קוּרְבַת הַנֶּפֶשׁ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְכִי בֶן רִבְקָה הוּא**, וִידוּעָה רִבְקָה בְּצִדְקוֹתֶיהָ, וְהַצַּדִּיקִים יִשְׁמְחוּ בַּדּוֹמֶה.

עוֹד יִרְמֹז עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה יג:) שֶׁאָמְרָה לוֹ אָבִיהָ רַמַּאי, וְהוּא הֵשִׁיב כִּי אָחִיו הוּא בְּרַמָּאוּת. וּכְפִי זֶה חָשׁ יַעֲקֹב כִּי תֹּאמַר עָלָיו, גְּנַאי הוּא הַדָּבָר שֶׁיִּתְנַהֵג צַדִּיק עִם רָשָׁע כִּרְשָׁעָתוֹ, לָזֶה אָמַר **וְכִי בֶן רִבְקָה**, פֵּרוּשׁ שֶׁיִּתְחַכֵּם עָלָיו בְּדֶרֶךְ צֶדֶק וֶאֱמֶת לְהוֹצִיא בָּלְעוֹ מִפִּיו וּלְנַצְּחוֹ בְּמִשְׁפָּטָיו, וְהוּא סוֹד (קהלת ז:יב-יג) ״הַחָכְמָה תְּחַיֶּה בְּעָלֶיהָ״ וְלֹא יְרַמֶּהוּ בְּדֶרֶךְ רֶשַׁע וּמְאוּס אֲשֶׁר יִכְלֹם בַּעֲשׂוֹתוֹ כָּכָה.

יג **וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ לָבָן וְגוֹ׳.** אָמְרוֹ **וַיְהִי** לְשׁוֹן צַעַר. רֶמֶז שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְרָעָה כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה ע:יג) שֶׁיָּצָא לְגָזְלוֹ וְחִפֵּשׂ מַצְפּוּנָיו, וְגַם חִבְּקוֹ לְדַעַת אֶת אֲשֶׁר אִתּוֹ, וְגַם נְשָׁקוֹ אִם בְּפִיו מַרְגָּלִיּוֹת. וְאָמְרוֹ **שָׁמַע יַעֲקֹב בֶּן אֲחוֹתוֹ** פֵּרוּשׁ: לֹא הִגִּידָה רָחֵל מַה שֶּׁאָמַר לָהּ יַעֲקֹב כִּי הוּא אֲחִי אָבִיהָ, אֶלָּא הֱיוֹתוֹ בֶּן רִבְקָה צַדִּיק בֶּן צַדֶּקֶת. וּבָזֶה חָשַׁב מַחֲשָׁבוֹת לְרַמּוֹתוֹ. וְגַם אָמְרוֹ **וַיָּבִיאֵהוּ אֶל בֵּיתוֹ** הַשַּׁעַם אוּלַי מְמוֹנוֹ יָבֹא אַחֲרָיו, וֶהֱבִיאוֹ לְבֵיתוֹ עַד יַגִּיעוּ נְכָסָיו.

וַיְסַפֵּר לְלָבָן אֵת כָּל וְגוֹ׳. סִבַּת בּוֹאוֹ, וַטַעַם בּוֹאוֹ, וַאֲשֶׁר עָבַר עָלָיו עִם אֱלִיפַז כִּי נָטַל מִמֶּנּוּ הַכֹּל בְּרִדְפּוֹ אַחֲרָיו:

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה יג:) שֶׁרָחֵל הוֹדִיעָה אֵת יַעֲקֹב כִּי אָבִיהָ רַמַּאי, לָזֶה נִתְחַכֵּם לְסַפֵּר לוֹ כָּל הַדְּבָרִים שֶׁעָבְרוּהוּ, כְּדֵי שֶׁבָּזֶה יֵחָדֵל מֵהַרְשִׁיעַ כְּשֶׁיֵּדַע מַה שֶּׁנִּתְחַכֵּם עַד שֶׁלָּקַח הַבְּכוֹרָה וְהַבְּרָכָה, יֵדַע כִּי עָרוֹם יַעְרִים לְמַה שֶּׁיִּצְטָרֵךְ. וְגַם הוֹדִיעוֹ אֲשֶׁר עָבְרוּ מִמֶּעֱשֵׂה הָאֶבֶן, וְזֶה יַגִּיד כִּי הוּא גִּבּוֹר חַיִל. גַּם מַעֲשֵׂה הַשְּׁקָאַת צֹאנוֹ, וְזֶה יַגִּיד חִבָּתוֹ בּוֹ וְהַנְהָגָתוֹ הַיְשָׁרָה עִמּוֹ.

יד **וַיֹּאמֶר לוֹ וְגוֹ׳ אַךְ עַצְמִי וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, עַצְמוֹ וְאֵינוֹ עַצְמוֹ, כִּי הִשְׂכִּיל שֶׁאֵינוֹ מִבְּחִינָתוֹ, שֶׁלֹּא תִּדְמֶה בַּבְּחִינָה כִּי לָבָן חֹשֶׁךְ וְלֹא אוֹר, וְלָזֶה דִּיֵּק בְּאָמְרוֹ **אַךְ עַצְמִי** לְמַעַט. וְאוּלַי שֶׁדִּיֵּק בְּחִינוֹת שֶׁבָּהֶם יִדְמֶה אֵלָיו שֶׁהֵם עֶצֶם וּבָשָׂר, לֹא הַנֶּפֶשׁ.

עוֹד יְכֻוַּן לְהָשִׁיב עַל מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן לְהוֹדִיעוֹ כִּי אִישׁ חָכָם הוּא, וְאָמַר לוֹ **אַךְ עַצְמִי** פֵּרוּשׁ, מִיעוּט מִמַּה שֶׁהוּא, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא קי.) רוֹב הַבָּנִים דּוֹמִים, וְכָל דּוֹמֶה לֹא יִשְׁוֶה לַנִּדְמֶה בְּכָל חֶלְקֵיו מִבְּלִי הִשָּׂאֲרוּת חֵלֶק אֶחָד. וּלְמַה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (בראשית כז:מג) ״בְּרַח לְךָ אֶל לָבָן״ וְגוֹ׳ כִּי הוּא יַעֲמוֹד לְהַצִּילוֹ מִיְּדֵי עֵשָׂו, וּמִן הַסְּתָם סִפֵּר יַעֲקֹב הַדְּבָרִים לְלָבָן, לָזֶה הֵשִׁיב שֶׁכֵּן יַעֲשֶׂה שֶׁהוּא עַצְמוֹ וּבְשָׂרוֹ, וּכְמוֹ (איוב יד:כב) שֶׁאַךְ בְּשָׂרוֹ עָלָיו יִכְאָב כְּמוֹ כֵן עַל יַעֲקֹב, אִם יָבֹא עֵשָׂו וְהִכָּהוּ נַפְשׁוֹ תֶּאֱבָל. וְאָמַר **אַךְ** לְמַעֵט שֶׁלֹּא יִסְתַּכֵּן עָלָיו.

וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ חֹדֶשׁ וְגוֹ׳. הֶאֱרִיךְ לוֹ זְמַן אוּלַי יִתְגַּלֶּה בְּמֶשֶׁךְ הַזְּמַן קִנְיָנָיו, וּכְשֶׁרָאָה כִּי אֵין תִּקְוַת מָמוֹן בֵּרֵר הַנְהָגָתוֹ עִמּוֹ. עוֹד, לְפִי שֶׁנָּתַן עֵינָיו בּוֹ לְעָבְדוֹ הֶעְלִים

עַיִן מִמֶּנּוּ שִׁלְשִׁים יוֹם וַעֲבָדוֹ בָּהֶם חִנָּם, וְאַחַר כָּךְ הִתְנָה עִמּוֹ לַשַּׁעַם אֲשֶׁר אֲבָאֵר בִּדְבָרָיו. עוֹד נִתְכַּוֵּן לִבְחֹן אוֹתוֹ הֲיִצְלִיחַ בְּדַרְכּוֹ, וְתִמְצָא כִּי מִיּוֹם שֶׁנִּכְנַס אֶצְלוֹ הֶעֱבִידוֹ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר "וַעֲבַדְתַּנִי חִנָּם", הָא לְמַדְתָּ שֶׁכְּבָר עֲבָדוֹ וְרָאָהוּ כִּי הוּא אִישׁ מַצְלִיחַ.

טו וַיֹּאמֶר לָבָן וְגוֹ' הֲכִי אָחִי וְגוֹ'. קֻשָּׁה, מִי אָמַר לוֹ חִנָּם הוּא עוֹבְדוֹ? וְעוֹד, לוּ יְהִי כִּדְבָרָיו, וּמַה בְּכָךְ אִם עוֹבְדוֹ חִנָּם? וְאִם רְצוֹנוֹ לוֹמַר שֶׁהוּא "שׂוֹנֵא מַתָּנוֹת יִחְיֶה", הֲלֹא מָצִינוּ שֶׁאוֹהֵב הַגֶּזֶל, וּמִכָּל שֶׁכֵּן שֶׁיִּהְיֶה חָפֵץ בַּנְּתָן לוֹ בְּרָצוֹן!

אֲבָל שִׁפְתוֹתָיו בָּרוּר מְלֻלוּ כִּי לֹא בָּא אֶלָּא לְהַמְעִיט שְׂכָרוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם (הלכות שלוחין ושותפין פרק ו' ופרק ח') שֶׁכָּל שֶׁלֹּא הִתְנָה הָרוֹעֶה עִם בַּעַל הַבַּיִת יִטּוֹל שְׂכָרוֹ בְּחֵלֶק הַפְּקֻדּוֹן שְׁלִישׁ הָרֶוַח וּבַעֲגָלִים וּסְיָחִים שְׁנֵי שְׁלִישִׁים. לָזֶה חָשׁ לָבָן כִּי טַעְמוֹ שֶׁל יַעֲקֹב שֶׁלֹּא בֵּרֵר שֶׁדַּעְתּוֹ לִטּוֹל שְׁלִישׁ בַּגְּדוֹלִים וּשְׁנֵי שְׁלִישִׁים בָּעֲגָלִים וְגוֹ' וַיֶּחֱרַד הָרַמַּאי עַל הַדָּבָר, וְחֵן אֱמֶת אִם הָיָה יַעֲקֹב כְּאַחַד הַסְּכָלִים לֹא יַקְפִּיד עָלָיו שֶׁנִּתְכַּוֵּן לָזֶה אָז אוֹ שֶׁיִּתֵּן דַּעְתּוֹ אַחַר כָּךְ, וַיַּעֲלִים לָבָן עֵינָיו מִמֶּנּוּ לְעָבְדוֹ חִנָּם, אֶלָּא לָמָּה שֶׁקָּדַם לוֹ שֶׁהוֹדִיעַ שֶׁיַּעֲרִים גַּם הוּא עִם הֶעָרוּם לָזֶה רָצָה לְגַלּוֹת, וְהוּא אָמְרוֹ **הֲכִי אָחִי אַתָּה** עָרוּם כְּמוֹתִי, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית כט:יב) "אֲחִי אָבִיהָ הוּא" וּכְמוֹ שֶׁנּוֹדַע לוֹ מִמַּעֲשָׂיו אֲשֶׁר סִפֵּר לוֹ. **וַעֲבַדְתַּנִי חִנָּם** פֵּרוּשׁ הֲיֵאָמֵן שֶׁתַּעֲבֹד חִנָּם, הָא וַדַּאי שֶׁתִּבְא בְּטַעֲנָה לְבַסּוֹף וְתִקַּח מַה שֶּׁרָאוּי לָקַחַת בַּמִּשְׁפָּט, לָזֶה אֲנִי רוֹצֶה שֶׁתְּגַלֶּה דַּעְתְּךָ "הַגִּידָה לִי" וְגוֹ', וְכָל תְּנַאי שֶׁבְּמֶמוֹן קַיָּם.

טז וּלְלָבָן שְׁתֵּי בָנוֹת וְגוֹ'. נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר שֶׁהָיוּ נִכָּרוֹת וּמְפֻרְסָמוֹת שֶׁהַגְּדוֹלָה הִיא לֵאָה וְהַקְּטַנָּה הִיא רָחֵל, שֶׁלֹּא הָיָה יָכוֹל לוֹמַר כִּי הַגְּדוֹלָה הִיא הַקְּרוּאָה רָחֵל. גַּם דִּקְדֵּק לוֹמַר "הַגְּדוֹלָה" "הַקְּטַנָּה" לוֹמַר כִּי לֹא הָיוּ בְּגֶדֶר לְהַחְלִיפָם וְיַעֲשֶׂה קְטַנָּה גְּדוֹלָה, וִירֻמָּה לְיַעֲקֹב בְּתֹת לוֹ לֵאָה וְיֹאמַר כִּי הִיא הַקְּטַנָּה שֶׁשְּׁמָהּ רָחֵל, כִּי הַגְּדוֹלָה הָיְתָה גְּדוֹלָה בְּיוֹתֵר וְהַקְּטַנָּה קְטַנָּה בְּיוֹתֵר. וְהוּא אָמְרוֹ **הַגְּדוֹלָה**, פֵּרוּשׁ שֶׁהָיְתָה לֵאָה גְּדוֹלָה בִּפְנֵי עַצְמָהּ, לֹא בְּעֶרֶךְ רָחֵל לְבַד הָיְתָה גְּדוֹלָה מִמֶּנָּה בְּשָׁנָה אוֹ שְׁנָתַיִם, שֶׁהַהֶכֵּר אֵינוֹ בָּרוּר כָּל כָּךְ, וְרָחֵל גַּם כֵּן הָיְתָה קְטַנָּה בְּיוֹתֵר בִּפְנֵי עַצְמָהּ, לֹא בְּעֶרֶךְ לֵאָה לְבַד, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר כִּי לֵאָה הָיְתָה בַּת עֶשְׂרִים שָׁנָה וְמַעְלָה וְרָחֵל כִּבַת חָמֵשׁ כִּבַת שֶׁבַע, וּמֵעַתָּה אֵין מָקוֹם לְלָבָן לְרַמּוֹת יַעֲקֹב בִּתְנָאוֹ.

יז וְעֵינֵי לֵאָה רַכּוֹת וְגוֹ'. אֵין רָאוּי לְסַפֵּר הַכָּתוּב גְּנַאי הַצַּדָּקֶת אִם הַבָּנִים שִׁבְטֵי יָהּ חַס וְשָׁלוֹם, אֶלָּא נִתְכַּוֵּן לְהוֹדִיעַ שֶׁאֵין מְצִיאוּת לְלָבָן לְהַחְלִיפָם כִּי מְשֻׁנֵּית הָיְתָה לֵאָה מֵרָחֵל, כִּי לֵאָה מִלְּבַד שֶׁלֹּא הָיְתָה יְפֵיפִיָּה אֶלָּא שֶׁעוֹד לָהּ שֶׁעֵינֶיהָ רַכּוֹת וְהוּא עָנָף מִכְּעוּר הַגּוּף, וְרָחֵל לֹא מִלְּבַד שֶׁלֹּא הָיָה בָּהּ כְּעוּר אֶלָּא שֶׁהָיְתָה יְפַת תֹּאַר וִיפַת מַרְאֶה, וּמֵעַתָּה הֲרֵי נִנְעָלוּ בִּפְנֵי לָבָן אֹפֶן הֲרַמָּאוּת וּבָטְלוּ רַמָּאוּתָיו.

יְפַת תֹּאַר וִיפַת מַרְאֶה. פֵּירוּשׁ שֵׁשׁ שְׁתֵּי בְּחִינוֹת בַּיּוֹפִי: הָאַחַת בְּכָל פְּרָט וּפְרָט, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר הָעֵינַיִם, הָאַף, הַרַקָּה, צַוָּאר, וְצֵא וּלְמַד מִמַּה שֶּׁפֵּרַט שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ בְּשִׁיר הַשִּׁירִים; וּבְחִינָה שְׁנִיָּה הִיא כְּלָלוּת הַפָּנִים וּכְלָלוּת הַגּוּף. לָזֶה אָמַר "יְפַת תֹּאַר וִיפַת מַרְאֶה", שֶׁהָיוּ פְּרָטֶיהָ כָּל אֶחָד יָפֶה בִּפְנֵי עַצְמוֹ וְגַם בְּדֶרֶךְ הִתְקַבְּצוּתָם יַחַד.

עוֹד יִרְצֶה **יְפַת תֹּאַר** כְּמַשְׁמָעָהּ, **וִיפַת מַרְאֶה** שֶׁהָיָה לָהּ חֵן שֶׁיִּתְאַוֶּה לָהּ כָּל רוֹאֶהָ.

יח וַיֶּאֱהַב יַעֲקֹב אֶת רָחֵל. פֵּרוּשׁ, לֹא לְצַד יָפְיָהּ אֶלָּא לְצַד מַה שֶּׁרָחֵל בַּת זוּגוֹ.

או יֹאמַר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת כה:) בְּדִין זִוּוּג תַּלְמִיד חָכָם שֶׁצָּרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה לוֹ אִשָּׁה נָאָה כְּנֶגֶד יֵצֶר הָרַע, וַהֲגַם כִּי יִשְׁתַּנֶּה יַעֲקֹב לְמַעֲלָיוּתָא שֶׁמּוּשְׁלָל מִיֵּצֶר הָרַע, עִם כָּל זֶה הַתּוֹרָה תְּלַמֵּד לְאָדָם דַּעַת.

אֶעֱבָדְךָ שֶׁבַע שָׁנִים. צַדִּיק זֶה יְכַוֵּן תָּמִיד לְהַכְנִיעַ עַצְמוֹ שֶׁבַע, וְגַם בְּהִשְׁתַּחֲוָיָתוֹ לְאָחִיו שֶׁבַע פְּעָמִים (בראשית ל"ג:ג), וְהוּא סוֹד (משלי כ"ד:ט"ז) "שֶׁבַע יִפּוֹל צַדִּיק וָקָם" אַחֲרֵי נָפְלוֹ. וְאוּלַי שֶׁנָּתַן שָׁוְיָהּ בְּמַה שֶּׁשִּׁעְבֵּד עַצְמוֹ שֶׁבַע שָׁנִים שֶׁהוּא יוֹתֵר מִכְּדֵי שְׁנֵי עֶבֶד עִבְרִי (שמות כ"א:ב).

בְּרָחֵל בִּתְּךָ הַקְּטַנָּה. "בְּרָחֵל" וְלֹא בְּלֵאָה, "בִּתְּךָ" וְלֹא רָחֵל אַחֶרֶת מִן הַשּׁוּק, "הַקְּטַנָּה" שֶׁלֹּא תַּחְלִיף שְׁמוֹת בְּנוֹתֶיךָ וְתִקְרָא לִגְדוֹלָה רָחֵל, "הַקְּטַנָּה" אֲנִי אוֹמֵר וְלֹא הַגְּדוֹלָה, וְלֹא יוֹעִיל לְךָ שִׁנּוּי הַשֵּׁם שֶׁתִּקְרָא לָהּ רָחֵל.

יט וַיֹּאמֶר לָבָן טוֹב תִּתִּי וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן אָמַר כֵּן לָבָן. גַּם אֵיךְ יְצַדֵּק לוֹמַר **טוֹב תִּתִּי לָךְ מִתִּתִּי וְגוֹ'** אִם אַחֵר לֹא יַעֲבֹד, וְאוּלַי שֶׁשִּׁקֵּר לָבָן בָּזֶה וְרָמַז לוֹ כִּי יֵשׁ אַחֵר שֶׁיַּעֲבֹד כְּמוֹ כֵן בְּעֵד רָחֵל. וְעוֹד קָשֶׁה אֵיךְ יְצַדֵּק לוֹמַר "תִּתִּי" לְשׁוֹן מַתָּנָה, כֵּיוָן שֶׁהוּא עוֹבֵד בַּעֲדָהּ שֶׁבַע שָׁנִים שֶׁהוּא כְּדֵי דָּמֶיהָ, כִּי הֲלֹא תֵּדַע שֶׁהַקּוֹנֶה עֶבֶד עִבְרִי שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד, וַהֲרֵי הוּא נָתַן שָׁוְיוֹ בְּעֵד שׁוֹוִי רָחֵל. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **שָׁבָה עִמָּדִי** שֶׁהוּא שִׂפַּת יֶתֶר.

אָכֵן מַחְשַׁבְתּוֹ הָרָעָה נִכֶּרֶת מִתּוֹךְ דִּבְרָיו, כִּי נִתְכַּוֵּן לְרַמּוֹת לָתֵת לוֹ לֵאָה כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה אַחַר כָּךְ, וְלָזֶה הִקְדִּים לְדַבֵּר אֵלָיו כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה. וְזֶה הוּא שִׁעוּר דִּבְרָיו: **טוֹב תִּתִּי אוֹתָהּ לָךְ**, אָמַר לְשׁוֹן מַתָּנָה לְשַׁלּוֹל כִּי אֵין זֶה מֶכֶר לוֹמַר לוֹ לְבַסּוֹף הֵן אוֹתָהּ קָנִיתִי מִמְּךָ, כְּמוֹ שֶׁכֵּן אָמַר "הֲלֹא בָרְחֵל" וְגוֹ' (בראשית כט:כה), וּכְמוֹ שֶׁאָבַאר שָׁם בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם. וְחָשׁ שֶׁיִּבְיַן יַעֲקֹב שְׁבְּתוֹרַת מַתָּנָה מַחְלֶטֶת הוּא נוֹתְנָהּ, וּלְבַסּוֹף יָבֹא עָלָיו בְּטַעֲנַת הֲבָה שְׁכַר שֶׁבַע שָׁנִים שֶׁעָבַד. לָזֶה אָמַר כִּי הֶעֱבוֹדָה שֶׁעוֹבֵד עִמּוֹ תִּהְיֶה בְּעַד מַה שֶּׁבּוֹחֵר בּוֹ יוֹתֵר מֵאִישׁ אַחֵר, וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב **טוֹב תִּתִּי אוֹתָהּ לָךְ** וְאָבְחַר בְּךָ לְצַד מַה שֶּׁאַתָּה עוֹבֵד עִמִּי, **מִתִּתִּי אוֹתָהּ לְאִישׁ אַחֵר** בְּלֹא עֲבוֹדָה, וּלְעוֹלָם אֵין זֶה שָׁוְיָהּ שֶׁל רָחֵל וְלֹא בִּבְחִינַת מֶכֶר הוּא מַכְנִיסָהּ.

וְאָמְרוּ **שָׁכְבָה עִמָּדִי** מַתְנֶה עָלָיו שֶׁיִּישַׁב עִמּוֹ וְלֹא יַרְחִיק נְדוּד וְיַעֲבֹד מַרְחוֹק, אֶלָּא עִמּוֹ יֵשֵׁב כָּל זְמַן הָעֲבוֹדָה שֶׁתִּהְיֶה עֵינָיו פְּקוּחוֹת עַל עֲבוֹדָתוֹ. עוֹד הֶעֱרִים לוֹמַר אֲלֵיו שֶׁיֵּשֵׁב עִמּוֹ עַד עוֹלָם, וּכְמוֹ שֶׁהִתְנָה (שמות רבה א:לג) יִתְרוֹ עִם מֹשֶׁה וְלֹא הֵצַרְךָ לְהַשְׁבִּיעוֹ עַל הַדָּבָר מִפְּנֵי שֶׁהֵם דְּבָרִים הַנִּקְנִים בַּאֲמִירָה. וְיִתְרוֹ שֶׁהֵצַרְךָ לְהַשְׁבִּיעוֹ לְמֹשֶׁה, נִתְכַּוֵּן לְחַיְבוֹ אֲפִלּוּ תִּתְרָצֶה צִפּוֹרָה לָלֶכֶת הִשְׁבִּיעוֹ עַל דַּעְתּוֹ לָשֶׁבֶת אֶת הָאִישׁ. וְטַעֲנָה זוֹ הָיְתָה בְּדַעְתּוֹ לִטְעֹן כְּנֶגֶד יַעֲקֹב כְּשֶׁיִּצְטָרֵךְ, וְלָזֶה צִוָּה ה׳ אֶלָיו (בראשית לא:כד) ״הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תְּדַבֵּר עִם יַעֲקֹב״, וַיַּעֲקֹב לֹא עָשָׂה שְׁמִירָה לָזֶה, כִּי דִּבְרֵי לָבָן דִּבְּרָם אֵלָיו בְּדֶרֶךְ חִבָּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, וּלְמִי אֶתֵּן בִּתִּי טוֹב מִמְּךָ, שֵׁב בְּנִי עִמָּדִי, פֵּרוּשׁ כִּי אֲנָשִׁים אַחִים אֲנַחְנוּ, וּלְבָבוֹ לֹא כֵן יַחְשׁוֹב.

כ **וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב בְּרָחֵל וְגוֹ׳.** טַעַם אָמְרוֹ **בְּרָחֵל**, פֵּרוּשׁ, הָיָה מְפָרְסֵם בִּשְׁעַת עֲבוֹדָה כִּי בְּעַד רָחֵל הָיָה עוֹבֵד וְהִיא לוֹ חֵלֶף עֲבוֹדָתוֹ מִלָּבָן, גַּם מְפָרְסֵם לִשְׁלוֹל לֵאָה לְבַל יִשָּׂכַח הַדָּבָר וְתִהְיֶה כְּפִירָה בֵּינוֹ וּבֵינוֹ.

כא **וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב [וְגוֹ׳] הָבָה וְגוֹ׳.** טַעַם אָמְרוֹ **וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ** וְהוּא לָשׁוֹן בִּלְתִּי נָכוֹן לְצַדִּיקוֹ שֶׁל עוֹלָם, יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ״ם פֶּרֶק ה׳ מֵהִלְכוֹת אִישׁוּת: ״הֲרֵי אַתְּ מְקֻדֶּשֶׁת לִי בְּמִלְאכָה זוֹ שֶׁאֶעֱשֶׂה עִמָּךְ״ וְעָשָׂה – אֵינָהּ מְקֻדֶּשֶׁת וְכוּ׳, שֶׁכָּל הַשָּׂכָר מִלְוָה וְהַמְקֻדָּשׁ בְּמִלְוָה אֵינָהּ מְקֻדֶּשֶׁת עַד כָּאן. לָזֶה אָמַר ״הָבָה״ וְגוֹ׳, וְהַטַּעַם לְפִי שֶׁלֹּא קָנִיתִי אוֹתָהּ בְּמַה שֶׁעָבַדְתִּי וְצָרִיךְ אֲנִי לִקְנוֹתָהּ בְּבִיאָה, שֶׁהָאִשָּׁה נִקְנֵית בְּבִיאָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ** כִּי בָּעֲבוֹדָה לֹא קָנָה שֶׁהָיָה מִלְוָה, וְהַמְקֻדָּשׁ בְּמִלְוָה אֵינָהּ מְקֻדֶּשֶׁת.

אוֹ יֹאמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: הֲלֹא תִּמְצָא שֶׁאָמְרָה רָחֵל ״הֲלֹא נָכְרִיּוֹת נֶחְשַׁבְנוּ לוֹ כִּי מְכָרָנוּ״ (בראשית לא:טו), וְכָתַב רַמְבַּ״ם (הלכות מכירה פרק ז) בְּדִין לוֹקֵחַ עֲבָדִים וְקַרְקָעוֹת בְּמִלְוָה, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין הַדָּמִים בַּמְּצִיאוּת קָנָה, עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ **הָבָה אֶת אִשְׁתִּי** פֵּרוּשׁ: כְּבָר הִיא אִשְׁתִּי, כִּי אֲנִי סוֹבֵר כְּהָרַמְבַּ״ם, וּמְצִיאוּת שֶׁלָּקָנִינוּ דִּין מֶכֶר יֵשׁ בּוֹ, וּכְבָר זָכִיתִי בָּהּ הֶגֶם שֶׁאֵין הַדָּמִים בְּעַיִן. וּמַה שֶּׁאֲנִי אוֹמֵר לְךָ ״הָבָה״ – לֹא לְגִמַר הַקְּנָאָה, שֶׁכְּבָר קְנוּיָה הִיא, אֶלָּא לָבֹא עָלֶיהָ כְּדֶרֶךְ כָּל הָאָרֶץ. וְהוּא אָמְרוֹ **וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ** לְשׁוֹלֵל מִדַּעְתּוֹ לְבַל יַחְשֹׁב שֶׁעַדַיִן לֹא קְנָאָהּ.

כג **וַיְהִי כָעֶרֶב וְגוֹ׳.** צַעַר גָּדוֹל גָּרַם בְּהַטְעָאַת הַצַּדִּיק וְגָרַם פְּזִור תּוֹקֶף הַקְּדֻשָּׁה, וְצֵא וּלְמַד (זוהר וישלח קע״ו) כִּי זֶה סִבָּה שֶׁנֶּעֱקָרָה קְדֻשַּׁת הַבְּכוֹר אֲשֶׁר בּוֹ יִתְקַבְּצוּ מַלְכוּת וּכְהֻנָּה וְשֶׁקֶל כָּפוּל בַּיְרֻשָּׁה, וּלְצַד הַמַּעֲשֶׂה שֶׁחָשַׁב יַעֲקֹב בְּרָחֵל וְעָשָׂה פְּעֻלָּתוֹ בְּלֵאָה, נִתְפַּזְּרוּ בְּחִינוֹת הַקְּדֻשָּׁה וַתֻּחֲלַשׁ גְּבוּרַת הַקְּדֻשָּׁה:

וַיִּקַּח אֶת לֵאָה. אוּלַי שֶׁלֹּא רָצְתָה לְרַמּוֹת יַעֲקֹב, וּלְקָחָהּ בְּעַל כָּרְחָהּ אוֹ בִּרְצוּי דְּבָרִים, וְזוּלַת זֶה לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא ״וַיָּבֵא לֵאָה בִּתּוֹ אֵלָיו״:

וַיָּבֵא אוֹתָהּ. הֶעֱרִים לְהַבִיאָהּ בְּיָדוֹ, וְלֹא מְסָרָהּ לֹא לִשְׁלוּחֵי הָאָב וְלֹא לִשְׁלוּחֵי הַבַּעַל, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה לוֹ זְמַן לְהַכִּיר בָּהּ קֹדֶם, וְהֶבִיאָהּ בְּיָדוֹ, וְאֵין מֵהַמּוּסָר לְחָתָן לְהִזְדַּמֵּן לְפָנָיו, וְשָׁם עִמַּד לָבָן עַד סְמוּךְ לְבִיאָתוֹ אֵלֶיהָ לְהַמְעִיט לוֹ זְמַן הַהַכָּרָה.

וַיָּבֹא אֵלֶיהָ. טַעַם שֶׁלֹּא הִרְגִּישׁ בָּהּ הוּא לַחֲשָׁשַׁת צַדִּיק וְיָשָׁר וְנֶאֱמַן רוּחַ, לְבַל יִכָּשֵׁל בְּמִכְשׁוֹל הָאֱנוֹשִׁי אֲשֶׁר יִתְאַוּוּ תַּאֲוָה קוֹדֶם קְרוֹב אֵלֶיהָ, וַיַּטִּיפוּ מִמֶּנּוּ צִחְצוּחֵי טֻמְאָה קוֹדֶם הַתְחָלַת מִצְוָה. וּמִי לָנוּ גָּדוֹל מִיַּעֲקֹב אָבִינוּ, עֲדוּת לוֹ בַּתּוֹרָה (בראשית מט:ג) ״רֵאשִׁית אוֹנִי״, וְעַיִן מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ שָׁם, אֲשֶׁר עַל כֵּן הִרְחִיק הָרְאוֹת בָּהּ וְתָכְף וּמִיָּד בָּא אֵלֶיהָ לִשְׁמֹר חוּמוֹ בַּל יְחַלֵּל בְּרִיתוֹ בְּרִית קֹדֶשׁ, וְגַם אַחַר גְּמַר בִּיאָה לֹא הִכִּיר בָּהּ כִּי כִּבָּה הַנֵּרוֹת כְּמִשְׁפָּט לְאוֹהֲבֵי שְׁמוֹ (אורח חיים רמ) עַד אוֹר הַבֹּקֶר.

כד **לְלֵאָה בִתּוֹ שִׁפְחָה.** קֻשֶׁה לָמָּה הֵצַרְךָ לוֹמַר ״לְלֵאָה בִתּוֹ״ וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶּׁאָמַר בְּסָמוּךְ ״וַיִּתֵּן לָבָן לָהּ״, וּמוּבָן הַדָּבָר כִּי עַל לֵאָה הוּא אוֹמֵר. מַה תֹּאמַר, שֶׁאֵין מוּבָן – אִם כֵּן לָמָּה כָּתַב תֵּיבַת ״לָהּ״ מִקּוֹדֶם. עוֹד לָמָּה אָמַר ״שִׁפְחָה״ וְלֹא אָמַר ״לִשְׁפְחָה״.

אָכֵן יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: זִלְפָּה וּבִלְהָה נָפְלוּ בִּירֻשָּׁה לְרָחֵל וּלְלֵאָה מִכְּתֻבַּת אִמָּם, וְהוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב **לְלֵאָה בִתּוֹ שִׁפְחָה**, פֵּרוּשׁ, מוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי שֶׁלָּהּ הִיא שִׁפְחָה וְיָרְשָׁה אוֹתָהּ מֵאִמָּהּ. וְלָזֶה דִּקְדֵּק הַכָּתוּב לוֹמַר **בִּתּוֹ**, לְרָמֵז כִּי לְצַד שֶׁהָיְתָה בִּתּוֹ הִיא שֶׁקָּנְתָה שִׁפְחָה זוֹ מִכְּתֻבַּת אִמָּהּ, לֹא שֶׁהִיא קָנְתָה אוֹתָהּ מֵאֶמְצָעוּת דָּבָר אַחֵר. וּלְדֶרֶךְ זֶה יְיַיֵּשׁ גַּם כֵּן אָמְרוֹ **וַיִּתֵּן לָבָן**, שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לְהַזְכִּיר שְׁמוֹ וּמוּבָן מֵאָמְרוֹ ״לְלֵאָה בִתּוֹ״ כִּי בְּלָבָן דִּבֵּר הַכָּתוּב, אֶלָּא לוֹמַר שֶׁמַּתָּנָה זוֹ אֵינָהּ מַתָּנָה כְּפִי שֶׁלָּהּ הָיְתָה מִקֹּדֶם, אֶלָּא לָבָן הוּא שֶׁמַּחְשִׁיבָהּ בְּגֶדֶר מַתָּנָה, וְזֶה רָמוּז בְּתֵבַת ״בִתּוֹ״.

כה **וַיְהִי בַבֹּקֶר.** טַעַם אָמְרוֹ לְשׁוֹן צַעַר, יַגִּיד עַל אֲשֶׁר נִצְטַעֵר אוֹתוֹ צַדִּיק עַל מְנִיעַת רָחֵל מִמֶּנּוּ.

וְהִנֵּה הוּא לֵאָה. טַעַם שֶׁכָּתוּב הוּא בְּנָא״ו, לְרָמוֹז דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה ע:יב) שֶׁהָיוּ אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם מְרַגְּנִים בַּלַּיְלָה וְאוֹמְרִים ״הִיא לֵאָה״, וּבַבֹּקֶר הִכִּיר הַדִּבּוּר הַהוּא שֶׁהֵעִירוּהוּ אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם כִּי לֵאָה הָיְתָה, גַּם יְדַיֵּק תֵּיבַת ״וְהִנֵּה״ עַל נָכוֹן.

מַה זֹּאת עָשִׂיתָ וְגוֹ׳. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנָתוֹ בְּקוֹבֶלְנוּת ״מַה זֹּאת״, וְאִם עַל הָרַמָּאוּת, הֲרֵי הוּא אוֹמֵר ״וְלָמָּה רִמִּיתָנִי״, זֶה יַגִּיד כִּי לְבַד הָרַמָּאוּת קָדַם לוֹ עוֹד דָּבָר מְגֻנֶּה.

אָכֵן יַעֲקֹב יְקַבֵּל עַל שְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד עַל הַמַּעֲשֶׂה שֶׁנָּתַן לוֹ לֵאָה בִּמְקוֹם רָחֵל, וְהַשֵּׁנִי שֶׁעָשָׂה הַדָּבָר בְּדֶרֶךְ רַמָּאוּת. וּמְגַלֶּה דַּעְתּוֹ בָּזֶה שֶׁלֹּא הָיָה מַקְפִּיד כָּל כָּךְ אִם לֹא הָיָה **עוֹשֶׂה** רַמָּאוּת זֶה, וְהָיָה עוֹבֵר עָלָיו הַדֶּרֶךְ בְּאַלְמוּת וְרָשַׁע מִמַּה שֶּׁעָשָׂה לוֹ הָרְמוּי. וְטַעַם הַקְּפָדָתוֹ לְצַד מַה שֶּׁיָּצָא לוֹ מִזֶּה בְּטָעוּתוֹ, שֶׁנִּתְכַּוֵּן

אֶל רָחֵל וְהָיְתָה לֹאָה, וְיָצָא מִזֶּה דְּבָרִים בִּלְתִּי הַגּוּנִים, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "וַיְהִי בָּעֶרֶב" (בראשית כט:כג), וְהַצַּדִּיקִים יַקְפִּידוּ לְמַה שֶּׁנּוֹגֵעַ אֶל הָרוּחָנִיּוּת בְּיוֹתֵר.

עוֹד יְכוֹן בְּאָמְרוֹ **וְלָמָּה רִמִּיתָנִי**, כִּי יֵשׁ בָּזֶה גְּנַאי לַיּוֹשֶׁבֶת בְּחֵיקוֹ שֶׁתִּהְיֶה נְשׂוּאָה בְּדָרָךְ רַמָּאוּת, וְזֶה יַרְחִיק חִבּוּב הַזִּוּוּג, וּלְצַד כִּי הֶחְלִיט בְּדַעְתּוֹ שֶׁבְּוַדַּאי תִּהְיֶה לוֹ תָּמִיד לְאִשָּׁה הַקְּפִיד עַל זֶה.

עוֹד נִתְחַכֵּם בְּדַבְּרוֹ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה, לְצַד שֶׁרָאָה כִּי מַה שֶּׁהָיָה הָיָה וְאֵין תְּרוּפָה לַאֲשֶׁר נַעֲשָׂה, כִּי אֵין מִן הַמּוּסָר לִטְעוֹן חֲזָרָה. וְהִסְכִּים בְּדַעְתּוֹ לָקַחַת גַּם אֶת רָחֵל, לָזֶה לֹא הָיָה מַפְלִיג בַּהֶפְרֵשׁ שֶׁבֵּין לֹאָה לְרָחֵל, שֶׁחָשׁ כִּי יַגְדִּיל לָבָן בַּעֲבוֹדַת רָחֵל יוֹתֵר, וְיֹאמַר אֵלָיו נַעֲשָׂה תְּנַאי מֹחָדָשׁ, וְיִרְצֶה לָקַחַת יוֹתֵר מִשֶּׁבַע שָׁנִים. לָזֶה אָמַר **וְלָמָּה רִמִּיתָנִי**, פֵּירוּשׁ לָמָּה עָשָׂה הַדָּבָר בְּדֶרֶךְ רַמָּאוּת, כִּי הָיָה יָכוֹל לְהִתְרַצּוֹת בְּלֹאָה בְּלֹא אֶמְצָעוּת הָרַמָּאוּת, כִּי כוּלָּן שָׁוִים לְטוֹבָה.

כו **וַיֹּאמֶר לָבָן לֹא יֵעָשֶׂה כֵן וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת מַה מַּעֲנֶה בִּלְשׁוֹנוֹ "לֹא יֵעָשֶׂה" וְגוֹ', וַהֲלֹא תְּנַאי הָיָה הַדָּבָר "אֶעֱבָדְךָ בְּרָחֵל", וּמַה עִנְיַן הַמִּנְהָג לְכָאן בְּדָבָר שֶׁהָיָה תְּנַאי גָּמוּר?

אָכֵן נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם מִיחוּ בְּיָדוֹ מֵעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה, וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא יֵעָשֶׂה כֵן בִּמְקוֹמֵנוּ** כִּי הִיא טַעֲנַת רַבִּים.

עוֹד נִרְאֶה כִּי טַעֲנָתוֹ הִיא כִּי לֹא הָיָה בְּפִרוּשׁ בִּשְׁעַת הַתְּנַאי שֶׁהַגַּם שֶׁלֹּא תִּנָּשֵׂא לָאָה יִתֵּן לוֹ רָחֵל, וּבָזֶה אֵין סְתִירָה לַמִּנְהָג מֵהַתְּנַאי, כִּי לְעוֹלָם תַּקְדִּים לָאָה לְהִנָּשֵׂא, וּבִמְלֹאת שֶׁבַע שָׁנִים שֶׁיַּעֲבֹד יַעֲקֹב, אִם קָדְמָה לֹאָה וְנִשֵּׂאת – תֵּכֶף וּמִיָּד יִקַּח רָחֵל, וְאִם לָאו יִהְיֶה יוֹשֵׁב וּמְצַפֶּה עַד שֶׁתַּקְדִּים הַבְּכִירָה כְּמִשְׁפְּטֵי הָאָרֶץ, כִּי אֵין בַּתְּנַאי דָּבָר מַגִּיד שֶׁהִתְנוּ לְבַטֵּל הַמִּנְהָג. וּמַעֲתָּה כְּשֶׁשָּׁאַלְתָּ "הֲבָה אֶת אִשְׁתִּי", חָשַׁבְתִּי שֶׁעַל לֹאָה אַתָּה אוֹמֵר, כִּי הַמִּנְהָג מִנְהָג יָדוּעַ הוּא שֶׁאֵין לָתֵת הַצְּעִירָה קֹדֶם, וּמִן הַסְּתָם עַל לֹאָה אָמַרְתָּ, וְאֵין בָּזֶה רַמָּאוּת, וּלְךָ הָיָה מוּטָל לָדַעַת כִּי הִיא לֹאָה מִבִּלִי צֹרֶךְ הוֹדָעָה, וּבָזֶה בִּטֵּל טַעֲנַת "רִמִּיתָנִי". וּלְצַד שֶׁתַּחְשׁוֹב כִּי יֵשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּינֵיהֶם, לֹא כֵן הוּא, כִּי שְׁקוּלִים הֵם אֶצְלִי וְלֹא אֶשְׁאַל בְּעַד רָחֵל כִּי אִם שֶׁבַע שָׁנִים. וְאִם לְצַד חֶשְׁקְךָ בְּרָחֵל וְתַקְפִּיד עַל הָעַכָּבָה, הִנֵּה הִיא נְתוּנָה לְךָ תֵּכֶף וּמִיָּד אַחַר עֲבוֹר שִׁבְעַת יְמֵי מִשְׁתֵּה שֶׁל לֹאָה, וְהוּא אָמְרוֹ **מַלֵּא שְׁבוּעַ זֹאת**, פֵּרוּשׁ שִׁבְעַת יְמֵי מִשְׁתֵּה, וְתֵכֶף אֶתֵּן לְךָ רָחֵל בַּמֶּקֶדֶם בְּעַד עֲבוֹדָה שֶׁתַּעֲבֹד עוֹד שֶׁבַע שָׁנִים, וְזֶה הָיָה מְבֻקָּשׁוֹ שֶׁל יַעֲקֹב שֶׁקִּבֵּל עָלָיו לֹא לְהַחְזִיר לֹאָה חָס וְשָׁלוֹם.

וְיֵשׁ לָנוּ לָדַעַת אֵיךְ לֹא חָשׁ יַעֲקֹב מִקּוֹדֶם לְטַעֲנָה זוֹ שֶׁאֵין דֶּרֶךְ לָתֵת הַצְּעִירָה וְכוּ'? יֵשׁ לוֹמַר שֶׁחָשַׁב שֶׁעַל לָבָן לְגַלּוֹת לוֹ הַדָּבָר, וְזוֹלַת זֶה אֵין דָּבָר זֶה מֻהַכְרָח מִפְּנֵי שֶׁהָיָה יָכוֹל לְהַכִּיר בְּקוֹל אוֹ בְּמַגָּע יָדָיו, וְכִי לֹא הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁאֵין דֶּרֶךְ לָתֵת הַצְּעִירָה קֹדֶם? וְעוֹד, הֲרֵי הָיָה מְבֻקָּשׁ מִן הַסְּתָם עַל רָחֵל הוּא אוֹמֵר, וְהָיָה לוֹ לְלָבָן לוֹמַר אֵלָיו כִּי לֹא יָכוֹל לָתֵת לוֹ רָחֵל קוֹדֶם שֶׁתִּנָּשֵׂא לֹאָה, וְהָיָה הַדָּבָר תָּלוּי בְּיַד יַעֲקֹב: אוֹ לְהַמְתִּין עַד שֶׁתִּנָּשֵׂא לֹאָה אוֹ לָקַחַת לֹאָה. וְאֵין זֶה אֶלָּא מִן הַשֵּׁם "לָבָן הָאֲרַמִּי", וְכָל טַעֲנוֹתָיו שֶׁכָּתַבְתִּי יֵשׁ עֲלֵיהֶם סְתִירָה וּשְׁמוֹ יַגִּיד עָלָיו.

כח **לוֹ לְאִשָּׁה.** מַגִּיד הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **לוֹ** וְגוֹ', כִּי עֲקֶרֶת הַבַּיִת הִיא רָחֵל, כִּי הִיא בַּת זוּגוֹ.

כט **לָהּ לְשִׁפְחָה.** דִּקְדֵּק לוֹמַר תֵּיבַת **לָהּ**, לוֹמַר שֶׁלָּהּ הִיא הַשִּׁפְחָה, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (בראשית כט:כד) "וַיִּתֵּן לָבָן אֶת זִלְפָּה".

או יִרְצֶה שֶׁהִתְנָה עִמָּהּ שֶׁאֵין זְכוּת לְבַעְלָהּ בָּהּ, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ"ם (הלכות אישות כב) הַנּוֹתֵן מַתָּנָה לְאִשָּׁה עַל מְנָת שֶׁאֵין לְבַעְלָהּ זְכוּת בָּהּ אֵין הַבַּעַל אוֹכֵל פֵּרוֹת, כִּי כָּל מַה שֶּׁיֵּשׁ לִדְרֹשׁ בְּלָבָן לִגְנַאי דָּרְשִׁינַן.

ל **וַיָּבֹא גַּם אֶל רָחֵל.** טַעַם אָמְרוֹ **גַּם** שְׁתֵּי פְּעָמִים, וְאוּלַי שֶׁיְּכוֹן לְרַבּוֹת שֶׁבָּא בְּתוֹסֶפֶת קְבִיעוּת אֶצְלָהּ, וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה צח:ד) שֶׁהָיְתָה מִטָּתוֹ בְּקִבְיעוּת אֵצֶל רָחֵל, וְלָזֶה אָמַר וַיָּבֹא גַּם אֶל רָחֵל. וְאָמְרוֹ **וַיֶּאֱהַב גַּם אֶת רָחֵל** פֵּרוּשׁ מִלְּבַד תּוֹסֶפֶת הָאֲמוּר עוֹד הוֹסִיף לָהּ שֶׁאַהֲבָה יוֹתֵר מִלֵּאָה. וְתִמְצָא כִּי בְּכָל הַשֶּׁבַע הַהִתְמָדָה תְּמִעֵט הָאַהֲבָה, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי כה:יז) "פֶּן יִשְׂבָּעֲךָ וּשְׂנֵאֶךָ", וְהַהִרְחָקָה תּוֹלִיד הַתַּאֲוָה, וְהוּא סוֹד (משלי ט:יז) "מַיִם גְּנוּבִים יִמְתָּקוּ", וְלָזֶה רָמַז הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **וַיָּבֹא גַּם אֶל רָחֵל** בְּתוֹסֶפֶת קְבִיעוּת, וְאַף עַל פִּי כֵן גַּם אָהַב אוֹתָהּ וְלֹא נִתְמַעֲטָה הָאַהֲבָה מִצַּד זֶה, הַגַּם שֶׁהָיָה מַתְמִיד אֶצְלָהּ וְלֹא אֵצֶל לֵאָה. וְשִׁעוּר תֹּבֶת **מִלֵּאָה** הוּא מִלֶּאֱהוֹב לְאָה:

לא **וַיַּרְא ה' כִּי שְׂנוּאָה לֵאָה.** יְכוֹן לוֹמַר כִּי ה' לְבַדּוֹ הוּא שֶׁיָּדַע וְהִכִּיר כִּי הִיא שְׂנוּאָה, לֹא כֵן הִיא, שֶׁלֹּא הִרְגִּישָׁה בְּשִׂנְאָתָהּ, אֶלָּא שֶׁהָיְתָה חוֹשֶׁבֶת שֶׁאֵינָהּ אֲהוּבָה לְבַד, כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר מִדְּבָרֶיהָ בְּסָמוּךְ. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה עא:ב) אָמְרוּ **שְׂנוּאָה** – שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים זוֹ אִשְׁתּוֹ שֶׁל שׁוֹנֵא שֶׁהוּא עֹשֶׂה, דִּכְתִיב (מלאכי א:ג) "וְאֶת עֵשָׂו שָׂנֵאתִי", וַתִּקְרָא עַל שְׁמוֹ. וּכְפִי זֶה אִם לֹא הָיוּ לָהּ בָּנִים הָיוּ מַצְדִּיקִים הַדְּבָרִים כִּי לֹא בַּת זוּגוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, לָזֶה **וַיִּפְתַּח רַחְמָהּ.** וְאָמְרוֹ **וְרָחֵל עֲקָרָה** פֵּרוּשׁ: כּוּלֵי הַאי וְאוּלַי יָסִיר שִׂנְאָתָהּ, שֶׁזּוֹ אֵינָהּ יוֹלֶדֶת וְזוֹ יוֹלֶדֶת.

לב **וַתַּהַר לֵאָה וְגוֹ' וַתַּהַר עוֹד וְגוֹ'.** רָאִיתִי לָתֵת לֵב בְּסֵדֶר הַשֵּׁמוֹת, כִּי מִן הָרִאשׁוֹן לְהַקְּדִים הַסָּרַת הַשִּׂנְאָה וְאַחַר כָּךְ סִבַּת הָאַהֲבָה, וְהִיא אָמְרָה בָּרִאשׁוֹן **עַתָּה יֶאֱהָבֵנִי** וּבַשֵּׁנִי הֶסֵּרַת הַשִּׂנְאָה. עוֹד, מַה הִיא כַּוָּנָתָהּ בְּאָמְרָהּ (בראשית כט:לד) "הַפַּעַם יִלָּוֶה", וְכִי מְקוֹדֶם לֹא נִתְלַוָּה לָהּ?

אָכֵן הַצַּדֶּקֶת עָלֶיהָ הַשָּׁלוֹם, לְצַד שֶׁקֶּדֶם לָהּ הַמַּאֲמָר שֶׁעָלָיו חָלְתָה בְּעֵינֶיהָ כִּי הִיא חֶלְקוֹ שֶׁל עֵשָׂו, וַהֲגַם שֶׁרָאֲתָה שֶׁנִּשֵּׂאת לְיַעֲקֹב, אֵין דָּבָר זֶה מַצְדִּיק בְּלִבָּהּ

כִּי הִיא בַּת זוּגוֹ. וְלָזֶה כְּשֶׁרָאָתָה שֶׁנִּתַּן לָהּ בֵּן אָמְרָה וַדַּאי כִּי לְצַד רַחֲמֵי ה׳ עָלֶיהָ לְצַד שֶׁלֹּא הָיְתָה אֲהוּבָה, כִּי הַצַּדִּיקִים יְקַיְּמוּ מִצְוַת חֲכָמִים (אבות א:ו) לָדוּן לְכַף זְכוּת, וְלָזֶה הָיְתָה תָּמִיד דָּנָה לְכַף זְכוּת וְלֹא עָלָה עַל דַּעְתָּהּ כִּי הָיְתָה שְׂנוּאָה, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בַּפָּסוּק (בראשית כט:לא) ״וַיַּרְא ה׳״ וְגוֹ׳, וְלֹא כֵן הָיְתָה דַּעְתָּהּ, וְזוֹ הִיא מִדַּת הַמְאֻשָּׁרִים. אֲשֶׁר עַל כֵּן כְּשֶׁנִּתַּן לָהּ בֵּן רִאשׁוֹן אָמְרָה כִּי זֶה בָּא לְהַשְׁלִים הֶחָסֵר שֶׁהִיא הָאֲהֻבָה, וּכְשֶׁרָאָתָה שֶׁהוֹסִיף ה׳ וְנָתַן לָהּ בֵּן שֵׁנִי, אָמְרָה לְמַפְרֵעַ טוֹעָה הָיִיתִי בְּמַה שֶׁחָשַׁבְתִּי שֶׁלֹּא הָיָה לִי אֶלָּא מְחֻסַּר הָאֲהֻבָה, וַהֲרֵי שָׁמַע ה׳, פֵּרוּשׁ מַה שֶׁלֹּא הֵבַנְתִּי אֲנִי כִּי שְׂנוּאָה אָנֹכִי, לָזֶה נָתַן שְׁנַיִם, אֶחָד לְהָסִיר הַשִּׂנְאָה וְאֶחָד לְהַכְנִיס הָאֲהֻבָה, וְלָזֶה אָמְרָה (בראשית כט:לג) **כִּי שָׁמַע ה׳ כִּי שְׂנוּאָה** וְגוֹ׳. וּכְשֶׁנָּתַן לָהּ בֵּן שְׁלִישִׁי אָמְרָה מֵעַתָּה אֵין טַעַם בַּדָּבָר, אֶלָּא חֲרֵי זֶה בָּא לְלַמֵּד כִּי לֹא בְּדֶרֶךְ טָעוּת הָיָה נִשּׂוּאֶיהָ כִּי אִם אִשְׁתּוֹ זֹאת, וְהוּא אָמְרָהּ **הַפַּעַם** יַצְדִּיק לְהִתְלַוּוֹת לָהּ בְּתוֹרַת אִישׁוּת, כִּי אִם צַד הֶסָּרַת הַשִּׂנְאָה וּתְוִינַת הָאֲהֻבָה מִשּׁוּם לְקֻתֵּי עָשָׂה ה׳, הָיָה מַסְפִּיק בִּשְׁנֵי בָּנִים, וּמֵעַתָּה בִּשְׁלֹשָׁה חֲזָקָה כִּי אֲנִי בַּת זוּגוֹ, וְנִשּׂוּאֶיהָ מֵה׳ יָצָא הַדָּבָר.

עוֹד נִתְכַּוְּנָה בְּאָמְרָהּ **יִלָּוֶה אִישִׁי**, כִּי גַּם בִּזְמַן יְצִיאָתָהּ מֵעוֹלָם הַזֶּה לֹא תִּפָּרֵד מִמֶּנּוּ, לִהְיוֹתָהּ בַּת זוּגוֹ, וּכְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר משפטים קב.) כִּי הַזּוּגוֹת יִתְלַוּוּ בָּעוֹלָם הָעֶלְיוֹן בִּתְמִידוּת. וְאָמְרָה הַפַּעַם כִּי יָלַדְתִּי לוֹ שְׁלֹשָׁה בָּנִים, וּבִשְׁלֹשָׁה חֲזִי חֲזָקָה כִּי בַּת זוּגוֹ אֲנִי.

עוֹד שֶׁצָּפְתָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁאַרְבַּע נָשִׁים יִהְיוּ לְיַעֲקֹב, וּכְפִי זֶה עוֹלִים לָהּ כְּפִי הַחֶשְׁבּוֹן שְׁלֹשָׁה, וּכְשֶׁנִּתַּן לָהּ בֵּן רְבִיעִי אָמְרָה (בראשית כט:לה) **הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת ה׳**, כִּי עַד עַתָּה הָיָה עוֹשֶׂה לָהּ מִשְׁפָּט הַצָּרִיךְ, אֲבָל הַפַּעַם הַזֹּאת אֵין זֶה אֶלָּא הַפְלָגַת טוּבְתוֹ יִתְבָּרְךְ וּבִרְכָה עַל רֹב טוּבָה.

פרק ל

א **וַתֵּרֶא רָחֵל וְגוֹ׳.** דִּקְדֵּק לוֹמַר **לְיַעֲקֹב** כִּי הוּא בָּחוֹן שֶׁאֵינוֹ עָקָר, וּבָזֶה אֵין לִתְלוֹת בּוֹ אֶלָּא בָּהּ. וְאוֹמַר **וַתְּקַנֵּא בַּאֲחוֹתָהּ**, פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁהִיא אֲחוֹתָהּ וּמִן הַסְּתָם תִּדְמֶה בִּמְזִנָּהּ וְטִבְעָהּ אֵלֶיהָ, וְזוֹ יָלְדָה וְזוֹ לֹא. שֶׁאִם לֹא הָיְתָה אֲחוֹתָהּ, הָיְתָה תּוֹלָה לוֹמַר כִּי טַעַם שֶׁלֹּא יָלְדָה הוּא לְצַד שֶׁלֹּא הֻשְׁווּ הַמְּזָגִים וְכַדּוֹמֶה:

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **לְיַעֲקֹב**, כִּי עִקַּר הַקַּפְדָּתָהּ הִיא לֶהֱיוֹתוֹ יַעֲקֹב, שֶׁאִם הָיָה אָדָם אַחֵר שֶׁאֵינוֹ מְפֻרְסָם בְּצִדְקוּת הָיְתָה תּוֹלָה בּוֹ, שֶׁהַטַּעַם הוּא (תהילים קכ״ה:ג׳) ״כִּי לֹא יָנוּחַ שֵׁבֶט הָרֶשַׁע עַל גּוֹרַל הַצַּדִּיקִים״ לֶהֱיוֹתָהּ הִיא צַדֶּקֶת, וְזֶה הָיָה סִבַּת מְנִיעַת הַהֶרְיוֹן, מַה שֶּׁאֵין כֵּן לֶהֱיוֹתוֹ יַעֲקֹב צַדִּיק מֻבְהָק, לָזֶה נִתְקַנְּאָה בַּאֲחוֹתָהּ שֶׁזָּכְתָה לָזֶה.

ב **וַיִּחַר אַף וְגוֹ׳.** הַטַּעַם לְפִי שֶׁהוֹצִיאָה מִפִּיהָ דִּבּוּר קָלָלָה שֶׁאָמְרָה ״מֵתָה אָנֹכִי״, וְדִבְרֵי הַצַּדִּיקִים אֲפִילּוּ בְּסֵדֶר זֶה יַעֲשׂוּ רוֹשֶׁם, וְצֵא וּלְמַד (בראשית רבה עד:ט) מִמַּה שֶּׁקִּלֵּל הוּא עַל תְּנַאי וְכוּ׳, לָזֶה חָרָה אַפּוֹ. וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **בָּרָחֵל** פֵּרוּשׁ בִּשְׁבִילָהּ, גַּם לְפִי שֶׁאָמְרָה ״הָבָה לִי״ וְגוֹ׳ וְלֹא אָמְרָה הִתְפַּלֵּל עָלַי.

ג **וַתֹּאמֶר הִנֵּה אֲמָתִי וְגוֹ׳.** דִּקְדְּקָה לוֹמַר **אֲמָתִי** קוֹדֶם שֶׁהִזְכִּירָה בִּיאָתוֹ אֵלֶיהָ, וְלֹא אָמְרָה ״בֹּא אֶל אֲמָתִי״ כְּמוֹ שֶׁאָמְרָה שָׂרָה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי (בראשית ט״ז:ה׳), נִתְכַּוְּנָה לוֹמַר שֶׁאַחַר שֶׁיָּבֹא אֵלֶיהָ לֹא תִּקָּרֵא אֲמָתָהּ עוֹד. וְלָזֶה אָמַר אַחַר כָּךְ ״וַתִּתֵּן לוֹ בִלְהָה שִׁפְחָתָהּ לְאִשָּׁה״, אִישׁוּת יֵשׁ לוֹ בָּהּ וּבָנֶיהָ בְּנֵי חוֹרִין. וּכְמוֹ כֵן עָשְׂתָה לֵאָה שֶׁנָּתְנָה לוֹ לְאִשָּׁה וְנֶעֱקַר מִזִּלְפָּה שֵׁם שִׁפְחָה.

וּמַה שֶּׁמָּצִינוּ לְשָׂרָה (בראשית ט״ז:ג׳) שֶׁהִזְכִּירָה גַּם כֵּן שֵׁם אִישׁוּת עַל הָגָר, שְׁבִירָתָהּ בְּצִדָּהּ בְּמַה שֶּׁדִּקְדְּקָה לוֹמַר תֵּבֵת ״לוֹ״, וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי שָׁם מַה שֶּׁלֹּא אָמְרָה כֵּן רָחֵל.

וּמַה שֶּׁתִּמְצָא שֶׁמַּזְכִּיר הַכָּתוּב (בראשית ל:ז) אַחַר כָּךְ ״בִּלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל״ וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ שֶׁהָיְתָה שִׁפְחַת רָחֵל. גַּם יְכַוֵּן הַכָּתוּב שָׁם לְהַזְכִּיר שֶׁבַח הַצִּדְקוּת שֶׁנִּתְנוּ הָאֻמָּהוֹת לְבַעֲלֵיהֶן. וְלֹא חָשׁ הַכָּתוּב לְטָעוּת, שֶׁפָּמַךְ הֵיוֹת הַדָּבָר מְבֹאָר בַּכְּתוּבִים הַקּוֹדְמִים, וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָרָשַׁת וַיֵּשֶׁב (בראשית לז:ב).

טו **הַמְעַט קַחְתֵּךְ וְגוֹ׳.** כַּוָּנַת לֵאָה הִיא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה צח) כִּי קְבִיעוּת מִטָּתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב הָיָה אֵצֶל רָחֵל, וְלָזֶה אָמְרָה ״הַמְעַט קַחְתֵּךְ אֶת אִישִׁי״, פֵּרוּשׁ: חֵלֶק הָעוֹדֵף אֶצְלֵךְ הוּא נִגְרָע מֵחֶלֶק לֵאָה. וְאָמְרָהּ **וְלָקַחַת** וְגוֹ׳ תְּכַוֵּן לוֹמַר כִּי בְּחִינַת הַלֵּדָה תִּתְהַוֶּה מֵרוֹב זִקּוּק וּמֵהִתְמַדַּת שְׁכִיבַת הַבַּעַל, וּכְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין יא:) בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת, וּמַעֲשֶׂה הַדּוּדָאִים הֵם סִגָּלָה לַלֵּדָה (זוהר א:קנז.), לָזֶה אָמְרָה דַּי לָךְ קִיחַת אִישִׁי בְּתִמִּידוּת אֶצְלֵךְ כַּנִּזְכָּר, וְלָמָּה תּוֹסִיף קִחַת דּוּדָאֵי בְנִי?

וְטַעַם יַעֲקֹב שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה הֶפְרֵשׁ בֵּין שְׁתֵּי נָשָׁיו, לְצַד שֶׁאֵין עָלָיו חִיּוּב לֵאָה זוּלַת עוֹנָה הָאֲמוּרָה בַּתּוֹרָה (שמות כא:י) ״לֹא יִגְרָע״, כִּי לֹא נִשְׁאָה בִּרְצוֹנוֹ וּבִידִיעָתוֹ וּכְמַעֲשֶׂה שֶׁהָיָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן רָחֵל אִשְׁתּוֹ זֹאת וּבָהּ עָבַד פַּעַם רִאשׁוֹנָה וּשְׁנִיָּה.

לָכֵן יִשְׁכַּב וְגוֹ׳. יִרְאֶה כִּי בִּרְצוֹן רָחֵל הָיָה הַדָּבָר תָּלוּי, וְאוֹמֶרֶת **לָכֵן** – פֵּרוּשׁ, עַל נְתִינָתֵךְ לִי דּוּדָאִים וְכוּ׳:

או יִרְצֶה לְשׁוֹן שְׁבוּעָה, מְשׁוּם שֶׁהֵם דְּבָרִים שֶׁאֵין נִקְנִים אֶלָּא בִּשְׁבוּעָה, כִּי לֹא הִקְנָת לָהּ דָּבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מַמָּשׁ, וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק (בראשית כה:לג) ״הִשָּׁבְעָה לִי״ בְּמֶכֶר בְּכוֹרַת עֵשָׂו.

טז וַתֵּצֵא לֵאָה וגו׳. טַעַם עֲשׂוֹתָהּ כָּכָה וְלֹא מִן הַמּוּסָר, לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּתִיבַת ״לָכֵן״ שֶׁאָמְרָה רָחֵל שֶׁהוּא ״עַל כֵּן״, חָשְׁשָׁה לֵאָה שֶׁמִּחָזֹר בָּהּ רָחֵל וְלָזֶה קָדְמָה וְיָצְאָה. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי ״לָכֵן״ שְׁבוּעָה, לְצַד שֶׁלֹּא דִּקְדְּקָה רָחֵל לוֹמַר הַלַּיְלָה הַזֹּאת, חָשְׁשָׁה שֶׁתִּדְחֶה אוֹתָהּ לְלַיְלָה אַחֶרֶת, וַהֲרֵי זוֹ זְרִיזָה וְנִשְׁכֶּרֶת.

עוֹד יֵשׁ לָתֵת טַעַם לְלֵאָה, כִּי מִדַּת חֲסִידוּת עָשְׂתָה שֶׁלֹּא הִנִּיחָה עַד שֶׁיִּכָּנֵס אוֹתוֹ צַדִּיק לְאֹהֶל רָחֵל וְתוֹצִיאֶנּוּ מִשָּׁם, כִּי יֵשׁ בָּזֶה הַקְפָּדָה וְצַעַר גָּדוֹל לְרָחֵל וְקִנְאָה גְּדוֹלָה. לָזֶה קָדְמָה קוֹדֶם שֶׁיִּכָּנֵס אֶצְלָהּ, וְאֵין זֶה אֶלָּא מִדָּה טוֹבָה וַחֲסִידָה, וְכָל מְגַמָּתָהּ שֶׁל אוֹתָהּ צַדֶּקֶת לְהַעֲמִיד נִטְעֵי נַעֲמָן. וַה׳ עֵד בַּדָּבָר כִּי נָתַן שְׂכָרָהּ דִּכְתִיב ״וַיִּשְׁמַע״ וְגוֹ׳ (בראשית ל׳:יז), וְעַיֵּן בְּסָמוּךְ מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי (ספרים אחרים שפירש רש״י) בְּפָסוּק זֶה.

שָׂכוֹר שְׂכַרְתִּיךְ וגו׳. פֵּירוּשׁ: נָתַתִּי שְׂכָר לַזּוֹלֶת בַּעֲדָךְ. עוֹד נִתְכַּוְּנָה שֶׁשְּׂכָרָהּ שְׁנֵי דְּבָרִים: לִינָה וְזִיקָה.

בַּלַּיְלָה הוּא. פֵּירוּשׁ בִּרְצוֹנוֹ וְדַעְתּוֹ שֶׁהִסְכִּים עַל הַדָּבָר.

יז וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים. מַגִּיד שֶׁהִתְפַּלְּלָה לַה׳.

עוֹד יִרְצֶה כִּי הֵבִין וְיָדַע כַּוָּנָתָהּ בַּמַּעֲשֶׂה, שֶׁהוּא לְתַכְלִית מִצְוָה וְאַהֲבָתָהּ בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּבְמִצְוֹתָיו. וְקִלְקְלָה הַשּׁוּרָה בְּמַעֲשֶׂה זֶה, גַּם ה׳ קִלְקֵל הַשּׁוּרָה, כִּי כְּפִי הַשּׁוּרָה לֹא הָיוּ עוֹלִים לָהּ אֶלָּא אַרְבָּעָה, וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן חֲמִישִׁי יוֹתֵר מֵהַשּׁוּרָה וּבֵן שִׁשִּׁי, מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה.

כב וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים וגו׳. מַגִּיד הַכָּתוּב כִּי הֲגַם שֶׁעָלָה זִכְרוֹנָהּ לְפָנָיו, עוֹד הוּצְרְכָה לִתְפִלָּה, כְּאָמְרוֹ ״וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ״ וְגוֹ׳:

עוֹד יוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי ה׳ זוֹכֵר אֶת חֲסִידָיו מִבְּלִי שֶׁיִּצְעֲקוּ אֵלָיו, לָזֶה אָמַר **וַיִּזְכֹּר** וְגוֹ׳ וְאַחַר כָּךְ **וַיִּשְׁמַע** וְגוֹ׳, לוֹמַר שֶׁקּוֹדֶם שֶׁהִתְפַּלְּלָה עָלָה זִכְרוֹנָהּ לְפָנָיו יִתְבָּרֵךְ:

לב הָסַר מִשָּׁם וגו׳. מִדְּבָרָיו מוּכָח כִּי לֹא יִהְיֶה לְחֻלְקוֹ אֶלָּא נְקֻדִּים וּטְלוּאִים בַּכְּשָׂבִים וּבָעִזִּים וְחוּם בַּכְּשָׂבִים, אֲבָל עֲקֻדִּים אֵינָם לְחֻלְקוֹ, וּמִמַּה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב בְּסָמוּךְ מַשְׁמַע שֶׁלָּקַח גַּם הָעֲקֻדִּים:

וְנִרְאֶה כִּי יַעֲקֹב בִּתְּנָאוֹ לֹא רָצָה שֶׁיִּטּוֹל בְּחֶלְקוֹ עֲקֻדִּים. וְטַעֲמוֹ הוּא כִּי אִם יִקַּח גַּם הָעֲקֻדִּים יִצְטָרֵךְ לַהֲסִירוֹ גַּם כֵּן מִצֹּאן לָבָן, וּמַעֲתָּה אֵין סִימָן הַלֹּבֶן בְּכָל הַצֹּאן לְיַחְמָנָּה הַצֹּאן אֲלֵיהֶן וַהֲרֵי הוּא יָגֵעַ לָרִיק, כִּי לֹא עָלָה עַל דַּעְתּוֹ שֶׁל יַעֲקֹב לְרַמּוֹת לָבָן בְּשׁוּם אֹפֶן בָּעוֹלָם, וְחָשַׁב שֶׁבְּאֶמְצָעוּת הָעֲקוֹד יִמָּצֵא שֶׁיֶּחֱמוּ הַצֹּאן לָלֶדֶת גַּם כֵּן הַנָּקוֹד וְהַטָּלוּא שֶׁהוּא לוֹקֵחַ לְעַצְמוֹ. וּכְמוֹ כֵן תִּמְצָא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (בראשית ל׳:מ) ״וַיִּתֵּן פְּנֵי הַצֹּאן אֶל עָקוֹד״ וְהָיוּ יוֹלְדוֹת נְקֻדִּים וּטְלוּאִים וְהַחוּם שֶׁיֶּחֱמוּ אֶל הַנְּמוּר, וְהָרַמַּאי לָבָן נִתְחַכֵּם לְדַעַת זוֹ וְנָטַל הַכֹּל עָקוֹד נָקוֹד וְטָלוּא, עוֹד נִתְחַכֵּם וְהִסִּיר כָּל אֲשֶׁר לָבָן בּוֹ, תִּפְחָנָה עַצְמוֹתָיו כִּי לֹא כֵן הָיָה הַתְּנַאי, שֶׁאִם כֵּן מִנַּיִן יֵצְאוּ עָקוֹד אוֹ נָקוֹד אוֹ טָלוּא, וּמֵעַתָּה פָּקַע שְׂכָרוֹ שֶׁל יַעֲקֹב. מִטַּעַם זֶה נִתְחַכֵּם יַעֲקֹב לָקַחַת שְׂכַר טָרְחוֹ וַיִּצֹּג הַמַּקְלוֹת וְלָקַח לְעַצְמוֹ גַּם הָעֲקֻדִּים, כִּי מִמַּה שֶּׁהֶסְכִּירָם לָבָן גִּלָּה דַּעְתּוֹ כִּי בְּאֵלֶּה חֶלֶק יַעֲקֹב, וְהוּא אָמְרוֹ (בראשית ל׳:לט) ״וַתֵּלַדְנָה הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּטְלוּאִים״ וְכָל שְׁלֹשֶׁת הַמִּינִים בְּחֶלְקוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, וְעַל לָבָן נֶאֱמַר (משלי ה׳:כב) ״וּבְחַבְלֵי חַטָּאתוֹ יִתָּמֵךְ״.

מ פְּנֵי הַצֹּאן אֶל עָקֹד. טַעַם שֶׁלֹּא אָמַר ״אֶל נָקֹד״ אוֹ ״אֶל טָלוּא״, אוּלַי כִּי יוֹתֵר יֶחֱמוּ הַצֹּאן אֶל מִין זֶה מֵהַב׳ אֲחֵרִים.

וַיָּשֶׂת לוֹ עֲדָרִים וגו׳. נִתְכַּוֵּן בָּזֶה כְּדֵי שֶׁתָּמִיד לֹא יִהְיוּ הַצֹּאן מִסְתַּכְּלִין אֶלָּא בְּאוֹתָן מִינִים וְלֹא בְּשֶׁאָר מִינִים, שֶׁבָּזֶה לֹא יֵלְדוּ כְּלָל כִּי אִם מְאוֹתוֹ הַמִּין, שֶׁאִם לֹא כֵן יִצְטָרֵךְ יַעֲקֹב לָתֵת מִצֹּאנוֹ לְלָבָן כְּשֶׁתִּלַּדְנָה מִין שֶׁאֵינוֹ עָקֹד וְטָלוּא וְכוּ׳:

מא וְהָיָה כְּכָל יַחֵם וגו׳. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה יַעֲשֶׂה יַעֲקֹב כָּכָה? בִּשְׁלָמָא מַה שֶּׁעָשָׂה בַּתְּחִלָּה בְּהַצָּנַת הַמַּקְלוֹת הָיָה לְצַד הַהֶכְרֵחַ, שֶׁזּוֹלַת זֶה הָיָה יָגֵעַ לָרִיק כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. לֹא כֵן אַחַר שֶׁהָיוּ בַּצֹּאן עֲקֻדִּים וּנְקֻדִּים וְגוֹ׳, לֹא הָיָה לוֹ לְטוֹל הוּא הַמַּקְשָׁרוֹת וְכוּ׳, שֶׁנִּמְצָא כְּפִי זֶה הוּא נוֹטֵל יוֹתֵר מֵחֲצִי רָוַח, וְאֵינוֹ מִן הַדִּין, שֶׁכָּל שֶׁלֹּא הִתְנָה עִם בַּעַל הַצֹּאן, מִן הַסְּתָם אֵין לָרוֹעֶה לִטּוֹל אֶלָּא שְׁלִישׁ הָרָוַח, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק (בראשית כט׳:טו) ״הֲכִי אָחִי אַתָּה״, וְכָאן אֵין לְיַעֲקֹב לְהַצִּיל מֵהָרַמַּאי אֶלָּא דָּבָר שֶׁנּוֹגֵעַ לוֹ בַּדִּין מִן הַסְּתָם, וְרוֹאֲנִי כִּי נוֹטֵל יוֹתֵר מֵחֲצִי.

וְאוּלַי כִּי צֹאן הַמַּקְשָׁרוֹת לֹא הָיוּ יוֹלְדוֹת הַכֹּל עֲקֻדִּים וְגוֹ׳, אֶלָּא עַל הָרוֹב, וְהָיָה לָבָן נוֹטֵל חֵלֶק אֶחָד בַּמַּקְשָׁרוֹת וְכָל חֵלֶק הָעֲטוּפִים, וְהָיָה מַגִּיעַ לְחֻלְקוֹ שְׁנֵי שְׁלִישִׁים. וַהֲגַם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב ״וְהַקְּשָׁרִים לְיַעֲקֹב״, פֵּרוּשׁ רוֹב הַקְּשׁוּרִים, אוֹ שֶׁנִּתְפַּוֵּן לְהַצִּיל שְׂאָר גְּזֵלוֹת שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה לוֹ.

פרק לא

ב (ג) **וַיַּרְא יַעֲקֹב וגו׳ וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל יַעֲקֹב.** צָרִיךְ לְדַעַת מָה קֶּשֶׁר וְשַׁיָּכוּת לִשְׁנֵי מִקְרָאוֹת הַלָּלוּ:

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא לְהַקְדִּים שְׁנֵי דְּבָרִים שֶׁמִּסְּתָם עָשָׂה יַעֲקֹב מַה שֶּׁעָשָׂה שֶׁבָּרַח בְּלֹא יְדִיעַת לָבָן, שֶׁזּוֹלַת זֶה לֹא הָיָה הוֹלֵךְ בְּלֹא יְדִיעַת לָבָן, אוֹ עַדַיִן הָיָה מִתְעַכֵּב שָׁם יָמִים. וְהוּא שֶׁאִם לֹא רָאָה פְּנֵי לָבָן וְדִבְרֵיהֶם שֶׁאָמְרוּ, הֲגַם שֶׁבָּאָה אֵלָיו הַנְּבוּאָה לָלֶכֶת, הָיָה הוֹלֵךְ בִּידִיעַת לָבָן כִּי לֹא נִמְכַּר יַעֲקֹב לְעֶבֶד לוֹ וְלִרְצוֹנוֹ הָיָה עִמּוֹ. אֶלָּא לְצַד דִּבְרֵי בָנָיו וּפְנֵי לָבָן מִשֵּׁנוֹת הָיָה חָשׁ שֶׁיִּגְזֹל מִמֶּנּוּ כָּל יְגִיעוֹ, וְהוּא שֶׁאָמַר לְבַסּוֹף (בראשית לא׳:לא) ״כִּי יָרֵאתִי פֶּן תִּגְזֹל״ וְגוֹ׳.

וְאִם לֹא הָיְתָה בָּאָה אֵלָיו הַנִּבּוּאָה לָלֶכֶת, הֲגַם שֶׁהָיָה שׁוֹמֵעַ דִּבְרֵי בְּנֵי לָבָן, לֹא הָיָה מְמַהֵר לָלֶכֶת בְּאוֹתוֹ זְמַן עַד שֶׁיִּתְחַכֵּם לָקַחַת רְצוֹנוֹ בְּאֹרֶךְ הַיָּמִים אָז יִפָּרֵד מִמֶּנּוּ, וְיֵשֵׁב שָׁם יָמִים. בְּאֹפֶן מֵאֶמְצָעוּת שְׁנֵי דְּבָרִים: דִּבְרֵי בְּנֵי לָבָן וְשִׁנּוּי פָּנָיו וְדִבְרֵי ה׳, לָזֶה עָשָׂה כָּל הָאָמוּר בָּעִנְיָן, לָזֶה סְמָכָם הַכָּתוּב יַחַד.

ה **וַיֹּאמֶר לָהֶן רֹאָה אָנֹכִי וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, וְאִם תֹּאמַר שֶׁיֵּשׁ לוֹ טַעַם נָכוֹן כִּי הוּא רוֹאֶה כִּי שֶׁלְּךָ גָּדוֹל מִשֶּׁלּוֹ וּפָרַצְתָּ מְאוֹד, לָזֶה אָמַר **וֵאלֹהֵי אָבִי הָיָה עִמָּדִי** וְזוֹ בְּרָכָה מֵאֵת ה׳.

ז **וַאֲבִיכֶן וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת מַה הוּא הַהִתּוּל שֶׁהָיָה מְהַתֵּל בּוֹ, וְאִם עֲבֶרֶת הַדֶּרֶךְ, זֶה גַּזְלָן מִקֶּרֶי.

וְאוּלַי כִּי לָבָן הִרְגִּישׁ מִפַּעַם רִאשׁוֹנָה שֶׁרָאָה שֶׁיִּלְדוּ הַצֹּאן בְּרִבּוּי מִן הַנּוֹגֵעַ לְיַעֲקֹב בְּחֶלְקוֹ, לָזֶה נִתְחַכֵּם וְאָמַר: בְּוַדַּאי הֲלֹא דָּבָר הוּא. לָזֶה הָיָה אוֹמֵר לוֹ מִן אֶחָד בְּתְחִלָּה, וְאַחַר שֶׁיֶּחֱמוּ הַצֹּאן הָיָה חוֹזֵר בּוֹ בֵּין עִבּוּר לְלֵידָה וְלוֹקֵחַ לְעַצְמוֹ מִן שֶׁאָמַר, וּמִיַּחֵד לְיַעֲקֹב מִן אַחֵר, וְלָזֶה לֹא יִקָּרֵא אֶלָּא הִתּוּל שֶׁפְּעָמִים אוֹמֵר כָּךְ וּפְעָמִים וְכוּ׳.

ח **אִם כֹּה יֹאמַר.** וַהֲגַם שֶׁתְּנַאי הָרִאשׁוֹן הָיָה שֶׁיִּטּוֹל נְקוּדִים וּטְלוּאִים, לֹא עָמַד בַּדָּבָר אֶלָּא אַחַת מֵהֶנָּה הִסְכִּים לָתֵת לוֹ.

עוֹד טַעַם הַדָּבָר הוּא לְצַד כִּי מִן זֶה שֶׁל עֲקֻדִּים לֹא הוּזְכַּר בַּתְּנַאי הָרִאשׁוֹן, בָּא עָלָיו הָרָשָׁע בְּטַעֲנָה כִּי לֹא כְּאֵלֶּה לְחֶלֶק יַעֲקֹב, וְלֹא הוֹדָה עַל הָאֱמֶת מֵהַהוֹכָחָה שֶׁנָּטַל מִן זֶה. וְלָזֶה בְּפַעַם רִאשׁוֹנָה הוֹצִיא מֵחֶלֶק יַעֲקֹב עֲקֻדִּים, וְאַחַר כָּךְ הָיָה מְתַנֵּחַ עִמּוֹ לִרְצוֹנוֹ לְהַחְלִיף מִן נְקוּדִים שֶׁבְּחֶלֶק יַעֲקֹב בְּחֶלֶק עֲקוּדִים שֶׁהוּא שֶׁל לָבָן, וְחוֹזֵר חֲלִילָה עֲשֶׂרֶת מוֹנִים. וּלְעוֹלָם תְּנַאי הָרִאשׁוֹן שֶׁל נְקוּדִים וּטְלוּאִים בַּכְּשָׁבִים וּבָעִזִּים עָמַד בִּמְקוֹמוֹ.

וְאָמְרוּ **אִם כֹּה יֹאמַר.** לְשׁוֹן עָתִיד, לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּאָמְרוֹ ״הֵטֶל בִּי״, יֵרֵיק עַל נָכוֹן, כִּי לֹא עַל אֲמִירָה שֶׁהָיָה אוֹמֵר בַּתְּחִלָּה הָיְתָה הַנְהָגַת הַלֵּדָה, אֶלָּא עַל מַה שֶּׁעָתִיד לוֹמַר בְּאַחֲרוֹנָה אַחַר עִבּוּר הַצֹּאן. וְדָבָר זֶה לֹא הָיָה לְצַד הִשְׁתַּדְּלוּת יַעֲקֹב, אֶלָּא כִּי מֵה׳ הָיְתָה לוֹ, וּכְמוֹ שֶׁסִּפֵּר אַחַר כָּךְ שֶׁרָאָה בַּחֲלוֹם וְכוּ׳.

יב **הָעַתֻּדִים וְגוֹ׳ עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים.** צָרִיךְ לָדַעַת מַה הוּא פֵּרוּשׁ בְּרֻדִּים, וְלוּ יִהְיֶה שֶׁיִּהְיֶה מִין מִמִּין הַנּוֹלָדִים בַּצֹּאן, כֵּינָן שֶׁאֵין לְיַעֲקֹב חֵלֶק בּוֹ כִּי לֹא הוּזְכַּר בַּתְּנָאִים, אִם כֵּן לָמָּה יֵרָאוּהוּ אוֹתוֹ בַּחֲלוֹם?

וָאֵרֶא לְהָרַב רַבִּי אִבֶּן עֶזְרָא שֶׁכָּתַב כִּי בְּרוּדִים הֵם טְלוּאִים, וְלֹא הֵבִיא הָרַב הֶכְרֵחַ לַדָּבָר. עוֹד, לְפִי מַה שֶּׁאָמַר ״אִם כֹּה יֹאמַר״ וְגוֹ׳ (בראשית לא:ח), הֲרֵאָתָ לָדַעַת כִּי לֹא הָיָה נוֹטֵל יַעֲקֹב אֶלָּא אוֹ עֲקֻדִּים אוֹ נְקֻדִּים, וּמֵעַתָּה לָמָּה הָיוּ עוֹלִים עַל הַצֹּאן מִינִים שֶׁאֵינָם לְחֶלֶק יַעֲקֹב?

אָכֵן טַעַם הַדָּבָר הוּא לְצַד מַה שֶּׁקָּדַם לָנוּ בִּידִיעַת לָבָן הָרַמַּאי, כִּי מִלְּבַד תַּחְבּוּלוֹתָיו וּמִרְמָיו גַּם הָיוּ לוֹ תְּרָפִים אֲשֶׁר יַגִּידוּ לוֹ כָּל דָּבָר, וּכְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא), וּמִן הַסְּתָם שָׁאוֹל יִשְׁאַל בָּהֶם וְיֵדַע הָעֲצָמִים בְּבֶטֶן הַמְּלֵאָה וּמַרְאֵיהֶן. וּמֵעַתָּה בְּאֶמְצָעוּת דָּבָר זֶה אָפְסוּ כֹּחוֹת יַעֲקֹב בְּכָל מִין אֲשֶׁר יִתְחַכֵּם לְבָרְכָה (תנחומא), וּמִן הַסְּתָם שָׁאוֹל יִשְׁאַל בָּהֶם וְיֵדַע הָעֲצָמִים בְּבֶטֶן הַמְּלֵאָה וּמַרְאֵיהֶן. וּמֵעַתָּה בְּאֶמְצָעוּת דָּבָר זֶה אָפְסוּ כֹּחוֹת יַעֲקֹב בְּכָל מִין אֲשֶׁר יִתְחַכֵּם יַפְסִידוּהוּ הַתְּרָפִים, אֲשֶׁר עַל כֵּן הָעוֹנָה בְּצַד עָנָהוּ. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי מִן מַרְאֶה אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּנּוֹלָדִים יִתְהַוֶּה בְּעֵת יַחַם וְאֵין מְצִיאוּת לְהָפְכוֹ אַחַר כָּךְ זוֹלַת עַל יְדֵי נֵס עָצוּם לְהַפֵּךְ הַטֶּבַע הִפּוּךְ עָצוּם, וְדָבָר זֶה קָשֶׁה בְּעֵינֵי אֵל עֶלְיוֹן לַעֲשׂוֹתוֹ. וְצֵא וּלְמַד מִדִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת (סוטה ב., שבת כג.), וְעָשָׂה ה׳ חָכְמָה שֶׁלֹּא לְהַצְטָרֵךְ לְהַפֵּךְ סֵדֶר טֶבַע הַבְּרִיאָה, וְהוּא שֶׁהָיוּ עוֹלִים שִׁלְשָׁה מִינִים יַחַד וְהָיָה בְּכָל נוֹלָד וְנוֹלָד בְּכֹחַ הַהִיוּלִי מֵטְבָּעִים שְׁלָשְׁתָּם יַחַד, וּבָזֶה סָפוּ תַּמּוּ יְדִיעוֹת הַתְּרָפִים. וְעִם יְצִיאַת הַנּוֹלָדִים הָיָה נִגְלֶה בָּהֶם מִן אֲשֶׁר יַסְכִּימוּ יַחַד כִּי הוּא זֶה חֵלֶק יַעֲקֹב. וְלֹא יַרְחִיק דַּעְתְּךָ הַדָּבָר, כִּי יֵשׁ עוֹפוֹת שֶׁיַּהַפְכוּ גְּוָנֵיהֶם לְכַמָּה מַרְאוֹת וְזֶה הוּא לְצַד שֶׁהִטְבִּיעַ ה׳ בָּהֶם כֵּן, וּכְמוֹ כֵן עָשָׂה ה׳ בַּנּוֹלָדִים בְּצֹאן לָבָן לְהַצִּיל עָשׁוּק מִיַּד עוֹשֵׁק. וְאָמְרוּ **בְּרֻדִּים** לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ מָצִינוּ רְאָיָה לְדִבְרֵי רַבִּי אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא כִּי הוּא מִין טָלוּא, כִּי זוֹלַת זֶה דִּלְמָא יֹאמַר לָבָן טָלוּא יִהְיֶה שְׂכָרְךָ, וְנִמְצָא הַגֵּס לְבַטָּלָה חַס וְשָׁלוֹם, אֶלָּא וַדַּאי כִּי בְּרֻדִּים הוּא מִין טָלוּא. וְאוּלַי לְצַד שֶׁלְּבָן שָׁלוּ לָבָן הַרְבֵּה כַּבָּרָד נִקְרָא כֵּן. וּמֵעַתָּה נִתְיַשֵּׁב הַכָּתוּב עַל נָכוֹן.

כִּי רָאִיתִי אֵת כָּל אֲשֶׁר לָבָן וְגוֹ׳. הַמַּלְאָךְ הִגִּיד טַעַם הַגֵּס, כִּי רָאָה ה׳ כָּל מַעֲשָׂיו וְעַרְמוּתָיו שֶׁל לָבָן, וּמֵה שֶּׁהָיָה מִתְחַכֵּם וְשׁוֹאֵל בִּתְרָפָיו, וְלֹא הָיָה מְצִיאוּת לְהַצִּילוֹ מִמֶּנּוּ זוֹלַת מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר הֶרְאָהוּ עוֹלִים עַל הַצֹּאן, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ.

גַּם רָמַז לוֹ כִּי כָּל מַעֲשֶׂה שֶׁל לָבָן אֵלָיו הֵם נְתוּנִים, וְלָזֶה לֹא אָמַר ״כָּל אֲשֶׁר עוֹשֶׂה לְךָ לָבָן״ לִרְמֹז גַּם כֵּן כִּי כָּל הַנּוֹלָדִים יִהְיוּ לְחֶלֶק יַעֲקֹב, וְאֵין בָּזֶה מִשּׁוּם גְּזֵל כִּי ה׳ שׁוֹפֵט צֶדֶק וְיָדַע כָּל אֲשֶׁר רִמָּהוּ וְאוֹנָהוּ, וְהוֹצִיא מִזֶּה וְנָתַן לָזֶה, וְהוּא יִשְׁפֹּט בְּצֶדֶק.

יד **הַעוֹד לָנוּ וְגוֹ׳.** כְּפִלּוּ לוֹמַר **חֵלֶק וְנַחֲלָה,** לִרְמֹז שְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד הוּא חֵלֶק הַנּוֹגֵעַ לָהֶם בִּירֻשַּׁת אִמָּם שֶׁכְּבָר מֵתָה, וְהַשֵּׁנִי נַחֲלַת אֲבִיהֶם. וְהֶחְלִיטוּ שֶׁאֵין לָהֶם תּוֹחֶלֶת מִשְּׁנֵיהֶם, וְהָרְאָיָה – ״הֲלֹא נָכְרִיּוֹת נֶחְשַׁבְנוּ לוֹ״, כְּבָר שֶׁמְּכָרָנוּ, זֶה לְךָ הָאוֹת שֶׁאֵין אָנוּ אֶצְלוֹ כְּמַדְרֵגַת בָּנִים, וּמִמֵּילָא יָצוֹ עֲלֵיהֶן לְבַל יִרְשׁוּ בּוֹ. הֲגַם שֶׁבְּמִשְׁפְּטֵי הַגּוֹיִם אָפְשָׁר שֶׁהַבָּנוֹת יִרְשׁוּ, וְאוֹן יוֹכִיחַ, וּכְמַעֲשֶׂה רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל וַאֲחוֹתוֹ (שבת קטז:).

וְאָמְרוּ **וַיֹּאכַל גַּם אָכוֹל** – שְׁתֵּי אֲכִילוֹת: אַחַת יֵרֻשַּׁת כְּתֻבַּת אִמָּם, וְהַשְּׁנִיָּה מַה שֶּׁעָבַד יַעֲקֹב אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בַּעֲדָם.

טז **אֲשֶׁר הִצִּיל וְגוֹ׳ לָנוּ וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ: ה׳ הִצִּיל מָמוֹנֵנוּ שֶׁהוּא חַיָּב לָנוּ מִיָּדוֹ, שֶׁלְּשׁוֹן הַצָּלָה יֵאָמֵר עַל גְּזֵלָה מִגַּזְלָן, וְהוּא אָמְרוֹ **לָנוּ** פֵּרוּשׁ: מִשֶּׁלָּנוּ שֶׁגָּזַל.

כ **וַיִּגְנֹב וְגוֹ׳ עַל בְּלִי וְגוֹ׳.** קָשֶׁה אֵיךְ יַצְדִּיק לוֹמַר אֲלִיָּו שֶׁהוּא בּוֹרֵחַ, שֶׁאוֹמֵר ״עַל בְּלִי הִגִּיד לוֹ כִּי בֹרֵחַ״. וְאוּלַי שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא שֶׁנִּתְחַכֵּם יַעֲקֹב כְּשֶׁסִּפֵּר לְלָבָן כָּל מַעֲשָׂיו וְהַנְהָגוֹתָיו, הֶעְלִים מִמֶּנּוּ עָרְמַת הַבְּרִיחָה, וְהוֹסִיף לִשְׁלֹל אוֹתָהּ מִמֶּנּוּ בְּמַה שֶׁהָיָה שׁוֹאֵל מִמֶּנּוּ לְשַׁלְּחוֹ. בָּזֶה הָיָה מַצְדִּיק לָבָן כִּי לֹא יִבְרַח כְּלָל, שֶׁאִם לֹא כֵן לָמָּה הָיָה שׁוֹאֵל מִמֶּנּוּ שֶׁיְּשַׁלְּחֵהוּ, וּבָזֶה גָּנַב לִבּוֹ. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּגְנֹב** וְגוֹ׳, וּבַמֶּה גָּנַב? עַל סִבַּת שֶׁלֹּא הִגִּיד לוֹ בְּסִפּוּר מַעֲשָׂיו כִּי יַעֲרִים לִבְרֹחַ כְּשֶׁיִּצְטָרֵךְ לִבְרֹחַ. וּבָזֶה מָצִינוּ טַעַם בְּעִקַּר הוֹדָעַת כָּתוּב זֶה, שֶׁבָּא לוֹמַר טַעַם שֶׁבּוֹ הִשִּׂיג הַבְּרִיחָה, כִּי זוּלַת זֶה הָיָה נוֹתֵן לֵב לָבָן לִשְׁמֹר אוֹתוֹ מִלִּבְרֹחַ בְּאֵיזֶה אֹפֶן שֶׁיִּהְיֶה, אֶלָּא שֶׁגָּנַב לִבּוֹ וּבָזֶה מָצָא הַכָּנָה לֶאֱסֹף כָּל אֲשֶׁר יֵשׁ לוֹ וּבָרַח וְאֵין יוֹדֵעַ, וְהוּא שֶׁאָמַר סָמוּךְ לָזֶה ״וַיִּבְרַח הוּא וְכָל אֲשֶׁר לוֹ״ וְגוֹ׳, וְהָבֵן:

כג **דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים.** יֵשׁ לַחְקוֹר לָמָּה נִשְׁתַּנָּה יַעֲקֹב בַּהֲלִיכָה זוֹ שֶׁלֹּא קָפְצָה לוֹ הָאָרֶץ כְּמִשְׁפָּט לְאוֹהֲבֵי שְׁמוֹ, וּמָצִינוּ שֶׁאֶפְלּוּ לֶאֱלִיעֶזֶר עֶבֶד אָבִיו קָפְצָה לוֹ הָאָרֶץ (בראשית רבה נט,יא), וּמִן הַנָּכוֹן אֲלִיָּו יֵאוֹת עֲשׂוֹת גַּם לְהַצִּילוֹ מֵהָרוֹדֵף וְלֹא הָיָה מַשִּׂיגוֹ לָבָן. וְאוּלַי כִּי הִגִּיד לוֹ הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא בָּזֶה שֶׁאֵין צָרִיךְ לִבְרֹחַ, כִּי הֲגַם שֶׁהִדְבִּיקוֹ לָבָן הֲיוֹכַל דַּבֵּר דָּבָר אֲלִיָּו אֲפִלּוּ דִּבּוּר, וְזוּלַת זֶה הָיָה מַרְאֶה חָס וְשָׁלוֹם כִּי לֹא יָכוֹל הַצִּילוֹ מִיַּד לָבָן, וְגָדוֹל הַגֵּס הַזֶּה שֶׁהֲגַם שֶׁהוּא בַּעַל בְּחִירָה יִמָּנַע מֵעֲשׂוֹת בְּחִירָתוֹ בְּיַעֲקֹב.

גַּם בָּזֶה ה׳ סִבֵּב כַּמָּה סִבּוּבִין קְרִיתַת בְּרִית עִמּוֹ לְבַל יַזִּיק, שֶׁבְּאֶמְצָעוּת הַדָּבָר נִתְגַּבְּרוּ עָלָיו יִשְׂרָאֵל בִּימֵי הַשּׁוֹפְטִים כְּשֶׁבָּא עֲלֵיהֶם וְהוּא כּוּשַׁן רִשְׁעָתַיִם כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קה.). גַּם מִזֶּה נִמְשַׁךְ קִבּוּרַת רָחֵל בַּמָּקוֹם הַהוּא כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה לְטוֹבָה אוֹת בְּגָלוּת בָּנֶיהָ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה כא) בְּטַעַם קְבוּרָתָהּ שָׁמָּה:

ל **וְעַתָּה הָלוֹךְ וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, לֶהֱיוֹת שֶׁמְּקוֹדָם קִבֵּל עָלָיו לָמָּה נָחְבָּא לִבְרֹחַ שֶׁמַּחֲזִיקוֹ כְּבוֹרֵחַ, וְאַחַר כָּךְ חָזַר לוֹמַר ״וְעַתָּה״, פֵּרוּשׁ, לְשׁוֹן תְּשׁוּבָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה כא), וְהַכַּוָּנָה: וְאִם תְּשִׁיבֵנִי דָּבָר כִּי לֹא בָרַחְתָּ אֶלָּא ״הָלוֹךְ״ כְּדֶרֶךְ הֲלִיכָה הָלַכְתָּ, **כִּי נִכְסוֹף נִכְסַפְתָּה** וְגוֹ׳, וְלֹא כְּמוֹ שֶׁאָמַרְתִּי לְךָ בְּדֶרֶךְ בְּרִיחָה, אִם כֵּן לָמָּה נָגַבְתָּ אֶת אֱלֹהָי? אֶלָּא וַדַּאי כִּי לְצַד שֶׁהוּא הַמַּגִּיד, לְחַשְּׁשַׁת שֶׁמָּא יוֹדִיעֵנִי וְיַגִּיד לִי שֶׁהָלַכְתָּ, גָּנַבְתָּ אוֹתוֹ, וְזֶה לְךָ הָאוֹת שֶׁבָּרַחְתָּ.

לא **וַיַּעַן יַעֲקֹב וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, אֵין אֲנִי מַכְחִישׁ שֶׁבָּרַחְתִּי, וּמַה שֶּׁאָמַרְתָּ ״לָמָּה״ וְגוֹ׳, כִּי יָרֵאתִי מִמְּךָ שֶׁמָּא תִּגְזֹל וְגוֹ׳, וּמַה שֶּׁהִתְבּוֹנַנְתָּ לוֹמַר כִּי לְסִבָּה זוֹ גָּנַבְתִּי אֱלֹהֶיךָ לְבַל יַגִּיד, לָזֶה עָנָה ״עִם אֲשֶׁר״ וְגוֹ׳, כִּי טַעֲנָה זוֹ שֶׁל גְּנֵבַת הַתְּרָפִים כִּי זֶה יַגִּיד שֶׁבּוֹרֵחַ הוּא הִיא טַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת, לָזֶה נִשְׁבַּע לוֹ עָלֶיהָ בִּקְלָלָה כְּדִין הַמַּחֲרִים עַל הַסָּפֵק.

לב **לֹא יִחְיֶה.** כְּדִין בֶּן נֹחַ, וְאִם תֹּאמַר אֵין צָרִיךְ לְאָמְרָהּ הֲלֹא מִשְׁפָּטוֹ חָרוּץ, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁאֵין לוֹ טַעֲנָה לוֹמַר כִּי נִתּוּנִים הֵמָּה לוֹ אוֹ שְׁכוּחִים הֵמָּה אֶצְלוֹ:

לו **וַיִּחַר לְיַעֲקֹב וַיָּרֶב.** פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁבָּא לִכְלַל כַּעַס בָּא לִכְלַל מְרִיבָה, וְזוּלַת זֶה לֹא הָיָה מֵרִיב.

וַיָּרֶב בְּלָבָן. פֵּרוּשׁ, בְּעֶרְךְ לָבָן הָיָה הַדָּבָר נִכָּר שֶׁהוּא מְרִיבָה, אֲבָל אִם הָיוּ הַדְּבָרִים לְאָדָם אַחֵר לֹא תִּקָּרֵא מְרִיבָה. וְכֵן תִּמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה ע״ד) וְזֶה לְשׁוֹנָם: קִפְּדָנוּתָם שֶׁל אָבוֹת וְלֹא עַנְוָתָנוּתָן שֶׁל בָּנִים וְכוּ׳ פִּיּוּסִים יַעֲקֹב מְפַיֵּס לְחָמִיו״ וְכוּ׳ עַד כָּאן. וְזֶה מְכֻוָּן לִדְבָרֵינוּ. וְאוּלַי יְכֻוַּן עוֹד שֶׁלֹּא רָב עִמּוֹ בִּכְנוּפְיַת אֲנָשִׁים אֶלָּא בְּיִחוּד עִמּוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיָּרֶב בְּלָבָן** פֵּרוּשׁ: בְּיִחוּד עִמּוֹ שֶׁלֹּא יְכֻלֵּם בְּתוֹכְחָתוֹ.

מַה פָּשַׁעְתִּי וְגוֹ׳. פֵּירוּשׁ: בִּשְׁלָמָא אִם מִיָּמֶיךָ מָצָאתָ בִּי עָוֶל שֶׁפָּשַׁעְתִּי לְךָ, כִּיעוּר זֶה שֶׁל הַגְּנֵיבָה בְּפֶשַׁע, וְלֹא לְבַד בְּפֶשַׁע אֶלָּא אֲפִילּוּ בְּשׁוֹגֵג, וְהוּא אָמְרוֹ **מַה חַטָּאתִי** שֶׁתַּחְשְׁדֵנִי בִּגְנֵבָה, וְגִלָּה דַּעְתּוֹ יַעֲקֹב כִּי טַעַם הַקֶּפְדָּתוֹ הָיְתָה שֶׁרָאָהוּ מְמַשֵּׁשׁ כָּל נְכָסָיו וְכֵלָיו, וּלְצַד הֱיוֹתוֹ בִּגְנֵיבַת הַתְּרָפִים יַחְשׁוֹב כִּי לֹא הָיָה מְחַפֵּשׂ חִיפּוּשׁ מְחוּפָּשׂ אֶלָּא לִרְאוֹת אִם לָקַח דָּבָר מָה מִשֶּׁלּוֹ, וְהֶעֱרִים לוֹמַר שֶׁגָּנְבוּ לוֹ תָּרָפָיו שֶׁיִּהְיֶה לוֹ סִבָּה לְחַפֵּשׂ בְּכָל הַמְּקוֹמוֹת. לָזֶה הוֹכִיחוֹ מִנַּיִן נִכְנַס לוֹ צַד הַסָּפֵק בּוֹ שֶׁהוּצְרַךְ לְחַפֵּשׂ.

לז **מְשַׁשְׁתָּ אֶת כָּל וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, אֲפִלּוּ כֵּלִים שֶׁאֵין בָּהֶם מֵחוּשׁ תְּרָפִים, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר כֵּלִים שֶׁהֵם קְטַנִּים מֵהַתְּרָפִים, אוֹ הַמָּשָׁל שֶׁהָיָה מְחַפֵּשׂ בִּכְרִיכוֹת שֶׁיְּכוֹל לְהַכִּיר מִבַּחוּץ שֶׁאֵין בָּהֶם תְּרָפִים, הָא לָמַדְתָּ שֶׁחִפְּשׂוּ בִּלְקִיחַת כֵּלִים.

מַה מָּצָאתָ מִכֹּל וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, מִכָּל מִינֵי כְּלֵי בֵיתְךָ בְּדוֹמִים שֶׁיִּכָּנֵס לְךָ בּוֹ הַסָּפֵק לוֹמַר כִּי הוּא שֶׁלְּךָ.

שִׂים פֹּה נֶגֶד וְגוֹ׳. הַכַּוָּנָה בָּזֶה לֶהֱיוֹת שֶׁמְּקוֹדָם כְּשֶׁטָּעַן שֶׁבָּא לְבַקֵּשׁ הַתְּרָפִים אָמַר אֲלֵיהֶם ״הַכֵּר לְךָ מָה עִמְּדִי וְקַח לָךְ״, לְחָשְׁבוֹ כִּי אֵין מְבַקְּשׁוֹ אֶלָּא תְּרָפָיו, וּכְשֶׁרָאָהוּ שֶׁהָיָה מְחַפֵּשׂ וּמְדַקְדֵּק בְּכָל דָּבָר וְדָבָר, אָמַר: הָא וַדַּאי שֶׁזֶּה חוֹשְׁדֵנִי, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי לְמַעְלָה, וְכָל הַפּוֹסֵל בְּמוּמוֹ הוּא פּוֹסֵל, וְהִנֵּה הוּא נוֹתֵן עֵינָיו לָבֹא בַּעֲלִילָה. לָזֶה אָמַר אֲלֵיהֶם: **שִׂים פֹּה נֶגֶד אַחַי וְאַחֶיךָ וְיוֹכִיחוּ,** פֵּרוּשׁ, לֵאמֹר סִימָנִים יַצְדִּיקוּ, וְלֹא הֶאֱמִין בַּאֲחֵי לָבָן לְבַדָּם כִּי כֻלָּם כַּיּוֹצֵא בּוֹ.

לח **זֶה עֶשְׂרִים וְגוֹ׳.** טַעַם אָמְרוֹ עֶשְׂרִים שָׁנָה, כִּי לְצַד זְמַן מוּעָט יִשְׁתַּמֵּר הַגְּנֵב וְהָרַמַּאי מַעֲשׂוֹת רַע, אֲבָל לֹא לְאֹרֶךְ הַזְּמַן, לָזֶה אָמַר **זֶה עֶשְׂרִים שָׁנָה** וְכֻלָּם שָׁוִים לְטוֹבָה. וְדָבָר זֶה אֵין לָקַחַת מִמֶּנּוּ הוֹכָחָה אִם הָיָה יַעֲקֹב עִם אָדָם בִּלְתִּי מְרַגִּישׁ בְּרַמָּאוּת, לָזֶה אָמַר **עִמָּךְ** – הֲרָאִיתָ בִּי מִיָּמֶיךָ עָוֶל, וְהוֹכִיחַ הוֹכָחוֹת מוֹכִיחוֹת כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא:

רַחֵלְיִךְ וְעִזֶּיךָ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת יַעֲקֹב בָּזֶה, אִם לוֹמַר פְּרָטֵי הַהַצָּלָחָה – אֵין זֶה מְקוֹמָן שֶׁל דְּבָרִים אֵלּוּ. גַּם אָמְרוּ **וְאֵילֵי צֹאנֶךָ** וְגוֹ' מִי יַנִּיחֵהוּ לְאָכְלָן, וְאִם לֹא יָדַע אָדָם וְעַד עַתָּה מִי יָעִיד עַל הַדָּבָר?

אָכֵן כַּוָּנַת יַעֲקֹב הִיא לֶהֱיוֹת כִּי דֶּרֶךְ רוֹעֶה גַּנָּב יִתְחַכֵּם לִגְנוֹב בְּאָמְרוֹ כִּי לֹא כָּל הַצֹּאן יָלְדוּ, מֵהֶם יָלְדוּ וּמֵהֶם שִׁכְּלוּ, וְלוֹקְחִים לְעַצְמָם. וּמֵעַתָּה הוֹכָחָה גְּדוֹלָה אָמְרוּ יַעֲקֹב **רַחֵלְיִךְ וְעִזֶּיךָ לֹא שִׁכְּלוּ**, וּבָזֶה אֵין מָקוֹם לַחֲשֹׁד שֶׁאָכַלְתִּי וְכוּ', שֶׁאִם הָיָה חָפֵץ לֶאֱכוֹל מִשֶּׁלּוֹ הָיָה לוֹ מָקוֹם לוֹמַר לוֹ כָּךְ וְכָךְ שִׁכְּלוּ מֵהַצֹּאן. וּמֵה׳ הָיָה הַדָּבָר לִשְׁמוֹר חֲסִידוֹ מֵחֶשֶׁד, וְלֹא שִׁכְּלָה אַחַת מִצֹּאנוֹ כְּדֵי שֶׁלֹּא יַחְשְׁדֻנוּ שֶׁאָכָלוֹ.

וְטַעַם אָמְרוֹ **אֵילֵי צֹאנֶךָ**, הַתּוֹרָה הוֹצִיאָה גְּדִי בִּלְשׁוֹן אַיִל לִלְמֹד מִכָּאן גְּדִי בֶּן יוֹמוֹ קָרוּי אַיִל. וְאוּלַי יְכַוֵּן עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ״ם בְּהִלְכוֹת גְּזֵלָה (הלכות גזלה ואבידה ב:יד) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: הַגּוֹזֵל טָלֶה וְנַעֲשָׂה אַיִל וְכוּ׳ חֲזִי שִׁנּוּי בְּיָדוֹ וּקְנָאוֹ אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נִתְיָאֲשׁוּ הַבְּעָלִים, עַד כָּאן. לָזֶה נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁאֲפִלּוּ בְּדֶרֶךְ שֶׁאֵין יָכוֹל לְהוֹצִיאוֹ מִיָּדוֹ כְּפִי הַדִּין לֹא עָשָׂה, פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא גָּזַל מִמֶּנּוּ גְּדִי וְגָדַל אֶצְלוֹ וְנַעֲשָׂה אַיִל, וּכְשֶׁהֶחְזִיר לוֹ הֶחְזִיר גְּדִי, וְנִמְצָא אָכַל מַה שֶּׁגָּדַל וְנַעֲשָׂה אַיִל.

לט טָרֵפָה לֹא וְגוֹ'. קָשֶׁה אֵיךְ יֵצַדֵּק לוֹמַר בְּדָבָר שֶׁנִּטְרַף לְשׁוֹן הֲבָאָה? עוֹד לָמָּה כָּפַל לוֹמַר **אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה מִיָּדִי תְּבַקְּשֶׁנָּה** אִם הוּא הָיָה מְשַׁלְּמָהּ, מַה מָּקוֹם לְבַקְּשָׁהּ מִיָּדוֹ?

אָכֵן כַּוָּנַת יַעֲקֹב הִיא לוֹמַר, בֵּין דָּבָר שֶׁהוּא חַיָּב בּוֹ כְּפִי הַדִּין בֵּין דָּבָר שֶׁהוּא פָּטוּר לָקַח מִמֶּנּוּ לָבָן, וְדִקְדֵּק לוֹמַר ״טְרֵפָה״ כְּנֶגֶד זֶאֵב, וְדִקְדֵּק לוֹמַר ״לֹא הֵבֵאתִי״ כְּנֶגֶד דְּרוֹסַת אֲרִי, וּכְמוֹ כֵּן תִּמְצָא בִּלְשׁוֹן חֲכָמִים בְּמַסֶּכֶת מְצִיעָא (בבא מציעא צג.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: תָּנוּ רַבָּנָן: שׁוֹמֵר שֶׁהִנִּיחַ עֶדְרוֹ וּבָא לָעִיר, וּבָא אֲרִי וְדָרַס זְאֵב וְטָרַף, עַד כָּאן, אָמְרוּ לְשׁוֹן טְרֵפָה בִּזְאֵב כִּי טוֹרֵף וּבוֹרֵחַ לְצַד שְׁמִפַּחַד, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הָאֲרִי שֶׁבִּמְקוֹם שְׁמוֹצְאָהּ דּוֹרְסָהּ שָׁם וְאוֹכְלָהּ וּמַנִּיחַ שָׁם עוֹר וּפֶרֶשׁ. וּכְמוֹ כֵן רָמַז יַעֲקֹב שְׁנֵי עִנְיָנִים בְּאָמְרוֹ ״טְרֵפָה״ כְּנֶגֶד זְאֵב, ״לֹא הֵבֵאתִי״ כְּנֶגֶד אֲרִי שֶׁמַּנִּיחַ עוֹר וּפֶרֶשׁ שֶׁמַּנִּיחַ בִּדְרִיסָה. וְאָמַר **אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה** כְּנֶגֶד גֶּדֶר שֶׁהוּא חַיָּב בּוֹ, שֶׁהוּא טְרֵפַת זְאֵב, כְּגוֹן זְאֵב אֶחָד שֶׁאֵינוֹ אוֹנֵס וְחַיָּב שׁוֹמֵר שָׂכָר (בבא מציעא עב.). וְאָמַר **מִיָּדִי תְּבַקְּשֶׁנָּה** כְּנֶגֶד גֶּדֶר שֶׁנִּי שֶׁהוּא דְּרוֹסַת אֲרִי, שֶׁאֵין חִיּוּב עַל יַעֲקֹב לְשַׁלֵּם שֶׁהוּא אוֹנֵס וּפָטוּר, אֶלָּא שֶׁהָרָשָׁע הָיָה מִתְאַלֵּם עָלָיו וּמְבַקֵּשׁ גַּם אֶת זֹאת מִיַּעֲקֹב. וּכְפִי זֶה נִזְרָקָה רוּחַ הַקֹּדֶשׁ בְּדִבְרֵי רַשׁ״י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה שֶׁכָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: טְרֵפָה וְכוּ׳ עַל יְדֵי אֲרִי וּזְאֵב, עַד כָּאן, וְיִכַּוֵּן לְדִבְרֵינוּ וְנָכוֹן.

וְאָמְרוֹ **גְּנַבְתִּי יוֹם** וְגוֹ', נִתְכַּוֵּן גַּם כֵּן בְּעִנְיַן נִזְקֵי בְּנֵי אָדָם, שֶׁהָיָה מְשַׁלֵּם בֵּין מַה שֶּׁהוּא חַיָּב הַשּׁוֹמֵר שָׂכָר בֵּין מַה שֶּׁאֵינוֹ חַיָּב, וְהוּא אָמְרוֹ **גְּנַבְתִּי יוֹם וּגְנֻבְתִּי לָיְלָה**, פֵּרוּשׁ גְּנֻבְתִּי – הַגְּנֵבָה לִי הָיְתָה מַגַּעַת גַּם בְּצַד הַפָּטוּר.

מב לוּלֵי אֱלֹהֵי אָבִי וְגוֹ'. טַעַם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק לוֹמַר ״אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם״, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שְׁנֵי עִנְיָנִים: אֶחָד, לִהְיוֹתוֹ אֱלֹהֵי אָבִי עָמַד לִי וְהִצִּילַנִי מִיָּדְךָ בִּזְכוּת אָבִי. וְהַשֵּׁנִי, לִהְיוֹתוֹ בַּעַל הַיְכֹלֶת וּמַשְׁגִּיחַ וְשׁוֹפֵט בְּצֶדֶק וּמַצִּיל עָשׁוּק, וְהוּא אָמְרוֹ **אֱלֹהֵי אַבְרָהָם**, פֵּרוּשׁ: אֱלֹהֵי שֶׁפִּרְסֵם אֱלֹהוּתוֹ וַאֲמִתָּתוֹ אַבְרָהָם וְהוֹדִיעַ בָּעוֹלָם נוֹרְאוֹתָיו, אֲשֶׁר הוּא הַבּוֹרֵא הוּא הַמַּשְׁפִּיעַ וְשׁוֹפֵט בְּצֶדֶק, וְזוּלַת זֶה אִם הָיָה לְאָבִי אֱלֹהִים אַחֵר לֹא הָיָה מַצִּיל מִיָּדְךָ, כִּי כַּמָּה אֱלֹהוֹת יֵשׁ שֶׁלֹּא יוֹעִילוּ לְעוֹבְדֵיהֶם, אֵין כֵּאלֹהֵינוּ בָּרוּךְ הוּא.

עוד יְכוֹן לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **אֱלֹהֵי אָבִי** כְּנֶגֶד זְכוּת אָבוֹת, וְאַחַר כָּךְ הִזְכִּיר שְׁתֵּי מִדּוֹת שֶׁהָיוּ לוֹ שֶׁעָמְדוּ לוֹ, שֶׁהֵם מִדַּת הַחֶסֶד וּמִדַּת הַדִּין. כְּנֶגֶד מִדַּת הַחֶסֶד אָמַר **אֱלֹהֵי אַבְרָהָם**, כְּאָמְרוֹ (מיכה ז:כ) ״חֶסֶד לְאַבְרָהָם״, וּכְנֶגֶד מִדַּת הַדִּין אָמַר **וּפַחַד יִצְחָק.** וְלָזֶה לֹא אָמַר אֱלֹהֵי יִצְחָק, לִרְמֹז עַל הַמִּדָּה שֶׁנִּתְכַּוֵּן לָהּ, וְזוּלַת זֶה הָיָה אוֹמֵר אֱלֹהֵי יִצְחָק, שֶׁהֲרֵי מָצִינוּ שֶׁה׳ אָמַר לוֹ (בראשית כח:יג) ״אֱלֹהֵי יִצְחָק״. וְטַעַם שֶׁהִזְכִּיר שְׁתֵּי מִדּוֹת אֵלּוּ לוֹמַר כִּי הִפְלִיא חַסְדּוֹ עִמּוֹ, וְגַם עָשָׂה לוֹ מִשְׁפָּט עִם לָבָן, שֶׁהֵם שְׁתֵּי מִדּוֹת, וְזוּלַת אֶחָד מֵהֶם לֹא הָיָה מַגִּיעוֹ הַטּוֹב לְיַעֲקֹב.

אֶת עָנְיִי וגו׳. פֵּירוּשׁ, שֶׁאִם לֹא הָיָה לוֹ הָעֹנִי, הֲגַם שֶׁהָיָה הָאֱמֶת אִתּוֹ, הָיָה ה׳ מַאֲרִיךְ אַפּוֹ וְלֹא שָׁכְרוֹ לָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן, וּלְצַד עָנְיוֹ קַיֵּם לוֹ ה׳ (דברים כד:טו) ״בְּיוֹמוֹ תִּתֵּן שְׂכָרוֹ״ וְנָתַן לוֹ יְגִיעַ כַּפּוֹ.

מג וַיַּעַן לָבָן וְגוֹ'. אָמְרוֹ ״וַיַּעַן״ תְּשׁוּבָה לְאָמְרוֹ ״שִׂים פֹּה נֶגֶד וְגוֹ' וְיוֹכִיחוּ״, לָזֶה עָנָה כִּי אֵינוֹ חָפֵץ לְהַכְלִים בָּנָיו וּבְנוֹתָיו וְלֹא יַעֲמֹד לְמִשְׁפָּט עִמָּהֶם, וְהֵן הֵן רַמָּאוּתָיו לוֹמַר כִּי יוֹכִיחַ שֶׁהָאֱמֶת אִתּוֹ אֶלָּא שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה לְצַד כְּבוֹד בָּנָיו וּבְנוֹתָיו.

עוד רָמַז שֶׁאֵיךְ יִצְטַדֵּק בְּטַעֲנָתוֹ כְּשֶׁאֹמַר כְּלֵי בֵיתִי הֵם אֵלּוּ, פְּשִׁיטָא שֶׁיּוֹתֵר יָדַע יַעֲקֹב בְּסִימָנֵי כְּלֵי לָבָן מִמֶּנּוּ, וְהַטַּעַם כִּי הַבָּנוֹת בְּנוֹתַי וְהֵם בְּקִיאִים בְּסִימָנֵי הַכֵּלִים וְכַדּוֹמֶה יוֹתֵר מִמֶּנִּי לֶהֱיוֹתָם תָּמִיד מִשְׁתַּמְּשִׁים בָּהֶם.

עוד יִרְצֶה לְהָשִׁיב עַל שֶׁמִּשֵּׁשׁ כָּל כֵּלָיו, כִּי לְצַד שֶׁהַכֹּל הוּא מַחְשִׁיבוֹ כְּאֵלּוּ שֶׁלּוֹ, לְצַד שֶׁהַבָּנוֹת בְּנוֹתָיו וְגוֹ', וְהַכֹּל שֶׁלּוֹ, הָיָה עוֹשֶׂה כְּאָדָם הָעוֹשֶׂה בְּשֶׁלּוֹ, כִּי אִלּוּ הָיָה מַחְשִׁיב אוֹתוֹ לְאִישׁ נָכְרִי לֹא הָיָה עוֹשֶׂה כֵּן.

וְלִבְנוֹתַי וְגוֹ' לָאֱלֹה וְגוֹ'. תֵּיבַת ״לָאֱלֹה״ אֵין לָהּ מַשְׁמָעוּת. וְאוּלַי שֶׁחוֹזֵר אֶל ״כָּל אֲשֶׁר אַתָּה רוֹאֶה״, וְשִׁעוּר הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: וְלִבְנוֹתַי, פֵּרוּשׁ וּלְצַד בְּנוֹתַי, מָה אֲנִי יָכוֹל לַעֲשׂוֹת לְאֵלֶּה הַנִּכְסִים גַּם לְצַד בְּנֵיהֶם. אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, וְלִבְנוֹתַי מָה אֶעֱשֶׂה מֵהָרַע, וַהֲגַם שֶׁהֵן הַיּוֹם חוֹשְׁבִים עַצְמָן לְנָכְרִים

וְעוֹקְרִים מֵהֶם שֵׁם בְּנוֹתַי, וְהוּא אָמְרוֹ **לָאֵלֶּה הַיּוֹם**, פֵּירוּשׁ שֶׁהַיּוֹם נִקְרָאִים אֶצְלִי "אֵלֶּה" לְצַד מַעֲשֵׂיהֶן, אַף עַל פִּי כֵן בְּנוֹתַי הֵם.

לִבְנֵיהֶן אֲשֶׁר יָלָדוּ. דִּקְדֵּק לוֹמַר "אֲשֶׁר יָלָדוּ", שֶׁלֹּא לְיַחֵס הַבָּנִים אַחַר אִמָּם, לָזֶה אָמַר "אֲשֶׁר יָלָדוּ", לוֹמַר כִּי מַה שֶּׁקּוֹרֵא אוֹתָם בְּנֵיהֶם לֹא לְיַחֲסָם אַחֲרֵיהֶם, כִּי לְמִשְׁפְּחוֹתָם לְבֵית אֲבוֹתָם, אֶלָּא לְצַד שֶׁיָּלְדוּ אוֹתָם קָרֵא לָהֶם שֵׁם בְּנֵיהֶם. וַהֲגַם שֶׁהֵם דִּבְרֵי לָבָן, עִם כָּל זֶה הַתּוֹרָה תְּלַמֵּד דִּינִים בְּאֻמְצָעוּת הַסִּפּוּרִים, כְּמוֹ שֶׁתִּמְצָא שֶׁלָּמְדוּ (ירושלמי מועד קטן א:ז:ג) מִנַּיִן שֶׁאֵין מְעָרְבִין שִׂמְחָה בְּשִׂמְחָה, דִּכְתִיב "מַלֵּא שִׁבְעַ זֹאת" וְגוֹ', הֲגַם שֶׁהֵם דִּבְרֵי לָבָן.

פרק לב

ב **וַיִּפְגְּעוּ בוֹ מַלְאֲכֵי וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **וַיִּפְגְּעוּ בוֹ.** גַּם אָמְרוֹ **וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב** וְגוֹ' מַה חִדּוּשׁ מוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁאָמַר יַעֲקֹב כֵּן. גַּם יַעֲקֹב מַה חִדֵּשׁ בִּדְבָרָיו. גַּם אֵין יָדוּעַ כַּוָּנַת אָמְרוֹ **מַחֲנֵיִם.** וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה עד:יז) דָּרְשׁוּ, יֵעַיִן שָׁם דִּבְרֵיהֶם שֶׁהוּא דָּרֹשׁ.

וּפְשַׁט הַכָּתוּב הוּא, לֶהֱיוֹת כִּי שָׁלַח ה' מַלְאָכִים בִּדְמוּת אֲנָשִׁים לְהַדְמוֹת לִפְנֵי עֵשָׂו כַּאֲשֶׁר הוֹכִיחַ סוֹף הַמַּעֲשֶׂה, לָזֶה הִקְדִּים לְהוֹדִיעַ הַמַּעֲשֶׂה שֶׁמִּמֶּנּוּ הִרְגִּישׁ יַעֲקֹב הֱיוֹתָם מַלְאָכִים, וְאָמַר שֶׁלֹּא בָּא הַמַּחֲנֶה כְּדֶרֶךְ הָאֲנָשִׁים שֶׁקּוֹרֶם יִהְיוּ נִרְאִים הָלוֹךְ וְקָרֵב עַד שֶׁיַּגִּיעוּ אֵצֶל הַבָּאִים אֶצְלוֹ, אֶלָּא תֵּכֶף וּמִיָּד צָמְחוּ לְפָנָיו, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּפְגְּעוּ בוֹ** פֵּרוּשׁ רְאִיָּה רִאשׁוֹנָה הָיְתָה הַפְגִּיעָה בּוֹ אֶצְלוֹ, "וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם" בְּדֶרֶךְ זֶה, "מַחֲנֵה אֱלֹהִים", אֵין אֱלֹהֶ אֲנָשִׁים אֶלָּא מַלְאָכִים, "וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מַחֲנָיִם" פֵּרוּשׁ שְׁתֵּי מַחֲנוֹת, אֶחָד שֶׁל אֲנָשָׁיו שֶׁהָיוּ עִמּוֹ לַעֲרֹךְ מִלְחָמָה וְהַשֵּׁנִי שֶׁל מַלְאָכִים בִּדְמוּת אֲנָשִׁים כִּי בָּאוּ לְעָזְרַת ה' לִידִידוֹ יַעֲקֹב בְּחִיר ה'.

חסלת פרשת ויצא

ד **וַיִּשְׁלַח.** צָרִיךְ לְדַקְדֵּק אָמְרוֹ **לְפָנָיו** לְלֹא צֹרֶךְ. גַּם לָמָּה הֵצַרְךָ לוֹמַר תֵּבַת **אָחִיו** כִּי יָדוּעַ הוּא שֶׁעֵשָׂו הוּא אָחִיו. גַּם לָמָּה הֵצַרְךָ לְהַזְכִּיר **אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה** וְגוֹ', כִּי הַשְּׁלִיחוּת לֹא יִשְׁתַּנֶּה אִם יִהְיֶה שָׁם אוֹ בְּמָקוֹם אַחֵר. וְעוֹד דִּקְדֵּק לוֹמַר **אַרְצָה** וְלֹא אָמַר לְאֶרֶץ, וְהַגַּם שֶׁאָמְרוּ זַ"ל (יבמות יג:) כָּל מָקוֹם שֶׁצָּרִיךְ לְמֶ"ד וְכוּ', אַף עַל פִּי כֵן הַלֹּא דָּבָר הוּא שֶׁגּוֹרֵם שִׁנּוּי.

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא לָתֵת טַעַם לְאָמְרוֹ **וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים**, לָמָּה יִשְׁתַּמֵּשׁ בִּמְשָׁרְתֵי עֶלְיוֹן לְלֹא צֹרֶךְ, כִּי יָכוֹל עֲשׂוֹת הַדָּבָר עַל יְדֵי מְשָׁרְתֵי אָדָם גַּם בְּנֵי אִישׁ? לָזֶה אָמַר **לְפָנָיו**, פֵּרוּשׁ, לְצַד הֱיוֹתָם לְפָנָיו דָּן כִּי הוּרְשָׁה לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם לַאֲשֶׁר יִצְטָרֵךְ לָהֶם בְּדָבָר שֶׁאֵין יָכוֹל עֲשׂוֹת עַל יְדֵי בְּנֵי אָדָם. וְאָמַר כִּי הֵצַרְךָ לָהֶם לְצַד שֶׁהַשְּׁלִיחוּת הוּא אֶל עֵשָׂו, וְהוּא אָדָם גָּדוֹל כְּיָדוּעַ לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה עה), וּשְׁלִיחוּת אֲחֵרִים אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יַחְשִׁיב אוֹתָם לַצַּד שֶׁהַשְּׁלִיחוּת הוּא אֶל עֵשָׂו, וְהוּא אָדָם גָּדוֹל כְּיָדוּעַ לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה עה), וּשְׁלִיחוּת אֲחֵרִים אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יַחְשִׁיב אוֹתָם לַהֲשִׁיבָם. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁיַּקְדִּים לְהַכּוֹתָם מִבְּלִי הָשֵׁב וְיָבֹא עַל יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר יִרְאֶה הַנַּעֲשֶׂה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַמַּלְאָכִים. גַּם בְּאֻמְצָעוּת שְׁלִיחוּתָם יִפְחַד וְרָחַב לְבָבוֹ בִּרְאוֹתוֹ צְבָא הַשָּׁמַיִם, וּכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם): "מֵהֶם לְבוּשֵׁי אֵשׁ וְרוֹכְבֵי סוּסִים" וְכוּ' עַד כָּאן, שֶׁבָּזֶה יָרֵא לְבַל עֲשׂוֹת רַע.

וְאָמְרוֹ **אֶל אָחִיו**, פֵּרוּשׁ: טַעַם הִשְׁתַּדְּלוּתוֹ בִּשְׁלִיחוּת זֶה בְּדֶרֶךְ שָׁלוֹם וְרַבָּנוּת, לְצַד הֱיוֹתוֹ אָחִיו, וְהָיָה חָשׁ שֶׁלֹּא יִכָּנֵס עִמּוֹ בְּמִלְחָמָה שֶׁמָּא יַעֲמְדוּ לוֹ זְכוּת אֲבוֹתָיו.

או יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **אֶל עֵשָׂו** שֶׁהוּא שׂוֹנֵא, אֶל **אָחִיו** שֶׁאֵינוֹ שׂוֹנֵא. פֵּרוּשׁ, שֶׁיַּעֲשׂוּ הַשְּׁלִיחוּת לְעֶרֶךְ אֲשֶׁר יִמְצָאוּהוּ: אִם יִמְצָאוּהוּ שֶׁהוּא שׂוֹנֵא תִּהְיֶה הַשְּׁלִיחוּת בְּאֹפֶן אֶחָד, וְאִם יִרְאוּ כִּי הוּא אָחִיו תִּהְיֶה הַשְּׁלִיחוּת בְּאֹפֶן אַחֵר. וְדָבָר זֶה לֹא יוּכְלוּ הָבִין זוּלַת הַמַּלְאָכִים, כִּי הָאֲנָשִׁים יָכוֹל לְהַטְעוֹתָם.

או יִרְצֶה שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהַקְדִּים לִשְׁלֹחַ הוּא שְׁלוּחָיו קֹדֶם שֶׁיֵּדַע עֵשָׂו מֵהַזּוֹלֶת כִּי בָא יַעֲקֹב, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה מא:) "קַדֵּמהוּ לָרָשָׁע" וְכוּ'. אֲשֶׁר עַל כֵּן בָּחַר לִשְׁלֹחַ הַמַּלְאָכִים שֶׁלֹּא יִצְטָרְכוּ לַהֲלִיכָה, וּבַמָּקוֹם שֶׁהֵם שָׁמָּה יַעֲשׂוּ שְׁלִיחוּתָם, כִּי כָּל הָעוֹלָם כְּאַרְבַּע אַמּוֹתָם. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים**, הַטַּעַם **לְפָנָיו אֶל עֵשָׂו** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: הֵם עוֹדָם עוֹמְדִים לְפָנָיו וְהֵם עוֹשִׂים שְׁלִיחוּתָם אֶל עֵשָׂו אָחִיו, הֲגַם שֶׁהוּא בְּמָקוֹם רָחוֹק. וְהוּא אָמְרוֹ **אַרְצָה שֵׂעִיר**, וְלָזֶה לֹא אָמַר "לָאָרֶץ", כִּי לֹא יִצְטָרְכוּ לָלֶכֶת אֶלָּא יַחְזְרוּ פְּנֵיהֶם וִידַבְּרוּ עִם עֵשָׂו, וּבְמַעֲמָדָם יַעֲמְדוּ וְיַחְזְרוּ לוֹ הַתְּשׁוּבָה, וְהֶבֵן. וְאָמְרוֹ **שְׂדֵה אֱדוֹם** פֵּרוּשׁ: לְדָם שֶׁיֵּצֵא מִמְּקוֹמוֹ עֵשָׂו יַגִּיעוּהוּ בַּשְּׁלִיחוּת, כִּי מְקוֹם מוֹשָׁבוֹ יִקָּרֵא שְׂדֵה אֱדוֹם:

וּבֵרָךְ רֶמֶז יְכַוֵּן הַכָּתוּב לִרְמֹז שְׁלֹשָׁה זְמַנִּים שֶׁיִּשְׁתַּנּוּ בָהֶם בְּנֵי עֵשָׂו: הָאֶחָד יִהְיוּ יַעֲקֹב וְעֵשָׂו בְּמִדַּת הָאַחְוָה, וְהוּא אָמְרוֹ **עֵשָׂו אָחִיו**, וְזֶה הָיָה עַד עֵת הַחֻרְבָּן. וְגַם שֶׁהָיָה זְמַן שֶׁהָיָה אֱדוֹם תַּחַת יַד יִשְׂרָאֵל, זֶה הָיָה זְמַן מוּעָט. וְהַשֵּׁנִי מִזְּמַן שֶׁנֶּחֱרַב הַבַּיִת עַד עֵת קֵץ, שֶׁעֵשָׂו בְּמַעֲלָה גְּדוֹלָה וְאֵין מַעֲלַת יִשְׂרָאֵל נִכֶּרֶת לְפָנָיו, וְהוּא שֶׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **אַרְצָה שֵׂעִיר** בְּפַתָּ"ח תַּחַת הָאָל"ף לְהַרְאוֹת מַדְרֵגָה עֶלְיוֹנָה. וְהַשְּׁלִישִׁי בַּיָּמִים הַמְקֻוִּים לָנוּ שֶׁתִּהְיֶה אֱדוֹם יְרֵשָׁה, וְהוּא אָמְרוֹ **שְׂדֵה אֱדוֹם** כְּשָׂדֶה תֵּחָרֵשׁ.

ה **וַיְצַו אוֹתָם לֵאמֹר.** צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה הֵצַרְךָ לוֹמַר **לֵאמֹר** אַחַר שֶׁאָמַר "כֹּה תֹאמְרוּן לְעֵשָׂו". וְאוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר שֶׁיֹּאמְרוּ אֵלָיו שֶׁהוּא צִוָּה לוֹמַר אֵלָיו בַּסֵּדֶר הַזֶּה, שֶׁזּוֹלַת זֶה יַחְשׁוֹב כִּי הַשְּׁלוּחִים הֵם הָאוֹמְרִים בְּנַסֵּח זֶה לְחָשְׁבָם כִּי הוּא הַבָּכוֹר בִּבְכוֹרָתוֹ וּמִן הַמּוּפָר לְדַבֵּר כֵּן, וְלֹא יָצְאוּ הַדְּבָרִים מִפִּי יַעֲקֹב, לָזֶה צִוָּה אֲלֵיהֶם שֶׁיֹּאמְרוּ כִּי הוּא אָמַר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה, וּקְרָאוֹ אָדוֹן עָלָיו שֶׁבָּזֶה יָסִיר קִנְאָה וְשִׂנְאָה. וּבָזֶה נָחָה דַּעְתִּי לָמָּה יַזְכִּיר יַעֲקֹב עֵשָׂו בְּשֵׁם אָדוֹן שֶׁלֹּא בְּפָנָיו,

יַגְדִּיל עָלָיו חֵלֶק הָרַע חָס וְשָׁלוֹם, וּלְפִי מַה שֶׁכָּתַבְתִּי הֵם דְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים לְעַשּׁוֹ הֶחֱנִיף לָרָשָׁע כְּדֵי שֶׁלֹּא יִכָּנֵס עִמּוֹ בְּמִלְחָמָה.

עִם לָבָן גַּרְתִּי וגו׳. צָרִיךְ לָדַעַת מַה מּוֹדִיעַ בָּזֶה, גַּם מַה מּוֹדִיעַ בְּכָל מַאֲמַר הַשְּׁלִיחוּת. וְאוּלַי כִּי מְדֻיָּק שְׁנֵי אַחִים אֲשֶׁר נֶאֱמָנִים הֵם בְּאַהֲבָתָם, לְהוֹדִיעַ הָאָח לְאָחִיו אֶת כָּל אֲשֶׁר יַעֲבֹר עָלָיו מֵהַטּוֹבוֹת גַּם מֵהָרָעוֹת, כִּי זֶה גַּיִד קָרְבַת הַלְּבָבוֹת. וְלָזֶה סִפֵּר יַעֲקֹב כָּל מוֹצְאוֹתָיו טוֹבוֹת וְרָעוֹת, לְמִצֹא חֵן בְּעֵינָיו כְּשֶׁיֵּדַע כִּי מַאֲמִין בּוֹ וְנֶאֱמָן אַחֲוָתוֹ.

עוֹד נִתְחַכֵּם בִּשְׁלִיחוּת זֶה לְהוֹדִיעוֹ כִּי אֵין רָאוּי לְהַרְחִיקוֹ, וְצֵא וּלְמַד **עִם לָבָן גַּרְתִּי** – וַיְדוּעַ הָיָה לָבָן בְּהַפְלָגַת הָרֶשַׁע וְהָרַמָּאוּת, וְאֵין אָדָם דָּר עִם נָחָשׁ, וְאַף עַל פִּי כֵן גָּר עִמּוֹ יַעֲקֹב, וְזֶה לְךָ הָאוֹת הַפְלָגַת מַעֲשָׂיו הַנְּכוֹנִים, וְרָאוּי וְנָכוֹן לְקָרְבוֹ וּלְאָהֲבוֹ וּלְחַבְּבוֹ. וְלֹא תֹּאמַר שֶׁזֶּה הָיָה בִּזְמַן מוּעָט אֶלָּא **וָאֲחַר עַד עָתָּה**, וְלֹא תֹּאמַר שֶׁהָיָה פָּחוּת, עֶבֶד לוֹ שֶׁלֹּא הָיָה שָׁוֶה נְהוֹם כְּרֵסֵיהּ, לָזֶה אָמַר **וַיְהִי לִי שׁוֹר** וגו׳, וְאַף עַל פִּי כֵן הִנְנִי מַזְמִין עַצְמִי לְעֶבֶד לְךָ וְקַנְיָנֶיךָ קַנְיָנֵי, וּדְבָרִים אֵלּוּ יַתִּיכוּ לֵב אֶבֶן.

ז **וַיִּשּׁוּבוּ הַמַּלְאָכִים.** פֵּירוּשׁ: הֵשִׁיבוּהוּ תְּשׁוּבָה וְאָמְרוּ לוֹ **בָּאנוּ אֶל אָחִיךָ**, פֵּרוּשׁ, הוּא מַרְאֶה פָּנִים הֱיוֹת אָחִיךָ, וּכְפִי הָאֱמֶת הוּא עֹשֶׂה הָרְשׁוּם בְּשִׂנְאָה, **וְגַם הוֹלֵךְ לִקְרָאתֶךָ** וגו׳, פֵּירוּשׁ, הוֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ בְּדֶרֶךְ אַחֲוָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ לְמַחְשָׁבָה רָעָה.

עוֹד יִרְצֶה **בָּאנוּ אֶל אָחִיךָ** בְּהוֹרָאַת פָּנִים צְהוּבוֹת, וְהֶרְאֵינוּ לוֹ גַּם כֵּן פָּנִים שֶׁל זַעַם לְצַד הֱיוֹתוֹ כְּפִי הָאֱמֶת עֹשֶׂה בְּלֹא אַחֲוָה, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פרק ע״ה) שֶׁהֶרְאָהוּ מַחֲנוֹת רוֹכְבֵי אֵשׁ וְכוּ׳ לְהַפְחִידוֹ אִם לֹא יִתְנַהֵג בְּמִדַּת הָאַחֲוָה. וְטַעַם שֶׁלֹּא הֶחְלִיטוּ הַשְּׁלִיחוּת בְּאֹפֶן אֶחָד, לְצַד שֶׁהָיָה מַרְאֶה בְּפָנָיו אַחֲוָה וּלְבָבוֹ לֹא כֵן יָדַמָּה, לָזֶה עָשׂוּ שְׁנֵי אֲפָנֵי שְׁלִיחוּת אִם לְטוֹב אִם וְכוּ׳:

ח **וַיִּירָא יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר וגו׳.** פֵּירוּשׁ: נִכְנַס בְּגֶדֶר לְהַרְוֹג אוֹ לִיהָרֵג, לָזֶה כְּנֶגֶד לִיהָרֵג **יָרֵא מְאֹד**, וּכְנֶגֶד לְהַרְוֹג **וַיֵּצֶר לוֹ**, וְלָזֶה לֹא אָמַר הַכָּתוּב מְאֹד אַחַר **״וַיֵּצֶר״**.

עוֹד יִרְצֶה כִּי לְצַד שֶׁהוֹדִיעוּהוּ כִּי עֵשָׂו מַעֲרִים לְהַרְאוֹת אַחֲוָה וְהוּא שׂוֹנֵא, יָרֵא יַעֲקֹב שֶׁלֹּא לְהָכִין עַצְמוֹ לְמִלְחָמָה, שֶׁמָּא עֵשָׂו יְהַרְגֵהוּ וְאֵין בְּיָדוֹ שֶׁל יַעֲקֹב כְּלֵי קֶרֶב, וּלְהָכִין עַצְמוֹ בִּכְלֵי קֶרֶב **וַיֵּצֶר לוֹ** כִּי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה עֵשָׂו רָעָה וּכְשֶׁיִּרְאֶהוּ מוּכָן בִּכְלֵי קֶרֶב יֹאמַר עֵשָׂו, הֲלֹא יַעֲקֹב הוּא דּוֹרֵשׁ רָעָה וּבָזֶה יְחַדֵּשׁ שִׂנְאָתוֹ. וְלָזֶה נִתְחַכֵּם **וַיַּחַץ** וגו׳ פֵּרוּשׁ חָצִי הָרִאשׁוֹן מַרְאִים פְּנֵי אַהֲבָה וְחִבָּה כְּאָח לְאָחִיו, וַחֲצִי מַחֲנֵהוּ מוּכָן וּמְזֻיָּן:

ט **וַיֹּאמֶר אִם יָבֹא וגו׳.** פֵּרוּשׁ: אִם יָבֹא עֵשָׂו בְּמִלְחָמָה וְהִכָּה מַחֲנֶה הָרִאשׁוֹן, יִהְיֶה מַחֲנֶה שֵׁנִי שֶׁהֵכִין לְמִלְחָמָה לִפְלֵיטָה. כְּשֶׁיַּתְחִיל הוּא וְיִרְאֶה כִּי הוּא שׂוֹנֵא, יִהְיֶה וַדַּאי מַחֲנֶה הַפָּלִיט שֶׁהֵכִין בִּכְלֵי זַיִן וִיפַלֵּט עַצְמוֹ, וְאוּלַי שֶׁגַּם מַחֲנֶה הָרִאשׁוֹן יִמָּלֵט לְבַל יְכַלֶּהוּ. וְהַכֹּל עָשָׂה יַעֲקֹב בְּהִתְבּוֹנְנוּת לְבַל יִצְטָרֵךְ לְנֵס וַה׳ יִגְמֹר בַּעֲדוֹ.

יא **קָטֹנְתִּי וגו׳.** אָמְרוֹ **מִכֹּל הַחֲסָדִים** וְאַחַר כָּךְ **מִכָּל הָאֱמֶת**, וּמִן הֶרְאוּי הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים הָאֱמֶת וְאַחַר כָּךְ הַחֶסֶד שֶׁהוּא לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁחֶסֶד אֵל אֵין כֹּחַ בָּאָדָם לְשַׁלֵּם לְאֵל עֶלְיוֹן, וְאֵלָיו יִקָּרֵא אֱמֶת כִּי אֵין לוֹ תַּשְׁלוּם מֵאָדָם, כְּאָמְרוֹ (איוב לה:ז) ״אִם צָדַקְתָּ מַה תִּתֶּן לוֹ״, וּכְפִי זֶה יִקָּרֵא חֶסֶד שֶׁל אֱמֶת עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה צו:ה) חֶסֶד הֶעָשׂוּי עִם הַמֵּתִים קָרוּי שֶׁל אֱמֶת.

עוֹד יְכַוֵּן לוֹמַר שְׁנֵי פְּרָטֵי הַטָּבָה: הָאֶחָד הַחֶסֶד שֶׁנִּתְחַסֵּד עִמּוֹ ה׳ בְּרוֹב טוֹב, וְהַשֵּׁנִי שֶׁהֶעֱמִידוֹ בְּיָדוֹ וְלֹא נָתְנוֹ לְלָבָן לְגָזְלוֹ וּלְחָמְסוֹ וְשָׁמַר לוֹ הָאֱמֶת, פֵּרוּשׁ שֶׁהֶעֱמִיד בְּיָדוֹ אֶת הַחֶסֶד. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי לִפְעָמִים יִתְחַסֵּד ה׳ עִם אָדָם וְיִהְיֶה נִגְזָל מֵהַזּוּלַת לִהְיוֹת בְּחִירִי, וְה׳ יָשׁוּב יְרַחֲמֵהוּ תְּמוּרַת הַנֶּחְסָר, וְהִנֵּה מְצִיאוּת זֶה הוּא חָצִי נֶחְמָה לַנִּגְזָל וְלֹא נֶחְמָה שְׁלֵמָה, כִּי תָּמִיד חוֹשֵׁב בְּחֶסְרוֹנוֹ אֲשֶׁר גְּזָלוֹ הַגַּזְלָן לִשְׁתֵּי סִבּוֹת: הָאַחַת שֶׁיִּחְשׁוֹב כִּי אִם לֹא הָיָה גּוֹזְלוֹ הָיָה לוֹ לְתוֹסֶפֶת הַגָּזוּל וְהַנּוֹסָף, וְהַשֵּׁנִי עַל כָּל פָּנִים יִכְאַב לִבּוֹ עַל הַגַּזְלָן אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִצְלִיחַ. מַה שֶּׁאֵין כֵּן אִם יַעֲשֶׂה ה׳ הַשְׁלָמַת הַגְּזֵלָה מֵהַגַּזְלָן עַצְמוֹ שֶׁיּוֹצִיא בָּלְעוֹ מִפִּיו, נֶחְמָה זוֹ נֶחְמָה. וְהוּא מַה שֶּׁעָשָׂה לְיַעֲקֹב שֶׁהָיָה מְשֻׁלָּם לוֹ מִנִּכְסֵי גַּזְלָן עַצְמוֹ הוּא לָבָן, דִּכְתִיב (בראשית לא:ט) ״וַיַּצֵּל ה׳ אֶת מִקְנֵה אֲבִיכֶם וַיִּתֵּן לִי״, שֶׁהָיָה מוֹצִיא בָּלְעוֹ שֶׁל לָבָן מִפִּיו וּמַחְזִיר מָמוֹנוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, וְהוּא אָמְרוֹ **וּמִכָּל הָאֱמֶת**, וְנָכוֹן.

יב **הַצִּילֵנִי נָא.** אָמְרוֹ ״נָא״ לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה גַּם לְשׁוֹן עַתָּה, פֵּרוּשׁ, לְבַל יִפְרֹץ בּוֹ עֵשָׂו, וְיֹאמַר ה׳ כִּי הוּא יָשִׁיב כָּל אֲשֶׁר לוֹ לְמִשְׁנֶה, לָזֶה הִתְפַּלֵּל לִפְנֵי ה׳ שֶׁיַּצִּילֵהוּ וְיַעֲמִיד בְּיָדוֹ אֶת אֲשֶׁר הִגִּיעוֹ עַתָּה, וְלֹא תַעֲשֶׂנָּה יָדָיו שֶׁל עֵשָׂו תּוֹשִׁיָּה, הֲגַם שֶׁיָּשִׁיב ה׳ שְׁבוּתוֹ אַחֲרֵי כֵן.

מִיַּד אָחִי וגו׳. רַשׁ״י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ ״אָחִי״ שֶׁאֵינוֹ נוֹהֵג עִמִּי כְּאָח אֶלָּא כְּעֵשָׂו הָרָשָׁע, וְלִרְבָרְיו זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא ״מִיַּד אָחִי עֵשָׂו״ וּמוּבָן הַדָּבָר מֵיתּוּר אָמְרוֹ ״עֵשָׂו״ כִּי אֵין לוֹ אָח זוּלָתוֹ.

אָכֵן נִתְכַּוֵּן לְהִתְפַּלֵּל, לֶהֱיוֹת שֶׁהָיוּ לְעֵשָׂו שְׁתֵּי בְּחִינוֹת הַתֵּקֶף: הָאַחַת לְצַד זְכוּת יְצָחָק, וְהַשְּׁנִיָּה לְצַד גּוֹדֶל תֻּקְפּוֹ וּמַעֲלָתוֹ, וְצָרִיךְ חוֹזֶק גָּדוֹל לְהִנָּצֵל מִמֶּנּוּ. לָזֶה הִתְפַּלֵּל שֶׁלֹּא תַעֲמוֹד לוֹ זְכוּת אָבוֹת. וְהוּא אָמְרוֹ **הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי**, הֲגַם שֶׁאָח עֵשָׂו לְיַעֲקֹב וְאַף עַל פִּי כֵן אֲנִי מִתְפַּלֵּל, וּכְנֶגֶד בְּחִינַת גּוֹדֶל תֻּקְפּוֹ אָמַר **מִיַּד עֵשָׂו**, וְיָדוּעַ הוּא בְּנִשָּׁא וְרָם.

עוֹד יְכַוֵּן לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי** – אִם יִתְחַכֵּם עָלָיו לְהָרַע בְּרַמָּאוּת אַחֲוָה, שֶׁהוּא דֶּרֶךְ שֶׁאֵין יַעֲקֹב יָכוֹל לְהִנָּצֵל מִמֶּנּוּ, **מִיַּד עֵשָׂו** – אִם

יְפָרְסֵם רִשְׁעוֹ לְהָרַע, גַּם לָזֶה הֵצְרַךְ לִתְפִלָּה לְהַצִּילוֹ מִיָּדוֹ.

עוד יְכַוֵּן לְהַזְכִּיר רִשְׁעוּתוֹ שֶׁל עֵשָׂו: הָא׳ – **מִיַּד אָחִי** – וְהוּא מְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת אָחִיו, הַאִם יֵשׁ רָשָׁע כָּזֶה, וְיֵשׁ בַּדִּין לְהַשְׁפִּילוֹ לִפְנֵי יַעֲקֹב. וְעוֹד – **מִיַּד עֵשָׂו** – שְׁמְפָרְסָם בְּרֶשַׁע לְבַד מֵעָוֹן זֶה, וְלֹא יִמּוֹט צַדִּיק לִפְנֵי רָשָׁע.

טו עִזִּים מָאתַיִם וְגוֹ׳. שָׁמַעְתִּי מִמּוֹרִי זְקֵנִי זַכָר צַדִּיק וְקָדוֹשׁ לִבְרָכָה, שֶׁנִּתְכַּוֵּן יַעֲקֹב בְּחֶשְׁבּוֹן שֶׁשָּׁלַח מִבַּעֲלֵי חַיִּים כְּחֶשְׁבּוֹן שֵׂעִיר שֶׁעוֹלֶה בּוֹ תק״ף, וְלָזֶה שָׁלַח בְּחֶשְׁבּוֹן עִזִּים וּרְחֵלִים ת״מ וּגְמַלִּים שְׁלֹשִׁים עִם בְּנֵיהֶם הֵם שִׁשִּׁים, חֲרֵי ת״ק, פָּרוֹת וּפָרִים חֲמִשִּׁים, אֲתוֹנוֹת וַעֲיָרִים שְׁלֹשִׁים חֲרֵי תק״ף, לִשְׁבֹּר תָּקְפּוֹ.

יח וַיְצַו אֶת וְגוֹ׳ לֵאמֹר. אָמְרוּ **לֵאמֹר** לְלֹא צֹרֶךְ, פֵּירוּשׁ, הֲגַם שֶׁלֹּא יִשְׁאַל בְּנוֹסַח זֶה, אֶלָּא שֶׁיֹּאמַר הַשְׁאֵלָה בְּלָשׁוֹן שֶׁיִּהְיֶה מוּבָן מִמֶּנּוּ שֶׁשּׁוֹאֵל כֵּן.

או יֹאמַר שֶׁיִּתְחַיְּבוּ לְהָשִׁיב הֲגַם שֶׁלֹּא תִּהְיֶה הַשְׁאֵלָה מִפֶּה אֶל פֶּה אֲלֵיהֶם, אֶלָּא שֶׁיִּשְׁאַל הוּא לְזוּלָת וְהַזּוּלַת יִשְׁאַל אוֹתָם, וְהוּא אָמְרוֹ ״וּשְׁאֵלְךָ״ הוּא, אוֹ שֶׁיֹּאמַר לִשְׁאוֹל אוֹתְךָ. אוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, ״וּשְׁאֵלְךָ״ וְתִהְיֶה הַשְׁאֵלָה לְזוּלָת לֵאמֹר לְךָ.

יט וְאָמַרְתָּ לְעַבְדְּךָ וְגוֹ׳. פֵּירוּשׁ: כְּנֶגֶד אָמְרוֹ ״לְמִי אַתָּה״ – תְּשׁוּבָה שֶׁל ״עַבְדְּךָ יַעֲקֹב״, כְּנֶגֶד ״וְאָנָה תֵּלֵךְ״ – לְהוֹלִיךְ מִנְחָה, וְהוּא אָמְרוֹ ״מִנְחָה שְׁלוּחָה״, וּכְנֶגֶד ״וּלְמִי״ – ״לַאדֹנִי לְעֵשָׂו״.

כא וַאֲמַרְתֶּם וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ: טַעַם שֶׁהִנֵּה הוּא אַחֲרֵינוּ וְלֹא קוֹדֶם וְלֹא עִמָּנוּ, ״כִּי אָמַר אֲכַפְּרָה״ וְגוֹ׳ קוֹדֶם, וְאַחַר כָּךְ אֶרְאֶה פָּנָיו.

כב לֹא אֲשַׁלְּחֶךָּ וְגוֹ׳. זֶה הוּא שֶׁאָמַר ״כִּי שָׂרִיתָ וְגוֹ׳ וַתּוּכָל״, כִּי מָשָׁל בּוֹ וְלֹא הָיָה הַמַּלְאָךְ יָכוֹל לַהֲלוֹךְ זוּלַת רְצוֹנוֹ. וְאָמְרוֹ **כִּי אִם בֵּרַכְתָּנִי** פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא יוּזַק מִתְּקִיעַת יֶרֶכוֹ. אוֹ לְצַד שֶׁהִכִּיר בּוֹ הֱיוֹתוֹ מַלְאָךְ הִשְׁתַּדֵּל שֶׁיְּבָרְכֵהוּ.

ל הַגִּידָה נָּא שְׁמֶךָ. לֶהֱיוֹת שֶׁיַּעֲקֹב יוֹדֵעַ הוּא שֶׁאֵין שֵׁם קָבוּעַ לַמַּלְאָךְ, וְשָׁאַל לַמַּלְאָךְ שְׁמוֹ, וּפֵרֵשׁ כִּי שׁוֹאֲלוֹ עַל שְׁמוֹ אָז בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, וְהוּא אָמְרוֹ **הַגִּידָה נָּא שְׁמֶךָ** פֵּירוּשׁ: עַתָּה מַה שְׁמֶךָ.

לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, בִּשְׁלָמָא מַה שֶׁשָּׁאַל הַמַּלְאָךְ שְׁמוֹ שֶׁל יַעֲקֹב הוּא לְטַעַם מַה שֶׁאָמַר לוֹ ״לֹא יַעֲקֹב וְגוֹ׳ כִּי אִם יִשְׂרָאֵל״, מַה שֶׁאֵין כֵּן שְׁאֵלָה זוֹ שֶׁל יַעֲקֹב לָמָּה, אִם לוֹמַר לוֹ דָּבָר יֹאמַר אֵלָיו וּבְלֹא סִבַּת שְׁאֵלַת עִנְיָן זֶה. אוֹ יִרְצֶה **לָמָּה** פֵּרוּשׁ, לְאֵיזֶה עִנְיָן אַתָּה שׁוֹאֵל דָּבָר זֶה שֶׁאוֹדִיעֲךָ שְׁמִי שֶׁאֲנִי נִקְרָא בּוֹ עַתָּה, כֵּיוָן שֶׁאֵין זֶה שֵׁם קָבוּעַ וּבְעֵת אַחֵר יִצְטָרֵךְ לִשְׁאוֹל לִשְׁמִי.

לא פָּנִים אֶל פָּנִים וְגוֹ׳. טַעַם הַתְּמִיהָה – לֹא שֶׁרָאָה מַלְאָךְ, וַהֲלֹא נִגְלָה אֵלָיו קֹדֶם הָאֱלֹהִים, אֶלָּא שֶׁלָּחַם עִם הַמַּלְאָךְ, וְהוּא אָמְרוֹ ״פָּנִים אֶל פָּנִים״ לְשׁוֹן מִלְחָמָה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (מלכים ב יד:ח) ״נִתְרָאֶה פָּנִים״.

לב כַּאֲשֶׁר עָבַר אֶת פְּנוּאֵל. אוּלַי כִּי לֹא יִקָּרֵא שֵׁם הַמָּקוֹם פְּנִיאֵל אֶלָּא יַעֲקֹב לְבַד, אֲבָל כֹּל חוּץ מִמֶּנּוּ וַאֲפִלּוּ דְּבַר תּוֹרָה תִּקָּרֵאהוּ פְּנוּאֵל, וְכֵן נִקְרָא בְּשׁוֹפְטִים (ח:ח).

לג עַל כֵּן לֹא יֹאכְלוּ וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ: לְצַד שֶׁנִּזְדַּעְזַע הַגִּיד מִמְּקוֹר הַגְּדֻשָּׁה וְשָׁלַט בּוֹ הַקְּלָקְפָּה, בְּחִינָה זוֹ בְּכָל מָקוֹם שֶׁהִיא נִטְמְאָה, וַאֲסָרָהּ הַבּוֹרֵא כִּי הוּא הַיּוֹדֵעַ. וְתִמְצָא סוֹד בָּזֶה כִּי גִּיד זֶה אֵין בּוֹ טַעַם, וְהוּא סִימָן לִבְחִינַת הַקְּלָקְפָּה, כִּי אֵין בָּהּ טַעַם כֵּיוָן שֶׁנְּגְעֲקְרָה גְּדֻשָּׁה מִמֶּנּוּ. וְיֵשׁ בָּזֶה פְּשָׁטִים לוֹמַר, אֶלָּא שֶׁהָעִקָּר כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי.

פרק לג

ט וַיֹּאמֶר עֵשָׂו יֶשׁ לִי וְגוֹ׳. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֵצְרַךְ לוֹמַר **אָחִי** אַחַר שֶׁשָּׁמַע הָיָה מְדַבֵּר, וְעוֹד הָיָה לוֹ לְהַקְדִּימָהּ בִּתְחִלַּת הַדִּבּוּר לֹא בְּאֶמְצַע הַדְּבָרִים.

אָכֵן כַּוָּנַת עֵשָׂו הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: אִם לְצַד הֲנָאָתִי אַתָּה מְכַוֵּן – **יֶשׁ לִי רָב** וְאִינִי צָרִיךְ לָזֶה, וְאִם לַהֲנָאַת עַצְמְךָ אַתָּה מְכַוֵּן כְּדֵי שֶׁיִּתְקָרֵב לִבִּי אֵלֶיךָ, כְּמוֹ שֶׁגִּלָּה בְּאָמְרוֹ ״לְמִצְוֹא חֵן״ – **אָחִי יְהִי לְךָ** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, לֹא יוּכַּר אַהֲבָתִי אוֹתְךָ שֶׁהִיא לְצַד הָאַחְוָה אֶלָּא אִם תַּחְזִיר מִנְחָתְךָ, שֶׁזּוּלַת זֶה יֵרָאֶה כִּי מַה שֶּׁאֲנִי מִתְנַהֵג עִמְּךָ בְּאַחְוָה אֵינוֹ אֶלָּא לְצַד הַמִּנְחָה, וְזֶה הוּא שִׁיעוּר הַכָּתוּב, **אָחִי**, פֵּרוּשׁ, תִּהְיֶה נָכָר שֶׁאֲנִי מַחְזִיק אוֹתְךָ בְּאָחִי אִם יִהְיֶה לְךָ וְגוֹ׳:

אַל נָא אִם נָא מָצָאתִי וְגוֹ׳. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֶאֱרִיךְ לוֹמַר **נָא** שְׁתֵּי פְּעָמִים?

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי בָּא לְהָשִׁיב שֶׁדִּבְרֵיו אֱמֶת הֵם, שֶׁיּוֹתֵר יֵצֶר מִדַּת אַחְוָה אִם לֹא יִקַּח מִמֶּנּוּ דָּבָר. אֲבָל אֵימָתַי הָיָה הַדָּבָר כֵּן? קוֹדֶם שֶׁהֵבִיא, אַף לֹא עַתָּה אַחַר שֶׁהֵבִיא לוֹ הַמִּנְחָה אֵין רָאוּי לְהַחְזִירָהּ לוֹ. וְהוּא אָמְרוֹ **אַל נָא**, פֵּרוּשׁ: עַתָּה אַחַר שֶׁהֵבֵאתִי לְךָ הַמִּנְחָה, אִם נָא מָצָאתִי חֵן וַאֲהַבְתָּנִי כְּאָח לְאָחִיו, תּוֹסִיף לַעֲשׂוֹת עִמִּי חֶסֶד שֶׁתְּקַח מִנְחָתִי מִיָּדִי. וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **וְלָקַחְתָּ** בְּתוֹסֶפֶת נָא״ו. וְאָמְרוֹ **כִּי עַל כֵּן**, פֵּרוּשׁ: שֶׁתִּהְיֶה אַף הַמִּנְחָה לֹא לְהִתְנַהֵג עִמִּי בְּאַחְוָה אֶלָּא כְּמִשְׁפַּט הַמְקַבְּלִים פְּנֵי הַגְּדוֹלִים שֶׁלֹּא יֵרָאוּ פְּנֵיהֶם רֵיקָם, וְלָזֶה צָרִיךְ לְהִתְרַצּוֹת לָקַחַת מִנְחָתִי, שֶׁזּוּלַת זֶה יַגִּיד הַפְּכִיּוּת הָרָצוֹן

וְהַחִבָּה׃

וְאִם לַחֲשָׁשַׁת שֶׁלֹּא יַמְעִיט מֵהוֹנוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, לָזֶה אָמַר כִּי ״חַנַּנִי אֱלֹהִים וְכִי יֵשׁ לִי כֹּל״. פֵּרוּשׁ אָמְרוֹ **פֹּל**, אוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר כִּי הַמִּנְחָה שֶׁהֵבִיא לוֹ אֵינָהּ פּוֹרֶצֶת פִּרְצָה בִּנְכָסָיו, וְאַחַר שֶׁנָּתַן לוֹ מַה שֶׁנָּתַן לוֹ בַּמִּנְחָה, נִשְׁאָרִים נְכָסָיו כַּאֲשֶׁר הָיוּ מְקוֹדֶם כֻּלָּם בִּשְׁלֵמוּת בְּלֹא מַחְסוֹר, וְהֶבֵן.

עוֹד יִרְמֹז בְּאָמְרוֹ **פֹּל** שֶׁהִיא בְּחִינַת הַקְּדֻשָּׁה שֶׁנִּקְרֵאת כֹּל, וּבְחִינָה זוֹ כְּשֶׁתִּהְיֶה מֻשָּׁגֶת בָּאָדָם אֵין הַחִסָּרוֹן עוֹשֶׂה רֹשֶׁם וְהֶחָסֵר נִשְׁלָם מֵעַצְמוֹ, וּכְבִרְכַּת יִשְׂרָאֵל כַּחוֹל שֶׁהֶחָסֵר נִשְׁלָם מֵעַצְמוֹ וְהִיא בִּרְכַּת כֹּל. וְהוּא סוֹד (מלכים א י״ז:ט״ז) ״כַּד הַקֶּמַח לֹא כָלָתָה״. וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (בראשית ל״ג:י״ח) ״וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם״. וּבְרָכָה זוֹ זָכוּ בָהּ כָּל הָאָבוֹת: אַבְרָהָם בַּכֹּל, יִצְחָק מִכֹּל, יַעֲקֹב כֹּל (בבא בתרא מ״ז.). וְזֶה סוֹדָהּ. וּמֵעַתָּה נוֹתֵן טַעַם טוֹב בְּאָמְרוֹ ״קַח נָא אֶת בִּרְכָתִי וְגוֹ׳ כִּי חַנַּנִי אֱלֹהִים וְכִי יֵשׁ לִי כֹּל״ וְהַנֶּחְסָר נִשְׁלָם מֵעַצְמוֹ.

טו לָמָּה זֶּה אָמְצָא וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, לָמָּה הוּא מַפְלִיג אַהֲבָתוֹ עִמּוֹ בְּפָרָט זֶה, יוֹתֵר הוּא בּוֹחֵר שֶׁיִּתְמִיד עִמּוֹ מְצִיאוּת חֵן לֶעָתִיד מֵעֲשׂוֹת לוֹ זֶה, וְהוּא אָמְרוֹ ״אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֵי אֲדוֹנִי״ לְשׁוֹן עָתִיד.

יז נָסַע סָפְתָה. פֵּרוּשׁ, וְטַעַם קְרִיאַת שְׁמָהּ **סָפְתָה**, בִּשְׁבִיל שֶׁלְּמִקְנֵהוּ עָשָׂה סֻכּוֹת, עַל כֵּן וְגוֹ׳, וְלֹא אָמַר ״לְסֻכּוֹת״ שֶׁאָז תָּבִין שֶׁקּוֹדֶם בָּא יַעֲקֹב הָיְתָה נִקְרֵאת סֻכּוֹת וְלֹא כֵן הוּא. וְאִם תֹּאמַר: וְכִי בִּשְׁבִיל שֶׁעָשָׂה שָׁם יַעֲקֹב סֻכָּה יִקָּרֵא לַמָּקוֹם כֵּן? אוּלַי כִּי עָשָׂה דָּבָר חָדָשׁ בְּחֻמְלָתוֹ עַל הַמִּקְנֶה מַה שֶּׁלֹּא עָשָׂה כֵּן אָדָם קוֹדֶם, שֶׁיָּכִין סֻכָּה לַבְּהֵמוֹת, וּלְשִׁנּוּי חָדָשׁ קָרָא הַמָּקוֹם עָלָיו.

יח וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם. צָרִיךְ לְדַעַת מַה כַּוָּנָתוֹ בְּאָמְרוֹ **שָׁלֵם**, וַרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת לג:) אָמְרוּ דְּרָשׁוֹת. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת כַּוָּנַת הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם**, אֵין יָדוּעַ הַמְכֻנָּן בָּזֶה. וְרַשִׁ״י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ ״כְּאָדָם הָאוֹמֵר״ וְכוּ׳ יֵעַיֵּן דְּבָרָיו, וְדָבָר זֶה יָדוּעַ הוּא מִסִּפּוּרִים הַקּוֹדְמִים.

אָכֵן נִרְאֶה כִּי יוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי מַה שֶּׁחִסֵּר מִנְכָסָיו יַעֲקֹב אָבִינוּ בַּמִּנְחָה אֲשֶׁר נָתַן לְעֵשָׂו, הִשְׁלִים ה׳ חֶסְרוֹנוֹ מִנְכָסָיו מִנְכָסָיו שֶׁהֵבִיא מִפַּדַּן אֲרָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם** וְגוֹ׳ **בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, שָׁלֵם בַּנְּכָסִים כְּשִׁעוּר בּוֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם, וַהֲגַם שֶׁנִּכָּה מֵהֶם בְּמִנְחָה גְּדוֹלָה, אַף עַל פִּי כֵן ה׳ שִׁלֵּם לוֹ, וְהִיא בִּרְכַּת ״כֹּל״ שֶׁנָּתַן לוֹ ה׳ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי (בראשית לג:יא).

פרק לד

א וַתֵּצֵא דִינָה וְגוֹ׳. טַעַם אָמְרוֹ **בַּת לֵאָה** וְגוֹ׳, נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ הַסִּבּוֹת אֲשֶׁר סִבְּבוּ הַיְצִיאָה. וְהֵם בְּמִסְפָּר שָׁלֹשׁ, וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב: ״וַתֵּצֵא דִינָה״, וְטַעַם הַיְצִיאָה לְצַד הֱיוֹתָהּ בַּת לֵאָה, שֶׁאִלּוּ הָיְתָה בַּת רָחֵל לֹא הָיְתָה יוֹצֵאת, אֶלָּא לְצַד הֱיוֹתָהּ בַּת יַצָּאנִית (בראשית רבה פ:א) יוֹלַדְתָּהּ יָלְדָה בְּמִזְנָהּ וְטִבְעָהּ. סִבָּה שְׁנִיָּה: לֶהֱיוֹתָהּ בַּת יְחִידָה לְיַעֲקֹב, בַּת אַחַת בֵּין הַבָּנִים. עוֹד, לֶהֱיוֹתָהּ בַּת יַעֲקֹב יָצָא לָהּ שֵׁם הַוָּיָתָהּ בָּעוֹלָם, שֶׁבְּאֶמְצָעוּת זֶה עָשָׂה שְׁכֶם מַה שֶּׁעָשָׂה כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר. הַשְּׁלִישִׁית: **לִרְאוֹת בִּבְנוֹת הָאָרֶץ**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פרקי דרבי אליעזר ל״ח) כִּי שְׁכֶם הֵבִיא בְּנוֹת הָאָרֶץ סָבִיב לְאֹהֶל יַעֲקֹב, וְהָיוּ מְשַׂחֲקִים בִּכְלֵי נֶבֶל וְכוּ׳ לָצֵאת דִּינָה לִקּוֹלָם, וְזוֹ סִבָּה שְׁלִישִׁית לִיצִיאָתָהּ. וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה יוֹדֵעַ שֶׁאִלּוּלֵי לֹא יָדַע שְׁכֶם בְּדִינָה לְצַד הֱיוֹתָהּ בַּת יַעֲקֹב הָרְשׁוּם בָּעוֹלָם וְהָיָה לוֹ שֵׁם בְּלֶדֶת בָּנָיו, לֹא הָיָה עוֹשֶׂה מַעֲשֶׂהוּ.

ב נְשִׂיא הָאָרֶץ. פֵּרוּשׁ, וּבָזֶה צָעֲקָה הַנַּעֲרָה וְאֵין מוֹשִׁיעַ לָהּ.

וַיִּשְׁכַּב אוֹתָהּ וְגוֹ׳. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (הוריות י:) בְּמַעֲשֶׂה יָעֵל, שֶׁהֲנָאָתָם שֶׁל רְשָׁעִים צַעַר הוּא אֵצֶל הַצַּדִּיקִים, וְהוּא אָמְרוֹ ״וַיִּשְׁכַּב אוֹתָהּ״ – הֲגַם שֶׁשָּׁכַב אוֹתָהּ כְּדֶרֶךְ אִישׁ וְאִשָּׁה וּמִן הַטֶּבַע שֶׁתִּהְנֶה הָאִשָּׁה, אַף עַל פִּי כֵן לֹא מִלִּבַּד שֶׁלֹּא נֶהֱנֵית אֶלָּא אַדַּרְבָּא עִנּוּי הָיָה לָהּ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְעַנֶּהָ**, וְהָיוּ הַדְּבָרִים נִקָּרִים בָּהּ שֶׁאֵין חֶפְצָהּ בּוֹ, וְהֶצְרֵךְ לְדַבֵּר עַל לִבָּהּ, דִּכְתִיב ״וַיְדַבֵּר עַל לֵב״ וְגוֹ׳.

ה עַד בֹּאָם. פֵּירוּשׁ שֶׁשָּׁלַח לָהֶם וְהָיָה מַמְתִּין בּוֹאָם.

ז וַיִּתְעַצְּבוּ וְגוֹ׳ כִּי נְבָלָה וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, כִּי יֵשׁ בְּמַעֲשֶׂה זֶה שְׁנֵי דִּבְרֵי כִּעוּר: הָאֶחָד הוּא אֲפִלּוּ אִם הָיָה לוֹקֵחַ אוֹתָהּ לוֹ לְאִשָּׁה כְּדֶרֶךְ אֶרֶץ, אַף עַל פִּי כֵן הוּא חֶרְפָּה לָהֶם לָתֵת בִּתָּם לְאִישׁ טָמֵא, וְהוּא אָמְרוֹ אֲחַר כָּךְ **כִּי נְבָלָה עָשָׂה בְיִשְׂרָאֵל לִשְׁכַּב אֶת בַּת יַעֲקֹב**, וּכְנֶגֶד פֵּרֵט זֶה אָמַר **וַיִּתְעַצְּבוּ הָאֲנָשִׁים.** וְהַשֵּׁנִי הוּא לְצַד עֲשׂוֹת הַדָּבָר בְּדֶרֶךְ זֶה, שֶׁאֲפִלּוּ בֵּין הָעַמִּים הַדּוֹמִים בְּגֶדֶר הַפְּחִיתוּת הוּא דָּבָר מְגֻנֶּה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְכֵן לֹא יֵעָשֶׂה**, פֵּרוּשׁ אֲפִלּוּ בֵּין הָאֻמּוֹת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פ:ו) שֶׁגָּדְרוּ עַצְמָן הָאֻמּוֹת מִן הָעֲרָיוֹת. וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר **וַיִּחַר לָהֶם**, אֵיךְ עָשָׂה דָּבָר שֶׁאֲפִלּוּ בֵּינֵיהֶם בִּלְתִּי הָגוּן הוּא:

ח וַיְדַבֵּר חֲמוֹר וְגוֹ׳. אָמְרוֹ **לֵאמֹר**, אוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁהוּא מוּכָן לַעֲשׂוֹת מִשְׁפַּט כָּתוּב דִּין מְאֻנָּס הַבְּתוּלָה לָתֵת קָנָס צַעַר בֹּשֶׁת וּפְגָם, גַּם הוּא מוּכָן לְקַחְתָּהּ לְאִשָּׁה אִם יִרְצוּ אָבִיהָ וְאֶחֶיהָ, וְהוּא אָמְרוֹ **תְּנוּ** וְגוֹ׳:

או ׳אמַר שֶׁנִּתְכַּוֵּן לִפְטוֹר עַצְמוֹ מֵהַקָּנָס, כְּדִתְנַן (כתובות מא.) הָאוֹמֵר ״אָנַסְתִּי, פִּתִּיתִי בִתּוֹ שֶׁל פְּלוֹנִי״ – אֵינוֹ מְשַׁלֵּם הַקָּנָס עַל פִּי עַצְמוֹ, עַד כָּאן, לָזֶה אָמַר **לֵאמֹר שְׁכָם בְּנִי** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ כִּי שְׁכֶם מוֹדֶה מֵעַצְמוֹ וְאוֹמֵר שֶׁשָּׁכַב עִם דִּינָה, וּבָזֶה פָּטוּר מֵחִיּוּב הַקָּצוּב שֶׁהוּא קָנָס בֵּין בְּמִפַּתֶּה בֵּין בְּאוֹנֵס. וְאֵין לְפָרֵשׁ כִּי חֲמוֹר הוּא מֵעִיד עַל שְׁכֶם, כִּי בְּדִין בְּנֵי נֹחַ יִתְחַיֵּב הַבֶּן בְּעֲדוּת אָבִיו (רמב״ם הלכות מלכים ט׳:יד).

יג **וַיַּעֲנוּ בְנֵי יַעֲקֹב וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לָדַעַת מַה הִיא הַחָכְמָה שֶׁעָשׂוּ, שֶׁתִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס ״בְּחָכְמְתָא״, וְאֵין זֶה אֶלָּא גְּנֵבַת דַּעַת. עוֹד, מַה הִיא כַּוָּנָתוֹ בְּאָמְרוֹ **וַיְדַבְּרוּ אֲשֶׁר** וְגוֹ׳:

אָכֵן יְכוֹן בְּאָמְרוֹ **בְּמִרְמָה** כִּי נִתְחַכְּמוּ לְבַל יַרְגִּישׁוּ בְּעָרְמָתָם, כִּי זֶה הוּא הָעִקָּר, כִּי מַה יּוֹעִילוּ בְּעָרְמָתָם אִם יָחוּשׁוּ לָהּ חֲמוֹר וּשְׁכֶם וְיַעֲשׂוּ שְׁמִירָה הַצְּרִיכָה, אוֹ לֹא יַעֲשׂוּ דָּבָר לַחֲשֹׁשׁ הַמַּחוּשׁ. אֲשֶׁר עַל כֵּן נִתְחַכְּמוּ בִּתְשׁוּבָתָם, וְקוֹדֶם כָּל דָּבָר גִּלּוּ כִּי הִקְפִּידוּ עַל הַדָּבָר, שֶׁזּוּלַת זֶה תִּהְיֶה נִכֶּרֶת הָעָרְמָה, כֵּיוָן שֶׁהַמַּעֲשֶׂה הָיָה יָדוּעַ כִּי לֹא יֵעָשֶׂה כֵּן. אִם הַעֶלֶם יַעְלִימוּ מֵהַרְאוֹת הַקֶּפְּדָה קָצָת, מִרְמָה יַגִּיד. לָזֶה פָּתַח דִּבְרֵיהֶם דִּבְּרוּ קָשׁוֹת ״אֲשֶׁר טִמֵּא״ וְגוֹ׳, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְדַבְּרוּ** דִּבּוּר קָשֶׁה שֶׁהוֹכִיחוּם עַל הַדָּבָר, וּבָזֶה הֵסִירוּ הַחָשָׁד שֶׁאֵינָם מְדַבְּרִים אֶחָד וְאֶחָד בַּפֶּה וְאֶחָד בַּלֵּב, שֶׁהֲרֵי הֵרְאוּ הַקֶּפְּדָתָם.

וְאַחֲרֵי כֵּן אָמְרוּ לָהֶם אֲמִירָה רַכָּה, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֹּאמְרוּ לֹא נוּכַל**, פֵּרוּשׁ, הֵם חֲפֵצִים וּרְצוֹנָם לְתִתָּהּ לוֹ, אֶלָּא שֶׁאֵינָם יְכוֹלִין לְתִתָּהּ לְצַד אֲשֶׁר לוֹ עָרְלָה. וְלֹא אָמְרוּ ״אֲשֶׁר הוּא עָרֵל״, כִּי לְטַעֲנָה זוֹ יַסְפִּיק בְּהִמּוֹלוֹ הוּא אֶת בְּשַׂר עָרְלָתוֹ. לָזֶה אָמְרוּ **אֲשֶׁר לוֹ עָרְלָה**, פֵּרוּשׁ, אֲשֶׁר לוֹ הֶתֵּר עָרְלָה, כִּי מַה בְּכָךְ אִם יְמוֹל הוּא, וּבָנִים אֲשֶׁר יִוָּלְדוּ לוֹ מִדִּינָה יִהְיוּ עֲרֵלִים, כֵּיוָן שֶׁאֵין לָהֶם דִּין מִילָה.

וְעוֹד נָתְנוּ טַעַם בְּדִבְרֵיהֶם, שֶׁהָעִקָּר הוּא כְּדֵי שֶׁיִּתְחַתְּנוּ עִמָּהֶם וְיִהְיוּ נוֹשְׁאִים נָשִׁים אִלּוּ מֵאִלּוּ וְיִהְיוּ לְעַם אֶחָד, וְזֶה לֹא יִהְיֶה אֶלָּא אִם יְמוֹלוּ כֻּלָּם. לָזֶה אָמְרוּ **אַךְ בְּזֹאת נֵאוֹת לָכֶם** וְגוֹ׳ **לְהִמּוֹל כָּל זָכָר.** דִּקְדְּקוּ לוֹמַר ״אַךְ״ לְמַעֵט טַעֲנַת שֶׁיְּקַבֵּל עָלָיו מִילָה חֲמוֹר הוּא וְזַרְעוֹ, כִּי לֹא יַסְפִּיק זֶה מִטַּעַם שֶׁכָּתַבְנוּ, אֶלָּא דַּוְקָא לְהִמּוֹל לָכֶם כָּל זָכָר. וְטַעְמָם בְּעִקַּר הַדָּבָר הֲלֹא הוּא כָּמוּס עִמָּם לַהֲרֹג כֻּלָּם וְאֵין מְיֻדָּם מַצִּיל. עוֹד נִתְחַכְּמוּ לְבַטֵּל מֵהֶם חֶשֶׁד דְּבַר עֶרְמָה בְּכָל דִּבּוּר וְדִבּוּר שֶׁאָמְרוּ לָהֶם, כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּסָמוּךְ בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ.

טז **וְנָתַנּוּ אֶת וְגוֹ׳.** כָּאן נִתְחַכְּמוּ חָכְמָה גְּדוֹלָה, וְהוּא כִּי מִדֶּרֶךְ הָרַמַּאי שֶׁלֹּא לְדַקְדֵּק בִּפְרָטֵי הַתְּנָאִים, וְאִדְרַבָּא יְבַקֵּשׁ לְהָקֵל הַדָּבָר עַל שֶׁכְּנֶגְדּוֹ כְּדֵי שֶׁיִּתְרַצֶּה לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר, שֶׁבָּזֶה יַעֲשֶׂה אֶת אֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת. וּבְנֵי יַעֲקֹב הָפְכוּ הַדָּבָר, לַעֲקֹר מִלֵּב שֶׁכְּנֶגְדָּם סְפֵק עֶרְמָה, וְאָמְרוּ תְּנַאי הוּא הַדָּבָר, **וְנָתַנּוּ אֶת בְּנוֹתֵינוּ** וְגוֹ׳ **וְאֶת בְּנוֹתֵיכֶם נִקָּח** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ שֶׁהָרְשׁוּת בְּיָדֵינוּ לָתֵת וְלָקַחַת, וְדָבָר זֶה יַגִּיד סִימָן מַכָּהָ כִּי מְדַבְּרִים בְּיֹשֶׁר לִבָּב לֹא לְצַד עָרְמָה בָּעוֹלָם.

יז **וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ וְגוֹ׳.** נִתְחַכְּמוּ גַּם בָּזֶה שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ שֶׁאִם לֹא יַעֲשׂוּ כֵּן הִנֵּה הֵם עוֹרְכִים אִתָּם מִלְחָמָה וּלְנוֹקְמֵי נָקָם יִהְיוּ לָהֶם, לָזֶה אָמְרוּ **כִּי אִם לֹא יִשְׁמְעוּ** וְגוֹ׳ יִקָּחוּ בִּתָּם וְיֵלְכוּ לָהֶם, וְאֵין כָּאן נוֹקְמֵי נָקָם. גַּם נִתְחַכְּמוּ בָּזֶה לְהַרְאוֹת קֶצֶת הַקֶּפְּדָה בַּדָּבָר שֶׁלֹּא יֵשְׁבוּ שָׁם עִמָּהֶם, וְזוּלַת זֶה אִם לֹא יַזְכִּירוּ שׁוּם הֶרְגֵּשׁ בַּדָּבָר יַחְשׁוֹב הַחוֹשֵׁב כִּי עָרְמָה בַּדָּבָר כִּי הָעִנְיָן הָיָה מְגֻנֶּה כְּפִי הָאֱמֶת, כְּאָמְרוֹ ״וְכֵן לֹא יֵעָשֶׂה״ אֲפִלּוּ בֵּין הָאֻמּוֹת, לָזֶה גִּלּוּ קֶצֶת הַקֶּפְּדָה, וּמוּבָנִים לָהֶם הַדְּבָרִים בְּעִנְיָן נָכוֹן כִּי אַחַר שֶׁיִּמּוֹלוּ פְּשִׁיטָא שֶׁיִּהְיֶה קֶשֶׁר אַמִּיץ בֵּינֵיהֶם שָׁלוֹם וְרֵעוּת, וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁאָמַר שְׁכֶם וַחֲמוֹר לִבְנֵי עִירָם ״הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה שְׁלֵמִים הֵם״ וְגוֹ׳ (בראשית לד׳:כא), פֵּרוּשׁ שֶׁהִרְגִּישׁ מֵהֶם שֶׁאֵין עָרְמָה בַּדָּבָר.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וְלָקַחְנוּ אֶת בִּתֵּנוּ**, נִתְכַּוְּנוּ לְהָחֵם לִבָּבוֹ שֶׁל חֲמוֹר וּשְׁכֶם לְמַהֵר לַעֲשׂוֹת דָּבָר, כְּשֶׁיִּרְאוּ שֶׁהֵם מוֹלִיכִין הַבַּת מִמֶּנּוּ יְמַהֵר לַעֲשׂוֹת דָּבָר, וְיִנָּקְמוּ נְקָמַת הַצַּדֶּקֶת מִזֶּרַע מְרֵעִים.

כא **שְׁלֵמִים הֵם אִתָּנוּ.** פֵּרוּשׁ, וְאֵין בְּלִבָּם שִׂנְאָה עַל הַמַּעֲשֶׂה לָחוּשׁ לְעָרְמָה:

וְאָמְרוֹ **אֶת בְּנוֹתָם נִקַּח לָנוּ** וְגוֹ׳, נִתְחַכְּמוּ לוֹמַר כֵּן כְּדֵי שֶׁיְּאַמִּינוּ אַנְשֵׁי עִירָם כִּי אֵין בְּלִבָּם טִינָא, כִּי הֵם מַחְשִׁיבִין אוֹתָם גְּדוֹלִים וְטוֹבִים מֵהֶם, כִּי בְּנוֹתֵיהֶן הֵם מִתְרַצִּים שֶׁיִּקְחוּ לָהֶם וְגוֹ׳, וּבְנוֹת מִשְׁפַּחַת שְׁכֶם יִצְטָרְכוּ לָתֵת הֵם לָהֶם, וְדָבָר זֶה יַגִּיד כִּי הֵם מַחְשִׁיבִין אוֹתָם גְּדוֹלִים וְטוֹבִים מֵהֶם, וְזוֹ סִבָּה לְמָה שֶׁלֹּא הִקְפִּידוּ עַל הַדָּבָר.

כה **וַיַּהַרְגוּ כָּל זָכָר וְאֶת חֲמוֹר וְגוֹ׳.** קָשֶׁה, לָמָּה יַהַרְגוּ מִי שֶׁלֹּא חָטָא? וְעוֹד, לָמָּה לֹא הִקְדִּימוּ בְּבַעַל עֲבֵרָה תְּחִלָּה?

אָכֵן הִנֵּה בְּנֵי יַעֲקֹב לֹא הָיָה בְּדַעְתָּם לַהֲרֹג אֶלָּא בַּעַל עֲבֵירָה, אֶלָּא שֶׁכָּל בְּנֵי הָעִיר רָצוּ לַעֲמֹד בַּפֶּרֶץ כְּנֶגְדָּם לְבַל יַהַרְגוּ מַלְכָּם, אֲשֶׁר עַל כֵּן הֲרָגוּם מִדִּין רוֹדֵף, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיַּהַרְגוּ כָּל זָכָר**, וּבָזֶה הִשִּׂיגוּ לַהֲרֹג אֶת חֲמוֹר וְאֶת שְׁכֶם, וְזוּלַת זֶה לֹא הָיוּ יְכוֹלִין לִנְקֹם נָקָם מֵהַמְחֻיָּב לָהֶם מִיתָה.

עוֹד טַעַם שֶׁהָרְגוּ כָּל בְּנֵי הָעִיר, לְצַד שֶׁהֵם הָיוּ בְּעֵזֶר שְׁכֶם לִגְזוֹל דִּינָה, וּבְנֵי נֹחַ מְחֻיָּבִים מִיתָה עַל הַגָּזֵל, אֲבָל עַל הָעֲרָיוֹת אֵין חִיּוּב כִּי דִּינָה לֹא הָיְתָה אֵשֶׁת אִישׁ.

וְתִמְצָא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב ״אֲשֶׁר טִמְּאוּ אֲחוֹתָם״ (בראשית לד׳:כו), הֲרֵי כְּנֶגֶד הַמַּעֲשֶׂה לְכַלָּם. הָא לָמַדְתָּ שֶׁיֵּד כֻּלָּם שָׁוָה בַּגְּזֵלָה. וְטַעַם שֶׁלֹּא אָמַר ״אֲשֶׁר גָּזְלוּ אֲחוֹתָם״ שֶׁהוּא עִקַּר הֶעָוֹן שֶׁעָלָיו נִתְחַיְּבוּ מִיתָה, לוֹמַר שֶׁהִיא גְּזֵלָה שֶׁאֵינָהּ בַּהַשָּׁבָה. וְנָפְקָא מִנָּהּ אִם לֹא טַעַם ״אֲשֶׁר טִמְּאוּ״ לֹא הָיוּ עוֹשִׂים מִשְׁפָּט גָּמוּר

לַהֲרֹג כָּל זָכָר, וַהֲגַם שֶׁבֶּן נֹחַ שֶׁגָּזַל אֵינוֹ נִפְטָר מִמִּיתָה בְּהִשָּׁבוֹן, עִם כָּל זֶה לֹא הָיוּ בְּנֵי יַעֲקֹב הוֹרְגִים. וּמִידֵי דַּהֲוָה כַּמָּה מִהָאֻמּוֹת עוֹבְרֵי דַּת הַמִּצְווֹת וְאֵין אַחְרָיוּתָם עַל בְּנֵי יַעֲקֹב כִּי אֵין כֹּחַ בָּהֶם, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר יַעֲקֹב (בראשית לד:ל) "עֲכַרְתֶּם אוֹתִי וְגוֹ' וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר", אֶלָּא לְצַד הַנִּבְלָה שֶׁעָשׂוּ שֶׁטִּמְּאוּ, לָזֶה לָבְשׁוּ קִנְאָה.

עוֹד טַעַם אָמְרוֹ **אֲשֶׁר טִמְּאוּ** – נָתְנוּ טַעַם זֶה לִלְקִיחַת מָמוֹנָם, וְאָמַר טַעַם אֲשֶׁר בָּזוּז אֶת הָעִיר וְנָטְלוּ נִכְסֵיהֶם אֲשֶׁר טִמְּאוּ אֶת דִּינָה אֲחוֹתָם. פֵּרוּשׁ, דְּמֵי בֹּשֶׁת, כִּי לְפִי שִׁעוּר הַמְבַיֵּשׁ וְהַמִּתְבַּיֵּשׁ, כִּי הֵם הַדְּרָגוֹת מַפְלָגוֹת, וּלְזֹאת שֶׁיַּסְפִּיק כָּל חֵילָם לְדָמֵי בֹּשֶׁת בַּת יַעֲקֹב הַמְיֻחָד בָּעוֹלָם בְּרוּם הַמַּעֲלוֹת מֻחְמָר הַנִּבְזֶה עַד מְאֹד. וְגַם לְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי לְמַעְלָה שֶׁהוֹדָה בַּמַּעֲשֶׂה, זֶה לֹא יוֹעִיל אֶלָּא לִפְטוֹר מֵהַקְּנָס, אֲבָל בֹּשֶׁת וּשְׁאָר דְּבָרִים חַיָּב (כתובות מא:), וּפָשׁוּט.

וְרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ט׳ מֵהִלְכוֹת מְלָכִים (הלכות מלכים ט:יד) נָתַן טַעַם לַהֲרִיגַת אַנְשֵׁי שְׁכֶם, לְצַד שֶׁלֹּא הוֹשִׁיבוּ דַּיָּנִים עַל גְּזֵל שְׁכֶם וְכוּ׳ עַד כָּאן. וְקָשֶׁה, מִי אָמַר לְהָרַב שֶׁחַיָּבִין לָדוּן הָאָלָם עֲלֵיהֶם, מֶלֶךְ וְכֵיוֹצֵא בּוֹ, וַהֲלֹא גַּם בְּדִינֵי יִשְׂרָאֵל פְּטוּרִים מִכֵּיוֹצֵא בָּזֶה – לֹא דָּנִים וְלֹא מְעִידִין אוֹתוֹ (סנהדרין טז.). וּבְהֶכְרֵחַ לוֹמַר שֶׁהֵם הָיוּ בְּעוֹזְרֵיו וּבַעֲצָתָם עָשָׂה מַה שֶּׁעָשָׂה. וְרַמְבַּ"ן זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה דָּחָה דִּבְרֵי רַמְבַּ"ם בְּפֵרוּשׁ מִצְוַת דַּיָּנִים שֶׁנִּצְטַוּוּ בְּנֵי נֹחַ, כִּי אֵין הַכַּוָּנָה לְהוֹשִׁיב דַּיָּנִים אֶלָּא לָדוּן מִשְׁפָּטִים בֵּין אִישׁ לְרֵעֵהוּ, יְעַיֵּן שָׁם דְּבָרָיו. וְנָתַן טַעַם הֲרִיגַת שְׁכֶם לְצַד שֶׁהָיוּ חַיָּבִין מִיתָה עַל שֶׁהָיוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה וְכוּ׳. וּדְבָרָיו זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה צְרִיכִין עֵרֶב. וּשְׁנֵי הַמְּאוֹרוֹת לֹא נָתְנוּ טַעַם לִלְקִיחַת מָמוֹנָם וְהוֹנָם.

כז בְּנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ כֻּלָּן יַחַד, נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר טַעַם בִּזַּת כָּל נִכְסֵי הָעִיר וְגוֹ', כִּי נוֹגֵעַ הַבּוּשֶׁת לְכֻלָּן וְצָרִיךְ שֶׁיִּטְלוּ כְּנֶגֶד בֹּשֶׁת כָּל אֶחָד. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם (הלכות נערה בתולה ב:ה) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: רוֹאִין בֵּית דִּין מַעֲלָתוֹ וּמַעֲלָתָהּ, וְשָׁמִין כַּמָּה מָמוֹן רָאוּי לְאָבִיהָ וּלְמִשְׁפַּחְתָּהּ לִתֵּן וְלֹא יֵאָרַע לָהֶם דָּבָר זֶה מֵאָדָם זֶה וְכוּ׳, וְכָמוֹהוּ חַיָּב לְשַׁלֵּם, עַד כָּאן. וְהָאַחִים בִּכְלַל הַמִּשְׁפָּחָה. לָזֶה נִתְקַבְּצוּ יַחַד לְהַעֲרִיךְ שִׁעוּר הָרָאוּי לְבָשְׁתָּם, וַיָּבֹזּוּ אֶת כָּל הָעִיר וְאֵין כְּדֵי בָּהּ לְעֶרֶךְ בָּשְׁתָּם, וְלָקְחוּ הַכֹּל לִזְכוּת יַעֲקֹב אֲבִיהֶן כִּי לוֹ נוֹגֵעַ. וַהֲגַם שֶׁדָּנוּ בָּהֶם מִשְׁפַּט מָוֶת, לֹא אָמְרִינַן בִּבְנֵי נֹחַ קִים לֵיהּ בִּדְרַבָּה מִנַּהּ (תוספות עירובין סב. ד"ה בן נח).

ל וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב וְגוֹ'. נִכָּרִים הַדְּבָרִים כִּי יַעֲקֹב לֹא יָדַע כִּי בְּמִרְמָה זוּ דִּבְּרוּ, אֶלָּא חָשַׁב שֶׁהַמִּרְמָה הָיְתָה כְּדֵי שֶׁיִּקְחוּ דִּינָה מִבֵּיתוֹ בְּעַל כָּרְחוֹ, אוֹ לַהֲרֹג שְׁכֶם לְבַד בַּעַל דָּבָר, לֹא לַהֲרֹג כָּל אַנְשֵׁי הָעִיר יַחַד:

לא וַיֹּאמְרוּ הֲכְזוֹנָה וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת מַה תִּשׁוּבָה זוֹ עוֹשָׂה לְמֵחוּשׁ יַעֲקֹב עַל הַשְׁמָדָתוֹ הוּא וּבֵיתוֹ, וַהֲלֹא אֲפִלּוּ לְכַתְּחִלָּה אִם שָׁאֲלוּ הַגּוֹיִם אַחַת מֵהַפַּת וְיִחֲדוּהָ, נוֹתְנִים אוֹתָהּ לָהֶם (ירושלמי תרומות ח:ד:יא) וְלֹא יֵהָרְגוּ כֻּלָּן עָלֶיהָ אֲפִלּוּ בַּעֲרָיוֹת, וּמִכָּל שֶׁכֵּן בְּדֶרֶךְ זֶה שֶׁכְּבָר הָיָה מַה שֶּׁהָיָה.

וְאוּלַי שֶׁיְּכַוְּנוּ לוֹמַר כִּי לֹא יָחוּשׁ עַל הַדָּבָר, כִּי לֹא יַרְעִישׁוּ אֶלָּא אִם הָיוּ הוֹרְגִים בְּלֹא סִבָּה, אֲבָל הֲרִיגָה זוֹ לְסִבָּה רְאוּיָה הָיְתָה, שֶׁלָּקַח אֲחוֹתֵנוּ בְּעַל כָּרְחָהּ וַעֲשָׂאָהּ זוֹנָה, וְהוּא אָמְרָם "הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת אֲחוֹתֵנוּ". וְאֵין הַכַּוָּנָה שֶׁחַיָּב עַל הַזְּנוּת, שֶׁהֲרֵי פְּנוּיָה הָיְתָה, וּבֶן נֹחַ אֵינוֹ מְצֻוֶּה אֶלָּא עַל אֵשֶׁת חֲבֵרוֹ וְזָכָר וּבְהֵמָה חַיָּה וְעוֹף וַאֲחוֹתוֹ מֵאִמּוֹ.

או יִרְצֶה לְהָשִׁיב כִּי אַדְרַבָּה יִסְתַּכְּנוּ בֵּין הָאֻמּוֹת כְּשֶׁיִּרְאוּ שֶׁבָּזוּי אֶחָד שָׁלַט בְּבַת יַעֲקֹב וּפָעַל וְעָשָׂה כְּחֶפְצוֹ וּרְצוֹנוֹ, לֹא תִּהְיֶה לְשׂוֹנְאֵיהֶם תְּקוּמָה בֵּין הָעַמִּים, וְאַדְרַבָּה בָּזֶה תִּהְיֶה חִתָּתָם עַל הָעַמִּים וְיִרְעֲדוּ מִפְּנֵיהֶם.

פרק לה

א קוּם עֲלֵה וְגוֹ' וְשָׁב שָׁם וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ "וְשָׁב שָׁם" פֵּרוּשׁ: הֲגַם שֶׁהוּא מֵאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ, שֵׁב שָׁם וְלֹא תִּפָּחֵד מֵהֶם.

או יֹאמַר **וְשָׁב שָׁם** וְלֹא תֵּשֵׁב כָּאן, כִּי שָׁכִיחַ הֶזֵּק שָׁם בִּמְקוֹם הַפִּרְצָה.

או יִרְמוֹז עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְשָׁב שָׁם** – פֵּרוּשׁ, שָׁם הָיָה לְךָ לָשֶׁבֶת וְלֹא בְּמָקוֹם זֶה, כִּי אֵין רָאוּי לָתֵת מַרְגּוֹעַ לְרַגְלֶיךָ עַד שָׁמָּה, וַעֲשֵׂה מִזְבֵּחַ וְגוֹ'.

ב הָסִירוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֵּכָר. פֵּרוּשׁ, לֶהֱיוֹת שָׂרָצָה יַעֲקֹב לִפְעַם מֵהַמָּקוֹם הַהוּא, חֹשׁ שֶׁמָּא יִקְחוּ בְּיָדָם מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים וְיִהְיוּ בִּרְשׁוּתָם, וְלֶהֱיוֹת שֶׁלֹּא הָיוּ עִמָּהֶם מֵהָאוּמּוֹת שֶׁיְּבַטְּלוּ אוֹתָם קֹדֶם שֶׁיָּבוֹאוּ לְבֵיתָם, אֵין לָהֶם בִּטּוּל עַל יְדֵי יִשְׂרָאֵל.

וְאִם תֹּאמַר לָמָּה לֹא בִּטְּלוּ אוֹתָם נְשֵׁי אַנְשֵׁי שְׁכֶם קֹדֶם שֶׁבָּאוּ לְיָדָם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה מג.) גּוֹי מְבַטֵּל עֲבוֹדָה זָרָה בְּעַל כָּרְחוֹ וַאֲפִלּוּ עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁל חֲבֵרוֹ? וְיֵשׁ לוֹמַר כִּי הַנָּשִׁים דִּינָם כְּקַטָּנִים וְאֵין הַקְּטַנִּים מְבַטְּלִים עֲבוֹדָה זָרָה, וּכְמוֹ דְּאָמְרִינַן בְּמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה דַּף מ"ג וְאָמְרוּ שָׁם וְזֶה לְשׁוֹנָם: וּשְׁמַע מִנָּהּ הַיּוֹדֵעַ בְּטִיב וְכוּ׳ וְשֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ בְּטִיב עֲבוֹדָה זָרָה וּמְשַׁמְּשֶׁיהָ אֵינוֹ מְבַטֵּל, עַד כָּאן, וְהַנָּשִׁים דִּינָם כְּקָטָן. **או** אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא הָיוּ מְדַקְדְּקִים שֶׁלֹּא יַגִּיעוּ לְיָדָם עַד שֶׁיְּבַטְּלוּ אוֹתָם. או שֶׁהָיוּ עֲבוֹדָה זָרָה נִסְתָּרִים בַּכְּלִים וְכַדּוֹמֶה, וְלֹא הָיוּ נִכָּרִים אֶצְלָם לְתַקֵּן בְּטוּלָם קֹדֶם שֶׁיַּגִּיעוּ לְיָדָם, וְעַל זֶה צִוָּה יַעֲקֹב לְבַדֵּק לְהָסִיר הַכָּעוּר. אוֹ אוּלַי שֶׁנִּתְעָרְבָה עֲבוֹדָה זָרָה אוֹ תַּשְׁמִישׁ עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלֹּא נִתְבַּטְּלוּ וְנֶאֱסְרוּ הַכֹּל.

וְאָמַר לָהֶם שֶׁיִּשְׁתַּחֲווּ מִמַּגַּע עָבָר, כִּי עֲבוֹדָה זָרָה מְטַמְּאָה אָדָם וְכֵלִים. וְאָמְרוּ **וְהַחֲלִיפוּ** וְגוֹ', עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ו' מֵהִלְכוֹת אֲבוֹת הַטֻּמְאָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: כָּל אַב הַטֻּמְאָה שֶׁמְּטַמֵּא בְּמַגָּע וּבְמַשָּׂא, בֵּין אָב וְכוּ', אָדָם הַנּוֹגֵעַ בּוֹ אוֹ הַנּוֹשְׂאוֹ מְטַמֵּא בְּגָדִים בְּשָׁעַת מַגָּעוֹ וְכוּ', עַד כָּאן. לָזֶה אָמַר לָהֶם שֶׁאֲפִלּוּ לֹא נָגְעוּ הַשְּׁמָלוֹת בַּעֲבוֹדָה זָרָה, הֲרֵי הֵם טְמֵאִים וּצְרִיכִין לְהַחְלִיפָם. וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **שִׁמְלֹתֵיכֶם**, פֵּרוּשׁ, אוֹתָם שֶׁהָיוּ עֲלֵיהֶם בְּעֵת שֶׁבָּזוּ הַבְּזָזָה שֶׁהָיוּ בָּהֶם עֲבוֹדָה זָרָה.

וְאִם תֹּאמַר: לָמָּה יָחוּשׁ לְהַחְלָפַת בְּגָדִים, וַהֲלֹא אֵין אָדָם וְכֵלִים מְקַבְּלִין טֻמְאָה אֶלָּא מֵאַב הַטֻּמְאָה, וּבְגָדִים אֵלּוּ לוֹ יִהְיֶה שֶׁנָּגְעוּ בַּעֲבוֹדָה זָרָה עַצְמָהּ, אֵינָם נַעֲשִׂים אַב הַטֻּמְאָה וְאֵינָם מְטַמְּאִים אָדָם? יֵרָאֶה, כֵּיוָן שֶׁמָּצִינוּ קְרִיאַת שֵׁם לַעֲבוֹדָה זָרָה מֵתִים, דִּכְתִיב (תהילים ק"ו:כ"ח) "וַיֹּאכְלוּ זִבְחֵי מֵתִים", וּמָצִינוּ שֶׁאָמְרָה תּוֹרָה (חולין ג.) חֶרֶב הֲרֵי הוּא כְּחָלָל, וְכָתַב הָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ה' מֵהִלְכוֹת טֻמְאַת מֵת וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְהוּא הַדִּין לִשְׁאָר כֵּלִים וְכוּ' וּבְגָדִים, עַד כָּאן, אִם כֵּן נַעֲשׂוּ הַבְּגָדִים כְּטֻמְאַת עֲבוֹדָה זָרָה עַצְמָהּ, וְלָזֶה יָצוּ הַצַּדִּיק לְהַחְלִיף הַבְּגָדִים.

ה **וַיִּסָּעוּ וַיְהִי וְגוֹ'.** אוּלַי שֶׁחִדּוּשׁ יַשְׁמִיעֵנוּ, כִּי הֲגַם שֶׁנָּסְעוּ מִשָּׁם, וְזֶה יַגִּיד עַל עֲנַף הַבְּרִיחָה, אַף עַל פִּי כֵן "וַיְהִי חִתַּת" וְגוֹ'. אוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: הֲגַם שֶׁרָאוּ שֶׁמִּלְּטוּ מִיָּדָם וְהָלְכוּ לָהֶם, אַף עַל פִּי כֵן נָפְלָה עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וְלֹא רָדְפוּ, וְהִסְכִּימוּ עַל מִלִּיטָתָם.

ז **וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל וְגוֹ'.** הֲגַם שֶׁכְּבָר קָרָאוֹ כֵּן בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי עֵשָׂו, חָזַר וְהוֹסִיף לוֹמַר "אֵל בֵּית אֵל". פֵּרוּשׁ: יְחֵד שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ עַל הַמָּקוֹם שֶׁשָּׁמוֹ בֵּית אֵל, וְנָתַן טַעַם לָזֶה "כִּי שָׁם נִגְלוּ" וְגוֹ', וּלְצַד שֶׁמָּקוֹם זֶה שָׁם קָנָה הַהַבְטָחוֹת שֶׁנִּתְקַיְּמוּ בּוֹ, יְחֵד הוֹסִיף לְהַעֲלוֹת לַמָּקוֹם הַהוּא.

י **לֹא יִקָּרֵא שִׁמְךָ וְגוֹ' כִּי אִם יִשְׂרָאֵל.** צָרִיךְ לְדַעַת מַה נִּשְׁתַּנָּה יַעֲקֹב מֵאַבְרָהָם, כִּי הַקּוֹרֵא לְאַבְרָהָם אַבְרָם עוֹבֵר בַּעֲשֵׂה (ברכות יג.), אֲבָל הַקּוֹרֵא לְיִשְׂרָאֵל יַעֲקֹב אֵינוֹ עוֹבֵר. וַהֲגַם שֶׁרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם) אָמְרוּ כִּי יַעֲקֹב אַהְדְּרֵיהּ קְרָא, וְלָמָּה לֹא נִלְמַד מִמַּה דְּאַהְדְּרֵיהּ לְיַעֲקֹב הֲגַם שֶׁאָמַר בּוֹ "לֹא יִקָּרֵא" וְאַהְדְּרֵיהּ כְּמוֹ כֵן בְּאַבְרָהָם?

וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁשִּׁנָּה ה' דְּבָרוֹ הַטּוֹב הֶאֱמוּר בְּיַעֲקֹב מֵהָאֱמוּר בְּאַבְרָהָם, בְּמַה שֶׁאָמַר "שִׁמְךָ יַעֲקֹב", כִּי לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר כֵּן, כִּי מַה חִדֵּשׁ בָּזֶה בְּאָמְרוֹ "שִׁמְךָ יַעֲקֹב"? אֶלָּא וַדַּאי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר שֵׁם קָבוּעַ הוּא לְךָ. אֶלָּא שֶׁצָּרִיךְ לְדַעַת טַעְמוֹ שֶׁל הקב"ה לָמָּה בְּאַבְרָהָם הִקְפִּיד עַל אַבְרָם, וְעַל יַעֲקֹב לֹא הִקְפִּיד. וְיֵרָאֶה כִּי יֵשׁ טַעַם נָכוֹן, וְהוּא לְמַה שֶׁקָּדַם לָנוּ כִּי שְׁמוֹת בְּנֵי הָאָדָם הֵם שְׁמוֹת נַפְשׁוֹתָם, וַה' שָׂם שֵׁמוֹת בָּאָרֶץ וְדָרְשׁוּ זַ"ל (ברכות ז.) וְכוּ'. וְהִנֵּה יַעֲקֹב יִהְיֶה שֵׁם נֶפֶשׁ שֶׁהָיְתָה לוֹ, וְלָזֶה הֲגַם שֶׁנִּתּוֹסֵף בּוֹ רוּחַ אֱלֹהִים הַנִּקְרָא יִשְׂרָאֵל, לֹא מִפְּנֵי זֶה אָבַד הָרִאשׁוֹן, וַהֲרֵי יֶשְׁנָם לְרִאשׁוֹן גַּם שֵׁנִי וְיָכוֹל הוּא לִקָּרֵא יַעֲקֹב וְאֵין רָאוּי שֶׁיֵּעָקֵר שְׁמוֹ הָרִאשׁוֹן לַחֲלוּטִין. מַה שֶּׁאֵין כֵּן אַבְרָהָם, כִּי גַּם אַחַר שִׁנּוּי שְׁמוֹ לְעִלּוּי לֹא נֶעֱקַר שֵׁם הָרִאשׁוֹן, כִּי יֵשׁ בִּכְלַל אַבְרָהָם אַבְרָם, וְלָזֶה יָצוּ הָאֵל לִקְרוֹת לוֹ בִּתְמִידוּת אַבְרָהָם, וְאֵין עֲקִירָה לָרִאשׁוֹן כִּי בִּכְלַל אַבְרָהָם אַבְרָם. וְאוּלַי כִּי זֶה רָמַז הַכָּתוּב בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (דברי הימים א' א:כו) "אַבְרָם הוּא אַבְרָהָם". וּכְפִי זֶה אָמְרוּ **לֹא יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ לְבַד אֶלָּא גַּם יִשְׂרָאֵל. גַּם דַּיֵּק בְּאָמְרוֹ "לֹא יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד" וְלֹא אָמַר "לֹא יִקָּרֵא עוֹד שִׁמְךָ" כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּאַבְרָהָם (בראשית יז:ה), וְהָבֵן:

יב **לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק.** עַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָרָשַׁת תּוֹלְדוֹת בְּפָסוּק (בראשית כ"ו:ג') "כִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ" וְגוֹ', כִּי יִצְחָק נִתּוֹסֵף לוֹ זְכוּת בְּחֵלֶק אֶחָד יָתֵר עַל אַבְרָהָם, וְאוֹתוֹ נָתַן ה' גַּם כֵּן לְיַעֲקֹב.

אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֵצַרְךָ לַחְזוֹר לוֹמַר "אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ" וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶׁקָּדַם לוֹמַר "לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ"? וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי לוֹ, לְיַעֲקֹב, נָתַן הָאָרֶץ שֶׁיֵּאֱחֵז בָּהּ, וְאִלּוּ אָמַר "לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ" תִּהְיֶה הַכַּוָּנָה שֶׁיִּתְּנֶנָּה לוֹ לְהַנְחִילָהּ לְזַרְעוֹ. לָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר שְׁתֵּי נְתִינוֹת, אֶחָד לוֹ וְאֶחָד לְזַרְעוֹ, מַה שֶּׁלֹּא דִּקְדֵּק לוֹמַר כֵּן בְּהַבְטָחַת שְׁנֵי אָבוֹת.

טו **וַיִּקְרָא יַעֲקֹב וְגוֹ' אֲשֶׁר וְגוֹ' בֵּית אֵל.** קָשֶׁה, וַהֲלֹא כְּבָר קָרָאוֹ כֵן, וְגַם בְּתוֹסֶפֶת "אֵל בֵּית אֵל", וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה (בראשית לה:ז), וּמָה חִדֵּשׁ בִּקְרִיאָה זוֹ? וְאוּלַי שֶׁהוֹסִיף לִקְרוֹת לַמָּקוֹם סָמוּךְ לְבֵית אֵל שֶׁגַּם הוּא יִקָּרֵא "בֵּית אֵל" כְּשֶׁדִּבֶּר ה' אֵלָיו בּוֹ, וְהוּא שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ כִּי לְצַד הַדִּבּוּר שֶׁהָיָה שָׁם קָרָא לוֹ גַּם כֵּן וְכוּ', שֶׁאִלּוּ לַמָּקוֹם שֶׁנִּגְלָה שָׁם אֵלָיו בְּבָרְחוֹ לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "אֲשֶׁר דִּבֶּר":

יז **אַל תִּירְאִי כִּי גַם זֶה וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת מַה הִיא הַמּוֹרָא שֶׁמַּבְטִיחָתָהּ עָלָיו שֶׁלֹּא תִּירָא, וְלִכְשֶׁנֹּאמַר כִּי אֵימוֹת מָוֶת הָיוּ לָהּ, בַּמֶּה מְסִירָה מִמֶּנָּה הַמּוֹרָא בְּאָמְרָהּ **כִּי גַם זֶה** וְגוֹ'? עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת מַה כִּוָּנָתָהּ בְּאָמְרָהּ "גַּם"?

אָכֵן יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פב:ח) כִּי בְּנְיָמִין נוֹלְדוּ עִמּוֹ שְׁתֵּי תְּאוֹמוֹת, מַה שֶּׁלֹּא נוֹלְדוּ כֵּן עִם יוֹסֵף כִּי אִם תְּאוֹמָה אַחַת, עַד כָּאן. וְלָזֶה "וַיְהִי בְּהַקְשׁוֹתָהּ" אָמְרָה לָהּ הַמְיַלֶּדֶת "אַל תִּירְאִי" מִמַּה שֶּׁאַתְּ מִתְקַשָּׁה בַּלֵּדָה שֶׁמָּא תִּסְתַּכְּנִי, כִּי יֵשׁ לָךְ הֵרָיוֹן מְשֻׁנֶּה מֵהָרִאשׁוֹן, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי גַם** בְּתוֹסֶפֶת רִבּוּי זֶה לָךְ כֵּן, כְּאִלּוּ אָמַר "כִּי גַם בֵּן זֶה לָךְ".

עוד תִּרְמֹז עַל פִּי מַה שֶּׁיָּדוּעַ (נדה לא.) כִּי הַמְקַשָּׁה לְיֹלֵד בְּבֵן זָכָר אֵינָהּ מִסְתַּכֶּנֶת, וְהַמְקַשָּׁה לְיֹלֵד בְּבַת הִיא מִסְתַּכֶּנֶת, לָזֶה אָמְרָה כִּי רַבַּאי גַּם זֶה לָךְ בֵּן וְלֹא תִסְתַּכְּנִי.

כג בְּנֵי לְאָה בְּכוֹר יַעֲקֹב וְגוֹ'. טַעַם שֶׁהֵצָרִךְ לְהוֹדִיעַ הֱיוֹתוֹ בְּכוֹר יַעֲקֹב, לוֹמַר שֶׁלֹּא תַחְשֹׁב בּוֹ דָּבָר בִּלְתִּי הָגוּן דִּכְתִיב בְּסָמוּךְ "וַיִּשְׁכַּב אֶת בִּלְהָה", כִּי לֹא שָׁכַב מַמָּשׁ. וְהָרְאָיָה, שֶׁחָזַר וּמָנָאוֹ עִם שְׁאָר אֶחָיו, דִּכְתִיב "וַיִּהְיוּ בְנֵי יַעֲקֹב שְׁנֵים עָשָׂר", וְלָזֶה רָשַׁם וְאָמַר **בְּכוֹר יַעֲקֹב**, כִּי הוּא בְּכוֹר יַעֲקֹב, וְלִהֱיוֹתוֹ טָפָּה רֹאשׁוֹנָה שֶׁל יַעֲקֹב, בְּחִינָה זוֹ תַּשְׁרֵשׁ בּוֹ הַרְחָקַת הַתְּעוּב וְלֹא תַחְשְׁדֵנּוּ.

כח וַיִּהְיוּ יְמֵי יִצְחָק וְגוֹ'. טַעַם שֶׁלֹּא הִזְכִּיר "חַיִּים" בְּיִצְחָק כְּמִנְהַג הַכָּתוּב בְּאַבְרָהָם וְיַעֲקֹב, וְגַם בְּיוֹסֵף הִזְכִּיר חַיִּים דִּכְתִיב (בראשית נ:כב) "וַיְחִי יוֹסֵף", וְאוּלַי כִּי לִהֱיוֹת שְׁמִיּוֹם שֶׁנּוֹלַד עַד הָעֲקֵדָה לֹא הָיְתָה לוֹ בַּת זוּג, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קהלת רבה ט') הַשָּׁרוּי בְּלֹא אִשָּׁה שָׁרוּי בְּלֹא חַיִּים, וּמֵעֵת הָעֲקֵדָה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פ׳ סה) שֶׁהִתְחִילוּ לִכְהוֹת עֵינָיו, לָזֶה לֹא הִזְכִּיר בּוֹ חַיִּים.

אוֹ אֶפְשָׁר, לִהֱיוֹת שֶׁלֹּא הֵבִיא עִמּוֹ חַיִּים עַד הָעֲקֵדָה לֹא הִזְכִּיר בּוֹ חַיִּים.

פרק לו

א הוּא אֱדוֹם. אָמַר כֵּן שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּפָרָשָׁה זוֹ, לִהֱיוֹת שֶׁנִּשְׁבַּע ה׳ לְאַבֵּד אֱדוֹם, לָזֶה הִזְכִּיר עֲשָׂו כִּי הוּא אֱדוֹם, וְהִזְכִּיר הָעִיר דִּכְתִיב (בראשית לו:ח) "בְּהַר שֵׂעִיר הוּא אֱדוֹם", אִם אֵינוֹ עִנְיָן לְעֲשָׂו תְּנֵהוּ עִנְיָן לָעִיר עַצְמָהּ. וְהִזְכִּיר בְּנֵי עֲשָׂו כִּי הֵם אֱדוֹם דִּכְתִיב (בראשית לו:יט) "וְאֵלֶּה אַלּוּפֵיהֶם הוּא אֱדוֹם", לוֹמַר כִּי כֻּלָּם יִדָּלְקוּ בְּאֵשׁ שֶׁל בֵּית יַעֲקֹב לְצַד שֶׁכֻּלָּם נִקְרָאִים אֱדוֹם אֲשֶׁר נָתַן ה׳ לְיִשְׂרָאֵל, וְגַם עֲשָׂו עַצְמוֹ, וְהוּא רָמוּז בְּדִבְרֵי רַז״ל (תנחומא, צו; ירושלמי נדרים ג,ה) שֶׁאָמְרוּ עָתִיד עֲשָׂו לְהִתְעַטֵּף בְּציצִית וְיָבֹא וְיֵשֵׁב בֵּין הַצַּדִּיקִים וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹשִׁיבוֹ מִשָּׁם וְכוּ׳ דִּכְתִיב (עובדיה א:ד) "וְאִם בֵּין כּוֹכָבִים וְגוֹ׳ מִשָּׁם" וְגוֹ׳ ע״כ. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק (בראשית לו:לא) "וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים":

כ אֵלֶּה בְנֵי שֵׂעִיר וְגוֹ'. טַעַם הוֹדָעַת עִנְיָן זֶה, לְהוֹדִיעַ שִׁעוּר מַה שֶּׁנָּתַן ה׳ בִּזְכוּת הָאָבוֹת לְעֵשָׂו הֲגַם הֱיוֹתוֹ רָשָׁע. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה גַּם כֵּן דָּרְשׁוּ בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת פֶּרֶק רַבִּי עֲקִיבָא (שבת פה) וְזֶה לְשׁוֹנָם: רַבִּי אַחָא בַּר יַעֲקֹב אָמַר, חוֹרִי – שֶׁנַּעֲשׂוּ בְּנֵי חוֹרִין מִנִּכְסֵיהֶם, עַד כָּאן. חֲרֵי שֶׁיְּסַפֵּר הַכָּתוּב בְּנוֹתֵינוּ לְעֵשָׂו. וְאָמְרוּ עוֹד (סנהדרין צט) כִּי לְהוֹדִיעַ תִּמְנַע הֱיוֹתָהּ בְּרוּם הַמַּעֲלוֹת אֲחוֹת לוֹטָן וְנַעֲשֵׂית פִּילֶגֶשׁ לֶאֱלִיפַז, וְאֵלּוּ וְאֵלּוּ דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים:

כז אֵלֶּה בְּנֵי אֵצֶר וְגוֹ'. יִרְמֹז הַכָּתוּב עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמעוני משלי ב׳): אָמְרָה תּוֹרָה מִפְּנֵי מָה בָּנֵי עֲנִיִּים? אָמַר לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "לְהַנְחִיל אוֹהֲבַי יֵשׁ וְאוֹצְרוֹתֵיהֶם אֲמַלֵּא" (משלי ח:כא), פֵּרוּשׁ כִּי בְּאֶמְצָעוּת יִסּוּרֵיהֶן בָּעוֹלָם הַזֶּה יִרְבֶּה אוֹצָרָם בָּעוֹלָם הַבָּא. וְהוּא אָמְרוֹ **אֵלֶּה בְּנֵי אֵצֶר**, פֵּרוּשׁ אוֹתָם שֶׁחָפְצִים לֶאֱצֹר אוֹצָר בַּטּוֹב בַּנִּצְחִי צְרִיכִין בָּעוֹלָם הַזֶּה לִסְבוֹל יִסּוּרִין. **בִּלְהָן** וְגוֹ', וּמוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי הַיִּסּוּרִין הֵם עוֹשִׂים אוֹצָרוֹת מְלֵאִים כָּל טוּב לְמַעְלָה בְּאֶמְצָעוּתָם. וּכְיִסּוּרֵי רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי (בבא מציעא פד:) שֶׁהָיָה קוֹרֵא אוֹתָם "בּוֹאוּ אַחַי" וְגוֹ', וּמֵעַתָּה מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים הָעֶלְיוֹנִים וְלֶאֱצֹר אוֹצָרוֹת הַטּוֹב יִמְאַס בָּעוֹלָם הַזֶּה וּכְתַעֲנוּגָיו וִיקַבֵּל עָלָיו בִּלְהָן וְזַעֲוָן וַעֲקָן, תַּרְגּוּם צָרָה "עָקָא", לְטוֹב לוֹ כָּל הַיָּמִים וּלְמַלְּאוֹת אוֹצְרוֹתָיו.

לא וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים וְגוֹ'. יְכִוֵּן בָּזֶה לְמְנוֹת כָּל אֲשֶׁר נִתְחַתֵּן לֶאֱדוֹם אוֹ הֶעֱמִיד לָהּ מֶלֶךְ וְכַדּוֹמֶה, כִּי הַכֹּל עוֹמֵד לַאֲבַדּוֹן בִּנְפוֹל אֱדוֹם, וּכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פג), בָּצְרָה לְפִי שֶׁהֶעֱמִידָה מֶלֶךְ לֶאֱדוֹם עַתִּידָה לִלְקוֹת עִמָּהֶם, דִּכְתִיב (ישעיהו לד:ו) "זֶבַח לַה׳ בְּבָצְרָה", עַד כָּאן. גַּם שְׁאָר הֶעָרִים הֲגַם שֶׁבֵּינֵי בֵּינֵי קוֹדֶם שֶׁבָּא גּוֹאֵל צִבְאֵי יִשְׂרָאֵל יִכָּנְסוּ בִּרְשׁוּת מֶלֶךְ אַחֵר, יָבוֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּטַעֲנָה קְדוּמָה וְיוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׁרֵף, וְאֵין צֵל הַזּוֹלֵת מַצִּילָתָהּ.

גַּם לְקַחַת סִימָן לַגְּאֻלָּה הָעֲתִידָה כִּי יַאֲרִיכוּ הַיָּמִים, וְהָרְאָיָה, כִּי ה׳ מָנָה מַלְכֵי אֱדוֹם שֶׁקָּדְמוּ לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל, וּכְמוֹתָם קָדְמוּ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל לְמַלְכוּתָם אַחַר שֶׁפָּסְקָה אַחַר מְלָכִים הָרְשׁוּמִים בַּתּוֹרָה, וּמֵעַתָּה כְּמוֹ כֵן יִמְלְכוּ יִשְׂרָאֵל כַּמִּנְיָן אֲשֶׁר מָלְכוּ בֶּאֱדוֹם (בגלות, הגהה), וַהֲגַם כִּי שִׁשָּׁת אֲלָפִים עוֹלָם עוֹמֵד (סנהדרין צט.), יַאֲרִיךְ ה׳ יְמֵי טוֹבָה, כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה.

חסלת פרשת וישלח

פרק לז

א וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב וְגוֹ'. צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה הֵצָרִךְ לוֹמַר פָּסוּק זֶה, שֶׁהֲלֹא כְּבָר אָמַר בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת (בראשית ל"ה:כ"ז) "וַיָּבֹא יַעֲקֹב וְגוֹ' הִיא חֶבְרוֹן אֲשֶׁר גָּר שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק", וְכָל עוֹד שֶׁלֹּא יוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁיָּצָא, יוֹדֵעַ אֲנִי כִּי שָׁם קָנָה יְשִׁיבָתוֹ. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה כָּפַל לוֹמַר **אֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן**, וְאִם

לְיַחֵד הַמָּקוֹם הָיָה לוֹ לוֹמַר בְּחֶבְרוֹן, וְאִם לְהוֹדִיעַ כִּי הוּא אֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו הֲלֹא כְּבָר אָמַר בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת "אֲשֶׁר גָּר שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק"?

אָכֵן לֶהֱיוֹת שֶׁקָּדַם לוֹמַר בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת וְהוֹדִיעַ כִּי עֲשָׂו אָחִיו יָרַשׁ אֶת הַר שֵׂעִיר מִפַּחַ זְכוּת אָבִיו, חָל עַל הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ יְרֻשַּׁת יַעֲקֹב. וְאָמַר **וַיֵּשֶׁב** וְגוֹ', נִתְכַּוֵּן לְהוֹדִיעַ מִדַּת טוּבוֹ שֶׁלֹּא הִתְנַהֵג בָּאָרֶץ אֶלָּא בְּגֵרוּת, הֲגַם שֶׁרָאָה שֶׁעֵשָׂו יָרַשׁ יְרֻשָּׁתוֹ וְהָאָדוֹן דִּקְדֵּק לוֹמַר אֵלָיו שֶׁנָּתַן לוֹ בְּיִחוּד אֶת הָאָרֶץ, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת (בראשית ל"ה:י"ב) בְּפָסוּק "לְךָ אֶתְּנֶנָּה", אַף עַל פִּי כֵן לֹא עָשָׂה בּוֹ רֹשֶׁם וְהָיָה מִתְגּוֹרֵר בְּגֵרוּת כְּמוֹ שֶׁהָיָה אָבִיו **בְּאֶרֶץ כְּנָעַן** פֵּרוּשׁ: שֶׁהָיָה מִתְנַהֵג בָּהּ כְּאֶרֶץ לֹא לוֹ אֶלָּא אֶרֶץ כְּנָעַן.

או יֹאמַר, הֲגַם שֶׁהִיא אֶרֶץ כְּנַעַן הַנִּתֶּנֶת לוֹ מוֹרָשָׁה, אַף עַל פִּי כֵן הָיָה גֵּר בָּהּ עַד שֶׁנִּתְגַּלְגְּלוּ הַדְּבָרִים עַל יְדֵי תּוֹלְדוֹת יוֹסֵף, וְהוּא אָמְרוֹ **אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף** וְגוֹ', וְנִמְכַּר לְמִצְרִים וְיָרְדוּ אֲבוֹתֵינוּ מִצְרַיִם, וְהֶעֱלָה אוֹתָם הַמַּבְטִיחַ לְקַיֵּם הַבְטָחָתוֹ אֶל הָאָרֶץ וְיָרְשׁוּ נַחֲלָתָם.

ב **אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת.** רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (בראשית רבה פרק י"ב) כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר אֵלֶּה וְגוֹ', וְכָאן פָּסַל תּוֹלְדוֹת עֲשָׂו, וְאִם לָזֶה כִּוֵּן לֹא הָיָה צָרִיךְ, כִּי כְּבָר נִפְסַל עֲשָׂו וְהַיּוֹצֵא מֵהַפָּסוּל פָּסוּל.

עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרוֹ **תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף**, וְהֵיכָן הֵם עֲשָׂרָה שְׁבָטִים? וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פד:ו) מֵהֶם אָמְרוּ כִּי יְכַוֵּן לוֹמַר שֶׁהוּא הָעִקָּר, וּמֵהֶם אָמְרוּ כִּי כְּמוֹ שֶׁאֵרַע לָזֶה, זֶה נוֹלַד מָהוּל וְזֶה נוֹלַד מָהוּל, וְזֶה מֵהַדָּרָשׁ.

וְיָרָאָה כְּוָנַת הַכָּתוּב הִיא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית לז:ב), בִּקֵּשׁ יַעֲקֹב אָבִינוּ לֵישֵׁב בְּשַׁלְוָה, קָפַץ עָלָיו רוּגְזוֹ שֶׁל יוֹסֵף, וְהוּא אָמְרוֹ "אֵלֶּה תּוֹלְדוֹתָיו שֶׁל יַעֲקֹב", פֵּרוּשׁ: מַה שֶּׁעָבַר עָלָיו מֵהָרוּגָז, שֶׁהַכָּתוּב בָּא לְהוֹדִיעַ מְכִירַת יוֹסֵף וְצַעֲרוֹ שֶׁל יַעֲקֹב. הוּא יַעֲקֹב הַגּוֹרֵם בְּמַה שֶּׁבִּקֵּשׁ לֵישֵׁב, דִּכְתִיב "וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב", וּבָזֶה תּוֹלְדוֹתָיו הֵם אֵלֶּה "יוֹסֵף בֶּן" וְגוֹ' וְנִתְגַּלְגְּלוּ הַדְּבָרִים, כִּי הָאָדָם גּוֹרֵם לְעַצְמוֹ אֶת כָּל אֲשֶׁר תְּבֹאנָה עָלָיו. כִּי אֵין דָּבָר רַע בָּא מֵהָאָדוֹן הַטּוֹב לַכֹּל, וּבִפְרָט לִידִידָיו, יַעֲקֹב וְכֵיוֹצֵא בּוֹ.

עוֹד יִרְצֶה לְהוֹדִיעַ שֶׁהֲגַם שֶׁעָבְרוּ כַּמָּה מְאוֹרָעוֹת רָעוֹת עַל יַעֲקֹב מִיּוֹם הֱיוֹתוֹ, נִרְדָּף מֵעֵשָׂו מִלְּבָן עֲמוּס הַתְּלָאוֹת, יֵחָשְׁבוּ כֻּלָּם כְּאַיִן בְּעֶרֶךְ מְאוֹרָע זֶה שֶׁל יוֹסֵף, וְהוּא אָמְרוֹ **אֵלֶּה** פָּסַל מְאוֹרָעוֹת שֶׁעָבְרוּ עָלָיו כִּי כֻּלָּם כְּאַיִן יֵחָשְׁבוּ עַל יַעֲקֹב הַרְגְּשׁוֹתֵיהֶם.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לו:) רָאוּי הָיָה יוֹסֵף לְהַעֲמִיד י"ב שְׁבָטִים כְּיַעֲקֹב, אֶלָּא עַל יְדֵי מַעֲשֶׂה פּוֹטִיפַר "וַיַּפְקִדוּ זְרוֹעֵי יָדָיו" – עֲשָׂרָה הֵמָּה הַצַּדִּיקִים יָצְאוּ מֵעֲשָׂרָה אֶצְבְּעוֹתָיו, וְלֹא נִשְׁאֲרוּ לוֹ אֶלָּא שְׁנַיִם – אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה, וְהוּא שֶׁרָמַז כָּאן בְּאָמְרוֹ **אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת** וְגוֹ', פָּסַל פְּרָט אֶחָד מֵהַי"ב שֶׁלֹּא הָיוּ בָּעוֹלָם מֵהַטַּעַם הַנִּזְכָּר.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ בְּסֵפֶר תְּהִלִּים (עז:טז) "בְּנֵי יַעֲקֹב וְיוֹסֵף סֶלָה". וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין יט:) שֶׁטַּעַם שֶׁיִּחֵס בְּנֵי יַעֲקֹב לְיַעֲקֹב וּלְיוֹסֵף, לֶהֱיוֹת שֶׁיּוֹסֵף זָנַם בִּשְׁנֵי רָעָב וּפִרְנָסָם נִקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ, עַד כָּאן. וְהוּא עַצְמוֹ שֶׁרָמַז כָּאן בְּאָמְרוֹ **תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף**, פֵּרוּשׁ: בְּאֶמְצָעוּת יוֹסֵף הָיָה קִיּוּם לְכָל תּוֹלְדוֹתָיו. אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב וְגַם יוֹסֵף. וְהַרְבֵּה מִקְרָאוֹת מְדַבְּרִים כֵּן, דִּכְתִיב (שמות א:ב) "רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן", וּכְאִלּוּ אָמַר "וְשִׁמְעוֹן". גַּם כָּאן כְּאִלּוּ אָמַר "וְיוֹסֵף", וְנָתַן הַכָּתוּב טַעַם לִקְרִיאַת שֵׁם כֻּלָּם עָלָיו בְּמַה שֶּׁגָּמַר אוֹמֶר **בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה** וְגוֹ', וְנִתְגַּלְגְּלוּ הַדְּבָרִים וְיָרַד מִצְרַיְמָה וְעָלָה לִגְדֻלָּה וְהֵצְרִכוּ אֶחָיו אֵלָיו וּפִרְנָסָם וְאֶת טַפָּם, וּלְטַעַם זֶה יִקָּרְאוּ עַל שְׁמוֹ כִּי הוּא הַזָּן וּמְפַרְנֵס לְכֻלָּן:

בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה. טַעַם שֶׁהֵצֵרְךָ לְסַפֵּר שְׁנֵי יוֹסֵף, נִתְכַּוֵּן לְהוֹדִיעַ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת בְּרָכוֹת (נה:) לְעוֹלָם יְצַפֶּה אָדָם לַחֲלוֹם טוֹב עַד עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה וְכוֹ', וְאִם כֵּן אִם לֹא הָיָה מוֹדִיעַ הַכָּתוּב בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה לֹא הָיִינוּ יוֹדְעִים זֶה:

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בַּגְּמָרָא (קידושין כט:), הַאי דַּעֲדִיפְנָא מֵחַבְרַאי דְּנָסִיבְנָא בְּשִׁיתְסַר וְכוֹ', חֲרִי כִּי בְּשִׁיתְסַר לֹא יִתְגַּבֵּר הַחוֹמֶר וְיֵצֶר הָרַע עַל הָאָדָם כְּמוֹ בְּשִׁיבְסַר, וְהוּא מַה שֶּׁהֵצֵרְךָ הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ כִּי יוֹסֵף הָיָה בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה, כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַגָּעַת הַזְּמַן הָיָה בּוֹ צַד תִּגְבּוֹרֶת אֱנוֹשִׁית לְהִתְגָּרוֹת בְּאֶחָיו וּלְהָבִיא דִּבָּתָם רָעָה וְגוֹ', וְעַיֵּן בְּסָמוּךְ:

הָיָה רוֹעֶה וְגוֹ'. קָשֶׁה, הָיָה לוֹ לוֹמַר "הָיָה רוֹעֶה הַצֹּאן אֶת אֶחָיו", כִּי לֹא לְאֶחָיו הָיָה רוֹעֶה. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת הַכַּוָּנָה בְּאָמְרוֹ **וְהוּא נַעַר** וְגוֹ'. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פָּרָשָׁה פ"ד) אָמְרוּ הָיָה עוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה נַעֲרוּת, וּלְדִבְרֵיהֶם לָמָּה אֶת בְּנֵי בִלְהָה, וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י וְהָיָה רָגִיל אֶת בְּנֵי בִלְהָה, וְהוּא פֵּרוּשׁ רָחוֹק. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרוֹ **נָשֵׁי אָבִיו**, מִי לֹא יָדַע כִּי הֵם נָשֵׁי אָבִיו? עוֹד צָרִיךְ לְדַקְדֵּק אָמְרוֹ **וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דִּבָּתָם** וְגוֹ', מַה הִיא דִּבָּתָם רָעָה, וְעַל מִי סָמַךְ עָלָיו הַכָּתוּב לְהָבִין אֶת הַדְּבָרִים, וְלֹא בָּא הַכָּתוּב לִסְתּוֹם אֶלָּא לְפָרֵשׁ.

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: הָיָה רוֹעֶה אֶת אֶחָיו בְּעִנְיַן הַצֹּאן, פֵּרוּשׁ בְּדֶרֶךְ אֲכִילַת צֹאן. וְאָמְרוֹ **וְהוּא נַעַר** פֵּרוּשׁ מִזְמַן הֱיוֹתוֹ נַעַר וְהוּא מִתְגּוֹרֵר וּמִתְחַבֵּר עִם בְּנֵי בִלְהָה. וְאָמְרוֹ **נָשֵׁי אָבִיו** פֵּרוּשׁ לְחָשְׁבָם בְּגֶדֶר נְשֵׁי אָבִיו בְּאֵין הֶפְרֵשׁ מִפְּנֵי אֲלֵיהֶם, וּבָזֶה לֹא קָשֶׁה שֶׁקּוֹרֵא אוֹתוֹ נַעַר וְהוּא בֶּן שֶׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה כִּי חוֹזֵר אֶל זְמַן הַקּוֹדֶם. וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה לָמֵד מֵאָמְרוֹ רוֹעֶה אֶת אֶחָיו בְּדִין הַצֹּאן – הָא לָמַדְתָּ שֶׁנִּחְשְׁדוּ אֲצִלּוֹ בְּפָרָט זֶה, וּמֵאָמְרוֹ "אֶת בְּנֵי בִלְהָה וְגוֹ' נְשֵׁי אָבִיו" – הָא לָמַדְתָּ כִּי הוּא הָיָה חוֹשֵׁב כֵּן וְלֹא זוּלָתוֹ. וּמֵעַתָּה כְּשֶׁאָמַר הַכָּתוּב "וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דִּבָּתָם רָעָה אֶל אֲבִיהֶם" הוּא עַל פְּרָטִים הַנִּרְמָזִים

בְּסָמוּךְ, וְהוּא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּרוּחַ קֹדֶשׁ שֶׁאָמַר עֲלֵיהֶם שֶׁהָיוּ אוֹכְלִים אֵבֶר מִן הַחַי, וְהוּא הַנִּרְמָז בַּצֹּאן, וְגַם אָמְרָם שֶׁהָיוּ מְזַלְזְלִים בִּבְנֵי הַשִּׁפָחוֹת, הוּא הַנִּרְמָז בְּאָמְרוֹ "נְשֵׂי אָבִיו", כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתָיו מַחְשְׁבוֹתָם, וּמִזֶּה יָצָא לָהֶם לְזַלְזֵל בָּהֶם. וְאוּלַי כִּי גַּם מִטַּעַם זֶה יָצָא חֲשַׁד עֲרָיוֹת כְּשֶׁיִּהְיוּ נָחְשָׁבִים בְּעֵינֵיהֶם כִּשְׁפָחוֹת וְלֹא בְּמַדְרֵגַת נָשִׁים, וְחָשַׁב יוֹסֵף כִּי כַּוָּנָתָם שֶׁל הָאַחִים כְּדַעַת הָרַמְבַּ"ם (הלכות עבדים פרק ט) בְּדִין הַבָּא עַל שִׁפְחָתוֹ סְתָם, שֶׁהַוָּלָד עֶבֶד עַד שֶׁיִּפָּרֵשׁ בְּפֵרוּשׁ שֶׁבָּא עָלֶיהָ לְשֵׁם אישׁוּת. וּמֵעַתָּה כְּשֶׁאֶחָיו מְזַלְזְלִים בִּבְנֵי הַשִּׁפָחוֹת גִּלּוּ דַּעְתָּם כִּי מִן הַסְּתָם הַוָּלָד עֶבֶד, וְהַשִּׁפָחוֹת אֵין לָהֶם מִשְׁפַּט אֵשֶׁת אָב אֶלָּא כְּמִפֻּתַּת אָבִיו וַאֲנוּסָתוֹ שֶׁהָיוּ מֻתָּרוֹת לָהֶם לְהִזָּקֵק לָהֶם, וַחֲשָׁדָם שֶׁיִּשְׁכְּבוּ הָאֲנָשִׁים עִמָּהֶם וְאֵין רַע לִסְבָרָתָם. וְלִסְבָרַת יוֹסֵף אִיפְסְקָא הֲלָכָה כְּדַעַת הָרִי"ף (פרק ב דיבמות) שֶׁהַבּוֹעֵל סְתָם עֲשָׂאָהּ בַּת חוֹרִין וְהַוָּלָד כָּשֵׁר, וְדִין נְשֵׂי אָבִיו לָהֶם. וְעַל פְּרָט זֶה גַּם כֵּן נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **דִּבָּתָם רָעָה**, וְנֶעֱנַשׁ יוֹסֵף עַל הַדָּבָר אֵיךְ יֵחָשֵׁב בַּצַּדִּיקִים שֶׁיִּטְעוּ בְּדָבָר, שֶׁהֲלֹא גַּם לְדַעַת הָרַמְבַּ"ם יוֹרֶה בְּאָדָם צַדִּיק כְּיַעֲקֹב כִּי מִן הַסְּתָם לְשֵׁם אישׁוּת בָּעַל. וְעוֹד שֶׁבְּפֵרוּשׁ אִתְּמַר (תרגום יונתן בן עוזיאל ויצא ל:ד) כְּשֶׁנְּתָנוּם רָחֵל וְלֵאָה כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ בְּחֶזְקַת מְשֻׁחְרָרִים נְתָנוּם, וּמִן הַסְּתָם יָדְעוּ הַשְּׁבָטִים בְּדָבָר.

וְטַעַם שֶׁמָּצִינוּ הַשְּׁבָטִים שֶׁהָיוּ יַחַד בְּעֵצָה אַחַת בִּמְכִירַת יוֹסֵף, וּבְכֻלָּם הָיוּ גַּם בְּנֵי הַשִּׁפָחוֹת. אוּלַי שֶׁגַּם בָּהֶם דִּבֵּר פְּרָט אִסּוּר אֵבֶר מִן הַחַי. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁנִּשְׁאוּ פָּנִים לְשִׁשָּׁה בְּנֵי הַגְּבִירָה וְהִסְכִּימוּ לְעֲצָתָם בִּמְכִירָתוֹ, הֲגַם שֶׁהָיָה לְבָם שָׁלֵם עִמּוֹ.

ג **וְיִשְׂרָאֵל אָהַב וְגוֹ'.** הִקְדִּים לָתֵת טַעַם לְמַשְׁטֵמָתָם שֶׁל אַחִים לְאָח קָטָן וְאָמַר **וְיִשְׂרָאֵל** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ כִּי הַגַּם שֶׁיּוֹסֵף הוֹצִיא דִּבַּת אֶחָיו, אַף עַל פִּי כֵן לֹא הָיָה דָּבָר רַע יוֹצֵא, כִּי הָיוּ הָאַחִים מִתְוַכְּחִים עִמּוֹ וּמוֹכִיחִים אוֹתוֹ וְסָרָה קִנְאָתָם. אֶלָּא לְצַד כִּי נוֹסַף דָּבָר זֶה שֶׁאָהַב יִשְׂרָאֵל וְגוֹ' מִכָּל אֶחָיו, פֵּרוּשׁ יוֹתֵר מִכֻּלָּן יַחַד, גַּם פִּרְסֵם הָאַהֲבָה וְהוֹדִיעָה לָהֶם בְּמַה שֶׁעָשָׂה לוֹ כְּתׇנֶת פַּסִּים, וַהֲרֵי זֶה מַגִּיד שֶׁיְּדָעוּ וְיָדַע אֲבִיהֶן שֶׁיָּדְעוּ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי** וְגוֹ'. וּמֵעַתָּה בְּבוֹא הַשִּׂנְאָה לֹא הָיָה לָהּ תִּקָּוָה לְתַקֵּן וְלָשׂוּם שָׁלוֹם, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּשְׂנְאוּ אוֹתוֹ**, פֵּרוּשׁ מִמַּה שֶׁקָּדַם מַעֲשָׂיו שֶׁהֵבִיא דִּבָּתָם רָעָה וְלֹא יָכְלוּ וְגוֹ', לְצַד רוֹאֶם כִּי הוּא הַשִּׂנְאָה לֹא הָיָה לָהּ תִּקָּוָה לְתַקֵּן וְלָשׂוּם שָׁלוֹם, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּשְׂנְאוּ אוֹתוֹ**, פֵּרוּשׁ מִמַּה שֶׁקָּדַם מַעֲשָׂיו שֶׁהֵבִיא דִּבָּתָם רָעָה וְלֹא יָכְלוּ וְגוֹ', לְצַד רוֹאֶם כִּי הוּא אָהוּב מִכֻּלָּן לְאָבִיו אֵין מְצִיאוּת לְהִתְוַכֵּחַ עִמּוֹ כִּי דְּבָרָיו יִצְדְּקוּ וְלֹא דִּבְרֵיהֶם, וְכֵיוָן שֶׁאֵינָם יְכוֹלִין לְהַעְמִידוֹ בְּתוֹכַחַת מְגֻלֶּה שֶׁיִּכָּלֵם עַל אֲשֶׁר עָשָׂהוּ וְלֹא יָשׁוּב עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה אֵין מְצִיאוּת לַחְזֹר בּוֹ. וְהוּא אָמְרוֹ **וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ** בְּקִשֵּׁי **לְשָׁלוֹם**, פֵּרוּשׁ לַעֲשׂוֹת בְּאֶמְצָעוּת זֶה שָׁלוֹם.

ה **וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף וְגוֹ'.** צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה הָיָה יוֹסֵף מַגִּיד הַשִּׂנְאָה בְּמַה שֶׁהָיָה מְסַפֵּר חֲלוֹמוֹת גְּדֻלָּתוֹ מַגִּידוֹת, וּמַה גַּם אַחַר יָדְעוֹ כִּי הוּא שָׁנוּי בְּעֵינֵיהֶם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פד:יא) בְּפָסוּק "רַיְאמֶר לוֹ הִנֵּנִי", שֶׁמָּסַר עַצְמוֹ לְמִיתָה. וְאוּלַי כִּי נִתְכַּוֵּן לְהוֹדִיעַ אוֹתָם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם הֶעֱלוּהוּ לְמַעְלָה, וּמַעֲשֶׂה יַעֲקֹב הִיא בְּהַסְכָּמַת עֶלְיוֹנִים, וּמִזֶּה יֵחָדְלוּ מִשְׂנֹא אוֹתוֹ.

או יְכַוֵּן לְהוֹדִיעָם כִּי עֲדַיִן יִצְטָרְכוּ אֵלָיו וְיָבוֹאוּ וְיִשְׁתַּחֲווּ לוֹ, וְאוּלַי כִּי בְּיָדָעָם כֵּן יִרְחִיקוּ הַשִּׂנְאָה, לְבַל יִנָּקֵם מֵהֶם לְעֵת יִפְלוּ לְפָנָיו, כִּי הַשְּׁבָטִים יָכוֹפוּ רֹאשָׁם לִגְזֵרַת אֵל עֶלְיוֹן וּלְמִצְבְּיֵהּ.

או יְכַוֵּן לְקָרֵב הַלְּבָבוֹת יַחַד, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּפֶרֶק הָרוֹאֶה (ברכות נה:) כִּי כָּל הַחֲלוֹמוֹת הוֹלְכִים אַחַר הַפֶּה. וְאָמְרוּ עוֹד שֶׁיֵּלֵךְ אֵצֶל מְרַחֲמֵי לֵיהּ (ראש שם) וְיִפְתְּרֻנוּ לוֹ, וְיוֹסֵף חָשַׁב שֶׁבְּסַפְּרוֹ חֲלוֹמוֹתָיו לָהֶם יְדוּנוּ בְּעַצְמָן כִּי לִבּוֹ שָׁלֵם עִמָּהֶם כְּמִשְׁפַּט הָאַחִים הָאֲהוּבִים. וּלְצַד שֶׁקָּדְמָה שִׂנְאָה וְקִנְאָה – נִנְעֲלוּ שַׁעֲרֵי הָאַהֲבָה בְּלִבָּם, וְהָיוּ דָּנִים הַכֹּל לְהַשְׁתָּרְרוּת עֲלֵיהֶם וְכוּ':

וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף וְגוֹ'. הַכָּתוּב יָעִיד עָלָיו כִּי חָלַם, לְשָׁלֵל חֶשֶׁד שֶׁהָיָה בּוֹדֶה מִלִּבּוֹ שֶׁחָלַם לְהִשְׁתָּרֵר עֲלֵיהֶם. גַּם בַּחֲלוֹם שֵׁנִי הוֹדִיעַ הַכָּתוּב (בראשית לז:ט) "וַיַּחֲלֹם" לְהַצְדִּיק דִּבְרֵי יוֹסֵף.

וַיֹּסֶף עוֹד לְשַׂנְאוֹ. פֵּרוּשׁ, שֶׁחָלַם חֲלוֹם טוֹב שֶׁבָּזֶה הָיוּ בְּעֵינֵיהֶם קָשִׁים כַּגִּידִים, וְלֹא הִזְכִּיר הַכָּתוּב הַחֲלוֹם כִּי הוּא שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ "שִׁמְעוּ נָא", וְאֵין לוֹמַר שֶׁהָיָה חֲלוֹם אַחֵר, שֶׁאִם כֵּן לָמָּה לֹא הוֹדִיעוֹ הַכָּתוּב, וְאִם לְצַד שֶׁלֹּא נִתְקַיֵּים, לָמָּה יִסְפֹּר הַכָּתוּב חֲלוֹם שָׁוְא יַדְבֵּר. וְאִם לְהוֹדִיעַ סִבַּת הַשִּׂנְאָה הִנֵּה יִסְפִּיק הַקּוֹדֵם וּשְׁנֵי הַחֲלוֹמוֹת. אֶלָּא וַדַּאי שֶׁהוּא הַחֲלוֹם שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ, וּמִתְּחִלָּה אָמַר לָהֶם סְתָם חֲלוֹם מַעֲלָה חֲלַמְתִּי, וּלְצַד שֶׁלֹּא הָיוּ רוֹצִים לִשְׁמוֹעַ לוֹ חֲלוֹמוֹ לְצַד שֶׁנִּאָתָם הִפְסִיק בַּסִּפּוּר וְהָיָה מְחַלֶּה פָּנֶיהֶם לִשְׁמוֹעַ לוֹ וְאָמַר "שִׁמְעוּ נָא" וְגוֹ':

ו **שִׁמְעוּ נָא הַחֲלוֹם.** טַעַם אָמְרוֹ "נָא". לָמָּה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שֶׁלֹּא הָיוּ רוֹצִים לִשְׁמוֹעַ, אָמַר לָהֶם "נָא" לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה:

או יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות נו.) כִּי עִקַּר פִּתְרוֹן הַחֲלוֹם הוּא דַּוְקָא בְּיוֹמוֹ וְלֹא בְּיוֹם אַחֵר, וְלָזֶה מִתְעַנִּין תַּעֲנִית חֲלוֹם אֲפִלּוּ בְּשַׁבָּת וְאֵינוֹ נִדְחֶה לְיוֹם אַחֵר. לָזֶה אָמַר **נָא** פֵּרוּשׁ, עַתָּה, וְלֹא תְּאַחֲרוּ לִזְמַן אַחֵר כְּדֵי שֶׁיִּתְקַיְּמוּ. גַּם יְכַוֵּן לוֹמַר לָהֶם לְבַל יַחְשְׁבוּ אוֹתוֹ כִּי כְּבָר הָלַךְ לְרַחֲמָיו וִידִידָיו וְסִפֵּר לָהֶם הַחֲלוֹם וּפִתְרוֹנוֹ לְטוֹבָה הִגִּידוּ, וּכְפִי זֶה בָּטְלָה מַחְשַׁבְתּוֹ הַטּוֹבָה שֶׁחָשַׁב לְקָרֵב לִבְבוֹת אֶחָיו כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בַּפָּסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה, כִּי אֵין הוֹכָחָה שֶׁבְּחֶזְקַת אוֹהֲבִים הֵם כִּי כְּבָר קָדַם עִקַּר הַפִּתְרוֹן וּפִתְרוּהוּ לְטוֹבָה, אוּלַי לָזֶה לֹא חָשׁ לָבוֹא אֶצְלָם שֶׁהֲגַם שֶׁיִּפְתְּרוּהוּ לְרָעָה כְּבָר נִתְקַיֵּם כַּפִּתְרוֹן הָרִאשׁוֹן, לָזֶה אָמַר "נָא". וְאִם תֹּאמַר וַהֲלֹא אָמְרוּ בְּהָרוֹאֶה (ברכות נה.) אָמַר רַבִּי בְּנָאָה, פַּעַם אַחַת חָלַמְתִּי חֲלוֹם אֶחָד וְהָלַכְתִּי אֵצֶל עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה פּוֹתְרֵי חֲלוֹם שֶׁהָיוּ בִּירוּשָׁלַיִם, וּמַה שֶּׁפָּתַר לִי זֶה לֹא פָּתַר לִי זֶה, וְכֻלָּם נִתְקַיְּמוּ בִּי, עַד כָּאן. אוּלַי דַּוְקָא שֶׁאֵין הַפִּתְרוֹנִים סוֹתְרִים, אֲבָל אִם הֵם סוֹתְרִים אֵין פּוֹתֵר שֵׁנִי מוֹצִיא

מִפִּתְרוֹן רִאשׁוֹן. וְחָשׁ יוֹסֵף שֶׁיָּדוּנוּ אוֹתוֹ בְּזֶה, וְאָמַר **שִׁמְעוּ נָא** פִּרוּשׁ, עַתָּה הוּא מְסַפֵּר הַדָּבָר וְלֹא קֹדֶם סִפְּרוֹ לְזוּלַת.

הַחֲלוֹם הַזֶּה. אָמְרוּ ה״א הַיְדִיעָה, לֶהֱיוֹת שֶׁכְּבָר הִגִּיד לָהֶם שֶׁהַחֲלוֹם חָלַם וְלֹא פֵּרֵשׁ הַחֲלוֹם, וְחָזַר לוֹמַר: שִׁמְעוּ נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה שֶׁהִגַּדְתִּי לָכֶם שֶׁהַלַּמְתִּי.

ז **וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ וְגוֹ׳.** אָמַר שָׁלֹשׁ פְּעָמִים **וְהִנֵּה.** דַּע כִּי הַחֲלוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה מַרְאֵה הַנְּבוּאָה וְהוֹדָעָה מֵהַמּוֹדִיעִים שֶׁלְּפָנֵי ה׳, הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת הוּא אִם יִהְיֶה הַחֲלוֹם לַחוֹלֵם בָּהִיר כַּיּוֹם יָאִיר, שֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר בְּעֵינָיו כְּאִלּוּ הוּא בְּהָקִיץ מַמָּשׁ, בָּא הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת לְהוֹדִיעַ כִּי מֵחֲזָה שַׁדַּי יֶחֱזֶה. כִּי הַחֲלוֹמוֹת אֲשֶׁר צְעִירִים יְשַׁחֲקוּ בוֹ יִהְיֶה בִּלְבוּל הָרַעְיוֹן וְהַגְזֵמַת הַנִּדְמֶה. עַל כֵּן סִפֵּר יוֹסֵף וְאָמַר ״וְהִנֵּה״ בְּכָל פְּרָט, שֶׁכָּל דָּבָר שֶׁהֶרְאוּהוּ הָיָה בָּרוּר בְּעֵינֵי שִׁכְלוֹ כְּאִלּוּ הָיָה רוֹאֶהוּ עַתָּה שֶׁהוּא בְּהָקִיץ בְּהַשְׁלָמַת דַּעְתּוֹ, וְאֵין זֶה אֶלָּא חֲלוֹם צוֹדֵק.

וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ וְגוֹ׳. הֶרְאוּהוּ בַּחֲלוֹם הָאֲלוּמוֹת, הֵם חֲבִילוֹת חֲבִילוֹת שֶׁל מִצְווֹת שֶׁעוֹשִׂים כֻּלָּם יַחַד, וְהֶרְאוּהוּ שֶׁחֲבִילָתוֹ יוֹתֵר מִתְקוֹמֶמֶת מִכֻּלָּן בְּמַעֲשֶׂה שֶׁעָבַר עָלָיו עִם אֵשֶׁת פּוֹטִיפַר, וְגַם נִצָּבָה שֶׁהָיְתָה שַׁלִּיט וְנִצָּב עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם, וְעוֹד שֶׁכָּל הָאֲלוּמוֹת שֶׁל הָאַחִים מַכְנִעִים וּמַשְׁפִּלִים לִפְנֵי זְכוּתוֹ שֶׁל יוֹסֵף כִּי הוּא דָּבָר הַמַּעֲמִיד לְכֻלָּן, וְזֶן וּפַרְנֵס אוֹתָם, וְנִתְכַּוֵּן לְהוֹדִיעָם זֶה אוּלַי יָסִירוּ שִׂנְאָתָם בְּיָדָעָם הַדְּבָרִים.

ח **וַיֹּאמְרוּ לוֹ אָחָיו וְגוֹ׳.** טַעַם כֶּפֶל **הֲמָלֹךְ אִם מָשׁוֹל**: לְהָיוֹת כִּי יֵשׁ בְּפֵרוּשׁ הַחֲלוֹם שְׁתֵּי דְּרָכִים, הָאַחַת מַלְכוּת מַמָּשׁ, וְהַשְּׁנִיָּה מֶמְשָׁלָה. וְהִנֵּה הַמַּלְכוּת הִיא בְּגֶדֶר סָפֵק בַּפִּתְרוֹן, אֲבָל הַמֶּמְשָׁלָה בְּגֶדֶר מֻחְלָט. לָזֶה הֻשִּׁיבוּהוּ עַל סְפֵק מַלְכוּת וְעַל הֶחְלֵט מֶמְשָׁלָה. כְּנֶגֶד מַלְכוּת אָמְרוּ ״הֲמָלֹךְ״ – הַמִּסְתַּפֵּק אַתָּה לִמְלֹךְ אֲפִלּוּ בְּגֶדֶר סָפֵק? וּכְנֶגֶד הֶחְלֵט מֶמְשָׁלָה אָמְרוּ ״אִם מָשׁוֹל״. וְלָזֶה תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס בְּמַלְכוּת ״אַתְּ מְדַמֵּי״ וּבְמֶמְשָׁלָה ״אַתְּ סְבִיר״. וְטַעַם כֶּפֶל ״הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ״ וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר ״הֲתִמְלֹךְ עָלֵינוּ הֲתַמְשֵׁל בָּנוּ״ – נִתְכַּוְּנוּ לוֹמַר שְׁתֵּי תְּמִיהוֹת: הָאַחַת עַל הַמַּלְכוּת מִצַּד עַצְמָהּ, אֲפִלּוּ לֹא יִהְיֶה מֶלֶךְ אֶלָּא עַל פִּנַּת הָעַמִּים דָּבָר גָּדוֹל הוּא, וְלֹא דַי זֶה אֶלָּא ״תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ״. שֶׁכְּבָר בָּאָה לָהֶם הַקַּבָּלָה כִּי יְהוּדָה מֶלֶךְ עַל כֻּלָּם, וְאֵיךְ יָבֹא הַחִזָּיוֹן לְהֶפֶךְ קַבָּלָה אֲמִתִּית? וְגַם אָמְרוּ ״הֲתִמְשֹׁל״ יִתְכַּוְּנוּ אֶל הַדֶּרֶךְ עַצְמוֹ.

עוֹד יְכַוְּנוּ לוֹמַר בְּכָפֶל הַדְּבָרִים עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: לֶהֱיוֹת שֶׁאַתָּה חוֹשֵׁב לִמְלוֹךְ, לָזֶה בָּא הַחֲלוֹם שֶׁתִּמְלוֹךְ וְגוֹ׳, וּכְמוֹ כֵן הֲמָשׁוֹל וְגוֹ׳, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה ״רַעְיוֹנְךָ עַל מִשְׁכָּבְךָ סְלִיקוּ״ (דניאל ב:כט).

וַיּוֹסִפוּ עוֹד וְגוֹ׳. לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי שֶׁלֹּא הָיָה אֶלָּא חֲלוֹם אֶחָד, טַעַם אָמְרוֹ **עַל חֲלוֹמֹתָיו** לְשׁוֹן רַבִּים. לֶהֱיוֹת שֶׁהָיוּ בַּחֲלוֹמוֹ הַרְבֵּה פְּרָטִים: קָמָה אֲלֻמָּתִי א׳, וְגַם נִצָּבָה ב׳, וְהִנֵּה תִסֻּבֶּינָה וְגוֹ׳, לָזֶה אָמַר לְשׁוֹן רַבִּים.

וְעַל דְּבָרָיו. פֵּרוּשׁ, שֶׁדִּבֵּר אֲלֵיהֶם הַחֲלוֹם, לוּ יִהְיֶה שֶׁחָלַם כֵּן לֹא הָיָה מוֹצִיא מִפִּיו כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה:

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּפֶרֶק הָרוֹאֶה (ברכות נו.) אָמַר לֵיהּ קֵיסָר לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְגוֹ׳, הִרְהֵר כּוּלֵיהּ יוֹמָא, לְאוֹרְתָא וְכוּ׳, רַעְיוֹנְךָ עַל מִשְׁכָּבְךָ וְכוּ׳, וְלָזֶה חָשְׁדוּ לְיוֹסֵף כִּי לֶהֱיוֹתוֹ חוֹשֵׁב מַחְשָׁבוֹת הִשְׁתָּרְרוּת עֲלֵיהֶם רַעְיוֹנָיו וְכוּ׳, וְהוּא אָמְרוֹ **עַל דְּבָרָיו** פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (קהלת ג:יח) ״עַל דִּבְרַת בְּנֵי הָאָדָם״ וְגוֹ׳, כִּי עַל יְדֵי מַעֲשָׂיו וּמַחְשְׁבוֹתָיו אֲשֶׁר הִתְעַסֵּק בְּהִשְׁתָּרְרוּת עַל הָאַחִים הוּא הַסּוֹבֵב לַחֲלוֹם כָּל מִן דִּין.

אוֹ יֹאמַר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּפֶרֶק הָרוֹאֶה (ברכות נה:) כָּל חֶלְמָא דְּלָא וְכוּ׳ כְּאִגַּרְתָּא דְּלָא מְקָרְיָא, וְהוּא אָמְרוֹ **עַל חֲלוֹמֹתָיו וְעַל דְּבָרָיו** שֶׁאֵינוֹ מַעֲלִימוֹ וְהוּא מְבַקֵּשׁ לְקַיְּמוֹ בְּמַה שֶּׁמְּסַפְּרוֹ וּמְבַקֵּשׁ פִּתְרוֹנוֹ, חֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי חָפֵץ הוּא לְמָשׁוֹל בְּאָחָיו, וְדָבָר זֶה יַכְפִּיל הַשִּׂנְאָה בְּהַכְפָּלָה.

אוֹ יֹאמַר **עַל דְּבָרָיו,** שֶׁמְּדַבֵּר עִמָּהֶם כְּרַע כְּאַח וּלְבָבוֹ חוֹרֵשׁ אָוֶן לָהֶם, וְלָזֶה תִּגְדַּל הַשִּׂנְאָה בְּסִבָּה זוֹ. עוֹד **עַל דְּבָרָיו** שֶׁאֵינוֹ מִתְבַּיֵּשׁ לְדַבֵּר לְאֶחָיו הַגְּדוֹלִים מִמֶּנּוּ פָּנִים בְּפָנִים שֶׁיִּמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם, וְזֶה יַגִּיד גּוֹבַהּ לִבּוֹ בִּפְשִׁיטוּת מְדַבֵּר גְּדוֹלוֹת וְחוֹשֵׁב כִּי הַדָּבָר פָּשׁוּט עַד גֶּדֶר שֶׁלֹּא יַקְפִּידוּ עַל הַדָּבָר, וְלָזֶה גָּדְלָה שִׂנְאָתָם וְהָיָה מַה שֶּׁהָיָה.

י **וַיִּגְעַר בּוֹ וְגוֹ׳.** לְהָסִיר קִנְאַת הָאַחִים, וְסָתַר הַחֲלוֹם בְּקֶשְׁיַת ״אֲנִי וְאִמְּךָ״, כִּי מֵהַמְּנִיעָה הַמַּחְלֶטֶת הִיא. וְהַטַּעַם כִּי לֹא יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת כִּי בְּנֵי יַעֲקֹב תַּשִּׂיגֵם הַגְּדֻלָּה מֵהָאִמּוֹת אֶלָּא דַּוְקָא מֵאֲבִיהֶם, וּמַעֲתָּה אֵין מְצִיאוּת שֶׁיִּשְׁתַּחֲוֶה לוֹ אָבִיו, וּמִמֵּילָא סָתַר הַחֲלוֹם בִּפְנֵי הָאַחִים, וּלְבָבוֹ לֹא כֵן יַחְשׁוֹב.

יא **וַיְקַנְאוּ בוֹ אֶחָיו.** בַּחֲלוֹם זֶה הֵסִירוּ הַסָּפֵק שֶׁהָיָה לָהֶם בַּחֲלוֹם רִאשׁוֹן, שֶׁבָּא הַחֲלוֹם לְסִבַּת מַחְשְׁבוֹתָיו, כִּי וַדַּאי שֶׁלֹּא חָשַׁב וְלֹא עָלָה עַל דַּעְתּוֹ לְהִשְׁתָּרֵר עַל אָבִיו, וְאֵין זֶה אֶלָּא הוֹדַעַת דָּבָר מֵהַשָּׁמַיִם, וְלָזֶה נִכְנְסָה בָּהֶם קִנְאָה.

יג **לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ וְגוֹ׳.** פֵּירוּשׁ ״לְכָה״ אֵצֶל אַחֶיךָ, וְאִם אַתָּה חוֹשֵׁשׁ לִשְׁנָאָתָם הֲרֵינִי מְלַוֶּךָּ וְשׁוֹלְחֲךָ בִּדְבַר מִצְוָה שֶׁתֵּלֵךְ בִּשְׁלִיחוּתִי, וּשְׁלוּחֵי מִצְוָה אֵינָם נִזּוֹקִים (פסחים ח:).

יד **לֶךְ נָא רְאֵה וְגוֹ׳.** עַתָּה הוּא מְפָרֵשׁ שְׁלִיחוּת הַמִּצְוָה שֶׁעוֹשֶׂה, וְאָמַר **וַהֲשִׁיבֵנִי דָּבָר** – עֲשָׂאוֹ שָׁלִיחַ לְהַחְזִיר לוֹ תְּשׁוּבָה, שֶׁבָּזֶה אֲפִלּוּ לְמַאן דְּאָמַר (פסחים ח:) שְׁלוּחֵי מִצְוָה אֵינָם נִזּוֹקִים דַּוְקָא בַּהֲלִיכָתָן אֲבָל לֹא בַּחֲזָרָתָן, בִּמְצִיאוּת זֶה עֲשָׂאוֹ שָׁלִיחַ גַּם בַּחֲזָרָתוֹ, וּמַעֲתָּה חֲרֵי הוּא בָּטוּחַ שֶׁיָּשׁוּב בְּשָׁלוֹם אֵצֶל אָבִיו. **וַהֲגַם** שֶׁהָיוּ אֶחָיו שׂוֹנְאִים אוֹתוֹ וּשְׂכִירֵי הֶזֵּיקָא, סוֹבֵר יַעֲקֹב כְּדַעַת רַבָּנָן שֶׁחוֹלְקִים עִם פְּלִימוֹ בְּפִסְחִים (דף ח׳) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: תַּנְיָא, חוֹר שֶׁבֵּין יִשְׂרָאֵל לְאַרְמָאִי

בּוֹדֵק עַד מָקוֹם שֶׁיָּדוֹ מַגַּעַת, פִּלֵּימוֹ אוֹמֵר, כָּל עַצְמוֹ אֵינוֹ בּוֹדֵק מִפְּנֵי הַסַּכָּנָה, וּפָרִיךְ, וְהָאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר שְׁלוּחֵי מִצְוָה אֵינָם נִיזּוֹקִים, וּמְשַׁנֵּי הֵיכִי דִּשְׁכִיחַ הֶזֵּיקָא שַׁאנִי וְכוּ׳ עַד כָּאן. וַחֲכָמִים שֶׁחוֹלְקִים עִם פִּלֵּימוֹ סוֹבְרִים שֶׁיֵּשׁ לְחַלֵּק בֵּין מְצִיאוּת שֶׁלְּפָנֵינוּ לִמְצִיאוּת שְׁמוּאֵל, כִּי שָׁם שְׁכִיחַ וַדַּאי הֶזֵּיקָא כִּי יִשְׁמַע שָׁאוּל שֶׁמּוֹשֵׁחַ אֶת דָּוִד לְמֶלֶךְ בִּמְקוֹמוֹ, וְאֵין לְךָ שְׁכִיחַ הֶזֵּיקָא כָּזוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן חֲשָׁשׁ שֶׁמָּא הַגּוֹי יַצְלִיל עָלָיו אֵינוֹ קָרוֹי שְׁכִיחַ הֶזֵּיקָא. וּמִמֶּנָּה נִשְׁמַע לְמַה שֶּׁלְּפָנֵינוּ שֶׁאֶחָיו לֹא הָיוּ וַדַּאי שְׁכִיחַ הֶזֵּיקָא, כִּי לֹא יַעֲלֶה עַל דַּעַת יַעֲקֹב שֶׁכָּל כָּךְ יִשְׁנְאוּהוּ בְּגֶדֶר שֶׁלֹּא יַצִּיל מִיָּדָם שְׁלִיחוּת מִצְוָה. וְגַם הַהוּא דְּסוּלָּם רָעוּעַ שֶׁאָמְרוּ בְּקִדּוּשִׁין (דף לט:) שְׁכִיחַ הֶזֵּיקָא הוּא יוֹתֵר מִבְּדִיקַת חוֹר שֶׁבֵּין יְהוּדִי לְגוֹי וּמִמְּצִיאוּת הָאַחִים שֶׁאֵינָם חֲשׁוּדִים כָּל כָּךְ לְהָרַע לַאֲחֵיהֶם. וְאוּלַי גַּם לִסְבָרַת פִּלֵּימוֹ יֵשׁ לוֹמַר שֶׁאֵינוֹ חָשׁוּב שְׁכִיחַ הֶזֵּיקָא בִּמְצִיאוּת זֶה שֶׁל בְּנֵי יַעֲקֹב, וּשְׁלִיחוּת מִצְוָה מַצָּלַת מִן הַנֶּזֶק.

וְאִם תֹּאמַר, אִם כֵּן לָמָּה הָיָה מַה שֶּׁהָיָה לְעֶבֶד נִמְכַּר יוֹסֵף? יֵשׁ לוֹמַר שֶׁנֶּזֶק שֶׁתַּכְלִיתוֹ הֶטְבָּה וּמַעֲלָה גְּדוֹלָה אֵינוֹ חָשׁוּב נֶזֶק.

וְעוֹד טַעַם יֵשׁ בַּדָּבָר, וְהוּא כִּי יַעֲקֹב עָלָיו הַשָּׁלוֹם דִּקְדֵּק בִּדְבָרָיו בַּשְּׁלִיחוּת **הֲלֹא אַחֶיךָ רוֹעִים בִּשְׁכֶם לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֲלֵיהֶם.** הֲרֵי גִּלָּה דַּעְתּוֹ בְּפֵרוּשׁ כִּי שְׁלִיחוּתוֹ הוּא לִשְׁכֶם, וּכְשֶׁהָלַךְ יוֹסֵף וְלֹא מְצָאָם בִּשְׁכֶם וְהָלַךְ לְחַזֵּר אַחֲרֵיהֶם בְּמָקוֹם אַחֵר, הֲרֵי הוּא שְׁלִיחַ עַצְמוֹ, כִּי אָבִיו לֹא שְׁלָחוֹ לָקֶכֶת לְמָקוֹם אַחֵר וְאֵין כָּאן שְׁלִיחוּת מִצְוָה, אֲשֶׁר עַל כֵּן הָיָה מַה שֶּׁהָיָה. וְיַעֲקֹב נִתְכַּוֵּן בְּמַה שֶּׁיִּחֵד לוֹ הַמָּקוֹם שֶׁצָּפָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ כִּי לְמָקוֹם אַחֵר יִקָּרֵאנּוּ אָסוֹן כַּאֲשֶׁר קָרָהוּ, וּבְדֶרֶךְ שְׁכֶם לֹא תִּמְצָאֵהוּ רָעָה. וְיוֹסֵף עָלָיו הַשָּׁלוֹם חָשַׁב כִּי מַה שֶּׁאָמַר לוֹ אָבִיו שְׁכֶם, הָיָה מוֹרֶה מָקוֹם לוֹ וְאֵין הַדְּבָרִים בְּדִיּוּק, וְהַשֵּׁם גִּלְגֵּל גִּלְגּוּלִים לַעֲשׂוֹת אֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת.

וַיָּבֹא שְׁכֶמָה. מָקוֹם אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ אָבִיו שָׁמָּה, וְלֹא מְצָאָם, וְהָיָה מְחַזֵּר אַחֲרֵיהֶם. וְלֹא הֻצְרַךְ לוֹמַר הַדָּבָר, כִּי הַדָּבָר מוּבָן מֵאֲמְרוֹ ״וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ וְהִנֵּה תֹּעֶה״ אַחַר שֶׁבָּא שְׁכֶמָה.

טז הַגִּידָה נָּא וְגוֹ׳. צָרִיךְ לָדַעַת בַּמֶּה יָדַע כִּי שׁוֹאֲלוֹ יוֹדֵעַ אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדָם, לוֹמַר אֵלָיו בְּפִשִׁיטוּת ״הַגִּידָה נָּא״. וְאוּלַי דִּיֵּק דִּבְרֵי הַשּׁוֹאֵל בְּאָמְרוֹ ״לֵאמֹר מַה תְּבַקֵּשׁ״, כִּי תֵּבֶת ״לֵאמֹר״ מְיֻתֶּרֶת. נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כְּשֶׁשָּׁאַל אוֹתוֹ כִּי הוּא יֹאמַר אֵלָיו מְבַקֶּשׁוֹ, כִּי זוֹלַת זֶה אֵין מָקוֹם לִשְׁאֵלַת אִישׁ נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא אָחִיו הוּא לְבַקֵּשׁ לָדַעַת מַה הוּא מְבַקֵּשׁ, אֶלָּא שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי שׁוֹאֲלוֹ לְהַגִּיד לוֹ דָּבָר נֶעְלָם מִמֶּנּוּ, וְלָזֶה הֻשְׁיבוֹ ״אֶת אַחַי אָנֹכִי מְבַקֵּשׁ״ וְיָבֹאוּ דְּבָרֶיךָ עַתָּה לְהַגִּיד לִי אֵיפֹה הֵם רוֹעִים.

יז נָסְעוּ מִזֶּה כִּי שָׁמַעְתִּי וְגוֹ׳. צָרִיךְ לָדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן הֻצְרַךְ לוֹמַר **נָסְעוּ מִזֶּה** וְלֹא הִסְפִּיק אָמְרוֹ ״שָׁמַעְתִּי אוֹמְרִים נֵלְכָה״ וְגוֹ׳? וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פד) דָּרְשׁוּ כִּי הִגִּיד לוֹ שֶׁנָּסְעוּ מֵהָאֲחָוָה וְהָלְכוּ לְבַקֵּשׁ נִכְלֵי דָתוֹת שֶׁיְּמִימִיּוּהוּ בָּהֶם. וּלְדִבְרֵיהֶם קָשֶׁה לָמָּה לֹא נִרְתַּע יוֹסֵף לַחֲזוֹר לַאֲחוֹרָיו, שֶׁאֵין לְךָ שְׁכִיחַ הֶזֵּיקָא כָּזֶה, וְחַס וְשָׁלוֹם הָיָה כְּמִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ לְהִסְתַּכֵּן בְּעַצְמוֹ.

וְאוּלַי כִּי יוֹסֵף לֹא הֵבִין דִּבְרֵי הָאִישׁ כְּמוֹ שֶׁפֵּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה פֵּרְשׁוּ כֵּן אַחַר שֶׁנִּתְגַּלָּה מַה שֶּׁעָשׂוּ הָאַחִים, מַה שֶּׁאֵין כֵּן יוֹסֵף הֵבִין הַדְּבָרִים כִּפְשׁוּטָן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: ״נָסְעוּ מִזֶּה״ – פֵּרוּשׁ מִכָּל הַמָּחוֹז הַהוּא, וְאֵין לוֹ לְבַקֵּשׁ עוֹד בְּאוֹתוֹ מָחוֹז, וְהַטַּעַם **כִּי שָׁמַעְתִּי אוֹמְרִים נֵלְכָה.** וּמִזֶּה יָדַע כִּי עָקְרוּ דִּירָתָם מִכָּל הַמָּקוֹם הַהוּא, וְלֹא הָיָה יָכוֹל לוֹמַר ״הָלְכוּ דוֹתָיְנָה״ שֶׁלֹּא יָדַע בְּבֵרוּר שֶׁהָלְכוּ לְדוֹתָן אֶלָּא מִדִּבְרֵיהֶם, וְסִפֵּר סִדְרָן שֶׁל דְּבָרִים. וּלְצַד שֶׁהָיָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁל יוֹסֵף כִּי זֶה הָאִישׁ הוּא מֵעוֹבְרֵי דֶּרֶךְ וְלֹא מַלְאַךְ ה׳, הֵבִין הַדְּבָרִים כִּפְשׁוּטָן. וּכְפִי זֶה יָבֹא עַל נָכוֹן מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב **וַיֵּלֶךְ יוֹסֵף אַחַר אֶחָיו וַיִּמְצָאֵם בְּדֹתָן,** שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר ״וַיֵּלֶךְ יוֹסֵף אַחַר אֶחָיו לְדוֹתָן וַיִּמְצָאֵם״. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי יָבֹא עַל נָכוֹן, שֶׁלֹּא הֶחְלִיט לוֹ הַמַּלְאָךְ שֶׁהָלְכוּ לְדוֹתָן אֶלָּא שֶׁנָּסְעוּ מֵהַמָּקוֹם הַהוּא, לָזֶה הָיָה מְבַקֵּשׁ לְדָרְכּוֹ בִּמְקוֹמוֹת אֲחֵרִים וַיִּמְצָאֵם בְּדוֹתָן, וְהֶבֵן. וּדְרָשַׁת רַבּוֹתֵינוּ בִּמְקוֹמָהּ עוֹמֶדֶת, כִּי הַתּוֹרָה הוֹדִיעָה שֶׁדִּבֵּר אֵלָיו הַמַּלְאָךְ וְרָמַז סוֹד דָּבָר.

עוֹד יְרֻצֶּה אָמְרוֹ **אַחַר אֶחָיו,** פֵּרוּשׁ כִּי יוֹסֵף דָּרַשׁ דִּבְרֵי הַמַּגִּיד כִּדְרָשַׁת רַז״ל, וְהֵבִין גַּם כֵּן הַדְּבָרִים כִּפְשָׁטָן, וְהִכְרִיעַ הַפֵּרוּשׁ שֶׁאֵין כַּוָּנָתוֹ לוֹמַר אֵלָיו שֶׁנָּסְעוּ מִן הָאַחְוָה, אֶלָּא כִּי עוֹדָם אֶחָיו וְרֵעָיו, וְהוּא אָמְרוֹ **אַחַר אֶחָיו,** פֵּרוּשׁ, אַחַר הַעֲמָדָתָם בְּמַצָּב אֶחָיו, וּפֵרַשׁ דִּבְרֵי הַמַּגִּיד כִּפְשָׁטָן כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה.

וְאִם תֹּאמַר, אִם כֵּן מַה הוֹעִיל הַמַּלְאָךְ בְּהוֹדָעָה זוֹ, כֵּיוָן שֶׁלֹּא נִשְׁמַר יוֹסֵף? וְאוּלַי כִּי נִתְכַּוֵּן לְהַרְבּוֹת שְׂכָרוֹ כְּשֵׁילֵךְ אַחַר הָאַחְוָה כַּאֲשֶׁר כֵּן עָשָׂה. וּבָזֶה גַּם כֵּן לֹא יִקָּשֶׁה אֵיךְ הַמַּלְאָךְ יִגְרֹם לְבַטֵּל אֶת אֲשֶׁר ה׳ חָשַׁב לַעֲשׂוֹת לְהוֹרִיד יוֹסֵף לְמִצְרַיִם לְסִבּוֹת יְדוּעוֹת גְּדוֹלוֹת וְנִפְלָאוֹת. אֶלָּא שֶׁיָּדַע שֶׁאֵין דְּבָרָיו מְבַטְּלִין הָעִנְיָן, אֶלָּא יֵשׁ בָּהֶם הַרְוָחַת זְכוּת שֶׁל יוֹסֵף. וְאוּלַי כִּי בְּאֶמְצָעוּת דָּבָר זֶה הִשְׁלִים ה׳ גְּדִישַׁת סְאָה גְּדוֹלָה וְכָבוֹד אֲשֶׁר הִשִּׂיג אַחַר כָּךְ בְּמִצְרַיִם.

עוֹד יְרֻצֶּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַיִּרְאוּ אוֹתוֹ מֵרָחוֹק** – פֵּרוּשׁ: מֵרָחוֹק הַלְּבָבוֹת, שֶׁלֹּא רָאוּהוּ כִּרְאוֹת אַחִים לַאֲחֵיהֶם אֶלָּא כְּאִישׁ מְרֻחָק מֵהֶם. **וּבְטֶרֶם יִקְרַב** וְגוֹ׳ –

פֵּרוּשׁ: וּרְאֵיָה זוֹ הָיְתָה גַּם כֵּן טָרֵם וְגוֹ', וְאִם לֹא הָיָה אוֹמֵר "וּבְטֶרֶם" בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו הָיָה נִשְׁמָע כִּי הוּא זֶה פֵּרוּשׁ "מֵרָחוֹק" שֶׁאָמַר, לָזֶה אָמַר בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו לוֹמַר כִּי הוּא דָּבָר אַחֵר. וְיֵשׁ עוֹד לְיַשֵּׁב הַכָּתוּב בְּאֹפֶן אַחֵר, אֶלָּא שֶׁנִּרְאֶה כִּי זֶה צוֹדֵק יוֹתֵר.

כ **וְעַתָּה לָכוּ וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ לְכוּ, שֶׁקּוֹדֶם שֶׁיִּגִּיעַ הוּא אֶצְלָם הֵם יֵלְכוּ לְקָרְאתוֹ, וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **וְעַתָּה** בְּאוֹתוֹ עֵת עַצְמוֹ לְכוּ. וְטַעְמָם לְצַד הַזְּרִיזוּת וְהַמְּהִירוּת אֲשֶׁר לֹא יָכְלוּ לְסְבוֹל עַד שֶׁיַּגִּיעַ אֲלֵיהֶם. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁלֹּא עִכְּבוּ בְּהַגִּיעוֹ אֶצְלָם אֶלָּא תֵּכֶף וּמִיָּד כַּאֲשֶׁר בָּא עָשׂוֹ מַה שֶּׁעָשׂוֹ, וְאָמְרָם **וְנַהַרְגֶהוּ** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא כו:) עֲשָׂרָה בְּנֵי אָדָם שֶׁהָרְגוּ אָדָם אֶחָד אִם כֻּלָּם יַחַד פְּטוּרִים. לָזֶה נִתְחַכְּמוּ וְאָמְרוּ וְנַהַרְגֶהוּ יַחַד, שֶׁבָּזֶה יִהְיוּ פְּטוּרִים מִדִּינֵי אָדָם:

וְאָמְרוּ **וְנַשְׁלִיכֵהוּ** וְגוֹ' **וְאָמַרְנוּ** – פֵּרוּשׁ, שֶׁכְּשֶׁנַּשְׁלִיכֵהוּ בַּבּוֹרוֹת, מִן הַסְּתָם חוּלְדָּה וּבַרְדְּלָס הַמְצוּיִים בַּבּוֹרוֹת יֹאכְלוּהוּ, וּבָזֶה נוּכַל לוֹמַר "חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ", לֹא שֶׁיֹּאמְרוּ "חַיָּה רָעָה חֲרָגָתְהוּ", וּבָזֶה אֵין מוֹצִיאִין מִפִּיהֶם דְּבַר שֶׁקֶר.

וְאִם תֹּאמַר: עַל מִי סָמְכוּ שִׁבְטֵי יָהּ לַהֲרֹג אֶת הַנֶּפֶשׁ, וּמַה גַּם נֶפֶשׁ צַדִּיק אֲחִיהֶם? וַהֲגַם שֶׁיְּצַוּוּ לַהֲרֹג אוֹתוֹ בְּדֶרֶךְ שֶׁאֵינָם חַיָּבִין כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ, אַף עַל פִּי כֵן אֵינָן פְּטוּרִים מִדִּינֵי שָׁמַיִם, וַה' יָבוֹא בְּמִשְׁפָּט.

אוּלַי שֶׁהָאַחִים דָּנוּ בּוֹ דִּין עֵד זוֹמֵם, כִּי מָצִינוּ שֶׁהוּא הֵבִיא דִּבָּתָם רָעָה אֶל אֲבִיהֶם וְאָמַר דְּבָרִים שֶׁיִּתְחַיְּבוּ מִיתָה עַל עֵדוּתוֹ. הַהוּא אָמַר שֶׁאָכְלוּ אֶבֶר מִן הַחַי, הַהוּא אָמַר שֶׁהֵם בַּעֲלֵי עֲרָיוֹת, וְעַל כָּל אַחַת מֵהֶם בְּנֵי נַחַ מִתְחַיְּבִים מִיתָה, וּבֶן נַחַ נֶהֱרָג עַל פִּי עֵד אֶחָד בְּלֹא עֵדִים וּבְלֹא הַתְרָאָה וְעַל עֵדוּת הַקָּרוֹבִים גַּם כֵּן (רמב"ם הלכות מלכים פרק ט). אֲשֶׁר עַל כֵּן דָּנוּ בּוֹ מִשְׁפַּט עֵד זוֹמֵם וּפְטוּרִים הֵם מִדִּינֵי שָׁמַיִם. אֶלָּא דִּלְצַד דִּינֵי אָדָם אֵינָם פְּטוּרִים כִּי אֵין לָהֶם הֲזָמָה, לָזֶה נִתְחַכְּמוּ לַהֲמִיתוֹ כֻּלָּן יַחַד שֶׁבָּזֶה אֵין חִיּוּב לְכֻלָּן כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ, אֲבָל לְדִין הַשָּׁמַיִם הֵם פְּטוּרִים מִטַּעַם שֶׁיָּדְעוּ נֶאֱמָנָה כִּי הוּא בִּקֵּשׁ לְהָרְגָם. וְכָל זֶה הוּא סִבַּת הַסִּבּוֹת לַעֲשׂוֹת ה' אֲשֶׁר זָמַם. וְאוּלַי שֶׁרָמְזוּ בְּדִבְרֵיהֶם שֶׁיַּעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה לְבַסּוֹף וְאֵין לְךָ דָּבָר שֶׁעוֹמֵד בִּפְנֵי הַתְּשׁוּבָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְעַתָּה**, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פרק כא) וְאֵין וְעַתָּה אֶלָּא תְּשׁוּבָה, וְזֶה דֶּרֶךְ דָּרָשׁ.

וְנִרְאֶה מַה יִּהְיוּ וְגוֹ'. נִתְכַּוְּנוּ לְהוֹכִיחַ כִּי דִּבֵּר שֶׁקֶר בַּחֲלוֹמוֹתָיו, אוֹ לְצַד כִּי רַעְיוֹנָיו עַל מִשְׁכָּבוֹ סְלִיקוּ, וְהָרְאָיָה כְּשֶׁיַּהַרְגוּהוּ זֶה לְךָ הָאוֹת כִּי הָיָה בּוֹדֶה מִלִּבּוֹ אוֹ רַעְיוֹנָיו וְכוּ':

כא **וַיַּצִּילֵהוּ מִיָּדָם.** פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁהָאָדָם בַּעַל בְּחִירָה וְרָצוֹן, וְיָכוֹל לְהַרוֹג מִי שֶׁלֹּא נִתְחַיֵּב מִיתָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן חַיּוֹת רָעוֹת לֹא יִקְּנְעוּ בָּאָדָם אִם לֹא יִתְחַיֵּב מִיתָה לַשָּׁמַיִם, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיַּצִּילֵהוּ מִיָּדָם**, פֵּרוּשׁ, מִיַּד הַבְּחִירִי, וּבָזֶה סָתַר אָמְרוֹ "וְנִרְאֶה מַה יִּהְיוּ חֲלוֹמוֹתָיו" וְגוֹ', כִּי הַבְּחִירָה תְּבַטֵּל הַדָּבָר, וְאֵין רְאָיָה אִם יְהַרְגוּהוּ כִּי שֶׁקֶר דִּבֵּר.

לֹא נַכֶּנּוּ נָפֶשׁ. פֵּרוּשׁ, לְהֶדְיָא, אֶלָּא נִהְיֶה גּוֹרְמִים לוֹ מִיתָה, וְהוּא אָמְרוֹ אַחַר כָּךְ **אַל תִּשְׁפְּכוּ דָם הַשְׁלִיכוּ** וְגוֹ', זוֹ הָיְתָה טַעֲנָתוֹ לָהֶם, וְהוּא טַעְמוֹ כְּמוֹ עִמּוֹ, שֶׁהוּא לְהַצִּילוֹ לַהֲשִׁיבוֹ אֶל אָבִיו, כִּי יָדַע נֶאֱמָנָה כִּי חַיַּת הַשָּׂדֶה הִשְׁלְמָה לוֹ, וְלֹא יָרְעוּ וְלֹא יַשְׁחִיתוּ הַנְּחָשִׁים וְהָעַקְרַבִּים בְּזֶרַע יַעֲקֹב, גַּם לֹא יַעַכְּבֶנּוּ שָׁם לָמוּת בָּרָעָב, וּכְמוֹ שֶׁכֵּן תִּמְצָא שֶׁתֵּכֶף וַיָּשָׁב רְאוּבֵן אֶל הַבּוֹר שֶׁחָזַר אֶלָיו לְהוֹצִיאוֹ מֵהַבּוֹר.

כג **וַיַּפְשִׁיטוּ אֶת יוֹסֵף וְגוֹ'.** לְפִי פְּשַׁט הַכָּתוּב, אָמְרוֹ **כָּתֹנֶת הַפַּסִּים** הוּא הֶחָלוּק, **כְּתֹנֶת הַפַּסִּים** הוּא לְבוּשׁ הָעֶלְיוֹן שֶׁעָשָׂה לוֹ אָבִיו. וּלְפִי זֶה הָיָה לְהַקְדִּים הַפְשָׁטַת לְבוּשׁ הָעֶלְיוֹן שֶׁהוּא כְּתֹנֶת הַפַּסִּים. וּלְהָבִין כַּוָּנַת הַכָּתוּב יֵשׁ לְדַקְדֵּק עוֹד לָמָּה לֹא אָמַר "וְאֶת כְּתֹנֶת הַפַּסִּים".

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא שֶׁהָאַחִים לְעוֹלָם לֹא רָצוּ לְהַפְשִׁיטוֹ לַחֲלוּטִין וּלְהַנִּיחוֹ עָרוֹם, אֶלָּא לְהָסִיר מֵעָלָיו כְּתֹנֶת הַפַּסִּים שֶׁבָּהּ הָיְתָה הַקִּנְאָה בּוֹ, וּמוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי כְּשֶׁהֵסִירוּ כְּתֹנֶת הַפַּסִּים בְּרֹב הַכַּעַס וְהַשִּׂנְאָה לֹא דִּקְדְּקוּ לְהָסִיר אוֹתָהּ בְּמִתּוּן וּבְנַחַת רוּחַ, אֶלָּא בְּשִׂנְאָה גְּדוֹלָה וּבְכָל כָּךְ אַכְזָרִיּוּת עַד שֶׁהֵסִירוּ עִמָּהּ גַּם הַכְּתֹנֶת שֶׁהוּא הֶחָלוּק. וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב **וַיַּפְשִׁיטוּ אֶת יוֹסֵף**, פֵּרוּשׁ, לֹא נִשְׁאַר כִּי אִם גּוּפוֹ שֶׁל יוֹסֵף עָרוֹם, כִּי הֵסִירוּ אֶת כֻּתָּנְתּוֹ שֶׁהוּא הֶחָלוּק עִם כְּתֹנֶת הַפַּסִּים כְּשֶׁהֵסִירוּ מֵעָלָיו בְּלֹא כַוָּנָה.

וְאָמְרוֹ **אֲשֶׁר עָלָיו.** נִתְכַּוֵּן לְהַגִּיד הַדָּבָר, כִּי כְּתֹנֶת הַפַּסִּים הִיא הָיְתָה מִלְּבוּשׁ הָעֶלְיוֹן, וְהֵסִירוּ כָּל הַבְּגָדִים וְגַם הֶחָלוּק, כֻּלָּם יַחַד עִמָּהּ, מֵרוֹב הַכַּעַס וְהַשִּׂנְאָה.

כח **וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים מִדְיָנִים וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הִזְכִּיר עֲבָרַת אֲנָשִׁים מִדְיָנִים, אַחַר שֶׁלֹּא הָיָה הַמֶּכֶר אֶלָּא לַיִּשְׁמְעֵאלִים, כְּאָמְרוֹ "וַיִּמְכְּרוּ אֶת יוֹסֵף לַיִּשְׁמְעֵאלִים". וְכֵן מוּכָח מֵהַכְּתוּבִים (בראשית לז:כה) "וְהִנֵּה אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים וְגוֹ' לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים", אִם כֵּן סִפּוּר "וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים מִדְיָנִים" לֹא נוֹדַע כַּוָּנָתוֹ.

עוֹד רוֹאֲנִי שֶׁאָמַר עוֹד הַכָּתוּב אַחֲרֵי זֶה (בראשית לז:לו) "וְהַמְּדָנִים מָכְרוּ אוֹתוֹ" וְגוֹ', אִם כֵּן מוּכָח כִּי לַמְּדָנִים מְכָרוּהוּ, וְכָתוּב רִאשׁוֹן מַכְחִישׁוֹ. עוֹד אָמַר הַכָּתוּב אַחַר כָּךְ (בראשית לט:א) "וְיוֹסֵף הוּרַד מִצְרָיְמָה וַיִּקְנֵהוּ פּוֹטִיפַר מֹיד הַיִּשְׁמְעֵאלִים", חֲרֵי הֶעֱמִיד הַמֶּכֶר שֶׁהָיָה לַיִּשְׁמְעֵאלִים כָּאָמוּר בְּתְחִלַּת הָעִנְיָן וְלֹא לַמְּדָנִים. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פד:כב) אָמְרוּ מְלַמֵּד שֶׁנִּמְכַּר מְכִירוֹת הַרְבֵּה, וְאֵין מִתְיַשְּׁבִים פְּשָׁטֵי הַכְּתוּבִים בָּזֶה, וְהָבֵן:

וְהַנָּכוֹן הוּא כִּי פֵּרוּשׁ שֶׁל דְּבָרִים הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי מִתְּחִלָּה הוֹדִיעַ הַכָּתוּב "וְהִנֵּה אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים" וְגוֹ' (בראשית לז:כה), וְדִבְרֵי יְהוּדָה שֶׁאָמַר "לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים". וְלֶהֱיוֹת שֶׁאֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים זוֹ אֵינָם סוֹחֲרִים לְהִתָּגֵר בְּכָל מִין קִנְיָן זוּלַת בְּמַה שֶׁהָיוּ נוֹשְׂאִים, וְאֵין מְצִיאוּת שֶׁיִּקְנוּ אֶת יוֹסֵף, אֲשֶׁר עַל כֵּן הִזְמִין ה' אֲנָשִׁים מִדְיָנִים סוֹחֲרִים, פֵּרוּשׁ שֶׁמַּכִּירִים כָּל מִין סְחוֹרָה אֲשֶׁר תִּזְדַּמֵּן לְקָנוֹתָהּ לְהַרְוָחָה. וְתֵדַע כִּי הַסּוֹחֵר אֵינוֹ בַּעַל הַכִּיס אֶלָּא בַּעַל הַיְדִיעָה וְהַהֶכֵּר, וּבַעַל הַכִּיס יִקָּנֶה עַל פִּיו, כְּמוֹ שֶׁיָּדוּעַ זֶה בְּפִנּוּת גְּדוֹלוֹת בָּעוֹלָם, וּבְאֶמְצָעוּת אֵלּוּ הַסּוֹחֲרִים נִגְמַר הַדָּבָר שֶׁל הַמֶּכֶר לַיִּשְׁמְעֵאלִים.

וְהוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב **וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים מִדְיָנִים סוֹחֲרִים**, וּבְאֶמְצָעוּתָם מָכְרוּ יוֹסֵף לַיִּשְׁמְעֵאלִים, כִּי זוּלָתָם לֹא הָיוּ הַיִּשְׁמְעֵאלִים קוֹנִים. וְהִנֵּה כֵּיוָן שֶׁבֵּין שְׁנֵיהֶם, הַמִּדְנִים וְהַיִּשְׁמְעֵאלִים, הָיָה הַמֶּכֶר, חֲרִי יֵשׁ לַמִּדְנִים חֵלֶק בָּרֶוַח לְצַד כִּי הֵם הַקּוֹנִים, וְלַיִּשְׁמְעֵאלִים חֵלֶק בָּרֶוַח לְצַד כִּי הֵם בַּעֲלֵי כִּיסִים אֲשֶׁר נָתְנוּ עֶשְׂרִים כֶּסֶף. וְלָזֶה אָמַר **וְהַמִּדְנִים מָכְרוּ אוֹתוֹ אֶל מִצְרָיִם** (בראשית לז:לו) וְגוֹ', כִּי לְצַד שֶׁהָיָה לָהֶם חֵלֶק בּוֹ וְגַם הֵם הַיּוֹדְעִים הָעֵרֶךְ, הֵם הָיוּ הַמּוֹכְרִים, לֹא הַיִּשְׁמְעֵאלִים כִּי אֵינָם בְּקִיאִים בְּשִׁעוּר שָׁוְיוֹ. אֲבָל גּוּפוֹ שֶׁל יוֹסֵף הָיָה בְּיַד הַיִּשְׁמְעֵאלִים, כִּי הֵם הָעִקָּרִים שֶׁנָּתְנוּ בּוֹ כַּסְפָּם, וְלָזֶה אָמַר **וַיִּקָּנֵהוּ פּוֹטִיפַר מֵיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִים** (בראשית לט:א). דִּקְדֵּק לוֹמַר **מִיַּד** כִּי בְּיָדָם הָיָה שֶׁהוֹרִידוּהוּ שָׁמָּה, וְאֵין מְצִיאוּת לִקְנוֹתוֹ פּוֹטִיפַר זוּלַת מִמִּי שֶׁהָיָה בְּיָדוֹ. וְגַם לֹא הָיוּ יִשְׁמְעֵאלִים יְכוֹלִין לִמְכֹּרוֹ הֵם לְבַדָּם מִבְּלִי הַמִּדְנִים, מִלְּבַד טַעַם שֶׁהֵן הַבְּקִיאִין בְּשָׁוְיוֹ וְיָדְעוּ כַּמָּה שִׁעוּרוֹ, גַּם לְצַד שֶׁיֵּשׁ לָהֶם חֵלֶק בָּרֶוַח צָרִיךְ שֶׁיִּסְכִּימוּ הֵם עַל הַמֶּכֶר. וְלָזֶה אָמַר הַכָּתוּב שֶׁהַמִּדְנִים מָכְרוּ וְלָקְחוּ מִיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִים, וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ הַכְּתוּבִים כְּפִתְוֹר וָפָרַח. וְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ שֶׁנִּמְכַּר פְּעָמִים רַבּוֹת, זֶה דֶּרֶךְ דָּרָשׁ. וְאוּלַי כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁהָיוּ חֲלָקִים הָרִבֵּה בִּלְקִיחָתוֹ יֶחְשַׁב מִכִּירוֹת רַבּוֹת. וּפְשַׁט הַכָּתוּב הוּא כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי, וְהַדְּרָשָׁה תִּדָּרֵשׁ.

וַיִּמְכְּרוּ אֶת יוֹסֵף. אוּלַי שֶׁאַחַר שֶׁהִפִּילוּהוּ כָּל כָּךְ וּבְזוּהוּ בְּעֵרוֹם וּבְהַשְׁלָכָתוֹ לַבּוֹר, נָח קְצָת רוּגְזָם וְנִתְרַצּוּ בַּעֲצַת יְהוּדָה. וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁאָמְרוּ (בראשית ל"ז:כ') "וְנִרְאֶה מַה יִּהְיוּ חֲלוֹמוֹתָיו" שֶׁנִּרְאֶה שֶׁהָיוּ מְבַקְּשִׁים אוֹפָן לִשְׁלוֹל בְּהֶחְלֵט הֱיוֹת הַדָּבָר, אוּלַי שֶׁחָשְׁבוּ כִּי בְּאֶמְצָעוּת פְּחִיתוּת זֶה שֶׁמְּכָרוּהוּ הֲרֵי הוּא מֻחְלָט לְעֶבֶד יוֹסֵף, כִּי הַקּוֹנֵהוּ רִאשׁוֹן הֲרֵי הוּא לְעֶבֶד לוֹ וּמִן הַנִּמְנָע לָצֵאת מִתַּחַת יָדוֹ זוּלַת בְּמֶכֶר אַחֵר לְזוּלַת, וּמֵעַתָּה קָנָה שֵׁם עַבְדוּת עוֹלָם, וְהוּא אָמְרוֹ (תהילים ק"ה:י"ז) "לְעֶבֶד נִמְכַּר יוֹסֵף", וַהֲרֵי הוּא מֻחְלָט הֶחְלֵט גָּמוּר מֻהְשָׁנוֹת לְבֶן חוֹרִין וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר מֵעֲלוֹת לְגֶדֶלָה.

כט **וַיָּשָׁב רְאוּבֵן וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת מַה טַּעֲנַת רְאוּבֵן עַל אֶחָיו בְּאָמְרוֹ **וַאֲנִי אָנָה** וְגוֹ', הֲלֹא גַּם לַעֲצָתוֹ הָיָה יוֹסֵף אָבוּד בַּבּוֹר. וַהֲגַם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (בראשית לז:כב) "לְמַעַן הַצִּיל" וְגוֹ' לַהֲשִׁיבוֹ אֶל אָבִיו, זֶה הָיָה בְּלִבּוֹ לֹא בְּפִיו אֶל אֶחָיו, וְהָרְאָיָה שֶׁאָמַר יְהוּדָה (בראשית לז:כו) "מַה בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת אָחִינוּ" וְגוֹ' אַחַר שֶׁהָיָה בַּבּוֹר. הָא לָמַדְתָּ כִּי הַשְׁלָכָתוֹ בַּבּוֹר הָיְתָה לַהֲרִיגָה, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ לְמַעְלָה. וּמֵעַתָּה מַה מַּעֲנֶה בִּלְשׁוֹנוֹ "הַיֶּלֶד וְגוֹ' וַאֲנִי" וְגוֹ'?

אָכֵן כַּוָּנַת רְאוּבֵן הִיא כִּי לְצַד הֱיוֹתוֹ הוּא הַבְּכוֹר, אוֹתוֹ יַטְרִיחַ אָבִיו לָלֶכֶת לְחַפֵּשׂ אַחֲרָיו מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ. וְאִם הָיָה בַּבּוֹר הָיָה מְבִיאוֹ מֵת מֵהַחַיּוֹת שֶׁבַּבּוֹר, וְהָיָה מֵשִׁיב לְאָבִיו "הִנֵּה הוּא מֵת, חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ", מַה שֶּׁאֵין כֵּן עַתָּה אָנָה יֵלֵךְ מֵרוּחוֹת הָעוֹלָם לְבַקְּשׁוֹ. וְהוּא אָמְרוֹ **וַאֲנִי אָנָה אֲנִי בָא**, וְלָזֶה נִתְחַכְּמוּ וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים וְגוֹ', וּבָזֶה סָלְקָה לָהּ תַּרְעוֹמֶת רְאוּבֵן.

לג **טָרֹף טֹרַף.** נִתְכַּוְּנוּ לוֹמַר כִּי שְׁתֵּי טְרֵפוֹת נִטְרָף: הָאַחַת שֶׁטָּרְפָתְהוּ חַיָּה וַהֲרָגַתְהוּ, וְהַשֵּׁנִיָּה שֶׁטָּרְפָה גּוּפוֹ לְמְעוֹנָתָהּ, שֶׁבָּזֶה נִתְיָאֵשׁ לְבַקֵּשׁ אַחַר עַצְמוֹתָיו לְקָבְרָם. וְזוּלַת זֶה הָיָה קָשֶׁה לָמָּה לֹא הִשְׁתַּדֵּל יַעֲקֹב לְחַפֵּשׂ אַחַר עַצְמוֹת יוֹסֵף לְקַיְּם בָּהֶם מִצְוַת קְבוּרָה, וְהֵם הָאַחִים נִתְחַכְּמוּ וְאָמְרוּ "זֹאת מָצָאנוּ", פֵּרוּשׁ, לְבַדָּהּ בִּלֹא עֲצָמוֹת עִמָּהּ, וּמִזֶּה הִרְגִּישׁ כִּי הַחַיָּה גּוֹרַרְתּוֹ לִמְעוֹנָתָהּ, וְלָזֶה לֹא הִטְרִיחָם לְחַפֵּשׂ עוֹד אַחַר עַצְמוֹתָיו:

לה **וַיָּקוּמוּ כָל בָּנָיו וְגוֹ'.** לֹא הוּזְכַּר כָּאן דִּבְרֵי נֶחָמָה.

וְנִרְאֶה שֶׁכַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא, כִּי כְּשֶׁרָאוּ בָּנָיו כָּל כָּךְ אֲבֵלוּת וְשֹׁק בְּמָתְנָיו יָמִים רַבִּים, אָמְרוּ: "זֶה יַעֲשֶׂה אָדָם שֶׁמֵּת לוֹ בֵּנוֹ יְחִידוֹ, אוֹ אֲפִלּוּ אֵינוֹ יְחִידוֹ אִם הָיוּ לוֹ בָּנִים מוּעָטִים יַקְפִּיד עַל חֶסְרוֹן מֵהַמּוּעָט". לָזֶה נִתְחַכְּמוּ לַעֲשׂוֹת דָּבָר שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ יִתְנַחֵם מֵעָצְמוֹ, וְהוּא שֶׁנִּתְקַבְּצוּ יַחַד כָּל בָּנָיו, אַחַד עָשָׂר בָּנִים וְאַחַד עָשָׂר בָּנוֹת וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם רַבִּים הֵם, וְהָלְכוּ וְעָמְדוּ אֶצְלוֹ וּתְהִי זֹאת נֶחָמָתוֹ. כִּי מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ כָּל כָּךְ בָּנִים וּבָנוֹת אֵין רָאוּי לוֹ לְהִצְטַעֵר כָּל כָּךְ עַל בֵּן קָטָן אִם נֶעְדַּר מִן הַבָּנִים, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיָּקוּמוּ כָל בָּנָיו וְכָל בְּנוֹתָיו** יַחַד, וְקִימָה זוֹ שֶׁל כֻּלָּן יַחַד הִיא לְנַחֲמוֹ כְּשֶׁיִּרְאֶה כִּי רַבּוּ בָּנָיו וּבְנוֹתָיו. וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא הוֹעִיל לוֹ דָּבָר זֶה וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם, וַיֹּאמֶר הַטַּעַם "כִּי אֵרֵד אֶל בְּנִי", פֵּרוּשׁ בְּגֶדֶר שֶׁאֵין לִי אֶלָּא הוּא מְיֻחָד, כִּי אֵין כְּדֵי בְּכָל בָּנָיו וּבְנוֹתָיו לְהִתְנַחֵם עָלָיו כִּי אֲהֵבוֹ מִכָּל אֶחָיו לַטַּעַם הַיָּדוּעַ בְּדִבְרֵי הַזֹּהַר (חלק א' קפ:).

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וַיְמָאֵן** וְגוֹ' **כִּי אֵרֵד** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: הֲגַם שֶׁרָאָה שֶׁמֵּאֵן הִנָּחֵם, לֹא לָמַד מִזֶּה שֶׁיּוֹסֵף חַי וְאֵין מְקַבְּלִין תַּנְחוּמִין עַל הַחַי, כִּי אָמַר טַעַם מְנִיעוּת הַנֶּחָמָה לְצַד טַעַם "כִּי אֵרֵד אֶל בְּנִי". וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה סִימָן הָיָה מָסוּר בְּיָדוֹ וְכוּ' עַד כָּאן:

וַיִּבְךְּ אוֹתוֹ. פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁאָמַר דְּבָרָיו חָזַר לִבְכּוֹת עָלָיו. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **אֲבִיו** לִשְׁלוֹל כָּל בָּנָיו וְכָל וְגוֹ' שֶׁלֹּא בָּכוּ בְּהַזְכָּרָתוֹ כִּי אִם אֲבִיו. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (בראשית רבה פד:כא) שֶׁהוּא יִצְחָק אֲבִיו שֶׁל יַעֲקֹב וְהוּא דָּרַשׁ.

פרק לח

א **וַיֵּרֶד יְהוּדָה וְגוֹ׳.** רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (סוטה י״ג) שֶׁהוֹרִידוּהוּ אֶחָיו מִגְּדֻלָּתוֹ, וְהַגָּאוֹן רַבִּי אַבְרָהָם אִבֶּן עֶזְרָא אָמַר כִּי טַעְמוֹ כִּי הַבָּא מִפְּאַת צָפוֹן שֶׁל עוֹלָם לְדָרוֹמוֹ הוּא יוֹרֵד, עַד כָּאן. דְּבָרָיו צוֹדְקִים אִם לֹא הָיָה אוֹמֵר הַכָּתוּב תֵּבֵת ״מֵאֵת אֶחָיו״, שֶׁמּוֹרֶה בְּאֶצְבַּע כִּי הַיְרִידָה הָיְתָה מֵאֶחָיו, עוֹד אָמְרוֹ **וַיֵּט עַד אִישׁ** וְגוֹ׳, וּלְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה יָבֹא הַכָּתוּב עַל נָכוֹן כִּי ״וַיֵּרֶד״ לְשׁוֹן יְרִידָה יְכֵוֵן, וְתֵבֵת ״וַיֵּט״ אִצְטְרִיךְ לְגוּפוֹ.

ב **בַּת אִישׁ כְּנַעֲנִי.** פֵּרוּשׁ, סוֹחֵר. וְהַגָּאוֹן רַבִּי אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא כָּתַב: ״וְיִתָּכֵן שֶׁהוּא כְּמַשְׁמָעוֹ״. וַאֲנִי אוֹמֵר כִּי לֹא יִתָּכֵן שֶׁיִּדְבְּקוּ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּדָבָר שֶׁהַקְּפִידוּ עָלָיו אֲבוֹתֵיהֶם שְׁלָשְׁתָּן יַחַד, וּכְאָמְרָם בִּפְסָחִים (פסחים נ.), וְהַכָּתוּב שָׁמַר אֶת הַדָּבָר בְּמַה שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר ״בַּת אִישׁ כְּנַעֲנִי״ — פֵּירוּשׁ אָבִיהָ כְּנַעֲנִי וְלֹא הִיא כְּנַעֲנִית, וּבְאֵיזֶה אוֹפֶן יִהְיֶה הַדָּבָר אִם לֹא שֶׁתֹּאמַר סוֹחֵר. וְאִלּוּ הָיָה כְּנַעֲנִי מַמָּשׁ וּמוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי עָשָׂה יְהוּדָה דָּבָר בִּלְתִּי הָגוּן, כֵּן הָיָה לוֹ לוֹמַר: ״וַיַּרְא שָׁם בַּת כְּנַעֲנִית״ אוֹ ״אִשָּׁה כְּנַעֲנִית וְשֵׁם אָבִיהָ שׁוּעַ״. וְאֵין בָּזֶה תּוֹסְפוֹת תֵּיבָה עַל הַמִּכְתָּב אֲשֶׁר כָּתַב, וּלְעִנְיַן גִּלּוּי מִלְּתָא כָּזֶה נֹאמַר לִשְׁתּוֹק, וְלִכְתּוֹב וַדַּאי. **וַיִּקָּחֶהָ.** פֵּרוּשׁ, כְּדִין לִקּוּחֵי אִשָּׁה.

יד **כִּי רָאֲתָה וְגוֹ׳ וְהִיא וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר ״וְלֹא נִתְּנָה״ וְגוֹ׳, וְהַדָּבָר מוּבָן שֶׁעָלֶיהָ הוּא אוֹמֵר. וְאוּלַי כִּי שְׁנֵי דְּבָרִים אָמַר הַכָּתוּב: הָאֶחָד — כִּי רָאֲתָה כִּי גָדַל שֵׁלָה, וְהַדָּבָר מוּבָן שֶׁלֹּא נִתְקַיְּמוּ מַאֲמַר חָמִיהָ שֶׁאָמַר ״עַד יִגְדַּל״ וְגוֹ׳ כִּי עוֹדָנָּה בְּבֵית אָבִיהָ, וְהַשֵּׁנִי — **וְהִיא לֹא נִתְּנָה** וְגוֹ׳ פֵּרוּשׁ שֶׁרָאֲתָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁאֵינוֹ רָאוּי שֶׁתִּנָּתֵן הִיא לוֹ לְאִשָּׁה, וְלָזֶה עָמְדָה וְעָשְׂתָה וְהִצְלִיחָה. וְצֵא וּלְמַד מַה יָּצָא מִמֶּנָּה לָעוֹלָם — מְנָשִׁים בְּאֹהֶל תְּבֹרָךְ.

כד **הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף.** הַסַּעַם מִשּׁוּם דְּבֵית דִּין שֶׁל שֵׁם גָּזְרוּ עַל זְנוּת עִם הָאֻמּוֹת, כְּאָמְרָם (עבודה זרה לו:), וּמַשְׁמַע אֲפִלּוּ אֵין שָׁם אִסּוּר עֶרְוָה לֹא הָאֲסוּרָה לִבְנֵי נֹחַ וְלֹא הָאֲסוּרָה לְיִשְׂרָאֵל, אַף עַל פִּי כֵן גָּזְרוּ עָלֶיהָ. וְאוּלַי כִּי מִסֹּרֶת הָיְתָה בְּיָדָם לִגְזֹר גְּזֵרוֹת וְלַהֲרֹג הָעוֹבֵר עַל הַגְּזֵרָה. וְלָזֶה כְּשֶׁיָּדַע כִּי עִמּוֹ הָיוּ הַדְּבָרִים נִפְטְרָה, כִּי הַגְּזֵרָה הָיְתָה עַל זְנוּת גּוֹי דַּוְקָא. וְאֵין בָּזֶה גַּם כֵּן אִסּוּר עֶרְוָה כִּי כַּלָּתוֹ מֻתֶּרֶת לְבֶן נֹחַ. וּלְפִי דִּבְרֵיהֶם שֶׁאָמְרוּ (סוטה י:) ״וְלֹא יָסַף לְדַעְתָּהּ״ שֶׁלֹּא פָּסַק מִמֶּנָּה עוֹד, חֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי הָאָב הָיָה מְיַבֵּם לְכַלָּתוֹ.

כו **צָדְקָה מִמֶּנִּי.** לְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה, כִּי מַה שֶּׁפָּסְקוּ דִּינָהּ לִשְׁרָפָה הָיָה לְצַד שֶׁבֵּית דִּינוֹ שֶׁל שֵׁם גָּזְרוּ עַל זְנוּת הַגּוֹי. אַחַר שֶׁנִּתְגַּלָּה שֶׁעִם יְהוּדָה זִנְּתָה, הִיא יוֹתֵר צַדֶּקֶת מִיהוּדָה, כִּי יְהוּדָה לֹא יָדַע כִּי כַלָּתוֹ הִיא וּבְחֶזְקַת גּוֹיָה הָיְתָה וּבָא עָלֶיהָ וְעָבַר עַל גְּזֵרַת בֵּית דִּינוֹ שֶׁל שֵׁם, וְהוּא אָמְרוֹ ״צָדְקָה מִמֶּנִּי״. וְזֶה הוּא שְׁעוּר הַכָּתוּב: צָדְקָה בְּדָבָרֶיהָ, וּמִמֵּילָא צָדְקָה בְּדִינָהּ, וְעוֹד לָהּ שֶׁהִיא יוֹתֵר מִמֶּנִּי בְּצִדְקוּת מִטַּעַם שֶׁכָּתַבְתִּי. וְלֹא נִתְחַיֵּב יְהוּדָה עַל הוֹדָאָתוֹ שֶׁבָּא עָלֶיהָ בְּחֶזְקַת גּוֹיָה, כֵּינָן שֶׁכְּפִי הָאֱמֶת לֹא גּוֹיָה הָיְתָה, וְדָבָר זֶה דּוֹמֶה לְמִתְכַּוֵּן לֶאֱכוֹל חֲתִיכַת חֵלֶב וְעָלָה בְּיָדוֹ חֲתִיכַת שׁוּמָן.

וְאִם תֹּאמַר: סוֹף כָּל סוֹף בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה שֶׁבְּחֶזְקַת גּוֹיָה בָּא עָלֶיהָ, לָמָּה עָבַר עַל גְּזֵרַת בֵּית דִּין? לָזֶה כְּבָר תֵּרְצוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פרשה פ״ה) כִּי מֵה׳ מִצְעֲדֵי גֶּבֶר וְתִקֵּן עֲלִילוֹת לְהוֹצִיא לָאוֹר תַּעֲלוּמוֹת. וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָרָשַׁת וַיְחִי בְּפָסוּק (בראשית מ״ט:ט׳) ״גּוּר אַרְיֵה״ וְגוֹ׳: **כִּי עַל כֵּן לֹא נְתַתִּיהָ וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, לְפִי מַה שֶּׁאָמַר ״צָדְקָה יוֹתֵר מִמֶּנִּי״, גָּמַר אוֹמֵר כִּי גַּם לֹא עָשְׂתָה פְּרִיצוּת, כִּי טַעְמָהּ עַל אֲשֶׁר לֹא נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְּנִי. רָאֲתָה כִּי אָבְדָה תִּקְוָתָהּ, לָזֶה עָשְׂתָה הַדָּבָר הַזֶּה.

או יִרְצֶה לוֹמַר כִּי הוּא הַגּוֹרֵם לָהּ לַעֲשׂוֹת כֵּן לְצַד שֶׁלֹּא נְתָנָהּ לְשֵׁלָה, וְהוּא אָמְרוֹ **צָדְקָה** הִיא בְּמַעֲשֶׂיהָ, **וּמִמֶּנִּי** פֵּרוּשׁ, מִצִּדִּי אֲנִי הָיִיתִי סִבָּה לָהּ כִּי לֹא נְתַתִּיהָ וְגוֹ׳:

כח **עַל יָדוֹ שֶׁנִּי לֵאמֹר.** פֵּרוּשׁ, נִצְנְצָה בַּמְיֻלֶּדֶת רוּחַ הַקּוֹדֶשׁ וְעָשְׂתָה וְלֹא יָדְעָה מַה עָשְׂתָה. הִיא קֶשְׁרָה עַל יָדוֹ שֶׁנִּי, וְזֶה רוֹמֵז כִּי הוּא שֵׁנִי לֹא רִאשׁוֹן, אֲבָל הִיא אָמְרָה כִּי זֶה יָצָא רִאשׁוֹנָה. וְהוּא אָמְרוֹ **לֵאמֹר** ״זֶה יָצָא רִאשׁוֹנָה״, פֵּרוּשׁ, הִיא אָמְרָה כֵּן, אֲבָל כְּפִי הָאֱמֶת לְהֵיפֶךְ יַגִּיד שָׁם הַסִּימָן, כִּי יֵשׁ אִם לַמָּסוֹרֶת.

כט **מַה פָּרַצְתָּ וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁיֵּד הָרִאשׁוֹן תַּגִּיד כִּי הוּא הַקָּרוֹב לָצֵאת קוֹדֶם אָחִיו, וְאַף עַל פִּי כֵן דְּחָפוֹ זֶה לָרִאשׁוֹן וְסָתַר הַעֲמָדָתוֹ קוֹדֶם לוֹ, זֶה יַגִּיד הַדְּרָגָה גְּדוֹלָה. וְהוּא אָמְרוֹ **מַה פָּרַצְתָּ** עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים קד:כד) ״מַה רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ״ וְגוֹ׳. וְאָמְרוֹ **עָלֶיךָ פָּרֶץ** מִפְּרֻשַׁת דְּבָרֶיהָ מַה הִיא הַפִּרְצָה שֶׁעָשָׂה, וְאָמְרָה ״עָלֶיךָ פָּרֶץ״, פֵּרוּשׁ, כִּי הַנּוֹתֵן יָד יַגִּיד כִּי הוּא בָּא עָלָיו בַּהַזְרָעָה, כִּי הַנִּכְנָס אַחֲרוֹן בַּזֶּרַע יוֹצֵא רִאשׁוֹן, וְאִם כֵּן הוּא בָּא עָלָיו וּפָרַץ גְּדֵרוֹ וְיָצָא רִאשׁוֹן. וְהוּא אָמְרוֹ ״עָלֶיךָ פָּרֶץ״ וְהָבֵן. וּכְפִי זֶה פֶּרֶץ רִאשׁוֹן בַּהַזְרָעָה וְרִאשׁוֹן בַּלֵּדָה כִּי לוֹ הַמְּלוּכָה נְסוּכָה תִּכּוֹן עוֹלָם.

פרק לט

ב **וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו וְגוֹ'.** הִנֵּה יְסֵדֵר הַכָּתוּב הַדְרָגוֹת הַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר הֶעֱלָה ה' אוֹתוֹ, כִּי מִקּוֹדֶם כְּשֶׁקָּנָאוֹ נָתְנוֹ לַעֲבוֹד עֲבוֹדַת עֲבָדִים הָעוֹבְדִים עֲבוֹדַת חוץ, כִּי הַגְּדוֹלִים לֹא יַעֲמִידוּ לְשָׁרֵת בְּבָתֵּיהֶם אֶלָּא אֲשֶׁר יִהְיֶה אִישׁ רָאוּי וּמַצְלִיחַ, וְלָזֶה צִוָּה ה' אֶת אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּבֵית אֲדוֹנָיו הַמְּצָרֵי מִשּׁוֹמְרֵי הַבַּיִת, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו** וְלֹא בְּשִׁאָר עֲבוֹדוֹת, וְעוֹד לוֹ מַדְרֵגָה אַחֶרֶת כְּשֶׁרָאָה אֲדוֹנָיו וְגוֹ' **וַיְשָׂרֵת אוֹתוֹ** פְּרוּשׁ יְחֻדּוֹ לְשָׁרֵת אוֹתוֹ בִּיחוּד, שֶׁבָּזֶה יִהְיֶה חָשׁוּב וְלֹא יִחְיֶה חַיֵּי צַעַר כְּחַיֵּי הָעֲבָדִים הַשְּׁפָלִים. וְעוֹד לוֹ **וַיַּפְקִידֵהוּ עַל בֵּיתוֹ** חֲרֵי זֶה קָנָה מַעֲלָה עַל כָּל קִנְיַן אֲדוֹנוֹ. וְעוֹד לוֹ **וַיַּצְוֵב כָּל אֲשֶׁר לוֹ** וְגוֹ', וְעוֹד לוֹ שֶׁלֹּא יָדַע אִתּוֹ וְגוֹ' שֶׁלֹּא הָיָה יוֹדֵעַ הַנִּכְנָסִים וְהַיּוֹצְאִים וְנַעֲשָׂה הוּא שַׁלִּיט, פֵּרוּשׁ מיירדומ"ו בְּלַע"ז, בְּכָל קִנְיַן הַמְּצָרִי:

ט **בַּאֲשֶׁר אֵת אִשְׁתּוֹ.** פֵּרוּשׁ, לֹא שֶׁחָשַׁשׁ אוֹתָהּ מִמֶּנִּי בְּצַו לָצוּ, אֶלָּא לְצַד שֶׁאֵת אִשְׁתּוֹ הוּא הַדָּבָר הַמַּחְשִׁיךְ אוֹתָהּ מִמֶּנִּי. אוֹ לְשָׁלוֹל צַד הַמַּעֲלָה.

וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, כִּי בָּזֶה אֲנִי מַפְסִיד כָּל הַטּוֹב הַמּוּשָׁג אֶצְלִי.

וְעוֹד אֲנִי מַחְסִיר עַצְמִי מִמְּקוֹר הַנְּשָׁמוֹת, כִּי דָּבָר זֶה הוּא אָסוּר גַּם לִבְנֵי נֹחַ, וְהוּא אָמְרוֹ "וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים".

וְעוֹד יִרְצֶה, כִּי אֵין לָהּ לְטָעֹן כִּי תַּסְתִּיר הַדָּבָר וְלֹא יֵדַע אֲדוֹנוֹ, וְנִמְצָא עוֹמֵד בְּמָצָבוֹ בְּאֵין מַחְסוֹר. לָזֶה אָמַר "וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים", וְהוּא שֶׁעֲשָׂאֲנִי בְּמַצָּב זֶה, וּמִמֶּנּוּ לֹא יִסָּתֵר דָּבָר, וְנִמְצָא מַפְסִיד מַצָּבוֹ הַטּוֹב.

יב **וַתִּתְפְּשֵׂהוּ וְגוֹ' לֵאמֹר וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ: הַתּוֹרָה מַגֶּדֶת כַּוָּנָתָהּ בִּתְפִיסַת הַבֶּגֶד שֶׁכַּוָּנָתָהּ "לֵאמֹר" וְגוֹ', אֲבָל הִיא לֹא אָמְרָה כְּלוּם, אֶלָּא שָׁלְחָה יָדָהּ לְתָפְסוֹ לְהַכְרִיחוֹ "קוּם עֲשֵׂה".

יד **וַתִּקְרָא לְאַנְשֵׁי וְגוֹ'.** לְצַד שֶׁיְּדִיעָה צָרָךְ יוֹסֵף בְּעִנְיֵנִי אֲדוֹנוֹ וְלֹא יַאֲמִין לְדִבְרֶיהָ, לָזֶה נִתְכַּוְּנָה וַתִּקְרָא לָהֶם שֶׁהֵם יֹאמְרוּ בְּבוֹא אֲדוֹנֵי יוֹסֵף, וְהוּא אָמְרוֹ **לֵאמֹר,** וּבָעֲרָה בָּם אֵשׁ הַקִּנְאָה לְהָעִיד, וְהוּא אָמְרוֹ **רְאוּ הֵבִיא לָנוּ** וְגוֹ' **לְצַחֵק בָּנוּ,** שִׁתַּפְתָּם בְּצָרָתָהּ כִּי גַּם עֲלֵיהֶם גְּדֹלוֹ וְהוּא אִישׁ נָכְרִי.

אוֹ יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **רְאוּ** כִּי יָעִידוּ עַל הַדְּבָרִים כִּי כֵּן רָאוּ, וְהוּא אָמְרוֹ "לֵאמֹר רְאוּ", גַּם נִתְחַכְּמָה לְהִתְרַעֵם נֶגֶד הַבַּעַל, שֶׁבָּזֶה אִם יָלִין טוֹבָה עָלָיו תֹּאמַר: "אַף זוֹ מִן הַתּוֹכָחוֹת עָלֶיךָ תְּלוּנָתִי".

יז **וַתְּדַבֵּר אֵלָיו וְגוֹ' לֵאמֹר.** פֵּרוּשׁ אָמְרוֹ **לֵאמֹר** כִּי כֵן יֹאמְרוּ אַנְשֵׁי הַבַּיִת עֲדֵים בַּדָּבָר, וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁלֹּא חָרָה אַפּוֹ עַל יוֹסֵף אֶלָּא עַל מַה שֶּׁנִּתְנָה חוֹזֶק לִדְבָרֶיהָ מֵהוֹדָעוֹת הַזּוֹלַת, וְהוּא אָמְרוֹ **כְּשָׁמְעַ אֲדֹנָיו** וְגוֹ' **לֵאמֹר כַּדְּבָרִים** וְגוֹ', כִּי לֹא הָיָה צָרִיךְ הַכָּתוּב לוֹמַר אֶלָּא "כִּשְׁמֹעַ אֲדֹנָיו דִּבְרֵי אִשְׁתּוֹ", אֶלָּא נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁלֹּא חָרָה אַפּוֹ אֶלָּא כְּשֶׁשָּׁמַע שֶׁיֵּשׁ מַגִּידִים עַל הַדְּבָרִים, וְהוּא אָמְרוֹ "לֵאמֹר כַּדְּבָרִים" וְגוֹ'. עוֹד יִתְבָּאֵר בְּסָמוּךְ:

לֵאמֹר כַּדְּבָרִים וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לֹא שֶׁהֶאֱמִין בָּהּ כִּי כִּדְבָרֶיהָ כֵּן הָיָה, אֶלָּא לְצַד שֶׁאָמְרָה אִשְׁתּוֹ כֵּן עָשָׂה תְּנוּעָה קְטַנָּה, וְלָזֶה לֹא יִסְרוֹ וְלֹא עָשָׂה לוֹ דָּבָר כַּמִּשְׁפָּט הַנַּעֲשֶׂה לְעֶבֶד הַנּוֹתֵן עֵינָיו בְּאֵשֶׁת אֲדוֹנוֹ.

כא **וַיְהִי ה' אֶת יוֹסֵף וַיֵּט וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, כִּי בְּהַשְׁרָאַת שְׁכִינָה עַל הָאָדָם יוּשְׁפַּע הַנִּסְתָּר מֵהַמַּשְׂרֵה שְׁכִינָתוֹ מִמַּה שֶּׁבּוֹ, וְיָדוּעַ הוּא חֵן הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא כִּי הוּא מְקוֹר הַחֵן, וְהוּא אָמְרוֹ "וַיְהִי ה' אֶת יוֹסֵף" וּבָזֶה "וַיֵּט אֵלָיו חֶסֶד" פֵּרוּשׁ, מִמֵּילָא, וְאָמְרוֹ **וַיִּתֵּן חִנּוֹ** לֶהֱיוֹת כִּי לֹא תַרְגִּישׁ בְּחִינַת הֶרַע בְּמֶתֶק הַחֵן, לָזֶה הוּצְרַךְ ה' לְהַרְכִּיב בְּעֵין שַׂר בֵּית הַסֹּהַר אֶמְצָעִי לְעֶרֶב אֵלָיו חֵן צַדִּיק, וְהוּא אָמְרוֹ "וַיִּתֵּן חִנּוֹ בְּעֵינָיו" וְגוֹ', וְהָבֵן:

כב **הוּא הָיָה עוֹשֶׂה.** תַּרְגּוּם פֵּרֵשׁ "עַל מֵימְרֵיהּ". וְלִדְבָרָיו לָמָּה לֹא יְדַבֵּר הַכָּתוּב צַחוֹת וְיֹאמַר בְּפֵרוּשׁ "עַל פִּיו הָיוּ עוֹשִׂים"? וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן הַכָּתוּב בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לְהוֹדִיעַ גַּם כֵּן שֶׁהֲגַם שֶׁהָיָה הוּא הַמַּנְהִיג, לֹא הָיָה מִתְנַהֵג בִּשְׂרָרָה וּמוֹנֵעַ עַצְמוֹ מִתַּשְׁמִישׁ דָּבָר אֲשֶׁר הָיוּ עוֹשִׂים שָׁם הָאֲסוּרִים, אֶלָּא יָדוֹ כְּיַד כֻּלָּן שָׁוָה, וְזֶה יַגִּיד מֶזֶג טִבְעוֹ כִּי טוֹב הוּא וּמָצָא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֵי ה' וְאָדָם.

פרק מ

ו **וְהִנֵּם זוֹעֲפִים.** טַעַם זְעִיפַת פְּנֵי שְׁנֵיהֶם, עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות נה:), שֶׁכָּל אֶחָד חָלַם גַּם פִּתְרוֹן חֲלוֹם חֲבֵרוֹ. לָזֶה שַׂר הַמַּשְׁקִים הָיָה זוֹעֵף בְּמַה שֶּׁרָאָה בְּפִתְרוֹן חֲבֵרוֹ כִּי רַע הוּא, יָרֵא גַּם לְנַפְשׁוֹ וְנִבְהַל, וְשַׂר הָאוֹפִים הֲגַם שֶׁחָלַם פִּתְרוֹן חֲבֵרוֹ לְטוֹבָה, עִם כָּל זֶה לֶהֱיוֹתוֹ מוּכָן לַפַּרְעָנוּת מַזָּלוֹ מַגִּידוֹ וְלִבּוֹ לֹא נָכוֹן עִמּוֹ.

ז **וַיִּשְׁאַל וְגוֹ'.** צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה הַצָּרִךְ לוֹמַר **אֲשֶׁר אִתּוֹ בְּמִשְׁמַר, בְּבֵית אֲדֹנָיו?**

וְנִרְאֶה כִּי יִתֵּן הַכָּתוּב טַעַם לִשְׁאֵלַת יוֹסֵף לִשְׁנֵי שָׂרִים "מַדּוּעַ פְּנֵיכֶם", כִּי אֵין זֶה מֵהֲלִכוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ לְבַקֵּשׁ לָדַעַת מַחְשְׁבוֹת הַגְּדוֹלִים. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּשְׁאַל** יוֹסֵף **אֶת סְרִיסֵי פַּרְעֹה,** פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁהוּא יוֹסֵף כַּיָּדוּעַ עֶבֶד וְהֵם סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ, אַף עַל פִּי כֵן שְׁאָלָם. וְהַטַּעַם הוּא "אֲשֶׁר אִתּוֹ בְּמִשְׁמַר" – יֵשׁ בָּזֶה שְׁנֵי

טְעָמִים: הָאֶחָד, כִּי לֶהֱיוֹתָם עִמּוֹ בַּמִּשְׁמָר חָשׁ כִּי זַעְפָּם עִמּוֹ הוּא, וְהַשֵּׁנִי, כִּי לְצַד שֶׁהֵם אִתּוֹ בַּמִּשְׁמָר כָּל הַפָּנִים שָׁוִים וְכֻלָּן יִקָּרְאוּ אֲסוּרִים, וּלְצַד זֶה לֹא חָשׁ לִגְדָלָתָם. וְעוֹד שֶׁהָיוּ בְּבֵית אֲדוֹנָיו, וְאָפְשָׁר כִּי נוֹגֵעַ זַעַף זֶה לַאֲדוֹנוֹ, וְשָׁאַל מִשְׁפַּט עֶבֶד נֶאֱמָן לַאֲדוֹנוֹ לְפַקֵּחַ בְּעִנְיָנָיו, וְלָזֶה שְׁאָלָם לֵאמֹר אֵלָיו ״מַדּוּעַ״ וְגוֹ׳. דִּקְדֵּק לוֹמַר **הַיּוֹם**, כִּי אֵין לוֹמַר שֶׁפָּנֵיהֶם רָעִים לְצַד אָסְרָם בְּבֵית מִשְׁמָר, כִּי דָּבָר זֶה אֵינוֹ חָדָשׁ, וְהָיָה לָהֶם לְהִיוֹת כֵּן גַּם אֶתְמוֹל גַּם מִשִּׁלְשׁוֹם.

ח **וַיֹּאמְרוּ וְגוֹ׳ וּפוֹתֵר אֵין אוֹתוֹ.** פֵּרוּשׁ, אֵין פּוֹתֵר בַּמְּצִיאוּת לְפוֹתְרוֹ בְּשׁוּם אוֹפֶן, וְזֶה הֵיפֶךְ מֵהָאָמוּר בְּפַרְעֹה (בראשית מא:ח) ״וְאֵין פּוֹתֵר אוֹתָם״, פֵּרוּשׁ, שֶׁהָיוּ פּוֹתְרִים אֶלָּא לֹא פָּתְרוּ אֶת הַחֲלוֹם פִּתְרוֹן הַמִּתְקַבֵּל.

הֲלֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים. רוֹצֶה לוֹמַר כִּי הוּא יִפְתּוֹר. וְנִתְחַכֵּם שֶׁלֹּא יַחְשְׁבוּהוּ כִּי מִתְגַּדֵּל בַּדָּבָר, וְאָמַר כִּי ה׳ יֵשׁ לוֹ פּוֹתְרֵי חֲלוֹמוֹת הַרְבֵּה וְהוּא אֶחָד מֵהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ ״סַפְּרוּ נָא לִי״.

עוֹד נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **פִּתְרוֹנִים** לְשׁוֹן רַבִּים, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּהָרוֹאֶה (ברכות נה:), כִּי עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה פּוֹתְרֵי חֲלוֹמוֹת הָיוּ בִּירוּשָׁלַיִם, וּפָתְרוּ חֲלוֹם שֶׁל רַבִּי בְּנָאָה, וּמֵה שֶּׁפָּתַר זֶה לֹא פָּתַר זֶה, וְכֻלָּם נִתְקַיְּמוּ, עַד כָּאן. וְזֶה הוּא אָמְרוֹ **לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים**, פֵּרוּשׁ שֶׁיִּמָּצֵא לַחֲלוֹם הַרְבֵּה פִּתְרוֹנִים וְכֻלָּם צוֹדְקִים.

וְדִקְדֵּק לוֹמַר תֵּיבַת **נָא** לִשְׁנֵי טְעָמִים: הָאֶחָד כִּי פִּתְרוֹן הַחֲלוֹם לֹא יַצְדִּיק אֶלָּא אִם יִפְתְּרֻנּוּ בְּיוֹמוֹ וְלֹא לְאַחַר זְמַן, כִּי כָּל דִּבְרֵי הַחֲלוֹם יְכַוְּנוּ יַחְדָּיו בְּיוֹמוֹ. וּכְמוֹ כֵן תִּמְצָא שֶׁאֵין מִתְעַנְּין תַּעֲנִית חֲלוֹם אֶלָּא בְּיוֹמוֹ וַאֲפִילוּ בְּשַׁבָּת (שבת יא.), לָזֶה אָמַר **סַפְּרוּ נָא לִי**, פֵּרוּשׁ, עַתָּה, לְשֶׁלּוֹל שֶׁלֹּא יְאַחֲרוּ עַד יוֹם אוֹ יוֹמַיִם אַחַר שֶׁיּוּסַר עִצְבוֹן נַפְשָׁם.

וְטַעַם שֵׁנִי, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות נה:) כִּי הַחֲלוֹמוֹת הוֹלְכִים אַחַר הַפֶּה, וְלָזֶה חָשׁ יוֹסֵף שֶׁיַּקְדִּימוּ לְסַפֵּר חֲלוֹמוֹתָם לְזוּלַת מִבַּלְעָדָיו וְיִתְקַיְּמוּ פִּתְרוֹן הַזּוּלַת. לָזֶה אָמַר **סַפְּרוּ נָא**, פֵּרוּשׁ: עַתָּה סַפְּרוּ לִי בְּדֵי לְהַקְדִּים פִּתְרוֹנוֹ. וְהַגַּם שֶׁאָמְרוּ בְּפֶרֶק הָרוֹאֶה כִּי עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה פּוֹתְרֵי חֲלוֹמוֹת הָיוּ בִּירוּשָׁלַיִם, וְכֻלָּן פָּתְרוּ חֲלוֹמוֹ שֶׁל רַבִּי בְּנָאָה וּכְמוֹ שֶׁפָּתָבְנוּ בְּסָמוּךְ, אוֹמֵר אֲנִי כִּי דַּוְקָא אִם לֹא יִהְיוּ הַפִּתְרוֹנִים סוֹתְרִין זֶה אֶת זֶה, אֲבָל אִם הָיוּ סוֹתְרִים, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר: רִאשׁוֹן יֹאמַר כִּי יוֹצִיאוּהוּ מֵהַמִּשְׁמָר לִגְדֻלָּה וְשֵׁנִי יֹאמַר שָׁם יֵשֵׁב עַד מוֹת – אֵין מִתְקַיְּמִים אֶלָּא רִאשׁוֹן, וְלָזֶה אָמַר יוֹסֵף סַפְּרוּ עַתָּה, שֶׁבָּזֶה יִבְטַח כִּי יִתְקַיְּמוּ פִּתְרוֹנוֹ.

ט **בַּחֲלוֹמִי** – פֵּרוּשׁ, לֶהֱיוֹת שֶׁחָלַם פִּתְרוֹן חֲלוֹם חֲבֵרוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות נה:), לָזֶה אָמַר **בַּחֲלוֹמִי**, פֵּרוּשׁ, אֲשֶׁר חָלַמְתִּי לְעַצְמִי:

יד **כִּי אִם זְכַרְתַּנִי וְגוֹ׳.** אוּלַי שֶׁהִתְנָה עָלָיו שֶׁלֹּא יִתְקַיְּמוּ הַפִּתְרוֹן הַטּוֹב אֶלָּא בְּתִנַּאי ״אִם זְכַרְתַּנִי״, וְטַעַם יוֹסֵף שֶׁשָּׂם בְּטְחוֹנוֹ בּוֹ לְצַד כִּי רָאָה חֲלוֹמוֹ יַגִּיד בְּשׂוֹרָה טוֹבָה, כִּי יִשְׂרָאֵל נִמְשְׁלוּ לְגֶפֶן כְּאָמְרָם בְּפִסְוּק (חולין צב.) **וְהִנֵּה גָפֶן לְפָנָי** וְגוֹ׳, וְאִם לֹא בָּא הַחֲלוֹם אֶלָּא לְדָבָר הַנּוֹגֵעַ לְשֹׂר הַמַּשְׁקִים הָיָה דַּי לַהּ׳ לְהַרְאוֹתוֹ שֶׁנּוֹתֵן הַכּוֹס עַל כַּף פַּרְעֹה, אֶלָּא וַדַּאי הֶרְאוּהוּ עַל יוֹסֵף שֶׁהוּא הַגֶּפֶן שֶׁהָיָה לְפָנָיו שָׁם בְּבֵית הַסֹּהַר. וְאָמְרוֹ **וְהִיא כְּפָרְחָת** פֵּרוּשׁ שֶׁתַּפְרִיחַ וְתַעֲלֶה הַגֶּפֶן. **נִצָּהּ** פֵּרוּשׁ יִתְעַלֶּה מִמַּדְרֵגָה לְמַדְרֵגָה. וְהוּא שֶׁהוֹדִיעוֹ מִכְּלַל הַפִּתְרוֹן וְאָמַר לוֹ ״כִּי אִם זְכַרְתַּנִי״ וְגוֹ׳.

וְאַחַר הֱאֻמַּת כֵּן הָיָה, שֶׁעַל יָדוֹ נִתְעַלָּה יוֹסֵף, וְסָבַר יוֹסֵף שֶׁיְּפָרֵשׁ לוֹ הַדָּבָר הַנֶּאֱמַר לוֹ בַּחֲלוֹם וְגִלָּה לוֹ סוֹדוֹ. וְטַעַם שֶׁנֶּעֱנַשׁ יוֹסֵף, כִּי טָעָה בְּחֶשְׁבּוֹ כִּי מֵרְצוֹנוֹ שֶׁל שַׂר הַמַּשְׁקִים תִּהְיֶה מַעֲלַת יוֹסֵף, וְלֹא כֵן הוּא, שֶׁאֱמֶת כִּי ה׳ יַעֲשֶׂה הַדָּבָר עַל יָדוֹ אֲבָל לֹא לִרְצוֹנוֹ, וּכְמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה שָׁעַל כָּרְחוֹ דִּבֵּר אֶל פַּרְעֹה ״וְשָׂם אֹתָנוּ״ (בראשית מא:יב). וּבְמַרְאֵה הַחֲלוֹם שֶׁהוֹדִיעוֹ הַדָּבָר לְשַׂר הַמַּשְׁקִים כְּדֵי שֶׁיִּתְבַּשֵּׂר יוֹסֵף בַּדָּבָר, לֹא שֶׁיָּשִׂים בְּטְחוֹנוֹ בּוֹ.

טו **כִּי גֻנֹּב גֻּנַּבְתִּי.** טַעַם כֶּפֶל **גֻּנֹּב** וְגוֹ׳, לֵאמֹר כִּי שְׁנֵי גְּנֵבוֹת נַעֲשׂוּ בּוֹ: גְּנֵבַת הַגּוּף וּגְנֵבַת דַּעַת הַקּוֹנִים שֶׁחָשְׁבוּ שֶׁהוּא עֶבֶד שֶׁבָּזֶה קָנוּ אוֹתוֹ מֵהֶם, לָזֶה אָמַר גְּנֵבָה שְׁתֵּי פְּעָמִים. וּמֵעַתָּה הִנֵּה הוּא לְעַצְמוֹ וְאֵין גּוּפוֹ קָנוּי לַלּוֹקֵחַ. וְאוּלַי כִּי נִתְכַּוֵּן יוֹסֵף לְסִתּוֹר נִימוּס מִצְרַיִם שֶׁאֵין עֶבֶד מוֹלֵךְ וְלֹא לוֹבֵשׁ וְכוּ׳ (בראשית רבה פט,ז), וּלְצַד שֶׁרָאָה בַּחֲלוֹם כִּי יַעֲלֶה לְגֻדְלָה אָמַר לְהָסִיר טָעוּת הַנִּשְׁמָע כִּי הוּא עֶבֶד. וְאֶפְשָׁר שֶׁלֹּא הִקְפִּיד ה׳ עַל דָּבָר זֶה כִּי צָרִיךְ אָדָם לְהָרִים מִכְשׁוֹלוֹ, וְלֹא הִקְפִּיד ה׳ אֶלָּא עַל אָמְרוֹ זְכַרְתַּנִי וְגוֹ׳.

וְאָמְרוֹ **וְגַם פֹּה** פֵּרוּשׁ, בָּעִיר הַזֹּאת, **לֹא עָשִׂיתִי מְאוּמָה**, וְכַהוֹכָחָה שֶׁהוֹכִיחוּ מֵהַשְׁמָלָה כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תרגום יונתן בראשית ל״ט:י״ד) כִּי בָּדְקוּ שִׁמְלַת הַמִּרְשַׁעַת וּמָצְאוּ שֶׁקֶר בִּימִינָהּ. וְאֶת זֶה שִׁלֵּם יוֹסֵף לְכַהֲנֵי פַרְעֹה שֶׁבָּדְקוּ הַשִּׁמְלָה וְהוֹצִיאוּ מֵעָלֶיהָ לָשׁוֹן הָרַע, לָזֶה נָתַן לָהֶם חֹקֶק בַּמִּשְׁלָם אֲשֶׁר קָצַב לָהֶם פַּרְעֹה (בראשית מ״ז:כ״ב), כִּי זוּלַת זֶה הָיָה חוֹשֵׁב עֲלֵיהֶם מַחֲשָׁבוֹת, כִּי ״וְעַל פִּיךָ יִשַּׁק כָּל עַמִּי״ (בראשית מ״א:מ׳) אָמַר אֵלָיו פַּרְעֹה.

טז **וַיַּרְא שַׂר הָאוֹפִים כִּי טוֹב.** פֵּרוּשׁ, הוּא שֶׁחָלַם פִּתְרוֹן שַׂר הַמַּשְׁקִים רָאָה כִּי טוֹב פָּתָר, פֵּרוּשׁ: עַל נָכוֹן, וְהוּא עֵד שָׁרָאָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן שַׂר הַמַּשְׁקִים אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יַצְדִּיק וַדַּאי כִּי הוּא זֶה הַפִּתְרוֹן.

אוּ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **כִּי טוֹב** דִּבֵּר לוֹ בְּפִתְרוֹנוֹ, וּכְאִלּוּ אָמַר כִּי פָּתַר טוֹב וְלֹא רַע, וְחָשַׁב שֶׁאוּלַי גַּם אוֹתוֹ יְבַשֵּׂר בְּשׂוֹרָה טוֹבָה. וְתִקָּוָתוֹ מַפַּח נָפֶשׁ, כִּי הֶרְאוּהוּ הַגָּלוּת שֶׁל יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יֹאכְלוּ הָעַמִּים הַנִּמְשָׁלִים לְעוֹפוֹת, כְּאָמְרוֹ (בראשית ט״ו:י״א וְתַרְגּוּם יוֹנָתָן שָׁם) ״וַיֵּרֶד הָעַיִט עַל הַפְּגָרִים״, אֶת יִשְׂרָאֵל

הָרְמוּזִים לַלֶּחֶם, דִּכְתִיב (תהילים י״ד:ד׳) ״אֹכְלֵי עַמִּי אָכְלוּ לֶחֶם״. גַּם רָמַז בְּאָמְרוֹ **עַל רֹאשִׁי** כִּי יִשְׂרָאֵל הֵם עֶלְיוֹנִים עַל כָּל הָעַמִּים. וְתִמְצָא שֶׁבְּחֲלוֹם שַׂר הַמַּשְׁקִים לֹא הִזְכִּיר שֶׁשָּׁתָה פַּרְעֹה אֶת הַכּוֹס אֶלָּא נְתִינָתוֹ בְּיָדוֹ לְבָדָד וּלְמַעֲלָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן חֲלוֹם שַׂר הָאוֹפִים שֶׁהִגִּיד אֲכִילַת הָעוֹפוֹת מִן הַסַּל.

יח **זֶה פִּתְרוֹנוֹ.** טַעַם אָמְרוֹ כֵּן בִּפְתְרוֹנֵי הַחֲלוֹמוֹת, נִתְכַּוֵּן לְהַשְׁלִיט הַדִּבּוּר שֶׁל הַפִּתְרוֹן עַל הַמַּחְשָׁבָה, שֶׁבָּזֶה הַחֲלוֹמוֹת הוֹלְכִים אַחַר הַפֶּה, כִּי הַמַּחְשָׁבָה מִתְהַפֶּכֶת כְּפִי הַדִּבּוּר הַשּׁוֹלֵט עָלֶיהָ. וְדַוְקָא אִם יֹאמַר ״זֶה פִּתְרוֹנוֹ״ שֶׁבָּזֶה מַשְׁלִיט הַדִּבּוּר. וּכְמוֹ כֵּן תִּמְצָא שֶׁדִּבֵּר בְּדֶרֶךְ זֶה בְּפִתְרוֹן חֲלוֹם פַּרְעֹה, כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר שָׁם בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ.

כג **וְלֹא זָכַר שַׂר הַמַּשְׁקִים וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁלֹּא שִׂכָּחוֹ בַּתְּחִלָּה, לֹא זָכַר שְׁמוֹ כַּאֲשֶׁר צִוָּה עָלָיו יוֹסֵף, דִּכְתִיב (בראשית מ:יד) ״זְכַרְתַּנִי״. **וְעוֹד** מוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁשְּׁכָחוֹ גַּם מִלִּבּוֹ. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי לְצַד שֶׁהֶחְלִיט שֶׁלֹּא לְזָכְרוֹ, נִשְׁכַּח מִלִּבּוֹ, כִּי אִם הָיָה בְּלִבּוֹ וּבְדַעְתּוֹ צַד אֶחָד לְזָכְרוֹ, בְּאֶמְצָעוּת זֶה הָיָה קָצַת נִזְכָּר, אֶלָּא לְצַד הֶחְלֵט הַדָּבָר נִשְׁכַּח מִמֶּנּוּ (מלבו). וְאוּלַי יִרְמֹז עוֹד **וַיִּשְׁכָּחֵהוּ** שֶׁהָיָה מַשְׁכִּיחוֹ מִלִּבּוֹ וּמִדַּעְתּוֹ עֵת עָלוֹת עַל זִכְרוֹנוֹ עַד עֵת קֵץ שֶׁפָּקַד ה׳ אֶת יוֹסֵף וַיִּזְכְּרֵהוּ. וְאוּלַי שֶׁיִּרְמֹז בְּאָמְרוֹ **וַיִּשְׁכָּחֵהוּ** עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: וַיִּשְׁכַּח הוּא, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא שְׁכָחוֹ וַיִּזְכְּרֵהוּ לְטוֹבָה, וַיְהִי מִקֵּץ וְגוֹ׳, וְאָז שַׂר הַמַּשְׁקִים זָכַר אוֹתוֹ בְּעַל כָּרְחוֹ.

חסלת פרשת וישב

פרק מא

א **וַיְהִי מִקֵּץ.** טַעַם אָמְרוֹ לְשׁוֹן צַעַר, כִּי עַתָּה יַתְחִיל לְסוֹבֵב סִבַּת גְּלוּת מִצְרַיִם. וְהַגַּם שֶׁהַגָּלוּת כְּבָר נִגְזְרָה גְּזֵרָתוֹ מִשָּׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת, הֲלֹא אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ כִּי לֹא נִגְזַר שֶׁיִּהְיֶה בְּמִצְרַיִם שֶׁהוּא כִּפּוּר הַבַּרְזֶל, וּכְמוֹ שֶׁכָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (י:) וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַאבַ"ד (הִלְכוֹת תְּשׁוּבָה פֶּרֶק ו) כִּי הַמִּצְרִים הוֹסִיפוּ לְצַעֵר יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב "וַיְעַבְּדוּם וְעִנּוּ" וְגוֹ' (בראשית טו:יג).

עוֹד אָמַר לְשׁוֹן צַעַר לְצַד בְּשׂוֹרַת רָעָב, כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּבָיְכוֹל לוֹ צָר בְּצָרַת עוֹלָמוֹ, וְצֹא וּלְמַד מִמַּה שֶּׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה י:) בְּפָסוּק (שמות יד:כ) "וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה" וְגוֹ':

עוֹד יִרְמוֹז לְצַעֲרוֹ שֶׁל אוֹתוֹ צַדִּיק שֶׁנִּתְעַכֵּב עַד שֶׁשָּׁלְמוּ שְׁתֵּי שָׁנִים אַחַר חֲלוֹמוֹ שֶׁל שַׂר הַמַּשְׁקִים, כִּי אָז הָיָה לוֹ לָצֵאת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פט:ב) וְזֶה לְשׁוֹנָם: בִּשְׁבִיל שֶׁאָמַר "כִּי אִם זְכַרְתַּנִי וְהִזְכַּרְתַּנִי" נִתּוֹסְפוּ שְׁתֵּי שָׁנִים", הֲרֵי שֶׁהוֹסִיפוּ לוֹ שְׁתֵּי שָׁנִים בְּצַעַר. וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פט:ב): "וַיְהִי מִקֵּץ" – "קֵץ שָׂם לַחֹשֶׁךְ". וּלְפִי זֶה יְכֻוַּן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "וַיְהִי" מִסִּבַּת "קֵץ" שֶׁהוּא יֵצֶר הָרַע שֶׁנִּקְרָא "קֵץ כָּל בָּשָׂר", וְהוּא סִבָּה לְצַעֲרוֹ שֶׁל צַדִּיק שְׁנָתַיִם יָמִים. וּבָזֶה הִרְוַחְנוּ גַּם כֵּן תְּחִלַּת זֶה הַחֶשְׁבּוֹן שֶׁל שְׁנָתַיִם שֶׁהוּא לַחֲלוֹמוֹ שֶׁל שַׂר הַמַּשְׁקִים שֶׁהָיָה זְמַן זְכִירַת יוֹסֵף לְטוֹבָה. וְטַעַם שְׁתֵּי שָׁנִים בִּשְׁבִיל שֶׁאָמַר "זְכַרְתַּנִי וְהִזְכַּרְתַּנִי", כְּנֶגֶד כָּל זְכִירָה מָנַע ה' זִכְרוֹנוֹ בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה שֶׁהוּא זְמַן הַזִּכָּרוֹן.

עוֹד יִרְמוֹז בְּאָמְרוֹ **מִקֵּץ שְׁנָתָיִם** לוֹמַר שֶׁהָיָה בַּזְּמַן עַצְמוֹ שֶׁחָלְמוּ שַׂר הַמַּשְׁקִים וְשַׂר הָאוֹפִים, שֶׁהוּא זְמַן שֶׁהַחֲלוֹם יַגִּיד דָּבָר צוֹדֵק וְלֹא יְדַבֵּר שָׁוְא.

וּפַרְעֹה חֹלֵם. הִנֵּה לְצַד שֶׁהִיא תְּחִלַּת הַהוֹדָעָה הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "חָלַם פַּרְעֹה" אוֹ "וַיַּחֲלוֹם פַּרְעֹה". אָכֵן הַכָּתוּב מוֹסֵב אֶל עִנְיַן רֹאשׁוֹן שֶׁסִּפֵּר בַּפָּרָשָׁה שֶׁקָּדְמָה חֲלוֹמוֹ שֶׁל שַׂר הַמַּשְׁקִים לְעִנְיָנוֹ, הוֹסִיף לוֹמַר וּפַרְעֹה גַּם כֵּן חוֹלֵם. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי אִם שַׂר הַמַּשְׁקִים לֹא רָצָה לְזָכְרוֹ עַל יְדֵי חֲלוֹמוֹ, עָשָׂה ה' שֶׁגַּם פַּרְעֹה יַחֲלוֹם וּבָזֶה נִתְחַיֵּב בְּעַל כָּרְחוֹ לְזָכְרוֹ. וְשִׁעוּר הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "וְלֹא זָכַר שַׂר הַמַּשְׁקִים וַיְהִי מִקֵּץ וְגוֹ' וּפַרְעֹה גַּם הוּא חוֹלֵם וְגוֹ' וַיְדַבֵּר שַׂר הַמַּשְׁקִים בְּעַל כָּרְחוֹ לֵאמֹר וְגוֹ' וְשָׁם אִתָּנוּ וְגוֹ' וַיִּפְתָּר לָנוּ" וְגוֹ'.

עוֹד אֶפְשָׁר שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר כִּי שְׁנָתַיִם יָמִים וּפַרְעֹה חוֹלֵם בִּתְמִידוּת חֲלוֹם זֶה, אֶלָּא שֶׁלֹּא הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁחָלַם, וּלְסוֹף שְׁנָתַיִם חָלַם וְלֹא שָׂכַח.

יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וּפַרְעֹה חוֹלֵם** לוֹמַר שֶׁגַּם פַּרְעֹה עַצְמוֹ הִרְגִּישׁ בַּחֲלוֹמוֹ כִּי הָיָה חוֹלֵם חֲלוֹם. לְצַד רְאוֹתוֹ דְּבָרִים מֻפְלָאִים כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר, הִרְגִּישׁ כִּי אֵין זֶה מֵהַדְּבָרִים הַהוֹוִים בָּעוֹלָם וְאֵין זֶה אֶלָּא חֲלוֹם. וְכַוָּנַת הַכָּתוּב בְּהוֹדָעָה זוֹ הִיא לְהַגִּיד סִימָנֵי הַחֲלוֹם אֲשֶׁר יִצְטַדֵּק, וְהוּא כַּאֲשֶׁר יַרְגִּישׁ הָאָדָם בַּחֲלוֹם כִּי הוּא שָׁלֵם בְּדַעְתּוֹ לְהַבְחִין דָּבָר עַד שֶׁיַּשְׂכִּיל לָדַעַת דְּבָרִים שֶׁלֹּא יִתָּכֵן הֱיוֹת בְּהָקִיץ, וַיַּרְגִּישׁ כִּי הוּא חוֹלֵם. זֶה יַגִּיד כִּי אֵין חֲלוֹמוֹ בִּלְבּוּל הַדַּעַת וְעִרְבּוּב הַשֵּׂכֶל וְרוּחוֹת יִתְעַלְּלוּ בּוֹ, אֶלָּא מוֹדִיעִים אוֹתוֹ עֶלְיוֹנִים לְמַעְלָה עֲתִידוֹת.

ב **מִן הַיְאֹר עוֹלוֹת וְגוֹ'.** הָיָה לוֹ לוֹמַר **עוֹלוֹת שֶׁבַע פָּרוֹת מִן הַיְאֹר**, כִּי מִן הָרְאוּי יִזְכֹּר הָעוֹלֶה וְאַחַר כָּךְ מָקוֹם שֶׁעוֹלֶה מִשָּׁם. וְאוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר כִּי כָּל הֲוָיָתָן הָיְתָה מִן הַיְאֹר, וְלָזֶה הִקְדִּים הַמְהֻוֶּה וְאַחַר כָּךְ הַמִּתְהַוֶּה מִמֶּנּוּ. וְלָזֶה אִם הָיָה אוֹמֵר "וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת עוֹלוֹת מִן הַיְאֹר" יִהְיֶה הַנִּשְׁמָע כִּי הַפָּרוֹת עָבְרוּ דֶּרֶךְ הַיְאֹר וְעָלוּ מִמֶּנּוּ, וְלֹא מֵהַיְאֹר נִמְצְאוּ. לָזֶה אָמַר "מִן הַיְאֹר עוֹלוֹת שֶׁבַע פָּרוֹת" לוֹמַר שֶׁמִּמֶּנּוּ נִמְצְאוּ. וּמִזֶּה הִרְגִּישׁ גַּם כֵּן כִּי הוּא חוֹלֵם חֲלוֹם וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "וּפַרְעֹה חֹלֵם" (בראשית מא:א). וְטַעַם שֶׁהֶרְאוּהוּ מַרְאֶה זֶה לְהַגִּיד כִּי מֵהַיְאֹר עַצְמוֹ יִתְהַוּוּ שְׁנֵי הַדִּמְיוֹנוֹת, וְהוּא שֶׁפָּתַר יוֹסֵף שֶׁהֵם שֶׁבַע שְׁנֵי שָׂבָע וְשֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב, וּשְׁנֵיהֶם הֵם מִתְהַוִּים מֵהַיְאֹר עַצְמוֹ אִם יַעֲלֶה אוֹ לֹא יַעֲלֶה, וְלָזֶה רָאָה בַּחֲלוֹם כִּי הַפָּרוֹת הֲוָיָתָן הָיְתָה מֵהַיְאֹר.

ג **עוֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן מִן הַיְאֹר.** פֵּרוּשׁ עַל אוֹפֶן שֶׁכָּתַבְנוּ שֶׁכָּל מְצִיאוּתָם מִן הַיְאֹר הָיָה. וְהַגַּם שֶׁלֹּא אָמַר "מִן הַיְאֹר עוֹלוֹת" כְּמוֹ שֶׁאָמַר בָּרִאשׁוֹנוֹת, סָמַךְ עַל אָמְרוֹ תֵּבַת "אַחֲרֵיהֶן" שֶׁהוּא כַּפֵּדֶר הָרִאשׁוֹן שֶׁמֵּהַיְאֹר הוּא הַתְחָלַת הֲוָיָתָן.

ז **וַיִּיקַץ וְגוֹ' וְהִנֵּה חֲלוֹם.** אוּלַי כִּי בַּחֲלוֹם הַשְּׁבָלִים לֹא הִכִּיר בּוֹ בַּחֲלוֹמוֹ כִּי הָיָה חוֹלֵם, וְהָיָה חוֹשֵׁב שֶׁהָיָה בְּהָקִיץ לְרוֹב בְּהִירוּת הַדָּבָר, וְהִכִּירוֹ בְּלֹא בִּלְבּוּל כְּדֶרֶךְ הַחוֹלֵם, אֶלָּא אַחַר שֶׁעָמַד מִשְּׁנָתוֹ אָז הִכִּיר לְמַפְרֵעַ כִּי הָיָה חוֹלֵם, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּיקַץ פַּרְעֹה** וְהִנֵּה מָצָא עַצְמוֹ כִּי חֲלוֹם הָיוּ הַדְּבָרִים וְלֹא בְּהָקִיץ:

ח **וְאֵין פּוֹתֵר אוֹתָם וְגוֹ'.** אָמַר **אוֹתָם** לְצַד שֶׁהָיוּ שְׁנֵי חֲלוֹמוֹת, וַהֲגַם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב לְשׁוֹן יָחִיד "אֶת חֲלוֹמוֹ", כְּשֶׁבָּא לְהוֹדִיעַ כִּי לֹא מָצָא פּוֹתֵר, דִּקְדֵּק לוֹמַר "אוֹתָם" שֶׁכָּל שְׁנֵי הַחֲלוֹמוֹת אֵין פּוֹתֵר לָהֶם.

וְאָמְרוֹ **לְפַרְעֹה** לְלֹא צֹרֶךְ, נִרְאֶה לוֹמַר שֶׁיְּכַוֵּן הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ "לְפַרְעֹה" כִּי דָּבָר יָדוּעַ הוּא כִּי שֵׁם פַּרְעֹה אֵינוֹ שֵׁם הָעֶצֶם אֶלָּא שֵׁם הַמַּלְכוּת, וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁדִּבֵּר אֵלָיו שַׂר הַמַּשְׁקִים "פַּרְעֹה קָצַף" וְגוֹ', וְאֵין מֵהַמּוּסָר שֶׁיַּזְכִּיר שֵׁם הַמֶּלֶךְ בְּפָנָיו כְּסֵדֶר זֶה, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁהוּא שֵׁם הַמְּלוּכָה. וְכֵן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רש"י תהלים לד:א), וּמֵעַתָּה בָּא לָתֵת טַעַם לָמָּה לֹא נִתְקַבֵּל פִּתְרוֹנָם אֲצִלּוֹ, כִּי לְצַד שֶׁהַחֲלוֹם הָיָה לַמֶּלֶךְ, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פט) כִּי חֲלוֹמוֹת

הַמְּלָכִים יַגִּידוּ דְּבָרִים הַנּוֹגְעִים לְכָלְלוּת הַמַּלְכוּת, וְהַדַּעַת כֵּן נוֹתֶנֶת, וְהֵם לֹא הָיוּ פּוֹתְרִים פִּתְרוֹן שֶׁנּוֹגֵעַ לַמַּלְכוּת אֶלָּא פִּתְרוֹנִים שֶׁל הֶדְיוֹטוֹת. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פט) אָמְרוּ ״לְפַרְעֹה״ – שֶׁלֹּא הָיָה מִתְקַבֵּל פִּתְרוֹנָם לוֹ, וְדִבְרֵיהֶם הָיוּ נִשְׁמָעִים אִם הָיָה אוֹמֵר ״וְאֵין פּוֹתֵר וְגוֹ׳ לוֹ״.

ט **וַיְדַבֵּר שַׂר וְגוֹ׳ לֵאמֹר וְגוֹ׳.** טַעַם אָמְרוּ **אֶת** וְלֹא אָמַר אֶל. וְאוּלַי שֶׁלֹּא דִּבֵּר אֵלָיו לְנוֹכַח אֶלָּא לְחַכְמֵי מִצְרַיִם לֵאמֹר לְפַרְעֹה, וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁכָּל דְּבָרָיו הֵם דֶּרֶךְ נִסְתָּר לֹא לְנוֹכַח, ״פַּרְעֹה קָצַף עַבְדָּיו״ לְשׁוֹן נִסְתָּר.

עוֹד יְרֻצֶּה בְּאָמְרוֹ **לֵאמֹר אֶת חֶטְאַי** עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: שֶׁלֹּא תַּחְשֹׁב שֶׁאֲנִי זוֹכֵר אֶת אֲשֶׁר עָבַר עָלַי מֵיסוּרֵי הַמֶּלֶךְ, אֶלָּא אַדְרַבָּה אֲנִי אוֹמֵר פְּחִיתוּתִי וְגֶרְעוֹנִי כִּי אֲנִי הוּא הַחוֹטֵא, וְהוּא אָמְרוֹ **לֵאמֹר אֶת חֶטְאַי** וְגוֹ׳. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **הַיּוֹם** כִּי הוּא עֵת הַצּוֹרֶךְ, כִּי זוֹלַת זֶה הָיָה מַעֲלִים זִכְרוֹן מַעֲשָׂיו הַפְּחוּתִים. גַּם בָּזֶה נָתַן טַעַם לְמָה שֶׁלֹּא הוֹדִיעַ הַדָּבָר מִקּוֹדֶם, כַּחִיּוּב הַמּוּטָל עַל קְרוֹבֵי הַמֶּלֶךְ לְהוֹדִיעַ דָּבָר חָדָשׁ כָּזֶה, כִּי לֹא הָיָה לְהַזְכִּיר עוֹד שִׁגְיוֹנוֹ. וְאָמַר **חֶטְאַי** לְשׁוֹן רַבִּים, לוֹמַר כִּי חָשׁוּב בְּעֵינָיו אֵת אֲשֶׁר כְּבָר עָשׂוּהוּ לַחֲטָאִים רַבִּים. אוֹ אוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְרַמֵּז גַּם לְחֵטְא זֶה שֶׁמָּנַע הַהוֹדָעָה עַד עַתָּה, לָזֶה אָמַר לְשׁוֹן רַבִּים ״חֶטְאַי״.

טו **וּפוֹתֵר אֵין אוֹתוֹ.** פֵּרוּשׁ, שֶׁהָיוּ לוֹ פּוֹתְרִים, אֶלָּא שֶׁלֹּא הָיָה צוֹדֵק הַחֲלוֹם עַל פִּי הַפּוֹתְרִים, וְהוּא אָמְרוֹ **וּפוֹתֵר אֵין אוֹתוֹ**, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁיִּפְתּוֹר פִּתְרוֹן שֶׁיִּצְטַדֵּק עִם הַחֲלוֹם.

וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי וְגוֹ׳ – צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרוֹ **לֵאמֹר.** עוֹד אָמְרוֹ **תִּשְׁמַע**, פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא יִפְתּוֹר קוֹדֶם שֶׁיִּשְׁמַע, וְהָיָה לוֹ לוֹמַר ״שָׁמַעְתִּי עָלֶיךָ פּוֹתֵר חֲלוֹם״.

אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁנִּתְחַכֵּם פַּרְעֹה לְחַיֵּב יוֹסֵף לִפְתּוֹר הַחֲלוֹם מִבְּלִי תֵּת אֲמָתְלָאוֹת, וּבָא בְּטַעֲנָה לוֹמַר כִּי הוּא יוֹסֵף פִּיו הֶעִידוּ כִּי הוּא פּוֹתֵר חֲלוֹמוֹת, וּמֵעַתָּה לֹא יִמָּנַע מֵחֲלֶקָה, אוֹ יִפְתּוֹר חֲלוֹמוֹ שֶׁל פַּרְעֹה, אוֹ יִתְחַיֵּב עַל אֲשֶׁר רִמָּה בְּנֵי אָדָם שֶׁהוּא פּוֹתֵר וְאֵין בְּפִיהוּ נְכוֹנָה. וְהוּא אָמְרוֹ **וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי עָלֶיךָ לֵאמֹר** פֵּרוּשׁ שֶׁאַתָּה אוֹמֵר תִּשְׁמַע חֲלוֹם לִפְתּוֹר אוֹתוֹ, כְּמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה אַחַר הֶאֱמֶת שֶׁאָמַר לְשַׂר הַמַּשְׁקִים וְשַׂר הָאוֹפִים (בראשית מ:ז) ״סַפְּרוּ נָא לִי״ וְגוֹ׳, וּמִן הַסְּתָם שַׂר הַמַּשְׁקִים הוֹדִיעַ הַדְּבָרִים כְּמוֹת שֶׁהֵם לְפַרְעֹה, אוֹ פַּרְעֹה בָּחַן כִּי לֹא יַגִּידוּ שָׂרָיו חֲלוֹמוֹת לְנַעַר עִבְרִי עֶבֶד אִם לֹא שֶׁשָּׁאַל הוּא לְהַגִּידוֹ. וּמֵעַתָּה יִתְחַיֵּב לִפְתּוֹר חֲלוֹמוֹ שֶׁל פַּרְעֹה לְצַדֵּק דְּבָרָיו.

יז **וַיַּעַן יוֹסֵף לֵאמֹר וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, הֵשִׁיבוֹ לְמַה שֶׁטָּעַן בְּתֵיבַת **לֵאמֹר** כִּי הוּא אוֹמֵר לִשְׁמֹעַ חֲלוֹם לִפְתּוֹר, **בִּלְעָדָי** לֹא הָיוּ כֵּן הַדְּבָרִים, וּמַה שֶּׁאָמַר הוּא כִּי אֱלֹהִים יַמְצִיא פִּתְרוֹנִים לַחֲלוֹמוֹת עַל יַד בְּנֵי אָדָם, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ שֶׁכֵּן אָמַר יוֹסֵף לְשַׂר הַמַּשְׁקִים וְשַׂר הָאוֹפִים (בראשית מ:ח) ״הֲלֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים״, פֵּרוּשׁ, לֹא יֶחְסְרוּ הַפִּתְרוֹנִים, וְאָמַר ״סַפְּרוּ לִי״ אוּלַי יִמָּצֵא פִּתְרוֹן, וּלְעוֹלָם אֵינוֹ מְיֻחָד עִצְמוֹ לוֹמַר כִּי הוּא מְפַשֵּׁר חֲלוֹמוֹת, וּכְמוֹ כֵּן הוּא אוֹמֵר לוֹ **אֱלֹהִים יַעֲנֶה** וְגוֹ׳. וְהֻצְרַךְ לוֹמַר ״יַעֲנֶה שְׁלוֹם״, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר לוֹ שֶׁלֹּא יַקְפִּיד אִם יְהִיֶה פִּתְרוֹן הַחֲלוֹם מַגִּיד רָעָתוֹ, כִּי מֵה׳ מַעֲנֶה דָּבָר, וְלֹא יַקְפִּיד לוֹמַר כִּי הַחֲלוֹמוֹת הוֹלְכִים אַחַר הַפֶּה. וְנָתַן טַעַם בְּאָמְרוֹ ״שְׁלוֹם פַּרְעֹה״ כִּי הַמֶּלֶךְ יִשְׁתַּנֶּה בְּדָבָר זֶה, וְלָזֶה אִם יַגִּיד רַע לֹא מִמֶּנּוּ יֵצְאוּ הַדְּבָרִים, וּכְמוֹ כֵן הוּא אָמְרוֹ עַתָּה **אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת שְׁלוֹם פַּרְעֹה.**

עוֹד יְרֻצֶּה בְּאָמְרוֹ **אֱלֹהִים יַעֲנֶה,** כִּי אֵין סֵדֶר אוֹפֶן פִּתְרוֹנוֹ כְּסֵדֶר פִּתְרוֹן בַּר הֶדְיָא (ברכות נו.) וְכַיּוֹצֵא בּוֹ, שֶׁיֵּשׁ הַחֲלוֹם לַאֲשֶׁר יַחְפּוֹץ, אֶלָּא אֲמִתּוּת מַשְׁמָעוּת הַדְּבָרִים, וְלָזֶה אָמַר ״אֱלֹהִים״ וְגוֹ׳:

כה **אֵת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים וְגוֹ׳.** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות נה.) שִׁלְשָׁה דְּבָרִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַכְרִיז עֲלֵיהֶן, וְהֵם שׂוֹבַע וְרָעָב וּפַרְנָס, וְהוּא אָמְרוֹ ״אֵת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עוֹשֶׂה״ בִּכְבוֹדוֹ שֶׁלֹּא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, הִגִּיד וְגוֹ׳, שׂוֹבַע – אֵלּוּ שְׁנֵי שׂוֹבַע, רָעָב – אֵלּוּ שְׁנֵי רָעָב, פַּרְנָס – ״יֵרֶא פַּרְעֹה אִישׁ״ וְגוֹ׳. וַהֲגַם שֶׁלֹּא אָמַר לוֹ מִי זֶה הָאִישׁ, אַף עַל פִּי כֵן אַחַר הֶאֱמֶת תָּמַךְ גּוֹרָלוֹ בְּמַה שֶׁמָּנַע הַפִּתְרוֹן מִכָּל חֲכָמָיו וְגִלָּה לוֹ אֶת יוֹסֵף עַל יְדֵי שַׂר הַמַּשְׁקִים שֶׁסִּפֵּר לוֹ הֶעוֹבֵר עָלָיו, וְנִתְגַּלְגְּלוּ הַדְּבָרִים וְנִתְגַּלָּה לוֹ יוֹסֵף, וַיִּשְׁיתֵהוּ עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם. וְאָמְרוֹ **הִגִּיד לְפַרְעֹה** פֵּרוּשׁ שֶׁיֵּשׁ סִפּוּק בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תִּקּוּן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְבַסּוֹף (בראשית מא:לג) ״יֵרֶא פַּרְעֹה וְגוֹ׳ וְחֻמֶּשׁ״ וְגוֹ׳:

כז **יִהְיוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב.** טַעַם שֶׁלֹּא אָמַר כֵּן עַל שֶׁבַע שְׁנֵי שָׂבָע, לְצַד שֶׁגַּם בַּיָּמִים הָהֵם הָיוּ שְׁנֵי שָׂבָע וְאֵין דָּבָר חָדָשׁ כָּל כָּךְ, אֶלָּא שֶׁיִּתְרַבֶּה הַשָּׂבָע כְּאָמְרוֹ (בראשית מא:כט) ״שָׂבָע גָּדוֹל״ שֶׁהַחִדּוּשׁ הוּא הֱיוֹת הַשָּׂבָע גָּדוֹל, לָזֶה לֹא אָמַר אֶלָּא דָּבָר חָדָשׁ מֻפְלָא שֶׁהוּא שְׁנֵי רָעָב.

עוֹד נִרְאֶה כִּי לְצַד שֶׁהַשָּׂבָע אֵינוֹ אֶלָּא לְצוֹרֶךְ תִּקּוּן שְׁנֵי רָעָב, כְּמוֹ שֶׁגִּלָּה לְבַסּוֹף שֶׁצְּוָה לְלַקֵּט תְּבוּאוֹת שְׁנֵי שָׂבָע לִשְׁנֵי רָעָב, לָזֶה לֹא הִזְכִּיר אֶלָּא שְׁנֵי הָרָעָב כִּי הוּא עִקַּר הוֹדָעַת הַחֲלוֹם אֵלָיו.

כט **הִנֵּה שֶׁבַע שָׁנִים וְגוֹ׳.** דִּקְדֵּק לוֹמַר **בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם** שְׁתֵּי פְּעָמִים וְלֹא אָמַר בָּאָרֶץ סְתָם כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ, לוֹמַר כִּי הַשָּׂבָע אֵינוֹ אֶלָּא בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲבָל הָרָעָב הוּא בְּכָל הָעוֹלָם, וְלָזֶה כְּשֶׁאָמַר ״וְכִלָּה הָרָעָב״ לֹא אָמַר אֶרֶץ מִצְרַיִם בִּלְבַד אֶלָּא ״אֶת הָאָרֶץ״, בֵּין אֶרֶץ מִצְרַיִם בֵּין שְׁאָר הָאֲרָצוֹת, וּכְמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה, דִּכְתִיב (בראשית מא:נו) ״וְהָרָעָב הָיָה עַל כָּל פְּנֵי הָאָרֶץ״, וּבַשָּׂבָע אָמַר הַכָּתוּב (בראשית מא:נג) ״וַתִּכְלֶינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע אֲשֶׁר הָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם״, הֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי לֹא הָיָה שָׂבָע אֶלָּא בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, שֶׁאִם לֹא כֵן לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר ״אֲשֶׁר הָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם״. וְהוֹדַעַת דָּבָר זֶה לְיוֹסֵף הָיְתָה מִמַּה שֶׁרָאָה כִּי

הַפָּרוֹת הָיוּ כָּל כָּךְ דַּקּוֹת וְרָעוֹת, מִזֶּה דָּן שֶׁאִם הָיָה הַשּׂוֹבַע בָּעוֹלָם לֹא הָיוּ בְּמִצְרַיִם כָּל כָּךְ בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב, כִּי יָבִיאוּ לֶחֶם מִשְּׁאָר הָאַרְצוֹת, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁהָרָעָב הוּא בְּכָל הָעוֹלָם וּבָזֶה אֵין מִפְלָט לָהֶם, וְהַשֶּׂבַע אֵין לוֹ מְמַה לְהוֹכִיחַ כִּי יִהְיֶה בְּכָל הָאֲרָצוֹת.

לב וְעַל הִשָּׁנוֹת וְגוֹ'. רֶמֶז לִשְׁנֵי דְּבָרִים: עַל הַכֶּפֶל וְעַל הַשִּׁנּוּי, שֶׁלֹּא בָּא הַחֲלוֹם שֵׁנִי כַּחֲלוֹם רִאשׁוֹן "שֶׁבַע פָּרוֹת" וְגוֹ', שֶׁאָז יַחְשֹׁב כִּי דִּמְיוֹן הָרִאשׁוֹן עָשָׂה רוֹשֶׁם בְּדַעְתּוֹ וְעָלָה עַל מִשְׁכָּבוֹ שְׁתֵּי פְּעָמִים, וְלָכֵן בָּא הַחֲלוֹם בְּסֵדֶר חָדָשׁ "שֶׁבַע שִׁבֳּלִים" וְגוֹ'. חֲרִי זֶה בָּא לְלַמֵּד כִּי נָכוֹן הַדָּבָר וּמֵעִם הָאֱלֹהִים בָּא אֵלָיו הַחֲלוֹם וְלֹא דִּמְיוֹן כּוֹזֵב.

וְאָמְרוֹ **וּמְמַהֵר הָאֱלֹהִים וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, מַה שֶּׁבָּא הַחֲלוֹם כָּפוּל בְּלֵילָה אֶחָת וְלֹא בָּא בִּשְׁנֵי זְמַנִּים מְרֻחָקִים, לוֹמַר אֵלָיו שֶׁהַזְּמַן קָרוֹב הוּא וְלֹא לִזְמַנִּים רְחוֹקִים יַגִּיד.

לג וְעַתָּה יֵרֶא וְגוֹ'. טַעַם יוֹסֵף שֶׁנַּעֲשָׂה יוֹעֵץ לַמֶּלֶךְ וְהוּא לֹא בִּקֵּשׁ מִמֶּנּוּ אֶלָּא פִּתְרוֹן הַחֲלוֹם, כִּי בָא לָתֵת לוֹ טַעַם אֲשֶׁר הֶרְאָהוּ ה' אֶת אֲשֶׁר הוּא עוֹשֶׂה, כִּי הוּא כְּדֵי שֶׁיְּפַקֵּד פְּקִידִים וְגוֹ'. עוֹד לִהְיוֹת שֶׁהֶרְאוּהוּ בַּחֲלוֹם שֶׁבָּלְעוּ הַפָּרוֹת הָרְקוֹת לַפָּרוֹת הַבְּרִיאוֹת, זֶה יַגִּיד כִּי יִתְפַּרְנְסוּ שְׁנֵי רָעָב מִשְּׁנֵי שְׂבָע, וְלָזֶה אָמַר **יֵרֶא פַּרְעֹה** וְגוֹ':

אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם. לְדַעַת אוֹפֶן אוֹצְרוֹת הַתְּבוּאָה לְבַל תֵּרֵקֵב, וְזֶה מֵהַתְּבוּנָה. וְאָמְרוֹ **וְחָכָם** שֶׁיּוֹדֵעַ כְּלָלִיּוּת הַחָכְמוֹת, לָדַעַת חָכְמַת הַתִּשְׁבּוֹרֶת וְהַהַנְדָּסָה וְהַמִּסְפָּר. וְהִקְדִּים "נָבוֹן" כִּי הוּא דָּבָר הַמְעַכֵּב יוֹתֵר כְּדֵי שֶׁתִּתְקַיֵּם הַתְּבוּאָה.

לד יַעֲשֶׂה פַּרְעֹה. כְּוָנַת הַדְּבָרִים הֵם כִּי הִשְׂכִּיל יוֹסֵף שֶׁטַּעַם הַחֲלוֹם הוּא לְצַד כִּי ה' מֵבִיא שֶׁבַע שְׁנֵי שָׂבָע בְּשֶׁפַע יוֹתֵר עַל שְׁאָר הַשָּׁנִים, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה הַתְּבוּאָה לְשֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב. וְזוּלַת הוֹדָעַת הַחֲלוֹם, כְּשֶׁתִּבּוֹא תְּבוּאַת שָׁנָה רִאשׁוֹנָה מֵרֵוחַת, אָז כְּשֶׁתָּבוֹא שָׁנָה שְׁנִיָּה יִתְרַשְּׁלוּ זוֹרְעֵי תְּבוּאָה, כִּי יֹאמְרוּ: "חֲרִי עָשְׂתָה תְּבוּאָה שָׁנָה רִאשׁוֹנָה לְשֶׁלֹשׁ שָׁנִים". וְגַם לְצַד הָרִבּוּי תִּזּוֹל הַתְּבוּאָה וְיִתְעַצְּלוּ מִטְּרוֹחַ בַּחֲרִישָׁה וּזְרִיעָה וּמַכְשִׁירֶיהָ, וְגַם הַזּוֹרְעִים בְּשָׁנָה שְׁנִיָּה כְּשֶׁיִּתְבָּרֵךְ יוֹסִיפוּ עוֹד לְהִתְעַצֵּל מִלְּזָרְעוֹ עוֹד, וּמַה גַּם בַּעֲבוֹר שָׁלֹשׁ אוֹ אַרְבַּע שָׁנִים הֵן לֹא יַעֲשֶׂה עֲבוֹדָה לְזָרְעוֹ וְלַחֲרֹשׁ. אֲשֶׁר עַל כֵּן הוֹדִיעַ אֱלֹהִים כִּי מַה שֶּׁהוּא נוֹתֵן בְּיוֹתֵר בְּשָׁנִים אֵלּוּ הוּא לְמִזּוֹן שֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב, וְלָזֶה אָמַר לְפַרְעֹה **יַעֲשֶׂה פַּרְעֹה וְיַפְקֵד** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל הוּא בְּמַעֲשֶׂה זֶה וְגַם יְעַשֶּׂה לַאֲחֵרִים, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְעַצֵּל אָדָם בְּדָבָר זֶה בַּהֲכָנַת שֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע לִזְרוֹעַ בְּכָל הַיְכֹלֶת.

וְחִמֵּשׁ – פֵּרוּשׁ, יְזָרְזֵם לְבִלְתִּי הִתְרַשֵּׁל מִטַּעַם רְאוֹת הַדָּבָר מְרוּבֶּה בְּיוֹתֵר. אוֹ יֹאמַר **וְחִמֵּשׁ** שֶׁיִּקַּח הוּא מִכּוּלָּן חֲמִישִׁית לְפַרְעֹה, חֲגַם שֶׁהַמִּשְׁפָּט הוּא מַעֲשֵׂר (שמואל א ח:יז) יִקַּח בְּשָׁנִים אֵלּוּ חֲמִישִׁית בִּשְׂכַר הוֹדָעַת הַדָּבָר מִמֶּנּוּ, וְגַם שֶׁיַּעֲשֶׂה עִמָּהֶם חֶסֶד שֶׁכָּל הַתְּבוּאָה שֶׁתִּהְיֶה לְפַרְעֹה לֹא נִשְׁלַח בָּהּ יָד אֶלָּא תִּהְיֶה עוֹמֶדֶת לְפַרְנָסָתָם לְמָכְרָהּ לָהֶם בִּשְׁנֵי הָרָעָב, כְּאָמְרוֹ "וְהָיָה הָאֹכֶל לְפִקָּדוֹן". בָּזֶה רָמַז לְמָה שֶׁכָּתַבְנוּ כִּי לֹא יִשְׁלַח יָד בָּהּ, גַּם שֶׁלֹּא יִמְכּוֹר מֵהַתְּבוּאָה לְזוּלַת בִּשְׁנֵי רָעָב עַד שֶׁיִּקְדְּמוּ הֵם לִקְנוֹת צָרְכָּם, וּכְמוֹ שֶׁאָפְרֹשׁ בַּפָּסוּק שֶׁאַחַר זֶה.

לו לְשֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב אֲשֶׁר וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, קוֹדֶם כָּל דָּבָר יִהְיֶה סִפּוּק אֶרֶץ מִצְרַיִם לְפַרְנֵס רַעֲבוֹנָם, וְאַחַר כָּךְ לִשְׁאָר אַרְצוֹת, וְהוּא אָמְרוֹ אַחַר סִיפּוּר רָעָב מִצְרַיִם **וְלֹא תִכָּרֵת הָאָרֶץ** וְגוֹ', כָּאן כְּלַל כָּל הָאָרֶץ.

לח הֲנִמְצָא כָזֶה וְגוֹ'. טַעַם שֶׁלֹּא אָמַר **הֲנִמְצָא אִישׁ אֲשֶׁר** וְגוֹ' **כָּזֶה**, כִּי אָז הָיָה נִשְׁמָע כִּי נִמְצָא אִישׁ אֲשֶׁר בּוֹ רוּחַ אֱלֹהִים אֶלָּא שֶׁאֵינוֹ בְּדוֹמֶה, וְלֹא כֵן נִתְכַּוֵּן לוֹמַר, אֶלָּא שֶׁלֹּא נִמְצָא מִין זֶה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ רוּחַ וְגוֹ', לֹא מְמֻנּוּ וְלֹא מְקֻצָּתוֹ.

לט אֵין נָבוֹן וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, אֵין נָבוֹן וְחָכָם שֶׁיִּהְיֶה רָאוּי לַעֲשׂוֹת דָּבָר זֶה כְּמוֹתְךָ, שֶׁאַתָּה יֵשׁ בְּךָ רוּחַ אֱלֹהִים כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה, שֶׁהוּא יוֹתֵר מִנָּבוֹן וְחָכָם:

מג אַבְרֵךְ וְנָתוֹן וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, שְׁנֵי דְּבָרִים אֵלּוּ הָיוּ קוֹרְאִין לְפָנָיו, לְהוֹדִיעַ וּלְהַשְׁמִיעַ כִּי הוּא הַשַּׁלִּיט בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם כְּמֶלֶךְ.

מד אֲנִי פַרְעֹה וּבִלְעָדֶיךָ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, הַמַּלְכוּת הִיא שֶׁלִּי, כִּי 'פַּרְעֹה' שֵׁם מַלְכוּת יַגִּיד. **וּבִלְעָדֶיךָ לֹא יָרִים** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, אַחֲרָיו תִּהְיֶה מַעֲלָתוֹ שֶׁבִּלְעָדָיו לֹא וְגוֹ', וְלָזֶה אָמַר בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו לִהְיוֹת שֶׁקֶדֶם הַזְכָּרַת מַעֲלָתוֹ בְּאָמְרוֹ "אֲנִי פַרְעֹה" כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי:

מו וַיַּעֲבֵר בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם. פֵּרוּשׁ, לָדַעַת שְׁדוֹתֶיהָ, לָדַעַת אֶת אֲשֶׁר יָכִין עֲשׂוֹת, וְגַם אוֹצְרוֹתֶיהָ לְהָכִין מְקוֹמוֹת הַצְּרִיכִין לֶאֱצֹר וְהַהֲכָנוֹת כְּפִי תְּבוּנוֹתָיו.

מח וַיִּקְבֹּץ אֶת כָּל וְגוֹ'. לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפֵרוּשׁ (בראשית מא:לד) "וְחִמֵּשׁ אֶת" וְגוֹ' שֶׁיִּטּוֹל חֲמִשִּׁית, יִהְיֶה פֵּרוּשׁ אָמְרוֹ **וַיִּקְבֹּץ אֶת כָּל** כִּפְשָׁטוֹ, שֶׁהָיָה קוֹנֶה כָּל הַתְּבוּאָה שֶׁעָשְׂתָה הַשָּׁנָה בְּיוֹתֵר עַל הַשָּׁנִים, כִּי לְצַד שֶׁהוּא דָּבָר יָתֵר לְזוֹרְעֵי אֲדָמָה יִמְכְּרוּ הַנּוֹתָר.

מט עַד כִּי חָדַל וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ: חָדְלוּ לִסְפֹּר אוֹצְרֵי הַתְּבוּאָה אֲשֶׁר לְיוֹסֵף, לְצַד כִּי אֵין מִסְפָּר מֵהַמְּבִיאִים, שֶׁלֹּא הָיוּ סוֹפְרִים לְצַד טֹרַח שָׁבַת מַדְּהֵבָה וְלֹא מָדְדוּ אֶת אֲשֶׁר יָבִיאוּ. וַהֲגַם שֶׁהָיוּ מְבִיאִין חֹמֶשׁ, לְמַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּאָמְרוֹ "וְחִמֵּשׁ", אַף עַל פִּי כֵן הָיוּ מְחַלְּקִים הַתְּבוּאָה לַחֲמִשָּׁה חֲלָקִים וְנוֹתְנִים חֵלֶק אֶחָד, וְלֹא הָיוּ יוֹדְעִים כַּמָּה עוֹלֶה לַחֶשְׁבּוֹן הַמּוּבָא. וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב: "עַד כִּי חָדַל סוֹפְרוֹ שֶׁל יוֹסֵף לִסְפֹּר כִּי אֵין מִסְפָּר" לַתְּבוּאָה מֵהַמְּבִיאִים, וְיִצְטָרֵךְ לִסְפֹּר הַפְּרָט וּלְצָרֵף הַחֶשְׁבּוֹן, לָזֶה חָדַל לִסְפֹּר.

נ וּלְיוֹסֵף יֻלַּד וְגוֹ'. קֶשֶׁר הַכָּתוּב עִם שֶׁלְּמַעְלָה מִמֶּנּוּ, לוֹמַר הַשָּׂגַת הַטּוֹב שֶׁל יוֹסֵף בְּשֶׁבַע שְׁנֵי שָׂבָע, כִּי מִלְּבַד כִּי צָבַר בָּר הַרְבֵּה וְהִצְלִיחַ, גַּם כִּי נִזְכַּר לְטוֹבָה בַּבָּנִים, וּקְרִיאַת שֵׁם בָּנָיו כֵּן יַגִּיד כִּי הוּא שְׂבַע רָצוֹן כִּי נְשָׁהוּ ה' כָּל עֲמָלוֹ וְהִפְרָהוּ ה', וּפְרִיָה זוֹ כּוֹלֶלֶת בָּנִים וְעֹשֶׁר וְכָבוֹד:

בְּטֶרֶם תָּבֹא שְׁנַת וְגוֹ'. בְּמַסֶּכֶת תַּעֲנִית (תענית יא.) דָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה מִכָּאן שֶׁאָסוּר לְשַׁמֵּשׁ מִטָּתוֹ בִּשְׁנֵי רָעָב. וּבְהֶכְרֵחַ לוֹמַר שֶׁדְּרָשָׁתָם הִיא בְּאֹם אֵינוֹ עִנְיָן לְיוֹסֵף, שֶׁהֲרֵי הוּא עֲדַיִן לֹא קָיֵם פְּרָיָה וְרִבְיָה, וְאָמְרוּ שָׁם בַּשַּׁ"ס בְּפֵרוּשׁ שֶׁחֲשׁוּכֵי בָנִים מְשַׁמְּשִׁין מִטּוֹתֵיהֶן בִּשְׁנֵי רָעָב, וְלֹא מָצִינוּ שֶׁהָיוּ לְיוֹסֵף בָּנִים קֹדֶם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה, וּכְפִי הַדִּין אֲפִלּוּ בְּשֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב הָיָה לוֹ לְשַׁמֵּשׁ, אֶלָּא שֶׁהַכָּתוּב נִדְרָשׁ בְּאֹם אֵינוֹ עִנְיָן.

וּמַעֲתָּה לֹא קָשֶׁה מַה שֶּׁהִקְשׁוּ הַתּוֹסָפוֹת שָׁם מִיּוֹכֶבֶד שֶׁנּוֹלְדָה בֵּין הַחוֹמוֹת, שֶׁשִּׁמֵּשׁ לִוִי בִּשְׁנֵי רָעָב, כִּי כְּשֶׁיָּרְדוּ אֲבוֹתֵינוּ מִצְרַיְמָה הָיְתָה שָׁנָה שְׁנִיָּה לִשְׁנֵי רָעָב, וְנִדְחֲקוּ לוֹמַר שֶׁמִּדַּת חֲסִידוּת שָׁנוּ וְלֵוִי לֹא הָיָה חָסִיד בְּדָבָר זֶה. וְאֵין נִרְאִין דִּבְרֵיהֶם, לֹא בְּמַה שֶּׁאָמְרוּ מִדַּת חֲסִידוּת, כִּי מִכָּתוּב דָּרְשׁוּ לָהּ, וְלֹא בְּמַה שֶּׁיָּצָא מִדִּבְרֵיהֶם כִּי לֵוִי לֹא הָיָה חָסִיד. הֵעִידָה עָלָיו הַתּוֹרָה (דברים לג:ח) "לְאִישׁ חֲסִידֶךָ" כִּי הוּא הָיָה חָסִיד שֶׁבַּשְּׁבָטִים, וַהֲגַם שֶׁעַל זַרְעוֹ הוּא אוֹמֵר, הָעֲנָפִים יַגִּידוּ עַל הַשֹּׁרֶשׁ. וְקָשְׁיַת הַתּוֹסָפוֹת אֵינוֹ קָשְׁיָא, כִּי דְּרָשַׁת חֲכָמִים הִיא בְּאֹם אֵינוֹ עִנְיָן, וְלֵוִי לְצַד שֶׁהָיָה חָסֵר נְקֵבָה לֹא נִמְנַע מִלְּשַׁמֵּשׁ מִטָּתוֹ כַּהֲלָכָה (יבמות סא:, אבן העזר סימן א).

וְעוֹד לֹא אָמְרוּ אִסּוּר דָּבָר זֶה אֶלָּא לְצַד צַעַר יִשְׂרָאֵל וְלֹא לְצַד צַעַר הָאֻמּוֹת כִּי יִרְעָבוּ, כִּי לֹא מַעֲלִין וְלֹא מוֹרִידִין. וְאָז לֵוִי אֵין חִיּוּב לִמְנֹעַ עַצְמוֹ לְצַד צָרַת הָאֻמּוֹת, כִּי יַעֲקֹב הָיְתָה לוֹ תְּבוּאָה כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית י.) וְלֹא הָיָה שׁוֹלֵחַ בָּנָיו לִשְׁבֹּר בָּר אֶלָּא לְצַד מַרְאִית הָעַיִן, דִּכְתִיב (בראשית מב:א) "לָמָּה תִּתְרָאוּ". וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ (בראשית רבה צא) שֶׁשָּׁלְמוּ שְׁעָרֵי מִכְּדָא, זֶה הָיָה אַחַר שָׁנָה רִאשׁוֹנָה. אֲבָל שָׁנָה רִאשׁוֹנָה וַדַּאי שֶׁהָיָה לָהֶם תְּבוּאָה, וְלָזֶה הָיָה מַתָּר לוֹ לְשַׁמֵּשׁ. וּבִשְׁבִיל יוֹסֵף אֵין לָהֶם לִמְנֹעַ עַצְמָן בִּשְׁבִיל חַשַּׁ רָעָב יָחִיד. וְיוֹסֵף אִם לֹא הָיָה טַעַם שֶׁהָיָה חָשׁוּךְ בָּנִים, אֶפְשָׁר שֶׁהָיָה נִמְנָע לְצַד חַשַּׁ אָבִיו וְאֶחָיו כִּי יִרְעָבוּ וְהֵם רַבִּים.

נד וַתְּחִלֶּינָה וְגוֹ' כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף. הֱצְרֵךְ לוֹמַר **כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף**, שֶׁבָּזֶה נִתְאַמְּתוּ דְּבָרָיו בְּפִתְרוֹן הַחֲלוֹם יוֹתֵר, כִּי מִקּוֹדֶם יֹאמַר הָאוֹמֵר כִּי מִקְרֶה הָיָה שֶׁבָּאוּ שְׁנֵי הַשָּׂבָע, אֲבָל כַּאֲשֶׁר שָׁלְמוּ שֶׁבַע שְׁנֵי שָׂבָע וְהִתְחִילוּ שְׁנֵי רָעָב אָז צָדְקוּ דִּבְרֵי יוֹסֵף.

או יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַתְּחִלֶּינָה שָׂבַע** וְגוֹ', וְתֹאמַר אֵיךְ יַרְגִּישׁוּ בְּהֵכִּיר הָרָעָב בִּתְחִלַּת שְׁנַת רָעָבוֹן אַחַר כָּל הַשָּׂבָע וְכָל אֶחָד אוֹצְרוֹתָיו מְלֵאוֹת בָּר, לֹא יַכִּר הָרָעָב תֵּכֶף? לָזֶה פֵּרֵשׁ הַכָּתוּב: **כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף**, פֵּרוּשׁ שֶׁאָמַר לָהֶם (בראשית מא:לא) "וְלֹא יִוָּדַע הַשָּׂבָע בָּאָרֶץ", פֵּרוּשׁ יֹאכְלוּ וְלֹא יִשְׂבָּעוּ, וְדָבָר זֶה הֵכִּר בִּתְחִלַּת הַשָּׁנָה.

נו וַיִּפְתַּח יוֹסֵף אֶת כָּל. טַעַם שֶׁפָּתַח כָּל הָאוֹצָרוֹת וְלֹא הִסְפִּיק בַּצָּרִיךְ, נִתְכַּוֵּן לִבְדּוֹק בְּכֻלָּן לָדַעַת אֶת אֲשֶׁר יַקְדִּים לִמְכּוֹר וְאֶת אֲשֶׁר יוּכַל לְהִתְעַכֵּב יוֹתֵר וְלֹא יִפָּסֵד.

עוֹד לֶהֱיוֹת שֶׁאֹכֶל שִׁדֶּה הָעִיר [אֲשֶׁר] (נָתַן) סְבִיבוֹתֶיהָ [נָתַן בְּתוֹכָהּ], לָזֶה נִתְחַכֵּם וּפָתַח כָּל הָאוֹצָרוֹת שֶׁבְּכָל מָקוֹם וּמָקוֹם, כְּדֵי שֶׁכָּל עִיר וָעִיר תִּהְיֶה סְמוּכָה עַל מַה שֶּׁלְּפָנֶיהָ, וְאֵינוֹ דוֹמֶה מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ פַּת בְּסַלּוֹ. גַּם לֹא יִצְטָרְכוּ לְטָרֹחַ לְהָבִיא כֵּלִים מִמָּקוֹם אֶחָד.

גַּם אוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לִפְתֹּחַ כֻּלָּן, כְּדֵי כְּשֶׁיִּרְאוּ אַנְשֵׁי הָעִיר כָּל הָרִבּוּי לֹא יִרְעָבוּ, כִּי הָרָעָבוֹן יִכָּנֵס בְּלֵב אָדָם כְּשֶׁיִּרְאֶה שֶׁיֵּשׁ מַחְסוֹר, וּכְשֶׁיִּרְאוּ כָּל אוֹצָרוֹת הַנִּפְתָּחוֹת יִתְקָרֵר חוֹם הָרָעָב שֶׁבְּלִבָּם בּוֹעֵר, וְאַף עַל פִּי כֵן מוֹדִיעַ הַכָּתוּב "וַיֶּחֱזַק הָרָעָב" וְלֹא הוֹעִיל בָּהֶם לְצַד חוֹזֶק הָרָעָב.

פרק מב

ב וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת. טַעַם הַכֶּפֶל, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי אִם לֹא יַעֲשׂוּ כֵּן יִתְחַיְּבוּ בְּנַפְשָׁם בַּדִּין הָעֶלְיוֹן, וְנִמְצָאִים מֵתִים בָּעוֹלָם הַזֶּה וְנִדּוֹנִים לָעוֹלָם הַבָּא, וּבְהִשְׁתַּדְּלוּתָם בַּדָּבָר יִחְיוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלֹא יָמוּתוּ לָעוֹלָם הַבָּא:

או יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְנִחְיֶה** אוֹ לְפָחוֹת **וְלֹא נָמוּת**, וְהַכַּוָּנָה הִיא שֶׁאִם יַשִּׂיגוּ לִשְׁבֹּר בִּרְבוּי וְשׂוֹפַע יִחְיוּ כְּדֶרֶךְ הַחַיִּים, וְאִם לֹא יַשִּׂיגוּ הַמַּסְפִּיק יַשִּׂיגוּ לְפָחוֹת הַצָּלַת נַפְשָׁם מִמָּוֶת בָּרָעָב.

ג **אֲחֵי יוֹסֵף.** פֵּרוּשׁ, נָתְנוּ דַּעְתָּם עַל הָאַחְוָה לְפִדּוֹתוֹ.

עֲשָׂרָה. אוּלַי הָלְכוּ כֻּלָּן לַחֲשֹׁשׁ הָרָגִיל בִּשְׁנֵי רָעָב, כִּי תֵּרַע עֵין אָדָם בִּרְעֵהוּ וְעַל פַּת לֶחֶם יִפְשְׁעוּ לִגְזוֹל וְלַחֲרוֹג אִישׁ אָחִיהוּ, לָזֶה הָלְכוּ כֻּלָּם כְּדֵי שֶׁאִישׁ אֶת אָחִיהוּ יַעֲזוֹרוּ, וְגַם בִּנְיָמִין הָיוּ רוֹצִים לְהוֹלִיכוֹ עִמָּם אֶלָּא שֶׁיַּעֲקֹב לֹא רָצָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאֶת בִּנְיָמִין לֹא שָׁלַח** וְגוֹ', הָא לְמַדְתָּ שֶׁזּוֹלַת טַעַם זֶה גַּם אוֹתוֹ הָיָה שׁוֹלֵחַ עִמָּהֶם:

עוֹד נִרְאֶה שֶׁלֹּא הָיָה מוֹכֵר יוֹסֵף אֶלָּא דָּבָר קָצוּב לְכָל אֶחָד, וְנִתְחַכֵּם בָּזֶה לִשְׁנֵי דְּבָרִים, אֶחָד נִגְלֶה וְאֶחָד נִסְתָּר. הַנִּגְלֶה – כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְּגֵּר אָדָם בַּתְּבוּאָה, וְיֵשׁ בָּזֶה שֶׁבַח לוֹ וְשֶׁבַח לַקּוֹנִים: שֶׁבַח לוֹ כְּדֵי שֶׁיִּשְׁתַּכֵּר הוּא בְּכָל עֲלִית הַשְּׁעָרִים, וְשֶׁבַח לַקּוֹנִים כִּי הוּא לֹא יַעֲלֶה הַשַּׁעַר בְּיוֹתֵר, וְאֶחָד נִסְתָּר – כְּדֵי שֶׁיָּבוֹאוּ כָּל הָאַחִים אֶצְלוֹ, כְּמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה כִּי בָּאוּ כֻּלָּן לְקָנוֹת כָּל אֶחָד הַקָּצוּב.

ה **וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ' כִּי הָיָה הָרָעָב וְגוֹ'.** הֵצֵרְךְ לַחְזֹר לוֹמַר **כִּי הָיָה הָרָעָב** וְגוֹ'. נִתְכַּוֵּן לָתֵת טַעַם לְהַבָּאִים, שֶׁלֹּא תֹּאמַר הֵיכָן הַזְכִּירוּ הַבָּאִים לוֹמַר בְּתוֹכָם, לָזֶה אָמַר כִּי הָיָה וְגוֹ' וְיֵשְׁנָם לַבָּאִים.

עוֹד נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁנִּתְחַכְּמוּ לְהַחְבִּיא עַצְמָם, וּבָאוּ בְּתוֹךְ אוֹתָם שֶׁבָּאִים לִשְׁבּוֹר, מִטַּעַם שֶׁהָיָה הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנַעַן, שֶׁבָּזֶה לֹא יִכָּנְסוּ בַּחֲשַׁד מְרַגְּלוּת שֶׁחֲשָׁדָם יוֹסֵף. וְזֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב: **וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל**, וְדֶרֶךְ בִּיאָתָם הָיְתָה בְּתוֹךְ הַבָּאִים, שֶׁבִּיאָתָם הִיא **כִּי הָיָה הָרָעָב** וְגוֹ':

ו **הוּא הַשַּׁלִּיט הוּא וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁהוּא הַשַּׁלִּיט וְאֵין דֶּרֶךְ שִׁלְטוֹן לְהִתְטַפֵּל בִּמְכִירַת הַתְּבוּאָה, וּמַה גַּם בְּכָל כָּךְ טֹרַח הַמַּפְלָא, אַף עַל פִּי כֵן הוּא הַמַּשְׁבִּיר לְכָל עַם הָאָרֶץ, וְטַעְמוֹ כְּמוֹ עִמּוֹ לְהַכִּיר בְּרֶדֶת אֶחָיו.

ז **וַיַּרְא יוֹסֵף אֶת אֶחָיו.** פֵּרוּשׁ, רָאָה אוֹתָם בִּרְאִיַּת אַחִים וְהִכִּיר אַחְוָה לָהֶם, אֶלָּא שֶׁאֲלֵיהֶם הָיָה מִתְנַכֵּר, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם** – פֵּרוּשׁ, לָמָּה שֶׁהֵם אֵינָם מַכִּירִים אוֹתוֹ לֹא יַקְפִּידוּ עַל דַּבְּרוֹ אֲלֵיהֶם קָשׁוֹת, כִּי הוּא לָהֶם אִישׁ נָכְרִי. וְעָשָׂה כֵּן לְהָבִיא בִּנְיָמִין כְּמוֹ שֶׁגִּלָּה לְבַסּוֹף, גַּם לִבְחוֹן בָּהֶם בְּאֶמְצָעוּת הַמִּתְגַּלְגֵּל לֵידַע מַחְשְׁבוֹתָם אֵלָיו בְּאוֹתוֹ מַצָּב, וְנִתְגַּלָּה לוֹ כִּי מִתְחָרְטִים הֵם עַל אֲשֶׁר כְּבָר עָשׂוּהוּ וּלְחֵטְא יַחְשְׁבוּהוּ.

ח **וַיַּכֵּר יוֹסֵף וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁהוּא הִכִּירָם לְצַד שֶׁהִנִּיחָם בַּחֲתִימַת זָקָן, וּמִטֶּבַע אֱנוֹשִׁי כְּשֶׁתִּגְלֶה הַיְדִיעָה בְּלֵב אֶחָד מֵהַשְּׁנַיִם גַּם בְּלֵב הַשֵּׁנִי יִתְעוֹרֵר בְּחִינַת הַזִּכָּרוֹן, כִּי הַלְּבָבוֹת יַגִּידוּ סוֹדוֹת נֶעֱלָמִים, כְּאָמְרָם (משלי כז:יט) "כַּמַּיִם הַפָּנִים לַפָּנִים כֵּן לֵב הָאָדָם לָאָדָם", וִידַקְדְּקוּ בָּעֵינַיִם, בַּמֵּצַח, בַּדִּבּוּר, וְהַיְדִיעָה הוֹלֶכֶת וְגֶדֶלֶת עַד שֶׁיַּשְׂלִים הַבָּחוּן, אַף עַל פִּי כֵן מוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁהֵם לֹא הִכִּירוּהוּ. וְהַטַּעַם, לְצַד רְאוֹתוֹ בְּרוּם הַמַּעֲלוֹת הֶחְלִיטוּ הַבְּחִינָה וְהִרְחִיקוּ מִלִּבָּם מֻחָשׁוֹב דָּבָר זֶה:

ט **וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף וְגוֹ' וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מְרַגְּלִים וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁזָּכַר הַחֲלוֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם כְּפִי הָאֱמֶת, וְהֵם חָשָׁדוּהוּ כִּי שֶׁקֶר בְּפִיו וְאוֹמֵר מַה שֶּׁהוּא מְקַוֶּה לְהִתְגַּדֵּל עֲלֵיהֶם, גַּם הוּא נִתְכַּוֵּן לְכַפֵּר עֲוֹנָם וַיֹּאמֶר לָהֶם **מְרַגְּלִים אַתֶּם לְרְאוֹת** וְגוֹ' וְאֵין בְּפִיכֶם נְכוֹנָה.

י **וַיֹּאמְרוּ לֹא אֲדֹנִי וגו'.** פֵּרוּשׁ, דָּבָר זֶה אֵין מָקוֹם לְחָשְׁדֵנוּ בּוֹ, הֲגַם שֶׁהֵיינוּ בָּאִים בְּלֹא סִבָּה. וְעוֹד, **עֲבָדֶיךָ בָּאוּ** וְגוֹ' – פֵּרוּשׁ, סִבַּת בִּיאָתֵנוּ הֲלֹא הִיא יְדוּעָה וּגְלוּיָה.

יא **כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ: וּבָזֶה אֵין מָקוֹם לַחֲשַׁד רִגּוּל, כִּי הַמְרַגְּלִים יִבָּחֲרוּ לִהְיוֹת מֻעָנָפִים רַבִּים, וּכְמוֹ כֵּן תִּמְצָא בַּמְרַגְּלִים שֶׁשָּׁלַח מֹשֶׁה (במדבר יג:ב), וְגַם שְׁנַיִם שֶׁשָּׁלַח יְהוֹשֻׁעַ (יהושע ב:א) לֹא הָיוּ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד, כִּי כֵן דֶּרֶךְ הַבּוֹחֵן בְּעִנְיָן זֶה. וְאָמְרוּ **כֵּנִים אֲנַחְנוּ**, פֵּרוּשׁ: אַחַר שֶׁמּוֹדִיעִים עַצְמָם יְצַדֵּק כִּי הֵם כֵּנִים, כִּי הוּא הֶכֶף מִשְׁפַּט הַמְרַגְּלִים שֶׁלֹּא יוֹדִיעוּ עַצְמָם מֵעַצְמָם.

לֹא הָיוּ עֲבָדֶיךָ וְגוֹ'. אָמְרוּ לְשׁוֹן עָבָר, פֵּרוּשׁ בְּבִיאָתָם לָאָרֶץ. כִּי עַתָּה אַחַר שֶׁהִרְגִּישׁ בָּהֶם אֵינָם צְרִיכִין לוֹמַר שֶׁאֵינָם מְרַגְּלִים, כִּי וַדַּאי שֶׁלֹּא יִרְגְּלוּ עוֹד. אוֹ יְכַוְּנוּ לוֹמַר שֶׁאָמְרוּ טַעֲנוֹתֵיהֶם לִשְׁלֹל הָרִגּוּל בָּהֶם, אֵין מְצִיאוּת לְסִתֹּר טַעֲנוֹתָם וּלְחָשְׁדָם בִּמְרַגְּלִים, אֶלָּא אִם כְּבָר הָיוּ מְרַגְּלִים קֹדֶם, וְלָזֶה אָמְרוּ **לֹא הָיוּ עֲבָדֶיךָ מְרַגְּלִים** קֹדֶם, וְלָזֶה לֹא יִכָּנְסוּ עַתָּה בַּחֲשַׁד.

יב **וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לֹא כִּי וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, לֹא יֵאָמְנוּ דִּבְרֵיכֶם, כִּי מַעֲשֵׂיכֶם מוֹכִיחִים שֶׁבָּאתֶם לִרְאוֹת עֶרְוַת הָאָרֶץ. וְהַטַּעַם, שֶׁנִּכְנְסוּ כָּל אֶחָד בְּשַׁעַר אֶחָד כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה צא:ו) שֶׁכָּל אֶחָד מֵהַשְּׁבָטִים נִכְנַס בְּשַׁעַר אֶחָד, וְזֶה יַגִּיד כִּי עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם וְגוֹ':

יג **וַיֹּאמְרוּ שְׁנֵים וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, טַעַם שֶׁנִּכְנְסוּ בְּסֵדֶר זֶה כִּי אֲנַחְנוּ שְׁנֵים עָשָׂר וְהָאֶחָד אֵינֶנּוּ, לָזֶה נִתְפָּרַדְנוּ וְכָל אֶחָד נִכְנַס בְּשַׁעַר אַחֵר אוּלַי יִמְצָא אֶחָד מִמֶּנּוּ אֶת הָאֶחָד שֶׁאֵינֶנּוּ. וְאָמְרוּ **הִנֵּה הַקָּטֹן אֶת אָבִינוּ**, זֶה מוֹפֵת חוֹתֵךְ כִּי צֶדֶק יֶהְגֶּה חִכָּם, כִּי אָמְרוּ דָּבָר שֶׁיָּכוֹל לִיפָּחֵן.

יד **הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי.** פֵּרוּשׁ, שֶׁאֵין אֲנִי חוֹזֵר מִדִּבּוּרִי הָרִאשׁוֹן, וַעֲדַיִן הַדִּבּוּר הָרִאשׁוֹן בִּמְקוֹמוֹ עוֹמֵד. וְאָמְרוֹ **לֵאמֹר** – פֵּרוּשׁ, עוֹדֶנִּי אוֹמֵר כֵּן.

או יֹאמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: טַעַם עַצְמוֹ שֶׁאַתֶּם אוֹמְרִים כִּי בָּאתֶם לְחַפֵּשׂ אַחַר אָח הָאָבוּד, הוּא הַדָּבָר שֶׁנִּתְכַּוַּנְתִּי בִּדְבָרַי שֶׁאָמַרְתִּי לָכֶם "מְרַגְּלִים". כַּוָּנָתִי הִיא

כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַרְתֶּם בְּפִיכֶם שֶׁבָּאתֶם לְבַקֵּשׁ דָּבָר בָּעִיר, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה צא:ז) שֶׁאָמַר לָהֶם "וְאִם לֹא יִתְּנוּהוּ לָכֶם מַה תַּעֲשׂוּ" וְגוֹ', יְעַיֵּן שָׁם דִּבְרֵיהֶם. וְגֶדֶר זֶה הוּא נִכָּלָל בְּגֶדֶר הָרִגּוּל, כָּל שֶׁהֵם יוֹעֲצִים נֶגֶד יוֹשְׁבֵי הָעִיר, וּלְדֶרֶךְ זֶה יֵרַיִן עַל נָכוֹן אָמְרוֹ תֵּבֵת **לֵאמֹר** וְהָבֵן:

טו בְּזֹאת תִּבָּחֲנוּ. פֵּרוּשׁ, מִתְרַצֶּה בְּהַבְחָנָה זוֹ, הֲגַם שֶׁאֵינָהּ מַסְפֶּקֶת לְמַה שֶׁהוֹכִיחַ מִדִּבְרֵיהֶם שֶׁאָמְרוּ שֶׁבָּאוּ לְהוֹצִיא יוֹסֵף כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי:

או יִרְצֶה שֶׁיְּצַדְּקוּ שֶׁבְּדֶרֶךְ רָצוֹן בָּאוּ לְהוֹצִיא יוֹסֵף מִיַּד הַקּוֹנֶה, אִם יָבֹא אֲחֵיהֶם הַקָּטֹן וּלְבָבוֹ יָבִין אֶת אֲשֶׁר יְכַוֵּן.

טז שְׁלָחוּ מִכֶּם אֶחָד וְגוֹ'. וְהֵם לֹא עָשׂוּ כֵן, כִּי חָשְׁשׁוּ לְצָרַת אֲבִיהֶם עַל כֵּלָּן.

וְעוֹד שֶׁיָּדְעוּ נֶאֱמָנָה שֶׁלֹּא יִשְׁלַח בִּנְיָמִין, וְצֵא וּלְמַד כַּמָּה הִשְׁתַּדְּלוּת עָשׂוּ כֻּלָּם יַחַד עַד שֶׁשָּׁלְחוּ בְּטַעֲנַת כִּי יְהוּדָה עָרַב וְהוּא יְבִיאֶנּוּ, וְאִם יְהוּדָה וְכָל אֶחָיו בְּבֵית כֻּלָּא מַה יִהְיֶה בְּטָחוֹנוֹ שֶׁל יַעֲקֹב שֶׁיִּשְׁלַח בִּנְיָמִין וְעָרַב צָרִיךְ לְהוֹצִיאוֹ מִבֵּית מִשְׁמָר?

או לְעוֹלָם לֹא הָיָה בְּדַעְתָּם לְהַפְרֵד בְּשׁוּם אֹפֶן, כִּי הָיוּ יְרֵאִים עַל הַפֵּרוּד לְבַל יִהְיֶה אָשֵׁם לֶהֱיוֹתוֹ לְבַדּוֹ, וְלֹא נִתְרַצּוּ לְבַסּוֹף לְהַנִּיחַ אֶחָד מֵהֶם אֶלָּא לְצַד שֶׁתְּלָה לָהֶם הַנִּפָּיוֹן בָּזֶה כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּפָסוּק (בראשית מב:יט) "אִם כֵּנִים וְגוֹ' וְלֹא תָמוּתוּ", אָז הֶכְרְחוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם.

יט אִם כֵּנִים אַתֶּם וְגוֹ'. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּיְרוּשַׁלְמִי פֶּרֶק ח' דִּתְרוּמוֹת (ד:יא) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: תַּנְיָא סִיעַת בְּנֵי אָדָם הַמְהַלְּכִים בַּדֶּרֶךְ וּפָגְעוּ בָּהֶם גּוֹיִם וְאָמְרוּ לָהֶם תְּנוּ לָנוּ אֶחָד מִכֶּם וְנַהֲרֹג אוֹתוֹ וְאִם לָאו נַהֲרֹג כֻּלְּכֶם, אֲפִלּוּ כֻּלָּם נֶהֱרָגִין לֹא יִמְסְרוּ נֶפֶשׁ אַחַת מִיִּשְׂרָאֵל. יְחִדוּ לָהֶם וְכוּ' יִמְסְרוּ וְכוּ', עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ **אִם כֵּנִים אַתֶּם**, פֵּרוּשׁ אַתֶּם יוֹדְעִים בְּעַצְמְכֶם אִם הָאֱמֶת אִתְּכֶם, **אֲחִיכֶם אֶחָד**, פֵּרוּשׁ אֶחָד מִכֶּם וְלֹא יְחִדָּהוּ לָהֶם, **יֵאָסֵר** כִּי אֵין יִרְאַת מָוֶת לוֹמַר יֶהֱרְגוּ כֻּלָּם וְלֹא יִמְסְרוּהוּ. וּלְדַיֵּק הַדָּבָר נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁאִם אֵינָם כֵּנִים אֵין לָהֶם רְשׁוּת בַּמִּשְׁפָּט לְהַנִּיחַ אֶחָד מֵהֶם, כִּי כְּשֶׁלֹּא יוּבְחָנוּ דִּבְרֵיהֶם, מִשְׁפַּט מְרַגֵּל יֵשׁ לוֹ וּבֶן מָוֶת הוּא, וַהֲרֵי הֵם כְּאִלּוּ מְיַחֲדִים אוֹתוֹ מֵעַכְשָׁיו לָמוּת וְאֵין הַדִּין כֵּן, אֶלָּא יֶהֱרְגוּ כֻּלָּם וְלֹא יִמְסְרוּ נֶפֶשׁ אֶחָד מֵהֶם. וְלֹא תַקְשֶׁה, הֲלֹא מָצִינוּ כִּי הוּא לָקַח שִׁמְעוֹן, וְאִם כֵּן הֲוֵי כְּיִחֲדוּהוּ, זֶה אֵינוֹ כִּי אוּלַי שֶׁהֵם יְחִדוּ זֶה מֵהֶם.

או אֶפְשָׁר שֶׁאַחַר שֶׁהִסְכִּימוּ יַחַד לָקַחַת אֶחָד מֵהֶם, קָדַם הוּא וּבָחַר שִׁמְעוֹן, לְטַעַם כִּי הוּא זוּגוֹ שֶׁל לֵוִי וּפָרַד חֲבִילָתָם.

כ וְיַאֲמְנוּ דִּבְרֵיכֶם וְלֹא תָמוּתוּ. פֵּרוּשׁ, שֶׁאִם לֹא יַעֲשׂוּ זֶה יַגִּיד כִּי אַתֶּם מְרַגְּלִים, וְלָזֶה אֵינָם יְכוֹלִין לְהַנִּיחַ אֶחָד מֵהֶם כִּי יַדְאֲי שֶׁיָּמוּת, וְאֵין רְשׁוּת לָהֶם לַעֲשׂוֹת כֵּן אֶלָּא יֶהֱרְגוּ כֻּלָּם וְכוּ', וּמֵעַתָּה יִתְחַיְּבוּ מִיתָה עַל הֱיוֹתָם מְרַגְּלִים. אוֹ יִרְצֶה לוֹמַר שֶׁלֹּא יָמוּתוּ בָּרָעָב כִּי יֵיטִיב עִמָּהֶם לְהַמְצִיא לָהֶם פַּרְנָסָה, וְהוּא מַה שֶׁאָמְרוּ לַאֲבִיהֶם (בראשית מב:לד) "וְאֶת הָאָרֶץ תִּסְחָרוּ".

כא וַיֹּאמְרוּ וְגוֹ' אֲבָל. תֵּיבַת **אֲבָל** אֵין לָהּ מַשְׁמָעוּת כָּאן, וְהַמְתַרְגֵּם אָמַר "בְּקוּשְׁטָא". וְגַם עָלֶיהָ דָּן אָנֹכִי לָמָּה הֻצְרְכוּ לוֹמַר "בְּקוּשְׁטָא". **עוֹד** לָמָּה הֻאֲרִיכוּ לָשׁוֹן לוֹמַר **אֲשֶׁר רָאִינוּ** וְגוֹ', וְלֹא אָמְרוּ סְתָם, וְעוֹד הָיָה לָהֶם לוֹמַר אֲשֶׁר מְכַרְנוּהוּ שֶׁהוּא תַּכְלִית הֶעָוֹן.

וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוְּנוּ לוֹמַר, לְהֱיוֹת שֶׁצִּדְּדוּ בְּטַעַם צָרָה זוֹ אִם הוּא בִּשְׁבִיל מֶכֶר יוֹסֵף, וְדָחוּ טַעַם זֶה כְּפִי מַה שֶׁכָּתַבְתִּי (בראשית ל"ז:כ') שֶׁכְּפִי הַדִּין דָּנוּהוּ לַהֲרִיגָה, וְאִם כֵּן הַמֶּכֶר שֶׁעָשׂוּ לוֹ הוּא אַדְרַבָּה מִדַּת הַחֶסֶד. וְאִם עַל שֶׁגָּרְמוּ צָרַת אֲבִיהֶם, אַדְרַבָּה דָּבָר זֶה יוֹסִיף לוֹ מַכְאוֹב, וְלֹא יַעֲשֶׂה ה' יִסּוּרֵי עָוֹן צַעַר אֲבִיהֶם בְּדָבָר שֶׁיִּגְדַּל עוֹד צַעַר עַל צַעֲרוֹ. וַאֲשֶׁר עַל כֵּן לֹא מָצְאוּ עָוֹן וְאָמְרוּ **אֲבָל אֲשֶׁמִים** וְגוֹ' **אֲשֶׁר רָאִינוּ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ שֶׁעַל כָּל פָּנִים הָיָה לָהֶם לְרַחֵם עָלָיו בִּרְאוֹת אַחֵיהֶם מִתְחַנֵּן עַל סַכָּנַת נַפְשׁוֹ וְנִתְאַכְזְרוּ עָלָיו, וְדָבָר זֶה מְגֻנֶּה לַצַּדִּיקִים לַעֲשׂוֹתוֹ, עַל כֵּן בָּאָה וְגוֹ'.

אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: לֶהֱיוֹת שֶׁרָאוּ כֻּלָּם יַחַד בָּאוּ לְמִשְׁמָר, חָשְׁבוּ בְּדַעְתָּם בְּשֶׁל מִי הָרָעָה. וְלֶהֱיוֹת שֶׁמֶּכֶר יוֹסֵף הָיָה לְאוֹת בֵּין עֵינֵיהֶם, כְּשֶׁבָּאוּ לִתְלוֹת בּוֹ מָצְאוּ סְתִירָה לַדָּבָר מִצַּד רְאוּבֵן שֶׁנִּתְפַּס עִמָּהֶם וְהוּא לֹא הָיָה בְּתוֹךְ הַמּוֹכְרִים. לָזֶה הִכְרִיחוּ וְאָמְרוּ **אֲבָל אֲשֶׁמִים** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, הֵן אֱמֶת אִם נֹאמַר שֶׁהַצָּרָה בָּאָה בְּעַד הַמֶּכֶר יִקָּשֶׁה לָנוּ רְאוּבֵן לֹא מָכַר, **אֲבָל אֲשֶׁמִים וְגוֹ' אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ** וְגוֹ' כְּשֶׁרָצוּ לִשְׁלֹחַ יָד בּוֹ. וּבְדָבָר זֶה הָיָה רְאוּבֵן שָׁוֶה עִמָּהֶם, הַהוּא אָמַר (בראשית לז:כב) "הַשְׁלִיכוּ אֹתוֹ אֶל הַבּוֹר". וּפְשִׁיטָא כִּי יִתְחַנֵּן יוֹסֵף אֲלֵיהֶם בְּיוֹתֵר בְּהַשְׁלִיכוֹ אֶל הַבּוֹר, לְפַחַד הַנְּפִילָה וְהֶבֶל הַבּוֹר וְהַנְּחָשִׁים וְעַקְרַבִּים, גַּם לָמוּת שָׁמָּה בָּרָעָב וּבַצָּמָא, וְאֵין לְךָ מִיתָה מְשֻׁנָּה כָּזוֹ. וַיִּחַנֵּן קוֹלוֹ לָהֶם וְלֹא שָׁמְעוּ לְקוֹל תְּחִנָּתוֹ, וּבָזֶה יַד רְאוּבֵן עִמָּהֶם. וְהוּא אָמְרוּ **עַל כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ**, פֵּרוּשׁ, יַחַד, הַצָּרָה. וְכָל זֶה כְּשֶׁנֹּאמַר כִּי דִּבְרֵיהֶם אֵלּוּ הָיוּ כְּשֶׁהִכְנִיסוּם בַּמִּשְׁמָר, וְטַעַם שֶׁסִּדֵּר הַכָּתוּב דִּבְרֵיהֶם בָּאַחֲרוֹנָה הוּא לְצַד שֶׁלֹּא רָצָה לְהַפְסִיק תּוֹךְ כָּל דִּבְרֵי יוֹסֵף.

אֲבָל, אִם נֹאמַר שֶׁדִּבְרֵיהֶם אֵלּוּ הָיוּ אַחַר שֶׁהִסְכִּימוּ לֶאֱסֹר אֶחָד מֵהֶם וְהֵם יַעֲלוּ לְשָׁלוֹם כְּסֵדֶר הַכָּתוּב, צָרִיךְ לָתֵת טַעַם לָמָּה לֹא נִתְעוֹרְרוּ לָחוּשׁ לְאַשְׁמַת אֲחִיהֶם עַד עַתָּה.

וְאוּלַי כִּי קוֹדֶם לֹא הִרְגִּישׁוּ, וְחָשְׁבוּ כִּי אָדָם בַּעַל בְּחִירָה וְרָצוֹן לְהָרַע, וְלֹא עָוֹן יוֹסֵף גּוֹרֵם, כִּי לְדַעְתָּם מְחֻיָּב הָיָה לָהֶם כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בִּמְקוֹמוֹ (בראשית לז:כ). מַה שֶּׁאֵין כֵּן כְּשֶׁאָמַר לָהֶם "אֲחִיכֶם אֶחָד יֵאָסֵר" וְגוֹ', "וַיַּעֲשׂוּ כֵן" – פֵּרוּשׁ: יְחִדוּ הֵם אֶחָד מֵהֶם. בָּזֶה נִתְעוֹרְרוּ מֵהַנִּדְמֶה כִּי הוּא עָוֹן יוֹסֵף, כְּמוֹ שֶׁהֵם נִתְאַכְזְרוּ עַל אֲחִיהֶם, לָזֶה בָּא לָהֶם הַצָּעַר בְּדֶרֶךְ זֶה שֶׁאָסְרוּ אֶחָד מֵהֶם בְּיַד אִישׁ נָכְרִי. וּכְבָר רָשַׁמְתִּי בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת כִּי הֶעָוֹן יוֹלִיד בִּדְמוּתוֹ בְּצַלְמוֹ, בְּסוֹד

אָמְרוּ (תהלים סב:יג) ״תְּשַׁלֵּם לְאִישׁ כְּמַעֲשֵׂהוּ״, וּכְמוֹ כֵן הַדְּבָרִים כָּאן, שֶׁהִכְאִיב לָהֶם לְבָם בְּצָרַת אֲחִיהֶם. וְהוּא אָמְרוֹ **אֲבָל** – פֵּרוּשׁ, אִם הָיָה הַמִּקְרֶה זֶה בְּדֶרֶךְ אַחֵר לֹא הָיִינוּ מַצְדִּיקִים שֶׁעַל סַבַּת יוֹסֵף בָּאָה אֵלֵינוּ, אֲבָל עַתָּה וַדַּאי אֲשֵׁמִים אֲנַחְנוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְּנוֹ.

וְעוֹד הָיָה לָהֶם לְאוֹת, כֵּיוָן שֶׁנִּתְיַחֵד שִׁמְעוֹן, דִּכְתִיב (בראשית מב:כד) ״וַיִּקַּח מֵאִתָּם אֶת שִׁמְעוֹן״, מִזֶּה יָדְעוּ כִּי דִּבֶּר יוֹסֵף הוּא הַסּוֹבֵב, כִּי זֶה הוּא הַיּוֹעֵץ עֵצָה רָעָה עַל יוֹסֵף, דִּכְתִיב (בראשית לז:יט) ״וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו״, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא ויחי) שֶׁהֵם שִׁמְעוֹן וְלֵוִי.

כב **וַיַּעַן רְאוּבֵן אוֹתָם וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת אֵיךְ יֵצֵדֶק לוֹמַר מַעֲנֶה עַל זֶה, גַּם אָמְרוֹ **לֵאמֹר** שְׁתֵּי פְּעָמִים, גַּם אָמְרוֹ **וְגַם דָּמוֹ** וְגוֹ׳:

אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁבָּא לְהָשִׁיב לְמַה שֶׁאָמְרוּ שֶׁהַצָּרָה בָּאָה עַל אֲשֶׁר לֹא רִחֲמוּ עַל אֲחִיהֶם בְּהִתְחַנְּנוֹ וְגוֹ׳, וּלְטַעַם זֶה יִכָּנֵס גַּם רְאוּבֵן, לָזֶה עָנָה וְאָמַר, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיַּעַן רְאוּבֵן אֹתָם לֵאמֹר** כִּי הוּא לֹא יַחְשְׁבוּ לוֹ עָוֹן עַל זֶה, כִּי ״הֲלֹא אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם אַל תֶּחֱטְאוּ בַיֶּלֶד״ וְגוֹ׳, וַהֲגַם שֶׁלֹּא אָמַר לָהֶם כֵּן בְּפֵרוּשׁ אֶלָּא ״וְיָד אַל תִּשְׁלְחוּ בוֹ הַשְׁלִיכוּ אֹתוֹ״ (בראשית לז:כב) וְגוֹ׳, עִם כָּל זֶה כַּוָּנָתִי הָיְתָה לֵאמֹר לָכֶם אַל תֶּחֱטְאוּ בַיֶּלֶד, וְהוּא אָמְרוֹ ״לֵאמֹר אַל תֶּחֱטְאוּ״, וּכְמוֹ שֶׁהֵעִיד הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ ״לְהָשִׁיבוֹ אֶל אָבִיו״:

וְאִם תֹּאמַר: וְעַל מִי סָמַךְ רְאוּבֵן שֶׁיְּפַיְּסוּ אֶחָיו כַּוָּנָתוֹ שֶׁכֵּן הָיְתָה, וְאַדְרַבָּה לְדַעְתָּם עָשׂוּ יוֹתֵר רַחְמָנוּת בִּמְכִירָתוֹ מֵהַנִּיחוֹ בַּבּוֹר, כְּמוֹ שֶׁכֵּן אָמַר הַכָּתוּב (בראשית לז:כז) שֶׁאָמַר לָהֶם יְהוּדָה ״לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ וְגוֹ׳ וְיָדֵינוּ אַל תִּהְיוּ בוֹ״, וּמַה תִּרְעוֹמֶת מִתְרַעֵם רְאוּבֵן בְּאָמְרוֹ ״הֲלֹא אָמַרְתִּי״ וְגוֹ׳ כֵּיוָן שֶׁכְּדָבָריו עָשׂוּ וְהוֹסִיפוּ לְרַחֵם כַּנִּזְכָּר?

דַּע כִּי עִקַּר טַעֲנַת רְאוּבֵן הָיְתָה בְּאָמְרוֹ ״וְיָד אַל תִּשְׁלְחוּ בוֹ״, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שָׁם, שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהַצִּילוֹ מִיְּדֵי אָדָם שֶׁהוּא בַּעַל בְּחִירָה וְרָצוֹן, זֶה הוּא עִקַּר הַכַּוָּנָה. וְטַעֲנָה זוֹ צוֹדֶקֶת גַּם כֵּן לְבַל יִמְכְּרוּהוּ לְנָכְרִים שֶׁמַּעֲשֵׂיהֶם מַעֲשֶׂה בְּחִירִי, וְהַמֹּכֶר גַּם כֵּן מַכְנִיסוֹ בְּגֶדֶר סַכָּנַת מָוֶת מֵהַנָּכְרִים, וְגַם שֶׁיִּשָּׁנוּ בִּסְפֵק דָּבָר רַע. וְצֵא וּלְמַד מַה שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פו:ג) שֶׁקָּנָה אוֹתוֹ פּוֹטִיפַר לְמִשְׁכַּב זָכוּר וְעַל זֶה נִסְתָּרֵס, וְהוּא אָמְרוֹ **אַל תֶּחֱטְאוּ** אַתֶּם **בַּיֶּלֶד** לַעֲשׂוֹת בּוֹ דָּבָר אֶלָּא הַשְׁלִיכוּהוּ אֶל הַבּוֹר, וּמָמָּה נַפְשָׁךְ, אִם הוּא חַיָּב מִיתָה חַיּוֹת הַנִּמְצָאוֹת שָׁם יַהַרְגוּהוּ, וְאִם לָאו יִהְיֶה לְאוֹת הַחַיִּים, מַה שֶּׁאֵין דָּבָר זֶה בִּשְׁלִיחוּת יְדֵי אָדָם. **וְלֹא שְׁמַעְתֶּם** פֵּרוּשׁ, לֹא הֲבִינוֹתֶם דְּבָרַי.

וּמַה שֶּׁאָמְרוּ שֶׁהַצָּרָה בָּאָה עַל הָאַכְזָרִיּוּת וְשֶׁלֹּא קִבְּלוּ הִתְחַנְּנוּתוֹ, וּלְעוֹלָם בְּגוּף הַמַּעֲשֶׂה לֹא עָשׂוּ עַוְלָה – לֹא כֵן הוּא, אֶלָּא **גַּם דָּמוֹ הִנֵּה נִדְרָשׁ** כִּי חַיָּבִים הֵם בִּשְׁלִיחוּת יָדָם בּוֹ וּתְוּנִים הָיוּ בְּסַכָּנַת מְרַגְּלִים שֶׁהוּא מִשְׁפַּט מָוֶת. וּלְצַד זֶה גַּם כֵּן לֹא יִכָּנֵס רְאוּבֵן בָּאֳשֶׁם עִמָּהֶם, כִּי הוּא לֹא הָיָה בַּמֶּכֶר, וּמֵעַתָּה רְאוּבֵן נִלְכָּד לְהִיוֹת עִמָּהֶם לְבַד, וּבִגְמַר הַדְּרִישָׁה יִתְחַיֵּב הַמְחֻיָּב וְיִפָּטֵר הַזַּכַּאי בְּדִינוֹ. וְגַם לְמַה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּאָמְרוֹ ״אֲבָל אֲשֵׁמִים״ שֶׁהִתְעוֹרְרוּתָם הָיְתָה לְצַד תְּפִיסַת שִׁמְעוֹן לְבַד, יִהְיֶה פֵּרוּשׁ הַכָּתוּב גַּם כֵּן כְּדַרְכּוֹ זֶה.

כג **וְהֵם לֹא יָדְעוּ וְגוֹ׳ כִּי הַמֵּלִיץ בֵּינוֹתָם.** פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁרָאוּ הַמֵּלִיץ בֵּינוֹתָם בִּשְׁאָר דְּבָרִים, חָשְׁבוּ כִּי אֵינוֹ שׁוֹמֵעַ לְשׁוֹנָם.

אוֹ יֹאמַר **כִּי הַמֵּלִיץ בֵּינוֹתָם**, וְאָז לֹא הָיָה לְהַגִּיד לוֹ.

כד **וַיִּקַּח מֵאִתָּם אֶת שִׁמְעוֹן.** פֵּרוּשׁ, הֵם יְחָדוּ אוֹתוֹ וְלָקָחוּ, אוֹ הוּא בֵּרַר לְעַצְמוֹ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק (בראשית מב:יט) ״אִם כֵּנִים״.

כה **וּלְהָשִׁיב כַּסְפֵּיהֶם.** טַעַם שֶׁלֹּא דִּבֵּר הַכָּתוּב בַּשִּׁעוּר שֶׁהִתְחִיל לְדַבֵּר ״וַיְמַלְאוּ״ וְגוֹ׳, הָיָה לוֹ גַּם כֵּן לוֹמַר ״וַיָּשִׁיבוּ״, אוֹ הָיָה לוֹ לוֹמַר ״לְמַלְאוֹת אֶת״ וְגוֹ׳ ״וּלְהָשִׁיב״. וְאוּלַי כִּי הַמְמַלֵּא לֹא יָדַע הֶשְׁבַּת הַכֶּסֶף וְהַנֶּאֱמָן בֵּיתוֹ הוּא הֵשִׁיב, אוֹ צִוָּה שֶׁיִּהְיֶה הַמִּלּוּי בְּפַרְהֶסְיָא וְהֶשְׁבַת הַכֶּסֶף בְּהַצְנֵעַ. עוֹד נִתְכַּוֵּן לְהַקְדִּים לוֹמַר לְמַלְאוֹת כְּלֵיהֶם בָּר, וְאַחַר שֶׁמִּלְאוּ וְגוֹ׳ הוֹסִיף לוֹמַר ״לְהָשִׁיב״ וְגוֹ׳ ״וְלָתֵת לָהֶם צֵדָה״ וְגוֹ׳, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי לֹא רָצָה לוֹמַר הַכֹּל יַחַד כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּהְיֶה עֵין הַמְמַלֵּא צָרָה בַּמִּלּוּי.

כו **וַיִּשָּׂאוּ אֶת וְגוֹ׳ וַיֵּלְכוּ.** פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא נִתְעַכְּבוּ אֶלָּא שִׁיעוּר שֶׁנָּשְׂאוּ שִׁבְרָם וְתֶכֶף הָלְכוּ, שֶׁאִם לֹא כֵן לֹא הָיָה צָרִיךְ לְהוֹדִיעֵנוּ שֶׁנָּשְׂאוּ שִׁבְרָם וְגוֹ׳:

לז **לֵאמֹר אֶת שְׁנֵי בָנַי וְגוֹ׳.** טַעַם אָמְרוֹ **לֵאמֹר** בְּמָקוֹם זֶה, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי לֹא הוֹצִיא מִפִּיו דָּבָר זֶה בְּפֵרוּשׁ מִשּׁוּם קִלְלַת חָכָם (מכות יא.), אֶלָּא אָמַר דִּבּוּר שֶׁהַמּוּבָן מִמֶּנּוּ הוּא זֶה, וְלֹא הוֹצִיא מִפִּיו בְּפֵרוּשׁ מִיתַת בָּנָיו.

וְאָמְרוֹ **אֶת שְׁנֵי** פֵּרוּשׁ, שְׁנַיִם מֵהַנִּמְצָאִים, כִּי אַרְבָּעָה הָיוּ לוֹ.

וְאָמְרוֹ **תָּמִית.** תַּעֲנִישׁ, וּמְצִינוּ עֹנֶשׁ כָּזֶה כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה ז:א) בְּפָסוּק ״וּבְאַחֲרֹן הִתְאַנַּף״ וְגוֹ׳ (דברים ט:כ). וְטַעַם שֶׁלֹּא רָצָה רְאוּבֵן לְחַיֵּב עַצְמוֹ אֶלָּא בְּשִׁנַּיִם, לְצַד כִּי הוּא עֹנֶשׁ עֶלְיוֹן שֶׁיִּהְיֶה חָסֵר מִצְוַת פְּרִיָּה וְרִבְיָה, לָזֶה לֹא שִׁעְבֵּד אֶלָּא דָּבָר שֶׁאֵינוֹ מַזִּיקוֹ לָעוֹלָם הַבָּא, וְלָזֶה נִתְחַכֵּם יְהוּדָה כְּשֶׁרָאָה שֶׁלֹּא נִתְרַצָּה אָבִיו לִדְבְרֵי רְאוּבֵן וְאָמַר (בראשית מג:ט) ״וְחָטָאתִי לְאָבִי כָּל הַיָּמִים״, סִכֵּן עַצְמוֹ גַּם בְּעוֹלָם עֶלְיוֹן.

תְּנָה אוֹתוֹ עַל יָדִי. אוּלַי כִּי בָּטוּחַ הָיָה לְהֱיוֹתוֹ נָקִי וּבַר מֵעַוֹן יוֹסֵף כִּי לֹא יֵאָרַע לוֹ דָּבָר בִּלְתִּי הָגוּן, לָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **תְּנָה אוֹתוֹ עַל יָדִי** וַאֲנִי אֲשִׁיבֶנּוּ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן שְׁאָר אַחִים כִּי הֵם אֲשֵׁמִים בִּמְכִירַת יוֹסֵף.

לח כִּי אָחִיו וְגוֹ' וְהוּא לָבָדוֹ. פֵּרוּשׁ, בָּא לָתֵת טַעַם אֵיךְ הוּא חָשׁ עַל סְפֵקוֹ שֶׁל בִּנְיָמִין מִנִּדְאוֹ שֶׁל שִׁמְעוֹן הָאָסוּר בְּמִשְׁמַר מִצְרַיִם בְּעֵרְבוֹן, וּכְשֶׁלֹּא יָבִיאוּ בִּנְיָמִין הִנֵּה הוּא מְחַיֵּב מָוֶת. לָזֶה אָמַר כִּי לָזֶה יֵשׁ לְהַקְפִּיד כִּי אָחִיו מֵת, מַה שֶּׁלֹּא אֵרַע כֵּן לְאֶחָד מִשְּׁאָר אַחִים, וְעוֹד אֵין חֶסְרוֹנוֹ כְּחֶסְרוֹן שִׁמְעוֹן כִּי הוּא לְבַדּוֹ נִשְׁאַר יָחִיד לְאִמּוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן שִׁמְעוֹן כִּי חֲמִשָּׁה אַחִים יֵשׁ לוֹ. וְעוֹד סָפֵק זֶה סָפֵק מֻכְרָע הוּא, וְהוּא אָמְרוֹ **וּקְרָאָהוּ אָסוֹן**, וְלֹא אָמַר "אִם יִקְרָאֵהוּ אָסוֹן" וְגוֹ', וְדִקְדֵּק לוֹמַר **בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ בָהּ**, רָמַז כִּי יוֹסֵף אָחִיו הָלַךְ בַּדֶּרֶךְ שֶׁהֵם רְגִילִים לָלֶכֶת בָּהּ בִּתְמִידוּת מֻחְבָּרוֹן לִשְׁכֶם, וְאַף עַל פִּי כֵן טָרַף טָרֹף, וּכְמוֹ כֵן זֶה יֵשׁ לָחוּשׁ לוֹ לְאָסוֹן אֲפִלּוּ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אַתֶּם הוֹלְכִים בּוֹ בִּתְמִידוּת בְּלֹא שׁוּם חֲשָׁשׁ.

פרק מג

ב כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ. אוּלַי שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא שֶׁלֹּא נִשְׁאַר אֶלָּא שִׁעוּר הַמַּסְפִּיק לִזְמַן הֲלִיכָתָם וּבִיאָתָם, וְיֹאמַר גַּם עַל זֶה "כִּלּוּ" כִּי צְרִיכִין לְהָבִיא עוֹד. אוֹ לְפִי מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית י.) כִּי יַעֲקֹב הֵכִין תְּבוּאָה לִשְׁנֵי רָעָב, הָיוּ אוֹכְלִים בְּמֶשֶׁךְ הֲלִיכָתָם וַחֲזָרָתָם מֵהַמְּזוּמָן אֲצָלוֹ, וְלָזֶה דִּקְדֵּק הַכָּתוּב לוֹמַר "כִּלּוּ הַשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵבִיאוּ מִמִּצְרַיִם" לוֹמַר אוֹתוֹ הַשֶּׁבֶר שֶׁהָיָה לָהֶם.

ג וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְהוּדָה לֵאמֹר. אָמְרוּ תִּיבַת **לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ, שֶׁאָמַר אֲלֵיהֶם יְהוּדָה הַצָּעַת דְּבָרִים לֵאמֹר אֲלֵיהֶם הַתְּשׁוּבָה, וְהַהַצָּעָה הִיא "הָעֵד הֵעִיד" וְגוֹ', וְהָאֲמִירָה הִיא "אִם יֶשְׁךָ" וְגוֹ'. וְנִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב בָּזֶה לִשְׁלוֹל תְּשׁוּבָה מֵאוֹפֶן אַחֵר הַנִּשְׁמַעַת מֵהַהַצָּעָה הַנִּזְכָּר, וְהוּא כִּי לְצַד שֶׁהֵעִיד וְגוֹ' בְּהֶכְרֵחַ שֶׁיִּקְחוּ בִּנְיָמִין וְיֵלְכוּ בֵּין לְרָצוֹן בֵּין שֶׁלֹּא לְרָצוֹן, לָזֶה אָמַר "לֵאמֹר" פֵּירוּשׁ הוֹדָעָה זוֹ גְּזֵרָתָהּ הִיא מַה שֶּׁאֹמַר אַחַר כָּךְ.

או יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **לֵאמֹר הָעֵד** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ אָמַר לָנוּ זֶה וְהֵעִיד עָלֵינוּ עֵדִים בְּהַתְרָאָתוֹ. עוֹד יִרְצֶה לוֹמַר: הֲשִׁיבֵנִי עַל טַעֲנָה זוֹ אִם יֵשׁ לְךָ תְּשׁוּבָה לְהָשִׁיב לַאֲדוֹנִי הָאָרֶץ. עוֹד יִרְצֶה שֶׁיֵּשׁ עוֹד לוֹמַר טַעַם אַחֵר מִלְּבַד זֶה, וְהוּא סַכָּנַת שִׁמְעוֹן הַנָּתוּן בְּבֵית כֶּלֶא לְעֶרֶב הוֹכָחַת דָּבָר כִּי לֹא מְרַגְּלִים.

לֹא תִרְאוּ פָנַי וְגוֹ'. נִתְכַּוֵּן בָּזֶה לִשְׁלוֹל טַעֲנָה כִּי יֹאמַר יַעֲקֹב שֶׁיַּעֲשֶׂה הוֹכָחוֹת וּרְאָיוֹת הַמַּסְפִּיקִים לִפְנֵי מְלָכִים וְיוֹעֲצֵי אֶרֶץ לְהַכִּיר כִּי אֵינָם בְּגֶדֶר סָפֵק מְרַגְּלִים, וּבָזֶה תַּמָּה טַעֲנַת הָאִישׁ הַחוֹשֵׁד בָּהֶם. לָזֶה אָמַר **הָעֵד בָּנוּ לֵאמֹר לֹא תִרְאוּ**, פֵּרוּשׁ שֶׁאֵינוֹ מִתְרַצֶּה לִרְאוֹת פָּנֵינוּ זוּלַת בְּבִיאַת בִּנְיָמִין, וּמֵעַתָּה אֵינָם יְכוֹלִים לַעֲמוֹד לְפָנָיו בְּשׁוּם אוֹפֶן, וְאֵיךְ יֵלְכוּ לְקָנוֹת הַתְּבוּאָה מִמֶּנּוּ. וְאוּלַי כִּי לָזֶה כָּפַל יְהוּדָה דָּבָר זֶה שְׁתֵּי פְּעָמִים, כִּי תְּנַאי זֶה שֶׁל בִּנְיָמִין מְעַכֵּב הַגַּם שֶׁיּוּסַר חֲשַׁד הַמְרַגְּלוּת.

ח וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת. פֵּירוּשׁ נִחְיֶה חַיִּים בְּלֹא צַעַר, וְאָמְרוֹ **וְלֹא נָמוּת** פֵּרוּשׁ, וּלְפָחוֹת לֹא נָמוּת הַגַּם שֶׁיִּחְיוּ חַיֵּי צַעַר.

אוֹ יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וְלֹא נָמוּת** לְדַיֵּק בָּא, אֲבָל אִם לֹא יֵלְכוּ לֹא תֹּאמַר שֶׁיֶּחְסַר לָהֶם חַיּוּת הַמַּסְפִּיק לְבַד, אֶלָּא אֲפִלּוּ חַיֵּי צַעַר לֹא יִחְיוּ, אֶלָּא הֵם מְעוּתָּדִים לָמוּת.

או יִרְצֶה, שֶׁאִם לֹא יֵלְכוּ, עֲתִידִים לָמוּת בָּעוֹלָם הָעֶלְיוֹן, כִּי יֹאמַר ה' לָהֶם: לָמָּה לֹא טָרְחוּ לְחַיֵּי נַפְשָׁם?

גַּם אֲנַחְנוּ. אָמְרוּ **גַּם** פֵּרוּשׁ, מִלְּבַד בִּנְיָמִין שֶׁאַתָּה יָרֵא עָלָיו בַּהֲלִיכָה זוֹ יִחְיֶה וְגַם הֵמָּה, וְזוּלַת זֶה הִנֵּה הוּא וְהֵם מֵתִים וַדַּאי, וְאֵינוֹ מִן הָרָאוּי שֶׁיָּמוּתוּ כּוּלָּם וְגַם בִּנְיָמִין מְשׁוּם סְפֵק בִּנְיָמִין. לוּ יְהִי שֶׁסְּפֵק סַכָּנַת בִּנְיָמִין מוּכְרָע כָּאָמוּר בְּטַעֲנַת יַעֲקֹב כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (בראשית מב:לח) "כִּי אָחִיו מֵת".

וְאָמְרוֹ **גַּם אַתָּה** אֹחֲרוּ הַזְכָּרַת חַיּוּת אֲבִיהֶם לְחַיּוּתָם, אֶפְשָׁר שֶׁנִּתְכַּוְּנוּ לְדַבֵּר כְּפִי הַדִּין (יורה דעה רנ"א) שֶׁחַיֵּי אָדָם קוֹדְמִין אֲפִלּוּ לְחַיֵּי אָבִיו. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁנִּתְכַּוְּנוּ לְדַבֵּר בְּדֶרֶךְ לֹא זוֹ אַף זוֹ, וְהוּא הָעֶלְיוֹן. אוֹ יֹאמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: לֹא הֵם לְבַד בַּהֲלִיכָתָם יִחְיוּ, אֶלָּא גַּם אַתָּה צָרִיךְ לַדָּבָר, כִּי אֵין לֶחֶם בְּכָל הָאָרֶץ זוּלַת בְּמִצְרַיִם וְהוּא מְסֻכָּן אִם לֹא יֵלְכוּ.

וְאָמְרוֹ **גַּם טַפֵּנוּ** בָּאַחֲרוֹנָה, כִּי בָּנָיו שֶׁל אָדָם חֲבִיבִין עָלָיו מִגּוּפוֹ. וְצָא וּלְמַד מִדָּוִד שֶׁאָמַר עַל אַבְשָׁלוֹם, הֲגַם שֶׁהָיָה רוֹדֵף אָבִיו (שמואל ב י"ט:א'): "מִי יִתֵּן מוּתִי" וְגוֹ'.

ט אָנֹכִי אֶעֶרְבֶנּוּ וְגוֹ' וְחָטָאתִי וְגוֹ' כָּל הַיָּמִים. טַעַם אָמְרוֹ "כָּל הַיָּמִים", רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה צא:י) אָמְרוּ: עוֹלָם הַבָּא שֶׁכֻּלּוֹ יָמִים.

וּבְפֶרֶק הַגּוֹלִין (מכות יא:) אָמַר רַב יְהוּדָה: נִדּוּי עַל תְּנַאי צָרִיךְ הַתָּרָה. מְנָלַן? מִיהוּדָה, דִּכְתִיב "אִם לֹא הֲבִיאוֹתִיו" וְגוֹ'. וְאָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: מַאי דִּכְתִיב "יְחִי רְאוּבֵן" וְגוֹ'? כָּל אוֹתָם אַרְבָּעִים שָׁנָה שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר הָיוּ עַצְמוֹתָיו שֶׁל יְהוּדָה מִתְגַּלְגְּלִין עַד שֶׁעָמַד מֹשֶׁה וְכוּ', עַד כָּאן. וְאִם תֹּאמַר דִּלְמָא עָנְשׁוֹ שֶׁל יְהוּדָה הָיָה שֶׁלֹּא כָּפַל הַתְּנַאי כִּתְנַאֵי בְּנֵי גָד וְכוּ' (קידושין סא:), שֶׁהַמַּעֲשֶׂה קַיָּם עַל כָּל פָּנִים.

לָזֶה רָאִיתִי לְהַגָּאוֹן רַבִּי אֵלְיָהוּ מִזְרָחִי שֶׁתֵּרֵץ כִּי בְּדָבָר זֶה לֹא הָיָה טוֹעֶה יְהוּדָה וְגַם אָבִיו, אֲבָל נִדּוּי תְּנַאי שֶׁצָּרִיךְ הַתָּרָה אֶפְשָׁר שֶׁיִּטְעֶה יְהוּדָה וְגַם אָבִיו, לְפִי שֶׁלֹּא נוֹדַע דִּין זֶה אֶלָּא מִמְּקֹרָה שֶׁקָּרָה לִיהוּדָה וְכוּ', מַה שֶּׁאֵין כֵּן כָּפֶל הַתְּנַאי שֶׁמְּבֹאָר בַּתּוֹרָה. דְּבָרָיו נִפְלָאוּ מִמֶּנִּי, מִמָּה נַפְשָׁךְ: אִם לֹא הָיְתָה הַתּוֹרָה כְּכְתָבָהּ יְדוּעָה לָאָבוֹת, אִם כֵּן מִנַּיִן הָיוּ יוֹדְעִים כִּי בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן שָׁאֲלוּ עֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְהִתְנָה מֹשֶׁה עִמָּהֶם תְּנַאי כָּפוּל? וְאִם הָיוּ יוֹדְעִים כָּל הַהֲלָכוֹת הַנִּשְׁמָעִים מִתּוֹרַת מֹשֶׁה, לָמָּה תִּגָּרַע הֲלָכָה זוֹ שֶׁלֹּא יָדְעוּ אוֹתָהּ? וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת חֻלִּין שֶׁכָּל הַהֲלָכוֹת נֶאֶמְרוּ בְּסִינַי, אֶלָּא שֶׁנִּשְׁנִית כָּל אַחַת

בִּמְקוֹמָהּ, כְּמוֹ גִּיד הַנָּשֶׁה שֶׁהֲגַם שֶׁנֶּאֶמְרָה בְּפָרָשַׁת וַיִּשְׁלַח בְּעִנְיַן יַעֲקֹב, בְּסִינֵי נִצְטַוּוּ עָלָיו אֶלָּא שֶׁנִּכְתַּב בִּמְקוֹמוֹ, וּכְמוֹ כֵן כָּל הַהֲלָכוֹת. וְאִם כֵּן דִּין זֶה הַנִּלְמָד מִיהוּדָה כְּמוֹ כֵן נֶאֱמַר בְּסִינַי, וּמֵעַתָּה אֵין הֶפְרֵשׁ בֵּין הַהֲלָכוֹת לֶהֱיוֹתָם נִלְמָדִים בְּסֵדֶר זֶה אוֹ בְּסֵדֶר זֶה, וְלִכְשֶׁנֹּאמַר שֶׁיַּעֲקֹב יָדַע הַכֹּל, כְּמוֹ שֶׁיָּדַע זֶה יָדַע זֶה.

וְעוֹד גְּדוֹלָה מִזּוֹ אֲנִי רוֹאֶה, כִּי דִּין זֶה דִּתְנַאי כָּפוּל בְּמַחְלוֹקֶת שָׁנוּ לֵיהּ, כִּי רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל סוֹבֵר שֶׁאֵין צָרִיךְ לִכְפּוֹל הַתְּנַאי, וְטַעַם בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לַטְּעָמִים הָאֲמוּרִים שָׁם בַּגְּמָרָא, מַה שֶּׁאֵין כֵּן דִּין נְדוּי עַל תְּנַאי הֲלָכָה מֻסְכֶּמֶת הִיא וְאֵין חוֹלֵק עָלֶיהָ. וְאִם כֵּן אַדַּרְבָּה, יוֹתֵר יֵשׁ לִתְלוֹת עָנְשׁוֹ שֶׁל יְהוּדָה לְצַד שֶׁלֹּא כָּפַל הַתְּנַאי, לְהֶיוֹתוֹ סוֹבֵר כְּדַעַת רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל, וּכְמוֹ כֵן סָבַר יַעֲקֹב. וּלְצַד שֶׁאֵין הֲלָכָה כֵּן, הָיוּ עַצְמוֹתָיו מִתְגַּלְגְּלִים בָּאָרוֹן, מִמַּה שֶׁנֶּאֱמַר כִּי נְדוֹי עַל תְּנַאי צָרִיךְ הַתָּרָה – הֲלָכָה פְּשׁוּטָה, וְטָעוּ בָּהּ יַעֲקֹב וּבָנָיו.

וְהַנָּכוֹן הוּא כִּי כַּוָּנַת דִּבְרֵי רַב יְהוּדָה שֶׁאָמַר: נְדוּי עַל תְּנַאי צָרִיךְ הַתָּרָה – הוּא עַל זֶה הַדָּרָךְ: אִם נָדָה עַל תְּנַאי וְלֹא כָּפַל לוֹמַר "וְאִם לֹא – לֹא אֶהְיֶה בְּנִדּוּי", זֶה הוּא שֶׁצָּרִיךְ הַתָּרָה, אֲבָל אִם כָּפַל וְשָׁלַל – אֵינוֹ צָרִיךְ הַתָּרָה. וְכֵיוֹצֵא בָּהּ גַּם כֵּן אָמַר שָׁם בַּשַּׁ"ס (מכות יא:) אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ: קְלָלַת חָכָם אֲפִלּוּ עַל תְּנַאי הִיא בָּאָה, מְנָלַן? מֵעֵלִי וְכוּ'.

וְאִם תֹּאמַר: מַה צָּרִיךְ לְהַשְׁמִיעֵנוּ רַב יְהוּדָה בָּזֶה? מִשְׁנָה (קידושין פ"ג מ"ד) עֲרוּכָה הִיא: כָּל תְּנַאי שֶׁאֵינוֹ כִּתְנָאֵי וְכוּ' הַמַּעֲשֶׂה קַיָּם". זֶה אֵינוֹ, כִּי בִּנְדָרִים וּשְׁבוּעוֹת הָעִקָּר הוּא הַלֵּב, כְּמַאֲמַר רַבִּי עֲקִיבָא שֶׁדָּרַשׁ (שבועות כ"ו) "הָאָדָם בִּשְׁבוּעָה" – שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיְּהִיוּ לִבּוֹ וּפִיו שָׁוִים, וְזוֹלַת זֶה אֵינוֹ שְׁבוּעָה, וְהוּא הַדִּין נְדָרִים וְנִדּוּיִים. וּמֵעַתָּה יֹאמַר אָדָם כִּי בְּנִדּוּי, הֲגַם שֶׁלֹּא הִתְנָה תְּנַאי כָּפוּל, כֵּיוָן שֶׁלִּבּוֹ לֹא גָמַר לְנַדּוֹת אֶלָּא אִם יִהְיֶה כֵּן, לָמָּה יִתְחַיֵּב בְּדָבָר שֶׁלֹּא הָיָה כֵּן בְּלִבּוֹ? וְהַתּוֹרָה אָמְרָה "הָאָדָם בִּשְׁבוּעָה". לָזֶה הוֹדִיעַ רַב יְהוּדָה שֶׁאִם לֹא כָּפַל, הֲגַם שֶׁעָשָׂאוֹ נִדּוּי עַל תְּנַאי, צָרִיךְ הַתָּרָה. וְאֵין הוֹכָחָה לְדִין זֶה אֶלָּא מִיהוּדָה. וְטַעַם דִּין זֶה כְּטַעַם דִּין זֶה קְלָלַת חָכָם הָאֲמוּרָה בְּסָמוּךְ, וְאֵין לָנוּ אֶלָּא מַה שֶּׁגִּלָּה לָנוּ הַכָּתוּב בְּמַעֲשֵׂה יְהוּדָה וּבְמַעֲשֵׂה עֵלִי, גַּם מַעֲשֵׂה יַעֲקֹב שֶׁקִּלֵּל (בראשית לא:לב) "עִם אֲשֶׁר וְגוֹ' לֹא יִחְיֶה", וְכֻלָּן לֹא הָיָה סְתִירַת הַדָּבָר בְּכָפֶל הַתְּנַאי.

וּמַה שֶּׁכָּתַב הָרַב רַבִּי אֱלִיָּהוּ מִזְרָחִי כִּי נֶאֱמַר הַכָּפֶל וְלֹא נִכְתַּב, כְּבָר דָּחִינוּ הַדְּבָרִים וְאֵין צֹרֶךְ לְהוֹסִיף לְדָחוֹתָם.

שׁוּב רָאִיתִי לְהַתּוֹסָפוֹת שֶׁכָּתְבוּ בְּפֵרוּשׁ דִּבְרֵי רַב יְהוּדָה, שֶׁטַּעַם נְדוּי יְהוּדָה שֶׁחָל, הֲגַם שֶׁהוּא עַל תְּנַאי, הוּא לְצַד שֶׁלֹּא הָיָה בְּיָדוֹ לְקַיְּמוֹ, וּלְכָךְ חָל גַּם עַל הַתְּנַאי וְכוּ', אֲבָל שְׁאָר תְּנָאִים שֶׁבְּיָדוֹ לְקַיְּמָן, כְּגוֹן שֶׁמְּנַדִּין אֶת הָאָדָם שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה דָּבָר, וַדַּאי לֹא חָל הַנִּדּוּי כְּלָל, עַד כָּאן.

וְהִנֵּה לְדִבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת, הֲגַם שֶׁכָּפַל הַמְנַדֶּה הַתְּנַאי, אַף עַל פִּי כֵן חָל עָלָיו לְצַד שֶׁאֵין בְּיָדוֹ לְקַיְּמוֹ, וְזֶה הֵפֶךְ מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ. וְלֹא יָדַעְתִּי מַה יָּפְרְשׁוּ בְּמֵימְרַת רַבִּי אַבָּהוּ הַסְּמוּכָה לָהּ שֶׁאָמַר: קְלָלַת חָכָם אֲפִלּוּ עַל תְּנַאי, וּמוֹכִיחַ מֵעֵלִי שֶׁאָמַר לִשְׁמוּאֵל "כֹּה יַעֲשֶׂה לְךָ וְגוֹ' אִם תְּכַחֵד", וְהַדָּבָר הָיָה בְּיָדוֹ לוֹמַר לוֹ תֵּכֶף וּמִיָּד וּבְיָדוֹ שֶׁל שְׁמוּאֵל לוֹמַר לוֹ. וְיֵשׁ לְיַשֵּׁב. וְאַל תַּקְשֶׁה, וַהֲלֹא דִּבְרֵי רַב יְהוּדָה סְתָם נֶאֶמְרוּ: נְדוּי עַל תְּנַאי, וְלֹא חִלֵּק בְּדָבָר שֶׁיָּכוֹל לַעֲשׂוֹתוֹ לְדָבָר וְכוּ', כִּי סָמַךְ עַל הַהוֹכָחָה דּוּן מִמֶּנָּּה כְּמוֹהָ וְכִמְצִיאוּתָהּ. גַּם לְמַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי שֶׁכַּוָּנַת רַב יְהוּדָה הוּא עַל הַכָּפֶל, לֹא חָשׁ עָלֶיךָ רַב יְהוּדָה לְטָעוּת כִּי סָמַךְ עַל הַמְלַמֵּד דַּעַת מֶמֶנּוּ וּבוֹ לֹא הָיָה כָּפֶל.

גַּם הִצַּצְתִּי בְּדִבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת וְרָאִיתִי כִּי סוֹבְרִים כַּנִּזְכָּר לְעֵיל, שֶׁמְּנַדֶּה עַל דָּבָר שֶׁהוּא בְּיָדוֹ לְעַשּׂוֹתוֹ, הֲגַם שֶׁלֹּא הִתְנָה תְּנַאי כָּפוּל – אֵין צָרִיךְ הַתָּרָה. וְאִם כֵּן, אִם לֹא הָיָה מִסְתַּעֵם שֶׁחָל הַנִּדּוּי עַל יְהוּדָה שֶׁאֵין בְּיָדוֹ לְקַיְּמוֹ, הֲגַם שֶׁלֹּא כָּפַל הַתְּנַאי – אֵין הַמַּעֲשֶׂה קַיָּם וְאֵין צָרִיךְ תְּנַאי כָּפוּל, וּדְלָא כְּדִבְרֵי הָרַב רַבִּי אֱלִיָּהוּ מִזְּרָחִי. נִמְצִינוּ אוֹמְרִים שְׁנֵי טְעָמִים בְּדִין הַמְנַדֶּה עַל תְּנַאי: הָאֶחָד לְצַד שֶׁלֹּא כָּפַל הוּא שֶׁצָּרִיךְ הַתָּרָה וּמִדִּין תְּנַאי כָּפוּל, וְהַשֵּׁנִי לְצַד שֶׁנִּדָּה עַל דָּבָר שֶׁאֵינוֹ בְּרְשׁוּתוֹ, וְהוּא דַּעַת הַתּוֹסָפוֹת. וְנִשְׁאַר לָנוּ לָדַעַת לָמָּה לֹא הִתִּיר יְהוּדָה נְדוּיוֹ.

וְרָאִיתִי לְהָרַאבַ"ד זַ"ל בְּהַשָּׂגוֹתָיו עַל רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ז' מֵהִלְכוֹת תַּלְמוּד תּוֹרָה, הִשִּׂיג עַל מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ"ם שָׁם: תַּלְמִיד חָכָם שֶׁנִּדָּה לְעַצְמוֹ, וַאֲפִלּוּ נִדָּה עַל דַּעַת חֲבֵרוֹ, וַאֲפִילוּ עַל דָּבָר שֶׁחַיָּב עָלָיו נִדּוּי – חֲבֵרוֹ זֶה מַתִּיר לְעַצְמוֹ, עַד כָּאן. הִשִּׂיגוֹ כִּי לָמָּה לֹא הִתִּיר יְהוּדָה לְעַצְמוֹ, וְעַל כָּל זֶה קָשֶׁה לִי: יַעֲקֹב לָמָּה לֹא הִתִּירוֹ, עַד כָּאן.

וְרָאִיתִי לְהָרַשְׁבָּ"א שֶׁכָּתַב כִּי מַה שֶּׁיָּכוֹל חָכָם לְהַתִּיר נִדּוּיוֹ, דַּוְקָא בִּדְלָא מְחַיֵּב נִדּוּי, וּכְהַהִיא דְּמַר זוּטְרָא וְכוּ'. וּלְדִדְכוֹ שֶׁל רַשְׁבָּ"א לֹא קָשֶׁה אֶלָּא קָשֶׁת יַעֲקֹב לָמָּה לֹא הִתִּירוֹ, אֲבָל יְהוּדָה אֵינוֹ יָכוֹל. אֲבָל עַל כָּל פָּנִים קָשֶׁה הָיָה לוֹ לִיהוּדָה לְקַבֵּץ שִׁלְשָׁה הֶדְיוֹטוֹת וּלְהַתִּיר לוֹ, וְאֵין בָּזֶה דִּין "עַל דַּעַת חֲבֵרוֹ" שֶׁצָּרִיךְ מִדַּעְתּוֹ, שֶׁהֲרֵי נִסְתַּלֵּק חִיּוּבוֹ שֶׁשִּׁעְבֵּד עַצְמוֹ לַחֲבֵיאוֹ לְפָנָיו. וְעוֹד הָיָה לוֹ לְהוֹדִיעוֹ, וּפְשִׁיטָא כִּי לֹא יַחְפֹּץ לְצַעֵר אֶת יְהוּדָה בְּנוֹ לְלֹא דָבָר. וְהַדְּבָרִים פְּשׁוּטִים אֲצְלִי כִּי עַל כָּל פָּנִים אֵין קָשְׁיָא עַל יַעֲקֹב, כִּי לְכְשֶׁנֹּאמַר שֶׁיָּדַע הַדִּין שֶׁצָּרִיךְ הַתָּרָה, סָמַךְ כִּי יְהוּדָה יַתִּיר עַל יְדֵי אֲחֵרִים, אֲחָיו וְכַיּוֹצֵא בָּהֶם, וְאֵין קָשְׁיָא עַל יַעֲקֹב, זוֹלַת עַל יְהוּדָה יֵשׁ לָנוּ לְפַקֵּחַ לָדַעַת טַעְמוֹ.

וְהִנֵּה לְפִי מַה שֶּׁהֶעֱלֵיתִי בְּפֵרוּשׁ דִּבְרֵי רַב יְהוּדָה שֶׁטַּעַם הַהַתָּרָה הִיא שֶׁלֹּא כָּפַל הַתְּנַאי, כְּפִי זֶה טַעְמוֹ שֶׁל יְהוּדָה הוּא שֶׁהָיָה סוֹבֵר כְּרַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ בְּכָל הַתְּנַאי, וּבָזֶה טָעָה. אֶלָּא תִּקְשֶׁה, וְלָמָּה לֹא הוֹכִיחוּ לְרַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל מִיהוּדָה שֶׁנֶּעֱנַשׁ, כִּי דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה לְמַה שֶּׁהֶעֱמִדְנוּ בְּדִין כָּפֶל

הַתְּנַאי הֵם דְּלֹא כְּרִבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל. וְלִסְבָרַת הַתּוֹסָפוֹת שֶׁפֵּרְשׁוּ דִּבְרֵי רַב יְהוּדָה כִּי טַעַם שֶׁצָּרִיךְ הַתֹּרַת הַנִּדּוּי הוּא לְצַד שֶׁעָשָׂאוּ עַל דָּבָר שֶׁאֵינוּ בִּרְשׁוּתוֹ, בְּהֶכְרֵחַ לוֹמַר שֶׁנֶּעְלַם מֵעֵינֵי יְהוּדָה דִּין זֶה, וְיַעֲקֹב הֲגַם שֶׁנֹּאמַר שֶׁיָּדְעוּ תָּלָה כִּי יְהוּדָה יַתִּיר מֵעַצְמוֹ.

כג שָׁלוֹם לָכֶם וְגוֹ'. אָמַר בֶּן הָאִישׁ מֵעַצְמוֹ מִבְּלִי דַּעַת כַּוָּנָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף מַה הִיא, וּלְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא) שֶׁאָמְרוּ כִּי הוּא מְנַשֶּׁה, יָפֶה כֹּחַ הַבֵּן מִכֹּחַ הָאָב וְיָדַע כִּי יִסְּפִים עַל דְּבָרָיו. וְאָמְרוֹ **אַל תִּירָאוּ**, לְפִי שֶׁהוּפַּר בְּפָנֵיהֶם הַיִּרְאָה דְּהָיוּ יְרֵאִים דִּכְתִיב (בראשית מג:יח) "וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים".

נָתַן לָכֶם מַטְמוֹן. פֵּרוּשׁ, אֵיזֶה אָדָם טָמַן שָׁם הַכֶּסֶף, וַה' נְתָנוֹ לָכֶם בְּיֵאוּשׁ הַבְּעָלִים, וּבְנֵי נֹחַ אֵינָם מְצַוִּים עַל הַכְרָזַת אֲבֵדָה. וּלְחַזֵּק לָבָם הוֹצִיא אֲלֵיהֶם אֶת שִׁמְעוֹן לְהַרְאוֹת כִּי שָׁלוֹם לָהֶם.

כד וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת הָאֲנָשִׁים וְגוֹ'. אָמַר בֶּן פַּעַם שְׁנִיָּה לְהֱיוֹת כִּי בְּפַעַם רִאשׁוֹנָה נִפְסְקָה הַכְנִיסָה, כִּי נִתְעַכְּבוּ וְעָמְדוּ פֶּתַח הַבַּיִת, פֵּרוּשׁ קוֹדֶם שֶׁיִּכָּנְסוּ לַבַּיִת. וְהַגַּם שֶׁאָמַר "וַיָּבֵא הָאִישׁ וְגוֹ' בֵּיתָה יוֹסֵף" הוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית כח:י) "וַיֵּלֶךְ חָרָנָה" שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא לָלֶכֶת לְחָרָן, וּלְעוֹלָם עֲדַיִן לֹא נִכְנְסוּ. וְטַעַם שֶׁרָצוּ לְדַבֵּר עִמּוֹ קוֹדֶם עַל הַכֶּסֶף, לָדַעַת בִּיאָתָם לָמָה, אִם לְטוֹב אִם לְרַע, לָדַעַת מַה יַּעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל. וְאַחַר תְּשׁוּבָתוֹ אֲלֵיהֶם הֶצְרֵךְ פַּעַם שְׁנִיָּה לוֹמַר "וַיָּבֵא הָאִישׁ בֵּיתָה יוֹסֵף", פֵּרוּשׁ בַּיִת הַמְשֻׁבָּח שֶׁלּוֹ.

כה וַיָּכִינוּ לוֹ וְגוֹ' הַבַּיְתָה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לְחֶדֶר הַמְיוּחָד לוֹ, וְהֵם הָיוּ בְּחֶדֶר אַחֵר בַּבַּיִת עַצְמוֹ, וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁנִּכְנְסוּ אָצְלוֹ לַמָּקוֹם שֶׁהָיָה בּוֹ לְהַכְנִיס הַמִּנְחָה.

כו וַיִּשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם. פֵּרוּשׁ, מִתְּחִלָּה שָׁאַל בִּשְׁלוֹמָם, כִּי הוּא מֻהַמּוּסָר לְהַקְדִּים לִשְׁאוֹל שָׁלוֹם אֶת אֲשֶׁר לְפָנָיו, וְהוּא אָמְרוֹ **לָהֶם לְשָׁלוֹם**, וְאַחַר כָּךְ שָׁאַל עַל אֲשֶׁר אֵינָנוּ שָׁם "הֲשָׁלוֹם אֲבִיכֶם" וְגוֹ':

הֲשָׁלוֹם אֲבִיכֶם הַזָּקֵן וְגוֹ'. קָשֶׁה אֵיךְ יֶצְדַּק לִשְׁאוֹל הֲשָׁלוֹם קוֹדֶם שְׁאֵלַת הַעוֹדֶנּוּ חָי? וְאִם הַכַּוָּנָה בִּשְׁאֵלַת הַשָּׁלוֹם הִיא מַה שֶּׁפֵּרֵשׁ בְּאָמְרוֹ "הַעוֹדֶנּוּ חָי", לָמָּה כָּפַל? גַּם בִּתְשׁוּבַת הָאַחִים קָשֶׁה, שֶׁאָמְרוּ "שָׁלוֹם וְגוֹ' עוֹדֶנּוּ חָי" – אַחַר שֶׁאָמְרוּ "שָׁלוֹם", מַה חִדּוּשׁ בְּאָמְרָם "עוֹדֶנּוּ חָי"?

וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר אִם כֹּחוֹ אָז כֹּחוֹ עַתָּה אוֹ הֶחְלַשׁ לְצַד הַזִּקְנָה, וְהוּא מַה שֶּׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **עוֹדֶנּוּ** פֵּרוּשׁ כְּמוֹת שֶׁהָיָה בַּזְּמַן הַקּוֹדֵם, וְלָזֶה נִתְחַכֵּם גַּם כֵּן לְסַדֵּר שְׁאֵלַת שָׁלוֹם קוֹדֶם שְׁאֵלַת הַעוֹדֶנּוּ חָי, לְהָבִין כַּוָּנָתוֹ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ, וּכְפִי זֶה שְׁאֵלַת הַעוֹדֶנּוּ חָי אֵינָהּ נִכְלֶלֶת בִּשְׁאֵלַת הֲשָׁלוֹם לוֹ, כִּי גַּם עַל אָדָם שֶׁהִזְקִין וְאָפְסוּ קְצָת כֹּחוֹתָיו כְּפִי הַטֶּבַע יֵאָמֵר עָלָיו שָׁלוֹם לוֹ:

פרק מד

א מַלֵּא וְגוֹ' וְאֶת גְּבִיעִי וְגוֹ'. צָרִיךְ לָדַעַת טַעַם יוֹסֵף בְּעִנְיָנִים אֵלּוּ. וְאִם לְצַעֲרָם, הֲלֹא מַעֲשָׂיו מוֹכִיחִים כִּי גָּמַר בְּלִבּוֹ הַשָּׁלוֹם וְאָכַל וְשָׁתָה עִמָּהֶם וְהֶרְאָה לָהֶם שָׁלוֹם. וְאוּלַי כִּי נִתְכַּוֵּן לִשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים: הָאֶחָד כְּדֵי שֶׁיְּכַפֵּר לָהֶם עָוֹן הַגְּנֵבָה שֶׁגָּנְבוּהוּ, הָיָה עוֹשֶׂה לָהֶם דִּבְרֵי חֶשֶׁד כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה הַבּוּשֶׁת עַל מִין הֶעָוֹן עַצְמוֹ שֶׁל יוֹסֵף וְיְכַפֵּר עֲוֹנָם. וְהַשֵּׁנִי לִרְאוֹת אִם יִתְּנוּ נַפְשָׁם עַל בִּנְיָמִין, וּבְאֶמְצָעוּת זֶה יַכִּיר כִּי מוֹדְדִין מִדִּידַת אַחְוָה עִם אָחִיו וְיְכַפֵּר לָהֶם עֲוֹנָם. הַשְּׁלִישִׁי לִרְמוֹז לָהֶם עִנְיַן הַגְּנֵבָה אוּלַי יַתְחִילוּ לְהַרְגִּישׁ כִּי יֵשׁ מִי שֶׁמַּכִּיר מַעֲשֵׂיהֶם בַּבַּיִת הַלָּז. וְכֵן מָצִינוּ לוֹ שֶׁהָיָה רוֹמֵז לָהֶם הַדָּבָר בְּפָרָטִים אֲחֵרִים, דִּכְתִיב (בראשית מג:לג) "וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָיו הַבְּכוֹר כִּבְכֹרָתוֹ" וְגוֹ' וְכָאֵלֶּה רַבּוֹת.

ה הֲלֹא זֶה וְגוֹ'. לֹא הֵצֵרֵךְ לְהַזְכִּירוֹ לְהֱיוֹת הָאִישׁ הַלָּז הוּא הַנּוֹתֵן הַגְּבִיעַ בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִין, לָזֶה לֹא הָיָה צָרִיךְ לְהַזְכִּירוֹ וּמוּבָן אֶצְלוֹ הַדָּבָר שֶׁעַל הַגְּבִיעַ הוּא מְדַבֵּר, וְכַוָּנַת דְּבָרָיו הוּא לְהוֹדִיעַ טַעַם הַרְגָּשָׁתָם בַּגְּנֵבָה תֵּכֶף וּמִיָּד, כִּי זֶה יַגִּיד שֶׁהַדְּבָרִים מַעֲשֶׂה יְדֵיהֶם אֲשֶׁר כּוֹנְנוּ, לָזֶה אָמְרוּ "הֲלֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי בּוֹ", פֵּרוּשׁ, בְּתָמִידוּת, וּמִצַּד זֶה הוּא דָּבָר הָרָגִיל לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ, וּמִזֶּה יָדְעוּ תֵּכֶף לִגְנֵבָתוֹ. וְאָמְרוֹ **וְהוּא נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ** בָּא לְתֵת טַעַם לִדְבָרָיו בְּדֶרֶךְ זֶה בִּפְשִׁיטוּת שֶׁהֵם גְּנָבוּהוּ וְלֹא חָשַׁד בְּזוּלָת, לָזֶה אָמַר "נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ" פֵּרוּשׁ נַחֵשׁ – מַה שֶּׁלְּפָנָיו, יְנַחֵשׁ – מַה שֶּׁעָתִיד לִהְיוֹת, וּבוֹ נִחַשׁ וְיָדַע כִּי הֵם יִגְנְבוּהוּ. וְאוּלַי כִּי לְטַעַם זֶה נָתְנוּ לֵב עָלָיו אַחַר הֲלִיכָתָם.

הֲרַעֹתֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם. קָשֶׁה, אַחַר שֶׁאָמַר "לָמָּה שִׁלַּמְתֶּם רָעָה תַּחַת טוֹבָה", מַה מָּקוֹם לוֹמַר **הֲרַעֹתֶם** וְגוֹ'? הֲלֹא אֵין לְךָ רָעָה בָּעוֹלָם כְּמִשֶּׁלָּם רָעָה תַּחַת טוֹבָה.

וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְסִתּוֹר הוֹכָחַת הַהַפְכִּיוּת מִמַּה שֶּׁהֶחְזִירוּ הַכֶּסֶף הַשָּׁכוּחַ בְּאַמְתַּחְתָּם, כִּי זֶה הָאִישׁ אֲשֶׁר אֵלָיו גִּלּוּ שֶׁהֵשִׁיבוּ עִמָּהֶם כֶּסֶף הַנִּמְצָא אִתָּם, וְאִם כֵּן יַעֲשֶׂה קַל וָחוֹמֶר "הֵן כֶּסֶף וְגוֹ' וְאֵיךְ נִגְנוֹב" כְּמוֹ שֶׁהֵשִׁיבוּהוּ אַחַר כָּךְ, לָזֶה אָמַר **הֲרַעוֹתֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם** כִּי בָּזֶה סְתַרְתֶּם לְאוֹתָהּ חֲזָקָה שֶׁהֶחֱזַקְתֶּם אֶתְכֶם בְּכִשְׁרוּת בַּמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם בַּהֲשָׁבַת הַכֶּסֶף, וְהוּרְעָה חֶזְקָתְכֶם כִּי לֹא אַנְשֵׁי אֱמֶת הֵם, וְתוֹלֶה אֲנִי הַמַּעֲשֶׂה בְּדֶרֶךְ מִקְרֶה, וְהוּא מֵהַמִּקְרִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ גַּם הַגַּנָּבִים וְלֹא מִמּוֹסַר הַשֵּׂכֶל.

עוד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **הֲרַעֹתֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם**, פֵּרוּשׁ בַּהֲשָׁבַת הַכֶּסֶף, כִּי בְּאֶמְצָעוּת דָּבָר זֶה גִּלּוּ אַדַּעְתָּם כִּי מַה שֶּׁהֶחְזִירוּ הַכֶּסֶף זֶה אַדְרַבָּא מֵהֲרָשַׁע עָשׂוּ כֵּן,

לְהַחֲזִיק אוֹתָם בַּאֲנָשִׁים בַּעֲלֵי אֱמוּנָה, שֶׁבְּאֶמְצָעוּת זֶה יַאֲמִינוּ בָּהֶם וְיִמְצְאוּ מָקוֹם לִגְנוֹב דְּבָרִים יְקָרִים וְחָשׁוּב מִכֶּסֶף הַמּוּשָׁב, כִּי מַחֲזִיק הַגָּבִיעַ לִיקָר הָעֵרֶךְ מֵהַכֶּסֶף שֶׁהֵשִׁיבוּ עִמָּהֶם.

ז **לָמָּה יְדַבֵּר וְגוֹ' כַּדְּבָרִים וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, מַה מָּקוֹם יֵשׁ לוֹ לְדַבְּרִים? לֹא מִבָּעְיָא הַדְּבָרִים עַצְמָם, אֶלָּא אֲפִלּוּ הַדּוֹמֶה לָהֶם אֵין רָאוּי לוֹ לְדַבֵּר, כָּל דְּדוֹמֶה לְכְעוּר זֶה חָלִילָה לַעֲבָדֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֲפִלּוּ דּוֹמֶה לָזֶה, וְהוּא אָמְרוֹ **הֵן כֶּסֶף** וְגוֹ', וְהוּא כְּבָר סָתַר קַל וָחֹמֶר זֶה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, נִתְכַּוְּנוּ לִסְתֹּר טַעֲנָתוֹ בֵּין מַה שֶׁפֵּרַשְׁנוּ כִּי כַּוָּנָתוֹ לוֹמַר כִּי סָתְרוּ לְחֻזְקַת הַשָּׁבָה כִּי אֵינָהּ לְצַד אֱמוּנָתָם אֶלָּא דְּבַר מִקֶּרֶה, אָמְרוּ כִּי הֵן אֱמֶת כִּי יִהְיֶה דָּבָר זֶה דֶּרֶךְ מִקֶּרֶה בְּאִישׁ גַּזְלָן לַעֲשׂוֹת כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה, אֲבָל לֹא בְּסֵדֶר זֶה שֶׁאַחַר שֶׁזָּכָה בּוֹ וְהוֹלִיכוֹ לִמְקוֹם רָחוֹק יָמִים רַבִּים, אֲפִלּוּ לְאִישׁ נֶאֱמָן קָשֶׁה הוּא אֶצְלוֹ לְהָשִׁיב גְּזֵל הַנֶּאֱכָל, וְאַנוּ הֲשִׁיבוֹנוּהוּ אֵלֶיךָ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן אַחַר שֶׁזָּכִינוּ בּוֹ לְמֵרָחוֹק, מְצִיאוּת זֶה לֹא יִמָּצֵא אֶלָּא בִּבְחִינַת הַנֶּאֱמָן גָּמוּר. וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁנִּתְחַכַּמְתָּ לוֹמַר כִּי לְמֵרָמָה נִתְכַּוְּנוּ בַּהֲשָׁבַת הַכֶּסֶף, הֵן אֱמֶת כִּי דְּבָרָיו יֵצְדְקוּ אִם הָיָה הַגָּבִיעַ נֶחְשָׁב אֶצְלָם לִפְעָלָתוֹ לְנַחַשׁ, יִהְיוּ הַדְּבָרִים כְּטַעֲנָתוֹ, אֲבָל כְּפִי הָאֱמֶת הוּא אֶצְלָם כִּשְׁאָר כֶּסֶף בְּעָלְמָא כִּי לֹא יְנַחֲשׁוּ וְגַם לֹא יָדְעוּ לְנַחֵשׁ בּוֹ, וְאֵינוֹ אֶצְלָם אֶלָּא כִּשְׁאָר כֶּסֶף, וְהוּא אָמְרוֹ **אֵיךְ נִגְנֹב** וְגוֹ' **כֶּסֶף** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, אֵינוֹ אֶצְלֵנוּ הַגָּבִיעַ אֶלָּא בְּגֶדֶר כֶּסֶף. וּמַה שֶּׁאָמְרוּ **אוֹ זָהָב** נִתְכַּוְּנוּ לוֹמַר שֶׁאֵינָם יוֹדְעִים הַגָּבִיעַ שֶׁהוּא טוֹעֵן עָלָיו אִם הוּא כֶּסֶף אוֹ זָהָב, וְזֶה גַּיד שֶׁאֵין לָהֶם יְדִיעָה בּוֹ כָּל עִקָּר.

ט **אֲשֶׁר יִמָּצֵא וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, כְּמִשְׁפַּט בֶּן נַח שֶׁנֶּהֱרַג עַל הַגְּנֵבָה (סנהדרין נז.), וְגַם אֲנַחְנוּ מְחַיְּבִין עַצְמֵינוּ לִהְיוֹת עֲבָדִים.

י **וַיֹּאמֶר גַּם עַתָּה וְגוֹ'.** צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרוֹ **גַּם** מַה נִּתְחַדֵּשׁ עַתָּה לְעִנְיַן הַדִּין. וְעוֹד קָשֶׁה אָמְרוֹ **כְּדִבְרֵיכֶם כֵּן הוּא**, וְרוֹאֲנִי שֶׁהוּא הֵפֶךְ דִּבְרֵיהֶם, כִּי הֵם אָמְרוּ "אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ וָמֵת", וְהוּא אָמַר "יִהְיֶה עָבֶד".

וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהָשִׁיב עַל מַה שֶּׁאָמְרוּ "הֵן כֶּסֶף אֲשֶׁר מָצָאנוּ" וְגוֹ', וְאָמַר: "גַּם עַתָּה אַחַר שֶׁנִּחְשְׁדוּ בַּדָּבָר, אֲנִי מַצְדִּיק דִּבְרֵיכֶם שֶׁלֹּא גְנַבְתֶּם וְעוֹמְדִים אַתֶּם בְּחֶזְקַת אֱמוּנָה רִאשׁוֹנָה, אֲבָל אֵינְכֶם יְכוֹלִין לְהַצְדִּיק כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִכֶּם, כִּי אֶפְשָׁר שֶׁיִּמָּצֵא בָּהֶם אַחַ לֹא לְאֱמוּנָה עָשָׂה וְאוֹתוֹ נָטַל הַגָּבִיעַ, וְאֵין טַעֲנָתִי אֶלָּא עַל אֶחָד מִכֶּם, וּמִשְׁפָּטוֹ הוּא יִהְיֶה לִי עָבֶד". וַהֲגַם שֶׁחַיָּב מִיתָה, הַדָּבָר תָּלוּי בְּיָדִי לְשַׁעְבְּדוֹ עַד עֵת אֲשֶׁר אֶחְפֹּץ לַהֲמִיתוֹ.

אוֹ יִרְצֶה שֶׁטָּעַן שֶׁאֵין בְּפִיהֶם נְכוֹנָה שֶׁאָמְרוּ "וָמֵת", כִּי אֵין חִיּוּב מִיתָה אֶלָּא אִם יֵשׁ עֵדוּת עַל הַגְּנֵבָה שֶׁרָאוּהוּ שֶׁנִּטָּלוֹ, אֲבָל מְצִיאוּת זֶה אֵינוֹ אֶלָּא אֱמוּנָא, לֹא יִתְחַיֵּב אֶלָּא מִדִּינָא דְּמַלְכוּתָא.

וְאָמְרוֹ **וְאַתֶּם תִּהְיוּ נְקִיִּים**, כִּי בְּחֶזְקַת כַּשְׁרוּת עוֹמְדִים, וְלֹא יִתָּפְשׂוּ מִדִּין עֲשָׂרָה שֶׁנִּמְצְאוּ בְּיַד אֶחָד מֵהֶם הַגְּנֵבָה, כֵּיוָן שֶׁאֵין עֵדוּת עֲלֵיהֶם שֶׁנּוֹעֲדוּ יַחַד וְנָגְבוּ.

טו **הֲלֹא יְדַעְתֶּם כִּי נַחֵשׁ וְגוֹ'.** בָּזֶה נִתְכַּוֵּן לִסְתּוֹר גַּם כֵּן טַעֲנָתָם שֶׁיֹּאמְרוּ: מִי גִּלָּה לָכֶם סוֹד זֶה כִּי אָנוּ הַגַּנָּבִים, זוֹלַת אִם נֹאמַר כִּי מַעֲשֶׂה יְדֵיהֶם הֵמָּה וְהוּא עָשָׂה הַדָּבָר, לָזֶה אָמַר: "הֲלֹא יְדַעְתֶּם כִּי נַחֵשׁ" וְגוֹ', וּמִזֶּה יָדַע.

וְאָמְרוֹ **אִישׁ אֲשֶׁר כָּמוֹנִי.** פֵּרוּשׁ, מִן הַסְּתָם כָּל אָדָם גָּדוֹל כָּמוֹנִי יְנַחֵשׁ לָדַעַת נִסְתָּרוֹת אֲשֶׁר יוּכַל לְהַשִּׂיג, וְאִם כֵּן יִתְגַּלֶּה הַדָּבָר אֵלַי, וְהָיָה לָכֶם לְחוּשׁ עַל הַדָּבָר שֶׁלֹּא יִפָּלֵא מִמֶּנִּי.

טז **מַה נֹּאמַר לַאדֹנִי.** פֵּירוּשׁ: אֲמִירָה בְּדֶרֶךְ רִצּוּי. **מַה נְּדַבֵּר.** פֵּרוּשׁ, דִּבּוּר קוֹשֵׁי בְּדֶרֶךְ מִלְחָמָה, **מַה נִּצְטַדָּק.** פֵּרוּשׁ, בְּמִשְׁפָּט אִם נָבוֹא לִפְנֵי דַּיָּנִים, כִּי אֵין מִפְלָט לָהֶם בְּכוּלָּן, וְאֵין זֶה אֶלָּא מַעֲשֶׂה אֱלֹהִים הֵמָּה לְהַפְרַע מֵהֶם עֲוֹנָם כְּשֶׁמָּצָא לִגְבוֹת חוֹבוֹ, וּלְצַד כִּי הֶעָוֹן שֶׁבְּיָדָם הוּא לְכוּלָּם יַחַד, "הִנֶּנּוּ עֲבָדִים לַאדֹנִי" וְגוֹ':

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **מַה נִּצְטַדָּק**, כִּי מֵעַתָּה כְּשֶׁנִּמְצֵאת הַגְּבִיעַ בְּאֶמְתַּחַת בִּנְיָמִין אֵין עוֹד מָקוֹם לַקֹּל וָחוֹמֶר הָאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם "הֵן כֶּסֶף" וְגוֹ', כִּי בִּנְיָמִין לֹא הָיָה מֵהַמַּחְזִירִים כֶּסֶף הַשָּׁב.

גַּם אֲנַחְנוּ. פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁלֹּא נִמְצָא בְּיָדֵינוּ הַגְּנֵבָה. וְאָמְרוֹ **גַּם אֲשֶׁר** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁהֶעָוֹן שֶׁהוּפַר אֶצְלָם אֵין בִּנְיָמִין בִּכְלַל הֶעָוֹן, לָזֶה אָמְרוּ "גַּם אֲשֶׁר נִמְצָא" וְגוֹ', עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (סנהדרין צג.) שְׁנֵי עֵצִים יְבֵשִׁים וְחַד רָטוֹב וְכוּ', וְכֵיוָן שֶׁכּוּלָּם נִלְכְּדוּ בַּעֲוֹנָם וְהוּא הָיָה עִמָּהֶם, נִלְכַּד בִּשְׁחִיתוּתָם.

אוֹ יִרְצֶה שֶׁלֹּא יָבִין שֶׁעוֹדָם בְּדַעַת רִאשׁוֹן שֶׁאָמְרוּ "אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ וָמֵת וְגַם אֲנַחְנוּ", לָזֶה גָּמְרוּ אוֹמֵר כִּי אֵין הַסְכָּמַת מָוֶת בֵּינֵיהֶם, אֶלָּא גַּם אֲשֶׁר נִמְצָא מִשְׁפָּט עַבְדוּת יֵשׁ לוֹ וְלֹא מִשְׁפָּט מָוֶת, וּמִטַּעַם שֶׁאֵין עֵדִים עַל הַגְּנֵבָה וְיוּכַל לוֹמַר "לֹא יָדַעְתִּי מִי שָׂם" וְגוֹ'.

יז **חָלִילָה לִּי וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ: אִם ה' מָצָא לָכֶם עָוֹן, אֲנִי לֹא אָדוּן עַל הַדָּבָר אֶלָּא עַל מַה שֶּׁנִּתְגַּלָּה לִי מֵהַמִּשְׁפָּט הַצֶּדֶק, וְעַל חֵטְא זֶה אֲנִי שׁוֹפֵט "הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא" וְגוֹ' יִהְיֶה לִי עָבֶד וְגוֹ' וְאַתֶּם עֲלוּ לְשָׁלוֹם". וּבָזֶה נָתָה דַּעְתִּי בְּמַה שֶּׁרוֹאֲנִי שֶׁדִּבֵּר יְהוּדָה כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה, שֶׁזֶּה יַגִּיד כִּי כָּלוֹ לוֹ דִּבְרֵי פִּיּוּס וְקִבֵּל הַמִּשְׁפָּט, וְאֵיךְ תּוֹךְ כְּדֵי דִבּוּר "וַיִּגַּשׁ אֵלָיו" וְדִבֵּר דְּבָרִים עַתִּיקִים. וּלְדִבְרֵינוּ צָדְקוּ הַדְּבָרִים, כִּי מִקֹּדֶם חָשַׁב כִּי מֵה' יָצָא הַדָּבָר כִּי מָצָא הָאֱלֹהִים עֲוֹנָם, וּכְשֶׁרָאוּ שֶׁלֹּא קִבֵּל יוֹסֵף אֶלָּא בִּנְיָמִין לְבַד, אָמַר, הֲרֵי זֶה לְךָ לְאוֹת כִּי לֹא עַל עָוֹן נִתְפְּסוּ, וּמֵעַתָּה עָמַד הַדָּבָר לְצַד בְּחִירַת הַבְּחִירִי, לָזֶה "וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה".

חסלת פרשת מקץ

יח **וַיִּגַּשׁ אֵלָיו.** צָרִיךְ לְדַקְדֵּק לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **וַיִּגַּשׁ** אַחַר שֶׁקָּרוֹב אֵלָיו הָיָה וּמְדַבֵּר עִמּוֹ עַד עַתָּה, וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ, יֵעַיֵּן שָׁם דִּבְרֵיהֶם (בראשית רבה צג,ו), וְצָרִיךְ לְדַקְדֵּק פְּשַׁט הַכָּתוּב. עוֹד, לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר תֵּבַת **אֵלָיו** וּמוּבָן הַדָּבָר. עוֹד צָרִיךְ לְדַקְדֵּק אָמְרוֹ **בִּי אֲדֹנִי** לֹא נוֹדַע הֵרְצוּי לָמָּה, וְאִם לְבַל יִחַר אַפּוֹ הָיָה לוֹ לֵאָמְרוֹ סָמוּךְ לְ"וְאַל יִחַר" וְגוֹ'. עוֹד צָרִיךְ לְדַקְדֵּק אָמְרוֹ **בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי**, וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם) אָמְרוּ שֶׁיִּכָּנְסוּ דִּבָּרָיו בְּאָזְנָיו, וְזֶה דֶּרֶךְ דְּרָשׁ. עוֹד צָרִיךְ לְדַקְדֵּק כַּוָּנַת אָמְרוֹ **כִּי כָמוֹךָ** כִּי לֹא נוֹדַע נְתִינַת טַעַם זֶה לְהֵיכָן חוֹזֶרֶת, וְאַדְרַבָּא לְצַד שֶׁהוּא גָּדוֹל כְּפַרְעֹה יַקְפִּיד עַל מְעוּט הַנְהָגַת כָּבוֹד וּגְדֻלָּה.

אָכֵן פְּשַׁט הַכָּתוּב הוּא, כִּי דָּבָר יָדוּעַ הוּא כִּי מִנְהָג הַמְּלָכִים יֵשְׁבוּ לִפְנֵיהֶם גְּדוֹלֵי הַמַּלְכוּת וְשָׂרֵיהֶם וְיוֹעֲצֵיהֶם, וְהָיָה אִם בָּא אִישׁ עַל דְּבַר מִשְׁפָּט אוֹ דָּבָר מֵאֵת הַמֶּלֶךְ, לֹא יַעֲמֹד בְּהֶפְסֵק בֵּין הַמֶּלֶךְ וְשָׂרָיו הַיּוֹשְׁבִים רִאשׁוֹנָה בַּמַּלְכוּת, וְחוּץ לָעִגּוּל יַעֲמֹד וְשָׁם יְדַבֵּר. וּכְמוֹ כֵן הָיָה מְדַבֵּר יְהוּדָה עַד עַתָּה, וְאַחַר כָּךְ "וַיִּגַּשׁ אֵלָיו", פֵּרוּשׁ שֶׁנִּכְנַס לִפְנִים מִמְּחִיצָתוֹ וְעָמַד בֵּין הַשָּׂרִים כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁמְעוּ דְּבָרָיו לְזוּלַת הַמֶּלֶךְ.

וְעַיֵּין מַה שֶּׁכָּתַב מהר"ם אַלְשֵׁקַר (בתשובותיו סימן צ"ג) בְּשִׁנּוּי תֵּיבַת "לוֹ" לְתֵיבַת "אֵלָיו".

וְחִלָּה פְּנֵי הַמֶּלֶךְ שֶׁיִּתְרַצֶּה לוֹ לְדַבֵּר בְּיִחוּד אֵלָיו, וְהוּא אָמְרוֹ **בִּי אֲדֹנִי יְדַבֶּר נָא עַבְדְּךָ דָּבָר בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי** בְּאֵין שׁוֹמֵעַ זוּלָתְךָ, וְזֶה לֹא יִתָּכֵן אִם לֹא בְּאָזְנָיו. וְחִלָּה פָּנָיו שֶׁלֹּא יְמַהֵר לְהִתְכַּעֵס עַל אֲשֶׁר שׁוֹאֵל כָּזֶה וְאֵינוֹ מֻהַמּוּסָר, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאַל יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ.** פֵּרוּשׁ, כִּי דֶּרֶךְ זֶה יַעֲשׂוּהוּ גְּדוֹלִים הַשָּׁוִים בְּגֶדֶר גְּדֻלָּה זֶה לָזֶה, לֹא עֶבֶד לַאֲדוֹנוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּעַבְדֶּךָ.** וְטַעַם הַדָּבָר "כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה", פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ מַעֲשֶׂה שֶׁהוּבָא בַּגְּמָרָא (עבודה זרה י:) שֶׁל קְטִיעָא בַּר שָׁלוֹם שֶׁאָמְרוּ לוֹ "נָצַחְתָּ לְמַלְכָּא וְכָל דְּנָצַח לְמַלְכָּא" וְכוּ' עַד כָּאן. לָזֶה אִם הָיָה נוֹצֵחַ יְהוּדָה לְיוֹסֵף בִּכְּנֵי הַשּׁוֹמְעִים, יִכָּנֵס בְּסַכָּנַת מָוֶת מִדִּין נוֹצֵחַ לַמֶּלֶךְ. וּלְבַל יִטְעוֹן כִּי הַמֶּלֶךְ הוּא פַּרְעֹה, לָזֶה אָמַר **כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה** וְדֵינָם שָׁוֶה, אֲשֶׁר עַל כֵּן מְבַקֵּשׁ עַל נַפְשׁוֹ לְדַבֵּר בְּאָזְנוֹ. וּבָזֶה, הֲגַם שֶׁיִּנָּצֵחֵהוּ בַּטְּעָנוֹת, אֵין בְּזוּי לַמֶּלֶךְ וְלֹא יִכָּנֵס בְּדִין נוֹצֵחַ לַמֶּלֶךְ שֶׁחַיָּב, כֵּיוָן שֶׁהוּא בֵּינוֹ לְבֵין הַמֶּלֶךְ.

עוֹד יִרְצֶה **כִּי כָמוֹךָ** וְגוֹ', עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי כ"א:א') "לֵב מֶלֶךְ בְּיַד ה'", וְאִם יְדַבֵּר בְּדֶרֶךְ שֶׁתִּשְׁמַע מִלָּתוֹ לְכָל הַנִּמְצָאִים שָׁם, יַעֲשׂוּ לַמֶּלֶךְ הֶפֶךְ דַּעְתּוֹ וּרְצוֹנוֹ שֶׁל מֶלֶךְ, וְנִמְצָא הַמֶּלֶךְ עוֹשֶׂה דָּבָר שֶׁלֹּא כַּאֲשֶׁר שָׁם ה' בְּלִבּוֹ, וְיַעֲוּתוּ יוֹעֲצָיו אֶת לִבּוֹ. לָזֶה אַל יִחַר אַפּוֹ עַל כְּנִיסָתוֹ לִפְנִים מִמְּחִיצָתוֹ לְדַבֵּר בְּאָזְנֵי הַמֶּלֶךְ. גַּם בָּזֶה הִגִּיד לוֹ כִּי הוּא אִישׁ חֶסֶד, וְדַוְקָא רוֹאֵי פָּנָיו נִכְנָסוּ בַּחֲשַׁד דְּבַר תַּקָּלָה בְּמֶרֶד.

וּבָרָךְ דְּרָשׁ יִתְבָּאֵר אָמְרוֹ **וַיִּגַּשׁ אֵלָיו** עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי כז:יט) "כַּמַּיִם הַפָּנִים לַפָּנִים כֵּן לֵב הָאָדָם לָאָדָם", וְלָזֶה נִתְחַכֵּם יְהוּדָה לְהַטּוֹת לֵב יוֹסֵף עָלָיו לְרַחֲמִים, וְהִקְרִיב דַּעְתּוֹ וּרְצוֹנוֹ אֵלָיו לְאָהֳבוֹ וּלְחַבְּבוֹ כְּדֵי שֶׁתִּתְקָרֵב דַּעְתּוֹ שֶׁל יוֹסֵף אֵלָיו לְקַבֵּל דְּבָרָיו וּפִיּוּסוֹ, וְהֵכִרַח לַעֲשׂוֹת כֵּן, לְצַד שֶׁמִּן הַשָּׁבַע לֹא יַחְבְּבוּ בְּנֵי יַעֲקֹב עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה כִּי (תהלים קכה:ג) "לֹא יָנוּחַ שֵׁבֶט הָרֶשַׁע עַל גּוֹרַל הַצַּדִּיקִים", וּמִמֶּזֶג נַפְשָׁם לִשְׁנֹא אֲשֶׁר בְּשֹׂר חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם, לָזֶה הֻצְרַךְ לְפִי שָׁעָה לְהַפֵּךְ הַמּוּטְבָּע וּלְהַגִּישׁוֹ בִּלְבָבוֹ וּלְהָשִׁיבוֹ בְּתַוְאֲנִי דִּלְבִּיהּ.

עוֹד יִרְצֶה כִּי לֹא נִגַּשׁ יְהוּדָה לְדַבֵּר אֶלָּא לְמַה שֶּׁאֵלָיו, פֵּרוּשׁ, לְמַה שֶּׁהֵבִינוּ כִּי הַגְּזֵרָה לֹא מֵאֵת ה' בָּאָה, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת בְּפָסוּק (בראשית מד:יז) "חָלִילָה", וְכֵיוָן שֶׁאֵין הָעִנְיָן בָּא אֶלָּא מִיּוֹסֵף וְאֵלָיו הֵם הַדְּבָרִים מְסוּרִים לַאֲשֶׁר יַחְפּוֹץ עֲשׂוֹת, לָזֶה "וַיִּגַּשׁ".

עוֹד יִרְצֶה לוֹמַר כִּי לְטוֹבָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף הוּא נִגַּשׁ, כִּי בְּכָל פְּרָטֵי הֲנָאוֹת אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָעֶבֶד יְהוּדָה יַעֲשֶׂה יוֹתֵר מִבְּנְיָמִין, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּגַּשׁ אֵלָיו**, פֵּרוּשׁ, לְטָעוֹן טַעֲנָה שֶׁהִיא לְטוֹבַת הַמֶּלֶךְ, וְהוּא (בראשית מד:לג) "יֵשֶׁב נָא" וְגוֹ'.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **אֲלָיו**, לְבַל יֹאמַר הָאוֹמֵר אֵיךְ סוֹתֵר יְהוּדָה דִּבְרֵי עַצְמוֹ "הִנֵּנוּ עֲבָדִים גַּם אֲנַחְנוּ" (בראשית מד:טז), לָזֶה אָמַר כִּי מַה שֶּׁנִּגַּשׁ לְדַבֵּר דְּבָרִים הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן "יֵשֶׁב נָא עַבְדְּךָ וְגוֹ' וְהַנַּעַר יַעַל עִם אֶחָיו" הוּא אֵלָיו, פֵּרוּשׁ לְדִבְרֵי יוֹסֵף, הוּא שֶׁמָּצָא לִכְנֹס לְדַבֵּר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה שֶׁאָמַר "חָלִילָה" וְגוֹ', אֲבָל לְמַה שֶּׁאָמַר יְהוּדָה אֵין מַעֲנֶה בִּלְשׁוֹנוֹ לְדַבֵּר מַה שֶּׁאָמַר בָּעִנְיָן.

וְאָמְרוֹ **בִּי אֲדֹנִי.** נִתְכַּוֵּן לִשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים: הָאֶחָד לְבַל יֹאמַר אֵלָיו יוֹסֵף לָמָּה יְדַבֵּר הוּא לְבַד מִכֻּלָּם, וּמַה גַּם בְּמַה שֶׁקָּדַם שֶׁהִכִּיר יוֹסֵף כִּי רְאוּבֵן הַבְּכוֹר, דִּכְתִיב (בראשית מג:לג) "וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָיו הַבְּכוֹר" וְגוֹ', וְאִם כֵּן יֹאמַר לָמָּה יְדַבֵּר כָּל כָּךְ הוּא וְלֹא אֶחָיו. לָזֶה אָמַר, "בִּי" נוֹגֵעַ הַדָּבָר כְּמוֹ שֶׁבֵּאַר לוֹ לְבַסּוֹף. וְלִהְיוֹת שָׂחַק לוֹ לְהִתְכַּעֵס קוֹדֶם הַגָּעַת הַדָּבָר אֵלָיו, לָזֶה קָדַם תֵּכֶף וְהוֹדִיעוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ "בִּי נוֹגֵעַ הַדָּבָר אֲדוֹנִי". וְהַשֵּׁנִי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְטָעוֹן טַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת לְהַצִּיל בִּנְיָמִין, וְהוּא **בִּי אֲדֹנִי** – פֵּרוּשׁ, אֲנִי גָּנַבְתִּי הַגָּבִיעַ וְהִנַּחְתִּיו בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִין, וּמַעֲתָּה שׁוּרַת הַדִּין תִּתֵּן כִּי הוּא יִלָּכֵד, כִּי בִּנְיָמִין מַכְחִישׁ וְיִהוּדָה מוֹדֶה – הוּא יִהְיֶה עֶבֶד. הַשְּׁלִישִׁי רָמַז הַכָּתוּב כִּי הַשְּׂרָרָה אֵלָיו הִיא נְתוּנָה, וְזֶה שִׁיעוּר הַדְּבָרִים: "בִּי" תָּלוּי כִּנּוּי תֵּיבַת "אֲדֹנִי" כִּי הוּא הַמֶּלֶךְ. וְאָמְרוֹ **יְדַבֶּר נָא** – פֵּרוּשׁ, יְדַבֵּר עַתָּה בְּכִינּוּי עַבְדוּת לְפִי שָׁעָה, אֲבָל אֵין הַדָּבָר עוֹמֵד כֵּן, כִּי יְהוּדָה הוּא הַמֶּלֶךְ וְכִסְאוֹ יִכּוֹן עוֹלָם.

עוֹד יִרְמֹז הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **בִּי אֲדֹנִי**, פֵּרוּשׁ: בְּאֶמְצָעוּתִי הִשַּׁגְתָּ זֶה, כִּי הוּא הַסּוֹבֵב לְיוֹסֵף אַדְנוּת, שֶׁאָמַר (בראשית ל"ז:כ"ז) "לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים", שֶׁמִּזֶּה נִתְגַּלְגֵּל הַדָּבָר וְהִשִּׂיג יוֹסֵף הָאַדְנוּת.

יט **אֲדֹנִי שָׁאַל וְגוֹ' לֵאמֹר.** טַעַם הַצָּעַת הַדְּבָרִים, לוֹמַר כִּי לְצַד הַהֶכְרֵחַ לָקְחוּ בִּנְיָמִין מֵאֵת אָבִיו, וְאִם לֹא יִרְאֵהוּ עִמָּהֶם יָמוּת אָבִיו מַדַּאֲגָתוֹ. וְהִתְחִיל לוֹמַר **אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת עֲבָדָיו**, פִּרוּשׁ: לֹא הָיְתָה שְׁאֵלַת אָדָם לְכַיּוֹצֵא בּוֹ שֶׁיּוּכַל לִמְנֹעַ הַתְּשׁוּבָה מִמֶּנּוּ, אֶלָּא כִּי הָיְתָה מֵאֵת אֲדֹנִי לַעֲבָדָיו, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן בְּהֶכְרֵחַ **לֵאמֹר** לְךָ אַמְתָּן שֶׁל דְּבָרִים. עוֹד יְרֻצֶּה בְּאָמְרוֹ **לֵאמֹר**, כִּי מִלְּבַד הַשְּׁאֵלָה עָשִׂיתָ לָנוּ דָּבָר הַמְחַיֵּב אוֹתָנוּ לֵאמֹר לְךָ בְּלֹא הַעֲלָמָה, כִּי עָשָׂה אוֹתָם כְּמְרַגְּלִים, וְהֵצְרְכוּ לְאַמֵּת דִּבְרֵיהֶם כְּמִשְׁפַּט בְּדִיקַת הָאֲנָשִׁים הַנֶּחְשָׁדִים בְּרִגּוּל, שֶׁנִּבְדְּקִים בְּכָל הַפְּרָטִים הֲגַם שֶׁאֵינָן נוֹגְעִים בְּעִנְיַן הָרִגּוּל, וְאִם הַעֲלֵם יַעֲלִימוּ דָּבָר יִנָּתְנוּ בְּקוֹלָר, לָזֶה הִכְרִיחָם לֵאמֹר.

כא **וַתֹּאמֶר אֶל עֲבָדֶיךָ הוֹרִידוּהוּ.** פִּרוּשׁ, לֹא הִסְפִּיק לְךָ לְאַמֵּת הַדָּבָר בִּדְבָרֵינוּ אוֹ עַל יְדֵי בְּרוּר אַחֵר זוּלַת לְהוֹרִידוֹ אֵלֶיךָ, וְתוֹסֶף לְחַזֵּק עָלֵינוּ לְבַל נִרְאֶה פָּנֶיךָ זוּלָתוֹ. וְהוֹדַעְנוּ הַדָּבָר לְאָבִינוּ וְלֹא הוֹעִיל לְשַׁלֵּחַ אוֹתוֹ עַד אֲשֶׁר כָּלְתָה הַתְּבוּאָה וְגוֹ', וְהֵצְרַכְנוּ לְהוֹרִידוֹ.

כה **אַף טָרוֹף וְגוֹ'.** רָמַז בְּאָמְרוֹ **אַף** כִּי מְעַט טָרוֹף טוֹרַף, כִּי אֵינוֹ לֹא בְּצָרַת עַבְדוּת וְלֹא בְּצָרַת מִשְׁמָר, וְלָזֶה גָּמַר אוֹמֶר **וְלֹא רְאִיתִיו עַד הֲנָּה**, הֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי יֶשְׁנוֹ בַּנִּמְצָא אֶלָּא שֶׁעֲדַיִן לֹא רָאָהוּ עַד עַתָּה.

עוֹד יְרֻצֶּה בְּאָמְרוֹ **אַף טָרוֹף** וְגוֹ', פִּרוּשׁ "אַף" – מְעוּט, דַּוְקָא בִּטְרֵפוּת. אֲבָל בְּמַה שֶׁאָמַר (בראשית לז:לג) "חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ", שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פד) שֶׁנִּתְכַּוֵּן אֶל אֵשֶׁת פּוֹטִיפַר, בָּזֶה אֵין מְעוּט, כִּי כְּבָר בַּעֲוֹנוֹת הָיָה מַה שֶּׁהָיָה, שֶׁגָּרְמָה לוֹ לְאַבֵּד עֲשָׂרָה בָּנִים שֶׁעָתִיד הָיָה לְהַעֲמִיד שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבָטִים, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לו:), וּבְאֶמְצָעוּת הָרְשָׁעָה נָשְׂרוּ מִמֶּנּוּ עֶשֶׂר טִפּוֹת, וְלֹא יָצְאוּ מִמֶּנּוּ אֶלָּא שְׁנַיִם.

לג **יֵשֶׁב נָא עַבְדְּךָ.** וַהֲגַם שֶׁאָמַר (בראשית מג:ט) "וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ", שְׁלוּחוֹ שֶׁל אָדָם כְּמוֹתוֹ (ברכות לד:).

לד **כִּי אֵיךְ אֶעֱלֶה וְגוֹ'.** פִּרוּשׁ, בְּלֹא טַעַם הָאָמוּר שֶׁאָמַר "וְחָטָאתִי" וְגוֹ', "אֵיךְ אֶעֱלֶה" וְגוֹ'. וְעוֹד אוּלַי שֶׁנּוֹתֵן טַעַם לָמָּה שֶׁאָמַר בִּתְחִלָּה (בראשית מד:טז) "הִנֵּנוּ עֲבָדִים גַּם אֲנַחְנוּ" וְגוֹ', "כִּי אֵיךְ אֶעֱלֶה וְגוֹ' פֶּן אֶרְאֶה בָרָע", וּכְשֶׁלֹּא יַעֲלוּ כֻּלָּן לֹא יִרְאֶה וְגוֹ':

עוֹד יְכֻוַּן לְהָשִׁיב לְטַעֲנַת אִשָּׁה חֲכָמָה שֶׁשָּׁלַח יוֹאָב לְדָוִד (שמואל ב י"ד:ז'), כִּי קָמָה הַמִּשְׁפָּחָה לַהֲרֹג אֶת מַכֵּה אָחִיו וּתְמִיתֵהוּ בְּנֶפֶשׁ אָחִיו וְגוֹ', וְהִנֵּה הוּא הַנִּדּוֹן שֶׁלָּפָנֵינוּ, כִּי כְּשֶׁגִּיד יְהוּדָה לְאָבִיו כִּי אָנוּס הוּא וְאֵינוֹ יָכוֹל לְהַצִּיל בִּנְיָמִין מִיַּד הַמֶּלֶךְ, פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא יִתְאַכְזֵר יַעֲקֹב וְיִשְׁכַּל גַּם שְׁנֵיהֶם יְהוּדָה וּבִנְיָמִין וְיַתִּיר לְנִדּוּיוֹ שֶׁל יְהוּדָה, לָזֶה אָמַר טַעֲנָה שֵׁנִית "כִּי אֵיךְ אֶעֱלֶה" וְגוֹ', כִּי חוֹשֵׁשׁ לְסַכָּנַת מוֹת אָבִיו.

פרק מה

א **וְלֹא יָכוֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק.** פִּרוּשׁ שֶׁלֹּא עָצַר כֹּחַ לְהַמְתִּין עַד שֶׁיֵּצְאוּ כָּל הַנִּצָּבִים מֵעִמָּן, וְקָרָא בְּקוֹל גָּדוֹל "הוֹצִיאוּ כָל אִישׁ". פִּרוּשׁ, בִּמְהֵרָה, לֹא שֶׁיֹּאמְרוּ לָהֶם לָצֵאת, כִּי כְּשֶׁיֵּצְאוּ מֵעִמָּן יֵצְאוּ בְּמִתּוּן, וְלֹא סָבַל אֹרֶךְ זְמַן הַהוֹצָאָה. וְאָמַר **וְלֹא עָמַד**, פִּרוּשׁ, לֹא נִתְעַכֵּב אִישׁ אֶלָּא בִּמְהֵרָה תֵּכֶף יָצְאוּ יַחַד.

בְּהִתְוַדַּע יוֹסֵף וְגוֹ'. פִּרוּשׁ, בִּשְׁבִיל הִתְוַדְּעוּתוֹ אֶל אֶחָיו, פֵּרוּשׁ הַכָּרַת דָּבָר כְּדֵי שֶׁיְּכִירוּ וְיַצְדִּיקוּ כִּי הוּא יוֹסֵף, וְדָבָר זֶה צָרִיךְ לְהַזְכִּירָם בִּמְכִירָתוֹ, וְלֹא רָצָה לְזַלְזֵל בְּאֶחָיו שֶׁיַּחְזִיקוּ אוֹתָם בְּדָבַר נִבְלָה כָּזוֹ לְמִכּוֹר אֲחִיהֶם. וְאָמַר בְּסָמוּךְ: **וַיִּתֵּן אֶת קוֹלוֹ בִּבְכִי וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם** וְכוּ', הֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי מַה שֶּׁמָּנַע הַזּוֹלַת בְּהִתְוַדְּעוֹ לְאֶחָיו לֹא לְצָדָיו, כִּי הוּא קָרָא בְּקוֹל וְשָׁמְעוּ כָּל הָעִיר אֶת הַדָּבָר, אֶלָּא לְצַד בּוֹשֶׁת אֶחָיו הוּא שֶׁעָשָׂה מִטַּעַם הַנִּזְכָּר.

ד **וַיֹּאמֶר יוֹסֵף וְגוֹ' גְּשׁוּ נָא וְגוֹ'.** טַעַם הַהִגָּשָׁה, לְצַד שֶׁרָצָה לוֹמַר לָהֶם עִנְיַן הַמְּכִירָה, לָזֶה לֹא רָצָה לוֹמַר לָהֶם אֶלָּא בִּלְחִישָׁה, לָזֶה אָמַר "גְּשׁוּ", וַאֲחַר שֶׁנִּגְּשׁוּ אָמַר לָהֶם וְגוֹ' "אֲשֶׁר מְכַרְתֶּם אוֹתִי" וְגוֹ', וַהֲגַם שֶׁאָמַר "הוֹצִיאוּ כָל אִישׁ" וְגוֹ' וְלֹא עָמַד שָׁם אָדָם, אַף עַל פִּי כֵן חָשׁ לָאָזְנַיִם לַקִּיר וְדִבֵּר בְּאָזְנֵיהֶם.

אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם וְגוֹ'. טַעַם שֶׁחָזַר פַּעַם שְׁנִיָּה **אֲנִי יוֹסֵף**, לְצַד שֶׁרָאָה שֶׁלֹּא עָנוּהוּ חֲשַׁשׁ לִשְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד שֶׁפָּחֲדוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא יָכְלוּ לְהָשִׁיב כְּבוֹשֶׁת גַּנָּב כִּי יִמָּצֵא, וְהַשֵּׁנִי שֶׁלֹּא הֶאֱמִינוּהוּ שֶׁהוּא יוֹסֵף. לָזֶה אָמַר כְּנֶגֶד צַד הַיִּרְאָה שֶׁאַתֶּם יְרֵאִים וְנִבְהָלִים, לֹא תֵּחוֹשׁוּ לָדָבָר, כִּי אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם, פֵּרוּשׁ מִתְנַהֵג עִמָּכֶם בְּמִדַּת הָאַחְוָה וּכְאִלּוּ לֹא הָיָה הַדָּבָר הַהוּא. גַּם סָמַךְ לוֹמַר **אֲחִיכֶם אֲשֶׁר מְכַרְתֶּם** לוֹמַר שֶׁאֲפִלּוּ בִּזְמַן הַמֶּכֶר לֹא כָּהָתָה עֵין הָאַחְוָה מִמֶּנּוּ. וּכְנֶגֶד צַד הַצְדָּקַת הַדָּבָר שֶׁהוּא יוֹסֵף, אָמַר לָהֶם דָּבָר שֶׁבּוֹ יַצְדִּיקוּ בְּסִימָן מֻבְהָק כִּי הוּא זֶה, בְּאָמְרוֹ **אֲשֶׁר מְכַרְתֶּם אוֹתִי מִצְרָיְמָה** וְדָבָר זֶה לֹא יָדְעוּ אָדָם וַאֲפִלּוּ נָבִיא (ילקוט שמעוני קמ"ב) אִם לֹא שֶׁתֹּאמַר וַדַּאי גָּמוּר כִּי הוּא זֶה יוֹסֵף.

ה **וְעַתָּה אַל תֵּעָצְבוּ וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ "וְעַתָּה" מַה בָּא לִשְׁלוֹל? שֵׁנִית, לָמָּה כָּפַל לוֹמַר **אַל תֵּעָצְבוּ וְאַל יִחַר**, וְעוֹד הֵם שְׁנֵי דְּבָרִים הַפְּכִיִּים – הָעֶצֶבוֹן יוֹרֶה עַל שִׁבְרוֹן הַלֵּב, וְחָרוֹן אַף יַגִּיד עַל הַגַּאֲוָה. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה דִּקְדֵּק לוֹמַר תֵּיבַת **הֲנָּה**?

אָכֵן פֵּרוּשׁ שֶׁל דְּבָרִים הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: יוֹדֵעַ אֲנִי כִּי אַתֶּם נֶעֱצָבִים עַל הַמֶּכֶר, וּכְמוֹ שֶׁגִּלּוּ דַּעְתָּם בְּאָמְרָם (בראשית מב:כא) "אֲבָל אֲשֵׁמִים אֲנַחְנוּ", גַּם לְפִי הַמִּדְרָשׁ (בראשית רבה צא:ג) שֶׁאָמְרוּ שֶׁיָּרְדוּ לִפְדּוֹתוֹ בְּדָמִים יְקָרִים, לָזֶה אָמַר לָהֶם **וְעַתָּה** פֵּרוּשׁ, כֵּיוָן שֶׁמְּבַקֶּשֶׁם מָצוּי לָהֶם בְּהוֹדָעָה זוֹ תָּסִירוּ הָעֶצֶבוֹן,

וְנִתְפַּוֵּן גַּם כֵּן בָּזֶה לִרְמֹז לָהֶם וּלְהוֹדִיעָם כִּי יוֹדֵעַ בָּהֶם שֶׁדַּעְתָּם קְרוֹבָה אֶצְלוֹ וְהֵם נֶעֱצָבִים עָלָיו עַד עַתָּה, וּבָזֶה יַצְדִּיקוּ כִּי לִבּוֹ נָכוֹן עִמָּם.

וְאָמְרוֹ **אַל יִחַר בְּעֵינֵיכֶם** פֵּרוּשׁ, לְטַעַם שֶׁמְּכַרְתֶּם אוֹתִי הֵנָּה, שֶׁגְּרַמְתֶּם לְעַצְמְכֶם כָּל הִתְגַּלְגְּלוּת הָעִנְיָנִים, הַהִשְׁתַּחֲוָיוֹת אֲשֶׁר בִּשְׁבִילָם נִתְחַכַּמְתֶּם לְמִכֹּר, דִּכְתִיב (בראשית לז:כ) ״וְנִרְאֶה מַה יִּהְיוּ״ וְגוֹ׳, וְדָבָר זֶה יְסוֹבֵב הַכֹּעַס, כְּאָדָם שֶׁבָּא לְתַקֵּן דָּבָר וְנִמְצָא מְקַלְקֵל וְיִחַר אַפּוֹ עַל אֲשֶׁר גָּרַם לְעַצְמוֹ. וְנָתַן טַעַם לָזֶה, כִּי אַדְרַבָּא מַעֲשֵׂיהֶם גָּרְמוּ לָהֶם טוֹבָה גְּדוֹלָה, ״כִּי לְמִחְיָה שְׁלָחַנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם, כִּי זֶה וְגוֹ׳ לָשׂוּם לָכֶם שְׁאֵרִית״ וְגוֹ׳, וּמֵעַתָּה לֹא יִחַר בְּעֵינֵיכֶם עַל הַדָּבָר.

ח **וְעַתָּה לֹא אַתֶּם וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, לָתֵת טַעַם לְהָסִיר מִלִּבָּם חֲשַׁשׁ הַשִּׂנְאָה, לְבַל יַחְשְׁבוּ כִּי יוֹסֵף יִשְׂטֹם אוֹתָם וְיִשָּׂנְאֵם עַל אֲשֶׁר נִתְאַכְזְרוּ עָלָיו, וְיִהְיֶה בְּעֵינֵיהֶם דָּבָר רָחוֹק שֶׁיִּהְיֶה לֵב יוֹסֵף נָכוֹן עִמָּם, לָזֶה אָמַר לָהֶם: הֵן אֱמֶת כִּי בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר מְכַרְתֶּמוּנִי הָיוּ הַדְּבָרִים זָרִים בְּעֵינָיו, אֵיךְ יִהְיֶה כָּל הָאַכְזָרִיּוּת בְּלֵב אַחִים עַל אֲחִיהֶם, וּרְאוּיִים הֵם לִהְיוֹת שְׂנוּאִים אֶצְלוֹ.

אָכֵן עַתָּה, אַחַר רְאוֹתוֹ כָּל הַנִּמְשָׁךְ מִירִידָתוֹ מִצְרַיִם, יָדַע כִּי הַמַּעֲשֶׂה הָיָה מֵאֵת ה׳, וְהֵם שְׁלִיחוּתוֹ יִתְבָּרַךְ עָשׂוּ וְלֹא שְׁלִיחוּת עַצְמָם, וּבָזֶה אֵין מָקוֹם לִשְׂמֹר לָהֶם אֵיבָה וְלֹא לְהַרְחִיק מִדַּת הָאַחְוָה מֵהֶם.

וְאוּלַי כִּי בָּזֶה הָיָה לָהֶם פָּנִים לַעֲמֹד לִפְנֵי אֲבִיהֶם כְּשֶׁנִּגְלָה הַדָּבָר, כִּי הֵם הַגּוֹרְמִים לוֹ אֵבֶל וּבְכִי עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה וְעָשׂוּ הַמַּעֲשֶׂה הַמּוּפְלָא בְּמֶכֶר אַחֵיהֶם, וְרוֹאֲנִי שֶׁגַּם בּוֹשׁ לֹא יֵבוֹשׁוּ מֵאֲבִיהֶם. וְהָיָה נִרְאֶה לוֹמַר כִּי יַעֲקֹב לֹא יָדַע גּוֹף הַמַּעֲשֶׂה, וְזֶה דֶּרֶךְ רָחוֹק, כִּי פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא יִמָּנַע מֵחֲקוֹר זֹאת הֵיאַךְ נִתְגַּלְגְּלוּ הַדְּבָרִים עַד שֶׁיֵּרֵד יוֹסֵף לְמִצְרַיִם, וְגַם מַעֲשֶׂה כְּתֹנֶת הַפַּסִּים הַמּוּבָא אֵלָיו מֻטְבָּל בְּדָם. אֶלָּא וַדַּאי כִּי בְּטַעֲנַת ״לֹא אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם״ וְגוֹ׳ שֶׁאָמַר יוֹסֵף, הֲבֵי הַדָּבָר כִּי מֵאֵת ה׳ הָיְתָה זֹאת וְאֵין לְהַרְהֵר אַחַר מִדּוֹתָיו, וְהוּא אָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פז:א) רָאוּי הָיָה יַעֲקֹב לֶרֶדֶת בְּשַׁלְשְׁלָאוֹת וְכוּ׳:

טו **וַיְכַךְ עֲלֵיהֶם וַאֲחֵרֵי כֵן דִּבְּרוּ וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, אַחַר שֶׁרָאוּ שֶׁבָּכָה עֲלֵיהֶם, אָז סָמַךְ לִבָּם וְדִבְּרוּ אִתּוֹ, כִּי כָּל הַדְּבָרִים שֶׁהָיָה אוֹמֵר אֶפְשָׁר שֶׁהָיָה אוֹמֵר לָהֶם כֵּן לְהָסִיר מֵהֶם הַבּוּשָׁה, וּלְעוֹלָם לְבָבוֹ יָמַר עֲלֵיהֶם מִצַּד הַמַּעֲשֶׂה. אֲכָן כְּשֶׁרָאוּ שֶׁחִבֵּק אוֹתָם וּבָכָה עַל פְּרִידָתָם, הִכִּירוּ בְּמִדַּת טוּבוֹ כִּי אָח נֶאֱמָן הוּא וְדִבְּרוּ אִתּוֹ. וְהַגַּם שֶׁבָּכָה מִקּוֹדֶם, אֵין הוֹכָחָה מִזֶּה, כִּי אֶפְשָׁר זָכַר צָרָתוֹ וּבָכָה עָלֶיהָ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּכִי זֶה שֶׁבָּכָה עֲלֵיהֶם. גַּם בְּכִי הָרִאשׁוֹן יֵשׁ מָקוֹם לִתְלוֹת שֶׁבָּכָה עַל פְּרִידַת בִּנְיָמִין, מַה שֶּׁאֵין כֵּן כְּשֶׁבָּכָה עֲלֵיהֶם בִּפְרָטוּת, זֶה יַגִּיד אַחְוָה בַּלֵּב.

טז **וְהַקּוֹל נִשְׁמַע וְגוֹ׳ לֵאמֹר וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, לִהְיוֹת שֶׁכְּבָר הוֹדִיעַ הַכָּתוּב לְמַעְלָה כִּי שָׁמְעוּ מִצְרַיִם וּבֵית פַּרְעֹה בְּכִי יוֹסֵף, דִּכְתִיב (בראשית מה:ב) ״וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם״ וְגוֹ׳, עַתָּה מוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי הַקּוֹל שֶׁשָּׁמְעוּ בֵּית פַּרְעֹה הָאָמוּר לְמַעְלָה וְלֹא יָדְעוּ מַה הוּא וְעַל מָה הָיָה, וְעַתָּה אָמְרוּ לָהֶם כִּי זֶה הָיָה לְצַד בִּיאַת אֲחָיו שֶׁל יוֹסֵף.

וַייטַב בְּעֵינֵי וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, כִּי קוֹדֶם הָיְתָה לָהֶם חֶרְפָּה כִּי עֶבֶד מוֹלֵךְ, וּבְבִיאַת אֶחָיו וַייטַב בְּעֵינָיו כִּי הוּפַר שֶׁאֵינוֹ עֶבֶד.

יז **זֹאת עֲשׂוּ.** פֵּרוּשׁ, דָּבָר זֶה אֵינְכֶם צְרִיכִין לַעֲשׂוֹתוֹ בִּרְשׁוּת, אֲבָל הָעֲגָלוֹת אֵינְכֶם יְכוֹלִין לַעֲשׂוֹת כִּי אִם בִּרְשׁוּת, וַאֲפִלּוּ רְשׁוּת מִיּוֹסֵף לֹא תוֹעִיל אֶלָּא צָרִיךְ שֶׁיֹּאמַר שֶׁהוּא עוֹשֶׂה בִּרְשׁוּת פַּרְעֹה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאַתָּה צֻוֵּיתָה** וְגוֹ׳, וְכֵן הוּא אוֹמֵר **וַיִּתֵּן לָהֶם** וְגוֹ׳ **עֲגָלוֹת עַל פִּי פַּרְעֹה**, וְזֶה הָיָה מִנִּימוּסֵי מִצְרַיִם.

עוד יְרֻצֶּה בְּאָמְרוֹ **זֹאת עֲשׂוּ**, פֵּרוּשׁ כִּי הוּא בְּצַו לָהֶם, לֹא שֶׁמִּתְרַצֶּה לְבַד לַעֲשׂוֹת עִמָּהֶם חֶסֶד, אֶלָּא שֶׁהוּא חָפֵץ בַּדָּבָר וְאוֹמֵר **זֹאת עֲשׂוּ.** וּמֵה׳ יָצָא הַדָּבָר כְּדֵי שֶׁיֵּרְדוּ אֲבוֹתֵינוּ מִצְרַיִם.

כג **וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת וְגוֹ׳.** טַעַם אָמְרוֹ **כְּזֹאת** וְלֹא הִסְפִּיק הַמְּפֹרָשׁ, לִהְיוֹת שֶׁאָמַר ״נוֹשְׂאִים מְטוּב מִצְרַיִם״ וְלֹא נוֹדַע מַה הוּא טוּב מִצְרַיִם, לָזֶה הִקְדִּים לוֹמַר ״כְּזֹאת״, לוֹמַר כַּמִּין הַמֻּזְכָּר בְּסָמוּךְ, שְׁמָלוֹת וּכְלֵי כֶּסֶף מֵהַמֻּבְחָר הַנִּמְצָא מִמִּין זֶה בְּמִצְרַיִם. וּלְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה טז:) שֶׁאָמְרוּ ״טוּב מִצְרַיִם״ – יֵין יָשָׁן, וּלְמַאן דְּאָמַר (בראשית רבה צד:ב) גְּרִיסִין שֶׁל פּוֹל, יִהְיֶה הַכָּתוּב חָסֵר וָא״ו, וּכְאִלּוּ אָמַר ״כָּזֹאת עֲשָׂרָה״ וְגוֹ׳, וְהַכַּוָּנָה בְּאָמְרוֹ ״כְּזֹאת״ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ, וְעוֹד עֲשָׂרָה וְגוֹ׳:

וְעָשָׂר וְגוֹ׳ לְאָבִיו וְגוֹ׳. טַעַם שֶׁחָזַר לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה **לְאָבִיו**, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי לֹא שְׁלָחָם אֵלָיו בְּגֶדֶר שְׁלִיחוּת הַסְּמוּכָה לָהּ, אֶלָּא נָתָנָם לְאָחָיו וְאָמַר לָהֶם שֶׁהֵם לְאָבִיו לַדֶּרֶךְ.

כד **וַיְשַׁלַּח אֶת אָחָיו.** פֵּרוּשׁ, כּוּלָּן וּבִנְיָמִין עִמָּהֶם, וְכֵן הוּא אוֹמֵר בְּדִבְרֵי יוֹסֵף (בראשית מה:ט) ״מַהֲרוּ וַעֲלוּ אֶל אָבִי וְגוֹ׳ וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם וְגוֹ׳ וְעֵינֵי אָחִי בִנְיָמִין״, הֲרֵי כִּי מַצְדִּיק הַדְּבָרִים בְּלֵב יַעֲקֹב מֵעֵדוּת בִּנְיָמִין הָרוֹאֶה, וּמֵעַתָּה לֹא נִתְלֶה לוֹמַר טַעַם שֶׁהָיוּ עַצְמוֹתָיו שֶׁל יְהוּדָה מִתְגַּלְגְּלִין הוּא לְצַד שֶׁלֹּא קַיֵּים דְּבָרוֹ, אֶלָּא לְצַד שֶׁנִּדּוּי עַל תְּנַאי צָרִיךְ הַתָּרָה, כְּאָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות יא:).

כה **וַיַּגִּידוּ לוֹ לֵאמֹר.** טַעַם אָמְרוֹ **וַיַּגִּידוּ** שֶׁהַלָּשׁוֹן יַגִּיד עַל הַקּוֹשִׁי, לִהְיוֹת שֶׁאָמְרוּ דְּבָרִים שֶׁהֵם קָשִׁים אֶצְלָם לְאָמְרָם, כִּי סוֹף תּוֹגָלָה רָעָתָם אֶצְלוֹ אֲשֶׁר עָשׂוּ וַאֲשֶׁר גָּרְמוּ לַאֲבִיהֶם כָּל הַצַּעַר וְהַבְּכִי, וּכְפִי זֶה אָמַר וַיַּגִּידוּ לְמַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לָהֶם. אוֹ לְצַד שֶׁבְּשׂוֹרָה זוֹ גוֹרֶמֶת יְרִידַת מִצְרַיִם וְהַשְׁעְבּוּד הַקָּשֶׁה אֲשֶׁר מֵרְרוּ אֶת

חַיֵּי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם, וְכֵן תִּמְצָא שֶׁהָיָה יָרֵא מִירִידַת מִצְרַיִם עַד שֶׁאָמַר לוֹ ה׳ (בראשית מו:ג) אַל תִּירָא מֵרְדָה מִצְרַיְמָה.

וְטַעַם אָמְרוֹ **לֵאמֹר** נִתְחַכְּמוּ לְבַשְּׂרוֹ בְּדֶרֶךְ שֶׁלֹּא יִסְתַּכֵּן יַעֲקֹב, כִּי דָּבָר יָדוּעַ הוּא כִּי בְּשׂוֹרָה טוֹבָה כְּשֶׁתִּהְיֶה עַל יָגוֹן, וּמַה גַּם כְּשֶׁתִּהְיֶה מַפְלֶאת לְרֹב הַשִּׂמְחָה, יִסַּכֵּן הָאָדָם וְיֵחֶלַשׁ וְיִגְוַע פֶּתַע פִּתְאוֹם. אֲשֶׁר עַל כֵּן חָשְׁשׁוּ עַל הַדָּבָר וְנִתְחַכְּמוּ לְדַבֵּר אֵלָיו בְּדֶרֶךְ שֶׁלֹּא תֵּאָרַע תַּקָּלָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיַּגִּידוּ לוֹ לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ אָמְרוּ לוֹ שֶׁיֵּשׁ לָהֶם בְּשׂוֹרָה לֵאמֹר לוֹ, וּבָזֶה תִּתְרַחֵב נַפְשׁוֹ וְיִשְׂמַח לִבּוֹ, וְאַחַר כָּךְ אָמְרוּ לוֹ **עוֹד יוֹסֵף חַי**, וְלֹא נִסְתַּכֵּן, כִּי הוּכַן בְּלִבּוֹ הֲכָנַת קַבָּלַת בְּשׂוֹרָה טוֹבָה.

אוֹ יִתְבָּאֵר שִׁעוּר הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַיַּגִּידוּ לוֹ לֵאמֹר עוֹד**, פֵּרוּשׁ, מִלְּבַד שֶׁבָּאוּ שְׁלֵמִים שִׁמְעוֹן וּבִנְיָמִין עִמָּהֶם, עוֹד יֵשׁ לָהֶם לֵאמֹר לוֹ. וְאַחַר שֶׁהֵכִין דַּעְתּוֹ לְדָבָר טוֹב, הוֹדִיעוּהוּ ״יוֹסֵף חַי״, וְהוֹסִיפוּ עוֹד לוֹמַר **וְכִי הוּא מוֹשֵׁל**, בְּשׂוֹרָה אַחַר בְּשׂוֹרָה, לְטַעַם הַנִּזְכָּר.

וַיֵּאָמֵן לָהֶם לֵב בְּעִנְיַן יוֹסֵף, אֵיךְ לֹא חָשׁ עַל צַעַר אָבִיו כַּמָּה שָׁנִים. וְהֵן אֱמֶת בִּימֵי עַבְדוּתוֹ נוֹכַל לוֹמַר כִּי עָשָׂה וְלֹא הִצְלִיחַ, אֶלָּא אַחַר שֶׁעָלָה לְגְדֻלָּה, לָמָּה לֹא כָּתַב אֹגֶרֶת לְאָבִיו לְהָפִיג צַעֲרוֹ, כִּי יוֹדֵעַ הָיָה יוֹסֵף גּוֹדֶל הַפְּלָגַת חִבַּת יַעֲקֹב בּוֹ וַיִּתְאַבֵּל עָלָיו יָמִים רַבִּים. וְלָמָּה לֹא שָׁלַח לְבַשְּׂרוֹ? וְתִגְדַּל עוֹד הַקֻּשְׁיָא עַל יְמֵי הֶרָעָב שֶׁהָיוּ עוֹבְרִים וְשָׁבִים מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְאֶרֶץ כְּנַעַן וְלֹא חָשׁ עַל צַעֲרוֹ. וְעוֹד, מִי הִתִּיר לוֹ אַחַר שֶׁבָּאוּ אֶחָיו לְהַאֲרִיךְ לוֹ יְמֵי צָרָה שֶׁלֹּא לְהוֹדִיעוֹ תֵּכֶף וּמִיָּד?

וְהֵן אֱמֶת כִּי לָמָּה שֶׁנִּתְגַּלְגֵּל בָּעִנְיָנִים שֶׁגָּזַר הַגּוֹזֵר, רַבִּים הֵם שֶׁהָיוּ צְרִיכִין לִהְיוֹת כֵּן: הָאֶחָד – לְשַׁלֵּם לְיַעֲקֹב עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנִים שֶׁלֹּא שִׁמֵּשׁ אָבִיו, וּכְמוֹ כֵן הָיָה הוּא בְּצַעַר עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנִים, וְגַם לְמִסְפַּר רד״ו שֶׁגָּזַר ה׳ שֶׁיִּהְיוּ בְּמִצְרַיִם, וְגַם לָרֶדֶת יַעֲקֹב בְּכָבוֹד גָּדוֹל מַה שֶּׁלֹּא הָיָה כֵּן אִם הָיָה יוֹרֵד קוֹדֶם, וְכַמָּה פְּרָטִים שֶׁנִּמְשְׁכוּ, אֶלָּא לְצַד יוֹסֵף צְרִיכִין לָתֵת טַעַם לַדָּבָר.

וְנִרְאֶה כִּי טַעְמוֹ שֶׁל יוֹסֵף טַעַם לִשְׁבָח, וְהוּא כִּי מֵעֵת יְרִידָתוֹ לְמִצְרַיִם עַד עֵת בּוֹא דְּבָרוֹ יִתְבָּרַךְ וְהוֹצִיאוֹ מִבֵּית הָאֲסוּרִים לִמְלוֹךְ, אֵין סִפֵּק בְּיָדוֹ לְהוֹדִיעַ לְאָבִיו.

וַאֲפִלּוּ שֶׁיּוּנַח שֶׁהָיָה סִפֵּק בְּיָדוֹ, חָשׁ עַל נַפְשׁוֹ שֶׁיֵּדְעוּ אֶחָיו בְּדָבָר, וּלְצַד בָּשְׁתָּם וּכְלִמָּתָם מֵאֲבִיהֶם יִמְסְרוּ עַצְמָם עָלָיו לַאֲבְדוֹ מִן הָעוֹלָם, לְבַל תַּגִּיעַ לָהֶם בּוֹשֶׁת מֵאֲבִיהֶם.

וְגַם אֶפְשָׁר כִּי יְקַלְקֵל וְיָמִית כֻּלָּם, וּמִצַּד זֶה יְבַקְּשׁוּ לְקַעְקְעוֹ מֵהָעוֹלָם. לָזֶה חָשׁ עַל נַפְשׁוֹ שֶׁיֵּדְעוּ אֶחָיו בְּדָבָר, וְיִמָּנַע מִבֹּא בִּדְמֵי נַפְשׁוֹ.

וְאַחַר צֵאתוֹ מִמַּאֲסָר וְנַעֲשָׂה שַׂר גָּדוֹל וְהָלְכָה לָהּ חֶשְׁשָׁה רִאשׁוֹנָה, אַף עַל פִּי כֵן נִמְנַע מֵהוֹדִיעַ לְאָבִיו. וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא נ״ט.), מוּטָב שֶׁיִּפֹּל אָדָם עַצְמוֹ לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ וְאַל יַלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ, וְחָשׁ עַל כְּבוֹד הָאַחִים מִלְּבַיְּשָׁם לִפְנֵי יַעֲקֹב וְיִצְחָק וְכָל זֶרַע יַעֲקֹב, וְסָבַל שֶׁיִּשָּׁאֵר אָבִיו בְּצַעֲרוֹ מִלְּבַיְּשָׁם.

וְעוֹד, אַף כִּי אַחַר שֶׁעָלָה לְגְדֻלָּה חָשַׁב יוֹסֵף בְּלִבָּם מֵחוּשׁ הַהַשְׂטָמָה מִמֶּנּוּ וְיִתְיַצְּבוּ עָלָיו לְעָקְרוֹ מֵהָעוֹלָם, וּכְמוֹ כֵן תִּמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא) שֶׁרָצוּ לְעָקְרוֹ אֲפִלּוּ בִּימֵי גְּדֻלָּתוֹ וּבָא גַּבְרִיאֵל וּפִזְּרָן, וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה צא) שֶׁיָּרְדוּ אַחֲרָיו לְמִצְרַיִם לִפְדּוֹתוֹ בְּדָמִים יְקָרִים, יִשְׁתַּנֶּה הַדָּבָר אִם יִפְדּוּהוּ הֵם שֶׁאָז יַכִּיר בְּאַחְוָתָם, וְזוּלַת זֶה עֶבְרָתוֹ שְׁמָרָה נֶצַח וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת אֲשֶׁר עָשׂוּ לוֹ וַיְקַדֵּימוּ הֵם לְהָרְגוֹ. הִנֵּה רוֹאֶה כִּי אִם הָיָה מוֹדִיעַ מִקּוֹדֶם לְיַעֲקֹב כִּי הוּא חַי הָיוּ מִתְאַזְּרִים וּבָאִים וּמְאַבְּדִים אוֹתוֹ מֵהָעוֹלָם.

וְגַם אַחַר שֶׁבָּאוּ לְפָנָיו בְּשָׁנַת רָעָב לֹא רָצָה לְגַלּוֹת עַצְמוֹ תֵּכֶף לָהֶם וְלֹא לְאָבִיו, כִּי עוֹדֶנּוּ בְּסָכָנַת מֵחוּשׁ כַּנַּזְכָּר, עַד שֶׁנִּתְחַכֵּם וְהַשְׂכֵּם וְנָתַן לָהֶם דָּמִים וְהֶרְאָה לָהֶם כִּי הוּא עִמָּהֶם בְּלֵב שָׁלֵם. גַּם נִגְלָה הַדָּבָר כִּי מֵה׳ יָצָא וְיָדְעוּ וַדַּאי כִּי לֹא שׁוֹמֵר הוּא לָהֶם אֵיכָה, וְגַם בְּאֶמְצָעוּת כֵּן הוֹסְרָה בּוּשָׁה מֵאֲבִיהֶם, כִּי יֹאמְרוּ אֵלָיו כִּי כֵן גָּזַר הַגּוֹזֵר, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (בראשית מה:ח) ״לֹא אַתֶּם״ וגו׳ וְאָז גִּלָּה לָהֶם. וְאַף עַל פִּי כֵן הֻצְרַךְ ה׳ לִשְׁלֹחַ מַלְאָךְ לְהַצִּילוֹ מִיָּדָם, כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא ויגש). וְאוּלַי כִּי הוּא יוֹסֵף לֹא יָדַע בַּדָּבָר. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁיָּדַע שֶׁהִצִּילוֹ מַלְאָךְ, וְאֵין לְהַקְשׁוֹת עָלָיו שֶׁהָיָה לוֹ לְהוֹדִיעַ לְאָבִיו קֹדֶם וְלֹא יָחוּשׁ אֶל הָאַחִים כִּי הַמַּלְאָךְ הַגּוֹאֵל אוֹתוֹ עַתָּה יִגְאָלֵנוּ גַּם כֵּן קֹדֶם, כִּי אֵין סוֹמְכִין עַל הַנֵּס, וּבָזֶה אֵין לְהַאֲשִׁימוֹ לְיוֹסֵף עַל הַדָּבָר, וְנָכוֹן.

פרק מו

ג אַל תִּירָא וְגוֹ׳ כִּי לְגוֹי וְגוֹ׳. צָרִיךְ לְדַעַת מַה הוּא הַמּוֹרָא שֶׁהָיָה לְיַעֲקֹב בִּירִידַת מִצְרַיִם, וְאִם מוֹרָא הַגְּלוּת אִם כֵּן מַה הוּא כַּוָּנַת ה׳ בְּאָמְרוֹ ״אַל תִּירָא״ בְּמַה מֻסָּר מִמֶּנּוּ הַמּוֹרָא, וְאִם כַּוָּנָתוֹ שֶׁלֹּא יִהְיֶה גָּלוּת שָׁם, מָצִינוּ שֶׁלֹּא כֵן הָיָה, כִּי שָׁם נִשְׁתַּעְבְּדוּ בָּנָיו בְּעִנּוּי וַעֲבוֹדָה קָשָׁה. עוֹד קָשֶׁה אָמְרוֹ **כִּי לְגוֹי גָּדוֹל** מַה נְּתִינַת טַעַם זֶה לְהֶסֵּרַת הַמּוֹרָא, עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימְךָ שָּׁם** וְלָמָּה לֹא יְשִׂימֶהוּ גּוֹי גָּדוֹל בְּמָקוֹם אַחֵר. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה אָמַר **לְגוֹי** וְלֹא אָמַר ״כִּי גוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימְךָ״ וְגוֹ׳:

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא לְצַד מַה שֶׁקָּדַם מֵהַהוֹדָעָה לְהָאָבוֹת כִּי נִגְזְרָה גְּזֵרַת הַגָּלוּת עֲלֵיהֶם, דִּכְתִיב (בראשית טו:יג) "כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ" וְגוֹ', וּמִן הַסְּתָם יַגִּיד אַבְרָהָם לְבָנָיו, וְכֵן הוּא מְפָרֵשׁ בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פב). אֲשֶׁר עַל כֵּן כְּשֶׁרָאָה יַעֲקֹב שֶׁבָּר בְּמִצְרַיִם כִּי שָׁם יִסְבְּלוּ בָּנָיו הַגָּלוּת, לָזֶה כְּשֶׁיָּרַד יָרֵא לְנַפְשׁוֹ כִּי יַתְחִיל הַגָּלוּת מִמֶּנּוּ, גַּם יָרֵא הָיָה שֶׁמָּא יִקָּבֵר שָׁם בְּאֶרֶץ טְמֵאָה. אֲשֶׁר עַל כֵּן נִגְלָה אֵלָיו ה' וְאָמַר לוֹ "אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ", נִתְכַּוֵּן בַּאֲמִירָה זוֹ כִּי כְּשֵׁם שֶׁאָבִיךָ לֹא טָעַם טַעַם שִׁעְבּוּד וְעִנּוּי, כְּמוֹ כֵן אַתָּה אַל תִּירָא הֲגַם שֶׁאַתָּה יוֹרֵד מִצְרַיְמָה. וּלְצַד שֶׁיַּחְשֹׁב יַעֲקֹב לַחְזֹר וְלַעֲלוֹת מִמִּצְרַיִם כְּשֶׁיִּמְצָא שִׁעַת הַכֹּשֶׁר וְהוּא אַחַר עֲבוֹר שְׁנַת רָעָב, וְהַבְטָחָתוֹ יִתְבָּרַךְ שֶׁאוֹמֵר לוֹ "אַל תִּירָא" הִיא עַל זְמַן מוּעָט שֶׁיִּהְיֶה שָׁם, לָזֶה גָּמַר אוֹמֶר **כִּי לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימְךָ שָׁם**, פֵּרוּשׁ, רוֹצֶה אֲנִי לְשׂוּם אוֹתְךָ שָׁם לְצֹרֶךְ גּוֹי גָּדוֹל.

וּלְהַשְׂכִּיל עַל דָּבָר אַקְדִּים אִמְרֵי קָדוֹשׁ הוּא הָרַשְׁבַּ"ץ וְאַנְשֵׁי סוֹדוֹ (לקוטי תורה מקץ) שֶׁאָמְרוּ כִּי טַעַם הַגָּלֻיּוֹת הוּא לְבָרֵר חֶלְקֵי הַקְּדֻשָּׁה הַמְפֻזָּרִים בְּעִנְפֵי הַקְּלִפָּה, וְכִי בְּמִצְרַיִם לֻיֶּיחָה מְלֹאָה גְּלוּלִים וְשָׁם תֹּקֶף הַטֻּמְאָה, שָׁם הוּא שִׁבְיַת חֶלְקֵי הַקְּדֻשָּׁה הָרַבִּים וְהָעֲצוּמִים, כִּי לְעֶרֶךְ גֹּדֶל הַטֻּמְאָה יִהְיֶה בְּקֹרְבָּהּ חֶלְקֵי הַקְּדֻשָּׁה. וְזֶה הָיָה מִיּוֹם שֶׁחָטָא אָדָם הָרִאשׁוֹן שֶׁשָּׁלְטָה שִׁפְחָה רָעָה בְּנִיצוֹצֵי הַקְּדֻשָּׁה, וְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל עַל זֶה בְּכָל הַגָּלֻיּוֹת וּבִפְרָט בְּגָלוּת מִצְרַיִם. וְהוֹסִיפוּ לוֹמַר זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (לקוטי תורה וישב) כִּי עַם הַיּוֹצֵא מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הָעוֹמֵד עַל הַר סִינַי הוּא הָעָם שֶׁהָיָה שָׁבוּי בְּתוֹךְ קְלִפַּת מִצְרַיִם, וְאֵלָיו אָמַר מֹשֶׁה נְבִיא ה' (דברים ד:ח) "וּמִי גּוֹי גָּדוֹל" וְגוֹ'. וְלָזֶה עַצְמוֹ יְכַוֵּן ה' בְּדַבְּרוֹ עִם יַעֲקֹב, טַעַם שֶׁמַּסְכִּים עַל יְשִׁיבַת יַעֲקֹב בְּמִצְרַיִם הוּא לְסִבַּת גּוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר הוּא אָבוּד שָׁם בְּקְלִפַּת מִצְרַיִם וְצָרִיךְ הוּא לְהוֹצִיאוֹ מִשָּׁם, וְזוֹתֶלֶת יְרִידַת יַעֲקֹב אֵין תִּקְוָה לָזֶה, כִּי בְּעֹצֶם קְדֻשָּׁתוֹ יִשְׂאַב כָּל עַנְפֵי הַקְּדֻשָּׁה אֲשֶׁר שָׁם, מַה שֶּׁאֵין זוֹלָתוֹ יָכוֹל עֲשׂוֹתוֹ. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה ע"ט) שֶׁלֹּא מֵת יַעֲקֹב אָבִינוּ עַד שֶׁרָאָה שִׁשִּׁים רִבּוֹא יוֹצְאֵי חֲלָצָיו, וְאוֹתָם שִׁשִּׁים רִבּוֹא נִתְעַנּוּ שָׁם אַחַר כָּךְ וְנִצְרְפוּ בְּכוּר הַבְּרְזֶל בְּעֹנִי מִצְרַיִם וְיָצְאוּ מְזֻקָּקִים. וּמִמּוֹצָא דָּבָר הִרְגִּישׁ יַעֲקֹב כִּי רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ לֶשֶׁבֶת שָׁם יַעֲקֹב, וּבְהַבְטָחַת כִּי לֹא יֵרָא מֵעֲבוֹר עָלָיו שִׁעְבּוּד וְעִנּוּי, וְעוֹדֶנּוּ בְּצַעַר קְבוּרַת הָאָרֶץ, לָזֶה אָמַר "אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ וְגוֹ' וְאָנֹכִי אַעַלְךָ" וְגוֹ'.

עוֹד יְכַוֵּן לוֹמַר לוֹ טַעַם אֲשֶׁר חָפֵץ הוּא שֶׁיִּתְקַיְּמוּ הַשִּׁעְבּוּד וְהָעִנּוּי בְּמִצְרַיִם, שֶׁבָּזֶה יִהְיֶה הַדָּבָר כָּבֵד עַל בָּנָיו, כִּי "לְגוֹי גָּדוֹל" וְגוֹ' שֶׁהוּא שָׁם, וּמֵכָרַח הַדָּבָר לִהְיוֹת כֵּן.

ד **אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ מִצְרַיְמָה וְגוֹ'.** מֵהַכָּתוּב מַשְׁמַע כִּי יָרְדָה עִמּוֹ שְׁכִינָה, וְקָשֶׁה לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה טו:ה) שֶׁאָמְרוּ כִּי מִצְרַיִם לֻיֶּיחָה מְלֹאָה גְּלוּלִים לֹא הָיְתָה שְׁכִינָה שָׁם, וְלָזֶה הָיָה מֹשֶׁה צָרִיךְ לָצֵאת חוּץ לָעִיר לְהִתְפַּלֵּל, דִּכְתִיב (שמות ט:כט) "כְּצֵאתִי אֶת הָעִיר".

וְאוּלַי שֶׁכַּוָּנַת דִּבְרֵי ה' הִיא עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים צ"א:ט"ו) "עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה", שֶׁרָמַז לוֹ כִּי כְּבָיָכוֹל יִסְבּוֹל עִמּוֹ הַצָּרָה, וְהוּא אָמְרוֹ **אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ מִצְרַיְמָה** פֵּרוּשׁ לְשׁוֹן מֵצַר, וּכְמוֹ שֶׁמָּצִינוּ שֶׁנִּגְלָה לְמֹשֶׁה בַּסְּנֶה לְהַרְאוֹתוֹ כִּי שׁוֹכֵן בַּסְּנֶה מְקוֹם קוֹצִים לְצַד צַעַר יִשְׂרָאֵל, וּלְעוֹלָם לֹא יָרְדָה שְׁכִינָה לְמִצְרַיִם מָקוֹם הַמְטֻנָּף. אֶלָּא שֶׁרָאִיתִי שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת כִּי שְׁכִינָה עִמָּהֶם בְּמִצְרַיִם, כְּאָמְרָם (מגילה כט:) "גָּלוּ לְמִצְרַיִם שְׁכִינָה עִמָּהֶם", וְכֵן אָמְרוּ (תנחומא ויחי) "וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל רֹאשׁ הַמִּטָּה" לַשְּׁכִינָה שֶׁהָיְתָה וְגוֹ', וְאָמְרוּ עוֹד (בראשית רבה צד:ט) כִּי הַשְּׁכִינָה הִשְׁלִימָה מִנְיַן שִׁבְעִים נֶפֶשׁ שֶׁיָּרְדוּ לְמִצְרַיִם כִּי בְּפָרָטָן אֵינָם אֶלָּא ס"ט, הֲרֵי כִּי שְׁכִינָה יָרְדָה לְמִצְרַיִם.

אָכֵן אַשְׁכִּילְךָ כִּי הַדְּרָגוֹת אוֹר הַשְּׁכִינָה רַבִּים הֵמָּה. הֲלֹא תִּמְצָא שֶׁעֲשָׂרָה שֶׁיּוֹשְׁבִים וְעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה (אבות ג,ו) שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ כִּי שְׁכִינָה שְׁרוּיָה בֵּינֵיהֶם, וַאֲפִלּוּ שְׁנַיִם וְאֶחָד אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי מְצוּיָה שְׁכִינָה. וּמָצִינוּ שֶׁלֹּא יָרְדָה שְׁכִינָה בֵּינֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל אֶלָּא אַחַר שֶׁעָשׂוּ הַמִּשְׁכָּן וְאַחַר כַּמָּה הֲכָנוֹת הָאֲמוּרִים, וּבִירִידָתָהּ רָאוּ מַעֲשֶׂה ה' וּכְבוֹד ה' מָלֵא הַמִּשְׁכָּן (שמות מ:לה), מַה שֶּׁאֵין הֶרְגֵּשׁ כֵּן וְלֹא כַּיּוֹצֵא בּוֹ בְּשָׁעָה שֶׁעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה אֲפִלּוּ אֶלֶף. אֶלָּא וַדַּאי יֵשׁ הַדְּרָגוֹת אֵין מִסְפָּר לָהֶם לְהַשְׂרָאַת שְׁכִינָה, בְּסוֹד "כִּי גָבֹהַּ מֵעַל גָּבֹהַּ שׁוֹמֵר" (קהלת ה:ז), וְיִתְרֻבֶּה הָאוֹר בְּהַשְׂרָאָתוֹ כְּפִי בְּחִינַת הַסּוֹבֵב הַשְׂרָאַת הַשְּׁכִינָה. וְצֵא וּלְמַד הַשְׂרָאַת הַשְּׁכִינָה בְּהַר סִינַי, וּלְמַטָּה מִמֶּנָּה הַשְׂרָאָתוֹ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, וּלְמַטָּה מִמֶּנּוּ הַשְׂרָאַת שְׁכִינָה עַל הַנָּבִיא וּבֵית הַכְּנֶסֶת וּבֵית הַמִּדְרָשׁ וּבֵין עֲשָׂרָה שֶׁעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה, וּלְמַטָּה בְּהַדְרָגוֹת הַמְּנֻיָּן. וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי לֹא יָרְדָה שְׁכִינָה שֶׁהִיא בְּחִינַת אוֹר הַגְּבוֹהַּ בְּיוֹתֵר שֶׁהוּא הַמְּנַבֵּא, וְלָזֶה אָמַר מֹשֶׁה "כְּצֵאתִי אֶת הָעִיר", אֲבָל בְּחִינַת אוֹר הַמְּצוּי אֶצֶל לוֹמְדֵי תוֹרָה וְכַיּוֹצֵא יָרַד עִם יַעֲקֹב אָבִינוּ וְשָׁם הָיָה עַד יוֹם צֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם.

וְהַגַּם שֶׁבְּאוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ לֹא יֻצַּדַּק לַעֲשׂוֹת הֶפְרֵשׁ, זֶה אֱמֶת כִּי בֶּאֱלֹהוּתוֹ יִתְבָּרַךְ הוּא אוֹר שָׁוֶה, אֲבָל בָּאוֹר הַמַּבְהִיק מִמֶּנּוּ הוּא שֶׁיִּתְיַחֵס אֵלָיו בְּחִינוֹת הַהַדְרָגוֹת, וְזֶה גַּם כֵּן יִמָּצֵא בִּבְחִינוֹת הַנְּשָׁמוֹת שֶׁהֵם אוֹר מֵאוֹר כִּסֵּא כְבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ יֵשׁ בֵּינֵיהֶם הַפְרָשׁוֹת מַפְלָאוֹת, וְהָבֵן.

וּבָזֶה מָצָאנוּ גַּם כֵּן נַחַת רוּחַ בְּמַה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב **וְאָנֹכִי אַעַלְךָ**, שֶׁכָּפַל לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה "וְאָנֹכִי" וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶׁכָּתַב בַּתְּחִלָּה "אָנֹכִי אֵרֵד" וְגוֹ', שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר עַל הַבְּחִינָה הָעֶלְיוֹנָה "אַעַלְךָ" וְגוֹ', וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ (שמות כ:ב) "אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ", וְהִיא בְּחִינַת שְׁכִינָה הָעֶלְיוֹנָה שְׁנַת הַיּוֹבֵל שְׁנַת הַמ"ט, וְהוּא סוֹד מ"ט פְּעָמִים שֶׁנִּזְכְּרָה יְצִיאַת מִצְרַיִם בַּתּוֹרָה.

עוֹד יְכַוֵּן בְּאָמְרוֹ **וְאָנֹכִי** פַּעַם שְׁנִיָּה, רָמַז לוֹ שֶׁהַהַצָּלָה תִּהְיֶה עַל יָדוֹ יִתְבָּרַךְ, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (מכילתא בא) "וַיּוֹצִיאֵנוּ ה'" וְגוֹ' – לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ וְלֹא

וְגוֹ', אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּכְבוֹדוֹ וְגוֹ', וְהוּא אָמְרוֹ "וְאָנֹכִי" בִּכְבוֹדִי אֵעֵלְךָ וְגוֹ' (דברים ו:כא, שמות יג:טז).

וְטַעַם כְּפֶל **אֵעֵלְךָ גַּם עָלֹה**, רָמַז לוֹ שְׁתֵּי עֲלִיּוֹת: הָאַחַת יְצִיאַת מִצְרַיִם, וְהַשְּׁנִיָּה שֶׁיַּעֲלֵהוּ מִשָּׁם לְבַל יִקָּבֵר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, שֶׁהוּא הַמּוֹרָא שֶׁהָיָה יָרֵא כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ (בראשית מו:ג). וְאָמַר תֵּיבַת "גַּם" לְרַמֵּז תּוֹסֶפֶת הָרִבּוּי שֶׁיַּעֲלוּ בּוֹ מִמִּצְרַיִם, בֵּין בִּבְחִינַת הַמַּעֲלָה בֵּין בִּבְחִינַת הַבְּרוּרִים שֶׁיִּבָּרְרוּ שָׁמָּה נִיצוֹצֵי הַקְּדֻשָּׁה לְאֵין קֵץ:

או יִרְצֶה **גַּם עָלֹה** לְרַמֵּז אֶל חֵלֶק הָרוּחָנִי הַיּוֹרֵד עִמּוֹ מִצְרַיִם, וְעַיֵּן בַּזֹּהַר (שמות ד') בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק "נָצְאוּ כָל צִבְאוֹת ה'" (שמות יב:מא):

וְיוֹסֵף יָשִׁית יָדוֹ וְגוֹ'. נִתְכַּוֵּן לְהַבְטִיחוֹ שֶׁלֹּא יָמוּת בְּחַיָּיו, גַּם לְצַד שֶׁכַּמָּה פְּעָמִים הִזְכִּיר יַעֲקֹב זְכִרוֹן הַמָּוֶת עַל יוֹסֵף וְאָמַר גַּם כֵּן (בראשית לז:לה) "כִּי אֵרֵד אֶל בְּנִי" וְגוֹ', לָזֶה חָזַר לְהַבְטִיחוֹ שֶׁלֹּא יָחוּשׁ לַשְׁגָּגָה הַיּוֹצֵאת (קהלת י:ה) וְגוֹ'.

עוֹד נִתְכַּוֵּן לוֹמַר אֵלָיו כִּי הָעֲלָיָה שֶׁל יַעֲקֹב לֹא תִהְיֶה בַּחַיִּים חַיָּתוֹ אֶלָּא לְאַחַר מִיתָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְיוֹסֵף** וְגוֹ'. גַּם מִזֶּה יָדַע כִּי אֵין לוֹ רְשׁוּת לָצֵאת מִמִּצְרַיִם בַּחַיִּים חַיָּתוֹ, כְּדֵי שֶׁיְּקַיֵּם דְּבַר ה' שֶׁיָּשִׁית יוֹסֵף יָדוֹ עַל עֵינָיו, וְאִם יֵצֵא אֵין הַדָּבָר יָכוֹל לְהִתְקַיֵּם.

ו **וַיִּקַּח אֶת מְקֻנֵיהֶם וְגוֹ'.** טַעַם שֶׁלֹּא אָמַר כֵּן בִּתְחִלַּת הַנְּסִיעָה כְּשֶׁאָמַר (בראשית מו:א) "וַיִּסַּע" וְגוֹ'. אוּלַי כִּי מִקּוֹדֶם לֹא נָסְעוּ אֶלָּא לְלַוּוֹת יַעֲקֹב גַּם לִרְאוֹת פְּנֵי יוֹסֵף, אַף אַחַר מַרְאֵה הַנְּבוּאָה נִתְגַּלָּה לָהֶם כִּי מַסְכִּים אֵל עֶלְיוֹן שֶׁיָּגוּרוּ שָׁם בְּמִצְרַיִם עַד יוֹם שֶׁיִּרְצֶה לְהַעֲלוֹתָם מִשָּׁם, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בַּפָּסוּק "אָנֹכִי אֵרֵד וְאָנֹכִי" בָּזֶה הִסְכִּימוּ לְהוֹלִיךְ עִמָּם כָּל מִקְנֵיהֶם וּלְבוּשָׁם וְגוֹמֵר. גַּם הוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי הֲגַם שֶׁיָּדְעוּ כִּי שָׁם צִוָּה ה' הַגָּלוּת לֹא הִקְשׁוּ עָרְפָּם וְלֹא נִמְנְעוּ חָס וְשָׁלוֹם מִלְּקַיֵּם שִׁטַּר חוֹב הַגָּלוּת, אֶלָּא נָשְׂאוּ טַפָּם וְגוֹ' וַיָּבֹאוּ מִצְרָיְמָה.

ז **בָּנָיו וּבְנֵי וְגוֹ'.** אַחַר שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ "יַעֲקֹב וְכָל זַרְעוֹ", לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה "בָּנָיו וּבְנֵי" וְגוֹ'.

עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הִפְסִיק בֵּין בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו לְבֵין בְּנוֹתָיו וּבְנוֹת בָּנָיו וְכָל זַרְעוֹ בְּתֵיבַת "אִתּוֹ", וְלֹא הִפְסִיק בְּמַה שֶׁאָמַר לְבַסּוֹף "הֵבִיא אִתּוֹ מִצְרַיְמָה"?

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא שֶׁבָּא לְהוֹדִיעַ כִּי יֵשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּין בְּנֵי יַעֲקֹב בִּירִידָתָם לְמִצְרַיִם, כִּי יֵשׁ מֵהֶם שֶׁבָּאוּ בִּרְצוֹנָם לְקַבֵּל גְּזֵרַת מֶלֶךְ בְּלֵב שָׁלֵם, וְיֵשׁ מֵהֶם שֶׁהָיוּ חוֹכְכִים לְהִתְעַכֵּב מֵרֶדֶת לְכוּר הַבַּרְזֶל, וְצִיְּנָם הַכָּתוּב מִי וָמִי הַהוֹלְכִים לִפְרוֹעַ שִׁטַּר חוֹב הַגָּלוּת מֵרְצוֹנָם. וְאָמַר **בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו אִתּוֹ**, פֵּרוּשׁ אִלּוּ לֹא הֵצַרְךָ לַהֲבִיאָם הוּא אֶלָּא הֵם מֵעַצְמָם בָּאוּ אִתּוֹ בְּדוֹמֶה לוֹ, וְאַחַר כָּךְ סִדֵּר אוֹתָם שֶׁלֹּא בָּאוּ מֵרְצוֹנָם עַד שֶׁהֵצַרְךָ יַעֲקֹב לְהוֹרִידָם בְּעַל כָּרְחָם, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּנוֹתָיו וּבְנוֹת בָּנָיו וְכָל זַרְעוֹ**, פֵּרוּשׁ בְּנֵי בְּנֵי בָנָיו, אִלּוּ "הֵבִיא אִתּוֹ מִצְרַיְמָה", פֵּרוּשׁ, הוּא הֱבִיאָם, לֹא לִרְצוֹנָם בָּאוּ.

וָאֶרְאֶיתִי לָתֵת לֵב לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה א:ה) שֶׁאָמְרוּ שֶׁכָּל זְמַן שֶׁאֶחָד מִיּוֹרְדֵי מִצְרַיִם קַיָּם, לֹא הִתְחִיל הַשִּׁעְבּוּד, דִּכְתִיב (שמות א':ו') "וַיָּמָת יוֹסֵף וְגוֹ' וְכֹל הַדּוֹר הַהוּא", פֵּרוּשׁ שֶׁיָּרְדוּ מִצְרַיִם אָז הִתְחִיל הַשִּׁעְבּוּד, כִּי אוּלַי שָׁוְוה הָיָה לָהֶם לְתַשְׁלוּם קַבָּלַת גְּזֵרַת מֶלֶךְ בְּרָצוֹן, פָּקַע מֵהֶם הַשִּׁעְבּוּד, כִּי סָמָא דְּיִסּוּרֵי קַבּוּלֵי. וְהָעֵד הַנֶּאֱמָן לָזֶה גַּם כֵּן, כִּי יוֹכֶבֶד וְסָרַח בַּת אָשֵׁר הָיוּ מִיּוֹרְדֵי מִצְרַיִם (בראשית רבה צד:ט), וּבִימֵיהֶם הָיָה הַשִּׁעְבּוּד, וְהַטַּעַם הוּא לְצַד שֶׁהֵבִיאָם יַעֲקֹב וְלֹא מֵרְצוֹנָם. וְעַיֵּן בְּדִבְרֵי הַזֹּהַר (ויקהל קצח:) בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק "אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל ה'" (תהלים קמו:ה).

ח **וְאֵלֶּה שְׁמוֹת וְגוֹ'.** יֵשׁ לְהָעִיר בְּפֵרוּשׁ מִסְפַּר זֶה: א' לָמָּה הֵצַרְךָ לוֹמַר **יַעֲקֹב וּבָנָיו**, גַּם אֵין לָהּ מַשְׁמָעוּת בְּהַרְדָּפַת הָעִנְיָן. ב' אָמְרוֹ (בראשית מו:טו) **כָּל נֶפֶשׁ בָּנָיו** וְגוֹ' **שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ**, וּבִפְרָטָן אֵינָם כִּי אִם שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם.

וְרַז"ל הִרְגִּישׁוּ מִזֶּה וְאָמְרוּ (בראשית רבה פרשה צ"ד) שֶׁהִיא יוֹכֶבֶד שֶׁנּוֹלְדָה בֵּין הַחוֹמוֹת. וְדִבְרֵיהֶם ז"ל יְקֻבְּלוּ מִפִּיהֶם וְלֹא מִפִּי זוֹלָתָם, כִּי אֵין רְאָיָה לָזֶה מֵהַכָּתוּב. גַּם מֵהֶם אָמְרוּ (בראשית רבה צד) כִּי שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ הִיא הַמַּשְׁלֶמֶת שִׁבְעִים, וּלְדִבְרֵיהֶם ז"ל אֵין כָּאן יוֹכֶבֶד בַּמִּנְיָן שֶׁאִם לֹא כֵּן שְׁלֵמִים הֵם בְּמִסְפַּר הַשִּׁבְעִים. וְדִבְרֵיהֶם ז"ל יֻצְדְּקוּ בִּישׁוּב פָּסוּק (בראשית מו:כז) הַבָּא בָּאַחֲרוֹנָה "כָּל הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה וְגוֹ' שִׁבְעִים" לֹא בְּפָסוּק זֶה, כִּי לָמָּה יִצְטָרֵךְ לִבְנֵי לֵאָה לְבַד, וְאִם כֵּן מַה יַּעֲנֶה בִּשְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שֶׁאֵינָם אֶלָּא שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם. וְלַמִּדְרָשׁ שֶׁאָמַר זוֹ יוֹכֶבֶד וְכוּ' וַדַּאי שֶׁיִּחְלוֹק עַל מִדְרָשׁ הַנִּזְכָּר, וְקָשֶׁה לִי גַּם עָלָיו, כִּי לְפִי דְּבָרָיו שֶׁאָמַר שֶׁיּוֹכֶבֶד נוֹלְדָה וּבָהּ נִשְׁלְמוּ שְׁלֹשִׁים וּשְׁלֹשָׁה בְּנֵי לֵאָה, אִם כֵּן לָמָּה כְּשֶׁחָזַר הַכָּתוּב לְכְלוֹל כָּל פְּרָטֵי הַמִּנְיָנִים בְּסָמוּךְ אָמַר (בראשית מו:כו) "כָּל הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב וְגוֹ' שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ", וְאִם נוֹלְדָה יוֹכֶבֶד יִהְיֶה הַחֶשְׁבּוֹן שִׁשִּׁים וָשֶׁבַע, עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: שְׁלֹשִׁים וּשְׁלֹשָׁה שֶׁל לֵאָה, שִׁשָּׁה עָשָׂר שֶׁל בְּנֵי זִלְפָּה חֲרֵי אַרְבָּעִים וְתִשַּׁע, אַחַד עָשָׂר שֶׁל בְּנֵי רָחֵל מִלְּבַד יוֹסֵף וּשְׁנֵי בָנָיו שֶׁהָיוּ בְּמִצְרַיִם חֲרֵי שִׁשִּׁים, וְשִׁבְעָה שֶׁל בְּנֵי בִלְהָה חֲרֵי שִׁשִּׁים וָשֶׁבַע, וְלָמָּה יַכְחִישׁ הַכָּתוּב עַצְמוֹ וְיֹאמַר "כָּל הַנֶּפֶשׁ וְגוֹ' שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ" וּבִפְרָטָן הוּא מוֹנֶה שִׁשִּׁים וָשֶׁבַע?

עוֹד יֵשׁ לְתָמְהַּ, כִּי חָזַר בָּאַחֲרוֹנָה וְצֵרַף יוֹסֵף וּבָנָיו וְגוֹ', וְאָמַר "כָּל הַנֶּפֶשׁ וְגוֹ' שִׁבְעִים", וְאֵינוֹ כֵּן. הֵן אֱמֶת לְדִבְרֵי הַמִּדְרָשׁ שֶׁצֵּרַף ה' עִמָּהֶם שְׁכִינָתוֹ, יִתְיַשֵּׁב פָּסוּק זֶה, וְקָשֶׁה לִדְבָרָיו פָּסוּק רִאשׁוֹן.

וְהַנָּכוֹן בִּפְשָׁט הַכְּתוּבִים הוּא, כִּי שְׁנֵי מִנְיָנִים מוֹנֶה הַכָּתוּב: בְּאֶחָד מוֹנֶה יַעֲקֹב וּבְאֶחָד מוֹנֶה זֶרַע יַעֲקֹב, וְלָזֶה כְּשֶׁכּוֹלֵל יַעֲקֹב וּבָנָיו הִנֵּה הֵם שִׁבְעִים, וּכְשֶׁמְּפָרֵט בָּנָיו מִבַּלְעֲדֵי יַעֲקֹב אֵינָם אֶלָּא שִׁשִּׁים וָתֵשַׁע.

גַּם בָּזֶה יְדוּיְקוּ הַכְּתוּבִים בְּמַה שֶׁהֵעַרְנוּ בָּהֶם, כִּי בַּתְּחִלָּה הֵרָאָנוּ בָּאֱצְבַּע כִּי מַכְנִיס יַעֲקֹב בַּמִּנְיָן הָרִאשׁוֹן שֶׁל בְּנֵי לֵאָה, וְהוּא אָמְרוֹ **יַעֲקֹב וּבָנָיו**, פֵּרוּשׁ כִּי

מַכְנִיסוֹ בִּכְלַל מִנְיָן זֶה. וְלָזֶה אָמַר לְבַסּוֹף **כָּל נֶפֶשׁ בָּנָיו וּבְנוֹתָיו שִׁלְשִׁים וְשָׁלֹשׁ**, פֵּרוּשׁ כָּל נֶפֶשׁ הָאֲמוּרִים בְּפָרָשָׁה זוֹ בְּצֵרוּף בָּנָיו וּבְנוֹתָיו וְהוּא עִמָּהֶם בְּצֵרוּף הַחֶשְׁבּוֹן, וְלֹא הֶצְרַךְ לְהַזְכִּירוֹ וְסָמַךְ עַל מַה שֶּׁרָשַׁם בִּתְחִלַּת הָעִנְיָן "יַעֲקֹב וּבָנָיו". וְאוּלַי כִּי לָזֶה אָמַר תֵּבַת **כָּל** לִכְלוֹל הָאָב עִם הַבָּנִים בְּמִסְפָּר זֶה. וְתִמְצָא שְׁבְּצֵרוּף בְּנֵי זִלְפָּה שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ אָמַר (בראשית מו:יח) "וַתֵּלֶד וְגוֹ' שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה נָפֶשׁ" וְלֹא אָמַר "כָּל", וַהֲגַם שֶׁבְּמִסְפַּר בְּנֵי רָחֵל (בראשית מו:כב) אָמַר "כָּל", לֶהֱיוֹת שֶׁרָצָה לִכְלוֹל בְּנֵי יוֹסֵף שֶׁבָּהֶם עוֹלֶה הַחֶשְׁבּוֹן לִפְכוּם הָרֶשׁוּם, וּמַה שֶּׁאָמַר (בראשית מו:כה) "כָּל" בִּבְנֵי בִלְהָה נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁאֵין בְּכֻלָּן אֶלָּא שֶׁבַע חֶשְׁבּוֹן קָטָן.

עוֹד תִּמְצָא שֶׁבְּכָל שִׁלְשֶׁת הָאִמָּהוֹת אָמַר זִכְרוֹן הַלֵּדָה: בְּזִלְפָּה אָמַר "וַתֵּלֶד אֶת אֵלֶּה" וְגוֹ', מַה שֶּׁלֹּא אָמַר כֵּן בִּבְנֵי לֵאָה. וּלְדַרְכֵּנוּ נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לְהָעִיר כִּי לֹא כָּל הַשִּׁלְשִׁים וְשָׁלֹשׁ הֵם נוֹלָדִים, וְלָזֶה אִם הָיָה אוֹמֵר "וַתֵּלֶד אֵלֶּה לְיַעֲקֹב שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ" הָיָה הַנִּשְׁמָע כִּי שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ יָלְדָה, וְלֹא כֵן הוּא, שֶׁלֹּא יָלְדָה אֶלָּא שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם, וּבְצֵרוּף אֲבִיהֶם עִם בָּנָיו וּבְנוֹתָיו שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ.

וַאֲשֶׁר עַל כֵּן כְּשֶׁצֵּרַף בָּאַחֲרוֹנָה, הֶעִירְךָ כִּי חֶשְׁבּוֹן הַבָּנִים וּבָנוֹת בִּפְנֵי עַצְמָן לְבַד מִיַּעֲקֹב אֵינוֹ כֵן, וְהוּא אָמְרוֹ בְּצֵרוּף פְּרָטֵי הַחֶשְׁבּוֹן. "כָּל הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב" – חֲרֵי הוֹצִיאוֹ מִכְּלַל הַחֶשְׁבּוֹן, וְדִקְדֵּק לוֹמַר "יוֹצְאֵי יֶרֶךְ יַעֲקֹב שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ", וְלֹא תִקְשֶׁה קֶשְׁיָתֵנוּ שֵׁשִּׁשִּׁים וָשֶׁבַע, כִּי שָׁם כָּלַל יַעֲקֹב וְכָאן לֹא כְּלָלוֹ, וּבְצֵרוּף מִסְפַּר הַכֹּל לְבַסּוֹף אָמַר "כָּל הַנֶּפֶשׁ לְבֵית יַעֲקֹב" – פֵּרוּשׁ הוּא וּבָנָיו שֶׁבָּאוּ מִצְּרִימָה שִׁבְעִים.

גַּם שֶׁנִּתְחַכֵּם הַכָּתוּב לְהָעִירְךָ לְמָה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ, בְּמַה שֶּׁדִּקְדֵּק לְשַׁנּוֹת דִּבָּרָיו בִּשְׁנֵי כְּתוּבִים הַבָּאִים כְּאֶחָד בִּשְׁנֵי הַצֵּרוּפִים: בְּאֶחָד דִּקְדֵּק לוֹמַר **כָּל הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב** – הִקְדִּים הַבִּיאָה לְהַזְכֶּרֶת יַעֲקֹב, וּבְפָסוּק שֵׁנִי אָמַר **כָּל הַנֶּפֶשׁ לְבֵית יַעֲקֹב הַבָּאָה** – הִקְדִּים הַזְכָּרַת יַעֲקֹב לְהַזְכֶּרֶת הַבִּיאָה. נִתְכַּוֵּן בָּזֶה לוֹמַר כִּי בְּצֵרוּף חֶשְׁבּוֹן רִאשׁוֹן אֵין יַעֲקֹב בַּכְּלָל, וְלָזֶה אָמַר **הַבָּאָה לְיַעֲקֹב** – פֵּרוּשׁ הַבָּאָה לוֹ, הָא לְמַדְתָּ כִּי הוּא אֵינוֹ בַּכְּלָל. וּבְצֵרוּף חֶשְׁבּוֹן שֵׁנִי אָמַר כָּל הַנֶּפֶשׁ שַׁיֵּךְ לְבֵית יַעֲקֹב שֶׁבָּאוּ מִצְרַיְמָה וְגוֹ', הָא לְמַדְתָּ כִּי יַעֲקֹב לֹא יָצָא מֵהַכְּלָל.

וּכְדִי שֶׁלֹּא לִסְתֹּר חָס וְשָׁלוֹם דִּבְרֵי רַז"ל שֶׁאָמְרוּ יוֹכֶבֶד נוֹלְדָה בֵּין הַחוֹמוֹת, אוּלַי שֶׁרָמְזָה הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **כָּל נֶפֶשׁ וְגוֹ' וּבְנוֹתָיו**, וְלֹא מָצִינוּ לוֹ אֶלָּא בַּת אַחַת, אֶלָּא זוֹ יוֹכֶבֶד שֶׁנּוֹלְדָה בֵּין הַחוֹמוֹת, אֲבָל לֹא כְּלָלָהּ בַּחֶשְׁבּוֹן כִּי יַעֲקֹב הוּא הַמַּשְׁלִים כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי. וְיֵשׁ עוֹד טַעַם בַּדָּבָר שֶׁלֹּא תִּכָּלֵל בַּחֶשְׁבּוֹן כִּי אִם נוֹלְדָה בֵּין הַחוֹמוֹת וּצְרִיכָה שְׁלֹשִׁים יוֹם כְּדֵי שֶׁתֵּצֵא מִכְּלַל נֶפֶל וְלֹא הָיְתָה רְאוּיָה לְהִמָּנוֹת בִּכְנִיסָתָם. וְלֹא יִקְשֶׁה בְּעֵינֶיךָ שֶׁיִּהְיֶה פֵּרוּשֵׁנוּ הֵפֶךְ דִּבְרֵי חֲז"ל, כִּי כְּבָר הוֹדַעְתִּיךָ כִּי בְּפִשְׁטֵי הַתּוֹרָה שֶׁאֵין הֲלָכָה יוֹצְאָה מֵהֶם רְשׁוּת נְתוּנָה לְתַלְמִיד וָתִיק לְחַדֵּשׁ, וַעֲלֵיהֶם נֶאֱמַר (שיר השירים ה:טז) "חִכּוֹ מַמְתַקִּים וְכֻלּוֹ מַחֲמַדִּים". וְיֵשׁ לְיַשֵּׁב מַה שֶּׁהִקְשֵׁנוּ לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה וְהוּא דָּחוּק, וְהַפְּשָׁט כִּרְאִי מוּצָק (איוב לז:יח) וְהַדְּרָשָׁה תִּדָּרֵשׁ.

יב **וּבְנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְגוֹ'.** צָרִיךְ לָדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן הִזְכִּיר אוֹתָם שֶׁכְּבָר מֵתוּ? גַּם אֵין חִדּוּשׁ בְּהוֹדָעַת מִיתָתָם. גַּם צָרִיךְ לְדַקְדֵּק אָמְרוֹ **וַיִּהְיוּ בְּנֵי פָרֶץ** וְגוֹ', שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "וּבְנֵי פֶּרֶץ" וְגוֹ' כְּאָמְרוֹ אַחַר זֶה "וּבְנֵי בְריעָה", מַה הִיא כַּוָּנָתוֹ בְּאָמְרוֹ **וַיִּהְיוּ** וְגוֹ'. וְאֶפְשָׁר כִּי לְפִי מַה שֶּׁקָּדַם אֶצְלֵנוּ בְּמִצְוַת יִבּוּם כִּי יָבִיא נֶפֶשׁ הַמֵּת, וּבַמְּצִיאוּת שֶׁלְּפָנֵינוּ לְצַד שֶׁמֵּתוּ עֵר וְאוֹנָן בְּלֹא בָנִים וְיַצְרֵךְ הַמְיַבֵּם לַהֲבִיאָם, וְהִנֵּה נַעֲשָׂה יְהוּדָה מְיַבֵּם בְּעַד שֵׁלָה וְהֵבִיא שְׁתֵּי הַנְּפָשׁוֹת עַצְמָן, וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי עֵר וְאוֹנָן בִּמְקוֹמָן עוֹמְדִים שֶׁנִּכְנְסוּ בִּמְקוֹמָן חֶצְרוֹן וְחָמוּל, וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב: וּבְנֵי יְהוּדָה חֲמִשָּׁה בָּנִים עֵר וְאוֹנָן וְגוֹ' וַיָּמָת" וְגוֹ', וּלְצַד זֶה הָיוּ עֵר וְאוֹנָן חֲזָרוּ לִהְיוֹת בְּנֵי פֶּרֶץ חֶצְרוֹן וְחָמוּל, כִּי חֲזָרוּ לָעוֹלָם מְעֻבָּרִים בְּסוֹד נֶפֶשׁ מֵת וְהָיוּ חֶצְרוֹן וְחָמוּל.

וּבָרָךְ פְּשָׁט יְכַוֵּן הַכָּתוּב בְּהַזְכֶּרֶת עֵר וְאוֹנָן לְלַמֵּד עֲלֵיהֶם זְכוּת, כִּי טַעַם מִיתַת עֵר וְאוֹנָן הָיָה לְצַד שֶׁהָיוּ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ויקרא י"ח:ג) "כְּמַעֲשֵׂה אֶרֶץ מִצְרַיִם וּכְמַעֲשֵׂה אֶרֶץ כְּנַעַן" וְגוֹ', וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה פרשה כ"ג): הַשְׁוָה הַכָּתוּב מַעֲשֶׂה מִצְרַיִם וְכוּ'. וּלְצַד שֶׁהָיוּ שָׁם עֵר וְאוֹנָן לָמְדוּ מִמַּעֲשֵׂיהֶם, וְזוֹלַת זֶה בָּנָיו שֶׁל אוֹתוֹ צַדִּיק אֵין שָׁרְשָׁם רַע וָמַר חָס וְשָׁלוֹם, וְתִמְצָא שֶׁצִּוָּה הָאֵל יִשְׂרָאֵל לְבַל יִלְמְדוּ מֵהֶם דִּכְתִיב "כְּמַעֲשֵׂה" וְגוֹ':

וְטַעַם אָמְרוֹ **וַיִּהְיוּ**, רָמַז כִּי לְאֵלֶּה יִקָּרֵא הַוָיָה וְאֵין כְּמוֹתָם, לְצַד כִּי מֵהֶם יֵצֵא חוֹטֶר לְיִשֵׁי מְשִׁיחֵנוּ מַלְכֵּנוּ אֲשֶׁר יִהְיֶה לְנֵס עַמִּים, אֵלָיו גּוֹיִם יִדְרוֹשׁוּ.

ל **וַיֹּאמֶר וְגוֹ' אֲמוּתָה הַפָּעַם וְגוֹ'.** טַעַם אָמְרוֹ **הַפָּעַם** פֵּרוּשׁ: לֶהֱיוֹת שֶׁאָמַר (בראשית לז:לה) "כִּי אֵרֵד אֶל בְּנִי אָבֵל שְׁאוֹלָה", עַתָּה אָמַר לֹא אֶרְאֶה הַשַּׁחַת. עוֹד נִרְאֶה לִלְמֹד בְּדִקְדּוּק אָמְרוֹ **כִּי עוֹדֶךָּ חָי**, וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "אַחֲרֵי רְאוֹתִי פָּנֶיךָ", וְהַדָּבָר מוּבָן כִּי חַי הוּא. גַּם צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה לֹא אָמַר יַעֲקֹב כֵּן כְּשֶׁבִּשְׂרוּהוּ הָאַחִים כִּי יוֹסֵף חַי, וּמָצִינוּ שֶׁהֶאֱמִין כְּשָׁרָאָה הָעֲגָלוֹת (בראשית מה:כו) "וַתְּחִי רוּחַ" וְגוֹ', וּמַה דָּבָר חָדָשׁ רָאָה?

אָכֵן כַּוָּנַת דִּבְרֵי יַעֲקֹב הֵם כִּי הֲגַם שֶׁנִּתְבַּשֵּׂר כִּי עוֹדֶנּוּ חַי, זֶה הוֹעִיל לָדַעַת שֶׁיֶּשְׁנוֹ בַּמְּצִיאוּת, אֲבָל עֲדַיִן לִבּוֹ דַּוֵי עָלָיו לְצַד הֱיוֹתוֹ בֵּין הָאֻמּוֹת, שָׁפָל עֶבֶד מוֹשְׁלִים, אִם עוֹדֶנּוּ בְּצִדְקוּתוֹ וְלֹא כָּהֲתָה עֵינוֹ וְלֹא נָס לֵיחוֹ, אוֹ לְצַד הֱיוֹתוֹ מֻכְדָּל מִמֶּנּוּ וְנָתוּן תּוֹךְ הַקְּלִפּוֹת וּבִקְרֶט טֻמְאַת מִצְרַיִם, וּמַה גַּם לְצַד מַה שֶּׁעָבְרוּ מֵרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁאָמַר (בראשית ל"ז) "טָרוֹף טֹרַף יוֹסֵף חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ" (בראשית רבה פ' פ"ד). וְדָבָר יָדוּעַ הוּא כִּי הַצַּדִּיקִים יוֹתֵר יַחְפְּצוּ בְּהֶעְדֵּר הַבֵּן בְּהֱיוֹתוֹ בֵּן מֵבִישׁ, וּמַה גַּם יַעֲקֹב הַצַּדִּיק. אֲשֶׁר עַל כֵּן לֹא הָיְתָה שִׂמְחָתוֹ שְׁלֵמָה מִפֶּקַח זֶה עַד וַיֵּרָא אֵלָיו וְהִכִּיר בּוֹ בְּפָנָיו כִּי הַכָּרַת הַפָּנִים תַּעֲנֶה בָּאִישׁ, וּכְמוֹ כֵן מָצִינוּ לְצַדִּיקִים שְׁלֵמִים וְכֵן רַבִּים שֶׁהִכִּירוּ בְּרֹשֶׁם הַפָּנִים מַעֲשֵׂה אָדָם וְכָל שֶׁכֵּן יַעֲקֹב אָבִינוּ שֶׁיַּכִּיר. לָזֶה כְּשֶׁהִכִּיר בּוֹ אָמַר אֵלָיו "אֲמוּתָה הַפָּעַם", פֵּרוּשׁ

הַפַּעַם הַזֹּאת בְּרִאְיָתְךָ וְלֹא מִקֹּדֶם כְּשֶׁנִּתְבַּשַּׂרְתִּי, וְהַטַּעַם **אַחֲרֵי רְאוֹתִי פָּנֶיךָ** וְהִכַּרְתִּי בָּהֶם שֶׁעוֹדְךָ חַי, פֵּרוּשׁ צַדִּיק כְּמִקֹּדֶם וְלֹא נִשְׁתַּנָּה דִּיוֹקָנְךָ מִכְּמוֹת שֶׁהָיָה אֶלָּא עוֹדְךָ חַי, כִּי הַצַּדִּיקִים קְרוּיִים חַיִּים (ברכות י״ח.), וְנָכוֹן.

פרק מז

א **אָבִי וְאַחַי וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָ עֲלֵיהֶם עֲשׂוֹת. **וְהִנָּם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן** כְּמוֹ שֶׁאָמַרְתָּ (בראשית מה:יח) ״וְאֶתְּנָה לָכֶם אֶת טוּב אֶרֶץ מִצְרַיִם״, וְאֶרֶץ גֹּשֶׁן בְּעֶרֶךְ מִרְעֵה הַמִּקְנֶה הִיא טוּב אֶרֶץ מִצְרַיִם. אֲבָל הָאַחִים בְּדַבְּרָם לִפְנֵי פַּרְעֹה לֹא בָּאוּ בְּטַעֲנָה כַּאֲשֶׁר אָמַרְתָּ אֶלָּא כְּמִתְחַנְּנִין עַל דָּבָר טוֹב, וְאָמְרוּ (בראשית מז:ד) ״לָגוּר וְגוֹ׳ כִּי אֵין מִרְעֶה״ וְגוֹ׳ וְעַיֵּין בְּסָמוּךְ:

ה **וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה וְגוֹ׳ לֵאמֹר וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **לֵאמֹר**, גַּם קָשֶׁה אָמְרוֹ **אָבִיךָ** וְגוֹ׳ **בָּאוּ אֵלֶיךָ**, הֲרֵי זֶה בָּא לְלַמֵּד וְנִמְצָא לָמֵד בְּדָבָר עַצְמוֹ שֶׁלִּמֵּד. **אָכֵן** תִּמְצָא כִּי פַּרְעֹה בִּדַּבְּרוֹ אֶל יוֹסֵף עִנְיַן אֶחָיו שֶׁיִּקָּחוּ אֶת אֲבִיהֶם וְיָבוֹאוּ, אָמַר (בראשית מ״ה:י״ז): ״אֱמוֹר אֶל אַחֶיךָ זֹאת עֲשׂוּ וְגוֹ׳ וּקְחוּ אֶת אֲבִיכֶם וְגוֹ׳ וּבֹאוּ אֵלָי״. וְדָבָר זֶה יֵשׁ בּוֹ שְׁתֵּי מַשְׁמָעִיּוֹת: הָאַחַת כִּי יָדַבֵּר אֲלֵיהֶם מִשֵּׁם פַּרְעֹה כִּי הוּא הַמְצַוֶּה דָּבָר, וְהַשְּׁנִיָּה כִּי יוֹסֵף יֹאמַר לָהֶם כֵּן מִפִּי עַצְמוֹ. וּפֵרוּשׁ זֶה הוּא יוֹתֵר צוֹדֵק מִמַּה שֶּׁמְּצִינוּ שֶׁאָמַר אַחַר כָּךְ (בראשית מ״ה:י״ט): ״וְאַתָּה צֻוֵּיתָה״ וְגוֹ׳. וְאִם הַכֹּל הוּא דִּבְרֵי פַּרְעֹה, לֹא יִצְטָרֵךְ לוֹמַר שֶׁנָּטַל רְשׁוּת מִפַּרְעֹה, הֲלֹא הַכֹּל הוּא דִּבְרֵי פַּרְעֹה. וְהִנֵּה תִּמְצָא כְּשֶׁדִּבֵּר יוֹסֵף אֶל אֶחָיו קֹדֶם שֶׁיְּדַבֵּר לְפַרְעֹה אָמַר לָהֶם (בראשית מ״ו:ל״א): ״אֶעֱלֶה וְאַגִּידָה לְפַרְעֹה וְגוֹ׳ אַחַי וְגוֹ׳ בָּאוּ אֵלַי״, הֲרֵי גִּלָּה דַּעְתּוֹ כִּי הוּא הַמְצַוֶּה אוֹתָם לָבֹא אֵלָיו וְהִנֵּה בָּאוּ אֵלָיו הָאֲנָשִׁים, וְזֶה הִצְדִּיק פֵּרוּשׁ שֵׁנִי. וְכַאֲשֶׁר דִּבֵּר אֶל פַּרְעֹה לֹא דִּקְדֵּק לוֹמַר ״בָּאוּ אֵלַי״ אֶלָּא סְתָם ״אַחַי וְגוֹ׳ בָּאוּ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן״ וְגוֹ׳. זֶה יַגִּיד כִּי בִּיאָתָם הִיא לְפַרְעֹה, וְלָזֶה מוֹדִיעוֹ לוֹמַר קִיּוּמוֹ דְּבָרֶיךָ, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בַּפָּסוּק הַסָּמוּךְ לָזֶה. אֲשֶׁר עַל כֵּן הֵשִׁיב פַּרְעֹה לְיוֹסֵף לֵאמֹר: **אָבִיךָ וְאַחֶיךָ בָּאוּ אֵלֶיךָ**, פֵּרוּשׁ, שֶׁתֹּאמַר שֶׁבִּיאַת אַחֶיךָ בָּאוּ אֵלֶיךָ, כִּי אֵין כַּוָּנָתִי בְּאָמְרִי ״אֱמוֹר אֶל אַחֶיךָ זֹאת עֲשׂוּ״ בִּשְׁלִיחוּתִי תְּדַבֵּר אֲלֵיהֶם כִּי אֲנִי הַמְצַוֶּה, אֶלָּא הִרְשֵׁיתִי אוֹתְךָ שֶׁתְּדַבֵּר אֲלֵיהֶם מִשְּׁמְךָ שֶׁיָּבוֹאוּ אֵלֶיךָ, וּכְבָר הִרְשֵׁיתִי אוֹתְךָ שֶׁתִּתֵּן לָהֶם טוּב אֶרֶץ מִצְרַיִם, וְאִם כֵּן ״אֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָנֶיךָ הִיא בְּמֵיטַב הָאָרֶץ״ וְגוֹ׳.

וְהַהֶפְרֵשׁ שֶׁבֵּין אִם יִהְיֶה הַדָּבָר בְּמִצְוַת פַּרְעֹה אוֹ עַל פִּי יוֹסֵף, יֵשׁ בָּזֶה לוֹמַר צַד גְּנַאי וְצַד שֶׁבַח. צַד גְּנַאי שֶׁשָּׁלַל הַחִיּוּב מִמֶּנּוּ אֲלֵיהֶם, וְעוֹד כִּי מִנִּימוּסֵי הַמַּלְכוּת כְּשֶׁיִּתֵּן מֶלֶךְ גְּדֻלָּה אוֹ הֲנָאָה לְאָדָם אֶחָד הִיא לוֹ מַתָּנַת עוֹלָמִית, וְלָזֶה אִם יִהְיוּ הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים מִפִּי פַּרְעֹה הִנָּם בָּאִים לְמַאֲמַר הַמֶּלֶךְ, וְחִיּוּב עַל הַמֶּלֶךְ לִסְבֹּל עֶלֶם וּמֵיטַב הָאָרֶץ יֵתֵן לָהֶם נִצְחִי בְּמַלְכוּתוֹ. וְלָזֶה הִקְפִּיד פַּרְעֹה שֶׁלֹּא יִהְיֶה הַדָּבָר מִמֶּנּוּ אֶלָּא מִיּוֹסֵף, וְהַחִיּוּב אֵלָיו הוּא וְלֹא עַל פַּרְעֹה, וּבָזֶה אֵין מַתָּנָתוֹ עוֹלָמִית כִּי אֵינוֹ אֶלָּא שַׁלִּיט בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֵין לוֹ שֵׁם מַלְכוּת, וּמַתָּנָתוֹ תִּהְיֶה קַיֶּמֶת כָּל זְמַן שֶׁיִּחְפֹּץ הַמֶּלֶךְ בָּהּ. וּבָזֶה נִתְכַּוֵּן שֶׁלֹּא יַחְשֹׁב יוֹסֵף כִּי הוּא צָרִיךְ לָהֶם, וּלְצָרְכָּךְ הַמַּלְכוּת שָׁלַח אַחֵרֵיהֶם לֶהֱיוֹתָם גִּבּוֹרֵי חַיִל לִהְיוֹת חַיִל וְחוֹמָה לְמַלְכוּתוֹ. לָזֶה אָמַר אֵלָיו כִּי הוּא אֵין לוֹ צָרְכָּךְ בָּהֶם.

וְצַד הַשֶּׁבַח הוּא, כִּי לָמָּה יִצְטָרֵךְ לְהוֹדִיעוֹ הַדָּבָר כְּאִישׁ אֲשֶׁר אֵין כֹּחַ בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת דָּבָר עַד שֶׁיִּקַּח רְשׁוּת מֵאֵת הַמֶּלֶךְ, הֲלֹא כְּבָר נִתַּן לוֹ רְשׁוּת בַּכֹּל וְעָשׂה יַעֲשֶׂה. וְהוּא אָמְרוֹ **בָּאוּ אֵלֶיךָ** – רָאוּי אַתָּה שֶׁיָּבוֹאוּ בִּשְׁבִילְךָ, וּבְכֹחַ מַאֲמָרְךָ ״אֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָנֶיךָ הִיא, בְּמֵיטַב הָאָרֶץ״ וְגוֹ׳ מִבְּלִי צָרְכָּךְ קַחַת רְשׁוּת מִמֶּנִּי. וּלְדֶרֶךְ זֶה תִּתְפָּרֵשׁ עוֹד ״לֵאמֹר״ שֶׁנָּתַן לוֹ רְשׁוּת לוֹמַר הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים אֵלָיו, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּפֶרֶק א׳ מְמַסֶּכֶת יוֹמָא (ד:) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אָמַר רַבִּי מְנַשְּׁיָא מִנַּיִן לָאוֹמֵר דָּבָר לַחֲבֵרוֹ שֶׁהוּא בְּבַל תֹּאמַר עַד שֶׁיֹּאמַר לוֹ אֱמוֹר, דִּכְתִיב ״וַיְדַבֵּר ה׳ וְגוֹ׳ לֵאמֹר״, עַד כָּאן. וְלָזֶה הֵצָרֵךְ פַּרְעֹה לְהַרְשׁוֹתוֹ כִּי כָל יְקָר וּגְדֻלָּה נֶאֱמַר לוֹ מִפִּי פַּרְעֹה, וַהֲגַם שֶׁיַּגִּיעַ קְצָת פְּחִיתוּת עֶרְךְ פַּרְעֹה בְּאֶמְצָעוּת הַדְּבָרִים, אֵין בְּכָךְ כְּלוּם.

עוֹד יִרְמֹז בְּתֵיבַת **אֵלֶיךָ** לֵאמֹר לוֹ כִּי טַעַם הַדָּבָר שֶׁצִּוָּה לָהֶם שֶׁיָּבוֹאוּ אֵינוֹ אֶלָּא לְמָה שֶׁנּוֹגֵעַ לְכִבּוּדוֹ שֶׁל יוֹסֵף, כְּדֵי שֶׁתּוּכַר מִשְׁפַּחְתּוֹ בְּמִצְרַיִם שֶׁלֹּא יִהְיֶה נֶחְשָׁב לִשְׁפַל אֲנָשִׁים. וַהֲגַם שֶׁהוּכְרוּ אֶחָיו בְּיוֹם שֶׁהִתְוַדַּע אֲלֵיהֶם, עוֹדָנוּ בַּחֲשָׁד שֶׁרָאָה כַּת שֶׁל בַּחוּרִים וְכִנָּה עַצְמוֹ עֲלֵיהֶם, כָּאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה ק,ט) בְּפָסוּק (בראשית נ:כא) ״וַיְנַחֵם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל לִבָּם״. וּבְבִיאַת אָבִיו וְאֶחָיו יֵאָמֵן הַדָּבָר, וְהוּא אָמְרוֹ **בָּאוּ אֵלֶיךָ** – לְצָרְכְּךָ וְלִכְבוֹדְךָ הִיא בִּיאָתָם:

ו **בְּמֵיטַב הָאָרֶץ וְגוֹ׳ יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן.** הִנֵּה חָשׁ לוֹמַר ״בְּמֵיטַב הָאָרֶץ״ לְבַד, לְצַד שֶׁיּוֹסֵף רָמַז בִּדְבָרָיו כִּי חֶפֶץ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן, יַחְשֹׁב כִּי אֵינוֹ חֶפֶץ שֶׁיֵּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן מִמַּה שֶּׁלֹּא הִסְכִּים עַל דְּבָרָיו. וְאִם הָיָה אוֹמֵר ״יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן״ יִהְיֶה נִשְׁמָע שֶׁהוּא כְּמִסְתַּפֵּק לָהֶם בִּנְתִינַת אֶרֶץ גֹּשֶׁן לְבַד וְלֹא בְּטוֹב מִמֶּנָּה אִם יִכְשַׁר בְּעֵינֵי יוֹסֵף, וְזֶה סוֹתֵר מַה שֶּׁקָּדַם בִּדְבָרָיו (בראשית מה:יח) ״וְאֶתְּנָה לָכֶם אֶת טוּב אֶרֶץ מִצְרַיִם וְגוֹ׳ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן״. וְזֶה שִׁעוּר דְּבָרָיו: בְּמֵיטַב הָאָרֶץ הוֹשֵׁב וְגוֹ׳ וַאֲנִי מוֹדִיעֲךָ כִּי אֶרֶץ גֹּשֶׁן הִיא הַמֵּיטָב. וּמְצִינוּ שֶׁכֵּן הֵעִיד הַכָּתוּב דִּכְתִיב (בראשית מז:יא) ״וַיּוֹשֶׁב יוֹסֵף וְגוֹ׳ בְּמֵיטַב הָאָרֶץ בְּאֶרֶץ רַעְמְסֵס״ וְגוֹ׳:

או יִהְיֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **בְּמֵיטַב** וְגוֹ׳, וְאִם בָּחֲרוּ לָהֶם אֶרֶץ גֹּשֶׁן – יֵשְׁבוּ בָהּ. וּבָזֶה אֵין הֶחְלֵט לוֹמַר כִּי הוּא זֶה מְקוֹמָם, אֶלָּא עוֹדָם בְּשַׁעַר הָרָצוֹן, אִם יִיטַב בְּעֵינֵיהֶם מָקוֹם אַחֵר – הָרְשׁוּת בְּיָדָם לָשֶׁבֶת בְּמֵיטַב הָאָרֶץ.

ז **וַיַּעֲמִידֵהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה.** טַעַם אֲמִרוֹ **וַיַּעֲמִידֵהוּ** וְגוֹ', אוּלַי שֶׁהֶעֱמִידוֹ בִּמְקוֹמוֹ שֶׁל יוֹסֵף שֶׁשָּׂם לוֹ פַּרְעֹה מְקוֹמוֹ לִפְנֵי כִּסְאוֹ, כְּשֶׁאָמַר לוֹ (בראשית מא:מ) "רַק הַכִּסֵּא אֶגְדַּל מִמֶּךָּ", וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי יוֹסֵף הֶעֱמִיד אָבִיו לִפְנֵי פַּרְעֹה בַּמָּקוֹם הַמְעֻלֶּה קָרוֹב לַמֶּלֶךְ.

עוֹד יִרְצֶה שֶׁהֶעֱמִידוֹ לְמוּל פָּנָיו כְּדֶרֶךְ הַמְבָרְכִין, וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב וְגוֹ'.

עוֹד יִרְצֶה לְהוֹדִיעַ כִּי הֶצְרֵךְ לְהַעֲמִידוֹ לְפָנָיו, לְצַד הֱיוֹת פַּרְעֹה שָׂפַל אֲנָשִׁים צָעִיר קוֹמָה (מועד קטן יח.), הֶצְרֵךְ לְהַכִּירֵנוּ לוֹ וְהֶעֱמִידוֹ לְפָנָיו לוֹמַר כִּי הוּא זֶה.

יג **וְלֶחֶם אֵין וְגוֹ' כִּי כָבֵד וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ: וּלְצַד כֹּבֶד הָרָעָב הָיוּ אוֹכְלִים דָּבָר מֻפְלָא וְכִלּוּ הַלֶּחֶם, וַהֲלֹא לִרְאוֹת עֵינֵינוּ דָּאֲבָה נַפְשֵׁנוּ בִּשְׁנֵי רָעָב שֶׁהָיוּ בַּמַּעֲרָב, שֶׁהָיָה אָדָם אֶחָד אוֹכֵל שִׁעוּר מַאֲכַל עֲשָׂרָה בְּנֵי אָדָם וְעוֹדֵנוּ רָעֵב בְּבִטְנוֹ, רַחֲמָנָא לִצְלָן.

יד **וַיְלַקֵּט וְגוֹ'.** אָמַר לְשׁוֹן לְקִיטָה, פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא נִשְׁאַר מֵהַכֶּסֶף בְּיָדָם וְלֹא כִּלּוּם, כִּי לֹא הִנִּיחַ אַחֲרָיו לְקֹט.

טו **וְלָמָּה נָמוּת וְגוֹ' כִּי אָפֵס כָּסֶף וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, לֶהֱיוֹת שֶׁלֹּא הָיָה חָפֵץ לָקַחַת בִּשְׂכַר הַתְּבוּאָה כִּי אִם הַכֶּסֶף וְלֹא פַּרְעוֹן אַחֵר, וַאֲשֶׁר מִצַּד זֶה לִקֵּט כָּל הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא, וַעֲתָּה בָּאוּ בְּטַעֲנָה לוֹמַר "לָמָּה" וְגוֹ' לְטַעַם שֶׁתַּם הַכֶּסֶף, שֶׁחֲרֵי יְכוֹלִין הֵמָּה לִפְרֹעַ הַתְּבוּאָה בִּשְׁוֶה כֶּסֶף. וְלָזֶה הֱשִׁיבָם יוֹסֵף שֶׁנִּתְרַצָּה לָקַחַת מִקְנֵיהֶם בְּעַד הַלֶּחֶם כֵּיוָן שֶׁתַּם הַכֶּסֶף, וְדִקְדֵּק בִּדְבָרָיו לוֹמַר **אִם אָפֵס כָּסֶף**, וְזוֹלַת זֶה לֹא יִתֵּן לָהֶם כָּל עוֹד שֶׁיֵּשׁ לָהֶם לְפָרְעוֹ בְּכֶסֶף. וְטַעְמוֹ לְהַעֲנִי מִצְרַיִם כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיוּ אֶחָיו דַּלִּים בְּפְנֵי עֲשִׁירִים, וְלָזֶה נִתְחַכֵּם שֶׁיִּקְנוּ מִמֶּנּוּ בְּכֶסֶף, שֶׁכָּל עוֹד שֶׁהַמְּקֻנֶּה בְּיָדָם מְזוֹנוֹתָם עֲלֵיהֶם וְיִצְטָרְכוּ לִקְנוֹת לֶחֶם וּמְזוֹנוֹת הַמְּקֻנֶּה, כִּי מִן הַסְּתָם אֵין דֶּשֶׁא וְאֵין עֵשֶׂב וּצְרִיכִין לָתֵת שְׁעוֹרִים מַאֲכָל לַבְּהֵמוֹת. לָזֶה הִנִּיחַ צָרְכֵי הַמְּקֻנֶּה עֲלֵיהֶם וַיִּשְׁבֹּר לָהֶם בְּכֶסֶף, שֶׁבָּזֶה לֹא נִשְׁלְמָה שָׁנָה רִאשׁוֹנָה עַד שֶׁהוּרְקוּ וְנַעֲשׂוּ כְּלִי רֵיק מִכֹּל, וּכְשֶׁבָּאוּ אֶחָיו הָיוּ עֲשִׁירִים לִפְנֵי עֲנִיִּים וְהָיוּ לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת, מַה שֶּׁלֹּא הָיָה כֵּן אִם הָיָה מַקְדִּים לָקַחַת מֵהֶם הַמְּקֻנֶּה.

עוֹד נִרְאֶה שֶׁיְּכַוְּנוּ לוֹמַר שֶׁיֵּשׁ לָהֶם כֶּסֶף, אֶלָּא שֶׁאֵינוֹ בְּנִמְצָא לָהֶם אָז, וְזֶה הוּא דָּבָר הָרָגִיל שֶׁבְּנֵי אָדָם לֹא יִהְיֶה לָהֶם מָצוּי תָּמִיד כֶּסֶף, כִּי יִשְׁלְחוּ בְּאֶרֶץ מֶרְחַקִּים. וְהוּא אָמְרוֹ **אָפֵס** לְשׁוֹן מְנִיעָה. וְלָזֶה טָעֲנוּ לָמָּה יָמוּתוּ לְצַד שֶׁכַּסְפָּם בְּמָקוֹם אַחֵר. וֶהֱשִׁיבָם כִּי יִתְּנוּ מִקְנֵיהֶם אִם נִמְנַע מֵהֶם הַכֶּסֶף, וְכַוָּנָתוֹ הוּא, אִם אֱמֶת דִּבְרֵיהֶם שֶׁיֵּשׁ לָהֶם כֶּסֶף אֶלָּא שֶׁאֵינוֹ מָצוּי, וְזֶה יוֹרֶה שֶׁאֵינוֹ מַצְדִּיק דִּבְרֵיהֶם, וְאָמַר לָהֶם שֶׁיִּתְּנוּ לוֹ מִקְנֵה הַבְּהֵמָה מַשְׁכּוֹן בְּעַד הַכֶּסֶף עַד שֶׁיִּגִּיעַ לְפֶרֶק הִתְקַבֵּל, וְאָז יַחְזִיר לָהֶם הַמְּקֻנֶּה.

יח **לֹא נְכַחֵד מֵאֲדֹנִי וְגוֹ'.** קָשֶׁה מָה כַּוָּנָתָם בְּאָמְרָם **לֹא נְכַחֵד**, וְהֵיאַךְ יְכוֹלִין לְכַחֵד בְּדָבָר שֶׁעוֹמֵד לְהִתְבָּרֵר, שֶׁאִם יֹאמְרוּ כִּי לֹא תַּם צְרִיכִין לַהֲבִיאוֹ, וּמָה הִיא אֲמָנָה זוֹ שֶׁאוֹמְרִים לוֹ שֶׁלֹּא יַכְחִידוּ אֶת הַדָּבָר? עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרָם **כִּי אִם** שֶׁאֵין לָהֶם מַשְׁמָעוּת. עוֹד, הֲלֹא כְּבָר אָמְרוּ לוֹ בְּשָׁנָה רִאשׁוֹנָה אָפֵס כָּסֶף. **עוֹד** צָרִיךְ לָדַעַת כַּוָּנַת אָמְרָם **וּמִקְנֵה** וְגוֹ' **אֶל אֲדֹנִי.**

וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוְּנוּ לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **לֹא נְכַחֵד** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, אֵין לָנוּ כֶּסֶף וְאָנוּ מַכְחִידִים אוֹתוֹ מֵאֲדוֹנִי, כִּי אִם הָאֱמֶת בְּמַה שֶׁהוּא תַּם הַכֶּסֶף. וְכַוָּנָתָם לְבַל יַחְשְׁדוּ אוֹתָם כִּי הֶעֱנוּ עַצְמָם וּבָאוּ לְבַקֵּשׁ בְּתוֹרַת צְדָקָה. וְאָמְרָם **וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה אֶל אֲדֹנִי**, פֵּרוּשׁ, כָּל מַה שֶּׁיֵּשׁ מִמִּקְנֵה הַבְּהֵמָה הוּא שֶׁל אֲדוֹנִי, כִּי הוּא לֹא עָשָׂה גְּבוּל לַמִּקְנֶה אֶלָּא בְּדֶרֶךְ כְּלָל קָנָה הַכֹּל, כְּאָמְרוֹ "וַיְנַהֲלֵם בְּכָל מִקְנֵיהֶם". לָזֶה אָמְרוּ כִּי לֹא הֵצְרִכוּ לוֹמַר "לֹא נְכַחֵד" אֶלָּא בַּכֶּסֶף שֶׁהוּא דָּבָר שֶׁיְּכוֹלִין לְהַטְמִן, אֲבָל מִקְנֵה הַבְּהֵמָה כָּל מַה שֶּׁיֵּשׁ לָהֶם הוּא שֶׁל אֲדוֹנִי, בְּכָל מָקוֹם שֶׁהֵם שָׁלוּ הֵם. וְאָמְרָם **לֹא נִשְׁאַר** וְגוֹ', לוֹמַר שֶׁאֵין לָהֶם לֹא כֶּסֶף וְלֹא שְׁוֶה כֶּסֶף. **וּלְפִי** מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בַּפָּסוּק "כִּי אָפֵס כָּסֶף" בְּדֶרֶךְ שְׁנֵיָּה, כִּי טָעֲנוּ שֶׁיֵּשׁ לָהֶם אֶלָּא שֶׁאֵינוֹ מָצוּי בְּיָדָם, יִתְיַשֵּׁב הַכָּתוּב עַל נָכוֹן, כִּי בָּאוּ וְאָמְרוּ לוֹ לֹא יְכַחֲדוּ דָּבָר מִמֶּנּוּ כְּפִי רִאשׁוֹנָה שֶׁקָּר שֶׁהָיָה לָהֶם אֶלָּא שֶׁמָּנַע מֵהֶם, לֹא כֵן הוּא, כִּי אִם תַּם מִמֶּשׁ, פֵּרוּשׁ, נִשְׁלַם וְאֵין לָהֶם עוֹד כֶּסֶף. וּבָזֶה יְדַיֵּק לָמָּה בְּפַעַם רִאשׁוֹנָה אָמְרוּ "אָפֵס" וּבְפַעַם שְׁנֵיָּה אָמְרוּ "תַּם".

וְאָמְרָם **וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה אֶל אֲדֹנִי** – פֵּרוּשׁ, מִקְנֵה הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר הָיָה עַד עַתָּה לְבִטָּחוֹן עַד שֶׁיִּזְדַּמֵּן הַכֶּסֶף, מֵעַתָּה יִהְיֶה מֻחְלָט לְךָ, וְהוּא אָמְרוֹ "אֶל אֲדֹנִי".

כג **הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם.** טַעַם אָמְרוֹ **הַיּוֹם**, גַּם הִטִּיל תֹּבֶל הַיּוֹם, בֵּין קְנִיָּתָם לִקְנִית הָאֲדָמָה. כִּי קְנִיָּתָם הוּא עַל יְדֵי מְשִׁיכָה כְּדִין קְנִית עֲבָדִים (קידושין כב:) וּבְמַעֲשֶׂה שֶׁהֶעֱבִיר הָעָם לְעָרִים מִקָּצֶה וְגוֹ', זוֹ הִיא קְנִיָּתָם. לָזֶה אָמַר **הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם**, פֵּרוּשׁ בְּמַה שֶׁהֶעֱבַרְתֶּם אָז לָעָרִים. אֲבָל הָאֲדָמָה אֵין זֶה דֶּרֶךְ קְנִיָּנָהּ, וּכְשֶׁהִזְכִּיר לְמַעְלָה "וַיְקַן יוֹסֵף אֶת אַדְמַת מִצְרַיִם" שָׁם נִרְמָז כִּי קָנָה בְּאֶחָד מִדַּרְכֵי קִנְיַן הָאֲדָמָה.

וַיֵּשׁ לְהָעִיר בְּדָבָר אַחֵר: שֶׁקָּנָה אוֹתָם מַה צֹּרֶךְ לִקְנִית אַדְמָתָם? הֲלֹא מַה שֶּׁקָּנָה עֶבֶד קָנָה רַבּוֹ (פסחים פח:)? וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁלֹּא הָיָה קִנְיָנָם כְּקִנְיַן עֲבָדִים, אֶלָּא לִפְרָט זֶה לַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה וְגוֹ' וְלָתֵת חֲמִישִׁית לְפַרְעֹה, אֵין זֶה אֶלָּא כְּקִנְיַן שָׂכִיר שֶׁלֹּא קָנָה קִנְיָנוֹ. וְלָזֶה הֵצֶרְךָ לִקְנוֹת הָאֲדָמָה, וְקָנָה אוֹתָהּ בְּקִנְיַן גָּמוּר, כְּמוֹ שֶׁגִּלָּה הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ: "וַיְקַן יוֹסֵף אֶת כָּל אַדְמַת מִצְרַיִם וְגוֹ' כִּי מָכְרוּ מִצְרַיִם אִישׁ שָׂדֵהוּ". וְאִם יִרְצֶה פַּרְעֹה לְהָבִיא פּוֹעֲלִים וְלַעֲבֹד הָאֲדָמָה לְזִכּוּתוֹ וּלְאַחְרִיוּתוֹ, עֲשֹׂה יַעֲשֶׂה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן גּוּפָם שֶׁל מִצְרִים לֹא אָמַר שֶׁקָּנָה קִנְיַן גָּמוּר. וַהֲגַם שֶׁאָמַר "הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם", פֵּרוּשׁ כְּקִנְיַן שָׂכִיר לְדָבָר הַמְּזֻכָּר בְּדִבְרֵי יוֹסֵף "הֵא לָכֶם זֶרַע" וְגוֹ'. וְטַעְמוֹ שֶׁל יוֹסֵף כִּי מַה יּוֹעִיל בָּאֲדָמָה אִם אֵין עוֹבֵד, לָזֶה נִתְחַכֵּם לְקִנּוֹתָם לְחַיְּבָם עַל הָעֲבוֹדָה.

כד **חֲמִישִׁית לְפַרְעֹה וְגוֹ׳.** נִתְחַכֵּם לוֹמַר כִּי קוֹדֶם כָּל דָּבָר יִטּוֹל פַּרְעֹה חֲמִישִׁית הַזֶּרַע, וּמִשְׁכַּחַת לָהּ שֶׁיִּשָּׁאֵר בְּאַרְבַּע הַיָּדוֹת שִׁיעוּר הַמַּסְפִּיק לְזֶרַע הַשָּׂדֶה וְהֵם יֵצְאוּ נְקִיִּים, אַף עַל פִּי כֵן לֹא יִגְרַע מֵהַחֲמִישִׁית לְפַרְעֹה. אַחַר כָּךְ ״וּלְזֶרַע הַשָּׂדֶה״ וְיַקְדִּימוּ זֶרַע הַשָּׂדֶה, וְאַחַר כָּךְ יִטְּלוּ הֵמָּה כָּל הַנִּשְׁאָר אִם מְעַט וְאִם הַרְבֵּה. **וְטַעַם** אָמְרוֹ **וְלָאֳכֶל לָטַפְּכֶם** וְלֹא כְּלָלָם ״לַאֲשֶׁר בְּבָתֵּיכֶם״, לְהֵיוֹת שֶׁהַשַּׁף מְנָתָם מְרֻבֶּה כְּנֶגֶד חֵלֶק הָעוֹדֵף, אָמַר ״וְלָאֳכֶל לְטַפְּכֶם״.

כה **וַהֲיִינוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה.** דִּקְדְּקוּ לִשְׁלוֹל כִּי עַבְדוּתָם לְפַרְעֹה וְלֹא לְיוֹסֵף.

עוֹד יְכִוְּנוּ לוֹמַר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה, כִּי לֹא קָנָאם אֶלָּא לִפְרָט עֲבוֹדַת הָאֲדָמָה, לָזֶה אָמְרוּ ״וַהֲיִינוּ עֲבָדִים״ בְּהֶחְלֵט הָעֲבְדוּת לְפַרְעֹה וְלֹא לַעֲבוֹדַת הָאֲדָמָה לְבַד. וְאוּלַי כִּי לָזֶה נִתְפַּוְּנוּ כְּשֶׁנִּדְבְּרוּ מִצָּרִים עִם פַּרְעֹה עַל יִשְׂרָאֵל וְאָמְרוּ (שמות א׳:ט) ״הִנֵּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְגוֹ׳ מִמֶּנּוּ״, פֵּרוּשׁ כִּי אֵין לוֹ שֵׁם עַבְדוּת כְּכֻלָּן שֶׁהָיוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה.

כו **וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה כָּפַל לוֹמַר ״בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן״? **עוֹד**, מַה קָּשֶׁר וְשַׁיָּכוּת לְ״וַיִּפְרוּ״ וְגוֹ׳ עִם ״וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל״? **אָכֵן** יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בְּפָסוּק (בראשית מ״ו:ג׳) ״כִּי לְגוֹי גָּדוֹל״ וְגוֹ׳, כִּי סִבַּת יְרִידַת מִצְרַיִם הִיא לְהַעֲלוֹת נִיצוֹצֵי הַקְּדֻשָּׁה אֲשֶׁר נִתְפַּזְּרוּ וּבָאוּ שָׁמָּה, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם** פֵּרוּשׁ שֶׁהִיא מְקוֹם קְלִפָּה הַמְזֻהֶמֶת, **בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן** מִלְּשׁוֹן הַגָּשָׁה, כִּי שָׁמָּה הוּגְּשׁוּ כָּל נִיצוֹצֵי הַקְּדֻשָּׁה בְּאֶמְצָעוּת עֲנַף הַקְּדֻשָּׁה שֶׁהוּא יִשְׂרָאֵל, שֶׁהוּא בִּבְחִינַת אֶבֶן הַשּׁוֹאֶבֶת לַדְּומָּה לוֹ. וְאָמַר לְשׁוֹן יָחִיד רֶמֶז אֶל הֱיוֹתָם בְּלֵב מְיֻחָד כֻּלָּם וְאֵין בֵּינֵיהֶם פֵּרוּד, וּבְאֶמְצָעוּת כֵּן **וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ** פֵּרוּשׁ אָחֲזוּ דָּבָר בָּהּ, וְהֵם הַנִּיצוֹצוֹת הַנִּזְכָּרִים, וּבָזֶה **וַיִּפְרוּ וַיִּרְבּוּ** כִּי כְּשֶׁיִּתְרַבּוּ הַנְּפָשׁוֹת יִתְרַבּוּ הַנּוֹלָדִים. וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשׁ הַמַּגִּיד לְמַהֲרִי״ק בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק (שמות א׳:ו׳) ״וַיָּמָת יוֹסֵף וְגוֹ׳ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ״ וְתִמְצָא עֵזֶר לִדְבָרֵינוּ דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים.

חסלת פרשת ויגש

כח **וַיְחִי יַעֲקֹב.** טַעַם קְרִיאַת שְׁמוֹ יַעֲקֹב אַחַר אֲשֶׁר אָמַר אֵלָיו ה׳ (בראשית ל״ה:י׳) ״לֹא יִקָּרֵא״ וְגוֹ׳, ״לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ״, כְּבָר כָּתַבְתִּי בְּפָרָשַׁת וַיִּשְׁלַח בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק ״לֹא יִקָּרֵא״ וְגוֹ׳, כִּי לְצַד שֵׁם נַפְשׁוֹ הַקְּבוּעָה בּוֹ אֲשֶׁר שְׁמָהּ יַעֲקֹב, כְּיָדוּעַ מִדִּבְרֵיהֶם (ברכות ז׃) שֶׁפָּרְשׁוּ בַּפָּסוּק (תהילים מ״ו:ט׳) ״אֲשֶׁר שָׂם שַׁמּוֹת בָּאָרֶץ״, וּלְצַד שֶׁעוֹדֶנָּה בְּאַבּוֹ לָזֶה לֹא יֵעָקֵר שְׁמָהּ וּשְׁנֵי שֵׁמוֹת יִקָּרְאוּ לוֹ.

אֲלָא שֶׁיֵּשׁ לָנוּ לַחְקוֹר זֹאת בַּמֶּה יִבְחַר ה׳ לִזְמַנִּים יִקָּרֵא לוֹ יַעֲקֹב וְלִזְמַנִּים יִשְׂרָאֵל, הֵן אֱמֶת כִּי בַּעֲדַת יִשְׂרָאֵל מָצִינוּ שֶׁיִּשְׁתַּנֶּה לָהֶם הַשֵּׁם כְּפִי מַעֲשֵׂיהֶם, כְּשֶׁעוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל יִכָּנֶה אוֹתָם וּלְהֶפֶךְ יִקָּרֵא שְׁמָם יַעֲקֹב, וְכֵן הוּא רָמוּז בְּדִבְרֵיהֶם (זהר בלק רי׃), וְטַעַם זֶה לֹא יַצְדִּיק בְּיַעֲקֹב כִּי יָשָׁר פָּעֲלוֹ בְּתָמִידוּת.

אָכֵן לִהְיוֹת שֶׁעָנָף הַמּוּשְׁכָּל אֲשֶׁר נִתְעַצֵּם יַעֲקֹב לְהַשִּׂיגוֹ, שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל יִתְבַּנֶּה, הוּא בְּחִינַת קְדֻשָּׁה עֶלְיוֹנָה, וְתִמְצָא כִּי הַמִּין הַמְאֻשָּׁר הַהוּא יִמְאַס לִבְחִינַת הַדְּאָגָה וְהָעִצָּבוֹן וְהַשִּׁפְלוּת, כִּי מִמְּקוֹם הַשִּׂמְחָה וְהַמְּנוּחָה וְהַגְּדֻלָּה בָּאָה. וְהָיָה לְאוֹת בֵּין עֵינֶיךָ יוֹם שַׁבַּת לְמְנוּחָה אֲשֶׁר צִוָּה ה׳ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְהוּא לְטַעַם נִשְׁמָה יְתֵרָה. וּלְצַד שֶׁמִּמְּקוֹם עֶלְיוֹן בָּאָה, יְצוּ ה׳ לְהַרְחִיק הַיָּגוֹן וְהַכַּעַס וְלִקְרֹא לַשַּׁבָּת עֹנֶג. וְהֵן הַדְּבָרִים עַצְמָם נֶאֱמָרִים בְּיַעֲקֹב בְּהִשָּׂגָתוֹ שֵׁם עֶלְיוֹן, הַשֵּׁם יַגִּיד כִּי צִוָּה ה׳ אִתּוֹ אֶת הַנִּשְׁמָה הָעֶלְיוֹנָה בַּעֲלַת שֵׁם זֶה שֶׁל יִשְׂרָאֵל וּמִשְׁכָּנָהּ בּוֹ, הוּא כָּל זְמַן שֶׁאֵין שָׁם עִצָּבוֹן וְעָנָף הַנִּגְדִּי קָצַת לַשִּׂמְחָה וְלַשַּׁלְמוּת הַקְּדֻשָּׁה וְהַטָּהֳרָה. וּבְהֵעָדֵר כֵּן — ״וַיִּנָּפֵשׁ״, יוֹצְאָה מִמֶּנּוּ כִּיצִיאַת נְשָׁמָה יְתֵרָה שֶׁל יוֹם שַׁבָּת, וּבְאוֹתוֹ זְמַן לֹא יִקָּרֵא לוֹ יִשְׂרָאֵל, כִּי בַּעֲלַת הַשֵּׁם הָלְכָה לָהּ וְאֵינֶנָּה אָז, וְיִקָּרֵא שְׁמוֹ יַעֲקֹב. וְתָשׁוּב עוֹד הַנְּשָׁמָה הַהִיא בְּאֶמְצָעוּת הַכַּנָּת וְהַצָּעַת הַמּוּכָן, כַּהֲשָׁבַת נְשָׁמָה יְתֵרָה בְּכָל שַׁבָּת וְשַׁבָּת בְּאֶמְצָעוּת הַכָּנַת יוֹם הַמְקֻדָּשׁ. וּבָזֶה תֵּלֵךְ לָבֶטַח לְהַשְׂכִּיל טַעַם בְּכָל מָקוֹם אֲשֶׁר בְּשֵׁם יַעֲקֹב יִתְכַּנֶּה, הוּא לְסִבָּה אֲשֶׁר יֵאָרַע שָׁם דָּבָר מִבְּחִינַת הָעֶצֶב וְהַיָּגוֹן.

וְאָרְשֹׁם לְךָ קְצָת מֵהַמְּקוֹמוֹת לְהָאִיר לְךָ, וְזֶה יָצָא רִאשׁוֹנָה. תְּחִלַּת דִּבֵּר טוֹב ה׳ בְּפָרָשַׁת וַיִּשְׁלַח אָמַר אֵלָיו ״שִׁמְךָ יַעֲקֹב״, פֵּרוּשׁ אָז יִהְיֶה שְׁמוֹ יַעֲקֹב לְצַד שֶׁהָיָה אָז בַּאֲבֵלוּת אִמּוֹ, כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פָּרָשָׁה פ״ב) שֶׁאָמְרוּ כִּי אָמְרוֹ ״וַיְבָרֶךְ אוֹתוֹ״ יְכַוֵּן עַל בִּרְכַּת אֲבֵלִים, וּלְצַד זֶה יִקָּרֵא שְׁמוֹ יַעֲקֹב. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁבְּכָל אוֹתָהּ פָּרָשָׁה קָרָא ה׳ שְׁמוֹ יַעֲקֹב, וְגַם בִּזְמַן מִיתַת רָחֵל נִקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב דִּכְתִיב (בראשית לה:כ) ״וַיֵּצֶב יַעֲקֹב מַצֵּבָה עַל קְבֻרָתָהּ״. וְאַחַר שֶׁשָּׁלְמוּ יְמֵי הָעֶצֶב קָרָא ה׳ שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב (שָׁם כ״א) ״וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל״, ״בִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל״. וַהֲגַם שֶׁאָמַר שָׁם ״וַיִּהְיוּ בְנֵי יַעֲקֹב״, יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי כְּשֶׁיִּהְיוּ הַבָּנִים בְּמַדְרֵגָה פְּחוּתָה לְצַד מַעֲשֵׂיהֶם, הֲגַם שֶׁהָאָב יִתְכַּנֶּה בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל הֵם יִתְבַּנּוּ בְּשֵׁם יַעֲקֹב. וּבְמַה שֶּׁלְּפָנֵינוּ לְצַד מַעֲשֶׂה שֶׁהָיָה שֶׁעָשָׂה רְאוּבֵן, קָרָא לָהֶם שֵׁם ״בְּנֵי יַעֲקֹב״. וּמַה שֶּׁאָמַר עוֹד שָׁם (בראשית לה:כז) ״וַיָּבֹא יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אָבִיו״, לְצַד שֶׁהָיָה לִפְנֵי יִצְחָק אָבִיו לֹא נָהַג בּוֹ הַכָּתוּב הַשָּׁרָה וְהַגְּדֻלָּה הַנִּרְמֶזֶת בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל. וְכֵן תִּמְצָא שֶׁאָמְרוּ בְּמִדְרַשׁ תְּהִלִּים (ילקוט שמעוני תתע״ה) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אִלּוּ הָיָה אַבְרָהָם קַיָּם, הֵיאַךְ הָיָה יִצְחָק מַנְהִיג שְׁרָרָה, וְכֵן כָּל הָאָבוֹת וְהַצַּדִּיקִים וְכוּ׳, עַד כָּאן. הִנֵּךְ רוֹאֶה כִּי תִּסְתַּלֵּק הַשָּׁרָה לִפְנֵי אָבִיו, וּלְטַעַם זֶה קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב. וְכֵן מַה שֶּׁקָּרָא לוֹ שָׁם יַעֲקֹב בְּפָרָשַׁת וַיֵּשֶׁב, יוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי כָּל זְמַן שֶׁהָיָה יַעֲקֹב אָז בְּאֶרֶץ כְּנַעַן הָיָה בְּיָגוֹן וַאֲנָחָה וּבְמַדְרֵגַת שֵׁם יַעֲקֹב, זוּלָתִי בִּזְמַנִּים מוּעָטִים אֲשֶׁר רָשַׁם הַכָּתוּב בָּהֶם שֵׁם יִשְׂרָאֵל, כְּאָמְרוֹ (בראשית ל״ז:ג׳) ״וְיִשְׂרָאֵל אָהַב״ וְגוֹ׳, אָז הָיָה שָׂמֵחַ וְהוּכַן בְּלִי עֻצָּב לִקְרוֹת לוֹ שֵׁם יִשְׂרָאֵל. וְתִמְצָא כִּי מִשֶּׁנִּמְכַּר יוֹסֵף לֹא נִקְרָא שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל זוּלַת שָׁלֹשׁ פְּעָמִים: (בראשית מ״ג:ו׳) ״וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל לָמָּה הֲרֵעֹתֶם״ וְגוֹ׳, ״וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל יִשְׂרָאֵל אָבִיו״, (בראשית מ״ג:ח׳) ״וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם

יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם״ (בראשית מ״ג:י״א), וּצְרִיכִין לְהַדָּרֵשׁ כִּי דִּבֵּר אֲלֵיהֶם דֶּרֶךְ שְׁרָרָה לְצַד הַהֶכְרֵחַ שֶׁרָאָה שֶׁלֹּא חָשׁוּ לְצַעֲרוֹ וְנִשְׁתְּרֵר עֲלֵיהֶם, וְרָמַז כִּי לֹא יִמְחֹל לָהֶם לְצַד שֶׁהוּא אֲבִיהֶם, גַּם שֶׁיְּקַבְּלוּ דְּבָרָיו. וּמֵעֵת הִתְבַּשְּׂרוּ בְּיוֹסֵף ״וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב״ (בראשית מ״ה:כ״ז) וְנָחָה עָלָיו רוּחַ ה׳, וְתֶכֶף אָמַר הַכָּתוּב ״וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל״ (בראשית מ״ה:כ״ח), ״וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל״, ״וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל״ (בראשית מ״ו), עַד שֶׁנִּתְבַּשֵּׂר בַּגְּלוּת וְקִבֵּל עָלָיו הַשֶּׁבֶר חָזַר לִקְרֹא יַעֲקֹב, זוּלַת בְּעֵת אֲשֶׁר נִגְלָה אֵלָיו יוֹסֵף לְרֹב הַשִּׂמְחָה הַגְּדוֹלָה כִּנָּה ה׳ אוֹתוֹ בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב (בראשית מ״ו:כ״ט) ״וַיַּעַל לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל אָבִיו״, ״וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אָמוּתָה הַפָּעַם״ (בראשית מ״ו:ל׳), וּמִשָּׁם וְאֵילָךְ לֹא נִקְרָא עוֹד שֵׁם יִשְׂרָאֵל כָּל יְמֵי חַיּוֹתוֹ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד יוֹם שֶׁהִגִּיעַ עֵת לְכָתְבוֹ לְעוֹלָמוֹ. וּמַה שֶּׁאָמַר (בראשית מ״ז) ״וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם״ יְכַוֵּן אֶל כְּלָלוּת בָּנָיו שֶׁיִּתְיַחֵס אֲלֵיהֶם שֵׁם יִשְׂרָאֵל כְּשֶׁיִּהְיוּ בְּדֶרֶךְ יֹשֶׁר, וְגָדוֹל כֹּחַ הַבָּנִים מִכֹּחַ אֲבִיהֶם כִּי הַבָּנִים כָּל אֲשֶׁר יֵיטִיבוּ דַּרְכָּם יִקָּרֵא לָהֶם שֵׁם יִשְׂרָאֵל לֶהֱיוֹתָם רַבִּים, מַה שֶּׁאֵין כֵּן יַעֲקֹב יְדַקְדֵּק בִּקְרִיאַת שְׁמוֹ לִרְמֹז בִּקְרִיאָתוֹ זְמַן מַצָּבוֹ, וְלֹא נִקְרָא בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל כָּל זְמַן חַיּוֹתוֹ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד עֵת שֶׁקָּרְבוּ יָמָיו לָמוּת אָז נִקְרָא שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל לְצַד תּוֹסֶף רוּחָם, וְהוּא סוֹד הַגְּדֻלַּת נֶפֶשׁ אָדָם בְּעֵת מִיתָתוֹ (זהר חלק א׳ רי״ח:), לָזֶה אָמַר ״וַיִּקְרְבוּ יְמֵי יִשְׂרָאֵל״, ״וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל״. וְכֹלֵּךְ לְדֶרֶךְ זֶה לְהַשְׁכִּיל בְּכָל מָקוֹם אֲשֶׁר יִקָּרֵא לוֹ שֵׁם הוּא שְׁמוֹ לְסִבָּה אֲשֶׁר תַּשְׂכִּיל שָׁמָּה. וְעַיֵּן בְּדִבְרֵי הַזֹּהַר (זהר חלק א׳ רי״א:) וְתִמְצָא סַעַד לִדְבָרֵינוּ. וְכָל זֶה הוּא דֶּרֶךְ פְּשָׁט, וְיֵשׁ דְּבָרִים בְּגוֹ כְּפִי רוּחָנִיּוּת הַדְּבָרִים, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין.

וַיִּחְיוּ יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְגוֹ׳. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר מַה שֶּׁחָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. וְעוֹד קָשֶׁה, לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא ״וַיִּחְיוּ יְמֵי יַעֲקֹב וְגוֹ׳ קמ״ז וְגוֹ׳, וַאֲנִי יוֹדֵעַ לְפִי הַחֶשְׁבּוֹן כִּי שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה חָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, לְמַה שֶּׁקָּדַם בַּהוֹדָעָה בְּפָרָשַׁת וַיִּגַּשׁ, דִּכְתִיב (בראשית מז:ט) ״שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה״. עוֹד לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **שְׁנֵי חַיָּיו** וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר ״וַיְהִי יְמֵי יַעֲקֹב״?

וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁכָּל יְמֵי יַעֲקֹב לֹא נָח וְלֹא שָׁקַט, כִּי מִשֶּׁנּוֹלַד נוֹלַד שִׂטְנוֹ, וַעֲדַיִן לֹא שָׁקְעָה שִׁמְשׁוֹ עָמַד לָבָן וְאֵלֶּה מוֹסִיף לְרַע לוֹ, וְאַחֲרָיו הוּקַם עַל צַעֲרָהּ שֶׁל דִּינָה, וְעוֹד לוֹ וַיָּבֹא רֹגֶז אֲבִדַת יוֹסֵף. הוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב ״וַיִּחְיוּ יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה״ – אֶלּוּ הָיוּ חַיָּיו וְלֹא קֹדֶם, וְסָמַךְ לָזֶה אָמְרוֹ **וַיְהִי יְמֵי יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיָּיו** לְרַמֵּז שֶׁהֵן הֵנָּה הָיוּ יָמָיו שֶׁהָיָה לוֹ בָּהֶם חַיּוּת, וְהוּא אָמְרוֹ ״וַיְהִי יְמֵי יַעֲקֹב״ פֵּרוּשׁ אוֹתָם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה שְׁנֵי חַיָּיו, פֵּרוּשׁ שֶׁהָיָה לוֹ בָּהֶם חַיִּים. וְנִמְשֶׁכֶת ״יְמֵי יַעֲקֹב״ עִם מַה שֶּׁלְּמַטָּה מִמֶּנָּה ״יְמֵי יַעֲקֹב וְגוֹ׳ שֶׁבַע״ וְגוֹ׳:

עוֹד יְרֻצֶּה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנא דבי אליהו רבה ה) כָּל מִי שֶׁסּוֹף יָמָיו בְּטוֹבָה כְּאִלּוּ כָּל יָמָיו בְּטוֹבָה, וְהוּא טַעַם (איוב ח:ז) ״וְהָיָה רֵאשִׁיתְךָ וְגוֹ׳ וַאֲחֲרִיתְךָ יִשְׂגֶּה מְאֹד״, גַּם אָמְרוֹ (קהלת ז:ח) ״טוֹב אַחֲרִית דָּבָר״ וְגוֹ׳, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְחִי יַעֲקֹב** חַיִּים שֶׁל שַׁלְוָה **בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם**, בָּזֶה הָיָה בְּעֵינָיו שֶׁהָיוּ יְמֵי יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיָּיו, פֵּרוּשׁ, שָׁנִים שֶׁל חַיִּים כָּל יָמָיו שֶׁהֵם שֶׁבַע שָׁנִים וְגוֹ׳. וְטַעַם אָמְרוֹ **וַיְהִי** לְשׁוֹן צַעַר, יְכַוֵּן לוֹמַר שֶׁהָגַם שֶׁהָיוּ יָמָיו בְּצַעַר, אַף עַל פִּי כֵן חָזְרוּ בְּעֵינָיו לִהְיוֹת כֻּלָּם שֶׁל חַיִּים.

וַיֵּשׁ לָנוּ לַחְקוֹר זֹאת, לָמָּה שָׁנָה הַכָּתוּב סֵדֶר מִסְפַּר שְׁנוֹתָיו שֶׁל יַעֲקֹב מִפֵּדֶר הַלָּקוּחַ בְּמִסְפַּר שְׁנֵי הַצַּדִּיקִים, שֶׁמַּקְדִּים מִסְפָּר גָּדוֹל לְמִסְפָּר קָטָן: בְּאַבְרָהָם כְּתִיב (בראשית כה:ז) ״מְאַת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה״ וְגוֹ׳, בְּיִצְחָק כְּתִיב (בראשית לה:כח) ״מְאַת שָׁנָה וּשְׁמֹנִים שָׁנָה״, בְּשָׂרָה כְּתִיב (בראשית כג:א) ״מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים״ וְגוֹ׳. וְאוּלַי כִּי הִקְדִּים מִנְיַן הַמּוּעָט שֶׁהוּא הָאַחֲרוֹן שֶׁבּוֹ הָיָה בִּשַׁלְוָה וְחַיִּים טוֹבִים.

עוֹד יְכַוֵּן הַכָּתוּב בְּאֹפֶן אַחֵר, כִּי יָמִים שֶׁהָיָה יַעֲקֹב לִבּוֹ נָכוֹן וּמְאֻוָּיו שְׁלֵמִים בְּכָל חַיָּיו הֵם יָמִים שֶׁבַע וְאַרְבָּעִים שָׁנָה, וְהַטַּעַם הוּא כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי אֶת רָחֵל אָהַב וְהִיא בַּת זוּגוֹ אֲשֶׁר בָּחַר יַעֲקֹב בָּהּ וּבְבָנֶיהָ אֲשֶׁר תּוֹלִיד, כְּאָמְרוֹ (בראשית ל״ז:ג׳) ״אָהַב אֶת יוֹסֵף מִכָּל״ וְגוֹ׳, וְיֵשׁ בָּזֶה גַּם כֵּן סוֹד עַתִּיק. וְהָיָה לְךָ לְאוֹת כִּי כָּל זְמַן שֶׁלֹּא הָיָה יוֹסֵף וַיָּשֶׂם שַׂק עַל מָתְנָיו, וְלִכְשֶׁתְּצֻרַף מִנְיַן הַיָּמִים שֶׁהָיָה בְּחִבֻּרַת רָחֵל גַּם שָׁנִים שֶׁהָיָה יוֹסֵף עִמּוֹ תִּמְצָא אַרְבָּעִים וְאַחַת שָׁנִים, כִּי עֶשְׂרִים שָׁנָה עָשָׂה בְּבֵית לָבָן, צֵא מֵהֶם שֶׁבַע עַד שֶׁנָּשָׂא רָחֵל נִשְׁאֲרוּ שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה, וּבָהֶם נִבְלְעוּ מִשְּׁנֵי יוֹסֵף שֵׁשׁ שָׁנִים, כִּי כְּשֶׁנּוֹלַד הִתְחִיל יַעֲקֹב לַעֲבֹד בְּצֹאנוֹ שֶׁל לָבָן דִּכְתִיב (בראשית ל״א:מ״א) ״וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּצֹאנֶךָ״, וּכְשֶׁמְּכָרוּהוּ הָיָה בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה. צֵא מֵהֶם שֵׁשׁ נִשְׁאֲרוּ אַחַת עֶשְׂרֵה וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה חֲרֵי עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע, וּשְׁבַע עֶשְׂרֵה בְּמִצְרַיִם חֲרֵי אַרְבָּעִים וְאַחַת, וְשֵׁשׁ שָׁנִים שֶׁהָיָה יַעֲקֹב בְּפָעוֹטוֹת שֶׁהֵם יָמִים שֶׁהַלֵּב שָׁמֵחַ וְרֵיקָם מִיָּגוֹן חֲרֵי אַרְבָּעִים וְשָׁבַע, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְהִי יְמֵי יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיָּיו** שֶׁהָיוּ לוֹ חַיִּים שֶׁבַע שָׁנִים וְאַרְבָּעִים, וְלָזֶה בָּחַר לְהַקְדִּים פְּרָט הַמּוּעָט לְהוֹדִיעַ זֶה.

וְטַעַם אָמְרוֹ **וַיְהִי** לְדֶרֶךְ זֶה, יְכַוֵּן לְהוֹדִיעַ כִּי לֹא הִשְׁלִים יַעֲקֹב אֲבִינוּ כָּל יְמֵי חַיָּיו הַחֲרוּצִים, וְהוּא מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה עד:ט) כִּי לְצַד שֶׁאָמַר ״לֹא יִחְיֶה״ וְהִכְרִית חַיֵּי רָחֵל, נֶחְסְרוּ לוֹ יָמָיו מִמִּנְיַן שְׁנֵי יִצְחָק שֶׁהָיוּ מֵאָה וּשְׁמוֹנִים, שְׁלוֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה כְּמִנְיַן ״יִחְיֶה״, לָזֶה רָמְזָה הַתּוֹרָה צַעַר חֶסְרוֹן שְׁנֵי הַצַּדִּיק בְּתֵבַת ״וַיְהִי״:

וְנִשְׁאַר לְתֵת טַעַם הַכָּתוּב לָמָּה יִמְנֶה חֶשְׁבּוֹן שְׁנֵי יַעֲקֹב קוֹדֶם שֶׁהִגִּיעַ זְמַנּוֹ לְפָטֵר, כִּי הִנֵּה רוֹאֶה כִּי אַחַר שֶׁמָּנָה הַכָּתוּב ״וַיְהִי יְמֵי יַעֲקֹב״ אָמַר אַחֲרָיו מַעֲשֶׂה הַשְׁבָּעַת יוֹסֵף, וְאַחַר כָּךְ אָמַר ״וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף״ וְגוֹ׳, וּמִן הָרָאוּי לֹא הָיָה לְהַזְכִּיר סִכּוּם יָמָיו עַד יוֹם מוֹתוֹ. וְאוּלַי כִּי נִתְכַּוֵּן לְהוֹדִיעַ דָּבָר שֶׁמִּמֶּנּוּ הִרְגִּישׁ יַעֲקֹב שֶׁקָּרְבוּ יָמָיו לָמוּת, שֶׁמִּצַּד זֶה קָרָא לִבְנוֹ לְיוֹסֵף וְגוֹ׳. וְאָמַר **וַיְהִי יְמֵי יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיָּיו** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, לְצַד מַה שֶּׁקָּדַם אֲלֵיהֶם מִיְּדִיעַת חַיֵּי יִצְחָק שֶׁהָיוּ מֵאָה וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה, גַּם שֶׁהִרְגִּישׁ הַצַּדִּיק בְּשִׁגְגָתוֹ אֲשֶׁר שָׁגַג בַּקְּלָלָה ״לֹא יִחְיֶה״, וְיָדַע בְּעָנְשׁוֹ כִּי הָאָבוֹת נְבִיאִים הָיוּ וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ לוֹבַשְׁתָּם, וְלָזֶה

כְּשֶׁעָשָׂה חֶשְׁבּוֹן שְׁנֵי אָבִיו וְהוֹצִיא מֵהֶם שְׁלוֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ, חָשׁ לְבִיאַת יוֹמוֹ שֶׁקָּרֵב וַיִּקְרָא לִבְנוֹ וְגוֹ׳:

וּבָרָךְ רֶמֶז יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב לְמַה שֶּׁהוֹדִיעַ אֱלֹהִים בִּבְחִינַת יוֹסֵף כִּי הוּא הַמַּשְׁבִּיר, וְהוּא שֶׁזָּן וְהֶחֱיָה עַם רַב, כְּמַאֲמָרוֹ (בראשית נ:כ) ״לְהַחֲיוֹת עַם רָב״, וּבְחִינָה זוֹ תִּשְׁלֹל הֱיוֹתָהּ בְּעַצֶּלֶת חוֹב לְזוּלָתָהּ בִּבְחִינַת הַהַשְׁפָּעָה לָהּ. וְלָמַדְנוּ שֶׁיַּעֲקֹב זָן וּפִרְנֵס אֶת יוֹסֵף שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה, דִּכְתִיב (בראשית לז:ב) ״בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה״ וְגוֹ׳, לָזֶה שְׁלֵם הַבְּחִינָה הַלָּזוֹ וְהַשְׁפִּיעַ הוּא לְיַעֲקֹב בְּמִדַּת תַּשְׁלוּמֵי כֶּפֶל כַּמָּה מִדּוֹת מְרֻבּוֹת שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה, וְהוּא שֶׁרָמַז **וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה.** וְזוּלַת זֶה אֶפְשָׁר שֶׁהָיוּ שְׁלֵמִים יָמָיו קֹדֶם לָכֵן, אֶלָּא לְשַׁלֵּם יוֹסֵף טוֹבַת חֶסֶד שֶׁקִּבֵּל מִמֶּנּוּ, וְלָזֶה טוֹבִי״ם הַשָּׁנִים מֵהָאֶחָד, כִּי כָּל אֶחָד הֵטִיב מִסִּפַּר טו״ב שָׁנִים וְנִכּוֹן לְשַׁלֵּם זֶה לָזֶה. וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר וישב קפב:) כִּי יוֹסֵף הוּא בִּבְחִינַת וָא״ו מִלּוּי וָא״ו כַּיָּדוּעַ לְיוֹדְעֵי נִסְתָּרוֹת לַה׳ אֱלֹהֵינוּ.

כט וַיִּקְרְבוּ יְמֵי וְגוֹ׳. כְּבָר כָּתַבְתִּי בְּסָמוּךְ מִנַּיִן יָדַע, וְרַמַּב״ן כָּתַב שֶׁיָּדַע מֵהַרְגָּשַׁת אֲפִיסַת כֹּחוֹתָיו. וְאֵין דְּבָרָיו זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה נִרְאִים, כִּי כַּמָּה יָמִים יִחְיֶה אָדָם אַחַר שֶׁיַּתְחִיל לְהֶחָלֵשׁ.

עוֹד יֵשׁ לוֹמַר כִּי הִרְגִּישׁ מֵהַדְּבָרִים אֲשֶׁר יֶאֱרְעוּ לָאָדָם קֹדֶם מוֹתוֹ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסֵפֶר הַזּוֹהַר (חלק א רי״ז:) כִּי שְׁלֹשִׁים יוֹם קֹדֶם מוֹתוֹ מַעֲבִירִין מִמֶּנּוּ הַפֶּלֶם, וּמַעֲשֶׂה הוּבָא שָׁם שֶׁרָאָה רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי רַבִּי יִצְחָק שֶׁעָבַר צַלְמוֹ מִמֶּנּוּ. וַהֲגַם כִּי יְדִיעָה זוֹ מְשַׁלֶּלֶת מִבְּנֵי אָדָם, הַצַּדִּיקִים מַרְגִּישִׁים וְיוֹדְעִים כָּל דָּבָר רוּחָנִי. עוֹד יִתְבָּאֵר הֶעְנְיָן בְּדִקְדּוּק עוֹד אָמְרוֹ **וַיִּקְרְבוּ יְמֵי**, וְכִי בַּיָּמִים שַׁיָּךְ לוֹמַר לְשׁוֹן קְרִיבָה?

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַב אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ, הֲלֹא הוּא הָרַב רַבִּי יִצְחָק לוּרְיָא זֵכֶר צַדִּיק וְקָדוֹשׁ לִבְרָכָה, וּמָצָאתָ כִּי תִּדְרְשֶׁנּוּ בְּסֵפֶר קְהִלַּת יַעֲקֹב, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְאָמְנָם יָדַעְתָּ מֵהִתְחַלְּקוּת הַנְּשָׁמוֹת לְכַמָּה נִיצוֹצוֹת, וּבְכָל גִּלְגּוּל וְגִלְגּוּל בָּאִים קְצָת מֵהֶם, וּכְפִי מִסְפַּר הַנִּיצוֹצוֹת שֶׁל הַפֶּלֶם כָּךְ מִסְפַּר יְמֵי חַיָּיו, וְהַיָּמִים שֶׁעוֹשֶׂה בָּהֶם הַמְּצוּוֹת נִתְקָן נִיצוֹץ אֶחָד שֶׁל הַפֶּלֶם הַהוּא כְּנֶגֶד הַיּוֹם הַהוּא, וְהַיּוֹם שֶׁאֵין עוֹשֶׂה בּוֹ מִצְוָה נִשְׁאָר פָּגוּם נִיצוֹץ הַהוּא שֶׁל הַפֶּלֶם הַהוּא כְּנֶגֶד הַיּוֹם הַהוּא, וְכֵן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ וְכוּ׳, עַד כָּאן.

וּמַה מְּאֹד הָאִירָה הַקְּדָמָה זוֹ עֵינַי מַשְׂכִּיל בְּכַמָּה פְּרָטֵי הַחֲקִירוֹת. הָאֶחָד הֵאִירָה עֵינֵינוּ בְּסוֹד הַשָּׁנָה כִּי הִיא לַעֲלוֹת נִיצוֹץ שֶׁכְּנֶגֶד הַיּוֹם הַהוּא, וְהוּא סוֹד אָמְרָם כִּי הַשָּׁנָה אֶחָד מִשִּׁשִּׁים מֵהַמִּיתָה (ברכות נז:), וְאֵין יְצִיאַת הַנִּיצוֹץ בְּהֶחְלֵט מֵכְרַחַת מֵהַנְּשָׁמָה, אֶלָּא שֶׁנִּפְרָד מֵהַכֹּל וְעוֹדֶנּוּ נִסְרָךְ וְנִסְבָּךְ בַּנֶּפֶשׁ, וְזֶה מֻחֶסֶד אֵל שֶׁכָּל נִיצוֹץ שֶׁזָּכָה בְּיוֹמוֹ הִנֵּה הוּא רָחוֹק מֵהַהֶפְסֵד הֲגַם שֶׁיִּרְשִׁיעַ אָדָם אַחֲרָיו, וְנִיצוֹץ אֲשֶׁר יַעֲלֶה פָּגוּם הִנֵּה הוּא יָכוֹל לְהִתְתַּקֵּן עַל יְדֵי תְּשׁוּבָה, יָשׁוּב הַנִּיצוֹץ וְיִתְתַּקֵּן, גַּם זֶה מֵחַסְדֵי הַמִּתְחַסֵּד הוּא אֱלֹהֵינוּ יִתְעַלֶּה שְׁמוֹ.

גַּם הֵאִיר לְמוּל עֵינֵינוּ תְּשׁוּבַת תַּרְעוֹמֶת גַּם בְּנֵי אָדָם גַּם בְּנֵי אִישׁ: מַה זֹּאת עָשָׂה לָנוּ אֱלֹהִים? מַה נִּשְׁתַּנּוּ דּוֹרוֹתֵינוּ מִדּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים אֲשֶׁר שָׁבְעוּ חַיִּים תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים לְאָדָם, וְכֵן בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו שְׁמוֹנָה מֵאוֹת, וְשִׁבַּע מֵאוֹת, וַאֲנַחְנוּ הַמַּפְלִיא בַּחַיִּים לֹא יַגִּיעַ לְמֵאָה שָׁנָה? וְעַל פִּי הַהַקְדָּמָה הַלָּזוֹ נָחָה דַּעַת כָּל אָדָם. וְהַמָּשָׁל בָּזֶה לְמֶלֶךְ שֶׁחָלַק אֲבָנִים טוֹבוֹת הַבָּאִים מֵהַמַּחְצָב לְאוּמָנִים לְתַקְּנָם בְּתַכְלִית הַיּוֹפִי וְהַהֲכָנָה, וְלַעֲשׂוֹת לָהֶם מִשְׁבְּצוֹת זָהָב כְּדֶרֶךְ סְגֻלּוֹת הַמְּלָכִים. וְנָזַר אוֹמֵר כִּי הָאִישׁ הַזָּרִיז וְהַמִּשְׁתַּדֵּל לַעֲשׂוֹת הַתִּקּוּן בְּכָל הַהִשְׁתַּדְּלוּת וּבְכָל הַתִּקּוּן וְהַיּוֹפִי כַּאֲשֶׁר צִוָּה הַמֶּלֶךְ, וְהָיוּ לוֹ הָאֲבָנִים הַטּוֹבוֹת לוֹ לְחֶלְקוֹ וְנַחֲלָתוֹ לְהִשְׁתַּעֲשֵׁעַ וּלְהִתְנָאוֹת בָּהֶם. וְנָתַן הָאֲבָנִים בְּמִסְפָּר הַרְבֵּה מְאֹד לְכָל אִישׁ וָאִישׁ, לְאֶחָד נָתַן שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף וּלְאֶחָד שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף, הֵן חָסֵר הֵן יָתֵר. וְקָבַע לָהֶם הַזְּמַן אֲשֶׁר יַסְפִּיק לִמְלָאכָה, יוֹם אֶחָד לְכָל אֶבֶן וָאֶבֶן, וּבִמְלֹאת הַיָּמִים יִשְׁלַח הַמֶּלֶךְ לָקַחַת הָאֲבָנִים הַטּוֹבוֹת. וַיְהִי כִּי שָׁלְמוּ יְמֵי הַמְּלָאכָה, פָּקַד הַמֶּלֶךְ אוּמָנָיו הָעוֹשִׂים בִּמְלֶאכֶת הָאֲבָנִים, וְהִנֵּה יַחַד אוּסְפוּ וְהִמְצִיאוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ פְּקֻדּוֹנוֹ. וְלֹא דַי שֶׁלֹּא עָשׂוּ בָהֶם מְלֶאכֶת הַתִּקּוּן וְהַיּוֹפִי, אֶלָּא עוֹד לָהֶם קִלְקְלוּ אוֹתָם וְלִכְלְכוּ אוֹתָם וְהֶחֱזִירוּם כְּשֶׁהֵם מְקֻלְקָלִים. וְכָעַס הַמֶּלֶךְ עַל הַדָּבָר וְהִצִּית אֵשׁ בְּכָל הָעֲבָדִים הָהֵמָּה, וְאֶת בְּנֵיהֶם הֵקִים תַּחְתָּם וַיִּרְאֵם אֶת אֲשֶׁר פָּרַץ בַּאֲבוֹתָם פֶּרֶץ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, וַיְצַוֵּם וַיְאַזְּרֵם לְבַל עֲשׂוֹת כְּמַעֲשֵׂה אֲבוֹת. וַיִּמְלֹךְ לִבְלְתִּי הַרְבּוֹת לָהֶם הַמְּלָאכָה וְהַקֵּל מֵעֲלֵיהֶם הַדָּבָר, וַיִּתֵּן לָהֶם שְׁלֹשִׁים אֶלֶף עַד אַרְבָּעִים אֶלֶף, וְזֶה הָיָה לִבְחִירַת הַהֲטָבָה לַעֲבָדָיו, אוּלַי יוּכְלוּ הָכִין, גַּם לְצַד אֶמְצָעוּת הֱיוֹת פְּקֻדַּת הַמֶּלֶךְ קְרוֹבָה יִתְּנוּ לֵב.

הֵן הֵנָּה הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים בְּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי עוֹלָם בָּרוּךְ הוּא, אֲשֶׁר חָלַק אֲבָנִים טוֹבוֹת, הֵם הַנְּשָׁמוֹת הַנִּקְרָאִים אֲבָנִים יְקָרוֹת, וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ (בראשית מ״ט:כ״ד) ״מִשָּׁם רוֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל״, שֶׁבְּאֶמְצָעוּת הַכֵּלִים וְהַהֲכָנָה אֲשֶׁר הֵכִין בְּיֵדֵינוּ, הִיא הַתּוֹרָה וּמִצְוֹתֶיהָ יִתְבָּרַךְ, לְהָאִיר אוֹתָם וְלַעֲשׂוֹתָם בַּתִּקּוּן אֲשֶׁר יֵאוֹת עֲשׂוֹת, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר חלק א׳ פ״ב) כִּי בְּאֶמְצָעוּת הִתְעַצְּמוּת הָאָדָם בַּעֲשׂוֹת טוֹב וְרִחוּק הָרַע עַל פִּי הַתּוֹרָה יַעֲשֶׂה לְנִשְׁמָתוֹ מַעֲלָה עֶלְיוֹנָה וְיָאִיר אוֹרָהּ מֵאוֹר תּוֹרָה וְיָכִין לָהּ כִּסֵּא, וְהוּא בְּחִינַת הַמִּשְׁבְּצוֹת אֲשֶׁר כָּתַבְנוּ בַּמָּשָׁל, גַּם יִקְנֶה לָהּ כֶּתֶר מַלְכוּת.

וְלָרִאשׁוֹנִים הִתְחִיל ה׳ לְהַרְבּוֹת לָהֶם הַמְּלָאכָה, וְנָתַן לָהֶם נְשָׁמוֹת גְּדוֹלוֹת שֶׁבְּכָל אַחַת יֵשׁ בָּהּ חֲלָקִים רַבִּים, וְהִגְבִּיל לְכָל חֵלֶק מְלַאכְתּוֹ יוֹם אֶחָד. וְהוּא סוֹד (שמות טז:ד) ״דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ״, כִּי הֶעָנָף יִקָּרֵא יוֹם, וְנָתַן לָהֶם יָמִים רַבִּים כְּנֶגֶד חֲלָקִים אֲשֶׁר בְּנַפְשׁוֹתָם. לְאָדָם נָתַן יוֹתֵר מִשֶּׁלֹשׁ מֵאוֹת אֶלֶף חֲלָקִים שֶׁהֵם מִסְפַּר יָמָיו תתק״ל, וְכַשֶּׁעוּר זֶה הֵן חָסֵר הֵן יָתֵר לַדּוֹרוֹת הָהֵמָּה. וּכְשֶׁקִּלְקְלוּ וּפָרַץ ה׳ בָּהֶם פֶּרֶץ וְאֶת בְּנֵיהֶם הֵקִים תַּחְתָּם נֹחַ וּבָנָיו, מִשָּׁם וָהָלְאָה הֵקֵל ה׳ מִתַּת רֹב הַטּוֹרַח הַהוּא כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה הַפְּקִידָה קְרוֹבָה וְיִתְחַלְּחֲלוּ הָאֲנָשִׁים מֵעֵת הַפְּקִידָה. וּכְשֶׁרָאָה כִּי לֹא יָכְלוּ לַעֲמֹד הָיָה מְחַסֵּר וְהוֹלֵךְ לְהָקֵל, וְהֵן הַיּוֹם

בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָּהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה שֶׁהֵם בְּקֶרוּב חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף יוֹם, וְרֻבִּים מִבְּנֵי עַמֵּנוּ לֹא עָמְדוּ בַּעֲבוֹדָה קַלָּה כָּזוֹ.

גַּם בָּזֶה הִרְוַחְנוּ מַה שֶּׁאָנוּ רוֹאִים, כִּי כְּשֶׁיְּזַקִּין הָאָדָם תִּתְמַעֵט הֲבָנָתוֹ, וַאֲפִילּוּ אִישׁ חָכָם לֹא יוּכַל לָצֵאת וְלָבֹא בְּמִלְחֲמְתָּהּ שֶׁל תּוֹרָה וְיִתְמַעֲטוּ הַרְגָּשׁוֹתָיו. הֲגַם שֶׁאָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (קינים פ״ג מ״ו) זְקֵנִי תוֹרָה דַּעְתָּם מִתְיַשֶּׁבֶת עֲלֵיהֶם, דִּקְדְּקוּ לוֹמַר ״מִתְיַשֶּׁבֶת״ לְשִׁלּוּל דַּעְתָּם שֶׁל זְקֵנִי עַם הָאָרֶץ שֶׁמִּתְטָרֶפֶת, וּלְעוֹלָם כֹּחַ הַשִּׂכְלִי וְהַתְּבוּנִי יֶאֱפַס. וּלְפִי הַהַקְדָּמָה הֵאִיר ה׳ עַיִן בְּדָבָר זֶה, כִּי לְצַד שֶׁנִּסְתַּלְּקוּ כָּל חֶלְקֵי הַנֶּפֶשׁ אֵין כֹּחַ בַּמּוּעָט הַנִּשְׁאָר לַעֲשׂוֹת כְּשֶׁעוּר הַכֹּל, גַּם לֹא תַּעֲמִיד הַגּוּף וְיִכְבַּד קָצָתוֹ עַל קָצָתוֹ לְצַד מְעוּט הַמֵּנִיק וְהַזָּן שֶׁהִיא הַנֶּפֶשׁ, וְיָשׁוּב כְּדַעַת קָטָן.

גַּם בְּהַקְדָּמָה זוֹ הִרְוַחְנוּ כַּוָּנַת מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה סב:ב) שֶׁאָמְרוּ: ״מַה בֵּין מִיתַת זְקֵנִים לְמִיתַת נְעָרִים? מִיתַת זְקֵנִים וְכוּ׳ יָפֶה לַנֶּפֶשׁ וְיָפֶה לַפְּתִילָה״ וְכוּ׳ עַד כָּאן. הִמְשִׁילוּ מִיתַת הַזָּקֵן לַנֵּר, וּכְשֶׁם שֶׁהַנֵּר הוֹלֵךְ וּמִתְמַעֵט, גַּם הַזָּקֵן כְּבָר הָלְכוּ לָהֶם חֶלְקֵי הַנֶּפֶשׁ, וְחֵלֶק הָאַחֲרוֹן שֶׁנִּשְׁאַר בּוֹ בִּיצִיאָתוֹ יִהְיֶה נִדְמֶה לוֹ כְּאָדָם הַיָּשֵׁן שֶׁלֹּא יַרְגִּישׁ בִּיצִיאַת הַחֵלֶק מִמֶּנּוּ, וְהָבֵן.

גַּם בָּזֶה הִרְוַחְנוּ פֵּרוּשׁ מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (תהילים קד:כט) ״תֹּסֵף רוּחָם יִגְוָעוּן״, שֶׁאֵין כַּוָּנַת הַכָּתוּב יְדוּעָה, גַּם לֹא אָמַר ״תֹּסֵף בְּרוּחָם״. וּכְפִי הַהַקְדָּמָה יָאִיר אוֹר הַכָּתוּב כְּאוֹר הַשֶּׁמֶשׁ, שֶׁיִּתְבַּוֵּן לוֹמַר כִּי כְּשֶׁיִּגִּיעַ קֵץ הָאָדָם פְּקֻדַּת נַפְשׁוֹ, יִתּוֹסְפוּ בּוֹ כָּל חֶלְקֵי הַנֶּפֶשׁ שֶׁנָּדְדוּ וְהָלְכוּ מִדֵּי לַיְלָה וְלַיְלָה, וְהוּא אָמְרוֹ ״תֹּסֵף רוּחָם״ — פֵּרוּשׁ הָרוּחַ עַצְמָהּ שֶׁלָּהֶם. וּכְבָר אָמַרְנוּ שֶׁהַגַּם שֶׁהוֹלֶכֶת אִינָהּ נֶעֱקֶרֶת בְּהֶחְלֵט, אֶלָּא חֲרֵי הִיא כִּיצִיאַת הַנִּשְׁמָה בַּלַּיְלָה בְּעֵת שֵׁינָה, שֶׁמֵּאִיר אוֹרָהּ בַּגּוּף לְמַטָּה וְהִיא לְמַעְלָה. וְזֶה לְךָ הָאוֹת: בְּהָעִיר אָדָם אֶת הַיָּשֵׁן, יַרְגִּישׁ חֵלֶק הַמִּתְעוֹרֵר וְיַרְגִּישׁ גַּם חֵלֶק אֲשֶׁר עָלָה, וְהָבֵן.

גַּם הִרְוַחְנוּ דַּעַת כִּי אוֹתָם חֶלְקֵי הַנְּשָׁמָה נִקְרָאִים יָמִים. וּבָזֶה הֵאִיר מַשְׁמָעוּת הַכָּתוּב שֶׁבָּאנוּ עָלָיו שֶׁאָמַר **וַיִּקְרְבוּ יְמֵי יִשְׂרָאֵל לָמוּת**, פֵּרוּשׁ, חֶלְקֵי הַנְּשָׁמָה שֶׁעָלוּ מִמֶּנּוּ דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ הֵן עַתָּה קָרְבוּ, כְּמַאֲמַר הַכָּתוּב (תהלים קד:כט) ״תֹּסֵף רוּחָם״, וְהוּא אָמְרוֹ ״לָמוּת״. וְהִרְגִּישׁ יַעֲקֹב אָבִינוּ בַּתּוֹסֶפֶת הַמְּרֻבָּה כִּי בָּאוּ יְמֵי הַשִּׁלּוּם, ״וַיִּקְרָא לְבָנוֹ לְיוֹסֵף״ וְגוֹ׳:

וַיִּקְרָא לְבָנוֹ לְיוֹסֵף וְגוֹ׳. טַעַם שֶׁלֹּא קָרָא אֶלָּא לְיוֹסֵף, יֵשׁ טַעַם פָּשׁוּט בַּדָּבָר, לְפִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ יְכֹלֶת. אֶלָּא צָרִיךְ לָדַעַת טַעַם אָמְרוֹ **לְבָנוֹ** וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר לְיוֹסֵף וְאֵין לָנוּ יוֹסֵף אַחֵר לִטְעוֹת. גַּם הוֹסִיף תֵּבַת לָמֶ״ד לְיוֹסֵף וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר לִבְנוֹ יוֹסֵף.

נִרְאֶה כִּי בָּא הַכָּתוּב לָתֵת טַעַם לַקְּרִיאָה, אֵיךְ יִקְרָא הֶדְיוֹט לְמֶלֶךְ? וַהֲלֹא מָצִינוּ שֶׁכְּבוֹד מַלְכוּת עָדִיף מִכְּבוֹד רַבּוֹ, שֶׁנִּסְתַּפְּקוּ בְּמַסֶּכֶת קִדּוּשִׁין (לג:) בְּבָעְיָא בְּנוֹ וְהוּא רַבּוֹ, וְאָמַר שָׁם הַשַּׁ״ס כְּשֶׁרָצָה לְפַשֵּׁט מֵימְרַת רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי שֶׁאָמַר: אֲנִי אֵינִי כְּדַאי לַעֲמֹד בִּפְנֵי בְּנֵי אֶלָּא מִשּׁוּם כְּבוֹד בֵּי נְשִׂיאָה. וּכְבָר הֶאֱרַכְתִּי בְּסוּגְיָא זוֹ כַּיָּד ה׳ הַטּוֹבָה עָלַי בְּחִבּוּר שֵׁנִי (רֹאשׁוֹן לְצִיּוֹן) שֶׁחִבַּרְתִּי עַל יוֹרֶה דֵּעָה בְּסִימָן ר״מ סְעִיף ז׳ יְעַיֵּן שָׁם דְּבָרַי. וְעַל כָּל פָּנִים מִדִּבְרֵי הַתַּלְמוּד מוּכָח בְּפֵרוּשׁ כִּי גָּדוֹל חִיּוּב כְּבוֹד בֵּי נְשִׂיאָה עַל אָבִיו, וַאֲפִלּוּ לֹא הָיָה בְּנוֹ עַצְמוֹ נָשִׂיא אֶלָּא חַתְנֵיהּ דְּבֵי נְשִׂיאָה. וְאִם כֵּן אֵיךְ יַעֲשֶׂה יַעֲקֹב הַדָּבָר לִשְׁלֹחַ לִקְרֹא לַמֶּלֶךְ לָבֹא אֶצְלוֹ? וְלָזֶה אָמַר הַכָּתוּב שְׁנֵי טְעָמִים בַּדָּבָר: הָאֶחָד הֱיוֹתוֹ בְּנוֹ, וְהַשֵּׁנִי הֱיוֹתוֹ יוֹסֵף. וּבְאֶחָד מֵהֶנָּה לֹא יַסְפִּיק לִקְרוֹתוֹ — אִם לֹא הָיָה בְּנוֹ, הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה צַדִּיק וְחָבִיב וְחוֹבֵב אוֹתוֹ, אֵין כֹּחַ בְּיַעֲקֹב לַעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה מִשּׁוּם כְּבוֹד מֶלֶךְ, וְאִם הָיָה בְּנוֹ וְלֹא הָיָה צַדִּיק גַּם כֵּן לֹא הָיָה קוֹרֵא אוֹתוֹ. אֶלָּא לְצַד הֱיוֹתוֹ בְּנוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **לְבָנוֹ**, גַּם לְהֱיוֹתוֹ יוֹסֵף הַיָּדוּעַ בְּצִדְקוּת, הַיָּדוּעַ בְּהַפְלָגַת אַהֲבַת הָאָב לוֹ וְהוּא לְאָבִיו, לְטַעַם זֶה הוּא שֶׁשָּׁלַח לִקְרֹא לוֹ שֶׁיֵּדַע שֶׁיִּמְחֹל עַל כְּבוֹדוֹ. וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (קִדּוּשִׁין לב:) מֶלֶךְ שֶׁמָּחַל עַל כְּבוֹדוֹ אֵין כְּבוֹדוֹ מָחוּל, דַּוְקָא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּמְשַׁח וּמָלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל, אֲבָל מֶלֶךְ כָּזֶה בִּמְצִיאוּת זֶה יָכוֹל לִמְחֹל עַל כְּבוֹדוֹ לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אָבִיו, גַּם בִּמְצִיאוּת שֶׁאֵין אָבִיו יָכוֹל הָלוֹךְ אֵלָיו.

אִם נָא מָצָאתִי חֵן. אָמְרוֹ **נָא** תִּתְפָּרֵשׁ לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה וּלְשׁוֹן עַתָּה, לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה לִשְׁלוֹל הַמְּצִיאוּת חֵן שֶׁאֵינָהּ לְצַד מַה שֶׁקָּדַם אֵלָיו מֵהַחִיּוּב מִמֶּנּוּ. וּלְשׁוֹן עַתָּה נִתְכַּוֵּן לְרַמּוֹז לוֹ כִּי כְּבָר יָדַע יַעֲקֹב כִּי מָצָא חֵן בְּעֵינֵי יוֹסֵף, וְזֶה לְךָ הָאוֹת (בראשית מ״ז:י״ב) ״וַיְכַלְכֵּל יוֹסֵף אֶת אָבִיו״ וְגוֹ׳, וּמֵעַתָּה אִם הָיָה אוֹמֵר אֵלָיו יַעֲקֹב ״אִם מָצָאתִי חֵן״ זֶה יַגִּיד כִּי לֹא הַכַּר אֶצְלוֹ דָּבָר זֶה שֶׁמָּצָא חֵן בְּעֵינָיו, לָזֶה אָמַר עַתָּה פֵּרוּשׁ מַה שֶּׁמְּבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְצִיאוּת חֵן הוּא עַל מַה שֶּׁעַתָּה.

אוֹ יִרְצֶה, לְצַד שֶׁהִגִּיעַ הֶעֱרֵב שִׁמְשׁוֹ, חֲרֵי זֶה כָּלָה צָרְךָ הַחֶסֶד הָרָגִיל עַד עַתָּה מִיּוֹסֵף אֵלָיו. לָזֶה אָמַר אֵלָיו: אִם עַתָּה עֲדַיִן רוֹצֶה לְהַתְמִיד בְּהַנְהָגַת מְצִיאוּת חֵן, שִׂים וְגוֹ׳.

עוֹד בְּדֶרֶךְ רֶמֶז נִתְכַּוֵּן לְרַמֵּז לוֹ, לִהְיוֹת שֶׁכָּל הַחֶסֶד שֶׁעָשָׂה עִמּוֹ עַד עַתָּה הָיָה דָּן בּוֹ שְׁנֵי צְדָדִין: הָאֶחָד, שֶׁעוֹשֶׂה לְצַד שֶׁמָּצָא יַעֲקֹב חֵן בְּעֵינָיו לֹא לְתַכְלִית סִבָּה, וְזֶה יִהְיֶה מִצַּד הָאַהֲבָה הַנִּכוֹנָה וּמִתְיַחֶסֶת לִמְצִיאוּת חֵן. וְהַשֵּׁנִי, כִּי עָשָׂה לְצַד הַחִיּוּב שֶׁהוּא מְחֻיָּב לָזוּן אָבִיו כְּדֶרֶךְ כָּל הָאָרֶץ, וְחֶרְפָּה הִיא לוֹ לְהַטִּיל אָבִיו וְאָחָיו עַל הַזּוּלַת וְלִרְאוֹתָם חַסְרֵי לֶחֶם וּמָזוֹן. לָזֶה אָמַר אֵלָיו כִּי הַדָּבָר שֶׁהוּא בְּסֵפֶק מַה הָיְתָה כַּוָּנָתוֹ, יִתְבָּרֵר הַסֵּפֶק בְּמַה שֶּׁשּׁוֹאֵל מִמֶּנּוּ עַתָּה. אִם עַתָּה יַעֲשֶׂה לוֹ חֶפְצוֹ וּרְצוֹנוֹ, נוֹדַע הַדָּבָר לְמַפְרֵעַ כִּי מַה שֶּׁעָשָׂה עִמּוֹ מֵהַטּוֹבוֹת הוּא לְצַד שֶׁמָּצָא חֵן בְּעֵינָיו בְּאַהֲבָה וּרְצוֹן הַלֵּב, כִּי דָּבָר שֶׁשּׁוֹאֵל מִמֶּנּוּ הַפַּעַם הַזֹּאת אֵינוֹ דָּבָר שֶׁיִּצְטָרֵךְ לַעֲשׂוֹתוֹ זוּלַת אִם אַהֲבָתוֹ נְכוֹנָה וּשְׁלֵמָה וְיַחְפֹּץ לְהֵטִיבוֹ, וְזֶה הוּא גִּלּוּי עַל הֶעָבָר כִּי ״מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ״. וְאִם לָאו, יִתְבָּרֵר הַדָּבָר כִּי טַעַם הַחֶסֶד הָעוֹבֵר הוּא לְצַד הַשֵּׁנִי שֶׁכָּתַבְנוּ, וּבָזֶה יֵרֵיק אָמְרוֹ **מָצָאתִי** לְשׁוֹן עָבָר.

שִׂים נָא. תִּתְפָּרֵשׁ לְשׁוֹן זְמַן וּלְשׁוֹן בַּקָּשָׁה. לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה, מִלְּבַד מַה שֶּׁאָמַר לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה בְּסָמוּךְ עַל הַמַּעֲשֶׂה, חָזַר לוֹמַר בַּקָּשָׁה פַּעַם שְׁנִיָּה, כִּי מִלְּבַד שֶׁיִּסְכִּים

עַל הַחֶסֶד וְיֹאמַר לוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן, עוֹד מְפַיְּסוֹ לְהִשָּׁבַע לוֹ עַל הַחֶסֶד לְקַיְּמוֹ. וְתִתְפָּרֵשׁ לְשׁוֹן עַתָּה, שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְשָׁלֵל מִמֶּנּוּ תְּשׁוּבַת ״עוֹד הַיּוֹם״ שֶׁבּוֹ יַעֲשֶׂה דָּבָר זֶה, כִּי לֹא הָיָה זְמַן הַמָּוֶת, כְּמוֹ שֶׁתִּמְצָא שֶׁאָמַר אַחַר זֶה ״וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה״ וְגוֹ׳. הָא לָמַדְתָּ שֶׁלֹּא הָיָה אָז בְּפֶרֶק הַנִּסְיָעָה. לָזֶה אָמַר אֵלָיו ״שִׂים עַתָּה״ מִבְּלִי טַעֲנַת עַד עֵת בּוֹא דְּבַר מֶלֶךְ שְׁלְטוֹן. גַּם חָשׁ יַעֲקֹב לְמִסִּירַת מוֹדָעָה עַל הַדָּבָר, וַיַּקְדִּים שְׁבוּעָה לְבַטֵּל שְׁבוּעָה זוֹ וְיִשָּׁבַע לוֹ שְׁבוּעָה שֶׁאֵין בָּהּ סְמִיכוּת דַּעַת. וּמַה גַּם לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (תנחומא) שֶׁאָמַר לוֹ יַעֲקֹב אִם לֹא יִשָּׁבַע לוֹ חֲרֵי הוּא מֵת מִדְּאָגָה, וּרְמוּזָה בְּאָמְרוֹ ״וְשָׁכַבְתִּי עִם״ וְגוֹ׳. אִם כֵּן יוֹסֵף לְצַד הֶכְרֵחַ הַדְּבָרִים יִשָּׁבַע אַחַר שֶׁיַּקְדִּים שְׁבוּעָה לִשְׁבוּעָתוֹ, לָזֶה אָמַר אֵלָיו **שִׂים נָא** פֵּרוּשׁ עַתָּה תֵּכֶף וּמִיָּד, וּמָנַע מִמֶּנּוּ הַזְּמַן שֶׁבּוֹ יִמְסֹר מוֹדָעָה לְבַטֵּל שְׁבוּעָה זוֹ.

וְעָשִׂיתָ עִמְּדִי חֶסֶד וֶאֱמֶת. אָמַר **וְעָשִׂיתָ** בְּתוֹסֶפֶת וָא״ו, לְצַד שֶׁקָּדַם בַּקָּשַׁת מַעֲשֶׂה הַשְּׁבוּעָה אָמַר ״וְעָשִׂיתָ״ בְּתוֹסֶפֶת וָא״ו.

וְאָמְרוֹ **חֶסֶד וֶאֱמֶת,** רַז״ל אָמְרוּ (בראשית רבה צו:ה) כִּי חֶסֶד הֶעָשׂוּי עִם הַמֵּתִים קְרוּי חֶסֶד שֶׁל אֱמֶת. וְקָשֶׁה לִי, הֲלֹא מָצִינוּ לוֹ לְיַעֲקֹב שֶׁשִּׁלֵּם לוֹ חֶסֶד זֶה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית מ״ח:כ״ב) ״וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ שְׁכֶם אַחַד״ וְגוֹ׳ וּפֵרֵשׁ רַשִׁ״י: אַתָּה טוֹרֵחַ בִּשְׁבִיל קְבוּרָתִי וַאֲנִי נָתַתִּי וְגוֹ׳. גַּם מֵאָמְרוֹ ״נָתַתִּי״ לְשׁוֹן עָבָר יַגִּיד כִּי הוֹדִיעוֹ הַדָּבָר בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה כְּשֶׁקִּבֵּל עָלָיו הַטּוֹרַח, וַהֲגַם שֶׁלֹּא נֶאֱמַר כֵּן, יַעֲקֹב מִיהָא הָיָה בְּדַעְתּוֹ לְהֵטִיבוֹ שְׂכַר טָרְחוֹ וְלֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר ״וֶאֱמֶת״.

וְאוּלַי כִּי נִתְכַּוֵּן כִּי יוֹסֵף יַעֲשֶׂה הַדָּבָר כְּדֶרֶךְ זֶה. אוֹ אֶפְשָׁר כִּי בְּעֶרְכּוֹ הַמַּעֲשֶׂה לֹא יַכִּיר הַפַּרְעוֹן שֶׁתִּנָּתֵן לוֹ שְׁכֶם אֶחָד. אוֹ לְצַד שֶׁבִּקֵּשׁ מִמֶּנּוּ שְׁנֵי דְּבָרִים: הָאַחַת שֶׁלֹּא יִקָּבְרֵנוּ בְּמִצְרַיִם וְיִשְׁתַּדֵּל בְּהוֹצָאָתוֹ מֵעִיר גִּלּוּלִים, וְהַב׳ שֶׁיַּעֲלֶה הוּא וְיִקְבְּרֵהוּ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן, וְאָמַר חֶסֶד שֶׁל אֱמֶת עַל בְּחִינַת הָעֲלָיָה מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, וְהוּא שֶׁאָמַר סָמוּךְ לְאָמְרוֹ **חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל נָא תִּקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם.** וְהִנֵּה מֵהֶרְאוּי לוֹ לְהַקְדִּים הַשְּׁכִיבָה וְאַחַר כָּךְ הַקְּבוּרָה, וְכָאן הִקְדִּים לְהַזְכִּיר הַקְּבוּרָה קֹדֶם אָמְרוֹ ״וְשָׁכַבְתִּי״, אֶלָּא חֲרֵי זֶה מַרְאֶה בְּאֶצְבַּע כִּי עַל פְּרָט זֶה הִיא הַהַשְׁבָּעָה, וְדָבָר זֶה אֵין לוֹ פַּרְעוֹן לֹא עַתָּה וְלֹא אַחַר זְמַן. וּמַה שֶּׁנָּתַן לוֹ שְׁכֶם אֶחָד הוּא עַל הַטּוֹרַח שֶׁיַּעֲלֶה עִמּוֹ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְאֶרֶץ כְּנַעַן וְיִקְבְּרֵהוּ שָׁם.

עוֹד יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְעָשִׂיתָ** וְגוֹ׳ – פֵּרוּשׁ, מַה שֶּׁכְּבָר עָשִׂיתָ עִמְּדִי יִהְיֶה שֶׁל אֱמֶת, פֵּרוּשׁ חֶסֶד הַגָּמוּל, כִּי מַה שֶּׁנּוֹתֵן לוֹ שְׁכֶם הוּא לְמַה שֶּׁעָתִיד לַעֲשׂוֹת לְטוֹרַח בְּקִבּוּרָתוֹ, לֹא לְתַגְמוּל הָעוּבֵר. וּבָזֶה יְדַיֵּק גַּם כֵּן תֵּבֶת ״וְעָשִׂיתָ״ בְּתוֹסֶפֶת וָא״ו, גַּם לְשׁוֹן עָבָר, תּוֹסֶפֶת וָא״ו שֶׁיּוֹסִיף לְהֵיטִיב עִמּוֹ בְּמַה שֶּׁיַּחְשֹׁב הַחֶסֶד שֶׁכְּבָר עָשָׂה שֶׁהוּא שֶׁל אֱמֶת וְלֹא יְקַבֵּל הֲטָבָה מִמֶּנּוּ בַּעֲדוֹ, וּבָזֶה תִּהְיֶה הַהֲטָבָה הַבָּאָה מֻשְׁלֶמֶת מֵהַמַּשְׁבִּיעַ, וְהוּא נִשְׁבָּע עַל דַּעַת חֲבֵרוֹ בִּשְׁבִיל טוֹבָה שֶׁעָשָׂה לוֹ שֶׁאֵין לוֹ הַתָּרָה (ר״ן נדרים סה). וְנִתְחַכֵּם יַעֲקֹב לְבַל יַתִּיר יוֹסֵף הַשְּׁבוּעָה אַחַר מוֹתוֹ. וַהֲגַם שֶׁלֹּא מָצִינוּ שֶׁהִזְכִּיר יַעֲקֹב הַהֲטָבָה שֶׁל שְׁכֶם אֶחָד אָז, הַכָּתוּב גִּלָּה בְּמָקוֹם אַחֵר שֶׁהִזְכִּירָהּ לוֹ כְּבָר דִּכְתִיב ״נָתַתִּי לְךָ״, וּמִן הַסְּתָם מְקוֹם זִכְרוֹנָהּ הוּא כְּשֶׁאָמַר לוֹ ״הִשָּׁבְעָה לִי״ לְחַזֵּק הַשְּׁבוּעָה לְבַל יַתִּיר נָתַן לוֹ שְׁכֶם אֶחָד. וְזוֹלַת זֶה בַּמֶּה יִסְמֹךְ דַּעְתּוֹ שֶׁל יַעֲקֹב בִּשְׁבוּעָה זוֹ כֵּיוָן שֶׁיָּכוֹל לְהַתִּיר אַחַר כָּךְ, וּכְמוֹ שֶׁהֶאֱרִכְנוּ בִּפְרָט זֶה בְּפָרָשַׁת תּוֹלְדוֹת (בראשית כו:כו) בִּשְׁבוּעַת יִצְחָק לַאֲבִימֶלֶךְ. וּמַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לו:) שֶׁאָמַר יוֹסֵף לְפַרְעֹה ״אִם אֲנִי מַתִּיר שְׁבוּעַת אָבִי אַתִּיר גַּם כֵּן שְׁבוּעָתְךָ״ – אֵין סְתִירָה מִזֶּה, אוֹ לְצַד שֶׁלִּדְבָרָיו שֶׁל פַּרְעֹה הָיְתָה בִּשְׁבִיל טוֹבָה שֶׁעָשָׂה לוֹ שֶׁאֵין טוֹבָה כְּמוֹתָהּ גְּדֵלָה וְכָבוֹד וְעֹשֶׁר.

אַל נָא תִּקְבְּרֵנִי וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ ״אַל נָא״ לְשׁוֹן זְמַן, שֶׁאֲפִילוּ לְפִי שָׁעָה לֹא יִקְבְּרוּהוּ עַל סְמַךְ שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל אַחַר כָּךְ לְהַעֲלוֹתוֹ, אֶלָּא תֵּכֶף וּמִיָּד יַעֲלֶהוּ, וְהוּא אָמְרוֹ בְּסָמוּךְ **וְשָׁכַבְתִּי** וְגוֹ׳ **וּנְשָׂאתַנִי** וְגוֹ׳. וְטַעַם הַקְּדָמַת ״אַל נָא תִּקְבְּרֵנִי בְּמִצְרַיִם״ לְאָמְרוֹ ״וְשָׁכַבְתִּי״ פֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק ״וְעָשִׂיתָ עִמְּדִי״ וְגוֹ׳ לְאֶחָד מֵהַדְּרָכִים שֶׁיִּשַּׁבְתִּי הַכָּתוּב. וְלִשְׁאָר הַדְּרָכִים יִתְבָּאֵר לְפִי מַה שֶּׁקָּדַם לָנוּ (זהר וישב קפ״ב) כִּי יַעֲקֹב וְיוֹסֵף הָיוּ בְּחִינַת נֶפֶשׁ אַחַת, וְהוּא סוֹד וָא״ו מִלֹּאָה שֶׁיֵּשׁ לָהּ שְׁנֵי וָוִי״ן וְלֹא יִתְפָּרְדוּ, וַאֲשֶׁר עַל כֵּן חָשׁ יַעֲקֹב שֶׁאַחַר שֶׁיֵּאָסֵף לֹא יִתְרָצֶה יוֹסֵף לְהִפָּרֵד מִמֶּנּוּ גַּם בְּמוֹתוֹ, וּמַה גַּם לִדְבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תַּעֲנִית ה:) שֶׁאָמְרוּ יַעֲקֹב אָבִינוּ לֹא מֵת וְהוּא בַּחַיִּים, לָזֶה שָׁלַל דָּבָר זֶה מִדַּעְתּוֹ וְהוֹדִיעוֹ כִּי כְּשֶׁיִּשְׁכַּב, פֵּירוּשׁ כְּשֶׁיִּפָּטֵר, הִנֵּה הוּא נִפְרָד בְּהֶכְרֵחַ מִמֶּנּוּ וְיִסָּמֵךְ עִם אֲבוֹתָיו, וְלָזֶה ״וּנְשָׂאתַנִי״ וְגוֹ׳ ״וּקְבַרְתַּנִי״ וְגוֹ׳:

ל **וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר לוֹ כֵּן, וְהָיָה לוֹ לַעֲשׂוֹת הַמַּעֲשֶׂה בְּפֹעַל וְזֹאת הִיא תְּשׁוּבָתוֹ, וּכְמוֹ שֶׁמָּצִינוּ גַּם כֵּן לֶאֱלִיעֶזֶר עֶבֶד אַבְרָהָם כְּשֶׁאָמַר לוֹ אַבְרָהָם (בראשית כד:ב) ״שִׂים נָא יָדְךָ״ וְגוֹ׳ הַתְּשׁוּבָה הָיְתָה ״וַיָּשֶׂם הָעֶבֶד אֶת יָדוֹ״ וְגוֹ׳:

אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁאָמַר לוֹ תְּשׁוּבָה שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ לְשָׁבַע לוֹ, וְהִנֵּה הוּא מוּכָן לַעֲשׂוֹת כִּדְבָרָיו.

אוֹ יִרְצֶה שֶׁכְּפִי הַדִּין הוּא מְחֻיָּב לַעֲשׂוֹת כִּדְבָרָיו, אוֹ לְצַד שֶׁהוּא בְּנוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה**, אוֹ לְצַד שֶׁהוּא מְצֻוֶּה מֵחֲמַת מִיתָה (חושן משפט רנב:ב), וְהוּא אָמְרוֹ **כִּדְבָרֶיךָ** וְאֵינוֹ צָרִיךְ שְׁבוּעָה, וּבָזֶה הוֹדִיעַ יוֹסֵף עָלָיו הַשָּׁלוֹם צִדְקָתוֹ כִּי חָפֵץ חֶסֶד הוּא לַעֲשׂוֹת דָּבָר מִצְוָה מֵרְצוֹנוֹ הַפָּשׁוּט:

לא **וַיֹּאמֶר הִשָּׁבְעָה לִי.** הֻצְרַךְ לוֹמַר לוֹ פַּעַם שְׁנִיָּה ״הִשָּׁבְעָה״, וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶּׁעָנָהוּ לַעֲשׂוֹת כִּדְבָרָיו, לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָסוּק ״אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה״ וְגוֹ׳. יָבֹא עַל נָכוֹן כִּי מְשִׁיבוֹ לְמַה שֶּׁאָמַר שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ שְׁבוּעָה כִּי מַצְדִּיק הוּא דְּבָרָיו, אֶלָּא לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ הוּא מְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ לִשָּׁבַע, וְהוּא אָמְרוֹ **הִשָּׁבְעָה לִי** פֵּרוּשׁ, לְהָפִיס דַּעְתִּי, אוֹ לְטַעַם הַכָּמוּס עִמִּי. וְהַכַּוָּנָה חוֹשֵׁשׁ לְזוֹלַת שֶׁיִּהְיֶה מוֹנֵעַ אוֹתוֹ, וּכְמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה שֶׁאָמַר לוֹ פַּרְעֹה שֶׁיַּתִּיר שְׁבוּעָתוֹ כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה

(סוטה לד:), וְלָזֶה תֵּכֶף נִשְׁבַּע לוֹ.

או יֹאמַר **הַשָּׁבָעָה לִי** – לְרַעְתִּי, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְבַטֵּל הַשְּׁבוּעָה בְּלִבּוֹ וְעִקַּר הַשְּׁבוּעָה בַּלֵּב, וְעָשָׂה יַעֲקֹב כֵּן לְבִטָּחוֹן לְכָל צְדָדֵי הַסָּפֵק שֶׁיִּהְיוּ בַּדָּבָר.

פרק מח

א שְׁנֵי בָנֶיךָ עֹמְסוֹ אֶת וְגוֹ'. טַעַם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּאָמְרוֹ "שְׁנֵי בָנָיו" וַאֲנִי יוֹדֵעַ כִּי הֵם מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם, אוֹ לוֹמַר "מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם" וַאֲנִי יוֹדֵעַ כִּי הֵם בָּנָיו הָרִאשׁוּמִים בְּפָרָשַׁת מִקֵּץ, גַּם הִפְסִיק בֵּין הַזְכָּרַת הַבָּנִים וְהוֹדָעַת שְׁמָם בְּתֵיבַת "עֹמְסוֹ", גַּם אָמְרוֹ "אֶת" שְׁתֵּי פְּעָמִים.

אוּלַי כִּי יוֹדִיעַ הַכָּתוּב טַעַם יוֹסֵף בִּלְקִיחָתָם, שֶׁהָיְתָה לָקַחַת כָּל אֶחָד בִּרְכָתוֹ בִּפְנֵי עַצְמוֹ מִלְּבַד מַה שֶּׁיִּגִּיעַ אוֹתָם בְּבִרְכַּת אֲבִיהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ **אֶת שְׁנֵי בָנָיו עֹמְסוֹ** – זֶה מַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לַחֵלֶק שֶׁיִּהְיֶה נוֹגֵעַ לָהֶם בִּבְרָכָתוֹ, גַּם אֶת מְנַשֶּׁה שֶׁיְּבוֹרַךְ בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וְאֶת אֶפְרַיִם וְגוֹ':

או יִרְצֶה כִּי רְאוּיִים הֵם לִבְרָכָה מִשְּׁנֵי צְדָדִין: לְצַד שֶׁהֵם בָּנָיו, וּלְצַד שֶׁכָּל אֶחָד מֵהֶם רָאוּי לִבְרָכָה מִצַּד עַצְמוֹ. וְלָזֶה אָמַר **בָּנָיו עֹמְסוֹ**, גַּם לְצַד הֱיוֹתָם מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם צַדִּיקִים. וְאָמַר "עֹמְסוֹ" לְהַפְסִיק שֶׁלֹּא תָּבִין שֶׁמְּפָרֵשׁ מִי הֵם הַבָּנִים, וְאָמַר "אֶת" וְ"אֶת" לוֹמַר שֶׁכָּל אֶחָד חָשׁוּב בִּפְנֵי עַצְמוֹ:

ד הִנְנִי מַפְרְךָ וְגוֹ'. כְּפַל לוֹמַר "מַפְרְךָ וְהִרְבִּיתִיךָ" כְּנֶגֶד שְׁנֵי בָּנִים שֶׁיִּהְיוּ לוֹ עוֹד, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ הַדְּבָרִים יַעֲקֹב בְּאָמְרוֹ "וְעַתָּה" (בראשית לה:יא). וְאָמְרוֹ **וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים**, פֵּרוּשׁ שֶׁיִּהְיוּ שְׁנֵי הַבָּנִים כָּל אֶחָד לִקְהָל וְעָם:

ה וְעַתָּה שְׁנֵי בָנֶיךָ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, עַתָּה שֶׁרָאִיתִי שֶׁלֹּא הָיוּ לִי בָּנִים עוֹד מִצַּד אוֹתָהּ בְּרָכָה, אֲנִי יוֹדֵעַ לְמַפְרֵעַ כִּי שְׁנֵי בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים לְךָ וְגוֹ' לִי הֵם, שֶׁאָמַר לִי ה' "מַפְרְךָ וְהִרְבִּיתִיךָ", וְהוּא שֶׁאָמַר לוֹ ה' בְּבֵית אֵל (בראשית ל"ה:י"א) "פְּרֵה וּרְבֵה" – כְּרָאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי. וְעַיִן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּסָמוּךְ:

ו וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא יִמָּנֶה יוֹסֵף בִּמְקוֹם שִׁלְשָׁה שְׁבָטִים אֶלָּא בִּמְקוֹם שְׁנַיִם. וּכְפִי זֶה לֹא יִקָּרֵא עוֹד שֵׁבֶט יוֹסֵף בְּמִנְיַן הַשְּׁבָטִים זוּלַת שֵׁבֶט אֶפְרַיִם וְשֵׁבֶט מְנַשֶּׁה, וּכְמוֹ כֵן מָצִינוּ שֶׁכֵּן הוּא.

וַיֵּשׁ לָנוּ לַחֲקוֹר זֹאת, לָמָּה הוֹצִיא יַעֲקֹב אֶת יוֹסֵף מִמִּנְיַן הַשְּׁבָטִים, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ שֶׁלֹּא נִמְנָה בִּכְלַל הַשְּׁבָטִים כִּי אִם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה, וְלָמָּה לֹא יִמָּנֶה הוּא גַּם כֵּן וְיִהְיוּ אַרְבָּעָה עָשָׂר שְׁבָטִים עִם לֵוִי, כִּי ה' אָמַר אֵלָיו (בראשית לה:יא) שֶׁיִּהְיוּ מִמֶּנּוּ שְׁנֵי שְׁבָטִים נוֹסָפִים, לֹא שֶׁיֵּעָקֵר שֵׁם יוֹסֵף. גַּם צָרִיךְ לָדַעַת מִי אָמַר לְיַעֲקֹב כִּי שְׁנֵי הַגּוֹיִם שֶׁאָמַר לוֹ ה' שֶׁיִּהְיוּ מִמֶּנּוּ הֵם בְּנֵי יוֹסֵף וְלֹא בְּנֵי שְׁאָר בָּנָיו, וְיוֹתֵר הָיָה לוֹ לִתְלוֹת וְלוֹמַר שֶׁהֵם פֶּרֶץ וָזֶרַח שֶׁהֵם בְּיוֹתֵר מְעֻלִּים כְּפִי הָאֱמֶת שֶׁהֵם שַׁלְשֶׁלֶת הַמְּלוּכָה.

וְאוּלַי כִּי בְּנֵי יְהוּדָה נִרְמְזוּ בְּמַה שֶׁאָמַר לוֹ עוֹד שָׁם "וּמְלָכִים מֵחֲלָצֶיךָ יֵצֵאוּ" (בראשית לה:יא). אֶלָּא מִי יֹאמַר שֶׁכַּוָּנַת ה' בְּאָמְרוֹ "וּמְלָכִים מֵחֲלָצֶיךָ" וְגוֹ' הִיא זֹאת וְעוֹד אַחֶרֶת, דִּלְמָא הֵם הֵם "גּוֹי וְקָהָל גּוֹיִם" הֵם הֵם הַמְּלָכִים. וְעוֹד מִי יֹאמַר שֶׁאֵין הַדְּבָרִים נֶאֱמָרִים עַל בְּנֵי שְׁאָר הָאַחִים?

אָכֵן בְּמַה שֶׁנִּשְׁכַּיל עַל דְּבַר הַבּוֹרֵא שֶׁאָמַר אֵלָיו בִּנְבוּאָה "גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ וּמְלָכִים מֵחֲלָצֶיךָ יֵצֵאוּ" (בראשית לה:יא), פִּשַּׁט הַדְּבָרִים יַגִּיד שֶׁעַל יַעֲקֹב הוּא אוֹמֵר שֶׁמִּמֶּנּוּ יֵצְאוּ, לֹא מִבָּנָיו.

אֲלָא יֵשׁ לָדַעַת מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר חלק א' ק"פ) כִּי יוֹסֵף הוּא בְּחִינַת נָפֶשׁ יַעֲקֹב, וְהוּא שֶׁרָמַז הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ (בראשית ל"ז:ב') "אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף", וְהוּא אָמְרוֹ (תהילים ע"ז:ט"ז) "פָּדָה בְשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקְּרָב לִי כִּי בָרַבִּים הָיוּ עִמָּדִי", וְרָמְזוּ חַכְמֵי אֱמֶת כִּי הוּא בְּחִינַת מִלּוּי הַוָּא"ו, שֶׁהַמִּלּוּי כָּאוֹת עַצְמוֹ. וְעַל פִּי הַקַּדָּמָה זוֹ יִתְיַשְּׁבוּ כָּל הַדְּקְדּוּקִים, כִּי יוֹסֵף הוּא בְּחִינַת יַעֲקֹב וּכְמַדְרַגַת אָב לַשְּׁבָטִים יִקָּרֵא, כָּרָאוּי גַּם כֵּן בְּאָמְרוֹ "בְּנֵי יַעֲקֹב וְיוֹסֵף", וּכְפִי זֶה כְּשֶׁאָמַר ה' לְיַעֲקֹב שֶׁיֵּצְאוּ מִמֶּנּוּ עוֹד בָּנִים – זֶה יַעֲקֹב זֶה יוֹסֵף, וְלָזֶה לֹא הִלְבִּישׁ הַנְּבוּאָה בִּשְׁאָר בָּנָיו, וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר "שְׁנֵי בָנֶיךָ וְגוֹ' לִי הֵם", פֵּרוּשׁ, בְּמַדְרֵגַת בְּנֵי יַעֲקֹב לֹא בְּמַדְרֵגַת בְּנֵי בָנָיו, וְלָזֶה הוֹסִיף לְבָאֵר וְאָמַר "כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן", וּמֵעַתָּה חֲרִי יוֹסֵף בְּמַדְרֵגַת אָב כְּיַעֲקֹב וְאֵין הָאָב נִמְנֶה עִם הַבָּנִים בְּגֶדֶר אֶחָד כְּמוֹ שֶׁאֵין יַעֲקֹב נִמְנֶה עִם הַשְּׁבָטִים.

ז וַאֲנִי בְּבוֹאִי מִפַּדָּן וְגוֹ'. כָּתוּב זֶה אֵין **לוֹ** קֶשֶׁר עִם מַה שֶּׁלְּמַעְלָה מִמֶּנּוּ. גַּם אֵין יָדוּעַ כַּוָּנַת הוֹדָעָה זוֹ. וּמַה שֶּׁפֵּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רש"י לקח טוב) כִּי כַּוָּנָתוֹ הִיא "אַף עַל פִּי שֶׁהִטְרַחְתִּיךָ לְהוֹלִיכֵנִי לְקֶבֶר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וְלֹא כָּךְ עָשִׂיתִי" וְכוּ' עַד כָּאן. לְפִי דִּבְרֵיהֶם לֹא כָּאן הוּא מְקוֹם הַדְּבָרִים אֶלָּא לְמַעְלָה (בראשית מ"ז:ל') כְּשֶׁאָמַר לוֹ "וּנְשָׁאתַנִי מִמִּצְרַיִם וּקְבַרְתַּנִי" וְגוֹ', סָמוּךְ לָזֶה הָיָה לוֹ לוֹמַר "וַאֲנִי בְּבוֹאִי" וְגוֹ'. עוֹד, מַה כַּוָּנָתוֹ בְּאָמְרוֹ תֵּבֶת **עָלַי**?

אָכֵן לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי כִּי מוֹדִיעוֹ שֶׁהַבָּנִים הַמֻּבְטָח בָּהֶם שֶׁיֵּצְאוּ מִמֶּנּוּ הֵם אֵלּוּ, נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **וַאֲנִי בְּבוֹאִי** וְגוֹ', כִּי הוּא סִבָּה שֶׁלֹּא יָצְאוּ מִמֶּנּוּ מַמָּשׁ לְצַד שֶׁהוּא גָּרַם שֶׁתָּמוּת רָחֵל, וְהוּא אָמְרוֹ **מֵתָה עָלַי**, פֵּרוּשׁ, עַל סִבָּתִי, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה פרק ל"ז) שֶׁשָּׁהָה נִדְרוֹ, אוֹ לְצַד הַקְּלָלָה שֶׁקִּלֵּל כְּאָמְרוֹ "עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת אֱלֹהֶיךָ לֹא יִחְיֶה", וְאִלּוּ הָיְתָה קַיֶּמֶת רָחֵל הָיוּ יוֹצְאִים מִמֶּנּוּ, וְעַכְשָׁיו יָצְאוּ מִיוֹסֵף שֶׁהוּא בְּחִינַת יַעֲקֹב גַּם בְּחִינַת רָחֵל.

אֲפִשָׁר שֶׁנִּתְכַּוֵּן יַעֲקֹב לְרַצּוֹת אֶת יוֹסֵף עַל אֲשֶׁר סִבֵּב מִיתַת אִמּוֹ קוֹדֶם זְמַנָּהּ, וְאָמַר כִּי טַעַם אֲשֶׁר הֶחְשִׁיב שְׁנֵי בָנָיו כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן, לְצַד כִּי מֵתָה עָלָיו רָחֵל

וְקָרֵב מִיתָתָהּ. וְטַעַם מַה שֶּׁהֶאֱרִיךְ לוֹמַר עוֹד **בְּעוֹד כִּבְרַת אֶרֶץ** וְגוֹ׳, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא כֵן עָשָׂה לְאִמּוֹ וְכוּ׳:

ח **וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל וְגוֹ׳.** קָשֶׁה, וַהֲלֹא שִׁבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיוּ יוֹשְׁבִים לְפָנָיו לִלְמוֹד תּוֹרָה, וְאֵיךְ שׁוֹאֵל עֲלֵיהֶם? וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (תנחומא) כִּי רָאָה בָּהֶם רְאִיָּה שְׁכִלִּיִּית שֶׁעָתִיד לָצֵאת מֵהֶם רְשָׁעִים, וְזֶה דֶּרֶךְ דְּרָשׁ. וְצָרִיךְ לְפָרֵשׁ הַכָּתוּב כְּפִי פְּשׁוּטוֹ, וְהוּא כִּי גִּלָּה לָנוּ הַכָּתוּב שֶׁיַּעֲקֹב כָּבְדוּ עֵינָיו מִזִּקְנָה שֶׁלֹּא הָיָה יָכוֹל לִרְאוֹת וּלְהַכִּיר, וּלְצַד זֶה הֲגַם שֶׁרָאָה שְׁנֵי בְּנֵי אָדָם עוֹמְדִים לְפָנָיו לְבַד יוֹסֵף שֶׁעִמּוֹ הָיָה מְדַבֵּר וְהִכִּירוֹ לְצַד שֶׁהוֹדִיעוּהוּ שֶׁאָמְרוּ לוֹ (בראשית מח:ב) ״הִנֵּה בִנְךָ יוֹסֵף״ כְּאָמוּר לְמַעְלָה, וְהַבָּנִים לֹא הִכִּירָם, לָזֶה שָׁאוֹל שָׁאַל עֲלֵיהֶם ״מִי אֵלֶּה״?

עוֹד אֶפְשָׁר שֶׁנִּתְכַּוֵּן יַעֲקֹב לְעוֹרֵר אַהֲבַת הָאָב עַל הַבֵּן קוֹדֶם שֶׁיְּבָרְכֵם, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה הַבְּרָכָה בְּתִגְבּוֹרֶת הָאַהֲבָה וְהַחִבָּה. וְלָזֶה שָׁאַל **מִי אֵלֶּה**, כְּדֵי שֶׁיִּשְׁמַע מִפִּי בְּנוֹ הֶחָבִיב אֶצְלוֹ לוֹמַר ״בָּנַי הֵם״ וְיֶהֱמוּ מֵעָיו לָהֶם, וְהוּא סוֹד (ירמיהו לא:כ) ״מִדֵּי דַבְּרִי בוֹ וְגוֹ׳ רַחֵם אֲרַחֲמֶנּוּ״ וְגוֹ׳:

ט **אֲשֶׁר נָתַן לִי וְגוֹ׳.** דֶּרֶךְ הַצַּדִּיקִים כְּשֶׁזּוֹכְרִים הַטּוֹב אֲשֶׁר הִגִּיעָם חוֹלְקִים כָּבוֹד לַה׳, כִּי הוּא הַנּוֹתֵן, כְּאָמְרוֹ (בראשית ל״ג:ה׳) ״הַיְלָדִים אֲשֶׁר חָנַן אֱלֹהִים״ וְגוֹ׳:

וְאָמְרוֹ **בָּזֶה** – כְּפִי הַפְּשָׁט, כִּי אַפִּלּוּ בִּימֵי גָלוּתוֹ בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה חָנָנוֹ ה׳. גַּם רָמַז לְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לו:) כִּי עָתִיד הָיָה יוֹסֵף לְהוֹלִיד שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבָטִים, וְעַל יְדֵי מַעֲשֶׂה אֵשֶׁת פּוֹטִיפַר נִרְזְבוּ מִבֵּין צִפָּרְנֵי יָדָיו עֶשֶׂר טִפּוֹת וְלֹא נִשְׁאֲרוּ אֶלָּא שְׁתַּיִם, וְהוּא שֶׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **בָּזֶה** – ״זֶה״ בְּגִימַטְרִיָּא שְׁנַיִם עָשָׂר, בְּמִקּוֹם שְׁנֵים עָשָׂר נָתַן לוֹ אֱלֹהִים שְׁנַיִם. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **אֱלֹהִים** שֶׁיּוֹרֶה עַל הַמִּשְׁפָּט.

י **וַעֲיֵנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּתִיב הוֹדָעָה זוֹ בְּמָקוֹם זֶה, וּמַה קֶּשֶׁר וְשַׁיָּכוּת לְדָבָר זֶה עִם הַסָּמוּךְ לוֹ ״וַיִּשַּׁק לָהֶם וַיְחַבֵּק לָהֶם״. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרוֹ **לָהֶם**, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר ״וַיִּשַּׁק אוֹתָם״. וְאוּלַי שֶׁשְּׁנֵי דְּקִדּוּקִים אֵלּוּ כָּל אַחַת מִתְּרֵצָת חֲבֶרְתָּהּ, כִּי לְצַד שֶׁכָּבְדוּ עֵינָיו מִזִּקְנָה הָיָה מְחַבֵּק שֶׁלֹּא בְּמָקוֹם הַחִבּוּק וּמְנַשֵּׁק שֶׁלֹּא בְּמָקוֹם הַנְּשׁוּק, וְלָזֶה אָמַר ״לָהֶם״ וְלֹא אָמַר ״אוֹתָם״, וְהָבֵן:

יד **שִׂכֵּל אֶת יָדָיו כִּי וְגוֹ׳.** אָמַר תֵּיבַת ״כִּי״ וְהוּא טַעַם לְהֶפֶךְ, יֵשׁ שֶׁפֵּרְשׁוּ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ ״כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר״ וְאַף עַל פִּי כֵן וְגוֹ׳.

וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי הוּא לְפִי מַה שֶּׁקָּדַם הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ כִּי עֵינֵי יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ מִזִּקְנָה, לֹא יוּכַל הַכֹּל מִי הוּא הַבְּכוֹר וּמִי הוּא הַצָּעִיר. לָזֶה כְּשֶׁרָצָה לְבָרֵךְ דָּן בְּדַעְתּוֹ כִּי הַמְסַדֵּר יְסַדְּרֵם בְּדֶרֶךְ מוּסָרִי לַעֲשׂוֹת הַבְּכוֹר לִימִינוֹ שֶׁל הַמְבָרֵךְ, וּבְזֶה יָדַע מְקוֹם כָּל אֶחָד מֵהֶם וְעָשָׂה מַה שֶּׁעָלָה עַל מַחְשַׁבְתּוֹ עֲשׂוֹת, וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב ״שִׂכֵּל אֶת יָדָיו״. וְאִם תֹּאמַר מִנַּיִן יָדַע וְהִכִּיר מְקוֹמוֹ שֶׁל כָּל אֶחָד? לָזֶה אָמַר ״כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר״, וּמִזֶּה יָדַע כִּי אוֹתוֹ יִהְיֶה לְיָמִין, וְלָזֶה שִׂכֵּל יָדָיו.

טו **וַיְבָרֶךְ אֶת יוֹסֵף.** לֹא רָאִינוּ בְּרָכָה לְיוֹסֵף כָּאן. וְרַמְבַּ״ן פֵּרֵשׁ כִּי בִּרְכַּת הַבָּנִים הִיא בִּרְכַּת יוֹסֵף וְכוּ׳. וְאֵין הַדַּעַת נוֹחָה בָּזֶה, כִּי לָמָּה לֹא יִתְבָּרֵךְ יוֹסֵף עַצְמוֹ בִּדְבָרִים הַנּוֹגְעִים אֵלָיו בִּפְרָטוּת. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי בְּתִבַּת ״וַיְבָרֶךְ״ רָשַׁם הַכָּתוּב כִּי בֵּרֵךְ לְיוֹסֵף שֶׁיִּהְיֶה תָּמִיד מְבֹרָךְ.

עוֹד יִתְפָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם שֶׁאָמְרוּ (בראשית רבה לט:יא) שֶׁמַּפְתֵּחַ הַבְּרָכוֹת הָיָה בְּיַד אַבְרָהָם וּמְסָרוֹ לְיִצְחָק, וְיִצְחָק מְסָרוֹ לְיַעֲקֹב (בראשית רבה סא), וְיַעֲקֹב מְסָרוֹ לְיוֹסֵף, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְבָרֶךְ** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, מָסַר בְּיָדוֹ מַפְתֵּחַ הַבְּרָכוֹת.

וַיֹּאמֶר הָאֱלֹהִים וְגוֹ׳. הִתְחִיל לְעוֹרֵר הָאַהֲבָה שֶׁל הַקַּדְמוֹנִים כְּסֵדֶר תְּפִלַּת שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה שֶׁמַּתְחִילִין בְּזִכְרוֹן אָבוֹת, וְאָמַר ״הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר וְגוֹ׳ אַבְרָהָם וְיִצְחָק״, וְהִזְכִּיר גַּם כֵּן זְכוּתוֹ בְּהַצְנֵעַ וְאָמַר ״הָאֱלֹהִים הָרוֹעֶה אוֹתִי״, וְכָאן רָמַז זְכוּתוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי הוּא יַעֲקֹב הָיָה מִתְהַלֵּךְ לִרְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ כְּשֶׁה לִפְנֵי רוֹעֶה הָרוֹעֶה אוֹתָהּ, וְאַחַר שֶׁסִּדֵּר זְכוּת אָבוֹת הִתְחִיל לְהִתְפַּלֵּל ״הַמַּלְאָךְ״ וְגוֹ׳.

טז **הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, מַאֲמַר ה׳ אֲשֶׁר יְצַו ה׳ אֶת יְדִידָיו אֵלָיו יִקָּרֵא שֵׁם מַלְאָךְ, כִּי קוֹל ה׳ חוֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ (תהלים כט:ז). וְהוּא כַּוָּנָתוֹ בְּאָמְרוֹ ״הַמַּלְאָךְ״ וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ שֶׁיִּהְיֶה מֵימְרָא דַּה׳ בְּסַעֲדָם וְיבָרֵךְ אוֹתָם.

וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, שֶׁיִּהְיוּ בְּהַדְרַגַּת שְׁלֹשָׁה אָבוֹת, וּכְשֵׁם שֶׁאֵין אָדָם בָּעוֹלָם יָכוֹל לְנַתֵּק אוֹ לְקַלְקֵל בְּאֶחָד מִשְּׁלֹשָׁה אָבוֹת, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר בְּכוּלָּן יַחַד, כְּמוֹ כֵן הֵם.

עוֹד יִרְצֶה לְשׁוֹן יָקָר וּגְדֻלָּה, פֵּרוּשׁ שֶׁיַּגִּיעַ בְּאֶמְצָעוּתָם יָקָר לְשֵׁם אָבוֹת, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי כ״ג:כ״ד) ״גִּיל יָגִיל אֲבִי צַדִּיק״, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (משלי י״ז:ו׳) ״עֲטֶרֶת זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים״, וְזֶה יִהְיֶה בְּאֶמְצָעוּת הֶכָּנָתָם הַהֲגוּנָה וְדַרְכָּם הַיָּשָׁר עַד שֶׁיַּגִּיעַ יָקָר לַאֲבוֹת אֲבוֹתָם:

עוֹד יְרֻמּוֹז כִּי יִהְיֶה לָהֶם חִבּוּב הַזְכָּרַת שְׁמָם לְפָנֵי ה׳ כְּחִבּוּב הַזְכָּרַת שֵׁם אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב. וּכְמוֹ כֵן תִּמְצָא שֶׁאָמַר הַנָּבִיא (ירמיהו ל״א:כ׳) ״הֲבֵן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם וְגוֹ׳ כִּי מִדֵּי דַבְּרִי בוֹ״ וְגוֹ׳, הֲרֵי כִּי שְׁמוֹ שֶׁל אֶפְרַיִם נִתְיַקֵּר בְּעֵינֵי ה׳ וּמִזְּכִירוֹ בְּחֵשֶׁק וְחִבָּה יְתֵרָה:

וְיִדְגּוּ לָרֹב וְגוֹ׳. הַכַּוָּנָה עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית בְּפָסוּק (בראשית א:כב) ״וַיְבָרֶךְ אוֹתָם״ וְגוֹ׳ הָאָמוּר בַּדָּגִים, כִּי הֱצָרַךְ ה׳ לְבָרְכָם לְצַד שֶׁמְּקוֹם דִּירָתָם הוּא נֶגְדֵּי בַּקָּצֶה הָאַחֲרוֹן לְבְחִינַת הַלֵּידָה, לָזֶה הִגְדִּיל בָּהֶם כֹּחַ הַמּוֹלִיד לְהוֹלִיד אֲפִלּוּ בַּמַּיִם, וְכָאן אָמַר יַעֲקֹב שֶׁיִּדְגּוּ כַּדָּגִים בְּרִבּוּי הַלֵּדָה

וְיִהְיֶה לָהֶם גֵּרֶר זֶה בָּאָרֶץ, וּכְפִי זֶה תִּהְיֶה בִּרְכָתָם גְּדוֹלָה מִבִּרְכַּת הַגְּדָיִם לִהְיוֹתָם בַּמַּיִם, וְהָבֵן.

וְדִקְדֵּק לוֹמַר **בְּקֶרֶב**, רֶמֶז שֶׁיִּהְיוּ נֶחְבָּאִים בִּפְנִים, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמַר לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ (סוטה לו:) בִּזְמַן שֶׁנִּתְקַיְּמָה בִּרְכַּת יַעֲקֹב בָּהֶם: "לְכוּ הַחְבִּיאוּ עַצְמְכֶם בַּיְּעָרִים", כִּי יְהוֹשֻׁעַ פֵּרֵשׁ הַכָּתוּב כְּפֵרוּשֵׁנוּ. וְיֵשׁ דְּרָשָׁה בָּזֶה (ברכות נה:) שֶׁהִמְשִׁילָם לְדָגִים שֶׁאֵין עַיִן הָרַע שׁוֹלֶטֶת בָּהֶם, וּכְפִי זֶה אָמְרוּ **בְּקֶרֶב הָאָרֶץ** פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁיִּהְיוּ בְּקֶרֶב הָאָרֶץ, וּבָזֶה הֵם בְּגֶדֶר עֶלְיוֹן מֵהַדָּגִים.

יח **וַיְמָאֵן יוֹסֵף וְגוֹ' לֹא כֵן אָבִי.** טַעַם שֶׁהֶאֱרִיךְ כָּל אֵלֶּה הַדְּבָרִים "לֹא כֵן אָבִי כִּי זֶה הַבְּכוֹר", וְחָזַר עוֹד לוֹמַר "שִׂים יְמִינְךָ" וְגוֹ':

הִנֵּה נִסְתַּפֵּק יוֹסֵף בְּאֶחָד מִשְּׁנֵי דְּרָכִים: הָאֶחָד הוּא שֶׁחָשַׁב יַעֲקֹב כִּי הַבָּנִים הָיוּ לְקוּחִים בְּיַד יוֹסֵף בִּשְׁעַת בְּרָכָה, וְיָדוּעַ הַדָּבָר כִּי יִקַּח בִּימִינוֹ הַבְּכוֹר וּבִשְׂמֹאלוֹ הַצָּעִיר, וּכְפִי זֶה יִהְיוּ לִפְנֵי יַעֲקֹב הַבְּכוֹר לִשְׂמֹאלוֹ וְהַצָּעִיר לִימִינוֹ, וַאֲשֶׁר עַל כֵּן שִׂכֵּל אֶת יָדָיו כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר וְאוֹתוֹ יָשִׂים אָבִיו בְּיַד יְמִינוֹ. וְדֶרֶךְ שְׁנֵי שֶׁבְּכְרוֹנֵת הַמְכֻנֶּן שִׂכֵּל אֶת יָדָיו לָשׂוּם יְמִינוֹ עַל רֹאשׁ הַצָּעִיר, לָזֶה אָמַר לוֹ בַּתְּחִלָּה אִם כַּוָּנָתוֹ הִיא לְחָשְׁבוֹ כִּי לְקָחָם אֲבִיהֶם בְּיָדוֹ הַבְּכוֹר לִימִינוֹ שֶׁל יוֹסֵף אָמַר **לֹא כֵן אָבִי** כְּמוֹ שֶׁאַתָּה חוֹשֵׁב כִּי זֶה הַבְּכוֹר, וְאִם אַתָּה יוֹדֵעַ כִּי סִדּוּרִים הַבְּכוֹר לִימִינְךָ וְגוֹ' אֶלָּא שֶׁאַתָּה מוֹנֵעַ יְמִינְךָ מֵהַבְּכוֹר לָזֶה אָמַר **שִׂים יְמִינְךָ עַל רֹאשׁוֹ**, פֵּרוּשׁ לָמָּה תִּמְנַע הַטּוֹבָה מִבְּעָלֶיהָ, וּכְבָר יָדַעְתָּ מַה שֶּׁגָּרַם דָּבָר זֶה.

יט **וַיְמָאֵן אָבִיו וַיֹּאמֶר יָדַעְתִּי וְגוֹ'.** אָמְרוּ **וַיְמָאֵן**, לְצַד שֶׁהָיָה רוֹצֶה לִסְמֹךְ יַד אָבִיו לְהָסִיר אוֹתָהּ.

וְכָפַל לוֹמַר **יָדַעְתִּי בְנִי יָדַעְתִּי**, נִתְפַּוֵּן לַהֲשִׁיבוֹ לִשְׁנֵי דְּבָרִים שֶׁאָמַר כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ. כְּנֶגֶד מַה שֶּׁאָמַרְתָּ "לֹא כֵן אָבִי כִּי זֶה הַבְּכוֹר" וְלֹא כְּמוֹ שֶׁאֲנִי חוֹשֵׁב שֶׁסִּדּוּרִים בְּהֶפֶךְ, "יָדַעְתִּי בְנִי", וְרָמַז בְּאָמְרוֹ "בְּנִי", פֵּרוּשׁ, וּמִן הַסְּתָם לֹא תַּחְשִׁיב יְמִינְךָ לְפְנֵי יְמִינִי וְלֹא תְּסַדְּרֵם אֶלָּא הַבְּכוֹר לִימִינִי וְלֹא לִימִינְךָ. וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁהוֹרַתְנִי לַעֲשׂוֹת מִשְׁפַּט הַבְּכוֹרָה בְּאָמְרְךָ "שִׂים יְמִינְךָ עַל רֹאשׁוֹ", יָדַעְתִּי גַּם זֶה, וּבִכְלַל יְדִיעָה זוֹ נִכְנְסָה גַּם יְדִיעַת הַמַּסָּבָב מִדָּבָר זֶה בַּעֲשׂוֹת כֵּן לְיוֹסֵף. וְאָמַר **גַּם הוּא יִגְדָּל** פֵּרוּשׁ: לֹא תַּחְשׁוֹב שֶׁהוּא בְּמַדְרֵגָה שְׁפֵלָה אֶלָּא יִגְדַּל וְיִהְיֶה לְעָם, **וְאוּלָם** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ, לֹא לְצַד בִּרְכָתִי אֶלָּא לְצַד מַה שֶּׁיֵּצֵא מִמֶּנּוּ **וְזַרְעוֹ יִהְיֶה מְלֹא הַגּוֹיִם.** לָזֶה הֲגַם שֶׁבִּזְמַן זֶה זֶה הַבְּכוֹר, לֶעָתִיד יִהְיֶה הַקָּטָן יוֹתֵר גָּדוֹל, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא) שֶׁזֶּה יֵצֵא מִמֶּנּוּ גִּדְעוֹן וְזֶה יֵצֵא מִמֶּנּוּ יְהוֹשֻׁעַ, וּמִן הַסְּתָם שַׁלְשֶׁלֶת זוֹ הָיְתָה בְּשֹׂרֶשׁ נִשְׁמַת הַשֵּׁבֶט מִבְּלִי בִּרְכַּת יַעֲקֹב, וַאֲשֶׁר עַל כֵּן אֲנִי מְקַדִּימוֹ לַבְּכוֹר.

אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: יָדַעְתִּי כָּל טַעֲנוֹתֶיךָ, וּמַה שֶּׁרָמַזְתָּ כִּי זֶה גּוֹרֵם – לֹא זֶה גּוֹרֵם, אֶלָּא בְּנִי, פֵּרוּשׁ, בְּנִי הוּא שֶׁגָּרַם לְכָל הָעוֹבֵר בַּחֲלוֹמוֹתֶיךָ וּדְבָרֶיךָ. וְאָמְרוֹ **יָדַעְתִּי** פַּעַם שְׁנִיָּה נִמְשֶׁכֶת עִם לְמַטָּה מִמֶּנָּה "גַּם הוּא וְגוֹ' וְאוּלָם" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: שֶׁיָּדַע בִּנְבוּאָה שֶׁהַקָּטָן יִגְדַּל מֵהַגָּדוֹל וְאֵינוֹ יָכוֹל לַעֲשׂוֹת הֵפֶךְ מֵהַחִזָּיוֹן אֲשֶׁר דִּמָּה בְּיָדוֹ הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא.

כ **וַיְבָרְכֵם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, בֵּרֵךְ אוֹתָם כָּל כָּךְ בְּרָכוֹת עַד גֶּדֶר שֶׁאֵין בְּרָכָה לְמַעְלָה מִמֶּנָּה, עַד שֶׁהַכֹּל אוֹמְרִים בְּךָ רָאוּי לְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל.

וְאָמְרוֹ **וַיָּשֶׂם אֶת אֶפְרַיִם** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, בְּאֶמְצָעוּת דִּבּוּר זֶה קָבַע מָקוֹם לְמַעְלָה לַצָּעִיר קוֹדֶם לִמְנַשֶּׁה, כִּי מִי הוּא זֶה מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִשְׂנֶה מִטֶּבַע יַעֲקֹב אָבִינוּ וְיֹאמַר לִבְנוֹ "יִשִּׂימְךָ אֱלֹהִים כְּמְנַשֶּׁה וּכְאֶפְרַיִם", וְהָיָה מַאֲמָר זֶה לְאוֹת כִּי אֶפְרַיִם קוֹדֶם מְנַשֶּׁה לְכָל דָּבָר.

כא **וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל וְגוֹ' וְהָיָה אֱלֹהִים וְגוֹ'.** כַּוָּנַת אָמְרוֹ **אָנֹכִי מֵת** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא יַחְשְׁבוּ כִּי בְּמוֹת יַעֲקֹב תִּסְתַּלֵּק הַשְּׁכִינָה מִבֵּינֵיהֶם, אֶלָּא אֲפִלּוּ יָמוּת – יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּהֶם. וְאָמְרוֹ **וְהֵשִׁיב** וְגוֹ' הוֹדִיעוֹ שֶׁיִּהְיוּ נִפְקָדִים לָשׁוּב שְׁבוּתָם בְּאֵין סָפֵק בַּדָּבָר. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **אֶרֶץ אֲבוֹתֵיכֶם** כִּי הָאָרֶץ לָאָבוֹת נִתְּנָה וְהֵם זָכוּ בָהּ לֹא לְיוֹצְאֵי מִצְרַיִם, וּמֵעַתָּה יֵשׁ בְּיָדִי לָתֵת לְךָ שְׁכֶם אַחַד וְגוֹ' כִּי בָּזֶה תֵּצְדַּק הַנְּתִינָה מִמֶּנּוּ אֵלָיו, וְהוּא אָמְרוֹ **וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ** וְגוֹ'. וְגַם לְדִבְרֵי רַז"ל (בראשית רבה צ"ז:ו) כִּי שְׁכֶם זוֹ כְּמַשְׁמָעָהּ שֶׁבָּאוּ בְּנֵי יַעֲקֹב עַל חֶלְלָיהָ, אַף עַל פִּי כֵן זוֹלַת זְכוּת אָבוֹת בָּאָרֶץ לֹא יִזְכֶּה בָּהּ יַעֲקֹב וְלֹא בָּנָיו.

פרק מט

ג **רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה וְגוֹ'.** יֵשׁ לְהָעִיר מַה חִדּוּשׁ מוֹדִיעַ יַעֲקֹב לִרְאוּבֵן כִּי הוּא הַבְּכוֹר. עוֹד אָמְרוֹ **פִּחַז וְרַאשִׁית אוֹנִי** מַה הוּא דַּעְתּוֹ בָּזֶה, וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (בראשית רבה צח:ד) כִּי הוֹדִיעוֹ בָּזֶה כִּי הוּא טִפָּה רִאשׁוֹנָה, וַעֲדַיִן צָרִיךְ לָדַעַת מַה הִיא כַּוָּנַת הוֹדָעָה זוֹ לִרְאוּבֵן. עוֹד לָמָּה כָּפַל לוֹמַר "פִּחַז" וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "רֵאשִׁית אוֹנִי". עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **יֶתֶר שְׂאֵת וְיֶתֶר עָז.** וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם) אָמְרוּ "שְׂאֵת" זֶה כְּהוּנָּה "עָז" זֶה מַלְכוּת וְכוּ', וְצָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה לֹא אָמַר חֵלֶק פִּי שְׁנַיִם אַחַר שֶׁיֵּרֵד לְפֶרֶט פְּרָטֵי הַמּוּשָׁג לְבֵן בְּכוֹר. וְאוּנְקְלוֹס הוֹסִיף לְהַזְכִּירָהּ בְּתַרְגּוּמוֹ וְאָמַר תִּלַּת חוּלָקִין וְכוּ'. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **פַּחַז כַּמַּיִם אַל תּוֹתַר.** וְרַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרוּשׁ עַל אֲשֶׁר פָּחַזְתָּ כַּמַּיִם, לָזֶה "אַל תּוֹתַר", לֹא יִהְיֶה לְךָ הִיתְּרוֹת וּמַה הוּא הַפַּחַז, "כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי" וְגוֹ'. וְעַדַיִן צְרִיכִין אָנוּ לְמוֹדְעֵי לָמָּה לֹא הִסְפִּיק לוֹמַר אַל תּוֹתַר כִּי עָלִיתָ, אַחַר שֶׁהַפַּחֲזוּת הוּא כְּנוּי לָעָוֹן הָיָה לוֹ לְהַזְכִּיר הֶעָוֹן לְבַד, וּמַה לִּי עָשָׂאוֹ בְּחִפָּזוֹן אוֹ שֶׁלֹּא בְּחִפָּזוֹן. עוֹד לָמָּה הִפְסִיק בָּעִנְיָן בְּאָמְצַע הוֹדָעַת הֶעָוֹן, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: אַל תּוֹתַר פַּחַז כַּמַּיִם כִּי עָלִיתָ, אוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: פַּחַז כַּמַּיִם כִּי עָלִיתָ וְגוֹ' אַל תּוֹתַר. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ** לְשׁוֹן רַבִּים. עוֹד מַה כַּוָּנַת אָמְרוֹ **אָז חִלַּלְתָּ** כִּי מִשְׁמַע שֶׁעָשָׂה שְׁנֵי דְּבָרִים

בִּזְמַנִּים מְחֻלָּקִים, וְלָזֶה אָמַר אָז וְגוֹ׳ פֵּרוּשׁ כִּי לְצַד שֶׁהַחִלּוּל הָיָה בִּזְמַן נִפְרָד מִזְּמַן שֶׁעָלָה יְצוּעֵי אָבִיו לָזֶה אָמַר אָז חִלַּלְתָּ. וְצָרִיךְ לְדַעַת מַה הִיא הַחִלּוּל שֶׁעָשָׂה זוּלַת עָלְיָתוֹ מִשְׁכְּבֵי וְגוֹ׳, וְאִם הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁבְּאֶמְצָעוּת עֲלִיָּתוֹ חִלֵּל וְגוֹ׳ הָיָה לוֹ לוֹמַר עָלְיָתְךָ וְגוֹ׳, חִלַּלְתָּ וְגוֹ׳. וְהַדָּבָר מוּבָן שֶׁאָז בַּעֲלוֹתוֹ חִלֵּל יְצוּעֵי וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אָז.

וְקוֹדָם לָבֹא לְבֵאוּר הַכְּתוּבִים יֵשׁ לָנוּ לַחְקֹר חֲקִירָה אַחַת, וְהִיא אֵיךְ עָשָׂה יַעֲקֹב הֶפֶךְ מַה שֶּׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה (דברים כא:טז) ״לֹא יוּכַל לְבַכֵּר אֶת בֶּן הָאֲהוּבָה עַל פְּנֵי בֶן הַשְּׂנוּאָה הַבְּכוֹר״, וְהוּא בְּכֵר יוֹסֵף בֶּן רָחֵל הָאֲהוּבָה אֶצְלוֹ עַל פְּנֵי רְאוּבֵן בֶּן לֵאָה הַשְּׂנוּאָה. וְקוֹדֶם צָרִיךְ לָתֵת לֵב אִם הָאֲבוֹת הָיָה עֲלֵיהֶם חִיּוּב קִיּוּם כָּל הַתּוֹרָה, כִּי הֲלֹא מָצִינוּ שֶׁיַּעֲקֹב נָשָׂא שְׁתֵּי אֲחָיוֹת, וַאֲבָרָהָם לֹא מָל עַד שֶׁהָיָה זָקֵן וְכֵן כַּמָּה פְּרָטִים. וּמֵעַתָּה מַה מָּקוֹם לְקַשְׁיָא זוֹ שֶׁבְּכֵר בֶּן הָאֲהוּבָה, תִּהְיֶה זוֹ כְּעָרְלָה שֶׁל אַבְרָהָם קוֹדֶם שֶׁנִּצְטַוָּה וְנִשְׂיֵאת שְׁתֵּי אֲחָיוֹת לְיַעֲקֹב. וְרָאִיתִי לָרַמְבַּ״ן (בראשית כו:ה) שֶׁנָּתַן טַעַם לְיַעֲקֹב שֶׁנָּשָׂא שְׁתֵּי אֲחָיוֹת כִּי לֹא הָיָה בָּאָרֶץ, עַד כָּאן, וְאֵין דְּבָרָיו חֲזָקִים בְּסָמוֹכוֹת, כִּי מִי גִּלָּה לוֹ סוֹד זֶה שֶׁלֹּא הָיָה שׁוֹמֵר תּוֹרָה אֶלָּא בָּאָרֶץ, אַחַר שֶׁאֵין הֶפְרֵשׁ בֵּין הָאָרֶץ לְחוּץ לָאָרֶץ בְּאוֹתָן פְּרָטֵי הַמִּצְוֹוֹת שֶׁלֹּא שְׁמָרוּם הָאָבוֹת.

וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי הוּא כִּי הָאָבוֹת קִבְּלוּ הַתּוֹרָה מִשֵּׁם שֶׁקִּבֵּל מְנֹחַ שֶׁקִּבֵּל מֵאָדָם הָרִאשׁוֹן, אֲשֶׁר לְמָדָהּ מִפִּי הַגְּבוּרָה, דִּכְתִיב: ״אָז רָאָהּ וְגוֹ׳ וַיֹּאמֶר לָאָדָם״ (איוב כח:כז), (זהר חלק א קצט:), וְשֶׁבְּאֶמְצָעוּתָהּ צִוָּהוּ לַעֲבֹד גַּן עֵדֶן, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (בראשית ב:טו) ״לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ״. אַךְ לֹא נִצְטַוָּה אֶלָּא עַל שֶׁבַע מִצְוֹוֹת שֶׁאִם יַעֲבֹר עֲלֵיהֶם יֵהָרֵג, אֲבָל שְׁאָר הַתּוֹרָה קָרוֹב לְשָׁכָר וְאִם אֵין לוֹ עֹנֶשׁ עֲלֵיהֶם, כְּמוֹ כֵן הָיָה מִיּוֹם בְּרֹא אֱלֹהִים אָדָם בְּכָל הַתּוֹרָה חוּץ מִשֶּׁבַע מִצְוֹוֹת. וְהָאָבוֹת לְצַד חֲבִיבוּתָם בַּה׳ וְחֶשְׁקָם בְּאֹשֶׁר עֶלְיוֹן קִיְּמוּ הַכֹּל, כְּאָמְרוֹ (בראשית כו:ה) ״עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַע״ וְגוֹ׳, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא כח:) קַיֵּם אַבְרָהָם אָבִינוּ אֲפִלּוּ עֵרוּבֵי תַּבְשִׁילִין, וְאֶת בָּנָיו הֵקִים תַּחְתָּיו לְהַרְוִיחַ תּוֹעֶלֶת הַמִּצְוֹוֹת וְעֶסֶק הַתּוֹרָה. אֲבָל בְּמָקוֹם שֶׁהָיוּ רוֹאִים תּוֹעֶלֶת דְּבַר הַהַצְלָחָה לָהֶם, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר יַעֲקֹב כְּשֶׁהִרְגִּישׁ בְּהַצְלָחָתוֹ בְּנִשּׂוּאֵי שְׁתֵּי הָאֲחָיוֹת, הֶעֱלִים עַיִן מֵרֵוַח הַנִּמְשָׁךְ מִקִּיּוּם הַמִּצְוָה הַהִיא, כֵּיוָן שֶׁאֵין לוֹ עֹנֶשׁ אִם לֹא יְקַיְּמֶנָּה כָּל עוֹד שֶׁלֹּא נִתְּנָה תּוֹרָה. וּמַה גַּם אִם נֹאמַר שֶׁהָיוּ עוֹשִׂים עַל פִּי הַדִּבּוּר, כִּי הָאָבוֹת נְבִיאִים הָיוּ וַה׳ אָמַר לָהֶם לַעֲשׂוֹת כֵּן. וְדָבָר זֶה דּוֹמֶה לְמַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ״ם בְּהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה (פרק ט) כִּי נָבִיא שֶׁאָמַר לַעֲבֹר עַל אִסּוּר מֵאִסּוּרֵי הַתּוֹרָה לְפִי שָׁעָה שׁוֹמְעִין לוֹ כְּאֵלִיָּהוּ בְּהַר הַכַּרְמֶל וְגוֹ׳. גַּם יֵאָמֵן יַעֲקֹב שֶׁעָשָׂה מַעֲשֶׂה עַל פִּי נְבוּאָתוֹ שֶׁיָּכוֹל לְשָׁא שְׁתֵּי אֲחָיוֹת לְפִי שָׁעָה, לֹא שֶׁיַּעֲקֹר אִסּוּר שְׁתֵּי אֲחָיוֹת. וּמַה גַּם בִּזְמַן שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם עֹנֶשׁ עַל הַדָּבָר אֶלָּא הַקְרֶבַת הַתּוֹעֶלֶת אִם יְקַיְּמוּ כַּנִּזְכָּר. גַּם יְהוּדָה עַל יְדֵי מַלְאָךְ הוּרְשָׁה לָקַחַת תָּמָר, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פד) לְמַה שֶּׁנִּמְשָׁךְ מִמֶּנָּה מֵהַאֲצָלַת נְשָׁמוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת. וּלְפִי זֶה נֹאמַר, כִּי יַעֲקֹב נִרְאָה בְּעֵינָיו לְהַעֲנִישׁ רְאוּבֵן עַל אֲשֶׁר חִלֵּל יְצוּעוֹ וְנָטַל מִמֶּנּוּ הַבְּכוֹרָה, אוֹ שֶׁכֵּן נֶאֱמַר לוֹ בִּנְבוּאָה, וּכְמוֹ שֶׁכֵּן אָמַר הַכָּתוּב בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (דברי הימים א ה:א): ״רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל כִּי הוּא הַבְּכוֹר, וּבְחַלְלוֹ יְצוּעֵי אָבִיו נִתְּנָה בְּכוֹרָתוֹ לִבְנֵי יוֹסֵף״.

וַעֲדַיִן אֵין הַדָּבָר מַסְפִּיק, כִּי לָמָּה לֹא נִתְּנָה אֶלָּא לְיוֹסֵף וְלֹא לִיהוּדָה אוֹ לְשָׁאָר אַחִים הַגְּדוֹלִים. וּבְסֵפֶר הַזֹּהַר פָּרָשַׁת וַיִּשְׁלַח דַּף קע״ו כָּתַב טַעַם הַדָּבָר וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: בְּשַׁעֲתָא דְּעָאל לְגַבָּהּ דְּלֵאָה, כָּל הַהוּא לֵילְיָא רְעוּתֵיהּ וְלִבֵּיהּ הֲוָה בְּרָחֵל דְּחָשִׁיב דְּרָחֵל אִיהִי וְכוּ׳, אַהֲדַר עוֹבָדָא לְאַתְרֵיהּ וְכוּ׳, בְּכוֹרָתֵיהּ אַהְדְּרַת לְיוֹסֵף״ וְכוּ׳ עַד כָּאן. הִנֵּה טַעַם זֶה מַסְפִּיק לְנַטְּלַת בְּכוֹרָה מֵרְאוּבֵן וְתַעֲמֹד בְּיוֹסֵף, כִּי הוּא כְּפִי הָאֱמֶת שֶׁעָלָה בְּמַחְשָׁבָה רִאשׁוֹנָה בְּבִיאָה רִאשׁוֹנָה כְּשֶׁהֻטִּיל זַרְעוֹ יַעֲקֹב חָשַׁב בְּאִמּוֹ.

אֶלָּא קָשֶׁה, לָמָּה הֻצְרַךְ הַכָּתוּב לוֹמַר ״וּבְחַלְלוֹ יְצוּעֵי אָבִיו״ וְגוֹ׳, הֲלֹא אֲפִלּוּ אִם לֹא הָיָה רְאוּבֵן מְחַלֵּל יְצוּעֵי אָבִיו, הַבְּכוֹרָה לְיוֹסֵף נוֹגַעַת כַּנִּזְכָּר. וּלְיַשֵּׁב הָעִנְיָן, דָּבָר יָדוּעַ הִיא כִּי כָּל רוּחָנִיּוּת שֶׁבָּעוֹלָם מִתְחַלֵּק לְשָׁלֹשׁ בְּחִינוֹת: אֶחָד קְדֻשָּׁה, וְאֶחָד חוֹל, וְאֶחָד חֵלֶק רַע, וְכָל אַחַת מֵהַשְּׁלֹשָׁה תּוֹצִיא עֲנָפֶיהָ וְהַתַּאֲוָה לִבְחִינָתָהּ. חֵלֶק הַקְּדֻשָּׁה יַפְרִיחַ עֲנָפֵי הַטּוֹב וְהָאֹשֶׁר הַנִּצְחִי וְתִתְאַוֶּה לַמַּשְׁקָלוֹת, חֵלֶק הַחוֹל יִתְאַוֶּה לָאֲכֹל הֶעֱרֵב לַפֶּה וְהַנֶּחְמָד לָעַיִן וְיִבְנֶה בָּתֵּי אֲבָנִים וְעָפָר וְיכוֹנֵן מַלְבּוּשִׁים וַהֲכָנוֹת נִדְמִים, חֵלֶק הָרַע יִתְאַוֶּה לְכָל תִּעוּב וְיַעֲשֶׂה כָּל אֲשֶׁר שָׂנֵא ה׳, וְיִבְחַר לְגָזֹל וּלְרַמּוֹת וּלְשַׁקֵּר וְלֶאֱכֹל חֵלֶק הַטָּמֵא נְבֵלוֹת וּטְרֵפוֹת שְׁקָצִים וְכוּ׳, וְיֵעָרֵב לְנַפְּשׁוֹ לְחַבֵּק בָּשָׂר טָמֵא נְדָה גּוֹיָה אֵשֶׁת אִישׁ וְזָכָר הַמְּרֻחָקִים מִבְּחִינַת הַקְּדֻשָּׁה, וּמִשְּׁלֹשָׁה אֵלֶּה יֶשְׁנוֹ כָּל הֹוֶה וְכָל נִמְצָא בֵּין מֵחֶלְקֵי הַטּוֹב וְהַטָּהֳרָה, בֵּין בְּחֶלְקֵי הַמְּמֻצָּע, וְהוּא שֶׁאָנוּ קוֹרְאִים חוֹל, בֵּין בְּחֶלְקֵי הָרַע וְהַטֻּמְאָה.

וְצִוָּה ה׳ לְעַם יִשְׂרָאֵל כִּי לְצַד שֶׁהֵם בְּחִינַת הַקְּדֻשָּׁה, לָבֹל יִטְעֲמוּ מֵחֶלֶק הָרַע לֹא בְּמַאֲכָל וְלֹא בְּמִשְׁתֶּה וְלֹא בְּדִבּוּר וְלֹא בְּמַחְשָׁבָה וְלֹא בִּרְאִיָּה וְלֹא בִּשְׁמִיעָה וְלֹא בְּרִיחַ. מַאֲכָל – לָבֹל יֹאכַל בַּעֲלֵי חַיִּים טְמֵאִים וּטְרֵפוֹת וּנְבֵלוֹת וּשְׁקָצִים וְכוּ׳, וְלֹא יִשְׁתֶּה יַיִן נָסֶךְ וְיַיִן עָרֵלָה וְכַדּוֹמֶה. דִּבּוּר – שֶׁלֹּא יְדַבֵּר שֶׁקֶר וּרְכִילוּת וְנִבְלוּת הַפֶּה וְלָשׁוֹן הָרַע וְכַדּוֹמֶה. מַחְשָׁבָה – לָבֹל יַחְשׁוֹב בַּעֲבוֹדָה זָרָה וְלֹא בִּזְנוּת וְלֹא יִתְגָּאֶה בְּדַעְתּוֹ וְלֹא יַחֲרוֹשׁ אָוֶן. רְאִיָּה – לָבֹל יַבִּיט בְּיוֹפִי אִשָּׁה נָכְרִיָּה, כְּאָמְרוֹ ״אַל תִּפְנוּ אֶל הָאֱלִילִים״ וְגוֹ׳ (זהר קדושים פג:) וְלֹא יַבִּיט בִּדְבָרִים הָאֲסוּרִים לִרְאוֹת. שְׁמִיעָה – שֶׁלֹּא יִשְׁמַע דְּבָרִים הַמְשַׁקְּצִים וְלֹא קוֹל אִשָּׁה הָאֲסוּרָה וְכַדּוֹמֶה. רֵיחַ – שֶׁלֹּא יָרִיחַ רֵיחַ דְּבָרִים הָאֲסוּרִים. וּכְנֶגֶד כָּל בְּחִינָה וּבְחִינָה יֵשׁ חֵלֶק הַחוֹל וְחֵלֶק הַקְּדֻשָּׁה, וְגָזַר ה׳ שֶׁיִּהְיֶה חֵלֶק הַקְּדֻשָּׁה מְצֻוֶּה לַעֲשׂוֹת כֵּן וְחֵלֶק הַחוֹל רְשׁוּת, וּבְעֵת אֲשֶׁר יִדְבַּק הָאָדָם בִּבְחִינָה אַחַת מֵהֶם, כְּמוֹ כֵן תִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בַּשּׁוֹרֶשׁ הַהוּא, אִם לְטוֹב אִם לְהֶפְכּוֹ.

וּמֵעַתָּה, הֲגַם שֶׁתִּהְיֶה נֶפֶשׁ אָדָם טְהוֹרָה זַכָּה וּבָרָה, בְּאֶמְצָעוּת אֲשֶׁר יַכְנִיס לִפְנִימִיּוּתוֹ מֵחֵלֶק הָרַע תִּהְיֶה הַנֶּפֶשׁ הַהִיא מְעֹרֶבֶת מִשְּׁתֵּי בְּחִינוֹת טוֹב וָרַע, וְזֶה יְסוֹבֵב לַנֶּפֶשׁ הַהִיא טְעִימַת הַמַּר לְהִתְיַסֵּר אוֹ גּוּף וָנֶפֶשׁ בָּעוֹלָם הַזֶּה אוֹ נֶפֶשׁ לְבַד לְאַחַר מוֹתוֹ, וְהוּא סוֹד הַכְּבִיסָה שֶׁאָמְרוּ בְּשֻׁלְחֵי שַׁבָּת (קנב:) יִנָּתְנוּ לְכוֹבֵס. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי כְּפִי בְּחִינַת הָרָעָה שֶׁנִּדְבְּקָה בַּנֶּפֶשׁ מֵהָרַע כְּמוֹ כֵן תִּתְאַוֶּה נַפְשׁוֹ, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר אִם נַפְשׁוֹ נֶחְלְאָה מִשְׁמַאת הַנְּאוּף תִּתְאַוֶּה נַפְשׁוֹ לִבְחִינָה זוֹ כְּפִי מַה שֶׁהִקְדִּימְנוּ כִּי כָּל בְּחִינָה תִּתְאַוֶּה לְכַיּוֹצֵא בָהּ, וְכִי יַרְבֶּה הָאָדָם לְהַלְעִיט נַפְשׁוֹ מֵחֶלְקֵי הָרַע תִּגְדַּל בָּהּ חֵשֶׁק הָרַע וְיִבָּדֵל וְיִתְרַחֵק מִבְּחִינַת הַטּוֹב. תִּקַּח כְּלָל זֶה בְּיָדֶךָ כִּי אֵין לְךָ דָּבָר מַעֲשֶׂה בָּעוֹלָם וְלֹא נִדְנוּד דָּבָר שֶׁאֵין לוֹ יְסוֹד בָּרוּחָנִיּוּת, וְכָל דָּבָר אִסּוּר שֶׁהוֹדִיעַ ה׳ כִּי הוּא זֶה אָסוּר כָּל הַנִּדְבָּק בּוֹ חֲרִי הוּא מוֹשֵׁךְ לְנַפְשׁוֹ חֵלֶק רַע, וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁכָּתַב בְּסִפֶּר הַיָּשָׁר (שער ט׳) שֶׁחִבֵּר רַבֵּנוּ תָּם בְּהַבְחָנַת הַנֶּפֶשׁ לָדַעַת אָדָם נַפְשׁוֹ מַה טִיבָהּ. וְתִמְצָא שֶׁיֵּשׁ אָדָם שֶׁאֵין נַפְשׁוֹ מִשְׂתָּחָוָה עֲשׂוֹת נְאוּף וְיֵשׁ נֶפֶשׁ אָדָם שֶׁמִּשְׂתָּחָוָה עַל הַדָּבָר, וְדָבָר זֶה גּוֹרֵם אִם הוּא דָּבֵק בְּנַפְשׁוֹ מִבְּחִינַת הָרַע, אוֹתָהּ בְּחִינָה אֵינָהּ יְכוֹלָה לְהַפִּךְ טִבְעָהּ הָרַע לִשְׂנֹא כַּיּוֹצֵא בוֹ, וְהוּא גַּם כֵּן סוֹד אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוכָּה נב:) אִבָּר קָטָן יֵשׁ בָּאָדָם, מַשְׁבִּיעוֹ רָעֵב מַרְעִיבוֹ שָׂבֵעַ.

גַּם יֵשׁ לְגַלּוֹת הַבְחָנָה אַחַת בָּזֶה, כִּי יֵשׁ אָדָם כִּי יִוָּלֵד יִהְיֶה טִבְעוֹ לָהוּט אַחַר עֲשׂוֹת רַע וְיִגְדַּל עֲשׂוֹת רֶשַׁע, וְיֵשׁ אָדָם טִבְעוֹ בִּלְא שׂוּם טַרַח יֶחְדַּל מִבְּחִינַת הָרַע וּבְנֶקֶל יַחְזֹר לְאָחוֹר אִם יַחְפֹּץ. דָּבָר זֶה יִמָּשֵׁךְ מֵהַהַרְכָּבָה בִּשְׁעַת זְרִיעָה, אִם נֶפֶשׁ אָדָם הַזּוֹרַעַת חוֹשֶׁבֶת בְּחֵשֶׁק הַמַּעֲשֶׂה לְצַד הַמַּעֲשֶׂה כִּי יֶעֱרַב לוֹ, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר אִם יִתֵּן עֵינוֹ בְּכוֹס אַחֵר אוֹ יַחְשֹׁב בְּמַחְשָׁבוֹת שֶׁלֹּא בְּמִינוֹ הַטָּהוֹר. וְצֵא וּלְמַד מִבְּנֵי חִזְקִיָּה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (עין יעקב ברכות י:) שֶׁיָּצְאוּ שְׁנֵיהֶם עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה לְצַד מַחְשֶׁבֶת הַמּוֹלִיד בָּעֲמָמִים, כִּי הַמַּחְשָׁבָה בְּאוֹתוֹ מַצָּב בּוֹנָה הַבִּנְיָן בַּנּוֹלָד. וְזֶה לְךָ עִקָּר גָּדוֹל כִּי הַמְּזִרִיעִים הֵם הַבּוֹנִים לְנֶפֶשׁ הַנּוֹלָד, וְאִם תִּזָּרַע בִּנְקָיוֹן וְטָהֳרָה – קָדִישׁ מִשָּׁמַיָּא נָחִית, וְאִם תִּוָּלֵד בּוֹ כָּל שֶׁהוּא מֵחֵלֶק הָרַע, דֶּרֶךְ שָׁם תִּכָּנֵס בְּחִינַת הָרַע וְתַעַל צַחֲנָתוֹ וּבָאְשׁוֹ. זֶה הַכְּלָל: לֹא יִתָּאֲוֶה לִבְחִינַת הָרַע אֶלָּא מִינוֹ, וְכָל שֶׁאֵין בּוֹ מִין רַע כָּל עִקָּר לֹא תִתְאַוֶּה לָדָבָר. וְאִם לְקֻחָּךְ אָדָם לוֹמַר וַהֲרֵי אָדָם מְשַׁלֵּל מֵחֵלֶק הָרַע הָיָה, וְאֵיךְ חָטָא וְעָבַר עַל דִּבְרֵי ה׳, אֱמוֹר לוֹ שׁוֹגֵג הָיָה, גַּם לֹא בְּחִינַת הָרַע גָּמוּר הָיָה עֵץ הַדַּעַת, וְהָרְאָיָה כִּי נָטוּעַ בְּגַן אֱלֹהִים מָקוֹם שֶׁאֵין רַע. גַּם אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה כא) שֶׁאִם הָיָה מַמְתִּין עַד עֶרֶב שַׁבָּת קֹדֶשׁ הָיָה מְקֻדָּשׁ עַל גָּפֶן לְמַאן דְּאָמַר (סנהדרין ע.) גָּפֶן הָיָה, הָא לָמַדְתָּ שֶׁלֹּא הָיָה בְּחִינַת הָרַע אֶלָּא כִּדְבַר חוֹל בְּעֶרֶךְ קֹדֶשׁ, וְהוּא סוֹד.

וְאִם תֹּאמַר אֵיךְ אַבְרָהָם יָלַד יִשְׁמָעֵאל וְיִצְחָק עֵשָׂו. יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי הֵם חֶלְקֵי הָרַע שֶׁזָּרַע בָּהֶם הָאָב תֶּרַח אֲבִי אַבְרָהָם עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה הָיָה, וּכְשֶׁיָּצְתָה נֶפֶשׁ אַבְרָהָם יָצְאָה דְבוּקָה מִבְּחִינַת הָרַע, אֶלָּא שֶׁגָּבַר עָלָיו חֶסֶד אַבְרָהָם וְכָפָה בְּחִינַת הָרַע עַד שֶׁהִפְרִידָהּ וּמְסָרָהּ בִּישְׁמָעֵאל, וַעֲדַיִן הָיוּ נִיצוֹצֵי הָרַע דְּבֵקִים עַד שֶׁבָּא יִצְחָק וְהִפְרִידָם בִּרְתִיחַת הַקְּדֻשָּׁה, וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה סג:ח) כִּי יַעֲקֹב יָצָא נָקִי וּבַר וְכוּ׳.

וּמֵעַתָּה נַשְׁקִיף בְּמַעֲשֶׂה יַעֲקֹב, כִּי בְּעֵת הַזָּרַעַת רְאוּבֵן הָיְתָה מַחְשַׁבְתּוֹ לֹא שְׁלֵמָה בִּבְחִינַת הַטּוֹב, בְּפָרָט זֶה שֶׁלֹּא עָשָׂה מַעֲשֶׂה בִּמְקוֹם הַמַּחְשָׁבָה, וּבְחִינָה זוֹ אֵינָהּ בְּמִדְרֵגַת הַטּוֹב. וּכְמוֹ שֶׁתִּמְצָא שֶׁחָשְׁבוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נדרים כ:) בְּדוֹמֶה לָזֶה בְּנֵי תְמוּרָה. וַהֲגַם כִּי יִשְׁתַּנֶּה מַעֲשֶׂה יַעֲקֹב לְצַד כִּי מַחְשַׁבְתּוֹ וִידִיעָתוֹ שְׁלֵמָה, פְּרוֹשׁ, כִּי הָיָה חוֹשֵׁב בְּרָחֵל, גַּם הָיָה בְּדַעְתּוֹ וּבִידִיעָתוֹ כִּי הִיא זֹאת רָחֵל, לֹא שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהִיא לֵאָה וְחָשַׁב בָּרָחֵל שֶׁלָּזֶה יִקָּרֵא בְּנֵי תְמוּרָה, אַף עַל פִּי כֵן הַדָּבָר הוּא כָּל שֶׁהוּא מִבְּחִינַת לֹא טָהוֹר. וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁיָּצָא מִזֶּה, כִּי יָצָא רְאוּבֵן וּבִלְבֵּל יְצוּעֵי אָבִיו, חֲרִי שֶׁעָשָׂה פְּעֻלָּתוֹ מַעֲשֶׂה הַבִּלְתִּי טָהוֹר מַה שֶּׁלֹּא עָשָׂה כֵּן אֶחָד מִכָּל הַשְּׁבָטִים, וַאֲפִלּוּ עַל יְדֵי נִסָּיוֹן שֶׁל יוֹסֵף. וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ רַבָּנָן (שבת נה:) כָּל הָאוֹמֵר רְאוּבֵן חָטָא אֵינוֹ אֶלָּא טוֹעֶה, עִם כָּל זֶה הַכָּתוּב הֶעֱלָה עָלָיו הַחֲטֹא, אוֹ לְצַד שֶׁעָשָׂאוֹ אוֹ לְצַד שֶׁרָאוּי לִקָּרֵא עָלָיו.

וּמַה שֶׁתִּמְצָא שֶׁיְּהוּדָה שָׁכַב עִם תָּמָר, שְׁתֵּי תְּשׁוּבוֹת בַּדָּבָר: הָאַחַת כִּי לֹא יָדָעָה, וְגַם מַלְאָךְ אָנָסוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות כג:) בְּפָסוּק ״צַדָּקָה מִמֶּנִּי״ (בראשית לח:כו) שֶׁיָּצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה ״מִמֶּנִּי יָצְאוּ הַדְּבָרִים״, מַה שֶּׁאֵין כֵּן רְאוּבֵן דְּאַדְרַבָּה הַתּוֹרָה הֵעִידָה כִּי עָשָׂה מַעֲשֶׂה בִּלְתִּי הָגוּן.

וּמַה שֶּׁרָאִיתִי לְהָרַב הַמַּפְלָא הר״י רוֹזָאנִיס זצוק״ל (פרשת דרכים ד״א) שֶׁהֵלִין בַּעֲדוֹ כִּי בִּלְהָה הָיְתָה מְפֻתָּת אָבִיו, וְדִיֵּק תֵּיבַת ״פִּלֶגֶשׁ״ שֶׁאֵינָהּ בְּקִדּוּשִׁין וְכוּ׳ יע״ש, אֵין דְּבָרָיו נִרְאִים, כִּי וַדַּאי שֶׁבְּקִדּוּשִׁין הָיוּ וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שָׁם בִּמְקוֹמוֹ (בראשית ל:ג) וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּקוּנְטְרֵס הָרְאָיוֹת. וּמַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (בראשית לה:כב) ״פִּלֶגֶשׁ״, אוּלַי שֶׁהִיא סְבָרַת רְאוּבֵן שֶׁבָּהּ שָׁגַג. אוֹ רָמַז הַכָּתוּב טַעַם בִּלְבּוּלֵי יְצוּעֵי אָבִיו שֶׁאָמַר: לֹא דַי זְלְזוּל אִמּוֹ בְּפְנֵי רָחֵל הַגְּבִירָה, אֶלָּא עוֹד תִּתְזַלְזֵל בִּפְנֵי הַפִּלֶגֶשׁ, וּלְעוֹלָם אֵשֶׁת יַעֲקֹב הָיְתָה וְהַכָּתוּב הֶעֱלָה עָלָיו שֶׁשָּׁכַב עִמָּהּ.

וּמֵעַתָּה תַּשְׁכִּיל לָדַעַת כִּי דִּבְרֵי הַזֹּהַר שֶׁאָמַר שֶׁטַּעַם הַבְּכוֹרָה הוּא כִּי הַמַּחְשָׁבָה בִּמְקוֹמָהּ עָמְדָה בְּיוֹסֵף, וּמַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (דברי הימים א ה:א) ״וּבְחַלְלוֹ יְצוּעֵי אָבִיו״ וְגוֹ׳, הוּא עִנְיָן אֶחָד, כִּי הַחִלּוּל יָצָא מֵאֶמְצָעוּת הַמַּחְשָׁבָה שֶׁלֹּא הָיְתָה בִּלְאָה אֶלָּא בְּרָחֵל, וְאִם הָיְתָה מַחְשַׁבְתּוֹ בִּלְאָה לֹא הָיָה רְאוּבֵן מְחַלֵּל יְצוּעֵי אָבִיו.

וּבָזֶה נָבוֹא לְבֵיאוּר הַכְּתוּבִים כַּפְתּוֹר וָפֶרַח, כִּי יַעֲקֹב תְּחִלַּת דְּבָרוֹ הַטּוֹב כְּשֶׁרָצָה לְהָסִיר הַבְּכוֹרָה מֵרְאוּבֵן עָמַד לְנֶגֶס לְפָנָיו מַה שֶּׁהִקְדִּימְנוּ כִּי תּוֹלְדוֹת הָרַע בַּבָּנִים הִתְחַלָּתָהּ תִּהְיֶה מֵהַמּוֹלִיד, לָזֶה חָשׁ יַעֲקֹב שֶׁיֹּאמַר רְאוּבֵן בְּלִבּוֹ כִּי יַעֲקֹב הוּא הַסּוֹבֵב לַמַּעֲשֶׂה הַהוּא כְּפִי מַה שֶּׁהִקְדִּימְנוּ, כִּי הַמּוֹלִיד יוֹלִיד שָׂרָשִׁים בְּנֶפֶשׁ הַבֵּן אִם לְטוֹב אִם לְרַע, וּלְצַד שֶׁחִטְא רְאוּבֵן הָיָה בִּבְחִינַת הַשְׁכִּיבָה בָּא לְהָסִיר חֶשֶׁד מִמֶּנּוּ וְאָמַר **רְאוּבֵן בְּכוֹרִי אַתָּה** וְגוֹ׳, הִנֵּה יֵשׁ בְּעוֹבְרֵי עֲבֵרָה

בִּבְחִינַת הַנְּאוּף שָׁלֹשׁ הַדְּרָגוֹת: א) שְׁנוֹאֲפִים וְיוֹלְדִים בָּנִים שֶׁלֹּא כַּהוֹגֶן. ב) מַזְרִיעִים בְּאִסּוּר וְאֵינוֹ מוֹלִיד בֵּן מֵאוֹתָהּ הַהַזְרָעָה, וְיֵשׁ בְּגֶדֶר זֶה כַּמָּה הַדְּרָגוֹת אוֹ שֶׁבָּא עַל אֵשֶׁת אִישׁ וְלֹא יָלַד מִמֶּנָּה מַמְזֵר, אוֹ שֶׁשִּׁחֵת בְּזָכָר, אוֹ שֶׁשִּׁחֵת אַרְצָה, אוֹ בְּחֶזְיוֹנוֹת לַיְלָה בְּמִקְרֶה. ג) שֶׁמִּתְחַמֵּם הָאָדָם וְקַשְׁתּוֹ נִנְעָר בְּאֶמְצָעוּת מַחְשָׁבוֹת רָעוֹת וְכַדּוֹמֶה. וְכָל שָׁלֹשׁ אֵלֶּה הֵם מַדְרֵגַת הַתְּעוּב הַשָּׁנאוּי בְּעֵינֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לָזֶה אָמַר כְּנֶגֶד שִׁלְשָׁתָם בְּכוֹרִי וְכֹחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי. **בְּכוֹרִי אַתָּה** שֶׁלֹּא יָלַדְתִּי בֵּן קוֹדֶם לְךָ שֶׁלֹּא בְּדֶרֶךְ כְּתוּבָּה וְקִדּוּשִׁין כִּי זֶה גַּם כֵּן מֵהַבִּלְתִּי נָכוֹן, **כֹּחִי** שֶׁלֹּא יָצָא מִמֶּנִּי זֶרַע קוֹדֶם לְךָ, **רֵאשִׁית אוֹנִי** שֶׁלֹּא נִנְעֲרָה קַשְׁתִּי, הָא לָמַדְתָּ כִּי יַעֲקֹב מְשֻׁלָּל מִבְּחִינָה זוֹ שֶׁל נְאוּף בְּהֶחְלֵט.

גַּם רָמַז בְּאָמְרוֹ **כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי** שֶׁנּוֹצַר מִטִּפָּה רִאשׁוֹנָה שֶׁיָּצָא מִיַּעֲקֹב, וּמִזֶּה אַתָּה לָמֵד כִּי לֹא בָּעַל עַל הַבְּתוּלִים, שֶׁאִם כֵּן לֹא הָיְתָה מִתְעַבֶּרֶת מִבִּיאָה רִאשׁוֹנָה, אֶלָּא הוֹצִיא בְּתוּלִים בָּאֶצְבַּע כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּפָּסֵד הַטִּפָּה. הָא לָמַדְתָּ כִּי גַּם בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה לֹא הִגְבִּיר תַּאֲוָה הַגּוּפִית וּמַעֲשֵׂהוּ הָיָה לְתַכְלִית דְּבַר קְדֻשָּׁה, וּמַעַתָּה אֵין מָקוֹם לַחְשׁוֹד בְּיַעֲקֹב מִמַּעֲשֵׂה רְאוּבֵן כִּי הוּא הַסּוֹבֵב, וְזוֹ הִיא תַּכְלִית כַּוָּנָתוֹ וְלֹא לְשַׁבֵּחַ עַצְמוֹ נִתְכַּוֵּן.

וְאָמְרוֹ **יֶתֶר שְׂאֵת** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ כִּי נִטְילַת פִּי שְׁנַיִם רָמַז הוּא בְּאָמְרוֹ **בְּכוֹרִי אַתָּה**, וּסְתָם בְּכוֹר נוֹטֵל פִּי שְׁנַיִם. אֶלָּא הַגְּדֻלָּה וְהַכְּהֻנָּה הִיא מֵהִלְכוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ, וְלִפְעָמִים תִּתְהַפֵּךְ הַמַּעֲלָה לְמִי שֶׁרָאוּי לָהּ, הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה קָטָן לִפְנֵי בְּכוֹר. לָזֶה אָמַר וְיֵשׁ לְךָ יִתְרוֹן עוֹד לִטּוֹל הַכְּהֻנָּה וְהַמַּלְכוּת:

אוֹ יִרְצֶה כִּי לוֹ נָאֶה לִטּוֹל בְּיִתְרוֹן בְּחִינַת הַכְּהוּנָּה וּבְיִתְרוֹן בְּחִינַת הַמַּלְכוּת יוֹתֵר מִכָּל הַבְּכוֹרוֹת, כִּי כָּל הַבְּכוֹרוֹת לֹא יִשְׁוּוּ לִבְחִינַת בְּכוֹרָתוֹ שֶׁל רְאוּבֵן מֵהַטְּעָמִים שֶׁאָמַר יַעֲקֹב.

וְעַד עַתָּה חֲרֵי הֶחְזִיק עַצְמוֹ בְּמוּשְׁלָל מִבְּחִינַת הָרַע וְהֶחְזִיק הַבְּכוֹרָה כִּי לוֹ לִרְאוּבֵן נָאֶה וְלוֹ יָאֶה, וְאַחַר כָּךְ בָּא לָתֵת טַעַם לִשְׁנֵי דְּבָרִים, בֵּין לְמַה שֶׁנּוֹגֵעַ לַגְּדֻלָּה שֶׁהוּסְרָה מִמֶּנּוּ בֵּין לְמַה שֶׁנּוֹגֵעַ לִבְחִינַת מַעֲשֶׂה בִּלְתִּי הָגוּן מִבֶּטֶן מִי יָצָא הַקֶּרַח, וְאָמַר כְּנֶגֶד מַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לַבְּכוֹרָה וּגְדֻלּוֹתֶיהָ אָמַר:

ד **פַּחַז כַּמַּיִם וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, אַתָּה פָּחַזְתָּ לְבַלְבֵּל יְצוּעִי וְלֹא כָּבַשְׁתָּ יִצְרְךָ, אֶלָּא שֶׁמִּהַרְתָּ כְּאִישׁ הַפּוֹחֵז וְלֹא עִכַּבְתָּ עַצְמְךָ לְנַצֵּחַ נִיצוֹץ הָרַע שֶׁנִּשְׂרַשׁ בְּךָ, לָזֶה לֹא יִהְיֶה לְךָ יִתְרוֹן מִכָּל הַשְּׁלֹשָׁה יִתְרוֹנוֹת וְנַעֲשָׂה פָּשׁוּט.

עוֹד רָמַז בְּאָמְרוֹ **אַל תּוֹתַר** שֶׁהַפְּחִיזוּת שֶׁנָּהַג לַעֲשׂוֹת דָּבָר בִּלְתִּי הָגוּן לֹא נָהַג לַעֲשׂוֹתוֹ בְּדָבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ יִתְרוֹן, כִּי לְעִנְיַן תְּשׁוּבָה לֹא קָדַם הוּא לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא צב.) מִי גָּרַם לִרְאוּבֵן שֶׁיִּוָּדֶה – יְהוּדָה. וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה וְזֶה לְשׁוֹנָם: לֹא הָיָה אָדָם שֶׁפָּתַח בִּתְשׁוּבָה עַד שֶׁבָּא רְאוּבֵן וְכוּ', עַד כָּאן, עִם כָּל זֶה וִדּוּי לֹא אָמַר עַד שֶׁבָּא יְהוּדָה וְאָמַר "צָדְקָה מִמֶּנִּי", בְּאוֹתָהּ שָׁעָה קָפַץ רְאוּבֵן וְאָמַר "אֲנִי בִּלְבַלְתִּי מִטַּת אָבִי", כָּךְ הוּבָא בַּמִּדְרָשׁ (תנחומא) שֶׁכָּךְ קָבָלָה בְּיָדֵם. וּלְדִבְרֵיהֶם אֵלּוּ יֵשׁ לָנוּ לוֹמַר כִּי לְטַעַם זֶה נִתְּנָה מַלְכוּתוֹ שֶׁל רְאוּבֵן לִיהוּדָה בְּעֵצַּ גְּמַר הַהוֹדָאָה אֲשֶׁר גָּרְמוּ לִרְאוּבֵן לְהוֹדוֹת. וְהַכְּהֻנָּה שֶׁנִּתְּנָה לְלֵוִי נִרְאֶה כִּי לֹא זָכָה בָּהּ אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת מַעֲשָׂיו אֲחַר כָּךְ, כְּאָמְרוֹ (דברים לג:ח) "לְאִישׁ חֲסִידֶךָ אֲשֶׁר נִסִּיתוֹ בְּמַסָּה" וְגוֹ', וְאָז הוּא שֶׁנִּתְּנָה לְלֵוִי הַכְּהֻנָּה. וְעַל כָּל פָּנִים מִימֵי יַעֲקֹב נִטְלוּ כָּל הַמַּעֲלוֹת מֵרְאוּבֵן כְּאָמְרוֹ **אַל תּוֹתַר**, וְנָתַן יַעֲקֹב שִׁתֵּי מַעֲלוֹת: אַחַת לְיוֹסֵף וְאַחַת לִיהוּדָה, וְהַשְּׁלִישִׁית תְּלוּיָה וְעוֹמֶדֶת עַד שֶׁנִּתְּנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָרְאוּי לָהּ אֲשֶׁר נִסָּהוּ וְגוֹ':

וּכְנָגֶד מַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לְמַעֲשֵׂה בִּנְיַן שָׁרְשׁוֹ אָמַר **כִּי עָלִיתָ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, טַעַם עֲשׂוֹתְךָ כֵּן הוּא כִּי בְּעֵת שֶׁזָּרְעוּ וְעָלָה בְּבֶטֶן אִמּוֹ הָיָה בִּלְבּוּל בַּעֲלִיָּתוֹ, כִּי עָלָה בִּשְׁנֵי מִשְׁכָּבוֹת, לְאָה וְרָחֵל, אֶחָד בְּמַעֲשֶׂה וְאֶחָד בְּמַחְשָׁבָה, כִּי בְּמַעֲשֶׂה הָיְתָה לְאָה וּבְמַחְשָׁבָה חָשַׁב יַעֲקֹב כִּי הִיא רָחֵל, וְהוּא אָמְרוֹ **מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ**, וְזֶה הָיָה סִבָּה שֶׁאָז חִלַּלְתָּ יְצוּעִי עָלָה, כִּי בְּחִינַת הָרַע תּוֹלִיד בִּדְמוּתָהּ, כְּשֵׁם שֶׁעָלָה בִּבְלִבּוּל כְּמוֹ כֵן בִּלְבֵּל יְצוּעֵי אָבִיו, וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **אָז** לְרָמֵז כִּי לֹא עַל זְמַן שֶׁעָלָה מִשְׁכְּבֵי אָבִיו הוּא אוֹמֵר שֶׁחִלֵּל יְצוּעִי, כִּי הֵם שְׁנֵי זְמַנִּים, שֶׁזְּמַן שֶׁעָלָה מִשְׁכָּב הוּא זְמַן שֶׁעָלָה בְּבֶטֶן אִמּוֹ וּזְמַן שֶׁחִלֵּל הוּא אַחֲרֵי כֵן.

ה **שִׁמְעוֹן וְלֵוִי וְגוֹ'.** אָמְרוֹ **אַחִים** כִּי יֶשְׁנָם בְּאַחְוָה בְּטִבְעָם וְדַעַת אַחַת שָׁוָה כְּדַעַת אַחִים, וְדָבָר זֶה לֹא יִשְׁוֶה בְּכָל אַחִים. אוֹ יִרְצֶה לָתֵת טַעַם לְמַעֲשֵׂיהֶם אֲשֶׁר עָשׂוּ בְּמַעֲשֵׂה שְׁכֶם וּבְמַעֲשֵׂה יוֹסֵף, וְאָמַר שֶׁטִּבְעָם בְּתִגְבּוֹרֶת יְסוֹד הָאֵשׁ. וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא כב:) שָׁאוּל בְּאַחַת וְעָלְתָה לוֹ הַמְּלוּכָה מִמֶּנּוּ, וְדָוִד בְּכַמָּה וְלֹא עָלְתָה לוֹ. וְהַטַּעַם הוּא לְצַד כִּי שָׁאוּל טִבְעוֹ מָזוּג וְדָוִד טִבְעוֹ חַם, כְּאָמְרוֹ (שמואל א טז:יב) "וְהוּא אַדְמוֹנִי". וַה' דָּן אֶת הָאָדָם כְּפִי הַרְכָּבָתוֹ, כִּי מִי שֶׁגּוֹבֵר בּוֹ יְסוֹד הָאֵשׁ, עִם הֱיוֹת שֶׁיִּתְעַצֵּם בְּכָל עֹצֶם הַזְּרִיזוּת בַּעֲבוֹדַת הַשֵּׁם, לֹא יִמָּלֵט מֵהַשְׁגָּיוֹן. וּבְחֶלֶק מוּעָט מֵהִתְעַצְּמוּתוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה אָדָם מָזוּג יַרְוִיחַ עַצְמוֹ מִשְּׁגִיאוֹת. וְאָמַר כִּי שִׁמְעוֹן וְלֵוִי **אַחִים** לְשׁוֹן חוֹם, וְלָזֶה קִלֵּל לְאַפָּם וְעֶבְרָתָם כִּי קָשָׁתָה, וְיָדוּעַ הוּא כִּי הָאַף וְהָעֶבְרָה תִּגְדֵּל מִיסוֹד הָאֵשׁ כְּשֶׁיִּתְרַבֶּה.

וְאָמַר כִּי לְצַד שֶׁהֵם בְּתִגְבּוֹרֶת הַחוֹם, לָזֶה **כְּלֵי חָמָס מְכֵרֹתֵיהֶם**. וְדִמָּה מַעֲשֵׂיהֶם לִכְלֵי חָמָס, לוֹמַר כִּי לֹא יָרְשׁוּ כְּלֵיהֶם מִשֹּׁרֶשׁ נֶפֶשׁ הַמּוֹלִיד, אֶלָּא כְּלֵי חָמָס הֵם דְּבָרִים הַמּוּכָרִים לָהֶם. וּפֵרוּשׁ **מְכֵרֹתֵיהֶם** לְשׁוֹן הַכָּרָה, שֶׁלֹּא פָּעַל בָּהּ לָהֶם מֵאֲבִיהֶם אֶלָּא הַגְּבָרַת הָאֵשׁ, אֲבָל הֵם מֵאֶמְצָעוּת דָּבָר זֶה עָשׂוּ מַעֲשִׂים בִּלְתִּי נְכוֹנִים כְּמַעֲשֵׂה יוֹסֵף.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **כְּלֵי חָמָס** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ הַמֶּכֶר שֶׁמָּכְרוּ אֶת יוֹסֵף חָמָס מְכָרוּהוּ עַל מַה שֶּׁלֹּא נִתְחַיֵּב לָהֶם בַּדִּין. וַהֲגַם שֶׁכָּל הָאַחִים מְכָרוּהוּ, כְּשֶׁתַּשְׂכִּיל תִּרְאֶה

שֶׁהֵם הָיוּ הָעִקָּר, מִתְּחִלָּה בִּבוֹאוֹ אָמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו וְגוֹ', וְאָמְרוּ זְכִרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה צט,ו) שֶׁהֵם שִׁמְעוֹן וְלֵוִי וְהֵם שֶׁיָּצְאוּ עָלָיו הֲרִיגָה, וְהַכֹּל הָיָה מֵהֶם, וְכֵן הוּא בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה.

ו **בְּסוֹדָם וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת הַכָּתוּב. וְרַבּוֹתֵינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (סנהדרין קט:) "בְּסוֹדָם" זֶה מַעֲשֶׂה זִמְרִי, "בְּקָהָלָם" זֶה מַעֲשֶׂה קֹרַח, "כִּי בְאַפָּם" וְגוֹ' זֶה חֲמוֹר וְאַנְשֵׁי שְׁכֶם, "וּבִרְצוֹנָם" וְגוֹ' זֶה יוֹסֵף וְכוּ' (תרגום ירושלמי), עַד כָּאן. וְדִבְרֵיהֶם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה דֶּרֶךְ דְּרָשׁ, וּכְפִי הַפְּשָׁט קָשֶׁה לָמָּה יַקְדִּים הַמְאוּחָר וְיַאֲחֵר מַעֲשֶׂה שְׁכֶם וְיוֹסֵף שֶׁהָיוּ רִאשׁוֹנִים. עוֹד אֵיךְ יֵצְדַּק לוֹמַר תֵּיבַת **כִּי** עַל עִנְיַן בְּפָנֵי עַצְמוֹ שֶׁאֵין לוֹ שַׁיְכוּת עִם לְמַעְלָה מִמֶּנּוּ. עוֹד לָמָּה מְיַחֵס עָוֹן זִמְרִי גַּם לְלֵוִי, וְהוּא אַדְרַבָּא הַנּוֹתֵן נְקָמוֹת. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **וּבִרְצוֹנָם** לָמָּה הִזְכִּיר הָרָצוֹן בָּזֶה?

אָכֵן פְּשַׁט הַכָּתוּב הוּא כִּי כָּל הַכָּתוּב יְדַבֵּר בְּמַעֲשֶׂה יוֹסֵף, וְאָמַר **בְּסוֹדָם** פֵּרוּשׁ, מֵעֵת שֶׁהִתְחִילוּ לִשְׂנאוֹתוֹ וְהָיָה הַדָּבָר בֵּינֵיהֶם בְּסוֹד כְּשֶׁיַּעֲרִימוּ סוֹד אַל תָּבֹא נַפְשִׁי, פֵּרוּשׁ, לֹא הִסְכִּימָה נַפְשִׁי שֶׁזָּרַעְתִּי בָּהֶם לִהְיוֹת עִמָּהֶם בְּהִוָּסְדָם יַחַד. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי לֹא מִכֹּחוֹ בָּא הָרַע הַהוּא כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה.

עוֹד יִרְצֶה **אַל תָּחַד** לְשׁוֹן חֶדְוָה. כָּאן רָמַז לַיְּגוֹנוֹת שֶׁעָבְרוּהוּ וְסִלּוּק הַשְּׁכִינָה מֵעָלָיו, שֶׁהוּא בְּחִינַת הַכָּבוֹד, כְּאָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא וישב) שֶׁמֵּעֵת שֶׁנֶּאֱבַד מִמֶּנּוּ יוֹסֵף לֹא שָׁרְתָה עָלָיו שְׁכִינָה מִצַּד הָעֶצֶב וְהַיָּגוֹן. וְאָמְרוֹ **כִּי בְאַפָּם** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, טַעַם הַדָּבָר שֶׁאֲנִי אוֹמֵר "אַל תָּבֹא וְאַל תֵּחַד" וְגוֹ', כִּי בְּהִוָּסְדָם יַחַד לָקַחַת נַפְשִׁי זָמְמוּ, וְהוּא אָמְרוֹ **הָרְגוּ אִישׁ**, וַהֲגַם שֶׁמָּצִינוּ שֶׁלֹּא הָרָגוּהוּ, חֲרֵי הִסְכִּימוּ עַל הֲרִיגָתוֹ וְהִטִּילוּהוּ אֶל בּוֹר מָלֵא נְחָשִׁים וְגוֹ' לָמוּת שָׁם בְּכַמָּה מִינֵי מִיתוֹת.

וּבִרְצוֹנָם וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, אַפִּילּוּ בְּעֵת שָׁנָּח אַפָּם, אַחַר שֶׁהִשְׁלִיכוּהוּ בַּבּוֹר וְיָשְׁבוּ לֶאֱכוֹל לֶחֶם וְדִבֵּר לָהֶם יְהוּדָה דִּבְרֵי רִצּוּי וְנַחַת רוּחַ, אַף עַל פִּי כֵן עָשׂוּ רָעָה שֶׁעָקְרוּהוּ לַשּׁוֹר שֶׁהוּא יוֹסֵף, שֶׁאָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לו:) שֶׁבְּאֶמְצָעוּת יְרִידַת מִצְרַיִם וּמַלְּרָה רַע שֶׁל אֵשֶׁת פּוֹטִיפַר נֶעֱקְרוּ מִיּוֹסֵף עֲשָׂרָה שְׁבָטִים, שֶׁהָיָה רָאוּי לִילֹד שְׁנֵים עָשָׂר וְלֹא נִשְׁאֲרוּ אֶלָּא שְׁנַיִם:

ז **אָרוּר אַפָּם כִּי עָז וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, לַחֵלֶק הַמֻּרְכָּבָה בָּהֶם יוֹתֵר מִשִּׁעוּר הָרָגִיל הוּא מְקֻלָּל, וְיִשָּׁאֵר בָּהֶם חֵלֶק הָרָגִיל בְּכָל אָדָם כְּדֵי לְקַבֵּל שָׂכָר לָעוֹלָם הַבָּא עַל כְּפִיָּתוֹ לַעֲבוֹדַת ה', שֶׁאִם לֹא כֵן יֵשָׁלֵל מֵהֶם בְּבְחִינָתוֹ אֹשֶׁר הַמֻּשָּׂג לָנֶצַח. וְרָאָה כִּי תִּקּוּן לְקֻלְּרוֹ עֹז הָרְתִיחָה הוּא לְחַלְּקָם וְגוֹ', וְאָמַר "אֲחַלְּקֵם" וְגוֹ'.

ח **יְהוּדָה אַתָּה וְגוֹ'** – צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **אַתָּה**, כְּיָון שֶׁשָּׁמְעוּ הָיָה מְדַבֵּר, וּמַה בָּא לְמַעֵט? עוֹד, לָמָּה לֹא אָמַר "וְיָדְךָ" וְגוֹ' וְ"יִשְׁתַּחֲווּ" וְגוֹ', כְּיָון שֶׁהֵם דְּבָרִים נוֹסָפִים?

וְגַרְאָה שֶׁכַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **אַתָּה יְהוּדוֹף** פֵּרוּשׁ, אֵין הַשְׁרָרָה מַתְחֶלֶת לֶעָתִיד כְּדֶרֶךְ שְׁאָר בְּרָכוֹת הָאֲמוּרִים לִשְׁאָר הָאַחִים שֶׁהֵם לִזְמַנִּים רְחוֹקִים לִכְשֶׁיִּכָּנְסוּ לָאָרֶץ, אֶלָּא אַתָּה בְּעַצְמְךָ יְהוּדוֹף אַחֶיךָ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (דברי הימים א ה:ב) "יְהוּדָה גָּבַר בְּאֶחָיו", וּכְשֶׁיִּבָּא זְמַן שֶׁיְּדֶךָ בְּעֹרֶף אוֹיְבֶיךָ וְתִתְגַּבֵּר עַל הָאוֹיְבִים, אֲזַי יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ וְגוֹ' וַיַּמְלִיכוּךָ עֲלֵיהֶם, וְזֶה הָיָה בִּימֵי שָׁאוּל כְּשֶׁעָשָׂה דָּוִד הַנִּצָּחוֹן הַגָּדוֹל בְּעֶרֶךְ אוֹיְבָיו הִמְלִיכוּהוּ יִשְׂרָאֵל עֲלֵיהֶם:

ט **גּוּר אַרְיֵה וְגוֹ'.** רַז"ל (זהר חלק א' רלז:) אָמְרוּ מִתְּחִלָּה גּוּר וְאַחַר כָּךְ אַרְיֵה, וְצָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר זְמַן הֱיוֹתוֹ גּוּר. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרוֹ **מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ.** וְרַז"ל אָמְרוּ שֶׁעַל אָמְרוֹ טֶרֶף טָרַף הוּא אוֹמֵר לוֹ "בְּנִי עָלִיתָ", פֵּרוּשׁ סִלַּקְתָּ עַצְמְךָ, וּלְדִבְרֵיהֶם ז"ל תִּתְפָּרֵשׁ תֵּבַת "בְּנִי" לְמַעְלָה וּלְמַטָּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: מִטֶּרֶף בְּנִי, פֵּרוּשׁ, יוֹסֵף, עָלִיתָ, גַּם עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: מִטֶּרֶף שֶׁל יוֹסֵף בְּנִי, פֵּרוּשׁ, אַתָּה בְּנִי עָלִיתָ, וְאָמַר תֵּבַת "בְּנִי" לְשׁוֹן חִבָּה וְקִרוּב הַלֵּב. אֶלָּא שֶׁצָּרִיךְ עָרֵב שֶׁיַּעֲקֹב חָשַׁדּוּ לִיהוּדָה לוֹמַר עַתָּה עָלָיו שֶׁעָלָה מֵהַחֶשֶׁד, וְהַדַּעַת נוֹתֶנֶת כִּי מֵעוֹלָם לֹא עָלָה עַל דַּעַת יַעֲקֹב שֶׁאַחִים יִשְׁלְחוּ יָד בְּיוֹסֵף לַחְשֹׁד אֶחָד מֵהֶם, אֶלָּא שֶׁדִּבְרֵי רַז"ל הֵם דִּבְרֵי קַבָּלָה. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרוֹ **כָּרַע רָבַץ** וְגוֹ' **מִי יְקִימֶנּוּ**, כִּי מִלְּבַד שֶׁאֵין מַשְׁמָעוּת לְפַשְׁטִיּוּת הַדְּבָרִים, לָמָּה דִּבֵּר לְשׁוֹן נִסְתָּר וְשִׁנָּה מִסֵּדֶר שֶׁהִתְחִיל לְדַבֵּר בּוֹ בְּדֶרֶךְ נוֹכֵחַ, כְּאָמְרוֹ "אַתָּה יוֹדוּךָ וְגוֹ' בְּנֵי עָלִיתָ":

אָכֵן יִתְבָּאֲרוּ הַכְּתוּבִים עַל פִּי הַקְּדָמָה אַחַת נָכָה וּבָרָה אֲשֶׁר הֵאִירָה עֵינֵינוּ בִּדְבָרִים נֶחְמָדִים מֵאוֹר תּוֹרָתֵנוּ, וְהוּא כִּי אָדָם הָרִאשׁוֹן הוּא אִילָן שֶׁבּוֹ הָיוּ תְּלוּיִים כָּל הַנִּשְׁמוֹת שֶׁל הַקְּדֵשָׁה שֶׁיָּצְאוּ לָעוֹלָם מִיּוֹם הֱיוֹת עוֹלָם וַאֲשֶׁר עֲתִידִין לָצֵאת, וּכְשֶׁחָטָא אָדָם שָׁלַט חֵלֶק הָרַע וַיִּשְׁבְּ מִמֶּנּוּ שֶׁבִי לְאֵין מִסְפָּר, וְדָרְשׁוּ מֵעַל סֵפֶר אַנְשֵׁי אֱמֶת מֶה עָצְמוּ הַשְּׁבוּיִים מֵהַקְּדֵשָׁה בַּקְּלִפָּה, וְהֵן עַם ה' מִשְׁתַּדְּלִים מִיּוֹם הֱיוֹתָם לְבָרֵר וּלְהוֹצִיא בָּלָעוֹ מִפִּיו, וְהוֹלְכִים וּמְבָרְרִים וּמוֹצִיאִים מִיָּדוֹ בְּאֶמְצָעוּת מְקוֹר הַקְּדֵשָׁה אֲשֶׁר נָטַע ה' בְּתוֹכֵנוּ הִיא הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹות. גַּם לִפְעָמִים בְּאֶמְצָעוּת דְּבֵקוּת הַנֶּפֶשׁ הַקְּדוֹשָׁה בְּנֶפֶשׁ הַטֻּמְאָה לְאוֹנְסָהּ תּוֹצִיא נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ, וְהוּא סוֹד (בראשית לג:ג) "וְתִדְבַּק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה בַּת יַעֲקֹב", שֶׁשָּׁאֲבָה נֶפֶשׁ דִּינָה הַקְּדֵשָׁה לְנֶפֶשׁ קְדוֹשָׁה מִנַּהּ שֶׁהָיְתָה נְתוּנָה תּוֹךְ שְׁכֶם, וְאָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (קהלת יעקב) כִּי הוּא נֶפֶשׁ רַבִּי חֲנִינָא בֶּן תְּרַדְיוֹן. וְהוּא רֶמֶז רַחֲבַ"ת יָדִים.

וְלִפְעָמִים תֵּצֵא הַנֶּפֶשׁ מֵעַצְמָהּ לָעוֹלָם לְצַד הַשְׂרָצַת נַפְשׁוֹת הַקְּלִפָּה בָּעוֹלָם תֵּצֵא גַּם הִיא, וּבְצֵאתָהּ תִּהְיֶה מֻבְדֶּלֶת מֵאוֹצַר הַקְּלִפָּה טִבְעָהּ, וּתְאַוֶּה לָלֶכֶת בְּדֶרֶךְ הַטּוֹב, וְהוּא סוֹד נִשְׁמַת הַגֵּרִים הַמִּתְגַּיְּרִים מֵעַצְמָם וְחוֹשְׁקִים לְהִסְתּוֹפֵף בְּצֵל הַקְּדֻשָּׁה. וּבִכְלַל דָּבָר זֶה גַּם כֵּן בְּאֶמְצָעוּת דָּבָר מְגֻנֶּה בְּיוֹתֵר יִבְחַר הַשַּׁבַּאי שֶׁהוּא אָדָם בְּלִיַּעַל לְהוֹצִיא נֶפֶשׁ הַקְּדוֹשָׁה שֶׁשְּׁבוּיָה בְּיָדוֹ בִּמְקוֹם קְלִפָּה שֶׁהִיא בְּחִינַת הֶעָוֹן שֶׁיִּהְיֶה יוֹתֵר מְגֻנֶּה. וְזֶה לְךָ הָאוֹת: רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה יָצְתָה מִזְּנוּת אָב וּבִתּוֹ, וְנַעֲמָה הָעַמּוֹנִית. וְתַבְחִין לָדַעַת כִּי רוּת שֶׁיָּצְתָה מִמֶּנָּה שַׁלְשֶׁלֶת מַלְכוּת בֵּית דָּוִד הָיְתָה מִמּוֹאָב, שֶׁהִיא בַּעֲלַת עֲבֵרָה בַּחֲצִיפוּת יוֹתֵר וּמַעֲשֶׂיהָ מוֹכִיחוֹת עָלֶיהָ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא לח:), וְנַעֲמָה יָצְתָה מֵעַמּוֹן, שֶׁלֹּא הָיָה הֶעָוֹן מְזֻהָם כַּאֲחוֹתָהּ. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי אִם הָיָה עוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה לוֹט אָדָם אַחֵר לֹא הָיוּ יוֹצְאִים בְּאֶמְצָעוּתוֹ שְׁתֵּי פְּרִידוֹת הַטּוֹבוֹת, אֶלָּא לְצַד לוֹט שֶׁהָיָה גָּדוֹל בִּבְחִינָתוֹ כִּי גַּם בְּחִינַת הָרַע יֵשׁ בָּהּ הַדְרָגוֹת גְּדוֹלוֹת זוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ כְּפִי בְּחִינָתָהּ. וְצֵא וּלְמַד מֵהָאֻמּוֹת שֶׁהֵם עַנְפֵי הַקְּלִפָּה שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם מְלָכִים גְּדוֹלִים וּמְלָכִים קְטַנֵּי הָעֵרֶךְ וְשָׂרִים וְגוֹ'. וְהוּא סוֹד אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה מט:) בְּעִקְּבוֹת מְשִׁיחָא, כַּנָּתָם בָּזֶה כִּי לְצַד שֶׁאָנוּ מְבָרְרִים כָּל תְּפִיסַת הַקְּלִפָּה מֵהַקְּדֻשָּׁה, כְּשֶׁיַּגִּיעַ הַבְּרוּר לְסוֹף דָּבָר שֶׁהוּא הֶעָקֵב, וְכִנּוּי הַתַּכְלִית לַעֲקֵבִים כִּי הוּא סוֹף אִבְרֵי הָאָדָם, וְלָזֶה תִּמְצָא כִּי בַּזְּמַנִּים הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ מִתְבָּרְרִים מֵהַקְּלִפָּה נְפָשׁוֹת גְּדוֹלוֹת, וְצֵא וּלְמַד הָאָדָם הַגָּדוֹל בָּעֲנָקִים אֲבִינוּ וַעֲטֶרֶת רֹאשֵׁנוּ הוּא אַבְרָהָם גֵּר צֶדֶק רֹאשׁוֹן שֶׁבַּגֵּרִים וְשָׂרָה אִמֵּנוּ וְרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה, וּבְדוֹרוֹת אַחֲרוֹנִים שְׁמַעְיָה וְאַבְטַלְיוֹן אוּנְקְלוֹס הַגֵּר. וְהֵן הַיּוֹם הֲגַם שֶׁמִּתְגַּיְּרִים, לִהְיוֹת שֶׁפָּפוּ תַּמּוּ נִיצוֹצֵי הַקְּדֻשָּׁה מִתּוֹךְ הַקְּלִפָּה וְלֹא נִשְׁאֲרוּ כִּי אִם בָּעֲקֵבוֹת, גַּם כֹּחַ הַמְבָרֵר בַּבְּחִינָה עַצְמָהּ קָטַנָּה, וְהוּא סוֹד אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּזֹּהַר (חלק א׳ רנח.) דְּנָגְעוּ רַגְלִין בְּרַגְלִין, כִּי כָּל בְּחִינָה תְּבָרֵר בְּחִינָתָהּ.

וְעַל פִּי הַקְּדָמָה זוֹ תַּשְׂכִּיל עֲצַת ה׳ אֲשֶׁר יָעַץ עַל יְהוּדָה, וְשָׁלַח מַלְאָךְ וְהִכְרִיחוֹ לָבֹא אֶל הַקְּדֻשָּׁה (בראשית רבה פרק פ״ד), כִּי בְּאֶמְצָעוּת הֱיוֹת הַדָּבָר בִּלְתִּי הָגוּן עַל פִּי הַתּוֹרָה לִשְׂכַּב אֶת כַּלָּתוֹ, וּבְאֶמְצָעוּת הֱיוֹת יְהוּדָה אָנוּס עַל פִּי הַדִּבּוּר, נֶעְלַם דְּבַר אִסּוּר מִמֶּנּוּ וְלֹא יָדַע כִּי כַלָּתוֹ הִיא. וּבָזֶה הוֹצִיא מִמְּקוֹר הַשִּׁמְאָה עָנָף מֻפְלָא שֶׁבַּקְּדֻשָּׁה – פֶּרֶץ וָזָרַח, שֶׁהָיוּ שְׁבוּיִים בִּבְחִינַת הָרַע וְהָיָה אָדָם בְּלִיַּעַל רוֹבֵץ עֲלֵיהֶם לְצַד גּוֹדֶל מַעֲלָתָם. וְצֵא וּלְמַד כַּמָּה צַדִּיקִים יָצְאוּ מֵהֶם וְשַׁלְשֶׁלֶת הַמְּלוּכָה שֶׁל בֵּית דָּוִד. וְזוֹלַת יְהוּדָה שֶׁהוּא בְּחִינַת הַמְּלוּכָה לֹא הָיָה אָדָם יָכוֹל לְהוֹצִיאָם מִיָּדוֹ. גַּם זוֹלַת דִּמְיוֹן מַעֲשֶׂה הָרַע כִּי יָבֹא אֶל כַּלָּתוֹ אֵין מְצִיאוּת לְהוֹצִיאָם, וּבְאֶמְצָעוּת דִּמְיוֹן הָרַע הֲרֵי זֶה נִכְנָס לְמִדּוֹר הָרַע וְהוֹצִיא שָׁלָל רָב.

וְהֵן הִנֵּה הַדְּבָרִים שֶׁאָמַר הַכָּתוּב **גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה**, פֵּרוּשׁ, מִתְּחִלָּה קוֹדֶם מַעֲשֶׂה תָּמָר הוּא גּוּר, וְזֶה הוּא שֶׁרָמַז בִּתְחִלַּת דְּבָרָיו בְּאָמְרוֹ ״אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ״, מִלְּבַד מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בִּמְקוֹמוֹ. כְּפִי זֶה יִתְבָּאֵר עוֹד עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **אַתָּה יוֹדוּךָ**, פֵּרוּשׁ, לֹא הָיָה לְךָ אֶלָּא גְּדֻלַּת עַצְמְךָ שֶׁיִּהְיוּ אַחֶיךָ כְּפוּפִים לְךָ, אֲבָל לֹא הָיְתָה מִדָּה זוֹ נוֹהֶגֶת לְדוֹרוֹת. וְצֵא וּלְמַד מַה גְּדֻלָּה הָיְתָה לְבָנָיו לְבַד פֶּרֶץ וְזֶרַח שֶׁבָּאוּ מִמַּעֲשֶׂה הֶרֶשֶׁת אֲשֶׁר פָּרְשׂ אֱלֹהִים, וּלְבַסּוֹף אַרְיֵה שֶׁנִּתְגַּבֵּר וְנִתְעַלָּה. וּפֵרֵשׁ מִנַּיִן זָכָה לַעֲלוֹת מַעֲלָה זוֹ, וְאָמַר **מְשָׁרֶךָ בְּנֵי עָלְיָתֶךָ**, פֵּרוּשׁ, מֵאוֹתוֹ טֶרֶף אָדָם שֶׁטָּרַף בְּחִינַת הָרַע מֵאָדָם הָרִאשׁוֹן נְשָׁמוֹת הַמַּפְלָאוֹת, וּבְאֶמְצָעוּת מַעֲשֶׂה תָּמָר הִרְוִיחַ אוֹתָם, מִזֶּה הָיְתָה עֲלִיָּתְךָ וְקִנְיָנְךָ בָּנִים שֶׁמַּלְכוּתָם מַלְכוּת עוֹלָמִים, שֶׁזּוֹלַת זֶה לֹא הָיָה בְּעַנְפֵי נִשְׁמָתְךָ גְּדֻלָּה לְדוֹרוֹת אֶלָּא לְךָ לְבַדְּךָ.

וְאָמְרוֹ **כָּרַע רָבַץ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, כִּי אוֹתוֹ הַטֶּרֶף שֶׁמִּמֶּנּוּ הָיְתָה עֲלִיָּתוֹ, כָּרַע רָבַץ עָלָיו אוֹתוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (בראשית ד:ז) ״לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ״, וְלֹא הָיָה לוֹ מְצִיאוּת לַהֲקִימוֹ מֵעָלָיו וּלְהוֹצִיאוֹ מִמֶּנּוּ הָאֶבֶן יִקָּרֶה.

וְרָמַז בְּאָמְרוֹ **אַרְיֵה וְלָבִיא**, כִּי בְּחִינָה שֶׁתְּקֻפָּה בְּנֶפֶשׁ, הֲלֹא הִיא בְּחִינַת אֲרִי, וְלָזֶה צָרִיךְ בְּחִינַת אֲרִי שֶׁבַּקְּדוּשָּׁה שֶׁהוּא יְהוּדָה לַהֲקִימוֹ וּלְהוֹצִיאָהּ מִתַּחַת יָדוֹ. וּמֵעַתָּה לֹא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה לְעוֹלָם, מַלְכוּתוֹ מַלְכוּת כָּל עוֹלָמִים, כִּי קָנָה יְסוֹד הַמְּלוּכָה עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה שֶׁאֵלָיו אָנוּ מְקַוִּים יוֹם יוֹם, צִפִּינוּ לִישׁוּעָה.

יא אִסְרִי לַגֶּפֶן וְגוֹ'. הֵן רַבּוּ מְפָרְשֵׁי כָּתוּב זֶה, וְכֻלָּן דֶּרֶךְ דָּרְשׁ וְאוּלַי שֶׁיִּכָּוֵן עוֹד לוֹמַר עַל בִּיאַת מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ הָאָמוּר בְּסָמוּךְ ״עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה״ וְגוֹ'. וְאָמַר ״וְלוֹ יִקְּהַת עַמִּים״ שֶׁאֵלָיו עַמִּים יִדְרֹשׁוּ. אָמַר שֶׁיֶּאְסֹר בְּמַאֲסָר וּבִתְפִיסָה לִפְנֵי הַגֶּפֶן, שֶׁהֵם יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּמְשְׁלוּ לְגֶפֶן, דִּכְתִיב (תהילים פ:ט) ״גֶּפֶן מִמִּצְרַיִם תַּסִּיעַ״, יֶאְסֹר לִפְנֵיהֶם עִירָה, פֵּרוּשׁ כָּל הָאֻמּוֹת הַנִּמְשָׁלִים לַחֲמוֹר, דִּכְתִיב (יחזקאל כג:כ) ״אֲשֶׁר בְּשַׂר חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם״, וְכֵן דָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין סח.) בְּפָסוּק ״עִם הַחֲמוֹר״ – עַם הַמְּשׁוּלִים לַחֲמוֹר. ״וְלַשּׂוֹרֵקָה״, פֵּרוּשׁ, לִפְנֵי עָנָף אֶחָד מֵהַגֶּפֶן הַנִּקְרָא שׂוֹרֵק, יֶאְסֹר גַּם כֵּן בְּנֵי אֲתוֹנוֹ. וְדִקְדֵּק לוֹמַר עַיִר וְאָתוֹן לְצַד שֶׁיֵּשׁ בִּבְחִינַת הַקְּלִפָּה שֶׁהִיא שֹׁרֶשׁ נְפָשׁוֹת הָאֻמּוֹת בְּחִינַת זָכָר וּנְקֵבָה, וְלִבְחִינַת זָכָר יִקָּרֵא עַיִר וְלִבְחִינַת נְקֵבָה יִקָּרֵא אָתוֹן. וְאָמַר כְּנֶגֶד הַגֶּפֶן שֶׁהוּא כְּלָלוּת יִשְׂרָאֵל ״אִסְרִי עִירָה״ שֶׁהוּא בְּחִינַת הַזָּכָר שֶׁהוּא תֹּקֶף הָאֻמּוֹת, וּכְנֶגֶד עָנָף אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל אָמַר ״אֲתוֹנוֹ״, לוֹמַר לְצַד בְּחִינַת הַנְּקֵבָה לֹא יִצְטָרֵךְ לְכָל יִשְׂרָאֵל אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת עָנָף אֶחָד מִי.

או יֹאמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ שֶׁהַכָּתוּב מְדַבֵּר בִּשְׁתֵּי הַגְּאֻלּוֹת הַמְפֹרָסָמוֹת: הָאַחַת הִיא שֶׁל מִצְרַיִם, וְהַשְּׁנִיָּה הִיא גְּאֻלָּה הָעֲתִידָה בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם. כְּנֶגֶד גְּאֻלָּה הָרִאשׁוֹנָה אָמַר **אִסְרִי לַגֶּפֶן**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ ״גֶּפֶן מִמִּצְרַיִם תַּסִּיעַ״ (תהלים פ:ט), שֶׁאָז כָּפָה ה׳ לִפְנֵיהֶם בְּחִינָה אַחַת הַנִּקְרֵאת עֵיר וְהוּכְנַע לִפְנֵי הַגֶּפֶן. וּכְנֶגֶד גְּאֻלָּה הַשְּׁנִיָּה בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם שֶׁתִּתְהֶיה בְּיָמֵינוּ אָמַר **וְלַשּׂוֹרֵקָה**, פֵּרוּשׁ בְּעֵת אֲשֶׁר יִשְׂרֹק ה׳ דִּכְתִיב (זכריה י:ח) ״אֶשְׂרְקָה לָהֶם וַאֲקַבְּצֵם״, אָז ״בְּנֵי אֲתוֹנוֹ״, אָמַר לְשׁוֹן רַבִּים, לוֹמַר כָּל בְּחִינַת הָאֻמּוֹת, כִּי בִּיצִיאַת מִצְרַיִם לֹא הִכְנִיעַ ה׳ לִפְנֵיהֶם אֶלָּא רֹאשׁ אֻמּוֹת שֶׁהֵם מִצְרַיִם וּכְנַעַן שֶׁהֵם שִׁבְעָה עַמְמִין, שֶׁהֵם הָיוּ רֹאשׁ וְתִגְבֹּרֶת לְכָל הָאֻמּוֹת, אֲבָל שִׁבְעִים אֻמּוֹת לֹא הוּכְנְעוּ וְלֹא נִתְּנוּ לָהֶם, אֲבָל לֶעָתִיד לָבוֹא בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם לֹא יַנִּיחַ מֵהָאֻמּוֹת אֲפִלָּה גְּדוֹלָה אוֹ קְטַנָּה שֶׁלֹּא תִּנָּתֵן לָהֶם, וְהוּא

אָמְרוּ **בְּנֵי אֲתוֹנוֹ**, פֵּרוּשׁ מִלְּבַד עִירֹה אֶלָּא גַּם בְּנֵי אֲתוֹנוֹ.

וְאוּלַי נוֹכַל לוֹמַר עוֹד עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּזֹּהַר (פנחס רלא:) כִּי בְּסִטְרָא אָחֳרָא הַנְּקֵבָה הִיא יוֹתֵר חֲזָקָה מֵהַזָּכָר, כִּי הַזָּכָר נוֹטֵל יוֹתֶרֶת שֶׁלָּהּ וְנִקְרָא יוֹתֶרֶת הַכָּבֵד (ויקרא ט:י, ויקרא ג:טו), וְכַדָּבָר הַזֶּה. וּבְחִזָּיוֹן הֶרְאוּנִי בַּחֲלוֹם שֶׁהֶאֱבַקְתִּי בְּמִלְחָמָה עִם הַזָּכָר וַיְהִי נָקֵל בְּעֵינַי לְהַכְנִיעוֹ וְהִפַּלְתִּי אוֹתוֹ בְּכֹחִי, וְלַנְּקֵבָה נִתְאַמַּצְתִּי בְּכָל כֹּחִי כַּמָּה פְּעָמִים וְאַחַר כַּמָּה טָרְחוֹת יָכֹלְתִּי לְהַשְׁלִיכָהּ כַּמָּה מַעֲלוֹת לְמַטָּה לָאָרֶץ, אַךְ לֹא כְּבַעְלָהּ הַזָּכָר. וְלָזֶה אָמַר כְּנֶגֶד גְּאֵלָה הָעֲתִידָה "וְלַשּׁוֹרֵקָה" – עֵת אֲשֶׁר יִשְׂרֹק ה' וְיִקָּבְצֵם, "בְּנֵי אֲתוֹנוֹ" – אוֹתָם שֶׁבָּאִים מִכֹּחַ הַנְּקֵבָה, גַּם אוֹתָם יֶאֱסֹר ה' לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

וְלֹא יִקָּשֶׁה בְּעֵינֶיךָ שֶׁאָנוּ מְחַלְּקִים דִּבְרֵי הַכָּתוּב, חֵלֶק בִּימֵי מֹשֶׁה וְחֵלֶק בִּימֵי הַמָּשִׁיחַ, כִּי הֲלֹא יָדַעְתָּ דִּבְרֵי הַזֹּהַר הַקָּדוֹשׁ (חלק ב' קכ.) כִּי מֹשֶׁה הוּא הַגּוֹאֵל אֲשֶׁר גָּאַל אֶת אֲבוֹתֵינוּ, הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ וְיָשִׁיב בָּנִים לִגְבוּלָם, דִּכְתִיב (קהלת א:ט) "מַה שֶּׁהָיָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה" רָאשֵׁי תֵּבוֹת מֹשֶׁה. וְלֹא יִקָּשֶׁה בְּעֵינֶיךָ דָּבָר זֶה בְּאָמְרָךְ הֲלֹא מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ מִשֵּׁבֶט יְהוּדָה מִזַּרְעוֹ שֶׁל דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, וְיֵשׁ אוֹמְרִים (סנהדרין צח:) דָּוִד עַצְמוֹ מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ, דִּכְתִיב (יחזקאל לז:כד) "וְעַבְדִּי דָוִד מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם" כְּמַשְׁמָעוֹ, וְאִם כֵּן הֵיאַךְ אָנוּ אוֹמְרִים שֶׁהוּא מֹשֶׁה הַבָּא מִשֵּׁבֶט לֵוִי?

יֵשׁ לְךָ לְדַעַת כִּי בְּחִינַת נִשְׁמַת מֹשֶׁה, עָלָיו הַשָּׁלוֹם, הִיא כְּלוּלָה מִשְּׁנַיִם עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי כָּל הַשִּׁשִּׁים רִבּוֹא הָיוּ עֲנָפָיהָ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, וַעֲנַף שִׁבְטוֹ שֶׁל דָּוִד בְּמֹשֶׁה הוּא. וְלָזֶה תִּמְצָאֵנוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר שֶׁהָיָה מֶלֶךְ וְכֹהֵן וְלֵוִי וְנָבִיא וְחָכָם וְגִבּוֹר, שֶׁהָיָה כּוֹלֵל כָּל הָעֲנָפִים שֶׁבַּקְּדֻשָּׁה. וּלְעָתִיד לָבֹא תִּתְגַּלֶּה בָּעוֹלָם שֹׁרֶשׁ הַמַּלְכוּת שֶׁבְּמֹשֶׁה, שֶׁהוּא עַצְמוֹ מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ, וְהוּא דָּוִד, וְהוּא יְנוֹן וְשִׁילֹה.

כְּבֵס בַּיַּיִן וְגוֹ'. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר חדש פרשת בראשית) כִּי גָּלוּת רְבִיעִית שֶׁבּוֹ יִגָּלֶה הַגּוֹאֵל הֶעָצוּם צָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה בְּיַד יִשְׂרָאֵל מְצֻוַּת עֵסֶק הַתּוֹרָה, וְזוּלַת זֶה יִתְעַכֵּב מִבּוֹא. וְלָזֶה רָמַז בְּאָמְרוֹ **כִּבֵּס** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ כִּי כֹּחוֹ שֶׁל הַמֶּלֶךְ הַמְצֻפֶּה שִׁילֹה שְׁמוֹ הוּא בְּחִינַת עֵסֶק הַתּוֹרָה שֶׁיִּתְעַסְּקוּ יִשְׂרָאֵל בְּיֵינָהּ שֶׁל תּוֹרָה, וְעֵין מַה שֶּׁפֵּרְשׁוּ בְּפָסוּק (שיר השירים רבה פ"ב) "הֱבִיאַנִי אֶל בֵּית הַיַּיִן", וְאָמַר כִּי בְּאֶמְצָעוּתָהּ יִהְיֶה לִבּוּשׁוֹ, שֶׁהוּא כִּנּוּי לַמַּלְכוּת, נָכוֹן אֵלָיו לְלָבְשׁוֹ.

וְאָמְרוֹ **וּבְדַם עֲנָבִים** וְגוֹ', נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי אִם יַגִּיעַ זְמַן הַגְּאֻלָּה וְלֹא יִמָּצֵא יַיִן, פֵּרוּשׁ שֶׁאֵין בָּנוּ תוֹרָה, תִּהְיֶה הַגְּאֻלָּה בְּאֶמְצָעוּת עֹל וְתֹקֶף הַגָּלוּת אֲשֶׁר יָצְרוּ הָאֻמּוֹת לְיִשְׂרָאֵל, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צז:) כִּי כְּשֶׁיַּגִּיעַ קֵץ הַנֶּחְתָּם וְלֹא יִהְיֶה בְּיִשְׂרָאֵל זְכוּת לְגָאֳלָם, יַעֲמִיד לָהֶם מֶלֶךְ קָשֶׁה כְּהָמָן וְכוֹ', וְהוּא אָמְרוֹ **וּבְדַם עֲנָבִים**, כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַיִּסּוּרִין יִזְדַּכּוּ הַנְּפָשׁוֹת וְיִתְבָּרְרוּ נִיצוֹצֵי הַקְּדֻשָּׁה כְּדֶרֶךְ שֶׁיִּתְבָּרְרוּ בְּאֶמְצָעוּת בְּחִינַת הַתּוֹרָה, אֶלָּא שֶׁזּוֹ מְלַאכְתּוֹ נָאָה וְזוֹ מְלַאכְתּוֹ בִּלְתִּי נָאָה.

וְאָמְרוֹ **עֲנָבִים**, כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַיִּסּוּרִין תִּגְמֹר הַכְּנָתָהּ כִּגְמַר בְּשׁוּל פְּרִי הַגֶּפֶן שֶׁהֵם הָעֲנָבִים. וְגַם רָמַז כִּי לֹא יִשְׁלְטוּ הָאֻמּוֹת לִשְׁפֹּךְ דָּם לִזְמֹר אֵילָן אוֹ עָנָף אוֹ אֶשְׁכּוֹל, אֶלָּא עֲנָבִים, פֵּרוּשׁ גַּרְגְּרִין.

וְאָמַר **סוּתֹה** לִרְמֹז מַדְרֵגָה קְטַנָּה לְמַטָּה מֵהַכְּסוּת, כִּי הַסּוּת יְרִצָּה לְשׁוֹן כְּסוּי הַהֶכְרֵחִי לְשׁוֹן מַסְוֶה, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי הֶפְרֵשׁ גָּדוֹל יִהְיֶה בֵּין אִם תִּהְיֶה הַגְּאֻלָּה בְּאֶמְצָעוּת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְווֹת, אָז יִגָּלֶה בְּגִלּוּי מַלְכוּת עֶלְיוֹן, לְתִהְיֶה בְּאֶמְצָעוּת הַנְּקֻמָּה אֲשֶׁר תִּהְיֶה בְּיִשְׂרָאֵל, יִהְיֶה בִּבְחִינַת עָנִי וְרוֹכֵב וְגוֹ'.

יב חַכְלִילִי עֵינַיִם וְגוֹ'. יְכַוֵּן עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהילים ס"ח:ז') "מוֹצִיא אֲסִירִים בַּכּוֹשָׁרוֹת", וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה פ"ג) בְּכִי וְשִׁירוֹת – בְּכִי לְמִצְרַיִם וְשִׁירוֹת לְיִשְׂרָאֵל. וְהוּא אָמְרוֹ **חַכְלִילִי עֵינַיִם** לְשׁוֹן אַדְמִימוּת שֶׁהוּא עִנְיַן הַדִּינִים, שֶׁכָּל הָאַדְמִימוּת יוֹרֶה עַל עוֹצֶם הַמִּשְׁפָּט כִּי דָמִים בְּדָמִים נָגָעוּ. וְאָמַר **מֵיַּיִן** פֵּרוּשׁ מִמְּקוֹר הַדִּין שֶׁהוּא הַיַּיִן. אוֹ יִרְמוֹז סִבַּת הַנְּקֻמָּה הִיא מִיַּיִן, פֵּרוּשׁ מִצַּד מַה שֶּׁחָבְלוּ וּפָשְׁעוּ בְּנֵי תוֹרָה מִלְּמוֹד, לִבִּי לִבִּי עַל דָּבָר זֶה, מֵעַי מֵעַי עַל אֲשֶׁר מָנְעוּ בְּנֵי עֲוָלָה אוֹתָנוּ מֵעֲסוֹק בְּתוֹרַת אֵל חַי, וְעַל זֶה יִנָּקוֹם נָקוֹם בְּהִתְעוֹרְרוּת תִּגְבּוֹרֶת הַדִּינִים. וּבִזְמַן עַצְמוֹ **וּלְבֶן שִׁנַּיִם מֵחָלָב** יַרְאֶה לָנוּ לוֹבֶן שִׁנַּיִם מֵחָלָב, וְאוּלַי שֶׁיִּרְמוֹז בְּאָמְרוֹ "וּלְבֶן" עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁקָּרָאוֹ ה' בֵּן, דִּכְתִיב (ירמיהו ל"א:כ') "הֲבֵן יַקִּיר לִי". וְאָמְרוֹ **מֵחָלָב** הוּא בְּחִינַת הַחֶסֶד וְהָרַחֲמִים אֲשֶׁר יְעוֹרֵר עָלֵינוּ אָבִינוּ הַזְּמַן עַצְמוֹ שֶׁהוּא נוֹקֵם נָקָם, וְהוּא אָמְרוֹ (מיכה ז':ט"ו) "כִּימֵי צֵאתְךָ" וְגוֹ', כְּשֵׁם שֶׁאָז הָיָה בְּכִי וְשִׁירוֹת כְּמוֹ כֵן יִהְיֶה בְּמְהֵרָה בְּיָמֵינוּ אָמֵן.

יד יִשָּׁשכָר וְגוֹ'. אָמְרוֹ **חֲמוֹר גָּרֶם** פֵּרוּשׁ, יְצִיאַת אִמּוֹ עַל יְדֵי שֶׁנֶּעֱר הַחֲמוֹר (נדה לא.), זֶה הָיָה סִבָּה שֶׁיִּשָּׁשכָר רוֹבֵץ בֵּין הַמִּשְׁפְּתַיִם וְאֵינוֹ מִיֵּשֵׁב תָּמִיד בְּמְקוֹמוֹ, וְהוּא טַעַם שֶׁבְּנֵי תוֹרָה שֶׁהֵם עַנְפֵי יִשָּׁשכָר יְסוֹבְבוּ מֵעִיר לְעִיר, כִּי הַמַּעֲשֶׂה הַבַּלְתִּי נָכוֹן יוֹלִיד עֲנָפָיו, וְהִיא לְאָה עָשְׂתָה דָּבָר שֶׁהוּא לְמַרְאִית הָעַיִן חוּץ מִדֶּרֶךְ הַמּוּסָר, גַּם הַיּוֹצֵא מִמֶּנָּה יִמְצָאֵהוּ כְּדֶרֶךְ זֶה, וְאַף עַל פִּי כֵן חֻפְּצִים בַּעֲמָלָהּ שֶׁל תּוֹרָה בְּנוֹעַם.

וַיַּרְא מְנוּחָה כִּי טוֹב. פֵּרוּשׁ מְנוּחָה הָעֶלְיוֹנָה, "כִּי טוֹב", פֵּרוּשׁ, בְּהַבִּיט וּבְהִתְבּוֹנֵן הָאָדָם בְּכָל הַנָּאוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה הַנִּרְגָּשׁוֹת, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר תַּאֲוַת הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה, אֵין הָעֲרֵבוּת שֶׁל אוֹתוֹ דָּבָר צוֹדֵק מִצַּד עַצְמוֹ אֶלָּא מִצַּד הַגּוּף אֲשֶׁר הוּא כְּלִי רֵיקָם שֶׁעוֹמֵד לְמַלְאוֹת, שֶׁכֵּן הִטְבִּיעַ בּוֹ הַיּוֹצֵר שֶׁלֹּא יוּכַל לְהִתְעַכֵּב רֵיקָם כְּלָל. וְלָזֶה כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה הָאָדָם שָׂבֵעַ, לֹא מִלְּבַד שֶׁלֹּא יִקַּח עֲרֵבוּת לַמַּאֲכָל הַהוּא אֲשֶׁר נִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה נַפְשׁוֹ אֵלָיו בְּאוֹתָהּ שָׁעָה עַצְמָהּ קוֹדֶם שֶׁמִּלֵּא כְּרֵסוֹ, אֶלָּא שֶׁמּוֹאֵס בּוֹ כְּמוֹאֵס בָּרֵע. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי כג:ח): "פִּתְּךָ תְקִיאֶנָּה" – פֵּרוּשׁ, הַפַּת שֶׁל הָעוֹלָם הַזֶּה אִם אָכַלְתָּ אוֹתוֹ, אַחַר כָּךְ

תְּקִיאֶנּוּ, כִּי תִמְאַס מֵהַכְנִיסוֹ לְתוֹךְ פִּיךָ. גַּם בְּדָבָר אֲשֶׁר יַחְשֹׁק בּוֹ הָאָדָם לְמַרְאִית הָעַיִן וְיִתְאָו לִבְרִיָּה נְעִימָה, כַּאֲשֶׁר יַחְקֹר בְּטִיב הַחֲקִירָה יִרְאֶה שֶׁאוֹתוֹ יוֹפִי וּנְעִימוּת אֵינוֹ אֶלָּא מַרְאֶה הִיּוּלִי, כִּי בְּהִתְבּוֹנֵן הָאָדָם בַּבָּשָׂר וּבָעוֹר אֲשֶׁר מֵהֶם בָּנוּי כָּל יוֹפִי וְתֹאַר בָּאָדָם, יִרְאֶה וְיַשְׂכִּיל בְּהִתְבּוֹנֵן בָּהֶם כִּי אֵין בָּהֶם נְעִימוּת, וְיִתְמָאֵס בִּבְשַׂר אָדָם מִגֶּשֶׁת אֵלָיו, וְאֵין הַכֹּל אֶלָּא דְּמְיוֹן. אֲבָל הַטּוֹב הָאֲמִתִּי וְהַנְּעִימוּת הַצּוֹדֵק הוּא שֶׁל עוֹלָם הָעֶלְיוֹן. וְלָזֶה אָמַר **וַיַּרְא מְנוּחָה כִּי טוֹב** – פֵּרוּשׁ, הָעוֹלָם שֶׁנִּקְרָא מְנוּחָה שֶׁהִיא טוֹבָה, לְשֶׁלֹּל הַטּוֹב הַנִּדְמֶה בָּעוֹלָם הַזֶּה כַּנִּזְכָּר, **וְאֶת הָאָרֶץ כִּי נָעֲמָה** כְּפִי הָאֱמֶת.

וַיֵּט שְׁכְמוֹ לִסְבֹּל עַצַּר הָעוֹלָם הַזֶּה, **וַיְהִי לְמַס** פֵּרוּשׁ שֶׁהָיָה הוּא עַצְמוֹ מַס עוֹבֵד, פֵּרוּשׁ שֶׁפְּנָה עַצְמוֹ לַעֲבוֹד ה׳, וְעָשָׂה עַצְמוֹ כְּמַס הַנִּתָּן, כֵּן נָתַן עַצְמוֹ לִהְיוֹת עוֹבֵד עֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ הָעֲרֵבָה וְהַנְּעִימָה.

עוֹד יֵרָמוֹז בְּאָמְרוֹ **וַיְהִי לְמַס עוֹבֵד**, שֶׁכָּל הַנִּבְרָאִים יַעֲלוּ לוֹ מַס לְפַרְנָסָתוֹ וְיַעַבְדוּהוּ לְבֶן תּוֹרָה, וּכְמוֹ שֶׁמָּצִינוּ לְיִשָּׂשכָר עַצְמוֹ שֶׁהָיָה זְבוּלֵן עוֹבֵד אוֹתוֹ, וְכֵן בְּכָל דּוֹר וָדוֹר (בראשית מט:יג).

טז דָּן יָדִין וְגוֹ׳. אוּלַי כִּי לְצַד שֶׁאָמַר שִׁמְשׁוֹן (שופטים טז:ל) ״תָּמוּת נַפְשִׁי עִם פְּלִשְׁתִּים״, לָזֶה אָמַר יַעֲקֹב כִּי יֶשְׁנוֹ בְּגֶדֶר עִם שׁוֹפְטֵי יִשְׂרָאֵל הַמְיֻחָדִים לְמַעְלָה בְּאֵין הֶפְרֵשׁ, וְלֹא יִגְרַע מִצַּדִּיק עֵינוֹ. וְהוּא אָמְרוֹ **כְּאַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל**, פֵּרוּשׁ, כְּאֶחָד הַמְיֻחָד שֶׁבְּכָל שִׁבֶּט וְשֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל, כִּי כָּל הַשְּׁבָטִים הָיוּ בָהֶם שׁוֹפְטִים לְיִשְׂרָאֵל:

יט גָּד גְּדוּד וְגוֹ׳. מַבְלִיעַ בִּרְכָתוֹ בְּשִׁמּוֹ, וּפֵרוּשׁ ״גָּד״ לְשׁוֹן גְּדוּד, פֵּרוּשׁ מַחֲנֶה, וּלְשׁוֹן גְּדֵיָה, וּלְשׁוֹן מְשִׁיכָה, וּלְשׁוֹן הֶיקֵף, שֶׁכֻּלָּם בְּמַשְׁמָעוּת ״גָּד״, וְעַיֵּן בְּעָרוּךְ בְּפֵרוּשׁ תֵּבַת ״גָּד״. וְאָמַר **גָּד גְּדוּד** אוֹיְבָיו יְסוֹבְבוּהוּ עַל גְּדוֹתָיו, **וְהוּא יָגֶד** פֵּרוּשׁ יִכְרֹת אוֹתָם, ״עָקֵב״ פֵּרוּשׁ עַד כַּלֶּה. עוֹד יֵרָצֶה **גְּדוּד** פֵּרוּשׁ לְשׁוֹן מַחֲנֶה שֶׁיִּתְרַבּוּ גְּדוּדָיו וְיִהְיֶה מַחֲנֵהוּ מָשׁוּךְ וְהוֹלֵךְ, וְהוּא אָמְרוֹ ״יְגוּדֶנּוּ״, וְאָמְרוֹ **וְהוּא יָגֶד** פֵּרוּשׁ יַקִּיף לְכָל מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וְיִלָּחֵם בַּעֲדָם. ״עָקֵב״ פֵּרוּשׁ עַד שֶׁיְּנֻחֲלוּ כָּל נַחֲלָתָם (במדבר לב:לב).

כ מֵאָשֵׁר שְׁמֵנָה וְגוֹ׳. אוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר כִּי הַשָּׂגָה זוֹ מֵאֶמְצָעוּתוֹ הִשִּׂיג אוֹתָהּ, וְהוּא אָמְרוֹ ״מֵאָשֵׁר״ וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, מִצַּדּוֹ אוֹ מִצַּד זְכוּתוֹ אוֹ מִצַּד הִשְׁתַּדְּלוּתוֹ.

כב בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף. טַעַם הַכֶּפֶל הוּא לוֹמַר כִּי לִשְׁנֵי צְדָדִין רָאוּי הוּא לִפְרוֹת: הָאֶחָד לְצַד מַה שֶׁהוּא יוֹסֵף, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לו:) רָאוּי הָיָה יוֹסֵף לְהַעֲמִיד שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים, וְהַשֵּׁנִי ״בֵּן פֹּרָת עֲלֵי עָיִן״ עַל אֲשֶׁר לֹא זָנָה אַחֲרֵי עֵינָיו.

וְאָמְרוֹ **בָּנוֹת צָעֲדָה** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא) שֶׁאִשָּׁה פּוֹטִיפַר קָרְאָה כָּל נְשֵׁי הַשָּׂרִים וְהַגְּדוֹלִים וְהִכְנִיסָה יוֹסֵף לִשְׁרַת לִפְנֵיהֶם, וְקִבּוּצָם וְהֶקְפָּם הָיָה כְּאֶצְעָדָה זוֹ, **עָלֵי שׁוּר** כְּדֵי לְהַבִּיט בּוֹ. אַף עַל פִּי כֵן רוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְעִידָה עָלָיו שֶׁלֹּא הִבִּיט אָוֶן, וּכְשֶׁם שֶׁהוּא לֹא הִסְתַּכֵּל בָּהֶם כְּמוֹ כֵן לֹא תִשְׁלוֹט עַיִן הָרַע בּוֹ.

כג וַיְמָרְרוּהוּ וָרֹבּוּ וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, מִתְּחִלָּה חָשְׁבוּ לְהָרְגוֹ, דִּכְתִיב (בראשית ל״ז:כ׳) ״לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ״, אוֹ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספר הישר פרשת וישב) כִּי קוֹדֶם שֶׁהִשְׁלִיכוּהוּ לַבּוֹר כְּשֶׁהִפְשִׁיטוּהוּ חָבְלוּ בּוֹ כַּמָּה חֲבָלוֹת וְהִצְרוּ לוֹ, וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר **וַיְמָרְרוּהוּ**, וְאַחַר כָּךְ נִתְיָעֲצוּ עָלָיו לְהַשְׁלִיכוֹ לַבּוֹר וּלְמָכְרוֹ לְנָכְרִים, וּכְנֶגֶד חֲלוּקוֹת אֵלּוּ אָמַר **וָרֹבּוּ**, פֵּרוּשׁ, הִרְבּוּ לְהָצֵר.

וַיִּשְׂטְמוּהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים. הִיא אֵשֶׁת פּוֹטִיפַר וְחַבְרוֹתֶיהָ הַמְסוּבּוֹת בְּמִסְבָּתָהּ, שֶׁבִּקְּשׁוּ מִמֶּנּוּ חִצָּיו, שֶׁהוּא זֶרַע הַיּוֹרֶה כַּחֵץ.

אוֹ אוּלַי יְכַוֵּן כָּל הַכָּתוּב עַל פְּרָט זֶה – **וַיְמָרְרוּהוּ** הֵם בְּחִינַת הָרַע הַמְפַתֶּה לַעֲשׂוֹת רַע, וְזֶה הָיָה לוֹ סִבָּה שֶׁיָּפוּזוּ זְרוֹעֵי יָדָיו, לְצַד שֶׁנִּכְנַס בְּגוּפוֹ הַיֵּצֶר הָרַע, וּכְמַעֲשֶׂה רַב עַמְרָם חָסִידָא (קידושין פא.), וְהִנֵּה בְּחִינַת הַקְּלִפָּה יִתְיַחֵס לָהּ שֵׁם מָרָה, לָזֶה אָמַר ״וַיְמָרְרוּהוּ״ כִּחוֹת הָרַע.

וָרֹבּוּ – עַל יְדֵי שֶׁרָבוּ כֹּחוֹת הָרַע עָלָיו וַאֲנָסוּהוּ עַל הָעֲבֵרָה, וְרָבוּ עַל הַמּוֹנֵעַ, ״וַיִּשְׂטְמוּהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים״ – הֵם הַקְּלִפּוֹת אֲשֶׁר מַחְטִיאִים אֶת הָאָדָם לְהוֹצִיא זֶרַע לְבַטָּלָה הַיּוֹרֶה כַּחֵץ. וְאָמַר לְשׁוֹן מַשְׂטֵמָה כִּי כֹּחוֹת הָרַע יַחְשְׁבוּ לְרָעָה, כְּמַשְׂטִימִים לַקְּדֻשָּׁה לְהַשְׁחִית חֶמְדָּה. וְאַף עַל פִּי כֵן נִתְגַּבֵּר כַּאֲרִי וְלֹא יָרֵה חִצּוֹ, אֶלָּא ״וַיָּפֹזּוּ זְרֹעֵי יָדָיו״.

וְאָמְרוֹ **מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב**, פֵּרוּשׁ כִּי ה׳ עֲזָרוֹ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהילים ל״ז:ל״ג) ״ה׳ לֹא יַעַזְבֶנּוּ בְיָדוֹ״, וְנָתַן לוֹ אֲבִירוּת כְּנֶגְדָּם, כִּי ה׳ הוּא הָעוֹזֵר נֶגֶד הַמַּסִּית וְהַמַּדִּיחַ.

וְאָמְרוֹ **מִשָּׁם רוֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל** – כָּאן רָמַז (תהילים קי״ח:כ״ב) ״אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים״, וְיוֹסֵף בְּאֶמְצָעוּת צִדְקוֹ אֲשֶׁר שָׁמַר בְּרִית קוֹדֶשׁ זָכָה בְּאֶבֶן הָרֹאשָׁה. וְהוּא סוֹד (משלי י׳:כ״ה) ״צַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם״ שֶׁנִּקְרָא רוֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל, וְהָבֵן, וּמִשָּׁלוֹ נָתְנוּ לוֹ.

כה מֵאֵל אָבִיךָ וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ כִּי מֵאֱלֹהֵי אָבִיו הוּא שֶׁהִשִּׂיג הַמַּשָּׂג אֵלָיו, וְרָמַז כִּי בִּזְכוּת אָבִיו הָיָה הַדָּבָר. וְהִתְפַּלֵּל שֶׁכְּמוֹ כֵן תָּמִיד יִהְיֶה בְּעֶזְרוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְיַעְזְרֶךָּ**. וְאָמְרוֹ **וְאֵת שַׁדַּי** פֵּרוּשׁ גַּם שֵׁם שַׁדַּי שֶׁהוּא הַשֵּׁם שֶׁבְּסַעַד בְּחִינַת נֶפֶשׁ יוֹסֵף כַּיָּדוּעַ לִמְבִינֵי סוֹדֵי הַתּוֹרָה, גַּם זֶה הָיָה בְּעֶזְרוֹ לְהַצִּילוֹ מִבֵּית אֵל נֵכָר וּבֵרְכוֹ בּוֹ.

עוד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וְיַעְזְרֶךָּ וִיבָרְכֶךָּ** עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, שֶׁהֲגַם שֶׁאֵל עֶזְרוֹ וְשַׁדַּי שִׁגְּבוֹ לְהַנְצֵל מִן הַחֵטְא, אַף עַל פִּי כֵן מַחֲזִיקִים לוֹ טוֹבָה עַל הַדָּבָר, וְהֵם בְּעֶזְרוֹ וּמְבָרְכִין אוֹתוֹ כְּאִלּוּ מֵֽמֶּנּוּ הָיָה הַדָּבָר. וְלָךְ נָא רְאֵה מַה שֶּׁפָּרַשְׁתִּי (תהילים לז:לג) בְּפָסוּק "ה' לֹא יַעַזְבֶנּוּ בְיָדוֹ וְלֹא יַרְשִׁיעֶנּוּ בְּהִשָּׁפְטוֹ".

וּבָרָךְ רֶמֶז יִרְמֹז הַכָּתוּב עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות י.) הַתּוֹלֶה בִּזְכוּת אֲחֵרִים תּוֹלִין לוֹ בִּזְכוּת עַצְמוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **מֵאֵל אָבִיךָ** תְּלִיתָ הַהַטָּבָה הַמַּשֶּׂגֶת לְךָ שֶׁהִיא מִזְּכוּת אָבִיךָ, בָּזֶה "וַיַּעְזְרֶךָּ", פֵּרוּשׁ יִתְפַּנֶּה הָעֵזֶר לְךָ בִּזְכוּתְךָ.

עוד יִרְמֹז עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא נח:) אֵין עוֹשִׂין נֵס אֶלָּא לְמִי שֶׁעָתִיד לַעֲמֹד בְּצִדְקוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **מֵאֵל אָבִיךָ** הָיָה לְךָ דָּבָר זֶה, וּמֵעַתָּה **וַיַּעְזְרֶךָּ** לְבַל תִּכָּשֵׁל בִּדְבַר כִּעוּר לְהַעֲמִיד נִסּוֹ בְּמָקוֹם נֶאֱמָן.

כו **בִּרְכֹת שָׁמַיִם מֵעָל בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם.** נִתְפַּוֵּן אֶל שֶׁאוּל שֶׁעָשָׂה מַעֲשֶׂה זְאֵב שֶׁטּוֹרֵף בְּמְהִירוּת, כִּי מִנְהַג הַזְּאֵב הוּא שֶׁאֵינוֹ מִתְעַכֵּב בְּטִרְפָתוֹ, אֶלָּא כָּל כָּךְ הוּא מְמַהֵר וְטוֹרֵף. כְּמוֹ כֵן עָשָׂה הוּא וְלֹא הִמְתִּין לַזְּמַן שֶׁקָּבַע לוֹ שְׁמוּאֵל, אֶלָּא מִהֵר (שמואל א יג:ח) לִטְרֹף, וּמִזֶּה הָיָה סִבָּה שֶׁלֹּא אָכַל אֶלָּא בַּבֹּקֶר וְנִפְסְקָה מַלְכוּתוֹ.

וְאָמְרוֹ **וְלָעֲרָב** פֵּרוּשׁ, לְעֵת עֶרֶב מַלְכוּתוֹ יֵחָלֵק, שֶׁיֹּאמְרוּ (שמואל א יח:ז) "הִכָּה שָׁאוּל וְגוֹ' וְדָוִד בְּרִבְבוֹתָיו". אוֹ יִרְמֹז שֶׁבְּאֶמְצָעוּת סִפְתּוֹ תִּתְחַלֵּק מַלְכוּת בֵּית דָּוִד, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא כב:) כְּשֶׁאָמַר דָּוִד "אַתָּה וְצִיבָא תַּחְלְקוּ הַשָּׂדֶה" יָצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה: "רַחֲבָעָם וְיָרָבְעָם יַחְלְקוּ הַמַּלְכוּת", וּמֵאָז הֶעֱרִיב שִׁמְשָׁן שֶׁל יִשְׂרָאֵל בַּעֲוֹנוֹת:

כח **כָּל אֵלֶּה שִׁבְטֵי וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת מִנַּיִן זֶה שֶׁל שְׁנֵים עָשָׂר, אִם לְוִי בִּכְלָל, אִם כֵּן אֵין הַכָּתוּב מוֹנֶה לְיוֹסֵף אֶלָּא בְּאֶחָד, וְיַעֲקֹב אָמַר אֵלָיו (בראשית מח:ה) "אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן". וְאִם אֵין לְוִי בִּכְלָל, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ שֶׁהַכָּתוּב לֹא מָנָאוֹ בְּחוּמַשׁ הַפְּקוּדִים בְּחֶשְׁבּוֹן שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים שֶׁבַּדְּגָלִים שִׁלְשָׁה בְּכָל דֶּגֶל, קָשֶׁה לָמָּה יִגְרַע לְוִי מִבִּרְכַּת אָבִיו? וְאִם לְצַד שֶׁלֹּא מָצִינוּ לוֹ אֶלָּא קִנְטוּר וְלֹא אָמַר אֶלָּא הַמְבוֹרָכִים, אִם כֵּן לֹא יָבֹא בַּמִּנְיָן גַּם רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן.

וְאוּלַי כִּי לֹא הִתְחִיל הַכָּתוּב לִמְנוֹת אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה בְּמִנְיָן שְׁנַיִם עַד אַחַר יְצִיאַת מִצְרַיִם, וְכָאן מָנָה הַכָּתוּב יוֹסֵף, וְזֶה דּוֹחֵק. וְהַנִּרְאֶה לוֹמַר בָּזֶה הוּא כִּי לְצַד שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "אִישׁ אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ בֵּרַךְ" וְגוֹ', וּמָצִינוּ שֶׁיַּעֲקֹב כָּלַל שִׁמְעוֹן וְלֵוִי בִּכְלָל אֶחָד, לָזֶה מָנָה שְׁנֵיהֶם בְּאֶחָד:

אֲשֶׁר דִּבֶּר וְגוֹ' וַיְבָרֶךְ וְגוֹ'. הֲגַם שֶׁרְאִינוּ שֶׁלֹּא בֵּרַךְ רְאוּבֵן וְלֹא שִׁמְעוֹן וְלֹא לֵוִי, יַגִּיד הַכָּתוּב כִּי דִּבּוּרוֹ הַקָּשֶׁה לָהֶם הִיא בִּרְכָתָם, וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר דִּבֶּר** וְגוֹ' **וַיְבָרֶךְ** וְגוֹ'. וּמַה שֶּׁאָמַר לִרְאוּבֵן דִּבְרֵי קִנְטוּר שָׁם צִוָּה אֶת הַבְּרָכָה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (ספרי בהעלותך) עֲתִידָה עֲבוֹדָה שֶׁתַּחְזֹר לַבְּכוֹרוֹת, וּכְפִי זֶה כֵּיוָן שֶׁקָּבַע לוֹ שֵׁם הַבְּכוֹרָה עָתִיד הוּא לַעֲמֹד לְשָׂרַת לָעָתִיד לָבֹא, וְתִמְצָא שֶׁהַצַּדִּיקִים צוֹפִים וּמַבִּיטִים עַל הֶעָתִיד. וּלְטַעַם זֶה הִשְׁתַּדֵּל יַעֲקֹב לִקְנוֹת הַבְּכוֹרָה מֵעֵשָׂו לְבַל יִהְיֶה לוֹ חֵלֶק בָּעֲבוֹדָה לֶעָתִיד לָבֹא. וַהֲגַם שֶׁנִּתְּנָה הָעֲבוֹדָה לַלְוִיִּם שְׁקוּלִים הֵם וְיִבּוּאוּ שְׁנֵיהֶם לַעֲבֹד עֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ כִּי מַעֲלִין בַּקֹּדֶשׁ וְלֹא מוֹרִידִין. וְגַם יִהְיֶה לוֹ חֵלֶק בָּעֲבוֹדָה לֶעָתִיד לָבֹא. וַהֲגַם שֶׁנִּתְּנָה הָעֲבוֹדָה לַלְוִיִּם שְׁקוּלִים הֵם וְיִבּוּאוּ שְׁנֵיהֶם לַעֲבֹד עֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ כִּי מַעֲלִין בַּקֹּדֶשׁ וְלֹא מוֹרִידִין. וְגַם שִׁמְעוֹן וְלֵוִי בֵּרְכָם בְּמַה שֶׁאָמַר "אָרוּר אַפָּם" – זוֹ הִיא בִּרְכָתָם שֶׁקִּלֵּל לְתִגְבּוֹרֶת הַמְקַלְקֵל וּמֵרִיעַ, גַּם מַה שֶּׁחִלְקָם וַהֲפִיצָם הוּא לְהַשָּׂגַת תַּכְלִית הָאֹשֶׁר גַּם כֵּן. **אֲשֶׁר בֵּרְכָתוֹ.** פֵּרוּשׁ הֶרְאוּי לוֹ כְּפִי בְּחִינַת נִשְׁמָתוֹ וּכְפִי מַעֲשָׂיו, כִּי יֵשׁ לְךָ לְדַעַת כִּי הַנְּפָשׁוֹת כָּל אַחַת יֵשׁ לָהּ בְּחִינַת הַמַּעֲלָה: יֵשׁ שֶׁמַּעֲלָתָהּ כְּהוּנָּה, וְיֵשׁ מַלְכוּת, וְיֵשׁ כֶּתֶר תּוֹרָה, וְיֵשׁ גְּבוּרָה, וְיֵשׁ עוֹשֶׁר, וְיֵשׁ הַצָּלָחָה. וְנִתְפַּוֵּן יַעֲקֹב בִּנְבוּאָה לְבָרֵךְ כָּל אֶחָד כְּפִי בִּרְכָתוֹ הָרָאוּי לָהּ: הַמֶּלֶךְ בְּמַלְכוּת וְהַכֹּהֵן בִּכְהוּנָּה, וְכֵן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, וְלֹא הָפַךְ הַמְּסִלּוֹת.

בָּרוּךְ אוֹתָם וְגוֹ'. אָמַר **אוֹתָם** לְשׁוֹן רַבִּים, לְהֱיוֹת כִּי בִּרְכַּת כָּל אֶחָד וְאֶחָד תּוֹעִיל לְעַצְמוֹ וּלְכָל אֶחָיו, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר כְּשֶׁיְּבָרֵךְ לַמֶּלֶךְ שֶׁיְּדוֹ בְּעוֹרֶף אוֹיְבָיו, הִנֵּה מַגִּיעַ הַטּוֹב לְכָל אֶחָיו. וְכֵן כְּשֶׁיְּבָרֵךְ מַעֲלַת אֶחָד וְשִׁפְעוֹ וְהַדְרָגָתוֹ, לְכָל אֶחָיו יַגִּיעַ גַּם כֵּן מִקְצָת דָּבָר, לָזֶה אָמַר **אִישׁ אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ בֵּרַךְ אוֹתָם.**

כט **וַיְצַו אוֹתָם וגו'.** לְהֱיוֹת שֶׁמִּקּוֹדָם קָרָא לִבְנוֹ לְיוֹסֵף וְהִשְׁבִּיעוֹ לְהִתְטַפֵּל בִּקְבוּרָתוֹ, שֶׁלֹּא יַחְשְׁבוּ שֶׁלֹּא חִיֵּב אֶלָּא יוֹסֵף בִּלְבַד וְלֹא לָהֶם, לָזֶה צִוָּה לְכֻלָּם יַחַד כִּי כֻּלָּן יִתְעַסְּקוּ בּוֹ. וְלֹא הֵצַרְךָ לְהַשְׁבִּיעָם כִּי הֵם יַעֲשׂוּ כִּדְבָרָיו, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בִּדְבְרֵי יוֹסֵף שֶׁאָמַר לְיַעֲקֹב (בראשית מז:ל) "אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה כִּדְבָרֶיךָ".

לא **שָׁמָּה קָבְרוּ וְגוֹ'.** לְהֱיוֹת שֶׁהַמְּעָרָה בַּעֲלָהּ הָרִאשׁוֹן הָיָה עֶפְרוֹן, לָזֶה אָמַר "שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת אַבְרָהָם וְאֵת שָׂרָה", הֲרֵי נִתְמַעֲטוּ בְּעָלֶיהָ הָרִאשׁוֹנִים וְעָמְדוּ יוֹרְשֵׁי אַבְרָהָם שֶׁהֵם יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל. **שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת יִצְחָק** וְגוֹ' נִתְפַּוֵּן לְמַעֵט חֵלֶק יִשְׁמָעֵאל, וְעָמְדָה לְיוֹרְשֵׁי יִצְחָק שֶׁהֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו, **שָׁמָּה קָבַרְתִּי אֶת לֵאָה** בָּא לְמַעֵט עֵשָׂו, וְהָעֵד "בִּקְבְרִי אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי" (בראשית נ:ה) וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יג:) וְכוּ':

לב **מִקְנֵה הַשָּׂדֶה וְגוֹ'.** אַחַר שֶׁרָמַז לָהֶם הַקִּנְאַת זְכוּת הַמְּעָרָה לוֹ לְבַדּוֹ, חָזַר עַל פֶּרֶט אֶחָד שֶׁיִּשְׁנוֹ בְּעֶרְעוּר עַל הַמְּעָרָה, וְהֵם בְּנֵי חֵת שֶׁיְּכוֹלִין לְעָרְעֵר מִדִּינָא דְּבַר מִצְרָא וְיוֹצִיאֻנָּה מִיָּדָם.

וַהֲגַם שֶׁכְּפִי הַדִּין אֵין דִּין הַמָּצָר בְּלוּקֵחַ מִן הַגּוֹי, זֶה דַּוְקָא אִם הַמְעָרֵעַר יִשְׂרָאֵל, וְהַטַּעַם כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בַּשַּׁ"ס (בבא מציעא קח:) דְּאָמַר לֵיהּ: אַרְיָא אַבְרַחֵי לָךְ מִמְּצָרָךְ, אֲבָל בַּמְּצִיאוּת שֶׁלָּפָנֵינוּ אֵין טַעַם זֶה צוֹדֵק, וַהֲגוֹיִם יִטְעָנוּ דִּין הַמָּצָר לְהוֹצִיא מִיַּד בְּנֵי יַעֲקֹב.

וּלְעֶרְךְ טַעֲנַת מָצָר לֹא יַסְפִּיק מַה שֶּׁקִּבֵּר אַבְרָהָם וְשָׂרָה וְיִצְחָק וְרִבְקָה וְכוּ', וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב רַמַּ"ם בְּפֶרֶק י"ג מֵהִלְכוֹת שְׁכֵנִים שֶׁבֵּין בָּנָה בֵּין חָפַר וְקִלְקֵל הֲרֵי הוּא כְּשֶׁלִּיחַ, וּמְנַכֶּה לוֹ אִם קִלְקֵל.

לָזֶה אָמַר **מְקֻנָּה הַשָּׂדֶה** מֵאֵת בְּנֵי חֵת, בְּאֹפֶן שֶׁאֵין לָהֶם דִּין בַּר מִצְרָא, וְעַיֵּין מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָרָשַׁת חַיֵּי שָׂרָה (בראשית כג:ט).

וְטַעַם שֶׁלֹּא סִדֵּר הַכָּתוּב פְּרָט זֶה סָמוּךְ לַקְּנִיָּה מֵעֶפְרוֹן, כִּי אֵין קְנִיָּתוֹ מִבְּנֵי חֵת בְּגֶדֶר וְשִׁעוּר קְנִיָּתוֹ מֵעֶפְרוֹן, כִּי עֶפְרוֹן הוּא בְּעָלִים הָרִאשׁוֹנִים שֶׁקָּנָה מִיָּדוֹ אַבְרָהָם, וּבְנֵי חֵת אֵינָן אֶלָּא כַּת שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם מֵחוּשׁ עֵרְעוּר מִדִּין בַּר מִצְרָא, לָזֶה בָּא דִּבְרֵיהֶם בְּאַחֲרוֹנָה.

לג וַיִּכַל יַעֲקֹב לְצַוּוֹת וְגוֹ'. הָא לָמַדְתָּ שֶׁלֹּא עַל יַעֲקֹב נֶאֱמַר (קהלת ח:ח) "וְאֵין שִׁלְטוֹן בְּיוֹם הַמָּוֶת", שֶׁהָיָה הַדָּבָר בִּרְצוֹנוֹ וּבִרְשׁוּתוֹ עַד שֶׁכִּלָּה לְצַוּוֹת לְבָנָיו כִּרְצוֹנוֹ, וְאָז **וַיֶּאֱסֹף רַגְלָיו** וְגוֹ'. וְהוּא מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית ה:) יַעֲקֹב אָבִינוּ לֹא מֵת, שֶׁאִלּוּ שָׁלַט בּוֹ הַמָּוֶת לֹא הָיְתָה לוֹ שְׁלִיטָה עַד עֵת יַחְפֹּץ לֶאֱסֹף רַגְלָיו, וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק (קהלת ח:ח) "וְאֵין שִׁלְטוֹן" שֶׁאֵין מִי שֶׁיִּתְלֶה אוּנְקְלוֹמָא וְכוּ':

פרק נ

א וַיִּשַּׁק לוֹ. פֵּרוּשׁ, לוֹ נָשַׁק, אֲבָל אֵין נָכוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן לְמֵת אַחֵר, כִּי הַמֵּת גָּדוֹשׁ בְּטֻמְאָה וְטֻמְאָתוֹ בּוֹקַעַת וְעוֹלָה עַד לָרָקִיעַ, וְתִפָּגֵם הַנֶּפֶשׁ הַנּוֹשֶׁקֶת. אֶלָּא לוֹ, לְיַעֲקֹב, כִּי חַי הוּא, אֶלָּא דּוֹרְמִיטָא קָרַאתוֹ כְּיָשֵׁן וְנִרְדָּם.

ב וַיַּחַנְטוּ הָרוֹפְאִים. עָשָׂה כֵּן יוֹסֵף מִשּׁוּם כְּבוֹד אָבִיו, כִּי כֵּן מִשְׁפַּט הַנִּכְבָּדִים וּמִכָּל שֶׁכֵּן גְּדוֹלֵי הַמַּלְכוּת. אוֹ כְּדֵי שֶׁלֹּא יִטְעוּ בּוֹ כְּשֶׁלֹּא יַחַנְטוּהוּ שֶׁלֹּא מֵת אוֹ שֶׁמֵּת וְלֹא הִסְרִיחַ וְיַעֲשׂוּהוּ אֱלוֹהַּ, כִּי הוּא פֶּלֶא בָּעַמִּים הַמְּזוֹהָמִים, וְסוֹבֵב לְבִלְתִּי יַעֲלֵהוּ לְאֶרֶץ קְבוּרָתוֹ. וְאִם לֹא הָיוּ טְעָמִים הַנִּזְכָּרִים, הַדָּבָר פָּשׁוּט כִּי בִּלֹּא חֲנִיטָה לֹא הָיָה מַסְרִיחַ, וְצֵא וּלְמַד מִמַּעֲשֶׂה רַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי כָּאָמוּר בַּשַּׁ"ס (בבא מציעא פד:).

אוֹ אֶפְשָׁר לוֹמַר כִּי לְצַד שֶׁיִּשְׂרָאֵל שֶׁעָמְדוּ עַל הַר סִינַי פָּסְקָה זוֹהֲמָתָן (שבת קמו.), וְלָזֶה צַדִּיקֵי יִשְׂרָאֵל מֵאָז וָהָלְאָה לֹא הָיוּ מַסְרִיחִין אַחַר מוֹתָם, וַאֲפִלּוּ עִפּוּשׁ הַנִּשְׁאָר בַּבֶּטֶן יָבֵשׁ וְיִהְיֶה לְעָפָר, כִּי זוֹהֲמַת הַגּוּף הִיא הַמַּסְרַחַת אֹכֶל שֶׁבַּמֵּעַיִם, מַה שֶּׁאֵין כֵּן קֹדֶם לָכֵן. וַהֲגַם שֶׁנֹּאמַר שֶׁגּוּפוֹ שֶׁל יַעֲקֹב לֹא יִסְרִיחַ כִּי לֹא מֵת, אֲבָל עַל כָּל פָּנִים עִפּוּשׁ הַמַּאֲכָל אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר בְּגוּף הָאָדָם כָּנוּס כִּי יִרְבּוּ לוֹ הַיָּמִים יִתְעַפֵּשׁ וְיִסְרִיחַ, וְלָזֶה חָשׁ יוֹסֵף וְצִוָּה לַחַנֵּט.

או אֶפְשָׁר כִּי יוֹסֵף לֹא יָדַע מִסּוֹד זֶה וְצִוָּה לַחַנּוֹט.

ד אֶל בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר. פֵּרוּשׁ, שֶׁגַּם סֵדֶר דִּבְּרוֹ אֲלֵיהֶם יֹאמְרוּ אֶל פַּרְעֹה, כִּי הוּא חִלָּה פְּנֵיהֶם בְּסֵדֶר זֶה וַיֵּט בָּזֶה חִנּוֹ בְּעֵינֵי פַּרְעֹה. אוֹ יֹאמַר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא ד.) מִנַּיִן לָאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ דָּבָר שֶׁהוּא בְּבַל תֹּאמַר עַד שֶׁיֹּאמַר לוֹ אֱמוֹר, דִּכְתִיב "וַיְדַבֵּר ה'" וְגוֹ' "לֵאמֹר" (ויקרא א:א), כְּמוֹ כֵן בְּמַה שֶׁלָּקָנִינוּ הָרֹאשׁ שֶׁיֹּאמְרוּ סֵדֶר הַדִּבּוּר אֲשֶׁר דִּבֵּר לָהֶם בְּדֶרֶךְ זֶה לְבֵית פַּרְעֹה.

אִם נָא מָצָאתִי. פֵּרוּשׁ, "נָא" לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה וּזְמַן, כִּי אֵין מְצִיאוּת לְהַרְאוֹת לְיוֹסֵף חִבָּה וַחֲנִינוּת כִּי אִם בָּעֵת וּבָעוֹנָה הַזֹּאת, כִּי לֹא הָיָה צָרִיךְ לָהֶם לְשׁוּם דָּבָר.

דַּבְּרוּ נָא. פֵּרוּשׁ, עַתָּה תֵּכֶף וּמִיָּד, כִּי הָיָה יָרֵא לְאַחַר קִיּוּם הַשְּׁבוּעָה.

בְּאָזְנֵי פַּרְעֹה לֵאמֹר. טַעַם אָמְרוּ **לֵאמֹר**, נִתְכַּוֵּן שֶׁהֵם יֹאמְרוּ גַּם כֵּן מֵעַצְמָם לְרָצוֹת פַּרְעֹה עַל הַדָּבָר לַעֲשׂוֹתוֹ.

ה הִשְׁבִּיעַנִי לֵאמֹר. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ (סוטה לו:) וְאִם תֹּאמַר נַתִּיר שְׁבוּעָה – גַּם שְׁבוּעָתְךָ הִיא בְּהַתָּרָה. וּכְפִי הַפְּשָׁט, אָמְרוּ **לֵאמֹר** כִּי לֹא הָיְתָה הַשְׁבוּעָה בִּלְשׁוֹן עַצְמוֹ הָאָמוּר בְּדִבְרֵי יוֹסֵף לָהֶם, אֶלָּא כַּנָּתַן הַשְׁבוּעָה, לָזֶה אָמַר תֵּיבַת "לֵאמֹר" לוֹמַר שֶׁכָּנָתַן מַה שֶּׁאָמַר בִּשְׁבוּעָה הִיא וְגוֹ':

וּכְרָרְךָ דָּרֹשׁ אֶפְשָׁר שֶׁנִּתְכַּוֵּן לִשְׁלֹל טַעֲנַת פַּרְעֹה כִּי יֹאמַר אֵלָיו לָמָּה לֹא נִמְלַךְ עִמּוֹ קֹדֶם הַשְׁבוּעָה וְעָשָׂה דָּבָר חוּץ מֵהַמֻּלָּכַת הַמֶּלֶךְ, לָזֶה אָמַר לוֹ כִּי לֹא הָיָה לוֹ זְמַן לְהַמְלֵךְ כִּי אֲמִירַת הַשְׁבוּעָה הָיְתָה סָמוּךְ לְמִיתַת אָבִיו, וְהוּא אָמְרוּ **הִשְׁבִּיעַנִי לֵאמֹר הִנֵּה אָנֹכִי מֵת**, פֵּרוּשׁ בְּשָׁעָה שֶׁהִשְׁבִּיעַנִי לֹא נָתַן לִי זְמַן אֶלָּא אָמַר לִי "הִנֵּה אָנֹכִי" וְגוֹ', וְכֵן הָיָה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (בראשית מז:כט) "שִׂים נָא יָדְךָ" וְגוֹ' שֶׁלֹּא נָתַן לוֹ זְמַן אָרוֹךְ, וַאֲמֶת יֶהְגֶּה חִכּוֹ שֶׁל יוֹסֵף.

יד וְכָל הָעוֹלִים וְגוֹ' אַחֲרֵי קָבְרוֹ וְגוֹ'. אָמְרוּ "כָּל הָעוֹלִים" לוֹמַר שֶׁלֹּא נֶעְדַּר מֵהֶם אִישׁ מִכָּל הַמַּחֲנֶה הַכָּבֵד, גַּם רֶכֶב גַּם פָּרָשִׁים, וְנָתַן הַטַּעַם כִּי כֻּלָּם הָלְכוּ לִדְבַר מִצְוָה לִקְבּוֹר אֶת אָבִיו, וְלֹא חָזַר אֶחָד מֵהֶם עַד שֶׁקָּבַר יוֹסֵף אֶת אָבִיו, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיָּשָׁב** וְגוֹ' **וְכָל הָעוֹלִים** וְגוֹ' כֻּלָּם שָׁבוּ, וְהַטַּעַם "אַחֲרֵי קָבְרוֹ" שֶׁכֻּלָּם הָיְתָה הֲלִיכָתָם לִדְבַר מִצְוָה וּשְׁלוּחֵי מִצְוָה אֵין נִזּוֹקִים לֹא בַּהֲלִיכָתָם וְלֹא בַּחֲזָרָתָם (פסחים ח:).

אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַיָּשָׁב יוֹסֵף וְגוֹ' וְכָל הָעוֹלִים**, וְתֵדַע בְּאֵיזֶה עוֹלִים אֲנִי מְרַבֶּה הַכֹּל שֶׁלֹּא נֶעְדַּר מֵהֶם אִישׁ – אוֹתָם שֶׁהָיְתָה כַּוָּנַת עֲלִיָּתָם לִקְבּוֹר אֶת אָבִיו. וּבַמֶּה יִהְיוּ נִכָּרִים אִלּוּ מֵאִלּוּ? לָזֶה גָּמַר אוֹמֵר: **אַחֲרֵי קָבְרוֹ אֶת אָבִיו** – אִלּוּ שֶׁנִּתְעַכְּבוּ עַד אַחֲרֵי קָבְרוֹ וְגוֹ', מַחֲשַׁבְתָּם נִכֶּרֶת מִתּוֹךְ מַעֲשֵׂיהֶם כִּי לְשֵׁם מִצְוָה בָּאוּ, וְאוֹתָם לֹא מֵת עַד אֶחָד. אֲבָל הָעוֹלִים לְסִבָּה אַחֶרֶת אֵינָם בִּכְלַל הַדָּבָר.

טו לוּ יִשְׂטְמֵנוּ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, דִּלְמָא, אֶלָּא שֶׁאֵין חָבֵר לָהּ בְּכָל הַתּוֹרָה, וְצָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה יְדַבֵּר הַכָּתוּב לְשׁוֹן זֶה שֶׁמַּשְׁמָעוּתוֹ הָרָגִיל הוּא הֵפֶךְ הַכַּוָּנָה, וַהֲגַם שֶׁאֵין מָקוֹם לִטְעוֹת לְהָבִין בּוֹ זוּלַת "דִּלְמָא", אַף עַל פִּי כֵן הָיָה לוֹ לוֹמַר לָשׁוֹן צוֹדֵק "פֶּן" אוֹ "אוּלַי".

וְנִרְאֶה כִּי הַפָּתוּב דִּבְרֵי עַצְמוֹ קָאָמַר ״לוּ״, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁהֵם יָרְאוּ עַל דָּבָר שֶׁהַלְוַאי שֶׁיִּהְיֶה כֵּן שֶׁיִּהְיֶה מֹשִׁיב לָהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ **יַשִּׁיב לָנוּ אֵת כָּל הָרָעָה**, וְהָיוּ מְצְטַעֲרִים הַשְׁבָטִים כְּשֶׁעוֹר שֶׁנִּצְטַעֵר יוֹסֵף מִצִּדָּם. וּבָזֶה לֹא הָיוּ מִתְחַיְּבִים לְבַסּוֹף מֵהַגָּלֻיּוֹת וּמֵהַצָּרוֹת בְּעַד חֵטְא זֶה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת י:) גָּלוּת מְצָרַיִם וְגַם בַּבָּלוּת הָאַחֲרוֹן, וְצֵא וּלְמַד מַה הָיָה לַעֲשָׂרָה עַמּוּדֵי עוֹלָם:

טז וַיְצַוּוּ אֶל יוֹסֵף וְגוֹ'. צָרִיךְ לָדַעַת טַעַם אָמְרוֹ **לֵאמֹר**, וְאִם הַכַּוָּנָה לֵאמֹר לְיוֹסֵף, הָיָה לוֹ לוֹמַר ״לֵאמֹר אֶל יוֹסֵף״. וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוְּנוּ שֶׁלֹּא יֹאמַר לוֹ הָאוֹמֵר כִּי הָאַחִים שְׁלָחוּהוּ עַל הַדָּבָר, אֶלָּא יֹאמַר שֶׁהוּא שָׁמַע מֵאֲבִיו מְצַוֶּה לְהָאַחִים לוֹמַר אֵלָיו הַדְּבָרִים הָאֲמוּרִים. וְזֶה הוּא אָמְרוֹ פַּעַם שְׁנִיָּה **לֵאמֹר**, וְהָבֵן:

יט כִּי הֲתַחַת אֱלֹהִים וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, אִם אַתֶּם חַיָּבִים עֹנֶשׁ עַל הַדָּבָר, אֱלֹהִים שׁוֹפֵט וְלֹא אֶקֹם וְלֹא אֶשְׂטֹר. וְטַעַם שֶׁלֹּא מָחַל לָהֶם, אֶפְשָׁר לְצַד שֶׁבְּנֵי נֹחַ אֵין הַדָּבָר תָּלוּי בִּמְחִילָתָם כִּי יֵחֶטָא אָדָם לַחֲבֵרוֹ, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר גְּזָלוֹ וּמָחַל הַנִּגְזָל אֵינוֹ פָּטוּר הַגַּזְלָן מִמֵּיתָה, אוֹ אֲפִלּוּ יִשְׂרָאֵל אִם גָּנַב יִשְׂרָאֵל וּמְכָרוֹ אֵין בְּיַד הַנִּגְנָב לְפָטְרוֹ לַגַּנָּב מִמָּוֶת. וְאָמַר עוֹד לָהֶם כִּי יֵשׁ לָדוּן לָהֶם מִשְׁפַּט זְכוּת.

כ וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם וְגוֹ' אֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטוֹבָה. וַהֲרֵי זֶה דּוֹמֶה לְמִתְכַּוֵּן לְהַשְׁקוֹת חֲבֵירוֹ כּוֹס מָוֶת וְהִשְׁקָהוּ כּוֹס יַיִן, שֶׁאֵינוֹ מִתְחַיֵּב כְּלוּם, וַהֲרֵי הֵם פְּטוּרִים וְזַכָּאִים גַּם בְּדִינֵי שָׁמַיִם.

חסלת פרשת ויחי:

סליק ספר בראשית